ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان

دورىلار

شىنجاڭ خەلق ساغلاملىق نەشرىياتى

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى : ئەنۋەر قاسىم

ISBN 978-7-5372-0083-7

定价：67.00 元

72	...石龙芮(野芹菜)	RANUNCULUS SCELERATUS	تاغ چىڭسىيى
73	... 石蒜	LYCORIS RADIATA	تاغ سامسقى
74	... 拨地麻	VALERIANA COREANUM	تاغ سۇمبۇلى
75	... 羊蹄	RUMEX CRISPUS L.	تاغ قۇسى
76	... 脾	LIEN	تال
77	...		تالماكھانا
77	... 浆果紫杉皮	CORTEX TAXUX BACCATA	تالىس فەر
78	... 菸草	NICOTINA TABACUM	تاماكا
79	... 孔雀	PAVA CRISTATUS L. P.	توز
80	... 西瓜	CITRULLUS VULGARIS SCH	تاۋۇز
82	... 枸橼	CITRUS MEDICA	تۇرۇنجى
83	... 赤石脂	BOLUS RUBRA	تىنۇل مەختۇم
84	... 莴苣种子	SEMEN LACTUCA SATIVA	تۇخمىكاھۇ (تۇسۇلغا تۇرۇقى)
85	... 鸡蛋	OVUM GALLI	توخۇ تۇخۇمى
87	...		تۇدەرى
88	... 白鲜皮	RADIX DICTAMNI	تۇربۇت
89	... 驼鸟	STRUTHIO CAMELUS	تۆگىقۇشى
90	... 骆驼	CAMELU	تۆگە
91	... 洋菝葜根	RADIX SARSAE	تومۇر دورىسى
92	... 铁	FERRUM	تۆمۇر
93	... 铁落	PULVIS FERRI	تۆمۇر كىپكى
94	... 艾蒿子	SEMENA ARTHEMISIA VULG.	تۇخۇمى ھەلىيۇن
95	... 荨麻	SEMENA URTICA THUNBERGE	تۇخۇمى ئىنجره
97	... 萝卜	RAPHANUS SATIVUS	تۇرۇپ
99	... 狐狸	VELRES JAPONICUS GRAY	تۈلكە
100	...	REFRETERO	تەرخۇن
101	... 黄瓜	CUCUMIS SATIVUS	تەرخەمەك
102	... 云母石	MUSCOVITUM	تەلق
103	... 酸榴	PUNICA GRANATUMAMARARUM	تەلۇە ئانار
		ج	
104	... 格逢脂	GALBANUM	جاۋاشىر
105	... 肝	HEPA	جىگەر
107	... 沙枣	ELAEA GNUS ANGUSTIFOLI	جىگدە
107	... 沙枣花	FLORES ELAEAGNUS	جىگدە گۈلى
108	... 龙胆	RADIX GENTIANAE	جېنتيانا

110	...		جوئده
111	... 阿育魏实	FRUCTUS AJOWAN	جوۇنه
112	... 肉豆蔻	MYRISTICA FRAGRANS HOUTI	جۇيۇز
113	... 牛至	ORIGANUM VULGARIS	جەمبىل (سەئتەر)
		چ	
115	... 麻黄	EPHEDRA SINICA STAPH	چاكاندا
117	... 金蝎	BUTHUS SCORPION	چايان
119	... 茶叶	FOLIUM THEA	چاي
120	... 药喇叭根	RADIX JALAPAE	چالاپا
120	... 芜菁	BRASSICA RAPA	چامغۇر
122	... 蝗蚱	OXYA VEROX	چېكەتكە
123	... 草棉子	SEMENA GOSSYPIUM	چىگىت
124	... 红果松籽	PINUS RORAIENSIS	چىلغۇزا
125	... 大枣	FRUCTUS ZIZYPHUS JUJUBA	چىلان
126	... 酸枣	ZIZYPHUS SIPINOSUS M.	كىچىك (تاچچىق) چىلان
127	...		چىنار
128	... 草果，白豆蔻	FRUCTUS AMOMUM COSTATUM	چوك لاچىندانە
129	... 相思子	ABRUS PRECOTORUS	چەشمى خۇرۇس
131	...		چۇرۇنجى
		خ	
131	...		خاكشى (خۇببە)
132	... 散沫花草	LAWSONIA INERMIS L.	خىنە
134	... 阿勃勒	CASSIA FISTULA	خيار شەنبەر
136	... 冬葵	MALVA VERTICILLATA	خۇببازى
137	...		خەرنۇپ شامى
138	... 密枣	ERUCTUS DIOSPYRUS LONGI	خورما
140	... 密汁	SUCCUS FRUCTUS DIOSPYRUM LONGI	خورما شىرنىسى
140	... 欧白及	ORCHIS MASCULA	خۇسيەتۇسسۇئلەب
142	... 高良姜	ALPINIA GALANGA	خولنجان
143	... 寄诺	KINO	خۇنسياۋشان
144	... 蜀葵	ALTHAEAE OFFICINALIS	خەتمى
146	... 黑儿菠	HELLABORUS NIGRUM	خەربەق سياھ
		ھ	
147	...		ھاۋاسل
148	... 桔梗	PLATICODI	ھەمشباھار
149	... 阿魏	FERULA ASSA FOETIDA	ھىك

151	… 豆蔻	AMOMUM	ھۇماما
152	… 鹅鸽	FRANCO	ھۆپۇپ
153	… 刺小檗生根汁	SUCCUS RADIX	ھوزۇز ھندى
154	…		ھوزۇز مەككى
154	… 金铃子	FRUCTUS MELIA AZADARACHTA	ھەبۇلبان
156	… 加拿大胶树子	FRUCTUS ABIES BALSAMINA	ھەبى بلسان
156	…		ھەبەتۇلخۇزرا
157	… 双花扁豆	DOLICHOS BIFLORUS	ھەبۇلقۇلت
158	… 白花菜	GYNANDROPIDIS GYNANDRA L	ھەبۇرريشات
159	…		ھەبىوزەلەم
١٠٠	…	HELMINTHOLITHUS	ھەجەرى يەھود
161	… 蜂蜜	MELLIS	ھەسەل (بال)
162	… 液化蜂蜜	MELLIS LIQUIFAQTUM	ھەسەل سۇيى
163	…牵牛花(黑丑及白丑)	PHARBITIDIS HEDERACAE	ھەشقىپچەك
165	… 牵牛子	SEMEN PHARBITIS NIL	ھەشقىپچەك تۇرۇقى
167	… 诃子	FRUCTUS CHEBULAE	ھېلىلە
168	… 艾蒿	ARTEMISIA VULGARIS SYNA	ھەلىيۇن
169	… 瓜络	TRICHOSANTHES JAPONICA	ھەنزەل
		د	
171	… 黑豆	GLYCINE MAXGLYCENE SOJA	دادۇر (باقلە)
171	… 小檗根	RADIX BERBERIS V.	دارا ھەلد (زەرچىۋە)
172	… 革拨	PIPER LONGUM	دارى فىلفىل
174	… 硼砂	BORAX	دانسكار (بورەق)
174	… 吐根	RADIX IPECACUANHAE	درۇنەج ئەقرەبى
176	…		دانە پەرەڭ
176	… 牛黄	CALCULUS BOVIS	دېڭزىيا
178	… 野胡萝卜子	SEMENA SESALI LIB	دۇقۇ (ياۋا سەۋزە تۇرۇقى)
179	… 巴豆	CROTON TIGLIUM	دەن
		ر	
181	… 松树脂	RESINA PINI	راتىيانەج
		VENDA ROXBURGHII	راسەن182
183	… 锡	STANNUM	رۇساس ئەبيەز (قەلەي)
184	… 八角茴香	FRUCTUS ANISI STILLATUM	رۇمبەدىيان
185	… 红三叶草	TRIFOLIUM PRATENSE L.	رەتبە (بېدە)
186	… 大黄	RHEUM OFFICINALI	رەۋەن

ز

189	... 红花	CARTHAMUS TINCTORIUS	زاراگزا
190	... 斑蝥	CANTHARIDES	زارارە
192	... 铜碌	MALACHITUM	زانکار
194	... 北美马屯铃根	RHIZOMA ARISTOLOCHIASERPEN	زىراۋەندە (مۇدەھرەج)
195	... 刺檗果实	FRUCTUS BERBERISVULGARIS	زىرىق-زەرمشك
196	... 胡麻	SEMEN LINI	زىغىر
198	... 松油	PIX PINI	زىفت رۇمى
199	... 牛膝草	HYSSOPUS OFFICINALIS	زۇپا
200	...莪术	RHIZOMA ZEDOARIAE	زۇرمنبات
201	... 水蛭	HIRUDO NISPONICA W.	زۇلۇك قۇرۇتى
203	... 雄黄	REALGAR	زەرنىخ
205	... 浆果紫杉	TAXIS BACCATA	زەرنەپ
206	... 明矾	ALUNITE (ALUMEN)	زەمچە

س

208	... 肥皂	SAPO DURUS	سابۇن (سوپۇن)
209	... 安息香	STYRAX BENZOIN	سالاجىت
210	... 大酸	ALLIUM SATIVUM	سامساق
212	... 番泻叶	FOLIA SENNAE	سانا
214	... 大菟丝草	CUSCUTA YAPONICA CH.	سېرىقتۇت (ئەفتىمون)
215	... 马齿苋	PORTULACA OLERACAE	سېمىز ئوت
217	... 马齿苋子	SEMEN PORTULACAOLERACAE	سېمىز ئوت ئۇرۇقى
218	...	ZYZYPHUS RUBBA	سىدىر
219	... 醋	ACETUM(VINEGAR)	سىركە
222	... 鹊雀	PICA PICA SERICAE	سېغىزخان
223	... 合欢树	ALBIZZIA AMARA	سىرىس
224	... 臭阿魏子	SEMEN FERULA FOETIDA REGEI	سىسالىيۇس
225	... 松香	RESINA PINI	سېقىچ
226	... 家黑种草籽	NIGELLA SATIVA	سىيادان
228	...水银(汞)	HYDRARGYRUM	سىماب
229	... 乌倍子	FRUCTUS RHUSPATANINI MAXIMA	سىماق
231	... 五倍子	GALLA CHINENSIS	سىماقۇلئەباغەين
231	... 锑	ANTIMONIUM (STBIUM)	سۈرمە (ئىسمىت)
232	...两耳草(篇蓄)	PASPALUM DISTICHUM	سۇزاپ-سوداپ
234	... 篇蓄籽	SEMENA PASPALUM DITICHUM	سوزاپ ئۇرقى
234	... 柳树	SALIX BABYLONICA L.	سۇگەت

236	...	夹竹桃	NERIUM INDICUM MILL	سۆگەت گۈلى
237	...	贝母	BULBUS FRITLLARIATHUNBERGI	سۆرۈنجان
239	...	香附	CYPERUS ROTUNDUS L	سۆندى هندى
240	...	甘松	RHIZOMA NARDOSTACHYTIS	سۇنبۇل تىپ
242	...	欧缬草	VALERIANA OFFICINALIS L	سۇمبۇل رومى
243	...	芦荟	ALOE	سەبرە
245	...	碳酸铅	PLUMBI CARBONATUS	سەپىداپ كاشغەرى
246	...	蛤壳（石决明）	BIVALVE(CONCHA HALIOTIDIS)	سەدەپ
247	...		CARDIA MYXA	سەرپىستان
248	...			سەرتانى بەھرى
249	...	螃蟹	EULATAQUAESITAE CANCER	سەرتانى نەھرى
250	...	贯众	ASPHIDIUM FALCA TUM (A. FILIXMAS)	سەرخەس
252	...	司卡摩尼亚脂	RESINA SCAMMONIAE	سوقمونيا
253	...			سەكبۇنەج
254	...	蛇蜕	PERIOSTRACUM SERPENTIS	سەلخۇلھەييە (يىلان پوستى)
255	...	蛤蚧	LACERTA SCINCUS	سەمەكتۇمۇس سەيدا
255	...	檀	SANTALUM	سەندەل
256	...	矽酸镁	APONITE(SILICATE OF MAGNESIA)	سەنگى جاراھەت
257	...	信石	ARSENICUM SUBLIMATUM	سەنگھىيا (شوك)
258	...	侧柏树脂	RESINA THUJA ORIENTALIS	سەندۇرۇس-سىندۇرۇس
259	...	胡罗卜	DAUCUS CAROTA	سەۋزە
261	...	鸢尾	IRIS TECTORIUM MAXIM	سەۋسەن (گۈلى سوسە)

ش

262	...	桃	PRUNUS PERSICA B •	شاپتۇل
264	...	爵床	JUSTICA PROCUMBENS	شاھتەررە
265	...	红桑果	MORUS RUBER	شاتۇت
265	...		MATITIUS CRYSTALLIUS	شادىنەج
266	...	碳酸钠	NATURIUM CARBONATE CRUDUM	شاخار (قەلا)
267	...	玉竹	POLYGONATUM OFFICINALE	شاقاقۇل
268	...	白头翁	ANEMONE PULSATILLA CHINENSIS	شاقايبقۇن نۇسمان
270	...	黄化蒿	ARTEMESIA ANNUA	شام ياغچى (بەرمنجلسەپ)
271	...	莳罗	ANETHUM GRAVIEOLENS	شىبىت (سىرىقچىچەك)
272	...	蝙蝠	VESPERTILO	شەپەرەك
274	...	白雪花银	RADIX PLUMBAGO ZEYLANICA	شاترمنجى
275	...	甘露糖轻	MANNA	شىرخىشت
276	...	甘蔗	PHRAN GMITES SACCHARUM	شېكەر قوموشى

276	...	白沙糖	SACCHRUM OFFICINARUM ALBUM	شەكەر (سۈككەر)
278	...	茵陈蒿	ARTEMISIA CAPILLARIS T •	شۇاق
280	...	胡芦巴	TRIGONELLA FOENUMGRAECI	شۇمشا
282	...	钩吻叶芹	GELSEMIUM ELEGANS (CONION)	شۇكىران
283	...			شۇكائى
			غ	
283	...	札里耳翠雀	DELPHINUM ZALIL	غاپىس
285	...	月桂树	LAURUS NOBILIS	غارغار
286	...	落叶松蕈	AGARIC LARICIS	غارىقۇن
288	...	鹅	ANCER DOMESTICA CEESE	غاز
290	...			غەرپۇس سەمەك (بېلىق)
291	...	马梅	PRUNUS MUME	ئەينۇلا (ئەينالۇ)
			ق	
292	...	葫芦	LAGENARIA VULGARIS SER	قاپاق
295	...	飞燕草根	DELPHINUM AJACISL.	قارا پارپا
298	...	胡椒	PIPER NIGRUM	قارمۇچ (قىلقىل)
301	...	西青果	FRUCTUS TERMINALIAE IMM.	قارا ھېلىلە
301	...	乳皮	CREMOR	قايماق
303	...	内金	CORIUM STOMACHICUM	قانسە
304	...	酸牛奶	SOUR MILK	قېتىق
304	...			قېتىق سۈزمىسى
305	...	芥子	SEMEN SINAPIS	قىچا
308	...		CORTEX CINNAMOMI	قەردىنامە
308	...	肉桂皮	CORTEX CINNAMOMI	قېلىن دارچىن
310	...	雉	PHASIANUS TORQUATUS	قىرغاۋۇل
311	...	玫瑰花	ROSAE RUGOSAE	قىزىلگۈل
312	...	甜菜	BETA VULGARIS	قىزىلچا
313	...	土茯苓	SMILAX GLABRA ROXB	قىزىل چۆپچىن
315	...	辣椒	CAPSICUM ANNUUM	قىزىلمۇچ (لازا)
316	...	酸模	RUMEX ACETOSA	قۇ
318	...	木香	JURINFA SOULIFI	قۇستە
320	...	麻雀	PASSER MONTANUS	قۇشقاچ
322	...			قۇلقۇل
322	...			قۇل يىلىن
323	...	水獭睾丸	TESTIS LUTRAE	قۇندۇز قەھرى
324	...	铅	PLUMBUM	قوغۇشۇن
325	...	甜瓜	CUCUMIS MELO	قوغۇن
326	...	甜瓜子	SEMEN MELO	قوغۇن ئۇرۇقى

326	...	羊	OVIS ARIES LINNAE	قوي
330	...	咖啡	SEMENA MELO	قەۋە
331	...	柠檬	CITRUS LIMON BURM	قەغەز لىمون
332	...		RESINA SHOREA ROBUSTA (COLLOPHONI	قەيقەھرى قەيمەھر
333	...	丁香	FLOS CORYOPHYLLI	قەلەمپۇر
335	...			قەيسەر گىياسى (ئىكلىلىملىك)
336	...	细叶艾	ARTEMISIA LAVANDULAEFOLIA	قەيسۇم
338	...	卡马拉	KAMALA	قەنبىل (قەنبىل)
339	...			قەنتەربيۇن
340	...			قەنتەربيون سەغىر

ف

342	...	绿松石	TERCHESIUS TURSHINA	فىروزەج
343	...	槟榔	ARECA CASTECHU	فۇپەل
345	...	初乳	COLOSTRUM	فەنەرمايە
346	...	丁香罗勒	OCIMUN GRATISSIMUN	پەرەنجىمشكى

ك

347	...	儿茶	CATEHU , GAMBIR	كات ھندى
348	...			كاشىم
349	...	酷浆(桂金灯)	PHYSALIS ALKEKENCI	كاكنەچ
351	...			كامازىربيۇس
352	...	驱肠虫斑鸠菊	VERONIA ANTHELMENTICA	كالى زىرى
353	...	牛奶	LAC BOVINUM	كالا سۈتى
354	...	莲花白(甘兰)	BRASSICA OLERCAE	كاللەكبەسەي
356	...	蛤蚧	PHRYNOSOMA CORNUTA	كېلەر
357	...	小蔻豆	FRUCTUS CARDAMOMI	كىچىك لاچىندانە
358	...	刺猬	ERINACEUS EUROEUS	كىرپە
360	...	金丝草	CUSCUTA CHINENSIS LAM	كىسۇس
362	...	莆萄	RACEMUS	كىشمىش
362	...	石灰	CALCARIA	كۆشتە (كىلس)
364	...	马钱子	SEMEN NUCIS VOMICAE	كۆچۈلا
365	...	菲菜	ALLIUM ODORUM	كۆدە
368	...	罂	PAPAVER SOMNIFERUM L.	كۆكنار
369	...	沙梨	PYRUS SEROTINA R.	كۆك ئامۇت
370	...	骆驼刺	ALHAGI PSEUDO ALHAGI	كۆك يانتاق
371	...	梨	PYRUS BRETSCHNEIDERI	كومۇسرا (نەشپۈت ئامۇت)
372	...	芝麻	SESAMUM INDICUM	كۆنجۈت
374	...	阿拉伯乳香	OLBANUM	كۆندۈر
376	...	银	AMMONIACUM	كۆمۈش

377	...			كۆندۈش-كىندىش
379	...	花椒	FRUCTUS ZANTHAXYLI	كەبابە چىنى
380	...	鸽子	COIUMBA PIGEON FELST	كەپتەر
381	...	茜黄胥胶	GUMMI TRAGACANTHI	كەترا
383	...	琥珀	SUCCINUM	كەھرىبا
385	...	芹菜	APIUM GRAVEOLENS	كەرەپشە
386	...	甘燕汞粉	CALOMELAS	كەپەرمس
387	...	大麻仁	FRUCTUS GANNABIS SATIVUS VAR INDICA	كەندىر تۇرۇقى
389	...	棉花	FLOS GOSSYPIUM	كېۋەز چېچىكى
			گ	
389	...	硫磺	SULFUR	گۈڭگۇرت
391	...	香蓳	VIOLA ODORATI	گۈلبىنەپشە
392	...	薔薇糖果剂	CONFECTIONES ROSAE GALLICA	گۈلقەنت
			ئ	
393	...	熊	URSUS TORQUATUS SCH	ئېيىق
395	...	龙葵	SOLANUM NIGRUS	ئىتئۈزۈمى
396	...	马兰	IRIS ENSATA	ئىرسا
398	...	香茅	ANDROPOGON CITRATUS	ئىزخىر
400	...	车前子	PLANTAGO OVATA ASPAGULA	ئىسپىغۇل
402	...		PHYSALIS FLEXUOSAE	ئىسگەندە
403	...			ئىقلىميا
403	...	蓖麻子	SEMENS RICINI	ئىنەكپىتى
406	...	水菖浦	ACORUS CALAMUS	ئېگىر
			ي	
408	...	核桃	JUGLANS REGIA L.	ياڭاق
410	...	红宝石	RUBINUS	ياقۇت
411	...	野山梨(山楂)	CRATAEGUS PINNATIFIDA	ياۋا ئالمۇت
411	...	没食子	GALLA TURTICI	ياۋا موزا (بەللۈت)
413	...	野兔	LEPUS	ياۋا توشقان
415	...	柽柳子	SEMENA TAMARIX CHINENSIS	يۇلغۇن مېۋىسى
416	...	胡柳	TAMARIX TREE	يۇلغۇن (تەرفا)
418	...	胡菜	CORIANDRUM SATIVUM	يۇمىقاسۇت
419	...	胡菜干	CORIANDRUM SATIVUM SICCUM	قۇرۇق يۇمىقاسۇت
420	...	人参	PANX GINSENG E. A. MEY	يەنبروج سەنەم (رىنسك)
423	...	菌	FUNGI	يەر مەرىزى
			ل	
425	...	青金石	LAPIS LAZULI (LAZU RITE)	لاجۇۋەرد
426	...		RESINA CISTUS CRETICUS	لازمن
427	...			لاله نۇئمانى

427	...			لىھىيە توتتىس
428	...	紫草茸	LACCA RUBRA	لوكى مەغسۇل
429	...			لىئلە
429	...		NERIUM ANTIDYSENTHERICUM	لىسانۇلئىساپىر
			م	
430	...			ماھۇدانە (تېرىما سۇرگە)
431	...	圆锥花南蛇藤	CELASTRUS PANICULATA	مال كەنگىنى-مال كىنگىنى
432	...	黄连	COPTIS CHINENSIS	مامران چىنى
434	...	丽春花	PAPAVER RHOEAS	مامسا
436	...	脑	ENCEPHALON	مېڭە
436	...	苏合香	STYRAX LIQUIDUS	مىئىسائىلە
438	...	没药	MYRRHA	مۇرمەككى
441	...	没食子树卖	SEMENA QUERCUS INFECTORIA	موزا
442	...		HYPOX ORCHIOIDES	مۇسلى
443	...	甫萄酒	VINO	مۇسەللەس
444	...	绿薄荷	MENTHA VIRIDIS	مۇشكى تارامشى
445	...			مۇغلس
446	...		GUMMI GULGUL	مۇقىل-مىقل
447	...	蜂蜡	CERA FLAVA	موم
449	...	密陀佥	LITARGYRUM	مەدمستان
451	...	珍珠	MARGARITA	مەرۋايىت
453	...	乳香	RESINA MASTICHA	مەستىكى رۇمى
			ن	
455	...	椰子	COCOS NUCI FERA L	نارجىل
456	...			نارمىشك
457	...	淀粉	AMYLUM	نىشاستە
458	...	莲荷	NELUMBA NUCIFERA GAERTNER	نىلۇپەر
461	...	白扁豆	SEMENA LABLAB	نوقۇت
462	...	磞砂	SALMIACUM	نۇشادۇر
464	...	水山	NARCISSUS TAZETTAL	نەرگىس
464	...	水山子	SEMENA NARCISSUS TAZETTAL	نەرگىس گۈلى تۇرۇقى
465	...	食盐	NATRIUM CHLORATUM	نىمەك لاھۇرى
			ۋ	
467	...	曼陀罗	DATURA STRAMONII	ۋاڭىنك تۇرۇقى
469	...	葡萄干	VITIS VINIFERA SICC.	ۋاسالغۇ
			ئو	
470	...	胆汁	FEL (GALL)	ئۆت
472	...	苏木	LIGNUM SAPFAN	ئۇد ھىندى
473	...	茜草	RUBIA CORDIFOLIA	ئوردان

475	...	杏	PRUNUS ARMENIACA LINNAE	ئۆرۈك
476	...	葡萄	VITIS VINIFERA	ئۈزۈم
478	...	葡萄烧酒	SPIRITUS VINI	ئۈزۈم شارابى
479	...	葡萄汁	SUCCUS VITIS VINIFERA	ئۈزۈم شىرنىسى
480	...	桑椹	FRUCTUS MORI	ئۈجمە
481	...			ئۈسارە قىسا ئۇلھىمار
482	...	木蓝	INDGIOFERA TENCTORIUM	ئۈسما
483	...	亚木尼亚胶	AMMONIACUM	ئۈشەق
484	...	地衣草	PARMELIA PERFORATA	ئۈشنە
485	...	刺蒺藜	TRIBULUS TERRESTRIS L	ئۇغرىتىكەن
486	...	紫稍花(海棉)	SPONGILLA	ئۆلۈك بۇلۇت

ئە

487	...	阿片	OPIUM	ئەپيۇن
489	...	金麦豆宛子	LENS CULINARIS MEDICA	ئەدەس
490	...	桧	JUNIPERUS CHINENSIS	ئەرئەر
491	...	阿拉伯胶	CUMMI ARABICUM	ئەرەب يېلىمى
492	...	文蛤	MERTRIX	ئەزىلەمتىپ
493	...	玛瑙	ACHAT (AGATE)	ھېقىق
494	...	艾叶	ARTEMISIA VULGARIS L	ئەمەن
496	...			ئەنزىرۇت
497	...	紫参(拳参)	POLYGONUM BISTORTA	ئەنجىباھار (پاتمۇتەك)
498	...	无花果	FICUS CARICA	ئەنجۈر
501	...	阿魏	FERULA ASAFOEITIDA L	ئەنجۈدان
502	...	野蔷薇	ROSAE MULTIFLORA THTNB	ئەۋسەج (جىغان)

ھەر خىل دورىلارنى يىغىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاش ئۇسۇللىرى

يوپۇرماق ۋە چېچەك دورىلارنى يىغىش، قۇرۇتۇش ۋە ساقلاش ئۇسۇلى:

بۇ خىلدىكى دورىلارنى ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئورۇنلىرىدىن ئوبدان پېتىلگەندىن كېيىن، ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كېتىشتىن ۋە پەجمۇردە بولۇشتىن، شەكلى، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگىرىشتىن ئىلگىرى ھوشيارلىق بىلەن يىغىۋېلىپ، سايىدا قۇرۇتۇش كېرەك. قۇرۇتۇش جەريانىدا چاڭ-توپا قونۇش ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشىدىن بەكمۇ ساقلىنىش كېرەك. ئەمما بەزى يوپۇرماق ۋە گۈللەر بارىكى، ئۇنىڭ قۇۋۇشتىگە ئاپتاپ زەرەر قىلمايدۇ. بۇ خىلدىكىلەرنى بىر ئاز ئاپتاپتا قويۇپ قۇرۇتسىمۇ بولىدۇ. دورىلار ئوبدان قۇرۇغاندىن كېيىن نەملىك ۋە ھۆللۈكتىن خالىي ئورۇندا خالتا ۋە قاپلاردا ساقلاش كېرەك.

ئۇرۇق دورىلارنى ئوبدان پىشىپ، قاتقاندىن كېيىن، ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ پەجمۇردە بولۇش ۋاقتىدا يىغىۋېلىپ، قائىدە بويىچە سايىدا قۇرۇتۇش، نەملىك، ھۆللۈك ۋە ئارتۇق قىزىقلىقتىن خالىي جايلاردا ساقلاش كېرەك.

شاخ ۋە قوۋزاق دورىلارنى يىغىۋېلىشتا ئوبدان پىشقاندىن كېيىن، قۇرۇشتىن، پەجمۇردە ۋە ئەگرى-بۈگرى بولۇشتىن ئىلگىرى ئېلىپ قائىدە بويىچە قۇرۇتۇپ ساقلاش كېرەك.

يىلتىز دورىلارنى يىغىشتا مېۋىلىرىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن يوپۇرماقلىرى چۈشۈشكە باشلىغان ۋاقتىدا يىغىۋېلىپ، يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە ساقلىنىدۇ.

ئوت-چۆپ دورىلارنى يىغىشتا دورىلار پىشىپ كامالىغا يەتكەندىن كېيىن كۆك ۋە ھۆل ۋاقتىدا، سوغۇق ھاۋا تەسىرىدىن زەرەر يېتىشتىن ئىلگىرى يىغىۋېلىپ، يۇقىرىقى قائىدە بويىچە قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ.

مېۋە دورىلارنى يىغىشتىمۇ ئوبدان پىشقاندىن كېيىن تۆكۈلۈپ پەجمۇردە بولۇشتىن ئىلگىرى دەرەخنىڭ ئۈستىدىن يىغىۋېلىپ، قائىدە بويىچە قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ. ئەمما خام ياكى چالا پىشىق ئىشلىتىش، توغرا كەلگەنلىرىنى پىشىشتىن ئىلگىرى يىغىۋالسا بولىدۇ. مېۋىلەرنى يىغىۋالغاندىن كېيىن پوستى بىلەن پۈتۈن قۇرۇتىدىغانلىرىنى ئۆز پېتىچە، پوستى ئېلىنىدىغانلىرىنى پوستىنى ئېلىپ، يالپاق قىلىنىدىغانلىرىنى يالپاقلاپ، چاڭ، توپا ۋە باشقا نەرسىلەردىن ئاسراپ ساقلاش كېرەك. نەم، ھۆللۈك يەردىن، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگىرىشتىن، قۇرت چۈشۈشتىن ساقلاش كېرەك.

ئېسىپ قۇرۇتۇلغان مېۋىلەر سايىدا ياكى ئاجىز ئاپتاپتا قۇرۇتۇلسا بولىدۇ.

تاش ۋە لاي خاراكتېرلىك مەدەن دورىلارنى ئۆزىنىڭ مەروپ ۋە مەشھۇر بولغان كانلىرىدىن كۆز پەسلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئېلىنغىنى ياخشى.

ئۆسۈملۈك دورىلارنىڭ تاغدىن چىققىنى جاڭگالنىڭكىدىن قۇۋۇەت جەھەتتە ئارتۇقراق بولىدۇ. جاڭگالدىن چىقىدىغان ئۆسۈملۈك دورىلارنىڭ قۇۋۇتى باغنىڭكىدىن ئارتۇقراق بولىدۇ. شۇنىڭدەك قۇرۇق، ئېگىز، قاتتىق زېمىنلاردىن چىقىدىغان دورىلارنىڭ قۇۋۇتى نەم، پەس، يۇمشاق زېمىنلاردىن چىقىدىغان دورىلارنىڭكىگە نىسبەتەن ئارتۇق بولىدۇ.

گۈل ۋە چېچەك دورىلارنىڭ ئوبدان تولۇپ ئېچىلغىنى، پەجمۇردە بولمىغىنى، خۇشبۇي بولغىنى ياخشىراق، لېكىن قىزىلگۈلنىڭ پۈتۈنلەي ئېچىلىپ بولۇشتىن ئىلگىرى يىغىۋېلىنغىنى ئوبدانراق بولىدۇ. يوپۇرماق دورىلارنىڭ سېمىز، خۇشبۇي، يېڭى، رەڭگى، تەمى ئۆزگەرمىگىنى، ياغاچ ۋە يىلتىز دورىلارنىڭ ئەگرى-بۈگرى پەجمۇردە بولمىغىنى ئوبدانراق بولىدۇ.

ئۇرۇق دورىلارنىڭ دانىسى چوڭ، سېمىز، ياغلىق ۋە ئېغىر بولغىنى ياخشىراق ھېسابلىنىدۇ.

مېۋە دورىلارنىڭ سۈلۈق، ئەتلىك ۋە ئېغىر بولۇپ، رەڭگى، تەمى، پۇرىقى ئۆزگەرمىگىنى ياخشىراق بولىدۇ.

دورىلار ھاۋا ئوچۇق ۋە ئىسسىق چاغلاردا، سوغۇق، يامغۇر بولمىغان ۋاقىتتا يېغىۋېلىنغىنى ياخشى. دورىلارنى ساقلاشتا ھەر بىر دورىنى ئۆز جىنسى بىلەن باشقا-باشقا ساقلاش كېرەك. ئەگەر بەزى دورىلار مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ساقلانسا، ئۆزگەرمەستىن تۇرىدۇ. مەسىلەن: كاپۇرنى پىلپىل بىلەن، تومۇر سۇفۇپىنى ئاھەنرەبا بىلەن، تۇخۇمنى تۇز بىلەن، سازەجنى زەنجىۋىل بىلەن ساقلىسا ئوبدان تۇرىدۇ.

كاندىن چىقىدىغان دورىلارنى غەيرىي جىنسقا قوشۇپ ساقلىماسلىق كېرەك.

ئۇسارە ۋە يېلىم دورىلارنىڭ قەلەيدىن (ئالىيۇمىندىن)، كۇمۇشتىن قىلىنغان قاچىلاردا ساقلانغىنى ئوبدان.

ئەرەق ۋە ئىسسىق سۇ دورىلارنى ئاغزى تار شىشىلەردە ساقلاش كېرەك. بارلىق يوپۇرماق، يىلتىز، گۈل دورىلارنى نەم جايلاردىن ۋە تىز ئاپتاپتىن يىراق قويۇش كېرەك.

ياغ دورىلارنىڭ ئالىيۇمىندىن ياسالغان قاچىلاردا ساقلانغىنى ياخشىراق بولىدۇ.

يەككە دورىلار قۇۋۋەتىنىڭ تۇرۇش مۇددىتى ھەققىدە

يالغۇز دورىلار 3 جىنسقا بۆلىنىدۇ: ئۇلار مەدەن، ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋاناتتىن ئېلىنغان بولىدۇ.

كانلاردىن چىقىدىغان ھەر خىل دورىلارنىڭ ئۆمۈرلىرى شۇلارنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى ۋە جەۋھەر جىسمىدىكى ياخشىلىق ۋە تازىلىقىغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن: ئالتۇن، ئالماس، ياقۇت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار ئۇزۇن مۇددەت تۇرىدۇ، بۇزۇلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇشى، جەۋھەر جىسمىنىڭ ساپ ۋە تازىلىقى باشقىلارغا نىسبەتەن ئەلا دەرىجىدە ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلار ئۇزۇن مۇددەت ئۆمۈر كۆرىدۇ.

ئەمما كۈمۈشنىڭ ئۆمرى ئالتۇننىڭكىدىن ئازراق. چۈنكى بۇنىڭ قۇرۇلۇشى جەۋھىرىنىڭ تازىلىقى ئالتۇنغا نىسبەتەن تۆۋەن.

مىس، تۆمۈر، قوغۇشۇن ۋە باشقىلارنىڭ ئۆمرى كۈمۈشنىڭكىدىن قىسقا. ئاز مۇددەتتە بۇزۇلۇپ يوقىلىدۇ. بولۇپمۇ سۇ ۋە توپا، نەملىك ئورۇنلارغا كۆمۈلۈپ قالسا، پاتراق بۇزۇلۇپ يوقىلىدۇ.

زانكارنىڭ قۇۋۋىتى بىر يىلغىچە تولۇق تۇرىدۇ. بىر يىلدىن ئۆتكەندىن كېيىن بارا-بارا تۆۋەنلەپ يوق بولىدۇ.

سەپىداپ (سەپىداپ كاشغىرى) نىڭ قۇۋۋىتى 6 يىلغىچە تولۇق تۇرىدۇ. ئاندىن تۆۋەنلەپ تۈگەيدۇ.

مورداسەڭگى (مەدەستان)، ئىقلىميا، مىرقىشتا، تۈتىيا، مەدەندىن چىقىدىغان فادىزەھەر تاش. بۇلار ئۇزۇن مۇددەتكىچە ياشايدۇ. مەرۋايىتنىڭ تۇرۇش مۇددىتى بۇلاردىن تۆۋەنرەك.

خۇشبۇي لايلار مەسىلەن: داغىستان لېيى، گىلى مەختۇم ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ قۇۋۋىتى مەرۋايىتنىڭكىدىن ئازراق تۇرىدۇ.

ئۆسۈملۈك دورىلار 11 تۈرلۈك بولۇپ، بۇ خىل دورىلار يېلىم، ئۇسارە، گۈل-چېچەك، ياغ، سۈت، شىرە، يوپۇرماق، مېۋە، ئۇرۇق، ياغاچ، يىلتىز، قوۋزاق ۋە رىشەلەردىن ئىبارەتتۇر. مەسىلەن: يېلىم دورىلار سەمغى ئەرەبى، كەتىرا، ئۇشەق، جاۋاشىر، سەكبىنەج، ۋەلەكى مەغسۇلى، خۇنسياۋشان ۋە شۇلارغا ئوخشاشلار. بۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 3 يىلغىچە تولۇق تۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن بارا-بارا تۆۋەنلەپ تۈگەيدۇ. ئۇسارە شەكلىدىكى دورىلار: مەسىلەن: ئاقاقىيا، ھۇزۇز، خەشخاش ئۇسارىسى،كات ھىندىلار قۇۋۋىتىنىڭ تۇرۇش مۇددىتى يېلىم دورىلارنىڭكىدىن تۆۋەنرەك.

گۈل ۋە چېچەك دورىلار مەسىلەن: بىنەپشە گۈلى، نېلۇپەر، قىزىلگۈل، گاۋزىبان گۈلى، ئىزخىر چېچىكى، گۈلى قەيسۇم ۋە شۇلارغا ئوخشاشلار، يوپۇرماق دورىلار مەسىلەن: سانا، گاۋزىبان، مازارىيون، سازەج ھىندى، ئاس يوپۇرمىقى، پىرسىياۋشان ۋە شۇلارغا ئوخشاشلار. بۇلارنىڭ قۇۋۋىتى ئۆزىنىڭ كۆچلۈك ۋە ئاجىزلىقىغا قاراپ بىر يىلدىن ئىككى يىلغا قەدەر تولۇق تۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن بارا-بارا ئاجىزلاپ تۈگەيدۇ.

سۈت ۋە شىرە خاراكتېرلىك دورىلار مەسىلەن: سوقمۇنىيا، پەرفىيۇن، ئەپيۇن ۋە شۇلارغا ئوخشاش دورىلاردىن سوقمۇنيانىڭ قۇۋۋىتى 20 يىلغىچە تولۇق تۇرىدۇ، ئاندىن كېيىن ئاجىزلاپ بارا-بارا تۈگەيدۇ. پەرفىيۇننىڭ قۇۋۋىتى 4 يىلغىچە ئوبدان تۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن ئاجىزلايدۇ. ئەپيۇننىڭ قۇۋۋىتى 50 يىل بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق تۇرىدۇ.

ياغ دورىلار مەسىلەن: زەيتۇن يېغى، بىلسان يېغى، پىننە يېغى، قەتران يېغى ۋە شۇلارغا ئوخشاشلار. بۇ خىلدىكى ياغلاردىن تەبئىتى سوغۇق ۋە ھۆللىرىنىڭ قۇۋۋىتى 3 ھەپتە مىقدارىدا تۇرىدۇ، ئاندىن ئۆزگىرىدۇ. تەبئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولغانلىرىنىڭ قۇۋۋىتى ئۆزىنىڭ دەرىجىسىگە قاراپ بىر يىلدىن ئىككى يىلغىچە تۇرىدۇ، ئاندىن ئۆزگىرىدۇ. ئەمما بىلسان يېغىنىڭ قۇۋۋىتى ئۇزۇن مۇددەتكىچە تۇرىدۇ. بەزى كونا تېۋىپلىرىمىزنىڭ ئېيتىشىچە، بىلسان يېغى قانچىكى كونارسا، شۇنچە قۇۋۋىتى ئارتىدۇ ۋە ياخشى بولىدۇ. كاپۇر يېغى، زەيتۇن يېغى، ئىزخىر يېغىنىڭ قۇۋۋىتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۆزگىرىدۇ.

مېۋىلەر مەسىلەن: چىلان، سەرىستان، ھەببى بىلسان، موزا، بەللۇت، ئالۇ بالو، ئالما، بېھى، ئانار، بادام، ياڭاق، جوز بەۋۋا، قەلەمپۇر، لاچىندانە، قارىمۇچ، ئامىلە، ھېلىلە، بەلىلە ۋە شۇلارغا ئوخشاشلارنىڭ قۇۋۋىتىنىڭ تۇرۇشى ئوخشاش بولمايدۇ. مەزكۇر مېۋىلەرنىڭ يېغى كۆپلىرى مەسىلەن: ياڭاق مېغىزى، بادام، پىستە، چىلغوزا، نارجىل، كۈنجۈت، خەشخاش، پەتەكگان (خاكگا) ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، قاپاق ئۇرۇقى ۋە بۇلارغا ئوخشاشلار پوستى بىلەن تۇرسا قۇۋۋىتى بىر يىلغىچە تۇرىدۇ. ئاندىن ئاجىزلايدۇ. ئەگەر پوستىدىن ئاجرالسا بىر يىلغا يەتمەستىن تېز ئۆزگىرىدۇ. بولۇپمۇ پىستە بىلەن ياڭاق مېغىزى بىر قانچە ھەپتە ئىچىدىلا ئۆزگىرىدۇ.

ئۇرۇق دورىلار مەسىلەن: ئارپىبەدىيان، زىرە، رۇم زىرىسى، كاسنە ئۇرۇقى، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى ۋە شۇلارغا ئوخشاشلاردىن يېغى ئازلىرى، مەسىلەن: ھۆلبە، قىچا، زاغۇن، ئارپىبەدىيانغا ئوخشاش ئۇرۇقلارنىڭ قۇۋۋىتى قائىدە بويىچە ساقلانسا 2 يىلدىن 3 يىلغىچە تۇرىدۇ، ئەمما بۇلاردىن يېغى كۆپلىرى بىر يېرىم يىلدىن 2 يىلغىچە تۇرىدۇ.

شاخ، ياغاچ، جاماكا، يىلتىز، قوۋزاق دورىلار مەسىلەن: ئۇدىبلسان، زەرنەپ، شەترەنج، شۇكائى، بادئاۋەر، كاسنە يىلتىزى، ئارپىبەدىيان يىلتىزى، رىنسىك، چىڭشەي يىلتىزى، ئىزخىر، جېنتىيانا، ئاقىرقەرھا، تۇربۇت، دارچىن، خىرپە، سەلخە، بۆرە سويمىسى يىلتىزىنىڭ پوستى، ئەنجىباھار ۋە شۇلارغا ئوخشاشلار قۇۋۋىتىنىڭ تۇرۇش مۇددىتى، ھەر بىرىنىڭ قاتتىق-يۇمشاقلىقى، جەۋھەرنىڭ كۆچلۈك ۋە ئاجىزلىقىغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن: قوسته، زىراۋەندە، ئېگر(ۋەج)، دۇرۇنەج، زەرچۆە، دارچىن، قىرپە، سەلخە، زەنجۇبىل ۋە شۇلارغا ئوخشاشلارنىڭ قۇۋۋىتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ. خەربەقنىڭ قۇۋۋىتى 10 يىلدىن ئارتۇق تۇرىدۇ. لېكىن رۇتۇبەت پەزلىسى (ئارتۇقچە ھۆللۈكى) بار دورىلار مەسىلەن: چۆپچىنى، زەنجۇبىل، زورەنبات، يۇمىلاق زىراۋەندە، ئاق بەھمەن، قىزىل بەھمەن، بوزىدان، شاقاقۇل ۋە شۇلارغا ئوخشاشلارنى تېز قۇرت يەيدۇ، قۇۋۋىتى ئاجىزلايدۇ، بارا-بارا بۇزۇلىدۇ.

جاماكا ۋەرىشلەردىن ئىبارەت بولغان دورىلارنىڭ قۇۋۋىتى 3 يىلغىچە تولۇق تۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن بارا-بارا ئاجىزلاپ يوقلىدۇ.

هايۋاندىن چقىدىغان دورىلار مەسىلەن: چاۋا ياغ، بۈۋت، پەنەرمايە، مۇڭگۈز، تۈياق ۋە مايا‌ق، قانلاردىن ئىبارەت. تۈزلانغان ياغنىڭ قۇۋۋىتى بىر يىل تۇرىدۇ، لېكىن بۇ مەلھەم دورىلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۆتنىڭ قۇرۇتۇلۇشى ياخشى بولۇپ ئوبدان ساقلانسا، ئۇزۇن يىللارغىچە تۇرىدۇ. پەنەرمايىنىڭ قۇۋۋىتى 1 يىلدىن 2 يىلغىچە تۇرىدۇ. مۇڭگۈز، تۈياق ۋە باشقىلارنىڭ قۇۋۋىتى 3 يىلدىن 5 يىلغىچە تۇرىدۇ.

مايا‌ق، قانلارنىڭ قۇۋۋىتى بىر يىلغىچە تۇرىدۇ، لېكىن قۇندۇز قەھرىنىڭ قۇۋۋىتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابەت دورىلىرىنىڭ مەنبەلىرى

ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان دورىلار ئاساسەن 3 مەنبەدىن ئېلىنىدۇ.

1. ئۆسۈملۈك دورىلار تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۈتۈن تېنى (غولى)، يىلتىزى، گۈل ۋە چېچەكى، قوۋزىقى، يېلىمى، سۈتى، مېۋىسى، ئۇرۇقى، مېغىزلىرى ئايرىم ھالدا دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

2. ھايۋانىي دورىلار قۇندۇز قەھرى، بۇغا مۇڭگۈزى، بۇقا چۈيىسى، سەقەنقۇر، كىرپە، يىلان، چايان، سەدەپ، مارجان ۋە باشقىلار.

بۇ خىل ھايۋانلارنىڭ گۆشى، سۆڭىكى ياكى مەلۇم ئەزاسى دورا ئەشياسى ئورنىدا قوللىنىلىدۇ.

3. مەدەن دورىلار ئالتۇن، كۈمۈش، قوغۇشۇن، قەلەي، تۆمۈر، گۈڭگۇرت، نۆشادۇر، ياقۇت ۋە باشقىلار.

بۇلاردىن تاشقىرى، ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدىن بىر قىسىم جەۋھەر دورىلار (ئەلقەھىل-ئالكولوئىد) ۋە باشقا كۆشتە دورىلارمۇ ئۇيغۇر تېبابەتتە قوللىنىلىدىغان بولدى. مەسىلەن: جەۋھەر لىمون (ئاتسىدۇم تىستىرىكۇم)، تۇز تىزابى (ئاتسىدۇم ھىدروخلورىكۇم)، زەيتۇلسەمە كۇلمۇ تەججىر (ئىختىيول)، ئەلمەغنىسا (ماگنىزىيۇم)، ئاق سىماب كۆشتىسى (ھىدرارگىرۇم ئامموئنىياتۇم)، ھەجەر جەھەننەم (ئارگېنتۇم نىتىرىكۇم)، سىر سۇلەيمانى (ھىدرار گىرۇم بىخلوتۇم) دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئۇيغۇر تېبابەت دورىلىرىنىڭ چىقىش ئورنى

ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان دورىلارنىڭ بىر قىسمى چەتتىن كەلتۈرۈلەتتى، خېلى كۆپ قىسمى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ۋە شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىن (تاغ ۋە ئېتىزلاردىن) ئېلىناتتى. ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە جۇڭيى سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، ئېلىمىزنىڭ دورا مەنبەلىرى زور كۈچ بىلەن ئېچىلغانلىقتىن، ئۆتمۈشتە چەت ئەللەردىن (مەسىلەن: ھىندىستان، پاكىستان، ئىراندىن) كەلتۈرۈلىدىغان دورا ئەشيالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى جۇڭگودىن، شۇ جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىن چىقىدىغانلىقى مەلۇم بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتى باي دورا مەنبەسىگە ئىگە بولدى. ئەگەر يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىزلەش، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلسا، رايونىمىز شىنجاڭدىن كۆپ خىل دورا ئەشيالىرى تېپىلىشى چوقۇم.

دورىلارنىڭ خۇسۇسىيىتى، تەبىئىتى

دورا ئەشيالىرىنىڭ تەبىئىتى ۋە خۇسۇسىيىتىنىڭ بەلگىلىنىشى ئۇيغۇر تېبابەت نەزەرىيىسىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولۇپ، داۋالاش ئىشىدا دورا قوللىنىشنىڭ ئاساسلىرىدىن بىرىدۇر. بۇ توغرىسىدا مۇناسىۋەتلىك ئەسەرلەردە تەپسىلىي سۆزلىنىدۇ. بۇ يەردە ناھايىتى ئاددىيلاشتۇرۇپ قىسقىچە چۈشەنچە بېرىپ ئۆتىمىز: ئۇيغۇر تېبابەتتە خىمىيۋى تەھلىل (ئانالىز) قىلىش ئىمكانىيەتلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، دورىلارنىڭ خىمىيۋى تەركىبلىرىنى ھازىرقىدەك ئېنىقلاش مۇمكىن بولمىغان. ئەمما ئۇزاق مۇددەتلىك داۋالاش ئەمەلىيىتى ئۇستىدە دورا ئەشيالىرىنىڭ بەدەندە پەيدا قىلغان ئۆزگىرىشلىرى (ئۇلارنىڭ تەسىراتى) غا قاراپ،

دورىلار بىر قانچە خىلغا بۆلۈپ چىقىلغان ھەمدە ھەر بىر دورىنىڭ كېلىش مەنبەسى، ئائىلىسى، تەبىئىي سۈپەتلىرى، مەسىلەن: رەڭگى، بۇيى(پۇرىقى)، تەمى، ئېغىر-يەڭگىللىكى قاتارلىقلارغا ئاساسلىنىپ، ئۇلار-نىڭ «تەبىئىتى» گە باھا بېرىلگەن. مەسىلەن: قىزىلمۇچ (لازا)نىڭ رەڭگى قىزىل، تەمى ئۆتكۈر ئاچچىق بولغانلىقىدەك ئەھۋاللارغا قاراپ، تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، سەپرا دەپ ئاجرىتىلغان (بۇ يەردە ئۇنىڭ ئىستېمال قىلىنغاندىن كېيىن بەدەندىكى قىزىتىش، قۇرۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئاساس قىلىنىدۇ). شۇنىڭدەك تەمى تېز، بەدەنگە كىرگەندىن كېيىن بەدەننى سوۋۇتۇش، بوشاشتۇرۇش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ-غان دورىلار سوغۇق، ھۆل سوغۇق دەپ بەلگىلەنگەن، قىزىتمىلىق كېسەللەرگە ئىشلىتىلگەن...

بۆلاردىن تاشقىرى، ئۇيغۇر تېبابەتتە دورىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. ئاغرىقلارنى داۋالاشتا دورىنى ئاغرىق كىشىنىڭ مىزاج تۇرى ۋە دورىنىڭ تەبىئىتىگە ئاساسەن قوللىنىش بىلەن بىللە، داۋالاش مەقسىتىگە يېتىشتە دورىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىگىمۇ ئاساسلىنىدۇ. دورىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى خېلى كۆپ تۈرلەرگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت (دوختۇر كەسپداشلارنىڭ پايدىلىنىشىغا ئوڭايلىق بولسۇن ئۈچۈن، لاتىنچە سېلىشتۇرمىلىرىمۇ قوشۇمچە كۆرسىتىلدى):

مۇقەۋۋى (TONICA) پۈتۈن بەدەننى ياكى ئايرىم بىر ئەزانى قۇۋۋەتلەندۈرگۈچى؛

مۇزئىپ (DEPRESSANT) زەئىپلەشتۈرگۈچى، تورمۇزلىغۇچى، بوشاشتۇرغۇچى؛

قابىز (ASTRINGENTIS) تۇتقۇچى، قورۇغۇچى (ئىچكى ۋە تاشقى ئەزالاردىن سۈيۇقلۇقنى توختاتقۇچى)؛

مۇسھل (CATHARTIC,PURGATIONIS) سۈرگە، ئىچكى ئەزالاردىن سۈيۇقلۇقنى سۈرۈپ چىقارغۇچى تەسىرگە ئىگە؛

مەئجەل ۋىلادەت (OXYTOCIC) تۇغۇشنى تېزلەشتۈرگۈچى؛

مۇئەننىس (ERRHITIC) چۈشكۈرتكۈچى؛

مۇخەددىر (ANAESTETIC) بىھوش قىلغۇچى، سېزىمسىزلاندۇرغۇچى؛

مۇسەككىن (ANALGESIC,SEDATIVUS) ئاغرىق پەسەيتكۈچى، ئارام بەرگۈچى؛

مۇلەييىن (APERIENT) ئىچنى يۇمشاتقۇچى، ئىچنى يۇمشاق سۈرگۈچى؛

مۇنەففىز (EPISPASTIC) تېرىنى قىزارتقۇچى، تېرىگە قاپارتقۇ پەيدا قىلغۇچى؛

مۇئەننىر (AROMATIC) خۇشبۇي قىلغۇچى؛

مۇقەۋۋى باھ (APHRODISIAC) جىنسىي ئالاقە كۈچىنى قۇۋۋەتلىگۈچى؛

مۇسەققىت جەنىن (ECBOLIC) بالا چۈشۈرگۈچى، تۇغۇشنى تېزلەشتۈرگۈچى؛

مۇخرىج بەلغەم (EXPECTORANT) بەلغەم چىقارغۇچى؛

مۇقەييى (EMETICA) قەي قىلدۇرغۇچى، قۇستۇرغۇچى؛

مۇددىر ھەيز (EMMENOGOGUE) ھەيز ماڭدۇرغۇچى؛

داپىئى تەئەففۇن (ANTISEPTIC) بەتبۈيلۇق (سېسىق پۇراق) نى يوقاتقۇچى، سېسىقنا قارشى تۇرغۇچى؛

مۇفەتتىت ھەسات (ANTILITHIC) سۈيدۈكلۈكتىكى تاشنى ئېرىتقۇچى ۋە ئۇنىڭ چوكىيىشىغا قارشى تۇرغۇچى؛

تارىدۈلددان (ANTHELMENTIC) مەددە چۈشۈرگۈچى؛

مۇئەررىق (DIAPHORETIC) تەرلەتكۈچى؛

مۇدىر بەۋل (DIURETIC) سۈيدۈك ھەيدىگۈچى؛

مۇتەھھىر (DISENFECTORANT) تازىلىغۇچى، يۇقۇمسىزلاندۇرغۇچى؛
مۇلەتتىف (DEMULSENT) يۇمشاتقۇچى؛
مۇجەففىف (DESICCANT) قۇرۇتقۇچى؛
مۇھەللىل (RESOLVANT) ئېرىتقۇچى، يۇمشاتقۇچى (ئىششىق قايتۇرغۇچى)؛
مۇنەۋۋىم (HIPNOTICA) ئۇخلاتقۇچى.
بۇ يەردە پەقەت ئەڭ مۇھىملىرىلا كۆرسىتىلدى.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە دورىلارنى ئىشلىتىشكە لايىقلاشتۇرۇش ئەمەلىيەتلىرى

ئۇيغۇر تېبابەت دورىگەرلىكىدە خام دورا ئەشيالىرىنى ئىشلىتىشكە لايىقلاشتۇرۇش ئۇچۇن تۆۋەندىكى بىر قانچە خىل ئۇسۇل ۋە ئەمەلىيەتلەر قوللىنىلىدۇ:

سەھق (CONTUSIO) قاتتىق دورىلارنى ھاۋانچىدا سوقۇش.

تەكلىس (CALCINTATIO) كۆيدۇرۇش، كۇشتە ئېلىش (مارجان، ياقۇت ۋە باشقا مەدەن «مىنېرال» ماددىلارنى كۆيدۇرۇپ كۇشتىسىنى ئېلىش).

تەرسىپ (PRAECIPITATIO) چۆكتۇرۇش، مەدەن دورىلارنى يۇمشاق سوقۇپ، سۇزۇك سۇدا چايقاپ چۆكتۇرۇپ تازىلاش.

تەسەئىل (SUBLIMATIO) بەزى مەدەن دورىلارنى مەخسۇس قازاندا، ھور (پارغا) ئايلاندۇرۇپ، سوۋۇتۇپ ئۇششاق تالقان ھالغا كەلتۇرۇپ تازىلاش.

ئەرەق تارتىش (DISTILLATIO) مەخسۇس قازاندا دورىلارنى قاينىتىپ پارغا ئايلاندۇرۇپ، پارىنى سوۋۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەسىر قىلغۇچى قىسمى ئارىلاشقان سۇيىنى ئېلىش.

سۈزۈش (FILTRATIO) قايناق سۇغا چىلانغان دورىلار سۇيىنى سۈزۈپ ساپ قىلىش.

تاسقاش (DECRIBRATIO) يۇمشاق سوقۇلغان دورىلارنى ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈش.

ھەل قىلىش (SOLUTIO) دورا ئەشيالىرىنى سۇيۇقلۇقلاردا ئېرىتىش.

ئېرىتىش (FUSIO) دورىلارنى ئىسسىقلىق يارىتىپ ئېرىتىش.

قۇرۇتۇش (DESICCATIO) ئۆسۈملۈك دورىلارنى سايە جايدا قۇرۇتۇش.

سىقىش (EXPRESSIO) ھۆل ياكى چىلانغان دورىلارنى سىقىپ سۇيىنى ئېلىش.

سالايە قىلىش (TRITURATIO) ئېزىش، دورىلارنى يۇمشاق ئېزىپ سۈفۈپ (تالقان) ھالغا كەلتۇرۇش.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە دورىلارنىڭ جەۋھەرلىرىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنىڭ زەھەرلىك تەسىرلىرىنى يوقىتىش ئۇچۇن خىمىيە ئۇسۇللىرىمۇ قىسمەن قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئوتتا ئېرىتىش، سۇتكە چىلاش، ھاراقتا چىلاش، كۆمۈپ قويۇش، ھەسەلگە پاتۇرۇپ قويۇش، قىيامغا چىلاش، چىلاپ كۇن نۇرىدا قويۇشتەك چارىلارمۇ قوللىنىلىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان دورا شەكىللىرى (ياسالمىلىرى)

مەئجۇن، مەئجۇنات (MIXTURAE; CONFECTIO)

قارابادىن (فارماكوپىيە) كىتابلىرىدا كۆرسىتىلگەن ياكى ئەمەلىي تەجرىبىدە سىناقتىن ئۆتكەن نۇسخا (رېتسېپ) لەر بويىچە، بىر قانچە خىل دورىلارنى بەلگىلىك مىقدارىدا ئېلىپ، ھەر بىر دورىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن مەخسۇس چارىلار بىلەن بىر-بىرىگە قوشۇپ، ھەسەل (بال) قىيامىلار يارىتىلغان قويۇق خېمىر ھالغا كەلتۇرۇلگەن دورا ياسالمىسى.

ھەب (PILULA) ئاچچىق دورىلارنى يۇتۇشقا ئوڭاي بولسۇن ئۇچۇن، باشقا تەملىك نەرسىلەر بىلەن قوشۇپ تەييارلانغان يۇمىلاق دورا شەكلى. پۇرچاقتەك ۋە ئۇنىڭدىن چوڭراق تەييارلىنىدۇ. تەركىبىـ

دىكى دورىلار كۆپرەك بولغاندا، چوڭ ھەب (BOLUS)ھالدا تەييارلىنىشى مۇمكىن.

چوڭ قۇرس (TROCHISCUS) توقاچ دورىلارنى چوڭ تۇگمە ياكى تۇخۇمچە شەكلىدە تەييارلاپ، ئۇنى ئېغىزدا قويۇپ شۇمۇشكە بېرىلىدۇ.

قۇرس (TABULETTAE) كىچىك تۇگمىدەك توقىچاق دورا.

لوئۇق (LINCTUS) سۇيۇق ئۇماچ شەكلىدىكى دورا ياسالمىسى. ئادەتتە ئىچىشكە ۋە سىرتتىن ئىشلىتىشكە بېرىلىدۇ.

مەتبۇخ — قاينىتىلما (DECOCTA) ئۆسۈملۈك دورىلارنى مەلۇم سائەت قاينىتىپ سۇغا چىلاپ، ئارقىدىن 20～10 مىنۇت قاينىتىپ تەييارلىنىدىغان ياسالما. قاياتاقاندىن كېيىن سۈزۈپ، ئىچىشكە بېرىلىدۇ ياكى قىيام قوشۇپ (كۆپىنچە بالىلار ئۈچۈن) بېرىلىدۇ ياكى شۇنىڭدىن قىيام تەييارلىنىدۇ.

شەربەت (SYRUPUS) دورىلاردىن تەييارلانغان قىيام.

كاشكاپ (INFUSA) دەملەنمە— بىر قانچە خىل دورىلارنى چەينەك ياكى باشقا جابدۇقلارغا سېلىپ قاياناق سۇ قۇيۇپ دەملەش بىلەن ئىسسىق ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدىغان ياسالما. بۇنى سىرتتىن ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ.

سۇقۇپ (PULVERIS) يۇمشاق سوقۇلغان تالقان دورا.

ھۇرابا (CONSERVA) دورىلارنى شېكەر قىيامغا سېلىپ تەييارلانغان ياسالما.

سىركەنجۇبىل (سكنجبىن) (OXYMELLA) — خەنزۇچە 醋蜜 ، سىركە ۋە ھەسەل ياكى شېكەر بىلەن ياسالغان چۈچۈك تەملىك دورا ياسالمىسى.

لۇئاب (MUCILAGO)— يېلىم دورىلارنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى.

رۇب (EXTRACTA)— ئۆسۈملۈك دورىلارنى تېگىشلىك ئېرىتقۇچلارغا چىلاپ شىرىسىنى چىقارغاندىن كېيىن، سۈزۈپ ھارارەت (ئىسسىقلىق) تەسىرى بىلەن قويۇقلاشتۇرۇپ ياسالغان دورا شەكلى.

سالايە (LINIMENTA)— سۇيۇق مەلھەم، ئادەتتە سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

شىرە (SUCCUS) گۈل، چېچەك ۋە ئۇرۇقلارنىڭ شىرىسى.

شىياف، شاپ (SUPPOSITORIA)— مەقئەتكە قويۇش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان شامچە.

مەلھەم، مەرھەم (UNGUENTA)— يېرىم سۇيۇق ھالدىكى ياغ دورا.

زەمات (PASTAE)— قويۇق ھالدىكى ياغ (مەلھەم) دورا.

پىلتە (BACILLA) سۇيدۇك يولى ۋە بۇرۇن تۆشۈكچىلىرىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ياسىلىدىغان ئىنچىكە پىلتە شەكلىدىكى ياسالما.

ھۆقنە (ENEMATA) ئۈچەي ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىش ياكى ئۈچەي ئارقىلىق ئوزۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن ياسىلىدىغان سۇيۇق دورا ياكى تاماق ماددىسى.

غار-غار (GARGARISMA)— ئېغىز چايقاشتا ئىشلىتىلىدىغان سۇيۇق ياسالما.

قەترە (GUTTAE)— تېمىتىپ ئىچىش، كۆز، بۇرۇن، قۇلاققا تېمىتىش ئۈچۈن ياسىلىدىغان ياسالما.

نەشۇق (COLLUNARIA)— بۇرۇننى چايقاشتا تەييارلاپ بېرىلىدىغان سۇيۇق ياسالما.

يۇقىرىقىلاردىن تاشقىرى، يەنە خېلى كۆپ تۈردىكى ياسالمىلارمۇ بولۇپ، ئۇلارنى ئىچىشكە، كۆز، بۇرۇن، قۇلاق، مەقئەت (ئارقا يول) ۋە پەرج (ئاياللار جىنسىي ئەزاسى)، تېرە ئارقىلىق ئىشلىتىلىدۇ.

(يۇقىرىقى بىر قىسىم مەلۇماتلار ئۆزئارا ئۆگىنىشكە ئوڭايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ئالاھىدە رەتلەپ قوشۇمچە قىلىندى.-تەھرىر).

ئاپتاپپەرەس

(ئازەريۇن)

HELIANTUS ANNUUSL 向日葵

1- رەسىم. ئاپتاپپەرەس

تونۇش ئېگىزلىكى بىر يېرىم مېتىرغىچە كېلىدىغان بىر ئۆسۈملۈك بولۇپ، 2 خىلدىن ئىبارەت. 1- جاڭگالنىك، 2- ئۆلكىنىك، يوپۇرمىقى كەڭ ۋە يوغان، بىر ئاز توكلۇك، ئۈستىگە چاك ئولتۇرۇپ قالغاندەك بىلىنىدۇ. يوپۇرمقىنىك ئەتراپى چىشسىز، گۈللىرى ئالتۇن رەڭدە سېرىق، چوڭ ۋە ياپىلاق بولىدۇ. كۆرۈنۈشى چىرايلىق، ھەمىشە يۇزىنى ئاپتاپ تەرەپكە قىلىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پارسچە ئاپتاپپەرەس دەپ ئاتىلىدۇ. جاڭگالدا بولىدىغىنىنىڭ بويى ئۆلكىنىڭكىدىن ئېگىزرەك.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىششىقلارنى تارقىتىش، ماددىلارنى تازىلاش، مېڭىنىڭ، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئۇششاق باللارنىڭ دۆلىنىش كېسىلىگىلىكىنى يوقىتىش، مېڭە ۋە پەيلەرنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۇتلەش، باھنى قۇۋۇتلەش، بوۋاسىرنى، ئۆپكىنىڭ جاراھىتىنى، يارقان، ئىستىسقانى يوقىتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى، ئىچكى ئەزادىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى ماڭدۇرۇش، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈش، ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، قۇلۇنجىنى يوقىتىش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئاپتاپپەرەسنىڭ گۈلىنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىدۇ. يىلتىزىنىڭ سۈيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يىلتىزىدىن 3 گرام ئىچسە، سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ يۇرىكىنى قۇۋۇتلەيدۇ. بۇنىڭ گۈلىنى ئېزىپ چاپسا، مۇپاسىل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، نىقرەس، خانازىر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈلىنى ئېزىپ بەلگە چاپسا، باھنى قۇۋۇتلەيدۇ. يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا ئوراپ بالىياتقۇ ئاغزىدا قويسا، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۈيىدىن 12 گرامنى قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە، كۆچلۈك قۇستۇرىدۇ. يوپۇرمقىنى ئېزىپ سقىپ سۈيىدىن مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. توختاپ قالغان ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى گۈلىنىڭ، يوپۇرمقىنىڭ، يىلتىزىنىڭ سۈيىدىن ئەھۋالغا قاراپ 26 گرامغىچە بېرىلىدۇ. بۇلارنىڭ جىسمىدىن 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسار $1\frac{1}{2}$ مقدارىدا سەلىخە ياكى $\frac{1}{4}$ زەپەر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە ۋە تالغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ئىسسىق مىزاجلار ئۈچۈن سىركەنجۇبىل، تال ئۈچۈن ھەسەل ۋە ناۋاتتۇر.

تەركىبى ئاپتاپپەرەس مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 35% ئەتراپىدا ماي بار. يوپۇرمىقى، يىلتىزىنىڭ تەركىبى ئېنىقلانمىغان. غولىنى كۆيدۈرۈپ كۈلىدىن كالىيۇم كاربونىكۇم چىقىرىپ ئېلىنىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭگىي تېبابىتىدە ئاپتاپپەرەس مېغىزى، يوپۇرمىقى، يىلتىزى ۋە تېنى (غولى) دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

1. ئاپتاپپەرەس مېغىزى تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق (بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئازراق ئىسسىق)، زەھەرسىز. سىلىقلاشتۇرغۇچى، سۈيدۈك ھاجىدۇرىدىغان دورا سۈپىتىدە سۈيدۈك يوللىرىنىڭ ياللۇغلىنىشى تۇپەيلىدىن بولغان سۈيدۈك ئېچىشىپ كىشىلەردە، شۇنىڭدەك قەۋزىيەتلەردە بېرىلىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا، ھامىلدارلىق چېغىدىكى سۇلۇق ئىششىقلارنى داۋالاشقا، قېيىن تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇشقا، بالىنىڭ ھەمراھىنى چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە سۈت كۆپەيتىش، ئەمچەك ئىششىقىنى داۋالاش ئۈچۈنمۇ بېرىلىدۇ. ئاپتاپپەرەس يېغى ھەر خىل مەلھەملەرنىڭ تەركىبىگە كىرىدۇ.

مەسلەن: ئىچى قېتىپ 10 كۈندىن بىر ئايغىچە بولغان ۋاقىتتا چوڭ تەرىتى راۋاق كېسىلگەندە بىر جىڭ مىقدارىدا ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقىنى ئېلىپ، 2 لىتىر سۇ قۇيۇپ قاينىتىپ، 500 گرام سۈتى بىرلا ئىچسە تەرەتنى راۋاق قىلىدۇ.

بوغۇملار ئاغرىغان، چوڭ-كىچىك تەرىتى كەلمىگەنلەرگە يۇقىرىقى مىقداردا قاينىتىپ، سوغالدۇرۇپ، ئازراق قوي (ئەسلىدە چوشقا) يېغى قوشۇپ تۇخۇم چوڭلۇقىدا ھەب تەييارلاپ ئىچكۈزۈلسە، تېزلىكتە ئۇنۇم بېرىدۇ.

چىقان، غەلۋىرەكلەر ئېغىز ئالمىغاندا، يارا چىقىپ 3-كۈنىدە 200 دانە ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقىنى چېقىپ سۇ بىلەن يۇتسا، شۇ كۈنلا ئېغىز ئالدۇرىدۇ (بەزى كىتابلاردا بىر تال يېسىلا ئېغىز ئالىدۇ. ئىككى تال يۇتسا، 2 يەردىن ئېغىز ئېلىشى مۇمكىن، دەپ يېزىلغان).

2- ئاپتاپپەرەس مايىسسى تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز. قاينىتىپ سۈيى ئىچكۈزۈلسە، سۈيدۈكنى راۋاق قىلىدۇ، قۇرۇق يوپۇرمىقىنى تالقانلاپ ئىچكۈزۈلسە ياكى كۆيدۈرۈپ كۈلى ئىچكۈزۈلسە سېرىق يارا قاناشنى داۋالايدۇ، تالنى قۇۋۇتەلەيدۇ، ھامىلدار ئايالالار ئاي-كۈنى تولغىنىدا ئىچسە تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

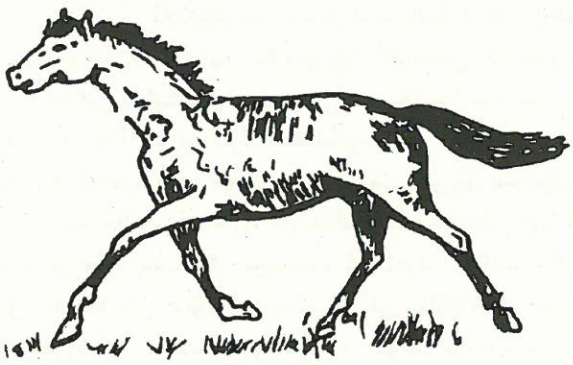
3- ئاپتاپپەرەس يىلتىزى تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز. بالىلار تەڭگە پۇلىنى (مىس پۇلنى) يۇتۇپ تاشلاپ چىقمىسا، ئاپتاپپەرەس يىلتىزىنى قاينىتىپ سۈيى ئىچكۈزۈلسە ئۇنى چىقىرىدۇ. بالىلارنىڭ ئاغزى ئەتراپىغا چىققان قوقاق يارىلارنى داۋالايدۇ، سېرىق تەر چىقىرىدۇ، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ. ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىدۇ. يامان جاراھەتلەرنى داۋالاپ، بەدەنگە بەرگەن زەھەرنى يوقىتىدۇ.

ئات

(فەرەس)

EQUUS CABALLUS 马

تونۇش بۇ مەشھۇر ھايۋانلاردىن بولۇپ، مىنىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ ئەڭ ياخشى ۋە چىرايلىقراقىدۇر. باشقا ھايۋانلارغا نىسبەتەن تەربىيىنى ئوبدانراق قوبۇل قىلىدۇ. بەك ھوشيار. بۇنىڭ خىللىرى كۆپ بولىدۇ. ئەرەبچىدە فەرەس، پارسچىدە ئەسپ دەپ ئاتىلىدۇ.

2- رەسىم، ئات

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، چىڭخەي، شىزاڭ، دۇگېيدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى گۆشى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇيرۇق ئىسسىقتۇر.

خۇسۇسىيتى غەيرەتلىك قىلىش، يۈرەك كەسەللىكلىرىنى يوقىتىش، سوغۇق مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن باھنى قۇۋۋەتلەش، مۇپاسىل، لەقۋا، ئەزا تىترەش قاتارلىق كېسەللەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى ئاتنىڭ گۆشىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە يۈرەكلىك، باتۇر قىلىدۇ. گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ سوت بىلەن يېسە، سوغۇق مىزاج كىشىلەردە باھنى كۈچەيتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ پەنەرمايىسىدىن 2 گرام مىقدارى ئىچسە، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئۇچەيدىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى ياخشىلايدۇ. شۇنىڭدەك گۆشىنى كۆيدۈرۈپ ئىچسە بۇ ھەم ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ئوبدان پىشۇرۇپ يەپ، ئۇستىدىن ئانار سۈيى ۋە دوغ ئىچمەكدۇر.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرلىك، سوغۇقتىن بولغان ئىششقىلارنى يوقىتىش، پەينى چىگىتىش، بەل-تىزنى ماغدۇرلاندۇرۇش، بەدەننى كۈچەيتىش، غەيرەتلىك قىلىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئات گۆشىنىڭ سۈيى (زەردابى) بىلەن باشنى يۇسا، تاز يارىسىدىن چاچنىڭ ئاق چىقىشىنى داۋالايدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئاق ئاتنىڭ گۆشىنى يېيىش مۇۋاپىق دەپ ھېسابلىنىدۇ. ئەمما ئومۇمەن ئات گۆشىنى كۆپ ئىستېمال قىلىش كىشىنى ھەر خىل كېسەللىكلەرگە ئېلىپ بارىدىغانلىقى ئۇچۇن، ئات گۆشى يېيىش ئارتۇقچە مۇۋاپىق ھېسابلانمايدۇ. ئاتنىڭ يۈرىكىنى قورۇپ يېسە، ئۇنۇتقاقلىقنى داۋالايدۇ. ئاتنىڭ سۆڭىكىنى كۆيدۈرۈپ، ئاچچىقسۇ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا، باللارنىڭ بېشىدىكى تاز يارىسىنى ۋە بەدىنىدىكى يارىلىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

ئاتنى سويغاندا ئۇچەي ۋە قېرىن ئىچىدىن ياكى سۈيدۈك خالتىسى ئىچىدىن چىقىدىغان تاش خەنزۇچە 马宝 ، لاتىنچە CALCULUS EQUI دەپ ئاتىلىپ، جۇڭگىي تېبابىتىدە مۇھىم دورىلاردىن ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، تۇتقاق كېسەلنى توختىتىش، خىلتىلارنى ئېرىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاساسەن تۇتقاق كېسەلنى داۋالاشقا، قان تۇكۇرۇش، قان قۇسۇشنى توختىتىش، غەلۋىرەك (كودۇمبا) قاتارلىق يامان يارىلارنىڭ زەھەرىنى تارتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

تەركىبى ماگنىزىيوم فوسفورىكۇم، كالتسىيۇم كاربونىكۇم، ماگنىزىيۇم كاربونىكۇمدەك ئانئورگانىك تۇزلار بار.

چوڭلارنىڭ ۋە كىچىك باللارنىڭ تۇتقاقلىق كېسىلىنى داۋالاشقا، نېرۋىدىن بولغان ئۇيقۇسىزلىق، مەجنۇنلۇق (ھىستېرىيە)، تېلىقتۇرىدىغان يۆتەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە قىزىتما قايتۇرۇشقا ۋە چېچەك چىققاندىكى خەتەرلىك دەۋرىدە داۋالاشقا بېرىلىدۇ.

مقدارى كۈنده 3～1 گرامنى 4～3 قېتىمغا بۆلۈپ تالقان هالدا ئىچىلدۇ.

قوشۇمچه جۇڭيى تېبابەتتده ئاتلارنىڭ تېزەك تېشى (ماباۋ) دىن تاشقرى ئىت، چوشقىلارنىڭ تېزەك تاشلىرىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئېشەكنىڭ تېزەك تېشى

خەنزۇچه لۈي باۋ، لاتىنچه CALCULUS ANISI دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ، شەكىل جەھەتتىن ئات تېزەك تېشىغا ئوخشايدۇ. ئەمما ئاتنىڭ تېزەك تېشىغا ئوخشاش ئىشلىتىش مۇمكىن بولمىغان-بول-مايدىغانلىقى تېخىمۇچه تولۇق ئېنىقلانغان ئەمەس.

ئىت تېزەك تېشى‌گۈباۋ (CALCULUS CANIS)

تەركىبى كالتسىي كاربونىك، ماگنىزى كاربونىك، ماگنىزى فوسفورىك قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، خۇسۇسىيتى-ھېچ تۇتۇشنى پەسەيتىش، مەيدىدىكى قاتتىقلىقلارنى بوشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيتىگه ئىگه. يىرىڭلىق كېسەللىكلەردە ۋە تاماق يوللىرىنىڭ سپازمىسىنى قايتۇرۇشقا ئوبدان ئۇنۇم بېرىدۇ.

ئاچچىق بادام

(لەز موز)

SEMEN AMYGDALAY AMARAE 苦巴旦杏(扁桃)

3- رەسىم. ئاچچىق بادام

تونۇش بۇ بىر خىل بادام بولۇپ، بۇنىڭ دەرىخىمۇ ھەممه جەھەتلەردە تاتلىق بادامنىڭكىگه ئوخشايدۇ. ئەمما مېغىزى ئاچچىق بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى يېڭى، دانلىق، ياغلىق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق. 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىششىقلارنى تارقىتىش، بەدەننى، تېرىنى پارقىرىتىش، قويۇق خىلىتلارنى تازىلاش خۇسۇسىيتىگه ئىگه.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنى يۇمشاق ئېزىپ، سىركه بىلەن باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بەك يۇمشاق ئېزىپ كۆزگه تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. مۇڭاپىق ھالدا قائىده بويىچه ئىچسه، ھەمدەش، يۆتەل، كۆكرەك ۋە ئۆپكه ئىششىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بولۇپمۇ نىشاستە بىلەن ئىچسه، پۇدىنه بىلەن ئىچسه بۆرەك ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بادامنى ھەسەل بىلەن ئىچسه، جىگەرنىڭ، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، جىگەرنىڭ، تالنىڭ كېسەللىكلىرى ۋە يەرقان ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل سۇيى بىلەن ئىچسه قولۇنجى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇسەللەس بىلەن ئىچسه بۆرەك كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تاشنى ئېزىپ، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ. بالىياتقۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بادامنى سوقۇپ ئۇنىڭ بىلەن باشنى يۇسا، باشنىڭ كېپىكى ۋە پېتلىرىنى يوق قىلىدۇ. بۇنى

ئېزىپ لاتىغا ئوراپ بالىياتقۇ ئاغزىغا قويسا، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

ئەگەر بادامنى ئېزىپ سىركە ياكى شاراب بىلەن چاپسا، كونا ۋە يامرايدىغان جاراھەتلەر، ھۆل مودۇر، قۇبا، بەدەننىڭ كېپەكلىشىشى (تېرىنىڭ كېپەك ھالدا چۈشۈشى)، قوتۇر ۋە قىچىشقاق، ماشرا كېسەللىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

يۇمشاق ئېزىپ سۈيۈلدۈرۈلۈپ چاپسا، تېرىدىكى قارا داغ ۋە ئىزلارنى يوق قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن چاپسا، نەملىك ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا ئۆزىنى چاپسا، غالجىر ئىت چىشلىگەن يارىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ھەببى مەھلەب.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۈچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى شېكەر، ناۋات، تاتلىق بادام، خەشخاش.

تەركىبى% 55～40 ياغلىق ماي، 3%～2 شىلىمشىق ماددا، 35%～25 ئاقسىل، 6% قەنت، 3%～2 بادام ئېنزىمى (ئامىگدالازا) ۋە ئېمۈلسىن تۈتىدۇ.

ئاچچىق بادامنىڭ ئاساسىي تەركىبى بادام گلىكوزىدى بولۇپ، گۈشلۈك ئەزالارنىڭ تارتىشىپ قېلىشى (سپازمىسى) نى بوشىتىش ۋە يۆتەل پەسەيتىش خۈسۈسىيىتىگە ئىگە.

جۈڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق. بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل توختىتىش، ئۆپكىدىكى سوغۇقلۇقنى يوقىتىش، چوڭ ئۈچەينى ھۆللەندۈرۈش، زىققىنى توختىتىش خۈسۈسىيەتلىرىگە ئىگە.

بادام يېغى دورىلار تەسىرىنى تەڭشىگۈچى دورا قىلىپ ئىچكۈزۈلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن 10 گرام بادام يېغىغا باراۋەر مىقداردا سۇ، يېرىم مىقداردا سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى ياكى ئادەتتىكى ئۆرۈك، شاپتۇل ھەتتا جىگدە يېلىمى) قوشۇپ ھاۋانچىدا ئارىلاشتۇرغاندىن كېيىن ئۇستىگە لازىم مىقداردا سۇ قوشۇپ 100 گرامغا يەتكۈزۈپ، سۈت كۆرۈنۈشلۈك بىر ھالغا كەلتۈرۈپ (دوختۇرلار مۇنداق دورىنى ئېمۈلسىيە دەپ ئاتايدۇ)، ئۆتكۈر تەسىر قىلغۇچى باشقا دورىلار قوشۇپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. بادام يېغى بىلەن مۇناسىپ دورىلارنى قوشۇپ قۇلاق، كۆز ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بادامنىڭ ئۈچۈچان يېغىدىن بادام سۈيى تەييارلاپ، كۆپىنچە ئۆپكە-كاناي شاخچىلىرىنىڭ يالىلۇغلىرى، كۆكيۆتەل، قۇرۇق يۆتەل، ۋە ئاشقازان ئاغرىقلىرى داۋالىنىدۇ.

بادام يېغى ھەر خىل مەلھەملەرنى تەييارلاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئاچچىق ئانار

(رۇممان ھامىز)

PUNICA GRANATI AMARAE 酸石榴

تونۇش بۇ تاتلىق، تەلۈە ئانارلارغا پۈتۈنلەي ئوخشمايدۇ. تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

4- رەسىم. ئاچچىق ئانار

خۇسۇسىيتى ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئىسسىقتىن بولغان جىگەر هارارىتىنى پەسەيتىش، ئىسسىقتىن بولغان خاپىغانلىق، مەستلىكنى پەسەيتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئانارنىڭ ئەتراپىنى تېشىپ سىرىكىگە بىر كۈن چىلاپ قاينىتىپ ئېلىپ، سوقۇپ خېمىر قىلىپ، كۈملاچ ياساپ 15 دىن 20 دانىغىچىلىك يېسە، ئىسسىقتىن بولغان‌كونا-يېڭى ئىچ سۇرۇشلەرنى توختىتىدۇ. ئۇچەي، مەقئەتنىڭ جاراھەتلىرىگە پايدىلىق هەم قورساق ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. سىقىپ سۈيىنى كۆزگە تارتسا، كۆزگە ئۆسكەن زىيادە گۆشنى، چاپاقلارنى يوقىتىدۇ. ئېغىزنى چايقىسا ئېغىز پۇرىغانغا، ئېغىز جاراھەتلىرىگە پايدىلىق. سۈيىنى هەسەل بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، ئاكسىلە (گۆشخور چاقا) گە هەم قۇلاققا، بۇرۇنغا تېمىتسا، بۇرۇن، قۇلاقتىكى جاراھەتكە پايدا قىلىدۇ. پوستىدىن ئايرىماي سىقىپ قىچىشقاققا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

سۈيىنى قاينىتىپ هەر خىل ئىششىقلارغا چېپىلسا ئىششىقنى ياندۇرىدۇ.

ئاچچىق، تاتلىق ئانار سۈيىنى كۆيدۈرۈۋەتمەي قاينىتىپ ئېغىزى ئوچۇق قاچىدا قويۇلسا قېتىپ رۇب بولىدۇ. رۇبىدىن 3 گرامنى قاينىق سۇ بىلەن بەرسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ هەم سۈيدۈكنىڭ ئېقىپ تۇرغىنىغمۇ پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى قاينىتىپ بەرسىمۇ رۇبنىڭ ئورنىدا بولىدۇ.

يىلتىزنىڭ رۇبىمۇ چىش ئاغرىقى، چىش مىلىكلىرىنىڭ كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

ئانار رۇبى 2 گرام، ۋاسالغۇ 2 گرام، زىرە 2 گرام قوشۇپ سوقۇپ بەرسە قەينى توختىتىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

يىلتىزنى قاينىتىپ بەرسە، ئاياللارنىڭ بالىياتقۇسىدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ هەم سوغۇق چىققان كېسەلنى ئولتۇرغۇزسا كىرىپ كېتىدۇ.

يىلتىزنى سوقۇپ هەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ جاراھەتلەرنىڭ ئورنىدىكى داغلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى هەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ كۆكرەك هەم ئاشقازان ئۇستىگە چېپىلسا ئۆپكە هەم ئاشقازاندىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. رۇبنى سوقۇپ چىش تۇۋۈگە باسسا، چىش تۇۋۈدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ. جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، چىشنى چىڭىتىدۇ. چىش چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلايدۇ. ئانار گۈلىنى تالنىڭ هۆل يوپۇرمىقى بىلەن سوقۇپ ئاشقازانىنىڭ ئېغىزى ئۇستىگە خېمىر قىلىپ چېپىلسا، توختىمىغان قاتتىق قەينى توختىتىدۇ. گۈلىنى سىقىپ گۈلاب بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كۆزگە تېمىتسا، كۆز ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. ئانار گۈلىنىڭ سۈيىنى ئىتئۈزۈمى، پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۈيى بىلەن ئالەت ئىچىگە پەيدا بولغان جاراھەتلەرگە قۇيسا ياكى يۇسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سىقىلغان سۈيىدىن 1 دىن 5 ياشقىچە بولغانلارغا 10～5 گرام؛ 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 15～10 گرام، 15%～10 ياشقىچىلىكلەرگە 20%～15 گرام، 15 دىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەهۋالغا قاراپ 30～25 گرامغىچىلىك بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى تەلۈە ئانار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يۆتەلگە، قورساق ئاغرىقىغا بېرىلمەيدۇ. داۋاملىق كۆپ يېگەن تەقدىردىمۇ بەدەننىڭ، جىگەرنىڭ تارتىش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە بېرىش توغرا كەلسە، زەنجۈبل، جويۇز قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى ئانار دەرىخىنىڭ هەممە قىسمى داۋالىق ئەهمىيەتكە ئىگە. يىلتىزى ۋە غولىنىڭ قوۋزىقىدا

0.3～0.6% ئالكالوئىد بار. ئۇلارنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئانار يوپۇرمىقىنىڭ شۇلتىسى (ئالكالوئىد) بىللاتىرىن بولۇپ، مەددە چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە؛ ئۇنىڭدىن قالسا، ئىزوبىللاتىرىن ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت. يەنە كۆپلىگەن ئاشلىغۇچى ماددا (تانىن) بار. يوپۇرمىقىدا بېتولىن كىسلاتاسى بولىدۇ. دانىلىرىنىڭ سۇيۇق ۋىتامىن C غا باي، 12～20% قەنت تۇتىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ئانار سۇيۇق، قەنتلىك دىئابېت (زىيابېت) كېسىلىدە بەدەننىڭ گلۇكوزىنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىنى كۈچەيتىدۇ، شۇڭا دىئابېت كېسىلىنى داۋالاشقا ئانار سۇيىنى بېرىش ھەققىدە قىلىنغان تەجرىبىلەر ئىجابىي ئۇنۇم بەردى.

ئانار دەرىخىنىڭ قوۋزىقىنى سىركىگە چىلاپ ياكى سۇغا چىلاپ چىقىرىلغان رۇبىە (ئېكستراكت) دىن 8～6.5 مىللىلىتىردىن بېرىلگەندە 58% كىشىنىڭ، 10～8 مىللىلىتىردىن بېرىلگەندە 82.2% كىشىنىڭ مەددىسىنى چۈشۈرۈش مۇمكىن بولدى. ھېچقانداق ناچار تەسىرلەر كۆرۈلمىدى. بۇ دورا مەددە قۇرتىنىڭ بېشىغا ۋە ئۇنىڭ زەنجىرلىرىگە بىردەك تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەيلى تۈتۈ قۇرت، مەددە، مەيلى قاپاق ئۇرۇق مەددە، مەيلى يەر قۇرتىدەك (سازاگسمان) مەددە قۇرتلارغا پايدا قىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، قابىز، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى

1- ئۇسسۇزلۇق قاندۇرۇش، ئىچ توختىتىش، ئاياللارنىڭ خۇن كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئانارنىڭ سۇيىنى سىقىپ ياكى دانىلىرىنى ساپال ئۈستىدە قويۇپ يۇمشاق ئوتتا قۇرۇتۇپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچكۈزۈلىدۇ.

2- ئانار پوستى ئىسسىق، قابىز، زەھەرسىز. سۆگەك - پەيلەرنىڭ ئاغرىشى، بەل ئاغرىقى، پۇت ئاغرىپ ماڭالماسلىق، ماڭغاندا چىڭقىلىپ، تارتىشىپ ئاغرىش، مەقئەت چىقىپ قېلىش، ئىچ سۇرۇش، قان تولغاق، مەنىي ئېقىپ تۇرۇش، خۇن كېتىش، ئاياللارنىڭ ئاق خۇن كېسەللىكلىرىدە ۋە كۆز ياشاڭغىراشتا (بۇ ھالدا سىقىپ سۇيىنى كۆزگە تېمىتىدۇ) ئىشلىتىلىدۇ. قاينىتىپ بېرىلىدۇ ياكى قۇرۇتۇپ سوقۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

3- يىلتىزى ئىسسىق، زەھەرسىز، ئېغىز ۋە چىش ئاغرىقلىرىدا، ئىچ سۇرۇشتە، ئاياللارنىڭ خۇن ۋە ئاق خۇن كېسەللىكلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى ئانار دانىلىرىنى سىقىپ سۇيى ياكى قۇرۇتۇپ تالقىنى بېرىلىدۇ؛ دەرىخىنىڭ قوۋزىقى بىلەن ئانارنىڭ پوستىنى قاينىتىپ، ئۇچەي كېسىلى ۋە باشقىلاردا ئىچىشكە؛ ئېغىز ھەم چىش كېسەللىرىدە چايقاشقا بۇيرۇلىدۇ ياكى ئۇلارنى قۇرۇتۇپ سوقۇپ سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. مەددە چۈشۈرۈش ئۈچۈن دەرەخنىڭ قوۋزىقىدىن 60～20 گرامنى ئېلىپ، 400 گرام سۇ قۇيۇپ 6 سائەت چىلاپ قويۇلىدۇ. ئاندىن شۇ سۇنى قاينىتىپ تاكى 200 گرام قالغىچە پارغا ئايلاندۇرۇپ، ئەتىگەن ناشتىدا (بىر سائەت ئىچىدە) مەزكۇر سۇنى ئىچىپ بولىدۇ. 3 سائەتتىن كېيىن كۈچلۈك سۇرگە دورا بېرىلىدۇ. ياش ۋە كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ مىقدارىنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن. باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن قوۋزىقىدىن بىر قېتىمدا 15～10 گرام ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزىنىڭ پوستى زۇكامغا ۋە قىزىتمىغا قارشى ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ. شۇنىڭدەك قاپاق ئۇرۇقىدەك مەددىنى چۈشۈرۈشكە ۋە قىچىشىشلارنى پەسەيتىشكە قاياتاما ھالدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاھەنرەبا

(ھەجەرۇلمىقناتىس-ماگنىت تاش)

MAGNETITUM 磁石

تونۇش بۇ بىر خىل تاش بولۇپ، رەڭگى قارا، تۆتۈق قىزىل تەرەپكە مايىل. ئەڭ ياخشىسى ساپ لاجۇۋەرد رەڭگىدە بولغىنى ۋە تۆمۈرنى ئوبدان تارتىدىغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جىياڭسۇ، لياۋنىڭ، گۇاڭدۇڭ، ئەنخۇي، خېبېي قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ئىسسىق، 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى پالەچنى، چوڭ بوغۇملار، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى، يانپاش ئاغرىقىنى قالدۇرۇش، جىگەرنى، تالنى قۇۋۇتلەش، ئىچكى ئەزالاردىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە يۇقىرىدا سۆزلەنگەن كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل سۇيى بىلەن ئىچسە قويۇق خىلىتلارنى سۇرىدۇ. قابىز دورىلار بىلەن ئىچسە ئىچ ئۆتكىنى توختىتىدۇ. ماگنىت تېشىنى يۇمشاق ئېزىپ، زەھەرلىك ئەسۋابلار تەگكەن جايغا سېپىلسە، زەھەرلىك تەسىرىنى يوقىتىدۇ. قانىنى توختىتىپ، جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، ئاز-ئازدىن چوغنىڭ ئۈستىگە سېپىپ تۈرۈپ تۇتۇننى نەيچە ئارقىلىق بالىياتقۇغا ئالسا، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى (ھەر قانچە كونا بولسىمۇ) توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ بىر گرامغىچە بېرىلىدۇ.

تەركىبى ماگنىتلىق تۆمۈر كانلىرىدىن چىققانلىرى فېررۇم ئوكسىدات تۇتىدۇ. بۇنىڭدا تۆمۈر 72 پىرسەنت ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇلاردىن باشقا، بەزىدە مارگانىس، ماگنىي، تۆمۈر، ئالىيۇمىن قاتارلىق مۇرەككەپ ماددىلارمۇ بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، قۇلاق غوڭۇلداش، گاسلىق ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

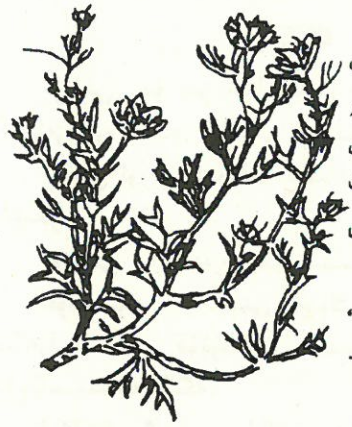
بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىنى ۋە تېرىنىڭ تۇبىركۈلوز يارىلىرىنى داۋالاشقا ھەمدە نېرۋا (ئەسەب) نى كۈچەيتكۈچى، قاننىڭ تەركىبىدىكى تۆمۈر ماددىلىرىنى تولۇقلىغۇچى دورا سۈپىتىدە ئۈيقۇسىزلىق، كەم قانلىق، كەم قانلىقتىن ئورۇقلاپ سارغىيىپ كېتىش، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، قۇلاق غوڭۇلداشلار-نى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە ماغدۇرلاندۇرۇشقا، دەم سقىشنى داۋالاشقىمۇ بېرىلىدۇ.

كۈنلۈك مقدارى بېرىم گرامدىن بىر گرامغىچە، سۇفۇپ ھالىدا سۇ ياكى ھاراق بىلەن ئىچىشكە بۇيرۇلىدۇ. ئەگەر قاينىتىلما تەييارلاپ بېرىلسە 3～2گرامنى تالقانلاپ، ئۇزاق قاينىتىپ ئاندىن بېرىلىدۇ.

ئادراسمان

(هورمىل)

PEGANUM HORMOLE 骆驼蓬

5- رەسىم. ئادراسمان

. **تونۇش** بۇ بىر خىل ياۋا ئۆسۈملۈك، 2 خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلىنىڭ ئۆسۈملۈكى 50 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، بىر تېنىدىن بىر قانچە شاخ چىقىدۇ. يوپۇرمىقى يۇمىلاق تەرەپكە مايىل، دانلىرىنىڭ غىلىپى يۇمىلاق، 3 قىرلىق، 3 دانە سىزىقى بار. رەڭگى بىر ئاز قىزىل، ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى قارا، چوڭلۇقى قىچا مىقدارى. ئۇرۇقىنىڭ بۈيى ئۆتكۈر. مۇتلەق هورمىل دەپ ئاتالسا، مۇشۇ خىلى ئىرادە قىلىنىدۇ.

يەنە بىر خىلىنىڭ يوپۇرمىقى سۆگەتنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، ئۇنىڭدىن بىر ئاز كىچىكرەك. رەڭگى ئاق تەرەپكە مايىل. بۇنىڭ دانىسىنىڭ غىلىپى ئۇزۇنچاق، رەڭگى ئاق. بۇ هورمىل دەپ ئاتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكرەكنى، ئۆپكىنى شىلىمشىق هۆللۈكلەردىن تازىلاش، ئۇچەينىڭ يەللىرىنى تارقىتىش، باھىنى قۇۋۇەتلەش، بەدەننى سەمرىتىش، سۈتنى، سۈيدۈكنى، هەيزنى ماڭدۇرۇش، سەۋدانى، قويۇق بەلغەمنى، مەددىنى سۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى بۇنىڭ جىسمىدىن مۇۋاپىق هالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، تۇتقاقلىق كېسەل، پالەچ، ساراڭلىق، ئۇنۇتقاقلىق ۋە باشقا مېڭە، پەيلەرنىڭ سوغۇق كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. دىماغ ۋە باشقا ئەزالارنى قىزىتىدۇ. ئىستىسقا، يەر قان، يانپاش ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. بۇنىڭ چىلانغان سۈيىنى ئىچسە، سەۋدا خاراكتېرلىك ماددىلارنى تارقىتىدۇ. قانىنى ساپ قىلىدۇ. ئىچىنى يۇمشىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 30 گرامنى سوقۇپ، 120 گرام سۇ بىلەن قاينىتىپ، ئاندىن سۈزۈپ، 90 گرام هەسەل، 60 گرام كۈنجۈت يېغى بىلەن ئىچسە، كۈچلۈك قەي قىلدۇرىدۇ. قەي ئارقىلىق كۆكرەكنى شىلىمشىق هۆللۈكلەردىن تازىلايدۇ. نەپەس سقىلىش، هۆل يۆتەلگىمۇ پايدا قىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 500 گرامنى بىر كىلو 500 گرام شارابتا ياكى ئۇزۇم سۈيىدە $\frac{1}{4}$ قالغىچە قاينىتىپ، 30 كۈنگىچە هەر كۈنى 60 گرامدىن ئىچسە، كونا باش ئاغرىقى ۋە تۇتقاقلىق كېسەل ئۈچۈن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. مەزكۇر سۈدىن ۋاقتىدىن ئىلگىرى تۇغۇتى توختاپ قالغان ئايال ئۈدا 3 كۈن ئىچسە قايتا هامىلدار بولىدۇ.

رېماتىزم كېسىلى بار كىشى 15 كۈنگىچە هەر كۈنى 4 گرامدىن 6 گرامغىچە سوقماستىن يېسە رېماتىزمنى پەسەيتىدۇ. زىغىر ۋە هەسەل بىلەن قوشۇپ داۋاملىق يېسە، نەپەس سقىلىشنى يوقىتىدۇ. كۆيدۇرۇلگەن شېشە بىلەن قوشۇپ يېسە، سۈيدۈكلۈكتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. زەپەر، توخۇنىڭ ئۆتى، هەسەل، شاراب، هۆل ئارپىبەدىيان سۈيىنى كۆزگە تارتسا، كۆز ئاجىزلىقىنى يوقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى ئىلمان هالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن ئەزالارغا قۇيسا، ئەزالارنى قۇۋۇەتلەيدۇ. چاچنى قارا قىلىدۇ. ئەزالاردىكى بېھىسلىقنى يوقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى كۈنجۈت يېغى، سۇ بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئۆپكە، جىگەر

كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئادراسماننى ئېزىپ، سېرىقچېچەك يېغى بىلەن كىندىككە، بىقىنغا چاپسا كونا قۇلۇنجى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ قىزىتىپ تەنها چاپسا، پالەچ، ئەزانىڭ بوشاشقانلىقى، بېھسلىق، يەل خاراكتېرلىك ئاغرىقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك $\frac{1}{3}$ ھەسسە قۇرۇق زەنجىۋىل قوشۇپ ئىتئۇزۇمى يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ چاپسا يۇقىرىقىدەك تەسىرنى بېرىدۇ. ئادراسماننىڭ سىقىلغان سۇيىنى قاينىتىپ بۇرۇنغا تېمىتسا نەزلە ئۇچۇن، كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ قىزىللىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تۇرۇپ سۇيى بىلەن زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئېغرىقى، غوڭۇلدىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىس سېلىپ تۇتۇننى ئاغزىغا ئالسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامدىن 8 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى قەردەمانە ياكى سودا‌پ ئۇرۇقىدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەھەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ، كۆڭۈلنى ئايلاندۇرىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ھەر تۇرلۇك مېۋىنىڭ رۇبلىرى ۋە ئاچچىق-چۇچۇك مېۋىلەر، سىركەنجۇبىلدۇر.

تەركىبى ئادراسماننىڭ يىلتىزى ۋە ئۇرۇقىدا گارمىن، گارمالول، گارمانىن ۋە پېگالىن ئالكالوئىدلىرى بار. ئۇرۇقى رەختلەرنى ھال رەڭگە بويايدىغان بوياق ماددىسى تۇتىدۇ. بۇ خىل ئالكالوئىدلار ئۇرۇقىدا كۆپ، ئۇلارنىڭ 30% نى گارمىن ئالكالوئىدى ئىگىلەيدۇ.

چەت ئەللەردە ئادراسمان ئۇرۇقىدىن چىقىرىلغان ئالكالوئىد گارمىن مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىدىكى نېرۋىلارنىڭ بىر قانچە خىل ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: يۇقۇملۇق مېڭە يالليۇغىدىن كېيىنكى قالدۇق كېسەللىكلەر، تىتىرەپ تۇرىدىغان پالەچ (پاركىنسون كېسىلى)، ئۇ دورىنى ئىچىشكە ياكى گۆشكە ئوكۇل قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ. چەت ئەللەردە خەلق ئارىسىدا ئادراسمان ئۇرۇقى تەرلىتىدىغان، سۈيدۈك ھەيدەيدىغان ۋە مەددە چۇشۇرىدىغان دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئادراسمان ئۇرۇقىنىڭ يېغى

(رەۋغىنى ھورمىل)

OLEUM PEGANUM HORMOLE 骆驼蓬子油

تونۇش ئادراسمان ئۇرۇقىدىن گىلى ھىكمەت ئارقىلىق ياكى جۇۋاز ۋە باشقا ئۇسۇللار ئارقىلىق تەييارلانغان ياغدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، پەيلەرنى چىڭىتىش، پەيدىكى يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئىچكى، تاشقى تەرەپتىن ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىدە بويىچە ئىچسە مېڭىدىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. پالەچ، لەقۋا، ئەزالارنىڭ تىترىشى، پەيلەرنىڭ بوشاشقانلىقى، تۇتقاقلىق كېسەل، يۇرەك قوزغىلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تاشقى تەرەپتىن چاپسا، پەيلەردىكى يەللەرنى تارقىتىپ، پەيلەرنى، بارلىق ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

بەلنىڭ ئومۇرتقا سۆڭىكىگە چاپسا باھنى قۇۋۇتلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن كىلىزما قىلسا، بەل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، بۆرەك، بالىياتقۇ سۈيۇقلۇقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى ۋە باشقا مەلۇماتلار «ئادراسمان» ماۋزۇسىدا كۆرسىتىلدى. شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

ئارپىبەدىيان

رازىيانە (شۇمار)

FRUCTUS FOENICULI 小茴香

6- رەسىم. ئارپىبەدىيان

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقى بولۇپ، رەڭگى نوقۇت رەڭ، پۇراقلىق، بۇغدايغا ئوخشايدۇ، ئەمما بۇغدايدىن كىچىك بولىدۇ. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى ئۇزۇن ئۆسىدىغان، يوپۇرماقلىرى ئۇششاق، ئىنچىكە، يۇمغاقسۇتىنىڭ قىل كۆكى بولۇپ قالغىنىغا ئوخشايدۇ. چېچىكى سۇس ھاۋا رەڭدە بولىدۇ.

بۇ 2 خىل بولۇپ، 1- تاغنىڭ، 2- ئۆلكىنىڭ. ئۆلكىنىڭ تاغنىڭكىدىن ياخشىدۇر. ئۇنىڭ يىلتىزى، شېخى ھەم يوپۇرماقلىرى ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىن، ئىچكى موڭغۇلىيە، سەنشى، شەنشى ۋە دۆڭبېيلاردىن، جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا ئىسسىق، ئاۋۇالقى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق، يوپۇرماق، شاخلىرى ئۇرۇقىدىن تۆۋەنرەك، يىلتىزى ھەممىسىدىن كۈچلۈك ئىسسىقراق بولىدۇ.

خۇسۇسىيتى سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيز ھەيدەش، سۈت كۆپەيتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى خاپىغان كېسەللەرگە گاۋزىبان بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ. يۆتەلگە، دەم سقىشقا، پىرسىياۋشان، ئەنجۇر بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ. يەلنى تارقىتىشقا مۇناسىۋەتلىك دورا بىلەن

ياكى ئۆزى بېرىلىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە ئاشقازانىنى قۇۋۈتلەيدۇ. سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە كونا تەپكە پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ سۈت بىلەن ئاتىلىدەك قىلىپ ئىسسىتىپ كىچىك بالىلارنىڭ قورساق ئاغرىقىغا چېپىلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. يېڭى يوپۇرمىقىنى سىقىپ بىر ئاز قاينىتىپ كۆزگە تېمىتىلسا، كۆزگە سوۇ چۈشكەنگە ھەم كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۈتىنى ئاشۇرۇشقا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى سوقۇپ تاسقاپ ھەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ غالجىر ئىت چىشلىگەن جايغا چېپىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچە بولغانلارغا 2～1 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 5～3 گرامغىچە، 15～10 ياشقىچە بولغانلارغا 8～6 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى كەرەپشە ئۇرۇقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قۇرۇق ئىسسىق مىزاجلارغا بېرىلمەيدۇ. سەندەل، سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تاغنىڭ ئارپىبەدىيانى

تونۇش بۇنىڭ شېخى ئۆلكىنىڭكىگە قارىغاندا توغرىلىقراق، يىلتىزى كىچىكرەك، ئۇرۇقى چوڭ، كۆكرەك، بەكمۇ خۇشبۇي بولىدۇ.

چىقىش ئورنى تاغدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى سۈيدۈك ھاڭدۇرۇش، بەدەندىكى سېرىقلىقنى ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى قاينىتىپ شاراب بىلەن قوشۇپ زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققانغا ئىچىرۈلىدۇ. خېمىر قىلىپ چاققان ئورۇنغا چېپىلىدۇ.

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى ئانېتول بولۇپ 60%～50 نى، فېنخون تەخمىنەن 20% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلار ئارپىبەدىيانىنىڭ ئۆزىگە خاس پۇرىقىنىڭ مەنبەسىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن قالسا 10% مېتىل خاۋىكول، ئا-پېنىن كامفېن، ئا فېللاندرېن، دىپېنتىن، ر-تسمۇل، فېنخىل ئىسپىرتى، ئانىس ئالدېھىدى ۋە ئانىس كىسلاتاسىدىن ئىبارەت.

ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا ئىشلىتىلىشى قوزغاتقۇچى، چىڭىتقۇچى، سۈت كۆپەيتكۈچى، يەل ھەيدەگۈچى، ئاشقازانىنى ياخشىلىغۇچى ۋە دورىلارغا تەم كىرگۈزگۈچى دورىلار سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق.

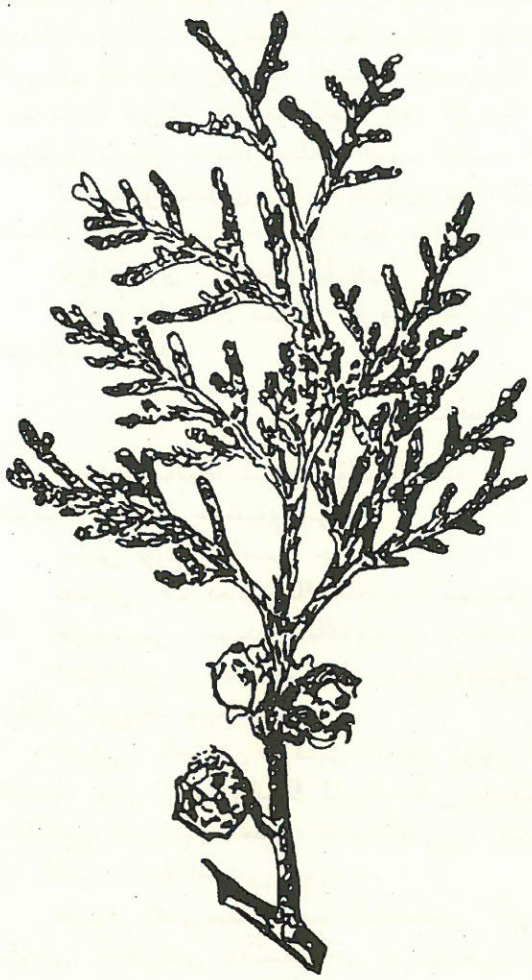
خۇسۇسىيتى سوغۇقلۇقنى ھەيدەيدۇ، سانجىقنى داۋالايدۇ، تال ھەم ئاشقازانىنى ياخشىلايدۇ. قۇسۇشنى توختىتىشقا، قورساق كۆپۈشنى يوقىتىشقا، سوغۇقتىن بولغان سانجىق، قورساق ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك بېلىق گۆشىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

ئارچا مېۋىسى

(ئۇبھەل)

(SEMEN JUNIPERI CHINENSIS) SEMEN BIOTAE 柏子仁

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى ئۇششاق، قىش ۋە يازدا دائىم كۆك تۇرىدۇ.

7-رەسىم. ئارچا مېۋىسى

يەنە بىر خىلىنىڭ يوپۇرمىقى تېرەك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى كىچىكىنىڭ بويى ئېگىز بولمايدۇ. يوپۇرمىقى يوغانىنىڭ بويى چىنارەك ئېگىز بولىدۇ. يېڭى ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى قىزىل، پىشىپ يېتىشكىنى قارا، ئازغىنە تاتلىق، خۇشبۇي، قاتتىق بولۇپ، بۇنىڭ ياخشىسى قارا، چوڭ، ۋەزنى ئېغىر بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمال، ئەنە خۇي ئۆلكىلىرىدىن، شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى يۇمشىتىش، ياندۇرۇش، تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى پالەچ، مېڭە كېسەللىرى، پەينىك ئاجىزلىقى، گاس، چىش گۆشىنىڭ ئىششىقلىرى، ھاسراش، جىگەر كېسەللىرى، بۇۋاسىر كېسىلى ئۇچۇن، ھەيز ماڭدۇرۇش، بالا چۈشۈرۈش، ھەر خىل يىرىڭلىق كونا جاراھەتلەر، چاچىنىڭ دائىرىلىك چۈشۈپ كەتكىنىگە، ئەزالارنىڭ قېتىپ قېلىشى، جاراھەتلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى يوقىتىشقا، ئىششىق ياندۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ، مېڭە كېسىلى ئۇچۇن يوپۇرمىقىنى خېمىر قىلىپ مېڭىگە چېپىلىدۇ. ئۇرۇقىنى سوقۇپ ئىچسە، پالەچ، پەي سۈسلىقى ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ، ئۇرۇقىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن قاينىتىپ قارايغاندا قۇلاقنا تېمىتىلسا، گاسقا، ھەسەل بىلەن ئۇرۇقىنى سوقۇپ قاينىتىپ غار-غار قىلسا، چىشنىڭ تۈۋىدىكى ئىششىقلىرىغا، ئېغىز جاراھەتلىرىگە، ئاكىلىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ قويۇق قاينىتىلمىسىدىن 25 گرامنى كالا يېغى، ھەسەل ئېلىشتۇرۇپ ھاسراشقا، بۇۋاسىرغا بېرىلىدۇ. ئۇرۇقىنى قاينىتىپ ئىچسە، ئاشقازانىنىڭ كۆپكىنىگە، ئىسسىقاغا پايدا قىلىدۇ. ھەيز ماڭدۇرۇش ئۇچۇن ھەسەل بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ، سۈزۈپ پاكىزلاپ، داكىغا چىلاپ بالىياتقۇ ئىچىگە كىرگۈزۈلىدۇ. ئۇرۇقىدىن 9 گرامنى ئىچكۈزسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىدۇ. ئۇرۇقىدىن 30 گرامنى پاكىزلاپ، كالا چاۋسىغا يۆگەپ قاينىتىلسا، ياغنى ئۆزىگە ئالىدۇ. ئاندىن ئوبدان سالايە قىلىپ 30 گرامنى ناۋات بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ھەر كۈنى ئەتىگەندە 6 گرامدىن قاينىق سۇ بىلەن ئىچكۈزۈپ، بۇۋاسىرغا، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ. ھەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ ھەر خىل يوغان جاراھەتلەرگە چېپىلسا، جاراھەتلەرنى كىچىكلىتىپ ساقايتىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

تېرىدىكى قارا داغلارنى چۈشۈرىدۇ. ئەنجۇر بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بېرىلسە ياكى چېپىلسا، ئەزانىڭ قېتىپ قېلىشىنى يۇمشىتىدۇ. چاچىنىڭ چۈشۈپ كەتكىنىگە سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 12～1 گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 4～2

گـرام، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 6～4 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن سەرۋى دەرىخىنىڭ مېۋىسى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورا ھاملىدار ئاياللارغا، ئاشقازان كېسەللىرىگە، گال ئاغرىقلىرىغا بېرىلمەيدۇ. ئەگەر ئاشقازان كېسەللىرىگە بېرىلىش توغرا كەلسە خولىنجان، ھۇماما ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى كۆپ مىقداردا ياغلىق ماي (ئولېئوم ئولىوزا)، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ. ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى قىسمى پىنسىپكرىن، تۇيىن ۋە تانىنىن كىسلاتاسىدىن ئىبارەت.

جۇڭگو تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرى يوق، قورۇغۇچى تەمگە ئىگە.

خۇسۇسىيتى تال ھەم يۇرەككە تەسىر قىلىدۇ، يۇرەك ھەم تالنى كۈچەيتىدۇ، نېرۋىنى پەسەيتىدۇ، تەر توختىتىدۇ، تەرەتنى يۇمشىتىدۇ. ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا بەلغەم بوشاتقۇچى، يۆتەل پەسەيتكۈچى سۈپىتىدە دەم سقىلغاندا بېرىلىدۇ. يەنە نېرۋىنى پەسەيتىش، بەدەننى چىڭىتىش تەسىرىمۇ بار.

ئاسارۇن

(سىگەن بالا - سىرانيون)

RADIX VALERIANA TENERA 印度糙草根

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يىلتىزى مايماق، بوغۇملۇق، رەڭگى كۆك، زەنجىۋىلدىن ئىنچىكىرەك.

ئۆتكۈر، خۇش پۇراقلىق، يېقىندىن پۇرىسا، بۇرۇننى ئېچىشتۇرىدۇ. بەزىلىرى توپا رەڭدە، كۆكلۈككە مايىل، شېخى يېيىلاڭغۇ، يوپۇرمىقى ھەشقىپىچەكنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، لېكىن كىچىكرەك، گۈلى سۆسۈن، ھاۋارەڭ. يوپۇرمىقى گۈللۈك، ئۇرۇقى زاراڭزىغا ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى ئەسلىدە ھىندىستاندىن، مەملىكىتىمىزدە شىزاڭنىڭ تاغلىرىدا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، ھازىر ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق، ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يۇمشىتىش، تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تال، جىگەر، بۆرەك، پەيلەرنى ۋە باشقا ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، مېڭە، مەيدىنى تازىلاش، ئەزالارنىڭ ھۆللۈكىنى، سۈسلۇقنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنى يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزسە، مېڭىنىڭ ھۆل سوغۇقتىن بولغان كېسەللىرى، باش ئاغرىقى، يىقىلما كېسەل، پالەچ، لەقۋا، پەي سۈسلىشىش، تارتىشىشلارغا، مېڭىنى قۇۋۇتلەش، بالىياتقۇ ئاغرىقى سەۋەبىدىن بولغان باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. ماتۇل ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئۇنۇتقاقلىقنى يوقىتىدۇ. ئىششققا، جىگەر كېسەللىرىگە، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك بىلەن كېلىدىغان ھەر خىل نەرسىلەرنى تازىلاش، مۇپاسىل، سۆڭگەچ ئاغرىقلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورىدىن 12 گرامنى 420 گرام ئۇزۇم سۈيىگە سېلىپ، كۈپايە قىلغۇدەك تۆگە ياكى قوي سۈتى قوشۇپ سوغۇق مىجەزلەرگە بېرىلسە، جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۇتلەيدۇ. بەدەندىكى

هۆللۇكنى چىقىرىدۇ. 4 گرامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە ئىچنى سۈرىدۇ. بۇنىڭ يېغنى دائىم پۇرىسا، ئۇنۇتقاقلىقنى يوقىتىدۇ. يېغنى كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ تاشقى قاتلاملىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆزنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ، چايان چاققانغا چېپىلىدۇ. سۈت بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ خېمىر قىلىپ ئىنچىكە بەل يۇقىرىسىغا چاپسا، جىنسىي ئالاقنى قۇۋۋەتلەيدۇ(تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

چېچەك چىقىشتىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن 2 گرامنى گۈرۈچ شىرنىسى بىلەن ئىچكۈزسە، ياۋا چېچەك چىقمايدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 2～1 گرامغىچىلىك، 5 ياشتىن 10 ياشقىچىلىكلەرگە 4～2 گرامغىچە، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 6～4 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن ئېگىر ياكى زەنجىۋىل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكە كېسەللىرىگە بېرىش توغرا كەلسە تۇخۇمەك قوشۇپ بېرىلىدۇ.

قوشۇمچە رايونىمىزنىڭ بەزى جايلىرىدىكى ئۈيغۇر تېۋىپلار مەملىكىتىمىزدىن چىقىدىغان خۇخۇاڭ لىيەن(胡黄连) نى ئاسارۇن ئورنىدا ئىشلىتىدىكەن. ئۇنىڭ لاتىنچە نامى PICRORRHIZA KURROA ROYLE بولۇپ، تەركىبى پىكرورىزىن (15%) ۋە ئانتراگلىيۇ گازىدىلاردىن ئىبارەت. بۇ ئۆسۈملۈك ھىمالايا تېغى ئېتەكلىرىدە ئۆسىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز. ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، سىل كېسىلىنىڭ كېچەلىك تەرلىشنى يوقىتىش، ئاشقازان ۋە ئۇچەينى كۈچلەندۈرۈش، رەڭگى-رۇخسارنى چىرايلىقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بىر خىل يىلتىزدىن ئىبارەتتۇر.

جۇڭيىلار زەھەرلەرنى قايتۇرۇشقا، سىل كېسىلىنى داۋالاشقا، خاپىغان ۋە نېرۋا كېسەللىكلىرىگە، ئىشتەيسىزلىك، ئاشقازان ئاجىزلىقلارغا، ھەر خىل سەۋەبتىن كېلىپ چىقىقان ئىستىسقا—اغا(سۇ قۇرساقا)، كۆز كېسەللىكلىرىگە، قىزىتمىلىق كېسەللەرگە، كۆپ تەرلەشنى توختىتىشقا ئىشلىتىدۇ. تېرە كېسەللىرىنى داۋالاش ئۈچۈن سىرتتىن قوللىنىلىدۇ.

مىقدارى ھەر كۈندە 8～3 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

بەزى جايلاردىكى مىللىي تېۋىپلار خەنزۇچە بەيجياڭ (败酱)، لاتىنچە PARTINIA SCABIOSAEFO LIA دەپ ئاتىلىدىغان VALERIANACAE بۆلۈمىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى ئاسارۇن دەپ ئىشلىتىدىغانلىقى مەلۇم.

بۇ يىلتىزنىڭ تەركىبىدە 8% گىچە ئۇچۇچان خۇش پۇراق مايى بولىدۇ، جۇڭيىلارنىڭ قارىشىچە تەبىئىتى ئىسسىق. زەھەر قايتۇرۇش، يىرىڭلارنى چىقىرىش، قايغان قانىنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتى بىلەن، غەلۋىرەك (كاربۇنكۇل)، ئۇچەي جاراھەتلىرى ۋە تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىقلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە قۇستۇرۇش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، شىلىمشىق خىلتىلارنى سۈرۈش، قان تۇكۇرۇش ۋە قاناشلارنى توختىتىش، بالياقتۇ ھۆللۇكلىرىنى چەكلەش ھەم كۆزگە قان تولۇش (كۆز قىزىرىش) نى قايتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

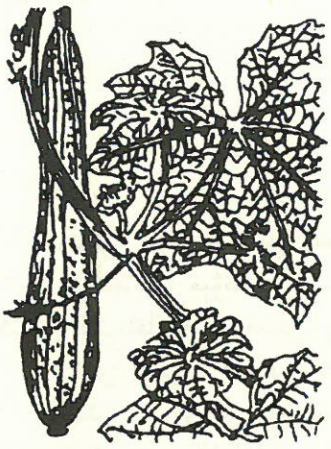
سوۋېت ژۇرناللىرىدىكى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، مەزكۇر يىلتىزنى سۇنبۇل (ۋالېريان) ئورنىدا نېرۋا ئاجىزلىقلىرى، خاپىغان ۋە نېرۋىغا باغلىنىشلىق باشقا كېسەللىكلەردە ئىشلەتكىلى بولىدىكەن.

ھەققىي ئاسارۇننىڭ قايسى ئىكەنلىكى ھەققىدە يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىپ، بىرلىككە كېلىش كېرەك.

ئاغىچىيۇغۇچ

(يۇغۇچ - بەندال)

LUFFA CYLINDRICA(丝瓜)

8- رەسىم. ئاغىچىيۇغۇچ

تونۇش بىر ئۆسۈملۈك بولۇپ، قوغۇن-تاۋۇزغا ئوخشاش پەلەك ئۇ-زىتىدۇ. يوپۇرمىقى تالنىك يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، شەكلى ئۇزۇنچاق، تەر-خەمەككە ئوخشاپراق كېتىدۇ. ئۇستى يىپلىق لەشكە ئوخشاش، رىشتىلىك، ئىچىدىن تاۋۇز ئۇرۇقىدەك قارا ئۇرۇق چىقىدۇ. بۇنى كىشىلەر ئاغىچىيۇغۇچ ئۇچۇن ئىشلىتىدۇ. بۇ چېچەكلىگەندىن كېيىن سويما سالىدۇ، ئاق چېچەك چۈشكەندىن كېيىن يوغىناپ، كۆك رەڭدە بولۇپ، پىشقاندا سارغىيىدۇ. بۇ 2 خىل، يەنى سېرىق ۋە ئاق رەڭدە بولىدۇ. ئېقى ياخشىراق ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقىنى باھاردا تېرىسا، كۈزدە پىشىپ يېتىشىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ كەلتۈرۈش، سۈيدۈك كەلتۈرۈش، قورساقتىكى ئۆلۈك ھاملىنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى ھەممە جايدا بار بولغىنى ئۈچۈن ئورۇنباسارى يوق.

ئىشلىتىلىشى قەۋزىيەتنى بوشىتىپ ماگدۇرۇش، سۈيدۈك كەلتۈرۈش، قۇستۇرۇش ئۈچۈن، جىگەر كېسىلى، ئىستىسقا كېسەللىرىگە بېرىلىدۇ. بەلغەمدىن بولغان تەپ، يۆتەللەرگە بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى 5～1 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 0.15～0.1 گرامغىچە، 10～5 ياشقىچە بولغانلارغا 1.0～0.2 گرامغىچە، 15～10 ياشقىچە بولغانلارغا 1 گرامدىن 15 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرىلارغا ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە بىر قېتىم بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى مقدارىدىن كۆپ يېسە ئىچ ئۆتكۈزۈۋېتىش ھەمدە كۆپ قۇستۇرۇش بىلەن ئۆلتۈرۈشى مۇمكىن. ئەگەر يۇقىرىدىكى ئەھۋال يۈز بەرسە، سېرىقماي، سۈت، كالا يېغى ئىچكۈزسە زىيانلىق تەسىرى قايتىدۇ.

تەركىبى ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 41.6 پىرسەنت ياغ ۋە ئاقسىل تۇتىدۇ. بۇنىڭ يېغى يۇمشاق ۋە قاتتىق ياغ كىسلاتالىرى، گلىتسېرىن تۇتىدۇ. مېۋىسىنىڭ ئېتى ساپونىن، شىلىمشىق ماددا، ياغاچ يېلىمى (كىسلان)، ياغ، ئاقسىل، ۋىتامىن C، B تۇتىدۇ.

يۇغۇچ تورى، كىسلان، مانناڭ، گالاكتان ۋە لىگنىن تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

پىشمىغان ئاغىچە چېچەكنى داۋالاشقا، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىشقا، سۈيدۈك ھەيدەشكە ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى: چىيقان، غەلۋىرەكنى داۋالايدۇ. قۇرۇغان ئاغىچە تورى: سالقىنلاتقۇچى خاراكتېرىدىكى قانىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى دورا قىلىپ، ھەيز كۆرۈشكە، زەھەر قايتۇرۇشقا، سۈت كۆپەيتىشكە، چېچەك

ئۆرلەپ چىقمىغاندا ئۇنى چىقىرىشقا ۋە غەلۋىرەكنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئاغرىق ۋە قان توختاتقۇچى دورا سۈپىتىدە ئوچەيدىن، بالىياتقۇدىن قان كەتكەندە، قان تولغاق (دىزىنتېرىيە) دە، ئورۇق بېزى (تاش) ياللۇغىدا(ئورخىتتە)، بوۋاسىر (گېموروي) قانىغاندا كۆيدۈرۈپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

مقدارى يۇغۇچتىن بىر قېتىمدا 10～5 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ ياكى كۆيدۈرۈپ يارىغا سېپىلىدۇ.

ئاقاقيا (اقاقيا)

〈GUMMI ACACIA〉 ACACIA 阿拉伯胶

تونۇش بۇ بىر خىل ئەمىلان دېگەن دەرەخ مېۋىسىنىڭ سىقىلىپ قاتقان سۈيىدۇر.

بۇ دورىنى مېۋىسى پىشىشتىن ئىلگىرى سوقۇش بىلەن رەڭگى قىزىللىققا ئايلىنىدۇ. قۇرۇغاندىن كېيىن سېرىققا مايىل قىزىل رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. پىشقاندىن كېيىن سوقسا قارا بولىدۇ.

چقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بۇنىڭ يۇيۇلمىغىنى ئاۋۇالقى دەرىجىدە سوغۇق، يۇيۇلغىنى 2- دەرىجىدە سوغۇق.

خۇسۇسىيتى قۇرۇتۇش، قاتۇرۇش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سوقۇپ، چىلاپ ياكى قاينىتىپ ئىچكۈزسە، جاراھەتلەرنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ. ئىسھالنى، ئېغىزدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ. ئىسسىقتىن مېڭىدىن كېلىدىغان سۇنى، ئارقا يېشابتىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ. مەقئەت، بالىياتقۇنى قۇۋۇتلەيدۇ. خېمىر قىلىپ كۆزگە چېپىلسا، كۆزنىڭ يېرىكلىشىنى توختىتىدۇ. كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۇتىنى ئاشۇرىدۇ، ھۆللۈكىنى تارتىدۇ. كۆزنىڭ ئېقىدىكى قىزىللىقلارنى كۆتۈرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششىققا چاپسا ياندۇرىدۇ. يازدا يېرىلغان ئەزالارنىڭ يېرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. ھەببۇلئاس يوپۇرمىقى، قىزىلگۈل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بەدەنگە چاپسا، كۆپ تەرلەشنى، تەرنىڭ سېسىق پۇراقلىرىنى كۆتۈرۈپ، تېرىنى چىرايلىق قىلىدۇ. تۇخۇم يېغى ياكى موم يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ كۆيگەن جايغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ قان چىققان جايغا سېپىلسا، قاننى توختىتىدۇ. قاينىتىپ چېپىلسا، پەينىك سۇسلۇقىدىن پەيدا بولغان مۇپاسلىغا پايدا قىلىدۇ. تۇرلۇك زىيانلىق ماددىلارنىڭ بېغىش، بوغۇملارغا تۆكۈلۈشىنى توسىدۇ. كىلىزما قىلىنسا، ئوچەينىڭ ئېچىشقىنىنى پەسەيتىدۇ.

ۋاننا قىلىنسا خۇننىڭ ھەر خىل رەڭدە كېلىشىنى توسىدۇ. ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ. پاكىز لاتىغا چىلاپ بالىياتقۇغا كىرگۈزۈلسە، بالىياتقۇدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ ھەم بالىياتقۇنىڭ چىققىنىغا پايدىلىق. ۋاننا قىلىنسا، سوگۈ چىققانغا پايدا قىلىدۇ. خېمىر قىلىپ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ. بالىياتقۇ، جىگەر ساھەسىگە چېپىلسا بالىياتقۇ، جىگەرنى قۇۋۇتلەيدۇ. ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ. سوقۇپ سۇدا ئېرىتىپ باشنى يۇيسا، چاچنى قارايتىدۇ. لادەن ۋە گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچۈرسە، كىچىك بالىنىڭ ئىچ ئۆتكۈسىنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ يېرىم گرامدىن 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يالغۇز ئىچۈرسە توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. بادام يېغى بىلەن ئىچۈرۈش لازىم.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن باراۋەر ئەدەس، سەندەل ۋە ھوزۇزدۇر.

ئۇنى ئېلىش ئۇسۇلى مېۋىسىنى پىشىپ يېتىشىش ئالدىدا ئېلىپ، سىقىپ سۇيىنى سۈزۈپ قويۇلسا، قۇرۇپ قالىدۇ. ئاپتاپتا قويۇلسا ياخشىراق. يوپۇرمىقىنى قوشۇپ سىقىپ قاينىتىلسىمۇ بولىدۇ.

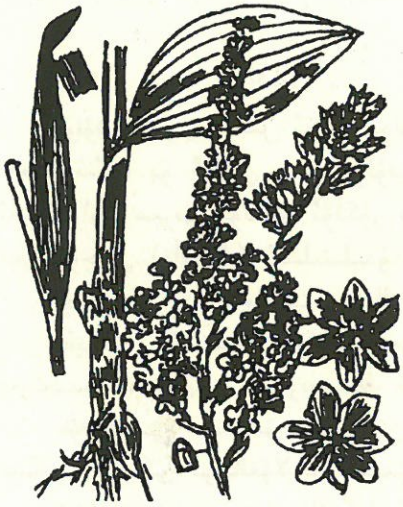
يۇيۇش ئۇسۇلى سۇ بىلەن ھاۋانچىدا ئېزىپ سۈنىڭ تۆپىسىگە چىققانىنى ئېلىپ توقۇچاق قىلىپ قۇرۇتىدۇ.

بۇنىڭ ئىككى جەۋھەردىن تەركىب تاپقىنى يۇيۇش بىلەن يۇمشايدۇ ۋە يۇيۇش بىلەن زىيانلىقى دەپئى بولىدۇ. بەزى كېسەللەرگە يۇمغانىنى، بەزى كېسەللەرگە يۇغانىنى ئىشلىتىمىز، ئىششقلارغا چېپىشقا يۇمغانىنى، كۆز كېسەللەرگە يۇغانىنى ئىشلىتىمىز.

(ئەرەب يېزىسى <سەمغى ئەرەبىگە قارالسۇن> ئىككىسى بىر نەرسە - تەھرىر.)

ئاق خەربەق - خەربەق سېپىد

VERATRUM ALBUM 白藜芦

9-رەسىم. ئاق خەربەق

تونۇش بۇ بىر تۇرلۇك ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، مەزكۇر ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى پاقىيوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن كەڭ-رەك. گۈلى قىزىل، تېنىسى 5～4 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئۇتتۇرىسى كاۋاك. قۇرۇغاندا ئۇستىدىكى پوستى قىرىلىپ چۈشۈپ كېتىدۇ. يىلتىزى پىياز يىلتىزىغا ئوخشايدۇ (ئۇزۇن بولىدۇ)، يىلتىزىنىڭ ئۇششاق يېپىلىرى بار، رەڭگى ئاق، سېرىققا مايىل، ئاچچىق بولىدۇ. ئوشتۇلسا چاڭ چىقىدۇ. خەربەقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆمۈچۈكنىڭ تو-رىغا ئوخشاش توري بار. تاغ جايلىرىدا يېيىلاڭغۇ ھالدا ئۆسىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئوتتۇراھال يېيىلىدۇ. ئاق، بوش بولىدۇ، پارچىلىسا ئاسانلىق بىلەن ئوشتۇلىدۇ، ئەتلىك، شىلىملىق كېلىدۇ. بۇنى چىشلەپ باقسا، تىلنى ئېچىشتۇرىدۇ. چىشلەپ تەمىنى تېتىغاندىن كېيىن تىلنىڭ ئېچىشىشى زىيادە بولىدۇ. يۇمىلىقىنىڭ ئىزخىرغا ئوخشايدۇ. بۇنىمۇ ئوشاتسا چاڭ چىقىدۇ. ئەتسىزرەك بولۇپ ئىشلەتىلمەيدۇ. ئىشلەتسە گالىنى بوغىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ دۆڭبېي، خۇبېي، سىچۈەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەلغەمنى، قويۇق سەپرانى، چاپلىشاڭغۇ خىلىتلارنى سۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مەيدە (ئاشقازانىنى) تازىلاش، پالەچ، سىرسام، بەلغەمدىن بولغان تۇتقاقلىق كېسەل، مېڭىنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىرىگە پايدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بېغىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. سۈيدۈكلۈكتىكى تاشنى پارچىلايدۇ، ھەيز ماڭدۇرىدۇ، ھاملىنى ئۆلتۈرۈپ چۈشۈرىدۇ. بۇنى سوقۇپ بۇرۇنغا تارتسا چۈشكۈرتىدۇ. شىياق قىلىپ كۆزگە تارتسا كۆز پەردىلىرىنى يوق قىلىدۇ. كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا، قۇرت يېگەن چىشنى ئورنىدىن قوزغىتىپ بوشىتىدۇ. تەمرەتكە، قىچىشقاق، بەرەسكە چاپسا پايدا قىلىدۇ. ئاقكېسەلگە،

ئاق داغقا يالغۇز چاپسا ياكى گۈل سەۋسەن يىلتىزى بىلەن قوشۇپ چاپسىمۇ پايدا قىلىدۇ. بۇنى سوقۇپ لاتىغا ئوراپ ئايالار ماتكىسىغا قويسا ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. گۆشنى بىللە قاياناتسا گۆشنى تېز پىشۇرىدۇ. يېيىشنى خالىغان كىشى تۇزەتكۈچىسى (مۇسەللىھى) بىلەن يېيىش لازىم. ئۇسۇلى: خېمىرنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ پىشۇرۇپ ياكى بادام يېغى بىلەن قوشۇپ ياكى ئازغىنە ھاشا ۆە مەستىكى بىلەن قوشۇپ يېيىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى تاماقتىن كېيىن 0.2 گرامغىچە يېيىلىدۇ.

ئورۇنباسارى پەككىرمول.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى مەستىكى.

تەركىبى ۆە جۈپىي تېپابىتىدە ئىشلىتىلىشى خەرىەق سىياھ (قارا خەرىەق) بىلەن ئوخشاش.

ئاق ماش

(تۇرمىس)

PHASALUS RADIATA 白豆

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇرۇق بولۇپ، ئاق، سىرتى رەڭدە، يۇمىلاق، ئوتتۇرىسى چوڭقۇرراق، ئاچچىق تەمگە ئىگە. بۇ ئىككى خىل بولۇپ، ئۆلكىنىڭ ھەم تاغنىڭ. ئۆلكىنىڭ چوڭراق، تاغنىڭ ئۇششاق، ئاچچىقراق، سىرتى بولىدۇ. ئۆتكۈر پۇراقلىق. بۇنىڭ ياخشىسى غىزا ئۇچۇن (ئۆلكىنىڭ)، ئاق يوغىنى دورا ئۇچۇن (تاغنىڭ) ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئۆلكىنىڭ ئاۋۋالقى دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق، تاغنىڭ 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىشىق ياندۇرۇش، خۇن تازىلاش، ھەيز ۆە سۈيدۈك كەلتۇرۇش، چىرايلىق قىلىش، جىگەر، تالدىكى توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى سۈيدۈك كەلمىگەنلەرگە، تېرە كېسەللىرىگە، ھەيز كەلمىگەن ئاياللارغا، تەس تۇغۇتقا، بەرەس (پېسە)، سەپكۈنلەرگە بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىسىنى ياكى سقىپ سۈيىنى چىقارغان لوئۇقنى سىركە، ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، قورساقتىكى مەددىنى چۈشۈرىدۇ. سۇزاپ، پىلپىل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ھەيز ماڭدۇرىدۇ. بالا چۈشۈرىدۇ ھەم تالنىڭ ئىشىشقلىرىنى ياندۇرىدۇ، جىگەردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. ھەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ سەپكۈن، بەرەس، قاراداغلارغا ۆە بارلىق تېرە كېسەللىكلىرىگە چاپسا پايدا قىلىدۇ. ناسۇر، خانازىر ھەر خىل زىيانلىق ھاشاراتلار، يىلان-چايان چاققانغا پايدا قىلىدۇ ھەم يانپاش ئاغرىقلىرى، زەربە يېگەنگە، مۇپاسىل ھەم سوغۇقتىن بولغان ئىشىشقلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇنىنى ئارپا ئۇنى، سىركە، سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. ئۇنىنى زىغىر بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، سوقۇپ، ئازراق فۇلۇنيا ئارىلاشتۇرۇپ، قەغەزگە سۈركەپ تېڭىلسا سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. مەقئەتكە قويۇلسا، سوڭنىڭ چىققىنى، بوۋاسىر، سوڭنىڭ يېرىلغانلىرىغا پايدا قىلىدۇ. 360 گرامنى سوقۇپ ئاقكېسەلگە بېرىلسە پايدا قىلىدۇ. بۇنى سۇ بىلەن قاينىتىپ تەمىنى چىقىرىپ ھايۋانلارنى يۇسا، پىتلىرىنى يوقىتىدۇ. ئۆي تاملىرىغا سېپىلسە، پاشىلارنى ئۆلتۇرىدۇ. ھەر خىل سۇلۇق

جاراهەتلەرگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. ئاچچىقىنى ھەر كۈنى ناشتىدا 9 گرامدىن يېسە، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ياخشىلايدۇ ھەم مېڭىنىڭ بۇخاراتلىرىنى توسىدۇ، كونا باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، كۆزگە مېڭىدىن چۈشىدىغان سۇلارنى توسىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ بەرسە، كونا يۆتەل، زىققىغە، ئىستىسقاغا، تال، سۇيدۇكلۇكنى قۇۋۋەتلەش، سۇيدۇكلۇكتىكى تاشنى قوزغىتىشقا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى لادەن بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ، سۇ قوشۇپ ھايۋانلارنىڭ قوتۇر، قىچىشقاقلىرىنى يۇسا پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن قويغا بۇنىڭ يوپۇرماق ھەم شاخلىرىنى قاينىتىپ ئىچۈرۈلسە، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ. ئۇنىنى ھەسەل، مۇرمەككى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سوقۇپ، ئايالارغا ھۈمۈل قىلىنسا ھەيز كەلتۈرىدۇ، بالا چۈشۈرىدۇ، ماتكىدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ.

بۇنىڭ ئاچچىقى تاتلىقىدىن قۇۋۋەتلىك، تاتلىقى غىزا بولۇشقا قۇۋۋەتلىك. ئەمما ئېغىر، ئۇزۇندا ھەزىم بولىدۇ. تاتلىقىنى بەدىيان، سىركە، تۇز، سەتەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، تېزرەك ھەزىم بولىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە يالغۇز ئۆزىنى 4～2 گرام، دورا بىلەن قوشۇپ 1 دىن 2 گرامغىچە، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 8～4 گرامغىچە، دورا بىلەن قوشۇپ 4～2 گرامغىچە، 15～10 ياشقىچىلىك بولغانلارغا 20～10 گرام، دورا بىلەن قوشۇپ 10～4 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا 28 گرامغىچىلىك، دورا بىلەن قوشۇپ 21 گرامغىچىلىك (ئەھۋالغا قاراپ) بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار جىق يېسە رەڭگىنى سارغايتىدۇ.

ئورۇنباسارى بەدەنگە جۇلا بېرىش ئۈچۈن 2 ھەسسە قىزىل دادۇر ۋە قوغۇن ئۇرۇقى، قۇرتنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئۆز ۋەزنى بىلەن دەرمىنى تۇركى، بۇندىن باشقا كېسەللەرگە بېرىش ئۈچۈن ئەفسەنتىن.

تەركىبى ئاقسىل 23%، ياغ 18%، فىبرىن 5.9%، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى 6.5%.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئاز ئىسسىق، قۇرۇق. تال، ئاشقازانغا تەسىر قىلىدۇ. ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى نەملىكنى تەڭشەپ، زەھەرلەرنى يېشىملەندۈرۈش، ئىچ سۈرۈشنى، قۇسۇشنى توختىتىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى يوقىتىدۇ. ھاراق بىلەن زەھەرلىنىشنى كېسىدۇ، بېلىق گۆشى بىلەن زەھەرلىنىشنى قايتۇرىدۇ. شۇنىڭدەك تاماقلار بىلەن زەھەرلىنىپ ئىچ سۈرگەندە، قۇسقاندا، ئۇزاق سوزۇلغان ئىچ سۈرۈشلەردە بېرىلىدۇ. يەنە مۆتىدىل ئوزۇقلاندۇرغۇچى سۈپىتىدە بېرىلسە ئوڭاي ھەزىم بولىدۇ.

ئاق ماشنىڭ ئاق گۈلىمۇ دورا بولۇپ، قانلىق-قانسىز تولغاقنى داۋالاشتا ئۇنۇمى ياخشى. قەدىمدە بۇ گۈلنى بارلىق جۇڭيى دورىلىرىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلگەن، ئايالارنىڭ ئاق خۇن كېسىلىگىمۇ پايدا قىلىدۇ.

ئاقىرقەرھا

(ئۇدىلقەرھ-بىخ تەرخۇن كۆھى)

RADIX PYRETHRY 除虫菊根

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، شاخلىرى، يوپۇرمىقى، گۈلى چوڭ، ئاق گۈللۈك بابۇنگە ئوخشايدۇ. لېكىن ئاقىرقەرھانىڭ شاخلىرى تۈكلۈك، زېمىن ئۈستىگە يېيىلاڭغۇ بولىدۇ. بىر يىلتىزدىن كۆپلىگەن شاخلاپ چىققان بولۇپ، شاخلىرىنىڭ بېشىدا گۈمبەزگە ئوخشاش يۇمىلاق گۈل ئېچىلىدۇ.

رەڭگى سېرىق، يىلتىزىنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ مىقدارى، تومىلىقى بىر كىچىك قول مىقدارى بولىدۇ. تەمى ئۆتكۈر، ئېغىزنى، تىلنى كۆيدۈرىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى يىلتىزىدۇر. قۇۋۋىتى 7 يىلغىچە تۇرىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۆتكۈر ئېغىز كۆيدۈرىدىغان تەملىك، ۋەزنى ئېغىر، ئىچى ئاق بولغىنىدۇر. مەغرىبستاندىن چىقىدىغىنى ھىندىستاندىن چىقىدىغىنىدىن كۆچلۈكرەك.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى ئۆلكىلىرىدىن، جۈملىدىن رايونىمىز شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-نىڭ ئاخىرىدىن 4- ئاۋۋىلىغىچە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭىنى تازىلاش، بەلغەملەرنى يوقىتىش، پەيلەرگە قۇۋۋەت بېرىش، تىلىدىكى ئېغىرلىقنى يوقىتىش، كۆكرەك، چىش، چوڭ بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئىستىسقاغا مەنپەئەت قىلىش، سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ جىنسىي قۇۋۋىتىنى كۈچەيتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى، سۈتنى، تەرنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى زەيتۇن يېغى بىلەن چېپىلسا، سوغۇقتىن پەيلىرى تارتىشىپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كونا ئىستېرخا ۋە ئەزالار ھېسسىز بولۇپ قالغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك ئاقىرقەرھانى قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ ۋە ئۇنى ئېزىپ باشنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا چاپسا، مېڭىنى قىزىتىپ، نەزلىنى توسىدۇ. قويۇق خىلتتىن پەيدا بولغان تۇتقاقلىق كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك مەستىكى، سەنۇبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بىلەن چاينىسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. بۇرنىغا پۇركەلسە دىماغدىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. گۈل يېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، شەقىقە ۋە بەلغەم خاراكتېرلىك قاتتىق باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاقىرقەرھانى سىركىگە چىلاپ ئاغرىق چىش بىلەن چىشلەپ تۇرسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئاقىرقەرھانى چاينىسا ياكى سوقۇپ تىلنىڭ تېگىگە سېپىلسا، ھۆللۈكلەرنى تارتىپ، تىلىدىكى ئېغىرلىقنى كۆتۈرىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى ئېغىزغا ئېلىپ تۇتۇپ تۇرسا، بوشىغان چىشلىرىنى چىڭىتىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ غار-غار قىلسا، خۇننىاق (بوغما)، كىچىك تىلنىڭ ساڭگىلاپ قالغىنىغا، تىلنىڭ بەلغەمدىن بوشاپ كېتىشىگە پايدا قىلىدۇ. سۈرۈپ بەدەنگە چاپسا تەرلىتىدۇ.

ھەسەل بىلەن يالايدىغان (لوئۇق) قىلىنسا، كۆكرەك ئاغرىقى، بەلغەم خاراكتېرلىك سوغۇقتىن بولغان كونا يۆتەللەرگە پايدا قىلىدۇ. بەلغەم بىلەن سوغۇقلۇقنى ئاشقازاندىن كەتكۈزىدۇ. سوغۇقچان، ھۆل مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن باھنى زىيادە قىلىدۇ. بىر يېرىم گرامنى ئىچسە، بەلغەمنى قاتتىق سۈرىدۇ. تۇتقاقلىق تەپلەر ئۇچۇن زەيتۇن يېغى بىلەن بەدەنگە سۈۋالسا، تەرلىتىپ تۇتقاقلىق تەپلەرنى قالدۇرىدۇ، ئەزالارنى چىڭىتىدۇ، يېغى تاناسىل ئەزاغا سۈركەلسە چىڭىتىدۇ. ھەسەل بىلەن سۈركىسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. سىركە بىلەن ياكى خېمىر بولغۇچە قاينىتىپ قۇرت يېگەن چىشقا قويۇلسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 3 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا، تۇخۇمەكنىڭ ئۇرۇقى.

ئورۇنباسارى پىلپىل ۋە ھەسەلدۇر. جىگەر كېسىلى ئۇچۇن، ئاشقازان كېسىلى ئۇچۇن، ئورۇنباسارى - راسەن (تاغ گۈلى سەۋسەننىڭ يىلتىزى). ئەگەر يۇقىرىدىكى ئورۇنباسارى تېپىلمىسا، ئاقىرقەرھانىڭ يېرىم ۋەزنى زەنجۇبىل بېرىلىدۇ. غار-غار قىلىش ئۇچۇن $4\frac{1}{4}$ گرام تاغ يالپۇزىدۇر. گال كېسىلىگە ئىشلىتىش ئۇچۇن ئورۇنباسارى - كىچىك لاچىندانە.

ئاقىرقەرھا يېغىنى ئېلىش ئۇسۇلى:

ھۆللىنى سوقۇپ سققان سۈيىدىن 500 گرامغىچە 60 گرام زەيتۇن يېغى ياكى كۈنجۈت يېغى قوشۇپ قاينىتىپ، سۈيى قۇرۇغاندا ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇقىدىن 30 گرامنى 500 گرام ساپ سۇغا چىلاپ قاينىتىپ، سۈيى تۈگىگەندە يېغىنى ئالىدۇ. ئاندىن كېيىن سوغۇقتىن بولغان كېسەللەردە ئەزانى ياغلايدۇ. ئازراق يەيدۇ.

بۇرۇنغا تارتىلسا باشنىڭ يېرىمى سوغۇقتىن ئاغرىغىنغا، باش ئاغرىقىغا، تۇتقاقلىق كېسەللەرگە، سوغۇقتىن بولغان مېڭە كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

ھازىر ئاقىرقەرھا ئورنىدا ئىشلىتىلۇاتقان（独活 ）RADIXHERAOLY نىڭ خۈسۈسىيەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

تەركىبى ئۆزىگە خاس پۇراقلىق ئۇچۇچان ياغ تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سوغۇق يەللەرنى تارقىتىش، ھۆل بەلغەمنى يوقىتىش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

سوغۇق يەللىك كېسەللىكلەرنى، بوغۇم ئاغرىقلىرىنى، بەل، تىزلارنىڭ ئىششىپ ئاغرىشلىرى، باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى، كودۇمبا جاراھەتلىرىنىڭ ئىششقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىچىش مقدارى كۈنىگە 2.5، 4.5 گرامغىچە ئىچىش مۇمكىن.

ئەسكەرتىش ئاقىرقەرھا — لاسانى لوغەتۈلئەدۋىيە كىتابىنىڭ «ئاكركرە» (ئاقىرقەرھا) بابىدا RADIXPYRETRI دەپ كۆرسىتىلگەن. ئۇ ھاشارات ئولتۇرىدىغان جۇخارگۈلىنىڭ يىلتىزى دېگەنلىك بولىدۇ. ئەمما مەزكۇر گۈلنىڭ يىلتىزى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلمەيدۇ. چۆپىنىڭ ئۆزى پاشا ۋە باشقا ھاشاراتلارنى ئۆلتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قەشقەر ئۇيغۇر تېبابەت شىپاخانا ئاقىرقەرھا دەپ خەنزۇچە 独活 ئۆسۈملۈكىنىڭ يىلتىزىنى ئىشلىتىۋاتقانلىقتىن، ئۇنىڭ شەكلى، ئىشلىتىلىشى ۋە ئەسلىي كىتابلاردىكى تەرىپلەرگە خىلىلا ئۇيغۇن كەلگەنلىكى ئۈچۈن شۇ يىلتىز تونۇشتۇرۇلدى.

مەملىكىتىمىزدە دۇخۇ نامى ئاستىدا ئىشلىتىلۇاتقان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى خېلى كۆپ. ئەڭ ئاساسلىقى 4 خىلدىن ئىبارەت. ئۇلاردىن ئەسلىي كىتابتا كۆرسىتىلگەن تەرىپىگە ئەڭ ئۇيغۇن كېلىدىغان ئۆسۈملۈك 牛毛独活 (نېيۇماۋ دۇخۇ) لاتىنچە RADIXHEMS HERACLEILYANI بولۇپ، باشقىلىرىنىڭ تەسىرىمۇ ئوخشايدۇ. شىنجاڭدىن چىقىدىغان دۇخۇ RADIX ANGELICAE PUBESCENTIS 香独活 ياكى 归毛当 (ماۋداگگوي) يىلتىزىدىن ئىبارەت. ئاقىرقەرھانى خەنزۇچە چۈەنشۇدۇەن 断口川 لاتىنچە، DIPSACUS ASPER WOLL ياكى شۇدۇەن 断口 لاتىنچە DIPSACUS JAPONICUS MIQ ئۆسۈملۈكىنىڭ يىلتىزى بولىدۇ» دېگەن پىكىرلەر بار.

تەركىبى دېپساتسن ۋە ئۇچۇچان ياغ تۇتىدۇ.

تەبىئىتى ئاز ئىسسىق، تەمى قېرىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قۇۋۇەتلەش، ئاغرىق توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار. بەل، تىز ئاغرىقلىرىدا، زەربە تېگىشىنىڭ ئاغرىشلىرىدا، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، مەنىي تۇتالماسلىق، سۈت ئازلىق، خۇن كۆپ كېتىشلەردە ئىشلىتىلىدۇ. جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلسە ئەت ئۇندۇرىدۇ. ئىششىقنى قايتۇرىدۇ.

باھـنى قـۇۋۇەتـلەنـدۇرىدىغـان ھەبلـەر تەركـىبـىگە قوشۇلىدۇ.

ئاقىرقەرھانىڭ ئەسلىسى ھاشارات ئۆلتۈرىدىغان جۇخار گۈل يىلتىزى بولۇش لازىم بولسىمۇ، ئەمما ھازىر مۇشۇنداق باشقا ئۆسۈملۈكلەر بەدەل قىلىنىدىغانلىقى ھەقـقىدە پىكىرلەر بولغىنى ئۈچۈن ھەر ئىككـىسىمۇ تونۇشتۇرۇلدى. يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

10 - رەسىم. شىنجاڭدىن چىقىدىغان دۇخۇ

ئالتۇن

(زەھەپ)

金 AURUM (ئىنگلىزچە، نېمىسچە GOLD)

تونۇش زېمىندىن چىقىدىغان مەدەنـلەرنىڭ ئەڭ قىممەتلىكلىرىدىن بىرىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ خوتەن، ئالتاي ۋە باشقا جايلىرىدىن چىقىدۇ، شۇنىڭدەك ئىچكى ئۆلكە ۋە باشقا مەملىكەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل، ئىسسىق تەرەپكە مايىل.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، يۈرەكنى قۇۋۇەتلەش، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، بەدەندىكى تەبىئىي قىزىقلىقنى قۇۋۇەتلەش، ئەقىلنى، زېھنىنى ئۆتكۈر قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئالتۇننى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىشلەتسە، يۈرەك، مېڭە، ئۆت، ئاشقازان، جىگەر، تال، بۆرەك، دوۋسۇن كېسەللىكلىرى ئۈچۈن، باھ ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

نېرۋا ۋەسۋاسى (ھەر خىل ئورۇنسىز خىيالالارنى قىلىش)، ئادەم بار جايدىن يىراق بولۇپ تەنھالىقنى خالاش، سەۋەبسىز غەم-ئەندىشىدە بولۇش، باش ئايلىنىپ، بېھوش بولۇشقا ئوخشاش سەۋدا، سەپرا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ. ھەر تۈرلۈك بۇۋاسىر ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ. ئالتۇننى تەنھا ئىشلەتسە ياكى بىستىپايەج، كامازىرىيۇسلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلەتسە، ماخاۋ كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئالتۇن پوقىنى مەرۋايىت بىلەن قوشۇپ پورتىخال سۇيىدە ئېزىپ مۇۋاپىق ھالدا ئىشلەتسە، يۇقىرىقى كېسەللىكلەر ئۈچۈن، قان خاراكتېرلىك تولغاق، ئىچ ئۆتۈش، ماخاۋلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

نۆشۈدۇر بىلەن ئېزىپ ئىشلەتسە زەھەرنى بەدەندىن چىقىرىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئالتـۇندىن سـۇرمە تـارتىدىغان مـىل قىلىپ كۆزگـە سۇرمـە تارتسـا، كۆزنىڭ كـۆرۈش قۇۋۋىتـىنى زىيـادە قىلىدۇ، كۆز ئاغـرىقىـنى پەسـەيتىدۇ. ئالتـۇننى بەك ئۇبدان سالايە قىلىپ كۆزگە تارتسـا، كۆزنىڭ جـىيەكلىرى ئىشـشىپ قېلىنلىـشىپ قېلىش كېـسەللىكى ئۈچۈن، كـۆزگە چۈشكەن

ئاق ۆە پەردە قەزىللىق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

سۇنۇن قىلىپ چىشقا سۇركىسە، چىش ئاغرىقى ئۇچۇن پايدا بېرىدۇ.

ئالتۇننى ئېغىزدا تۇتسا، ئېغىزدىكى سېسىقلىقنى يوقىتىدۇ.

ئالتۇننى يۇمشاق ئېزىپ گۆشخور جاراھەتكە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئالتۇننى ئوتتا قىزىتىپ تاۋلاپ، سۇدا ئۆچۈرۈپ سۇيىنى ئىچسە، بەدەننىڭ تەبئىي قىزىقلىقىنى قوۋۇتلايدۇ. يۇرەكنى، ئاشقازاننى قوۋۇتەتلەيدۇ. ئىچ ئۆتكىنى يوقىتىدۇ. ئالتۇننى سۇرۇپ، ئېزىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، پالەچ ئۇچۇن، ئىششىقلارنى تارقىتىش ئۇچۇن، چاچلار تۆكۈلۈپ كېتىش، تېرە چۇشۇپ كېتىش ئۇچۇن، يانپاش ئاغرىقى، بەدەنىدىكى ئاق-قارا داغلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك ئالتۇننىڭ يېغى جىگەرنى قوۋۇتلەش ئۇچۇن ۆە باشقا كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئالتۇننى بەك يۇمشاق سالايە قىلىپ بۆلەك بىر نەرسە قوشماستىن، بولۇپمۇ زەھەرى بار دورىلارنى قوشماستىن ئىچسە، تەن سالامەتلىكىنى ساقلايدۇ. ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ. سەۋدادىن پەيدا بولغان بارلىق كېسەللىكلەرنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 0.3～0.1 گرامچە.

ئورۇنباسارى ياقۇت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا، سۈيدۈك يوللىرىغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل، مۇشك، ھەببۇلئاس، شاھ بەللۇت.

ئەسكەرتىش ۆەرەقى تىللانىڭ تەسىرى ئالتۇننىڭكىگە ئوخشايدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى روھنى تىنچلاندۇرۇش، سۆگەكنى چىڭىتىش، يىلىكنى تولدۇرۇش، بەش ئەزادىكى قايغان يەللەرنى ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. تۇتقاق كېسەلنى، سەپرادىن بولغان روھىي كېسەللەرنى داۋالاشقا، ھارارەت پەسەيتىش ۆە زەھەرلەرنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتىكى ئالتۇن تولاراق ۆەرەق تىللا CHARTA AURUM

（金箔 - جىك بوۋ） ھالىدا ئىشلىتىلىدۇ. قىسمەن ھەب دورىلار تەركىبىگىمۇ قوشۇلىدۇ. قەدىمكى جۈڭگىي تېبابەت ئەسەرلىرىدە يېزىلىشىچە، ئالتۇن تۇتقاقلىق كېسەلنى، روھىي بۇزۇلۇشلار (خامۇشلۇق، خىيالپەرەسلىك، تەنھالىقنى خالاش ۆە باشقىلار) نى داۋالايدۇ، زىققە نەپەس، يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ، قان قۇسۇش، سۆگەك كۆپۈپ ئاغرىش قاتارلىق ئاغرىقلارنى داۋالايدۇ. سىماب زەھەرىنى قايتۇرىدۇ. سىماب قۇلاقتا كىرىپ كەتسە، ئالتۇن قەلەمچىسىنى قۇلاقتا تىقىپ قويۇش، يارىلانغان جايدىن گۆش ئىچىگە سىماب كىرىپ چىقمىسا، ئالتۇن ۆەرەق بىلەن تېڭىش تەكلىپ قىلىنىدۇ (بۇ چاغدا سىماب ئالتۇنغا تەسىر قىلىپ زەھەرلىك تەسىرىنى يوقىتىدۇ). شۇنىڭدەك، كۆز ئاغرىقلىرىدا (كۆز جىيەكلىرىنىڭ ئاغرىپ ئىششىشىدا) ئالتۇننى تاۋلاپ سوۋۇغاندىن كېيىن كۆز جىيەكلىرىگە بىر قانچە كۈن سۈركەپ بېرىلسە، ئىششىقنى قايتۇرۇپ ساقايتىدۇ.

يەنە جۈڭگىلارنىڭ قارىشىچە، ئالتۇن ئادەم ئۆلتۈرگۈچى ماددا بولۇپ، 3～2 مىسقال ئالتۇن ئىچىلسە ناھايىتى تېز ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ.

ئالتۇن ۆەرەق بىلەن كۈمۈش ۆەرەقنىڭ خۇسۇسىيىتى ئوخشاش دەپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالما

(تۇففاھ)

MALUS 苹果

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، يۇمىلاق، قىزىل، ئاق رەڭدە، چىرايلىق كۆرۈنۈشلۈك، خۇش پۇراقلىق، تەمى تاتلىق، سۇلۇق، ئۇستىدە پوستى بار، ئىچىدە قارا ئۇرۇقلىرى بار، چېچىكى ئاق، قىزىل، شاپتۇل چېچىكى رەڭدە بولىدۇ. بۇ 3 خىل بولۇپ، 1ـسى تاتلىق، پوستى نېپىز، چوڭ، سۇلۇق؛ 2ـسى ئاچچىق-چۇچۇك، بىمەزە تەملىك، يوغانلىقى ئوتتۇراھال، 3ـ سى تەمى ئاچچىق، كىچىك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ شەندۇڭ، خېبېي ۋە دۇڭبېي رايونلىرى، جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن، خۇسۇسەن غۇلجىنىڭ تاغلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى تاتلىقىنىڭ ئاۋۋالقى دەرىجىدە ئىسسىق، 2ـ دەرىجىدە ھۆل. بىمەزىسىنىڭ ئوتتۇراھال، ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق، ئاچچىقىنىڭ 2ـ دەرىجىنىڭ ئاۋۋالقىدە سوغۇق ھەم قۇرۇق. دەرىخىنىڭ ھەممە ئەزالىرى قۇرۇق سوغۇق. مېۋىسى، يوپۇرمىقى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى جىگەر، مېڭە، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى نەپەس سىقىلغانغا، ئاشقازان ئاغرىنى قۇۋۋەتلەشكە، ئىشتىھا ئېچىشقا، پىشۇرۇپ قۇرۇق يۆتەلگە بېرىلىدۇ. سۇيىنى شورپا، مۇسەللەس بىلەن بەرسە كۆكۈل ئېلىشىشنى پەسەيتىدۇ. سۇيى چايان چاقماق جايغا چېپىلسا ئاغرىق توختىتىدۇ. ۋاباغا ئوخشاش يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يېسە پايدىلىق ھەم سەمرتىدۇ. خېمىر قىلىپ كۆزگە تاڭسا، كۆز ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. شاخ، مېۋىلىرى زەھەر يانىدۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى شەربەتتىدىن 5～1 ياشقىچىلىقلارغا 10 گرامدىن 14 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشقىچىلىقلارغا 30～20 گرامغىچىلىك، 15～10 ياشقىچىلىقلارغا 50～40 گرام، چوڭلارغا 60 گرامغىچە-لىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەپەرجىل (بېھى)

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار خام ئالمىنى تولا يېسە ئاربلاش تەپ قىلىدۇ، ئۈنۈتقاق قىلىدۇ، ئەزالارغا يەل پەيدا قىلىدۇ. ئەزالار تولا تارتىدۇ (گۆشنىڭ ھەرىكىتىنى ئادەتتىن تاشقىرى قوزغايدۇ).

شەربىتى دارچىن بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. زەھەرلىنىپ قالسا، قۇرۇق ئالمىنى سوقۇپ شەربەت قىلىپ ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە زەھەرنى يانىدۇرىدۇ.

تەركىبى ئالمىنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ھازىرغىچە مەلۇم بولغانلىرى 10 مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ.

ئالما مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە تۆۋەندىكى كىسلاتا ۋە باشقا ماددىلار بار. ئەڭ مۇھىملىرى: ئالما كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم مالىكۇم)، لىمون كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم تارتارىكۇم)، تارتار كىسلاتاسى (ئاتسىد تارتارىك)، تانىن كىسلاتاسى (ئاتسىد تانىنىك)؛ قەنتلەردىن گلۇكوزا، فرۇكتوزا، ساكخاروزا، پېنتوزا، گالاكتوزا، سوربىتە، ياغ، پېكتىن، ۋىتامىن C، B، A دىن ئىبارەت.

ئالمىنىڭ شوپۇكىدا تىرىئاكونتان، مالول ۋە ياغلىق ماي. ئالما دەرىخىنىڭ قوۋزىقىدا ۋە يوپۇرماقلىرىدا فلورىزدىن بولىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا ئالمىدىن تومۇرلۇك ئالما ئېكستراكتى (ئېكستراكتۇم فېررى پوماتى)

تەييارلاپ قان تەركىبىدىكى تۆمۇر ماددىسىنى تولۇقلاش، بەدەننى چىڭىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

جۈگىيلار ئىستىما قايتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. باللارنىڭ ھەزىم قىلىشى بۇزۇلۇشلىرىنى داۋالايدۇ. يەنە قاننى كۆپەيتكۈچى ۋە ئۇچەي ياللۇغىنى دىزىنتېرىيىنى داۋالايدىغان مۇھىم دورا ھېسابلىنىدۇ.

ئالۇچە

(ئەدرەك - كۆكسۇلتان)

PRUNUS DOMESTICA 洋李

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، رەڭگى سېرىق، ئۆرۈككە ئوخشاش ئىچىدە ئۇرۇقى بار، تەمى تاتلىق، قىسمەن قېرىقلىقى بار. يوپۇرمىقى ئەينۈلا يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، ئاق چېچەكلىك، بۇ 2 خىل بولۇپ، 1- خىلىنىڭ مېۋىسى سېرىق، يوغان، 2- خىلىنىڭ مېۋىسى قىزىل، كىچىكرەك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى خامراقى سوغۇق، ئوبدان پىشقىنى 2- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى سەپرادىن بولغان بەدەننىڭ ئىستىملىرىنى پەسەيتىش ۋە قەينى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە، تەپتىق (سىل)گە، قۇرۇقلۇقتىن بولغان تەپكە پىشقان ئالۇچىنىڭ سۈيى بېرىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى سقىپ سۈيىنى ئىچۈرسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى تاتلىق گىلاس.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گۈلى قەنت بىلەن بېرىلسە، ئاشقازانغا زىيان قىلمايدۇ.

تەركىبى بۇنىڭ تەركىبىدە قەنت، ئالما كىسلاتاسى، كاروتىن بولىدۇ. ئۇرۇقىدا ساپۇنىن ۋە خىلى پىرسەنتتە ماي تۇتىدۇ.

جۈگىيلارنىڭ ئىشلىتىشى ئىچ قاتقاندا، سۈلۈق ئىششقلاردا، پىللاگرا كېسەللىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئامىلە

(ئەملەج)

EMBLICA OFFICINALIS 苍摩勒

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك مېۋىسى بولۇپ، تەمى ئاچچىقراق، يېڭى مېۋىسى ئالۇچە تەمىگە ئوخشاش، چوڭلۇقى ياڭاقتەك. دەرىخى ياڭاق دەرىخىگە ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى سېرىق، ئۇششاق، غۇزۇمەك، شاخلىرى قاتتىق بولىدۇ.

11- رەسىم. ئامىلە

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۈاڭدۇڭ، گۈاڭشى، سىچۈەن ئۆلكىسىدىن، ئىران، ھىندىستانلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە سوغۇق، 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۋىلىدە قۇرۇق، سۇتكە چىلانغىنى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىچ قاتۇرۇش، ماددىلارنىڭ ئاشقازان، ئۇچەيگە تۆكۈلۈشىنى توسۇش، خىلىتلارنىڭ سېسىقىنى كۆتۈرۈش، بەدەن- دىكى سەۋدانى چىقىرىش، سەپرا، سەۋدالار كۆپىيىشنىڭ روھقا تەسىر بېرىشىنى توسۇش خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ھەسەل، دارچىن، مەستىكىگە ئوخشاشلار بىلەن ئىلىشتۇرۇپ بېرىلسە ئىچىنى قاتۇرىدۇ. ماددىلارنىڭ ئاشقازان، ئۇ- چەيگە قۇيۇلۇشىنى توسىدۇ.

مېڭە، يۇرەك، باھ، ئاشقازان، ئۇچەينى قۇۋۇەتلەش، قەينى توختىتىش، ھەر خىل ئەزالاردىن كەلگەن قاننى توختىتىش، ئېغىز- دىن كەلگەن سۇنى توختىتىش، ئىشتىھانى ئېچىش، ئاشقازان زەئىپە- لىكىدىن بولغان ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقازانىدىكى ھەزىم بولمىغان تاماقنىڭ ھەزىم بولۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن پايدىلىقتۇر.

كانارە ئۇنى (جىگدىگە ئوخشىغان ھىندىستان مېۋىسىنىڭ ئۇنى)، بېھى سۇيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە كونا ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. قاننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىدۇ. يۇرەكنى، كۆزنى، پەينى قۇۋۇەتلەندۈرىدۇ.

كۆيگەن، سەپرادىن بولغان مالىخۇلىيا، پالەچ، لەقۋالارغا ھەسەلى مۇرابا ۋە ھەسەل قوشۇپ ئىچۈرسە پايدىلىق. چىلاپ ئىچۈرسە ئاشقازانىدىكى سېسىق گازنىڭ مېڭىگە ئۆرلىشىنى توسىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ تاتلىق سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ پېشانىگە چېپىلسا، بۇرۇندىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. 6 گرامنى چالا سوقۇپ، سۇغا چىلاپ يۇمشىغاندىن كېيىن تاتلىقىنى، تەمىنى چىقىرىپ، سىقىپ، سۇزۇپ كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە ئاق چۈشكەنگە پايدىلىق. 4～3 قېتىم كۆزگە تېمىتسا كۆزنى قۇۋۇەتلەيدۇ.

يۇمشاق سوقۇپ، باراۋەر مىقداردا شېكەر قوشۇپ ئىلىشتۇرۇپ ئازغىنە تاتلىق بادام يېغى بىلەن قوشۇپ ناشتىدا يېسە، كۆزنىڭ ئاجىزلىقىنى يوقىتىپ، كۆرۈش قۇۋۇتىنى ئاشۇرىدۇ. ئۇچەينىڭ ئېچىشقىنىغا پايدا قىلىدۇ. باراۋەر زىرەكىرمانى قوشۇپ ھەسەل بىلەن ئىلىشتۇرۇپ، سىيىپ ياتىدىغان كىچىك بالىلارغا بېرىلسە پايدىلىق. قۇرۇق يۇمغاقسوت ئۇرۇقى بىلەن سوقۇپ، چىلاپ بەرسە، كونا ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ئاشقازاننىڭ قىزىشىنى، مەقئەتنىڭ كۆيۈپ ئاغرىشىنى، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كىلىشىنى پەسەيتىدۇ. خېنە، ئوسما بىلەن قوشۇپ بەدەنگە چاپسا، جۇلا بېرىدۇ. چاچقا چاپسا، پايدىلىق. بۇنىڭ يېغىنى چاچقا چاپسا چاچنى ئۆستۈرۈپ قارايتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىسىدىن 10 دىن 30 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 2 ھەسسە كابىلى ھىلىلىسى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تال كېسىلگە، قۇلۇنجىغا بېرىلمەيدۇ. تال كېسىلگە سۇنبۇل، ھەسەل، قۇلۇنجىغا تاتلىق بادام يېغى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئاقسىل ماددىلىرى، ئۆسۈملۈك يېلىملىرى (گۇممىلەر) ۋە تانىن تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابتتده ئىشلىتىلىشى ئۇزۇقلاندۇرغۇچى، كۇچلەندۈرگۈچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ، قىزىتما قايتۇرۇش، سەپرانى پەسەيتىش ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

ئانار

(رۇممان)

PUNICA GRANATI 石榴

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، يۇمىلاق، قىزىل. پوستى ئىنچىدىكى قىزىل دانلىرى سۇلۇق، سۇزۇك مارجانغا ئوخشاش پارقىراق. بۇ 3 خىل بولىدۇ. 1ـ تاتلىق، 2ـ ئوتتۇراھال (ئاچچىق تاتلىق)، 3ـ ئاچچىق تەمگە ئىگە.

ئۆسۈملۈكى تۈكلۈك، تىكەنلىك، سېرىق. يوپۇرمىقى كىچىك، قېلىنراق، ياخشىسى يوغان بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ. خۇسۇسەن قاغىلىقـ نىڭ ئانىرى ياخشىراق.

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە ھۆل، 2ـ دەرىجىدە سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئۇزۇق بولۇش، قانىنى كۆپەيتىش، ئورگانىزمنى قۇۋۋەتلەش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى جىگەر كېسەللىرىگە، ئىستىسقا، زىققە كېسەللىرىگە، يۈرەك، تال كېسەللىرىگە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە، ئورۇق كىشىلەرگە بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى دانىسى ياكى سۈيى شەربەتلىرىدىن 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 15～10 گرامغىچە، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 30～20گرامغىچە، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 40～30 گرامغىچە، 15 دىن يۇقىرى چوڭلارغا 60～50گرامغىچە بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاچچىق ئانار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان كېسەللىرىگە، سوغۇقتىن بولغان ئىستىسقا، تەپ كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئاشقازان كېسىلىگە شېكەر بىلەن؛ تەپكە بېرىشكە توغرا كەلسە، زەنجۈبىل بىلەن ئاچچىق ئانار سۈيى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئانار تەركىبىدە 75～70 پىرسەنت سۇ (شىرە) تۇتىدۇ. ئانار سوكىنىڭ تەركىبىدە بولسا 20%～12 قەنت ماددىسى، لىمون كىسلاتاسى، ئاقسىل ھەم ۋىتامىن C 1.1% ياغ ماددىسى تۇتىدۇ.

جۇڭيى ۋە ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا ئىشلىتىلىشى ئانار دانىلىرىنى سىقىپ شىرسىنى تونزىللىت (گال، بادامبەز ياللۇغى) ۋە گالنىڭ سۇلۇق ياللۇغلىرىدا چايقاش، ئېغىزدىكى سېسىق پۇراقنى يوقىتىشقا ئىشلەتكەنـ دىن تاشقىرى، 石榴果皮 PERICARPIUM ئانار مېۋىسىنىڭ پوستى، CORTEX GRANATI ئانار غولىنىڭ پوستى، 石榴树皮 CORTEXRADIX GRANATI 根皮 ئانار يىلتىزىنىڭ پوستىلىرى ئىشلىتىلىدۇ.

بۆلۈنىش تەركىبى پوستلارنىڭ ئىنچىدىكى ئاساسىي تەركىب ئانار يىلتىزى پوستىنىڭ ئالكالوئىدى (پىللېتېرىن)، ئۇنىڭ ئوخشىشى ئىزوپېللىتسىئېرىن، مېتىلپېللېتېرىن، پسېۋدوپېللېتېرىن، تانىن ماددىلـ ىرىدىن ئىبارەت. ئانار مېۋىسىنىڭ سۇيىدە ۋىتامىن C كۆپ، يەنە 20%～12 گىچە قەنت تۇتىدۇ. ئانار

يىلتىزىنىڭ پوستى قاپاق ئۇرۇقى مەددىلىرى (تېنيا)، سازاڭ شەكىللىك مەدده (ئاسكاريدا) چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

جۈڭيىلارنىڭ تەلماتىچە: ئانارنىڭ ئۆز پوستى ئىسسىق، ئۇچەي، يۇرەك، ئۆپكە، جىگەر، بۆرەكلەرگە تەسىر قىلىدۇ. ئۇنىڭ خىزمىتى ئىچ قاتۇرۇش، هاشارات ئۆلتۈرۈشتۇر. ئىچ سۈرۈشنى، قاناشنى توختىتىدۇ. ئۇچەي چىقىش، ئېھتىلام بولۇش قاتارلىقلارنى داۋالايدۇ.

ئانار يىلتىزى بىلەن قاپاق ئۇرۇقى شەكىللىك مەددىلەرنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن، ئانار يىلتىزىنىڭ پوستىدىن 20 گرام ئېلىپ 400 مىللىلىتىر سۇ قوينۇپ، چىنە قاچىدا 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ تىرىپى تاشلىۋېتىلىدۇ. شۇ مىقدارنى 3 كە بۆلۈپ، هەر بىر يېرىم سائەتتە بىر قىسمى ئىچىلىدۇ. دورىنى ئىچىپ 4 سائەت ئۆتكەندىن كېيىن تۇز سۈرگە بېرىپ مەدده چۈشۈرۈلىدۇ (ئانار يىلتىز پوستىنىڭ ئارقىسىدىن ياغ سۈرگە بەرمەسلىك كېرەك. چۈنكى ئۇنىڭ تەركىبىدىكى پېللېتىېرىن ياغدا ئېرىپ ئوڭاي شۈمۈرۈلۈپ، زەھەرلەپ قويۇشى مۇمكىن).

ئانار گۈلى

(گۈلنار - جۈلنار)

FLORIS PUNJCA GRANATUM 石榴花

تونۇش بۇ ئانار مېۋىسىنىڭ چېچىكى، قىزىل، نېپىز، ئاچچىقراق تەمگە ئىگە.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ هەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاۋۋالقىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، بەدەننى قۇرۇتۇش، قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سوقۇپ، ئەگلەكتىن ئۆتكۈزۈپ، ئىسهالغا (ئىچ ئۆتكۈ)، ئېغىزدىكى سۈلۈق جاراهەتلەرگە، چىش ئاغرىقلىرىغا، هەر بىر ئەزالاردىن كەلگەن قانلارنى توختىتىشقا، ئاياللارنىڭ بالياتقۇسىدىن كەلگەن قاننى توختىتىشقا، بوۋاسرغا، سۈلۈق قىچىشقاققا ئىشلىتىلىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، سېسىق پۇراشنى كۆتۈرىدۇ. تالقىنى هەر خىل جاراهەتلەرگە سېپىلسا جاراهەتنى پۈتتۈرىدۇ. قاننى توختىتىدۇ. قولتۇقتا سېپىلسا، سېسىق پۇراشنى كۆتۈرىدۇ. تىن مەغرەبى، سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بالياتقۇغا كىرگۈزۈلسە، هەر خىل زىيانلىق ماددىلارنىڭ قۇيۇلۇشىنى توسىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە $\frac{1}{2}$ 1-1 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 2 $\frac{1}{2}$ دىن 4 گرامغىچىلىك، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 4 $\frac{1}{2}$ دىن 6 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى باراۋىرىدە ئانارنىڭ چېچىكى ئوتتۇرىسىدىكى سېرىق، ئۇششاق ئۇرۇقى ياكى ئانار پوستىنىڭ ئىچىدىكى ئاق نېپىز پوستى ياكى ئانار بولمايدىغان يالغان چېچىكى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىچىلسە باش ئاغرىقى هەم ئەزالارغا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇچۇن كەتىرا بىلەن قوشۇپ ئىچىش لازىم. بۇنىڭ سقلىغان سۇيى، گۈلى، پوستى، چېچەكلىرىدىن كۈچلۈكتۇر.

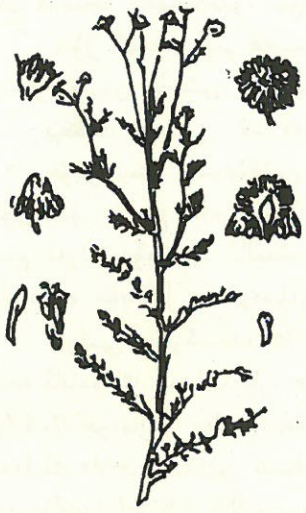
هۆل ۋاقتىدا سقىپ قۇرۇتۇش بىلەن ئوسارە بولىدۇ.

2- ئۇسۇل: قۇرۇغان گۈلنى سۇ بىلەن قاينىتىمىز، تاتلىقى چىققاندىن كېيىن سقىپ تىرىپلىرىنى تاشلىۋېتىپ، گۈل مىقدارىچە سۇيى قالغۇدەك 2- مەرتىۋە قايناتساق، سۇيى كېتىپ دورا قالدۇ. بۇنى قۇرۇتساقمۇ ئوسارە بولىدۇ.

تەركىبى گۈل بويىاق ماددىسى (پۇنىتسىن) ۋە مەلۇم مىقداردا گلۇكوزا تۇتىدۇ.

بابۇنە - بابۇنەج

MATRICARIA CHAMOMILLAE 洋甘菊

12- رەسىم. بابۇنەج

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، شېخى 60 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا، كۆك، ئىنچىكە، شاخلىق، يوپۇرمىقى ئۇششاق ئىنچىكە ئوتتۇرا- سىدا سېرىق گۈلى، گۈلىنىك چۆرىسىدە ئۇششاق ئاق يوپۇرمىقى بولىدۇ. گۈلى ئۇششاقراق، خۇشبۇي، تەمى تاتلىقتۇر.

چېقىش ئورنى شىنجاڭ تاغلىرىدىن، باغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق ۋە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى گۈلى ئىچنى يۇمشىتىش، يەللەرنى تارقىتىش، توسالغۇ- لارنى ئېچىش، مېڭىنى، پەينى قۇۋۇۋەتلەش، زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى يانداۋرۇش، تەرلىتىش، سۈت كۆپەيتىش، سۈيدۈك، ھەيز ماڭدۇرۇش خۇسۇ- سىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ گۈلىنى قاينىتىپ ئىچكۈزسە، سوقۇپ خىمىر قە- لىپ چاپسا مېڭىنى، پەينى قۇۋۇۋەتلەيدۇ، تەرلىتىدۇ. زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ، ئاياللارغا سۈت پەيدا قىلىدۇ. سۈيدۈك ۋە ھەيز ماڭدۇرىدۇ. مېڭە كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. قۇلاقنىڭ يەلدىن غوڭۇلدىشىنى پەسلىتىدۇ، ھاسىراشقا پايدا قىلىدۇ. جىگەر كېسەلل- رىگە ھەم پايدىلىق. كۆكرەك، مەقئەت، بالىياتقۇ ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. ئىششىق يانداۋرىدۇ ياكى يۇمشىتىدۇ، سۈيدۈكتىكى تاشنى پارچىلاپ چىقىرىدۇ، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ، سەۋدا، بەلغەملەرنىڭ سېسىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. تەپنىڭ سەۋەبى بىلەن خۇننىڭ سېسىشىنى ھەم يوقىتىدۇ، ئۇچەي تولغىشى، توسۇلۇش ۋە قۇلۇنجىغا پايدىلىق. سۈيدۈكنىڭ تەستە كېلىشى، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ، بەدەن ھۆللىشە- دىغان قىچىشقاققا پايدا قىلىدۇ، بەدەننى خىلتىلاردىن پاكلايدۇ.

قاينىتىپ بېشىدىن قۇيسا ھەم يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. بۇنىڭ پىشقىنىنى سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ كۆيدۈرۇپ تۇتۇنىنى تارتسا، مېڭىدىن كەلگەن سۇنى توختىتىدۇ. سقىپ سۈيىنى كۆزگە چاپسا كۆز ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، چاينىسا ئېغىزدىكى ئۇششاق جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. قاينىتىپ سۈيىدە كۆزنى يۇسا، كۆز ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ ئۆينى ئىسلىسا، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئاغرىقلارنىڭ يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ 2 گرامدىن 10 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن قەيسۇم، بەرەنجاساپ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گىال ئاغرىقىغا بېرىلمەيدۇ، بېرىشكە توغرا كەلسە ھەسەل ۋە ئاقار شەربىتى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

بابۇنە يىلتىزى - بىخ بابۇنە

يىلتىزى ئىسسىق، قۇرۇقراق. گۈلىدىن قۇۋۇەتلىكتۇر. 4 گرامنى ھەسەل ياكى مۇسەللەسكە قوشۇپ يېسە باھنى قوزغايدۇ.

بابۇنە يېغى چىقىرىش ئۇسۇلى

بىر كىلوگرام گۈلگە 4 كىلوگرام كۈنجۈت يېغى قوشۇپ شېشىگە سېلىپ ئاپتاپقا ئېسىپ قويۇلىدۇ. ھەر كۈنى گۈلىنى سىقىپ تاشلاپ يېڭىدىن گۈل سالىدۇ. 3 ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن 20 كۈن ئاپتاپتا گۈلى بىلەن تۇرىدۇ. ئاندىن سىقىپ گۈلىنى تاشلۇۋېتىپ ئىشلىتىلىدۇ ياكى بابۇنە گۈلىنى قازانغا سېلىپ قاينىتىپ، سىقىپ سۈزۈپ 2 كىلوگرام سۇغا 4 كىلوگرام كۈنجۈت يېغى قوشۇپ تا سۇ پارغا ئايلىنىپ ياغ قالغىچە قاينىتىلىدۇ. كۆيۈپ كەتسە بولمايدۇ. دىققەت بىلەن سۇس ئوت قالاپ قاينىتىش لازىم.

ھۆل گۈلىدىن بىر ھەسسە سېلىنسا قۇرۇق گۈلىدىن يېرىم ھەسسە سالىمىز، ئاپتاپتا چىقارغىنى قاينىتىپ چىقارغىنىدىن ياخشى، كۈچلۈك بولىدۇ.

يېغىنىڭ تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 1- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى سوغۇقتىن بولغان ئىششىق ۋە مۇرەككەپ ئىششىقلارنى تارقىتىپ ياندۇرىدۇ. ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ. بۇ ياغ بىلەن ياغلانسا، تىتىرەك بىلەن تۇتىدىغان بەلغەمدىن، سەۋدادىن بولغان تەپنى توختىتىدۇ ھەم تەرلىتىدۇ، ھاۋا ئالمىشىدىغان تۆشۈكلەرنى ئاچىدۇ، تېرىنى كېڭەيتىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ، بەل ئاغرىقى، مۇپاسىل، نىقرەسلەرگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. قۇلاققا تېمىتىلسا گاسقا پايدا قىلىدۇ.

تەركىبى تەركىبىدە 0.25% پۇراقلىق ئۇچۇچان ماي يېغى قارامتۇل كۆك رەڭدە بولىدۇ. گۈلىدە يەنە ئانتىمىك كىسلاتا بار. ھېربېرگ دېگەن كىشىنىڭ ئانالىز قىلىشچە: بۇ گىياھنىڭ تەركىبىدە 7.4% خورمارەڭ مەلھەم ماددا، 5.9% رېزىنا، 5% ساپونىنسىمان ماددا، 6.3% يېلىم، 2.9% ئاچچىق تەملىك ماددا ۋە تاننىن كىسلاتا ئىزلىرى، 2.2% ئالما كىسلاتاسىنىڭ كالتسىي ھەم كالىي تۇزلىرى(قەنت ھەم ئاقسىل)، 1% كالتسىي فوسفورىك، 0.8% موم، 0.5% ياغ، 0.4% يېشىل بويىاق ماددىسى، 64% فېبرىن بارلىقى ئېنىقلانغان.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، قوزغىتىش، تارتىشىشنى (سپازمىنى) بوشىتىش، تەرلىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىچ توختىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار. قوزغىتىش، يەل ھەيدەش، ئارام بېرىش، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، تەرلىتىش، زۇكام، نېرۋىلارنىڭ ئاغرىشى، ئىچ سۇرۇش، ئاشقازان ئاغرىقى، باش ئاغرىقى، قىزىتمىلىق كېسەللەردە قاينىتىپ ياكى دەملەپ ئىچكۈزۈلىدۇ، ئەگەر مىقدارى كۆپ بولۇپ كەتسە قۇستۇرىدۇ. باشتىن قۇيۇش، ۋاننا قىلىشمۇ مۇمكىن.

بادرەنج

(تاغ رەيھىنى - تۇلسى جەنگلى)

OCIMUM ALBUM

تونۇش بۇ بىر خىل رەيھان بولۇپ، يوپۇرمىقى ئۇششاق، تېنىسى 4 چاسا، شاخلىرى كۆپ، پۇرىقى

ئادەتتىكى رەيھاندىن تۆۋەنرەك، گۈلى قىزىل تەرەپكە مايىل. بۇنى مىسىر خەلقى رەيھانى ئەھمەر (قىزىل رەيھان) دەپ ئاتايدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 1- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكۈلنى ئېچىش، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، بۇرۇننىڭ پۇراش قۇۋۋىتىنى كۈچەيتىش، ئاشقازان ئاغرىنى، باھنى قۇۋۋەتلەش، سۈتنى، سۈيدۈكنى، ھەيزنى، تەرنى ماكدۇرۇش، ئىششىقلارنى پىشۇرۇش ۋە تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، خاپىغان ۋە بھوشلۇق، نەپەس سىقىلىش، جىگەرنىڭ سوغۇق ۋە ئاجىزلىقى، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. دوۋسۇندىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىدۇ. بۇنى ئارپىنىڭ تالقىنى، گۈل بېغى ۋە سىركىلەر بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلار ئۈچۈن ۋە ئەمچەك ئىششىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا ئۆزىنى چاپسا، چايانىنىڭ، ھەرىنىڭ ۋە قۇرۇقلۇق يىلىنىنىڭ چاقىان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. كۆزگە چاپسا، كۆزدىكى ئىششىقنى تارقىتىدۇ. مېڭە تەرەپتىن كۆزگە چۈشىدىغان سۈيۇقلۇقنى توسىدۇ. بۇنىڭ سىقىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا كۆزنى روشەن قىلىدۇ. ياشنى يوقىتىدۇ. چاينىسا چىشنىڭ سېسىقلىقىنى، كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ. بۇنى چايناپ قۇلاقنا تاكسا قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، بۇنىڭ ئۇرۇقىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە سەۋدانى توسىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. قورساقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئۇرۇقىنى ئېزىپ ئەمچەككە چاپسا، سۈت پەيدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سۈيىدىن ئەھۋالغا قاراپ 40 گرامغىچە، ئۇرۇقىدىن 12 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆزنى قاراكغۇلاشتۇرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىركە، پېدىگەن ۋە سېمىز ئوت.

بادرەنجى بۇيا

MONTIAN BALM

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، بويى 1.5～1 مېتىر كېلىدۇ. شاخلىرى كۆپ، يوپۇرماق شاخلىرى رەيھاننىڭ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ، گۈلى ھاۋارەڭ، ئاق قىزىللىققا مايىل، ئۇرۇقى زىغىرغا ئوخشاش. زىغىردىن كىچىكرەك، توپا رەڭدە، تەمى تاتلىق - ئاچچىق تەمگە ئىگە، خۇش پۇراقلىق، بىر يىلتىزدىن ئۈنىدۇ، بۇ دورىغا مۇشۇك ئامراق بولىدۇ. بۇ باغنىڭ ھەم تاغنىڭ بادرەنجى بۇيىسى دەپ 2 خىلغا بۆلىنىدۇ. باغنىڭ بادرەنجى بۇيىسىنىڭ يوپۇرمىقى كىچىكرەك ئۇزۇنچاق، يۇمشاق، شاخلىق، خۇشبۇي، تەمى تاتلىق، گۈلى كۆكلۈككە مايىل، ئۇرۇقى كۆپ ئاق بولىدۇ، 2- نىڭ يوپۇرمىقى يۇمىلاقراق شەكىلدە، يىرىك، قېلىن، گۈلى ئاق، ئۇرۇقى ئازراق قارا، تەمى ئاچچىق، خۇشبۇي بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئۇرۇقىنى ھەر يىلى تېرىسا ئۈنۈپ چىقىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە تاغلىرىدىن، تېرىلسا باغلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭە، يۇرەك، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، پۇراش، تېتىش، كۆرۈش، قاتتىق —

يۇمشاقلىقنى ئايرىشقا ئوخشاش سېزىملەرنى كۆچلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يۇرەكنىڭ، مېڭىنىڭ، سېزىش نېرۋىلىرىنىڭ، جىگەر، ئاشقازانلارنىڭ ئاجىزلىقلىرىغا، بەلغەمدىن بولغان ھەر خىل كېسەللەرگە، قورساق، يانپاش ئاغرىقلىرىغا، بۆرەك كېسەللىرىگە، زەھەرنى ياندۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن ئىچىشكە، پۇراشقا، خېمىر قىلىپ چېپىشقا ېبرىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى چاينىسا، ھاراقنىڭ پۇرىقى ھەم ئېغىز پۇراشنى يوقىتىدۇ. 9 گرامنى 1 گرام توغرىغا بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزسە، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە، قورساق ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆزىنى قاينىتىپ ئېغىز چايقىسا، چىشنىڭ سېسىقىغا پايدا ېبرىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ قويۇق قىلىپ ئىچكۈزسە، نەپەس سىقىلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ. 30～15 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ، قاينىتىپ شەربىتىنى ئىچسە ۋە خېمىر قىلىپ چاينىسا، غالجىر ئىت چىشلىگەن ۋە زەھەرلىك ھاشارات چاقىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇرەكنى قۇۋۇتلەشكە، مۇپاسىل ئاغرىقلىرىنى قالدۇرۇشقىمۇ ياردەم ېبرىدۇ. يۇقىرىقىلارغا مۇسەللەس بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزسىمۇ، چاپسىمۇ ھەم بولىدۇ. سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، سەۋادىدىن بولغان قىچىشقاقلا، ھەر قايسى ئەزالارنىڭ كۆيگەندەك بولۇپ ئاغرىشلىرىغا، ئاكىلىغا، بۇنى تۇز بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، خانازىرغا پايدا قىلىدۇ. جۇغ-جۇغ كېسىلى بار كىشى مۇنچىدا بەدىنىگە چاپسا تېپكە مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرماقنى پۇراش بىلەن مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. بۇنىڭ شاخ-يوپۇرماقلىرىنى قاينىتىپ سۇيىدە ئوللتۇرسا، ئايالىلاردىن توختاپ قالغان خۇننى كەلتۈرىدۇ(ئۇرۇقى يوپۇرمىقىدىن ئاجىزراق).

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشتىكىلەرگە قۇرۇقىدىن 7～5 گرامغىچە؛ 10～5 ياشتىكىلەرگە 10～7 گرامغىچە؛ 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 15～10 گرامغىچە، 15 دىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 30 گرامغىچىلىك ئىشلىتىش مۇمكىن.

ھۆلىدىن ئاغرىقلارنىڭ جىنسىي ئەھۋالغا قاراپ 60～10 گرامغىچىلىك ېبرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى 2 ھەسسە يېپەك، $\frac{2}{3}$ پوستى، ئوترۇج.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يانپاش كېسەللىرىنە يالغۇز ېبرىشكە بولمايدۇ. ېبرىشتە ئەرەب يېلىمى بىلەن قوشۇپ ېبرىلسە بولىدۇ.

باقلە

(باكلاھ)

(PISELLO)PISUM SATIVUM 豌豆

تونۇش بۇ بىر خىل ماش بولۇپ، ئۇستى قارا پوستلىق، يىلتىزى قېلىن، قومۇش يىلتىزىغا ئوخشاش، گۈلى قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، ئازراق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيىتى ئىچ توختىتىش، ئاشقازان ئاغرىقلىرىنى، ئۇچەي جاراھەتلىرىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىچ ئۆتكۈ، ئۇچەي جاراھەتلىرى، ئاشقازان كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالغا قاراپ 30～10 گرامغىچىلىك ېبرىلىشى مۇمكىن.

ئورۇنباساری لويلا ماش.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا سېسىق يەل پەيدا قىلىدۇ، ئەقىلنى بۇزىدۇ. پوستىنى ئايرىپ يېيىش، توز، سېرىقماي بىلەن قورۇپ بېرىلسە زىيان قىلمايدۇ.

تەركىبى سۇ، ئاقسىل، ياغ، قەنت ماددىلىرىنى تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش، ئوزۇقلاندۇرۇش، سۈت كۆپەيتىش، سەمرىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىچكى ئەزاسىدا ئىسسىق-سوغۇقلۇقى بار ئاغرىقلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنى قىزىتىش، قۇسۇشنى توختىتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، قورساق كۆپۈشنى يوقىتىش، ئوزۇقلاندۇرۇش، سۈتنى كۆپەيتىش، يۇرەك ئاغرىقلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن سۈيۇق قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. سوقۇپ سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ كودۇمبىلارنى ئېغىز ئالدۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ، يۇزگە چاپسا، داغنى چۈشۈرۈپ، يۇزنى پارقىرىتىدۇ.

بالادۇر

(ئەنقىردىيا)

FRUCTUS ANACORDII OCCEDENTALIS （槚如树实）

تونۇش دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، رەڭگى قارا، ھايۋان يۇرىكىگە ئوخشايدۇ. بۇ 2 خىل چوڭ-كىچىك بولىدۇ. 1- كىچىكىنىڭ مېۋىسى سېرىق بېھىگە ئوخشاش، خام ۋاقتىدا كۆك، پىشقاندا سېرىق، تازا پىشىپ يېتىشكەندە رەڭگى قارا بولىدۇ. ئىچكى تەرىپى ئەتلىك، سۇلۇق، تەمى موزىنىڭ تەمىگە ئوخشايدۇ، پوستى ئۆزىگە چاپلىشاڭغۇ، قېلىن، يول-يول بولىدۇ. پوستىدىن ھەسەل ياكى ياغ چىقىدۇ. پوستى ئىچىدە شاكىلى بولۇپ، شاكال ئىچىدىن مېغىز چىقىدۇ، مېغىزى بادامغا ئوخشايدۇ.

2- چوڭى: بۇنىڭ شاخلىرى، مېۋىسى بادام دەرىخىنىڭ شاخ - مېۋىلىرىگە ئوخشايدۇ. بۇنى يەرلىك خەلقلەر پەرەڭ بادىمى دەپ ئاتايدۇ. بىز ئىشلىتىدىغان بالادۇر مۇشۇ 2- خىلدۇر.

چىقىش ئورنى ئەسلىدە پاكستاندا ئۆسىدىغان دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ئاسىيانىڭ ئىسسىق بەلۋاغلىرىنىڭ ھەممىسىگە تارقالغان.

تەبىئىتى بالادۇر ھەسلى 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، مېغىزى 3- دەرىجىدە ئىسسىق، پوستى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، مېغىزى ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى نېرۋا پەسەيتىش، سىرتقى تەرەپكە چاپسا جاراھەتنى قاتۇرۇش، قورۇش، قۇرۇتۇش، يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباساری پىندۇق، بىلسان يېغى، نېفت. پىندۇق 5 ھەسسە، بىلسان — ھەسسە، نېفت — ھەسسە.

ئىشلىتىلىشى نېرۋا ئاغرىقلىرى، تېرە ئاغرىقلىرى، باھىنى قۇۋۇۋەتلەشكە، پالەچكە، لەقۋا، تىترىمە كېسىلى، بەدەن تارتىشىشقا، سۆگەلگە، سىيگەككە، مېڭە ھەم پەيلەرنىڭ ئاجىزلىقلىرىغا، چىشنى چىڭىتىش، قۇۋۇۋەت-

لەشكە، تېرە كېسەللىكى سەۋەبىدىن بولغان جاراھەت ئىزلىرىنى يوقىتىشقا، چاچنى قارايتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن خېمىر قىلىپ سوغۇقتىن بولغان ئىششىق كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى چوڭلارغا 1.5～0.75 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى يالغۇز ئىچىشكە ۋە كىچىك بالىلارغا بېرىشكە بولمايدۇ، باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ. 6 گرام مىقدارى يېسە ئۆلتۈرىدۇ. ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە، ساراڭلارغا، مېڭە پەردىسىنىڭ ئىششىقلىرى بار كىشىلەرگە، مالىخۇلىيالارغا ئىشلىتىلمەيدۇ.

يۇقىرىدىكى مىقداردىن كۆپ بېرىلىپ كەتسە، ئورگانىزمدا ئېچىشىش، كۆپۈش، ئېغىز، گال، تىللار ئېچىشىش بىلەن كۆيۈپ ئاغرىش، ئەندىشە پەيدا بولۇش ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ. بۇنداق ۋاقىتلاردا دەرھال يېڭى ياڭاق مېغىزى، يېڭى نارجىل، كۇنجۇت، بىنەپشە يېغىدىن بىرسى بىلەن غار-غار قىلىش، ئارپا سۈيى بىلەن سوغۇقلۇق نەرسىلەرنى ئىچۈرۈش لازىم. تېرىدە كۆپۈشۈش پەيدا قىلسا، بېلىق يېغىنى ئۇششاق توغراپ، كۇنجۇت يېغى بىلەن قاينىتىپ چېپىلىدۇ. ئەگەر بالادۇرنى يالغۇز يەپ يۇقىرىدىكى ئالامەتلەر كۆرۈلسە، يېڭى مەسكە ماي، كالا، قوينىڭ يېڭى يېغى ياكى يېڭى كۇنجۇت يېغىنى ئىچكۈزۈش كېرەك ھەمدە بەدەننى ئارقا-ئارقىدىن ياغلاش لازىم ھەم جەدۋار، پادى زەرلەرنى كالا قېتىقى بىلەن دوغ قىلىپ داۋاملىق ئىچىش لازىم. بۇرنىغا بادام يېغى، بىنەپشە يېغى تامغۇزۇلىدۇ. باشنى ئايالارنىڭ سۈتى، گۈل يېغى بىلەن ياغلايدۇ. بىنەپشە سۈيى بىلەن يۇيۇلىدۇ. يۇقىرىدىكىلەرنى قىلغاندا زەھەرلىك تەسىرى قايتىدۇ.

بالادۇر ھەسلى چىقىرىش ئۇسۇلى بالدۇرنىڭ ئۈچىنى ئازراق كېسىۋېتىپ، ئامبۇرنى قىزىتىپ، قىزىق ئامبۇر بىلەن سىقىساق، ئاندىن سۈيى ئېقىپ چۈشىدۇ. شۇ ئۇسۇل بىلەن ھەسەل چىقىرىمىز.

بالادۇر يېغى چىقىرىش ئۇسۇلى ھۆل بالادۇر پوستىنى ئۇششاق قىرقىپ (ھۆل بالادۇر پوستىنىڭ ئۈستى ھەم ئىچكى تەرىپىنى ئېلىپ تاشلاپ ئوتتۇرا پوستى)، ياڭاق يېغى بىلەن ياغلاپ، ئاغزى چىڭ شىشە ئىچىگە ئېسىپ ئاغزىغا يوڭ قاپلاپ قويىمىز، شىشە ئۈستىنى يوڭ بىلەن توپا ئارىلاشقان لاي بىلەن چاپلاپ قۇرۇتۇلىدۇ. ئۇزۇن ئوچاق قىلىپ، شىشە ئاغزىنى تۆۋەن، ئاستىنى يۇقىرى توختىتىپ، شىشە ئاغزى تەرىپىگە قاچا قويۇپ شىشىنىڭ ئەتراپلىرىغا كالا تىزىكى تىزىپ ئوت يېقىلىدۇ، شىشە ئاغزىدىن يېغى تېمىپ ئېقىپ چۈشىدۇ.

تەركىبى بۇ مېۋىنىڭ تەركىبىدە كاردول، تانىن، خۇخۇنىن (ستىرىخنىنغا ئوخشاش ماددا)، ئۆسۈملۈك يېغى، ئاناكاردىيە كىسلاتاسى بار. ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 50～40% ياغلىق ماي تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ تەسىرى كانتارىدىسقا قارىغاندا ئاجىزراق. ئەمما ئۇزاق تۇرىدۇ. يەنە ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈش تەسىرىمۇ بار. ئۇنىڭ ياغلىق مېيىدىن 0.2 گرام ئىچىلسە مەددە چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭ مېۋىسىنى پىشقاندا يېيىشكە بولىدۇ. برازىلىيىدە بۇنىڭدىن ئىسپىرتلىق ياسالمىلار تەييارلىنىدۇ. مېۋىسىنىڭ پوستىدا بىر خىل سۈيۇقلۇق بولۇپ، ھاۋادا توق رەڭگە كىرىدۇ، سىياھ ياساشقا ئىشلىتىش مۇمكىن.

باله‌نگۇ

PERILIA NANKINENSIS 紫苏

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، شاخلىرى پارقىراپ رەيھان گۈلگە ئوخشايدۇ. چېچىكى ئاق كۆككە مايىل، ئۇرۇقى رەيھاننىڭكىدىن چوڭراق، خۇشبۇي ئۆسۈملۈك.

13- رەسىم. بالەنگۇ

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يۈرەك، مېڭە كېسەللىرىگە، ئۇچەي كېسەللىرىگە، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە ، ئاشقازان-ئۇچەيدىن كەلگەن قانىنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلاب بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، قورساق ئاغرىقى، تولغاقتا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 5～1، 1گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 2.5～1.5 گرام، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 4～2.5 گرامغىچىلىك، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا 6～4 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى رەيھاندۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان كېسەللىرىگە بېرىش توغرا كەلسە ناۋات، رىباس سۇيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى 0.5 پىرسەنت ئۇچۇچان ياغ تۇتىدۇ. ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى پېرىللا ئالدېھىدى، پىنېن-دىن ئىبارەت. يەنە پېرىللا رېزىنا بىغى بار.

ئىشلىتىلىشى ئاشقازانىنى كۈچلەندۈرۈشكە، يەللەرنى تارقىتىشقا، سوغۇق يەللەرنى ھەيدەشكە، كۆكرەك-نى كۈشادە قىلىش، بەلغەم بوشىتىش، روھنى كۆتۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ.

زۇكام، قۇسۇش، ھامىلە چۈشۈپ كېتىش، پۇت ئىششىش، زەھەرلىنىشلەر بېرىلىدۇ. ئۆپكىنى ياشلاپ، يۆتەلنى پەسەيتىش، نەپەس قىسىشنى توختىتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن ياغ چىقىرىپ تاماققا ئىشلىتىلىدۇ. يېغىنىڭ تەمى تاتلىق.

ئەسكەرتىش لوغاتولئەدۋىيىدە بۇنىڭ تەرىپى كۆرسىتىلگەن. لاتىنچە نامى كۆرسىتىلمىگەن. پەقەت بۇ كىتابتىكى تەرىپى بويىچە نامى بەلگىلەندى. يەنە تەتقىق قىلىشقا توغرا كىلىدۇ.

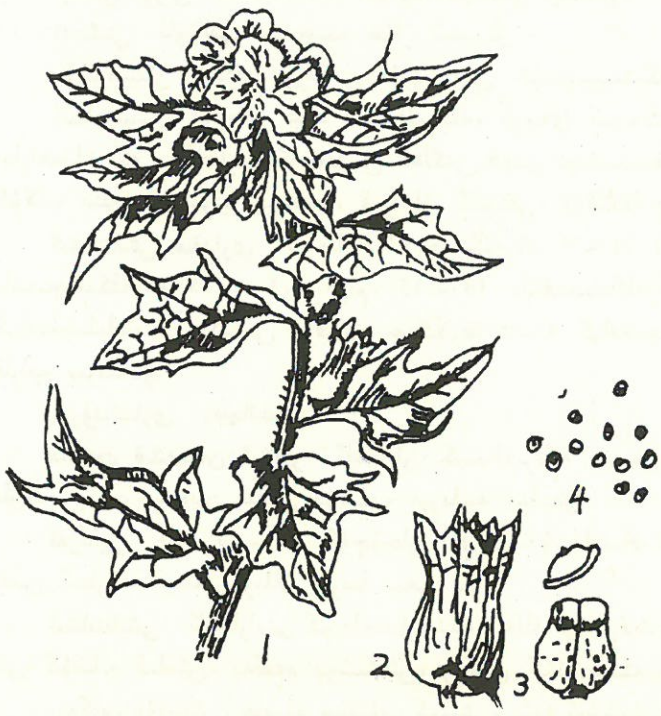
بەزرۇلبەنجى

(ئەجۋايىن خۇراسانى - مىڭدىۋانە)

HYOSCYANMI NIGRUM 莨菪

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۇزۇن ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى رەيھاننىڭ يوپۇرمىقىدىن يوغانراق، قېلىن، قارا كۆك رەڭدە، تۈكلۈك بولىدۇ. پۇرىقى بەتبۇي، تەمى تېتىقسىز، گۈلى سۇس ھاۋا رەڭدە، تېنىسى تۈكلۈك بولۇپ، ئۇرۇقى ئانارنىڭ چۈشۈپ كېتىدىغان يالغان چېچىكىگە ئوخشاش، غوزىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. ئۇرۇقى ئۇششاق، ياپىلاقراق، قىزىل، قارا، ئاق رەڭدە بولىدۇ.

قىزىلىنىڭ چېچىكى سېرىق رەڭدە، قارىسىنىڭ سۇس ھاۋا رەڭدە، ئېقىنىڭ قارىراق ئاق رەڭدە، بۇنىڭ يوپۇرمىقى ئازراق بولىدۇ. قارا ئۇرۇقلۇقى بىلەن قىزىل ئۇرۇقلۇقى ئىشلىتىلمەيدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك بۇ يىل تېرىلسا، كېلەر يىل ھوسۇل بېرىدۇ.

14- رەسىم. بەزرۇلبەنجى

چېقىش ئۇرنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۈاڭ-دۇڭ قاتارلىق جايلىرىدا، رايونىمىز شىنجاڭ-دا، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى قارىسىنىڭ 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق، قىزىلىنىڭ 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، ئېقى 3- دەرىجە-لىك ئاۋۇلىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى مېڭىنىڭ ھۆللۇكلىرىنى قۇرۇتۇش، ئارام بېرىش، مەست قىلىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى ئۆزى بىلەن باراۋەر مىقداردا ئەپيۇن.

ئىشلىتىلىشى باش ئاغرىقى، مۇپاسىل (بوغۇم) ئاغرىقلىرىدا، نىقرەسىلەردە ئىشلەتىلىدۇ. سۇيىنى سىقىپ ئارپا ئۇنى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قۇلاق ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارغا چېپىلىدۇ. ئۇرۇقىنى ئەمچەك ئىششىقلىرى، تاشنىك ئىششىقلىرىغا چېپىلىدۇ. بىر جايدىكى موينى (تۇكنى) يۇلۇپ ئورنىغا بۇنىڭ ئۇرۇقى قايتا-قايتا چېپىلسا شۇ ئورۇنغا قايتا موي چىقمايدۇ. يۇقىرىدىكىلەرگە ئىشلىتىشتە ئۇرۇقىنى سوقۇپ مۇسەللەس بىلەن خېمىر قىلىپ چېپىلىدۇ. شاخلىرىنى قاينىتىپ سىركە ياكى ئەپيۇن بىلەن سۇلۇق جاراھەتلەرگە چېپىلسا سۇيىنى قۇرۇتىدۇ. كۇلىنى دارچىن، زەنجىۋىل، ھەسەل بىلەن مەيدە ئاغرىقىغا چېپىلسا ئاغرىق پەسەيتىدۇ. ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ پىلتە قىلىپ بۇۋاسىرغا قويۇلسا پايدا قىلىدۇ. يېڭى شاخ يوپۇرماقلىرىنى قاينىتىپ ئېچىشكە بەرگەندە سەمرىتىدۇ. يوپۇرمىقىنى مۇسەللەس بىلەن قاينىتىپ ئىسسىقتىن، سوغۇقتىن بولغان بەزگەكلەرگە بېرىلسە بەزگەكنى توختىتىدۇ ھەم بەدەننىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. چىش ئاغرىقلىرى، قىچىشقاقلار ھەم ئىغىزدىن كەلگەن قانلارغا شاخ، يوپۇرماقلىرىنى كۆيدۈرۇپ ئىسلاندۇرۇلسا پايدا قىلىدۇ. 0.9 گرامنى 1.8 گرام كۆكنار ئۇرۇقى، 1.8 گرام مائۇل ھەسەل بىلەن ئىلىشتۇرۇپ، يۇتەل، قان كېلىشلەرگە ئىچۈرۈلىدۇ. ئۇرۇقىنى سوقۇپ تۇخۇم سېرىقى، توخۇ يېغى بىلەن مەلھەم قىلىپ ئەمچەك، تاش، يىرىق ئىششىقلىرىغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا يالغۇز تاشنىك ئىششىقىغا پايدا قىلىدۇ. باراۋەر مىقداردا ئەپيۇن بىلەن بىللە سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، قايناق سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ، 0.3 مىقدار كۇمىلاچ قىلىپ بېرىلسە كۆپ ئۇخلىتىدۇ، ئۇرۇقىنى يۇمشاق سوقۇپ قەتران بىلەن خېمىر قىلىپ چىشنىڭ كاۋاكلىرىغا قويۇلسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ماتكا جاراھەتلىرىگە قويۇلسا، جاراھەتنى ساقايتىدۇ. يىلتىزىنى قاينىتىپ غار-غار قىلسا چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ھۆل يوپۇرمىقىنى سوقۇپ قۇرس (تابلېت) قىلىپ بېرىلسە، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بەكمۇ ياخشى. سۇيىنى سىقىپ ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن سۇيىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئاغرىق چىشقا تېمىتىلسا ئاغرىقنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بۇنىڭ ئاق رەڭدىكسىدىن 15 ياشتىن يۇقىرىلارغا 0.9 دىن 2 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورا كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ. قارىسىدىن 12 گرامنى يېسە، قاتتىق باش ئاغرىش، كۆڭۈل ئېلىشىش، كۆزگە قاراڭغۇلۇق، قىزىللىق تىقىلىش، بەدەن سوۋۇش، ھاسىراش، نەپەس توتۇلۇش، بەدەن سارغىيىش، كۆز ھەرىكىتى تېزلىشىش، جۆيلۈش، تىل ئىششىش، تىلنى چىشلەپ-لىش، ئاغزىدىن كۆپۈك كېلىش، خۇننىاق (بوغما) بىلەن ئۆلۈپ قالىدۇ. ئەگەر يۇقىرىدىكى زەھەرلىنىش ماددىسى يۇز بېرىش بەلگىلىرى كۆرۈلسە، دەرھال ھايۋانلار سۈتىنى (كالا، ئۆچكە، ئېشەك سۈتىنى) ھەم مائۇل ھەسەلنى ئىسسىق ئىچۈرۈپ قۇستۇرىدۇ. ئەنجۈرنى سۈت بىلەن قاينىتىپ ياكى چامغۇر ئۇرۇقى، چىلغوزە، مامشا ئۇرۇقلىرى، جويۇز پوستى، سامساق، پىياز ئۇرۇقى ۋە ھەبۇل رىشاتلارنى سۈت بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ ھەم توڭگۈز يېغى بىلەن ئەنجۈرنى قاينىتىپ بېرىلىدۇ. بۇ ئىلاجلارنى قىلغاندا زەھەرنى ياندۇرىدۇ. ئېقىنى كۆپ يېيىش بىلەن بەدەنگە توسالغۇ پەيدا قىلىپ، باش قايدۇرۇپ، خەننىاق پەيدا قىلىپ قويىدۇ. ئادەتلەنمەسلىك لازىم. بۇ ئەھۋاللار يۈز بەرسە ھەسەلنى رۇم بەدىيان بىلەن قوشۇپ يېيىشكە بېرىلىدۇ. قۇۋۇتتى بىر يىل تۇرىدۇ. بىر يىلدىن ئۆتكەندە قۇۋۇتتى تۆگەشكە باشلايدۇ. بەزرۇلبەنجى يېغى چىقىرىش ئۇسۇلى: ئاق بەزرۇلبەنجىنى سوقمىز، ئىسسىق سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ، ئاپتاپتا ئازراق قويۇپ، ئاندىن سىقىدىغان نەرسە ئارقىلىق سىققاندا يېغى چىقىدۇ.

يېغىنلىك ئىشلىتىلىشى سەپرادىن بولغان جاراھەت، باشنىڭ جاراھەتلىرى، قىچىشقاق، بەدەننىڭ قىچىشىشلىرىغا چېپىلىدۇ. دىماغقا تارتسا ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ ھەم قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. پاكىز لاتىغا مىلاپ بالىياتقۇغا قويۇلسا، بالىياتقۇنى يۇمشىتىدۇ. 40 گرام بەزرۇلبەنجى ئۇرۇقى، 20 گرام ئوسۇك ئۇرۇقى، 13 گرام كۆكنار ئۇرۇقىنى قوشۇپ سوقۇپ، يېغىنى ئېلىپ بەدەننى ياغلىسا ياكى پۈرسا، يۇقىرىدىكى ئەھۋاللارنى (زەھەرنى) قايتۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ.

تەركىبى جۇڭيى تېبابىتىدە ۋە ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا كۆپىنچە قارا ئۇرۇقلۇق بەزرۇلبەنجى ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ يىلتىزى، تېنىسى(غولى)، ئۇرۇق ۋە يوپۇرماقلىرىنىڭ ھەممىسىمۇ زەھەرلىك دورا ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەركىبىدىكى ئالكالوئىدلار (ئۆسۈملۈك جەنلىرى) ئاساسەن ھىئوسسىيامىن، سكوپولامىنلاردىن ئىبارەت. يەنە يوپۇرمىقى 35% ياغ تۇتىدۇ.

ئۇرۇقى 0.1%～0.06 ئالكالوئىد تۇتىدۇ (ئاساسەن ئۇرۇقىنىڭ پوستى ئېچىدە بولىدۇ)؛ يىلتىزىدا 0.17%～0.15؛ يوپۇرمىقىدا 0.14%～0.045 ئالكالوئىد تۇتىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى يۇقىرىقى ئۇچ خىل ئالكالوئىدلەرنىڭ فارماكولوگىيىلىك تەسىرى خېلىلا ئوخشايدۇ. ئاتروپىن مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى دەسلەپ قوزغىتىپ، كېيىن پالەچلەندۇرىدۇ. پاراسىمپاتىك نېرۋا ئۇچلىرى تارقالغان ئەزالارنى ھە دېگەندىلا پالەچلەندۇرىدۇ. يەنە ئاتروپىننىڭ كۆزگە ئالاھىدە تەسىرى بار. ئۇنىڭ 0.0005 گرامى (بىر گرامنىڭ ئون مىڭدىن بەش قىسمى) كۆزگە ئىشلىتىلسە، قارىچۇق كېڭىيىپ تارايماي تۇرۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە كۆزگە يورۇقلۇق بەك كۆپ كىرىپ، كۆرۈش قابىلىيىتى ۋاقتىلىق يوقىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى سىپازما قايتۇرغۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورا سۈپىتىدە دەم سقىلىش، ئاشقازان ئاغرىش، نېرۋا ئاغرىشلاردا، كۆچلۈك يۆتەل، كۆكيۆتەل، ئاشقازاننىڭ تارتىشچ ئاغرىشلىرى، قۇيمىچاق نېرۋىسىنىڭ ئاغرىشى، قۇسۇش ۋە بالىلارنىڭ قوللىرى ئىختىيارسىز ھەركەتلىنىدىغان كېسەللىك (خورىيا كېسىلى) قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقى كېسەللەردىن بوۋاسىر (گېمورروي) لاردا ئىشلىتىلىدۇ.

يەنە قىچىشقاق سالجىلرىنى ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن، شۇنىڭدەك قۇرت يېگەن چىشلارنى داۋالاش، فەرج (ۋاگىنا) نى يۇيۇش (قۇرۇتۇش)، تۇتقاق كېسىلىنى داۋالاشلارغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى يىلتىز، غول، يوپۇرماق ۋە ئۇرۇقلىرىدىن بىر قېتىمدا 0.1 دىن 0.5 گرامغىچە مەلھەم تەييارلاپ ياكى تالقانلاپ ئىشلىتىلىدۇ. ئارتۇق ئىشلەتمەسلىك لازىم.

بېغىتاق

تەيھوج - (تىھوج)

تونۇش بۇ تاغدا بولىدىغان بىر تۈرلۈك قۇش بولۇپ، چوڭلۇقى كەكلىكتىن كىچىكرەك كېلىدۇ. رەڭگى كەكلىككە ئوخشايدۇ. قانىتىنىڭ تېگى قارا، ئاز ئاقلىقمۇ بار. ئەڭ ياخشىسى سېمىز، ياش، يۇرتقا يېقىن جايلاردا ئوتلايدىغىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭ ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كەم قۇۋۋەت كىشىلەرگە بېرىلىدۇ. بۇنىڭ تاشلىقىنى تاشقى تەرەپتىن ئىشلەتسە بەدەننى پارقىرىتىدۇ. كۆزگە تارتىلسا كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەزلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ئاچچىق - چۇچۇك نەرسىلەر.

ئورۇنباسارى كەكلىك.

بېھى

(سەپەرجىل - ھۆۋا)

(CYDONIA OBLONGO MILLER CYDONIA LAGENARIA LOIS) 楹桲

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، رەڭگى سېرىق، خۇش پۇراقلىق، ئۇستى تۈكلۈك، يۇمىلاق، ئۇستىدە ئېرىقچىسى بار، تەمى تاتلىق، ئىچىدە قارامتۇل، قىزىل، ئۇششاق ئۇرۇقى بولىدۇ. چېچىكى ئاق، شېخى قارامتۇل خورما رەڭدە، يوپۇرمىقى يۇمىلاق بولۇپ، 3 خىل. 1- خىلى چوڭ، تاتلىق، 2- خىلى ئوتتۇراھال، ئاچچىق، تاتلىق، 3- خىلى كىچىك، تەمى ئاچچىق بولىدۇ. بۇنىڭ دەرىخىنى «كويەج» دەيدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى ئوبدان پىشقان، يوغان، پوستى نېپىز، سۇلۇقتۇر.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ سىچۈەن، خۇنەن، خىنەن، شەندۇڭ، جياڭسۇ، شىنجاڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى تاتلىقى مۆتىدىلگە يېقىن ۋە بەزىلەر ھۆل ئىسسىقمۇ دەيدۇ. ئاچچىق-چۇچۇكى قۇرۇق سوغۇق.

15- رەسىم. بېھى

خۇسۇسىيتى خوشلۇق كەلتۈرۈش، يۇرەك، مېڭە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى روھقا پەيدا قىلىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. سۈيىنى ئىسسىتىپ تاشقى ئەزالارنىڭ ئىششىقلىرىغا چېپىلىدۇ. جىگەر-نىڭ كېسەللىنىشى ئالدىدا، ئاشقازان، ئۈچەي كېسەللىرىگە، ئىچ ئۆتكۈ، ئىشتىها كەملىكلەرگە بېرىلىدۇ. خۇسۇسەن كىچىك بالىلارنىڭ ئاشقازان، ئۈچەي كېسەللىرى ئۈچۈن بەكمۇ پايدىلىق.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى نەشپۈت، ئامۇت ۋە ئالما، ئىسپىنغۇلدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىزاجلارغا بېرىلمەيدۇ. بېرىش توغرا كەلسە شېكەر بىلەن شەربەت قىلىپ بېرىلسە پايدىسى ياخشى، تەسىرى ئوبدان بولىدۇ، ھەسەل، ئارپىبەدىيان ھەم ئەنسۇن بىلەن بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئالما كىسلاتاسى، تارتارنىك كىسلاتا، لىمون كىسلاتاسى، تاننىن، بورنىك كىسلاتا ۋە باشقا ئورگانىك كىسلاتا ھەم ۋىتامىن C، قەنت ماددىلىرى تۇتىدۇ. ئۈرۈقىدا ئامىگدالىن ۋە ياغ بار. يوپۇرمىقى نىتروگلىكوزىد تۇتىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

قورۇغۇچى ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلىگۈچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۈچەيلەرنىڭ سېزىملىرىنى داۋالايدۇ، خولېرا ۋاقتىدا مۇسكۇلنىڭ تارتىشچ قېلىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ ئاجىزلىقتىن بولغان بېرى-بېرى كېسىلى، ماغدۇرسىزلىق، كەم قانلىقتىن بولغان ئاياغ مۇسكۇللىرى تارتىشىش، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقى، قول-پۇتنىڭ تارتىشچ قېلىشلىرى، بەل-تىزلارنىڭ ئېچىشچ ئاغرىشى قاتارلىقلار داۋالىنىلىدۇ. قوزغاتقۇچىلىق، قۇۋۋەتلەش ۋە ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرلىرى بار. ھاراق مەستلىكىنى كەسىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى كۈندە 10～5 گرامنى قاينىتىپ ياكى ھاراققا چىلاپ ئىچىلىدۇ.

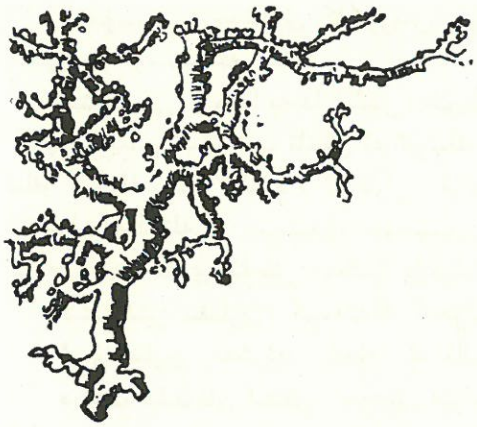
قوشۇمچە رېتسېپ بېھى 10 گرام، بەھمەن 10 گرام، سۇ 500 گرام، ئۇلارنى 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ سۈزۈپ، كۈندە 3 قېتىم ئىچىلىدۇ. ئىچىش ۋاقتىدا سىرىق ھاراقنى قىزىتىپ ئىچسە، دورىنىڭ كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كەم قانلىق نەتىجىسىدە پاچاق، ئۈچەي مۇسكۇللىرىنىڭ تارتىشىلىرى، رېماتىزم ۋە رېماتىزم شەكلىدىكى بېرى-بېرى كېسەللىكلىرى داۋالىنىدۇ.

بىخ مارجان

(بوسۇت)

OS COROLLI 珊瑚

تونۇش بۇ سۇدا بولىدىغان بىر تۈرلۈك تاش بولۇپ، قىزىل، قارا رەڭدە. ئارىسىدا ھەرخىل ئۇۋۇسىغا ئوخشاش تۆشۈكلىرى بار. لاۋزا، ئۇزۇنسىز تەمسىز ئىگە. قاتتىق جىسىمدۇر.

16- رەسىم. بىخ مارجان

چىقىش ئورنى ئاساسەن ئىسسىق ئىقلىمدىكى دېڭىزلار-دىن، كۆپىنچە ئوتتۇرا دېڭىزدىن چىقىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي دېڭىزلىرىدا، شەرقىي، ئوتتۇرا ۋە غەربىي چۈندۇ ئاراللىرى ئەتراپىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى ئىچ قاتۇرۇش، قان توختىتىش، نېرۋىنى پەسەيتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى 4 گرامنى 2 گرام ئەرەب يېلىمى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، توخۇم ئېقى بىلەن قوشۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، ئىچ ئۆتكۈنى، ئۇچەي ۋە باشقا ئەزالاردىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ. ھەر خىل مېڭە كېسەللىرىگە، ئاشقازان، جىگەر، تال ۋە بۆرەك كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن كۆيدۈرۈپ يۇقىرىدىكى ئۇسۇلدا بېرىلسە، قانىنى توختىتىش بىلەن يۇرەكتە قانىنىڭ قېيىپ قېلىشىنى توسىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ھەر خىل جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتنىڭ ناتوغرا ئوشۇقچە گۆشلىرىنى يەپ، ساپ گۆش ئۈندۈرۈشكە ياردەم قىلىدۇ، چىشنىڭ تۈۋىگە باسسا، چىشنى قۇۋۇتلەيدۇ. كۆيدۈرۈپ، يۇيۇپ، يۇمشاق سوقۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ، كۆزدىن ياش كېلىشنى توختىتىدۇ. كۆزگە چىققان ھەر خىل مودۇرلارغا، كۆزدىن يىرىڭ كېلىشكە، كۆزنىڭ ھەر خىل كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى يۇيۇپ، يۇمشاق سوقۇپ بىلسان يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قولاقتا تېمىتسا، گاس، ئاگىلاش قۇۋۋىتى ئاجىزلارنى ساقايتىدۇ. بىر يېرىم گرامدىن 3 كۇنگىچىلىك سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ ئىچۈرسە، تال ئىششىقلىرىغا، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىشقا پايدا قىلىدۇ (كۈلىنى سۇ بىلەن ئىچۈرسىمۇ ياخشى تەسىر قىلىدۇ). سۈدا ئېرىتىپ جۈزام كېسەللىكىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 1～0.5 گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە بىر يېرىم-ئىككى گرامغىچە، 15 ياشتىن چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچىلىك بېرىش مۇمكىن.

ئورۇنباسارى كەھرىۋا ياكى خۇنسياۋشان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەك كېسەللىكىگە كەتىرا قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

كۆيدۈرۈش ئۇسۇلى يېڭىسىنى چالا سوقۇپ، چىنە لوڭقىغا سېلىپ، ئاغزىنى بېكىتىپ، يۇقۇ بىلەن سىغىز توپىدىن لاي قىلىپ ئوستىنى چاپلاپ قۇرۇتۇپ، بىر كېچە تونۇر كۈلىگە كۆمۈلىدۇ. ئۇ يەردىن ئېلىپ ئاستىدىكى لايلىرىنى چىقىرىپ پاكىزلەپ، ئىچىدىكى كۆيدۈرۈلگەن بىخ مارجاننى يۇمشاق سوقۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى كالتسىي كاربونات تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، تەمى قېرىق، زەھەرسىز.

كۆزنى روشەن قىلىدۇ، كۆز ئاجىزلىقلىرى داۋالىنىدۇ.

بۇدۇشقاق

(لەسقى)

XANTHIUM STRUMARIUM LINNAE 苍耳子

17- رەسىم. بۇدۇشقاق

تونۇش بۇ بىرخىل تىكەنلىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇنىڭ تېنىسى 50 سانتىمېتىرچە، تومۇلىقى كىچىك قول مىقدارىچە كېلىدۇ. يوپۇرمىقى پاقىيوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما بىر ئاز كىچىكرەك، ئۇرۇقى نوقۇت چوڭلۇقىدا بولىدۇ. ئۇرۇقى كىيىمگە، ھايۋانلارنىڭ مويلىرىغا چاپلىشۇالىدىغانلىقى ئۈچۈن بۇدۇشقاق دەپ ئاتالغان.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مادداىلارنى تارقىتىش، بەدەننى پاراقسىزلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قاينىتىپ ھەسەل بىلەن ئىچسە سوغۇقتىن بولغان كونا يۆتەل، كۆكرەك يىرىكلىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىزىپ گۈل يېغى بىلەن چاپسا، مەقئەت ئىششىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. قاينىتىپ سۈيى بىلەن يۇزنى يۇسا، يۇزنى قىزارتىدۇ. ئۇرۇقى باھانى قۇۋۇەتلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى بۇدۇشقاق ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە بۇدۇشقاق گلۇكوزىدى (كسانتوستىرومارىن) 1.27%، ياغلىق مايى 39%، ۋىتامىن C ۋە ئالكالوئىد تۇتىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق. زەھەرسىز.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

خۇسۇسىيتى 1- ئۇرۇقنىڭ تەرلىتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، زەھەرلىك دورىلارنى بەدەندىن چىقىرىش، تارتىشىشنى بوشىتىپ، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بار. مۇسكۇل، ئەسەبلەرنىڭ تارتىشىپ ئاغرىشى (يەل تۇرۇش) لاردا، سىفلىس، ماخاۋ (جوزام)، بوغۇم ئاغرىقلىرى (مۇپاسىل)، بەزگەك، سۇلۇق ئىششىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

2- يوپۇرماق تېنسىنى سوقۇپ قوتۇر، تەمرەتكە، ھاشارات چاققان يارىلارغا چېپىلىدۇ. بۇ چۆپنىڭ بوغۇملىرىدا بولىدىغان پارازىت (تەييار تاپ) قۇرتنى قىچا يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يەل جاراھەتلىرىگە چېپىلسا، ئوبدان داۋالاش ئۇنۇمى بېرىدۇ. باش ئاغرىقىنى داۋالاشقا، قول-پۇت تارتىشىپ قېلىش، جاراھەتلەردىكى ئۆلۈك گۆشلەرنى يوقىتىش، تىز ئاغرىقى، خانازىر، قىچىشقاقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى چۆپ ۋە ئۇرۇقىدىن كۈندە 30～15 گرامنى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ ياكى سۈيۇق ئىكستراكىت (رۇببى) تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

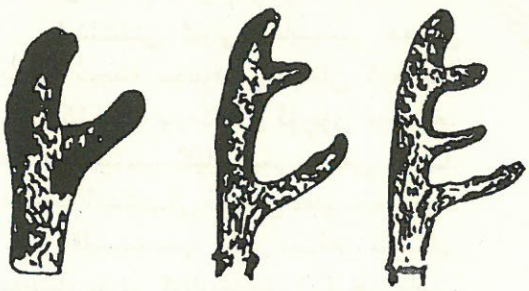
قوشۇمچە بۇدۇشقاق گىياسى ۋە ئۇرۇقىدىن كۆپ مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ، سۈزۈپ، ئاندىن كېيىن سۈيىنى پارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇقراق ھالغا كەلتۈرۈپ، سۈيۇق رۇب تەييارلاپ، كۈندە بىر قانچە قېتىم تاماقتىن كېيىن 2～1 قوشۇقتىن قاينىق سۇ بىلەن ئىچكۈزۈپ، مۇپاسىل، سىغلىستىن بولغان ئەسەب (نېرۋا) ئاغرىقلىرى، يەڭگىل تۇردىكى ماخاۋ، سوزۇلما تېرە كېسەللىرى، قوتۇر، لىمفا ئاقمىسى، ئۇزاققا سوزۇلغان جاھىل بەزگەك كېسەللىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

بۇدۇشقاق ئۇرۇقىدىن مەجىپ چىقىرىلغان ياغ ماخاۋ جاراھىتى ئۇچۇن بەلگىلىك ئۇنۇم بېرىدۇ.

بۇغا مۇڭگۈزى

(شاخ گاۋكوھى)

CORNU CERVI 鹿角

18- رەسىم. بۇغا مۇڭگۈزى

تونۇش بۇ تاغ - جېزىرە، ئورمانلاردا ياشايدىغان بىر خىل بۇغىنىڭ مۇڭگۈزىدۇر. بۇ ھايۋان تاغنىڭ كاۋاك ئۆڭكۈرلىرىدە ئۇۋا ياساپ بالا چىقىرىش بىلەن مىشك تارامىش دېگەن ئوت بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. بۇ ئەركەك ھەم چىشى بولۇپ، ئەركىكى مۇڭگۈزلۈك، چىشلىرى مۇڭگۈزسىز، ئەركىكىنىڭ بېشىدىن مۇڭگۈز ئۆسۈپ 12 گىچە شاخلايدۇ. مۇڭگۈزلىرى بەكمۇ قاتتىق بولۇپ، ھەر يىلى مۇڭگۈز تاشلاپ، يېڭىدىن مۇڭگۈز چىقىرىدۇ. بۇ ھايۋاننىڭ يېشى چوڭايغانسېرى ئۇنگەن مۇڭگۈزى كۆچلۈك، قۇۋۋەتلىك بولىدۇ. بۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغان ھايۋان بولۇپ، رەڭگى قىشتا قارا قىزىل، ياز كۈنلىرىدە قىزىللىققا ئايلىنىدۇ ۋە بەزىلىرى سېرىق، قۇيرۇقى سوكال بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدا ۋە غەربىي شىمال ئۆلكىلىرىدە ياشايدۇ.

ھازىر مەخسۇس بۇغا بېقىش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، شۇ جايلاردا كۆپلەپ ئۆستۈرۈلمەكتە.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھىنى قۇۋۋەتلەش. ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، ھەر خىل ئەزالاردىن كەلگەن قانىنى توختىتىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، تاماق سىڭدۈرۈش خۇسۇسىيتى بار.

ئىشلىتىلىشى كۆيدۈرۈلگەن مۇڭگۈزدىن 4 گرام، كەتىرا 4 گرام قوشۇپ بېرىلسە، ئىچ ئۆتكۈ، ئېغىز، بالىياتقۇلاردىن كەلگەن قان ۋە سۈلارنى، جىگەر ۋە سۈيدۈك خالتىسىنىڭ ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ. ئۇچەي جاراھەتلىرى، قۇلۇنجى ۋە تال ئاغرىقلىرىغا پايدىلىق. مۇڭگۈزنى پارچىلاپ كوزىغا سېلىپ گىلى ھىكمەت

قىلىپ تونۇرنىڭ قوقاس ئوتىغا كۆمۈپ كويدۇرۇلگەندە رەڭگى ئاقىرىدۇ. بۇنى يۇيۇپ پاكىزلەپ كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆز كېسەللىرى، كۆزدىن سۇ كەلگەنگە، كۆزنىڭ جاراھەتلىرىگە ۋە قىچىشىشقا پايدىلىق. يۇيۇلمىغاننى سىركىگە ئېلىشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ ئاق داغقا، بەرەسكە چېپىپ ئاپتاپتا ئولتۇرسا، داغ ئورنى تەرلەپ سۇ ئېقىپ ساقىيىدۇ. قىچىشاق، قوتۇرغىمۇ پايدا قىلىدۇ. كالا يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ پۈت-قوللارنىڭ يېرىلغان يەرلىرىگە چاپسا پايدىلىق. كۆيدۈرۈلگەن كۈلى 1.5 گرام ئىچىلسە تال كېسىلگە پايدا قىلىدۇ. بۇنى چىشقا باسسا، چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ غار-غار قىلسىمۇ چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. خېمىر قىلىپ دوۋسۇنغا چېپىلسا ھەيز ماڭدۇرىدۇ. ئەمچەككە سېپىلسە، سۈت كەلتۈرىدۇ. مۇڭگۈزىنى كۆيدۈرۈپ ئۈيلەرنى ئىسلىسا، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ. مۇڭگۈزىنى ئۈيگە ئېسىپ قويسا، زىيانلىق ھاشاراتلار قاچىدۇ. مۇڭگۈزىدىن ۋە پىلپىلدىن 3～2 باراۋەر ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ ئازراق ئىچىدىن ئىچكۈزسە، قالغانلىرىنى خېمىر قىلىپ بەقىنغا چېپىلسا، بەقىن ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ. گۆشنى سېرىقچېچەك يېغى بىلەن ئۇزۇن قاينىتىپ پىشۇرۇپ يەپ، ئارقىسىدىن ئەنجۈر شەربىتى، ماتۇل ھەسەل، ناۋاتلارغا ئوخشاش شەربەتلەرنى بەرسە، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭغۇزىدۇ. جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. بۇنىڭ يىلىكىنى يېغى بىلەن قوشۇپ، سوغۇقتىن يەل تۇرۇپ قالغان يەرگە چاپسا، يەللەرنى تارقىتىدۇ. قاتتىقلىقنى يۇمشىتىدۇ. پالەچكە چېپىلسا، پايدا قىلىدۇ. سۆكۈكنى سوقۇپ مۇسەللەس بىلەن قوشۇپ زەكەرگە، چوڭ يوتىنىڭ تۇۋىگە، كىندىككە چېپىلسا ئالەتنى قاتتىق قىلىدۇ. جىنسىي ئالاقىنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ قۇرۇغان ئالتىنى يۇمشاق سوقۇپ مۇسەللەس بىلەن خېمىر قىلىپ، كۈمىلا قىلىپ ياكى مەجۇنگە قوشۇپ بېرىلسە، جىنسىي ئالاقە قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇپ، ئالەتنى قاتتىق قىلىدۇ.

4 گرامنى بەرسە يىلان چاقاننىڭ زەھىرىنى ياندۇرىدۇ. سۈيدۈكتىكى تاشنى چىقىرىدۇ. بۇنىڭ ئالتىنى، ئۇرۇق بېزىنى، مۇڭگۈزىنى يېسە، ھەر خىل زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاقمىنى قايتۇرىدۇ. كىچىك بالىسىنىڭ ئوغۇز سۈتىنى ئىچسىمۇ باھىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئوغۇزنىنى پاكىز لاتىغا سۈرتۈپ (يۆگەپ) ئايالار بالياقۇسىغا كىرگۈزۈلسە (ھەيزدىن پاك بولغاندىن كېيىن 3 كۈن) ھامىلە بولمايدۇ.

ئوتىنى قۇرۇتۇپ كۆيدۈرۈپ ئىسلانسا، زولۇك دېگەن قۇرتنى ئۆلتۈرىدۇ. تېرىسىگە يۆگەنسە، تۇغۇتتىن كۆپ قان كېلىدىغان ئايالغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 15 ياشتىن چوڭلارغا 8～4 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى تۆگىقۇشى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گۆشىنى يېسە، غەيرىي تەبئىي سەۋدانى كۆپەيتىدۇ، كۆزنى ئېچىشتۇرىدۇ. كۆزدىن ياش ئاقتۇرىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋاللار يۈز بەرسە بۇنىڭ يېغىنى كەتىرا، ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزسە قۇستۇرىدۇ ھەم 0.2 گرام پىل ئۆتىنى مۇسەللەس، پىستە مېغىزى، ھىندىستان ياڭقى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، قۇستۇرۇپ زەھىرى قايتۇرۇلىدۇ. بۇغىنىڭ باش ھەم قۇيرۇقلىرىنى پەقەت يېيىشكە بولمايدۇ. ئەگەر يەپ قالغاندا ئادەم ئۆلتۈرىدۇ. بۇغىنى ئۆلتۈرۈشتە بۇرنىغا ماسكا تارتىپ ئاندىن بېشىنى، قۇيرۇقلىرىنى كېسىش كېرەك. ئۆلتۈرگەندىمۇ دىققەت قىلىنمىسا، زەھەرلەپ قويۇشى ئېھتىمال.

تەركىبى تەركىبىدە يېلىملىك ماددا 25 پىرسەنت، فوسفورلۇق كالتسىي 60～50 پىرسەنت ھەم ئازۇتلۇق ماددىلار، سېپىرمىن ۋە باشقىلار بار. بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ يېلىمى يۇقىرىدىكى تەركىبلەردىن باشقا ئاممۇنىي كاربونات، ئاقسىل، پانتوكرىن تۇنىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى بۇغىنىڭ يېڭى مۇڭگۈزىدىن چىقىرىلغان پانتوكرىنىڭ داۋالاشتا ئىشلىتىلىشى نەتىجىسىدە بەدەنىنىڭ ھايات‌ىي كۈچىنى ئاشۇرغانلىقى، يۈرەك ھەرىكىتىنى كۈچلەندۈرگەنلىكى، يۈرەك گۆشلىرىنىڭ ھارغىنلىقىنى يوقاتقانلىقى ئېنىقلاندى. يەنە ئۇ، سۈركىلىپ يارىلانغان يەرلەرنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدۇ. يارىغا مىكروب چۈشۈپ يېرىڭلىغان بولسا ئۇنۇمى يەنىمۇ روشەن كۆرۈلىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

بۇغا مۇڭگۈزىنى بەدەننى قۇۋۇەتلىگۈچى دورا سۈپىتىدە بەدىنى ئاجىزلارغا، نېرۋىسى ئاجىزلارغا، يىرىڭلىق جاراھەتلىرى بارلارغا ئىشلىتىلىدۇ. جىنسىي بەزلەرنى كۈچەيتىش ئۈچۈن نېرۋىسى ئاجىزلىغان، مەنىي ئېقىپ تۇرىدىغان، ئەرلىك قابىلىيىتى تۆۋەنلەشكەنلەرگە بېرىلىدۇ. پانتوكرىن ئوكۇل قىلىنسا، روھىي بەسرەمجانىلىق، يۈرەك چارچاش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى تېزلىكتە داۋالىغلى بولىدۇ.

بۆرەك

(كۈلىيە)

REN 肾脏

تونۇش بۇ ھايۋانلارنىڭ بەدىنىدىكى مۇرەككەپ ئەزالارنىڭ بىرى بولۇپ، ھەر ھايۋاندا 2 دانە بولىدۇ. بىرى ئوڭ تەرەپتە، يەنە بىرى سول تەرەپتە، بىر ئاز دۈمبە تەرەپكە مايىل ئورۇنلىشىدۇ.

بۇ جىگەردىن سۇ ماددىسىنى تارتىۋېلىپ دوۋساقتا ئەۋەتىپ بېرىدۇ. ئاندىن سۈيدۈك چىقىش ئارقىلىق چىقىپ كېتىدۇ. يېيىش ئۈچۈن بۆرەكنىڭ ياخشىراقى ياش، سېمىز قوينىڭ ۋە ئوغلاقنىڭ بۆرىكىدۇر. يۇقىرىقى ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈش ئالدىدا سۇغۇرۇپ، سويغاندىن كېيىنلا بۆرىكىنى ئېلىپ قورۇپ يېسە، ئۇنىڭ مەنپەئەتى ياخشىراق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھايۋان بار يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە بولىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى بۆرەكنى قۇۋۇەتلەش ۋە بەلنى قۇۋۇەتلەش خۇسۇسىيتى بار. بۆرەك يېغىنىڭ خۇسۇسىيتى قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىشتىن ئىبارەت.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئەزالارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇزۇندا سىڭىدۇ، غىزالىق تەرىپى ناچار، تېز بۇزۇلىدۇ. چۈنكى ھايۋان بەدىنىدىكى ئەزالارنىڭ گۆشلىرى ئىچىدە ناچارراقى بۆرەك گۆشىدۇر. يەنە كىشىلەر بۆرەككە تازا قىزىقمايدۇ.

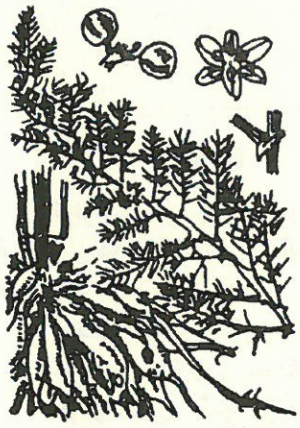
تۇزەتكۈچىسى پىشۇرۇپ يېيىش ياكى قورۇپ يېيىش، قورۇغاندا ئۆز يېغى، زەيتۇن يېغى ياكى كۈنجۈت يېغى بىلەن قورۇپ پىشۇرۇش، شۇنىڭدەك تۇز، قارىمۇچ، دارچىن، زىرە، مەستىكى، ئاچچىقسۇ، سىركە سېپىش لازىم.

بۆرەك ئىنسان ۋە ھايۋانلار بەدىنىدە سۈيدۈك ھاسىل بولىدىغان مۇھىم ئەزا بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە قان بىلەن بۆرەككە بارغان ھەر خىل مەدەن(مىنېرال) تۇزلار، مىكروبلار، ئۇلارنىڭ زەھەرلىرى(توكسىن)، بۆرەكنىڭ توقۇلما ماتېرىياللىرى بولىدۇ. شۇڭا، بۆرەك ياخشى ئوزۇقلۇق ماددىلار قاتارىغا كىرەلمەيدۇ.

بوزىدان

RADIX ASPARAGUS 天门冬

تونۇش بۇ بىر خىل يىلتىز بولۇپ، ئۆزى قاتتىق، تولغىماچ، ئاقۇش رەڭلىك، ئۇزۇنلۇقى 10

19- رەسىم. بوزىدان

سانتىمېتىر، كەڭلىكى 1 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئاچچىقراق تەمگە ئىگە.

چىقىش ئورنى جىياڭسۇ، جېجياڭ، ئەنخۇي، خۇنەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، سىچۈەن، چىڭخەي، سەنشى، ئىچكى موڭغۇلىيە، دۇڭبېي قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق، ئازراق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى ئاغرىق پەسەيتىش، چوڭ-كىچىك بوغۇم ئاغرىقلىرىنى قالدۇرۇش، جىنسىي ئالاقىنى كۈچلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى بەھەمەن سەپىد (ئاق بەھەمەن)، ئۆز ۋەزنى بىلەن، ئېگىر ئۆز ۋەزنى بىلەن، زەھەرنى قايتۇرۇشتا يېرىم ۋەزنى زورەمبات ۋە زىراۋەن تەڭ.

ئىشلىتىلىشى ھەر خىل بېغىش كېسەللىرىدە ۋە ئاشقازاننى تازىلاش، جىگەر، تالنى تازىلاشقا بېرىلىدۇ. ئايالار بىلەن بولغان جىنسىي مۇناسىۋەتتە ئاجىز بولغانلارغا، بوۋاسىرغا ئىشلىتىلىدۇ. سوغۇق تەبىئەتلىك دورىلارنى كۆپ يەپ، مەزكۇر دورىلار ئورگانىزمغا زەھەرلىك تەسىرلەرنى بەرسە، بۇنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىمىز. قەردمانە بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 1.5～1 گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 4～2.5 گرام، 15～10 دىن 15 ياشقىچىلىكلەرگە 6～4 گرامغىچىلىك، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېسە 2 تاشنى ئىششىتىپ قويىدۇ ھەم ئاغرىتىدۇ. ئەگەر تاشتا ئىششىق، ئاغرىقلارنى پەيدا قىلسا، ھەسەل بىلەن قىچىنى قوشۇپ ئىچۈرۈلسە زەھىرى قايتىدۇ.

تەركىبى مۇشۇنىڭ بىلەن بىر ئائىلىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك ئاسپاراگۇس ئوففتسنالىس لىننېنىڭ يىلتىزىدا ئاسپاراگىن، ئارگىنىن، ياغلىق ۋە پۇراقلىق ماي، خولىن ۋە 41 پىرسەنت قەن، ئۆسۈملۈكنىڭ تېنىدە ئاسپاراگىن، تىروزىن، كەھرىۋا كىسلاتاسى، ئارسېنىك ئىزلىرى، ۋىتامىن C، قەنت بولىدىغانلىقى مەلۇم. بۇنىڭ تەركىبىمۇ ئوخشاش كېلىدۇ.

تەسىرى بۇنىڭ ئاز مىقداردىكىسى ئارتېرىيە تومۇرلىرىدا قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ. بىر گرامنى سۇدا قاينىتىلغىنى ئەكسىچە قان بېسىمنى ئۆرلىتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇقراق، دەسلەپتە ئېغىزنى قۇرۇتۇپ كېيىن ئاچچىقلاشتۇرىدىغان تەمگە ئىگە.

خۇسۇسىيتى بەدەننى چىڭىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، روھنى كۆتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يەنە سانجىق ۋە يۈرەك كېسىلىدىن بولغان سۇلۇق ئىششقلارنىمۇ داۋالىيالايدۇ.

جۇڭيىلار قاينىتىلمىسىنى مۇپاسىل، رېماتىزم، دىئابېت ۋە جىنسىي ئاجىزلىقلاردا ئىشلىتىدۇ. يۆتەلگە قارشى دورا سۈپىتىدە كۆكيۆتەل ۋە دەم سقىش كېسىلىدە بېرىلىدۇ. ھاراقتا چىلاپ كونا تەمرەتكىلەر داۋالىنىدۇ.

مىقدارى ھەر قېتىمدا يىلتىزىدىن 15～6 گرامغىچە قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيدە كۆرسىتىلىشىچە، بوزىدانىنىڭ لاتىنچە نامى «ئاسپاراگۇس راتسېموزۇس» ئىدى. بۇ يەردە بىزنىڭ تونۇشتۇرغىنىمىز بىر ئائىلىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك «ئاسپاراگۇس لۇتسىدۇز» نىڭ تەرىپىدىن ئىبارەت. يەنە بۇ ئاسپاراگۇس ئىنسۇلارىس، ئاسپاراگۇس فالكاتۇس دەپمۇ ئاتالىدىكەن، نامىدىكى پەرق ھەر بىر ئەلدە ئۆسۈملۈكلەرنى تۇرگە ئايرىشتىكى ئاتالغۇ پەرقلىرىدىن بولۇشى مۇمكىن.

بۇزغۇن

(بۇزغۇنەج)

GALLA PISTACIA VERA 假槲子

تونۇش بۇ، پىستە دەرىخىنىڭ پىستە بولمايدىغان يىلدىكى ساختا مېۋىسى بولۇپ، رەڭگى كۆكۈش قىزىل رەڭدە، ئۇششاق، ئانارنىڭ يالغان چېچىكىگە ئوخشاش. تەمى ئاچچىق، شاكالدەك، مېغىزى يوق مېۋىدۇر.

چېقىش ئورنى ئۆزبېكستان، ئافغانستان، شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىچ ئۆتكۈگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى بۇنىڭ تەركىبىدە 50～30 پىرسەنتكىچە تانىنن بولىدۇ.

بەھمەن سەپىد

CONODOPSIS TANGSHEN OLIV 当叁

20- رەسىم. بەھمەن سەپىد

تونۇش بۇ تاغلىق يەردە ئۆسىدىغان، يوپۇرمىقى ئەينۈلا يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، يەرگە يېيىلىپ پەلەك ئۇزىتىدىغان، تەكەنلىك، ئۇچى يۆگىشەڭگۈ، گۈلسىز، تومۇزدا پىشىپ چىقىدىغان بىر خىل گىياھنىڭ يىلتىزى. بۇ 2 خىل: بىرى قىزىل، بىرى ئاق بولۇپ، قىزىلى يېتىشكەن سېمىز كېلىدۇ. يىلتىزىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 سانتىمېتر، كەڭلىكى 6 سانتىمېتر، بىر يېرى ئىنچىكە، بىر يېرى توم، پوستى قېلىنراق، ئۇستى ئاستىدىن قىزىلراق رەڭدە بولىدۇ. ئېقىنىڭ ئۇستى ھەم ئاستى ئاق رەڭدە، 2- خىلىنىڭ ياخشىسى پاكىز، سۇزۇك، ئېغىر، خۇش پۇراقلىق بولىدۇ، چاينىسا يېلىم چىقىدۇ، تەمى تاتلىق.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شەنشى، سەنشى، سىچۈەن ئۆلكىلىرىدىن ۋە شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئېقىنىڭ 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. قىزىلىنىڭ 3- دەرىجىدە ئىسسىق. قىزىلى ئېقىندىن قۇۋۇتلىكرەك. ھەر ئىككىسىنىڭ ئازراق ھۆللۈكىمۇ بار.

خۇسۇسىيتى ئورگانىزمنى كۈچەيتىش، مەنىنى كۆپەيتىش، يۈرەكنى قۇۋۇتلەش، سەمرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى قىزىلى، ئېقىنىڭ ئورۇنباسارى ئۆزۈمزنى بىلەن تۇدەرى، يېپرىم ۋەزنى بىلەن لىسانىل ئاساپىر (ئەرمۇدۇن ئۇرۇقى) ۋە مۇۋەببەلسە سەپىد، مەۋسەل سىياھ ۋە ئەسىگەندە، زورەنبات.

ئىشلىتىلىشى بەدەن قۇۋۇتىنى ئاجىز، يۇرىكى ئاجىز، سوغۇق مىجەزلەرگە، نېرۋا كېسەللىرىگە، بۆرەك يوللىرىدىكى تاشنى پارچىلاشقا، شىلىملىق بەلغەملەرنى كېمەيتىشكە بېرىلىدۇ. جەمئىي سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە مۇۋاپىقتۇر.

قىزىلىنى قاينىتىپ شېكەر قوشۇپ ناشتىدا ئىچسە سەمرىتىدۇ. خۇسۇسەن نوقۇت، بادام بىلەن يېسە سەمرىتىشكە ياردىمى كۆپتۇر. تۇز، ھەسەل بىلەن زېمات قىلىپ يۈزگە چاپسا، چىرايلىق قىلىدۇ. قىزىل بەھەننى قاينىتىپ چاچنى يۇسا پىتنى ئۆلتۈرىدۇ ھەم پارقىراق، خۇشبۇي قىلىدۇ. ئېقىنى ۋە زەپەرنى سوقۇپ پاكىز داكا ياكى پاختىغا سېپىپ بالىياتقۇ ئاغرىغا قويۇلسا، ئىياللار جىنسىي ئەزالىرىنى تازىلايدۇ ھەم خۇشبۇي قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 2～1 گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 5～3 گرام، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 8～6 گرامغىچىلىك، قاينىتىلمىسىدىن 90～10 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بەلدىن تۆۋەنكى ئەزالار كېسىلىگە زىيان قىلىدۇ. كۆرسىتىلگەن مىقداردىن كۆپ يېگەندە ئەزالاردا ئىششىق، ئۇچەيدە ئېچىشىش پەيدا قىلىشتەك قوشۇمچە تەسىرلەر بار. يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار يۈز بەرسە رۇم بەدىيان، كەتىرا، چىلانلاردىن بىرىنى سوقۇپ تەك مىقداردا بەرسە زەھەرلىك تەسىرى يانىدۇ.

تەركىبى يىلتىزىنىك تەركىبىدە كراخمال، ساپونىن، قەنت، ئۇچۇچان ماي، گلۇكوزىد سكوتېللاردىن، ئالكالوئىد قالدۇقلىرى بولىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ھايۋاناتقا ئىشلىتىپ قىلىنغان تەجرىبىلەرگە قارىغاندا، بۇ يىلتىز بەدەننى كۈچەيتكۈچى دورا ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان. داۋاملىق ئىشلىتىپ بەرگەندە ھايۋانلاردا ھېموگلوبىن (قاننىك قىزىل بوياق ماددىسى) ئۆرلىگەن، قىزىل قان تەنچىلىرى كۆپەيگەن، ئاق قان تەنچىلىرى ئازايغان، بۇ خىل پايدىلىق تەسىر تالغا تەسىر قىلىشتىن بولۇشى مۇمكىن. بۇنىك سىرتىدا، بەھەمەن ئېكسراكتى ھايۋانات تېنىدە ئادرېنالىننىك تەسىرىنى تورمۇزلىيالايدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى كۈچلەندۈرگۈچى، ئاشقازاننى قۇۋۇتلىگۈچى دورا سۈپىتىدە بارلىق زەئىپلىكلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ ئاشقازان-ئۇچەيلەردە تاماقنىك ھەزىم بولۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. خىلۇسنىك شۇمۇرۇلۇشىنى تېزلىتىدۇ. لىمفا ۋە قان يوللىرى سىستېمىسىغا نىسبەتەن ئۇلارنىك ماددا ئالماشتۇرۇشىنى تېزلەتكۈچى بولۇپ تەسىر كۆرسىتىدۇ. يەنە ئۇچەي، ئاشقازان زەئىپلىكى، ئىشتىھاسىزلىقلار ھەم دىئابېت (زىئابېت) نىك دەسلەپكى مەزگىللىرى داۋالىنىدۇ ھەمدە بەلغەم بوشاتقۇچى، يۆتەل پەسەيتكۈچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇزۇنغا سوزۇلغان زەئىپلەندۈرگۈچى كېسەللىكلەرنىك يۆتەللىرىنى، بولۇپمۇ يەڭگىل ئۆپكە تۇبېركۇلوزلىرىنى داۋالاشتا ئۇنۇم بېرىدۇ. يەنە بالىياتقۇدىن قان كەتكەندە، ئىچ سۇرگەندە، رېماتىزمدا ۋە باشقا سەۋەبلەردىن بولغان بېغىش (مۇپاسىل) ئاغرىقلىرىدا بېرىلىدۇ. باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ چاچ چۈشۈشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

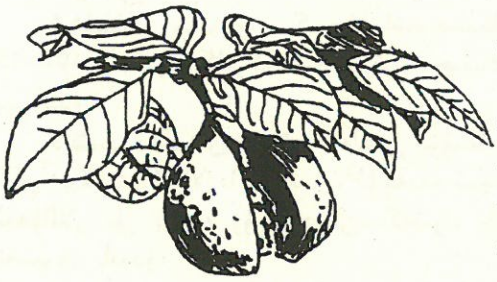
ئىشلىتىش ئۇسۇلى يەردىن ئېلىنغان يىلتىزلارنىك لايلىرىنى يۇماي ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ. قۇرۇغاندىن كېيىن يەرگە ئۇرۇپ توپسى چۈشۈرۈلۈپ، سالقىندا پۈتۈنلەي قۇرۇتۇلىدۇ. يىلتىزنى سوقۇپ تالقان شەكلىدە ياكى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ، تالقاندىن بىر قېتىمدا 3～1 گرام، قاينىتقاندا بىر قېتىمدا 6～2 گرام ئىچىدۇ. 600 گرام سۇ قۇيۇپ تاكى 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

ئەسكەرتىش داڭسىنك بەھەمەن ئەمەس، شاقاقۇل بولىدۇ، دېگەن پىكىرلەر بار. ئەمما داڭسىڭنىك تەسىرى بەھەمەن بىلەن ئوخشاش بولغانلىقى ئۇچۇن، ھازىر بەھەمەن ئورنىدا ئىشلىتىلمەكتە. بۇنىك نامىنى داۋاملىق تەتقىق قىلىپ ئېنىقلاش لازىم. بەھەمەن سەپىد لاتىنچە PHYSALIS SOMNIFERA بولۇشى كېرەك.

بەسباسە

(جويۇزنىك تاشقى پوستى)

MACIS　　肉豆蔻衣

21- رەسىم. بەسباسە

تونۇش بۇ جويۇز دەرىخى مېۋىسىنىڭ ئۇستىدىكى پوستىلىقى بىلەن جويۇزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پوستى بولۇپ، پارقىرايدىغان خورما رەڭدە، تەمى ئاچچىق. بۇنىڭ ياخشىسى چوڭ بولغىنىدۇر. يېڭىسىنىڭ قۇۋۋىتى يۇقىرى.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن، ھىندىستان، مالاككا، سۇماترا ئارىلى، سەيلون، برازىلىيەلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنى، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، مەنىنى كۆپەيتىش، بەدەننىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتۇش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى مېڭە، ئاشقازان، بالىياتقۇنىڭ ئاجىزلىقى، تاماق ھەزىم قىلىشنىڭ ئاجىزلىقلىرىدا بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك جىنسىي ئالاقىدىكى زەئىپلىكلەرنى داۋالاشقا، مەنىنى كۆپەيتىشكە، سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ مىجەزىنى تەڭشەشكە، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىشقا ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇشقا، يەللەرنى تارقىتىشقا، ئېغىزدىن كەلگەن قاننى توختىتىشقا، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە، تال كېسەللىكىگە ۋە ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. بىنەپشە يېغى ۋە ئىسسىق سۇ قوشۇپ بۇرۇنغا تېمىتىلسا، يەلدىن بولغان سوغۇق باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئۆزىنى يۇمشاق سوقۇپ خېمىر قىلىپ باشقا سۇركىسە، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىشىغا ھەم تۇتقاقلىق مېڭە كېسەللىكىگە، كىندىك ئاستىغا چېپىلسا، سۈيدۈكنىڭ تېمىپ كېلىشىگە پايدا قىلىدۇ. ھەببۇلئاس يوپۇرمىقى بىلەن سوقۇپ قولتۇقتا چېپىلسا تەرلەش، پۇراشنى يوقىتىدۇ. ئۆچكە تېزىكى ۋە ھەسەل بىلەن مەلھەم قىلىپ چېپىلسا، قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىدۇ. بۇنى يۇمشاق سوقۇپ ھەيزدىن پاك بولغان ئايالنىڭ بالىياتقۇسىغا ھەمەل قىلىنسا، تۇغۇشقا ياردەم بېرىدۇ(قايتا ھامىلە بولۇشىغا شارائىت يارىتىدۇ). بۇنى زەپەر بىلەن يۇمشاق سوقۇپ بالىياتقۇغا ھەمەل قىلىنسا، بالىياتقۇنى تازىلايدۇ. موم بىلەن ئېرىتىپ كىندىك تۇۋۇگە چاپسا، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 1 دىن 5 ياشقىچىلىكىلەرگە 2～1 گرامغىچە، 5 دىن 10 ياشقىچىلىكىلەرگە 5～3 گرامغىچە، 10 دىن 15 ياشقىچىلىكىلەرگە 9～6 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى جويۇز

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار جىگەر كېسەللىرى، يېقىلما (تۇتقاق) كېسەللىرى بارلارغا بېرىلمەيدۇ. جىگەر كېسىلىگە ئەرەب يېلىمى، يېقىلما كېسەللەرگە گۈلاب بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى جويۇزنىڭ ئۆزى ۋە ئۇنىڭ تاشقى پوستىدا جويۇز مېيى (ئولېئوئوم مىرىستىتسى)، كراخمال، تاننىن ماددىلىرى، يېلىم ماددىسى ۋە بوياق ماددىلىرى بولىدۇ. جويۇز مېيىنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئاتسىدوئوم

مۇرستىكۇم، ئاتسىدۇم ماتسلېنىكۇملاردىن ئىبارەت.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ئاز مىقداردا ئىچىلسىلا ئاشقازاننىڭ سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىشىنى كۈچەيتىدۇ ۋە ئۇچەي تاملىرىغا تەسىر بېرىپ پېرىستالتىكىسىنى تېزلىتىدۇ، ئىشتىهانى ئاچىدۇ، ھەزىم قىلىشنى ئالغا سۈرىدۇ ھەمدە يەڭگىل دەرىجىدە ئىچىشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بولۇپ، ئاشقازان-ئۇچەيلەردىكى نەرسىلەرنىڭ ئىچىشىنى چەكلەيدۇ، يەنە ئۇچەيدىكى يەلنى ھەيدەيدۇ، چوڭ مىقداردا ئىچىلسە يۇرەك ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ، ئۇيقۇسىراش ماددىسىنى كەلتۇرۇپ چىقىرىپ مەست قىلىدۇ (ناركوزلايدۇ) ھەمدە دورىلارنىڭ سىڭىشىنى تېزلىتىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى ئاشقازان-ئۇچەينى كۈچەيتىپ ھەزىم قىلىشنى تېزلىتىش، دورىلارنىڭ تەم ۋە پۇرىقىنى تۇزەش، تالنى كۈچەيتىش، ئىشتىها ئېچىش، باللارنىڭ قۇسۇشىنى توختىتىش، سۇتلۇك تاماقلارنى سىڭدۈرۈش، قورساق ئاغرىقىنى توختىتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. يېغىنى رېماتىزم ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى فارماكوپېيىسىغا جويۇز مېيى، جويور ئىسپىرتى كىرگۈزۈلگەن. تالقان ياكى پىلۇل ھالىدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

بەرەنگى كابىلە

FRUCTUS EMBELIA RIBES 思培利亚实

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقى بولۇپ ئۇششاق، يۇمىلاق، قارارىاق، ئۆتكۈر پۇراقلىق، قارىمۇچتىن كىچىكرەك، ئىچىدىكى ئېقى بىر ئاز ئاچچىقراق بولۇپ، بۇ 2 خىل بولىدۇ. 1-خىلى چوڭ، رەڭگى قارىغا مايىل ئاق، 2- خىلى كىچىك، رەڭگى قىزىلغا مايىل، بۇ قۇۋۇشقاق ياخشى بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ئاسىيانىڭ ئىسسىق ئىقلىملىق جايلىرىدىن، ھىندىستان ۋە ئافغانىستانلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى قويۇق بەلغەم ۋە سەۋدانى سۈرۈپ چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بەلغەم ۋە سەپرانى، مۇپاسلىنىڭ خىلىتلىرىنى سۈرۈش، ھول جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، ئۇچەيدىكى ھەر خىل قۇرتلارنى چۈشۈرۈش ئۇچۇن 9 گرام يېگى سۇت بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 1 دىن 5 ياشقىچىلىكلەرگە 3～1 گرام، 5 دىن 10 ياشقىچىلىكلەرگە 6～3 گرام، 10 دىن 15 ياشقىچىلىكلەرگە 9～6 گرامغىچە يۇمشاق سوقۇپ، يېگى سۇت بىلەن قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن ئاق ماش، قەمبىل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەي كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئەگەر بېرىش لازىم كەلسە كەتىرا قوشۇپ بېرىلىدۇ. سوقۇشتا دىققەت قىلىش لازىم. سوقۇش ۋاقتىدا توزانلىرى ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بۇرنىغا كىرىپ كەتسە بۇرۇندىن قان كەلتۇرىدۇ.

تەركىبى بۇنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئېمبېلىيە كىسلاتاسى بولۇپ، ئۇنىڭ سىرتىدا ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي، رەڭ ماددىلىرى، دەرەخ يېغى، ياغ، ئېمبىئىن ۋە خرىستېمبىن (بىر خىل ئالكولوئىد) تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى قاپاق ئۇرۇقى مەددىسىنى چۇشۇرىدۇ. كۈنلۈك مىقدارى 5～1 گرام. بۇنىڭدىن باشقا ماغدۇرلاندۇرغۇچى، ئاشقازاننى ساغلاملاشتۇرغۇچى، يەل ھەيدىگۈچى ۋە يەڭگىل ئىچ سۇرگۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

پاختەك

(پاختە)

(INDIAN DOUE) TURTUR RISORIUS L 斑鸠

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇچار جانۋار بولۇپ، رەڭگى كۈل رەڭ، بويىندا قارا بويۇنچۇقى بار، چوڭلىقى ياۋا كەپتەردەك كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە ئورۇنلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئەزالارنىڭ تىترىشىنى، پالەچنى يوقىتىش، قويۇق يەللەرنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، باھنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئوبدان پىشۇرۇپ مۇڭاپىق ھالدا يېسە، مەزكۇر كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سوغۇقتىن بولغان پەي كېسەللىكلىرىنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ يېگى قېنى قىزىق ھالدا كۆزگە تېمىتىلسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. بولۇپمۇ قانىتىنىڭ ئورنىدىن چىققان قانىنىڭ تەسىرى بۇ ھەقتە ياخشىراق. تاشلىقنى ياكى قېنىنى بەرەسگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. مايىقنى سىركە بىلەن مەلھەم قىلىپ ئىششقلارغا چاپسا ئىششقلارنى تارقىتىدۇ ياكى پىشۇرىدۇ. بەدەندىكى جاراھەتنىڭ ئىزىنى، قارا داغنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ، ئۇزۇندا سىڭىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى شېكەر، ياغ، سىركە، كۆك، يۇمغاقسۇت.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز. كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ، بەدەننى كۈچەيتىدۇ، ئىچكى ئەزالارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇزاق كېسەل تارتىپ ئورۇقلاپ كەتكەن كىشىلەرگە پاختەك گۆشى داۋاملىق بېرىلسە (شورپا قىلىپ)، تېزلىكتە سەمرىتىدۇ. ئۇزاق ئىستېمال قىلسا كىشىدە ھېچ تۇتۇش ئىللەتلىرى يۈز بەرمەيدۇ. داۋاملىق يېسە باھنى قۇۋۇتلەيدۇ (لىشجېك).

زەھەرلىك ھاشاراتلار چاقماندا پاختەكنىڭ قېنىنى ئىسسىق بويىچە ئىچىلسە زەھەرنى قايتۇرىدۇ.

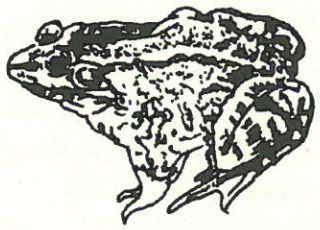
پاختەك مايىقنى شەپەرەڭ مايىقى بىلەن قوشۇپ (ياكى ئۆزىنى تەنھا) تالقانلاپ، قۇلاققا پۈركۈپ كىرگۈزۈلسە، قۇلاقنىڭ ئېقىپ ئاغرىشىنى توختىتىدۇ.

پاقا

(زۇۋدەڭ - غۇك)

RANA NIGROMA ACULATA 黑斑蛙

تونۇش بۇ ھەممىگە مەلۇملۇق ھاشاراتلاردىن بولۇپ، نەم يەرلەردە، توختاپ قالغان سۇلاردا ۋە ئېرىقلاردا بولىدۇ. قۇرۇقلۇقنىڭ، دەريانىڭ ۋە ئۆستەڭنىڭ پاقىسى دەپ 3 تۈرگە بۆلىنىدۇ. ئەگەر مۇتلەق پاقا دېيىلسە ئۆستەڭنىڭ پاقىسىنى ئالىمىز. قۇرۇقلۇقنىڭ پاقىسى ئۆلتۇرگۈچ زەھەرلىك قاتارىغا كىرىدۇ.

22 — رەسىم. پاقا

چىقىش ئورنى ھەممە يەرلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە سوغۇق، 1- دەرىجىنىڭ ئاۋۇتلىدا قۇرۇق، چۈنكى پاقىدا بىر كۈچلۈك ھارارەت يوق.

خۇسۇسىيتى زەھەرلەرنى پەسەيتىش، چىش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، قان توختىتىش، زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش.

ئىشلىتىلىش ئورنى پاقىنى قاينىتىپ سۈيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قارىنىنى يېرىپ ئوق تەگكەن، تىكەن كىرگەن ئورۇنلارغا تېڭىلسا، ئوق، تىكەنلەرنى تارتىۋالىدۇ، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى كۈچلۈك قايتۇرىدۇ. خۇننى توختىتىدۇ. زەخمىلەرنى پۈتتۈرىدۇ (بولۇپمۇ پاقىنىڭ گۆشىنى كۆيدۈرۈپ، سوقۇپ سېپىلسە ۋە سەنۇبەر دەرىخىنىڭ ھۆل يېلىمى بىلەن چېپىلسا، داتۇسسۇئىلەپ كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ). ئەگەر ئۇ ئاغرىق چىشقا چېپىلسا، ئاغرىتماستىن چىشنى تارتىۋالىدۇ. پاقىنىڭ مېڭىسى كۆيدۈرۈپ سېپىلسە، ھەر قانداق ئەزادىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ (پىشانىغا چېپىلسمۇ شۇنداق). ئەگەر پاقىنىڭ قول-پۇت، ئۇچەيلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ بۆرەك يېغى بىلەن پىشۇرۇپ يېغى ئېلىنسا، ئىسسىقتىن بولغان بوۋاسىر كېسەللىكى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). بىر تۇرلۇك دەرەخلەرنىڭ تېگىدە بولىدىغان پاقىلار بولۇپ، بۇ پاقىلار كۆك، كىچىك بولىدۇ. ئەگەر ئۇنى باۋاۋەر مىقداردا كېۋەزنىڭ چىگىتى بىلەن كۆيدۈرۈپ كۆزگە تارتىلسا، كۆزگە چۈشكەن سۇنى يوقىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن دورىلارنىڭ بىرىدۇر).

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى ئاقسىلدىن ئىبارەت. ياغ پەقەت 4% ئۆپچۆرىسىدىلا بولىدۇ. بۇلارنىڭ سىرتىدا 10% قەنت ماددىسى، گۈڭگۈرت، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار ھەم ۋىتامىن A، B، D قاتارلىق پايدىلىق تەركىبلەردۇر.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قۇۋۇتلەيدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ، سىل كېسىلى ياكى باشقا كېسەللەردىن بولغان ئورۇقلاشلارنى، بولۇپمۇ ئەسەب (نېرۋا) ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاشقا، باھنى قۇۋۇتلەشكە، بۆرەكنى قۇۋۇتلەشكە، مۇسكۇللارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئۇسۇلى ئىچ باغرىنى ئېلىپ تاشلاپ، قومۇش بىلەن كېرىپ شامالدا قۇرۇتۇلىدۇ. نەم تارتىپ قالمىسۇن ئۈچۈن كېچىسى ئۆيگە كىرگۈزۈپ قويۇلىدۇ.

ئىشلىتىش چېغىدا ئەتىگەندە مۇۋاپىق مىقداردا ناۋات قوشۇپ سۇدا قاينىتىپ پىشۇرۇلىدۇ ياكى قاچىغا سېلىپ قاسقاندا ھورلاپ پىشۇرۇلىدۇ. بىر قېتىملىق مىقدارى 15～3 گرامغىچە.

قوشۇمچە ئورمانلاردا بولىدىغان پاقىلار خەنزۇچە 蝲哈 ، لاتىنچە RIA CHENSINENSIS RANA TEMPOVA دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش پاقىنىڭ تۇرى كۆپ بولۇپ، جۇڭيى تېبابەتتىدە پاقىنىڭ ئىشلىتىلىشىمۇ تۇرىگە قاراپ پەرقلىنىدۇ - تەھرىر.

پالوزەج

تونۇش بۇ بۇغداينىڭ كراخمالى (نىشاستە) بىلەن تەييارلانغان بىر خىل ھالۋا بولۇپ، بۇ ھالۋىنى تەييارلاشتا:

ئاۋۋال كراخمالنى قاياناق سۇدا ھەل قىلىپ ئېزىپ، سۇزۇك سۇيىنى ساقتىپ، يۇمشاق ئوت بىلەن پىشۇرۇلىدۇ. ئوبدان پىشىپ قاتقان چاغدا ئاز سۇ قۇيۇپ ئېلىشتۇرۇپ باقمىز. سۇ ئېلىشمايدىغان بولغان چاغدا پىشقىنى شۇ بولىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۇنى ئېغىزى تار قاچىغا تۆكۈپ قويۇلىدۇ. سوۋۇغاندا ئېلىپ بادام مقداردا توغراپ قەنت، شېكەر، ناۋات، ئاق سىنە سېلىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلاب ياكى خۇشبۇي ئەرەقلەرنى چېچىپ بېرىلىدۇ.

يەنە بىر خىل ئۇسۇل: كراخمالنى يۇقىرىقى ئۇسۇل بىلەن پىشۇرۇپ، ئوبدان پىشىپ قاتقاندىن كېيىن ئۇنى ئۇششاق تۆشۈكلىرى بار مىس جۇمبىل قازانغا سېلىپ قازانىنىڭ تېگىگە سوغۇق سۇ قۇيۇپ تۇرۇپ ئاندىن كېيىن قوشۇق بىلەن ئېلىشتۇرۇلسا، قازانىنىڭ تۆشۈكلىرىدىن مەرۋايىتىنىڭ دانىلىرىغا ئوخشاش دانىلار تېگىدىكى سوغۇق سۇ بار قاچىغا چۈشۈپ توڭلايدۇ. ئاندىن كېيىن ئۇنى قائىدە بويىچە يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك خۇشبۇي شەربەتلەرگە ئېلىشتۇرۇپ يېيىلىدۇ.

چقىش ئورنى ئۇيغۇر تېۋىپلار ياسايدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى غىزالىق تەرىپى كۆپ، ئاشقازانىنى، ئۆپكىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۆپكە كېسەللىكى ۋە ئاشقازان كېسىلى بار كىشىلەرگە، شۇنىڭدەك ئىسھال كىشىلەرگە بېرىلىدۇ. ئەگەر رەيھان ئۇرۇقى بىلەن بېرىلسە تەسىرى ياخشىراق بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

پالەك

(ئىسپاناخ)

SPINACIA OLERACEA L　　菠菜

23- رەسىم. پالەك

تونۇش بۇ مەشھۇر سەيلەردىن بولۇپ، ئىككى خىل بولىدۇ.

1- ئۆلكىنىڭ، 2- جاڭگالنىڭ، ئىشلىتىلىدىغىنى ئۆلكىنىڭىدۇر.

چقىش ئورنى ئەسلىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۆستۈرۈلىدىغان سەي بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىلىدۇ. قىسمەن ياۋا ھالدىمۇ ئۈچرايدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ يۇمشىتىش، تېز ھەزىم بولۇش، تەشنالىقنى ۋە قىزىق تەپلەرنى پەسەيتىش، كۆكرەك، ئۆپكىنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقىنى يوقىتىش، سىل ۋە قان خاراكتېرلىك بەل ئاغرىقىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇناسىپ نەرسىلەر بىلەن، ماش بىلەن پىشۇرۇپ يېسە، ئىسسىقتىن بولغان نەزلىلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇيى بىلەن غار-غار قىلسا گال ئاغرىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ. سقىلغان سۇيىنى شېكەر بىلەن ئىچسە گال ئاغرىقى، يەرقان كېسىلىنى داۋالايدۇ ۋە ماسانىدىكى، دوۋساقتىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىدۇ. سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشى ئۈ-

چۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى پىشۇرۇپ ئېزىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان بوغۇملار ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلار ۋە ئىسسىقتىن سۈيدۈكنىڭ توسۇلۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. خام پالەكنى ئېزىپ چاپسا پەلغىمۇنى ئىششقى ئۈچۈن، ھەرخىل چاققىنى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى ئېزىپ سەپداپ بىلەن چاپسا، بەدەنگە چىققان دانىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 36 گرامغىچە بېرىلىدۇ. سقىلغان سۈيىدىن 8 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سېمىز ئوت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بادام يېغى، سېرىقماي، دارچىن، قارىمۇچ ۋە باشقا ئىسسىق دورىلار بىلەن پىشۇرۇپ يېيىشتىن ئىبارەت.

تەركىبى يىلتىزى ئۆسۈملۈك سوپۇن ماددىسى (ساپونىن) تۈتىدۇ. يوپۇرمىقى2.4%～1.6 ئاقسىل ماددىسى، 0.3%～0.2 ياغ، 1.6%～3.2 كاربون سۇلۇق ماددىلار، 2% ئەتراپىدا كۇل ماددىلىرى، كۆپ مىقدارىدا ۋىتامىن A، B، C، يەنە نۇرغۇن تۆمۈر ماددىلىرى تۈتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇپ ئىچىنى بوشاتقۇچى دورا قىلىپ، ئادەتتىلەنگەن قەۋزىيەتلەردە بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇزاققىچە ئىچى كەلمىگەن ۋە بوۋاسىر ئاقمىلىرى بولغان ئاغرىقلار داۋالىنىدۇ. يەنە ئاشقازان ئاستى بېزىنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش تەسىرىمۇ بار. ئۇزاققىچە يەپ يۈرسە، تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ. قاننى ياخشىلاپ تومۇر ھەرىكىتىنى تەرتىپكە سېلىش، كۆكرەكتىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىش ئۇچۇنمۇ بېرىلىدۇ. ھاراق مەستلىكىنى قايتۇرۇشقا، زەھەرلەرنى يېشىملەشكىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى پىشۇرۇپ يېيىشكە، سقىپ سۈيىنى ئىچىشكە، يېڭى سەي يىلتىزىدىن كۈنىگە 100～50 گرام ئىستېمال قىلىش مۇمكىن.

تەبىئىتى تەبىئىتى سوغۇق بولغانلىقتىن، ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا پۇتنى ماغدۇرسىزلاندۇرۇپ، بەلدە ئاغرىق پەيدا قىلىش مۇمكىن. شۇڭا گۆشلۈك تاماقلاردا ئىستېمال قىلىش پايدىلىق.

پالەك ئۇرۇقى

(تۇخمى ئىسپاناخ)

SEMENA SPINACEA OLERACAE 菠菜籽

تونۇش بۇ پالەكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، تەمى تۇزسىز، يۇزى مۇدۇر-چوقۇر، رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە ئورۇنلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى يۈرەك ئاغرىقى ۋە ئىچكى ئەزالارنىڭ ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئاشقازانىنىڭ كۆيۈشىنى، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى پالەك ئۇرۇقىنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە يېسە، يۈرەك ئاغرىقى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئاغرىقى ۋە قىزىق تەپلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شىرنىسىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، تەپىدىق ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى پىشۇرۇپ ئېزىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلارنىڭ ئاغرىقىنى

پەسەيتىدۇ. قاتتىق ئىششقلارنى يۇمشىتىدۇ.
ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.
ئورۇنباسارى سېمىز ئوت ئۇرۇقى.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەھەر قىلىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى گىلى مەختۇم.
تەركىبى پالەكنىڭ غول ۋە يوپۇرماقلىرىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇرۇقىدا ماي كۆپرەك بولۇپ، ۋىتامىنلار كەمرەك.
جۇڭبىلار ئادەتتە پالەك ئۇرۇقىنى دورا ئورنىدا ئىشلەتمەيدۇ.

پىستە

(پۇستۇق)

PISTACHIA VERA(SEMENA TERRYA) 框子

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، دەرىخى بادام دەرىخىگە ئوخشاش، مېۋىسىمۇ بادامدىن كىچىك، ئۇزۇنچاق، تېشىدا پوستى (شاكىلى) بار. شاكىلىنىڭ ئىچىدە نېپىز پوستلىق پىياز كۆكى رەڭدە مېغىزى بار تەمى تاتلىق، ياغلىق مېۋىدۇر.
بۇ 2 خىل بولىدۇ. 1-خىلى يۇرتىنىڭ. بۇنىڭ مېۋىسى چوڭراق ياخشى بولىدۇ. 2- خىلى تاغنىڭ (ياۋا) پىستىسى. بۇنىڭ مېۋىسى كىچىكرەك بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى يۇرتىنكىدۇر. بۇ شاكىلى بىلەن تۇرسا قۇۋۇشتى ئوبدان بولىدۇ. شاكىلىدىن ئايرىلغاندا قۇۋۇشتى ياخشى ساقلانمايدۇ. لېمون سۇيىگە چىلاپ ئېلىپ قويسا قۇۋۇشتى ئۇزۇن ساقلىنىدۇ. دورىغا بىز مېۋىسى ھەم ئۇستىدىكى پوستىنى ئىشلەتمەيمىز، مېغىزى ئىشلىتىلىدۇ.
چىقىش ئورنى شىنجاڭ، جېجياڭ، خۇنەن، خۇبېي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. ئۆزبېكىستان، ئافغانىستانلاردىنمۇ چىقىدۇ.
تەبىئىتى مېغىزىنىڭ 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، شاكال ئۇستىدىكى پوستى مۆتىدىل، مېغىزى ئۇستىدىكى پوستى قۇرۇق سوغۇق.
خۇسۇسىيتى مېڭىنى، يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ.
يۆتەل، خاپىغانلارغا پايدىلىق، جىگەرنى قىزىتىپ، سۇددە ھەم ئوت يوللىرىنىڭ سۇددىلىرىنى (توسالغۇلىرىنى) ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىشى ئۇستىدىكى پوستى بىلەن مېغىزىنى شېكەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئاشقازان ئاغرىنى قۇۋۇتلەيدۇ. بۇزۇق ھاۋانىڭ بەدەنگە تەسىر قىلىشىنى توسايدۇ. ئۆزىنى يېسە، چاينىسا چىشنى چىكىتىش بىلەن، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ. ئېغىز ئىچىگە چىققان مۇدۇرنى يوقىتىدۇ. ئاشقازان، يۇرەك ئاجىزلىقلىرىغا، ئىچ ئۆتكۈ، تەشنالىقلارغا پايدا قىلىدۇ، شاراب بىلەن ئېزىپ ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. قاتتىق شاكىلىنى سۇدا قاينىتىپ ۋاننا قىلسا، سوغۇق چىققانغا ياخشى تەسىر قىلىدۇ. يوپۇرماق پوستىنى ئوبدان قاينىتىپ باشقا قويۇلسا، باشتىن ئەزالارغا كېلىدىغان سۇيۇقلۇقلارنى توختىتىدۇ. مەقئەت ياكى بالىياتقۇ كېسەللىكلىرىدە بالىياتقۇ ئۇستىگە ياكى مەقئەتلىرىگە قويۇلسا ئاغرىقنى توختىتىدۇ. باشقا ئەزالارغا قويۇلسا قوتۇر، كىرلەرنى يوقىتىدۇ. داۋاملىق چاچنى يۇساسۇدانىڭ غالىب كېلىشى بىلەن رەڭگى قارىيىپ قېلىشلارغا پايدا قىلىدۇ. مېغىزىنى تاماققا سالسا، تاماقنى خۇشبۇي قىلىدۇ.
ئىشلىتىش مقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباساری بادام، ھەببەتۇلخۇرا.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆزىنى يالغۇز ئىچسە، بولۇپمۇ پوستىدىن ئايرىلغىنى تاماق ھەزىم قىلىشنى بۇزىدۇ. كۆپ ئىشلەتسە تىلما كېسەل پەيدا قىلىدۇ. ئاشقازان كېسەللىرىگە گۈلە بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. تىلما كېسەل بولماسلىقى ئۈچۈن، سىركە، ئاچچىق ئانار، گۈلە قاتارلىقلارنى بەرسە بولىدۇ.

تەركىبى ياغلىق ماي، ئۇچۇچان ماي، تانىن، كاربۇن سۇلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى مۆتىدىل، چوڭ ئۇچەيگە تەسىر قىلىدۇ. مەددە چۈشۈرىدۇ. تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ. بوۋاسىر (گېمورروئىلار) داۋالىنىدۇ.

پىلپىلمويە

(دورا پىلپىل يىلتىزى)

RADIX PIPER LONGUM 荜拨根

تونۇش بۇ دورا پىلپىلنىڭ يىلتىزى بولۇپ، بوغۇملۇق، يىپلىق كېلىدۇ. تەمى ئۆتكۈر، تاشقى تەرىپى توپا رەڭ، ئىچى ئاق. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى يېڭى، تەمى ئۆتكۈر، ۋەزنى ئېغىر، قاتتىق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى ۋېيتنام، ھىندىنوزىيە، فىلىپپىنلاردا ئۆسىدۇ. يېقىندىن بۇيان مەملىكىتىمىزنىڭ خەينەن-داۋ ئاربلىدىمۇ ئۆستۈرۈلمەكتە.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى ئىششقلارنى تارقىتىش، تاماق سىڭدۈرۈش، ئىشتىھانى ئېچىش، سوغۇق يەللەرنى تارقىتىش، ماخاۋ ۋە مۇپاسىل ئاغرىقىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. قالغان خۇسۇسىيەتلەردە پىلپىلغا يېقىن كېلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئېزىپ، سۇيۇلدۇرۇپ، بۇرۇنغا تېمىتىلسا، تۇتقاقلىق كېسەللىكى، شوك كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا ئۆزىنى ياكى ۋاسالغۇ بىلەن چاينىسا، كىشمىش بىلەن قاينىتىپ غار-غار قىلسا مېڭىنى تازىلايدۇ. يۇقىرىقى كېسەللىكلەر ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى يۇمشاق ئېزىپ مۇۋاپىق ھالدا يېسە، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ئاشقازاننى قىزىتىدۇ. قۇلۇنجى ۋە سوغۇق يەللەرنى يوقىتىدۇ. تال كېسەللىكلىرى، يانپاش ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يەل خاراكتېرلىك سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارغا، ئەزانىڭ يىغىلىپ قالغانلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ خۇسۇسىيەتلىرىدە دورا پىلپىلدىن كۆچلۈك-رەك، ئىچىشكە ۋە چېپىشقا بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباساری قارىمۇچ ياكى باراۋەر مىقداردا نارمىشەك، $\frac{1}{3}$ سۆرۈنجان، $\frac{2}{3}$ زاراڭزا ئورۇقىنىڭ مېغىزى ياكى پىلپىل.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. كۆزنىڭ نۇرىنى، مەنىنى كېمەيتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سېرىقماي ۋە سۈت.

تەركىبى ئۇچۇچان ماي ۋە 5～6% قارىمۇچ جەۋھىرى (پىپېرىن) تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز.

كۆكۈل ئېلىشىپ قۇسۇشنى، قورساق كۆپۈپ ئاغرىشنى، ئىچ سۇرۇشنى، باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى،

بۇرۇن پۈتۈپ قېلىشلارنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ئادەتتە خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى قۇۋۇتلىگۈچى دورا سۈپىتىدە كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا ئاغرىق پەسەيتىش، قوزغىتىش قاتارلىق تەسىرلىرىمۇ بار.

كۆكۈل ئېلىشىش، ھېچ تۈتۈشلارنى توختىتىش، قورساق ۋە مەيدە كۆپۈشنى بوشىتىش، تاماق سىڭمەسلىكنى ياخشىلاش، سوغدىن بولغان تەرلەش ۋە سانجىقنى داۋالاش، ئايالالارنىڭ ئېچكى جەھەتنىڭ سوۋۇپ كېتىشىدىن بولغان تۇغماسلىقنى، بەل، پۇت ۋە بۇرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىشلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

پىلە غوزىسى

(ئەبرىشىم)

BAMBYX MORI 蚕蛹

تونۇش بۇ پىلە قۇرت ئاغزىدىن چىقىرىپ توقۇغان ئاق سېرىق، چوڭ-كىچىك دەرىجىلىك غوزىسىدۇر.

چىقىش ئورنى جۇڭگو ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى خام پىلە ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، ھۆللۈكتە ئوتتۇراھال، قاينىتقىنى قۇرۇقلۇققا مايىل.

خۇسۇسىيتى مېڭە، يۇرەك، جىگەر، بەدەننى، جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۇتلەش، ئاغرىق قالدۇرۇش، سەمرىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى مېڭە، يۇرەك، ئۆپكە، جىگەر، ئاشقازان، كۆز كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ. بۇرۇندىن كەلگەن قانىنى توختىتىش ئۈچۈن يىپەكتىن توقۇلغان بىر پارچە رەختنى بۇرندىن كەلگەن قانغا بۇلاپ، بۇ رەختنى كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى بۇرۇننىڭ ئىچىگە كىرگۈزسە قانىنى توختىتىدۇ. بۇنى سۈدا قاينىتىپ مىجىپ، تەمنى چىقىرىپ سقىپ، پاكىز سۈزۈپ، شېكەر ياكى قەنت بىلەن قىيام قىلىپ ئىچسە توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ. خۇرسەنلىك پەيدا قىلىدۇ. ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ، كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ جاراھەتلىرى، كۆزدىن ياش ئاققانغا، قىچىشقانغا پايدا قىلىدۇ.

يىپەكتىن توقۇلغان رەختلەر بىلەن كىيىم تىكىپ كەيسە پىت بولمايدۇ. چىرايلىق قىلىدۇ. بۇنىڭ كىيىمى ئىسسىق ۋە يۇمشاق، قېرى كىشىلەرگە، سوغۇق جاراھەتلەرگە، ئايالالارغا پايدا قىلىدۇ، قانىنى قىزىتىدۇ.

بېرىلىش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 3 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 5～3 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى يۇغان، كۆيدۈرگەن مەرۋايىت.

تەركىبى پىلىنىڭ ئورۇقى، قۇرتى، تېزىكى، غوزىسى (ئېچىدىكى قاتقان قۇرتى قوشۇلۇپ) ھەممىسى يۇقىرى باھالىق دورا ئەشياسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە تۆۋەندىكىدەك ئايرىم-ئايرىم توختىلىپ ئۆتىمىز.

1. يېڭى تۆرەلمىسى يىپەك قۇسۇپ، غوزا يۆگەش ئالدىدا مەخسۇس كېسەللىك مىكروبىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئاغرىپ قېتىپ قالىدۇ. بۇ (بەي جاڭ سەن 白蚕) BAMBYX BATRYTICAS دەپ ئاتىلىدۇ.

تەركىبىدە ئاقسىل ماددىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئاقسىلى بۆرەك ئۈستى پوستلىقىنى غدىقلاش تەسىرىگە ئىگە.

جۇڭىيى تەلماتى بويىچە بۇنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز بولۇپ، ئېچكۈزۈلسە باللارنىڭ تارتىشىپ قېلىش، كېچىسى چۆچۈپ يىغلاشلىرى ۋە بادامچە بەز ياللۇغى (تونزىلىت)، كاناي شاخچىلىرىنىڭ ياللۇغى، قېرىلارنىڭ مېڭىسىگە قان چۈشۈش، ئېغىز، كۆز مايماقلىشىپ قېلىشلارغا پايدا قىلىدۇ. بەلغەم

بوشتىدۇ. گال ئاغرىقلىرى داۋالىنىدۇ. يەنە ئاۋاز بوغۇلۇش، يەل تېشىپ قېلىشلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ.

بۇ قۇرت ئۆلۈكىنى دورىغا ئىشلىتىشتىن ئاۋۋال ھال چېچىپ سۇيىنى شۇمۇرۇۋالغاندىن كېيىن، يېيىپ قۇرۇتۇلىدۇ ياكى ئازراق ئوت ئىسسىقىدا قۇرۇتۇلىدۇ. مىقدارى : كۈندە 15～10 گرام ئىچىلىدۇ. قاينىتىپ ياكى تالقان ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

2- غوزا باغلىغاندىن كېينكى قۇرتى (蚕 57 سىن يۇك).

ئاقسىل، ياغ ماددىلىرىغا باي بولۇپ، ئەك ياخشى ئوزۇقلاندۇرغۇچى ماددا ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى ئوتتا قۇرۇتۇپ سوقۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، باللارنىك تاماق ھەزىم قىلىش بۇزۇلۇشلىرى، ئوزۇقلىنىش ناچارلىقتىن ئورۇقلاپ كەتكەن ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئەك پايدىلىق دورا بولىدۇ. يەنە قاينىتىپ سۇيى ئىچىلسە زىيابېت (دىئابېت) كېسىلىدىكى ئۇسساشنى توختىتىدۇ (بۇنىك ئۇچۇن پىيە تارتقان سۇنى ئىچىش مۇمكىن).

3- پىلە غوزىسى ئەبرىشىم(بۇنىڭدا ئاساسەن قۇرت ئاساس قىلىنىدۇ).

1- كۆيدۇرۇپ قان توختاتقۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ. ئىچىشكە بېرىلسە ئۇچەي قاناشنى، قان سىيىشنى، ئايالار بالياتقۇسىدىن خۇن كېلىشلەرنى توختىتىدۇ. سىرتقا ئىشلىتىپ چىش مىلىكى قاناش، جاراھەت، يىرىڭلىق يارىلار ۋە ئېغىز بوشلۇقى ھەم چىش مىلىكىنىك ياللۇغى داۋالىنىدۇ.

پىلە غوزىسىنىك قاينىتىلمىسى بىلەن زىيابېت كېسىلى داۋالىنىدۇ. ئۇسسۇزلۇق، قۇسۇش توختىتىلىدۇ. سازاك مەددىنى چۇشۇرىدۇ.

4-پىلە ھايقى 沙蚕 (سن شيا) FAECES BOMBYCUM

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز، تەركىبىدە 83% دىن 90% ئورگانىك ماددىلار بار. 9% دىن 16% گىچە كۇل بار. ئومۇمىي ئازوت مىقدارى 1.9% دىن 3.6% پىرسەنتكىچە ئىگىلەيدۇ. ئورگانىك ماددىلار، ئاقسىل ۋە يوپۇرماق يېشىل ماددىسى (خلوروفىل) لاردىن ئىبارەت. بۇنىك سىرتىدا يەنە ئۆسۈملۇكلەرنى ئۆستۈرگۈچى مادا (ھېنبوئائوكسىن) ۋە ھەستەدىنلەرنىمۇ تۇتىدۇ (ئادەتتە 8-ئايلاردا پىلىنىك 3،2 ئۇيقۇلىرى ئارىسىدا چىقارغان پىلە تېزىكى ئەك ياخشى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنى يىغىۋالغاندىن كېيىن يېيىپ قۇرۇتۇپ، توپا ھەم يەڭگىل تېزەك ۋە يوپۇرماق پارچىلىرىنى تاسقۇپتىپ ئىلىنىدۇ. رەڭگى قارا، 6 بۇرجەكلىك كېلىدۇ). بۇنىك تەسىرى ئۇجمە يوپۇرمقىنىك تەسىرى بىلەن ئوخشاش تىنچلاندۇرغۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۇچى خۇسۇسىيەتكە ئىگە. رېماتىزم، پالەچ، يېرىم پالەچتە ئىشلىتىلىدۇ. باش ئاغرىقى، بالياتقۇدىن خۇن كېتىش، كۆپ قۇسۇپ، سۇ يوقىتىش ۋاقتىدىكى ئۇسساشلاردا ئىشلىتىلىدۇ. قورساق غورۇلداشلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ.

مقدارى 30～10 گرامنى ھەب ياساپ ياكى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. بۇنىك 30 گرامنى ئىلىپ 200 گرام سۇ قۇيۇپ، 100 گرام قالغىچە قاينىتىپ سۈزۈپ، كۈندە 3 قېتىم ئىچىلىدۇ. ئىچىش ۋاقتىدا يېرىم رۇمكا سېرىق ھاراق بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈپ رېماتىزم، پالەچلەر داۋالىنىدۇ. پىلە تېزىكىدىن 40 گرامغا 600 گرام سۇ قۇيۇپ، 300 گرام قالغىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ، سۇيىنى كۈندە 3 قېتىم ئىچىشكە بېرىلسە، زىئابېتتىكى ئۇسساشنى، كۆپ قۇسۇپ سۇ يوقاتقاندىكى ئۇسساشلارنى داۋالاش مۇمكىن.

پىرسىياۋشان

(ھىنسراج - شەجەرە تۇلجىبال)

ADIANTUM LUNULATUM (A. PHILIPPIENSE)

菲岛铁烧草 (ADIANTACEAE) بۆلۈمىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك بولۇپ، فىلىپپىن ئارىلىدا ئۆسىدىغان تومۇر يېپقا ئوخشاش چۆپ دېگەن نامدىمۇ ئاتىلىدۇ. مەملىكىتىمىزنىك جەنۇبىي

ئۆلكىلىرىدە ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى ئوتتۇراھال قۇرۇق ئىسسىققا مايىل.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يىغىش، ئېچىش، ياندۇرۇش، قۇرۇتۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى قاينىتىپ ئىچكۈزسە ئاشقازان، ئۈچەيدىكى سەپرا، سەۋدا، بەلغەملەرنى سۈرىدۇ ھەم كۆكرەك، ئۆپكىنى تازىلايدۇ، نەپەسنى ياخشىلايدۇ. جىگەر كېسەللىرىنى داۋالايدۇ. سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى چىقىرىدۇ، خۇن ماڭدۇرىدۇ. بالىنىڭ ھەمراھىنى چىقىرىدۇ. بۇرۇنغا تېمىتسا زۈكامغا پايدا قىلىدۇ. بېشىنى يۇسا مېڭىنى ئاچىدۇ. ھۆل چۆپنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ، پىشۇرۇپ ياغ بىلەن ئېلىشتۇرۇپ باشنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرىدىن چاچ چۈشۈپ كەتكەن يېرىگە ۋە خانازىرغا، دانىخورەككە، تاشنىڭ ئىششىقىغا چېپىلىدۇ. قۇرۇقىنى سوقۇپ تالقان قىلىپ، كالا يىلىكى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ باش ئاغرىقىغا چېپىلىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ تالقان قىلىپ لاجۇەرد، ھەببۇلئاس، گۈلسەۋسەن ياغلىرى، زۇفا، مۇسەللەس بىلەن ئېلىشتۇرۇپ باشنىڭ چاچلىرىنى قۇۋۇەتلەشكە، قاينىتىپ، سۇيى بىلەن ياكى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى سۇ بىلەن ئېلىشتۇرۇپ باشتىكى جاراھەتلەرگە چېپىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى خېمىر قىلىپ چاچنىڭ چۈشۈپ كېتىشىنى توختىتىش، چاچ چىقىرىش ئۈچۈن چېپىلىدۇ. كۈلىنى جاراھەتكە سەپسە جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. مۇرمەككى بىلەن قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ ھەمەل قىلىنسا (ئايالار جىنسىي ئەزاسىغا پاختا بىلەن كىرگۈزۈلسە) جىنسىي ئەزادىن سۇ كېلىشنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ ھولىنى سوقۇپ، ئوق تەككەن يەرگە تېڭىلسا ياكى چېپىلسا، بەدەندە تۇرۇپ قالغان ئوق شۇ يەرگە كېلىدۇ ياكى چىقىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئاغرىقلارنىڭ يېشى ھەم ئەھۋالىغا قاراپ 3 گرامدىن 20 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن گۈلنەپشە، يېرىم ۋەزنى بىلەن چۈچۈكبۇيا يىلتىزى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تال كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. بېرىش توغرا كەلسە مەستكى ياكى گۈلنەپشە قوشۇپ بېرىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز. قىزىتما پەسەيتىشكە، سۈيدۈك ھەيدەشكە، سۈيدۈك يوللىرىدىكى تاشلارنى چىقىرىش، يۆتەل پەسەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تۈرى خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ بىر خىلى ئەر-ئايالارنىڭ يەل كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا ئۇنۇم بېرىدۇ.

ئەسكەرتىش پىرسىياۋشان ئۆسۈملۈكنىڭ ئەسلىسى يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈلگىنى بولۇپ، رايونىمىزنىڭ ئايرىم جايلىرىدىكى تېۋىپلار ئۇنىڭ ئورنىغا شىنجاڭدىن چىقىدىغان باشقا چۆپلەرنى ئىشلىتىدىكەن. بۇ ھەقتە يەنمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىش زۆرۈر.

پىياز

(بەسەل)

ALLIUM FISTULOSUM 葱

تونۇش پىياز ھەممىگە تونۇش بولغان بىر خىل سەي. بۇ 2 خىل بولۇپ، تاغنىڭ ياۋا پىيىزى، تېرىپ ئۆستۈرگەن ئۆلكە پىيىزى دەپ ئايرىلىدۇ. تاغنىڭ ياۋا پىيىزى كۈچلۈك بولىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى سۇلۇق، ئاق پوستىلىق چوڭ بولغىنىدۇر.

تەبىئىتى 3 ـ دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق. 3 ـ دەرىجىنىڭ ئاۋۇللىـ دە قۇرۇق، ئازراق هۆللۈكى بار.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ هەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

خۇسۇسىيىتى باهنى قۇۋۇەتلەش، ئىشتىها ئېچىش، توسالغۇلارـ نى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى گۆش، ياغلار بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېرىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. جىنسىي ئالاقىدا ئاجىزلارغا، ئىشتىهاسى كەملەرگە، هاۋانىڭ يامان تەسىرىگە ئۇچرىغانلارغا، تازا بولمىغان سۇلارنى ئىچىپ زەهەرلەنگەنلەرگە، خام پىيازنى تاماق بىلەن قوشۇپ يېيىشكە بېرىلسە ئوبدان تەسىر قىلىدۇ هەم سۇيدۇك ماڭدۇرۇش، هەيز ماڭدۇرۇش، سۇيدۇكتىكى تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئارقا تەرەتنى بوشىتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. پىشۇرۇپ يېرىلسە ئوزۇق بولىدۇ. قوينىڭ دۇمبە يېغى بىلەن قوشۇپ يېرىلسە، ئۆپكىنىڭ چاپلاشقان خام خىلتلىرىنى تازىلايدۇ. سىركە بىلەن پىشۇرۇپ ياكى جۇلاب بىلەن يېرىلسە، تال، جىگەر كېسەللىكىگە، تاماق سىڭدۇرۇشكە، بەلغەم ۋە سەپرا ـ دىن بولغان كۆڭۈل كېتىش (هوشسىزلىنىش) لارغا پايدا قىلىدۇ.

24 — رەسىم، پىياز

ئۆزىنى يالغۇز بەرسە سېسىق پۇرايدىغان نەرسىلەرنىڭ بۇيىنى (پۇرىقىنى) يوقىتىدۇ. زەهەر قايتۇرىدۇ. سقىپ سۇيىنى ئىچسە، غالجىر ئىت چىشلىگەن زەهەرنى قايتۇرىدۇ. ئاۋۋال سۇرگە بىلەن ئىچىنى تازىلاپ، كېيىن پىياز سۇيىنى پاكىزلاپ، سۇزۇپ كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ ياشاڭغىرىشىنى، كۆزنىڭ قىچىشىشىنى، كۆزگە چۈشكەن سۇلارنى توختىتىدۇ.

سۇيىنى هەسەل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ كۆزگە چېپىلسا كۆزنىڭ ئاقلىرىنى، جاراهەتلىرىنى ساقايتىدۇ. هەم كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. هۆللۈكتىن پەيدا بولغان سەپرانى باسىدۇ. سۇيىنى بۇرۇنغا تېمىتسا مېڭىنى تازىلايدۇ.

پىيازنى پۈرسا نەپەس يوللىرى ئارقىلىق يۇقىدىغان كېسەللەرنىڭ يۇقۇشىنى توسىدۇ. سۇيىنى قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئېغرىلىقىغا، غۇڭۇلدىشىغا، جاراهەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. 8 گرامدىن 80 گرامغىچە سۇيىنى ئەهۋالغا قاراپ ئىچكۈزسە ياكى خېمىر قىلىپ چاپسا، چايان چاققان زەهەرنى قايتۇرىدۇ هەم جاراهەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. قانغان جايغا چاپسا، قانىنى توختىتىدۇ. يۇزگە چاپسا، رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ.

بۇنى هەسەل، تۇز ۋە مىلتىق دورىلىرى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بەرەسكە شۇنىڭدەك سۆگەلگە هەم قارا داغلارغا چاپسا پايدا قىلىدۇ.

ئادەم چېچى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ سوقۇپ غالجىر ئىت چىشلىگەنلەرگە، سۇزاپ، تۇز، هەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ سۆگەلگە چېپىلىدۇ. ئەنجۇر بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چايان، هەرە چاققانغا، پىشۇرۇپ، خېمىر قىلىپ، يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ سوغۇقتىن بولغان ئىششققا چاپسا يىرىك يېغىدۇ، ئېغىز ئالدۇرىدۇ. تۇخۇم سېرىقى ياكى يېڭى ياغ بىلەن ئېلىشتۇرۇپ مەقئەتنىڭ قىچىشىشىغا، ئىششقلىرىغا چېپىلسا، داۋالاش ئۇنۇمى ياخشى بولىدۇ. تۆگە لوكسىنىڭ يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ پەي تارتىشقانغا، مەقئەتنىڭ يېرىلغىنىغا، بوۋاسىر، تولغاقلارغا چېپىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ناتوغرا ئۆسكەن تىرناقىقا چېپىلسا ئۇنى ساقايتىدۇ. مەقئەتكە چاپسا بوۋاسىردىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ. پىياز پوستىنى موم بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قارا يەلگە چېپىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 10 دىن 20 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى شام كۈدىسى (شام جۈسىيى) ھەم ئادەتتىكى كۈدىدىن ئىبارەت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز، قۇرۇق ئىسسىق مىجەزلەرگە بېرىلمەيدۇ. كۆرسەتمىدىن كۆپ بېرىلسە، ئۇنۇتقاق قىلىپ قويىدۇ. مېگە، بەدەنگە قاتتىق يەل پەيدا قىلىدۇ (بۇ جەھەتتە يېڭى پىيازنىڭ يامان تەسىرى ئارتۇق). ئەگەر يۈقىرىدىكى ئەھۋاللار يۈز بەرسە پىيازنى سۇ، تۇز، سىركىلەر بىلەن يۇيۇپ بېرىلسە ياكى ئانار سۈيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە زىيانلىقنى قايتۇرىدۇ ياكى زىيانلىق ئەھۋاللار يۈز بەرمەيدۇ.

پىياز ئۇرۇقى

SEMENA ALLIUM FISTULOSUM 葱籽

پىياز ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى قارا بولىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق ھەم ئازراق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى جىنسىي ئەزانى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتىگە، شۇنىڭدەك پىيازنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىش مقدارى 3 گرامدىن 4 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى پىياز ئالما كىسلاتاسى (ئانىسدۇم مالىكۇم)، فوسفات قەنى (فىتىن) ۋە مىكروب ئۆلتۈرگۈچى ئاللىسۇلفىت تۇتىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل.

جۈملىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئىچكى ئەزالارنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ. تەرەتنى بوشىتىدۇ. قاننىڭ ھەرىكىتىنى ياخشىلايدۇ، ئىچ سۈرۈشنى داۋالايدۇ. سوغۇقتىن بولغان قىزىتمىلارنى قايتۇرىدۇ، ئاپتاپ، ئىسسىق ئۆتۈشنى داۋالايدۇ. يۇز، كۆزنىڭ ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ. ھاملىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىنى توسىدۇ. ئىچكى بەش ئەزانىڭ خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ. ھەر خىل ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. كۈندە 60～30 گرامنى سوقۇپ قاياناق سۇ بىلەن ئىچىشكە ياكى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

پىيازنىڭ تەسىرى پىيازنىڭ بېشىنى تاماقلارغا تەم كىرگۈزگۈچى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇ نېرۋىلارنى غىدىقلاپ، ھەزىم سۈيۇقلۇقلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىدۇ. تاماق ھەزىم قىلىش ئەزالىرى ئىچىدە تەبىيارتاپ (پارازىت) قۇرتلار پەيدا بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. رېماتىزمنى داۋالايدۇ. مېڭىنىڭ ساقلىقىنى ساقلايدۇ.

«پىياز يېغى» مىكروب ئۆلتۈرگۈچى كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بولۇپ، يىرىڭلىق يارىلارنىڭ ئۈستىگە چېپىلسا دەرھال يىرىڭنى يوقىتىدۇ ھەمدە ئەت ئۇنۇشنى تېزلىتىدۇ. پىيازنىڭ سۈيىنى سۈيۇقلاندۇرۇپ، بۇرۇنغا تېمىتىلسا زۇكامدىن بۇرۇن پۈتۈپ قېلىشلارنى ئاچىدۇ. ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما ھالدىكى بۇرۇن ۋە بۇرۇن يان بوشلۇقى ياللۇغىغا پايدا قىلىدۇ. يۇقۇملۇق زۇكامدا باش ئاغرىپ، دىماغ پۈتۈپ قالغاندا، پىيازنى قاينىتىپ ھورلانسا، سۈيى سوۋۇغاندا ئىچسە، كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم بېرىدۇ.

تاباشىر

CANCRETIO SILICEO BAMBUCAE(TABASHIR) 田竹黄

تونۇش قومۇشنىڭ يىلتىزى تەرىپىدە ھاسىل بولىدىغان مادىدا بولۇپ، ئاق شېكەرگە ياكى پارقىرايدىغان سەدەپكە ئوخشايدۇ.

بەزىلىرى كۆك رەڭدە بولۇپ، كۆيدۇرۇلگەن قومۇشنىڭ كۈلى ئارىسىدىن چىقىدۇ.
تەمى موزا تەمىگە ئوخشاش، سۇدا ئېرىيدۇ. ياخشىسى ئاق، روشەن پارقىرايدىغىنىدۇر.
چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق. قۇرۇقلۇقى سوغۇقلۇقىدىن ئازراق.
خۇسۇسىيتى خوش قىلىش، يۇرەكنى، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، ئىچ توختىتىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يالپۇز ياكى ئازغىنە قىزىلگۈل، نىترات قوشۇپ سوقۇپ، چىشنىڭ تۈۋىگە باسسا چىشنى چىڭىتىدۇ. كۆيۈككە سېپىلسە ئاغرىقىنى توختىتىدۇ ھەم ساقايتىدۇ. سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بەرسە نېرۋا كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. بىنەپشە يېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى بىردىن 5 ياشلىقلارغا 1 دىن 1.5 گرام، 5 دىن 10 ياشلىقلارغا 1.5 دىن 2 گرام، 10 دىن 15 ياشلىقلارغا 2 دىن 3 گرام، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن قۇرۇغان سېمىز ئوت، يېرىم ۋەزنىدە سىماق، گىلى مەختۇم، ئاق سەندەل، كۆيدۇرۇلگەن مىسرى قەغىزى، ئۆچكە ساقىلى ئۈسارىسى، كاسىنە ئۇرۇقى، 3 ھەسسە خىيار رەزى ئۇرۇقى، 4 ھەسسە ئىسپىغۇلدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قۇۋۇتى باھقا، ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ. سوغۇق مىزاجلارغا بېرىلمەسلىك لازىم. جىنسىي قۇۋۇتى كەملەرگە بېرىلىدىغان بولسا، مەستىكى، ھەسەل قوشۇپ، ئۆپكە كېسىلى ئۈچۈن چىلان، سەبرى ياكى ھەسەل قوشۇپ، سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە زەپەر قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى كالىيۇم ھىدرۇئوكسىداتى 1~1.5%، سىلتسىيۇم 5.09%، ئالىيۇمىن تېرى ئوكسىدات 0.9%، فېررووم تېرى ئوكسىدات 9.0% يەنە كالتسىي ھەم سۇ تۇتىدۇ.

جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى ئىسسىقلىقنى سۈرۈپ چىقىرىش، بەلغەم بوشىتىش، يۇرەكنى سوۋۇتۇش، نېرۋا پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

تۇتقاق كېسىلىنى ۋە ئەسەب ئاغرىشىنى داۋالايدۇ. چوڭ كىشىلەرنىڭ تۇتقاقلىق كېسەللىكلىرىدە، باللارنىڭ دۆلىنىشلىرىدە بېرىلىدۇ.

يۇرەك قوزغىلىشىنى پەسەيتىشكە، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈشكە، سېرىق چاقىلارنى داۋالاشقا، خوۋاس خەمسىنى قۇۋۇتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ.

تاتلىق بادام

(لوز)

SEMEN AMYGDALAE DULCES 甜巴旦杏（甜扁桃）

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، دەرىخىنىڭ ئېگىزلىكى 6 مېتىرچە كېلىدۇ. پوستى تۇتۇق قىزىل تەرەپكە مايىل. يوپۇرماقلىرى كەڭ، ئۇزۇنچاقراق، يۇمشاق. گۈلى ئاق بولۇپ، جاڭگالنىڭ، باغنىڭ دەپ 2 تۈرگە بۆلىنىدۇ. قىسمەنلىرىنىڭ پوستى نېپىز، نازۇك بولىدۇ. ئۇ قەغەز بادام دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ هەممىدىن ياخشى، تەملىك، تاتلىق. جاڭگال بادىمىنىڭ پوستى قاتتىق، مېغىزى كىچىك، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى باغىنىڭكىگە نىسبەتەن تۆۋەنرەك كېلىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭىنىڭ قۇۋۇتىنى ساقلاش، كۆزنى قۇۋۇتلەش، ئىچىنى، كۆكرەكنى يۇمشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، ئاشقازان، پەيلەرنى قۇۋۇتلەش، قۇرۇق يۆتەلنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا ناۋات بىلەن يېسە، مېڭىنىڭ جەۋھىرىنى ساقلايدۇ، ئىچكى ئەزالارنى تازىلايدۇ، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۇتلەيدۇ، ئىچىنى، كۆكرەكنى يۇمشىتىدۇ. بۇنىڭ شىرىسىنى شېكەر بىلەن ئىچسە، يۆتەل، گالىنىڭ يىرىكلىكى، ھەمدەش، كۆكرەك پەردە يالليۇغى (پلېۋرىت) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچكى ئەزادىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ قاتتىق پوستىنى چالا كۆيدۈرۈپ، ئىزىپ چىشقا سۈركىسە، چىشنىڭ تۇڭلىرىنى چىڭىتىدۇ، چىشنى پارقىرىتىدۇ. شېكەر، كەتىرا بىلەن مۇڭاپىق ھالدا يېسە، ئۇچەي ۋە دوۋساقتىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەر، ئاشقازان ھۆللۈكىدىن بولغان تولغاق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، مەنى پەيدا قىلىدۇ. مەنىنىڭ، سۈيدۈكنىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ. ئەنجۈر بىلەن يېسە قورساقنى بوشىتىدۇ. قۇلۇنجى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بەدەننى سەمرىتىشتە، غىزا بولۇشتا، بۆرەكنى ياخشىلاشتا مۇرابباسىنىڭ تەسىرى ئوبدان، قورۇلغان مېغىزىنى مۇڭاپىق ھالدا يېسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، ئىچ توختىتىدۇ، مەنىنى كۆپەيتىدۇ. ئەگەر بۇنى ئىزىپ ھەسەل بىلەن لوئۇق تەييارلاپ يالىسا، جىگەر ئاغرىقى، يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، بۆرەكتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئەنجۈر بىلەن يېسە ياكى چاپسا غالجىر ئىتنىڭ چىشلىگىنى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 24 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى چىلغوزا مېغىزى

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆزۈندا سىڭىدۇ، ئۇچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ. يەنە سەپرانى قوزغايدۇ.

تۈزەتكۈچىسى مەستىكى، سەپراغا بولغان زەرەرنى توساشتا شېكەر.

تەركىبى 40～55% ياغلىق ماي، 20% ئاقسىل ۋە شىلىمشىق سۈيۇقلۇق، ئامىگدالازا، 3～4% دەرەخ يېغى، ئاز مىقداردا ئامىگدالىن تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل توختىتىش، زىققىنى پەسەيتىش، ئۇزۇقلاندۇرۇش، ئۇچەينى نەملەشتۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

گال قۇرۇش، قۇرۇق يۆتەل، كاناي شاخچىلىرىنىڭ ۋەرەمى، ئۇچەي، ئاشقازان شىلىمشىق پەردىلىرىنىڭ ۋەرەملىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك، ئاچچىق دورىلارنىڭ تەمىنى ياخشىلاش ئۇچۇن سوقۇپ، ـۇ قوشۇپ، سۈت ھالدىكى ياسالما (ئېمۇلسىيە) تەييارلاپ ئىشلىتىلىدۇ ياكى دىئابېت كېسەللىرىنى داۋالاشتا كراخمالسىز ئۇزۇقلۇق ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

تاراسسس

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇنىڭ شەكلى يەر قالپىقىغا (يەر مەرىزىگە) ئوخشايدۇ. يىلتىزى ئاستىن بولىدۇ. بۇ 2 خىلدىن ئىبارەت.

1- خىلى قىزىل، تەمى تاتلىق بولىدۇ. 2- خىلى رەڭگى ئاق، تەمى ئاچچىق، ئىشلىتىلىدىغىنى

ۆە يېيىلىدىغىنى 1- خىلىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ ئۆتكۈنى، قاننى، تەرنى توختىتىش، جىگەرنى، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، ھاردۇق چىقىرىش، قىزىق ماددىلارنى توسۇش، بەدەندىكى قاتتىقلىقلارنى تارقىتىش، بوشاشقان بوغۇملارنى چىڭىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. ئىچىشكە ۆە چېپىشقا بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى يېڭى سېغىلغان ئۆچكە سۈتى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە ياكى كالا قېتىقىنىڭ دوغى بىلەن ئىچسە، ئاشقازاننىڭ ۆە جىگەرنىڭ بوشاشقانلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى $\frac{1}{3}$ موزا، $\frac{2}{3}$ قەرەز، يېرىم مقدارىدا تۇخۇم شاكىلىنىڭ كۇشتىسى، $\frac{1}{10}$ سەمغى ئەرەبى ياكى ئاقاقىيا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىسىگە زەرەر قىلىدۇ، تېرىنى يېرىكلەشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ئۆپكە ئۇچۇن شېكەر، تېرە ئۇچۇن ئىسبىغۇل.

تار-تار

BARASSUS FLABELLIFORMUS （棕们科之一种乔木）

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخ بولۇپ، تېنى خورما دەرىخىنىڭكىگە ئوخشاش ئېگىز ۆە كۇچلۇك بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى تېنىنىڭ ئۇچىدا بولۇپ، ھەر بىر يوپۇرمقىنىڭ ئايرىم غولى بولىدۇ. كۇنلۇككە ئوخشايدۇ. بىر-بىرىگە تۇتىشاڭغۇ ئۇششاق يوپۇرمقى بولۇپ، ئادەمنىڭ بارماقلىرىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمقى چۇشمەيدۇ. يوپۇرمقىدىن يەلپۇگۇچ، بورا قاتارلىق نەرسىلەر تەييارلىنىدۇ. بۇ دەرەخ ئەركەك - چىشى بولىدۇ. ئەركىكى باش چىقىرىدۇ، مېۋە بولمايدۇ، چىششىسىدە مېۋە بولىدۇ. مېۋىسى ئاساسىي جەھەتتىن نارجىلغا ئوخشايدۇ. مېۋىسىنىڭ ساپىقىنى خام چاغدا كېسىپ تاشلاپ، كېسىلگەن ئۇچىغا كوزىدەك بىر نەرسىنى بېكىتىپ قويۇلسا، بىر نەچچە سائەت ئىچىدە كوزىغا سۇ يىغىلىدۇ. ئاندىن ئېلىپ سۇيى ئىچىلىدۇ. يېڭى ۋاقتىدا ئىچسە، مەست قىلمايدۇ. مەلۇم ۋاقىت تۇرۇپ قاينىغاندىن كېيىن ئىچسە شارابقا ئوخشاش مەست قىلىدۇ. شارابى «تارى» دەپ ئاتىلىدۇ. مەزكۇر سۇدىن سىركىمۇ قىلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭگودىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى خام مېۋىسىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

شارابىنىڭ تەبىئىتى مۇرەككەپ بۇل قۇۋا (مۇرەككەپ تەسىرگە ئىگە)، بىر ئاز ئىسسىق.

سىركىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، قابىز ئەمەس.

خۇسۇسىيتى خام مېۋىسىنىڭ ئىچىدىكى دانىلىرى ئېغىر، ئۇزۇندا سىڭىدۇ. تەشنالىقنى يوقىتىش، باھىنى قۇۋۇەتلەش، سەپرانىڭ، قاننىڭ بۇزۇقلۇقىنى يوقىتىش ۆە زەربە يەتكەن، يىقىلغان ئەزانى ياخشىلاش، سۇيدۇكنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

شارابنىڭ خۇسۇسىيتى باھىنى قۇۋۇەتلەش ۆە قوزغاش، بەدەننى سەمرىتىش، روھلارنى قۇۋۇەتلەش ۆە خوش قىلىش، ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، سۇيدۇكنى ماڭدۇرۇش، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى، سۇيدۇك يوللىرىدىكى يېرىڭلىق جاراھەتلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

سىركسىنىك خۇسۇسىيتى تاماق سىڭدۈرۈش، ئاشقازان ئاغرىقى ۋە تال ئاغرىقىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتلەرگە ئاساسەن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇزۇندا سىڭدۈ، قورساقنى ئېسىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قەنت، شېكەر ۋە بېدە ئەرەقىدۇر.

ئەسكەرتىش بۇ پالما (PALME) گۈرۈپپىسىغا كىرىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك ئىكەن. ئەسلىي لاتىنچە نامى پالمروپالىم (باراسسۇس فلابېللىفورموس) بولۇپ، قولىمىزدىكى كىتابلاردىن بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەرىپى تېپىلمىدى. بۇ كىتابتا يېزىلغان تەرىپلەر پالما گۈرۈپپىسىدىكى نارجىل (كوكوس نۇتسفېرا) غا قىسمەن ئوخشايدۇ.

تاغ چىگىسىي

(پەتەرئا سالىيون)

RANUNCULUS 石龙芮（野芹菜）

25— رەسىم، تاغ چىگىسىي

تونۇش بۇ تاغ چىگىسىي بولۇپ، ئۇرۇقى قارا، ئۇزۇنچاق، نانىخاغا ئوخشايدۇ، خۇش پۇراقلىق، بارلىق ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشىسى ئۇرۇقى بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى شىلىمشىق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىش، يەل تارقىتىش، تو-سالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قائىدە بويىچە مۇزاپىق ھالدا ئىچسە شىلىمشىق بەلغەملەرنى يوقىتىدۇ. قورساقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، بەقىن ۋە كىندىكتىكى ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈشتە ياردەم بېرىدۇ، باھىنى قۇزۇتىدۇ، شۇنىڭدەك بارلىق سوغۇق زەھەرلەرگە مۇداپىئە كۆرسىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 3.5～2 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 6～5 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا 9～6 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 2 باراۋەر ئادەتتىكى چىگىسەي.

تەركىبى ئانېمونىن تۇتىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

جۇڭگىيلار ئۇرۇقىنى، يىلتىزىنىڭ پوستىنى، قىسمەن يوپۇرمىقىنى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز.

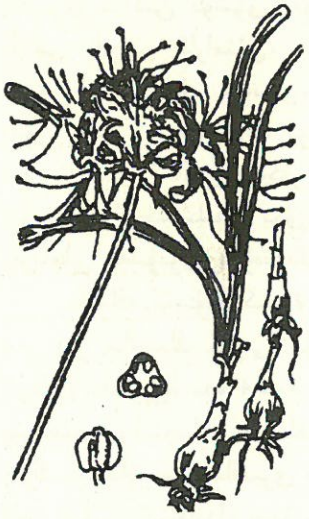
سوغۇق يەلنى تارقىتىش، ھۆل بەلغەمدىن بولغان كېسەللەرنى داۋالاش، كۆكرەك ۋە قورساقتىكى يەللەرنى يوقىتىش، بوغۇملارنى ئېچىش، يۇرەك سقىلىشىنى كۆتۈرۈش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، بەدەننى قۇۋۇتلەش، باھنى قوزغىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭيىلارنىڭ قارىشىچە ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا، بەدەننى چىگىتىپ، ئۆمۈرنى ئۇزاق، كۆزنى روشەن قىلىدۇ. تېرىنى پارقىرىتىپ، مەنىنى كۆپەيتىپ، بالا تېپىشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. ئادەتتە پەرفىيون، يىلان قاسىرىقى قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىللە ئىشلىتىش مەنئى قىلىنىدۇ.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيە كىتابىدا لاتىنچە نامى كۆرسىتىلمىگەن. پەقەت تاغ چىگىسىيى دېگەن نامى خەنزۇچە ياۋا چىگىسەيگە سېلىشتۇرۇپ خەنزۇچە، لاتىنچە نامىلىرى بەلگىلەندى. شۇ ئاساستا جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تونۇشتۇرۇلدى. ئۆسۈملۈكنىڭ ھەقىقىي نامىلىرى قويۇلدىمۇ-يوقمۇ، يەنە ئېنىقلاش زۆرۈر- تەھرىر.

تاغ سامسىقى

(ئۇسقۇدرىيون)

LYCORIS RADIATA (MANTHAIN ALLIUM) 石蒜

26- رەسىم. تاغ سامسىقى

تونۇش بۇ تاغنىڭ ياۋا سامسىقى. 2 خىل بولىدۇ. 1- خىلى كىچىك دانىسى يوق. پوستى ئايرىلمايدۇ. تەمى ئاچچىق، بۇ تاغ سامسىقى ياكى ياۋا سامساق دېيىلىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇششاق، كەڭرەك، توپا رەڭ، رەڭگى قىزىلىققا مايىل. تېنى ئۇزۇن.

2- خىلى سامساقتا ئوخشايدۇ. تەمى بەكمۇ ئاچچىق ئەمەس. دانە-دانە بولىدۇ. گۈلى ئاق، تېنىمۇ ئاق، ئۆتكۈر خۇش پۇراقلىق.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

خۇسۇسىيىتى يەللەرنى تارقىتىش، ھەيز ماڭدۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

ئىشلىتىلىشى نەپەس سقىلىشقا، تال كېسەللىرى، ئىستىسقاغا، ئۇرۇقى جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۇتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 5～1 ياشتىكىلەرگە 2～1 گرام، 10～5 ياشتىكىلەرگە 4～2 گرام، 15～10 ياشتىكىلەرگە 6～5 گرام ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىجەزلەرگە بۇ دورا جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۇتلەشتە بەكمۇ مۇھىم. بۇ دورا تېپىلمىغاندا ئورنىغا ئەكەك سامساق ياكى تاغ پىيىزى ئىشلەتسە بولىدۇ.

تەركىبى لىكورىن قاتارلىق 8 خىل ئالكالوئىد تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى قۇستۇرغۇچى ۋە بەلغەم بوشاتقۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك

كۆكرەك پەردىسىنىڭ ياللۇغلىنىشى (زاتىل جەنبە) ۋە قورساق پەردىسى ۋەرىمىدىكى سۇ يىغىلىشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن تاغ سامسىقىنىڭ بېشىنى ئېلىپ باراۋەر مىقداردا ئىنەكپىتى بىلەن چىنە ھاۋانچىغا سېلىپ سوقۇپ، قەغەز ئۇستىگە چاپلاپ ئىككى پۈتقا تېڭىلىدۇ. كۇندە بىر قېتىم تېڭىش كېرەك. خەلق ئارىسىدا جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ۋە ئىششىق قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. دوختۇرلۇقتا لىكورىنىڭ ھىدروگېنلاشتۇرۇلغىنى (ھىدرولىكورىن) دۇرنەج ئەقرەبىنىڭ جەۋھىرى ئېمپىتىنىنىڭ ئورنىدا ئاميوبالىق تولغاقنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

تاغ سۇمبۇلى

(سۇنبۇل جەبەلى)

VALERIANA COREANUM BRIQU 拔地麻（东北缬草）

27- رەسىم. تاغ سۇمبۇلى

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئىسمى رىشە-ۋالا بولۇپ، يىلتىزى ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈمە-لۈكنىڭ شاخ يوپۇرمىقى قۇرسەئنەگە ئوخشاي-دۇ. بىر ئاز كەچمەك. تىكىنى، تېنى بولمايدۇ. يىلتىزى 2 دىن ئوشۇق، ئۇزۇن. يىلتىزىنىڭ تاشقى تەرىپى قارامتۇل، ئىچى ئاق، ئۆزى خۇشبۇي كېلىدۇ. مېۋىسى، گۈلى بولمايدۇ. بەزى تەسىراتى سۇمبۇلغا ئوخشىغانلىقتىن، بۇ سۇمبۇل دەپ ئاتالدى. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا سۇمبۇلغا ئوخشاشلىقى يوق. بەزى كىتابلاردا يېزىلغان تەسۋىرى تۆۋەندىكىچە:

بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى 2 شاخلىق بولۇپ، ھەر بىر شاخنىڭ ئۇچى كۇنلۇكتەك بولىدۇ. كۇنلۇكنىڭ تۆۋىنىدە 4～3 شاخ بولۇپ، يو-پۇرماقلىرى ئىنچىكە، ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە چوڭ-كىچىك يوپۇرماقلىرى ئورۇنلىشىدۇ. خۇ-لاسە قىلىپ ئېيتقاندا، يوپۇرمىقى پاقىيوپۇرمە-قىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز كېچىكرەك، يىلتىزى پىيازغا ئوخشايدۇ. بىر-بىرىگە چاپلە-شىۋالغۇ ئىككى دانە بولىدۇ. بىرى چوڭ، بىرى كىچىك، بەكمۇ يېنىلىق كېلىدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى بارلىق ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، بولۇپمۇ ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، يەللەرنى تارقىتىش، ئىستسقا، بەلغەم، قۇسۇشنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سۇمبۇل تىپقا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ 1.5 كىلوگرامىنى 15 كىلوگرام ئۇزۇم سۈيىگە سېلىپ، 40 كۈن تۇرغۇزۇپ، سۈزۈپ تەييارلاپ ھەر كۈنى 4 گرام ئىچسە، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ، جىگەر كېسەللىكى، ئىستسقائى لەھمە ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازانىنىڭ ئاغرىنى ۋە ئۇچەيلەرنى قۇۋۇتلەيدۇ.

تەركىبى بۇنىڭ ياپونىيىدىن چىقىدىغىنىدا كېسسل ئالكاھول، كېسسوگلىتسېرىن، كېسسوكلىكول دېئاتسېتات بار. ئۇنىڭ ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى قىسمى بورنىل، ئىزوۋالېرىيانات، بۇنىڭ تەركىبىمۇ ياپونىيىدىن چىقىدىغىنىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى كۈچلۈك يەل ھەيدەش، قوزغىتىش، ئارام بېرىش ۋە سپازما بوشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاساسەن ئەسەب (نېرۋا) ئاجىزلىقلىرىدا روھنى كۆتۈرۈش، ئەسەب ئاغرىقلىرىنى، خاپىغانىنى، يۈرەك قوزغىلىشلارنى داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. نېرۋا ئاجىزلىقىدىن بولغان كېسەللىكلەرگە ۋە ئۇيقۇسىزلىققا ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. بولۇپمۇ ئاياللارنىڭ خاپىغان كېسەللىرى، نېرۋا ئاجىزلىقلىرى ئۇچۇن داۋالاش ئۇنۇمى بەك ياخشى.

ئادەتتە ئىسپىرتقا چىلاپ تېمىتىپ ئىچىشكە، قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. چاي ئورنىدا دەملەپ ئىچىلسىمۇ بولىدۇ.

تاغ قۇسى

(ھۇممازى جەبەلى)

RUMEX CRISPUS L (RUMEX JAPONICUS M) 羊蹄

تونۇش بۇ، ئۆلكىنىڭكىگە قارىغاندا، بويى ئېگىز ھەم يوغان، ئۇرۇقى دانلىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسيتى ئىچ توختىتىش، ئارام بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۆرەك، ئاشقازان، جىگەر، ئۇچەي، ئىسسىقتىن بولغان خاپىغان كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇنى قورۇپ ئىسھالغا بەرسە ئىچ توختىتىدۇ. يىلتىزى سۇغۇپ قىلىپ بېرىلسە، قورساق ئاغرىقىنى، ئىچتىن كەلگەن قانىنى، ھەيزنىڭ كۆپ كەلگەنلىكىنى، بالىياتقۇدىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ.

خېمىر قىلىپ جاراھەتلەرگە چاپسا، قىچىشقاق، تەمرەتكە، تىرناقنىڭ يېرىلىپ كېتىشىگە، ئارپا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، بەدەننىڭ قىچىشىشلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

سىركە بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، تالنىڭ ئىششىغىنىغا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى ناۋات بىلەن قوشۇپ، سۈپۈپ قىلىپ بەرسە يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ، 4 گرامنى تۆمۇر پوقىنىڭ سۈيى بىلەن قوشۇپ بەرسە

بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

28 — رەسىم، تاغنىڭ قوسى

خېمىر قىلىپ مۇپاسىل، قول، پۇتنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقلىرىغا بېرىلىدۇ. يىلتىزىنى بۆرە سويىمىسى يىلتىزى بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈپ مەقئەتنى ئىسلىسا، بوۋاسىرنىڭ تاشقى ئۆسمىلىرىگە پايدا قىلىدۇ. مۇقەل، موم يېغى، زىغىر بىلەن ئېلىشتۇرۇپ يۇمشاق سوقۇپ، پاكىزە لاتىغا سۈۋاپ، مەقئەتنىڭ ئىچكى تەرىپىگە قويسا، ئىچكى بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئاغرىقنىڭ يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ 10～3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۇتروج.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەك كېسەللىكلىرىگە بېرىلمەيدۇ. بېرىش توغرا كەلسە، ئارىيېدىيان، قەنت قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تال

(تىمال)

LIEN 脾

تونۇش بۇ مەشھۇر ئەزادۇر. يۇمشاق، يېنىك بولىدۇ. رەڭگى كۆكۈش، سول تەرەپتە بۆرەكنىڭ تېگىدە تۇرىدۇ. تالنىڭ خىزمىتى ھەققىدىكى تەپسىلىي مەلۇمات «كۇللىياتى تىب» كىتابىدا ئەتراپلىق بايان قىلىنغان. تالنىڭ ئەڭ ياخشىسى قولدا بېقىلىدىغان ياش، سېمىز ھايۋانلارنىڭ تېلىدۇر. ئۇچار قۇشلارنىڭ تېلى ھەممىدىن ناچار بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە ھايۋان ۋە ئادەمدە بولىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

ئىشلىتىلىش ئورنى تال قۇرۇتۇپ سېپىلسە، يېڭى جاراھەتلەرنى يېپىشتۇرىدۇ ھەم قان توختىتىدۇ.

دىققەت تال ئۇزۇندا ھەزىم بولىدۇ. بۇنى تۇزىتىش ئۈچۈن قوي يېغى بىلەن ياخشى پىشۇرۇش ھەم ئۇستىدىن سۇيۇق شەربەتلەرنى بېرىش كېرەك.

تال — قان ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىدىكى مۇھىم ئەزالاردىن بىرى بولۇپ، قىزىل قان ھۈجەيرىلىرى ۋە ئاق قان ھۈجەيرىلىرىنى بۇزىدۇ. يېڭىدىن ئاق قان ھۈجەيرىلىرى (لاتىنچە لېيكوتسىتلار) ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئانىنىڭ قورسىقىدىكى دەۋرىدە قىسمەن قىزىل قان ھۈجەيرىلىرى ئىشلەپچىقىرش رولىنى بولىدۇ. ئاق قان ھۈجەيرىلىرى ئىنسان بەدىنىنىڭ «ساقچىلىرى» بولۇپ، سىرتتىن مىكروب ياكى باشقا يات جىسىملار بەدەنگە كىرىپ قالسا، ئاق قان ھۈجەيرىلىرى دەرھال ئۇلارنى ئورىۋېلىپ جەڭ قىلىدۇ. بۇ بەدەننى مۇھاپىزەت قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

تەركىبى تال ئاساسەن ئاقسىل ماددىلىرى شار ئاقسىل (گلوبولىن)، يادرولۇق ئاقسىل (نۇكلېو-ئالبۇمىن)، تۆمۈرلۈك ئاقسىل(فېررو ئالبۇمىن) تۇتىدۇ. ئورگانىنىڭ تۇزلاردىن كۆپ مىقدارىدا ناترىي (نەترون) تۇزى ۋە ئاز مىقدارىدا فوسفات كىسلاتا تۇزلىرىنى تۇتىدۇ. ئۇلارنىڭ سىرتىدا كۆپ مىقدارىدا تۆمۈر ماددىسى بار. ھايۋاننىڭ تۇرىگە قاراپ فېررۇم ئوكسىدات، رۇبىگىن، سۇيدۇك كىسلاتاسى، سېرىق پۇرۇن (كىسلا-

نەسەن)، ئادەتتىن، ئىنوزىن، ئىنوزىتول، تانىرىن قاتارلىق ماددىلار بولىدۇ.

ئەگەر ھايۋانلارنىڭ تېلى ئېلىپ تاشلانسا زور ئاقىۋەت يۈز بەرمەسمۇ، ئەمما تەرەققىي قىلىشى ئاستىلىشىدۇ ھەمدە بەدەندە كالتسىي، فوسفور ماددىلىرىنىڭ ئالمىشىشىدا توسالغۇ پەيدا بولىدۇ.

دورا ئۇچۇن تولاراق كالىنىڭ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇتۇلغان تالقىنى كۆپىنچە كەم قانلىق (ئانېمىيە) كېسىلىنى داۋالاشقا ۋە يۇقۇملۇق كېسەللەر بىلەن ئاغرىغانلارنىڭ بەدىنىنى كۈچەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ.

بىر قېتىملىق مىقدارى: قۇرۇتۇلغان تالقىنىدىن يېرىم گرامدىن بىر گرامغىچە.

تالماكھانا

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇششاق ئۇرۇق بولۇپ، بىز ئاز ياپلاق، ئۇزۇنچاق كېلىدۇ. رەڭگى توپىرەڭ، پارقىرىما، تۇدەرىگە ئوخشاش شىلىمشىق، ئۆسۈملۈكى 50 سانتىمېتىرگىچە بولىدۇ. يوپۇرمىقى كاسىنە يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. يېرىك ۋە تۈكلۈك بولىدۇ. گۈلى ئاق، كاسىنە گۈلىدىن ئۇششاق، بوغۇملىرىمۇ كاسىنىنىڭ بوغۇملىرىغا ئوخشايدۇ. ئەمما بۇنىڭ بوغۇملىرىدا تىكەن بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئۇرۇقىنىڭ خۇسۇسىيتى كۆكۈلنى ئېچىش، بەدەننى سەمرىتىش، باھنى، مەنىنى زىيادە قىلىش، مەنىي تۇتۇش، سەۋدانىڭ، قانىنىڭ بۇزۇلۇشىنى يوقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى يۇمشاق ئېزىپ 6 گرامدىن 9 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ باراۋەر مىقداردا قەنت ياكى شېكەر، يېڭى سېغىلغان كالا سۈتى بىلەن ئىچسە مەنىنى كۆپەيتىدۇ. مەنىي تۇتالماسلىق كېسىلىنى يوقىتىدۇ. يوپۇرمىقى تېنىنىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى ئىچسە ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرماق تېنى، يىلتىزلىرى بىلەن يۇمشاق ئېزىپ خېمىر قىلىپ، قىزىتىپ بەلگە تاڭسا، بەل ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، چوڭ بوغۇملارغا تاڭسا، چوڭ بوغۇملارنىڭ سېرىقتېتى يىرتىلغانلىقى ۋە ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 7 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سۆئەلەبى مىسرى ۋە ئىلتىۋا (مورۇز پەلى).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سوغۇق نەرسىلەر.

تالىس فەر

(تالىسفر)

CORTEX TAXIS BACCATA

تونۇش بۇ بىر خىل قوۋزاق بولۇپ، دارچىندىن قېلىن ۋە قاتتىقراق بولىدۇ. بىر ئاز ئۆتكۈر ۋە خۇشبۇي، پۇراقلىق، رەڭگى چىلان رەڭگىدە، كونىرىغانچە قارا تەرەپكە مايىل بولىدۇ. پۇرىقى زەپىرانىنىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى لەقۋا، پالەچنى يوقىتىش، ئېغىزدىن، بالياتقۇدىن كېلىدىغان قانلارنى ۋە باشقا ھۆللۈك-لەرنى، بوۋاسىرنىڭ خۇنىنى توختىتىش، ئۇچەيلەردىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلىرىنى بېرىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بۇنى ئاغزىدا تۇتسا، ئاغزىغا چىققان ئۇششاق مودۇرلارنى يوق قىلىدۇ. ئېزىپ بوۋاسىر چاقىغا چاپسا، بوۋاسىرنىڭ دانىلىرىنى يوق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى $\frac{1}{4}$ زىرە ۋە بېرىم مقداردا ئوبھەل ياكى باراۋەر مقداردا سۇنبۇل ۋە بېرىم مقداردا سازەج.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ھەسەلدۇر.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىدە كۆرسىتىلىشچە، بۇ ئۆسۈملۈك زەرنەپ ئۆسۈملۈكى بىلەن بىر نەرسە. لۇغەتتە يېزىلىشچە تالسفر، زەرنەپ، اجل الجواد، سەرۇ تۇركستانى نامليرى بار. ئېلىمىزدىمۇ ئۆسىدۇ. يەنە تەتقىق قىلىش لازىم.

تاماكا

(تەتەن)

NICOTIANA TABACUM 菸草

29- رەسىم. تاماكا

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى بەسەينىك يوپۇرمىقىدىن ئۇزۇنراق، ئاچچىق، تېنى 50 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئۆسىدۇ. چېچىكى سېرىق، ئۇرۇقى قىزىل قارا، ئۇششاق بولۇپ، ھەر يىلى تېرىپ ھوسۇل ئېلىش مۇمكىن. بۇ بىر نەچچە خىل بولىدۇ.

چىقىش ئورنى دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىن، جۇملىدىن مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قۇرۇتۇش، نېرۋىنى پەسەيتىش، چۈشكۈرتۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى تەمرەتكىگە يوپۇرمىقىنى كۆيدۈرۈپ گۈل يېغى بىلەن مەلھەم قىلىپ چېپىلىدۇ ھەم قان توختىتىش ئۇچۇن چېپىلسا بولىدۇ. جاراھەتنىڭ سۇلىرىنى توختىتىدۇ. كونا چىلىم سۇيى ئىستىسقاغا ھەم يىلان چاقىقانغا ئىچكۈزۈلسە پايدا قىلىدۇ. يەنە تولا سىيگەنگە، تولا تەرلىگەنگە پايدا قىلىدۇ. سەيخانىدىكى يىغىلغان قارا كىرلىرىنى پىلتە قىلىپ ناسىر (بويۇن لىمفا تۇبېركۈلوزى) غا داۋاملىق (45 كۈن) چېپىلسا كونا ناسىرنى ساقايتىدۇ. كۆزگە تارتسا نامازشام قارىغۇسىنى ساقايتىدۇ. تاماكا يوپۇرمىقىغا فەنجەنكەشنىڭ

يوپۇرمىقىنى قوشۇپ چەككەندە بەلغەمدىن بولغان يۆتەلگە، كونا يۆتەل، زىققىگە، كۆزنىڭ قارائغۇلىشىشقا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بېلىق دورىسى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قۇرۇق ئىسسىقتىن بولغان مېڭە، يۇرەك ئاغرىقلىرىغا، ئىسسىق مىزاجلارغا ھەم قۇرۇق سوغۇق مىزاجلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ. تومۇرلارغا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، قانىنى قويۇلدۇرۇش، قۇرۇق ئىسسىقتىن بولغان تەپ(بەزگەك) كىمۇ بېرىلمەيدۇ. ئەگەر يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار پەيدا بولسا، يېڭى سۈت قاينىتىپ ئىچكۈزۈلىدۇ.

تەركىبى نىكوتىن، نىكوتىمىن، نىكوتېئىن، نىكوتېلىن ھەم رۇتىن قاتارلىق ماددىلار بولۇپ، بۇنىڭدىن تاشقىرى كۆپ مىقداردا كالىيۇم نىترىكۇم (10% يۇقىرى) ھەم ئاز مىقداردا كەھرىۋا كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى يوپۇرمىقىدىن قويۇق قاينىتىلما تەييارلاپ، پارازىتلارنى ئۆلتۈرۈشكە ۋە قىچىشقاق (قوتۇر) غا ئوخشاش پارازىتلىق تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىدۇ. پەقەت سىرتقىلا ئىشلىتىدۇ.

توز

PAVO CRISTATUS L. PEACOCK 孔雀

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇچار قۇش بولۇپ، رەڭگى ناھايىتى چىرايلىق. ئالىبۇلماچ، پارقىراق كېلىدۇ. قۇيرىقى ئۇزۇن ۋە ئېگىز. قۇيرۇق پەيلىرىنى ئاچسا كۇنلۇككە ئوخشايدۇ. ئاۋازى مۇشۇكنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ئەركىكى چىشسىدىن چوڭراق ۋە چىرايلىقراق. چىشسىنىڭ قۇيرۇقى كىچىكرەك بولىدۇ. بۇنىڭ چىشسى يىلدا بىر قېتىم تۇخۇم قويىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى گۆشى 2- دەرىجىلىك ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى گۆشى قاتتىق، كۇچلۇك، ئۇزۇندا سىڭىدۇ. ئاشقازاننى باھنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى گۆشىنى شورپا قىلىپ ئىچسە، بەقىن ئاغرىقى ۋە زاتىل جەنبە (پلېۋرىت) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۆشىنى، يېغىنى يېسە باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ. بۇنىڭ گۆشىنى سۇزاپ بىلەن پىشۇرۇپ شورپا قىلىپ ئىچسە، سوغۇق ئاشقازان ئاغرىقى، قۇلۇنجى ۋە قويۇق يەللەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بۇنىڭ شورپىسىنى ئىلمان ھالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن بەلگە قۇيسا ياكى بوغۇملارغا قۇيسا ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يېغى بىلەن بەلنى، ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى، مەقئەتنى ياغلىسا باھنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ يېغىنى ئېرىتىپ سۇ ۋە سۇزاپ، ھەسەللەر بىلەن قوشۇپ قورساققا چاپسا قۇلۇنجى ۋە ئاشقازان ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قېنىنى ئەنزۇرۇت ۋە تۇز بىلەن قوشۇپ يامان يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا جاراھەتنى ياخشىلايدۇ. مايىقىنى مەلھەم قىلىپ چاپسا، سۆگەلنى ۋە چاقا ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. بەدەننى پارقىرىتىدۇ. بۇنىڭ سۆڭىكىنى كۆيدۈرۈپ چاپسا، قارا داغ ۋە ئافكېسەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ ئۆتىدىن 0.3 گرام مىقدارىنى تەنھا ياكى سىركەنجۇبىل ۋە قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە، كونا ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئۆتىنى سىركە بىلەن چاپسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان

زەھرىنى قايتۇرىدۇ. يىرىڭلىق چاقىلارنى ۋە چاقا ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. ئەنزۇرۇت بىلەن قوشۇپ چاپسا بەدەندىكى ئاقنى يوقىتىدۇ. كۆيدۈرۈپ ئىزىپ جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. چىشقا سۈرتسا، چىشلارنى قۇرۇتۇلەيدۇ ۋە پارقىرىتىدۇ.

قۇرۇتۇلغان گۈشىدىن 400 گرامى كوزىغا سېلىپ كۆيدۈرۈلسە، شۇنىڭدىن 4 گرام مىقدارىدا تىللاغا ئوخشاش بىر پىلىس چىقىدۇ. شۇنى كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. بارلىق كۆز كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گۆشى بەك ئىسسىق، ئېغىر، ئۈزۈندا سىڭىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى تۇز، سىركە، ئاچچىقسۇ، قارىمۇچ، دارچىن، لاچىندانە، زىرە، يۇمغاقسۈت قاتارلىق دورىلار بىلەن پىشۇرۇپ يېيىش كېرەك.

جۈپلىمى تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى تۇز گۆشى - سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك، ئاساسەن دورىلارنىڭ زەھرىنى قايتۇرىدۇ. كونا ھۆكۈمالاردىن لىسىجىنىڭ يېزىشىچە، بۇنىڭ گۆشىنى يېگەندىن كېيىن ھەر قانداق دورىلارنى ئىستېمال قىلسا ئۇنۇم بەرمەيدۇ. بۇ، مەزكۇر گۆشنىڭ دورىلار زەھرىنى قايتۇرغانلىقىدىن بولىدۇ.

تۇز قېنى ئىسسىق بويىچە ئىچىلسە ھاشاراتلارنىڭ، مەسىلەن: زەھەرلىك يىلاننىڭ بەدەنگە تارقالغان زەھرىنى كېسىدۇ. بۇنىڭ ئۆتىمۇ ھاشارات چاقىقان جايغا چېپىلسا زەھەرنى تارتىۋالىدۇ.

تۇز مايىقى ئاياللارنىڭ خۇن كېسىلىنى ۋە سۈيدۈك تۇتۇلۇشىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

تاۋۇز

(بتتىخ ھىندى)

CITRULLUS VULGARIS SCHRAD 西瓜

30- رەسىم. تاۋۇز

تونۇش بۇ مەشھۇر ھۆل مېۋىلەردىن بولۇپ، خىللىرى كۆپ. ئەك ياخشىسى تاتلىق، سۇلۇق، يېپسىز ئۇبدان پىشقىنىدۇر.

چېقىش ئۇرنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇملىدا سوغۇق، 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل.

خۇسۇسىيتى سەپرا ۋە قاننىڭ تېزلىكىنى، تەشنالىقنى پەسەيتىش، سۈيدەكنى ماڭدۇرۇش، بەدەن قۇرۇقلۇقىنى يوقىتىش، كۆيۈك تەپلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئۇرنى تاۋۇزنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە يۇقىرىقى تەسىرلەرنى بېرىدۇ. سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە يەرقان كۆيگەن سەپرا ماددىلىرىنى يوقىتىدۇ، تاماق سىڭدۈرىدۇ. بۆرەكتىكى تاشلارنى ئىزىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ.

شېكەر بىلەن يېسە، بەدەندىكى قىزىقلىقنى پەسەيتىدۇ. سۇت بىلەن ئىچسە، سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەمرى ھىندى بىلەن ئىچسە، سەپرا خاراكتېرلىك ماددىلارنى، قوتۇر،

قىچقاقنى يوقىتىدۇ. شىرخىشت بىلەن ئىچسە، قىزىق تەپلەرنى، بۇزۇق خىلىتنى يوق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ تېلىغا زەرەر قىلىدۇ. سوغۇق ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ھەسەل، قەنت، گۈلقەنت.

تەركىبى 1- تاۋۇزنىڭ پوستى: موم ماددىسى تۇتىدۇ.

2- تاۋۇز ئۇرۇقىدا ئاقسىل ماددىسى (2%)، ياغ ۋە ۋىتامىن B_2قاتارلىق ماددىلار بار.

3- تاۋۇزنىڭ سۇيىدە فوسفور كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، مېۋە قەنتى (فۇرۇكتوزا)، ئۈزۈم قەنتى (گلۇكوزا)، قوموش قەنتى (ساكخاروزا)، ئاقسىل ئامىنو كىسلاتاسى (ئارگىنىن)، گلىكوكول، ئاق تىكەن شۇلتىسى(بېتائىن)، تاۋۇز ئامىنو كىسلاتاسى(تىستىرۇللىن)، چەيزىرەڭ ماددىسى (لىكوپىرېن)، سەۋزە پىگمېنتى(كاروتىن)، ۋىتامىن C، بروم قاتارلىق ماددىلار تۇتىدۇ.

يېقىندىن بۇيانقى تەتقىقات نەتىجىلىرىگە قارىغاندا، تاۋۇز تەركىبىدىكى قەنت ماددىسىنىڭ ھەققەتەن سۇيدۇك ھەيدەش تەسىرى بار بولۇپ، ياپونىيە ئالىملىرىنىڭ ئېنىقلىشىچە، تاۋۇزنىڭ تەركىبىدە ئاز مىقداردا بىر خىل توز بولۇپ، بۆرەك ياللۇغى (نېفرىت) گە ئالاھىدە ئۈنۈملۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئامېرىكا ئالىملىرىنىڭ تەتقىق قىلىشىچە، تاۋۇز قان بېسىمى يۇقىرى كېسەللەرگە (گىپېرتونىيە كېسىلىگە)، دوۋساق ۋە ئۆت خالتىسىنىڭ ياللۇغىغا ئوبدان پايدا قىلىدىكەن.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تاۋۇزنىڭ پوستى ئېتى بىلەن چاپلىشىپ تۇرغان قېلىن پوستى قۇرۇتۇلۇپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز. ئىسسىقلىقنى قايتۇرۇپ، بەدەنگە ئۆتكەن كۇن نۇرى ۋە يۇقىرى ھارارەت تەسىرىنى قايتۇرىدۇ، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ. تاۋۇز شاپىقى بىلەن ئېتىنى بىرلىكتە، تاۋۇزنىڭ ئۇستۇنكى قاتتىق پوستىنى شىلىپ تاشلاپ بىللە بېرىش كېرەك. (چۈنكى تاۋۇزنىڭ سۇيدۇك ھەيدەيدىغان ئاساسىي ماددىسى شاپىقى بىلەن ئېتى ئارىسىدا بولىدىغانلىقى تەجرىبىلەردە ئىسپاتلانغان)بېرىلسە، بۆرەك ئاغرىقى (نېفرىت) دىكى ئىششىپ كېتىشلەرنى، دىئابېت كېسىلىنى، سېرىقلىق كېسىلىنى داۋالايدۇ ھەمدە ھاراق بىلەن زەھەرلىنىشنى قايتۇرىدۇ.

تاۋۇزنىڭ سۇيى تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز. گىپېرئونىيە كېسىلىنى، بۆرەك كېسىلىدىن بولغان ئىششىقنى، دوۋساق ئاغرىقلىرىنى، سېرىقلىق كېسىلىنى، بالىياتقۇ كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

3-تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ پوستى (شاكىلى) ئۇجمە شېخىنىڭ نېپىز ئاق پوستى قاتارلىق دورا ئەشيالىرى بىلەن قاينىتىپ ئىچىلسە، ئۇچەيدىكى بادىنى ھەيدەيدۇ. ئۇچەيدىن قان كېلىشىنى توختىتىدۇ. شاكالنىڭ ئۆزىنى قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، قان قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

4- تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى قۇرۇق، سوغۇق، زەھەرسىز. قورساق ئىچىدىكى مونەكلەرنى يۇمشىتىدۇ. يىرىڭلىقلارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ. ئاشقازان، ئۇچەي ۋە ئىچكى ئەزالار ئۇچۇن ئەڭ مۇھىم دورا ھېسابلىنىدۇ.

يېغنى چقىرىۋېتىپ، ئېزىپ ئىچىلسە، ھەيزنىڭ بەك كۆپ كېلىشىنى توختىتىدۇ. خام يېسە بەلغەم بوشىتىدۇ. قويۇق قىلىپ قاينىتىپ ئىچىلسە، قان قۇسۇشنى، قان تۈكۈرۈشنى ۋە ئۇزاق داۋام قىلغان يۆتەلنى توختىتىدۇ.

تۇرۇنجى

(ئوتروچ)

CITRUS MEDICA 枸橼

31- رەسىم. تۇرۇنجى

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، ئالما، بېھى دەرىخىگە ئوخشاش. مېۋىسى ئۇزۇنچاقراق، ئۇچى ئۇچلۇق، رەڭگى سېرىق، تەمى ئاچچىق چۈچۈك، سۇلۇق. بۇ 2 خىل بولۇپ، 1-چوك، 2-كىچىك، بۇنىڭ پوستىنى ھەم ئۆزىنى ئىشلىتىمىز.

چېقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ ئىسسىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى پوستىنىڭ ئاۋۋالقى دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. ئىچىدىكى تىلىپلىرىنىڭ، ئۇرۇقىنىڭ 2-دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، گۈل يوپۇرماقلىرىنىڭ 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سەپرانىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، ئاچچىقلىقنى پەسەيتىش، سەپرانىڭ ئاشقازان، ئۇچەيگە قۇيۇلۇشنى توسۇش، ئىچ توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىقتىن بولغان خاپىغانغا، جىگەر ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەشكە، ئىچكى ئەزالارنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىشكە، ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىشقا، سەپرادىن بولغان ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىشقا بېرىلىدۇ. پوستىنى سوقۇپ زىمات قىلىنسا، تېز ماڭىدىغان چايان ھەم مۇڭگۈزلۈك يىلاننىڭ چاقىنىغا، قارا داغ ۋە تەمرەتكە جاراھەتلىرىنىڭ قارا داغلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى قۇرۇق پوستى 5～1 ياشلىقلارغا، 1.5～1 گرام؛ 10～5 ياشلىقلارغا 2～5. 1 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 5～3 گرام، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 10～5 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى لىمۇن ۋە نارىنجىنىڭ سۈيى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پەسىلگە قاراپ: قىش پەسلىدە ھەسەل، ياز پەسلىدە قەنت ياكى شېكەر؛ ئەتىياز، كۈز پەسىللىرىدە تۇز ياكى زەنجۈبىل قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى مېۋىسى لىمون كىسلاتاسى تۇتىدۇ. مېۋە پوستى لىمونېن، فىللاندرېن، تىسترال، تسترونىلال، لىنالوئول، گېرانىللاسېنات ۋە ھېسپېرىدىن تۇتىدۇ.

جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى 1-دورىلارنىڭ تەم پۇرىقىنى ياخشىلاشقا، ئاشقازاننى كۈچەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. 2- بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، كۆكرەكنىڭ سانجىپ ئاغرىشىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

تىنۇل مەختۇم

(قىزىل لاي-گىل)

BOLUS RUBRA 赤石脂（红土）

تونۇش جالىنوسنىڭ يېزىشىچە قىزىل رەڭلىك توپا بولۇپ، بۇ مەلىيۇن دېگەن جەزىرىدىن كەلتۈرۈلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىراقى توق قىزىل، ياغلىق، سىلىق، ئىچكى ۋە تاشقى تەرىپى ئوخشاش بولىدۇ. ئەگەر لەۋگە ياكى تىلغا قويسا چاپلىشىدۇ، پۈرىقى سېرىقچېچەكنىڭ پۈرىقىغا ئوخشايدۇ. جاراھەتكە قويۇلسا شۇ سائەتتە قانىنى توختىتىدۇ. بۇ سۈپەتلەر بولمىغىنى ناچار ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ فۇجيەن، خېنەن، جياڭسۇ، شەنشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. زەھەرنى پەسەيتىش قۇۋۋىتى بار.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، يۈرەك، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئەزالارنى تۇتاشتۇرۇش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ھەممە زەھەرلەرگە مۇقابىل كېلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. چۈنكى بۇ گىل تومۇرلاردا زەھەرنىڭ ماگنېتىغان يوللىرىنىڭ ئېغىزلىرىنى قورۇيدۇ. زەھەرنىڭ تەسىرىنى يوقىتىدۇ. زەھەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى بولغانلىقتىن، ھەممە ئەزالارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تەرەپلىرىدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى قىزىل گىلنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، ئۆپكىنىڭ ۋە گالنىڭ، ئۇچەيلەرنىڭ يىرىڭلىق چاقىلىرى ئۈچۈن، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشقانلىقى ئۈچۈن ۋە باشقا ئىچكى يىرىڭلىق چاقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ(مەيلى تەنھا ئىشلەتسۇن، مەيلى كەتىرا بىلەن ئىشلەتسۇن)، قان بۇزۇقلۇقى ئۈچۈن ۋابا خاراكتېرلىك، تائۇن خاراكتېرلىك قىزىق تەپلەر ئۈچۈن، قان، سەپرا خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈ ئۈچۈن، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن، بۇزۇق ئاب-ھاۋانىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ ۋە ئىچىلگەن زەھەرنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈنمۇ شاراب بىلەن بېرىلىدۇ. ھەرە، يىلان، غالجىر ئىت قاتارلىقلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ھەم شاراب بىلەن بېرىلىدۇ. ئەگەر گىلنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىسسىق سۇ، شاراب ياكى سېرىقچېچەك ئىچكۈزۈپ قوستۇرۇلسا زەھەرلەرنى قايتۇرىدۇ. زۇنتاريا (جىگەر ياكى تالىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن پەيدا بولغان ئىچ ئۆتكۈ) ئۈچۈن، ئۇچەيلەرنىڭ يىرىڭلىق چاقىلىرى ئۈچۈن پاقىيوپۈرمەقىنىڭ سۈيى بىلەن كىلىزما قىلىنىدۇ، بۇنى ھەسەل ياكى شاراب بىلەن تاشقى تەرەپتىن چاپسا ھەم يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. شۇنىڭدەك يېڭى-كونا جاراھەتلەرگە چېپىلسا قانتىقلىقنى تارقىتىپ جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. يىرىڭلىق سېسىق چاقىلار ئۈچۈن ۋە سۈنۈق ئۈچۈن، يەقلىش بىلەن ياكى بىر نەرسە تېگىش بىلەن يەتكەن زەربە ئۈچۈن تاشقى تەرەپتىن چېپىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قەنتۇرىيۇننىڭ يوپۇرمەقىنى ، ياۋا سامساقنى، شۇنىڭدەك مۇناسىپ يوپۇرماقلارنى ئېزىپ چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. قىزىل گىلنى يۇمشاق ئېزىپ، يېڭى-كونا، يىرىڭلىق چاقىلارغا سېپىلسە، قانلىرىنى، يىرىڭلىرىنى توختىتىپ، ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. چاقىلارغا چېپىشتا ياكى سېپىشتە چاقىلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىگە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ. بىر ئاز ئارتۇقراق ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ. يەنى چېپىلىدىغان ئورۇننىڭ ئەھلى ئەھۋالىغا قاراپ ئاق، قىزىل، تاتلىق ياكى ئاچچىق ھاراق، مۇسەللەس، ھەسەل بىلەن، كونا ئۇزۇم سىركىسى ياكى سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. ئەگەر بۇنى زەھەر ئېچىشتىن ئىلگىرى ياكى زەھەرلىك ھايۋان چېقىشتىن ئىلگىرى ئىچسە ئۇنىڭ زەھىرىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 4 گرامدىن 6 گرامغىچە.

ئورۇنباساری داغستان گىلى. بۇ يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەردە گىلى مەختۇمدىن كۇچلۇك-رەك. بۇنىڭدىن قالسا گىلى ئەرمىنى.

تۇزەتكۇچسى كەتىرا، ھەسەل، يەنە تالغا زىيان قىلىدۇ. تۇزەتكۇچسى: كەتىرا بىلەن گۇلاب.

ئاساسي تەركىبى ئالىيۇمىن ستىبكۇمدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ سىرتىدا تومۇر، مارگانېتس، ماگنىزىيە، كالتسي قاتارلىق ئوكسىدلانغان ماددىلار بار.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، قابىز.

خۇسۇسىيتى ئىچنى توختىتىش، كۆتەن چىقىشنى داۋالاش، قان توختىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئۆتكۇر ئاشقازان-ئۇچەي ۋەرەملىرى، ئۇچەي كېزىكى، ۋابا كېسەللىكلىرىدىكى ئىچ سۇرۇشلەرنى، ئۇزاققا سوزۇلغان ئىچ ئۆتكۇ، ئۇچەي قاناش، ئاشقازان يارىلىرى، قۇسۇش، ئاشقازان قاناش، ئىچىدىن كېلىدىغان يىرىڭ ۋە قانلىق ئىچ سۇرۇشلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قوشۇمچە كانلاردىن چىقىدىغان يەنە بىر خىل ئاق سېغىز بار. ئۇنىڭ كاندىن چىقىش ۋاقتىدىكى كۆرۈنۈشى ئاق ياكى قىزغۇچ، ساغۇچ رەڭلەردە بولىدۇ. تەركىبىدىكى ماددىلارنىڭ نىسبىتى يۇقىرى قىزىل لايدىن ئازراق پەرقلىنىدۇ. بۇ خىل ئاق چىنە توپىسىمۇ يۇقىرىقىدەك ئورۇنلارغا ئىشلەيدۇ. تەبىئىتى ۋە خۇسۇسىيتىمۇ ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۆپكىگە، يىلىككە، ئىچكى ئەزالارغا، خاپىغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئىچ سۇرۇشنى، قاناشنى، ئاياللارنىڭ ئاق خۇن كېسىلىنى داۋالايدۇ، سىرتقا قابىز دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ خىل چىنە توپىسىنى خەنزۇچە 高岭土 ، 白石脂 (گاۋلىڭ تۇ، بەي شى جې) لاتىنچە BOLUS ALBA, KAOLIN دەپ ئاتىلىدۇ. دوختۇرلارمۇ ئىچ توختىتىش، زەھەرلەرنى شۇمۇرۇپ ئېلىپ زەھەر-سىزلەندۈرۈش، جاراھەت، تەرلەش قاپارتقۇلىرىنى داۋالاش قاتارلىق ساھەلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

تۇخۇمى كاھۇ

(ئوسۇڭ ئۇرۇقى)

SEMEN LACTUCA SATIVA 莴苣籽

تونۇش بۇ بىر خىل سەينىڭ ئۇرۇقىدۇر. بۇ سەينىڭ يوپۇرمىقى ئۇزۇن، ئېقىش، سېرىق، ھاۋارەڭدە، تېنى ئۇزۇن، قووزىقى كۆك، ئىچىدە يۇمشاق، سۇتلۇك، ياغلىق ئېتى بار، تاتلىقراق تەمگە ئىگە، چېچىكى سېرىق، ئۇرۇقى قارا ۋە بەزىلىرىنىڭ ئاق بولىدۇ. ئۇرۇقى ئۆلكىنىڭكىدىن تاغنىڭكى ياخشىراق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا ھۆل سوغۇق، ئۇرۇقىنىڭ 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. تاغنىڭ ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى خۇننى تازىلاش، سەپرانىڭ تېزلىكىنى نورمال ھالغا كەلتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە ھەم ئۇرۇقىنىڭ مەست قىلىش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيتىمۇ بار.

ئىشلىتىش ئورنى قىچىشقاق، جىگەر، ئەمچەك ئاغرىقلىرىغا، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرگە، سۈيدۈك يولىدىكى جاراھەتلەرگە بېرىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ بەرسە ئىشتىھانى ئاچىدۇ ۋە جىگەر كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ. ئاشقازان ئاغرىقلىرى ئۇچۇن قاينىتىپ بەرسە تاماق ئورنىدا ئوزۇق بولىدۇ ھەم سۈتى كەم ئاياللارغا، ئۇيقۇسىز كىشىلەرگە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباساری خەشخاش، خۇنسیاۋشان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سىل كېسىلىگە، بەدىنى ئاجىز كىشىلەرگە، مەنىسى كەم كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ. داۋاملىق يېسە ئايالالار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتكە يارىماس قىلىپ قويىدۇ. مەستىكى، پىننە، چىگىسەي ئۇرۇقى، ھېلىلە، زىرىلەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە زىيىنىنى قايتۇرىدۇ.

تەركىبى ئوسۇگىنىك ئۆزىنى LACTUCA SATIVA (莴苣) دەپ ئاتىلىدۇ. جۇگىيلار كۆپىنچە ئوسۇگىنىك ئۆزىنى، قىسمەن ئۇرۇقىنى ئىشلىتىدۇ. ئوسۇگىنىك غولى، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىزىدا تۆۋەندىكى ماددىلار بار: ئوسۇك كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم لاكتانىكۇم)، ئوسۇك ئېلېمېنتى (لاكتۇكارىن)، ئالما كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم مالىكۇم)، كەھرىۋا كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم سۇكسىنىكۇم)، ئاسپاراگىن، ياغ جەۋھىرى، ۋىتامىن A، B، C، E ۋە كۇل ماددىلىرى بار. ئۇرۇقىدا يۇقىرىقىلاردىن تاشقىرى ئاقسىل ۋە ياغ بولىدۇ.

جۇگىيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

ئوسۇگىنىك ئۆزى سوغۇق، زەھەرسىز. تەركىبىدە ۋىتامىن C بولغىنى ئۈچۈن، قان توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە قان بۇزۇلۇپ چىرىش (سېپسىس) لەر داۋالىنىدۇ، قانىنى تازىلايدۇ، سۈت كۆپەيتىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، جىنسىي ئەزا ئىششقىلىرى، بوۋاسىر ئاقمىلىرى داۋالىنىدۇ. ھاشاراتلار چاقىقانغا پايدا قىلىدۇ، كۆكرەكتىكى ئېغرىقلارنى ئالىدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى يۇيۇپ تازىلىغاندىن كېيىن سۈيىنى چىقىرىپ ياكى قاينىتىپ ئىچكۈزۈلىدۇ. ئۇرۇقىدىن كۈندە 20～10 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

توخۇ تۇخۇمى

(بەيزە)

OVUM GALLI 鸡蛋

تونۇش ئاق شاكالنىك ئىچىدە سۈيۇق ئاق، سېرىقى بار بىر خىل تاماق ماددىسى بولۇپ، بۇنىك يوغان، يېگىسى ئوبدان بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىز ۋە جۇملىدىن رايونىمىزنىك ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى سېرىقىنىك ئاۋۇالقى دەرىجىنىك ئاخىرىدا ئىسسىق، ئېقىنىك 2- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، شاكىلى 2- دەرىجىنىك ئاۋۇلىدا قۇرۇق سوغۇق، ئىچىدىكى نېپىز پوستى ئاۋۇالقى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىش، باھقا قۇۋۋەت بېرىش، تاماق ھەزىم قىلىش، ئوزۇق بولۇش، يۇرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى بەدىنى ئاجىز كىشىلەرگە، يۇرەك ئاجىزلىق، مېڭە ئاجىزلىقلارنى داۋالاشقا ھەمدە ئوزۇقلۇق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 1 ياشتىن 5 ياشقىچە بولغانلارغا $\frac{1}{2}$ دىن 1 دانىغىچە، 5 ياشتىن 10 ياشقىچە بولغانلارغا 1 دىن 2 دانىغىچىلىك، 10 ياشتىن 15 ياشقىچىلىكلەرگە 2 دىن 4 دانىغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرىلارغا ئەھۋالغا قاراپ 4 دىن 15 دانىغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئىشلەتمەيدىغان ئورنى كۆپ يېگەندە ئاشقازاندا ئۇزاقتا ھەزىم بولمىدىغانلىقى ئۈچۈن تاماق سىڭدۈرۈش قۇۋۋىتىگە تەسىر قىلىدۇ. شۇنىڭدەك بۆرەكتە تاش پەيدا قىلىدۇ. تېرىگە ئاق، قارا داغ چۈشۈرىدۇ.

زىيانلىق تەسىرنىى قايتۇرغۇچسى: ئاپكامە(ئاچچىقسۇ) ھەم ئىسسىق دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچىلسە، زەھەرلىك تەسىرى يانىدۇ.

تاشپاقىنىڭ تۇخۇمى تۇتقاقلىق كېسەلگە ئىچكۈزۈلىدۇ. ئېقى زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈشكە پايدا قىلىدۇ. تۇرۇلغۇ، قىرغۇل، كەكلىك تۇخۇملىرىمۇ يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

تۇخۇم شاكىلىنى كۇشتە قىلىش ئۇسۇلى: شاكالنى تۇز بىلەن تەكرار يۇيۇپ، ئىچىدىكى پوستى (پەردىسىنى) ئېلىپ تاشلاپ، يۇمشاق سوقۇپ، كوزىغا سېلىپ گىلى ھىكمەت قىلىپ تونۇرغا كۆمىمىز. بىر كۇن تۇرغاندىن كېيىن ئېلىپ قارىساق ھاكتەك بولىدۇ. يۇيۇپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ كۆزگە چېپىلسا ئاق چۈشكەن كۆزگە پايدا قىلىدۇ. 2 گرام مىقدارنى قۇرۇق يېسە، قۇۋۋەت باھقا پايدا قىلىدۇ. ھەسەل، سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىششىققا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. قان چىققان يەرگە سىپىلسە قانىنى توختىتىدۇ. جاراھەتكە سىپىلسە جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. ئىچىدىكى پەردىسىنى سوقۇپ كەپتەر باچكىسىنىڭ قېنى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئايالار فەرجىگە ھەمەل قىلىنسا، سۈيىنى تارتىپ قۇرۇتىدۇ.

ھالۋا قىلىش ئۇسۇلى تۇخۇم سېرىقىنى ئايرىپ كالا يېغى بىلەن بىرگە قورۇپ دارچىن، جويۇزلەردىن 4 گرامدىن سوقۇپ، شېكەرنى گۇلاب بىلەن ئېرىتىپ، ئۇستىگە سوقۇلغان دورىنى سېلىپ قاينىتىپ ھەممىسى قوشۇلسا ھالۋا ھاسىل بولىدۇ.

تەركىبى تۇخۇم شاكىلى 90% ئەتراپىدا كالتسىي كاربونىك، 7.5% كالتسىي فوسفورىك ۋە يېلىم ماددىلىرىنى تۇتىدۇ. تۇخۇم ئېقىدا 14% تىن 12% ئاقسىل بولىدۇ. تۇخۇم سېرىقى، تۇخۇم فوسفورى (لېتسىتىن) 10% تىن 15% ئىگىلەيدۇ. يەنە كۆپ مىقداردا ياغ ھەم ۋىتامىن A، B، D تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى توخۇ تۇخۇمىنىڭ ئېقى-قۇرۇق، ئاز سوغۇق، زەھەرسىز. سېرىقى ئوتتۇرا دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

1- تۇخۇم ئېقى قىزىتما قايتۇرۇشقا، ئىششىق ياندۇرۇشقا، كۆز قىزىلىنى يوقىتىشقا، بىئاراملىقلارنى پەسەيتىشكە، يۆتەلگە، گال ئاغرىقىغا، ئاۋاز بوغۇلۇپ قېلىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

2- تۇخۇم سېرىقى بەدەننى قۇۋۋەتلەشكە، سۈيۇقلۇق كۆپ بولغان ئاشقازان كېسىلىنى داۋالاشقا ۋە ئىچ توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ، قورۇپ يېغىنى چىقىرىپ ۋە تالقانلاپ باشتىكى جاراھەتلەرنى تېڭىشقا ئىشلىتىدۇ.

3- تۇخۇم پوستى ئىچىدىكى ئاق پەردە ئۇزاق داۋام قىلغان تۇبېركۇلوز يۆتەللىرىدە چاكاندا (ماخۇاڭ)، زى يۈەن (紫苑) دېگەن دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە پايدا قىلىدۇ. تىلغا پىچاق تېگىپ قانىغان چاغلاردا نېپىز بولغانلىقى ئۇچۇن يۆگەپ قويۇلسا قانىنى توختىتىدۇ.

4- تۇخۇم شاكىلى شاكالنى سوقۇپ تالقىنىنى بىر قانچە دورىلار بىلەن قوشۇپ كۆپ تەرلەشكە قارشى ئىچكۈزۈلىدۇ. قۇسۇشنى توختىتىش ھەققىدىمۇ مەلۇماتلار بار.

قوشۇمچە تۇخۇمنىڭ ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا ئىشلىتىلىشى ھەققىدە تۆۋەندىكى مەلۇماتلار بار.

1-تۇخۇم ئېقى (ALBUM OVUM) مۆتىدىل ئوزۇقلاندۇرغۇچى بولۇپ، گالىنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان كېسەللىكلىرىگە لايىق كېلىدۇ. كىتاب-ژۇرناللاردىكى ئاخباراتلارغا قارىغاندا، تۇخۇم ئېقىنى ئىسسىتىپ سوزۇلما يارىلارغا تاڭسا، ئوتتۇرا قۇلاقنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان يالۇغلىرىدا تېمىتىلسا، كۆرۈنەرلىك نەتىجە بەرگەن. تۇخۇم ئېقىنى مىكروبسىزلاندۇرۇپ، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقلىرىدا ئاغرىق جايىغا ئوكۇل قىلىش، ئامىيوبالىق ۋە باكتېرىيىلىك تولغاقلىرىدا ئىچكۈزۈش (كۇندە 100 گرامدىن 3 قېتىم) ئوبدان ئۇنۇم بەرگەن. (ساغلاملىق گېزىتى 1950- يىل 5-ئاينىڭ 25-كۇنىدىكى 126-سانىدىن).

2-تۇخۇم سېرىقى (VITILLIUM OVUM) قەدىمكى كىتابلاردا تۈيقۇسىزلىققا«ئاجاۋ، خۇاڭلەن، تۇخۇم سېرىقى قاينىتىلمىسى» بېرىش پايدا قىلىدىغانلىقى ھەققىدە مەلۇماتلار بار. بىر دانە يېڭى تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى قازانغا سېلىپ قىزىتىپ، تۇخۇم يېغى چىقىرىپ بېرىپ (چوڭ كىشىلەرگە كۈندە 20مىللىلىتىرنى 3 كە بۆلۈپ، ئىچىشكە بېرىش، داۋاملىق 3 ھەپتە ئىچىپ بىر ھەپتە دەم ئالدۇرۇش يولى بىلەن) ئۆپكە تۇبېركۇلوزى داۋالانسا، كېچىسى قىزىتىپ تەرلەش، كۆپ تەرلەش، بەلغەم تاشلاش ئالاھىدە ئازىيىپ ئۇيقۇسى ياخشىلانغان. ياپونىيە تېببىي ژۇرناللىرىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا تۇخۇم سېرىقى يېغى يۇرەك كېسىلىنى داۋالىيالىغان ھەمدە تېرىگە سۈركەش ئارقىلىق تېرىدىكى ھۆل تەمرەتكىلەرنى داۋالىغان.

3-تۇخۇم شاكلى (CHORIONOVUMGALLI) ئوتقا قاقلاپ تالقانلاپ قاينىق سۇ بىلەن ئىچكۈزۈپ ئاشقازانىنىڭ شىلىمشىق سۈيۇقلۇقى كۆپەيگەن يالليۇغلىرى، ئاشقازان ئاغرىقى ۋە باللارنىڭ راخىت كېسىلى، ئۆپكە تۇبېركۇلوزى، سۆگەك تۇبېركۇلوزى قاتارلىقلارنى داۋالسا ئىنتايىن ياخشى. ئەرزان كالتسىي ماددىسى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

4-تۇخۇمنىڭ نېپىز پەردىسى (MEMBRANA FOLLICULARIS OVUM) بۇنى قويدىن ئېلىنغان سېرىقئەت ئورنىدا توقۇلمىلار بىلەن داۋالاشقا ئىشلىتىش مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن نېپىز پەردىنى ئېلىپ 2% ئاممۇنىيۇم خلورات ئېرىتمىسىگە 6 دىن 24 سائەتكىچە چىلاپ، ئاندىن ئۇنى ياريغا يېقىن جايغا تېرە ئاستىغا كۆمۈپ تىكىلىدۇ(ئۇسۇلى قوي پەردىلىرى بىلەن توقۇلما قويۇپ داۋالاش بىلەن ئوخشاش). ئوق يارىلىرىنى ۋە ئادەتتىكى ساقايماس جاھىل يارىلارنى، تېرە تۇبېركۇلوزى، بويۇن بەزلىرىنىڭ تۇبېركۇلوزى ۋە تاتۇقلارنىڭ قىسقىراپ قېلىشى، تۇبېركۇلوز يارىلىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

تۈدەرى

(تۇدرى)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى ئۈزۈن، تەنسىز، شاخلىرى قىزىل، قاتتىق، بىر ئاز تىكەنلىك، ئۇرۇقى نېپىز غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، چوڭلۇقى ماشتىن كىچىكرەك، بىر ئاز ياپىلاق. قىزىل، سېرىق ۋە ئاق رەڭدە بولىدۇ.

چېقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2 ـ دەرىجىدە ئىسسىق، 1 ـ دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى ھەممە خىللىرىنىڭ خۇسۇسىيتى ئىشتىھانى ئېچىش، باھنى قۇۋۇەتلەش، بەدەننى سەمرىتىش، ئىچ ئەزالارنىڭ سوغۇقلۇقىنى يوقىتىش، بەدەننىڭ رەڭگىنى قىزارتىش ۋە چىرايلىق قىلىش، سەۋدا خاراكتېرلىك ماددىلارنى يوقىتىش، ئاۋازنى ساپ قىلىش، قان خاراكتېرلىك قۇرۇق يۆتەلنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى سىركىدە قاينىتىپ مۇۋاپىق ھالدا ياپسە بەدەننى سەمرىتىدۇ. رەڭگى-روخسارىنى ياخشى قىلىدۇ. سۇ بىلەن ئېزىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، سەرتانىۋە قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى زەخمنى يوق قىلىپ، چاپاقلىرىنى تازىلايدۇ. ھەسەل بىلەن لوئوق تەييارلاپ يالسا كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى شىلىملىق خىلىتلارنى يوقىتىدۇ. شاراب بىلەن قاينىتىپ ئىچسە زەھەرلىنىڭ تەسىرىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى زەھەرلەرنىڭ تەسىرىنى يوقىتىشتا ئەھۋالغا قاراپ 15～9 گرامغىچە، بۇندىن باشقا ئەھۋاللاردا 9～6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباساری قىزىل بەھمەن.
دەققەت قىلدىغان ئىشلار ئىچكى ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى شېكەر.

تۇربۇت

(نىسۇت)①

RADIX DICTAMNI 白藓皮

32- رەسىم. تۇربۇت

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىڭ يىلتىزى بولۇپ، تېشى قارىراق. ئىچكى تەرىپى ئاق، گىياھنىڭ تېنى ئۈزۈن، يوپۇرمىقى ماشنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلى ھاۋارەڭ، مېۋىسى ئەرمۇدۇن دەرىخىنىڭ مېۋىسىگە ئوخشايدۇ. ئىچى قارا، سېرىق بولسا بۇنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. سوقۇلغاندا ئاسان سوقۇلىدىغان، يېپلىرى جىق بولسا بۇ يامان بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ، سىچۈەن، شەنشى قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۋالىدا ئىسسىق، 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بەلغەم ۋە ھۆللۈكنى، سەپرانى سۇرۇش، مېڭە، ئاشقازان، بالىياتقۇنى ھۆللۈكتىن تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سوغۇق بەلغەم مىزاجلىق كېسەللەرگە، پالەچكە، پەي كېسەللىرىگە، كۆكرەكنىڭ ھۆللۈكىدىن بولغان يۆتەلگە، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. بادام يېغىنى ھەم زىغىر يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بېرىلسە، مالىخولىيا، سارىاق، تۇتقاقلىق كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. سۇغۇپ (تالقان) قىلىپ ياكى قاينىتىپ بېرىلىدىغان بولسا يۇمشاق سوقماسلىق لازىم. چۈنكى ئۇچەي ئاشقازانغا چاپلىشىپ قالىدۇ. مەجۇنات قىلسا، يۇمشاق سوقۇلسا بولىدۇ. سۇغۇپنى زەنجىۋىل بىلەن شېكەر قوشۇپ بېرىلىدىغان بولسا، ئىسسىق سۇ بىلەن ئىچىش كېرەك. ئەگەر تۇز قوشۇپ بېرىلىدىغان بولسا، سوغۇق سۇ بىلەن ئىچىش لازىم.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ساپ ئۇزى كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ. ئىشلىتىلمەيدىغان ئەھۋاللار ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ. ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگىمۇ زىيىنى بار. كۆپ بېرىلسە ئەزالارنى قۇرۇتىدۇ. كۆكۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ. زىيانلىق تەسىرىنى قايتۇرۇش: ئۇستىدىكى قارا پوستىنى سويۇپ، بادام، پىستە يېغى بىلەن ئازراق مايلاپ كەتىرا قوشۇپ بېرىلىدۇ. بۇ گىياھقا زارادى دېگەن بىر تۈرلۈك ھاشارات قونغانلىقى ئۈچۈن بۇ ھاشاراتنىڭ تەسىرى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستىدىكى پوستى قىرىپ سويۇۋېتىلىدۇ.

ئورۇنباساری باراۋەر مىقداردا ئۇجمە يىلتىزىنىڭ قوۋزىقى، بەزى سوغۇق مىزاجلارغا باراۋەر مىقداردا

---

① تۇربۇتنىڭ ئەسلىي نامى IPOMEA TURPETUM ۋە ئامېرىكا قىتئەسىدە، كونۇلۇزۇلۇس تۇرپېتۇم بولۇش لازىم. خەنزۇچە 印度药喇叭根 (ھىندىستان يالاپا-كارناي گۈل يىلتىزى).

غاريقۇن، جاۋارىش ھەببى ۋە شەربىتى (قارابادىن كىبىرده بايان قىلىنىدۇ).

تەركىبى بۇ ئۆسۈملۈكته 0.15 پىرسەنت پۇراقلىق، ئۇچۇچان ماي بولۇپ، ئۇنىڭ مىقدارى ھاۋانىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ياز كۈنلىرى ئۇ خىل ماي كۆپ بولىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ سىرتىغا تىپىپ چىققان مايغا سەزگۈگە تۇتسا ئوت ئېلىپ كېتىدۇ. ئۆسۈملۈكته يەنه 0.02～0.03% ئالكالوئىد دىكتامنىن، سىكىممىيانىن، تىرىگونىللىن خولىن، دىكتامنولاكتون، ساپونىن بار. مېيى ئانېتول، مېتىل خاۋىكول تۇتىدۇ.

تەسىرى بۇنىڭ يېغى تېرىگه تەگسه تېرىنى كۆيدۈرۈپ زېدىلەندۈرىدۇ. ئۇزاققىچه ساقايمايدىغان يارا ۋە ئاغرىق بېرىدۇ. ساقايغاندىمۇ كۆيگەن جاي ئۇزاققىچه كەتمەيدىغان داغ ياكى تاتۇق قالدۇرىدۇ.

تەركىبىدىكى ئالكالوئىد دىكتامنىن زەھەرلىك تەسىرىگه ئىگه بولۇپ، بىر گرامىنىڭ $\frac{5-55}{1000}$ قىسمى چاشقانلارنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىيالايدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىده ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، تەمى قېرىق.

خۇسۇسىيىتى قىزىتما قايتۇرۇش، رېماتىزمنى يوقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بوغۇملارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگه ئىگه.

ئىشلىتىلىشى ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆزى تاماقنىڭ تەمىنى ياخشىلايدىغان دورا-دەرمانلار قاتارىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. تېبابەتته چوڭ بوغۇم ئاغرىقلىرىنى، سېرىقلىق كېسىلىنى، ياماڭ سۈپەتلىك بەزگەكنى، ھەيز توسۇلۇشنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك سۈننەتلىك (خەتنىكاھ) نىڭ كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

سىرتقى قېچىشقاق، تەمرەتكه، قان چۈشۈپ كېتىش ۋە چاچنىڭ قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي چۈشۈپ كېتىشلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە مىقدارى ئېچىشكه قاينىتىپ بېرىلىدۇ. قۇرۇقىدىن بىر قېتىمدا 6 گرام مىقدارىدا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقىمۇ باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ بېرىلىدۇ.

ئەسكەرتىش تۇربۇت ئەسلىده ھىندىستان كاناي گۈلىنىڭ يىلتىزى (TURPETUM) بولۇشقا تېگىشلىك. بۇنىڭ ئورنىغا ھازىر خەنزۇچه 白鲜 ، لاتىنچه DICTAMNUS DASYCARPUS TURCZ ئۆسۈملۈكىنىڭ كەسمىسى ئىشلىتىلۇاتقانلىقتىن، يۇقىرىدا شۇنىڭ نامى ۋە تەركىبلىرى، جۇڭيى تېبابىتىده ئىشلىتىلىشى تونۇشتۇرۇلدى.

تۇرپان تەرەپته قىسمەن ئۇيغۇر تېۋىپلىرى تۇربۇت ئورنىغا خەنزۇچه 开麻 (شىگما) دەيدىغان دورىنى ئىشلىتىدىكەن. ئۇنىڭ ئىشلىتىشى بۇنىڭدىن خېلى پەرقلىق - تەھرىر.

تۆگىقۇشى

(نۇئام-شەترمۇرغ)

STRUTHIO CAMELUS 鸵鸟

تونۇش بۇ بىر خىل قۇش بولۇپ، جىسمى يوغان، گەدىنى ئېگىز، تۆگىنىڭ بوينىغا ئوخشايدۇ.

33- رەسىم. تۆگە قۇش

پۇتلىرى كالىنىك پۇتلىرىغا ئوخشايدۇ. تۇيىقى يېرىق، رەڭگى توپا رەڭ. ئاق تەرەپكە مايىل، ئادەتتىكى قۇشلاردەك ئۇچالمايدۇ. بەلكى سەكرەپ ماڭىدۇ. بۇنىڭ سۈغا ئېھتىياجى ئاز بولىدۇ.

چېقىش ئورنى ئافرىقا ۋە ئاۋىستىرالىيە قىتئەلىرىدىن ھەم غەربىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ. ئاساسەن قۇملۇق جايلاردا ياشايدۇ. ئۆزلەشتۈرۈپ مەخسۇس ئورۇنلاردىمۇ بېقىلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بۇنىڭ گۆشى يەللەرنى تازىتىش، بەلغەملەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى گۆشىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە پالەچنى، لەقۋانى، ئەزالارنىڭ بەھىسلىقنى، چوڭ بوغۇم، بەل، يامىماش، كېچىك بوغۇملار، پاچاق ئاغرىقلىرىنى يوقىتىدۇ. سۇ چۈشۈش، بالىياتقۇنىڭ بارلىق سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلىرى ئۆچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى تىلى چىقمىغان كېچىك بالىلارغا ئىچكۈزۈلسە، تىلىنىڭ تېز چىقىشىغا يارىدەم بېرىدۇ. يېغى تاشقى تەرەپتىن چېپىلسا كونا ئىششىقلارنى، پۇت-قولنىڭ كۆپۈپ، پارقىراپ قېلىشىنى يوق قىلىدۇ، چايانىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. شۇ ياغ بىلەن كېچىك بالىلارنىڭ پۇت-قوللىرى ياغلانسا تېز ماڭىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىركە.

جۈڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

جۈڭيى تېبابەتتىدە تۆگىقۇشنىڭ گۆشى، كىشىلەر تاسادىپىي تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەرنى يۇتۇۋەتكەندە، ئۇنى ئېرىتىپ يوقىتىش ئۈچۈن ئىستېمال قىلىدۇرۇلىدۇ.

تۆگە

(جەمەل)

CAMELUS 骆驼

تونۇش بۇ مەشھۇر ھايۋانلاردىن بولۇپ، تۆگە باشقا ھايۋانلارغا نىسبەتەن بەك ھوشيار بولىدۇ. ئەگەر كېسەل بولۇپ قالسا، بەللۇتنىڭ يوپۇرمىقىنى يەيدۇ. يىلان چېقىۋالسا سەرتان يەيدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئەرەبى تۆگە بولۇپ، رەڭگى چىلان رەڭگىدە قىزىل، سېمىز، بىر ياشلىق بولغىنىدۇر.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۋىلىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى گۆشى، باھنى، بارلىق ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپنى پەسەيتىش، كونا يانپاش ئاغرىقنى، قارايەرقاننى، سۇيدۇكنىڭ كۆيىشىپ كېلىشىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى گۆشىنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە يېسە يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىدۇ.

بۇنىڭ گۆشىنى كۆيدۈرۈپ، ئېزىپ شىلىم قىلىپ چېپىلسا، قۇبا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېڭى ئۆپكىسى سوۋۇتماستىن قىزىق هالدا بەدەنگە چېپىلسا قارا داغنى ئالىدۇ. جىگىرىنى مۇۋاپىق هالدا يېسە، كۆزگە چۇشكەن سۇيۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. يېغى بوۋاسىرغا چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. پاچىقىنىڭ يىلىكى تۆگە يۇڭىغا ئوراپ هەيزدىن پاكىز بولغاندىن كېيىن 3 كۇن ئۇزمەستىن بالياتقۇ ئاغزىغا قويۇلسا، هامىله بولۇشقا يارەم بېرىدۇ.

يېڭى هۆل تېزىكى لىمفا تۇبېركۇلوزى ۋە بەدەنگە چىققان مۇدۇرلارغا چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

لوكىسىنى مۇۋاپىق هالدا يېسە، بالياتقۇنى، بوۋاسىرنى تازىلايدۇ، قاننى توختىتىدۇ، تېرىدىكى يورۇقلارنى ياخشىلايدۇ.

تۆگىنىڭ ئوت يېمىگەن بالىسىنىڭ ئاشقازىنىدىن ئېلىنغان ئوغۇز سۇت (پەنەرمايە) نى مۇۋاپىق هالدا يېسە، باهنى بەك قۇۋۋەتلەيدۇ ۋە قوزغايدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، قاتۇرۇشقا تېگىشلىك سۇيۇقلۇقنى قاتۇرىدۇ. سۇيۇلدۇرۇشقا تېگىشلىك توڭلاپ قالغان نەرسىلەرنى ئېرىتىدۇ.

سۇتىنى مۇۋاپىق هالدا ئىچسە، سۇ چۇشۇش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (بولۇپمۇ سۇيدۇكى بىلەن قوشۇپ ئىچسە)، بۇنىڭ سۇيدۇكىنى ئادراسمان بىلەن قاينىتىپ ئىلىمان هالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن بەدەنگە قۇيسا كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، پالەچ، ئەزالارنىڭ تۇيغۇسىزلىقى ۋە ئىششىقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تۆگە يۇڭىنىڭ تېشىنى ئېزىپ، يېرىڭلىق جاراهەتلەرگە سېپىلسە، جاراهەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. كۆيدۈرۈپ سېپىلسە، قاننى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەهۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار خىلىتلارنى بۇزىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى تۇز، سېرىقچېچەك، قىچا قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ يېيىش، ئاندىن كېيىن سىركە، ئاچچىقسۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى مۇۋاپىق هالدا ئىچىش.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

جۇڭيى تېبابەتتىنىڭ قەدىمكى مەشهۇر كىتابلىرىدا دورىغا ئىشلىتىش ئۇچۇن ياۋا تۆگىنىڭ گۆشى، يېغى ۋە باشقا مەهسۇلاتلىرى ياخشى دەپ هېسابلىنىدۇ.

1ـ تۆگە گۆشى: تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەهەرسىز هېسابلىنىدۇ، ئاساسەن يەللەرنى تارقىتىش، پەي هەم سۆگەكنى چىڭىتىش، تېرىنى سىلىقلاشتۇرۇش، يامان يارىلارنى داۋالاش خۇسۇسىيىتى بىلەن ئىشلىتىلىدۇ.

2ـتۆگە يۇڭى: ئاياللارنىڭ هەيز خۇنى ۋە ئاق خۇنىنى توختىتىشقا كۆيدۈرۈپ ئىشلىتىلىدۇ.

6ـتۆگە سۈتى: تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەهەرسىز، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ، قان كۆپەيتىدۇ، پەي هەم سۆگەكلەرنى كۆچەيتىدۇ، قورساقنى ئاچۇرمايدۇ دەپ هېسابلىنىدۇ.

4ـتۆگە يېغى: قۇرۇق ئىسسىق، زەهەرسىز، تېرىدىكى هەر خىل ياماق جاراهەتلەرگە، تېرىنىڭ يېرىلىشى قاتارلىقلارغا تۆگە يېغىنى ئوتقا قاقلاپ سۇركىسە داۋا بولىدۇ. گۇرۇچ ئۇنى بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە بوۋاسىرنى داۋالايدۇ.

تومۇر دورىسى

RADIX SARSAE 洋菱契根

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ شاخلىرى بولۇپ، ئۆسۈملۈكى زەيان دەپ ئاتىلىدۇ. لەبلابقا

ئوخشايدۇ. بىر-بىرىگە چىرماشقان، گۈلى خۇشبۇي، يوپۇرمىقى بىر ئاز كەڭ، يۇمشاق، رەڭگى كۆك، بەزى خىللىرىنىڭ شاخلىرى تىكەنلىك بولۇپ، قىزىلگۈلنىڭ تىكىنىگە ئوخشايدۇ. ئەڭ ياخشىسى غەربىنىڭ بولۇپ، سۈندۈرۈلسا ئىچىدىن چاڭ توزۇيدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقىلارنى تارقىتىش، خىلتىلارنى سۈيۈلدۈرۈش ۋە يۇمشىتىش، تەرلىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، مېڭە، كۆكرەك، ئاشقازان، جىگەر، بۆرەك، دوۋساق، بالىياتقۇلارنىڭ سوغۇق، ھۆل كېسەللىكلىرىنى داۋالاش، چوڭ بوغۇم ئاغرىقلىرىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ گۈلىنى پۇرىسا، سوغۇقتىن بولغان پۇتۇن باش ئاغرىقى ياكى يېرىم باش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇزۇم سىركىسى بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، سوغۇقتىن بولغان چىش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

قاينىتىلغان سۈيىنى چۆپچىنى قائىدىسى بويىچە ئىچسە، كونا يۆتەل، نەپەس سىقىلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازانىنى، جىگەرنى قۇۋۇتلەيدۇ. سۇ چۈشۈش، بۇۋاسىرنى شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا ھۆل سوغۇق كېسەللەرنى يوق قىلىدۇ. بۇنىڭ شېخىدىن 15 گرامىنى 500 گرام سۇدا 250 گرام (يېرىمى) قالغىچە قاينىتىپ، شېكەر ياكى ناۋات بىلەن ئىچسە، پالەچ، كونا يۆتەل، نەپەس سىقىلىش ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزىدىن 0.15 مىقدارىنى يۇمشاق ئېزىپ، بىنەپشە يېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتسا، سوغۇقتىن بولغان يېرىم باش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۆزىنى يۇمشاق سۇغۇپ قىلىپ، ھەر كۈنى 4 گرامىنى ناۋات بىلەن 10～8 كۈنگىچە ئىچسە، كونا چوڭ بوغۇم ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ. لاتىغا ئوراپ بالىياتقۇ ئاغزىدا قويسا خۇننى ماڭدۇرىدۇ. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامدىن 8 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى چۆپچىنى. دىققەت قىلىدىغان ئىشلار: ئىسسىق مىجەز، ياش كىشىلەر ئۇچۇن زەرەر قىلىدۇ.

توزەتكۈچىسى تاتلىق بادامنىڭ يېغى.

ساقلاش: بۇنىڭ قۇۋۇتى 20 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تۆمۈر

(ھەددە)

FERRUM 铁

تونۇش بۇ مەشھۇر مەدەنلەردىن بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن ئىككى خىل بولىدۇ. بۇنىڭ تاۋلانغىنى قاتتىق بولىدۇ، ئۇ پولات دېيىلىدۇ. تاۋلانمىغىنى يۇمشاق بولىدۇ، ئۇ ئاھەن (تومۇر) دېيىلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق. زەڭكارىنىڭ تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا 4-دەرىجىگىچە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى باھنى قۇۋۇتلەش، ئىچ توختىتىش، تالنىڭ ئىششقىنى پەسەيتىش، ئاشقازانىنى قۇۋۇتلە-

لەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى پولات، تۆمۈرنى تاۋلاپ، بىر قانچە قېتىم سۇدا سۇغۇرۇپ، شۇ سۇنى ئىچسە باھنى قۇۋۇەتلەيدۇ. ئۇچەيدىكى جاراھەت، بوۋاسىر، تال ئىششىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، سۇيدۇك توتالماسلىق كېسەللىكى، مەقئەت ئاغرىقى قاتارلىقلار ئۇچۇن، شۇنىڭدەك ھەيز ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تۆمۈرچىلەرنىڭ پولات-تۆمۈرلەرنى قايتا-قايتا سۇغارغان سۇيىنى ئىچسىمۇ، مۇشۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئەگەر قىزىتىپ، تاۋلانغان پولاتنى دۇغاپ (قېتىق بىلەن سۇنىڭ ئارىلاشمىسى) دا سۇغۇرۇپ ئىچسە، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى، ھەيز قېنىنى توختىتىدۇ. مەقئەت بوشاشقانلىقىنى يوقىتىدۇ (بۇ جەھەتتىكى تەسىرى كۈچلۈك)، زەھەرلەرنى قوشۇلۇپ قالغان شارابقا ئېكەكلەنگەن تۆمۈرنى ياكى ئېكەكلەنگەن پولاتنى سالسا، پۈتۈن زەھەرلەرنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ. شارابتىكى زەھەرلىكنى يوقىتىدۇ. ئاندىن ئۇ شارابنى ئىچسە زەھەر قىلمايدۇ.

ئورۇنباسارى ئاق قوغۇشۇن ۋە تۇچ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تۆمۈرنىڭ سۇفۇيىنى ئىچسە قورساق ئاغرىتىدۇ. ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ. باش ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچسى يېڭى سېغىلغان سۈت ئىچىش، قايماق قاتارلىق نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش، بىنەپشە يېغى، گۈل يېغى ۋە سىركىلەر بىلەن باشنى يۇغلاش ياكى ياغلىق شورپا بىلەن ئىچىشتىن ئىبارەت.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە تۆمۈر ھەم پولاتنىڭ تۆۋەندىكىدەك مەھسۇلاتلىرى ئىشلىتىلىدۇ:

1- ئېكەكلەنگەن پولات كېپىكى 砂针 PULVIS ACI : بۇنى تۆمۈر تالقىنى، پولات قۇمى دەپمۇ ئاتايدۇ. بۇ ئاساسەن يېڭىنە زاۋۇتلىرىدا يېڭىنە ياساش جەريانىدا چىققان قوشۇمچە مەھسۇلات، يەنى پولاتنىڭ ئۇششاق تالقىنىدىن ئىبارەت.

تەركىبى بۇنىڭ تەركىبىدە 98 پىرسەنتتىن ئارتۇق تۆمۈر تۇتىدۇ. بۇ قانچە ئۇششاق بولسا شۇنچە ياخشى.

تەبئىتى مۆتىدىل، تەمى قېرىق.

خۇسۇسىيتى جىگەرنى ياخشىلاش، سۇيۇقلۇقنى يوقىتىش، سېرىقلىقنى كۆتۈرۈش.

ئىشلىتىلىشى قورساقتا سۇ يىغىلىش (ئىستىسقا) نى داۋالاش، قورساق كۆپۈشنى قايتۇرۇش، سېرىقلىق كېسىلىنى داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. قەدىمدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان تەجرىبىلەرگە قارىغاندا، بۇنىڭ سۇيىدۇك ھەيدەش، سۇلۇق ئىششقلارنى قايتۇرۇش ئۇنۇمى ئېنىقتۇر. قاينىتىلمىغا قوشۇلغاندا لاتىغا ئوراپ قاينىتىلىدۇ.

2- تاۋلاپ سوقۇلغان تۆمۈر كېپىكى 铁落 :PULVISFERRI بۇ تاۋلانغان تۆمۈرنى سوقۇش جەريانىدا سەندەلدە قالىدىغان نېپىز كېپەكلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، قانچە نېپىز، قانچە ئۇششاق بولسا، شۇنچە ياخشى ھېسابلىنىدۇ.

تەركىبى ئوكسىدلانغان تۆمۈر تۇتىدۇ.

تەبئىتى مۆتىدىل، جىگەرگە تەسىر قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىشى ھەر خىل تۇتقاقلىق كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇرەكنى قۇۋۇەتلەيدىغان دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

تۆمۈر كېپىكى

(تۆمۈر پوقى - خوبسلىھەدىد)

PULVIS FERRI 铁落

تونۇش بۇ تۆمۈرنى تاۋلىغان چاغدا تۆمۈردىن ئاجرالغان كىردۇر. مەدەن كىرلىرى ئىچىدە ئەڭ

ياخشىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنى ئىشلىتىشتە مۇددىبىر قىلىپ، يۇيۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە يەردە بولىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق. 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئاشقازاننى، يۇرەكنى، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، ھەيزىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كېلىدىغان قېنىنى توختىتىش، ھاملىدار بولۇشنى توساش، بوۋاسرنى توسۇش، ھۆل تال كېسەللىكنى يوقىتىش، ئىچكى ئەزادىكى ھۆللۈكلەرنى، ئۇچەي، دوۋساقتىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىش، مەقئەتنى چىڭىتىش، سۈيدۈك تۇتۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىدە بويىچە كۆزگە تارتسا، كۆز قاپقىدىكى قاتتىقلىق ۋە يىرىكلىكنى يوقىتىدۇ. سۈيۇقلىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ. ھەسەل بىلەن مۇۋاپىق مىقدارىدا پىسە، ھۆل مىجەز كىشىلەرنى، جىنسىي ئالاقىدە ئاجىز كىشىلەرنى داۋالاپ كۈچەيتىدۇ. كونا شاراب بىلەن ئېزىپ چاپسا، بوۋاسرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ بىر ئاز يۇتقا بۇلاپ بالياتقۇ ئاغرىغا قويسا، بالياتقۇدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ، چاپسا ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلارنى ۋە ئەمچەكتە قېتىپ قالغان سۈتلەرنى يۇمشىتىپ تارقىتىدۇ. 20 ھەسسە ھەسەل ۋە سۇ بىلەن ئېزىپ قۇرۇتۇپ ئاندىن قاچىغا سېلىپ، ئۈستىگە زەيتۇن يېغى قۇيۇپ، ياغنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى قالغىچە قاينىتىلىدۇ. ئاندىن زاغۇن ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇلۇپ لوتۇق (يالانچۇق) تەييارلاپ، ھەر كۈنى 2 ئىلىم ئېلىپ يالىسا، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىدۇ، بەدەندىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى چىقىرىدۇ. بۇ ھەقتە تەسىرى بەك ياخشى. شۇنىڭدەك زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ ھەسەل بىلەن مەجۇن قىلىپ، ھەر كۈنى بىر ئاز يېسە يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى چوڭ كىشىلەرگە ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئارتۇق بېرىشكە بولمايدۇ. كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ.

ئورۇنباسارى كۈشتە قىلىنغان تۇخۇم شاكىلى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا ۋە ھەسەل.

تەركىبى بۇ، تۆمۈر-پولاتنى تاۋلاپ سوققاندا ئاجرىلىپ چۈشكەن تۆمۈر كېپىكى بولۇپ، ئاساسىي تەركىبى تۆت ئوكسىد تۆمۈر(فېررۇم تىترائوكسىداتۇم) دىن ئىبارەت.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇقراق، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھارارەتنى پەسەيتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، تۇتقاقلىق كېسىلىنى توختىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. جۇڭگىي تېبابىتىدە ئاساسەن مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ، تۇتقاقلىق كېسەل، كەم قانلىق، جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىق ھاللاردا بېرىلىدۇ.

تۇخۇمى ھەلىيۇن

(ھەلىيۇن ئۇرۇقى - مارچۇبە ئۇرۇقى)

SEMENA ARTHEMISIA VULGARIS SYNA

تونۇش بۇ ھەلىيۇن ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇرۇقى يۇمىلاق غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. خام ۋاقتىدا غىلىپى

كۆك، پىشقاندىن كېيىن بىنەپشە رەڭگىدە بولىدۇ. ھەر بىر غىلاپنىڭ ئىچىدە ھەببۇنىلغا ئوخشاش 3 دانە ئۇرۇقى بار. ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى قارا، قاتتىق ئۇچ قىرلىق، تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھنى قۇۋۇەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، ئىششىق ۋە يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، تالىنىڭ، جىگەرنىڭ توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. ھەسەل ۋە بىلسان يېغى بىلەن ئىچسە، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. سۇيدۇكنى ماڭدۇرىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ ئىلتقان توخۇ تۇخۇمى بىلەن ئىچسە باھنى قۇۋۇەتلەيدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، لاتىغا ئوراپ، بالىياتقۇ ئاغزىغا قويسا، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى شاقاقۇل ۋە تۇدەرى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا، مېڭىگە زەرەر قىلىدۇ.

ئەسكەرتىش لۇغەتۇلئەۋىيىدە كۆرسىتىلگەن لاتىنچە نامغا ئاساسلانغاندا، ئەمەن ئۇرۇقى ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ. ئۆسۈملۈكى ھەلىيۇن، مارچۇبە، ناگرون دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمەننىڭ بىر تۈرى بولۇشى مۇمكىن.

تۇخۇمى ئەنجىرە

(چاققاق ئوت ئۇرۇقى)

SEMENA URTICA THUNBERGINA 荨麻

34- رەسىم. چاققاق

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، مەزكۇر ئۆسۈملۈك يوپۇرمىقىنىڭ ئەتراپى ھەرىنىڭ چىشىغا ئوخشايدۇ. چىشلىق، تىكەنلىك ۋە ئۇششاقتۇر، تېنىنىڭ تىكەنلىرى يوپۇرمىقىغا نىسبەتەن ئاشكارا. بۇنىڭ تىكىنى بەدەنگە تەگسە بەدەننى قىزارتىپ قىچىشتۇرىدۇ. گۈلى سېرىق، ئۇرۇقى يۇمشاق ۋە پارقىرما، بىر ئاز ياپىلاق بولىدۇ. رەڭگى قارا تەرەپكە مايىل. ھەجمى كۈنجۈتتىن چوڭراق، ئاساسەن زىغىرغا ئوخشايدۇ. ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇرۇقى بولۇپ، ياخشىسى ئېغىر ۋە قارا تەرەپكە مايىل بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى شىلىملىق خىلىتلارنى يۇمشىتىش ۋە تارتىش، ئەزالارغا

قاپارتقۇ پەيدا قىلىش، قاتتىق ئىششقىلارنى تارقىتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى، سۈتنى ماڭدۇرۇش، باھنى قۇۋۇەتلەش، كۆكرەكنى، ئۆپكىنى، ئاشقازاننى تازىلاش، بالىياتقۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىش، جىگەرنىڭ، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۇرۇقنى مۇۋاپىق ھالدا ئېچىسە ياكى يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ ئارپا سۈيى بىلەن ئېچىسە، ھەمىدەش ۋە يۇقىرىغا تىنىش قاتارلىق بۆرەك كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۆرەكنى قويۇق شىللىق خىلىتلاردىن تازىلايدۇ. يوپۇرمىقىنى ئېزىپ، بۇرۇنغا قويسا، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. يوپۇرمىقىدىن 2 گرامنى ئېزىپ، بىر گرام مور بىلەن ھومۇل قىلسا ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

بۇنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى ئېزىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، بۇرۇن قېنىنى توختىتىدۇ. ھەيز ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. كودۇمباچاقلارنى (ئابسىس) تارقىتىدۇ ياكى ئېغىز ئالدۇرىدۇ، سۆگەلنىمۇ يوق قىلىدۇ. بولۇپمۇ ھەسەل بىلەن چاپسا، پەينىك تولغىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. تۇز بىلەن چاپسا غالجىر ئىتنىڭ چىشلىگەن زەخمىگە پايدا قىلىدۇ. موم يېغى بىلەن چاپسا، تال كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ چاپسا، قۇلاق تۇۋىدىكى ئىششىق ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇقنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە يېسە ھەمىدەش، يۆتەل، ھەيز ئۈچۈن، سېرىق سۇنى، شىلىملىق بەلغەمنى چىقىرىش، تال، بۆرەك كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. باھنى قۇۋۇەتلەيدۇ. كەرەپشە ئۇرۇقى، قوي سۈتى بىلەن ئېچسە باھنى قوزغايدۇ، شاراب بىلەن ئېچسە بەلغەمنى سۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ، ئارتۇق ئېچىش خەتەرلىك.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە، ئۈچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى، كەتىرا، چىلان.

تەركىبى پۈتۈن چۆپنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، K، A ۋە ئاز مىقداردا تاننىن تۇتىدۇ. ۋىتامىنلار چاققاق ئۆسۈملۈكىنىڭ ھۆلىگە قارىغاندا، قۇرۇقىدا كۆپ بولىدۇ. مەسىلەن: ھۆل چۆپتە ۋىتامىن C 14 مىللىگرام پىرسەنت بولسا، قۇرۇغان چۆپتە 50 مىللىگرام پىرسەنتكە يېتىپ بارىدۇ.

ئۇرۇقىدا ئاز مىقداردا ياغ ھەم يۇقىرىقى تەركىبلەر بار.

جۈڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى پۈتۈن چۆپنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، زەھەرلىك.

ئۇرۇقنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل.

ئاساسەن چۆپنىڭ ئۆزى ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى بەدەننى كۈچلەندۈرگۈچى دورا ئورنىدا ئورۇقلاپ كەتكەنلەرگە، سىللەرگە بېرىلىدۇ. پەيلەرنى، بولجۇڭ گۆشلەرنى چىڭىتىدۇ. يەلنى ھەيدەيدۇ. چۆپنىڭ سۈيىدە ۋاننا قىلىپ، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقلىرى، سانجىقلار داۋالىنىدۇ. ئۇچىدىكى پوپۇكى بىلەن بۈلارنىڭ تارتىشىپ قېلىشلىرى داۋالىنىدۇ. سىقىپ چىقىرىلغان سۈيى يىلان، چايان چاققان زەھەرلەرنى ئالىدۇ.

چەت ئەلدە چاققاق ئوت مۇھىم ۋىتامىن مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. يوپۇرمىقىدىن چىقىرىلغان سۇنى سۈيۇقلاشتۇرۇپ كۆيۈكنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئەمما جۈڭگىي تېبابىتىدە يوپۇرمىقى زەھەرلىك، يېگىلى بولمايدۇ، دەپ تەكىتلىنىدۇ.

ئەسكەرتىش تۇخىمى ئەنجىرەنىڭ لاتىنچە نامى توغرىسىدا باشقا پىكىرلەرمۇ بار. سىلىشتۇرما نامىنى قايتا تەتقىق قىلىشقا ئېھتىياجلىق.

تۇرۇپ

(پەجەل)

RAPHANUS SATIVUS　　萝卜

35- رەسىم. تۇرۇپ

تونۇش بۇ بىر خىل ئوتياش بولۇپ، ھەممە كىشىلەر تونۇيدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭ، ئىچكى ئۆلكىلەردىن كۆپ چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئۇرۇقىنىڭ 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. سەيگە ئىشلىتىدىغان بېشىنىڭ تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى ماددىلارنى يۇمشىتىش ۋە تارقىتىش، كېكەرتىش، ئېغىر تاماقلارنى ھەزىم قىلىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەتىياز تۇرۇپنىڭ يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ زەيتۇن يېغى ياكى سىرىقماي بىلەن يېسە يەل-لەرنى تارقىتىپ، تاماقنى سىڭدۈرىدۇ. قائىدە بويىچە تۇرۇپ يېغى تەييارلاپ قۇلاقفا تېمىتىلسا، قۇلاقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. مەنپەئەتى كۆپ. تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىپ، تۇرۇپنىڭ ئىچىگە گۈل يېغى قۇيۇپ، ئوتتا قويۇپ، قاينىغاندا ئېلىپ ئىلمان ھالدا قۇلاقفا تېمىتىلسا، قۇلاقتىكى يەللەرنى تارقىتىپ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. تەسىرى تېز. شۇنىڭدەك تۇرۇپنىڭ سۈيىنى گۈل يېغى بىلەن قاينىتىپ، ئىلمان ھالدا قۇلاقفا تېمىتىلسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

تۇرۇپ يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى كۆزگە تارتىلسا، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تېزلىتىدۇ. ئەگەر تۇرۇپنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ كۆزگە تېڭىلسا، كۆزنىڭ تېگى تەرىپىدىكى قىزىللىقنى كۆتۈرىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ تېڭىلسا، كۆزگە چۈشكەن سۇنى يوقىتىدۇ. قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، كونا يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. تۇرۇپنى قاينىتىپ، سۈيىنى سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ غار-غار قىلسا، ئاۋاز تۇتۇلۇپ قالغىنىنى ئاچىدۇ. تۇرۇپنى تاماقتىن كېيىن مۇڭاپىق ھالدا يېسە قورساقنى يۇمشىتىدۇ. تاماقنى تۆۋەن تەرەپكە ماڭدۇرىدۇ. تاماقتىن ئىلگىرى يېيىش توغرا ئەمەس. تۇرۇپنى ئېزىپ سۈيىنى چىقىرىپ مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە تاماقنى سىڭدۈرىدۇ. جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. سۇ چۈشۈش كېسەللىكى ۋە يەرقان كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. يوپۇرماقلىرىنىڭ سۈيى 30 گرام مىقدارى بېرىلسە، تاشلارنى چىقىرىدۇ(بولۇپمۇ سىركەنجۈبىلگە قوشۇپ

بېرىلسە تېخمۇ ياخشى). تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىپ، ئىچىگە چامغۇر ئۇرۇقىنى تولدۇرۇپ، ئاغزىنى بېكىتىپ، خېمىرنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، ئوتقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، ھەسەلگە قوشۇپ بېرىلسە، دوۋساقتىكى تاشنى چىقىرىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن). لېكىن 3 كۈن ئۇزىمەستىن بېرىش كېرەك. تۇرۇپنىڭ ئۇرۇقىنى ئېزىپ، شاراب بىلەن يىلان چاققان ياكى باشقا زەھەرلىك ھاشاراتلەر چاققان جايغا تېڭىلسا، زەھىرىنى، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ(ئەگەر تۇرۇپنىڭ قىرىلغان پوستىنى ئەزمەستىن ياكى ئېزىپ چايان ئۇستىگە قويۇلسا، چايان ئۆلىدۇ. چايان تۇرۇپ يېگەن ئادەمنى چاقسا ئاغرىمايدۇ). تۇرۇپنىڭ سۇيىنى بەدەنگە سۈركىسە، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ. تۇرۇپنى يەپ ئادەتلەنسە، رەڭگىرويىنى چىرايلىق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئۇرۇقىدىن 3 گرامغىچە، سۇيىدىن 9 گرامغىچە، تۇرۇپنىڭ ئۆزىدىن 60 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا، گالغا ۋە چىشلارغا زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى تۇز، ھەسەل ۋە سىركىگە چىلانغان زىرە. ئارتۇق ئىشلەتسە كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ، قورساق ۋە ئۇچەيلەرنى ئاغرىتىدۇ. خىلتلارنى بەتبۇي قىلىدۇ. پىت پەيدا قىلىدۇ.

تەركىبى تۇرۇپنىڭ يىلتىزى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. تۇرۇپ تەركىبىدە گلۇكوزا، ھىدرات ئۇپېكتىن، پېنتوزان، ئادېنىن، ئارگىنىن، خولىن، ھىستىدىن، تىرىگونېدىن، رافانول، رېتكوھول، ساپ ياغ تۇتىدۇ(ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى مىتىل مېركاپتاندىن ئىبارەت. تۇرۇپ يېغى ئۆزىگە خاس سېسىق پۇراقتا ئىگە، بۇ بېلۇك مادىدىلىرى سېسىغانلىقتىن چىقىدۇ). تۇرۇپتا يەنە ۋىتامىن B ھەم C، يود، بروم (بۇ قىزىل تۇرۇپ پوستىدا بولىدۇ)، دىئاستازا، گوگوزىدازا ئوكسىدازا، كاتالازا قاتارلىق مۇھىم ئېنزىملەر بار.

تۇرۇپنىڭ يوپۇرمىقىدا ۋىتامىن A ناھايىتى مول. تۇرۇپ ئۇرۇقىدا بولسا ياغ شىلىمشىق شىرىسى بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى تۇرۇپنىڭ ئۆزى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز.

1. تۇرۇپ ئۇرۇقى ئاشقازاننى كۈچلەندۈرىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، شۇ خۇسۇسىيەتلەر بىلەن ھەزىم قىلىشنىڭ بۇزۇلۇشى، ئاشقازاننىڭ كونا كاتارى (سۇلۇق ياللۇغى)، كونا كاناي ياللۇغى، سېسىق پۇراقلىق كاناي ياللۇغى، خىلىت كۆپەيگەن، كۆكرەك چىڭقىلىش، كېكىرىك كەلمەسلىك، كۆڭۈل ئېلىشىش، قۇسۇشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بەزگەككىمۇ بېرىلىدۇ.

2. يوپۇرمىقى قاينىتىمسى ئىششىق قايتۇرغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى قورساقتا سۇركەلسە مەيدىدە توپلىنىۋالغان تاماقنىڭ سىڭىشىغا ياردەم بېرىدۇ. يوپۇرمىقىنى يېسە تولغاقنى داۋالايدۇ ۋە ئالدىنى ئالىدۇ.

3. تۇرۇپنىڭ قاينىتىلغان سۇيى ئۇشۇشۇكنى داۋالايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن پۇت يۇيۇلسا، پۇت تەرلەشنى ئازايتىدۇ. يېڭى تۇرۇپ سالقىنلىتىپ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، تاماق سىڭىشكە ياردەم بېرىدۇ. قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، ئاشقازاننى كۈچەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، زەھەر قايتۇرىدۇ، سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، زىققە(دەم سقىلىش)نى داۋالايدۇ، قان تولغاقنى توختىتىدۇ، كۆمۈر ئىسى تەگكەندە داۋالايدۇ. تۇرۇپنىڭ قاينىتىلمىسى سۇيدۇك ھەيدەيدۇ، ئىششىق قايتۇرىدۇ.

ئىچىش مىقدارلىرى ئۇرۇقىدىن كۈندە 21～6 گرامى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ. قۇرۇق تۇرۇپتىن كۈندە 15～10 گرامى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ (يېڭى تۇرۇپ بۇ چەكلىمىگە كىرمەيدۇ). قۇرۇتۇلغان يوپۇرماقتىن كۈندە 15～10 گرامى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

تۈلكە

(سۆئلەپ)

VULPES JAPONICUS GRAY (GANUS VULGARIS) 狐狸

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ياۋا ھايۋانلاردىن بولۇپ، ئەرەبچىدە «سۆئلەب» پارسچىدا «رۇباھ» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئاق تەرەپكە مايىل بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، تېرىسى ئىسسىقلىقتا سەمۈرگە يېقىنىدۇر.

خۇسۇسىيتى باھنى قوزغاش، ئىستىسقانى، چوڭ بوغۇم ئاغرىقىنى، پالەچ ۋە قولاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى تۈلكە گۆشىنى مۇزاپىق ھالدا قائىدە بويىچە پىسە، سوغۇق مىجەز، ھۆل مىجەز كىشىلەرگە ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. باھنى قوزغايدۇ، ئىستىسقاغمۇ پايدا قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنى تېرىك ھالدا قول-پۇتىنى بوغۇپ قاينىتاتقان سۇغا تاشلاپ، ئوبدان پىشۇرۇپ، سۈيىنى ئىلمان ھالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن چوڭ بوغۇملارغا قويسا، بوغۇملار ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە مەزكۇر سۇدا ئولتۇرسا، بوغۇملارنىڭ قاتتىقلىقىنى ۋە ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ (بولۇپمۇ زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىلسا، ئاندىن مەزكۇر ئەمەلنى ماددىلارنى تازىلىغاندىن كېيىن، قىلسا ياخشىراق تەسىر بېرىدۇ)، بۇنى سۇدا قاينىتىپ سۇدىن چىققان ھورنى ئەدىيالدەك بىر نەرسىگە ئورۇنۇپ تۇرۇپ بەدەنگە ئالسا، پالەچ ئەزالارنىڭ يېغىلىپ قالغانلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

تۈلكىنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۆپكىسىدىن 4 گرامنى ئېزىپ سۇ ۋە ھەسەل بىلەن ئىچسە ھەمدەش ۋە يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى بىلەن قول-پۇتنى ياغلىسا، قول-پۇتقا سوغۇقنىڭ يامان تەسىر بېرىشىنى توسىدۇ. تېرىسىنىڭ كۇلى ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك، ناسۇر ۋە يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ تېرىسىدىن جۇۋا قىلىپ كەيسە، سوغۇق مىجەز، ھۆل، بەلغەمى مىجەز ۋە قېرى كىشىلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ (تۈكلىرى قانچىكى كۆپ بولسا ئىسسىقراق بولىدۇ). ئىسسىق مىجەزلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشىجۇڭگىي تېبابەتتىدە تۈلكىنىڭ گۆشى، ئىچكى ئەزالىرى، تۆت پۇتى، تېرىسى، كۆزى، قۇيرۇقى، ئۇتى، كالپۇكى، چۈيىسى، بېشى، بۇرنى، تېزىكى دورا.

1. تۈلكە گۆشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز، تۈلكە گۆشىنى قېيما قىلىپ، ئۇچىيىگە تىقىپ، پىشۇرۇپ يېسە، قىچىشقاقنى داۋالايدۇ. شورپا قىلىپ سۈيى ھەم گۆشىنى ئىستېمال قىلسا بەدەننى سەمرىتىدۇ (كۆپ يېسە ئىچكى ئەزالاردا يەلنى قايدۇرۇپ قويىدۇ، مەددە پەيدا قىلىدۇ)، تۈلكە گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ خامراق ھالدا يېسە، ئىچكى ئەزانى ئىسسىتىپ، سوغۇقلۇقنى ھەيدەيدۇ.

تۈلكىنىڭ ئىچكى ئەزالىرى تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك، ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى كېسىدۇ. باللارنىڭ دۆلىنىش، تۇتقاقلىق كېسىللىرىنى داۋالايدۇ. قېزى (ھېسىپ) قىلىپ پىشۇرۇپ بېرىلسە، چوڭلارنىڭ تۇتقاق كېسىلى، ساراڭلىقنى داۋالىشى مۇمكىن. تۈلكە جىگىرىنى كۆيدۇرۇپ كۇلى ئىچۇزۇلسە، تۇتقاق كېسەل ۋە تېتانۇس (قاتما) كېسىلىدىكى تارتىشىپ قېلىشلارنى بوشىتىدۇ (لى سىجىك).

تۈلكىنىڭ 4 پۇتى بوۋاسىر، قان كېتىشلەرنى داۋالايدۇ (قاينىتىپ سۈيى ھەم پەيلىرى ئىستېمال قىلىدۇ).

تۇلكىنىڭ تېرىسى باش تېرىسىنىڭ تۈكلىرىنى كۆيدۈرۈپ، كۈلى سۇ بىلەن ئىچكۈزۈلسە، چېچەك چىققان بالىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

تۇلكىنىڭ قۇيرۇقىنى كۆيدۈرۈپ سەپسە يامان جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

تۇلكىنىڭ كۆزى ئۇۋلىغان چاغدا ئويۇپ ئېلىپ، سالقىن جايدا قۇرۇتۇپ، قىزىق كۈلگە كۆمۈپ ئازراق كۆيدۈرۈپ، تالقانلاپ (كۈلدىن تازىلاپ)، ھاراق بىلەن بېرىلسە، تېتانۇس (قاتما) كېسىلىنى ۋە مېڭىگە قان چۈشۈش كېسىلىنى داۋالايدۇ.

تۇلكىنىڭ بېشىنى كۆيدۈرۈپ كۈلى بىلەن داۋالانسا، ناسور (لىمفا تۇبېركۇلوزى) يارىلىرىنى ساقايتقىلى بولىدۇ.

تۇلكە ئۆتى ئۇۋلىغان چاغدا ئېلىنىدۇ. زەھەرلىك، لى سىجىڭنىڭ يېزىشىچە ئەركەك تۇلكىنىڭ ئۆتى سۈغا تېمىتىپ ئىچكۈزۈلسە، ياماق سۈپەتلىك بەزگەكنى داۋالغىلى، ھاراق زەھىرىنى قايتۇرغىلى بولىدۇ.

تۇلكە چۈيەسى (پېنىسى)ئايالارنىڭ تۇغماسلىقىنى، جىنسىي ئەزا قىچىشىشلىرىنى، ئەرلەرنىڭ ئۇرۇق بېزى ئىششىشلىرىنى داۋالايدۇ.

تۇلكىنىڭ كالپۇكىنى قېيما قىلىپ، تۇز قوشۇپ تاڭسا، ياماق تىكەنلەرنى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىدۇ.

تۇلكە تېزىكى قومۇش، تاش، ئوت-چۆپ ئۈستىگە چۈشۈپ قالغانلىرى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. تۇلكە تېزىكى چوشقا يېغى بىلەن تېڭىلسا، گۆشلەرگە كىرگەن ياماق تىكەنلەرنى تارتىپ چىقىرىدۇ. جىگەردىكى يەل ۋە يۇرەك ئاغرىقلىرىنى داۋالايدۇ. مەسىلەن: رەڭگى تاتىرىپ، نەپەس قىسىلىپ، ئۆلۈك ھالەتتە ياتقان كىشىگە تۇلكە تېزىكىنىڭ خىلى كۆپ مىقداردىكى كۈلىنى 2 سەر (62.5 گرام) زەنجۈبىل بىلەن سوقۇپ ھاراق بىلەن ئاچ قورساقتا ئىچكۈزۈلسە، ئەتىسىلا كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم بېرىدۇ).

تەرخۇن

REFRETERO

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئىران خەلقى باشقا كۆكتاتلارغا ئوخشاش مەسىلەن: پۇدىنە، يالپۇز، جىر-جىرلارغا ئوخشاش نان بىلەن قوشۇپ يەيدۇ. قېتىق بىلەنمۇ ئىچىدۇ. جاڭگالنىڭ، يۇرتنىڭ دەپ 2 گە بۆلىنىدۇ. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى ھەم ئۇرۇقىدىن، شېخىنى قەلەمچە قىلىپ قويسا شېخىدىنمۇ چىقىدۇ. تەمىنىڭ ئۆتكۈرلىكى ئېغىزنى قورۇيدۇ، تېتىقسىز، بىر ئاز تاتلىق تەرىپىمۇ بار. ناشتىدا يالغۇز ئۆزىنى چاينىسا، ئېغىزنى، تىلنى بەھىس قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزى كىشىلەر ئاچچىق، قېرىق دورىنى يېيىشتىن ئىلگىرى چايناپ تۇرۇپ ئاندىن دورا يەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن دورىنىڭ ئاچچىق، قېرىقلىقى مەلۇم بولماي يۇتىدۇ. ياۋىسىنىڭ يىلتىزىنى ئاقىرقەرھا دەپ ئاتايدۇ. دېھقانلارنىڭ سۆزىچە ئادراسماننىڭ ئۇرۇقىنى كونا سىركىگە چىلاپ، سىركىنىڭ تەمىنى ئۆزىگە ئالغاندىن كېيىن تېرىسا، تەخۇن بولىدۇ ياكى ئادراسماننىڭ ئۇرۇقىنى تۇرۇپلۇققا تېرىسا تەرخۇن ئۇنىدۇ، دەيدۇ.

چىقىش ئورنى ئىراننىڭ شىرازىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى تارقىتىش، يېپىشقاق خىلىتلارنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، قورساق ئاچۇرۇش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇ دورىنى چاينىسا ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىپ، تەمىنى ئۆزىگە تارتىدۇ. ئېغىز بىلەن تىلنى بەھىس قىلىدۇ، چاينىغاندىن كېيىن بىر ئاز مۇددەت ئاغزىدا تۇتسا، ئېغىز ئىچىگە چىققان ئۇششاق

دانىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ۋابا خاراكتېرلىك زەھەرلىك بۇزۇق ھاۋا تەسىرىدىن ساقلايدۇ. ئەگەر بۇنىڭ يېڭى سۈيىنى شاراب بىلەن ھەل قىلىپ ئىچسە قاپارتقۇ، قىزىل ۋە باشقا ۋابا خاراكتېرلىك كېسەللەردىن ساقلايدۇ.

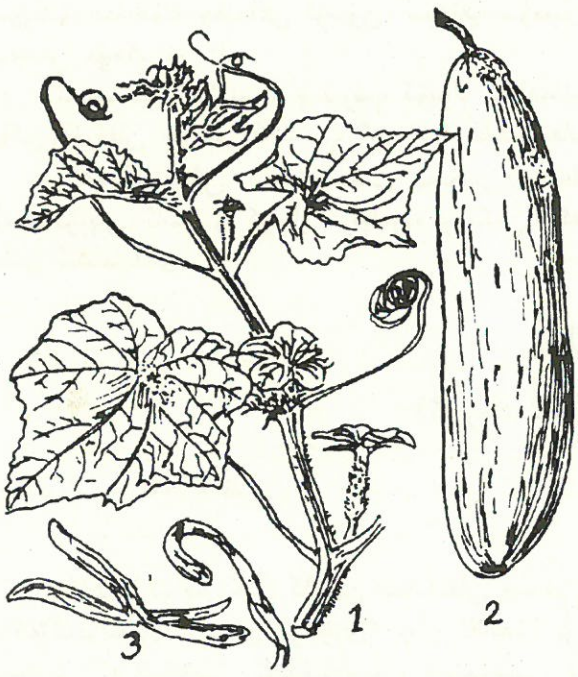
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. كۆپ ئىستېمال قىلسا، قانىنى كۆيدۈرۈپ باھىنى كېسىدۇ، كۆكرەكنى يېرىكلەشتۈرۈپ قويىدۇ. پات سىڭمەيدۇ.

تۇزەتكۈچسى ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن، سوغۇق كۆكتاتلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىش، كۆكرەكتە زەھەرلىك تەرىپىنى تۇزەتكۈچسى ھەسەل، ئۇزۇندا ھەزىم بولۇش تەرىپىنى تۇزەتكۈچسى كەرەپشىدۇر. ئارپىبەدىيان بۇ دورىنىڭ تەسىرىنى كۈچەيتىدۇ.

تەرخەمەك

(قىشا-خۇاڭگا-پېدىگەن، قىيار)

CUCUMIS SATIVUS 黄瓜

36- رەسىم. تەرخەمەك

تونۇش بۇ ھەممە كىشلەر تونۇيدىغان بىر خىل مېۋە بولۇپ، پېلەك ئۇزىتىدىغان ئۆ-سۈملۈكلەر قاتارىغا كىرىدۇ. ئۆزى يېنىدىكى نەرسىلەرگە يۆگىشۇالىدۇ. يوپۇرمىقى، ئۆسۈم-لۈكى خىيار ئۆسۈملۈكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن بۇنىڭ يوپۇرمىقى سىلىق ۋە كىچىكرەك. مېۋە-سى ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى، يو-غان، ئۇزۇن، ئەتلىك. ئىككىنچى خىلى، ئۇنىڭ-دىن كىچىكرەك، ئەتسىز. كىچىكىنىڭ ئۇرۇقى كۆپ بولۇپ، تومۇزنىڭ ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ. ئاۋۇلىقىدىن شىرىنراق بولىدۇ. ھەر ئىككى خە-لىنىڭ مېغىزى ئوتتۇراھال ئاچچىق بولىدۇ. ئەك ياخشىسى نازۇك، ئۇزۇن، سىلىق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭ ۋە ئىچكى ئۆلكە-لەردىن كۆپلەپ چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىلىك ئاخىرىدا سوغۇق ۋە ھۆل، مېغىزى ئېتىدىن ھۆلرەك.

خۇسۇسىيتى رەڭگى-رۇخسارغا جۇلا بې-رىپ پارقىرىتىش، تەشنالىقنى، قىزىقلىقنى، سەپرانى، قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، سۈيدۈكنى ھەيدۇرۇش خۇسۇسىيەت-لىرىگە ئىگە. پىششىق تەرخەمەك ئۇرۇقىنىڭ تەسىرى ياخشى.

ئىشلىتىلىش ئورنى تولا ئۇسسايدىغان كىشىلەرگە مۇۋاپىق مىقداردا بېرىلسە، تەشنالىقنى پەسەيتىپ، ھارارەتنى يوقىتىدۇ. تەسلىكتە سىيدىغان كىشىلەرگە بېرىلسە (بولۇپمۇ ئۇرۇقىنى)، سۈيدۈكنى ھەيدۇرىدۇ. ئەرلەر جىنسىي ئورگىنىنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. دوۋساقتىكى تاش ۋە قۇملارنى ھەيدەيدۇ. ئاچچىق

تەرخەمەك ئۇرۇقىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەسىرى كۈچلۈكرەك، يىلتىزىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ھەسەل سۈيى بىلەن بېرىلسە، سۈيۇق بەلغەم خاراكتېرلىك خىلتىلارنى قۇستۇرىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى سۈيدۈكنى ھاڭدۇرىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، بەدەننى پارقىرىتىدۇ، تومۇرلارنى تۇتاشقان ماددىلاردىن تازىلايدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى ئېتىدىن كۈچلۈك.

ئىشلىتىش مىقدارى ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قورساقنى كۆپتۈرۈپ قويىدۇ، ئۇزۇندا سىڭىدۇ. جىگەردە ھەزىم بولۇشى ناچار، تېز بۇزۇلىدۇ، كونا تەپلەرنى قوزغايدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سوغۇق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن تۇز، نانىخا، ۋاسالغۇ، ئارپىبەدىيان ۋە ئۆز پوستىنى يېيىشتىن ئىبارەت. ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن تۈزەتكۈچىسى: سىركەنجۈبىل، ئۇرۇقىنىڭ تۈزەتكۈچىسى: ھەسەل، زىرە، جاۋارىش كۇمۇنى ۋە ئۇدى.

تەركىبى تەرخەمەكنىڭ ئېتىدە پېنتوزان، قەنت ۋە ۋىتامىن C تۇتىدۇ. ئۇرۇقى ياغلىق، ماي، ۋىتامىن A تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، سۈيدۈك ھەيدەش، سالقىنلاتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. خام ھالدا 2～1 دانىنى يېيىشكە بېرىلىدۇ. ئەگەر ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ يېسە ئوڭايلا ئىچىنى سۇرىدۇ. سۈيدۈك ھەيدەش ئۇچۇن، سوقۇپ سۈيىنى چىقىرىپ، ئىچىش ياكى قۇرۇتۇلغىنىنى قاينىتىپ ئىچىش مۇمكىن.

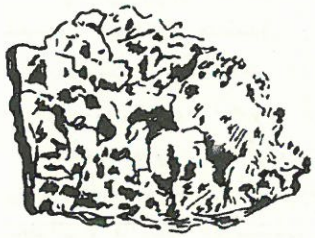
شىرىسىنى (سۈيىنى) چىقىرىپ كۆيۈك جاراھەتلىرى تېڭىلسا، ئاسان ساقايىتىدۇ. تەرخەمەكنىڭ يېڭى ياكى قۇرۇغان پېلىكى قاينىتىپ ئىچىلسە، قانلىق-قانسىز تولغاقنى داۋالايدۇ.

ئەسكەرتىش تەرخەمەكنى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەزى ۋىلايەتلەردە پېدىگەن، دەپ ئاتايدۇ. ئەمما تۇرپان، ئاقسۇ ۋە كۇچار تەرەپلەردە پېدىگەن دېگەندە چەيزىنى چۈشىنىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن تەرخەمەك نامى ئىشلىتىلدى.

تەلق

(ئەبرۇك-كەۋكەبولئەرز)

MUSCOVITUM　　云母石

37- رەسىم. تەلق

تونۇش بۇ بىر خىل كاندىن چىقىدىغان جىسىم بولۇپ، ئەرەبچىدە «كەۋكەبۇلئەرز» (زېمىن يۇلتۇزى) دەپ ئاتايدۇ. بۇ 3 خىل بولىدۇ. يەمەندىن چىقىدىغىنى، ئۇندۇرمەستىن چىقىدىغىنى، ھىندىدىن چىقىدىغىنى. بۇلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى يەمەندىن چىقىدىغىنى بولۇپ، رەڭگى كۈمۈشتەك ئاق. سۈزۈك، پارقىرىما، قاتمۇقات، يالپاق بولىدۇ. 2-دەرىجە-دىكىسى ھىندىدىن چىقىدىغىنى بولۇپ، بۇ ئاقلىقتا، نازۇكلۇقتا يەمەنىڭكىدىن تۆۋەنرەك، 3-خىلى ھەممىدىن ناچار بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇلىيە، شەزاڭ، سەندۇڭ، شەنشى، جيانگسۇ، جېجيانگ، خۇنەن، خۇبېي، ئەنخۇي، جيانگشى، خېنەن، خېبېي، يۈننەن

قاتارلىق ئۆلكىلىرىنىڭ ئايرىم جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇق. 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى قانلىق ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىش، تەپنى پەسەيتىش، ئېغىزدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ بويىچە ئىچسە، قانلىق ئىچ ئۆتكۈنى ۋە بارلىق ئەزادىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ، قىزىق تەپلەرنى پەسەيتىدۇ، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. بۇنىڭ يۇيۇلغىنىنى پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ئىچسە، كۆكرەكتىن، بالىياتقۇدىن، بوۋاسىردىن كېلىۋاتقان قاننى توختىتىدۇ. ئەگەر بۇنى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، ئەرلىك جىنسىي ئەزاسىدىكى يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەمچەك ۋە قولاقنىڭ ئارقىسىدىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. بوۋاسىر، قىچىشاق، قوتۇر، يىرىڭلىق ماخاۋ چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تېرىدىكى قارا ئىزلارنى يوقىتىدۇ. بۇنى ئىشلىتىشتە قائىدە بويىچە كۆيدۈرۈپ، كۇشتە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى تېنى قىمۇلىيا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا ۋە بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا، ھەسەل، ماي ۋە كەرەپشە ئۇرۇقىدۇر.

تەركىبى ئاساسەن كالىي، ئالىيومىنى تۇزلىرىنى تۇتىدۇ.

تەلقىنىڭ تۇرى خىلى كۆپ، ناترىيلىق تەلق(پاراگونىتوم)، بېلىق قاسىرىقىدەك تەلق(لېپىدولىتوم)، قارا تەلق(بىوتىتوم)، ئالتۇن تەلق(فلوگوپىتوم)، لىتى ۋە تۆمۈرلۈك تەلق(زىنۋالدىتوم)، تۆمۈر قاسىراقلىق تەلق (ئاننىتوم) دېگەن تۇرلىرىمۇ بار، دورىغا ئىشلىتىلىدىغىنى ئاق تەلق (مۇسكۇۋىتوم) دىن ئىبارەت.

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇقراق، ئۆپكە، جىگەرلەرگە تەسىر قىلىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، ئۇچەينى سالقىنلاتىدۇ. يۇرەك سىقىلىش، تولغاق، تېلىقىپ كېتىدىغان يۆتەللەر داۋالىنىدۇ. چىيقان، كودۇمبا قاتارلىق جاراھەتلەر ئۇستىگە سۇركەلسە ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

تەلۇە ئانار

(رۇممان مەۋز)

PUNICA GRANTUM AMARARUM 酸榴

تونۇش بۇ، تاتلىق ئانارغا ئوخشايدۇ. تەمى تەلۇە(ئاچچىق-چۇچۇك) بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى سوغۇقلۇقتا، ھوللۇكتە مۆتىدىل(ئوتتۇراھال).

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، سەپرانىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، قاننىڭ زىيادىلىكىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سەپرادىن بولغان تەپكە، ئىچ سۇرۇشكە، سېرىقلىق كېسىلگە، قىچىشاققا پايدا قىلىدۇ. مىس قاچىدا شەربەت قىلىپ بېرىلسە، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچە بولغانلارغا 15～10 گرامغىچە، 10～5 ياشقىچە بولغانلارغا 20～15 گرام؛ 15～10 ياشقىچە بولغانلارغا 30～25 گرام، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا 40～35 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاچچىق ئانار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ھۆل، سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە، يۆتەلگە بېرىلمەيدۇ. بېرىش توغرا كەلسە شېكەر بىلەن شەربەت قىلىپ بېرىلسە بولىدۇ.

جۈپلىيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تاتلىق ئانار بىلەن ئوخشاش.

جاۋاشىر

GALBANUM 格蓬脂

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىڭ يېلىمى بولۇپ، ئىچى ئاق، تېشى قىزىل، بەتبۇي، تەمى ئاچچىقراق. تەملىك دورىدۇر. بۇنىڭ گىياھى 60 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە، تېنىنىڭ ئۈستى تۈكلۈك، يوپۇرمىقى ئەنجۈر يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، گۈلى سېرىق، خۇش پۇراقلىق، ئۇرۇقى قارا، رۇم بەدىيانىغا ئوخشاشراق، خۇشبۇي، ئۆتكۈر پۇراقلىق بولۇپ، ئۈستى قارا، ئىچكى تەرىپى ئاق كېلىدۇ.

يېلىمنى ئېلىشتا يىلتىزلىرىنى ئۆيەر-بۇيەردىن ئازراقتىن ئېچىپ، ئېچىلغان يىلتىزىنى تىلىپ ئاستىغا يوپۇرماق سېلىپ قويۇلسا، يېلىمى ئېقىپ چۈشىدۇ، يوپۇرماقتىن قۇرۇغاندا يىغىپ ئالىدۇ ياكى گىياھ تازا گۈللەپ ئۆسكەن چاغلىرىدا يىلتىزىنى ھەم تەنلىرىنى تىلىپ، يوپۇرماق سېلىپ قويسا، تومۇزنىڭ ئاپتاپ نۇرى بىلەن يېلىمى ئېقىپ چىقىدۇ. بۇ ئۇسۇل بىلەن ئېلىنغىنى بەكمۇ ياخشى بولۇپ، سوقۇپ سىركە ياكى سۇغا سالسا تېز ئېرىيدۇ، پۇرىقىمۇ ئۆتكۈر بولىدۇ. تېنىدىن چىققىنىنى قۇرۇغاندا سېرىق سۇغا سالسا ئاق سۇت رەڭدە بولىدۇ. ئۇ يىلتىزىدىن چىققىنىدىن كۆچسىزرەك بولىدۇ. باشقا نەرسە ئارىلىشىپ قالغىنى قارا رەڭدە مومغا ئوخشاش بولىدۇ. بۇنى ئىشلىتىشكە يارىمايدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى بۇيى ئۆتكۈر، زەپەر رەڭگىدە قىزىل سېرىقراق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى پەينى قۇۋۇشتەلەش، يەللەرنى تارقىتىش، ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى پالەچ، لەقۋا، تۇتاقلىق كېسەللەرگە، كىچىك بالىلارنىڭ دۆلەڭگەنلىكى، تىترىمىگە (جىما-جىنسىي ئالاقىنىڭ تولا بولغانلىقىدىن بولغان تىترىمە كېسىل)، بەدەننىڭ ھەر خىل زەخمىلىرى ئۈچۈن بېرىلىدۇ. مېڭىدىن چۈشىدىغان ھۆللۈكنى توسۇشقا، ئۈچەي ئالمىشىش كېسىلىگە، چوڭ بوغۇمغا، سۇنۇقتا، قان توختىتىشقا، ھۆللۈكتىن بولغان يۆتەلگە ئىشلىتىلىدۇ. يۇقىرىقى كېسەللەرنى داۋالاش ئۈچۈن 1.5 گرام جاۋاشىر مەرزەنجۇش سۈيىدە قاينىتىپ بېرىلىدۇ ھەم زىمات قىلىنسا، زەخمىلەر دەفئى بولىدۇ. 4 گرامى سوقۇپ بېرىلسە، بەزگەك، سۇ چۈشۈش، جىگەر كېسىلى، ئىدرانىڭ تېمپ كېلىشى ھەم سۈيدۈك يوللىرىنىڭ قىچىشىشى، بالىياتقۇنىڭ ئىششىشلىرى، ھەيزنىڭ توختىماسلىقى، ھۆللۈكتىن بولغان قۇلۇنج، سۈيدۈك يولىدا تاش تۇرۇشلاردا، زىيانلىق ھاشاراتلارنىڭ چاقىنىدا پايدا قىلىدۇ. 2 گرامى سوقۇپ بېرىلسە، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. بىرەر گرامچىنى سۇدا ئېرىتىپ قۇلاقتا تېمىتىلسا، گالغا پايدا قىلىدۇ. كاۋاك چىشقا قۇيۇلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرمىقىنى سوقۇپ سىقىپ، سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تالنىڭ ئىششىقلىرىغا چېپىلىدۇ. سىقىلغان سۈيىنى ئۈزۈم سۈيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ 20 كۈن توختىتىپ ئىچسە،

تال كېسەللىكى ھەم سۇ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ گىياھنىڭ مېۋىسىدىن 2 گرامنى سوقۇپ ئەمەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىتناقى رەھمگە (بالياتقۇ يەللرىگە) بېرىلىدۇ.

يېلىمى ھەسەل بىلەن مەلھەم قىلىپ كونا جاراھەتلەرگە چېپىلىدۇ. يېغى بەدەننى قۇۋۇشتىلەشكە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 5～1 ياشقىچىلىكلەرگە 0.5～0.3 گرامغىچە، 5 ياشتىن يۇقىرى 10 ياشتىن تۆۋەنلەرگە 1.0～0.5 گرامغىچە، 10 ياشتىن 15 ياشقىچە بولغانلارغا 3～1 گرامغىچە، 15 ياشتىن چوڭلارغا 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن پىننە ياكى ئەنجۇر سۈتى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېسە تاشقا زىيان قىلىدۇ.

(مۇرمەككى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە زىيان قىلمايدۇ)

تەركىبى بۇ ئىران ۋە مىسىردا ئۆسىدىغان ئەنجىدان ئائىلىسىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك ALUREF RESSIOB ALFINOBLAG دىن ئېلىنىدىغان بىر خىل يېلىمسىمان ماددا بولۇپ، تەركىبىدە 20～5% ئۇچۇچان ماي، 60% رېزىنا، 20% يېلىم، 10～1% سۇ، 2% قالدۇق ماددىلار بار.

ئىشلىتىلىشى ئاساسەن قاتتىق مەلھەملەر تەركىبىگە قوشۇپ قوزغاتقۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

جىگەر

(كەبىد)

HEPAR 肝

تونۇش بۇ بىر خىل مۇرەككەپ ئەزا بولۇپ، ئىنسان ۋە ھايۋاناتنىڭ بەدىنىدىكى چوڭ ئاساسىي ئەزالاردىن بىرى ھېسابلىنىدۇ. تەبىئىي قۇۋۇەت باشقا ئەزالارغا شۇ جىگەردىن بارىدۇ. تاماق ۋە خىلىتلارنىڭ ھەر قېتىم ھەزىم بولۇپ پىشىدىغان ئورنىدۇر. بۇنىڭ ئەتراپلىق ئەھۋالى ئۇيغۇر تېبابەت ئىلمى تەشرىخ (ئاناتومىيە) چوڭ كىتابلىرىدا كۆرسىتىلگەن، جىگەرلەرنىڭ ياخشىراقى ئۇچار جانۋارلارنىڭ جىگىرىدۇر. بولۇپمۇ سېمىز ۋە ياش توخۇنىڭ، ئۆردەكنىڭ، غازنىڭ جىگەرلىرىدۇر.

چارۋا مالالار جىگىرىدىن ياخشىراقى ئوغلاقنىڭ ۋە بىر ياشلىق سېمىز قوزىنىڭ جىگىرىدۇر. جىگەرنىڭ ناچارراقى چوڭ، قېرى ھايۋانلارنىڭ جىگىرىدۇر. بولۇپمۇ ۋەھشى جانىگال ھايۋانلىرىنىڭ جىگىرى ناچار بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەر بىر جايدا، ھەر قانداق جانۋاردا بولىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆزنى قۇۋۇەتلەش، ئۇچەينىڭ يېرىڭلىق جاراھەتلىرىنى يوقىتىش، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى جىگەرنى تىلىپ ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇز، سەمغى ئەرەبى سېپىپ كاۋاپ قىلىپ يېسە، ئۇچەيدىكى يېرىڭلىق جاراھەتلەر ئۇچۇن ۋە ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر يېگۈچى كىشىنىڭ تاماق ھەزىم قىلىش قۇۋۇتى كۈچلۈك بولسا ۋە ھەزىم قىلالىسا، كاۋاپ قىلىپ ناشتىدا يېسە، تۇتقاقلىق كېسەللىك ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك كەكلىكنىڭ جىگىرىنى قۇرۇتۇپ ئېزىپ

4 گرام يېسە، ئۇمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. شۇنىڭدەك توڭگۇزنىڭ جىگىرىنى سىركە بىلەن ئىستېمال قىلسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ ۋە بۆرىنىڭ جىگىرىنىمۇ مۇۋاپىق مىقداردا يېسە، جىگەر ۋە تومۇر ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىت جىگىرى (مەيلى ساق ئىت بولسۇن، مەيلى غالجىر ئىت بولسۇن) غالجىر ئىتنىڭ چىشلىگىنى ئۇچۇن ۋە چىشلىگەن كىشىنىڭ سۈدىن قورقۇشنى يوقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەرنى ئىچكى تەرەپتىن يېيىشكە ۋە تاشقى تەرەپتىن چېپىشقا بولىدۇ. ئەگەر ئوغلاقنىڭ جىگىرىنى قورۇپ يېسە، تۇتقاقلىق كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەرنى قورۇغان ۋاقتىدا چىققان ھورنى كۆزگە ئالسا ياكى كاۋاپ قىلغان ۋاقتىدا ئاققان سۈيى كۆزگە تېمىتسا، بۇلارنىڭ ھەممىسى شەپكورلۇق (كېچىسى كۆرمەسلىك) كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەتلىك. كېلەنىڭ جىگىرىنى قۇرت يەپ ئاغرىغان چىشقا قويسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئەگەر بىر ئادەم ئالماس يەپ قالغان بولسا، كېلەرنىڭ جىگىرىنى يېپقا چىگىپ يۇتۇۋېتىپ، بىر ئاز مۇددەتتىن كېيىن ئاستا تارتىپ ئالسا، ئالماس شۇ جىگەرگە چاپلىشىپ چىقىدۇ. تۆگىنىڭ جىگىرىگە قارىمۇچ، دورا پىلپىللارنى يۇمشاق ئېزىپ سېپىپ كاۋاپ قىلىپ، ئاققان سۈيىنى كۆزگە تارتسا، شەپكورلۇقنى يوقىتىدۇ. كۆزگە چۈشكەن سوۇ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ(يېڭى ۋاقتىدا مەزكۇر ئىلاجنى قىلسا) . شۇنىڭدەك تۆگىنىڭ جىگىرىنى قۇرۇتۇپ كۆزگە تارتسا، بۇمۇ شەپكورلۇقنى، كۆزگە چۈشكەن سۇنى يوقىتىدۇ. ھەر بىر ھايۋاننىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە جىگەرنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇ ھايۋاننىڭ بايانىدا ئەتراپلىق زىكرى قىلىندى.

ئىشلىتىلىش مىقدارى .ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىنغان ئىشلار ئېغىر، ئۇزۇندا سىڭىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى تۇز، سىركە، ئاچچىقسۇ، دارچىن، زىرە، قۇرۇق يۇمغاقسۇت بىلەن كۈچلۈك ئوتتا ئوبدان قورۇش.

ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن سىركە بىلەن يۇمغاقسۇت سېلىنىدۇ.

سوغۇق مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئىسسىق دورىلار سېلىنىدۇ ھەمدە مۇناسىپ دورىلار، جاۋارىشلار بىلەن يەيدۇ.

تەركىبى جىگەرنىڭ تەركىبىدە ھەر خىل ماددىلار بار. ئۇلاردىن ئەڭ مۇھىملىرى جىگەردە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئۆت، گلۈكوگېن (ھايۋانات كراخمالى) ، لىپوئىد، لېتسىتىن، ھېموپروتېيىن، ۋىتامىنلار، ئۇلاردىن تاشقىرى، فىبرىن توقۇلمىلىرى قاتارلىق ماددىلاردىن ئىبارەت.

ساغلام ھايۋان جىگىرى كەم قانلىقنى يوقىتىش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان تەركىبلەرگە باي. ئۇلارنىڭ سىرتىدا جىگەردە زەھەرسىزلەندۈرۈلگەن ھەر خىل زەھەرلىك ماددىلارنىڭ قالدۇقلىرىمۇ بولۇشى مۇمكىن.

جىگەرلەرنىڭ جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ھەر قايسى جانۋارنىڭ ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندا سۆزلەندى. جۇڭىي تېبابىتىدە ئومۇمەن جىگەر كۆزنى روشەنلەشتۈرىدىغان، كەم قانلىقنى يوقىتىدىغان مۇھىم دورا ئەشيا ھېسابلىنىدۇ. لېكىن جىگەردە بېغىر قۇرتىغا ئوخشاش يۇقۇملۇق قۇرتلار ۋە باشقا ئىللەتلەر بولۇشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۇچۇن جىگەرنى ئىشلىتىشتە بۇ جەھەتلەرگە قاتتىق دىققەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

جىگدە

(غۇبەيرا)

ELAEAGNUS 沙枣

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، جىگدە دەرىخىدىن چىقىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ تېنى جىگەررەڭ، قارامتۇل، يوپۇرمىقى كۈمۈش رەڭ، چېچىكى سېرىق، خۇشبۇي، مېۋىسى سېرىق، ئۇستىدە پوستى بار. تەمى تاتلىق، ئىچىدە ئۇزۇنچاق، قارا ئاق يوللۇق ئۇرۇقى بار. كۈزدە 10-ئايدا پىشىدۇ، بۇنىڭ ئەركەك-چىشسى بار.

2 خىل بولىدۇ، 1- خىلىنىڭ مېۋىسى چىلانىدەك، 2- خىلىنىڭ مېۋىسى چوڭدۇر.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۇالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق. خېمىنىڭ قۇرۇقلۇقى ئارتۇقراق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قۇۋۇەتلەش، نېرۋىنى پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى باش كېسەللىرى، ئاشقازان كېسەللىرىگە ، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە، مەنىنى تۇتۇشقا، ئىچ سۇرۇش كېسىلىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچە بولغانلارغا 15～10دانە؛ 10～5 ياشقىچە بولغانلارغا 30～15 دانە، 10 ياشتىن چوڭلارغا 40～30 دانە، چوڭلارغا 50 دانىغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى پىندۇق (رۇس ياڭقى)

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆچى 2 يىل تۇرىدۇ، كونىلىرىنى ئىشلەتمەسلىك لازىم.

تەركىبى جىگدە مېۋىسىدە خېلى كۆپ مىقداردا قەنت ماددىسى بولۇپ، قۇرۇتۇلغان نان جىگدە قەنت ماددىسى 70%～62 تەشكىل قىلىدۇ. يەنە تاننىن ماددىسىمۇ بار. جىگدىنىڭ يېلىمى سانائىتە ۋە داۋالاش ئىشىدا سەمغى ئەرەبى (گوممى ئارابىك) ئورنىدا ئىشلەيدۇ.

چەت ئەلدە جىگدە ئاشقازان كېسەللىرىنى داۋالاشقا، ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىشقا، پىشقان مېۋىسىنى ئىسپىرتقا چىلاپ كۈندە بىر قانچە قېتىم 20～10 تامچىدىن ئىچىش ئارقىلىق بەدەننى قۇۋۇەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ. جىگدىنىڭ تەركىبىدە قەنت ماددىسى كۆپ بولغانلىقتىن، 100 كىلوگرام جىگدىدىن 28～27 لىتىر ئىسپىرت چىقىرىۋېلىنىدۇ. قەندالەت سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

جىگدە گۈلى

FLORES ELAEAGNUS 沙枣花

تونۇش بۇ جىگدە دەرىخىنىڭ گۈلى بولۇپ، ئېقىش سېرىق رەڭدە، خۇش پۇراقلىق چېچەكتۇر.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنى قۇۋۇەتلەش، مەنىنى قوزغاش، يۈقۇملۇق كېسەللەرگە مۇداپىئە قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئورنى ھەر خىل مېڭە كېسەللىرىگە، كۆكرەك ئاغرىقلىرى، ھاسىراش، ھۆمۈدەش، دېمى تۇتۇلۇش، ئۆپكە جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازاننى قوۋۇتىدۇ. باھانى قوۋۇتىدۇ. جىگەرنىڭ، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. بەزگەك كېسىلى، تالنىڭ بۈزۈلغىنىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇ ئادەتتە شەربەت قىلىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. سوقۇپ خېمىر قىلىپ جاراھەتلەرگە تاڭسا پايدا قىلىدۇ. ھۆلى بولمىسا قۇرۇقنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئۇنى قاينىتىپ يېغى چىقىرىلىدۇ. مۇپاسىل، پەي سۈسلاپ كەتكەنلەرگە ھەم چاچنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ياغلىنىدۇ. گۈلىدىن چىقىرىلغان ئەرەق (چىلانمىسىنى پارغا ئايلاندۇرۇپ ئېلىنغان سۇ) مەيدىدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. يەنە جىگدە بىلەن ئوخشاش ئىشلىنىدۇ.

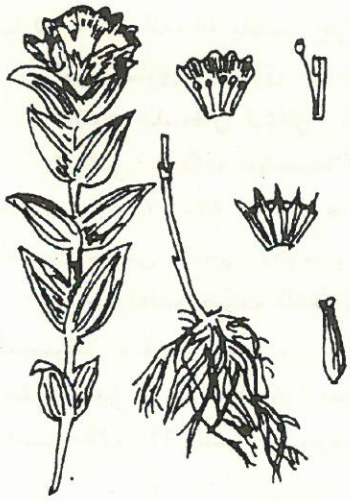
ئىشلىتىلىش مىقدارى 1 دىن 4 گرامغىچە يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنى بويىغا يەتكەن قىزلارغا پۈراتماسلىق كېرەك.

جېنتىيانا

(گېنتىيانا)

RADIX GENTIANAE (GENTIANA SEABRA BUNGE) 龙胆

38- رەسىم. جېنتىيانا

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بولۇپ، 2 خىلدۇر.

1-خىلى رۇمى. 2- خىلى غەيرىي رۇمى. بۇنىڭ ياخشىراقى ۋە ئۈيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى رۇمى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. رەڭگى تۈتۈق قىزىل تەرەپكە مايىل. تەمى ئاچچىق. ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى بىر مېتىرغىچە، تومۇلۇقى كىچىك قول مىقدارى بولىدۇ. يوپۇرمىقى ياڭاق ياكى پاقىيوپۇرمىقىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز كىچىك، ئەتراپى چىشلىق، گۈلى قىزىل كۆك تەرەپكە مايىل. مېۋىسى ياپىلاق غىلاپ ئىچىدە، غىلاپى نازۇك، يېنىك بولۇپ، كۈنجۈتىنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي قىسىملىرى، ئەنخۇي، جياڭسۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. شۇنىڭدەك چاۋشەن، ياپونىيىلەردىمۇ بار.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۇنلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، بەدەننى پارقىرىتىش، ئىششىق يەللەرنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىش.

يۇرەكنى زەھەرلەرنىڭ تەسىرىدىن ساقلاش، سۈيدۈكنى ماڭدۇرۇش، تۇغۇتنى تېزلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە يۇقىرىدىكى زىكرى قىلىنغان كېسەللىك-

لەرگە، غالجىر ئىت چىشلىگەن زەخمنى ساقايتىشقا، زەھەرلىك ھاشاراتلار زەھىرىنى پەسەيتىشكە، ئىچكى تەرەپتىن ئىچكەن زەھەرنى پەسەيتىش، جىگەر، تالنىك ئىششقلىرىنى ياندۇرۇش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ.

بۇنىك 6 گرامىنى شاراب بىلەن ئىچسە، پەينىك تولغىشپ قالغانلىقىغا، جىگەرنىك، تالنىك ئاغرىقلىرىغا، سوغۇقلۇقىغا، ئىششقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر 4 گرامنى قارىمۇچ، سوداپ شارابى بىلەن ئىچسە، ھەر تۇرلۇك زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. بۇنىك ئوسارىسىدىن 4 گرامنى سۇ بىلەن ئىچسە، بىقىن ئاغرىقى، ئاشقازان ئاغرىقى، جىگەرنىك سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقى، يىقىلغاندىن بولغان زەخىم، سېرىقئەت ئاجىزلىقى، پەينىك تولغىشپ قالغانلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

جېنتىيانانى ئېزىپ شاراب بىلەن چاپسا، زەھەرلىك جاندارلارنىك چاققان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. يامان يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى ياخشىلايدۇ، ئىچكى ئەزالارنىك سوغۇقتىن بولغان ئىششقىنى تارتىدۇ. ئەزالارغا يەتكەن زەربە، سۇنۇق، ئاشقازان ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا بەھەقنى يوق قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى مەككە خېنىسى بىلەن قولنىك ئالقىنىغا چاپسا، ھەيز قېنىنى توختىتىدۇ. كۆزگە سۇركەپ قويسا، كۆزنىك ئىسسىقتىن بولغان ئىششقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا ئوراپ بالياتقۇنىك ئاغزىدا قويسا بالىنى چۇشۇرىدۇ (شۇنىڭدەك بۇنىك 4 گرامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ).

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششقلارنى تارقىتىشتا بىر يېرىم مقدارىدا ئاسارۇن، يېرىم مقدارىدا كېۋەز يىلتىزى، مۇندىن باشقا كېسەللىكلەردە باراۋەر مقدارىدا قۇستە ۋە زىراۋەندە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىك كۆكرىكىگە زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى ئىسقۇلۇقەندىرىيون.

ساقلاش: 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تەركىبى يىلتىز ھەم كۆتەكتە 7%~2 كىچە ئاچچىق گلليۇكازىد گېنتسوپىكرىن، ساكخاروزا، 15% كىچە گېنسيانوزا، 6% كىچە ياغلىق ماي، كۆپلىگەن پېكتىنلىك ماددىلار ۋە ئالكالوئىدگېنتسىئانىن تۇتىدۇ.

تەسىرى گېنتىيان چۆپىنىك مەلۇم دەرىجىدە چىرىپ بۇزۇلۇشقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. بۇ تاماقتىن يېرىم سائەت ئىلگىرى ئاز مقدارىدا ئىچىلسە، ئاشقازانىنى غىدىقلاپ، ئاشقازان سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىشىنى تېزلىتىپ، ئىشتىهانى ئاچىدۇ، ئاشقازانىنى كۇچەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ، تاماقتىن كېيىن ئىچىلسە، ئەكسىچە ئاشقازاننىك خىزمىتىنى ئاستىلىتىپ، سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىشنى ئازايتىدۇ. كۆپ مقدارىدا ئىچىلسە، تاماق ھەزىم قىلىشقا توسالغۇ بولىدۇ، بەزىدە باش ئاغرىتىپ ئۇيقۇچان ھالەتكە چۇشۇرۇپ قويىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق. ئاشقازاننى كۇچەيتكۇچى دورا قىلىپ، تاماق ھەزىم قىلىش بۇزۇلغان چاغلاردا بېرىلىدۇ. قىزىتما قايتۇرغۇچى دورا قىلىپ، ئاشقازان ياللۇغى، ئۆت يولىنىك ياللۇغى، سېرىقلىق كېسىلى، قاپاق (كۆز) نىك ئىچكى پەردىلىرىنىك ياللۇغلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە ئىشتىها ئاچقۇچى ۋە بەدەننى چىڭىتقۇچى ئاچچىق-چۇچۇك دورىلار قاتارىدا ئىشلىتىلىدۇ.

رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقلىرىدا، باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ قان تولغاققا بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئىسسىقتىن بولغان تۇتقاقلىق كېسەل، قوۋۇرغىلارنىڭ ئاغرىشىدا، كۆزگە قىزىللىق چۈشكەندە، گالنىڭ قۇرۇپ ئاغرىشلىرىدا بېرىلىدۇ. سىرتقى تەرەپتىن غەلۋىرەك، چىيقان قاتارلىق جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى كۈندە 3～0.3 گرامنى قاينىتىپ ياكى سۈفۈپ (تالقان) هالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

جوئدە

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈك 2 خىل بولىدۇ. 1- كىچىك (تاغنىڭ) بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ رەڭگى ئاق كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتر مقداردا بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى ئىنچىكە، يەرگە چاپلىشىپ تۇرىدۇ.

يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇستۈنكى تەرىپىدىكى يۈزى تۈكلۈك، يوپۇرماقلىرىنىڭ ئەتراپى ئۇششاق تىكەنلىك شاخلىرىنىڭ ئۇچلىرىدا گۈمبەزگە ئوخشاش مونچاقلىرى بولۇپ، ئۇ مونچاقلارنىڭ ئۈستىدە چاچقا ئوخشاش ئىنچىكە، ئاق رەڭلىك يىپلىرى بار. مونچاقلار ئۇرۇق بىلەن تولغان. هالدا بولىدۇ. گۈلى ئاق، بىر ئاز سېرىق تەرەپكە مايىل، پۇرىقى ئېغىر، بىر ئاز خۇشبۇي، تەمى ئاچچىقراق. 2- خىلى يۇرتتا ئۆسىدىغان جوئدە بولۇپ، بۇ جوئدە كەبىر دەپ ئاتىلىدۇ. پارسچىدە ئەمبەر سەپىد دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇنىڭ يوپۇرمىقى بىرىنچى خىلىنىڭكىدىن چوڭراق، پۇرىقى ئاز، بۇنىڭ ئۇنىدىغان ئورۇنلىرى سۇنىڭ بويلىرىدا ۋە نەم جايلاردۇر. ئۇنىدىغان پەسلى باهار پەسلى بولۇپ، تاكى قىش پەسلىگە قەدەر تۇرىدۇ. ئېلىپ 8 ئايدىن كېيىن قۇۋۇتى ئاجىزلايدۇ. ئىشلىتىلىدىغىنى تاغ جوئدەسىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كىلىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى زەھەرنى پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈش، بارلىق ئەزالارنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، خىلىتلار-نى يۇمشىتىش، سۈيدۈكنى ۋە هەيزنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ قاينىتىلغان سۈيىدىن 75 گرام ئىچسە، زېھنىنى تازىلايدۇ. ئۇنۇتقاقلىقنى يوقىتىدۇ.

چايانىنىڭ ۋە باشقا زەھەرلىك هاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. سوغۇقتىن پەيدا بولغان سوغ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇددە خاراكتېرلىك قارا يەر قانغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بەلغەمدىن، سەۋادىدىن پەيدا بولغان تەپلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇچەيدىكى ئۇششاق قۇرتلارنى، مەددىنى چىقىرىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. قورساقتىكى بالىنىڭ چۈشۈش خەۋپى يۇز بەرگەندىكى ئاغرىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. هەيزنى راۋان قىلىپ، بالىياتقۇنى تازىلايدۇ. سىركە بىلەن بېرىلسە تالىنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. ئەگەر هۆللىنى ئېزىپ باشقا چېپىلسا، باش ئاغرىغان سەۋەبتىن كېلىدىغان هۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ. كونا يىرىڭلىق چاقىلارغا چېپىلسا، ئۇنى تازىلاپ، ئاغرىقنى پەسەيتىپ، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

بولۇپمۇ چوڭ جوئدەنىڭ تەسىرى جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈشتە ئارتۇقراق. بىرىنچى خىلىنىڭ قۇرۇقىنى يۇمشاق ئېزىپ، يىرىڭ ئېقىپ تۇرىدىغان جاراھەتلەرگە سېپىلسە، هۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇپ پۈتتۈرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ ئۆسۈملۈكىنى تېگىگە سالسا، كۆيدۈرۈپ بۇي سالسا ياكى چىلىغان سۇنى سەپسە، زەھەرلىك هاشاراتلار قاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئۆسۈملۈكىدىن 9 گرامغىچە، قاينىتىلغان سۈيىدىن 40 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى تاغ يالپۇزى، يەللەرنى تارقىتىشتا ئورۇنباسارى، شىخ، قورساقتىكى قۇرتلارنى چىقىرىشتا $1\frac{1}{2}$ ھەسسە ھۆل ئانار يىلتىزىنىڭ پوستى، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇشتا ئورۇنباسارى: سەلىخە.

جۇۋىنە

(نانخا-ئەجۋائىن)

FRUCTUS AJOWAN 阿育魏实

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، شېخى رۇم بەدىيان شېخىدىن كىچىكرەك ئۇششاق بولىدۇ. بويى يېرىم مېتىردىن زىيادە بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، چېچىكى كۆكۈش ھاۋا رەڭدە، ئۇرۇقلايدۇ. ئۇرۇقى بۇغداي رەڭ، سېرىقتا مايىل، تەمى ئاچچىق. بۇ بىر ئۇنگەن يېرىدىن ئۇرۇقى تۆكۈلۈپ قېلىپ داۋاملىق يوقالمايدىغان گىياھ. ياخشىسى قىزىلغا مايىل.

چىقىش ئورنى مىسىر، ئىران، ھىندىستان ۋە ئافغانىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. ھازىر رايونىمىز-دىمۇ تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۋالىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەندىكى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى پالەچ، تىترىمە كېسەل، پەينىك ئاجىزلىقى، كۆكرەكتىكى ئاغرىقلارغا بېرىلىدۇ. سۇ بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتىلسا، ئاڭلاش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. يەلدىن بولغان قورساق ئاغرىقىغا، سۈرگە ئىچىپ بەدىنى ئاجىزلاشقاندا بېرىلىدۇ. ھېق تۇتۇش، قۇسۇش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىشنى توختىتىش، تاماق سىڭدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئاشقازان، جىگەر ۋە ئىچكى ئەزالارنىڭ سويىغىنىغا، ئاياللار ماتكا كېسىلىگە بېرىلىدۇ. ناشتىدا بېرىلسە بۆرەك، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى چىقىرىدۇ. ھەسەل بىلەن يېسە بەرەس، تېرە كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. ئەپيۇن يەپ ئادەتلەنگەن بولسا خۇمارىنى يوق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 3～2 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 5～3 گرام، 15 ياشتىن يۇقىرىلارغا ئەھۋالغا قاراپ 8 گرامغىچە بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن سىيادان، جاۋارىش، كۈمۈنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىغا بېرىلمەيدۇ. كۆپ يېيىشنى ئادەت قىلسا، رەڭگىنى سارغايتىدۇ. كۆزگە قاراڭغۇلۇق پەيدا قىلىدۇ. يۈمغاقسوت ئۇرۇقى، مۇقەل، تىرمىس بىلەن قوشۇپ بېرىلسە ياخشى. ئەرمەنىڭ تەبىئىتى: قۇرۇق ئىسسىق، ئەرەقنى دارچىن، گاۋزىبان بىلەن قوشۇپ چىقارسا خۇرسەن قىلىدۇ.

تەركىبى بۇنىڭ تەركىبىدە 49%～3 ئۇچۇچان ماي بولۇپ، ئۇلۇم ئايوۋان دەپ ئاتىلىدۇ. رەڭسىز ياكى ئازراق ساغۇچ رەڭلىك سۈيۇقلۇق. ياۋا پىننە چۆپىدەك پۇرايدۇ. بۇنىڭ تەركىبىدە 40%～30 تىمول (جەۋھەر نانىخا)، تېرپېنتىن، 30% ياغلىق ماي، 16% ئاقسىل بار.

ئىشلىتىلىشى قەدىمدە ۋابانى (خولېرانى) داۋالاشقا ئىشلىتىلگەن بولسىمۇ، ھازىر پەقەت جەۋھەر نانىخا

(تسمول) چقىرىپ ئېلىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش بۇ ئۆسۈملۈك UMBELLIFERAE بۆلۈمدىكى TRACHYSPERMUM AMMI L دېگەن ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىدىن (ئۇرۇقىدىن) ئىبارەت. ئۇنى ئادەتتە CARUM COPTICUM L ياكى PTYCHOTIS AJOWAM دەپ ئاتىلىدۇ.

جويۇز

(جوزبەۋۋا)

MYRISTICA FRAGRANS HOUTT 肉豆冠

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇنىڭ دەرىخى ياڭاقنىڭ دەرىخىدىن بىر ئاز كىچىكرەك، يوپۇرمىقى ئاساسەن ياڭاقنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما بىر ئاز كىچىك ۋە نېپىزرەك، مېۋىسى كۆك، خام پوستى بىلەن كىچىك ياڭاق مىقدارىدا بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ 3 قەۋەت پوستى بولىدۇ. 1) تاشقى پوستى بۇ خام چاغدا كۆك يۇمشاق ھەم يىپسىز گۆشلۈك بولىدۇ. بۇ مۇرابىا قىلىنىدۇ. 2) پوستى بىر ئاز قاتتىق ۋە سىلىق بولىدۇ. مۇشۇ 2- پوستىنىڭ ئۇستىگە بەسباسە ئورالغان بولىدۇ. 3) پوستى جوزبەۋۋا پوستى بولۇپ، سەدەپ شەكلىدە بىر ئاز قاتتىق كېلىدۇ. ئەينى جوزنىڭ چوڭلۇقى پىندۇقتىن چوڭراق، بىر ئاز ئۇزۇنچاق بولىدۇ. ياخشىراقى يېڭى، قۇرت چۈشمىگىنى، ۋەزنى ئېغىر، تەمى، بۇيى(پۇرىقى) ئۆتكۈر، رەڭگى قىزىل، جىگەررەڭ بولىدۇ. قۇۋۋەتى 3 يىل بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىدىكى ئۆلكىلەردىن، ھىندىستان، سۇماترا، سەيلۇن، برازىلىيە قاتارلىق تروپىك مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-نىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 3-دە قۇرۇقتۇر.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، تەبىئىي ھارارەتنى ساقلاش، تاماق سىڭدۈرۈش، ئاشقازاننى، قىزىل كېكىردەكنى، جىگەرنى، ھۆل مىزاج كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئالاقىسىنى قۇۋۋەتلەش، جىگەر، تالىنىڭ قاتتىقلىقىنى ۋە سوغۇقتىن پەيدا بولغان ئىششىقلىرىنى يوقىتىش، ئېغىزنى، تېرىنى، سۆيدۈكنى خۇشبۇي قىلىش، يەللەرنى تارقىتىش، بەدەندىكى قارا داغنى، سەپكۈننى، غەشيانىنى، يەرقاننى، قۇسۇشنى، ئاشقازان ھۆللۈكىنى، ھۆل، سوغۇق ئىچ ئۆتكۈنى، ئاشقازاندىكى سېسىق ھۆللۈكلەرنى، گۆش خاراكتېرلىك سۇ چۈشۈشنى يوقىتىش، سۆيدۈكنى راۋان قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنى قورۇپ مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە ھۆل ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. تاشقى تەرەپتىن چاپسا سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا، ئىسىترىخا، جىگەرنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلىرى، چۆچپىنى يېگەن سەۋەبتىن پەيدا بولغان ئەزالار ئاغرىقى ۋە ئاجىزلىق ئۇچۇن ...نېپەئەت قىلىدۇ.

جويۇزنى ئەمەن، ھەسەللەر بىلەن چاپسا، بەدەندىكى قارا داغ، سەپكۈن ۋە زەربە ئىزلىرىنى يوق قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ مۇناسىپ ياغلار بىلەن چاپسا ياكى تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقى ۋە سوغۇقتىن پەيدا بولغان ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بەك ياخشى ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ ھەم كۆزنىڭ چاڭلىشىشى، قوتۇرلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ يېغى، ئەتىرلىرى يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەردە ئۆزىدىن كۆپ ئارتۇق ۋە كۈچلۈك. ئەمما مۇرابباسى ئاجىز.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 8 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقدارىدا بەسباسە، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىشتا بىر يېرىم مىقدارىدا سۇنبۇل تېپ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى يۇمغاقسۇت، ئۆپكىگە، جىگەرگە بولغان زەرەرنى تۇزەتكۈچىسى بىنەپشە، ھەسەل.

ئەسكەرتىش بۇنى بەلگىلەنگەن مىقداردىن ئارتۇق ئىشلەتمەسلىك كېرەك. چۈنكى كۆپ ئىشلىتىلسە گالىنى ئۆزگەرتىدۇ، ھاماقەتلىك كەلتۈرىدۇ.

تەركىبى% 40～25 ياغلىق ماي، 15%～8 ئۇچۇچان پۇراقلىق ماي (ئولېئوم مىرىستىكا)، تانىن، كراخمال، رېزىنا ۋە بوياق ماددىلىرى تۇتىدۇ.

تەسىرى ئاز مىقداردا ئىچىلسە ئاشقازان سۈيۇقلۇقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىدۇ ھەمدە ئۇچەي تاملىرىغا تەسىر بېرىپ، ئۇچەينىڭ ھەرىكىتىنى ئىلدامليتىپ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، تاماق ھەزىم قىلىشنى ياخشىلايدۇ ھەمدە ئېچىشنى چەكلەيدىغان ئازراق تەسىرىمۇ بار. شۇڭا، يېگەن نەرسىلەرنىڭ ئاشقازان، ئۇچەيدە نورمالسىز ئېچىشلىرىنى يوقىتىدۇ ۋە ئۇچەيدىكى يەللەرنى ھەيدەيدۇ، كۆپ مىقداردا ئىچىلسە يۈرەك ھەرىكىتىنى تېزلىتىپ، ئۆيقۇسىراش ھالىتىگە چۈشۈرۈپ قويىدۇ، ھەتتا مەست قىلىپ قويىدۇ. يەنە دورىلارنىڭ سىڭىشىنى تېزلىتىش تەسىرىمۇ بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، خۇش پۇراق.

خۇسۇسىيىتى ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، ئۇچەيدىكى يەللەرنى ھەيدەش، قابىزلىق تەسىرى بار. يەنە خۇش پۇراقلىق دورا بولۇپ، دورىلارنىڭ بۇيى ۋە تەمنى ئۆزگەرتىدۇ. ئاساسەن سوغۇقتىن بولغان ئىچ ئۆتۈشنى، قورساق كۆپۈشنى، قۇسۇشنى، بالىلارنىڭ سۈتنى سىڭدۈرەلمەي قۇسۇشلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا قوزغاتقۇچى، يەل كەيسەللەرنى دالىغۇچى دورا قىلىپ بېرىلىدۇ. كۆپ مىقداردا بېرىلسە ئۈيقۇ كەلتۈرىدۇ.

ئىچىش مىقدارى كۇنىدە 3～1 گرامنى 3 ياكى ئۇنىڭدىن كۆپرەك قېتىملارغا بۆلۈپ سۇفۇپ ياكى ھەپ ھالىدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

جەمبىل

(سەئتەر)

ORIGANUM VULGARIS 牛至

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى ئىنچىكە يۇمىلاقراق، تېنى ھەر خىل، رەڭگى ئاق، قارا، تەمى ئاچچىق، خۇشبۇي، گۈلى كۆك، ياخشىسىنىڭ يوپۇرمىقى كىچىك، بويى ئۇزۇن، يۇمىلاقراق شەكىلدە كېلىدۇ. تاغنىڭ ھەم ئۆلكىنىڭ بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق (تاغنىڭ قۇرۇق ۋە ئىسسىقلىقى ئارتۇقراق).

خۇسۇسىيىتى ئاشقازان، ئۇچەيلەرنى تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۆپكە، ئاشقازان، ئۇچەيدىكى توسالغۇلارنى ئېچىشقا، تاماق ھەزىم قىلىشقا، ئىشتىھا ئېچىشقا، ھۆللۈكتىن بولغان كېكىرىكنى پەسەيتىشكە، باش، چىش ئاغرىقلىرىغا، سوغۇقتىن بولغان دوۋساق، بالىياتقۇ، سۆگەچ ئاغرىقلىرىغا، بەدەندىكى زەھەرلىك تەسىراتلارنى پەسەيتىشكە، سۈيدۈك، ھەيز ماگدۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئەنجىر سۈيى بىلەن يېسە ھاسىراش، ئۆپكە يوللىرىغا پايدا قىلىدۇ. قۇرۇق ئەنجىر سۈيى بىلەن ئەرەق تارتىپ بېرىلسە، كىشىنىڭ چىرايىنى گۈزەللەشتۈرىدۇ.

مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئۇستى-ئۈستىگە تاماق يەپ مەيدە كۆپۈپ، كۆڭۈل ئېلىشىپ، سېسىق كېكىرىش، يۈرەك ئاغرىقى، قۇلۇنجى ۋە قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە مەددە چۈشۈرىدۇ. كەرەپشە سۈيى بىلەن بېرىلسە، دوۋساقتىكى تاشنى چىقىرىپ، سېيىش ئاسان بولىدۇ.

مۇسەللەس بىلەن ئىچىلسە، شاۋكىران (ئاق باش ئوت) ۋە ئەپيۇن زەرەرنى قايتۇرىدۇ.

سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ھامىلە جايىدىن تەۋرەپ چۈشۈپ كېتىش خەۋپىنى توسايدۇ.

بادرەنجى بۇيا ۋە تۇرۇپ بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، يانپاش ئاغرىقى ئېغرىلاشقىنىغا پايدا قىلىدۇ.

زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، قىسمەن قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىركىگە چىلاپ سىركەنجۈبىل قىلىپ بېرىلسە، يۆتىلى يوق تال ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. ئەرەق چىقىرىپ تۆگە سۈتىنىڭ پىشلىقى بىلەن يېسە سەمرىتىدۇ. خىيار شەنبەر بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ھەر خىل تاياق زەخمىلىرىگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ ھەم كۆكنى كۆتۈرىدۇ. شىرىسنى چىقىرىپ ھەسەل قوشۇپ بېرىلسە، كىچىك تىلنىڭ ئىششىقلىرىنى، ھۆللۈكتىن بولغان ئۆپكە ئىششىقى، زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان ئاغرىقلارنى توختىتىدۇ. ئۆزنى چاينىسا چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. باراۋەر شېكەر قوشۇپ سوفۇپ قىلىپ بەرسە، ئاشقازاندىكى سېسىقلىقنىڭ مېڭىگە ئۆرلىشىنى توسىدۇ. كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. بۇغداي ئۇنى، باقلە، ئەدەسلەردىن ياسالغان غىزالارنىڭ كاللا-پاچاق، كالا گۆشى، ئوتياشلارنىڭ يەللىرىنى تارقىتىدۇ ۋە زىيىنىنى توسىدۇ. 9 گرامنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ بەرسە، چايان چاققان جاينىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇپ، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىركە، زىرىلەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، چىش، گالىنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىقىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە ئاق چۈشكەنگە پايدا قىلىدۇ. چۈچۈكبۇيا گۈلىنىڭ يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بۇرۇنغا تېمىتىلسا، مېڭىنىڭ زىيادە ھۆللۈكىنى چىقىرىدۇ. قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ ئېغرىلىقىنى ئاچىدۇ. سۈت بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتىلسا قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ھەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ تاكسا، قاتتىق ئىششىقلارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ كىندىككە چاپسا، كىندىكنىڭ چىقىپ قالغىنىغا پايدا قىلىدۇ. قورساقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. قاينىتىپ خېمىر قىلىپ مۇنچىدا چېپىلسا، قىچىشقاققا پايدا قىلىدۇ. ئۆيگە دۈت سالسا ياكى ئۆيدە قويسا، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ. جەمبىل شېخىدىن بەلگىلىك مىقداردا ئېلىپ، تەڭ مىقداردا چىلاپ 4 ھەسسە سۇ قوشۇپ $\frac{1}{4}$ قالغىچە قاينىتىپ بەرسە، خۇننىڭ ئۆرلىشىنى پەسەيتىدۇ.

گۈلىنى يېسە، سەپرانى، بەلغەمنى، ھۆللۈكنى سۈرىدۇ. 4 گرامنى سىركە بىلەن ھىندىستان تۈزىغا قوشۇپ ئىچكۈزسە، بەلغەم ۋە سەپرانى سۈرىدۇ. سۈيدۈك، ھەيز ماكغۇزىدۇ. ھۆل گۈلىنى سىقىپ ئىچسە، ئەزالارنىڭ ھەم تىلنىڭ ئىششىقلىرى، ئېغىزنىڭ ئىچىگە مۇدۇر چىققانغا پايدا قىلىدۇ. قويۇق قاينىتىلمىسىنى شېكەر ياكى ھەسەل، ياكى 8 گرام گۈلقەنت بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، زەھەر قايتۇرىدۇ ۋە سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە تېز تەسىر كۆرسىتىدۇ. 4 گرام سۈفۈپنى ھەر كۈنى ئاخشام ياتار چاغدا يېپ ئادەت قىلسا مەيدىدىكى سېسىق گاز ۋە مېڭىدىكى ئاچچىق سۇلارنىڭ كۆزگە چۈشۈشىنى توسايدۇ ۋە زېھىننى قۇۋۋەتلەيدۇ. رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ.

گۈل يېغى بىلەن يا ئۆزنى بەدەنگە چاپسا، پالەچ، لەقۋا، تىترىمە كېسەل، پەي كېسەللىرى، مۈپاسىل ئاغرىقلىرى، قۇلۇنجى ئاغرىقى، ئاشقازان ۋە ئۇچەي ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. بۇ گۈلنىڭ يېغى قالغان گۈل ياغلىرىنىڭكىدىن پايدىسى كۆپتۇر. ئۇرۇقى ياپراق ۋە شاخلىرىدىن قۇۋۋەتلىكرەكتۇر. نان بىلەن قوشۇپ

يېيىلسە، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. جىگەر كېسەللىرىنى دەۋئى قىلىدۇ(يوقىتىدۇ). باھنى قوزغايدۇ. بۇنى چاينىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچە بولغانلارغا 3～1 گرامغىچە، 10～5 ياشتىكىلەرگە 6～4 گرام، 15～10 ياشتىكىلەرگە 10～7 گرامغىچە، يۇقىرى ياشتىكىلەرگە ئەھۋالغا قاراپ 15 گرامغىچىلىك بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى تاغ يالپۇزى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكە كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئۆپكە كېسەللىرىگە سىركە قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى تىمول، پ-تىسمېن، ئېلزوتسىيە كېتون، سېسكۈېتېرپېن قاتارلىق ماددىلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق، سۇيدۇك ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، بۇرۇن قاناشنى توختىتىش، يۇز، كۆز، پۇت ئىششىقلىرىنى قايتۇرۇش، ئاشقازان كېسەللىكى، قۇسۇش، ئىچ سۇرۇش، ئېغىز پۇراش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

چاكاندا

(ئەمسۇخ)①

EPHEDRA SINICA STAPH　　麻黄

تونۇش بۇ بىر خىل چوڭ-كىچىك بولىدىغان دەرەخ بىلەن گىياھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆسۈملۈكتۇر. تېنى قومۇشقا ئوخشاش ئىچى كاۋاك بوغۇملۇق، كۆپىنچە تاشلىق جايلاردا، سۇنىڭ بويلىرىدا ئۇنىدۇ. كىچىكى 20 سانتىمېتىر ياكى ئېگىزرەك، تېنى قاتتىق، تومۇقى 1 سانتىمېتىر، تېنىدە كۆپلىگەن ئۇششاق بوغۇملىرى بار. يۇيۇلغاندا بوغۇملىرىدىكى كىچىك شاخلىرى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. يوپۇرمىقى زەيتۇن دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش بولۇپ، چېچىكى بولمايدۇ. مېۋىسى قىزىل، چوڭلۇقى نوقۇتتەك، قۇرۇغاندا قارىيىپ كېتىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ تەمى بىر ئاز ئاچچىق بولۇپ، ئېغىزنى قورۇيدۇ. يىلتىزى ياغاچتەك قاتتىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن، جۇملىدىن رايونىمىزدىكى سايىلاردىن چىقىدۇ.

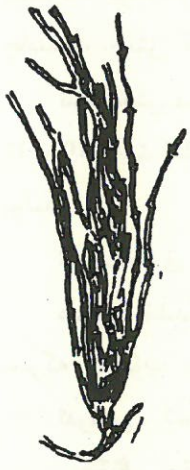
تەبىئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىچ قاتۇرۇش، ئىچكى ئورگانلارنى قۇۋۇۋەتلەش، ئەزللەر (مېڭىدىن كېلىدىغان زەھەر-لىك) سۇنىڭ كۆزگە ۋە باشقا ئەزالارغا چۈشۈپ زەرەر قىلىشىنى توسۇش خۇسۇسىيىتى بار. 15 گرامنى سوقۇپ قابىز شەرۋەتلەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە ئىسھالنى توختىتىدۇ. ئۆزىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە،

---

① چاكاندا لاتىنچە EPHEDRA VULGARIS دېگەن ئومۇمى نام بىلەن ئاتىلىدۇ. بۇ جايدا ئېلىمىزدە ئۇچرايدىغان جۇڭخۇا چاكاندىسىنى تونۇشتۇرىدىغانلىقىمىز ئۈچۈن مۇشۇ نام ئىشلىتىلدى.

پەتەق (گرىژا) ، دوۋساق، بۇرەك ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ. شاراب ۋە ئەنجىر بىلەن مۇۋا-پىق ھالدا ئىچسە، يۇتەل ۋە نەپەس سقىلىشلارغا، قۇرۇقنى قاينىتىپ (سۇيىنىك يېرىمى قالغىدەك) 250 مىللىلىتىر مقدارىدا ئىچسە، يۇرەك، جىگەر، ئىچكى ئەزالارنىك ئاجىزلىقلىرىغا (داۋاملىق ئىچسە) ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆلىنى ئۇزۇم سۇيى بىلەن قاينىتىپ سۇزۇپ ھەر كۈنى 500 مىللىلىتىر ئىچسە، رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىش، سەمرىتىش، بالىياتقۇنى پاكىزلاش ۋە باشقا پايدىلىرى كۆپ. تەرەتنى ئازراق يۇمشىتىدۇ. قۇرۇقنى سوقۇپ جاراھەتكە سەپسە، قېنىنى توختىتىدۇ. گۆش ئوندۇرىدۇ.

39- رەسىم. چاكاندا

تەركىبى جۇڭگو چاكاندىسى 6 خىل ئاساسىي ئالكالوئىد تۇتىدۇ. ئۇلارنىك ئومۇمىي مىقدارى 1.5% بولۇپ، ئەڭ مۇھىم تەركىبى ئېفېدرىندىن ئىبارەت. ئۇنىڭ پىرسەنتى پەسىل ھەم ئەتراپ مۇھىتقا قاراپ پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى، پسىۋئودۇ ئېفېدرىن، مېتىل ئېفېدرىن، نۇر ئېفېدرىن، نور پسىۋودۇ ئېفېدرىن بار.

تەسىرى چاكاندا قوشۇلغان دورىلار ئىچىلگەندىن كېيىن ئاشقازان ۋە ئۇچەيدىكى قان-تومۇرلارنى تارايتىپ، ئۇلارنىڭ لومۇلدەش ھەرىكىتى (قۇرت ماڭغاندەك داۋاملىق ھەرىكەتلىنىپ تۇرۇشى) نى توسايدۇ. قانغا ئوتكەندىن كېيىن قان بېسىمنى ئۆرلىتىدۇ. يۇرەك ھەرىكىتىنى تېزلەشتۇرىدۇ. ئىچكى ئەزالاردىكى قان تومۇرلار تەسىرلىنىپ تارىيىدۇ، جۇملىدىن بۇرەك قان تومۇرلىرىنىڭ تارىيىشى ئالاھىدە بولىدۇ. لېكىن يۇرەك ھەرىكىتى تېزلەشكەنلىكتىن، سىرتقى تەرەپ تېرە ئاستى ئوششاق قان تومۇرلىرى كۆپۈپ، ئىچكى ئەزادىكى قان تەبئىي ھالدا تېرىگە قاراپ ئاقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بەدەن قىزىغاندەك تۇيۇلىدۇ ۋە تەر بەزلىرىنىڭ تەر ئىشلەپچىقىرىشى كۈچىيىپ، تەرلىتىش رولى جارى بولىدۇ. ئۆپكە شاخچىلىرىنىڭ تارتىشىشلىرىنى بوشاشتۇرۇش ئارقىلىق يۆتەل توختىتىپ نەپەس قىسىشنى يوقىتىدۇ.

جۇڭىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

ئىشلىتىلىشى سوغۇق تېگىشتىن بولغان باش ئاغرىقنى توختىتىش، تەرلىتىش، سۇيدۇك ھەيدەش، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. كۆكيۆتەل، برونخىت، زىقىقە نەپەس (ئاستىما) ، بوغۇم ئاغرىش، بەزگەك، تەرلىتىپ، قىزىتما پەسەيتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. چاكاندىنىڭ يىلتىزى يەر ئۈستىدىكى قىسمى بىلەن قارىمۇ قارشى تەسىرگە ئىگە بولۇپ، كۆپ تەرلەشنى توختىتىش ئۇنۇمى بار. سىل كېسىلىدىكى كېچىلىك تەر، ئاجىزلىقتىن بولىدىغاب كۆپ تەرلەش، تۇغقان ئايالارنىڭ ئاجىزلىقتىن تەرلەشلىرىنى توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى كۇنده 10～5 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىنا سىدا قۇرۇتۇلغان شېخىدىن ئېلىنغان بىر خىل جەۋھەر ئېفېدرىن ئىشلىتىلىدۇ. ئېفېدرىننىڭ تۇز تىزابى تەسىر قىلدۇرۇپ ياسالغان ئىچىشكە ۋە ئوكۇل قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئېفېدرىن بۇرەك ئۇستى بېزىنىڭ جەۋھىرى - ئادرېنالىن بىلەن ئوخشايدۇ. ئوپېراتسىيە ۋاقتىدا يۇلۇندىن دورا كىرگۈزۈپ بەھىس قىلىشتا قان بېسىمى چۈشۈپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن ئوكۇل قىلىنىدۇ، سۇلۇق ئېرىتمىسىنى بۇرۇنغا تېمىتىپ بۇرۇن، بۇرۇن ئىچى قىزىرىش، دىماغتىدىن سۇيۇقلۇق كۆپ ئېقىش (زۇكام نەزلىسى) نى توختىتىش، ئىچكۈزۈش ياكى ئوكۇل قىلىش ئارقىلىق بەزىبىر ئارتۇقچە سېزىمچان ئاغرىقلارنىڭ قان تومۇرلارنى كېڭەيتكۈچى دورىلار بىلەن زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش-داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئېفېدرىن نەپەس مەركىزىنى، قان تومۇرلارنى ھەرىكەتلەندۇرۇش مەركىزىنى ۋە باشقا مەركەز-لەرنى قوزغىتىدۇ. ئۇنىڭ مۇھىم كەمچىلىكلىرىدىن بىرى ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ. شۇڭا، زىقىقە نەپەسنى داۋالىغاندا ئۇخلاتقۇچى دورىلار قوشۇپ بېرىلىدۇ.

چايان

(سېرىئېښەك، ئەقرەب)

BUTHUS SCORPION 金蝎

40- رەسىم. چايان

تونۇش بۇ زەھەرلىك ھاشاراتلاردىن بولۇپ، بىر نەچچە خىل بولىدۇ. قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ ماڭىدىغىنىنى شەييالە دەيدۇ. قۇيرۇقىنى سۆرەپ ماڭىدىغىنىنى جەررارە دەيدۇ. جەررارە شەييالەدىن كىچىكرەك بولىدۇ. جەررارەنىڭ زەھەرلىكى كۈچلۈك، چاقسا ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ.

چقىش ئورنى شەييالىسى ھەممە يەردىن چىقىدۇ، جەررارەسى ئەرەبستانلىق ئەفرىقا قاتارلىق جايلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى يېغىنى چاپسا پالەچ، لەقۋا، پەي بوشاپ كەتكەن، بوغۇم ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى قارىمۇچ، زەنجىۋىل ۋە باشقا ئىسسىق دورىلار بىلەن سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاققا، پەردىگە ۋە باشقا كۆز كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ يېرىم ۋەزىندە چاشقان مايىقى بىلەن ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقىنى يوق قىلىدۇ. جەپ ۋە شەپكۈر (نامازشام قارىغۇسى) غا پايدا قىلىدۇ. ئوتتا پىشۇرۇپ يېسە، سوغۇقتىن بولغان كونا يۆتەل، سۈيدۈك ئەزالىرىنىڭ يىرىڭلىق كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

كۆيدۈرۈپ مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسە، بۆرەكتىكى، دوۋساقتىكى تاشنى ئېزىپ چىقىرىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. قۇلۇنجىنىمۇ كۆتۈرىدۇ. يوغان چايانىنى قۇرۇتۇپ سىركە بىلەن ئېزىپ ئېلىشتۇرۇپ يېگەندىن پەيدا بولغان بەرەس، بەرەق، كەلەپ، دائۇسسۆئىلەپلەرگە چاپسا يوق قىلىدۇ. زەيتۇن يېغىدا كۆيدۈرۈپ كونا ساقايمايدىغان جاراھەتكە سەپسە ياكى چاپسا پايدا قىلىدۇ. ياغلىسا بوۋاسىرنىڭ دانىلىرىنى چۈشۈرىدۇ. تېرىك تۈتۈپ يېرىپ تاڭسا، چاققان يەرنىڭ دەردىنى پەسەيتىدۇ(ئوتتا پىشۇرۇپ يېسە شۇ تەسىرنى بېرىدۇ)، بىر دانە چايانىنى ئاينىڭ 26-،27-كۈنلىرى تۈتۈپ شېشىگە سېلىپ زەيتۇن يېغىنى قۇيۇپ ئاغزىنى ئوبدان بېكىتىپ سەرتاندا 40 كۈن ئاپتاپتا قويۇپ، ئاندىن كېيىن پالەچ، ئۇچا، بەل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، بوۋاسىرنىڭ دانىلىرىغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى باش، كۆز، كۆكرەك، تېرە كېسەللىكلىرى، زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان كىشىلەر، پەي كېسەللىكىدە ھەر بىرىگە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كۈلىدىن ئىچىش مىقدارى 1.5 گرامدىن 4 گرامغىچە كېسەلنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى گىلى ئەرمىنى، كەرەپشە ئۇرۇقى ۋە پىياز سۈيىدىن 80 گرامغىچە، چايان چېقىۋالغان كىشىگە ئىلاج قىلىش ئۇسۇلى:

ئەگەر بىر ئادەمنى چايان چېقىپ، چاققان ئورۇن ئىششىپ قاتتىق، قىزىل بولۇپ قالسا، ئومۇمىي بەدىنىدە تۆۋەندىكىچە ئۆزگىرىشلەر بولسا، گاھى سوۋۇپ، گاھى قىزىپ تۇرۇش ياكى بىئاراملىق، كۆڭلى

پەرىشان بولۇش، يۇرىكى ئەنسىزلىشىش، سوغۇق تەرلەش، ئەزالىرى بوشىشىپ تىترەش، ئەس-ھوشى جايىدا بولماسلىق، ھېق تۇتۇش، قاتتىق قۇسۇش، قورساقتا يەل پەيدا بولۇش، رەڭگى ئۆزگىرىش، تىلى قاتتىقلىشىش، چىشلىرى كىرىشىپ قېلىش، ھوشسىزلىنىش، ئەزالىرى بوشىشىپ كېتىش يۇز بەرسە دەرھال مۇڭاپىق چارىلار بىلەن قۇتقۇزۇپ قېلىش مۇمكىن. ئەگەر جىنسىي ئەزاسى ئىششىپ، مەقئەتتى چىقىپ قېلىش ھالەتلىرى بولسا، بۇ دەرىجىگە يەتكەندە چارە قىلىش خېلى تەس. چايان چاققان ئورۇننىڭ يۇقىرىقى تەرىپىنى (يۇرەك تەرىپىنى) ئىلاجى بار تېزرەك بوغۇپ قويۇش كېرەك. ئاندىن زىغىر، گۈڭگۇرت پوقى، سقىنچىلارنى ئېزىپ زەمبىق يېغىغا قوشۇپ ئېلىشتۇرۇپ، چايان چاققان جايىغا قويۇلىدۇ ياكى جۇندى بىدەستۇر، پەرفىيۇن، مۇرمەككى، پىلپىللارنى سوقۇپ چايان چاققان جايىغا چىڭ سۈۋۈلىدۇ. ئوت بىلەن ئىسسىق ئۈتكۈزۈلىدۇ ياكى قىزىق سۇ بىلەن ئىچكى تەرەپتىن تەرياقى پارۇق، تەرياقى ئەرەبى ۋە سامساقلارنى ئەھۋالغا قاراپ بېرىمىز. شۇنىڭدەك سامساقنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ چايان چاققان جايىغا تېڭىپ پارچىسىنى سۈركەيدۇ. چايان چاققان كىشىگە توسالغۇلارنى ئاچىدىغان نەرسىلەرنى بەرمەسلىك كېرەك. بولۇپمۇ كەرەپشە بەرمەسلىك كېرەك. ئەگەر چاققان چايانىنىڭ ئۆزىنى تۇتۇپ ئېزىپ چاققان جايىغا تاڭسا، زەھىرىنى تارتىپ ئالىدۇ(تەجرىبىدىن ئۆتكەن) ياكى ھاك بىلەن ئۇجمىنىڭ يوپۇرمىقىنى ئېزىپ قوي يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چايان چاققان جايىغا قويۇلسا بولىدۇ. تۇخۇمنىڭ سېرىقىنى ھاك بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قويۇلسا، بۇمۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ماشىنى ئېزىپ شىنە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قويۇلسىمۇ دەرھال ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چايانىنى ياغدا قاينىتىپ ئۇ ياغنى چايان چاققان جايىغا سۈركىسە، بۇمۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئەگەر ئۇ ياغنى ھەسەل بىلەن گېلىغا سۈركەپ قويسا، پۈتۈن ئۆمرىدە چايان چاقسا ئاغرىمايدۇ.

سىرەجنى سىركە بىلەن ھۆل قىلىپ چايان چاققان جايىغا سۈركىسە ياكى چايانىنى تۇتۇپ تۇز بىلەن ئېزىپ، سۇ يېغىغا قوشۇپ چاققان جايىغا قويۇلسا ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

تەركىبى ئاساسىي زەھىرى كاتسو توكسىن بولۇپ، ئۇ كاربون، ھىدروگېن، ئوكسىگېن، ئازوت، سۈلفۇر ئېلېمېنتلىرى تۇتىدىغان زەھەرلىك ئاقسىلدىن ئىبارەت. چايان زەھىرى يىلان ۋە باشقا زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھەرلىرىگە ئوخشاش نېرۋا زەھىرىدىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ سىرتىدا ئېروتسېن، تىروزىن، پېپسىن، تريپوزىن، كالىيۇم پېرمانگانىكۇم ۋە ئاممۇنوم خلورۇزۇم، خولېستېرىن، لتىستېن بېتاتىن، تاۋدىن، ياغ كىسلاتالىرى قاتارلىق ماددىلىرى بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئازراق قۇرۇق، زەھەرلىك.

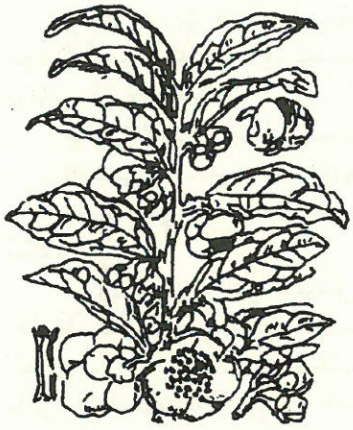
خۇسۇسىيتى تارتىشىشنى (سپازما) قايتۇرغۇچى دورا بولۇپ، بالىلارنىڭ تۇتقاقلىق كېسىلىدە (ئېپىلېپسىيە) ۋە تېتانۇس (قاتما) كېسىلىنىڭ قېتىپ قېلىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە نېرۋىنى (ئەسەبنى) كۇچەيتكۈچى دورا سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: چوڭ كىشىلەر بەدىنىنىڭ يېرىمى پالەچلەنگەندە، ئېغىز مايماق بولۇپ قالغاندا، گاسقا، گرىژىغا ۋە بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك دەردى شەقىقە (مىگرېن)، قول-پۇت تىترەش كېسەللىرىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كۈندە 5～3 گرامنى (پۈتۈن چايانىدىن 3～1 دانىنى، قۇيرۇقى ئىشلىتىلسە 8～3 دانىنى) قاينىتىپ ياكى تالقان، ھەبلەرگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

قوشۇمچە: چايان(بېشى ۋە ئاياغلىرىنى ئېلىۋېتىپ) 3 گرام، يەر ئەجدىھاسى (قىزىل سازاق) 3 گرام، چۇچۇكبۇيا يىلتىزى 2 گرام. ھەممىسىنى بىللە سوقۇپ، كۈندە 6～5 قېتىم ئىچىلسە، بالىلارنىڭ تارتىشىپ قېلىشى (دۆلىنىپ كېتىشى)، چوڭ كىشىلەر بەدىنىنىڭ يېرىم پالەچلىرى ۋە دەردى شەقىقىنى داۋالاش مۇمكىن.

چاي

FOLIUM THEA 茶叶

41- رەسىم. چاي

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ، ئۇزۇنچاق، يوپۇرمىقى چىلانىڭ يوپۇرمىقىدىن چوڭراق. چېچىكى سېرىق بولۇپ، پىشقاندا قارا رەڭگە كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۇزۇنچاق، قارا، ياپىلاقراق ئۇرۇقى بار. ئۇرۇقىنىڭ ئىككى تەرىپىدە كىچىك ئۆسكەن تىكەندەك ئۆسمىسى بار.

چىقىش ئورنى چاي ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئالاھىدە مەھسۇلاتى بولۇپ، دۇنياغا مەشھۇر. چاي فۇجيەن، ئەنخۇي، جياڭشى، جېجياڭ، خۇبېي، خۇنەن، سىچۈەن، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، ئورتىسىدا قۇرۇق، ياخشىسى 3-دەرىجىدە ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى 4 قۇۋۋەتنى قۇۋۋەتلەش (كۈچلەندۈرۈش)، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىش، زەردە قاينىاش، خۇننى تازىلاش، رەڭگىنى خوش، چىرايلىق قىلىش، ئېغىز، بەدەننىڭ پۇراشلىرىغا، يۇرەك كېسەللىكىگە، خاپىغانغا ئۆزىنى ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ دەملەپ ئىچىلسە پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ، قاياق سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ ئىششقىلارغا قويۇلسا يۇمشىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئورناھال سېلىپ دەملەپ ئىچىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ دەملەپ ئىچىلسە ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ. ئاشقازاننى بۇزىدۇ. يېشى كىچىك ئىسسىق مىزاجلارغىمۇ كۆپ بەرمەسلىك لازىم. يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار يۈز بەرمەسلىك ئۈچۈن ئىسسىق مىزاجلارغا فۇپەل قوشۇپ، سوغۇق مىزاجلارغا ئىپار، قەلەمپۇر، بەدىيان چىن، زەنجىۋىل، دارچىنلارنى قوشۇپ دەملەپ ئىچىلسە بولىدۇ.

ئەگەر كىشى جىنسىي ئالاقىنى كۆپ قىلىپ زەئىپلەشكەن چاغدا، ئورگانىزمنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن خۇسىيەتۈسسۈنلەپ، دارچىن، ئەنبەر، ناۋاتلارنى دەملەپ (قايسى بولمىسۇن)، سۈت بىلەن قوشۇپ ئىچسە بولىدۇ. بۇنى بىر نەچچە كۈنلەپ داۋاملاشتۇرۇش لازىم.

تەركىبى چاي يوپۇرمىقى ئۆز تەركىبىدە 5～1 پىرسەنتكىچە كوففېئىن، تىئوفىللىن، تېۋبرامىن ۋە كىسانتىن، تاننىن ھەم ۋىتامىن C قاتارلىق ماددىلارنى تۇتىدۇ. چاي يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە كوففېئىن بولغانلىقى ئۈچۈن نېرۋا سىستېمىسىنى ۋە يۈرەكنى قوزغاتقۇچى تەسىر كۆرسىتىدۇ. ھارغىنلىقنى يوقىتىدۇ. يۈرەك ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ ۋە كۈچلەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدە ئاز مىقداردا تېرفىللىن ۋە تېۋبرامىن بولغانلىقى سەۋەبلىك سۈيدۇك ھەيدەش تەسىرى بار. ئۇ يەنە تاننىن تۇتقاقلىقتىن قورۇغۇچى تەسىر كۆرسىتىپ ئىچ توختىتىش مۇمكىن.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى: ئازراق سوغۇق، تەمى قېرىق، قۇرغاق. يۈرەك، بۆرەك ئاشقازانلارغا تەسىر قىلىدۇ. نېرۋا ئاجىزلىق، ئۇيقۇچانلىق، باش ئاغرىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ئۇسسۇزلۇق، سۈيدۇك راۋان

بولماسلىق ۋە ھاراق بىلەن زەھەرلىنىشلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

چالاپا

RADIX JALAPAE 药喇叭根

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، چامغۇر شەكلىدە، توپا رەڭ، ئۆتكۈر پۇراقلىق، پۈرسا كۆكۈلنى سەسكەندۈرىدۇ. تەمسز، كونىسىنىڭ رەڭگى قارامتۇلغا مايىل، ھۆل ۋاقتىدا بىر نەچچە پارچىغا بۆلۈپ قۇرۇتۇلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە، ياپونىيە، ھىندىستان ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ سۈرۈش، بەدەندىكى ھۆللۈكلەرنى چىقىرىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى باش ئاغرىش، تۇتقاقلىق كېسەللەرگە، كونا يۆتەل، بەزگەك، بۆرەك، يانپاش، بېغىش ئاغرىقلىرىغا، ئۇچەي قېتىپ قېلىش(قۇلۇنجىغا)، جىگەرنىڭ قېتىپ قېلىش كېسەللىرىگە بەلغەم ۋە ھۆللۈك-لەرنى سۈرۈش مەقسىتىدە ئىشلىتىمىز. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن سوقۇپ، سۇغا چىلاپ، شەربەت قىلىپ ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار ھەم قىزىلگۈل، گۈلبىنەپشە شەربەتلىرى بىلەن ئىچكى تەرىپلەرگە ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 4 دىن 3 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، 20 گرام گۈلقەنت بىلەن ئېلىشتۇرۇپ، چوڭ ياشتىكىلەرگە ئىچكۈزۈپ، ئارقىسىدىن ئارپىسەدىيان ۋە رۇم بەدىيان ئەرمەقلىرىنى ئىچۈرىمىز. بۇنىڭ شەربىتىدىن كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 6.5～6 گرامغىچىلىك ئىچىلىدۇ.

ئورۇنباسارى مىلە چۇقان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مىقدارىدىن كۆپ بېرىشكە ھەم بەدىنى قۇرۇق مىجەزلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ.

تەركىبى يىلتىزىدىن پەيدا بولغان چامغۇر شەكىللىك تۇگۈنچىلەر ئىچىدە 8% يېلىملىق ماددا ۋە 14% ياغلىق ماي تۇتىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى يىلتىز تۇگۈنچىسىدىن تەييارلانغان تالقان (پاراشوك) ئۇچەينىڭ ھەرىكىتىنى خېلى دەرىجىدە كۈچەيتۈپتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى قان توختاتقۇچى ۋە ئىچ توختاتقۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. قان سىيىش ۋە سىيىش قىينىلىشىش (دىزۇرىيە) لەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن تەييارلانغان تالقان تۇبېركۇلوزغا ۋە ماخاۋ كېسىلىگە ئىشلىتىلىدۇ. پاراشوك ياكى قاينىتىلما ھالدا بېرىلىدۇ. بىر قېتىملىق مىقدارى 0.8～0.3 گرام.

چامغۇر

(شەلغەم-شەلجەم)

BRASSICA RAPA 燕菁

تونۇش بۇ بولسا تونۇلغان ئوزۇقلۇق ئۆسۈملۈكتۇر. قىزىل، ئاق ئىككى خىل بولۇپ، تېرىلىدۇ، ياۋىسىمۇ بولىدۇ.

ياۋىسى 2 خىل. 1- خىلىنىڭ شاخلىرى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى بىر قولدەك كەڭ، يۇمشاق، يىلتىزى

42- رەسىم. چامغۇر

ئۇنچىكە بولۇپ، باشقا كۆكتاتلار يىلتىزىغا ئوخشايدۇ. بۇ يىپىلمەيدۇ، ئۇرۇقى قا- را، مېغىزى ئاق كېلىدۇ. ئېتىزلاردا ئۇنۇپ قالىدۇ. ياۋىسىنىڭ 2- خىلى جاڭگالدا ۋە سۇغا يېقىن يەرلەردە ئۇنىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزى خاڭگادەك بەك قىزىل، يېگىلى بولىدۇ. يوپۇرمىقى رەسمىي چامغۇرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش ئۇنچىكە، سىلىق، تىك بولىدۇ. ئۇرۇقى رەسمىي چامغۇرنىڭ ئۇرۇقىدەك قارامتۇل بولىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى «تەرباق-پاروق» قا سېلىنىدۇ. يۇرت چامغۇرىنىڭ يوپۇرمىقى تۇرۇپنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، سىلىق يۇمىلاق، بەزىسى ئۇزۇن بولىدۇ. يىلتىزىنىڭ ئۇچىدا بىر ئاز يىپلىرى بار، ھەممە يەردە تېرىلىدۇ، يەرنىڭ كۈچلۈك، ئاجىزلە- قىغا قاراپ چوڭ-كىچىك بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى نازۇك، يىپسىز، يۇمىلاق بولغىنىدۇر. ئۇرۇقى تۇتۇق قىزىل بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۇچرايدۇ.

ياۋىسىنىڭ تەبىئىتى: 2-دەرىجىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىسسىق، بىرىنچىنىڭ ئاۋۇپلىدا ھۆل.

رەسمىي چامغۇرنىڭ تەبىئىتى: 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا ئىسسىق، بىرىنچىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل.

خۇسۇسىيتى ئوزۇقلۇق خۇسۇسىيتى ئارتۇق، يۆتەلنى يوقىتىش، كۆكرەكنى، قورساقنى بوشىتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ئىشتىهانى ئېچىش، باھنى قوزغاش، مەنىنى كۆپەيتىش، سۈيدۈكنى ھەيدەش خۇسۇ- سىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئۇنچىكە يىپلىرىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن ئىچسە، تال كېسىلى، تەسلىكتە سىيىدىغان كېسەللىكلەر ئۈچۈن، بارلىق قىسمىنى قاينىتىپ ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان يېرىقلارغا، كىچىك بوغۇملار كېسەللىكلىرىگە، قىچىشقاققا پايدا قىلىدۇ ۋە ئۇنى خېمىرنىڭ ئاربىسىغا ئېلىپ ئوتقا كۆمۈپ چالا پىشۇرۇپ بېرىلسە كېكىرىك كەلتۇرىدۇ. جىنسىي ئالاقە قوزغايدۇ. پۇتۇن قىسمىدا زەھەرنى ياندۇرۇش قۇۋۋىتى بار.

ئۇرۇقىنىڭ تەبىئىتى: 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا ئىسسىق بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل، جىنسىي ئالاقە قوزغاش قۇۋۋىتى يىلتىزدىن ئارتۇق. بولۇپمۇ قورۇلغىنى.

ئۇرۇقىنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى 6 گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار چامغۇرنىڭ نازۇك يوپۇرماقلىرى تولا سېيدۇرىدۇ. ئۇزۇندا سىڭىدۇ، قورساقنى ئېسىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قارىمۇچ، زىرە، تاتلىق نەرسىلەر.

ئۇرۇقى: يەل پەيدا قىلىدۇ. ئىسسىق مىجەز كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سىركەنجۈبىل، ئاچچىق-چۈچۈك نەرسىلەر، گۈلقەنت، قارا خەشخاش، شېكەر.

تەركىبى چامغۇرنىڭ بېشى گلۇكوزا، پىنتوزا، خولىن، كراخمال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش بىر قانچىلىغان مىنېرال ماددا، ۋىتامىنلارنى تۇتىدۇ.

ئۇرۇقى كۆپ مىقداردا ياغ، ئاقسىل ماددىلىرىغا ئىگە. يوپۇرمىقىمۇ جەۋھەر ماي، ۋىتامىن A قاتارلىق تەركىبلەرگە ئىگە.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى: ئىسسىق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى بەش ئەزاغا مەنپەئەت قىلىدۇ، بەدەننى چىڭىتىدۇ.

قەدىمكى جۇڭيى كىتابلىرىدا تاماق سىڭدۈرىدۇ، يەل ھەيدەيدۇ، يۆتەلنى پەسەيتىدۇ، قورساق ۋە كۆكرەكتىكى سوغۇقلۇقنى ھەيدەيدۇ ۋە ئىسسىق زەھەرلەرنى قايتۇرىدۇ، ئىششقىلارنى ياندۇرىدۇ، كىشىنى سەمرىتىدۇ، دەپ بايان قىلغان.

چامغۇر ئۇرۇقى SEMPN BRASSICA RAPA

تەبىئىتى: ئىسسىق، زەھەرسىز، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ (بولۇپمۇ ئاياللارغا ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ).

سۇيدۇك ھەيدەش ۋە سېرىقلىق كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن قاينىتىپ شىرنىسى ئىچىلىدۇ. توپلانغان خىلىتلارنى ھەيدەش ۋە تاماق ھەزىم قىلىش ئۈچۈن قاينىتقان سۇيى بېرىلىدۇ. تالقانلاپ ئىچكۈزۈلسە، ئىچ سۇرۇشنى، قورساق ئاغرىقى ۋە قورساق كۆپۈشلەرنى داۋالايدۇ. سوقۇپ ياغ بىلەن مەلھەم قىلىپ يۈزگە سۈرتسە، داغنى، قورۇقنى يوقىتىدۇ. مەلھەمنى تاڭسا، دۆ چاققان زەھەرنى قايتۇرىدۇ. ياغ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا، چاچنى چىڭىتىدۇ، ھەب ياساپ ياكى ئۆزنى مۇۋاپىق تۇردە ئىچسە، بەدەننى كۈچەيتىدۇ، سەمرىتىدۇ، ھاراق بىلەن ئىچسە، دۆ چاققان زەھەرنى قايتۇرىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ. ئازراق قورۇپ ياغ تارتىپ يېسە بەدەننى قۇۋۇتلەيدۇ.

چامغۇر گۈلى FLOWERS BROSSICA RAPA

تەبىئىتى: مۆتىدىل، زەھەرسىز، چېچەكلىگەندە يېغىۋېلىپ، سايىدا قۇرۇتۇپ، سوقۇپ ئىشلىتىلىدۇ. ئاجىزلاپ كەتكەن سىل (تۇبېركۇلوز) كېسەللەرنى داۋالايدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ (تۇرۇپنىڭ گۈلىمۇ شۇ خۇسۇسىيەتكە ئىگە).

چېكەتكە

(جارادۇلبەھرا)

OXYA VEROX (TAB) 蝗蚱

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ھاشاراتلاردىن بولۇپ، ھەر خىل بولىدۇ. پۈتلىرى ئۇزۇن بولىدۇ. ئۆسۈملۈك ۋە دەرەخلەردە پەيدا بولىدۇ. بىر يىلدىن كۆپ ياشىيالمايدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. 1- چوڭ، 2- كىچىك. بۇنىڭ چوگى بەزى يىللاردا كۆپ بولىدۇ. تېرىلغۇلارنى يەپ كېتىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى چوڭ ۋە سېمىزىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھنى قۇۋۇتلەش، قويۇق خىلىتلارنى تازىلاش، كانايى كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىش، سۇيدۇكنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنىڭدىن 12 دانىنى باش، قول، پۈتلىرىنى كېسىپ تاشلاپ 3 گرام قۇرۇق مۇرت بىلەن ئېزىپ، سۇ چۇشۇش كېسىلىگە بېرىلسە، ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. جۇزام (ماخاۋ) كېسىلىگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى كۆيدۇرۇپ، تۇتۇننى بەدەنگە ئالسا، بوۋاسىر ئۇچۇن، سۇيدۇك تۇتۇلۇپ قېلىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قول-پۈتلىرىنى ئېزىپ بەدەنگە چاپسا، سۆگەل، قارا داغ، قوتۇر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

بولۇپمۇ كۆيدۇرۇپ سىركە بىلەن چاپسا ئوبدانراق تەسىر بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ناچار خىلىت پەيدا قىلىدۇ. قوتۇر ۋە قىچىشقاق پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سىركەنجىۋىل، تەلۇە ئانار.

تەركىبى سۇ تەركىبى 20.62%، ئاقسىل 64.24%، ياغ 2.38%، ۋىتامىن A ، B ۋە كۈل ماددىسى (ئوكسىدلىق فوسفور) 1.345%، كالتسىي ئوكسىدات 0.033%، فېرۇم ئوكسىداتۇم 0.060%، مىس 0.606%، مارگانىس 0.004%.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى: قۇرۇق، مۆتىدىل، ئازراق زەھەرلىك.

يۆتەل، باللارنىڭ كۆكيۆتىلى، دۆلىنىپ كېتىشى، تېتانۇس (قاتما كېسىلى)، سۇنۇق جاراھەتلىرى، ئۇششۇك، ئەسۋە سىرتىغا تەپمەسلىكلەرنى داۋالايدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئۆپكە سىل كېسىلى (ئۆپكە تۇبېركۇلو-زى) كەم قانلىق ۋە مەددە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ. ئۆپكە تۇبېركۇلوزىنى داۋالاش ئۇچۇن چېكەتكىنى تۇتۇپ، ئايلاغ ۋە قاناتلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ياغ بىلەن قورۇپ، مەلۇم مۇددەت يەپ يۇرۇش كېرەك. يەنە يۇقىرىقىدەك ئۇسۇلدا قورۇلغان چېكەتكە تۇغۇتتىن كېيىنكى كەم قانلىق، باللارنىڭ مەددە كېسىلىدىن ئورۇقلاپ كېتىشى، ئوزۇقلىنىش ناچارلىقىدىن ئاجىزلاپ كېتىش ئەھۋاللىرىدا ئوبدان پايدا قىلىدۇ. كونا كىتابلاردا يېزىلىشچە، قاتما كېسىلىنى چېكەتكە بىلەن داۋالاش مۇمكىن. بۇنىڭ ئۇچۇن، شەبنەم چۈشكەندىن كېيىن شاللىق ۋە باشقا ئېتىزلاردىن سېرىق باشلىق چېكەتكىنى تۇتۇپ، خالتىغا سېلىپ قۇرۇتۇلىدۇ(نەملەشمەسلىككە، قۇرت چۈشمەسلىككە دىققەت قىلىش لازىم)، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن 10 نەچچە دانىنى ساپال قاچىغا سېلىپ، چوغ ئۈستىدە قورۇتۇپ، ھاراق بىلەن ئىچۈرۈش لازىم.

باللارنىڭ تۇتقاقلىق كېسىلى (دۆلىنىش) نى داۋالاش ئۇچۇن ساپال قاچىدا قورۇتۇپ، تالقانلاپ، شېكەر قوشۇپ ئىچۈرۈلسە، ئۇزاق ئۆتمەي مەنپەئەت قىلىدۇ.

قورۇتۇلغان چېكەتكىنى سوقۇپ كۇنجۇت يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا، ئۇششۇك جاراھىتىنى داۋالايدۇ.

قىزىل چىققاندەكى قورساق كۆپۈش ۋە باشقا ئارامسىزلىقلاردا 6 دانە چېكەتكىنى قاينىتىپ سۈيى ئىچۈرۈلسە، تېزلىكتە ئارام بېرىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى قورۇپ پىشۇرۇلغىنىنى تالقانلاپ تاماققا سېلىپ يېسە بولىۋېرىدۇ. مقدارى چەكلەمەيدۇ، ھەر قاچان مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىش مۇمكىن.

دىققەت چېكەتكە ئادەمگە ئەڭ ئوبدان ئوزۇقلۇق، ئەمما زىرائەتلەر ئۇچۇن، زىيانلىق ھاشاراتتۇر. دېھقانلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ، مۇمكىنقەدەر چېكەتكىلەرنى تۇتتۇرۇپ قايناپ تۇرغان سۇغا بېسىپ ئۆلتۈرۈپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، تالقانلاپ، ساپالدىن ياسالغان قاچىلارغا سېلىپ ساقلاپ قويۇلسا (قۇرت چۈشۈشتىن مۇھاپىزەت قىلىپ)، ئۆپكە سىلى بىلەن ئاغرىغانلارغا ۋە ئاجىزلاپ كەتكەنلەرگە ئوزۇقلۇق ماددا سۈپىتىدە ئىشلىتىش مۇمكىن. بۇنىڭ بىلەن زىيانداش ھاشارات ئىنسانلار سالامەتلىكىگە خىزمەت قىلىدۇ. پۇل چىقىم بولمايدۇ. نەتىجىدە بىر كىسەك بىلەن ئۇچ پاختەكنى سوققىلى بولىدۇ- تەھرىر.

چىگىت

(ھەببۇل قەتىنى-پۇنبەدانە)

SEMENA GOSSYPIUM HERBACEUM 草棉子

تونۇش بۇ پاختىنىڭ ئىچىدىن چىقىدىغان بىر تۈرلۈك ئۇرۇق بولۇپ، بۇنىڭ تاشقى پوستى قارا،

مېغىزى ئاق، تەمى بىر ئاز ئاچچىق.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھانى قۇۋۇتلەش، مەنپي تۆتۈش، ماددىلارنى تارقىتىش، بالياتقۇ ئاغزىنى ئېچىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنى پوستىدىن ئاجرىتىپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، كۆكرەكنى، قورساقنى بوشىتىدۇ. ئىسسىق يۆتەلنى يوقىتىدۇ، دارچىن ۋە شېكەر بىلەن ئىچسە، سوغۇق مىجەز كىشىلەردە باھانى قۇۋۇتلەيدۇ. سىركەنجۈبىل بىلەن ئىچسە، ئىسسىق مىجەز كىشىلەردە باھانى قۇۋۇتلەيدۇ. يېغىنى چاپسا، باھقا ھەرىكەت بېرىدۇ. سەپكۈن، قارا داغلارنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى تۇخۇمى قۇرتۇم(زاراڭزا ئۇرۇقى).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى خېمىرى بىنەپشە ۋە ئاق قەنت.

تەركىبى ياغلىق ماي ۋە گاسسىپول (زەھەرلىك ماددا) تۇتىدۇ.

43- رەسىم. چىگىت

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

باللىق ئايالالارنىڭ سۈتى ئازىيىپ كەتكەندە سۈت كۆپەيتىش ئۈچۈن 5 گرام چىگىت، 2 گرام بىخ سۇس (چۇچۇكبۇيا يىلتىزى) ئېلىپ 600 گرام سۇ قۇيۇپ قاينىتىپ، 200 گرام قالغاندا سۈزۈپ بىر كۈندە 3 قېتىمغا بۆلۈپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. چىگىتتىن كۆپ مىقداردا ياغ چىقىرىلىدۇ، ياغ داۋالاشتا ۋە تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدۇ.

چىلغوزا

(چەلغوزە)

PINUS RORAIENSIS (PINUS COME) 红果松子

تونۇش بۇ بىر خىل مېغىزلىق مېۋە بولۇپ، پوستىنىڭ رەڭگى قىزىل، مېغىزى ئاق بولىدۇ. تەمى تاتلىق، ياغلىق، ناھايىتى لەززەتلىك.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئورمانلاردىن، چاۋشەن، ياپونىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھانى قۇۋۇتلەش، يۇرەكنى، پەيلەرنى قۇۋۇتلەش، قورساق ئاچۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، خام ماددىلارنى پىشۇرۇش، ئاشقازان، بۆرەك، ئۆپكە، جىگەر، دوۋساق، جىنسىي ئەزالارغا مەنپەئەت قىلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئاساسەن ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

44 — رەسىم. چىلغوزا

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 9 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇزۇندا ھەزىم بولىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى ئاچچىق-چۈچۈك مېۋە ۋە سىركەنجۈبىل.
تەركىبى مېغىزىنىڭ تەركىبىدە 73.9% ياغلىق ماي بولۇپ، مايـ
نىڭ ئاساسىي تەركىبى ئولېئىن لىنولېئىن پالماتىندۇر. بۇنىڭ سىرتىدا
14.8% ئاقسىل، 2.6% كۈل ماددىلىرى بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

ئۇزۇقلاندۇرغۇچى ۋە بەدەننى چىڭىتقۇچى دورا بولۇپ، سوغۇق يەل، خىلتلارنى ھەيدەيدۇ، زەئىپلىكنى تۈزىتىدۇ، تېرىنى سىلىقلاشتۇـ رىدۇ، ئىچكى بەش ئەزانى سەمرىتىدۇ.

چىلان

(ئۈننىاپ)①

FRUCTUS ZIZYPHUS JUJUBA 大枣

45- رەسىم. چىلان

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، تېنى يوغان، شاخلىرى تىكەنـ لىك، يوپۇرمىقى ئانار يوپۇرمىقىغا ئوخشاش (ئانارنىڭكىدىن ئۇزۇن، ئىنچىكىرەك)، چېچىكى ئاق، مېۋىسى پىشىپ يېتىشكەندە قىزىل، ئىچىدە ئۇرۇقى بار. بۇ 2 خىل بولىدۇ. يۇمىلاق، سوقىچاق. بىز دورا ئۈچۈن سوقىچاق چىلانىنى ئىشلىتىمىز.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن، جۈملـ دىن شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىن چىقىدۇ. رەڭگى قىزىل، گۈشى قېلىن، تولۇق، ئۇرۇقى كىچىك، تەمى تاتلىق بولغانلىرىنىڭ سۈپىتى ياخشى ھېسابلىنىدۇ.

خۇسۇسىيتى قويۇق خىلتلارنى پىشۇرۇش، سۇيۇق خىلتلارنى سۇرۇش، كۆكرەك ۋە گالنىڭ يېرىكلىكلىرىنى كۆتۈرۈش، ئاۋازنىڭ ئىسـ سىقتىن پۈتۈپ قېلىشى ھەم غاراڭ-غۇرۇڭلارنى تۈزىتىش، قاننى سۈـ رۈش، قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئۆپكىنىڭ، گالنىڭ يېرىكلىكىگە، يۆتەلگە، ھاسىراشقا، ئاۋازنىڭ پۈتۈپ قېلىشىغا ھۆلنى(يېڭىسىنى) ئىشلىتىمىز. جىگەر، مەقئەتنىڭ كېسەللىرىگە، قان بۈزۈلغانـ غا، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە ئۆزى بېرىلىدۇ. ئۇرۇقىنى يۇمشاق سوقۇپ، سوۋۇتۇلغان قايناق سۇ بىلەن ئىلىشتۇرۇپ بېرىلسە، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ئۆزى كاسىنە ئەرەقى، سىركەنجۈبىل بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، يەل تاشقانغا، تېرىدە پەيدا بولىدىغان ھەر خىل مۇدۇرلارغا، سەپرانى پەسلىتىشكە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5 دىن 10دانىغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 10 دىن 15 دانىغىچە،

① ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان چوڭ چىلان ۋە رايونىمىزدىن چىقىدىغان كىچىك چىلانلار ئايرىم-ئايرىم داۋالاش ئۇنۇمىگە ئىگە. -ت.

15～10 ياشلىقلارغا 20 دانىغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 20 دىن 30 دانىغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەرپىستان

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ مېۋە ئۇزۇندا ساقلىدۇ. ئەزالارغا يەل پەيدا قىلىدۇ. تاناسىل ئەزالارنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭدەك ئاشقازانلىق سوغۇق ھۆللۈكتىن ئاغرىغىنىغا بېرىشكە بولمايدۇ. بېرىش توغرا كەلسە ھەسەل، ئۈزۈم، شېكەر بىلەن بېرىش لازىم.

تەركىبى% 33 ئاقسىل، 0.4% ياغ، 73% ئۇگلېۋودلۇق ماددىلار، 0.061% كالتسىي، 0.055% فوسفور، 0.0016% تۆمۈر، 0.00001% ۋىتامىن A، 0.00015% ۋىتامىن B_1، 0.012% ۋىتامىن C تۇتىدۇ.

چەت ئەللەردىكى چىلان دەرىخى يىلتىزىنىڭ قوۋزىقى قوزغاتقۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. چىلان دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىدا خېلىلا تۇراقلىق ئاغرىقسىزلاندۇرغۇچى ماددىلار بارلىقى ئېنىقلانغان.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، ئورتا دەرىجىدە ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى تالغا مەنپەئەت قىلىدۇ، بەدەننى ئوزۇقلاندۇرىدۇ، ئاشقازاننى كۈچەيتىپ، ئاشقازان سۈيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرىدۇ. ھەر خىل كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

تال سوغۇقلۇقتىن بولغان ئىچى سۇروش، قان تولغاق، ئوزۇقلىنىش ناچارلىشىش قاتارلىق كېسەللەردە ئىشلىتىلىدۇ. يېقىنقى چاغلاردىكى تەتقىقاتلارغا قارىغاندا، بەدەننىڭ سەزگۈرلۈكى ئېشىپ كېتىشتىن تېرە ئاستىغا ياپىلاق-ياپىلاق ھالدا قان چۈشۈش (ئاللىرگىيىلىك سۆسۈن داغ كېسىلى دەپ ئاتايدۇ) ۋە يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى (گىپېرتونىيە) ۋە كەم قانلىق كېسەللىرىنى داۋالايدىغانلىقى مەلۇم بولغان.

چىلان دەرىخىنىڭ قوۋزىقى ھەر خىل تېغ يارىلىرىدىن چىققان قانىنى ۋە ئىچ سۇروشنى توختىتىدۇ.

كىچىك (ئاچچىق) چىلان

ZIZYPHUS SPINOSUS MILL 酸枣

تەركىبى چىلان دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقى 1.7% ئەتراپىدا بېھىسلاندۇرغۇچى ماددا ۋە مىكروب ئۆلتۈرىدىغان فىتونسىد تۇتىدۇ. مېۋىسىدە 5.28% ئاقسىل، 1.77% قەنت، 1.37% كىسلاتا تۇتىدۇ. مېغىزىدا ياغلىق ماي، ئاقسىل، ئۈچۈچان ماي، كۈچلۈك تەسىر قىلغۇچى تەركىب بېتولىن بار. **تەبىئىتى** قۇرۇق، مۆتىدىل.

خىمىيۋى تەسىرى چىلان دەرىخىنىڭ يىلتىزىدىن بىر-ئىككى تالنى چاينىسا تىلنى بېھوش قىلىدۇ. ئارقىدىن قەنتنىڭ تاتلىقلىقى ۋە خېنىنىڭ ئاچچىقلىقىنى ھېس قىلماي قالىدۇ. بۇ ھالەت 10 مىنۇتقىچە داۋام قىلىدۇ.

ئەگەر ئۈنىڭدىن 20～10% لىك قاينىتىلما تەييارلاپ ئىننىڭ قان تومۇرىغا ئوكۇل قىلىنسا، مېڭە ۋە قان تومۇرلار پائالىيىتىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. دېمەك، بۇ چىلان يوپۇرمىقىدىكى بېھىسلاندۇرغۇچى ماددىنىڭ خېلىلا تۇراقلىق تەسىرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

46- رەسىم. كىچىك، ئاچچىق چىلان

جۇڭخىلار ئاچچىق چىلان مېۋىسىنى بەدەننى قۇۋۇتلەيدىغان ۋە سۈيدۈك ھەيدەيدىغان دورا ئورنىدا قاينىتىپ ئىچىشكە بۇيرۇيدۇ. باشقا مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ نېرۋا ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاشقا، زىققە نەپەسنى پەسەيتىپ، يۆتەلنى توختىتىشقا بېرىدۇ.

چىلان دەرىخىنىڭ قوۋزىقى قايناتما ھالدا ئىچ سۇرۇشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. باشقا دورىلار بىلەن بىللە رېماتىزم ۋە قىزىتمىلىق كېسەللىكلەردە بېرىلىدۇ. چىلان مېغىزى جۇڭيى تېبابەتتىدە خېلى مەشھۇر دورىلاردىن سانىلىپ، ئۇنى ئازراق قورۇپ رېڭىنى ئۆزگەرتىپ ياكى قورۇپ قىزارتىپ تالقانلاپ ئىشلىتىلىدۇ. ئەسەب ئاجىزلىشىشتىن بولغان ئۇيقۇسىزلىقلاردا، ئۇنۇتقاقلىقلاردا، ئېغىزدا شۆلگەي كەملىكتىن بولىدىغان ئېغىز قۇرۇشلاردا، بەدەن ئاجىزلاپ، كۆپ تەرلەيدىغان كېسەللىكلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئەگەر چوڭ كىشىلەر 25 تال چىلان ئۇرۇقىنىڭ مېغىزىنى يېسە (تەخمىنەن 1.8～0.8 گرام مىقدارىدا)، ئازار ئېلىپ ئۇخلاپ قالىدۇ. ئەگەر بىر قېتىمدا شۇنىڭدىن بىر ھەسسە ئارتۇق مىقدارىدا ئىستېمال قىلسا، دەرھال زەھەرلىنىپ، سەزگۈ يوقىلىپ، ئۇخلاپ قالىدۇ. دىققەت قىلىش لازىم.

چىنار

(دولب)

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخ بولۇپ، يوپۇرمىقى كەڭ، ئەتراپى چىشلىق، ياغىچى يېنىك، پارقىرىما، مېۋىسى يۇمىلاق، تىكەنلىك، قاتتىق، ۋەزنى يېنىك بولىدۇ. بۇنىڭ مېۋىسى يېيىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، مېۋە ۋە پوستىنىڭ قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى مادداىلارنى تازىلاش، بەرەسنى، ھۆل جاراھەتلەرنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىش، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھۆل يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ، ئېزىپ كۆزگە چاپسا، كۆز ئىششىقىنى تارقىتىدۇ. كۆزگە قۇيۇلىدىغان ھۆللۇكنى ۋە كۆزدىن ئاقىدىغان سۇلارنى توختىتىدۇ. تىزنىڭ ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. بۇنىڭ ھۆل پوستىنى سىركىدە قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قۇرۇق يوپۇرمىقىنى يۇمشاق سوقۇپ ھۆل جاراھەتلەرگە ۋە ئوتتا كۆيگەن كۆيۈككە سېپىلسە ھۆللۇكنى قۇرۇتىدۇ. كۆيدۇرۇلگەن قوۋزىقىنى سوقۇپ بەدەنگە چاپسا بەدەننى پارقىرىتىدۇ. **ھۆللۇكنى قۇرۇتىدۇ.** بەرەسنى يوقىتىدۇ. زەخىملەرنىڭ سېسىق، ھۆللۇكنى يوقىتىدۇ. ھۆل مېۋىسىنى شاراب قاينىتىپ ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاقىقان زەھىرىنى يوقىتىدۇ. يوپۇرماق ۋە مېۋىسىنى چاۋا ياغ بىلەن مەلھەم قىلىپ، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈككە چاپسا، كۆيۈكنى ياخشىلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

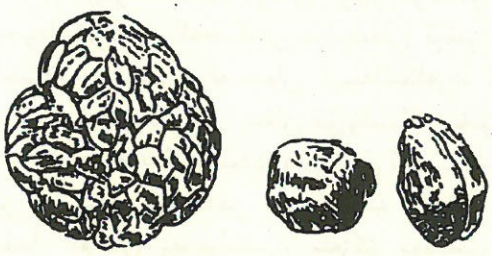
ئورۇنباسارى ئانارنىڭ قوۋزىقى.

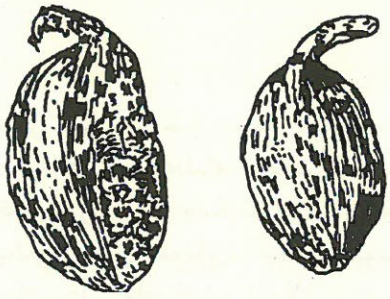
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كانايغا، ئاۋازغا، كۆزگە زەرەر قىلىدۇ.
تۈزەتكۈچسى ئۇدھىندى، دارچىن ۋە يېڭى سېغىلغان سۈت.

چوڭ لاچىندانە

(قاقىلەكبار-لاچىن دانەچىنى)

FRUCTUS AMOMUM CARDAMOMIS 白豆蔻
FRUCTUS AMOMI COSTATI 草果

47- رەسىم. چوڭ لاچىندانە

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىدۇر. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ.

1- خىلى چوڭ بولۇپ، قاقىلەكبار(چوڭ لاچىندا-نە) دەپ ئاتايمىز.

2- خىلى كىچىك بولۇپ، قاقىلەسىغار (كىچىك لاچىندانە) دەپ ئاتايمىز.

قاقىلەكبار دەرىخى تەخمىنەن بىر مېتىر 20 سانتى-مېتىر ئېگىزلىكتە، يەككە تەنلىك بولىدۇ. بۇنىڭ يوپۇر-مىقى ئانار گۈلىگە، پۇرىقى رەيھانغا ئوخشايدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى ئاق، ئۇششاق، قىزىلغا مايىل، ماشىنىڭ گۈلىگە ئوخشايدۇ. مېۋىسىنىڭ شەكلى سەنۇبەر شەكلىدە، ئۈچ قىرلىق، ئەتراپى تەكشى ئەمەس. مېۋىسى سوقا چىلان مىقدارىدا، پوستى توپا رەڭ. ئۈچ پارچە بىر-بىرىگە چاپلا-شاڭغۇ، بىر ئاز تۇم، بىرىك، ئۇزۇن سىزىقلىرى بار، شېخىغا تۇتىشاڭغۇ، يېغى بىر ئاز چىقىپ تۇرغان بولىدۇ. مېۋىسى قۇرۇغاندا بىر نەرسە ئازراقلا تېگىش بىلەن ئۆزلۈكىدىن يېرىلىپ، مېۋىسىنىڭ ئىچىدىكى ئۇرۇقلىرى چىقىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى ئادراسمانىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشا-يدۇ. پۇرىقى خۇشبۇي. كاپۇر (كامفورا) نىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدۇ. ئازراق ئۆتكۈر پۇرايدۇ. يېڭى، ھۆل ۋاقتىدا شىلىملىق ھۆللۈكى بولۇپ، قۇرۇغاندىن كېيىن يوقىلىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى غىلىپىنىڭ ئىچىدە تۇرسا ئىككىنچى يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن تەمى، بۇيى، قۇۋۋىتى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. غىلىپىدىن ئاجرالغان ئۇرۇقنىڭ قۇۋۋىتى بىر يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۈاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن ۋە ۋېيتنام، تايلاند، ھىندونېزىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى خۇشال قىلىش، ئاشقازاننى قۇۋۋىتلەش، تاماق سىڭدۈرۈش، كېكەرتىش، ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە (بولۇپمۇ قورۇلغىنى). بەزى ئەھۋاللاردا بۇنىڭ لەززىتى

ۋە مەنپەئەتى كىچىك لاچىندانىدىن ئارتۇقراق.

ئىشلىتىلىش ئورنى كۆپىنچە چەت ئەل خەلقلىرىدە، ھىندىستان خەلقلىرى، تامبولىنىك(خولۇنجان ئۆسۈملۈكىنىك) يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ يەيدۇ. شۇنىڭدەك باشقا دورىلار بىلەنمۇ قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. سۇغۇلارغىمۇ قوشۇلىدۇ. تاماقتا سېلىنمايدۇ. مېۋىسىنىك پوستىنى يۇمشاق سوقۇپ، سۇغۇپ تەييارلاپ، چىشلىرىغا سۈرتسە چىشنى، چىشنىك تۈۋىدىكى گۆشلەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئېغىزنىك ئىچىگە مۇدۇر دانىلارنىك چىقىشىنى توسىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 8 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەيلەرگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى كىچىك لاچىندانە.

تۆۋەندە 2 خىل ئۆسۈملۈك مېۋىسى ئايرىم تونۇشتۇرۇلىدۇ:

FRUCTUS AMOMI CARDAMOMI（白豆蔻）

تەركىبى مۇھىم تەركىبىي قىسمى پۇراقلىق جەۋھەر ماي بولۇپ، ئۇنىنىك تەركىبىدە تىسنېول كاپۇر (كامفورا)، بورنېئول، تېرپېنول، تېرپېن ئاتسېتات بار. بۇلارنىنىك سىرتىدا پېنتوزان، ياغ ھەم كۇل ماددىلىرى تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، قورۇغۇچى تەم، ئالاھىدە پۇراقلىق ئىگە. ئۇرۇقى: يەل ماڭدۇرۇش، ھەزىم قىلىش، ئاشقازاننى كۈچەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، سوغۇقلۇقنى يوقىتىپ، مىجەزنى تەڭشەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. غىلاپ ھەم گۈلىنىك تەسىرىمۇ ئوخشاش، ئەمما كۈچسىزرەك.

خۇش پۇراقلىق بولۇپ، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرگۈچى دورىلارنىك تەم ۋە پۇراقلىرىنى تۇزەتكۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. قۇسۇشنى توختىتىش، ھەزىم قىلىشنىك بۇزۇلۇشلىرىنى تۇزىتىش، ئاشقازان ئاغرىشنى توختىتىش، قورساق كۆپۈش مەيدە چىڭقىلىشلارنى بوشىتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك ھاراق بىلەن زەھەرلەنگەندە زەھەر قايتۇرىدۇ. بىر كۈنلۈك مىقدارى 3～1 گرامغىچە بولۇپ، سۇغۇپ ھالىدا ئىچىلىدۇ.

FRUCTUS AMOMI COSTATI（草果） ساۋگو

تەركىبى ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ.

جۇڭيىلاردا ئىشلىتىلىشى: خۇش پۇراقلىق، ئاشقازان كۈچلەندۈرگۈچى دورا سۈپىتىدە ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاشقا، مەيدە ئېغرىلىشىپ، قورساق كۆپۈشتە ۋە خىلىتلارنى ھەيدەشكە، قۇسۇش، ئىچ سۈرۈشنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

چەشمى خۇرۇس

(ئەينىددىك-گىھۇنگىچى سەفىد)

ABRUS PRECOTORIUS 相思子

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىك ئۇرۇقى بولۇپ، قاتتىق سىلىق، يۇمىلاق كېلىدۇ. بۇ ئىككى

خىل بولىدۇ. 1-قىزىل، 2-ئاق.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۈڭگدۇڭ، گۈڭشى، خەينەنداۋ قاتارلىق جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن، تايلاند (سىيام)، فىلىپپىن، ۋېيتنام، ھىندىستان ۋە ھىندونېزىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكئولنى ئېچىش، ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، بەدەن-نىڭ قۇۋۇتىنى ساقلاش، مەنىنى كۆپەيتىش، باھنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەسىرلەرنى بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 1.5 گرامدىن 4 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. باش ئاغرىتىدۇ.

48- رەسىم. چەشمى خۇرۇس

تۈزەتكۈچىسى يۇمغاقسۇت ۋە يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن ياكى تەرەنجىبىنگە چىلاپ مەسكە بىلەن يېيىش.

تەركىبى ئۇرۇقى زەھەرلىك ئاقسىل(ئابرىن)، ئابرىن كىسلاتاسى، قىزىل قان تەنچىسىنىڭ يېلىم ئاقسىلى (گېماگگلوتىنىن)، ياغ ئېنزىمى(لىپازا)، سۈيدۈك ئېنزىمى (ئۇرېئازا) تۈتىدۇ. يوپۇرمىقى چۈچۈك-بۇيا جەۋھىرى (گلىتسىررىزىن) تۈتىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۇتىدىل، ئازراق زەھىرى بولۇپ قۇستۇرىدۇ.

خۇسۇسىيتى ھاشارات ئۆلتۈرۈش، قۇستۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش ۋە كۆز ئاغرىقىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتى بار.

كۆكرەك ۋە قورساقتا يىغىلغان يەللەرنى ھەيدەشكە، ئىسسىق ئۆتۈشتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، بەلغەم خاراكتېرلىك تەپلەرنى داۋالاش، ئۇچەيدىكى مەددە قۇرت ۋە تېرىدىكى ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

زەھەر قايتۇرۇش ئۈچۈن 27 تال ئۇرۇقنى سوقۇپ ئىچۈرسە دەرھال قۇستۇرىدۇ. جۇڭيىلار بۇ ئۇرۇقنىڭ زەھىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئادەتتە ئىچىشنى چەكلەيدۇ.

چىلاپ ياكى سوقۇپ خېمىرەك مەلھەم ياساپ قوتۇر، تەمرەتكىگە ئوخشاش تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

ياپونىيە دوختۇرلىرى بۇنىڭ چىلاپ چىقىرىلغان سۈيىنى كۆزگە تامغۇزۇپ، ئۇزاققا سوزۇلغان كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالاپ ياخشى نەتىجە قازانغان بولسىمۇ، لېكىن زەھەرلىك تەسىرى بولغانلىقتىن، بۇ ئۇسۇلنى داۋالاملاشتۇرغۇچىلار بولمىغان.

ئەسكەرتىش بۇ دورىنى لۇغەتۇلئەدۋىيىنىڭ «گىھۇنگىچى سەفىد» ماۋزۇسىدا يۇقىرىدىكى لاتىنچە نام بىلەن ئاتىغانلىقى ئۈچۈن خەنزۇچە سېلىشتۇرما نامى تېپىلغان ئىدى. ئەمما ئۇيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىشى بىلەن ئالاھىدە پەرق كۆرۈلدى.

نامىدا ھېچقانداق گۇمان يوق، ئىشلىتىلىشتىكى پەرقنى يەنە تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك - تەھرىر.

چۇرۇنجى

(چرۇنجى)

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخ مېۋىسىنىڭ مېغىزى بولۇپ، بۇنىڭ دەرىخى كۆپىنچە ھىندىستان تاغلىرىدا بولىدۇ. دەرىخى ئورتا ھال لىمون دەرىخى مىقدارىچە، يوپۇرمىقىنىڭ چوڭلۇقى ئەنجۇر يوپۇرمىقىنىڭ مىقدارىچە، مېۋىسى قەھۋە، ئالۇبالۇنىڭ مېۋىسى مىقدارىچە، مېغىزى تاتلىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق. 1-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى تېرىنى پارقىرىتىش، باھنى قوزغاش، بەدەننى سەمرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئوزۇقلۇق تەركىبى كۆپ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ. تەشنالىقنى، قاننىڭ قاينىشىنى پەسەيتىدۇ. بادام ۋە شېكەر بىلەن قوشۇپ ھەرىرە تەييارلاپ يېسە، باھنى قۇۋۇتلەيدۇ. بەلغەمنى، سەپرانى، ئارقا پېشاب ئارقىلىق چىقىرىدۇ. بەدەننى پارقىرىتىدۇ، تېرىنىڭ قېنىنى ساپ قىلىدۇ. بۇنى سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە، سەپرانىڭ تېزلىكىنى ۋە كۆپلۇكىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى پىشتە ۋە كۈنجۈتتۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئېغىر ۋە ئۇزۇندا ھەزىم بولىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىركەنجۇبىل ۋە ھەسەل.

خاكشى

(خوببە)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇششاق ئۇرۇق بولۇپ، بۇ پارىسچە خاكشى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ 2 خىل بولىدۇ. 1-خىلى ئۇششاق، بىر ئاز ئۇزۇنچاق، بۇغداي رەڭ، تەمى ئاچچىق تەرەپكە مايىل. 2- خىلى بىرئاز چوڭ، قارا تەرەپكە مايىل، كىچىكىنىڭ ئۆسۈملۈكى بىر مېتىرغىچە بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق. ياۋا زاغۇنىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. تەمى تېز، شاخلىرى ئىنچىكە، چېچىلاڭغۇ، ئۇرۇقى نېپىز، غىلاپنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. چوڭىنىڭ ئۆسۈملۈكى $1\frac{1}{2}$ مېتىرغىچە بولىدۇ. بۇنىڭ شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى چوڭراق، ئۇرۇقى غىلاپنىڭ ئىچىدە، تەمى ئۆتكۈررەك.

چىقىش ئورنى چەتتىن كىلىدۇ.

تەبىئىتى كىچىكىنىڭ تەبىئىتى: 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا ئىسسىق، 1-دەرىجىدە ھۆل، چوڭىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 1-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى باھنى قۇۋۇتلەش، ئىشتىھانى ئېچىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئاۋازنى ئېچىش، رەڭگى، رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىش، يۇلۇندىكى ماددىلارنى تارقىتىش، چېچەك، شىرنىسى ئىچ ئەزانىڭ سۇيۇقلۇقىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن $4\frac{1}{2}$ گرامنى قائىدە بويىچە ئىچسە، ئۆپكىدىن كىلىدىغان خىلىتلارنى

يوق قىلىدۇ. سۇت بىلەن ئىچسە بەدەننى سەمرىتىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىدۇ، باھنى قوزغايدۇ. بولۇپمۇ ئىككى باراۋەر شېكەر قوشۇپ 10 كۈن ئىچسە، بۇ ھەقتە ئوبدان تەسىر بېرىدۇ.

بۇنىڭ 9 گرامى زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى يوقىتىدۇ. بولۇپمۇ گۈلاب ياكى خالىس سۇ بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ ئېتىلدۇرۇپ ئىلمان ئىچسە، كاسىنە يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ئىچسە، سەپرا خاراكتېرلىك ھەيز ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ چاپسا، كۆزنىڭ يېرىڭلىق چاقىسى ئۇچۇن، قۇلاق تۇۋىدىكى، ئەمچەكتىكى، ئىككى تاشتىكى ئىششقلار ئۇچۇن، نوقرەس، قاتتىق سەرتان ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى خېمىرنىڭ ئىچىدە پىشۇرۇپ يېسە، كونا يۆتەل، ئۆپكە، جىگەر كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا ئوراپ بالياتقۇ ئاغرىغا قويسا، ھامىلە بولۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. بالىيۇاتقۇنىڭ يېرىڭلىق چاقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى چوڭىدىن ئەھۋالغا قاراپ 8 گرامغىچە، كىچىكىدىن 12 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باھنى قۇۋۇتەلەش، بەدەننى سەمرىتىشتە تۇدەرى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باش ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

خېنە

LAWSONIA INERMIS L 散沫花草（指甲花）

49- رەسىم. خېنە

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، تېنى 60 سانتىمېتىردىن 180 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ. تېنى قىزىل رەڭدە، ئانارنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ ھەم ھەببۇلئاسنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭدىن ئىنچىكىرەك، يۇمشاقراق. ئىسسىق ئىقلىملىق جايلاردا 6-ئايدىن 10-ئايغىچە ئۆسۈپ كۆكىرىپ چىرايلىق تۇرىدۇ. بۇنى ئۆستۈرۈشتە ئۇرۇقىنى تېرىسىمۇ بولىدۇ. شېخىنى قەلەمچە قىلىپ قويسىمۇ بولىدۇ. قەلەمچە قىلىپ قويغىنى ياخشىراق، گۈلى قىزىل. ئاقما مايىل، خۇشبۇي، مېۋىسى قارىمۇچ چوڭلۇقىدا، پوستى نېپىز. ئوتتۇرىسىدا ئۇششاق دانىسى بار.

خېنە ئەركەك - چىشى دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. ئەركىكىنىڭ يوپۇرمىقى تۇغرۇلۇقراق، چوڭراق بولىدۇ. چىشسىنىڭ يوپۇرمىقى كىچىك، كۆكرەك بولىدۇ. بۇنى سوقسا قىزغۇچ رەڭگى چىقىدۇ. گىياھسى چىرايلىقراق بولىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇقلۇقتا مايىل، قۇرۇق گۈلى ئوتتۇراھال.

ئىشلىتىلىش ئورنى ياڭاقنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، دەردى شەقىقە (باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش)، يەلدىن ھەم بەلغەمدىن بولغان باش ئاغرىقلىرىنى داۋالايدۇ. زەپتى رۇمى، گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، باشنىڭ جاراھەتلىرىنى يوق قىلىدۇ. بۇنى قەتران، زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، خۇسۇسەن ھۆل يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن قوشۇپ چاپسا، ماددىلارنىڭ كۆزگە چۈشۈشىنى توسىدۇ. قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، ئېغىزنىڭ جاراھەتلىرىگە، كىچىك بالىنىڭ ئاغزىغا چىققان ئۇششاق مۇدۇرلارغا پايدا قىلىدۇ. خېمىر قىلىپ پۇتنىڭ ئالقىنىغا چىققان قاپارتقۇغا چاپسا پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن كۆزگە

چىقىش ئالدىدا تۇرغان قاپارتقۇغا چاپسا، چىقىشنى توسايدۇ. ئازغىنە زاراڭزا گۈلى، زەپەر بىلەن ئارىلاشتۇ-رۇپ چاپسا، باش ئاغرىقىنى داۋالاشتا ئۇنۇمى ياخشى، كۆزنىڭ نۇرىنى زىيادە قىلىدۇ. جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازان، جىگەر، تال ئاغرىقلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈيدۈك ماڭدۇرىدۇ. رەھىم ئاغرىقى، جۈزام (ماخاۋ)، ۋابا ۋە باشقىلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ. بۇنىڭدىن 2 گرامنى ياكى چىلغىنىدىن 40 گرامنى ئىچسە، يەرقان كېسىلىنى، تال كېسىلىنى، بۆرەكتىكى تاشنى، تەسلىكتە سىيىشنى، سۈيدۈك تۈتۈلۈپ قالغانىنى داۋالايدۇ. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. 10 كۈنگىچە ئارقىمۇ ئارقا ئىچسە، بالىغا پايدا قىلىدۇ. سۈيدۈك يولىدىكى جاراھەتنى يوقىتىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. تىرناقلارنى ياخشى قىلىدۇ. بۇنىڭ پاكىزىنى 28 گرام شېكەر بىلەن قوشۇپ يېسە، ماخاۋ كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

قاياۋاتقان سۈيىنى ئىلمان ھالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن كۆيدۈرگىگە، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈككە قۇيسا مەنپەئەت قىلىدۇ. يىرىڭلىق ئىششققا چاپسا پايدا قىلىدۇ. گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا قىچىشقانىنى كۆتۈرىدۇ. ھەببۇلمۇلۇك يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى بىلەن قوشۇپ چاپسا، كونا يىرىنگلارغا ۋە تىزنىڭ ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). قىچىنىڭ گۈلى بىلەن قوشۇپ چاپسا، پەتەققە پايدا قىلىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ ئۆچكە يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. بولۇپمۇ قولنىڭ تىرناق تۈۋى ئەت تىكەن (سەينەك) بولغىنىغا ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

بۇنىڭ ئۇرۇقىدىن 4 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ كەتىرا، ھەسەل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ يېسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەشتە كۆپ پايدىلىقتۇر. گۈلىدىن 4 گرامنى 90 گرام سۇ ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھەر تۈرلۈك باش ئاغرىقى، نەزلىلەرنى يوقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يالغۇز چاپسا پالەج، مېڭە، پەي كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. خەنناقنى كۆتۈرىدۇ، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. موم گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا بىقىن ئاغرىقىغا، ئەزالارنىڭ يانجىلغىنىغىمۇ پايدا قىلىدۇ. مەخسۇس دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا تالنىڭ ئىششقىنى، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يۇڭلۇق كېيىمگە سەپسە، كۈيە چۈشۈشتىن ساقلايدۇ(يوپۇرمىقىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). گۈلىنىڭ يېغىنى دوھىنل پاغىيە دەيدۇ.

گۈلىنىڭ يېغىنى تەييارلاش ئۇسۇلى: قىزىلگۈل يېغىنى تەييارلاش ئۇسۇلىغا ئوخشاش. يېغىنىڭ تەبىئىتى: ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سوغۇقتىن بولغان يەللەرنى تارقىتىدۇ، چاچلارنى قۇۋۋەتلەيدۇ، رەڭگىرويىنى چىرايلىق قىلىدۇ. يېغىنىڭ ئورۇنباسارى: مەرزەنجۇش يېغى، يوپۇرمىقىنىڭ يېغىمۇ ئاساسەن گۈلىنىڭ يېغىغا ئوخشايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 15～10 ياشتىكىلەرگە 3～1 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى مۇندى

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گالغا، ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ. 4 گرامدىن يۇقىرى يېسە ئۆلتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ئىسپىغۇل لۇئابى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

ھەققى خېنە ئۆسۈملۈكىنىڭ جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئاز قۇرۇق ئىسسىق، بىر ئاز زەھىرى بار. ئۇنىڭ ئۇرۇقى ئىچكى ئەزادىكى مونەكلەرنى يوقىتىش، ھەيزنى راۋان قىلىش، گال ئاغرىقلىرى، ئىشتىھاسىزلىق، چىش ئاغرىقى ۋە ئۇيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىلگەن ئورۇنلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

50-رەسىم. ئاددىي خېنا

قوشۇمچە رايونىمىزدا ئۆستۈرۈلىدىغان خېنە گۈلىمۇ مۇشۇ گۈرۈپپىغا كىرىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، خەنزۇچە 指甲花 (جې جيياخۇا)، (فىلىشەنخۇا) دەپ ئاتىلىدۇ. لاتىنچە IMRATIENS BALSAMINA دەيدۇ.

بۇنىڭ ئۈرۈقى ساپونىن ۋە ياغلىق ماي تۇتىدۇ. يوپۇرمىقى، تېنى ۋە گۈللىرى بويياق ماددىسىغا باي.

ئۈرۈقى يەل ھەيدەش، قايغان قاننى ماڭدۇرۇش، سۆگەككە سىڭىش، چۈشكۈرتۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئىچىلسە ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ، قېيىن تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ، چاپلاشقاق بەلغەمنى بوشىتىدۇ، ھېقنى توختىتىدۇ. ئېزىپ مەلھەم ياساپ سىرتقا ئىشلەتسە، سىرتتىن زەربە تېگىپ قاتتىقلاشقان جايلارنى يۇمشىتىدۇ، ئۇستىخانلارنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشى ۋە قول-پۇتنىڭ سەزمەس بولۇپ ئۆيۈشۈشلىرىنى داۋالايدۇ. خەلق ئارىسىدا تۇغۇتنى تېزلىتىشكە ۋە بېلىق گۆشىنى يۇمشىتىپ پىشۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. خېنە گۈلىنىڭ تېنى يوپۇرماقلىرى سوقۇپ ئىچكۈزۈلسە ياكى سوقۇپ تاڭسا، يىلان زەھىرىنى قايتۇرىدۇ ياكى سوقۇلغان خېنىگە قارا شېكەر قوشۇپ تاڭسا، بارماقلاردىكى سەينەك (ئەتتىكەن)نى داۋالايدۇ.

خيار شەنبەر

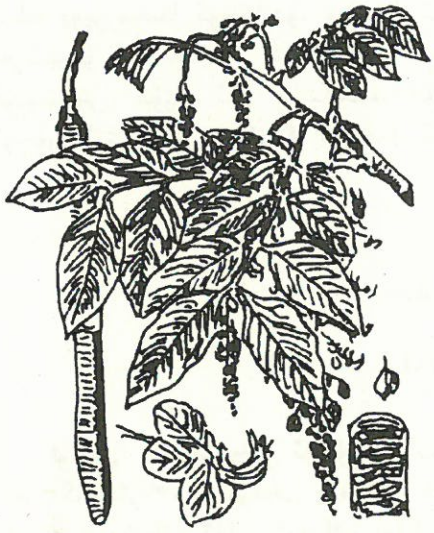
(ئەملتاس)

CASSIA FISTULA 阿勃勒

(CATARLOCORPUS FISTULA) (清泻山扁豆)

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مەزكۇر دەرەخنىڭ شاخلىرى ياڭاق دەرىخىنىڭ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى ياڭاقنىڭكىدىن كىچىكرەك. چۆرىسى كۆرۈمسىزدۇر. بۇنىڭ ئۇششاق ياغاچلىرى مەڭلىك (خالنار)، گۈلى سېرىق يەسىمەننىڭ گۈلىگە ئوخشايدۇ. مېۋىسى ئۇزۇن، 60 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا، ئىنچىكە-تومۇلۇقى باش بارماقتەك ياكى ئۇنىڭدىن چوڭراق كېلىدۇ. ئوتتۇرىسىدا قاتتىق پەردىسى بولۇپ، قارا، ھۆللۇك ئۇيۇپ قالغاندەك چاپلىشاڭغۇ نەرسە بار. بۇ ئەسەلى خيار شەنبەر (خيارى شەنبەر ئەسەلى) دەپ ئاتىلىدۇ. ھەر پەردىنىڭ ئوتتۇرىسىدا فۇلۇس بولىدۇ ھەم ئاز ئۇرۇقى بار. ئۇرۇقىنىڭ شەكلى ياپىلاق، سەنۇبەر شەكلىدە، ئاق، كۆكلۈككە مايىل. ئۇيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىدىغىنى ئۇنىڭ ئەسەلىدۇر. بۇنىڭ تەمى بىر ئاز تاتلىق ۋە بىر ئاز بەد بۇي. ياخشىسى قارا، پارقىراق، پوستى نېپىز، قۇۋۇشلىك، ئەسەلى كۆپ، شېرىن، پۈرىقى ئاز بولغىنىدۇر. ئەسەلىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى قەلەم قىلىپ ئوت بىلەن قىزىتىپ، سۈندۇرۇپ ئەسەلى ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. ئاندىن بادام يېغى بىلەن ياغلاپ ئىشلىتىلىدۇ. ئىشلىتىشتىن ئىلگىرى ئەسەلىنى ئېلىپ قويسا قۇۋۇتى ئاجىزلاپ كېتىدۇ.

چەقىش ئورنى مالايا، سەيلون، بىرما قاتارلىق جايلاردىن چىقاتتى، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۆستۈرۈلىدۇ.

51-رەسىم. خيار شەنبەر

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆكرەكنى ۋە تەبىئەتنى يۇمشىتىش، پەيلەرنى چىگىتىش، قاننىك تېزلىكنى پەسەيتىش، ئېغىز، گال، ئۇچ ئەزالاردىكى ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى ياندۇرۇش، سىلىق، زەرەرسىز، ئىچ سۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئەگەر مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن بېرىلسە، ھەر تۈرلۈك چاپلىشاڭغۇ ماددىلارنى سۇرۇپ چىقىرىدۇ. لېكىن ئىچ سۇرۇش تەسىرى تۆۋەنرەك. تەمرى ھىندى بىلەن بېرىلسە، كۆيگەن سەپرانى ھەيدەيدۇ. تۇربۇت بىلەن بېرىلسە، بەلغەمنى بوشىتىدۇ. بەسپايەج، كاسىنە سۇيى، سۆگەت يوپۇرمىقىنىك سۇيى بىلەن بېرىلسە، سەۋدانى ھەيدەيدۇ. لالە يىلتىزى يىپلىرىنىك، بېھى ئۇرۇقىنىك، ئىسپىغۇلىنىك لۇئابلىرى بىلەن ۋە بادام يېغى بىلەن بېرىلسە، ئۇچەيدىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئەگەر بۇنى باشقا مۇناسىپ دورىلار بىلەن، كاسىنە يوپۇرمىقىنىك سۇيى، ئەنگۇرى شىپا سۇيى ۋە سېرىقتوت سۇيى بىلەن بېرىلسە، جىگەردىكى توسالغۇلارنى ئېچىپ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. سېرىقكېسەل ۋە تەپلەرنى يوقىتىدۇ. يېگى، ھۆل يۇمغاقسۇتىنىك سۇيى بىلەن قوشۇپ غار-غار قىلسا، گالنىك قاتتىق بوغۇلۇشنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك ئۆچكە سۈتى، ئەنجۇر سۇيى ۋە شىرنىسى بىلەن بېرىلسە، گالدىكى ئىششقنى ئېغىز ئالدۇرۇپ تارقىتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ چېپىلسا، چوك-كىچىك بوغۇملار ئاغرىقنى پەسەيتىپ، ئىسسىقتىن بولغان قاتتىق ئىششقلارنى يۇمشىتىدۇ. بولۇپمۇ ئەنگۇرى شىپا سۇيى بىلەن چېپىلسا ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 10～5ياشلىقلارغا 8～6 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە، 15 ياشتىن ئاشقان چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 80 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 3 باراۋەر كىشمىش (بىر ئاز تۇربۇت بىلەن 9 ياكى بېرىم ۋەزىندە تەرەنجىبىن).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ، كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ، قورساقنى ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ئاشقازانغا زىيانلىقى ئۇچۇن مەستىكى، رۇمبەدىيان، قورساق ئاغرىقى ئۇچۇن بادام يېغى.

تەركىبى قەنت، شىلىملىق سۇيۇقلۇق، ئاقسىل ماددىسى، ئۇچۇچان مايى ۋە باشقا بالالاست ماددىلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئۇرۇقى، مېۋىسىنىك ئېتى، يىلتىزى ۋە دەرەخنىك قوۋزاقلىرى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى زور دەرىجىدە سوغۇق، زەھەرسىز، تەمى قېرىق، كۆكرەكتىكى ھارارەتنى ئالىدۇ. بوغۇم ۋە سۆگەكنىك ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ، قان يوللىرىنى ئاچىدۇ، باللارنىك مەددىلىرىنى چۇشۇرىدۇ.

ئەسكەرتىش مۇشۇ ئىائىلىگە كىرىدىغان، شەكلى ئوخشاش بولغان خەنزۇچە 决明子 (جۆمىك)، لاتىنچە CASSIA NODOSA ياكى CASSIA TORA دەپ ئاتىلىدىغان دەرەخنىك ئۇرۇقىمۇ سۇركە ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما بۇنىك يوپۇرمىقى ياڭاق يوپۇرمىقىغا ئوخشىماي، بەلكى بۆرە سويمىسە-

نىك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. مېۋىسى ئۇزۇنچاق بولماي، قىسقا ۋە ئىچىدە 6 تال ئۇرۇقلۇق كېلىدۇ. تەركىبىمۇ ئوخشىمايدۇ. سۇرگە ھەم سېرىقكېسەلنى داۋالاش، قىزىتما قايتۇرۇش، جىگەر ھەم بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، كۆزگە ئاق چۈشكەندە، كۆز قىزىرىپ ياشاڭغىرىغاندا داۋالاش، باش ئاغرىقىنى توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇقلا ئىشلىتىلىدۇ. خەنزۇچە 决明子 (جۇ مىڭزى) دەپ ئاتىلىدۇ.

خۇببازى

(نانى كالاغ-گۇل خەيرى)

MALVA VERTICILLATAL 冬葵

52-رەسىم. خۇببازى

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، خىتمى ئۆسۈملۈك-دىن كىچىكرەك، يوپۇرمىقى يۇمىلاق، تەمسىز، يوپۇرمىقىنىڭ ئارقا تەرىپى يېرىكرەك، گۈلى كىچىك، رەڭگى قىزىل، بىنەپشە تەرىپىگە مايىل.

بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى ئاق قارامتۇل، يۇمىلاق، بىر ئاز ياپىلاقراق، ئوتتۇرىسى چوڭقۇر كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچىنى يۇمشىتىش، ماددىلارنى پىشۇرۇش ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، ئىششىقنى پەسەيتىش، سۈتنى كۆپەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى بۇنىڭ يوپۇرمىقىنى چاينىپ تۇز قوشۇپ، كۆزدىكى ناسۇر چاقىلارغا چېپىلسا، چاقىنى تازىلايدۇ. تۇز قوشماستىن چېپىلسا، چاقىنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. ئەگەر بۇنى يۇمشاق ئېزىپ سۈنغان ئەزاغا تېڭىلسا، سۈنۈق ئەزانى تۇتاشتۇرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارغا چېپىلسا ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. زەيتۇن يېغى ياكى گۈل يېغى بىلەن چاپسا، ئوتتا كۆيگەن جاراھەتكە، چاياننىڭ چاققىنىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ قوۋزىقىنى ئېزىپ سۇيدۇك بىلەن قوشۇپ چاپسا، باشنىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. باشتىكى كېپەكنى يوقىتىدۇ.

ئەگەر شېخىنىڭ قاينىتىلغان سۇيىدىن 200 گرامنى شېكەر بىلەن ئىچسە، يۆتەل ۋە ئىسسىقلىق ھەم قۇرۇقلۇقتىن ئاۋازنىڭ تۇتۇلۇپ قېلىشى، تال ئاغرىقى، يەرقان، قوتۇر، ئۇچەيلەردىكى يېرىڭلىق جاراھەت، تولغاق، دوۋسۇندىكى يېرىڭلىق جاراھەت، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

بۇنىڭ ئۇرۇقىنى مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، ئىچىنى يۇمشىتىدۇ، ئىچ ئەزادىكى جاراھەتلەرنى تۇتاشتۇرىدۇ، ئىسسىق ۋە قۇرۇقتىن بولغان يۆتەل، ئاۋازنىڭ تۇتۇلۇشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، نەزلىنى يوقىتىدۇ، ئۇچەيلەرنى قۇۋۇتلەيدۇ، بۆرەك ۋە دوۋسۇندىكى يېرىڭلىق چاقا، ئۇچەينىڭ ئېچىشىنى يوق قىلىدۇ، ئىسسىق ۋە ئۆتكۈر دورىلارنىڭ ئەزانى ئېچىشتۇرۇشىنى توسىدۇ. ئەگەر ھەسەل بىلەن ئىچسە، جىگەر ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا ئۆزىنى ياكى پوستى ئېلىنغان ئارپا بىلەن ئېزىپ شىلىم قىلىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان قاتتىق ئىششىق ۋە ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سۇيىدىن 150 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ، ئۇرۇقىدىن 15 گرامغىچە.

ئورۇنباساری خىتمى ئۇرۇقى.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ.
تۇزەتكۈچسى ھۆل مېۋىلەرنىڭ رۇببىسى.
تەركىبى گۈلى، يوپۇرمىقى شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلارغا باي، گۈلى بويىاق ماددىسى تۇتىدۇ. ئۇرۇقىدا ئاقسىل ۋە ياغ ماددىلىرى بار.
جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىتى سوغۇق، زەھەرسىز.
سىلىقلاشتۇرغۇچى، سۇيدۇك ھەيدەيدىغان رولى بولۇپ، سۇيدۇك يوللىرى شىلىمشىق پەردىلىرىنىڭ يالليۇغلىرى نەتىجىسىدە سىيەلمەسلىك ۋە سۇيدۇكنىڭ ئاغرىتىپ كېلىشلىرىنى داۋالاشقا، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىپ راۋان قىلىشقا، ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى سۇلۇق ئىششىقلارنى داۋالاشقا، تۇغۇتتىن كېيىن بالىنىڭ ھەمراھى ئاسان چۈشمىگەندە ئۇنىڭ چۈشۈشىنى تېزلىتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا، سۈت كۆپەيتىشكە، ئەمچەكنىڭ قىزىرىپ ئىششىشلىرىنى داۋالاشقا، تۇغۇتنى تېزلىتىشكىمۇ ئىشلەيدۇ.
ئىچىش مىقدارى كۈندە 20～10 گرامى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.
ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىدە خوبباز نامى MALVA SALVYSTRIS دەپ كۆرسىتىلگەن. بۇ يەردە بىزنىڭ تونۇشتۇرغىنىمىز بىر ئائىلە، بىر بۆلۈمدىن بولغان ئۆسۈملۈك. نامىدىكى پەرق ئىككى ئەلنىڭ ئۆسۈملۈكلەرنى تۇرلەرگە ئايرىشتىكى ئوخشاشماسلىقىدىن بولۇشى مۇمكىن.

خەرنۇپ شاھى

(خەرنۇپ-كۇزرە)

تونۇش بۇ بىر تۇرلۇك دەرەخ بولۇپ، ئۆلكىنىڭ ۋە جاڭگالنىڭ دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ. ئۆلكىدە بولىدىغىنىنىڭ چوڭلۇقى ياڭاق دەرىخىچە كېلىدۇ. يوپۇرمىقى بەك كۆك، سىلىق بولۇپ، يۇمىلاق تەرىپىگە مايىل، بىر ئاز قېلىن، شاخلىرىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى بىر-بىرىگە ئۇدۇل، گۈلىنىڭ رەڭگى ئالتۇن رەڭگىدە سېرىق، غىلىپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 سانتىمېتىر بولۇپ، توم بولىدۇ. رەڭگى قارا، دانىلىرى ماشقا ئوخشايدۇ. چوڭلۇقى تىرمىسقا ئوخشايدۇ، تەمى تاتلىق بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۆلكىنىڭ بولۇپ، قۇرۇقى، مېغىزى تاتلىقى، پوستى نېپىز بولغىنى، بىر يىلدىن ئۆتمىگىنىدۇر. مىسرى شاملاردا بۇنىڭدىن رۇب (ئېكستراكت) قىلىدۇ.
چىقىش ئورنى ئەرەبىستاندىن چىقىدۇ.
تەبئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق، ئۇرۇقىنىڭ تەبئىتى قۇرۇق سوغۇق.
خۇسۇسىيتى سۇيدۇك ماڭدۇرۇش، ئاغرىق قالدۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، سەمرىتىش، ياخشى خىلىت پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى ئۇزۇم سۇيى بىلەن قوشۇپ بەرسە، سۇيدۇك ماڭدۇرىدۇ. سۈت بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سۈتنى لەززەتلىك قىلىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، كونا يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. ئۇنى دانىسى بىلەن بىسە سەمرىتىدۇ، فەتەقنى (سېرىقئەتنىڭ يىرتىلىشى-گىرىژىنى) يوقىتىدۇ. پىشۇرغىنىنى خېمىر قىلىپ تاياق تەگكەن، يىقىلىپ ئاغرىغان يەرگە چاپسا ئاغرىقنى قالدۇرىدۇ، سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. پېڭسىنى ئۇرۇقى بىلەن تاڭسا ھەم سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. خەرنۇپنىڭ ئىككىنچىسى: ياۋا، جاڭگالنىڭ بولۇپ، مېۋىسى تىكەنلىك، ئېگىزلىكى 60 سانتىمېتىر، شاخلىرى ھەر تەرەپكە ساڭگىلاقلىق. بۇنىڭ تىكىنى ئۆتكۈر، ئۇششاق، گۈلى سېرىق، دېغىز بار. مېۋىسى بۆرەككە ئوخشايدۇ. بۆرەكتىن كىچىك. خەرنۇپ نېپتى مۇشۇدۇر.
تەبئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، قابزلىقى بار.

خۇسۇسىيتى ئىچ قاتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ھەر قانداق ئەزادىن كەلگەن قاننى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئۇرنى سوقۇپ يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بەرسە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، ئەزادىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. ئىسھالنى، يەرقاننى، ھەيزنى، بوۋاسىزلىق قېنىنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېغىزنى چايقىسا، سوقۇپ، سۈفۈپ قىلىپ چىشنىڭ سالسا، چىش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ ھەم چىشنى چىڭىتىدۇ.

پوستىنى، گىياھىنى، يىلتىزىنى سوقۇپ چىشقا سالسا، چىشنى قۇرت يېيىشتىن ساقلايدۇ، چىشى چۈشۈپ كەتمەي ئۇزۇن تۇرىدۇ.

خېنە بىلەن قوشۇپ باشنى يۇسام، چاچنى قۇۋۇتلەيدۇ، چاچقا ئاق كىرىشنى توسىدۇ. بەدەنگە چاپسا ھېرىپ قىلىشنى توسىدۇ، ئەزانى قۇۋۇتلەيدۇ. سوقۇپ سۇغا چىلاپ رەڭ بىلەن قوشۇپ كىيىملەرنى بويىسا، كىيىم كونىرىغچە ئۆچمەيدۇ. سوقۇپ سوغا چىقىپ قالغانغا سەپسە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 3～2 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 5～3 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 8～5 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن قەرتەتراشت، مازۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ، ئەزانى قۇرۇتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بېھى ئۇرۇقى، ناۋات قوشۇپ بەرسە، زىيانلىق تەسىرىنى توسىدۇ.

خورما

(تەمرە)

FRUCTUS DIOSPYRUS LONGI 蜜枣

53-رەسىم. خورما

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇرۇقى بار، تاتلىق تەملىك مېۋىدۇر. دەرىخى ئېگىز ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى كەڭ، پىچانغا ئوخشاش 2 مېتىرچە كېلىدۇ. چېچىكى ئاقۇش سېرىق رەڭلىك، ئۇزۇمگە ئوخشاش ساپاقلىق بولۇپ، بىر ساپىقىدىن مول ھوسۇل بەرگەندە 30～20 كىلوگرام خورما چىقىدۇ. بۇ 2 خىل بولۇپ، ئەركىكى ۋە چىشسى بار، ئەركىكى مېۋە بەرمەيدۇ. چىشسى مېۋە بېرىدۇ. شامال چىققاندا ئەركىكى چىشسىغا تېگىش بىلەن (چاڭلىشىش بىلەن) مېۋە بېرىدۇ، خورمىنىڭ ياخشىسى يوغان، تەمى شېرىن، سۈلۈق، ئۇرۇقى كىچىك بولىدۇ.

خورما ئۆسكەن جايىنىڭ ھاۋا كىلىماتىغا قاراپ ھەر خىل رەڭدە بولىدۇ. ھاۋا كىلىماتى ياخشى جايىنىڭ خورمىسىمۇ ياخشى كېلىدۇ، ياخشىسى يوغان، پوستى نېپىز، ئۇرۇقى كىچىك، رىشتىسى كەم، سۈلۈق بولىدۇ.

چېقىش ئۇرنى غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا مەملىكەتلىرىدىن، ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىدىكى مەملىكەتلەردىن، ھىندىستاندىن ھەمدە ئېلىمىزنىڭ كۆپ يېرىدىن چىقىدۇ. ئەڭ مۇھىم چىقىدىغان جايى فۇجيەن، شەندۇڭ ئۆلكىلىرىدىن ئىبارەت.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق، ئۇرۇقىنىڭ سوغۇقلۇقى كۆپ، ئىسسىقلىقى كەم.

خۇسۇسىيتى ئوزۇق بولۇش، قان پەيدا قىلىش، يۇرەكنى، بەدەننى سەمرىتىش، سوغۇق مىجەزلەرنىڭ جىنسىي ئالاقىسىنى كۈچلەندۈرۈش، سوغۇقتىن، بەلغەمدىن بولغان ئاغرىقلارنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بەلغەمدىن بولغان تەپ، بەزگەك، بۆرەك كېسەللىرىگە ھۆلبە بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ. ئورۇقلاپ كەتكەنلەرگە گۈرۈچ بىلەن قاينىتىپ بېرىلىدۇ. يېڭى سۈت بىلەن دارچىن قوشۇپ بەرسە، جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئۇرۇقنى قاينىتىپ ئىچسە، بۆرەكتىكى تاشنى چىقىرىدۇ. سۈيىدە كۆزگە چىققان جاراھەتلەرنى ھەم سۇلۇق، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى يۇسا، كۆزنى روشەن قىلىدۇ. جاراھەتلەرنىڭ يىرىڭلىرىنى يوقىتىدۇ. سوقۇپ بېرىلسە ئىچنى توختىتىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى سېرىق سۇلۇق جاراھەتلەرگە چاپسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 40～10 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئەنجۈر، ھۆل زەنجۈل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سېسىق جاراھەتلەرگە بېرىلمەيدۇ. بۇ ئېغىر، ئوزۇندا ھەزىم بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ئاشقازاننى بۇزىدۇ. تال، جىگەرگە توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. سەۋدانى زىيادە قىلىدۇ. خۇننى كۆيدۈرىدۇ. باش ئاغرىقى، چىشنىڭ تۈۋىگە يىرىڭ، ئاغرىق پەيدا قىلىدۇ. ئىسسىق مىزاجلارغا تۇرلۈك كېسەللەرنى پەيدا قىلىدۇ. خامراقى قورساقنى ئېسىدۇ. بۇنى كېسەلگە بېرىشتە ئانار سۈيى بىلەن سىركەنجۈبىل، كۈنجۈت يېغى، كۆكنار، ئاقلانغان بادام بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ ھەم يەپ بولغاندىن كېيىن ئىسسىق سۇ بىلەن ئېغىزنى چايقاش لازىم.

ئاقىر قەرھانىڭ يوپۇرمىقىنى چاينىپ ئوزۇن ۋاقىت ئېغىزدا قويسا، چىشنىڭ زەئىپلىكىنى، يىرىڭ چىقىشىنى، بوغما كېسەلنى توسىدۇ.

تەركىبى خورمىنىڭ تەركىبىدە 40% كىچە قەنت ماددىسى بولىدۇ. شۇڭا خورمىنىڭ مېۋىسى تەم ۋە ئوزۇقلۇق خۇسۇسىيتى جەھەتتىن زور قىممەتكە ئىگە. ئادەتتە ئۇنىڭ تەركىبىدىكى گلۈكوزا ۋە فروكتوزىلار 25%～30 كىچە يېتىپ بارىدۇ. ئۇلاردىن باشقا 1.5% ئاقسىل، 0.6% ماي، 0.7% كۈل ماددىلىرى، 1.5% ھۈجەيرىلىك ماددىلار ھەم ۋىتامىن C بولىدۇ. شۇنىڭدەك تانىنىن ماددىسى تۇتىدۇ. خورمىنىڭ تۇرى ناھايىتى كۆپ. شۇڭا ئۇنىڭ ئىچىدىكى تەركىبلەرمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭگىلار خورمىنىڭ ساپاق قىسمىنى، يېڭى خورمىنىڭ شىرنىسىنى، قۇرىغان خورما ئۇستىدىكى شېكەرلىك ماددىسىنى، خورمىنىڭ ئۆزىنى داۋالاش ئىشلىرىدا قوللىنىدۇ.

ئۇلارنىڭ تەرىپىچە:

1. **پىشقان خورما مېۋىسى** ئوزۇقلاندۇرغۇچى ماددا بولۇپ، يېگەندە قان توختىتىدۇ. چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىدۇ. قان بېسىمنى چۈشۈرىدۇ. بوۋاسىر (گېمورروي) ئىششىقىنى قايتۇرىدۇ. بوۋاسىر قاناش ۋە چوڭ ئۇچەي قاناش ۋاقىتلىرىدا قان توختىتىدۇ (بوتقا ھالغا كەلتۈرۈپ ھەمەل قىلىنىدۇ).
2. **خورما ساپىقى** ھېق تۇتۇشنى ۋە كېچىسى سىيىپ يېتىشنى داۋالايدۇ.
3. **خورما شىرنىسى** سۈيىنىڭ قان بېسىمنى چۈشۈرۈشتە كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمى بار.
4. **خورما شېكىرى (مانىنتى)** گال ئاغرىقلىرىغا، يۆتەلگە، گال قۇرۇشلارغا پايدا قىلىدۇ.
5. خورما ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ. بەلغەمنى يوقىتىدۇ. كۆكرەكنى ساپلاشتۇرۇپ سقىلىشنى ئالىدۇ. يۆتەل پەسەيتىدۇ. يۇرەك بىلەن ئۆپكىگە ھۆللۈك بېرىدۇ. ئاشقازان، ئۇچەينى تازىلايدۇ. بوۋاسىرنى، قان تولغاقنى تازىلايدۇ.

خورما شىرنىسى

(دىبىس خورما)

SUCCUS FRUCTUS DIEOSRYRUS LONGI 蜜枣汁

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك پىشقان خورمىدىن مەخسۇس ئۇسۇل بىلەن ئېلىنىدىغان ناتلىق سۇ.

تەييارلاش ئۇسۇلى ئوبدان پىشقان خورمىلارنى ئېزىپ سۇدا قاينىتىلىدۇ. خورمىنىڭ تاتلىقلىقى سۇغا چىقىپ بولغاندا ئېلىپ ساپ قىلىپ ئىككىنچى قېتىم قاينىتىلسا قويۇلىدۇ.

يەنە بىر تۈرلۈكى ئوبدان پىشقان خورمىلارنى توپلاپ، سېۋەتلەرگە قاچىلاپ قويۇلسا، تېگىدىن سۇلىرى تامىدۇ. مەزكۇر سۇلارنى ئېلىپ ساپ قىلىپ بىر ئاز قاينىتىلسا قويۇلىدۇ ياكى مەزكۇر سۇنى ئاغزى ئوچۇق قاچىلارغا سېلىپ ئاغزىغا داكىدەك بىر نەرسىنى يېپىپ ئاپتاپقا قويۇلسا قويۇقلىشىدۇ. بۇ خىلدىكىسى ياخشىراق بولىدۇ. يۇقىرىقى ئۇسۇللار بىلەن ھەر بىر مېۋىنىڭ شىرنىسىنى تەييارلىسا بولىدۇ.

چىقىش ئورنى خورما چىقىدىغان ئورۇنلاردا چىقىرىلىدۇ. خورما چىقمايدىغان جايلاردا قۇرۇق خورمىدىن ياساشمۇ مۇمكىن.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق. 1-دەرىجىدە ئاۋۇللىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى غىزالىق تەرپى كۆپ، سوغۇق بەلغەم مىجەز كىشىلەرنىڭ تەبىئىتىنى يۇمشىتىش، پالەچنى، مۇپاسلىنى، سوغۇقتىن بولغان يۆتەلنى يوقىتىش، سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئالاقىسىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنى تەنھا ياكى قۇسته، تۇز بىلەن بەدەنگە چاپسا، بەدەندىكى قارا داغنى يوقىتىدۇ. ھامامغا ئوخشاش ئىسسىق جايدا ئولتۇرۇپ سيادان بىلەن قوشۇپ بەدەنگە سۈرسە، سوغۇق ھاۋانىڭ تەسىرىدىن مۇزلاپ قالغان ئەزالار ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قانىنى كۆيدۈرىدۇ، جىگەرگە سەۋدا خاراكتېرلىك خىلىت پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سىركە، بادام، كۆكنار ئۇرۇقى، سىركەنجىۋىل ۋە بەرشىشا.

تەركىبى خورمىنىڭ تەركىبىدىكى ماددىلارغا ئىگە.

خۇسىيە تۇسسۇئلەب①

(سۇئلەب مىسرى)

ORCHIS MASCULA 欧白及

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىدۇر. رەڭگى ئاق، سۇزۇك، سۆزۈنجاندىن كىچىكرەك، تەمى تاتلىق، چاپلاشقاق، ئازراق ئۆتكۈر پۇراقلىق، پۇرىقى مەنىنىڭ پۇرقىغا ئوخشايدۇ.

بۇ نەچچە خىل بولىدۇ. بىر قىسمىنىڭ دانىسى كەپتەر تۇخۇمىدەك بىر-بىرىگە يېقىن، ھەر بىرىدە

---

① خۇسىيە تۇسسۇئلەب-لاتىنچە ORCHIS MACULA (TUBER SALEP)، خەنزۇچە 欧白及 دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە تونۇشتۇرىدىغىنىمىز ئۇيۇنىڭ ئورنىغا ئىشلىتىلىدىغان ۋە بىر ئائىلىگە مەنسۇپ بولغان TUBER BLETILLAE، 白及 دىن ئىبارەت-تەھرىر.

ئۇزۇن ئۇششاق يىپى بار. شۇ يىپتىن ئۇنىدۇ ھەم يىپنىڭ ئاخىرىدا كىچىك دانىسى بولىدۇ. بۇنىڭ ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇزۇنچاق تۇخۇمسىمان كەلگىنىدۇر. يوپۇرمىقى پىيازنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ.

يەنە بىر خىلى ئالدىنقىغا قارىغاندا چوڭراق، يەرگە يېيىلغان، يۇمشاق بولۇپ، بۇنىڭدا ئۇچ دانە مونەكچە بار. ئۇرۇقى قارا، قاتتىق پارقىراشلىقتۇر.

ئۇچىنچى خىلىنىڭ تېنى 20 سانتىمېتر ئۇزۇنلۇقتا كېلىدۇ. تېنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۇنۇپ چىقىدۇ. ئۇستىدە ئىككى ياكى ئۇچ دانىسى بار، گۈلى سېرىق بولۇپ ئوتتۇرىسىدا قارا ئۇرۇقى بولىدۇ. تېنى قىزىل، يوپۇرمىقى سەۋسىنى ئازادىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ (سەۋسىنى ئازاد دېگەن زىنبەقتۇر).

يىلتىزى ياڭاق مىقدارى، تېشى قىزىل، ئىچى ئاق، چاپلىشاڭغۇ، تاتلىق، بۇنىڭ ئۇنىدىغان جايى تاغلاردا، ھۆل يەرلەردە، تولاراق رۇم، مىسرىدە بولىدۇ. ئەمما رۇمنىڭ ياخشى ھېسابلىنىدۇ. مىسرىنىڭكىنى خام ۋاقتىدا تېشىپ يىپقا ئوتكۈزۈپ قۇرۇتىدۇ، رۇمنىڭ ئەكسىچە قۇرۇتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ چاڭجىياڭ دەريالىسى ئېقىمىدىكى جايلاردىن سىچۈەن، گۈيجۇ، يۈننەن، جياڭسۇ، جېجياڭ، ئەنخۇي، گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭ، جياڭشى، خۇبېي، خېنەن، گەنسۇ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1ـ خىلى ئاۋۋالقى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل ئىسسىق. 2ـ خىلى 2ـدەرىجىدە ھۆل، 3ـدەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى پەينى قۇۋۇمتەلەش، ئاغرىق قالدۇرۇش، ياخشى قان پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا چاپنى قۇۋۇمتەلەيدۇ. چاچ چىقىرىدۇ، چاچ چۈشۈپ كېتىشنى توختىتىدۇ. يوپۇرمىقىنى، زەپەر، ئازغىنە ئىپار بىلەن قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ ئايالنىڭ پەرجىگە قويۇپ ئاندىن يېقىنچىلىق قىلىنسا بالا بولىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن). بۇنىڭ ئۇزۇقىنى شاراب بىلەن قوشۇپ بەرسە ئەزانى چىڭىتىدۇ. (بۇزۇمىندىن چىققاندا گۈل بولىدۇ، ئاندىن يوپۇرماق چىقىرىدۇ، ئاندىن ئۆسىدۇ. بۇنىڭ بويى سەۋسەننىڭ بويىغا ئوخشايدۇ).

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 4～2 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 5～4 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 8～5 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنىنى بىلەن بوزىدان، يېرىم ۋەزىندە ئەنجۇر ياكى ئۆز ۋەزنى بىلەن بىدە ئۇرۇقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان ئاغرىقىغا زىيان قىلىدۇ. ئىسسىق مىزاجلارغا زىيانلىق، ئاشقازان ئاغرىقىغىمۇ زىيانلىق.

تۇزەتكۈچىسى ئاشقازان ئاغرىقىغا زىيان قىلغاندا شېكەر قوشۇپ بېرىلىدۇ، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە سىركەنجۈبىل، پاقىيوپوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن قوشۇپ بەرسە زىيانلىق تەسىرىنى توسىدۇ.

ساقلاش بۇنىڭ قۇۋۇتى ئىككى يىل تۇرىدۇ. ئىككى يىلدىن كېيىن قۇۋۇتى كېمەيىدۇ.

تەركىبى تەركىبىدە 55% شىلىمىلىق ماددا، كراخمال، ئۇچۇچان ماي بار. بۇنىڭ شەكلى سۆنىلەپ مىسرى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش. بۇ يىلتىز REISHENBACH BLETILLA STRITA (THUNBERG) نىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىزىدىن ئىبارەت. شەكلى ئىككى ياكى ئۇچ يىلتىزلىق چىشقا ئوخشايدۇ.

جۇڭگو تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى قېرىقراق.

خۇسۇسىيىتى ئۆپكىنى قۇۋۇمتەلەش، ئىت ئۇندۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

يىلمىلىك قان توختاتقۇچى دورا سۈپىتىدە قان قۇسۇش، ئۆپكە كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈش، ئاشقازان يارىسى بارلارنىڭ قان قۇسۇشى قاتارلىقلاردا تالقىنى ئىچكۈزۈلىدۇ. سىرتتىن غەلۋىرەك ۋە باشقا جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلسە، ئەت ئۇنۇپ ساقىيىشنى تېزلىتىدۇ. تالقىنىنى كەندىر يېغى ياكى ھەببۇلمۇلۇك يېغى بىلەن قوشۇپ كۆيۈك يارىلىرىغا، پۇت-قولنىڭ يېرىقلىرىغا چېپىلىدۇ.

تالقىنىنى ئىلمان سۇغا سېلىپ قويۇلسا مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن شىلىمىلىق يېلىم چىقىدۇ. ئۆتكۈر تەسىر قىلىپ ئاشقازانىنى، ئۇچەينى شىلىپ تاشلايدىغان دورىلارنىڭ تەسىرىنى تۆۋەنلەشتۈرۈپ، ئاشقازان-ئۇچەينى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى دوختۇرلار MUCILAGO SALEP (سۆئىلەب لۇئابى) دەپ ئاتايدۇ.

لۇئابنى يۇزگە سۈركىسە، يۇزدىكى داغنى چۈشۈرىدۇ. ئىچسە بەدەننى سەمرىتىپ پارقىرىتىدۇ.

مىقدارى كۈندە 3～10 گرامنى قاينىتىپ ياكى سۈفۈپ ھالدا ئىچىلىدۇ.

خولنجان

ALPINIA GALANGA 高良薑

54-رەسىم. خولنجان

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بولۇپ، بۇ يىلتىزنىڭ رەڭگى تۈتۈق قىزىل، بەك بوغۇملۇق، تەمى ئۆتكۈر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇب ئۆلكىلىرىدىن ۋە ئىسسىق كىلىماتلىق ھىندىستانغا ئوخشاش ئەللەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى ئاشقازانىنى، ئىچ ئەزالارنى، جىنسىي ئالاقىنى قۇۋۋەتلەش، يەللەرنى يوقىتىش، سۈيدۈكنى تۇتۇش (كېمەيتىش)، بەلغەم خاراكتېرلىك باش ئاغرىقىنى، تۇتقاقلىق كېسەللەكىنى يوقىتىش، ئاۋازنى ساپ قىلىش، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش، بەلغەم خاراكتېرلىك سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىش، بەل ئاغرىقىنى، ئاچچىق كېكىرىكنى، قۇلۇنجىنى، بۆرەك سوغۇقلۇقى ۋە ئاغرىقىنى پەسەيتىش، خانازىر، سەرتانىنى، يانپاش ئاغرىقىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن ئاز مىقدارىنى تىلنىڭ تېگىدە تۇتسا، تىلنىڭ سۇسلۇقىنى ۋە ئېغىرلىقىنى يوقىتىپ، سۆزلەشنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭدەك كىچىك بالىلارنىڭ تىلىنىڭ تېز چىقىشىغا يارىدەم بېرىدۇ، باھانى قوزغاپ ھەرىكەتلەندۈرىدۇ. بۇنىڭ 3 گرامنى يۇمشاق ئېزىپ 30 گرام يېگى سېغىلغان ئۆچكە سۈتى بىلەن ئىچسە باھانى قوزغايدۇ. سۇ، زەيتۇن يېغى بىلەن ياكى ياسىمەن يېغى بىلەن خېمىر قىلىپ چاپسا، تېرىدىكى قارا داغلارنى ئالىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 3～2 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 4～3 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 6～4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى دارچىن، كاۋاۋىچىن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يۇرەككە ۋە كۆكرەكنىڭ پەردىسىگە زەرەر قىلىدۇ. ئىسسىق مىجەز كىشىلەر-

نىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سەندەل، تاباشىر، سېمىز توخۇنىڭ شورپىسى، گۆشى، رۇمبەدىيان. سۈيدۈكنى توختىتىپ قويسا، بۇنىڭ تۈزەتكۈچىسى، كەتىرا.

تەركىبى ئۇچۇچان ماي تۈتىدۇ، ئۇنىڭ تەركىبىدە تىنبئول، د-ئا-پىنېن، كامفېرىد، كامفېرول، كادىنېن، كالانكيو، سىكۈبتېرپېن ۋە كرىستال ھالدىكى ئالپىنىن، كراخمال (23%)، ياغ 5%، 4% كۈل ماددىسى، تانىن ۋە ئۆسۈملۈك يېلىمى (رېزىنا) بار.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى قىزىتىش، سوغۇقلۇقنى تارتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، تاماق سىڭدۈرۈش، قۇسۇشنى پەسەيتىش، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، قورساق ئاغرىشنى داۋالاش تەسىرلىرى بار.

خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى قۇۋۇتلىگۈچى ۋە دورىلارنىڭ تەمىنى تۈزەتكۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئاشقازانىنىڭ كونا كېسەللىكلىرى، تاماق ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىقلىرى ۋە ئاشقازان ئاغرىقلىرى داۋالىنىدۇ. قورساق ئاغرىقى، ئۇچەينىڭ كونىرىغان سۇلۇق ياللۇغلىرى، باللارنىڭ ئىچ ئۆتكۈسى، قورسىقىنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى قاتارلىقلاردا بېرىلىدۇ. يەنە قوزغىتىش ۋە تىنچلاندۇرۇش تەسىرلىرىمۇ بار. ئۇنىڭ سىرتىدا ئاشقازان تاملىرىدىكى نېرۋىلارغا تەسىر بېرىپ، تاماق ھەزىم قىلىش قابىلىيىتىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ياردەم بېرىدۇ، شۇڭا، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش ياكى سوغۇق يېمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلىشتىن بولغان قۇسۇشلاردا بېرىلىدۇ.

ئاۋاز بوغۇلۇشنى، ھاراق بىلەن زەھەرلىنىشنى، جىنسىي ئاجىزلىقلارنى داۋالاش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بەزگەكتە، ھامىلدارلار بەزگىكى قاتارلىق سوغۇقتىن بولغان قىزىتمىلىق ئاغرىقلارغىمۇ بېرىلىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، دىماقنى ئېچىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى كۈندە 6～3 گرامنى قاينىتىپ ياكى ھاراققا چىلاپ تەمىنى چىقىرىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

خۇنسياۋشان

(دەمۇل ئەخۇەيىن)

KINO 奇诺

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، رەڭگى قىزىل، بىنەپشە تەرىپىگە مايىل، بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئۆزى ئېقىپ چىققان ساپ، ياغاچ ۋە قوۋزاقلار ئارىلىشىپ قالمىغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى ھىندىستاننىڭ جەنۇبىدا، سەيلون ۋە ھەبەشىستانلاردا ئۆسىدىغان پېترو كارپۇس مارسۇپىيۇم روكسبورگ دەپ ئاتىلىدىغان پۇرچاق گۈرۈپپىسىدىكى ئۆسۈملۈك غولىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى قان توختىتىش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرۈش، ئاشقازان، جىگەر، ئۇچەي-لەرنىڭ قىزىقلىقىنى نورماللاشتۇرۇش، تولغاقنى، قان ۋە سەپرا خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى، ئۇچەينىڭ ئېچىشىشىنى، مەغىزىتتىكى يېرىقلارنى ياخشىلاش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن ئەھۋالغا قاراپ 1.5 گرامدىن 4 گرامغىچە مىقداردا توخۇ تۇخۇمىنىڭ سېرىقى بىلەن ئىچسە يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللىكلەرنىڭ كۆپچىلىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى يۇمشاق ئېزىپ داكىدىن ئۆتكۈزۈپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۇتلەيدۇ. كۆزدىكى يىرىڭلىق چاقنى

يوقىتىدۇ.سۇنۇن قىلىپ چىشلىرىغا سۈركىسە، چىشنىڭ ئاستىنى چىڭىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ زەخمە جاراھەتـ لەرگە سەپسە، قېنىنى توختىتىدۇ. يېڭى جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى تۇتاشتۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4～1.5 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى شادىنەج ۋە خەسنىڭ ئۇسارىسى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

تەركىبى 82～70% كىنوتانىنى كىسلاتاسى ۋە سۇدا ئېرىمەيدىغان كىنو قىزىل رەڭ ماددىسى تۇتىدۇ.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى كۈچلۈك قابىز (قورۇغۇچى) دورا بولۇپ، ئادەتتىكى ئىچ سۇرۇشلەرـ دە ۋە دىزېنتېرىيىدە ئىچ توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقى جاراھەتلەرگىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى تـالقىنىدىن بـىر كۈندە 50～3 گرام ئىچىلىدۇ. تـىنكتۇرىسى (ئىسپىرتلىق چىلانمىسى) 20～2 گرامغىچە ئىچىلىدۇ.

خىتمى (خۇبىازى شەجەرى)

(لەيلىقازاق يىلتىزى)

ALTHAHAH OFFICINALIS 蜀葵

55-رەسىم. خىتمى

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، خەلقلەر بۇ ئۆسۈملۈكـ نى لەيلىقازاق دەپ ئاتايدۇ. بۇ ھەمىشە باھارنىڭ بىر قىسمى دەپ ھېسابلىنىدۇ. گۈلى ئاق ۋە قىزىل رەڭگا-رەڭ بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىدىن ياخشىسى گۈلى ئاق بولغىنىدۇر. گۈلى بولمىسىمۇ خىتمى دېيىلىدۇ. قىزىل ۋە كۈل رەڭ گۈللۈكى خىرپە دەپ ئاتىلىدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى ياندۇرغۇچى، يىغقۇچى، يۇمشاتقۇچى خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يوپۇرمىقى، تېنى ۋە ئۇرۇقىغا قارىغاندا گۈلـ نىڭ قۇۋۇتى ئاجىزراق. يوپۇرمىقىنى خېمىر قىلىپ مېڭىنىڭ ئىششـ قىغا، كىرپىكنىڭ، قۇلاقنىڭ تۇۋىدىكى ئىششقلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، ئىششقلارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ ھەم ياندۇرىدۇ. خانازىر، ئىششق جاراھەتلىرىنىڭ ماددىسىنى يىغىپ ئېغىز ئالدۇرىدۇ. جاراھەتلەرگە، ئەزاـ نىڭ سۇنغىنىغا، ئىرقۇننىسا(يانپاش ئاغرىقى)، مۇپاسىل، ئىسسىقتىن بولغان بېغىش ئاغرىقى، ئەمچەك ئىششقى، مەقئەتنىڭ ئىششقى قاتارلىقلارغا خېمىر قىلىپ چاپسا پايدا قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان زەھىرىنى ياندۇرىدۇ. ئوتتا كۆيگەن يەرگە چاپسا پايدا قىلىدۇ. ئۆرەدەك سۇ قۇشنىڭ يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، مۇپاسىل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، تىترىمە كېسەلگە پايدا قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار ۋە ياغلار بىلەن چاپسا زاتىلجەنبە، زاتىل ھەييە (كۆكرەك پەردىسىنىڭ ۋەرەمى)، ئۆپكىنىڭ ئىششقىغا پايدا قىلىدۇ. بۇنى پىشۇرۇپ خېمىر قىلىپ ياغ بىلەن قوشۇپ چاپسا،

ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارنى تېز پىشۇرۇش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. سۇغا چىلاپ قاينىتىپ، سۇزۇپ باشنى يۇسا چاچنى يۇمشاق قىلىدۇ. بۇنىڭ قاينىتقان سۇيىدە ئولتۇرغۇزسا، مەقئەتنىڭ ئىششىقىغا پايدا قىلىدۇ، تۇغماس ئايالنىڭ رەھمى (بالياتقۇسى) يۇمۇلۇپ قالغان ئاغزىنى ئېچىپ ھامىلدار بولۇشىغا ياردەم قىلىدۇ.

خام ھالدىكىسىنى شېكەر بىلەن قوشۇپ، چالا ئىسسىتىپ يېگۈزسە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە، قان كەلگەنگە پايدا قىلىدۇ. سىركە بىلەن خېمىر قىلىپ ئاق داغقا چاپسا، ئاق داغنى كۆتۈرىدۇ (بۇ جەريانىدا كۈن نۇرىغا قاقلانماسلىق شەرت). زەيتۇن يېغى بىلەن سىركىنى قوشۇپ چاپسا، زەھەرلىك ھاشارات چاققان يەرنىڭ زەھىرىنى يانىدۇرىدۇ. بۇنىڭدىن 2 ھەسسە، خورمىدىن 2 ھەسسىنى بىر قىسىم سىركە بىلەن قوشۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىششىقلارغا چاپسا ئىششىقنى يانىدۇرىدۇ.

چاينىسا ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. ئۇرۇقنى سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى) بىلەن باراۋەر مىقداردا ئېلىپ، قاينىتىپ پۈت-قولنى ئارقا-ئارقىدىن بىر نەچچە قېتىم يۇسا، قول-پۇتنىڭ يېرىلغىنىغا، قول-پۇتنىڭ تېرىسى كېپەكلىشىپ كەتكىنىگە پايدا قىلىدۇ. قاينىتىپ ئاتنىڭ تۇيىقىغا چاپسا تۇياقنى ئۆستۈرىدۇ. يىلتىزىنىڭ پوستىنى يۇمشاق سوقۇپ، خېمىر قىلىپ چاپسا، ئىششقلارنى يۇمشىتىشتا تەسىرى كۈچلۈك. قاينىتىلغىنىدىن 9 گرامنى ئىچكۈزسە تولغاق (دېزېنتېرىيە)، ئىچ قېتىپ قېلىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۇچەينىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، ئۇچەي جاراھەتلىرىنى، سەپرادىن بولغان ئىسھالنى، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى، ئۇچەينىڭ كۆپۈپ ئاغرىشىنى، ئىششقىنى كۆتۈرىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى تېببىي قائىدە بويىچە ئىشلىتىلسە يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. شاراب بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، دوۋساقتىكى تاشنى پارچىلاپ چىقىرىپ تەسلىكتە سىيىشنى داۋالايدۇ. خام نەزلىلەرنى كېمەيتىدۇ، يانپاش ئاغرىقى ۋە ئەزانىڭ يېرىلغانلىرىغا پايدا قىلىدۇ. قاينىتىپ سىركە بىلەن ئېغىزنى چايقىسا، ئىسسىقتىن ئاغرىغان چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆزنىڭ جىيىكىنىڭ كۆپۈشۈپ ئىششىغانىغا چاپسا تېز ئۇنۇم بېرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلنى پەسەيتىدۇ. ئەزادىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ قاينىتىلغان سۇيىدە ۋاننا قىلسا، مۇپاسىل (بوغۇمنىڭ قېتىپ قېلىشى) غا ھەم ئەزانىڭ قاتتىقلىقىغا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى يۇمشاق سوقۇپ قاينىتىپ خېمىر قىلىپ، چوشقا يېغى، سەۋسەن يېغى، ئارپا ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا، مۇپاسىلنىڭ قاتتىق ئىششقلىرىنى يانىدۇرىدۇ. بۇنى ھەمەل (كلىزما) قىلسا ئۇچەي كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. قاينىتقىنىنى ھەسەل ھەرىسى چاققان يەرگە چاپسا زەھىرىنى يانىدۇرىدۇ. بۇنى ھەمەل قىلسا، ئۆردەك يېغى، سقىچ بىلەن قوشۇپ بالياتقۇغا قۇيسا، رەھىمنىڭ ئىششقىنى يانىدۇرۇش، ئاغزىنى ئېچىش ئۇچۇن مەنپەئەتلىك (سناقتىن ئۆتكەن).

ئىشلىتىلش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرامغىچە 10～5 ياشلىقلارغا 2 گرامغىچە، 10 ياشتىن يۇقىرىلارغا ئەھۋالغا قراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسار خەبىزى ئۇرۇقى، خىتمىنىڭ يېلىمىدۇر. بۇنىڭ يېلىمى ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق ۋاقىتتا غولىدىن ئېلىنىدۇ. رەڭگى قىزىل رەڭدە بولىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازاننى سۇسلاشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئاشقازان كېسەللىكىگە زىرىخنىڭ سقىلغان سۇيى،ھەسەل، ئارپىبەدىيان بېرىلىدۇ. ئۆپكىگە زىيان قىلماسلىق ئۇچۇن ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى 35% شىلىمىلىق ماددا،كراخمال قاتارلىق ماددىلار بار. قىزىل ۋە ئاق گۈللۈكى ئوخشاشلا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى

1. گۈلى تەبئىتى سوغۇق، زەھەرسىز، كۆڭۈلنى خۇشاللاندۇرىدۇ، نەپەس سقىشلارنى داۋالايدۇ، بالىلارغا قىزىل چىققاندا، بالىلارنىڭ بەزگەكلىرىدە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئايالالرنىڭ ئاق خۇن كېسىلىنى،

كۆزنىك ئىچى قىزىپ ئاغرىشنى داۋالايدۇ، قانىنى ھەرىكەتلەندۈرىدۇ، ئۇچەينى سىلىقلاشتۇرۇپ، ئىچنى يۇمشىتىدۇ.

2. يلتىزى RADIX ALTHAEAE (يەككە يوپۇرماقلىق قىزىل گۈللۈكنىك قۇرۇتۇلغان يىلتىزى). قۇرۇق، ئازراق سوغۇق، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، كۆيگەندەك ئاغرىپ سىيىشنى داۋالايدۇ، قىزىتمىنى ئالىدۇ. ھاراقتا قوشۇپ ئىچسە قان سىيىشنى داۋالايدۇ، ئايالارنىك ئاق خۇن ۋە نىپاس خۇنلىرىنىك كۆپ كېلىشنى داۋالايدۇ. جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ، يۆتەل پەسەيتىدۇ. لۇئابى ئۆتكۈر تەسىر قىلىدىغان دورىلار تەسىرىدىن ئاشقازان-ئۇچەيلەرنىك شىلىنىپ كېتىشىدىن ئاسرايدۇ، سۈتنى كۆپەيتىدۇ. تالقانلاپ كەندىر يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا، كۆيۈك يارىلىرىنى ساقايتىدۇ.

بۇ مېۋە (ئۇرۇق) نى قاينىتىپ قويۇق ھالغا كەلتۈرۈپ ئىچۈرۈلسە، چوڭ تەرەتنى، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. سۈيدۈك يولىدا تاش تۇرۇپ قېلىش كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن لەيلىقازاق ئۇرۇقىنى قورۇپ، تاماقنىك ئالدىدا بىر مىسقال ھاراق بىلەن ئىچسە، تېزلىكتە تاشنى ئېرىتىپ چىقىرىۋېتىدۇ.ئەگەر كودۇمبا جاراھەتلەر يىرىنىك يىغىپ ئېغىز ئالماي ئازابلىسا، ئۇچ تال ئۇرۇقنى سوقۇپ، ئىككىگە بۆلۈپ ھاراق بىلەن ئىچسە ئېغىز ئالىدۇ. سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ تاكسمۇ شۇ تەسىرنى كۆرسىتىدۇ.

مەشھۇر ھۆكۈما لى شىجىنىك يېزىشچە: ياۋا ئاقلەيلى ئۇرۇقىدىن 2 مىسقالغا 3 مىسقال كۆك سېغىز (دوختۇرلار ئىشلىتىدىغان تالك) قوشۇپ سوقۇپ قاينىق سۇ بىلەن ئىچسە تۇغۇشنى تېزلىتىدۇ.

4. ياۋا ئاق لەيلى (لەيلىقازاق) تېنى بۇنىك غولى قۇرۇق، ئازراق سوغۇق تەبىئەتلىك، زەھەرسىز بولۇپ، ئىسسىقنى ئالىدۇ،ئىچنى يۇمشىتىدۇ، دوۋسۇن ئۈستى چىكىلىپ قىزىپ ئاغرىشنى داۋالايدۇ، ھاراق بىلەن ئىچسە بەزگەكنى توختىتىدۇ. ئىچ سۇرۇش، سىزلام ۋە قان سىيىش كېسەللىرىنى داۋالايدۇ، زېھنىنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. ئەمما ئۇزاق ئىستېمال قىلماسلىق لازىم. كىشىنىك چىرايىنى ئۆڭدۇرۇپ تاشلايدۇ. ئۇزاق ئىستېمال قىلىش توغرا كەلسە، گۆش بىلەن بىللە ئىشلىتىش كېرەك. ئادەتتە قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

خەربەق سىياھ

(قارا خەربەق-خەربەق ئەسۋەد)

HELLABORUS NIGRUM 黑儿菠

VERATRUM NIGRUM (黑藜芦)

تونۇش بۇ بىر ئۆسۈملۈكنىك يىلتىزى بولۇپ، رەڭگى قارا بوغۇملۇق، ئوتتۇرىسى كاۋاك، تولاراق يۇملاق، ئىنچىكە قارا رىشتىغا ئوخشاش يىپلىق كېلىدۇ. يوپۇرمقى چىنارنىك يوپۇرمقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن كىچىكرەك، يوپۇرمقىنىك چۆرىسىدىكى ئارتۇق يەرلىرى كۆپرەك بولىدۇ. غولى قىسقا، گۈلى ئاق، قىزىللىققا مايىل، بۇغداي بېشىغا ئوخشايدۇ. مېۋىسى زاراڭزا دانىسىغا ئوخشايدۇ. بۇنىك ئۇرۇقى سۇرگىلىكتە يىلتىزىدىن زەھەرسىزرەكتۇر. يىلتىزىنىك ئاچچىقلىقى ئاق خەربەقتىن كەمرەك، لېكىن قۇۋۋىتى ئۆتكۈر ۋە خەتەرلىكتۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىك ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ سۇردۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى باشنىك يېرىمى ئاغرىش ياكى ھەممە قىسمى ئاغرىش، كۆز ۋە كۆكرەككە چۈشكەن نەزلىلەر ئۈچۈن، كۆكرەكنى، ئىچ ئەزالارنى، دوۋساقنى، بالىياتقۇنى تازىلاش ئۈچۈ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى

بىر قانچە كۈن تاتلىق نەرسىلەرگە چىلاپ قويۇپ، پوستى ئېلىنغان ئارپا ياكى ماش بىلەن قاينىتىپ ئۇنىڭ سۈيىنى ئىچسە زەرەرسىز بولىدۇ. بۇ ئىچ ئەزانى پاكلاش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ، ياشانغان كىشىلەرگە بەرسە مىزاجنى ياش كىشىلەرنىڭ مىزاجىغا يېقىن قىلىدۇ. قۇرۇق مىزاجلارغا زەرەر قىلىدۇ. كەرسەنە بىلەن قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ. سىركەنجۈبلگە چىلاپ ياكى تاتلىق شارابقا چىلاپ ئاندىن قاينىتىپ سۈزۈپ ساپ قىلىپ يالغۇز ياكى توخۇ شورپىسى بىلەن ئىچسە، بەلغەمنى، سەپرانى سۈرىدۇ. بەدەندىكى سەۋدالارنى يوق قىلىدۇ. قويۇق سەپرانى چقىرىشتا سوقمۇنىيادىن كۆچلۈك ھەم زەرەرسىز.

خېمىر قىلىپ ئاق داغ ياكى ئاق كېسەلگە، سۆگەلگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. جاراھەتلەرنىڭ بۇزۇق ئارتۇق گۆشلىرىنى يوقىتىدۇ. زەرداب چىقىپ تۇرىدىغان ناسۇر چاقىلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ. تېمىتىشنىڭ، پەرزىنجە قىلىشنىڭ ئۇسۇللىرى ئاق خەربەقىنىڭكىگە ئوخشاش. قاينىتىپ زەھەرلىك ھاشاراتلار بار جايلارغا چاچسا ھاشاراتلار قاچىدۇ. بۇغدايغا ئوخشاش ئوزۇقلۇق دانىلارنى بۇنىڭ قاينىتىلغان سۈيىگە چىلاپ ئۆچار جانىۋارلارغا، شۇنىڭدەك باشقا ياۋا ھايۋانلارغا بەرسە ئۆلتۈرىدۇ. موم، كۈندۇر، زەپتى بىلەن قوشۇپ ياكى ياغ سۇ بىلەن قوشۇپ قوتۇر كېسەللىكىگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشچە، قارا خەربەقنى ئۇزۇم دەرىخىنىڭ تۈۋىگە ئۇندۇرۇپ، شۇ دەرەخنىڭ ئۇزۇمىدىن شاراب تەييارلاپ ئىچسە ئىچنى سۈرىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 0.2～0.3 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 0.3～0.5 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاق خەربەق.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى دېگەن مىقداردىن كۆپ يېسە، ئادەم ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ (8 گرامى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ)، قۇرۇق مىزاج كىشىلەرگە، بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ. كېسەللەرگە بېرىشتە **تۈزەتكۈچسى** كەتىرا، سەئتەر، دۇقۇ، پەتەرئاسالىيۇن، يالپۇز، مەستىكى.

تەركىبى يېرۇتىن، پىسۈدوبېرۇتىن قاتارلىق كۈچلۈك ئالكالوئىدلارنى تۇتىدۇ.

جۇغلىيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك.

بەلغەم، سەپرا ھەيدەش، گال ئاغرىقى، ئاۋاز بوغۇلۇشلارنى داۋالاش، تۇتقاق كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. تېنى ئاجىز كىشىلەر ۋە ھامىلدارنىڭ ئىستېمال قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ. بۇ يەبرۇج سەنەم قاتارلىق دورىلارنىڭ ئەكسىدۇر.

ھاۋاسىل

(قودا-خوال)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆچار قانات سۇ جانىۋارلىرىدىن بولۇپ، بۇنىڭ جىسمى بىر ئاز چوڭ بولىدۇ. ئۈمشۇقى ئۇستۇن، ياپىلاق. ئۈمشۇقىنىڭ ئۇچى ئۆۋەن تەرىپىگە ئەگمەچ. بۇنىڭ ئۈمشۇقى قاشلىغۇچ قىلىنىدۇ. پۇتلىرى ئۆردەكنىڭ پۇتىغا ئوخشايدۇ. لاتا پۇت. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ: 1- خىلى ئاق، 2- خىلى كۈل رەڭ قارا. قارىسى سىيرەك بولىدۇ. قارىسىنىڭ تېرىسى ئىشلىتىلمەيدۇ. ئېقى خۇشبۇي بولۇپ بۇنىڭ تېرىسى ئىشلىتىلىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ساسلىقلىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق. بۇنىڭدىكى ھۆللۈك ئىسسىقلىقتىن ئارتۇقراق.

خۇسۇسىيتى گۆشى ئېغىر، ئۇزۇندا سىڭىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى يۇمشاق پىشۇرۇش، دارچىن، زىرە ۋە باشقا ئىسسىق دورىلارنى سېلىش بىلەن بۇنىڭ تېرىسى ئىسسىق مەجەز كىشىلەرگە، ياشلارغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. سەپرا مەجەز كىشىلەرگە توغرا كەلمەيدۇ. بۇنىڭ يېغىنى مۇۋاپىق مىقداردا خام ئىچسە، كىندىك ئاغرىقى، قولۇنجى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

يېغىنلىك خۇسۇسىيتى يەل ۋە ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئەزالارنى يۇمشىتىش، پەيلەرنى چىڭىتىش، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى پەسەيتىش، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارغا مەنپەئەت قىلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ھەمشىباھار

(ئەبرون-ھەييۇلئالەم)

تونۇش بۇ گۈللەر ئائىلىسىدىكى بىر خىل گۈل بولۇپ، بويى 60 سانتىمېتىردىن بىر مېتىرغىچىلىك، يوپۇرمىقى ئادەم تىلىغا ئوخشاش شەكىلدە، گۈلى سېرىق قىزىل، ئۇششاق بولۇپ، بۇنىڭ شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرىدا چاپلىشاقغۇ ماددا بار. قارا ئۇششاق قىرلىق ئۇرۇقلايدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇق، ئاۋۇالقى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى جىگەر، تاللارنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرۈش، باش، كۆز، قۇلاق ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، ئىچ توختىتىش ۋە قان توختىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ ھۆل ئۇرۇقىنى سقىپ چىقارغان سۈيىدىن 15 گرامنى ئىچسە ياكى قاينىتىۋېلىنغان سۈيىنى گۈل يېغى بىلەن ياكى يالغۇز باشقا چېپىلسا باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئارپا ئۇنى بىلەن خېمىر قىلىپ كۆزگە تاڭسا، كۆز ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

بۇنىڭ قۇرۇق ئۇسارىسىنى كۆزگە تارتسا، كۆز ئاغرىقىغا، يوپۇرمقىنى سقىپ ئۇسارە قىلىپ زەيتۇن يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، ئىسسىقتىن قۇلاق ئاغرىغانغا پايدا قىلىدۇ. بۇنى ئىچكۈزسە خۇندىن بولغان يۆتەلگە، يوپۇرمقىنىڭ ئۆزىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ ئىششىقتىن بولغان كۆكرەك ئاغرىقلىرىغا تاڭسا پايدىلىق.

ئۇرۇقىنىڭ سۈيىدىن 60 گرامنى ئىچسە، كېكىردەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ھارارەتنى پەسەيتىدۇ، 30 گرامنى ئىچكۈزسە ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ. ئىچ ئۆتكۈ، ئېغىزدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. مۇسەللەس بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. يوپۇرمقىنى يۇمشاق سوقۇپ ئىچسە، كونا ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. يوپۇرمقىنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ ئىسسىقتىن بولغان جىگەر، ئاشقازان كېسەللىرىدە جىگەر ۋە ئاشقازان ئۈستىگە چاپسا، ئاغرىق پەسەيتىدۇ ھەم ئىششىق ياندۇرىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا مۇدۇر، قۇرۇق ياكى ھۆل جاراھەتلەرگە، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارغا، بېغىش ئىششقلىرىغا چېپىلىدۇ. خېنە بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، بەدەننىڭ قىچىشىشغا پايدا قىلىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سقىلغان سۈيىنى چاپسا ياكى ئىسسىق سۈيىنى 20 سانتىمېتىر ئارىلىقتىن قۇيسا، ئۆمۈچۈك چاققانغا پايدا قىلىدۇ (60 گرامنى ئىچسىمۇ بولىدۇ). يوپۇرمقىنى سوقۇپ، قاينىتىپ، پاكىزلاپ سۈزۈپ، داكىغا چىلاپ پەرجىگە كىرگۈزۈلسە ھۆللۈكنى تارتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا سقىلغان سۈيىدىن ياكى قۇرۇقىدىن 5～3 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 8～5 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 12～8 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. يوپۇرمقىدىن 5～1 ياشلىقلارغا 6～3گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 10～6 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباساری ئوسۇك، ئىنا بۇسسۇئلەب.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تال كېسەللىرىگە گىلى ئەرمىنى بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. سۈيىدىن 20 گرام سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، خۇن ۋە سەپرانىك تېزلىكىنى پەسەيتىپ، بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

ھىلىك

(ھىلتىت-ئەنجىدان يېلىمى)

FERULA ASSA—FOETIDA 阿魏

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىك يېلىمى بولۇپ، ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. 1- خىلى خۇشبۇي بولۇپ، ئاق ئەنجۈدانىنىك يېلىمى، 2- خىلى سېسىق بولۇپ، قارا ئەنجۈدانىنىك يېلىمىدىن ئىبارەت. بۇنىك ياخشىراقى 1- خىلىدۇر. 2- خىلىنىك ياخشىسى ساپ، سۈزۈك، قىزىل تەرەپكە مايىل، پۇرىقى ئۆتكۈر. سۈدا ھەل قىلىنسا، سۇ سۈتكە ئوخشاش بولىدۇ. بۇنىك ناچار ساپ ئەمەسلىرى كۆك رەڭدە بولۇپ كۈدىگە ئوخشاش پۈرايدۇ، تەمى يېقىمسىز، ئادەمنىك تەبئىتى خالىمايدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە، شىنجاڭنىك ئالتاي، ئىلى، تولى، قۇكاك، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. چەت ئەللەردىن ئىران، ئافغانىستان، ھىندىستان ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىك ئىرانغا يېقىن چېگرا جايلىرىدىن چىقىدۇ.

بىزدە قارا ئەنجىدانىنىك يېلىمى كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ.

تەبئىتى 4-دەرىجىنىك ئاۋۇلىدا ئىسسىق، 2-دەرىجىنىك ئاخىرىدا قۇرۇق، ئىككىنچى خىلىنىك تەبئىتى ئىسسىقلىقتا ئوخشاش، قۇرۇقلۇقتا 3-دەرىجىدە.

خۇسۇسىيىتى مېڭىنىك سوغۇق كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، تاماق سىڭدۈرۈش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، قۇلاق ئاغرىقى، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، مېڭىنىك سوغۇقتىن بولغان بارلىق كېسەللىكىگە، پالەچ ئەزالارنىك تىترىشى، بىھوش بولۇپ يىقىلىش، ئەزالارنىك تۇيغۇسىز بولۇپ قېلىشى ياكى ئەزالارنىك يىغىلماستىن تۇز قېتىپ قېلىشى، ئومما سېنا كېسىلىگە (كىچىك باللارنىك دۆلىنىپ كېتىشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار) مەنپەئەت قىلىدۇ. قارىمۇچ، سۇ، سوداپ بىلەن قوشۇپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، گازازا (گەدەنىنىك قېتىپ قېلىشى) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھاراق بىلەن ئىچسە، پەي كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

سەكبىنەج بىلەن ئىچسە پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ. داۋاملىق ئىچىش شەرت. يەنە بۇنىڭدىن 0.5 گرامنى بىر ئاز مومغا قوشۇپ يۇتسا، پالەچ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزۈش قۇۋۋەتنى زىيادە قىلىدۇ. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئالىدۇ. ھېڭنى زەيتۇن يېغى بىلەن قايناتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىك ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئىغىرلىقىنى، غوڭۇلداپ ئاۋاز چىقىشنى يوقىتىدۇ. زەنگار ۋە زاك بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا پەيدا بولۇپ قالغان ئارتۇق گۆشكە (پالىپقا) قويۇلسا، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىدۇ. كاۋاك بولۇپ ئاغرىغان چىشقا قويۇلسا ئاغرىق پەسەيتىدۇ. مىكروبلارنى يوقىتىدۇ (تاشقى تەرەپتىن چاپسا ھەم چىشنىك ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ).

ئەنجۇر، زۇپا قوشۇپ قاينىتىلغان سۇيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، مىكروب چۈشكەن چىشنىك ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ھەسەلگە قوشۇپ غار-غار قىلسا، كىچىك تىلدىكى ئىششىقنى تارقىتىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ

غار-غار قىلسا، گالدا تۇرۇپ قالغان زۇلۇك قۇرتنى چىقىرىدۇ. تۇخۇمنىڭ سېرىقى بىلەن يېسە، قۇرۇق يۆتەل ۋە يېقىن ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنها ئۆزىنى ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە ئاۋازنى ئاچىدۇ. گالنىڭ يېرىكلىكىنى يوقىتىدۇ. ھىڭنى سۇدا ھەل قىلىپ (ئېرىتىپ) ئىچسە، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. سىركەنجۇبل بىلەن ئىچسە، قېتىپ قالغان سۇتنى سۇيۇلدۇرىدۇ. قابىز (قورۇغۇچى) دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يەلدىن، بەلغەمدىن پەيدا بولغان كىندىك ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئۇچەيدىكى ھەر تۇرلۇك قۇرتلارنى چىقىرىدۇ، بۇۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ، ئاشقازان، جىگەر، تالنىڭ سوغۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. ئىستىسقا كېسەللىكى، بەدەن سۇسلۇقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. نوقۇت چوڭلۇقىدا ياكى كۆكۈل كۆتۈرگىدەك مىقداردىكى ھىڭنى نان خېمىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ پىشۇرۇپ بىر نەچچە كۈنگىچە داۋاملىق يېسە، سوغۇقتىن بولغان ھەر تۇرلۇك ئىستىسقا زىققە ۋە تەپلى ئۇچۇن بەك مەنپەئەتلىكتۇر. ئەگەر بۇ ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، جىگەرگە توسالغۇ پەيدا بولغان سەۋەبتىن بولغان يەر قان كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. پاقىيوپۇرمىقنىڭ سۇيى بىلەن بېرىلسە، ئىچكى كودۇمبا چاقىلىرىنىڭ قان، يېرىڭلىرىنى يوقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ ھەم بالىياتقۇ كېسەللىكى، بالىياتقۇ ئىششىقى، تېرە كېسەللىكى، زەھەرلەرنى پەسەيتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھىڭ مور (بىر تۇرلۇك دەرەخنىڭ ئاچچىق يېلىمى)، قارىمۇچ بىلەن بېرىلسە، سۇيدۇك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. كۆيدۇرۇپ تۇتۇنىنى بالىياتقۇغا ئالسا ياكى بۇنى يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا بۇلاپ ھەمەل قىلسا، قورساقتىكى ئۆلۈك بالىنى چىقىرىدۇ. يېرىڭلىق ئىششىقلارنى يارغاندىن كېيىن جاراھەتنىڭ ئۇستىگە قويسا، قان يېرىڭلىرىنى چىقىرىپ تازىلايدۇ. ھىڭنى يۇمشاق ئېزىپ قۇرۇق ئەنجۇر، سىركە بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، قۇبا كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قىروتى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، بەدەنگە چىققان ھەر تۇرلۇك دانىلارغا پايدا قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ بەدەنگە چاپسا، دائۇسسۇئىلەپ (چاچ ۋە مويىلارنىڭ چۈشۈپ كېتىشى) كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى گۇل بىلەن ۋە دەريانىڭ سۇيى بىلەن قوشۇپ چاپسا، سېرىقتەنىڭ ياكى مىشەك گۆشىنىڭ يېرىلىپ كېتىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. غالجىر ئىت چىشلىگەن جايغا چېپىلسا، مەنپەئەت قىلىدۇ. زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ يېقىن بولۇشىنى توسىدۇ، زەھەرلىك ۋاشاق ئوقىنىڭ (ئوقيا ئوقىنىڭ) زەھەرلىك تەسىرىنى يوقىتىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ چايان، ئۆمۈچۈك چاققان جايلارغا چېپىلسا، ئاغرىقنى، زەھەرنى پەسەيتىدۇ، ھەرىكەتلەندۇرىدۇ (بولۇپمۇ زەيتۇن يېغى بىلەن شېشىگە سېلىپ بىر قانچە مۇددەت ئاپتاپقا قويۇپ ئاندىن ئىشلەتسە باھىنى كۆچلەندۇرىدۇ). مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە تۆت كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر تاماقلارغا قوشۇپ مۇۋاپىق مىقداردا يېسە، يۇزنىڭ ۋە بەدەننىڭ رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى يېرىم گرامدىن ئىككى گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى جاۋاشىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭە، جىگەرگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى ئاچچىق ئانار، تاتلىق ئانار، رۇمبەدىيان. تۆۋەن ئەزالارغا زىيان قىلىدۇ. بۇنىڭ تۇزەتكۈچسى: كەتىرا. ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. بۇنىڭ تۇزەتكۈچسى: بىنەپشە، نېلۇپەر، ئالما سۇيى ياكى شەربىتى سەندەل.

ئەسكەرتىش ئەگەر ھىڭنى بىر ياغلىققا ئوراپ سۇ ئاقىدىغان ئېرىقنىڭ ئاغزىغا باغلاپ قويسا، سۇدا قۇرت پەيدا بولۇشتىن توسىدۇ. شۇنىڭدەك بۇنى تېرىلغۇلۇقلاردا قويۇلسا، ھاشاراتلارنىڭ تېرىلغۇلۇقلاردىن چىقىپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. ھەر قانداق نەرسىگە سۇركەپ قويۇلسا ھاشاراتلار ئۇ نەرسىدىن قاچىدۇ.

تەركىبى ئاساسىي تەسىرى ئۇچۇچان ماي ۋە رېزىنە ھەم يېلىملىك ماددىلاردىن ئىبارەت. ھىڭنىڭ

پۇراقلىق مېيى ۋە يېلىملىك ماددىسىنىڭ ئىچىدە ھېكسىنىل سۇلفىد، ھېكسىنىل دىسۇلفىدلار بار. ئۇنىڭدىكى سېپىق پۇراق 65% نى ئىگىلەيدىغان ئەنە شۇ سۇلفىد ماددىلارنىڭ پۇرىقىدىن ئىبارەت.

تەسىرى ھىڭنى ۋېنا تومۇر (بەدەننىڭ ھەممە يېرىدىن يۇرەككە پاسكىنا قان كېلىدىغان تومۇر) دىن كېرگۈزسە، ئارتېرىيە تومۇر (يۇرەكتىن ئەزالارغا ساپ قان ماڭىدىغان تومۇر) دىكى قان بېسىمى قىسقا مۇددەت ئۆرلەيدۇ؛ ئاندىن كېيىن تۆۋەنلەپ، كېيىنچە قايتىدىن تەدرىجىي ئۆرلەپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا نەپەس چوڭقۇرلىشىدۇ ۋە تېزلىشىدۇ. چوڭراق مىقدارىدا بېرىلسە تومۇر ھەرىكىتى دائىرىسىنى تۇراقلىق تۇردە ئازايتىدۇ ۋە يۇرەكنى توختىتىپ قويىدۇ.

ھىڭ سىرتتىن جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلسە، جاراھەت ۋە كۆيۈك يارىلىرىنىڭ پۈتۈپ ساقىيىشىنى تېزلەشتۈرىدۇ.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى **تەبىئىتى** ئىسسىق، زەھەرسىز، سېپىق پۇرىقى بار.

كۆچلۈك قوزغىتىش، بەلغەم بوشىتىش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، زەھەرلەرنى يېشىملەش، مونەك (ئۆسمە) لەرنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

يەللەرنى ھەيدەپ، قورساق كۆپۈشنى داۋالاشقا، شىلىمشىق خىلىتلارنى، ئۇچەيگە تولغان گازلارنى ھەيدەشكە بېرىلىدۇ. يەنە بەدەننى چىڭىتقۇچى، ماغدۇرلاندۇرغۇچى دورا قىلىپ ھىستېرىيىدە (بىر خىل روھىي كېسەللىك)، نېرۋا ئاجىزلىق، نېرۋىلار بىلەن ئىدارە قىلىش بۇزۇلغان كېسەللىكلەردە ئىشلىتىلىدۇ. باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ ئۆپكە تۇبېركولۇزىدا، بالىلارنىڭ ئاجىزلىقلىرى، لىمفا بەزلىرىنىڭ يالۇغلىرىدا، (مەسىلەن: تۇبېركولۇزىدا) سۆگەكنىڭ يالۇغلىرىدا ۋە تۇتقاق كېسەل، تارتىشىپ قېلىش كېسەللىكى، تۇتقاقلىق يۆتەللەرگە بېرىلىدۇ.

شۇنىڭدەك ھەيز ماڭدۇرۇش تەسىرىمۇ بار. نەپەس يوللىرىغا نىسبەتەن مىكروبسىزلاندۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەلنى پەسەيتىش رولىغا ئىگە. بەزگەككە پايدا قىلىدۇ. ئۇچەينىڭ سانجىقلىق ئاغرىشىنى توختىتىدۇ. بەدەندىكى ئىششىق مونەكچىلەر (ئۆسمىلەر) ۋە دووسۇن تاشلىرىنى ئېرىتىپ تاشلايدۇ (ئىچسە ياكى سىرتتىن چاپسىمۇ بولىدۇ). كالا، قوي، ئات گۆشلىرىدىن بولغان زەھەرلىنىشلەرنى قايتۇرىدۇ.

مىقدارى كۇنده 0.1 گرامنى ھەب (پىلۇل) تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ. بۇ دورىدا كۆچلۈك سېپىق پۇراق بولغانلىقى ئۈچۈن باشقا دورىلار بىلەن ھەبنىڭ يۇزىنى قاپلاپ بېرىش كېرەك. بولمىسا كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ.

قوشۇمچە ئەنجىدان يېلىمى (ھىڭ) نى ئېلىش ئۇسۇلى:

3-ئاي ئاخىرىدا ئۆسۈپ تۇرغان ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىز قىسمىنى ئېچىپ، تازىلاپ، تىلىپ، چوڭ يوپۇرماق بىلەن يېپىپ قويۇلىدۇ. بىر قانچە ھەپتىدىن كېيىن سىزىپ چىققان يېلىم قاتىدۇ. ئۇ قىرىۋېلىنىدۇ. مۇشۇنداق 10 كۇنده بىر قېتىمدىن تەكرارلاپ پۈتۈن ياز بويىچە يېلىمنى يىغىۋالغىلى بولىدۇ.

ھۇماما

AMOMUM

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، شاخلىرى ياقۇت رەڭگىدە قىزىل، بىر-بىرىگە كىرىشەڭگۈ، قاتتىق كېلىدۇ. گۈلى ئۇششاق، خەيرىگە ئوخشايدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى قىزىل. يوپۇرمىقى پاشىرانىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بويى تېز ئۆسىدۇ. پۇرىقى ئۆتكۈر، خۇشبۇي بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ۋە ئىششقلارنى تارقىتىش، ئۇخلىتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ئاشقازاننى تازىلاش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، نوقرەسنى (كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى)، چايانناك زەھىرىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئېزىپ مەلھەم قىلىپ پېشانىگە چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. تەنها ياكى بادروج بىلەن چاپسا، چايانناك زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. ۋاسالغۇ بىلەن چاپسا ئىچ ئەزالارنىڭ ئىششقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۇمامنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە كۆڭۈلنى ئاچىدۇ، ئۇخلىتىدۇ، ئاشقازاننى تازىلايدۇ، جىگەرنى قۇۋۋەتلەپ، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، ئۇچەينىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، ئۇچەيدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئەگەر قاينىتىپ ئىچسە، كونا جىگەر ئىششقى ۋە باشقا ئىششقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئاسارۇن ياكى ئود، قەلەمپۇر، ئېگىر (ۋەج). يېرىم مىقداردا ئاق زىرە قوشۇپ بېرىش لازىم.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ، بەدەننى سۇسلاشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئاشقازانغا بولىدىغان زەرىرىنى توسۇشتا كەرەپشە ئۇرۇقى، بۇندىن باشقا زەرەرلىرىنى توسۇشتا سەندەل، گۈلاب، قووزاقدارچىن.

ئەسكەرتىش بۇنىڭغا $\frac{1}{6}$ مىقداردا قووزاقدارچىن قوشۇپ ئەرەق تارتىپ، ھەسەلگە قوشۇپ بىر قانچە كۈن ئاپتاپتا قويۇلسا پىشىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىشتا ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلەردە شارابتىن، ھاراقتىن ئارتۇق. بۇنىڭدىن 3 گرامنى شېشە كۇشتىسى بىلەن ئىچسە سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. دووساقتا توختاپ قالغان تاشنى يۇمشىتىپ سىرتقا چىقىرىدۇ.

ھۆپۈپ

(ھود-ھود)

FRANCOLINUS CHINENSIS 鹧鸪

تونۇش بۇ بىر خىل ئۇچار جانىۋار بولۇپ، ئۇنى پارسچە «مۇرغ سۇلايمانى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ قارا، سېرىق، ئاق چىكىتلىرى بولىدۇ. بېشىدا پەردىن بولغان تاجسى بار.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تولغاقنى، قولۇنجىنى يوقىتىش، بۆرەك ۋە دووسۇندا ئۆيۈپ قالغان قانلارنى يوقىتىش، قۇۋۋەتنى ھاپىزە (ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى) نى زىيادە قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ ئۆتىنى ھەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا ياكى تەنها قېنىنى تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىدۇ. گۆشنى سېرىقچېچەك بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ يېسە، ئۇچەيلەردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

تولغاق، قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ. بۆرەك دوۋسۇندا ئۈيۈپ قالغان قانلارنى تارقىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ يۇرىكىنى قۇرۇتۇپ يۇمشاق ئېزىپ، ئالتۇن ۋەرەقى بىلەن يېسە، باھانى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئۆتنىنى ياكى قېنىنى چاپسا، بەھەق ۋە تازچاقا ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆتنىنى قاراڭغۇ ئۆيدە 3 كۈن لەقۋە كېسىلگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆلتۈرگەن ۋاقىتتا يۇرىكىنى قىزىق ھالدا پۈتۈن يۇتۇۋەتسە قۇۋۋەتلى ھاپىزەنى كۈچلەندۈرىدۇ (شۇنىڭدەك بۇنىڭ مېڭىسىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بۇرۇنغا تېمىتىلسا بۇ ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). قېنىنى قۇرۇتۇپ سەۋسەن يېغىغا ياكى يېڭى كۈنجۈت يېغىغا قوشۇپ چاچلارغا سۈرتسا قارايتىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، قۇرۇق، زەھەرسىز. زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، ئىسسىقتىن بولغان بەزگەك بىلەن ئاغرىپ ئۆلۈش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان ئاغرىقلارنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئۇنىڭ گۆشىنى پىشۇرۇپ موگۈ (يەر مەدىكى) ھارىقى بىلەن بىللە بېرىلىدۇ ياكى خام گۆشىنى سوقۇپ سۈيىنى چىقىرىپ ئىچكۈزۈلىدۇ. جۈڭگىي تېبابەتتىكى قەدىمكى كىتابلاردا يېزىلىشىچە ھۆپۈپ گۆشى ئىچكى بەش ئەزا (يۈرەك، جىگەر، تال، ئۆپكە، بۆرەك) غا مەنپەئەت قىلىدۇ، زېرەكلەشتۈرىدۇ.

ھۆپۈپنىڭ يېغى تېرىنىڭ يېرىقلىرىغا ئوبدان پايدا قىلىدۇ.

ھوزۇز ھىندى

(روسۇت ھىندى)

SUCCUS RADIX BERBERIS CHENGII CHEN 刺小檗生根汁

تونۇش بۇ بىر خىل ئۈسارە بولۇپ، بۇنى ھۆل سېرىق ھېلىلىنىڭ سقىلغان سۈيىدىن ياكى دورا ھەلدىنىڭ سقىلغان سۈيىدىن مەخسۇس ئۈسۈل بىلەن قاينىتىپ تەييارلانغان دورىدۇر.

چقىش ئورنى سېرىق ھېلىلە ۋە دورا ھەلد (زەردچۆە) مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ، خېبېي، شەندۇڭ، گەنسۇ، سىچۈەن، شىزاڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ياۋروپا ھەم ئاسىيادىكى مەملىكەتلەردىن چقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق. بەزى كونا تېۋىپلارنىڭ پىكرىچە، بۇنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇقتۇر.

خۇسۇسىيىتى كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى، ئىسسىقتىن بولغان ئىششق ۋە مۇدۇرلارنى تارقىتىش، قاننىڭ تېزلىكىنى، سەپرانى، قۇسۇشنى، ھېقنى پەسەيتىش، بوۋاسىر خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، تالنىڭ ئىششقىنى قايتۇرۇش، زەھەرلەرگە مۇداپىئە كۆرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئۇندىن باشقا تەرەپلىرى ھوزۇز مەككىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئوخشايدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن 2 گرامنى ئېزىپ 20 گرامچە كۆك رەۋەن يوپۇرمقىنىڭ سۈيىگە بىر كېچە چىلاپ ئىچسە، بوۋاسىرنىڭ قېنىنى، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشىشى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى ئىلمان سۇدا ئېزىپ چاپسا، ئىككى تاغاقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىق ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى ۋە مۇدۇرلارنى تارقىتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ كۆزگە تاڭسا، كۆز ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى فۇپەل ۋە سەندەل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى رۇمبەدىيان ۋە مەستىكى.

تەركىبى ئاساسەن بېرىبېرىن ئالكالوئىدى تۇتىدۇ.
جۇڭيىلاردا بۇ خىل دورا ئىشلىتىلمەيدۇ.

هوزۇز مەككى

(روسۇت مەككى)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرماق ۋە ئۇرۇقلىرىنىڭ سقىلغان سۇيىدىن تەييارلانغان دورىدۇر.
بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى تىكەنلىك، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىرغىچە بولىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ پوستى سامان رەڭگىدە بولۇپ، يوپۇرمىقى شەمشاتقا، مېۋىسى قارىمۇچقا ئوخشايدۇ. مېۋىسىنىڭ تاشقى تەرىپى سىلىق، تەمى ئاچچىق.

چىقىش ئورنى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبئىتى ئىسسىق سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئېچ قاتۇرۇش، يەل ۋە ئىششقىلارنى تارقىتىش، سويۇتۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ئىششقىلار ئۇچۇن ۋە ئېچ ئۆتكۇ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەزالاردىن كېلىدىغان ئارتۇق ھوللۇكنى، تەرنى، قاننى توختىتىدۇ. يۆتەل، جىگەر ئاغرىقى، قارا يەرقان، تولغاق، بوۋاسىر، بۆرەك قىزىقلىقى، سۇيدۇك يوللىرىدىكى يىرىڭلىق جاراھەت، تەشنالىق، غالجىر ئىتنىك چىشلىگىنى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى سۇيۇقلىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقتىن ئاقىدىغان سىرغىملارنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن چايقىسا، چىشنىڭ تۆشۈلرىنى چىڭىتىدۇ، گالغا ئېلىپ غار-غار قىلسا، گال ئىششقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ چۆرىلىرىدىكى قىچىشقاق، قىزىللىق، ياشاڭغىراش، كۆز ئاغرىقى، كۆز ئاجىزلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېڭە تەرەپتىن كۆزگە چۈشىدىغان سۇيۇقلۇقنى توسىدۇ. ئېزىپ مەلھەم قىلىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، مەقئەتتىكى يېرىق ۋە يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن قائىدە بويىچە كىلىزما قىلسا، كونا ئىچ ئۆتكۇ، ئۇچەيلەردىكى يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئىچىشتە ئەھۋالغا قاراپ 3～2 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى هوزۇز هىندى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەھەر قىلىدۇ.

هەببۇلبان①

(تۇخۇمى بەكائىن)

FRUCTUS MELIA AZADARACHTA 金铃子
苦栋子

تونۇش بۇ بان دەرىخىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، چوڭلۇقى پىستىدىن كىچىكرەك، يۇمىلاق، لوبىيانىڭكىگە

---

① هەببۇلبان-دېگەن مېۋە، ھازىر ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئاتىلىپ ئادەت بولغان پارىسچە ئازاد دەرەخ، ئەرەبچە بان دېگەن دەرەخنىڭ مېۋىسى بولىدۇ، يېكائىن ئاملىق دەرەخ شەكىللىك ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى ئىكەنلىكىنى لوغاتۇلئەدۋىيىدە، كۆرسەتكەن بولسىمۇ، بىز ئادەتتە ئاتىلىپ كەلگەن 10 نەچچە مېتىردىن ئېگىز ئۆسىدىغان بان دەرىخى ھەققىدە تونۇشتۇردۇق. يۇنانى تىپ ساھەسىدە بۇ مەسىلىدە ئىختىلاپ بولسا كېرەك.تەھرىر.

ئوخشاش غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. تەمى بىر ئاز ئاچچىق، پوستى ئاق ۋە نېپىز. بۇنىڭ دەرىخى يۇلغۇن دەرىخىدىن چوڭراق، يوپۇرمىقى ھەببۇلمۇلۇكنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش ، ئەمما ئۇنىڭدىن كىچىكرەك، كۆپكۆك، گۈلنىڭ رەڭگى سېرىق.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شەنشى، شەندۇڭ، جياڭسۇ،جېجياڭ، ئەنخۇي، جياڭشى، خۇبېي، خۇنەن، سىچۈەن، يۈننەن، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، خام بەلغەمنى سۈرۈش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە سۇ ۋە سىركە بىلەن ئىچسە تال كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ پەلكۇچ تەييارلاپ بۇرۇنغا تىقىپ قويسا، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ چىشقا سۈڭسا، چىشنىڭ تۇڭنى چىڭىتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. ئەزالارنىڭ يىغىلىپ قېلىشى، مۇپاسىل، تاز، جىگەر ۋە تال قاتتىقلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەۋدا، بەلغەم خاراكتېرلىك ماددىلارنى، قارا داغ، قوتۇر، قىچىشقاقلارنى يوق قىلىدۇ. سۈيدۇك بىلەن چاپسا، سۆگەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ يىغىنى تاشقى تەرەپتىن ئىشلەتسە بەدەننى پارقىرىتىدۇ، يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىدۇ. قۇلاقتا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى، غوڭۇلدىشىنى يوقىتىدۇ. سۆگەلگە، كونا يېرىقلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. پەيلەرنى يۇمشىتىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى قالدۇرىدۇ.

يىغىنى مەستىكى بىلەن ئىچسە بەلغەم خاراكتېرلىك قەينى توختىتىدۇ. ئەنبەر بىلەن چاپسا سوغۇقتىن بولغان نەزلە، مېڭىنىڭ سوغۇقلۇقى، قوتۇر، قىچىشقاق، تېرىنىڭ قاسراقلىشىشى، يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يىغىدىن 4 گرامنى سۇ بىلەن ئىچسە قەي قىلدۇرىدۇ، ئىچنى سۈردۇرىدۇ. سۇ ۋە سىركە بىلەن ئىچسە جىگەرنى ۋە تالنى تازىلايدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ مېۋىسىدىن 6 گرامغىچە، يىغىدىن مۇڭاپىق ھالدا ئىشلەتسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى 1.5 گرام سەلىخە، 0.1 گرام بەسباسە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار جىگەرگە، ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى رازىيانە، ئارپىبەدىيان.

تەركىبى ئاچچىق تەملىك ماددا-مېركوزىن، رېزىنا، ئاشلىغۇچى ماددا (تانىن) تۇتىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى دەرەخ يېغى (رېزىنا) مەددە چۈشۈرىدىغان تەسىرگە ئىگە.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك.

مېۋىسى بىلەن دەرەخنىڭ قوۋزىقى ئاساسەن مەددە چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى ھۆل ئىسسىقنى سۈرۈش، قورساق ئاغرىقىنى توختىتىش، گرىژ ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، قاپاق ئۇرۇقى مەددىسى، ئۇزۇنچاق قۇرت مەددە ۋە تۇتۇ مەددىلەرنى چۈشۈرۈشكە، چالاش پىللاگرا كېسىلىنى، تەمرەتكىلەرنى، قۇلاق ئاغرىقىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. قوۋزىقى، تېنى، يوپۇرمىقى ياكى گۈلىنى قاينىتىپ چاپسا، كۆكتاتلاردىكى زىياندىش ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

مېغىزىدىن ياغ چىقىرىلىپ قۇلاق ئاغرىقى ۋە باشقا تېرە كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىنىڭ قۇرۇتۇلغان قاپچۇقىنى سوقۇپ قان تولغاقتا بېرىلىدۇ. مېۋىسى ۋە قوۋزىقى دوۋساقنىڭ ئاغرىقلىرىغىمۇ بېرىلىدۇ.

ھەببى بلسان

(خب بلسان)

FRUCTUS ABIES BALSAMIA

تونۇش بۇ بلسان دەرىخىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، قارىمۇچتىن سەل چوڭراق، بىر ئاز ئۇزۇنچاق، جىگەررەڭ، بىر ئاز ئېغىر، مېغىزىنىڭ رەڭگى ئاق، تەمى ئاچچىق.

چىقىش ئورنى ئەرەبستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، قىزىتىش، ئاشقازان ئۇچەيلەردىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، تۇتقاقلىق كېسەلنى، باش ئاغرىقىنى، ئۇچەي ئاغرىقىنى، بەلغەم، سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللەرنى، نەپەس سىقىلىش، يۆتەل، ئۆپكە ئىششىقى، كۆكرەك ئاغرىقىنى پەسەيتىش، يەللەرنى تارقىتىش، جىگەر، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئىستىسقانى، يانپاش ئاغرىقىنى، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان زەھىرىنى پەسەيتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، دائۇسسۆئۈلەب، دائۇلھەييە كېسىلىنى يوقىتىش، چاچنىڭ تۈۋىنى قۇۋۇتلەش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ قاينىتىلغان سۈيىدە ئىلمان ھالدا ئولتۇرسا، بالىياتقۇ ئىششىقى ۋە ئېسكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 1.5 مقداردا بىلسان ياغچى، ئەگەر ئۇ بولمىسا باراۋەر مقداردا سەلىخە، 0.1 مقداردا بەسباسە.

زەھەرنى پەسەيتىشتە، باراۋەر مقداردا ئۇزۇن زىراۋەندە، ھەببۇلفار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساقتا زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ھەببەتۇلخۇزرا

تونۇش بۇ سقىچ دەرىخىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، پارىسچە بۇن دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. 1- خىلى شاھبۇن دەپ ئاتىلىدۇ. كىچىكرەك، پوستى نېپىز. 2- خىلى چوڭراق، پوستى قاتتىق بولىدۇ. بۇنىڭ ياخشىراقى كۆك، يېڭى، دانىسى چوڭ بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى ھۆلىنىڭ تەبىئىتى: 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. قۇرۇقنىڭ تەبىئىتى: 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، جىگەرنى، تالىنى ۋە باھنى قۇۋۇتلەش، بەدەننى، بۆرەكنى سەمرىتىش، ئىچكى ئەزالاردىكى ئاغرىقلارنى پەسەيتىش، بۆرەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى چىقىرىش، بەدەندىكى بەلغەم خاراكتېرلىك ئارتۇق نەرسىلەرنى تازىلاش، ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، بەدەنگە زەربە يەتكەنلىكتىن پەيدا بولغان قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش، ئۇچەيلەردىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چىقىرىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى، بوۋاسىزنىڭ قېنىنى ماڭدۇرۇش، بۆرەكنى، ئاشقازاننى قىزىتىش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەر ئىچىش ئارقىلىق بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە پالەچ، لەقۋا، يۆتەل، خاپىغان، بەل

ئاغرىقى، قۇلۇنجى، كۆكۈل ئاينىش، ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بادام، شېكەر بىلەن ئىچسە بەدەننى سەمرىتىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. سىركە بىلەن ئىچسە، باش ئاغرىقىنى، يىلان، ئۆمۈچۈكلەرنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. نانغا سېلىنسا نانىنى سېڭىشلىك قىلىدۇ. بۇنى تاشقى تەرەپتىن ئېزىپ خېمىر قىلىپ چاپسا، قاتتىق جاراھەتلەرنى پىشۇرىدۇ، يۇزىگە چاپسا يۇزنى چىرايلىق قىلىدۇ، بەدەندىكى قارا داغ، كالپۇكتىكى بېرىقلار ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ كۆيدۇرۇلگىنىنى ئېزىپ داۋسۇئىلەبكە چاپسا چاچ ئۇندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 15～9 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاچچىق بادام مېغىزى، پىستە ياكى ياڭاق، باراۋەر مقداردا شەغۇن ئورۇقىنىڭ مېغىزى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ، جىگەردە ھەزىم بولۇشى ناچار، باش ئاغرىتىدۇ، مېڭىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى گۈلاب، رېباسىنىڭ رۇبىي ۋە باشقا ئاچچىق-چۈچۈك ھۆل مېۋىلەرنىڭ رۇبلىرى، سىركەنجىۋىل، كەتىرا ياكى خېمىرى بىنەپشە.

ئەسكەرتىش لۇغاتۇلئەدۋىيىدە ھەببەتۇلخۇزرانى بەتىم دەرىخىنىڭ مېۋىسى دېيىلگەن. ئەگەر ئۇنى ئىلكۈلبەتىم بىلەن باغلاندۇرغاندا، لۇغەتتە كۆرسىتىلىشچە بۇمۇ بون دەرىخىنىڭ يېلىمى بولغانلىقتىن، شۇ بىر دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنداقتا ھەببەتۇلخۇزرا قىزىل قارىغاينىڭ مېۋىسى بولۇش ئېھتىمالى بار. بۇ خىل مېۋە پىستىگە ئوخشاش كېلىدۇ. رايونىمىزنىڭ ئالتاي ۋىلايىتىدىن چىقىدۇ. «ئوبھەل» بىلەن قايتا سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىپ كۆرۈلۈشىنى سورايمىز (تەھرىر).

ھەببۇلقۇلت

(حب القلت)

DOLICHOS BIFLORUS

تونۇش بۇ بىر ئۇرۇق بولۇپ، رەڭگى قارا يېشىل تەرەپكە مايىل، پارقىرىما زىغىرغا ئوخشاش. زىغىردىن چوڭراق، يۇمىلاق، تەرەپكە مايىل، تەمى تاتلىق، چاينىغان ۋاقتىدا ئېغىزنى قىزىتىدۇ.

چېقىش ئۇرنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بۆرەكتىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەق تۇتۇشنى، كۆز كېسەللىكلىرىنى يوقىتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، بوۋاسىرنى قۇرۇتۇش، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، قۇلۇنجىنى، بەلغەمنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئۇرنى بۇنىڭدىن 24 گرامنى 24 گرام چامغۇر ئۇرۇقى بىلەن 300 گرام سۇغا سېلىپ كۆمۈر ئوتىدا قاينىتىپ، 100 گرام سۇ قالغاندا ئېلىپ سۈزۈپ 50 گرامنى ئەتىگەندە، يەنە 50 گرامنى ئاخشامدا ئىلمان ھالدا ئىچسە، بۆرەكتىكى، دوۋساقتىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا يۇزنىڭ، بەدەننىڭ رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 30 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. تاشنى چىقىرىش ئۇچۇن تۇرۇپ سۈيى بىلەن بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى زىغىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە، كۆزنىڭ نۇرىغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى ھەسەل.

ئەسكەرتىش تاش ياسايدىغان كىشلەر بۇنى سۇدا قاينىتىپ سۈيىنى تاشقا سېپىپ ياسايدۇ. چۈنكى تاشنى يۇمشىتىدۇ.

ھەببۇر ريشات

(زاغۇن-ھالون-ھوروپ)

GYNANDROPSIDIS GYNANDRA (CLEOME GYNANDRA) 白花菜

56-رەسىم. ھەببۇر ريشات

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈك ئىككى خىل بولىدۇ. 1. جاڭگالنىڭ. 2. ئۆلكىنىڭكى ھەببۇر ريشات دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يىپىلەدۇ. يوپۇرمىقى يۇمشاق، ئۇششاق. ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى سېرىق، ئۇزۇنچاق بولىدۇ. جاڭگالدا بولىدىغىنىنىڭ يوپۇرمىقى يۇمىلاق تەرەپكە مايىل، ئەتراپى چىشلىق بولىدۇ. ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغىنى ئۆلكىنىڭ بولۇپ، ئۆسۈملۈكى ھەم ئۇرۇقى ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئۆسۈملۈكىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى تەبىئەتنى يۇمشىتىش، ئۇچەيدىكى قۇرت، مەدىلەرنى ئۆلتۈرۈش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئاشقازان - ئۇچەيدىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چۈشۈرىدۇ. بەلغەملەرنى يوقىتىدۇ.

ئۆسۈملۈكىنىڭ قۇرۇقى بارلىق خۇسۇسىيەتلەردە ئۇرۇقىغا يېقىن كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكىنى ئېزىپ چاپسا ياكى قاينىتىلغان سۈيىنى بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن قۇيسا، چاچنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىشىنى توسىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا، دوۋساققا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى كاسىن ۋە سىركە.

ئۆلكىدە ئۆستۈرۈلىدىغان زاغۇننىڭ ئۇرۇقى تۇخۇمى ھەببوريشات دەپ ئاتىلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھنى قوزغاش، سۈيدۈكنى ماڭدۇرۇش، تال ئىششقلىرىنى تارقىتىش، بەلغەمدىن بولغان ئىششقلارنى پىشۇرۇش ۋە تارقىتىش، ئۇچەيلەردىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، زېھنىنى قۇۋۋەتلەش، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش، كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى چىقىرىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى زاغۇن ئۇرۇقىدىن 9 گرامنى قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ، كۆكرەكنى، ئۆپكىنى تازىلايدۇ، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىـ

دۇ، ئاشقازان، جىگەرنى قىزىتىدۇ، قورساق ئاچۇرىدۇ، باھنى قوزغايدۇ، ئۇچەيدىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. شۇنىڭدەك بۇنىڭ 15 گرامنى قىزىق سۇ، شېكەر ۋە كۇنجۇت يېغى بىلەن ئىچسە، قۇلۇنجىنى يوقىتىشتا ئۈنۈمى تېز بولىدۇ، ھەسەل بىلەن يالانچۇق تەييارلاپ يالىسا، يۆتەل، ھۆمۈدەش ۋە قويۇق خىلىتتىن پەيدا بولغان بىقىن ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىلىتىلغان تۇخۇمنىڭ سېرىقى ۋە ھەسەل بىلەن يالىسا، كۆكرەك ئاغرىقى، كۆكرەك گۆشلىرىنىڭ يېرىلغانلىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىللىتىلغان تۇخۇم بىلەن يېسە، باھنى قوزغايدۇ، كۆكرەكنى ياخشىلايدۇ، سۈنغان ئەزانى تۇتاشتۇرىدۇ.

بۇنىڭدىن 6 گرامنى ئۆچكە سۈتى بىلەن 10 كۇنگىچە ئىچسە بەرەس كېسەللىكىنى يوقىتىدۇ (شۇ جەريانىدا باشقا تاماق يېمىگەن شەرت ئاستىدا). ئەگەر بۇنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ تالغا چاپسا، تالنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ، شۇنىڭدەك تېرىدىكى ھەر تۈرلۈك كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇ، تۇز بىلەن چاپسا، كودۇمبا چاقىلارنى پىشۇرىدۇ. قورۇپ بېرىلسە، بەلغەم خاراكتېرلىك ئىسھال ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 12 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى قىچا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى شېكەر، ناۋات، پېدىگەن.

تەركىبى ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە 25% ياغلىق ماي، ئاز مىقداردا قىچا يېغىغا ئوخشاش ئۈچۈچان ماي ۋە گلىيومىن دېگەن مادىدا تۇتىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭگىي تېبابىتىدە زاغۇننىڭ ئۇرۇقى، گىياھى ۋە يىلتىزى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

تەبىئىتى سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك. زاغۇن ئۇرۇقى ھەيزنى ماكىدۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش ۋە ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسىيتى بويىچە ئىشلىتىلىدۇ. ھەببۇ رىشاتنى قاينىتىپ سۈيى بىلەن بوۋاسىر يۇيۇلىدۇ. سوقۇپ خېمىر قىلىپ تېڭىش ئارقىلىق بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىنى داۋالىغىلى بولىدۇ، ھاراق بىلەن ئىچسە بەزگەكنى توختىتىدۇ.

يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ ئىچسە ئىچ ئۆتۈشنى توختىتىدۇ. يەنە زەربە تېگىش، ئات-ئۇلاق تېپىش ۋە يىقىلىشتىن بولغان يارىلىنىشلارنىڭ ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. يىلتىزى باراۋەر مىقداردا ھاراق بىلەن قاينىتىپ ئىچىلسە، سۆزەنەك (گانازىيە) كېسىلىنى داۋالايدۇ.

(جۇڭگىلارنىڭ قارىشىچە، بۇنىڭ گىياھىنى كۆپ يېسە يەل پەيدا قىلىپ، كۆكرەكتە چىڭقىلىش ھادىسىسىنى پەيدا قىلىدىكەن).

زاغۇن ئۇرۇقىSEMENA GYNADROPSIDIS دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇنىڭمۇ تەبىئىتى سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك.

ھەببوزەلەم

تونۇش بۇ بىر خىل دان بولۇپ، نوقۇتتىن چوڭراق، تېشى ياغلىشاڭغۇ، بىر ئاز ياپىلاق، تاشقى تەرىپى سېرىق، ئىچكى تەرىپى ئاق، خۇشبۇي، تاتلىق تەملىك بولىدۇ. ئۆسۈملۈكى 40 سانتىمېتر كېلىدۇ. يوپۇرمىقى تەڭگىگە ئوخشاش يۇمىلاق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھىنى قوزغاش، بەدەننى ۋە بۆرەكنى سەمرىتىش، ئاجىز جىگەرنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكىنى، يۆتەلنى، سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللەرنى، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك جىگەر ئاجىزلىقىنىمۇ يوقىتىدۇ. چايناپ بەدەندىكى قارا داغقا سۈركىسە قارا داغنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى باھىنى ھەربىرتەندۇرۇش ئۇچۇن 28 گرامغىچە بېرىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، كېسەللىكلەر ئۇچۇن ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ھەببەتۇلخۇزرا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گالغا زەرەر قىلىدۇ، توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى سىركەنجۇبىل.

ھەجەرى يەھود

(جوھود تېشى)

HEL MINTHOLITHUS JUDOICUS (CALCAREOUS STONE)

تونۇش بۇ بىر خىل تاش بولۇپ، بۇلۇت شەكلىدە، رەڭگى خورما رەڭ، ئاقلىققا مايىل، بىر-بىرىگە ئۇدۇل، ئۇزۇن تەرەپكە تارتىلغان سىزىقلىرى بار، سۇدا تېز ئېرىلىدۇ، ئانچە تەمى يوق. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ.

1- خىلى ئەركەك بولۇپ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان سۇپەتلەر بىلەن بولىدۇ. 2- خىلى چىشى بولۇپ، بۇنىڭ سىزىقلىرى بولمايدۇ، رەڭگى تۇتۇق قىزىلغا مايىل. بەزىسى بىر ئاز ياپىلاق. ئەركىكى ئەرلەرنىڭ ئىچىدىكى ئۇششاق تاشلارنى چىقىرىش، چىشسى ئاياللار ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى ئىئوردانىيىنىڭ بېيروت دېگەن تېغىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى سۇيدۇكنى ماڭدۇرۇش، ئۆششاق تاشلارنى ئېزىش، تاش پەيدا بولۇشنى توسۇش، دوۋساقتا ئۈيۈپ قالغان تۇگۇچ قانلارنى ئېرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن 2 گرامنىڭ ئېزىپ 200 گرام سۇ، 4 گرام ئاچچىق بادام يېغى بىلەن ئىچسە دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىپ سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ. دوۋساقتا ئۈيۈپ قالغان قانلارنى ئېرىتىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن). خالىس قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئەگەر بۇنى شەپەرەڭنىڭ قېنى ... كۆزگە تارتسا، چۇشۇپ كەتكەن كىرپىكلەرنى ئۇندۇرىدۇ. تەنھا ئۆزىنى تارتسا، كۆز جاراھەتلەرىنى ساقايتىدۇ. ھەسەل بىلەن تارتسا، كىرپىكلەردىكى قاتتىقلىقنى يوق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار جىگەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى ئەرەب يېلىمى.

ئەسكەرتىش ئىنگلىزچە نامىغا قارىغاندا بۇ بىر خىل ھاك (كالتسي) تېشى بولسا كېرەك. كىتابلاردىن خەنزۇچە نامى تېپىلمىدى (كالكارىيوس = ھاك، سىتون = تاش دېمەكتۇر). (تەھرىر)

ھەسەل

(بال-ئەسەل)

MELLIS 蜂密

تونۇش بۇ بىر خىل ھەرىنىڭ ئېغىزىدىن قۇسقان سۇيۇقلۇقىدۇر. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. 1- ئاق. 2- سېرىق بولۇپ، سېرىقىنىڭ تەمى ياخشى، قويۇق، خۇشبۇي، ئېچى ناۋات رەڭ، دورىلارغا كۆپىنچە سېرىقى، ئادەتتە يېيىشكە ئېچى ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى باش باھاردا چىققىنىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ. رايونىمىزدا غۇلجا ۋە ئومارتا باققان (ھەسەل ھەرسى باققان) ئورۇنلاردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى يېڭىسى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق. ئازراق تۇرۇپ قالغىنى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، قان تومۇرنىڭ سوغۇقلۇقىنى تارتىش، مېڭە ھۆللۈكىنى تارتىش، پەيلەرنى، مېڭە، ئۆپكە، بۆرەك، جىگەر، تال، ئاشقازان، ئۇچەيلەرنى كۈچلەندۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يۇرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، جىگەر كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ. مەستىكى بىلەن قوشۇپ بەرسە مېڭىنىڭ زىيادە ھۆللۈكىنى، پالەچ، لەقۋا، خەدەر (تۈيغۇلارنىڭ ئاجىزلىقى) گە، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازانىنى قۇۋۇەتلەش، ئىشتىھانى ئېچىش، قۇلۇنجىنى داۋالاش، باھانى زىيادە قىلىشقا بېرىلىدۇ. كۈندۈر بىلەن قوشۇپ ئۆپكىنىڭ ھۆللۈكلىرىنى تارتىش، جىگەر ۋە تال كېسەللىرىنى داۋالاش، دوۋساقتىكى تاشنى چىقىرىش، تولغاشقان ئۇچەينى يېشىش، زەھەرنى قايتۇرۇشقا، يامغۇر سۇيى قوشۇپ ئەزالار ھۆللۈكى يوقالغانغا، خاپىغانغا، سۇيدۇكنى ئاسان ماڭدۇرۇشقا، گال، تىلدىكى ئىششىق، ئېڭەكنىڭ جاراھەتلىرىگە بېرىلىدۇ. سىركە بىلەن چىشنىڭ ئاغرىقلىرىغا، چىشنى پاكىزلاشقا (ھەر ئايدا ئۈچ، تۆت قېتىم يۇيۇلسا چىشنى ئاق، ساپ قىلىدۇ) ئىشلىتىلىدۇ.

پىياز سۇيى، لاھۇر تۇزى بىلەن ياكى ئۆزىنى كۆزگە چاپسا، كۆزنىڭ تۇرلۇك كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

ئەنزۇرۇت ياكى ئاش تۇزى بىلەن قۇلاقنى تېمىتسا، قۇلاقنىڭ تۇرلۇك كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

كالا ئۆتى ياكى ئايالنىڭ ياكى ئۆچكىنىڭ سۇتى ۋە تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قۇلاقنى تېمىتسا، قۇلاقنىڭ تۇرلۇك كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. گۈل يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە بېرىلىدۇ، ئەرقى بارىتەڭ بىلەن ئۇچەي كېسەللىرىگە ئىچسىمۇ، كىلىزما قىلسىمۇ بولىدۇ. ئۆزىنى تاناسىل ئەزاغا چاپسا قۇۋۇەتلىك قىلىدۇ ھەم بالىياتقۇنى چوڭايتىدۇ. داكىغا سۇركەپ ئاياللار جىنسىي ئەزالىرىغا كىرگۈزۈلسە، ھەر خىل كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. ئارپا ياكى بۇغداي ئۇنى بىلەن قويسىمۇ بالىياتقۇنىڭ جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ ھەم ئىششىق يانىدۇ. تاتلىقى قۇستە ئېلىشتۇرۇپ داغقا، تاياق تەگكەن ئىششىق، كۆكلەرگە چېپىلىدۇ. ئۇزۇن زىراۋەندە تالقىنى، ئاچچىق بادام، ھەببۇل مىلەپ، ئارپا ئۇنى بىلەن چېپىلسا تەرلىتىدۇ.

ئەنزۇرۇت بىلەن چېپىلسا جاراھەتلەردىكى يىرىڭ سۇلىرىنى تارتىدۇ، ئورنىدىكى ئىششىق گۆشلەرنىمۇ يوقىتىدۇ. نۆشۈدۈر بىلەن چېپىلسا، بەرەس، بەھەقنى تۇخۇمى شىبىت بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ چېپىلسا، تاياق زەربىلىرىنى يوقىتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، كونا، يېڭى بەلغەمى شوردىن بولغان جاراھەت، بەدەن پىتلىرىنى يوقىتىدۇ. جەسەتكە چېپىلسا ئۇزۇن ۋاقىت بۇزۇلماي تۇرىدۇ. زىرە سۇيى بىلەن ئىچسە، غالجىر ئىت چىشلىگەن، زەھەرلىك ھاشارات چاققان، ئەپيۇن قاتارلىقلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

سۇ بىلەن شەربەت قىلىپ ھاسىلدار ئايالغا ئىچكۈزسە، قورساق ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. سوغۇق بەلغەم مىزاجلارغا، سوغۇق جايدا ئىشلەيدىغان كىشىلەرگە بېرىلسە بەدىنىنى قىزىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 10～5 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 20～15 گرامغىچىلىك. چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 40～25 گرامغىچىلىك ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۇزۇم شىرنىسى، يېڭى، قاينىتىلمىغان خورما.

دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار بۇنىڭ بەك ئۇزۇن تۇرۇپ كونىراپ رەڭگى قارىيىپ، سولۇشۇپ ياكى قۇرۇپ ئېچىپ قالغىنى (ئۇزىنىڭ ھەسەللىك سۇيۇقتىن ئۆزگىرىپ، تەمى ئاچچىق بولۇپ باشقا بىر ھالغا كېلىپ قالغىنى) خىلىتلارنى كۆيدۈرۈپ، مېڭىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ھەر خىل كېسەللەرگە دۇچار قىلىپ، يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۇچۇن يېڭى، رەڭگى ئۆزگەرمىگەن، ئېچىمىغانلىرىنى ئىشلىتىش لازىم. ئىسسىقتىن بولغان مېڭە، باش ئاغرىقلىرىغا بېرىلمەيدۇ. بۇ خىل كېسەللەرگە ئانار سۇيى، ئوتروج سۇيى، لىمون سۇيى، سىركە، يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى بالىنىڭ تەركىبىدە گلۇكوزا، مېۋە شېكىرى (فروكتوزا)، قوموش شېكىرى (ساخاروزا) ئاز مىقدارda چۈمۈلە كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم فورمىكۇم)، ئۆسۈملۈك يېلىملىرى (گۈممىلار) غا ئوخشاش ماددىلار، ئاقسىل، فېرمېنتلار، موم بويىاق ماددىسى، خۇش پۇراقلىق ماددىلار، ئانئورگانىك تۇزلار ۋە ۋىتامىن B ، ۋىتامىن C تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى بەدەنگە ئوزۇق بولىدۇ. يەللەرنى ئالىدۇ. ئۇچەينىڭ خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ، تالنى كۆچەيتىدۇ. خاپىغاننى ئالىدۇ. ئېغىز كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ. ئاغرىق توختىتىدۇ. ئۇزاق مۇددەت يەپ بەرسە، زېھنىنى ئاچىدۇ. ئادەمنى قېرىتمايدۇ.

تەسىرى ئوزۇقلاندۇرۇش تەسىرىگە ئىگە ماددا بولۇپ، دورىلارنىڭ تەمىنى ياخشىلايدۇ ھەمدە يوتەل پەسەيتىدۇ. ئىچ يۇمشىتىش تەسىرى بار. ئوزۇقلۇق بولۇپ، يۇرەك خىزمىتىنى كۆچەيتىدۇ.

ئاغرىق پەسەيتىدۇ ۋە توختىتىدۇ. ھەزىم قىلىش يولىنىڭ يارىلىرىدا ئىشلىتىلسە، كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم بېرىدۇ.

قوشۇمچە 50 گرام زىغىر ئېلىپ، سوقۇپ 60 گرام ھەسەل ئارىلاشتۇرۇپ، ئاندىن 200 گرام قاينىق سۇ قوشۇپ كۇنده 2 قېتىم ئىچىپ بەرسە، يۇقىرى قان بېسىمنى داۋالىشى مۇمكىن.

ھەسەل سۇيى

(مالى قاراتىن)

MELLIS LIQUIFACTUM 液化蜂蜜

تونۇش مەخسۇس ئۇسۇل بىلەن سۇيۇق ھالغا كەلتۈرۈلگەن بال (ھەسەل) دىن ئىبارەت. تەييارلاش ئۇسۇلى: ساپ قىلىنغان ھەسەل بىر ھەسسە، ساپ يامغۇر سۇيى ياكى ساپ ئادەتتىكى سۇدىن 2 ھەسسە ئېلىپ بىرلەشتۇرۇپ، يۇمشاق ئوت بىلەن قاينىتىلىپ، كۆپۈكى ئېلىنىدۇ. $\frac{2}{3}$ قالغاندا ئېلىپ سۇزۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ «سادده ھەسەل سۇيى» دېيىلىدۇ. كېسەلنىڭ ئەھۋالغا قاراپ مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپمۇ تەييارلىنىدۇ. بۇ «مۇرەككەپ ھەسەل سۇيى» دېيىلىدۇ.

چقبش ئورنى ئۇيغۇر تېۋىپلار ياسايدۇ.

تەبئىتى ساددىسىنىڭ تەبئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، ئىچنى يۇمشىتىش، شىلىملىق خىلتلارنى يوقىتىش، قويۇق بەلغەمنى پىشۇرۇش، سۇيۇقلۇق كۆپرەك بولىدىغان ئەزالارنى ۋە ئاشقازاننى، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، سوغۇقتىن بولغان پەي ۋە مېڭە كېسەللىكلىرىنى يوقىتىش، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى، قۇسۇشنى، قورساق-نىڭ غولدۇرلىشىنى، زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەربىنى پەسەيتىش، زىيادە جىنسىي ئالاقىدىن بولغان ئاجىزلىق-نى يوقىتىش، سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتلەرگە قارىتا ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 120 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج، سەپرا مىزاج كىشىلەرگە، ئىچ ئەزانىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلىرىغا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئاچچىق-چۈچۈك دورىلار.

تەسىرى ۋە ئىشلىتىلىشى ھەسەل (بال) بىلەن ئوخشاش بولغىنى ئۈچۈن شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

ھەشقىپىچەك

(لەبلاپ)

PHARBITIDIS HEDERACEA CHOISY 牵牛花（黑丑及白丑）

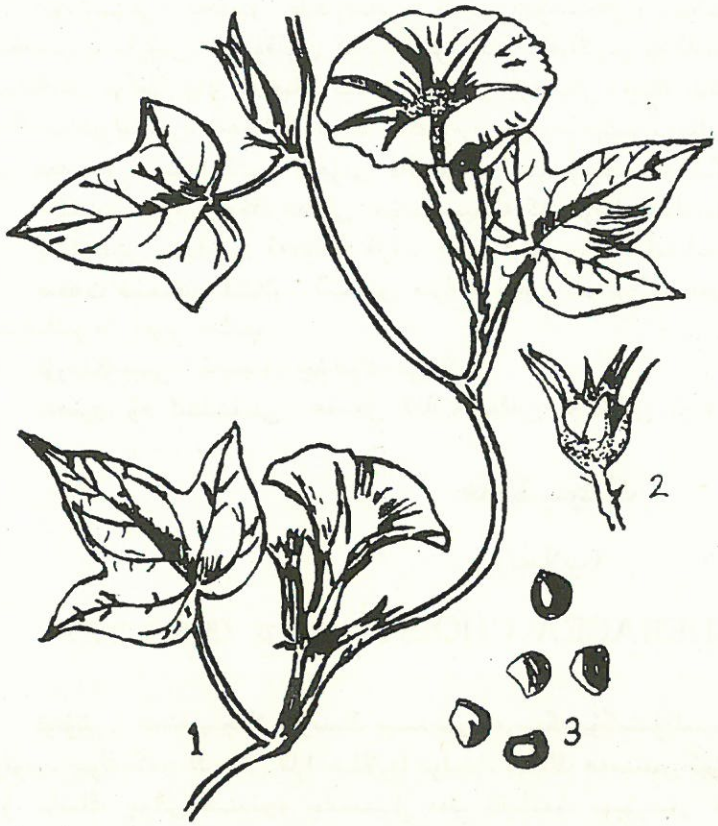
تونۇش ھەشقىپىچەك ئۇزۇنىڭ يېنىدىكى نەرسىگە يۆگىشۈپلىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىرسى بولۇپ، چوڭ-كىچىك، ئاق-قارا خىللاردا بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئۇزۇنىڭ يېنىدىكى نەرسىگە يۆگىشۈالە-دۇ. بۇنىڭ چوڭى ھىندىچە چاندىنپىل دەپ ئاتىلىدۇ. يوپۇرمىقى لويلا ماشىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئاق خىلىنىڭ گۈلى ئاق بولىدۇ. قارا خىلىنىڭ گۈلى بىنەپشرەڭ بولىدۇ. كېچىكمۇ بىر قانچە خىل بولىدۇ. ئاق، سېرىق، كۆك بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يوپۇرمىقى ئۇششاق، گۈلى كىچىك، ئۇرۇقى غىلاپنىڭ ئىچىدە بولۇپ، رەڭگى قىزىلغا مايىل. بۇلارنىڭ بەزى قىسمى مېۋىسىز بولىدۇ. لېكىن ھەممىسىنىڭ مەيلى چوڭ، مەيلى كىچىك بولسۇن سۈتى بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە ئورۇنلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل، ئىششقىلارنى تارقىتىش، ئىچنى يۇمشىتىش ۋە سۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئەگەر قاينىتىلسا، توسالغۇلارنى ئېچىش قۇۋۇتى ئىشپ، ئىچ سۈرۈش قۇۋۇتى ئاجىزلايدۇ (بۇنىڭدىن ھۆللۈك يوقلىپ كەتكەن سەۋەبتىن). بۇنىڭ سقىلغان سۈيى قاينىتىلمىغان بولسا قاينىتىلغان ھەشقىپىچەكنىڭ ئەكسىچە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ سقىلغان سۈيى ئېرىسا، ئۇنى توغرىغا، ھەسەللەر بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تېمىتسا، كونا باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سقىلغان سۈيىنى زەيتۇن يېغى بىلەن قۇلاققا تېمىتسا ياكى پاختىغا چىلاپ قۇلاققا قويۇلسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، كىرىنى چىقىرىدۇ. چوڭ، ئاق ھەشقىپىچەكنىڭ يوپۇرمىقى باش ئاغرىقى، ئۆپكە كېسەللىكلىرى، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ سۈيىنى ئارقا تەرەت توسۇلۇپ قالغان سەۋەبتىن بولغان يۆتەل ئۇچۇن، ئىسسىق خىلتلاردىن پەيدا بولغان قۇلۇنجى ئۇچۇن بېرىلىدۇ. كۆيگەن سەپرانى سۇرىدۇ. خىيار شەنبەر بىلەن قوشۇپ ئىچسە، دەم سقىش كېسەللىكى، ئۇچەي ئىششقىلىرى، ئۆپكىنىڭ يېرىڭلىق جاراھىتى ئۇچۇن ئۇنۇمى ياخشى. شۇنىڭدەك بادام يېغى بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە بۇ ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. گۈلىدىن

57-رەسىم. ھەشقىپىچەك

9 گرام بېرىلسە، ئۇچەيدىكى يېرىڭ-لىق چاقىلارنى داۋالايدۇ. ھۆل يوپۇر-مىقىنى ئېزىپ چاپسا، تال ئاغرىقى-غا (بولۇپمۇ سىركە بىلەن پىشۇرۇلغان بولسا) مەنپەئەت قىلىدۇ.

مېۋىسى يوق ھەشقىپىچەك-نى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە ياكى يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا ئوراپ، پەر-جىگە قويۇلسا ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. ھەيزدىن پاك بولغاندىن كېيىن تۇتۇنىنى پەرجىگە ئالسا ھامىلە بولۇشنى توسىدۇ. يوپۇرمىقىنى، غولىنى يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ ھەمەل قىلسا، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. بۇنىڭ سە-قىلغان سۇيىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، بالياقۇنىڭ سېسىقلىقىنى يو-قىتىدۇ.

چوڭ، ئاق ھەشقىپىچەكنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنىڭ سۇيىنى چاپسا چوڭ بوغۇملارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

كودۇمبا (يامان يارا)، قاپار-چۇق قاتارلىق يارىلارنى ئېغىز ئال-دۇرىدۇ (بولۇپمۇ سۇتى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا). بۇنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى ياغ بىلەن پىشۇرۇپ ئە-زالارغا چاپسا، ئىششىقلارنى تارقىتىپ، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بەدەندىكى سۇسلۇقنى كۆتۈرىدۇ. يوغان جاراھەتلەرگە، ئوت بىلەن كۆيگەن جايلارغا قاينىتىماستىن چېپىلىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سىقىلغان سۇيىنى موم يېغى (سۇيۇق پاراففىن) بىلەن ئوتتا كۆيگەن جايغا چاپسا ياخشى نەتىجە بېرىدۇ.

شۇنىڭدەك قارا ھەشقىپىچەك يوپۇرمىقىنى ئېزىپ يامان يېرىڭلىق جاراھەتلەرگە، ئوتتا كۆيگەن جايلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. قارا ھەشقىپىچەكنىڭ ئوسارىسى چاچنى قارا قىلىدۇ. مېۋىسىز قارا ھەشقىپىچەكنىڭ سۇيىنىڭ تەسىرى ناھايىتى ئۆتكۈر. تۇكلەرنى چۈشۈرىدۇ، پىتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. مېۋىسىز قارا ھەشقىپىچەكنى ئېزىپ شاراب بىلەن ئۆمۈچۈك چاققان جايغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەشقىپىچەكنىڭ يەنە بىر خىلى بار. ئۇزى چوڭ، يوپۇرماقلىرى يېرىك، ئۇزۇن، رەڭگى قارىغا مايىل. بۇنى مەغرىبىستان خەلقى شەھمە ياكى ساراۋىلوتتۇال دەپ ئاتايدۇ.

تەبئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكرەك ئاغرىقى، يۆتەل، تال كېسەللىكى، قۇلۇنجى كېسەللىكى، كونا تەپلەر ۋە تۆت كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

100 گرام سۇيى بىلەن 30 گرام گىلى ئەرمىنى قوشۇپ بېرىلسە ھەممە ئەزادىن كېلىدىغان قانلارنى

توختىتىدۇ. ھۆلىنى ئېزىپ جاراھەتلەرگە سەپسە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. قۇرۇقىنى ئېزىپ يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سەپسە، جاراھەتلەرنىڭ ھۆللۈكىنى تارتىپ قۇرۇتۇپ پۈتتۈرىدۇ ۋە ساقايتىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى سۈيىدىن 90 گرامغىچە بېرىلىدۇ. ناۋات بىلەن قايماتماستىن ئىشلىتىلىدۇ. كىچىك ھەشقىپىچەكنىڭ تەبىئىتى چوڭ ھەشقىپىچەكنىڭكىگە ئاساسەن ئوخشىشىدۇ.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. ئىچنى قاتۇرىدۇ. ئاچچىق سەپرانى ئارقا پېشاب ئارقىلىق چىقىرىدۇ. بۇنىڭ شىلىملىق ماددىسى بولغانلىقتىن قالغان ھەشقىپىچەكلەردىن ساغلامراق. ئارقا تەبىئەت قۇرۇغان سەۋەبتىن پەيدا بولغان بارلىق يوتەللەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان قولۇنجىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. خيار شەنبەر بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلىنسا ئۇچەيلەرنىڭ ئىششقىنى تارقىتىدۇ ۋە توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. كۆپىنچە تەپلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بوغۇملارنىڭ ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئىششقلىرىنمۇ تارقىتىدۇ. كىچىك ھەشقىپىچەكنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى:- سۈيىدىن 100 گرامغىچە (60 گرام ناۋات بىلەن).

ئورۇنباسارى ھەممە ھەشقىپىچەكلەرنىڭ ئورۇنباسارى، لەيلىقازاق (خىتمى) يوپۇرمىقى، خەببازى يوپۇرمىقى، شاھتەر.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ھەممە ھەشقىپىچەكلەر پەيلەرگە ۋە دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ناۋات.

تەركىبى تەخمىنەن 2% فاربىتىدىن گلۈكوزىد تۇتىدۇ. بۇ ئىچ سۈرىدىغان تەركىبىدىن ئىبارەت. بۇ گلۈكوزىد ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنىڭ كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم فاربىتىدىنكۇم)، ئىپۇلىك ئاتسىد، گلۈكوزىدلاردىن تەشكىل تاپىدۇ. يەنە 11% ھېسابىدا ياغلىق ماي، 14% يېلىمگە ئوخشاش ماددا تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭيىلار بۇلارنىڭ ئۇرۇقىنىلا ئىشلىتىدۇ.

تەبىئىتى بەك ئىسسىق، ئازراق زەھەرى بار. ئۆپكە، بۆرەك، چوڭ ئۇچەيگە تەسىر قىلىدۇ. ئىچ سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، خىلىتلارنى چىقىرىش، تاماق ھەزىم قىلىش، چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاساسەن قەۋزىيەتلەرنى، سۇلۇق ئىششقىنى (خۇسۇسەن بەلدىن تۆۋەنكى سۇلۇق ئىششقىنى)، تاماق ھەزىم قىلىش بۇزۇلۇشلىرىنى، كۆكرەك چىڭقىلىپ قورساق كۆپۈشلەرنى، ئۇچەيدىكى مەددە كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۆرەكنىڭ ياللۇغلىرىغا بولغان داۋالاش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىكتۇر.

بۇ چوڭ ئۇچەيگە تەسىر قىلىپ ئۇنىڭ سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىشىنى كۈچەيتكەنلىكتىن كەلگەن تەرەت سۈدەك سۇيۇق كېلىدۇ ھەمدە ئۇچەيدە پارازىتلىق بىلەن ياشاۋاتقان ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

مقدارى ئۇرۇقىدىن كۈندە 5～2 گرامنى قاينىتىپ، سۈزۈپ قىلىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ ياكى ھەب تەييارلاپ بېرىلىدۇ.

ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى

(ھەببۇلنىل)

SEMENA PHARBITIDIS HEDERACEA CHOISY 牵牛子
(PHARBITIS NIL CHOISY)
(CALADANA)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى ئۆز يېنىدىكى نەرسىلەرگە چىرمىشىۋالىدۇ. شاخلىرى ئىنچىكە، شېخىنىڭ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى كۆك، ھەر بىر يوپۇرمىقىدا گۈلى بولۇپ،

گۈلىنىڭ رەڭگى ھاۋارەڭ، ئاپتاپتا گۈللەيدۇ، ئۇرۇقى غىلاپ ئىچىدە تۇرىدۇ، ھەر بىر غىلاپتا 3 دانىدىن 3 قىرلىق ئۇرۇقى بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئاق داغلارنى يوقىتىش، جىگەر، تالدىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، قويۇق بەلغەملەرنى سۇرۇش، بەدەننى تازىلاش، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى يوقىتىش، باشقا سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە، قورساقتىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. سىرتتىن چاپسا بەھەق، بەرەس، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، قوتۇر ۋە يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سوقمونيا بىلەن ئىشلەتسە، سەپرانى، كېرەكسىز قويۇق خىلتلارنى ھەيدەيدۇ. ھېلىلە بىلەن ئىشلەتسە سەۋدانى سۇرىدۇ. جىگەر، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، كۆچلۈك ئىچ سۇرگۈزىدۇ. بۇنىڭ 9 گرامىنى 18 گرام ئاق شېكەر بىلەن ئىچسە، ھەر تۈرلۈك قوتۇرلارنى يوقىتىدۇ(سىناقتىن ئۆتكەن).

ئىشلىتىش مىقدارى بىر گرامدىن 2 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقدارىدا شەھمەنزەل، 6 دىن بىر ھەجرى ئەرمەنىدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار 3 گرام ياكى 3 گرامدىن ئارتۇق ئىچسە كىندىكنى ئاغرىتىدۇ. ھەددىدىن ئارتۇق ئىچىنى سۇرۇش ئارقىلىق، ماسارىقا ۋە ئۇچەيلەرگە چاپلىشىش ئارقىلىق ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھېلىلە، يۇمشاق ئېزىش، بادام يېغى بىلەن ياغلاش. بۇنى بەك يۇمشاق ئېزىپ، بىر كېچە بادام يېغىغا چىلاپ، ئەتىگەندە تەنھا ياكى مۇناسىپ قوشۇمچىلار بىلەن ئىچسە زەرەرسىز بولىدۇ.

ئاق ۋە قارا ئۇرۇقلار، شۇنىڭدەك سۆسۈن ئۇرۇقى ھەم ئارىلاش جىنسلىق ھەشقىپىچەك ئۇرۇقلىرىمۇ دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى % 2 ئەتراپىدا گلۈكوزىد فاربىتىن، كونۇلۇزۇلىن، % 11 ياغلىق ماي ۋە % 14 رېزىنەسىمان ماددا تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى ئىسسىق يېلىنى ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، سۈيدۈك راۋان قىلىش، بەدەندىكى سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، مەددە چۈشۈرۈش، يەل، زەھەرلەرنى تازىلاش، ئىچىنى سۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

بۇنىڭ ئىچ سۇرۇش خۇسۇسىيىتى ھەممە ئۆسۈملۈك سۇرگىلەردىن ئارتۇق ئىكەنلىكى جۇڭيىلارنىڭ شۇنىڭدەك ياپونىيە تېۋىپلىرىنىڭ تەجرىبىسىدىن ئۆتكەن. قارا ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىنى 3 كۈن ھاراقتا چىلاپ، ئۇنىڭدىن ئېلىپ قۇرۇتۇپ، يۇزگە ئالدى بىلەن زەنجۈبىل شىرىسىنى سۇركەپ، ئارقىدىن بۇنىڭ تالقىنىنى سۇركەپ بەرسە، يۇزدىكى داغنى چۈشۈرىدۇ.

سۇلۇق ئىششىق، ئايىغى ئىششىپ قوپالماي قالغان ئاغرىقلارغا ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىدىن 2 سەر (62.5 گرام) نى ئازراق قورۇپ، پىياز قوشۇپ، 10 نەچچە قېتىم ئۆرلىتىپ، سۈيىنى 2 قېتىم ئاچ قورساقتا ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىپ ئىششىقنى قايتۇرىدۇ. كىچىك باللارنىڭ كېچىدە يىغلىشىنى داۋالاش ئۇچۇن، ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىدىن بىر مىسقالنى سوقۇپ، سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ كىندىككە چاپلىسا ئۇنۇمى بولىدۇ.

بارلىق كودۇمبا ۋە باشقا يامان سۈپەتلىك جاراھەتلەرنىڭ بەدەندىكى زەھەرنى يوقىتىش ئۇچۇن (ئۆزى ياشراق بولغان كىشىلەرگە) ئاق ۋە قارا ھەشقىپىچەك ئۇرۇقىدىن بىر تالدىن ئېلىپ، لاتىغا ئوراپ

تۇرۇپ سوقۇپ، ياخشى ئاچچىقسۇدىن بىر سەر قۇيۇپ، 8 فۇك قالغىچە قاينىتىپ، بىر كېچە ئۇستىنى ئۇچۇق قويۇپ، ئەتىسى قايتا قىزىتىپ، بىرلا قېتىم ئىچكۈزۈلسە بولىدۇ.

مقدارى كۈندە 5～2 گرامنى قاينىتىپ، تالقانلاپ، ھەب ياساپ ئىچىشكە بولىدۇ.

ھېلىلە

(ئەھلىلەج)

FRUCTUS CHEBULAE 诃子

58- رەسىم. ھېلىلە ئۆسۈملۈكى

تونۇش بۇ ھېلىلىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، رەڭگى قىزىلغا مايىل. سىرتى، سىلىق. يوغان كېلىدۇ.

چىقىش يولى كابۇل، ھىندىستان، پاكىستاندىن چىقىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق جايلىرىدىمۇ چىقىشقا باشلىدى. يۇننەندىن كۆپرەك چىقىدۇ، ھەتتا ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

تەبىئىتى سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، ئاۋۇالقى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى خىلىت ئاريلاشقان سەۋدا، سەپرا، بەلغەمنى سۇرۇش، سۇيدۇك ماڭدۇرۇش، باش ئاغرىقىنى قالدۇرۇش، سەپرا-دىن بولغان باش قېيىشنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى شېكەر بىلەن ئىلەشتۇرۇپ، تالقان قىلىپ بېرىلسە، بەلغەمدىن بولغان باش قېيىشنى توختىتىپ، مېڭىنى پاكىزلەيدۇ. مېڭىنىڭ ھەرىكىتىنى ياخشىلايدۇ. تۇتقاقلىق كېسەل، مالىخۇلىيا، لەقۋا كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

يالغۇز ياكى 3 ھەسسە ھەسەل ۋە ياكى شېكەر بىلەن ئىلەشتۇرۇپ، ھەر كۈنى 4 گرام يېسە، سەۋدادىن بولغان تۇتقاقلىق كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ.

بىستېپايەج، ئۇستۇقۇددۇس، ئەرمەن تېشى، لاجۇۋەرد تېشى، سىرتى ئوت بىلەن قاينىتىپ ياكى مەجۇن قىلىپ بېرىلسە، يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. لەقۋا بولغان كىشى بىر دانە كابۇل ھېلىلىسىنى ئۇرۇقىدىن ئايرىپ چاينىسا، تۇكۇرگەندە سۇيىنى تۇكۇرۇۋېتىپ، بىر تەرىپىنى بېسىپ ياتسا، پايدىسى كۆپتۇر. بىر يىل ھەر كۈنى بىر داندىن يېسە، چاچقا ئاق كىرمەيدۇ. بەدەندىكى سۇنى تەڭشەيدۇ. مۇرابباسىنىڭ بىر يىلدىن ئاشمىغان يېڭىسىنى يېسە، مېڭە، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. بەلغەمدىن بولغان توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. ھەۋاسىنى خەمسىنى كۈچەيتىدۇ (زېھىننى ئاچىدۇ. كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى، پۇراش قابىلىيىتىنى، ئاڭلاش قۇۋۋىتىنى، تېتىش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ)، ئۇرۇقىنى كۆيدۇرۇپ سەپسە، بۇۋاسىرنىڭ خۇنىنى (قېنىنى) توختىتىدۇ. چىشقا باسسا چىشنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. چىشنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 3～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 6～4 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 9～6 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىسىدىن كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، 30 گرامغىچىلىك بېرىش مۇمكىن.

ئورۇنباسارى سىرتى ھېلىلە

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىچىشتە سۇغۇپ ۋە مەجۇن قىلىنسا بادام ياكى كالا يېغى قوشۇپ بېرىلسۇن. كۆپ يېسە مېڭگە زىيان قىلىدۇ. مېڭە كېسەللىرىگە ھەسەل قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى سېرىق ھېلىلىنىك تەركىبىدە ھېلىلە كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم خېبولىكۇم 3.5%، تاننىن 32% ، ياغلىق ماي 37% ئوكسىدلانغان گاللىك كىسلاتا (ئاتسىدوم ئېللاگىكۇم) ۋە تۇز ماددىسى 23% نى تەشكىل قىلىدۇ.

فارماكولوگىيلىك تەسىرى ئاشقازانغا كىرگەندىن كېيىن، ئاشقازان سۇيۇقلۇقىدىكى پېپسىن ۋە ئاقسىللارنى ئۇيۇتۇپ، تاماق ھەزىم بولۇشنى توسىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاشقازان شىللىق پەردىلىرى قىسقىرىپ، سۇيۇقلۇق ئازىيىدۇ. ئۇچەيگە ئۆتكەندە، ئۇچەيدىكى ئۇششاق تومۇرلارنى تارايتىپ، ئىچ سۇرۇشنى يېنىكلەشتۇرىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئازراق ئىسسىق، زەھەرسىز، قورۇغۇچى دورا سۈپىتىدە ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇچەي ياللۇغلىرى، تراخېيە (كېكىردەك) نىڭ خرونىك ياللۇغلىرىدا، شۆلگەينىڭ كۆپ چىقىشلىرىدا، نەپەس قىسىدىغان يۆتەللەردە، گالىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان ياللۇغلىرىدا، كېكىردەك تۇبېركۇلوزى، ئۇچەي تۇبېركۇلوزىدا، بوۋاسىر (گېموروي) قانىغاندا ۋە بالىياقۇدىن قان كەتكەندە، بالىياقۇنىڭ خرونىك ياللۇغلىرىدا، ئاياللار جىنسىي ئەزاسىنىڭ سۇيۇقلۇقى كۆپ بولغاندا ئىشلىتىلىدۇ. ئىچ سۇرۇشنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا ئۇنۇمى چوڭ ئەمەس.

ھەلىيۇن

(مارچوبە-ناگرون)

ARTEMISIA VULGARIS SYNA 艾蒿

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈك ئىككى خىل بولىدۇ: 1- باغنىڭ، 2- جاڭگالنىڭ. 1- خىلنىڭ يوپۇرمىقى بېدىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. رەڭگى كۆك سېرىققا مايىل، ئۆسۈملۈكى تىكەنسىز بولىدۇ. 2- خىلنىڭ يوپۇرمىقى بۆرە سويىمىسىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ تىكىنى بولىدۇ. گۈلى ئاقىغا مايىل.

چىقىش ئورنى مىسىردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، كۆزنىڭ قاراڭغۇلىشىشى، كۆكرەك ئاغرىقى، ئۆپكە ئاغرىقى، بېقىن ئاغرىقى، ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەر، تالىنىڭ، بۆرەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. قورساق، جىگەرنى يۇمشىتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. بۆرەك، دوۋسۇندىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ. قاينىتىلغان سۇيىنى ئىچسە تەبىئەتنى يۇمشىتىدۇ. چاپلىشاڭغۇ بەلغەمنى قەي ئارقىلىق چىقىرىدۇ. ئۇچەي ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ، باھنى قوزغايدۇ. بۇنى قاينىتىپ، شاراب بىلەن ئىچسە، دۆنىڭ چاققان زەھەرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ھورشۇپ ۋە زاغۇن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلەتسە باشقا زەھەر قىلىدۇ، داۋاملىق ئىشلەتسە، بوغۇملاردا ئاغرىق پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى سوغۇق مىزاج كىشىلەر ئۇچۇن ھەسەل، ئىسسىق مىزاجلار ئۇچۇن سىركە ياكى ئاچچىقسۇ، سۈت بىلەن قاينىتىپ ئىشلىتىشتۇر.

ئەسكەرتىش بۇ دورا ئارتىمزىيە (ئەمەن-شۇاق) گۈرۈپپىسىغا مەنسۇپ دورا بولۇپ، ئىلىمىزدە ئۆسىدۇ. غان بۇ خىل ئۆسۈملۈكلەرگە ئوخشىمايدىكەن. لاسانى لوغاتلىئەدۋىيە لۇغىتىدە كورستىلىشچە، تېۋىپلار-نىڭ كۆز قارىشىدىمۇ تولۇق بىرلىك يوقتەك كۆرۈنىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغان ئاتىمزىيە ۋۇلگارىس لىننې (ئەمەن) بىلەن ئوخشاپ كېتىدىكەن. خەنزۇچە نامىنى بەلگىلەش مۇمكىن بولمىدى، تەتقىق قىلىپ كۆرۈش لازىم، ئۆز ئىلىمىزدىنمۇ چىقىدۇ.

ھەنزەل[1]

(اندرائىن)

TRICHOSANTHES JAPONICA 风萎仁

59- رەسىم. ھەنزەل

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى بولۇپ، چوڭلۇقى كىچىك تاۋۇز، ئورتاھال پورتىخال چوڭلۇقىدا بولىدۇ. بەك ئاچچىق. بۇ ئەركەك-چىشى بولۇپ، ئەركىكى چىشىسىغا نىسبەتەن قاتتىقراق ۋە كىچىكرەك بولىدۇ. چىشىسى چوڭ، بوش كېلىدۇ. ياخشى ئىشلىتىلگىنى چىشىسىنىڭ ئىچىدىكى ئېتىدۇر. بۇ شەھەنزەل دېيىلىدۇ. ئىشلىتىلىدە-غىنىنىڭ تاشقى تەرىپى سېرىق، ئىچكى تەرىپى ئاق سېرىققا مايىل، ئىچى كاۋاك، ئۆسۈملۈكىدە مېۋىلىرى كۆپ بولىدۇ. ئۇرۇقى قارا، ئىچكى تەرىپى سېرىق كېلىدۇ. ئۇرۇقى كۆك بولغىنى ناچاردۇر. بىر دانە مېۋىسىنىڭ ئىچىدە بىر تال ئۇرۇق بولغىنى ئادەم ئۆلتۈرىدىغان زەھەر ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ئېتىنى ئىشلىتىدىغان ۋاقتىدا ئېلىش كېرەك.

چىقىش ئورنى چوڭى گۇاڭشى ئۆلكىسىدىن، كىچىكى گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ ئايرىم ناھىيىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 4- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرغاق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقىلارنى تارقىتىش، ھەر تۈرلۈك بەلغەملەرنى سۈرۈش، بەلغەم خاراكتىر-لىك خىلتىلارنى ئىچكى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە سوغۇقتىن بولغان بارلىق باش كېسەللىك-لىرىگە مەسلەن: پۇتۇن باش ئاغرىقى، يېرىم باش ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا، تۇتقاقلىق كېسەل، ئۇنۇتقاقلىقلار-غا مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆزگە چۈشكەن كونا نەرسىلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنى زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چىشقا

---

① لۇغەت لاتادۇيىدە ھەنزەلنى ئەندرايىن دەپ كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئەندرايىن كالانىنلاڭ تەرىپىدە لاتىنچە تەرجىزانتىس بالماتا دەپ ئاتىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. ئۇ بىر خىل يىلىك تارتىپ ئۆسىدىغان تاۋۇز ئاتىلىسىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈكنى كۆرسىتىدۇ. شۇ ئاساستا خەنزۇچە سىلىشتۇرمىسى تېپىلدى. تۆۋەندە تونۇشتۇرىدىغان جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىش دائىرىلىرى شۇ ئۆسۈملۈككە خاس. تېۋىپلارنىمز. نىڭ سىلىشتۇرۇپ كۆرۈشىنى سورايمىز.

(تەھرىر)

سۈسا، چىشنى ئاسان تارتىۋېلىشقا ياردەم بېرىدۇ.

ھۆل ھەنزەلنىڭ سقىلغان سۈيى تېمىتىلسا، كۆزدىكى سېرىقلىقنى ئالىدۇ. قۇرۇق يوپۇرمىقىدىن 6 گرام مىقدارىنى نىشاستە، سەمغى ئەرەبىلەر بىلەن يېسە، سەۋدانى سۈرۈپ چىقىرىدۇ. سېرىق ئوت، رۇم بەدىيان، ئايارەج، پەيقىرالار بىلەن يېسە، مالىخۇلىيا، تۇتقاقلىق كېسىلى، داۋۇلھەييە (تېرىنىڭ قوۋزاقلىشىپ چۈشۈپ كېتىشى)، ماخاۋ ۋە باشقا سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزىنى سىركىدە قاينىتىپ، ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، مېۋىسىنىڭ ئىچىنى خالىي قىلىپ ئۇنىڭغا سىركىنى قوۋيۇپ، ئۆزىدە قاينىتىپ، ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىغىنى پەسەيتىپ، چىشنىڭ تۇۋۈلىرىنى چىڭىتىدۇ. بۇنىڭ تېببىي قائىدە بويىچە تەييارلانغان يېغى سوغۇقتىن بولغان بارلىق ئاغرىقلارنى قالدۇرىدۇ.

يېغىنى تەييارلاش ئۇسۇلى ھۆل ھەنزەلنىڭ سۈيى 1 ھەسسە، زەيتۇن يېغى، كۇنجۇت يېغى بىر ھەسسە قوشۇپ قاينىتىپ، سۈيى تۇگىگەندە ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ. مەزكۇر ياغ قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى، قۇلاقتىكى قۇرتلارنى يوقىتىدۇ. چىشقا سۈسا چىش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ. گۈلىنى كۆزگە تارتسا، كۆك كۆزنى قارايتىدۇ. بۇنى تەنھا ياكى باشقا مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ، مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، ئاشقازان، ئۇچەي، جىگەر، بۆرەك، سۈيدۇكلۇك، بالىياتقۇ، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقلىرى ۋە باشقا سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، بوۋاسرلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل سۈيىدە قاينىتىپ ئىچسە، قويۇق كەيمۇسنى سۈرىدۇ. پۇتۇن ھالدا سۇدا قاينىتىپ، شۇ سۇ بىلەن كلىزما قىلسا، پالەچ ئۇچۇن، بەلغەم ۋە يەل خاراكتېرلىك قۇلنىجنى، يانپاش ۋە بەل ئاغرىقىنى يوقىتىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ھەنزەل مېۋىسىنى تېشىپ، ئىچىدىكى ئۇرۇقلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئاندىن زەنبىق يېغى بىلەن تولدۇرۇپ، كامىرىنى ئۆزىنىڭ پارچىسى بىلەن ئېتىپ، خېمىرنىڭ ئارىسىغا ئوراپ، قوقاس ئوتنىڭ ئۈستىدە قويۇپ قاينىتىلىدۇ. بىر نەچچە قېتىم قاينىغاندىن كېيىن ئېلىپ، شۇنىڭ بىلەن چاچنى ياغلىسا ھەم ئىچسە، چاچنى قارايتىدۇ. مۇددەتتىن بۇرۇن ئاق كىرىپ كېتىشتىن توسىدۇ (مۇجەررەپ). لېكىن ئىچىش، چاچلارنى ياغلاش ھاممامدا بولۇش كېرەك. قاپ ئوتتۇرىسىدىن 2 پارچە قىلىپ، كانا چۈشۈپ كەتكەن ئاتىنىڭ بەدىنىگە 3 قېتىم سۈۋالسا، كانىلىرى يوقىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى شەھمە (ئىچىدىكى ئېتىدىن) ئىشلىتىلىش مقدارى 1.5 گرامدىن 3 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ئابدەمىلىك، خىرۇە ئۇرۇقى ياكى باراۋەر مقداردا قىچا ياكى 1 گرام مقداردا قىسائۇلھەمار ياكى باراۋەرلىك مقداردا ھورمىل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە، ھاۋا ئىسسىق پەسىللەردە زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى، كەتىرا، مۇقلۇل يەھۇە ياكى نىشاستە.

تەركىبى كۆپ مقداردا كراخمال، 1% ئەتراپىدا ساپونىن تۇتىدۇ، ئۇرۇقىدا 26% ياغ بار.

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

بەلغەم بوشىتىش، ئۆپكىنى تازىلاش، يۆتەل پەسەيتىش، نەپەس سىقىلىشىنى تۇزىتىش، گالدىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆكرەكتىكى چىڭلىقنى بوشىتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، سېرىق كېسەلنى داۋالاش، قىزىتمىلىق كېسەللەردە ئىسسىتما پەسەيتىش، سۈتنى كۆپەيتىش، چىش ئاغرىقىنى توختىتىش، چاچ چۈشۈشنى توختىتىش، ئىچنى يۇمشىتىش، كۆتەن چىقىشنى داۋالاش، بوۋاسىر ۋە باشقا ئۇچەي قاناشلىرىنى توختىتىش، جاراھەتلەرنى داۋالاش، تېرە كېسەللىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىچىدىكى ئېتىنى بال ۋە باشقا دورىلار بىلەن قاينىتىپ، ھاراققا چىلاپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن ياغ چىقىرىپ، جاراھەت ۋە تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

دادۇر

(باقلە)

GLYCINE MAX (GLYCINE SOJO BENT) 黑豆

تونۇش بۇ بىر خىل ماشتۇر. پوستى قارا، يىلتىزى قېلىن، قومۇش يىلتىزىغا ئوخشاش. گۈلى قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، ئازراق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، ئاشقازان ئاغرىقلىرىنى، ئۇچەي جاراھەتلىرىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىچ ئۆتكۈ، ئۇچەي جاراھەتلىرى، ئاشقازان كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 10～30 گرامغىچىلىك بېرىش مۇمكىن.

ئورۇنباسارى لويلا ماش

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازاندا سېسىق يەل پەيدا قىلىدۇ، ئەقلىنى بۇزىدۇ. ئۇستىدىكى پوستىنى ئايرىپ يېسە، تۇز، سېرىقماي بىلەن قوشۇپ قورۇپ بېرىلسە زىيان قىلمايدۇ.

تەركىبى ھەر خىل پۇرچاقلار، سۇ، ئاقسىل، ياغ، قەنت ماددىلىرى تۇتىدۇ. ئۇلارنىڭ پرسەنتلىرى ئوخشاش بولمايدۇ.

قارا دادۇرنىڭ تەركىبىدە 16.6% سۇ، 40.25% ئاقسىل، 18.26% ياغ، 21.97% ئازوتسىز ماددىلار، 3.86% فىبرىن، 4.54% كۈل ماددىلىرى بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى پۇرچاقنىڭ ئۆزىنى ياكى سۇغا چىلاپ ئۇندۇرغەندىن كېيىن پوستى ئىشلىتىلىدۇ. سالقىنلاتقۇچى ئوزۇقلۇق ماددا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى بار (بۇ ۋىتامىن B نىڭ بەرگەن ئۇنۇمى بولسا كېرەك).

داراھەلد

(زەرچۆە)

RADIX BERBERIS VULGARIS 小蘗根

تونۇش بۇ بىر خىل ھىندى دەرىخىنىڭ يىلتىزى بولۇپ، رەڭگى سېرىق، ھوزۇرى ھىندى بۇنىڭ ئۇسارىسىدىن تەييارلىنىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ، خېبېي، شەندۇڭ، گەنسۇ، شىنجاڭ، سىچۈەن، شىزاڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. ياۋروپا، ئاسىيادىكى ھەر قايسى جايلاردا بولىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىش، كېسەللەنگەن ئەزالارغا ماددا يىغىلىشىنى توسۇش، ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، ئىچكى ئەزا-لاردىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. تاشقى تەرەپتىن پېشانىغا چاپسا، باشنىڭ ئاغرىقى-نى پەسەيتىدۇ. سۇيۇلدۇرۇپ قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتە-دۇ. سۇنۇن تەييارلاپ ئېغىزغا سۇركىسە، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ، ئېغىز پۇراشنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە مۇڭاپىق ئىچسە، سۇيدۇكلۇكتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. سۇيدۇكنى ماڭدۇرىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك تەپنى قايتۇرىدۇ. ئەگەر تاشقى تەرەپتىن چاپسا، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، قوتۇر ۋە قىچىشقاقنى يوقىتىدۇ. كۆزگە تارتسا (سۇرمە شەكلىدە) كۆزنىڭ قىزىللىقىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باپچى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يۇرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى پورتىخال (نارەنجى)

تەركىبى ئاكالوئىد. بېربېرىندىن تەخمىنەن 2% چە تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى قىزىتما پەسەيتكۈچى، ئاشقازاننى ساغلاملاشتۇرغۇچى، يالليۇغ قايتۇرغۇچى ۋە كۆزنى روشەنلەشتۈرگۈچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. دورا سانائىتىدە ئالكالوئىد بېربېرىن چىقىرىدىغان ئاسا-سىي خام ئەشيا سۈپىتىدە پايدىلىنىلماقتا.

دارى فىلفىل

(فىلفىل دراز)

PIPER LONGUM 荜拔

60- رەسىم. دارى ھەلد

تونۇش بۇ بىر خىل پېلەك ئۈزىتىدىغان ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى تومبۇل يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما ئۇنىڭدىن بىر ئاز كىچىكرەك، تەمى ئۆتكۈر، ئاچچىق، مېۋىسى ئۈزۈنچاق، رەڭگى قارا، ئۇنىڭ قۇرۇق دانىلىرى ئىنچىكە، قىزىلغا مايىل، بىر-بىرىگە چاپلىشاڭغۇ، دانىلىرى ئۇستىدە نېپىز پەردىلىرى بولىدۇ. دانىسىنىڭ تەمى ئۆتكۈر، ئاچچىق، پوستىنىڭ ئاچچىق ۋە ئۆتكۈرلۈكى دانىسىدىن ئارتۇقراق. بۇنىڭ يىلتىزى بوغۇملۇق، پۈتاقلىق، پوستى توپا رەڭدە، دانىسىنىڭ مېغىزى ئاق.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى قومۇشلۇق ئورمانلاردا، ۋېيتنام، ھىندونېزىيە، سەيلون، فىلىپپىن قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى 2- نەسىل ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سوغۇق ماددىلارنى ۋە يەللەرنى تارقىتىش، جىگەرنىڭ، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، تاماق سىڭدۈرۈش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، قەينى توختىتىش، ئېغىزنى، بالياقنى خۇشبۇي قىلىش، ئىچ ئەزالارنى قىزىتىش، باھنى قوزغاش، مەنىنى زىيادە قىلىش، سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، بالىنى

چۇشۇرۇش، تۇتقاقلىق كېسىلى، سوغۇقتىن بولغان ھۆل يۆتەلنى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى، يانپاش ئاغرىقىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتى- گە ئىگە.

61- رەسىم. دارى فىلفىل

ئىشلىتىلىش ئۇرنى بۇنى ئۆچكىنىڭ جىگىرىدە قويۇپ ياكى سو- قۇپ، ئۆچكە جىگىرىگە سېپىپ كاۋاپ قىلىپ، سۈيىنى كۆزگە تارتسا، شەپكورلۇقنى (كەچتە كۆرمەسلىكنى) يوقىتىدۇ. ئۆسۈملۈك يېغى بىلەن ئېزىپ، خېمىر قىلىپ، ئىلان، چايان، دۆ قاتارلىق ھاشاراتلار چاققان يەرگە چاپسا، زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. باھنى قۇۋۇتەلەشتە زەنجە- ۋىلنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بىر ياشتىن 5 ياشلىقلارغا يېرىم گرامدىن بىر گرامغىچە، 5 ياشتىن 10 ياشلىقلارغا بىر گرامدىن 1.5 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقدارداۋ ئاق قارىمۇچ ياكى زەنجە- ۋىل، زورەنباد.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

تۆزەتكۈچسى سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى)، سەندەل، گۈلاب.

تەركىبى پىپېرىن، پىپېرىدىن، كادېنىن ئالدېھىد قاتارلىقلارنى تۆتىدۇ.

جۈپلىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى يۇقىرى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى مەيدىنى قىزىتىدۇ، ئاشقازانىنىڭ سوغۇقتىن ئاغرىشىنى توختىتىش، يەللەرنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، قۇسۇشنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنىڭ سوغۇقلۇقىنى تارقىتىش، ئۇچەي غورۇلداشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

سۈدەك ئىچ سۈرۈش ۋە ئىچكەن سۈنى قۇسۇش ھادىسىلىرىدە، مەيدىنىڭ ئېچىشىش، سېرىق سۇ يېنىش، تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاجىزلىقتىن بولغان ئىچ ئۆتۈشلەردە ھەك بىلەن قوشۇپ ئىچۈرۈلسە، ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ. سېرىق ھېلىلە، قوۋزاقدارچىن، زەنجۈبىللەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئىچكى ئەزالارنى قىزىتىپ، سوغۇقلۇقنى ھەيدەيدۇ. ئايالالارنىڭ ھەيز كۆرۈش ئالدىدىكى قورساق ئاغرىقلىرى، ھەيز كەلمەس- لىك، ھەيز تەرتىپسىزلىكلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن دارى فىلفىل بىلەن تۆزنى ئارىلاشتۇرۇپ، قورۇپ، ھەسەل بىلەن ماشتىن چوگراق ھەب ياساپ، ھەر كۈنى ناشتىدا 30 تالنى ئىسستىلغان ھاراق بىلەن ئىچكۈرۈلىدۇ.

سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىدا دارى فىلفىلنى سوقۇپ، قاينىاق سۇ بىلەن نەملەپ، ئېغىزغا سېلىپ شۈمۈشكە بۇيرۇلىدۇ. باشنىڭ يېرىمى ئاغرىسا، ئۇنىڭ تالقىنىدىن پۇراشقا (بۇرۇن ناسى شەكلىدە) بېرىلىدۇ. ئوڭ تەرەپ ئاغرىسا، سول تەرەپ بۇرۇن تۆشۈكىدىن، سول تەرەپ ئاغرىسا، ئوڭ تەرەپ بۇرۇن تۆشۈكىدىن پۇرايدۇ. بۇرۇندىن سۇ ئاققاندىمۇ پۇراشقا بېرىلىدۇ. چىشنى قۇرت يەپ ئاغرىسا، دارى فىلفىل بىلەن ئوغرىتىكەن ئۇرۇقنى قاينىتىپ، ئېغىزدا تۇتۇلسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. فىلفىل بىلەن قارىمۇچنى بىللە سوقۇپ، ئېرىتىلگەن موم بىلەن ھەب تەييارلاپ چىش كاۋىكىغا تىقىپ قويۇلىدۇ.

دانكار

(تەنكار ـ بورەق)

BORAX 硼砂

تونۇش بۇ بىر خىل مەدەن بولۇپ، رەڭگى ئاق، تەمى ئۆتكۈر، شورلۇق بولىدۇ.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ سەيدام تۈزلەڭلىكى ۋە ئالا، شەنشى تۈز كۆلى، جاڭدۇ رايونىدىن، شىزاڭنىڭ خىخە دەريا‌سى ۋە ئالىي رايونىدىن كۆپرەك چىقىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا، يۇننەن، شىنجاڭ، سىچۈەن، سەنشى، گەنسۇ قاتارلىق جايلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3ـ دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقىلارنى تارقىتىش، بەدەننى پارقىرىتىش، بوۋاسىرنىڭ دانىلىرىنى يوقىتىش، بۇزۇق گۆشلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر قائىدە بويىچە قورۇپ، مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ، كۆملاچ قىلىپ، مۇڭاپىق ھالدا يېسە، ئاشقازان ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، قەۋزىيەتنى يوقىتىدۇ، ئېزىپ مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە جاراھەتلەرگە سېپىلسە، جاراھەتنىڭ بۇزۇق گۆشلىرىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ بىر گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بۆرە ئەرمىنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشتىكى ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى، سىركە.

تەركىبى ناترىئۇم بىبورىكۇم تۇتىدۇ.

دانىكارنى پەرق ئېتىشنىڭ ئاددىي ئۇسۇلى ئالدى بىلەن بىر تۇنىكە قاچىدا تۇرغۇزۇپ قىزىتىپ، ئىچىدىكى سۇ تەركىبى قۇرۇتىلىدۇ. بىر گرامى 5 گرادۇس ئىسسىقلىقتىكى 100 گرام سۇدا ئېرىيدۇ؛ 30 گرادۇس ئىسسىقلىقتىكى سۇدا 4 گرام ئېرىيدۇ؛ 100 گرادۇسلۇق سۇدا (قاينىاپ تۇرغان سۇدا) 52 گرامنى ئېرىتكىلى بولىدۇ. شۇنىڭدىن پەرق ئېتىۋېلىش مۇمكىن.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

گال ئاغرىقىنى، چىشنىڭ يېرىڭلىق ئاغرىقلىرىنى، ئېمىدىغان باللارنىڭ ئېغىز ئاغرىقىنى، يامان يارىلارنى، كۆز ئاغرىقلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئىچىشكە بېرىش ئارقىلىق ئىچكى ئىششقىلارنى داۋالايدۇ، ئەمما مەلۇم ناچار تەسىرى بولغانلىقتىن، ئۇزاق مۇددەت ئىچىشكە بولمايدۇ. تولارا‌ق سىرتقا ئىشلىتىش كېرەك. باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ ئېغىزنى چايقايدىغان، گالغا پۈركۈيدىغان ۋە جاراھەتلەرنى مايلايدىغان ياكى جاراھەتكە سېپىدىغان دورا شەكىللىرىدە بېرىلىدۇ.

دۇرنەج ئەقرەبى

(دۇرنەج ـ قۇستۇرىدىغان يىلتىز)

RADIX IPECACUANHAE 吐根

تونۇش بۇ بىر خىل يىلتىز بولۇپ، شەكلى چايانغا ئوخشايدۇ. پوستى كۈلرەڭ، ئىككى ياكى ئۈچ

62 - رەسىم. دۇرنەج ئەقرەبى

بوغۇملۇق بولىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى بىر ئاز ئاچچىق، خۇشبۇي، قاتـ
تىق، ئىچى ئاق بولغىنىدۇر. ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقى بادامنىڭ
يوپۇرمىقىغا ئوخشاش بولۇپ، سىرتى تەرەپكە مايىل، يوپۇرمىقى زىمىنغا
يېيىلىپ ئۆسىدىغان، تۈكلۈك بولىدۇ. غولىنىڭ ئىچى كاۋاك، ئېگىزلـ
كى 1 مېتىرغىچە كېلىدۇ. گلىنىڭ رەڭگى سىرتى، ئوتتۇرىسى كاۋاك
بولۇپ، دورىغا ئىشلىتىلىدىغىنى يىلتىزىدۇر.

چىقىش ئورنى بۇ GEPHAELIS IPECA CUANAE A دېگەن ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان يىلتىزى بولۇپ، ئەسلىدە برازىلىيـ
دىن چىقىدىغان ئىدى. ھازىر ئەرەبىستاننىڭ ئەندۇلۇس، شام قاتارلىق
جايلىرىدا، ھىندىستاننىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بەنگالە قولتۇقى ئەتراپـ
دا، بىرما، مالايا، سىنگاپور، ھىندونېزىيە قاتارلىق جايلاردا، مەملىكىتـ
مىزنىڭ تەيۋەن ئۆلكىسىدە ئۆستۈرۈلىدۇ. س س س ر دا ئۆستۈرۈش
تەجرىبىلىرى مۇۋەپپەقىيەتسىز چىققان.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەلغەمنى، سەۋدانى، قويۇق يەللەرنى تارقىتىش، خاۋاستى، يۇرەكنى، ئاشقازاننى، تالنى قۇۋۇۋەتلەش، كۆكۈلنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە خاپىغان، مالىخۇلىيا مىراقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۇۋەتلەيدۇ، بالىياتقۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، ئاشقازان-ئۇچەيلەر، بالىياتقۇلاردىكى قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ، چايان، دۆ قاتارلىق زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. ئىچىشكە ۋە تاشقى تەرەپتىن چېپىشقا بولىدۇ. بۇنى مۇۋاپىق ھالدا شېكەر بىلەن يېسە، بەلغەم خاراكتېرلىك باش ئاغرىقى، كۆكرەك ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ، 3 گرامدىن 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بالىياتقۇ يەللىرىنى يوقىتىشتا باراۋەر مقداردا زورەمبات، 0.5 مقداردا قەلەمپۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشلەرنىڭ بېشىغا زەرەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ئارپىبەدىيان ياكى غۇراپ رۇببى.

ساقلاش قۇۋۇتى 10 يىل تۇرىدۇ.

تەركىبى بۇ يىلتىز ئۆز تەركىبىدە 2～3% ئالكالوئىد تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە 66～72% نى ئالكالوئىد ئېمېتىن تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، تسېفايېلىن، پىسخوتىرىن مېتىل پىسخوتىرىن، ئېمېتامىن قاتارلىقلار بولىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا يەنە بىر خىل بەلغەم بوشاتقۇچى تەركىبى بولۇپ، ئۇ ئېپىكا كۇئانىن دەپ ئاتىلىدۇ. 0.4% ئېپىكا كۇئان كسىلاتاسمۇ تۇتىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھەممە قىسمى ئالكالوئىد تۇتسىمۇ، مىقدارى ئاز، ئاساسەن يىلتىزى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. قۇستۇرۇش خۇسۇسىيىتى تاغ سامسىقىنىڭ شۇ خىل تەسىرىدىن ئارتۇق.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى كۆپىنچە بەلغەم بوشىتىش ۋە قۇستۇرۇش، تەرلىتىش، ئۆتنى راۋان قىلىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك قان تولغاقنى داۋالاشقىمۇ بېرىدۇ.

بۇنى ئاز مقداردا 0.1～0.2 گرامغىچە بېرىلسە، بەلغەم بوشىتىپ، يۆتەل پەسەيتىدۇ؛ قۇستۇرۇش ئۇچۇن 2～1 گرام ئىشلىتىلىدۇ؛ دىزېنتېرىيىنى داۋالاش ئۇچۇن 6～2 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

دوختۇر دورىلار قاتاردا شۇ يىلتىزدىن چىقىرىۋېلىنغان ئالكالوئىد ئېمېتىنىڭ تۇز تىزابى تەسىر قىلدۇرۇپ ھاسىل قىلغان ئېمېتىن دېگەن ئوكۇل بولۇپ، ئامىبوبا قۇرتى تەرىپىدىن پەيدا قىلىنغان

دىزېنتېرىيە كېسىلىنى داۋالايدىغان ئاساسىي دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.
يەنە پولۇس دوۋېرى، تىنكتۇرا ئېپېكا كۇئان دېگەندەك ياسالمىلىرى بولۇپ، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ.

دانەپەرەك

(دەھنەج)

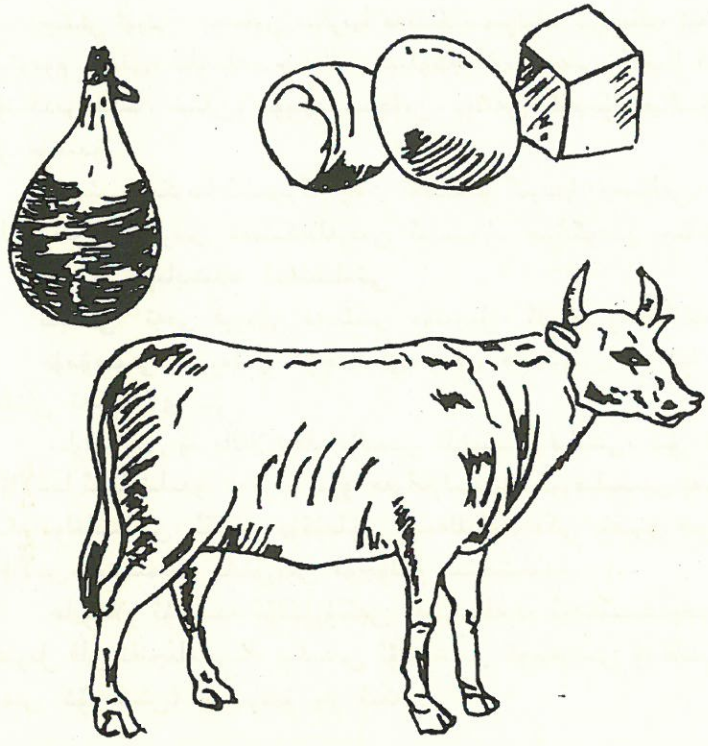
تونۇش بۇ بىر خىل مەدەن تاش بولۇپ، رەڭگى كۆك ۋە پارقىراق بولىدۇ. ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تۆمۈر قاتارلىق مەدەنلەرنىڭ كانىدا گۇگۇت پوقى خاراكتېرىدىكى گازلاردىن پەيدا بولىدۇ. بۇ رەڭگارەڭدۇر، ئەمما ھەممىدىن ياخشىسى ۋە ئۈيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغىنى تۇتۇق كۆك رەڭلىكىدۇر.
تەبىئىتى 4- نىك ئاۋۇملىدا قۇرۇق ئىسسىقتۇر.
خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، خىلىتلارنى يۇمشىتىش، ئەپيۇننىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش، تۇتقاق كېسەللىكىنى يوقىتىش، كۆزنى ئۆتكۈرلەشتۈرۈش، قۇبا ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك تاز چاقىنى، بەھەق، بەرەسنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنىڭدىن بىر يېرىم گرامنى سېرىق ماي بىلەن ئىچسە، ئىچكى تەرەپتىن يېگەن زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. لىمون سۈيى بىلەن ئېزىپ،ئەپيۇن يېگەن كىشىگە ئىچۈرۈپ، قەي قىلدۇرۇلسا، ئەپيۇننىڭ زەھىرىنى يوقىتىدۇ. قىرىپ سۈداپ سۈيى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، تۇتقاقلىق كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىپار بىلەن ئېزىپ، بۇرۇنغا پۈركەلسە ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. نەزلىنى يوقىتىدۇ.
قائىدە بويىچە كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ نۇرىنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. بولۇپمۇ تۆشۈكسىز مەرۋايىت، تۇتىيايى ھىندى بىلەن تارتسا ياخشىراق. سىركە بىلەن چاپسا، قۇبا ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك تاز ۋە باشقا چاقىلار، بەرەس، بەھەقلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. چايانىڭ چاققان زەھىرىنمۇ پەسەيتىدۇ.
ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ. ئىچكى تەرەپتىن ئىشلەتمىگەن ياخشىراق. چۇنكى بۇ زەھەرلىك.
ئورۇنباسارى فىروزە.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەيلەرنى زەخىملەندۈرىدۇ.
تۇزەتكۈچسى سېرىقماي.

دىڭزىيا

(يادا تېشى)

CALCULUS BOVIS 牛黄

تونۇش بۇ بىر خىل توقىچاق دورا بولۇپ، سۇنئىي ئۇسۇل بىلەن تەييارلىنىدۇ. بۇنىڭ ئاساسىي ماددىسى جۇڭگو خېنىسى يوپۇرمىقىنىڭ ئۇسارىسى بولۇپ، رەڭگى تۇتۇق قىزىل، بەزىسى كۆككە مايىل، بەزىسى قارا بولىدۇ.

63 - رەسىم. دېگزىيا

چىقىش ئورنى
مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۇرەككە بۇل قۇۋا، ئىسسىققا مايىل.

خۇسۇسىيىتى ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئىچ قاتۇرۇش، ھەر تۈرلۈك زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن بىر دېتسىگرام (بىر گرامنىڭ 1/10 قىسمى) نى (ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە) ئىچسە، قان خاراكتېرلىك ئىسھالنى توختىتىدۇ. ئىچ ئەزادىن كېلىدىغان قاننى، قۇسۇقنى توختىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، كۆزنىڭ يىرىڭلىق جاراھىتى، مەقئەتنىڭ يىرىڭلىق جاراھىتى، ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىدىكى يىرىڭلىق جاراھەتلىرىگە سەپسە مەنپەئەت قىلىدۇ. لاتىغا ئوراپ، بالياتقۇ ئاغزىغا قويسا، بالياتقۇدىن كېلىدىغان ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى جەدۋار (پارپا).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

دېگزىيا تەبىئىي ۋە سۈنئىي بولىدۇ. تەبىئىي دېگزىيا ئاغرىق كالا ياكى ئاغرىق سۇ كالىسىنىڭ ئۆتى ئىچىدە پەيدا بولۇپ، كۆز، قىش پەسللىرىدە كۆپرەك چىقىدۇ. كالىنى سويغاندىن كېيىن ئۆت خالتىسىنى سىرتىتىن مىجىپ بېقىپ، ئەگەر قولغا مونەك نەرسە ئۇرۇلسا دەرھال ئۆتنى تۆكۈۋېتىپ، تاش ئېلىنىدۇ (ئۆتتە ئۆزاقراق تۇرۇپ قالسا، رېڭى قارىيىپ قالىدۇ) ھەمدە ئاۋايلاپ تۇرۇپ ئۇستىنى قاپلاپ تۇرغان نېپىز پەردىسىنى ئېلىۋېتىپ قۇرۇتقاندىن كېيىن، دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

سۈنئىي دېگزىيا يۇنكۇس ئېفىزۇس (دېگشىك تىساۋ) ياكى تېترا پاناكس پاپىرىغرا (تۈگىساۋلار) نى يۆگەپ، ئۇستىدىن ئاق رەخت ياكى پوختا قەغەز بىلەن ئوراپ، سايىراق ئىسسىق جايدا قويۇپ قۇرۇتۇپ تەييارلىنىدۇ. يۆگىگەن چاغدا ھەر قايسى چۆپنى بىر ئىككى قەۋەتتىن ئالماشتۇرۇپ يۆگەش كېرەك. يېرىلىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، يېرىم قۇرۇغان چاغدا، يىپ بىلەن باغلاپ قويۇلىدۇ.

تەركىبى تەبىئىي دېگزىيا خولېستېرىن، ئېرگوستېرول، خولېستېرىن كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، لتسېتىن، بىلۇۋېردىن ۋە كالتسىي تۇزلىرى تۇتىدۇ.

بۇنىڭ سىرتىدا ۋىتامىن D، مىس، تۆمۈر، ماگنېزىيە تۇزلىرى بار.

چقىش ئورنى تەبىئىي دېڭىزىيا مەملىكىتىمىزنىڭ بېيجىڭ، تيەنجىن شەھەرلىرىدىن، ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى، لياۋنىڭ، جىلىڭ، خېيلۇڭجياڭ، شەنشى، گەنسۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن كۆپرەك چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا، خېنەن، خۇبېي، سىچۇەن، يۈننەن، گۇيجۇ، جياڭسۇ، جېجياڭ، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن ئاز چىقىدۇ.

تەبىئىي دېڭىزىيا ئېلىمىزگە چەت ئەلدىنمۇ كىرىدۇ. مەسىلەن: كانادا، ئاۋسترالىيە، ئۇرۇگۋاي، ھىندىستان، ئىران قاتارلىق مەملىكەتلەردىن ئېلىنىدۇ. جۇڭگودىن چىقىدىغىنى ئالىي سۈپەتلىكتۇر.

جۇڭيى تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى تەمى قېرىق، تەبىئىتى مۆتىدىل، ئازراق زەھەرلىك.

خۇسۇسىيىتى يۇرەكنى كۈچەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئاۋارە بېرىش، ئۆتنى راۋان قىلىش تەسىرلىرى بار.

سارىلىقلارنى ۋە باللارنىڭ دۆلىنىپ تارتىشىپ قېلىشى، سۆز قىلالماسلىق، ئاۋاز چىقماي قېلىشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. دېڭىزىيا نېرۋا مەركەزلىرىنىڭ قوزغىلىشىنى پەسەيتىش ۋە قىزىتما قايتۇرۇش تەسىرىگە ئىگە بولغانلىقتىن، ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىكى يۇقىرى قىزىتمىدىن بولغان يۇرەك ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ھايۋانلار ئۈستىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەجرىبىلەردە ئېنىقلىنىشچە، دېڭىزىيا قانىنىڭ تەركىبىنى ياخشىلاش (قىزىل قان تەنچىلىرىنىڭ يېڭىدىن ئۆسۈشىنى كۈچەيتىش ۋە قانىنىڭ قىزىل بوياق ماددىسى ـ ھېموگلوبىنىنى كۆپەيتىش) تەسىرىمۇ بار ئىكەن.

دۇقۇ

(ياۋا سەۋزىسىنىڭ ئۇرۇقى)

SEMENA SESALI LIBANOTIS

野胡罗卜子

64 - رەسىم. دۇقۇ

تونۇش بۇ بىر خىل ياۋا زەدەكنىڭ ئۇرۇقىدۇر. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى خىرىس، يىلتىزى مۇستاقاقۇل دەپ ئاتىلىدۇ. شەكلى جۇۋىنىگە ئوخشايدۇ. جۇۋىنىدىن كىچىكرەك. ئۆسۈملۈكى 1.5 سانتىمېتىر كېلىدۇ. يوپۇرمىقى ئارپىبەدىيانىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن ئۇششاقراق. ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇچى كۈنلۈك شەكلىدە يۇمغاقسۈتكە ئوخشايدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى سېرىق، تەمى ئۆتكۈر، تۇكلۇك، خۇشبۇي، يىلتىزىنىڭ توملۇقى ئۇششاق قولدەك، ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ ئەتراپىدا كېلىدۇ. تەمى ئادەتتىكى زەدەكنىڭ تەمىگە ئوخشايدۇ. ئەڭ ياخشىسى، سېرىق رەڭلىك يېڭىسىدۇر.

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى بىرىنچى دەرىجىدە باھىنى كۈچلەندۈرۈش، توسالغۇ-

لارنى ئېچىش، ئاشقازاننى قىزىتىش، مەنىنى قويۇلدۇرۇش ۋە كۆپەيتىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ ئۇرۇقىنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، كونا يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆكرەكتىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى چىقىرىدۇ، ئاشقازاننى، باھنى قۇۋۇتلەيدۇ، مەنىنى كۆپەيتىدۇ، يەللەرنى، بەلغەم خاراكتېرلىك قويۇق ماددىلارنى تارقىتىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. بۆرەك ۋە سۈيدۈكلۈكتىكى تاشلارنى يۇمشىتىپ، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. بالياتقۇنى تازىلاپ، ھاملىدار بولۇشقا ياردەم بېرىدۇ. تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ، بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، بوغۇملارنى مۇستەھكەم قىلىدۇ. كىچىك باللارنىڭ قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يەل خاراكتېرلىك ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. چايان ۋە باشقا زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاقىقان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. بۇنىڭدىن 6～3 گرامنى ئىككى باراۋەر تېرمىس بىلەن قوشۇپ ئىچسە، مەددىنى ئۆلتۈرۈپ چۈشۈرىدۇ. بۇنى ئېزىپ، سۈيۇلدۇرۇپ چاپسا بەلغەم خاراكتېرلىك ئىششىقنى تارقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى ئىلمان ھالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن چايان چاقىقان جايغا قۇيسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 7 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئىككى باراۋەر ئادەتتىكى سەۋزە ئۇرۇقى ياكى باراۋەر مىقداردا چىكسەي ئۇرۇقى.

جۈڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۈڭگىلار ياۋا سەۋزىنىڭ تېنى ۋە يىلتىزىنى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ. تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز.

پىشۇرۇپ ياكى ئاچچىقسۇغا چىلاپ يېسە، ئىچكى ئەزالاردىكى يەللەرنى ھەيدەيدۇ، تاماق سىڭمەس بولۇپ قالغانلارنى ساقايتىدۇ، ئۇچەي-ئاشقازانىنىڭ خىزمىتى بۇزۇلۇشتىن بولغان ئىچ سۈرۈشنى داۋالايدۇ، ھارارەتنى پەسەيتىپ، قاتتىق ئۇسسۇزلۇقنى ئالىدۇ.

دەن

(دەند ـ ھەببۈلمۇلۇك)

CROTON TIGLIUM 巴豆

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى، غىلابنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ھەر بىر غىلابتىن كۆپىنچە 3 دانىدىن چىقىدۇ. غىلىپى خام چاغدا كۆك نوقۇتسىز بولىدۇ. مېغىزى باشقا مېغىزلارغا ئوخشاش پەردىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. مېغىزنىڭ رەڭگى يېڭى ۋاقتىدا ئاق، كونىرىغاندا بەزىسى سېرىق، بەزىسى قارا ۋە سېسىغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۇسىتى تەرىپىدە مېغىزىغا چاپلىشاڭغۇ نېپىز پوستى بولۇپ، ئىككى مېغىزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تىلى بار. تىلنىڭ رەڭگى ھۆل چاغدا ئاق، كۆك، قۇرۇپ كونىرىغاندا سېرىق قارىغا ئۆزگىرىدۇ. مەزكۇر تىل زەھەرلىكتۇر. بۇنى ئىشلىتىشتە تىلنى ئېلىۋېتىپ، مۇدەببەر قىلىنىدۇ. (ئۇيغۇر تېبابىتىدە قوللىنىلىدىغان زەھىرىنى پەسەيتىش ئۇسۇلى. بۇ ئۇسۇل قارابادىن كىتابلىرىدا تونۇشتۇرۇلغان). گۈلنىڭ رەڭگى سېرىق، ئاق تەرىپىگە مايىل، دەرىخىنىڭ ئېگىزلىكى 2 مېتىرغىچە بولىدۇ.

چىقىش ئورنى جۈڭگودىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مېغىزى 4ـ دەرىجىنىڭ ئاۋۋىلىدا قۇرۇق ئىسسىق، تىلى 4ـ دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق (زەھەرلىك).

65 - رەسىم. دەن

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، بەلغەمنى، سەۋدانى، كۆيۈگەن قويۇق خىلتلارنى سۈرۈپ چىقىرىش، خام ھۆللۈكلەرنى مېڭىدىن، دىماغتىن، بوغۇملاردىن، بەدەننىڭ ئىچكى جايلىرىدىن تارتىپ چىقىرىش، ھەر تۈرلۈك ھۆل بەلغەمدىن پەيدا بولغان سوغۇق كېسەللىكلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئېزىپ، قېتىق بىلەن قوشۇپ چاپسا، تېرىنىڭ يېرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ، دائۇسسۇئىلەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ. ھايۋانلارنىڭ بەرەس كېسەللىكى ئۈچۈن ھەم مەنپەئەت قىلىدۇ. قائىدە بويىچە ئېزىپ، لېمون سۈيى، ھۆل زەنجۈبىل سۈيى بىلەن چاپسا، دائۇسسۇئىلەپكە پايدا قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، بارلىق سوغۇقتىن بولغان ئىششقلار ۋە ئاغرىقلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى بەدىنى كۈچلۈك كىشىلەر ئۈچۈن بىر دانىدىن ئىككى دانىغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ، بەدىنى ئاجىز كىشىلەر ئۈچۈن يېرىم دانىغىچە بېرىلىدۇ. بۇ تۈزەتكۈچىلىرى ۋە يارەمچىلىرى بىلەن بىرلىكتە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى (ئابدىمىلىك) (ھەب خىرۋە).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز، قۇرۇق مىجەز، بەدىنى ئاجىز، ئورۇق كىشىلەر ئۈچۈن زەرەر قىلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق شەھەردە ۋە ئىسسىق پەسلىلەردە بۇنى ئىشلىتىش توغرا ئەمەس.

تۈزەتكۈچىسى پوستىنى، مېغىز ئوتتۇرىسىدىكى تىلىنى ئاجرىتىپ، كەتىرا نىشاستىسى، ھېلىلە كابىلى، غاپەس ئۇسارىسى، ئەمەن، بىستىپايەج، رۇمبەدىيان، قورۇلغان ياۋا پىياز ئۇستىدىن سوغۇق سۇ ئىچىش.

تەركىبى مېغىزدا 50%ياغلىق ماي (كروتون يېغى)، 18% پروتېيىن، توكسالبومىن (زەھەرلىك ئاقسىل) ۋە ياغقا ئايلىنىدىغان زەھەرلىك سىمولا (كروتون رېزىنا) تۇتىدۇ. دەن يېغىدا كروتون كىسلاتاسى ۋە تىگلىك كىسلاتاسى، فوربول، توكسالبومىن، ئاقسىل ماددىلىرى، كالتسىئۇم ئوكسالىكۇم بار.

دەن يىلتىزىدا كروتىن، مۇرىتتىن ۋە ئالكولوئىد كروتونوزىد تۇتىدۇ.

دەن يېغى (لاتىنچە ئولېيۇم كروتونىس دەپ ئاتىلىدۇ، خەنزۇچە بادۇيۇۋ (巴豆油) دەپ ئاتىلىدۇ). سارغۇچ رەڭلىك قويۇق ياغ بولۇپ، ئېغىزنى قورۇيدىغان تەمگە ۋە ئۆزىگە خاس پۇراققا ئىگە.

تەسىرى دەن يېغى (بادۇيۇۋ) كۈچلۈك سۈرگىلىك خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كىچىك ئۇچەيلەرگە تەسىر قىلىپ، ئىچنى سۈرىدۇ. كۈچلۈك زەھەرلىك تەسىرى بار. 1/2 تامچىسىنى ئىچسە، ئېغىزنىڭ شىللىق پەردىلىرى ۋە گالدا كۆيگەندەك سېزىم بارلىققا كېلىپ قۇستۇرىدۇ. 30 مىنۇتتىن 3 سائەتكىچە بولغان ئارىلىقتا سۇغا ئوخشاش تەرەت كەلتۈرىدۇ. كۈچلۈك غىدىقلىغۇچى تەسىرى بولۇپ، تېرىگە سۈركىسە دەرھال تېرىنى قىزارتىپ، قېلىن قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ. كېيىنچە يىرىڭغا ئايلىنىدۇ. ئەگەر تېرە ئاستىغا كىرگۈزلسە، دەرھال فىلىگمونا، يىرىڭ پەيدا قىلىدۇ. 20 تامچە ئىچسە، ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ. خۇددى ۋابادىكىدەك ئۇچەينى ياللۇغلاندۇرۇپ، ئادەمنى ھوشسىزلاندۇرۇپ، ئاقۇۋەتتە ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دەننى ۋە ئۇنىڭ يېغىنى داۋالاشقا ئىشلىتىشتە ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم.

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى ئۇزاق داۋام قىلغان جاھىل قەۋزىيەتلەرنى داۋالايدۇ، تۈتۈ مەددىنى چۈشۈرىدۇ. سوغۇق زەھەرلەرنى سۈرىدۇ. ئۇچەيدىكى قاتتىق تۇگۈن، تۇگۈن قاتقان گەندىنى ھەيدەيدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. ياماق جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ، ئۆلۈك گۆشلەرنى يوقىتىدۇ، چىپار ئىلاننىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ، ئىششقىلارنى ياندۇرىدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى دەن ئۇرۇقنىڭ پوستىنى ئاقلاپ، لازىم مىقدارىدا تۆمۈر ھاۋانچىغا سېلىپ سوقۇپ، ئۇستىگە مۇناسىپ مىقدارىدا سۇنى ئاز-ئازدىن قۇيۇپ، سوقۇشنى داۋام قىلدۇرۇپ، سۈتكە ئوخشاش سۈيۇقلۇق (ئېمۈلسىيە) تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

دەن ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى ھاراقتا چىلاپ، چىلانمىسىنى بېلىق گۆشىدىن زەھەرلەنگەندە بېرىلىدۇ ۋە بەدەننى چىڭىتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. سىرتقا ئىشلەتكەندە، دەن مېغىزىنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ تېڭىلىدۇ ياكى يېغى ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭيىلار مېغىزىنى قەغەز ئارىسىدا مىجىپ، قەغەزگە ماي چىقىرىپ شۇمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى بىر قېتىملىق مقدارى: مېغىزنىڭ بىر گرامىنىڭ 1/10 قىسمى ياكى 2/10 قىسمى (0.04～0.2) يىلتىزنىڭ ھاراقتا چىلانغىنىدىن بىر قېتىمغا 0.2 مىللىلىتر ئىچۈرۈلىدۇ.

راتىيانەج

(راتىنج)

RESINA RINI 松树脂

تونۇش بۇ سەنۇبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بولۇپ 3 خىلدۇر. 1- خىلى، ئۆزلۈكىدىن ئېقىپ چىقىدۇ. قاتمايدۇ، بۇ ھۆل زەپتى دېيىلىدۇ. 2- خىلى، باشقا يېلىملارغا ئوخشاش ئېقىپ چىقىپ دەرەخنىڭ تېنىدىن ئاجرالغاندىن كېيىن قاينىتماستىن قاتىدۇ. 3- خىلى، قاينىتىش بىلەن قاتىدۇ. بۇ قەلفۇنىيا دېيىلىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى راتىياناج بولۇپ، رەڭگى ئاق، سېرىق تەرەپكە مايىل. سەنۇبەر دەرىخىنىڭ پۈرىقى كېلىپ تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كونا يۆتەلنى يوقىتىش، مېڭىدىن ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى تارتىپ چىقىرىش، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن 2 گرامىنى ئىلىتقان تۇخۇمنىڭ سېرىقى بىلەن ياكى بۇغداي كېپىكىنىڭ قاينىتىلغان سۈيى بىلەن ئىچسە، كونا يۆتەل ئۇچۇن، ھەمدەش، ئۆپكىدىكى ھۆل جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا چاينىسا، ھۆل يۆتەلنى يوقىتىدۇ. مېڭىدىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى تارتىپ چىقىرىدۇ. 1- كۈنى بىر قېتىم، 2- كۈنى 2 قېتىم، 3- كۈنى 3 قېتىم چاينىسا ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. ئەگەر بۇنى لاتىغا ئوراپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، سوغۇقتىن زۇكام بولغان كىشىگە 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپ كېسىلىگە مەزكۇر لاتىنى كۆيدۈرۈپ تۈتۈنى ئالدۇرۇلسا، شۇ سائەتتە ئارام بېرىدۇ. بۇنى ئېزىپ سۈيۇلدۇرۇپ چاپسا، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. قىنچىقاقنى، قوتۇرنى يوقىتىپ، تېرىنى يۇمشىتىدۇ. گۈلنار بىلەن چاپسا بېرىلغان تومۇر ۋە ناسۇر چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. باراۋەر مىقدارىدا زىغىر بىلەن ئېزىپ چاپسا، مەقئەتتىكى سۆگەل ئۇچۇن، ئىككى پۈتنىڭ يورۇقلىرى ئۇچۇن، تىرناقنىڭ ئەگرى-بۇگرى بولۇپ قېلىشى

ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

راتىيانەجدىن بىر ھەسسە، قىزىل زەرنىخ، توشقان مايىقى، ئۆچكىنىڭ يېغى بۇلارنىڭ ھەر بىرىدىن يېرىم ھەسسىدىن ئېلىپ، ئوتتا ئېرىتىپ، ئىككى گرام مىقدارىدا توقۇچاقلار قىلىپ، زۆرۈر كەلگەندە بىر دانە توقۇچاقنى يۇمشاق ئوت بىلەن بۇي سېلىپ، تۈتۈننى نەيچە بىلەن تارتسا، يۆتەل، ئۆپكىدىكى جاراھەت ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت بېرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن بىر ئاز ئوتتا ئېرىتىپ، باراۋەر مىقدارىدا زىغىر، يېرىم مىقدارىدا سەپىداپ سېلىپ، ئاندىن ئوتتىن ئېلىپ يېڭى جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتلەرنى تۇتاشتۇرۇپ گۆش ئوندۇرىدۇ. كونا جاراھەتلەرنى تازىلاپ ياخشىلايدۇ. راتىيانەجدىن بىر ھەسسە، قارىمۇچ، رەھەجلەردىن يېرىم ھەسسىدىن ئېلىپ، بادام يېغى بىلەن قاينىتىپ، مەلھەم قىلىپ، بۇۋاسىرنىڭ دانىلىرىغا چېپىلسا، بۇۋاسىرنىڭ دانىلىرىنى كېسىپ تاشلايدۇ. لېكىن ئاغرىتىدۇ. ئاغرىقنى پەسەيتىشنىڭ چارىسى: تۇخۇمنىڭ ئېقىنى چېپىش، يېڭى سېغىلغان سۈتنى ئىچىشتۇر.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سقىنچ ۋەقىننا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار چاپقان يەرنى ئېچىشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچسى تۇخۇم ئېقىنى چېپىش، يېڭى سېغىلغان سۈتنى ئىچىش ياكى ھەمشۇانە سۈيى بىلەن موم يېغى چېپىش.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيدە كۆرسىتىلىشچە راتىنج، قۇلقۇنىيالارنىڭ ھەممىسى لۇبەر (PINUS) قارىغاي، قىزىل قارىغاي (دېۋىرقاي) دەرىخىدىن ئىبارەت. شۇڭا، راتىيانەج ئەلە كۇلبەتىمگە يېقىن، بەلكى بىر نەرسە بولۇشى ئېھتىمال. يەنە تەتقىق قىلىش لازىم. ـ تەھرىر

راسەن

(زەنجىۋىل شامى)

VENDA ROXBURGII

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، بۇنىڭ رەڭگى ياقۇت رەڭگىدە قىزىل، كۆككە مايىل بولىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى شاخلىق، يوپۇرمىقى كەڭ، ئۇزۇن، قىلۇمسىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن ئۇزۇنراق ۋە يىرىكرەك. گۈلى كۆككە مايىل، ئۇرۇقى زاراڭزىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن ئۇزۇنراق ۋە يىرىكرەك. گۈلى كۆككە مايىل، ئۇرۇقى زاراڭزىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. بىر ئاز ياپىلاق، تەمى سەل ئۆتكۈر. بۇنىڭ يىلتىزىنى تومۇز كۈنلىرىدە كولاپ ئېلىندۇ. ئۇيغۇر تېبابەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى يىلتىزىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3ـ دەرىجىنىڭ ئاۋۇنلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، زەھەر پەسەيتىش، يۇرەكنى، ئاشقازان ئاغزىنى، باھنى، دوۋسۇننى قۇۋۇتلەش، مالىخۇلىيا مىراقىنى داۋالاش، غەمگە چۈشۈشنى يوقىتىش، جىگەرنىڭ، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، جىگەرنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى، مۇپاسىل، بەل، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى، يانپاش ئاغرىقىنى، بۇندىن باشقا ھۆل سوغۇق كېسەللىكلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قاينىتىپ، مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە ياكى ئېزىپ، شىلىم قىلىپ چاپسا، سۈيدۈك تۇتالماسلىق كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەيزىنى راۋان قىلىدۇ، شاراب بىلەن قاينىتىپ، ئىلمان

هالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن باشقا قۇيسا، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، مېڭىنىڭ سوغۇقتىن، ھۆللۈكتىن بولغان ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېڭىنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 3 گرامنى يۇمشاق ئېزىپ، ھەسەلگە قوشۇپ يالسا، يۆتەل ۋە ھەمىدەش، نەپەس سىقىلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، كۆكرەكنى بەلغەمدىن تازىلايدۇ، مۇۋاپىق ھالدا شاراب بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى ۋە باشقا زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، سۇيۇلدۇرۇپ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ غوگۇلدىشىنى توختىتىدۇ. بۇي سېلىپ تۇتۇنىنى نەيچە ئارقىلىق چىشقا ئالسا، چىشنىڭ مىكروبلىرىنى يوقىتىدۇ. بالياتقۇغا تۇتۇنىنى ئالسا، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. شارابتا قاينىتىپ، ئېزىپ چاپسا، دەردى شەقىقنىڭ تۇتقاقلىق ئاغرىشىنى ۋە بەلغەم خاراكتېرلىك كېسەللەر، يانپاش ئاغرىقى ۋە باشقا سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ، 6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئېرىسا، قۇستى شېرىن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلىتىلسە قانىنى بۇزىدۇ، مەنىنى قۇرۇتىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى سىركە ۋە ئاچچىق-چۇچۇك رۇبلار، ئاچچىق ئانارنىڭ سۇيى، خېمىرى بىنەپشە.

رۇساس ئەبىيەز

(قەلەي)

STANNUM 锡

تونۇش بۇ بىر خىل مېتال بولۇپ، رەڭگى ئاق، سىماب بىلەن گۈڭگۈرت پوقىدىن پەيدا بولىدۇ. تەمى تېتىقسىز، تۇزسىز.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزدىن، جۇملىدىن شىنجاڭدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە سوغۇق ۋە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، كۆزنىڭ قىزىللىقىنى كۆتۈرۈش، مەقئەتنىڭ ئىششىقىغا پايدا قىلىش ۋە بوۋاسىرنىڭ قىچىشقىنىنى يوقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قەلەينى كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنىڭ قىزىللىقىنى كۆتۈرىدۇ، كۆزدىن ئاقىدىغان ھۆللۈكلەرنى توختىتىدۇ. كىرپىكلەرنى يۇمشىتىدۇ. بۇنى ئېزىپ، يېڭى يۇمغاقسۇتنىڭ سۇيى، كاسنە يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى، غۇزاپسۇيى، ھەمشۇانە سۇيى، ئەنگۈرشپا سۇيى قاتارلىق سۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىرلەشتۈرۈپ قوشۇپ ياكى ئىككى-ئۈچى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، گۈل يېغىغا قوشۇپ چېپىلسا، توختاپ قالغان نەزلىلەرنى ماڭدۇرىدۇ. يۇقۇملۇق سەرتان كېسەللىكىگە ۋە مەقئەتنىڭ ئىششىقىغا، قوتۇرغا، بوۋاسىرغا، ئەمچەكنىڭ جاراھىتىگە، بالياتقۇ ۋە ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزا جاراھەتلىرىگە، سىفلىس ۋە ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەزالارغا ئارتۇق ماددا تۆكۈلۈشتىن توسىدۇ. ھاراق بىلەن چېپىلسا، پەي ئاغرىقىغا ۋە مۇرەككەپ ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇنى ياپىلاقلاپ، قەغەزدەك قىلىپ، خانازىرغا تاڭسا ۋە ئالمىشىپ قالغان پەيلەرگە تاڭسا، مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئەگەر قەلەي ياغ بىلەن ياغلاپ قويۇلسا، بىر قانچە ۋاقىت ئىچىدە زەڭ (دات) باغلايدۇ. ئاندىن كېيىن قەلەيدىكى دات (داتلاشقان داغ) بىلەن ھەر قانداق تۆمۇر ئەسۋابنى ياغلىسا، ئۇ ئەسۋاب ئەبىدىي داتلاشمايدۇ. قەلەينى سىمىز ئادەم ئۇزۇك قىلىپ قولىغا سالسا ئورۇقلايدۇ. قەلەيدىن ھالقا قىلىپ، مېۋىلىك دەرەخكە

سېلىپ قويۇلسا، يىرىكدەپ قۇرت چۈشۈشتىن ساقلايدۇ.

قەلەينىك كىرى قۇلقىغا سماب قۇيۇلۇپ قالغان كىشىنىك قۇلقىغا سېلىنسا، سمابنى چىقىرىۋېتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.2 گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قۇسۇش ۋە ھەسەل ئىچىش لازىم.

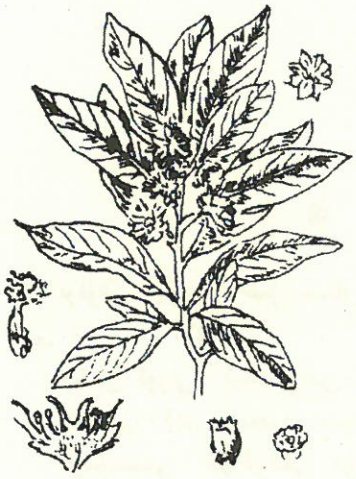
ئورۇنباسارى سۈرمە.

رۇمبەدىيان

(ئەنسۇن)

FRUCTUS ANISI STELLATUM

八角茴香

66 - رەسىم. رۇمبەدىيان

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىك ئۇرۇقى بولۇپ، بۇنىڭ گىياھسى 35 سانتىمېتىر ئېگىزلىكىدە ئۆسىدىغان، تېنى چاسا، قىرلىق ئىنچىكە، يوپۇرمىقىمۇ ئىنچىكە، خۇشبۇي، گۈلى ئاققا مايىل سېرىق رەڭدە بولىدۇ. ئۇرۇقى كۆكرەك، ئۇچ بۇرجەكرەك غىلاپنىك ئىچىدە بولىدۇ. ئارپىبەدىياندىن كىچىكرەك، ئاچچىق تەمگە ئىگە. بىز بۇنىڭ ئۇرۇقىنى ئىشلەتمەيمىز (ئۇرۇقىنىڭ ئۈستىدىكى پوستىنى ئىشلىتىمىز).

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ خوتەن، يەكەن، قاغىلىق قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى ماڭغۇزۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى پالەچ، لەقۋا، پەي ئاجىزلارغا، تۇتقاقلىق كېسەلگە، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا، باش قايغانغا، نەزلىلەرگە بېرىلىدۇ. ئۇزۇم سىركىسىگە چىلاپ قۇرۇتۇپ، قورۇپ، زىغىر يېپى بىلەن توقۇلغان رەخت بىلەن يۇگەپ پۇرىسا، زۇكام تەسىرىدىن بۇرۇندىن كەلگەن سۇنى توختىتىدۇ. 0.25 گرام مەستىكى، 1.5 گرام رۇمبەدىيانىنى سوقۇپ، 30 گرام گۈلقەنت بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ھۆللۈكتىن تولا ئۇخلىغانغا بىر نەچچە كۈن بېرىلسە ياكى 6 گرامنى قاينىتىپ، ساپ قىلىپ، 30 گرام ھەسەل، گۈلقەنت بىلەن ياكى سىركەنجۇبىل بىلەن ئېزىپ ئىچۈرسە، تولا ئۇخلاشتىن قالدۇرىدۇ. مەست قىلغۇچى ئەپيۇنگە ئوخشاش دورىلار ئۈستىدىن ئىچۈرسە، مەستلىكىنى كېسىدۇ. گۈلقەنت بىلەن قوشۇپ ئىچۈرسە مالىخۇلىياغا، قاينىتىپ سۈيىنى مائۇلھەسەلگە قوشۇپ بېرىلسە، ئۇيقۇدا كۆپ جۈيلۈيدىغانلارغا پايدا قىلىدۇ. گۈلقەنت، ھەسەل قوشۇپ يېگىدىن بولغان پالەچلەرگە 7～3 كۈنگىچە داۋاملىق بېرىلسە پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ چىشقا باسسا، چىشنى چىرايلىق جۇلالىق قىلىدۇ؛ چاينىسا ئېغىز پۇرىغانغا، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا، يۆتەل، خاپىغانغا پايدا قىلىدۇ. بۆرەك، جىگەر، تال، بالىياتقۇ يوللىرىنى ئاچىدۇ. يەنە ئىسسىتمىغا، سۈئۈلغۇنىيىگە، بۆرەك، سۈيدۈك

خالتسىدىكى تاشلارنى چىقىرىشقا، كونا بەلغەمدىن بولغان تەپلەرگە، سۇتى ئاز ئايالالارغا بېرىلىدۇ، يېڭى تۇغقان ئايالالارغا شېكەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، يۇزىدىكى سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ چاپسا، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ، پىت ئۆلتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 4～2 گرامغىچە، 5 تىن 10 ياشلىقلارغا 8～5 گرامغىچىلىك، 10 ياشتىن 15 ياشقىچە بولغانلارغا 10 دىن 15 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سېرىقچېچەك ئۇرۇقى، ئارپىبەدىيان، زىرە؛ باھىنى قۇۋۇشتەلەش ئۇچۇن ئۆز ۋەزنى بىلەن تۇخۇمى ئەنجىرە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەي كېسىلىگە، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا بېرىلمەيدۇ. ئۇچەي كېسىلىگە ئارپىبەدىيان بىلەن، باش ئاغرىقىغا سىركەنجۈبىل بىلەن بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى ئۇچۇچان ئەنىس مېيى بولۇپ، ئۇ 90%～80 نى تەشكىل قىلىدۇ. ئەنىس مېيىنىڭ تەسىر قىلغۇچى قىسمى ئەنىتۇل (ئەنىس مېيىنىڭ ئېفىرى) ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ھەر بىر قىسىملىرىدىكى ماي تەركىبى تۆۋەندىكىچە: غولى ۋە يوپۇرمىقىدا 25%～18، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان مېۋىسىدە 10%～9، ئۇتتا قۇرۇتۇلغان مېۋىسىدە 8%～7 ماي تۇتىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، تەمى قېرىق، قۇرۇق. كۆكرەكتىكى ئەزالار، بۆرەك، دوۋساق، كىچىك ئۇچەيلەرگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تەسىرى سوغۇقلۇقنى ئېلىش، سانجىقنى داۋالاش، ئىشتەي ئېچىش، قۇسۇشنى توختىتىشلاردىن ئىبارەت.

رەتبە

(بېدە)

TRIFOLIUM PRATENSE L.

红三叶草
(苜蓿)

67 - رەسىم. رەتبە (بېدە)

تونۇش بۇ ئۆلكىدە ئۆستۇرۇلىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى بىر مېتىرغىچىلىك بولىدۇ. ئۆزىنىڭ رەڭگى كۆك، گۈلىنىڭ رەڭگى ئاسمان رەڭ، ھەر يىلى 4～3 قېتىمغىچە ئورىلىدۇ. ھايۋانلارنىڭ مۇھىم ئوزۇقىنىڭ بىرىدۇر.

چېقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچىنى يۇمشىتىش، باھىنى قوزغاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى داۋاملىق شېكەر بىلەن يېسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ، ئوبدان قان پەيدا قىلىدۇ، ئېزىپ ھەسەل بىلەن چاپسا سوغۇقتىن بولغان ئىششىقنى تارقىتىدۇ، سىركە بىلەن چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقنى تارقىتىدۇ. پىشۇرۇپ ھەر كۈنى 2 قېتىم چاپسا، ئىسسىق-

تىن بولغان ئىششىقنى تارقىتىدۇ. پىشۇرۇپ ھەر كۈنى 2 قېتىم چاپسا، ئەزالارنىڭ تىترىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بېدە ئۇرۇقى قالغان ئەزالىرىدىن كۈچلۈكرەك، قابىزلىق تەرىپى بار. مەنىي، سۈت پەيدا قىلىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، ھەيز ماڭدۇرىدۇ. بېدە ئۇرۇقىنى ھاممامدا ياكى ھاممامدىن چىققاندىن كېيىن مۈڭاپىق ھالدا يېسە، كۆكرەكنىڭ يىرىكلىكى، يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ يېغى لەقۋا، ئەزالارنىڭ تىترىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچىشكە ۋە چېپىشقا بولىدۇ. گۈلىنىڭ قۇۋۇتى ئۇرۇقىدىن ئاجىزراق.

ئىشلىتىلىش مقدارى 6 گرامدىن 15 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى بېدىنىڭ ياۋىسى ۋە تېرىلغىنى ئوخشاش دورىلىق ئەھمىيىتىگە ئىگە بولۇپ، ئۇ ۋىتامىن A، B، C، E، ئاقسىل ماددىسى، ياغ ئاقسىل ئامىنو كىسلاتاسى (ئارگىنىن)، سىستىن، ھىستىدىن، لېۋىتسىن، لىزىن، فېنىلالالىن، سېرىن، تىروزىن، ئاتسىدۇم كاۋىمارىنىكوم، ئاتسىدۇم سالىتسىلىكوم، تانىنى، مىنېرال ماددىلار تۇتىدۇ. بېدە قۇرۇغاندىن كېيىن، ئاتسىدۇم كاۋىمارىنىكوم بۇزۇلۇپ، دىكاۋىمارىنغا ئۆزگىرىدۇ، ئۇ قاننىڭ ئۇيۇشىغا قارشى تۇرىدىغان ئوبدان دورىدۇر.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

تارتىشىنى بوشىتىش، يۆتەل ۋە نەپەس سىقىشنى توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەشكە ۋە سۈيدۈكلۈكتە تاش پەيدا بولۇشتىن ئېچىشىپ سىيىشلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە ئىچكى ئەزالاردىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، بەدەننى سەمرىتىش، قۇۋۇتلەش، تال ھەم ئاشقازاندىكى ئىسسىقلىقنى تەڭشەش، ئىچنى يۇمشىتىش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. جۇڭيىلارنىڭ قارىشىچە بېدىنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى، ئۇزاق ئىستېمال قىلسا، سالامەتلىكنى ياخشىلايدۇ، زەھەر قايتۇرىدۇ.

قۇرۇغان بېدىدىن دىكاۋىمارىن ئاجرىتىپ ئېلىنىدۇ. ھۆل بېدىنى سوقۇپ، بەدەندىكى جاراھەتلەرگە تېڭىلسا، ساقىيىشنى تېزلىتىشى مۇمكىن.

قوشۇمچە ياۋا ھەم يېتىپ ئۆسىدىغان بېدىدە لاتىنچە TRIFOLIA REPENS، ئادەتتە تېرىلىدىغان بېدە TRIFOLIA ARVENSE دەپ ئاتىلىدۇ، ھەممىسىنىڭ شىپالىق تەسىرى ئوخشاش.

رەۋەن

(رەۋەند)

RHEUM OFFICINALI (RADIX RHEI) 大黄

تونۇش بۇ رىباس دېگەن بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بولۇپ، رەڭگى قىزىل، تۇتۇق، سېرىققا مايىل، پۇرىقى ئۆتكۈر، ۋەزنى ئېغىر، ئەزالىرى تۇز كىلىدۇ، چاينىسا تەسلىكتە يۇمشايدۇ، شىلىملىق بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى جۇڭگونىڭدۇر. ئۇنىڭ پارچىلىرى چوڭ-چوڭ بولۇپ، ئاتىنىڭ تۇيىقىغا ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭگونىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاۋۇملىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئىچ قاتۇرۇش، بەدەننى پاراقلىرىتىش، ماددىلارنى پىشۇرۇش، سوغۇق زەھەرلەرنى پەسەيتىش، ھەر تۈرلۈك خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇ-

68 - رەسىم. رەۋەن

رۇش، جىگەرنىڭ تارتىش قۇۋۇتىنى كۈچ-
لەندۈرۈش، جىگەر، تالنىڭ، ئۈچەيلەر-
نىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، بۆرەكتە-
كى، سۈيدۈكلۈكتىكى، بالىياتقۇدىكى
يەللەرنى تارقىتىش، ئاغرىقنى قالدۇرۇش
خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئۇرنى رەۋەننى قائىدە
بويىچە مۇڭاپىق هالدا يېسە، سوغۇقتىن
بولغان خاپىغانلىق، ئاشقازان سوغۇقلۇقە-
نى، جىگەر سوغۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ.
كونا يۆتەل، هەمدەش، سىل، ئۆپكە ۋە
ئۈچەيلەرنىڭ يىرىڭلىق چاقسى، هەر
تۈرلۈك ئىستىسقا، يارقان، هەر تۈرلۈك
ئىچ ئۆتكۈ ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.
ئىچكى ئەزادىكى يەللەرنى، سوغۇقتىن
بولغان ئىششقىلارنى، ئۈچەيدىكى تو-
سالغۇلارنى تارقىتىدۇ. بوۋاسىر، ناسۇر،
تۆت كۈندە بىر تۇتىدىغان تەپ ئۈچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى يۇمشاق ئېزىپ، بېھى ئۇرۇقنىڭ
لۇئابى بىلەن ئىلەشتۈرۈپ، كۈمىلاچ قىلىپ، تىلنىڭ تېگىدە قويۇپ، سۈيىنى يۇتسا، سوغۇقتىن بولغان
يۆتەل ئۈچۈن، نەپەس سىقىلىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېغىز ئىچىدىكى سوغۇقتىن بولغان مودۇرلار
ئۈچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. هېلىلە كابىلى، سەبرى، غارىقۇنلار بىلەن كۈمىلاچ قىلىپ يۇتسا، مېڭىنى
تازىلايدۇ، سوغۇقتىن بولغان سەپرا خاراكتېرلىك هەر تۈرلۈك باش ئاغرىقىنى، پالەچ، باش قېيىش، گەدەن
قېتىپ قېلىش، ئادەم خالىماسلىق، سوغۇقتىن بولغان نەزلىلەرنى، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى، نەزلىدىن پەيدا
بولغان كۆز ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. راسەن بىلەن يېسە، كۆكرەك، ئۆپكە كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت
قىلىدۇ.

شارابى رەيھانى بىلەن ياكى ئالما شەربىتى بىلەن ئىچسە، هېچ تۇتۇش، سېرىقئەت ۋە پەيلەرنىڭ
ئېزىلگەنلىكى، بوشاشقانلىقى ئۈچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭدىن 4 گرامدىن 6 گرامغىچە ئېلىپ، قوغۇن
ئۇرۇقىنىڭ شىرىسى، ئوغرىتىكەننىڭ شىرىسى بىلەن ئىچسە، توختاپ قالغان سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. قائىدە
بويىچە سۈمبۈل هىندى، جاۋاشىر، ۋاسالغۇنىڭ قاينىتىلغان سۈيى، بىستىپايەجلەر بىلەن ئىچسە، هەر تۈرلۈك
قۇلنىجى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

پىرسىياۋشان سۈيى، قەنتۇرىيون بىلەن ئىچسە، يانپاش ئاغرىقى، بەلغەم خاراكتېرلىك تەپلەر، بوغۇملار
ئاجىزلىقى ۋە ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. زىخ ۋە سەندەل بىلەن ئىچسە، ئىچ ئەزادىكى ئىششقىنى
يوقىتىپ، ئىچ ئەزانى قۇۋۇتلەيدۇ. بۇنىڭ بىر پارچىسىنى ئېغىزغا سېلىپ، سۈيىنى يۇتسا، كۆكرەكنىڭ
قېنىنى، توسالغۇلىرىنى، ئىششقىلىرىنى، هەمدەشنى يوقىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، سۈيۈلدۈرۈپ، بۇرۇنغا
تېمىتسا، مېڭە كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن خېمىر قىلىپ چاپسا، قارا داغنى،
قۇبانى، تاياق تەگكەن يەردىكى ئىزلارنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە ئارپىنىڭ ئۇنى، خەببازنىڭ ياكى
خىتمىنىڭ ئۇرۇقى بىلەن ۋە باشقا قابىز دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا، جايىدىن چىققان سۆگەكنى ئورنىغا

چۇشۇرۇپ چىڭىتىدۇ.

رەۋەننى يۇمشاق ئېزىپ، يىرىڭلىق ھۆل جاراھەتلەرگە سەپسە، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇپ، جاراھەتنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامدىن 6 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاشقازان، جىگەر كېسەللىكلىرىدە 1.5 مىقدارىدا قىزىلگۈل، 1/5 سۈمبۈل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تۆۋەن ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ.

تۆزەتكۈچىسى ئەرەب يېلىمى ياكى چىلان.

يەنە كىچىك باللارغا، ئاجىز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. بۇنىڭ تۆزەتكۈچىسى: سۈمبۈل.

تەركىبى 3.5% لىك سۈركە تەركىبى بار. ئۇلار خرىزوفانول، ئالوي-ئېمودىن، رېيىن، ئېمودىن مېتىل ئېترلاردىن ئىبارەت. 5% تانىنىن ماددىسى، ئېروتروپىن، ئاپورېيتىن، پېكتىن، ھېلىلە كىسلاتاسى، ئاتسىدۇم گاللىكۇم (قابىز تەركىبى)، ئۇچۇچان ياغ، كراخمال، كۈل ماددىسى قاتارلىق تەركىبلەر بار.

رەۋەن كۆپ ئىچىلسە، چوڭ ئۇچەيگە تەسىر قىلىپ، تەرەتنى، ھەيزنى، ئۆتنى ماڭدۇرىدۇ(2～0.5 گرام ئىچسە)؛ ئاز مىقدارىدا (0.2～0.05 گرام) ئىچسە، ئەكسىچە ئىچنى قاتۇرىدۇ. تەسىرى سىلىق، ئاجىز كىشىلەر، ئاغرىقتىن ساقىيىۋاتقانلار، كەم قانلار ۋە باللارغا لايىق كېلىدۇ.

يېقىنقى زامان تەتقىقاتلىرىغا قارىغاندا، رەۋەن تەجرىبە ئۇستىدە بىر قانچە مىكروبلار مەسىلەن: ئالتۇن رەڭلىك ستافىلا كۆك ۋە باشقا ستافىلا كۆكلەرنىڭ ياشاش قابىلىيىتىنى چەكلەش تەسىرىنى كۆرسەتكەن. بۇلاردىن باشقا خولېرا تىرناقسىمان باكتېرىيىسى، ئۇچەي كېزىك تاياقچە باكتېرىيىسى، چوڭ ئۇچەي باكتېرىيىسى، ستربتوكوك مىكروبلىرىغمۇ شۇ خىلدا تەسىر قىلغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ فارماكوپىيىسىگە (قارابادىنغا) «رەۋەن رۇبىبى»، «رەۋەن قىيامى»، «رەۋەننىڭ ئىسپىرتقا چىلانمىسى» كىرگۈزۈلگەن. رەۋەن دوختۇرى تېبابەتتىمۇ كۆپ ئىشلىتىلىدىغان دورىلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

جۇڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى تەمى قېرىق، سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى ئىچنى سۈرۈش، ۋەرەم قايتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، توختاپ قالغان ئىسسىقلىقنى ھەيدەش؛ سۈيدۈكنى راۋان قىلىپ، ئىششىقنى قايتۇرۇش، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، سىرتقا ئىشلىتىلسە جاراھەتلەرنى تازىلاش، يېڭى گۆش ئۇندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، تاياق زەربىنىڭ كۆكلىرىنى يوقىتىش، كودۇمبا، بەز ئىششىقلىرىنى ئېغىز ئالدۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

يۇقىرىقى كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۇچۇن تالقان ھالىدا، ھەبلەرگە قوشۇپ، قاينىتىپ ئىچىلىدۇ. كۆپىنچە مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

سىرتقا ئىشلەتكەندە ئۆزىنى تەنھا ياكى باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىش مۇمكىن. مەسىلەن: چىش ئاغرىقلىرىدا رەۋەننى قاچىغا سېلىپ، چوغ ئۇستىدە قويۇپ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق كۈلىنى چىشقا سۈرتسە، چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. يىقىلىش، تاياق تېگىشتىن كۆكەرگەن جايلارغا رەۋەن تالقىنىنى ھۆل زەنجۈبۇل سۈيىگە ئارىلاشتۇرۇپ تاڭسا، كۆكنى تارقىتىپ، ئاغرىشنى پەسەيتىدۇ. ئېغىز ئالغان جاراھەتلەرگە رەۋەن تالقىنىنى سىركە، ئاچچىقسۇ بىلەن خېمىر قىلىپ تاڭسا، ئېغىز ئالدۇرىدۇ، ئاغرىقنى توختىتىدۇ. دۆ ۋە باشقا ھاشارات ۋە چاققان جايلارغا تاڭسا، زەھىرىنى تارتىپ ئارام بېرىدۇ.

مىقدارى سۈركە ئۇچۇن بىر كۇنلۇك مىقدارى 10～3 گرام، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرۈش ئۇچۇن 0.5～0.1

زاراڭزا

(قۇرتۇم)

CARTHAMUS TINCTORIUS 红花

69 - رەسىم. زاراڭزا

تونۇش بۇ يۇرتلاردا تېرىلىدىغان بىر خىل دان بولۇپ، شەكلى خۇددى سەنۇبەرگە ئوخشايدۇ (تۈۋى چوڭ، ئۇچى كىچىك)، ئۇرۇقـ ئىڭ پوستى ئاق، ياغلىشاڭغۇ، كونىرغانسېرى پوستى قارىغا مايىللـ شىدۇ. مېغىزى سېرىقتا مايىل، ئۇرۇقى گۈلىنىڭ تېگىدىكى غىلابىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. ھەر بىر غىلابىنىڭ ئىچىدە 8～7 دانە ئۇرۇق بولىدۇ. ئۆسۈملۈكى يەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ، بىر مېتىر ۋە 1.20 مېتىرغىچە ئۆسىدۇ، تىكەنلىك بولىدۇ. يوپۇرمىقى چىشلىق بولۇپ، ئۈستى تەرەپكە مايىل، ئۈستى تەرەپىنىڭ يوپۇرماقلىرى تۈۋەن تەرەپـ ئىڭ يوپۇرماقلىرىدىن چوڭراق كېلىدۇ. شاخلىرى خام ۋاقتىدا كۆكـ رىدۇ، پىشقاندىن كېيىن ئاقىرىدۇ. گۈلى تىكەنلىك، رەڭگى قىزىل بولىدۇ.

چېقىش ئورنى ئەسلىدە مىسىردىن چىقىدىغان بولۇپ، ھازىر ئېلىمىزنىڭ جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق. 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى غىزالىق تەرپى ئاز، سۇيۇق بەلغەملەرنى، كۆيگەن بەلغەملەرنى چىقىرىش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى 15 گرامنى ئېزىپ، شىرىسنى ئېلىپ، قەنت، قارا شېكەر ياكى ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە ياكى بۇنىڭ 30 گرامنى سوقۇپ، 250 گرام سۇدا قاينىتىپ، مىجىپ سۈزۈپ، 30 گرام قارا شېكەر قوشۇپ ئىچسە، ئاجىز، قېرى كىشىلەرنى ماغدۇرلاندۇرىدۇ. شۇنىڭدەك پوستى ئېلىنغان مېغىزدىن 30 گرام ئېلىپ، بادام مېغىزى ۋە قۇستە شېرىندىن 2 گرامدىن توغرىغا ۋە رۇمبەدىيانلاردىن 4 گرامدىن قوشۇپ، مۇڭاپىق مىقداردا ئەنجۇر قېقى، ھەسەلگە ئىلەشتۇرۇپ، بىر ياكى 2 ياڭاق مىقداردا يېسە، قۇۋۇشتى ئاجىز قېرى كىشىلەرگە مۇڭاپىق كېلىدۇ. قۇۋۇشتىن زىيادە قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇخلاش ئالدىدا يەپ يېتىش كېرەك. زاراڭزا ئۇرۇقىدىن سۇنئىي مائۇل جۇنبۇنۇ (سۇنئىي قېتىق سۇيى) تەييارلاپ، ئاندىن سېرىقئوتنى بىر خالتىغا ئېلىپ، مەزكۇر سۇنئىي قېتىق سۇيىگە چىلاپ قويۇپ ھەم مىجىپ سېرىقئوتنىڭ قۇۋۇشتى قېتىق سۇيىگە چىققاندىن كېيىن ئىچىپ، ئۇستىدىن مۇناسىپ تاتلىق نەرسە ئىچسە، مالىخۇلىيا، ۋەسۋەس (كۆپ غەم-ئەندىشە قىلىش)، خاپىغان ۋە موخۇ، قوتۇر، قىچىشقاق ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ (شۇنىڭدەك زاراڭزا ئۇرۇقىنىڭ شىرىسى بىلەن قېتىق ئۇيۇتۇپ، بىر ئاز تاشتۇز قوشۇپ ئىچسە، بۇمۇ ئاشۇنداق تەسىرنى بېرىدۇ). ئەگەر بۇنىڭ شىرىسىنى چىقىرىپ، يېڭى ھەسەل سۇيىگە چىلاپ، شىرىسىنى ئېلىپ، قەنت ياكى ھەسەل بىلەن ئىچسە، كۆكرەكنى تازىلاپ، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. نەزلىلەرنى پىشۇرىدۇ. كۆكرەكنىڭ سوغۇق كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە باھنى قۇۋۇشتلەيدۇ. مەنبىنى زىيادە

قىلىدۇ، رەڭگرويىنى چىرايلىق قىلىدۇ ۋە يەللەرنى تارقىتىدۇ. بۇنىڭ 30 گرام شىرىسىنى قەنت، قارا شېكەر ياكى ھەسەل بىلەن ئېچىسە، ھەر تۇرلۇك ئىستىسقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ (بىرئاز تاشتۇز قوشۇلسا تېخىمۇ ياخشى). بۇنىڭ مېغىزىنى مۇتەششەر قىلىپ، يۇقىرىقى قائىدە بويىچە ئېچىسە، قۇلىنجى كېسەللىكلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ شىرىسىدە مېغىزى پۈلۈس، خىيارشەنبەرنى ھەل قىلىپ ئېچىسە، بەلغەمى تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ. قويۇلۇپ قېتىپ قالغان خىلتلارنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 15 گرامدىن 30 گرامغىچە، ئۇندىن ئارتۇق ئېچسە زىيان قىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ھەببەتۇلھۇزرا.

تەركىبى گۇلىنىڭ تەركىبىدە قىزىل بويياق ماددىسى ـ كارتامىن ۋە سېرىق بويياق ماددىسى ـ سافلورفىلاۋى تۇتىدۇ. ئۇرۇقى 54% كېچە زاراڭزا يېغى ـ ئۇلېئوم كارتامى ۋە باشقا ماددىلار تۇتىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق.

تەسىرى ھايۋانلار ئۇستىدە ئۇتكۈزۈلگەن تەجرىبىلەردە مەلۇم بولۇشىچە، زاراڭزا گۇلىنىڭ قاينىتىلمىسى ھايۋانلار (تېشىدىن ئاجرىتىلغان ۋە ئاجرىتىلمىغان چاشقان، سېرىق قۇيرۇق، مۇشۇك، دېڭىز چوشقىسى ۋە ئىتقا ئوخشاشلار) بالىياتقۇلىرىغا ئۈزلۈكسىز قوزغاتقۇچى بولۇپ تەسىر قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇچەيلىرىگە بولسا، ئۇنداق تەسىر قىلالمايدۇ. مۇشۇك ۋە ئىتلارنىڭ ئارتېرىيە (يۇرەكتىن ئەزالارغا ساپلانغان قان ماگىدىغان تومۇر) دا قان بېسىمىنى ئۈزاققىچە تۆۋەنلەشتۈرىدۇ؛ يۇرىكىنىڭ قىسقىرىشىنى كۈچەيتىدۇ ۋە بۆرىكىنىڭ قان تومۇرلىرىنى تارايتىدۇ؛ دېڭىز چوشقىلىرىنىڭ كانايلىرىدىكى سىدام گۆشلەرنى قىسقارتىدۇ.

خۇسۇسىيتى قايغان قانىنى ماگدۇرۇش، يېڭى قان ئىشلەشكە ياردەم بېرىش، قانىنى جانلاندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئاساسەن ھەيز كەلمىگەندە ھەيز ماگدۇرۇشقا، تۇغۇتتا تولغاقنى كۈچەيتىپ تۇغۇتنى تېزلىتىشكە، تۇغۇتتىن كېيىن نېپاس توختىمىغاندا توختىتىشقا، زەربە يېقىلىشتىن بولغان تەسىراتلارنى يوقىتىش ـ كۆكەلەرنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. قىزىل ھەم سكارلاتىنا ئەسۇبلىرىنى تولۇق سىرتقا تەپتۇرۇشكە بېرىلىدۇ. ئاق خۇن كېسىلى، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننىڭ كونىرىغان سۆرەلمە يالليۇغلىرىنى داۋالاشقا، قىزىتما قايتۇرۇش ۋە داۋالاش مەقسىتىدە پىنېۋمونىيە (زاتىل) لاردا بېرىلىدۇ. تەرلىتىش، قورساقتا پەيدا بولغان مونەك ئىششىق (ئۆسمە) لەرنى يوقىتىش ئۇچۇنمۇ ئىچۇرۇلىدۇ.

زاراڭزا يېغى رېماتىزملىق ئاغرىقلارنى پەسەيتىش ئۈچۈن سىرتتىن ياغلاشقا بۇيرۇلىدۇ.

مقدارى كۇندە 0.6～1 گرامنى (قۇرۇغان گۇلنى) قاينىتىپ ياكى ھاراققا چىلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

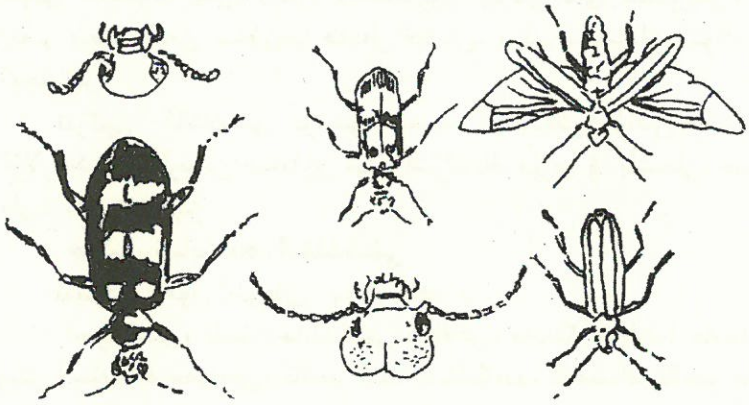
زاراڭزا

(زىراڭىخ)

CANTARIDES 斑蝥

تونۇش بۇ بىر خىل ھاشارات بولۇپ، چوڭ-كىچىك 2 خىلدۇر. چوڭى ھەرىچىلىك بولىدۇ. كىچىكى چۈنىدىن چوڭراق، ياپىلاق ۋە بەدبۇي بولىدۇ. ھۆل ئۆسۈملۈكلەرگە قونۇپ ئۆلتۈرىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ

ياخشىسى چوڭ، ئۇزۇنچاق بولۇپ، بۇغدايدا پەيدا بولىدىغىنى دۇر. ئۇنىڭ رەڭگى سېرىق، قارا ۋە قىزىل تەرىپىگە مايىل، قاناتلىرىدا توغرا-توغرا سىزىقلىرى بار. كۆك، قىزىل (سېرىق، قارا چېكىتى بارلىرىمۇ بولىدۇ). بۇلار ناچار ھېسابلىنىدۇ. قالغان خىللىرى ئىشلىتىلمەيدۇ. ئەگەر ئادەمنى چاقسا، ئىختىيارسىز ھالدا سۈيدۈك مېڭىپ كېتىدۇ.

70 - رەسىم. زارارى

چىقىش ئورنى

مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى ئولۇرۇنلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى بەك ئۆتكۈر، بەدبۇي، تېرىگە يېرىڭلىق چاقا پەيدا قىلىش، ئەزانى كېسىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئادەم ئۆلتۈرىدىغان زەھەرلەردىن.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنىڭ كۆيدۈرۈلگىنىنى قائىدە بويىچە ئىچسە، تال ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ، سۈيدۈكلۈكتىكى تاشلارنى ئېزىپ، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. شۇنىڭدەك كۆيدۈرۈلگىنىنى كالا گۆشىنىڭ شورپىسى بىلەن ياكى زەيتۇن يېغى بىلەن غالجىر ئىت چىشلىگەن كىشىگە ئىچكۈزۈلسە، شۇ كىشىدىكى قورقۇنچنى يوقىتىدۇ. بۇ ھەقتە تەسىرى ياخشى.

كۆيدۈرۈش ئۇسۇلى بۇنىڭدىن بىر قانچىنى تېرىك ھالدا كوزىچاققا سېلىپ، كوزىنىڭ ئاغزىنى زىغىر ياخلىدا توقۇلغان رەخت بىلەن ئوبدان بېكىتىپ، ئاندىن يەنە بىر قازانچاققا سىركە سېلىپ، ئۇ قازانىنىڭ ئاغزىغا مەزكۇر كوزىنى دۇم قويۇپ، سىركە قۇيۇلغان قازانىنىڭ تېگىگە ئوت يېقىپ قاينىتىلسا، سىركىدىن چىققان پار بىلەن زارارى ئۆلۈپ، كۇشتە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېزىپ ئىشلىتىش مۇمكىن.

ئەگەر بۇنى سىركە بىلەن ئېزىپ چاپسا، داغلىسىۋالغىلى بولمايدىغان ئاق داغ) ، تېرىناقلاردىكى بەرەس ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ. قىرىتى بىلەن چاپسا، بۇزۇلغان تېرىناقنى چىقىرىپ ياخشى تېرىناق ئۇندۇرىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا، قوتۇر كېسەللىكى، تېرىنىڭ قوۋزاقلىشىپ سويۇلۇشى، بەھەق، بەرەس، قۇبا، چايانىنىڭ چاققىنى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۆگەل ۋە پىتلارنى، چېچەكنىڭ قالدۇقلىرىنى، نەمەشنىمۇ يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ قول-پۇتلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، سايىدا قۇرۇتۇپ، بىنەپشە يېغى بىلەن ئېزىپ، ئاندىن كېيىن زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ، قويۇلغاندا ئېلىپ قولاققا تېمىتىلسا، قولاقنىڭ ئېغرىقى ۋە ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قاش ۋە باشقا ئەزالارغا چاپسا توڭ ئۇندۇرىدۇ. ئەمما كۆزنى ئاسراش لازىم.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار مىقدارىدىن ئارتۇق ئىشلەتسە ئۆلتۈرىدۇ. سۈيدۈكلۈككە يېرىڭلىق چاقا پەيدا قىلىدۇ. قورساقنى ئاغرىتىدۇ، قان سىيدۇرىدۇ، سۈيدۈك توسۇلۇپ قالىدۇ، ئەقلى، كۆڭلى ئېلىشىدۇ. جىنسىي ئەزاغا ئىششىق پەيدا قىلىدۇ. ئېغىر كۆيدۈرۈپ ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قاينىتىلغان سېرىقچېچەكنىڭ سۈيى بىلەن قەي قىلدۇرۇش ياكى كالا يېغى ۋە قىزىق

سۇنى كۆنجۈت يېغى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ بېرىپ قەي قىلدۇرۇش، ئارپىنىڭ يارمىسىنى گۈل يېغى ۋە زىغىر يېغى بىلەن پىشۇرۇپ ھەمەل قىلىش، يېڭى سېغىلغان سۈتلەرنى ياغلىق گۆشلەرنىڭ شورپىسىنى ئىچۈرۈش.

تەركىبى كانتاريدىن تۈتىدۇ. تېنىدە كانتاريدىن تۈتقان قاناتلىق ھاشاراتلار خېلى كۆپ. شۇڭا، ئۇلاردىكى كانتاريدىن مىقدارى شۇ ھاشاراتنىڭ تۇرى ۋە ياشىغان جايىغا قاراپ پەرقلىنىدۇ. يەنە پۈراقلىق ماي، ياغ تۈتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق، زەھەرلىك.

تەمرەتكىنى، ناسۇر جاراھىتىنى داۋالاش، بەدەنگە قاپارتما ھاسىل قىلىش (قىزارتىش)، تۇك ئۈندۈ-رۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، غالجىر ئىت چىشلىگەندە ئادەمنىڭ غالجىر بولۇشىدىن مۇداپىئە قىلىش، قورساقتا ئۆلگەن بالىنى چۈشۈرۈش، پەتەق (گرىژا) ۋە چاتىراق بەزلىرىنىڭ ئىششىقىنى قايتۇرۇش، سۆگەلنى چۈشۈرۈش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭيىلار زارىخىنى قورۇپ، تالقانلاپ ياكى باشقا دورىلار بىلەن بىللە قورۇپ، ھاراقتا چىلاپ، مەلھەم ياساپ ئىشلىتىشكە بېرىدۇ.

دوختۇرلارمۇ ئۇنىڭ ئىسپىرتقا چىلانمىسىنى، مەلھەمىنى تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى فارماكوپىيىسىگىمۇ كىرگۈزۈلگەن.

مىقدارى ئىچىشكە ھەر كۈنلۈكى بىر گرامنىڭ 2/100 قىسمىنى 3 كە بۆلۈپ ئىچكۈزۈلىدۇ. ھەب ياكى سۈفۇپ ھالدا بېرىلىدۇ. ئارتۇق ئىچسە ئېغىر ھالدا زەھەرلەيدۇ.

زانكار

(زەنجار ـ مىسنىڭ دېتى)

MALACHITUM 铜 绿

(CUPRUM SUBACETICUM) 次醋酸铜

تونۇش بۇ مىسنىڭ زېڭى (دېتى) بولۇپ، مەئدەنى ۋە سۈنئىي دېگەن تۇرلەرگە بۆلۈنىدۇ. مەئدىسى مىس مەدىنىدە (مېتالىدا) پەيدا بولىدۇ. بۇ مىسنىڭ يېغى دەپ ئاتىلىدۇ. مەدەندىن چىقىدىغىنىنىڭ يەنە بىر خىلى بار. بۇ شوتراقىبرىس ـ كەپرۇس ئارىلىنىڭ تاغ ئۆڭكۈرلىرىدىن تېمىپ چىقىپ توڭلايدۇ. بۇنىڭغا بىرئاز توپا ۋە ئۇششاق تاشلار ئارىلىشىپ قالىدۇ. شۇنىڭدەك كىرىندىن چىقىدىغىنى ساپ بولمايدۇ. بۇ ئىككىسى ناچار بولىدۇ. ئادەمگە ئىشلىتىش توغرا ئەمەس.

ئىسى بىر قانچە خىل بولىدۇ:

1ـ خىلى ئاچچىق سىركىنى قاچىغا قۇيۇپ، ئۇنىڭغا مىستىن بىر ياپقۇچ تەييارلاپ، سىركىنىڭ پارى چىقمىغۇدەك مۇستەھكەم چىڭ يېپىپ، 18 كۈن ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق قويۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن ياپقۇچنى ئېلىپ، سىركە بار قاچىنىڭ ئىچى تەرەپكە ئورنىغا زەڭلەرنى قىرىۋېلىپ، يەنە يۇقىرىقى ئۇسۇل بىلەن قويۇپ، خالىغان مىقداردا زەنكار ئالسا بولىدۇ. 2ـ خىلى مىسنى كۆپ مىقداردا تار پارچىلاپ، ياپىلاقلاپ، ئۇستى-ئۇستىگە تىزىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاچچىق سىركىنى قويۇپ بەك سوغۇق ئامبارلاردا قويۇلسا، زانكار بولىدۇ. ئاندىن كېيىن زانكارنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ھەر 20 گرامىغا 120 گرام كونا سىركە قوشۇپ، مىس ھاۋانچىغا سېلىپ، كۆپ سالايە قىلىنسا قويۇق بولىدۇ. ئاندىن كېيىن زەمچە،

نەمەك لاھورى، قىزىل توغرىغىلارنىڭ ھەر بىرىدىن 16 گرامدىن سېلىپ، پىلتە ھالەتكە كەلتۈرۈپ، ئاپتاپتا قويۇپ قۇرۇتۇلىدۇ. بۇ خىلدىكىسى زانكار دۇدى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئۇسۇللار بىلەن ھەم تەييارلىنىدۇ. ھەممىدىن ياخشىراقى مەدەندىن چىققىنى، ئاندىن كېيىن زانكار دۇدىدىن ئىبارەت. بەزىلەر زانكارغا ئوخشاش تاشنى ئېزىپ، سالايە قىلىپ قوشۇپ قويىدۇ. پەرق ئېتىش چارىسى: زانكارنى ھۆل قىلىپ، بارمىقىمىز بىلەن ئېزىپ باقىمىز، ئەگەر ساپ زانكار بولسا يۇمشاق ئېزىلمەيدۇ. ساپ زانكار بولمىسا يۇمشاپ ئېزىلىدۇ. يەنە بەزىلەر بۇنى قەلقىنەتقە ھەم ئىلەشتۇرۇپ قويىدۇ. تونۇش ئۇچۇن ئوتتا (چوغدا) قويۇپ كۆرىمىز. ئەگەر قىزارسا ساپ زانكار ئەمەس دەپ بىلىمىز. قىزارمىسا ساپ زانكار دەپ بىلىمىز. چۇنكى زانكار چوغدا قىزارمايدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 4- دە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئارتۇق گۆشنى يوقىتىش، تاتۇقنى يوقىتىش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ بەدەنگە تارقىلىشىنى توسۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇڭاپىق مىقداردا ئېلىپ، موم ۋە زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ، مەلھەم تەييارلاپ، يۇقۇپ يامرايدىغان يامان يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتنىڭ كېڭىيىشىنى توسۇپ، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىپ، ئوبدان گۆش پەيدا بولۇشقا تۇرتكە بولىدۇ. ئىششقىلارنىمۇ تارقىتىدۇ. **ئەگەر** بۇنى ھەببەتۇلخۇزرا دېگەن دەرەخنىڭ يېلىمى، قىزىل توغرىغا بىلەن قوشۇپ، مەلھەم قىلىپ چاپسا، يىرىڭلىق قوقاق (يىرىڭلىق قاپارتقۇ) ۋە ئاقكېسەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن پىشۇرۇپ چاپسا، جاراھەتلەرنىڭ قان، يىرىڭلىرىنى تازىلايدۇ. تارقايدىغان بوۋاسىر دانىلىرىنى يوقىتىدۇ. مەقئەتتىكى ناسۇر يارىلارنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنى سىركە ۋە ھەسەل بىلەن قاينىتىپ سۇركىسە، چىشنىڭ تۇۋىدىكى يىرىڭلىق يارىلارغىمۇ مەنپەئەت بېرىدۇ. سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ ئېغىز، بۇرۇن، قۇلاق قاتارلىق ئەزالىرىدىكى جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەتلىك.

كۆيدۇرۇلگەن زانكارنى كۆيدۇرۇلگەن پىندۇق، كەتىرا ۋە توخۇ تۇخۇمىنىڭ ئاق-سېرىقى بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىنسا، بەدەندىكى بارلىق جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). ئەگەر بۇنى قىز تۇغقان ئايالنىڭ سۈتى ۋە سىركە بىلەن مىس ھاۋانچىغا سېلىپ، ئېزىپ ھەل قىلىنسا، قويۇق بولۇپ قورۇيدۇ. ئاندىن كۆزگە تارتسا كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ، ئۆتكۇرلەشتۇرىدۇ. كۆزنىڭ ئېقىنى، پەردىنى، ياشنى، كۆزنىڭ جىيەكلىرىدىكى قىزىللىقنى يوقىتىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ بارلىق كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى كۆپرەك مىقداردا ئىلەشتۇرۇپ، پىلىك (شامچە) قىلىپ، مەقئەتكە كىرگۈزۇپ بوۋاسىرغا قويسا مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ بۇرۇنغا پۇركەلسە، بۇرۇننىڭ سېسىقلىقنى، بۇرۇندىكى زەخمىلەرنى يوقىتىدۇ. لېكىن بۇرۇنغا پۇركىلىدىغان ۋاقتىدا كېسەل ئاغزىنى سۇ بىلەن تولدۇرۇپ تۇرۇش كېرەك. چۇنكى بۇنىڭ توپىسى ياكى چېكى گالغا كىرىپ كەتسە، گالغا زەرەر قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئىچكى تەرەپتىن ئىچىش توغرا ئەمەس. ئەگەر بەك زۆرۈر بولۇپ ئىچىش توغرا كەلگەندە، ئەھۋالغا قاراپ بەك ئاز ئېلىپ، مۇناسىپ دورىلار بىلەن ياغلار ۋە لوئابلار بىلەن ئىچىش كېرەك.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئىقىلمىيا ياكى بېرىم مىقداردا شىكرىپ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئادەم ئۆلتۈرىدىغان زەھەرلەردىن ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ 3 گرامى جىگەرگە قاپارتقۇ پەيدا قىلىپ ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

تۇزەتكۇچسى سۇركە بېرىش، قىزىق سۇ ئىچكۇزۇش، بادام يېغى بېرىش، لوئابلارنى، ياغلىق

شورپىلارنى ئىچكۈزۈش لازىم.

قەدىمدە جۇڭيىلار زانكارنى مىسنىڭ يۈزىگە سىركىنى پۈركۈش يولى بىلەن چىقىرىۋالىدىغان ئىدى. ھازىرقى كۈندە مىسنىڭ دېتىنى ياكى نېپىز تۇچ (لاتىنچە كوپروم كاربونىكوم بازىكۇم) ۋە پىشقان گىپسلەرنى سۇ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ياپىلاق توقاچ ھالىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن 4 بۇرجەكلىك يالپاقلاپ كېسىپ، ئۇستىگە گاۋلياڭ ھاريقى پۈركۈلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە چىققان قىسمى يېشىل رەڭلىك، ئىچىدىكى قىسمى ئاچ يېشىل رەڭلىك زانكار بولىدۇ. شۇ يول بىلەن ھاسىل قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى كۈپروم كاربونىكوم بازىكۇمدىن ۋە كۈپروم سۇب ئاتسېتىكۇمدىن ئىبارەت.

تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى ئاچچىق-چۈچۈك، جىگەر، ئۆتىلەرگە تەسىر قىلىدۇ.

خۇسۇسىيتى ئۆلۈك گۆشلەرنى يوقىتىش، بەلغەم بوشتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يامان يارىلارنى، بۇرۇندىكى ئۆسمە گۆش (پالىپ) لارنى، كۆز يارىلىرىنى داۋالاشقا، يارىلارنى قورۇش، تېرىدە تەبىيارتاپلىق بىلەن ياشايدىغان ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتى بىلەن پىچاق كەسكەن يارىلار قاناشنى توختىتىش، سېرىق تەمرەتكە، قوتۇر ۋە ئېغىز ئىچىدىكى نېپىز پەردىلەرنىڭ شەلۋەرىشىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىچىشكە بېرىلسە بەلغەمنى بوشىتىدۇ. تېنى ئاجىز كىشىلەرگە ئىچىشكە بېرىش مەنئىي قىلىنىدۇ. مىقدارى كۈنىگە 8～5 گرام.

زىراۋەندە

(مۇدەھەرەج)

RHIZOMASERPENTARIA ① 北美马兜铃根

تونۇش بۇ بىر خىل يۇمىلاق يىلتىز بولۇپ، چوڭلۇقى پىندۇقچىلىك كېلىدۇ. بىر ئاز ياپىلاق. تاشقى تەرىپى سېرىق، ئىچكى تەرىپى قىزىلغا مايىل. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى يېڭى، قۇرت چۈشمىگىنىدۇر. قۇۋۇتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ، ئۆسۈملۈكىنىڭ شاخلىرى 60～5 سانتىمېتىرغىچە بولىدۇ. يوپۇرمىقى زىراۋەندە تەۋسىل (ئۇزۇن زىراۋەندە) نىڭكىگە ئوخشايدۇ. بىر ئاز كىچىكرەك. پۇرىقى خۇشبۇي، بىرئاز ئۆتكۈر، گۈلى ئاق، ئەمما ئىچكى تەرىپى قىزىل، سېپىسق.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

خۇسۇسىيتى بەلغەملەرنى يۇمشىتىش ۋە تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇ ھەقتە ئۇزۇنچاق زىراۋەندىدىن قۇۋۇتى ئارتۇق.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قىزىق سۇ ياكى سوغۇق سۇ بىلەن ئىچسە، خىلتىلارنى يۇمشىتىدۇ. كۆكرەكنى، كانايىنى تازىلايدۇ، ھاشاراتلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. ئاشقازان، مېڭىنى تازىلايدۇ، سوغۇقتىن بولغان پۈتۈن باش ئاغرىقى ۋە يېرىم باش ئاغرىقى، تۇتقاقلىق كېسىلى، سارىڭلىق، ۋەسۋەس، نەپەس سىقىلىش، كونا يۆتەل، ھېق تۇتۇش، سەپرا ۋە بەلغەم خاراكتېرلىك سېرىق كېسەللەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ سەپسە، كىر، چاقىلارنى، چىشنى تازىلايدۇ. ھەسەل بىلەن ئىچسە، پالەچ،

① بۇ خىل ئۆسۈملۈك ئېلىمىزدە يوق ئىكەن. شۇ بىر ئائىلىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك قۇرىتە ماۋزۇسىدا ئۆتتى. تۆۋەندە باشقا بىر دورىنى قوشۇمچە قىلدۇق.

هەر تۈرلۈك كونا ئاغرىقلار، يانپاش ۋە كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. زەھەرلەرنى پەسەيتىشتە ۋە باشقا تەسىرلەردە ئۈزۈن زىراۋەنددىن كۆچلۈكرەك. ئېزىپ خېمىر قىلىپ تېكەن كىرگەن، ياچاقنىڭ ئوقى كىرگەن جايغا چاپسا، تېكەننى، ئوقنى تارتىۋالىدۇ. ئەزالارغا ئۇشتاق سۆڭەك كىرىپ كەتكەن بولسا، ئۇنى تارتىۋالىدۇ. بەھەق، يىرىڭلىق چاقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن چاپسا، چوڭقۇر زەخمىلەرگە گۆش ئوندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مقداردا ئۈزۈن زىراۋەندە، يېرىم مقداردا زىراۋەندە چىنى ياكى باراۋەر مقداردا زورەمباد، يېرىم مقداردا قۇستە ياكى يېرىم مقداردا بەسباسە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ، ئەزالارنى قۇرۇتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل، قاپاق يېغى، بىنەپشە يېغىدۇر.

قوشۇمچە بەزىلەر زىراۋەندە ئورنىدا خەنزۇچە بەنشا (半夏)، لاتىنچە PINELLA TUBERIFERA TENORE (P. TERNATA BREIT) دەپ ئاتىلىدىغان ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىنى ئىشلىتىدىغانلىقى ئۈچۈن شۇ ھەقتە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز.

چىقىش ئورنى پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ، سىچۈەن، يۈننەندىن چىققانلىرىنىڭ سۈپىتى ياخشى.

تەبىئىتى ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەلغەم بوشىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، قۇسۇشنى توختىتىش خۇسۇسىيتى بار.

تەركىبى بىر خىل ئۈچۈچان ماي، ياغلىق ماي، فىتوستېرىن، نىكوتىن، ماگنىي، كالىي ۋە كراخمال تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى ھامىلدارلارنىڭ قۇسۇشنى توختىتىشقا، بەلغەم چىڭ بولغان يۆتەلدە، زىققىدە، كۆكرەك چىڭ بولغان ھالەتلەردە، كۆكيۆتەلدە، بوغما (دىفتېرىيە) كېسىلىدە (باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ)، بۆرەك كېسىلى (نېفرىت) دە قاينىتىپ ياكى دەملەپ ئىچكۈزۈلىدۇ. بىر قېتىملىق مقدارى بىر يېرىم گرامدىن بەش گرامغىچە.

بۇ دورىنىڭ ئۆزىنى يەنە تەتقىق قىلىپ ھەقىقىي ئۆسۈملۈكىنى بەلگىلەپ چىقىش لازىم، شۇنىڭدەك زىراۋەندە تەۋىلىنىڭ (ئۈزۈن زىراۋەندە) نىڭ نامى ئوخشىغان بىلەن ئۆسۈملۈكى باشقا. رىزوما سېرىپېنتارىيە دېگىنىمىز، زىراۋەندە تەۋىلىنىڭ نامى دېگەن پىكىرلەر بار.

زىرىق ـ زەرەشك

(ئەنبەر بارس)

FRUCTUS BERBERIS VULGARIS 刺檗果实

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، رەڭگى قىزىل. ئۇششاق، تەمى ئاچچىق-چۈچۈك، دەرىخى تىكەنلىك، يوپۇرمىقى چىلان يوپۇرمىقىغا ئوخشاش. گۈلى سېرىققا مايىل، مېۋىسى ئۈزۈم شەكلىگە ئوخشاش بۇملاق. خام ۋاقتىدا كۆك، پىشقانسېرى سارغىيىپ قىزىللىققا ئايلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن ۋە باغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3ـ دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى سەپرانى كېسىش، ئۆسمۈزلۈقنى، ھارارەتنى پەسەيتىش، ئاغرىق قالدۇرۇش، يۈرەك،

جىگەر، ئاشقازاننى قوۋۇۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئەمەننىڭ سۇيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئاشقازاننى قوۋۇۋەتلەيدۇ. زەپەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، جىگەرنىڭ قانىتقىلقىنى يۇمشىتىدۇ. سۇيدۇك ماڭدۇرىدۇ. ئۆزنى خېمىر قىلىپ قانىتىق ئىششىقلارغا چېپىلسا، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ. سۇيىنى ئىچكۈزسە كۆگۈل ئېلىشىش ۋە قۇسۇشنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ دانىسى يالغۇز ياكى مۇناسۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئۇچەي جاراھەتلىرىنى، ئېچىشىشنى ۋە ئۇچەينىڭ زەئىپلىكىدىن بولغان ئىچ ئۆتۈشنى توختىتىدۇ.

سىقىپ سۇيىنى چىقىرىپ، باراۋەر مىقداردا ئالمىنىڭ سىقىلغان سۇيى بىلەن قوشۇپ 1/4 قىسىم شېكەر بىلەن ياخشى قىيام قىلىپ ئىچكۈزسە، زەھەرلىك ھاشاراتلار چېقىشتىن زەھەرلىنىپ قالغانغا، بىھوشلۇققا، كەم ئىشتەيگە پايدا قىلىدۇ. ھۇمماز، ئوتروج، مەرۋايىتلار قوشۇپ بېرىلسە، زەھەر قايتۇرۇشى كۈچلۈك بولىدۇ. ھەر خىل دورا ۋە باشقىلار بىلەن زەھەرلىنىپ قالغانغا، ئىسسىق سەپرا مىزاجلارغا مۇۋاپىقتۇر. سىقىپ سۇيىنى يالغۇز ياكى شەربەت قىلىپ ئىچكۈزسە، سەپرانى كېسىدۇ، تەشنالىقنى كۆتۈرىدۇ. جىگەر ھارارىتىگە، قاننىڭ بۇزۇلغىنىغا، ئىسسىقتىن بولغان ئاشقازان ئاغرىقلىرىغا، يۇرەك، جىگەرنى قوۋۇۋەتلەشكە، بوۋاسرغا، ئەزالارغا ماددىلارنىڭ تۆكۈلۈشىنى توسۇشتا پايدىلىق.

بۇ مېۋىنىڭ ئۆزىنى يالغۇز ياكى سۇمبۇل، دارچىن، ھەسەلگە ئوخشىغان دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان سۇيۇقلۇقلارنى ئازايتىدۇ. جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئىستىسقىنى داۋالاش، جىگەرنىڭ ئىسسىقلىقىنى ھۆل سوغۇققا ئايلاندۇرۇش، جىگەرنى قوۋۇۋەتلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، كونا تەپ سەۋەبىدىن بولغان ھارارەتنى پەسەيتىش ئۇچۇن، يالغۇز سۇيىنى ياكى ئۆزىنى ئىچكۈزسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا سىقىلغان سۇيىدىن 15～10 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 30～20 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 40～30 گرامغىچە، زۆرۈر بولغاندا 60 گرام بېرىش مۇمكىن. ئۆز دانىسىنى ئەھۋالغا قاراپ 12～4 گرامغىچە بېرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۆەزنى بىلەن قىزىلگۈل ئۇرۇقى، 2/3 ھەسسە ئاق سەندەل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سەۋدايى ۋە بەلغەمى سوغۇق مىزاجلارغا، قۇلنىجى، ئۇچىيىدە يېلى بار كېسەللەرگە بېرىلمەيدۇ. سوغۇق مىزاجلارغا قەلەمپۇر، قۇلنىجى، ئۇچىيىدە يېلى بارلارغا شېكەرگە ئوخشاش تاتلىق نەرسىلەر قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى پىشقان مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە بېر-بېرىن ۋە پالماتىن قاتارلىق كۆپ خىل گلۇكوزىد ۋە 0.15% ئۆپچۇرىسىدە ۋىتامىن C بار. جۇڭيىلار كۆپىنچە ئۇنىڭ دەرىخىنىڭ يىلتىز قوۋزىقىنى ئىشلىتىدۇ.

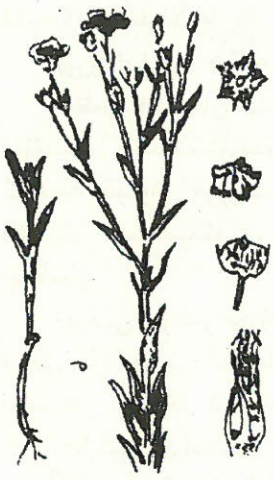
ئەسكەرتىش زىرىقنىڭ سېلىشتۇرما نامىلىرىدا خېلىلا ئوخشاش بولمىغان پىكىرلەر بار، ئايرىم تەتقىق قىلىش لازىم (ـ ت).

زىغىر

SEMEN LINI　　胡麻（黑芝麻）

تونۇش مايلىق زىرائەتنىڭ ئۇرۇقىدۇر. بۇ ھەممىگە مەشھۇر.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

71 - رەسىم. زىغىر

تەبىئىتى پاخلىنىڭ قۇرۇق سوغۇق، ئۆزىنىڭ قۇرۇق ئىسسىق، يېغىنىڭ ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ھارارەت پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ پاخلىدىن توقۇلغان كىيىملەرنى كىيسە، ھارارەت پەسەيتىشكە، تەرنى پەسەيتىشكە يارىدەم بېرىدۇ. قوتۇر بەدەننىڭ قېچىشقىنىغا سوقۇپ، خېمىر قىلىپ، ھەر خىل ئىششىقلارغا تېڭىلسا ئېغىز ئالدۇرىدۇ. پاخلىنى كۆيدۈرۈپ، تۈتۈنىنى بۇرۇنغا تارتسا، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. كۆيدۈرۈپ سوقۇپ، رەھىم (بالىياتقۇنىڭ) جاراھەتلىرىگە، قان كېلىشىگە ھەمدە ھۆللۈكىنى قۇرۇتۇشقا ئىشلىتىلىدۇ، زىغىرنى سوقۇپ، پاخلىدىن توقۇلغان رەختلەرگە يۆگەپ، چوڭ ئېچىلىپ كېتىپ پۈتمىگەن جاراھەتلەرگە قويۇلسا، جاراھەتنىڭ قانلىرىنى توختىتىپ، گۆش ئۇندۇرۇپ پۈتتۈرىدۇ. بەك سېمىز كىشىلەر زىغىر پاخلىنىڭ يېڭى كىيىملىرىنى، قىشتا يېڭىسىنى، يازدا يۇيۇلغانلىرىنى كەيسە ئورۇقلايدۇ. سەمرىش ئۇچۇن يازدا يېڭىسىنى، قىشتا يۇيۇلغانلىرىنى كىيسە بولىدۇ.

چېچىكى قاينىتىلىپ سۈيى ئىچىلسە، يۇرەك، مېڭىنىڭ ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ. ئۇرۇقىنى خېمىر قىلىپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىغا، باشتىكى ئىششىقلارغا، تەمرەتكە، جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. ئۇرۇقىنى ئىسپىغۇل بىلەن قوشۇپ، خېمىر قىلىپ چاپسا، چوڭ-كىچىك بېغىش، ئىششىق، جاراھەتلەرگە ۋە ئاغرىقلىرىغا يارىدەم بېرىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ شىرىسىنى چىقىرىپ، كۆز قىزىللىرىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ قاينىتىلغان سۈيى بەلغەمدىن (ھۆللۈكتىن) بولغان يۆتەلگە ئىچىشكە بېرىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن 9 گرام سوقۇپ ئىچسە، كۆكرەكتىكى خىلىتنى تازىلايدۇ. جىگەر ۋە ئىچكى ئەزا ئىششىقلىرىنى قايتۇرىدۇ. ئۇرۇقىنى قورۇپ ئىچسە، ئارقا تەرەتنى ۋە ئوچەي، باشقا ئورۇنلاردىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. بەلغەمدىن بولغان يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن 2 گرامنى داۋاملىق يېسە، ئوچەي كېسەللىرىنى داۋالايدۇ، سۈيدۈك كەلتۈرىدۇ، تەرلىتىدۇ، سۈتنى كۆپەيتىدۇ، ئارقا تەرەتنى ماڭدۇرىدۇ. بۆرەك، سۈيدۈك خالتىلىرىنىڭ جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ؛ ئۇرۇقىدىن 30 گرامنى قاينىتىپ، شىرىسىنى چىقىرىپ، تىلىپلىرى بىلەن قوشۇپ يېسە، بۆرەكتىكى تاشنى پارچىلايدۇ. ھەسەل قوشۇپ ئىچسە، تال ئىششىقلىرىنى داۋالايدۇ. ئازراق قارمۇچ ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئايالار بىلەن جىنسىي مۇناسىلىدە بەكمۇ ئاجىز كىشىلەرگە يارىدەم قىلىدۇ. قاينىتىپ سۈيى بىلەن ھەمەل (كىلىزما) قىلىنسا، ئوچەيدىكى ھۆللۈكىنى ئالىدۇ. ئوچەي ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ، خېمىر قىلىپ جاراھەتكە چاپسا، قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ. ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، قارا داغنى چۈشۈرىدۇ. ھەببۇرىشات، ھەسەل بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، تىرناقىنىڭ يېرىلغانلىرىنى پۈتتۈرىدۇ. كۆيدۈرۈپ كۈلىنى بابۇنە بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. كۈنجۇت يېغى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، جاراھەتلەرنىڭ ئاغرىقلىرىنى ھەم قېچىشىشلىرىنى پەسەيتىدۇ. كۆيدۈرۈپ، كۈلى جاراھەتلەرگە چېپىلسا، سۈيىنى يوقىتىپ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

زىغىر يېغى بىلەن گۈل يېغىنى قوشۇپ ھەمەل قىلسا، ئوچەي جاراھەت ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. تەمرەتكىگە چېپىلسا، بۇنىڭ ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ. يېغىنى قاينىتىپ ئىچۈرسە، قۇلنجى، ئوچەينىڭ توسۇلۇشلىرىنى ئاچىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1 دىن 4 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشلىقلارغا 8～5 گرامغىچە،

15～10 ياشلىقلارغا 12 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ھۆلبە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆزىنى ياكى يېغىنى كۆپ يېگەندە ياكى كۆپ ياغلانغاندا كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، مېغىزىنى مقداردىن ئارتۇق يېسە ئاجىزلاشتۇرىدۇ. ئۇرۇق بېزىگە زىيان يېتىدۇ. كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرماسلىق ئۈچۈن يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، تاشنىڭ كېسەللىرىگە سىركەنجۇبل، باھنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن سىركەنجۇبل ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى زىغىر ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 40～30% ياغلىق ماي، 6% ئاقسىل ۋە ئاز مىقداردا زىغىرنىڭ قېرىق گلۇكوزىد (لىنا مارىن) ۋە تويۇنغان زىغىر ياغ كىسلاتاسى قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان ماددىلار بار. پىشمىغان زىغىردا كراخمال بولسىمۇ، پىشقاندىن كېيىن يوقىلىپ كېتىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

سوقۇلغان زىغىر ئۇرۇقى جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرۇش ئۈچۈن تېڭىلىدۇ. پۈتۈن زىغىر ئۇرۇقى ئىچىنى يۇمشىتىش، ئۈچەينى سىلىقلاشتۇرۇپ يەڭگىل ئىچ سۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. زىغىر يېغى كۆيۈك يارىلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن جاراھەت يۈزىگە سۈركۈلىدۇ. بۇ چاغدا ساپ ئۆزىنى ياكى باراۋەر مىقداردا ھاك سۈيىنى قوشۇپ، ياخشى چالغۇتۇپ ئىشلىتىش لازىم. بۇنىڭ سىرتىدا ھەر خىل ياغ دورىلار تەييارلاشتا، زىغىر مېيى ئاساسىي دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئاشقازىنى ئاجىز، قۇسۇدىغان كىشىلەر ئىچىشكە بولمايدۇ.

زىفت رۇمى

PIX PINI 松油

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك يېلىمغا ئوخشاش نەرسە بولۇپ، 3 خىل بولىدۇ. 1- زىفتى يابىز. 2- زىغتى بەھرى، 3- زىفتى جەبەلى، مۇتلەق زىفتى دەپ ئاتالسا، زىفتى بەھرىنى كۆزدە تۇتىدۇ. زىفتى بەھرى قەتىرانغا ئوخشايدۇ. رەڭگى قارا، نېپتكە ئوخشاش زىمىندىن سىزىپ چىقىدۇ. بۇنىڭ سۈيۇقىنى قىرات دەپ ئاتايمىز. كېمىنىڭ يورۇقلىرىغا سۇ كىرىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن سۈركىلىدۇ. مەلھەم دورىلارغىمۇ سېلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ياخشىسى يۇمشاق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن ـ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، خۇنەن، فۇجيەن قاتارلىق جايلاردىن ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقلارنى تارقىتىش، پالەچ، يانپاش ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى قالدۇرۇش، چوڭ بوغۇملارنى قۇۋۋەتلەش ۋە سوغۇق يەللەرنى تارقىتىش، تىز ئاغرىقىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 3 گرامدىن 6 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلسە، ئىچىنى سۈرىدۇ. ئەگەر بۇنى قايتا-قايتا ئەزاغا چاپسا، موخو كېسەللىكى ئۈچۈن، سۇنۇق ئەزالارنى تۇتۇرۇش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامدىن 6 گرامغىچە.

ئورۇنباساری قەتران یاکی جاۋاشىر ۋە سوققۇر.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.
تۇزەتكۈچسى كەترا.
تەركىبى پىنپن، لىمونپن، لاۋرئالدېھىدى، بانوئول ئاتسىتاتقا ئوخشاشلار بار.
جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى
تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، قەدىمدە بۇ ئىچىشكىمۇ ئىشلىتىلگەن، ھازىر ئاساسەن سۇفۇپ تەييارلاپ ياكى مەلھەم تەييارلاپ، گۆش ئۇندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. كودۇمبا، چىيقان قاتارلىق يامان يارىلارنى ئېغىز ئالدۇرۇشقا، تاز، قوتۇر، ناسۇر يارىلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە ھاشاراتلارنى قۇرۇتۇپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىش مۇمكىن.
ئەسكەرتىش زىپت رۇمى ئەسلىدە پىگس، پىتىخ (ئاسفالت) بولۇپ، ھازىر ئۇنىڭ ئورنىغا داۋالاش ئىشلىرىدا قارىغايدىن چىقىرىلىدىغان نېپت شەكىللىك ماددا ئىشلىتىلىدۇ.
جۇڭيى تېبابىتىدىمۇ شۇ ئىشلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە تونۇشتۇرغىنىمىز يەردىن چىقىدىغان ئاسفالت ئەمەس، دەرەخ يېلىمىنىڭ قاينىتىلمىسىدىن ئىبارەت.

زۇپا

(زۇفائى يابىس)

HYSSOPUS OFFICINALIS 牛膝草

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، زېمىنغا يېيىلىپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى، ئۆلكە سەتىرىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بىرئاز خۇشبۇي، شاخلىرى بوغۇملۇق بولۇپ، ھەر بىر بوغۇمدا گۈلى بولىدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل، ئۇرۇقى بولمايدۇ. تەمى ئاچچىق، ياخشىسى پەلەستىندىن چىقىدىغىنىدۇر.
چىقىش ئورنى چەتتىن چىقىدۇ (ئەرەبىستاندىن).
تەبىئىتى ئۆلكىدىن چىقىدىغىنىڭ تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق. تاغدىن چىقىدىغىنى كۈچلۈكرەك.
خۇسۇسىيتى تەبىئەتنى يۇمشىتىش، بەلغەمنى، قويۇق يەللەرنى، ئۇچەيدىكى ئۇششاق قۇرتلارنى كەينى پېشاب ئارقىلىق چىقىرىش، ئىششىقلارنى تارقىتىش، پالەچ، كونا يۆتەل، ھەمدەش، ئۆپكىدىكى ئىششىق، نەزلە، كۆكرەك ئاغرىقى، بىقىن ئاغرىقى، ئاشقازان، جىگەر ئاغرىقى، قولۇنجى، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشىشى ۋە زەھەرلىك جانىۋارلارنىڭ چاقىنى، دائۇسسۇئىلەپ، دائۇلھەييەلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى بۇي سېلىپ تۇتۇننى قۇلاقنا ئالسا، قۇلاقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ھەسەل، سۇداپلار بىلەن قاينىتىپ، مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، ئۆپكىنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقى ئۈچۈن، ھەمدەش، كونا يۆتەل، كانايىنىڭ ئاغزىدىكى نەزلە، نەپەس سىقىلىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇچەيدىكى قۇرت، مەددىلەرنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قائىدە بويىچە ھەسەل بىلەن قوشۇپ يالانچۇق تەييارلاپ يالسا، مەددە قۇرت پەيدا بولۇشنى توسىدۇ. سىركەنجۈبىل بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، قويۇق خىلتىلارنى سۇرىدۇ. قەردمانە، ئىرسالەر بىلەن قاينىتىپ

ئىچسە، كۆچلۈك ئىسھال قىلىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىدۇ. شاراب بىلەن ئىچسە ئىستىسقا، زەھەرلىك جانۋارلارنىڭ چاقىنى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەنجۇر بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، گال بوغۇلۇش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ سۇ بىلەن چايسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىنى، شاراب بىلەن چايسا، سوغۇقتىن بولغان ئىششقىنى، كۆزنىڭ چانىقىدىكى ئۆلۈك قانلارنى تارقىتىدۇ. پىشۇرۇپ چايسا، كۆزگە چۈشكەن سۇيۇقلۇقلارنىمۇ قىلىدۇ. بۆرە ئەرمىنى، ئەنجۇر بىلەن چايسا، تالنىڭ ئىششقىنى تارقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى قاينىتىپ ئىچىشتە 6 گرامدىن 15 گرامغىچە، قاينىتماستىن ئىچىشتە ئەھۋالغا قاراپ 9 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەئتەر، پىرسىياۋشان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار جىگەرگە زەرەر قىلىدۇ.

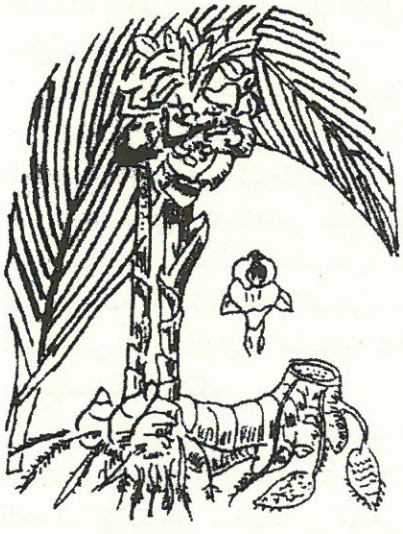
تۈزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى، ئاچچىق ئانار، چىلان.

ئەسكەرتىش خەنزۇچە نامى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئوخشايدىغان 牛膝 (نيۇشى) دەيدىغان ئۆسۈملۈك بار. ئۇنى لاتىنچە ARCHIANITIS BIDENTAJA دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى ئۆسۈملۈكنىڭ خەنزۇچە نامى ئوخشاپ كەتسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئائىلىسى ئوخشمايدۇ، شۇڭا ئارىلاشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەكلىپ قىلىمىز.

زورەنبات

زرنباد(ئايلىشى ـ بوزبوغا)

RHIZOMA ZEDOARIAE 莪术

72 ـ رەسىم. زورەنبات

تونۇش بۇ بىر خىل يىلتىز بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، خۇشبۇي، تاشقى تەرىپى توپىرەڭ، ئىچكى تەرىپى سېرىق تەرەپكە مايىل. تەمى ئاچچىقراق كېلىدۇ. پۇرىقى ئاز بولغىنى ئاجىز ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ: 1ـ خىلى كىچىك، زەنجۇبلىدىن چوڭراق، پۇرىقى ئۆتكۈرراق، بۇنىڭدىن بىرئاز كاپۇرنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. ئوبدان قاينىتىپ قۇرۇتۇپ ساقلىنىدۇ. 2ـ خىلى توم، بۇنى زېمىندىن چىقارغاندىن كېيىن قاينىتىپ يالپاقلاپ قۇرۇتۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تېز قۇرۇيدۇ. ئۆزگىرىشتىن، قۇرت يەپ قېلىشتىن ساقلىنىلىدۇ. زورەنباد ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقى 50 سانتىمېتر ئېگىزلىكتە بولىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ كەڭلىكى 11～7 سانتىمېتر كېلىدۇ. زەنجۇبلىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. زەنجۇبۇل يوپۇرمىقىدىن ئېگىز ۋە كەڭرەك. گۈلىنىڭ رەڭگى سېرىق. تېنى ئۆسۈملۈكنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن چىققان، گۈلى تېنىنىڭ ئۈچىدا بولىدۇ. يىلتىزى پىشىپ يېتىشكەن چاغدا يوپۇرماقلىرى قۇرۇشقا باشلايدۇ. شۇ ۋاقىتتا يىلتىزى ئېلىنىدۇ.

چقش ئورنى ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.
خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆكۈلنى خۇرسەن قىلىش، يۈرەكنى، مېڭىنى، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، باھىنى قۇۋۋەتلەش، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش؛ قەي توختىتىش، سۈيدۈك-نى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، سوغۇقتىن، بەلغەمدىن بولغان يۆتەل ئۆچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەۋدا ماددىلىرىنى چىقىرىدۇ. بالىياتقۇنىڭ يەللىرىنى تارقىتىدۇ. باھىنى قوزغايدۇ ۋە قۇۋۋەتلەيدۇ. كىچىك بالىلارغا مۇۋاپىق ھالدا بېرىلسە، كىچىك بالىلارنىڭ تولغاق كېسەللىكى ئۆچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېغىزدىكى تۇتسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چايناپ سۈيىنى يۇتسا ھۆل، سوغۇق كونا يۆتەل ئۆچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سامساقنىڭ، پىيازنىڭ، شارابنىڭ پۇرىقىنى ئېغىزدىن يوقىتىدۇ. بۇنىڭ ھۆللىنى ئېزىپ، سوغۇقتىن بولغان ئىششىق ۋە ئاغرىقلارغا چاپسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. بولۇپمۇ باشنىڭ بارلىق ئىللەتلىرى ئۆچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى ساغرىغا چاپسا، داۋۇل پىل (پۇتنىڭ پىلنىڭ پۇتىدەك بولۇپ قېلىشى) غا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىس سېلىنغان تۇتۇنىدىن بارلىق زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ. چوڭ بىر پارچىسىنى ئىككى بىقىنىغا ۋە بەلگە باغلىسا، جىنسىي ئالاقىدىن قالغان كىشىلەرنىڭ باھىنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى ئېزىپ، بەدەنگە چاپسا، قارا داغنى ئالىدۇ.
ئىشلىتىلىشى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلەتسە بولىدۇ.
ئورۇنباسارى كۆكۈلنى ئېچىشتا بوزىدان، دورنەج ۋە زەھەر پەسەيتىشتە باراۋەر مىقداردا دورنەج، يېرىم مىقداردا پورتىخال ئۇرۇقى، 1 گرام تەرخەشقۇق.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلەتسە، يۈرەككە زەھەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى بەنەپشە.
تەركىبى 5%～1.5 پۇراقلىق ئۆچۈچان ماي بار. ماينىڭ تەركىبىدە سىنېئول، د-كامفېن قاتارلىق ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى تەركىبلەر بولىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، تەمى قېرىق.
خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، تاماق ھەزىم قىلىش، مەيدە ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، تۇرۇپ قالغان (قايغان) قاننى ماڭدۇرۇش، يەل ھەيدەش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.
مەيدە-قورساق ئاغرىقلىرىنى، قاننىڭ قېيىپ قېلىشىنى، كۆكرەك ۋە مەيدىدىكى سوغۇق يەلنى، ئېغىزدىن سۇ كېلىپ ئاشقازان ئېغىرلىشىشلارنى، بالىلارنىڭ سۈتىنى ھەزىم قىلالماي قۇسۇشلىرىنى، يىقىلىش، تاياق تېگىش زەربىلىرىنى، ئاياللارنىڭ ھەيز توسۇلۇشلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.
ئەسكەرتىش بۇ دورىنىڭ سېلىشتۇرما ناملىرىنى يەنە بىر قۇر تەتقىق قىلىپ كۆرۈلۈشىنى سورايمىز.
(ـ تەھرىر)

زۇلۇك قۇرتى

(ئەلەق-غلەق)

HIRUDO NIPPONICA WITAMAN 水蛭

تونۇش بۇ بىر خىل قۇرت، ئۆستەڭ، كۆللەر ۋە توختاپ قالغان سېسىق سۇلاردا ئۈچرايدۇ. بۇ

73- رەسىم. جىنسىي ئەزاسى تۆشۇركىگە تېمىتلسا، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىگە، دوۋسۇندىكى يېرىڭلىق زۇلۇك قۇرتى چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

بىر قانچە خىل بولۇپ، بەزىسى ئۆستەڭدە، سۇيى تاتلىق كۆللەردە بولىدۇ. رەڭگى ئاچ قارا، چوڭ-كىچىكلىكى ئوتتۇرا دەرىجىدە، بېشى قارا، يۇمىلاق، قورسىقىنىڭ تېگى بىر ئاز چوڭقۇر بولىدۇ. بۇ خىلدىكسى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. بەزىسىنىڭ قورساق تېگى قىزىل، دۈمبىسىدە 2 كۆك سىزىق بولىدۇ. بۇندىغىمۇ ياخشى ھېسابلىنىدۇ. بەزىسى بەك قارا، يوغان بولۇپ، بۇ ناچارلىرىدۇر. بۇنداقلىرى ئىشلىتىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ دوڭبېي، خېنەن، سەندۇڭ، سىچۈەن، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ، چەت ئەللەردىمۇ بولىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى- قۇرۇقىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ، يالانچۇق قىلىپ، گېلى بوغۇلۇپ قالغان كىشىگە بېرىلسە، گالىنى ئاچىدۇ. قۇرۇقىنى ئېزىپ، سەبرى بىلەن قوشۇپ، بوۋاسىرنىڭ دانىلىرىغا، چاقىلىرىغا چاپسا، مەنپەئەت قىلىدۇ. بەدەندىكى چاقىنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. ئۇنى زەيتۇن يېغىدا پىشۇرۇپ، ئەرلەر جىنسىي ئەزاسىغا چاپسا، باھانى كۆچلەندۈرىدۇ (شۇنىڭدەك زەيتۇن يېغىدا كۆيدۈرۈپ چاپسىمۇ، شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.)

زۇلۇكنىڭ كىچىك خىلىنى كۆيدۈرۈپ، سىركە ياكى نېشىنىڭ سۇيى بىلەن چاپسا، كىرپىكلەرگە ئوشۇق تۈك چىقىشتىن ساقلايدۇ ۋە كۆيدۈرۈپ، بىنەپشە يېغى بىلەن ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى تۆشۈركىگە تېمىتىلسا، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىگە، دوۋسۇندىكى يېرىڭلىق زۇلۇك قۇرتى چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

مەزكۇر قۇرتنىڭ چوڭىدىن 15 دانىسى تېرىك ئېلىپ، 80 گرام قۇرۇق خاراتىن (نەم يەردىن شوينىغا ئوخشاپ چىقىدىغان قىزىل قۇرت) بىلەن 300 گرام يېڭى، پاكىز كۈنجۈت يېغى بىلەن تازا قاينىتىپ، ئاندىن كېيىن ساپ قىلىپ شېشىدە ساقلايدۇ. ھاجەت بولغان چاغدا، ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى ئەتراپلىرىغا ۋە ئۆزىگە چاپسا، جىنسىي ئەزانى قوزغايدۇ. مەزكۇر ياغنى سۇ چۈشۈپ، كونىراپ قېتىپ قالغان ئۇرۇقدانغا بىر قانچە كۈن ئۇزمەستىن قىزىتىپ چاپسا، ئۇرۇقدانغا چۈشكەن سۇنى يوقىتىپ ساقايتىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

مەزكۇر قۇرتنىڭ ياخشىسىنى بۇزۇق قان بار ئەزاغا مەسىلەن: سەپكۈن، ساقايمايدىغان يېرىڭلىق چاقىلار ۋە تەمرەتكىلەر بار ئەزاغا يېپىشتۇرۇپ قويۇلسا، بۇزۇق قانىنى شوراپ يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك نەشتەر بىلەن قان ئالغىلى بولمايدىغان نازۇك ئەزالارغا يېپىشتۇرۇپ قويۇلسا، بۇزۇق قانلارنى شوراپ تازىلايدۇ. لېكىن زۇلۇك قويىدىغان كىشىلەرنىڭ بەدىنى بۇزۇق خىلىتلاردىن تازا بولۇش، سوغۇق سۇ، سوغۇق ھاۋا، ئاچچىق-چۈچۈك نەرسىلەردىن ساقلىنىشى لازىم. ئەتىسى زۇلۇك قويغان جايغا يەنە قويۇلسا، قېيىپ قالغان قانلارنى تارتىۋالىدۇ. لېكىن 2- قېتىم قويۇلغاندا ئاۋۋالقىدىن سانى ئازراق بولۇشى لازىم. ئاۋۋالقى كۈندە 10 نى قويسا، 2- كۈندە 5 دانە قويۇش لازىم. لېكىن كېسەلنىڭ قۇۋۋىتىگە قاراش كېرەك.

زۇلۇكنى قويۇشتىن ئىلگىرى بېشىنى تۆۋەن قىلىپ تۇرسا، ئۆزىدىكى بۇزۇق قانىنى قۇسىدۇ. ئاندىن كېيىن قويىلىدۇ. زۇلۇكنى قويغان جايىنى خام بىلەن سۈركەپ قىزارتىپ، ئاندىن كېيىن قويۇلسا ياخشى بولىدۇ. قانىنى شوراۋاتقان ۋاقتىدا يۇلۇپ ئېلىۋەتمەسلىك كېرەك، ئۆزى قويۇپ بەرگەندە ئالسا بولىدۇ. تۇز، كۈل ياكى پىياز سۈيىنى ئاغزىغا چېچىپ قويسا ئۆزى بوشايدۇ. بوشىغاندىن كېيىن ھاراقتا چىلانغان پاختا بىلەن شۇ جاي سۈرتۈپ تازىلىنىدۇ. ئەگەر زۇلۇك قويۇلغان جايدىن قان توختىمسا، قانىنى توختىتىدىغان دورا ئىشلىتىلىدۇ. زۇلۇك قويغان جاي سۇ ياكى ھاۋا تەگكەن سەۋەبتىن ئاغرىسا ياكى ئىششىپ قالسا، قىچىشسا، ئۇ چاغدا زەرچىۋىنى سۇ بىلەن ئېزىپ، خېمىر قىلىپ قىزىتىپ، قايتا-قايتا چاپسۇن.

سوغۇق سۇ، سوغۇق ھاۋادىن ساقلانسۇن. زۇلۇك قانىنى شوراپ بولۇپ، ئەزادىن جۇدا بولغاندىن كېيىن زۇلۇكنىڭ ئاغزىغا بىر ئاز تۇز چېچىپ قويسا، بارلىق قانلارنى قۇسىدۇ ۋە ئۆلىدۇ. ئەگەر بىر ئادەم زۇلۇك بار سۇنى ئىچىپ قېلىپ گالدا توختاپ قالسا، سىركە ۋە تۇز بىلەن غار-غار قىلسا چىقىپ كېتىدۇ.

تەركىبى سۇزۇك سۇدا بولىدىغان زۇلۇك قۇرتىنىڭ تېنىدە قانىنىڭ ئۈيۈپ قېلىشىغا قارشى بىر خىل ماددا ـ ھىرودىن بار. ئۇ، كاربون، ھىدروگېن، ئازوت، سۇلفۇر قاتارلىق ئىئونلار تۇتىدۇ. كىسلاتالىق رېئاكسىيە بېرىدۇ. ھاۋا، ئىسسىقتا ئاسان بۇزۇلىدۇ. شۇڭا ساقلانغان زۇلۇكتا مۇنداق تەركىب ئاللىقاچان يوقالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يېڭىسى ئوبدان.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى قانىنى راۋان قىلىش، قايغان قانىنى ماڭدۇرۇپ ئىششىق قايتۇرۇش، تېبابەتتە ئىشلىتىلىدىغان زۇلۇك قارامتۇل خورما رەڭلىك بولغىنى ياخشى.

جۇڭيىلار ھەيز توسۇلۇپ قېلىش، ھەيز تەسلىشىش، بالىياتقۇ مۇسكۇللىرى (گۆشلىرى) ئىششىش، قانلىق ئىششىق (دوختۇرلار گېما توما دەپ ئاتايدۇ)، ھەيز توختاپ قېلىشتىن بولغان تۇتقاق كېسىلى (ئېپىلېپسىيە)، يىقىلىش-تايىاق زەربى تەككەن جايدا قان قېيىپ (كۆكىرىپ) ئاغرىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ. تىرىك زۇلۇكنى يالىلۇغلىنىپ تومۇرلارغا قان تولۇپ قىزارغان جايلارنى شورۇتۇشقا ئىشلىتىلىدۇ (تىرىك زۇلۇكنى سۇزۇك سۇ قۇيۇلغان شىشىگە سېلىپ، ئىككى تال كۆك چۆپ تاشلاپ قويۇلىدۇ، بىر قېتىم ئىشلىتىلگەن زۇلۇك قايتا ئىشلىتىلمەيدۇ). تۇتقاق كېسىلگە كۆيدۇرۇپ ئىچكۈزۈلىدۇ.

مىقدارى قۇرۇقىدىن ياكى كۆيدۇرۇلگىنىدىن سۇفۇپ ياساپ، بىر قېتىمدا 2～1 گرامدىن كۆنىدە 3～2 قېتىم ئىچكۈزۈلىدۇ.

قوشۇمچە قورۇپ سارغايتىلغان زۇلۇك 20 گرام، رەۋەن 80 گرام ۋە ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى 80 گرام ئېلىپ، سوقۇپ، ھەر قېتىمدا 7 گرامدىن قىزىتىلغان ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلسە، يىقىلىپ، زەربە تېگىشتىن بولغان زەخمىلىنىش، قان قېيىش، قورساق كۆپۈپ ئاغرىش، چوڭ-كىچىك تەرەت كەلمەي ئەھۋالى ئېغىر بولغانلارنى داۋالىغىلى بولىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن نۇسخا).

زەرنىخ

REALGAR (ARSNIC) 雄黄

تونۇش بۇ كاندىن چىقىدىغان بىر خىل جىسىم بولۇپ، گۈڭگۈرت پوقىغا ئوخشاش. تۈتۈن خاراكتېرلىك پاردىن (ھىدروگېن سۇلفىد) تەسىرىدىن پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭدا زېمىن مادىدىسى، ئېغىر ھۆللۈك كۆپرەك، گۈڭگۈرت پوقى مادىدىسى ئاز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوتتا يانمايدۇ. بۇ 5 خىل بولىدۇ. يەنى سېرىق، قىزىل، كۆك، ئاق، قارا رەڭلىك بولىدۇ. ھەممىدىن ياخشىسى ياپىلاق سېرىق رەڭلىكىدۇر، بۇ خىلدىكىسى ئالتۇنغا ئوخشاش پارقىرىما بولىدۇ. بۇ ۋەرىقى زەرنىخ دەپ ئاتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، قىزىلنىڭ تەبىئىتى 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. قالغان 3 خىلنىڭ ھەممىدىن قۇۋۋىتى ئارتۇق. ھەممىسىلا زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى ھەممە خىللىرى بەدەننى ئېچىشتۇرۇش، ئۆزگەرتىش، كۆيدۇرۇۋىش، زەخمىلەردىكى ئارتۇق

گۆشلەرنى يەپ يوقىتىش، تاز، قوتۇر، گۆشخور چاقىلارنى يوقىتىش، قورساقتىكى ھەر تۇرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، تۇكلەرنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى راتىيانەج بىلەن مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە دائۇسسۆئىلەپ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھاك، كۈل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەر بىلەن كۈچسىزلەندۈرۈپ چاپسا، تۇكلەرنى چۈشۈردۇ (بۇ ھەقتە كۆيدۈرگىنىنىڭ قۇۋۋىتى ئارتۇقراق)؛ زەپتى بىلەن چاپسا، بارماق ئۇچىدىكى بەرەسكە مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن چاپسا، بەدەندىكى پىتلارنى ۋە باشقا ھاشاراتلارنى يوقىتىدۇ. چاۋا ياغ بىلەن چاپسا، دانىخورەكلەرنى يوقىتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن چاپسا، مەقئەتتىنىڭ مۇدۇر چاقىلىرى، بوۋاسىر، بۇرۇننىڭ جاراھىتى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ (بۇ ھەقتە قىزىلىنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ئوبدان). مۇناسىپ دورىلار بىلەن چاپسا، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىدۇ، چىشنىڭ تۇۋۈلىرىگە گۆش ئۇندۇرىدۇ. بۇنىڭ سېرىقىنى خام ھالدا ئاز مىقدارىدا يېسە، يۆتەل، سوغۇق بەلغەمدىن نەپەس سىقىلىشلارغا تېخىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك مىئەسائىلە، چىلغوزا مېغىزى، بادام مېغىزى، زەرنىخلەردىن جەمئىسى 1.6 گرام ئېلىپ، بۇي سېلىپ نەيچە ئارقىلىق گالغا ئالسا، ھەمدەش، نەپەس سىقىلىش، كونا يۆتەللەر ئۇچۇن بەك ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ (مەزكۇر ئەمەلنى بىر قانچە قېتىم قىلىش كېرەك ۋە بۇ ئەمەلنى قىلغاندىن كېيىن بۇغداي ئۇنى، بادام مېغىزى، يېڭى سېرىقمايلار بىلەن ئاتلا قىلىپ ئىچىش كېرەك. چۇنكى مەزكۇر ئاتلا تۇتۇنىنىڭ گالغا يامان تەسىر بېرىدىغىنى يوق قىلىدۇ). 0.15 گرام قىزىل زەرنىخنى ھەسەل بىلەن ئىچسە، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ، گال، كۆكرەكتىكى كىرلارنى يوق قىلىدۇ. بۇنى مۇۋاپىق مىقدارىدا ئېلىپ، چاۋاياغ بىلەن ئىچىپ قەي قىلسا، تۆت كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپ ئۇچۇن ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ (لېكىن مۇمكىنقەدەر ئىچىدىن ئىشلەتمەگەن ئوبدانراق).

مەسلەن: قولتۇق ۋە باشقا بىرەر ئەزاغا تۇك ئۇندۇرمەسلىك توغرا كەلسە، شۇ ئەزانىڭ تۇكلىرىنى يۇلۇپ تازىلاپ، ئاندىن قىزىل زەرنىخنى يېڭى قار ياكى مۇز سۇيى بىلەن مەزكۇر ئەزاغا ئوبدان سۈرتۈپ قويسا پەقەت تۇك چىقمايدۇ. ئەگەر قىزىل زەرنىخنى كالىنىڭ ئۆتى، ھەمشۇئانە، سېرىقچېچەكلەرنىڭ سۇيى بىلەن قولغا ياكى باشقا ئەزاغا چېپسە، ئاندىن ئوتنى تۇتسا ئوت كۆيدۈرمەيدۇ. كۆيدۈرۈلگەن زەرنىخنى ئاق قۇشقاچنىڭ پوقى بىلەن سۈگەلگە چاپسا، سۈگەلنى يوق قىلىدۇ. سەبرى، ھەببۇلبان ۋە كۈدە سۇيى بىلەن چاپسا، بۇۋاسىرنىڭ دانىلىرىنى يوق قىلىدۇ، بارلىق زەخىم جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

زەرنىخنى سوت بىلەن سۈيۈلدۈرۈپ، تەخسىگە قويۇپ قويسا، چۈشكەن چۈمۈن ئۆلىدۇ. بەلكى ئوستىدىن ئۆتسىمۇ ئۆلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بىر يېرىم گرامغىچە.

ئورۇنباسارى سېرىقنىڭ ئورۇنباسارى يېرىم مىقدارىدا قىزىل زەرنىخ، ھەر ئىككىسىنىڭ ئورۇنباسارى كۆپىنچە خۇسۇسىيەتلەردە گۈڭگۇرت پوقىدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار خىلتىلارنى كۆيدۈرىدۇ ۋە ئۆزگەرتىدۇ. سىرتىدىن كۆپ ئىشلەتسە، قارا داغ پەيدا قىلىدۇ، باھنى سۇسلاشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى خىلتىلارغا بۆلىدىغان زەرەرنى توسۇشتا، سېرىقماي بىلەن سېرىق ھېلىلە ئىلتىلىدۇ. تېرە بىلەن باھقا بولىدىغان زەرەرنى يوقىتىش ياكى توسۇشتا، بۇنىڭ تۇزەتكۈچىسى سېرىق گۈلنى، گۈرۈچ ئۇننى سۈركىمەكتۇر.

ساقلاش بۇنىڭ قۇۋۋىتى 4 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تەركىبى ئارسېنىك 75%، سۈلفۇر 24.9 ۋە ئاز مىقدارىدا باشقا مەدەن تەركىبلىرى بار.

جۇڭيى تېبابتىده ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرلىك، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، بەلغەم بوشىتىش، ئىلان زەھىرىنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار. جۇڭيى تېبابتىده ھەب ياساپ ئىچىشكە، ئاسان زەھەر قايتۇرۇش ئۇچۇن بېرىلىدۇ. بۇ «شڭخۇك جېدۇۋەن» دەپ ئاتىلىدۇ.

جۇڭيىلار بۇنى ئەركەك زەرنىخ دەپ ئاتايدۇ. يەنە بىر خىل پۇتۇنلەي سېرىق رەڭده ئالتۇندەك پارقىراپ تۇرىدىغىنى 雌黄口 (سى خۇاڭ-چىشى زەرنىخ) لاتىنچە AURIPIGMENTUM دەپ ئاتىلىدۇ.

تەبىئىتى ۋە ئىشلىتىلىشى يۇقىرىقى بىلەن ئاساسەن ئوخشايدۇ. كېيىنكىسىدىن كۇشته ئېلىنىدۇ. ئۇنى دوختۇرلار ئارسېنىك ئوكسىداتۇم (كۆيدۈرۈلگەن ئارسېنىك) دەپ ئاتايدۇ. سىرتقا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇقىرىدىكى ئىككى خىل ماددا ئۇيغۇر تېبابتىده ئىشلىتىلگەندەك ھاشارات ئۆلتۈرۈش، قوتۇرنى داۋالاش، ياماق ياپىلارنىڭ ئۆلۈك گۆشلىرىنى يوقىتىش، ئىلان زەھىرىنى قايتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ. زەھەرلىك ماددىلار بولغانلىقى ئۈچۇن ئىلاج بار ئىچىشكە بېرىلمەيدۇ. قاتتىق نازارەت ئاستىدا ساقلايدۇ.

زەرنەب

(زرنب ـتالس پەر)

ABIES SPECTABILIS (HYMALAYAN FIR) 喜马冷杉

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى ياۋا سەتەرنىڭ يوپۇرمىقىدىن كەڭرەك، رەڭگى سېرىققا مايىل، پۇرىقى خۇشبۇي، پورتىخالنىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى سېرىق، ئۆسۈملۈكىنىڭ ئېگىزلىكى 50 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تېنىسى 4 چاسا، ئىچى كاۋاك، تەمى ئۆتكۈر كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2ـ دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى خىلتىلارنى يۇمشىتىش، ئاشقازان، جىگەر ئاجىزلىقىنى قۇۋۋەتلەپ قىزىتىش، كۆگۈلنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىده بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئېچىسە، بارلىق رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ، پەي كېسەللىكلىرى، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ھېق تۇتۇشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. بەلغەمنى يوقىتىدۇ، ئاشقازانىنىڭ تاماق ھەزىم قىلىش قۇۋۋىتىنى كۈچەيتىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. سىيىش قىيىنلىشىش، دوۋساقنىڭ سوغۇقلۇقى ئېشىپ كېتىشلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ، ھۆل زەرنەبنىڭ سىقىلغان سۈيى كۆگۈلنى ئېچىشتا ھاراقنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. سىقىلغان سۈيى گۈل بېغى ياكى بىنەپشە بېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، سوغدىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 2 باراۋەر دارچىن ياكى لاچىندانە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز، ئاجىز كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى يۇمغاقسۇت ۋە ئىلمان جۇلاپ.

قۇۋۇتى 4 يىلغىچە تۇرىدۇ.

ئەسكەرتىش بۇ ئۆسۈملۈك لۇغاتۇلئەدۋىيىدە زەرنەب - تالسىپەر دەپ كۆرسىتىلگەن بولسىمۇ، ھەر ئىككىسى ئايرىم يېزىلغانلىقى ئۈچۈن ئۆز ئەينى بىلەن تونۇشتۇرۇلدى.

زەمچە

(شەب)

ALUNITE (ALUMEN) 明矾

تونۇش بۇ ئەسلىدە سۈيۇق ماددا بولۇپ، كانغا يىغىلىپ قاتىدۇ. دەزمىننىڭ ئۆزگەرگەن ئەزالىرىدىن بولۇپ، ئۇلار سويۇغاندا قاتىدۇ. زاكقا ئوخشايدۇ، بىرئاز ئاچچىقلىقى بار. ئەمما زاكنىڭ ئاچچىقلىقى ئارتۇق، كۆپلىگەن خۇسۇسىيەتلىرى زاكقا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ مەدەنلىرى، يەمەن، مىسىر، ئەرمەنىستان ۋە باشقا كۆپلىگەن شەھەرلەردىن چىقىدۇ. بۇنىڭ خىلى كۆپ. ئەمما ئىشلىتىلىدىغىنى 4 خىل بولىدۇ. 1- خىلى ئاق، سۈزۈك ياكى بىر ئاز سېرىقلىققا مايىل، شەب يەمەنى دەپ ئاتىلىپ ھەممىدىن ياخشىراق بولىدۇ. 2- خىلى: ئاق، سۈزۈك، بۇنىڭدا ئەسلا سېرىقلىق بولمايدۇ. بۇ زاج بىللورى دەپ ئاتىلىدۇ. پارچىلىرىنىڭ بەزىسى تۆت چاسا، بەزىسى تومچاق، يېرىلاڭغۇ بولىدۇ. 3- خىلى يۇمىلاقراق بولۇپ، بۇ زاج مۇددەھرەج دەپ ئاتىلىدۇ. 4- خىلى يۇمشاق، سىلىق، تېز سۇنىدىغان، بەدبۇي بولىدۇ. بۇ زاجى زەپەر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇندىن باشقا يەنە 3 خىلى بار.

1- خىلى سېرىق ئۆزۈنچاق، 2- خىلى قىزىل، 3- خىلى كۆك زاكقا ئوخشايدۇ. تەمى تۇزلۇق. يۇقىرىقىلارنىڭ ئالدىنقى 4 خىلىدىن باشقا ھەممىسى ئىشلىتىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھەممىسىنىڭ تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ھۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇش، زەخمىلەرنىڭ قېنىنى توختىتىش، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىش، يېرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ قان، يېرىڭلىرىنى يوقىتىپ، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، مېتاللاردىكى داتنى ئېلىش، سۇنى، شارابنى ساپ قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق مىقداردا ئىچسە، قۇسۇشنى ۋە كۆڭۈل ئېلىشىشنى توختىتىدۇ. سۈيدۈك تۇتۇش قۇۋۇتىنى زىيادە قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، بىرئاز سۇدا ھەل قىلىپ، بۇرۇنغا تېمىتسا، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. زەمچە ھەل قىلىنغان سۇ كۆزگە قايتا-قايتا تېمىتىلسا، كۆزدىكى نېپىز ئاق پەردىنى يوقىتىدۇ. زەمچىنى زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ. قۇلاقتىن كېلىدىغان ھۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇپ، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئۇ مايىنى سىرتتىن سۈركىسە، ئۇرۇقدانىنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. زەمچىنى كۈشتە قىلىپ، مەرۋايىت، شېكەر، توخۇ تۇخۇمىنىڭ شاكىلى ۋە كېلەرنىڭ مايىقىنى قوشۇپ سالايە قىلىپ، كۆزگە تارتسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقىنى يوقىتىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن). مەزكۇر سۈرمىنى تەييارلاشتا، ھەممە قىسمى باراۋەر مىقداردا ئېلىنىدۇ، تەكشى سالايە قىلىنىدۇ. زەمچىنى موزا، سۇماق بىلەن يۇمشاق سالايە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىن ئاقىدىغان ياشلارنى ۋە كۆزدىكى كونا قىزىللىقنى، كۆز جىيىكىدىكى ئىششىقلارنى، كۆزنىڭ چۆرىسىدىكى دانىلارنى يوقىتىدۇ. ئەگەر زەمچىنى فۇپەل بىلەن يۇمشاق سالايە قىلىپ، سۈفۈپ تەييارلاپ چىشقا سۈركىسە، چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چىشنىڭ تۇۋىنى چىڭىتىدۇ. بوشاپ قالغان چىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. زەمچىنى كاللەكبەسەي يىلتىزىنىڭ

كۆلى بىلەن قوشۇپ ئېزىپ، ئېغىزغا (تاماققا) چىققان دانىلارغا سەپسە ياكى زەمچىنى ئېزىپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ، تاماقتىكى دانىلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. زەمچىنى سىركە ياكى ھەسەل بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا ياكى يۇمشاق ئېزىپ سەپسە، چىشنىڭ تۈۋىدىكى ئىششىقلار ۋە كىچىك تىلدىكى ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

زەمچىنى ئېزىپ، ياغ بىلەن قوشۇپ، بەلغەمدىن بولغان ئىششىقلارغا چېپىلسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بەدەنگە چېپىلسا، ئىستىسقائى لەھمىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاس دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ قولتۇققا چاپسا، قولتۇق سېسىقلىقىنى، تەرلىشىنى توسىدۇ. تۇز، موزا، قىزىلگۈل، سىركىلەر بىلەن قوشۇپ يامرايدىغان يىرىڭلىق چاقىلارغا چاپسا، چاقىلارنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنى توسىدۇ. قىزىق سۇ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپسا، قىچىشاق ۋە يىرىڭلىق قوتۇر كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپسا، بەدەندىكى جاراھەتنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. زەمچىنى ئەسىرراتىنىڭ ئۇسارىسى بىلەن قوشۇپ، قۇلاقنىڭ ئارقىسىغا چاپسا، قۇلاقتىن ئاقىدىغان ماددىلارنى توختىتىدۇ، بەھەققە مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركىنىڭ دۇغى، موزا ۋە زەمچىنى باراۋەر مىقداردا ئېلىپ، ئېزىپ چاپسا، گۆشخور جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. زەمچىنى سۇدا ھەل قىلىپ ئاقىرىپ قالغان تىرناقنى چاپسا، شۇنىڭدەك ئۇششاق قوللارنىڭ قىچىشاقىغا، تىرناق چۆرىسىدىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە، سوغۇقنىڭ تەسىرىدىن بولغان يېرىقلارغا چاپسا، مەنپەئەت قىلىدۇ. زەمچىنى سۇدا ھەل قىلىپ، ئوتتا كۆيگەن جايغا سەپسە، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قاپارتقۇ ھاسىل بولۇشتىن ساقلايدۇ. موم بىلەن چاپسا، داخەسكە مەنپەئەت قىلىدۇ. زەمچىنى سۇدا ھەل قىلىپ چاچقا، بەدەنگە چاپسا ياكى يۇسا، پىتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. ھەر قانداق ئەزادىكى ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىدۇ. يۇمشاق زەمچىنى يالغۇز يۇڭ لاتىغا سېپىپ، ھەمەل قىلسا، داۋاملىق ئېقىپ تۇرىدىغان بالىياتقۇ قېنىنى توختىتىپ، بالىياتقۇنىڭ ھۆللۈكلىرىنى قۇرۇتۇپ، نورمال ھالەتكە كەلتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.2～0.15 گرام (بىر گرامنىڭ 15/100، 20/100 قىسمى).

ئورۇنباسارى نۆشۈدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنىڭدىن 3 گرام ئىچىش كۆپ زەھەرلىك، قاتتىق يۆتەل پەيدا قىلىدۇ. بەدەننى قۇرۇتىدۇ ھەم ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى يېڭى سېغىلغان سۈتنى ئىچىش، كالا مەسكىسى ياكى كالىنىڭ سېرىق يېغىنى ئىچىش، شېكەر، ناۋات، يېڭى، ھۆل مېۋىلەرنى يېيىش ۋە قۇسۇشتىن ئىبارەت.

بۇ ئاق زەمچىنىڭ ئەسلىي مەدەن تېشى بولۇپ، ئۆزىدە گۈڭگۇرت تىزابى تۈتىدىغان سۇيۇقلۇق ياكى پارلارنىڭ كالىي ھەم ئالىيۇمىن ماددىلىرىنى تۈتىدىغان تاشلار (خۇسۇسەن ھامىز كىسلاتالىق يانار تاغ تاشلىرى) بىلەن ئۇچرىشىشى نەتىجىسىدە خىمىيۋى ئۆزگىرىش ياسىشىدىن ھاسىل بولىدۇ. بەزىبىر كۆپ خىل مەدەنلىك كانلاردىمۇ چىقىدۇ.

ئاق زەمچە ئەنە شۇ تەبىئىي زەمچە تېشىنى چەككىلەش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان زەمچە جەۋھىرىدىن ئىبارەت. بۇنى لاتىنچە ALUMEN ، خەنزۇچە 明矾 (مىڭ فەن) دەپ ئاتىلىدۇ. ھازىر بازارلاردا سېتىلىدىغان زەمچە شۇ كېيىنكى خىلدىن ئىبارەت.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ. يىلنىڭ ھەممە ۋاقتىدا كولاپ ئېلىش مۇمكىن. كولاپ ئېلىنغان يېرىك زەمچىنى پىششىقلاشتىن ھاسىل بولىدۇ. ئالدى بىلەن ئۇنى سۇدا ئېرىتىپ، قاينىتىپ، پارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇقلاشتۇرغاندىن كېيىن سوۋۇتۇشتىن كرىستال ھالغا كېلىدۇ.

تەركىبى زەمچە تېشى (ئالۇنىت) ئالىيۇمنۇم، كالىيۇم، سۇلفات بازىكۇمدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ

تەركىبىدە 11.4% كالىي، 37% ئالبۇمىن، 38.6% پروتسىنت سۇلفۇر، 13% سۇ بار.

ئاق زەمچە ئالبۇمىنۇم كالىيۇم سۇلفاتتۇر.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، ئاچچىق-چۈچۈك.

خۇسۇسىيتى قىزىتمىنى پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

قورۇغۇچى دورا بولغانلىقى ئۈچۈن چىش ئاستىلىرى قانىغاندا، بۇرۇن قانىغاندا قان توختىتىشقا، بۇرۇن پالىپى، ئېغىز بوشلۇقلىرىنىڭ يارىلىرى، ئېغىزنىڭ سۈت يارىلىرى، كۆز ئاغرىقلىرى ۋە قولتۇق تەرلەشنى داۋالاشقا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. گال، كاناي شاخچىلىرى ۋە ئاشقازان-ئۈچەيلەرنىڭ سۇلۇق ياللۇغلىرىنى داۋالاشتا ئىچىلىدۇ، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش ۋە ھەر خىل قاناشلارنى توختىتىشتا ئىچىلىدۇ. تۇتقاق كېسىلىگە (ئېپىلېپسىيىدە) باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئۇنۇم بېرىدۇ. سېرىق كېسەلنى، ئىچ ئۆتكىنى، ئاياللاردىكى ئاق خۇن كېلىش كېسىلىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

مىجەزى ھۆل، ئىسسىق بولمىغانلارغا بەرمەسلىك كېرەك.

زەمچە كۇشتە قىلىپ ئىشلىتىلسە، ئۇنىڭ تالقىنى نەملىك تارتىش، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، ئاشقازان كىسلاتالىرىنى تەڭشەشتە كۆيدۈرۈلمىگەن زەمچىگە قارىغاندا ئۇنۇمى ياخشى.

سابۇن

(سوپۇن)

SAPO DURUS 肥皂

تونۇش بۇ مەشھۇر نەرسە بولۇپ، رەڭگى ئاق سېرىققا مايىل.

چىقىش ئورنى شىنجاڭ ۋە باشقا ھەممە يەرلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ماددىلارنى پىشۇرۇش، كىرلەرنى تازىلاش، ئىششىقلارنى يۇمشىتىش، جاراھەتلەردىكى ئۆلۈك گۆشنى كېسىش، بەدەننى پارقىرىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە بېسە، ھاملىدار بولۇشنى توسىدۇ. لاتىغا يۆگەپ، بالىياتقۇ ئاغرىغا قويسا، قوساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ (مەيلى ئۆلۈك بولسۇن، مەيلى تىرىك بولسۇن). ئەگەر بۇنى باراۋەر مىقدارىدا خېنە بىلەن چاپسا، تىز ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، قارا داغ، سەپكىل مەنپەئەت قىلىدۇ.

سوپۇننى سىماب ۋە سۇلەيمانى تۇز بىلەن چاپسا، كونا مۇپاسىل ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆيدۈرۈلگەن ئاق زاك بىلەن چاپسا، قۇباغا مەنپەئەت قىلىدۇ. گۇل يېغى بىلەن پىشۇرۇپ چاپسا، ئۇششاق باللارنىڭ بېشىدىكى چاقىلارنى قۇرۇتىدۇ. بۇنىڭ ئۇسۇلى: باللارنىڭ بېشىغا چېپىپ، بىر قانچە كۈن قويۇپ، ئاندىن قىزىق سۇ بىلەن يۇيۇپ قايتا چاپسا، چاقىلار يوقىلىدۇ. بۇ ھەقتە سوپۇن مۇھىم دورىلارنىڭ قاتارىدا تۇرىدۇ.

كەپتەرنىڭ مايىقى ۋە ھاك بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، كودۇمبا چاقىلارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن باشنى يۇسا؛ باشنىڭ كىرلىرىنى، پىتىلرىنى، ئۇششاق مۇدۇرلىرىنى يوق قىلىدۇ. چاچنى بۇدۇرە

قىلىدۇ. لوئابلار بىلەن چاپسا، قىچىشقاق، قوتۇرلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن شىياق قىلىپ مەقئەتكە قويسا، خام خىلتىلارنى سۈرىدۇ. چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىپ، راۋان قىلىدۇ. مەقئەتتىكى ئۇششاق قۇرتلارنى چىقىرىدۇ (بولۇپمۇ كىچىك بالىلاردىكى). بۇنى ساپال قاچىغا سېلىپ، كۆيدۈرۈپ، ئېزىپ، ئاندىن ناسۇر چاقنى قىزىق سۇ بىلەن ئوبدان يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ، مەزكۇر كۆيدۈرۈلگەن سوپۇن سۇفۇپىنى سەپسە، ناسۇر چاقنى ساقايتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئىچىدىن ئىشلىتىشتە ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى هاك ۋە شاخار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنى كۆپ مقداردا يېسە، گالىنى، ئاشقازاننى كۆيدۈرىدۇ، ئىچىنى سۈرىدۇ. ئىچكى ئەزاغا يىرىڭلىق چاقا ۋە تۆشۈك پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئىسسىق سۇ ۋە كۈنجۈت يېغى بىلەن قۇستۇرۇش، ئاندىن كېيىن ياغلىق گۆشلەرنىڭ شورپىسىنى بادام يېغى بىلەن ئىچىش.

ئەسكەرتىش بۇنى ئىچكۈزۈشكە بولمايدۇ.

تەركىبى يۇقىرى سوپۇن كىسلاتالىرىنىڭ مەسلەن: پالماتىن كىسلاتاسى، ستېئارىن كىسلاتاسى ۋە ئولېيىن كىسلاتالىرىنىڭ تۇزىنى تۇتىدۇ. ئادەتتە ياغنى كۆچلۈك ئويغۇچى شاخارلار بىلەن قاينىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان مەھسۇلات بولۇپ، قاتتىق ۋە يۇمشاق تۈرلىرى بار.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە سوپۇن ئاساسلىقى سىرتقى جاراھەتلەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئىشلىتىش ئۇرنى ئۇيغۇر تېبابەتتىدە ئىشلىتىلگەن كېسەللىكلەر بىلەن ئوخشاش.

كالىي شاخرى بىلەن تەييارلانغان زىغىر ماي سوپۇنىنى يېشىل سوپۇن (SAPO VIRDIS) دەپ ئاتايدۇ. سانجىقلارنى داۋالاش ئۈچۈن زاتىلرىيە، زاتىلجەنبىدە ۋە ئۆپكە قېپىغا ۋە سۇ يىغىلغاندا بانكا (لوڭقا) قويۇش ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

كۆپىنچە تاز، قوتۇرغا ئوخشاش تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتا مەلھەملەرگە قوشۇلىدۇ.

سالاجىت

(مومىيا)[1]

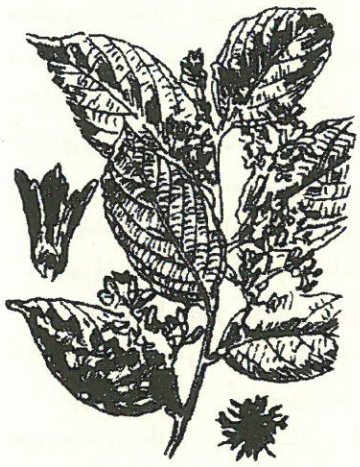
STYRAX BENZOINI 安息香

تونۇش بۇ بىر خىل مومغا ئوخشىغان دورا بولۇپ، تاغلارنىڭ يوچۇقلىرىدىن سىزىپ چىقىدۇ. ئاندىن كېيىن قاتىدۇ. بۇ بىر نەچچە خىل بولىدۇ. كۆپىنچىسى قارامتۇل رەڭلىك، دۇغلۇق كېلىدۇ. ياخشى ۋە ناچار بولىدۇ. ياخشىسى يۇقىرىدا ئېيتىلغاندىن ئىبارەت، ناچىرى مايمۇننىڭ پوقى بولۇپ، بۇ بىر تۈرلۈك ئۆزى قارا، قۇيرىقى ئۇزۇن مايمۇننىڭ مومىيانى يەپ، ئىچى سۈرۈشىدىن پەيدا بولىدۇ. سالاجىتنى تونۇمايدىغان كىشىلەر مايمۇننىڭ پوقىنى سالاجىت (مومىيا) دەپ ئېلىپ كېلىپ ساتىدۇ.

چىقىش ئورنى سۇماترا ئارىلى، لائوس ۋە تايلاندلاردىن چىقىدۇ.

---

① لوغاتلىكدۇبىيدە سالاجىت بىلەن مومىيانى ئايرىم-ئايرىم نەرسە قىلىپ كۆرسىتىلگەن. سالاجىت ماۋزۇسىدا سالاجىتنى ئاسفالت دەپمۇ ئېيتقان. شۇنىڭدەك ستراكس بېنزويىن دەپمۇ كۆرسەتكەن. شۇنىڭ بىلله سالاجىت غەيرىي خالىس مايمۇننىڭ نىجاسىتى ئىكەنلىكىنىمۇ بايان قىلغان. شۇ سەۋەبلىك يۇ دورىغا سالاجىت دەپ ماۋزۇ قويدۇق. ئەمما ستراكس تاغدىن ئەمەس، ئۆسۈملۈكتىن چىقىدۇ. كۆپىنچە سۇماترا ئارىلى، لائوس ۋە تايلاندلاردىن چىقىدۇ. مەنبەئى ھەر خىل بولسىمۇ، ئەمما ھەممىسىنى گۈمىنى بېنزويىن دەپ ئاتىلىدۇ. تەتقىق قىلىپ كۆرۈلۈشىنى سورايمىز - تەھرىر.

74 - رەسىم. سالاجىت

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، خىلىتلارنىڭ بۇزۇلۇشىنى توسۇش، نەپەس ئورگانلىرىنى ئېچىش، قېرىلىقتىكى دەقەتچىلىكنى توسۇش، مەنىنى تۇتۇش، سۈيدۈكنى تۇتۇش، باھقا قۇۋۋەت بېرىش، دوۋساقتىكى تاشنى ئېزىپ چىقىرىش، بارلىق ئەزالارغا ۋە روھقا قۇۋۋەت بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتلىرىگە قاراپ ئىشلەتىلسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كىچىك بالىلار ۋە ياشلارغا بېرىلمەيدۇ. چوڭ ۋە ياشانغانلارغا ئەھۋالغا قاراپ 0.8～0.4 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

مەنبەسى STYRAX BENZOIN DRYANDR, STYRAX SUMATRANUS, STYRAX TONKINENENSIES دېگەن دەرەخلەردىن چىقىدىغان پۇراقلىق بېنزىندىن ئىبارەت.

تەركىبى ھەر قايسى ئەلدىن چىققىنىنىڭ تەركىبىگە سۇپىتىگە قاراپ پەرقلىنىدۇ. ئومۇمەن 80% قىسمىنى 3 خىل بېنزويىن رېزىنىسى، 20% نى بېنزويىن كىسلاتاسى تەشكىل قىلىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى يەل ھەيدەش، روھنى كۆتۈرۈش، قېرىلارنىڭ زىققىسىنى پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كۆكۈلنى كۆتۈرۈشكە، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىشقا، ئەرلەرنىڭ مەنىي تۇتالماسلىقىغا، ئاياللارنىڭ خۇن كېسەللىرى، زەھەر قايتۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. جۈكىيى تېبابىتىنىڭ مۇھىم دورىلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.

سامساق

(سۇم)

ALLIUM SATIVUM 大蒜

تونۇش بۇ بىر خىل سەي بولۇپ، شەكلى يۇمىلاق، سىرتىدا ئاق ۋە سۆسۈن رەڭلىك نېپىز پوستى بار. تەمى ئاچچىق-چۈچۈك، ئۆتكۈر پۇراقلا ئىگە، يوپۇرمىقى پىچان يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ.

سامساق ئىككى خىل بولۇپ، تاغنىڭ ۋە ئۆلكىنىڭ سامسىقى دەپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ. ئۆلكە سامسىقىنىڭ دانىسى ئازراق، ئۆزى كىچىكرەك، يوپۇرمىقى تارراق، چېچىكى ئاق، ئۇرۇقسىز بولۇپ، ئۆزىنى كۆچۈرۈش ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

تاغ سامسىقىنىڭ پارچىسى كۆپرەك، ئۆزى يوغان، يوپۇرمىقى كەڭ، چېچىكى ئاقتا مايىل كۆكۈش، يىلتىزى (بېشى) بىر دانىلا بولىدۇ. بۇنىڭ بېشى يوغان ھەم پۇتۇن بولغىنى ياخشى ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن، تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

75 - رەسىم. سامساق

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، ئازراق ھۆللۈك ھەم ھارارەتى بار. تاغ-ئېنىك 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قوۋۇۋەتلەش، يەل ماگدۇرۇش، ياندۇرۇش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، خۇننى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، تەرلىتىش ھەم تەم پەيدا قىلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كېسەلنىڭ ئالدىنى ئالدۇ، ھەر خىل سۈلارنىڭ زىيىنىنى توسايدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ يېسە، ژابا كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالدۇ. ئاۋازنى ساپلايدۇ، سوغۇقتىن بولغان دېمى سىقىلىش، ئۇنۇتقاقلىقنى توسۇيدۇ، پالەچ، لەقۋا، تىترىمە كېسەل، پەي كېسەللىرىگە، بېغىش ئاغرىقلىرى، يانپاش ئاغرىقلىرى، ئىرقۇننىسا، ۋەجئۇلۇەرەك، نۇقرىسلارغا پايدا قىلىدۇ. قويۇق خىلىتلارنى يوقىتىدۇ. يەلدىن بولغان قۇلنجى، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ھەيدەشكە، مەنىنى كۆپەيتىشكە، كونا تەپلەرگە، ئۆپكە جاراھەتلىرىگە، مەيدە ئاغرىقىغا، ئۇسسۇزلۇقلارغا، ئىدرا-نىك قېتىپ كەتكىنىگە، يۇزنى چىرايلىق قىلىشقا، غىزاغا تەم پەيدا قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ. چايان، يىلان، ھەرە چاقىنىغا يېسە پايدا قىلىدۇ. مۇسەللەس بىلەن يېسە، ئەغىا دېگەن ئىلاننىڭ زەھرىنى قايتۇرىدۇ. داۋاملىق يېسە، ئاق موينى قارايتىدۇ. ئەنجۇر، سۇزاپ، ياڭاق بىلەن قوشۇپ يېسە، پادى زەھەر (زەھەر قايتۇرغۇچى دورا) قوۋۇۋەتلىك بولىدۇ. زىرە، چىلغوزا بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ يېسە ياكى چىشنى يۇسا، چىشنى قوۋۇۋەتلەيدۇ. قوي سۈتىنى پىشۇرۇپ، ياكى كالا يېغى بىلەن قوشۇپ، قۇرۇق ھەسەلنى قوشۇپ ھالۋا قىلىپ يېسە، باھنى قوزغايدۇ. قاتتىق قىلىدۇ. ياۋا يالپۇز بىلەن قاينىتىپ كىچىك بالىنىڭ بېشى، بەدەنلىرىنى يۇسا، پىتنى يوقىتىدۇ. سامساقنى قاينىتىپ ئولتۇرغۇزسا (ژاننا قىلسا)، بالا ھەمرىيىنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى پالەچ ھەر كۈنى بىردىن ئاشۇرۇپ 40 كۈنگە يەتكەندە 40 نى، 41- كۈنىدىن باشلاپ بىردىن كېمەيتىپ بىرگە چۈشۈرۈپ يەيدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆزى كۆپ نەرسە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئورۇنباسارى يوق.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېيىلسە باش ئاغرىش، خۇننى كۆيدۈرۈش، كۆزنى ئاغرىتىشلار بولىدۇ ھەم بۇۋاسىرغا، ھامىلىدار ئاياللارغا، خانازىرغا زىيان قىلىدۇ. سەپرانى كۆپەيتىدۇ.

كۆپ يەپ يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللار پەيدا بولسا، ئۇنى توسۇش ئۈچۈن سۇ ياكى تۇز بىلەن قاينىتىپ، ئۇستىگە قاپاق ياكى بادام يېغى قوشۇپ، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، سىركەنجۇبىل، ئانار سۈيى قوشۇپ يېسە بولىدۇ.

تەركىبى ماي، ئۇچۇچان مايلار، قەنتلەردىن ئىبارەت. يېڭى سامساق 65% سۇ، 7% ئازوتلۇق ماددىلار، 2% ئازوتسىز ماددا تۇتىدۇ. ياغلار تويۇنمىغان سۇلفاتلار ۋە بىسۇلفاتلارنىڭ بىرىكمىسىدۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى تەركىب بىسۇلفىتلاردىن ئىبارەت. ياپون ئالىمى خىزەچۇنزاۋ-نىڭ ئانالىزىچە، سامساقنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئاللىلسۇلفىد ۋە ھومۇتسىتىنلەردىن ئىبارەت.

فارماكولوگىيلىك تەسىرى بۇنىڭ تەركىبىدىكى سۇلفىدلىق ئۇچۇچان ماي باكتېرىيىلەرگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. 0.5% لىك ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى قوساق كېزىكى تاياقچە باكتېرىيىسىنى 5 مىنۇت ئىچىدە پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ.

پرافېسسور توكىنىنىڭ تەتقىق قىلىشچە، سامساقنىڭ تەركىبىدىكى فىتونسىد ئامىيوباغا قارشى كۈچكە

ئىگە بولۇپلا قالماي، ستافلوكوك، ستربېتوك، تولغاق تاياقچە باكتېرىيىسى ۋە پاراتىف «ئا» ھەم «ب» باكتېرىيىلىرىنمۇ ئۆلتۈرەلەيدۇ. شۇڭا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا بارلىق باكتېرىيىلىك ئۇچەي يالۇغلىرىدا كەڭ تۈردە قوللىنىلماقتا. شۇنىڭدەك تارقىلىشچان زۇكام، يۇقىرىقى نەپەس يوللىرىنىڭ ئەگەشمە يالۇغلىرىنمۇ داۋالاشتا قانائەتلىنەرلىك ئۈنۈم بېرىدۇ. ۋېنا (ئاۋستىرىيە) دا چىقىدىغان ھەپتىلىك تېببىي ژۇرنالنىڭ خەۋەر قىلىشچە، شەرقىي جەنۇبىي ياۋروپا رايونلىرىدا سامساق ئىستېمال قىلىش ئادىتى بولۇپ، مەزكۇر جايلاردا راك كېسلى ناھايىتى كەم ئۇچرايدىكەن. بۇنىڭ سەۋەبى سامساقنىڭ تەركىبىدىكى ئاللىن ئۇچەيدە ياشىغۇچى باكتېرىيىلەرنى تەرتىپكە سېلىپ، زەھەرسىزلەندۈرۈش تەسىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇچەيدە چىرىگەن ماددىلارنى كېمەيتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن راكنى چەكلەش ئۈنۈمى بولسا كېرەك دەپ قارىلىدۇ.

يەنە سامساق مېيىدىن ئېمۈلسىيە (سۈتسىمان سۇيۇقلۇق) تەييارلاپ، بۇرۇن ئىچىگە تېمىتىپ، زۇكامدىكى بۇرۇن پۈتۈپ قېلىشنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق. ئىشتەي ئاچىدۇ. زەھەر قايتۇرىدۇ، قىزىتما پەسەيتىدۇ، ھاشارات ئۆلتۈرىدۇ، ئاشقازاننى كۈچەيتىدۇ، يەل ھەيدەيدۇ، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

ھەيز كۆپ كېلىشنى داۋالاش، مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش (سامساقنى چىلاپ تەمىنى چىقىرىپ، شۇ سۈنى ھەمەل قىلىش ئارقىلىق)، تولغاق (دىزېنتېرىيە) كېسىلىنى داۋالاش، ئاشقازان-ئۇچەيدىكى ئارتۇقچە ئېچىش (سېسىش) نى پەسەيتىش، يۇقىرىقى نەپەس يوللىرىدىكى يالۇغلارنى داۋالاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. سامساقنى سوقۇپ، پۈتنىڭ ئۈزەكئولىكىگە تېڭىپ قويۇلسا، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ. سامساق يېغى، باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرۈپ، جاراھەت يۇزىنى تازىلاپ، يېڭى گۆش ئۆسۈشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

سانا

CASSIA ACUTIFOLOA DEI (FOLIA SENNAE)

香泻叶

تونۇش بۇ گىياھنىڭ يوپۇرمىقى ئەرەبستاندىن، ھىجازدىن چىقىدۇ. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، مەككە خېنىسىنىڭ ۋە مودۇنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلى ھاۋارەڭ، دانىسى ياپىلاق، كىچىك، سەنۇبەر شەكىلدە بىر تاز ئېگىلەنگۈ، ماشىنىڭ غىلىپىدەك غىلىپى بار. بىر تاز نازۇكراق. يەنە بىر خىلىنىڭ يوپۇرمىقىنىڭ توغرىسى كەڭرەك، گۈلى سېرىق. ھىجازدا ئەشرەق دەيدۇ. تومۇزدا پىشقان كۆك يوپۇرمىقى ئىشلىتىلىدۇ. قارىيىپ قالغىنى بۇزۇلغىنىدۇر. ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. ياغچى ۋە ئۇرۇقى تازىلىۋېتىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. قۇۋۇتى 7 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى ئافرىقىنىڭ چۆللۈك ۋە يېرىم چۆللۈك يەرلىرىدە ياۋا ھالدا ئۆسىدۇ؛ ھازىر مەملىكىتىمىز جۇڭگونىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە، ھىندىستان، ئافرىقا، ئەرەبستان، ئۆزبېكستان، تاجىكستان، تۈركمەنستانلاردا ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى 2- نىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، بىرىنچىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بەلغەم، سەپرا، سەۋدا، كۆيگەن خىلىتلارنى چىقىرىش، دىماغنى پاكىزلاش، بەدەنگە جۈلاھ بېرىش، شەقىقە، جۇنۇن، كونا باش ئاغرىقى، بىقىن ئاغرىقى، قۇلىنجى، ئىرقۇننىسا، نۇقرەس

كېسەللىرىگە پايدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

76 - رەسىم. سانا

ئىشلىتىلىش ئورنى 15 گرامنى 60 گرام زەيتۇن يېغى بىلەن يېرىمى قالغىچە قاينىتىپ، قىزىلگۈل، يېڭى سېغىلغان سۈتتىن 1000～250 گرامغىچە قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە، بەل ئاغرىقىغا، ئىككى يانپاش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. شۇ ئەزالاردىكى خام خىلتلارنى چىقىرىدۇ. بوۋاسىرغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. سوقۇپ تاسقاپ قىزىلگۈل، شېكەر، يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن بېرىلسە، يۇقىرىقىدەك مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇغۇپ ئارقىمۇ ئارقا 7 كۈن ھەسەل بىلەن بېرىلسە، مۇپاسىل ئاغرىقى ۋە يەلدىن بولغان كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. سىركىدە ئۇزۇن قاينىتىپ، بەدەنگە چىققان جاراھەتلەر ھەككە، كەلەپ، بەھەقلەرگە چېپىلسا زەخمىلەرنى پۈتتۈرىدۇ. چاچ چۈشۈپ كېتىشنى توسىدۇ. مەككە خېنىسى بىلەن باشقا چاپسا چاچنى قارايتىدۇ. سىركە، شاھتەرە، مەككە خېنىسىنىڭ يوپۇرمىقى بۇلارنى سۇ بىلەن يۇمشاق ئېزىپ، ھاممام ياكى ئىسسىق ئورۇندا بەدەنگە سۈرتۈپ، 4～3 سائەتتىن كېيىن يۇسا، تېرىدىكى ھەممە كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بۇنىڭ ئۆزىدىن ئىشلەتسە، 6 گرامدىن 9 گرامغىچە بېرىلىدۇ. سۇدا قاينىتىپ ئىشلەتسە، 12 گرامدىن 21 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكۈلنى پەرىشان قىلىدۇ. كىنىدىك ئەتراپىنى ئاغرىتىدۇ ۋە كۆكۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ياغاچ، شاخ ۋە ئۇرۇقلىرىنى ئايرىۋېتىپ ئىشلىتىش، بادام يېغى بىلەن ياغلاش، سوققاندىن كېيىن سېرىق ھېلىلە، قىزىلگۈل، رۇمبەدىيان، بىنەپشە بىلەن قاينىتىپ ئىشلەتمەك ۋە مېۋىلەرنىڭ سۈيى بىلەن ئىشلەتمەك؛ بادام يېغى، قىزىلگۈلسىز ئىشلىتىش توغرا ئەمەس.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا تۇربۇت، يېرىم مىقداردا سېرىق ھېلىلە، 1/4 بىنەپشە.

تەركىبى ئانتراگلىيوكازىدلاردىن سىنىنوزىد A ۋە B، بۇنىڭ سىرتىدا ئاز مىقداردا رەۋەن جەۋھىرى رېئىن، خرىزوفانول، سەۋرى - رەۋەن ئىچ سۈرگۈچ ماددىسى - ئالوي-ئېمودىن، كېمفېرول، ئىزوتىمېنتىن قاتارلىق ماددىلارنى تۇتىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى يۇ يوپۇرماق ئىچ سۈرۈش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ئانتراگلىيوكازىدلار تاماق ھەزىم قىلغۇچى سۇيۇقلۇق ۋە ئۇچەيدىكى باكتېرىيىلەرنىڭ تەسىرى ئارقىسىدا، قەنت ۋە ئاگلىيوكونلارغا پارچىلىنىدۇ؛ ئۇلار چوڭ ئۇچەينىڭ نېپىز پەردىلىرىنى غدىقلاپ، سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرماي، ئەمما ئۇنىڭ ھەركەتچانلىقىنى كۈچەيتىش يولى بىلەن ئىچ سۈرۈشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

ئىشلىتىلىشى

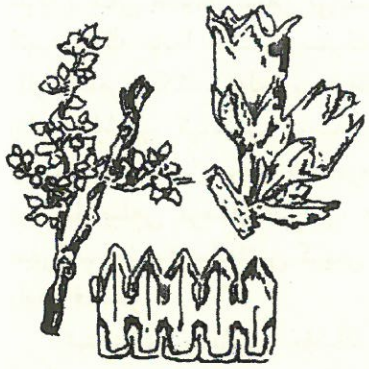
تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

ئاز مىقداردا بېرىلسە، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرۈپ، ئىشتەينى ئاچىدۇ. مۇڭاپىق مىقداردا بېرىلسە، ئىچنى بوشىتىدۇ، قاتتىقراق ئىچ سۈردۈرۈشتە، 6～4 گرامنى دەملەپ ئىچسە، بىر قانچە سائەت ئىچىدە كار قىلىدۇ. تاماق سىڭمىگەندە، قورساق كۆپكەندە، قەۋزىيەتلەردە سۇلۇق ئىششقلاردا بېرىلىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى ھەيز كەلمىگەندە، گلائوكۇمدا (كۆزگە يېشىل سۇ چۈشۈش كېسىلىدە) بېرىلىدۇ. كۆزنىڭ قىزىرىپ ئاغرىشلىرى، بەزىبىر تېرە كېسەللىكلىرىدە، تېرىنىڭ يېرىڭلىق جاراھەتلىرىدىمۇ سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

سېرىق ئوت

(ئەفتىمۇن)

CUSCUTA YAPONICA CHOIS 大菟丝草

77 - رەسىم. سېرىق ئوت

تونۇش بۇ يىپقا ئوخشاش سېرىق بىر خىل گىياھ بولۇپ، ئاچچىق تەملىك، گۈلى قىزغۇچ، ئۇرۇقى گۈلى بىلەن بىللە بولىدۇ. يىلتىزى سەۋزىگە ئوخشاش، ئەتراپتىكى زىرائەتلەرگە يۆگىشىۋالىدۇ. بۇ بىدىلىك. زىغىرلىقتا بولۇپ، بىزىنىڭ ئىشلىتىدىغىنىمىز زىغىرلىق- تىن چىققىنىدۇر.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ لياۋنىڭ، شەندۇڭ، خېنەن، ئەنخۇي ئۆلكىلىرىدىن، شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سەۋدا، بەل- غەملەرنى سۇرۇش، نېرۋا پەسەيتىش، ئاغرىق توختىتىش خۇسۇسە- يىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بەدەندىكى يەللەرنى تارقىتىش، تومۇردىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، سەۋا بەلغەملەرنى سۇرۇش ئۇچۇن، بىنەپشە بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ. 30 گرامنى 450 گرام يېڭى سۈتكە چىلاپ قاينىتىپ، 60 گرام سىركەنجۇبل قوشۇپ، بىر ھەپتە داۋاملىق ئىچكۈزسە، سەۋدادىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. 18 گرامنى مائۇلجەبەن (سۈتىنىڭ ئېرىپ چىققان پىشلىقىدىن قالغان سېرىق سۇيى) بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، يۈرەك ئاغرىقىدىن پەيدا بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

18 گرامنى 30 گرام ۋاسالغۇ بىلەن يەڭگىل قاينىتىپ، سۈزۈپ ئىچكۈزسە، مالىخۇلىياغا پايدا قىلىدۇ. بىنەپشە گۈلى بىلەن قاينىتىپ ئىچكۈزسە، ئۇچەيدىكى ئۇزۇن قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ.

مۇناسىۋەتلىك خۇشبۇي دورىلار بىلەن (بادرەنجى بۇيا، گاۋزىبان) قوشۇپ بېرىلسە خۇرسەن قىلىدۇ. 24 گرامنى يېڭى سۈت بىلەن قاينىتىپ، شېكەر قوشۇپ بېرىلسە، مالىخۇلىيا، سارىق، جۇنۇن، سەۋدا كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. يۈمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، كىشمىشنى شاكىلىدىن ئايرىپ قوشۇپ، خېمىر قىلىپ، كۈمىلاچ تەييارلاپ، 30 گرام مىقداردا بىر قېتىم ئىچكۈزسە، مالىخۇلىيا ساقىيىدۇ. 21 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، 21 گرام سىركەنجۇبل بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزسە سەۋدانى كەتكۈزىدۇ. تالنى پاكىزلەيدۇ. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم يۇقىرىقىدەك تەركىبى قىلىپ ئىچكۈزسە، مالىخۇلىيا، سارىق، جۇنۇن ۋە سەۋدانىڭ كۆيگەنلىكىدىن بولغان كېسەللەرگە، سوغۇقتىن بولغان سەۋدا كېسەللىرىگە پايدىلىق.

750 گرام مائۇلجەبەن، زاراڭزا ئۇرۇقىنىڭ شىرىسىدىن 60 گرام قوشۇپ، قاينىتىپ، ئىسسىق ئىچكۈزسە، مالىخۇلىيا ۋە سارىق، سەۋدا كېسەللىرىگە پايدىلىق.

ئەمەن شەھمەنزەل ياپىرىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بېرىلسە، يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. بۇنى 2～1 قېتىم قاينىتىپ، مىجىپ سۈيىنى چىقىرىپ، سۈزۈپ، گۈلقەنت سېلىپ، ئېرىگەندىن كېيىن مىجىپ،

يەنە سقىپ تازىلاپ بەرسە، باشنىڭ ئىچكى قىسىملىرىنى، سەۋدانى، بۇزۇلغان خىلىتلارنى تازىلايدۇ. ئۇستەۋددۇسقا ئوخشاش دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، مېڭىنى پاكىزلايدۇ.

30～18 گرامنى مۇسەللەس بىلەن ئازراق قاينىتىپ، مىجىپ، شىرىسىنى چىقىرىپ، سۈزۈپ ئىچكۈزسە پەي تارتىشقانغا، تۈيغۇسىزلانغانغا، قاتتىق جاراھەتلىك ئىششىقلارغا پايدا قىلىدۇ. 12 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، ئازراق ھەسەل، لاھور تۇزى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، سەۋدا، بەلغەمنى سۈرۈش تەسىرى ياخشى.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 10～5 ياشلىقلارغا 8～5 گرامغىچىلىك، 15～10 ياشلىقلارغا 12～9 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىسىدىن چوڭلارغا 30 گرامغىچە بېرىلىشى مۇمكىن.

ئورۇنباسارى ئىستېمال ئۇچۇن لاجۇەرد، ئەرمەن تېشى، يېرىم ھەسسە ھاشا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورا ئىنچىكە چۆپ بولغانلىقى ئۈچۇن تولا يۇمشاق سوقۇلمىسۇن، كۆپ قاينىتىلمىسۇن، ئەگەر بۇنىڭغا دىققەت قىلىنمىسا، قۇۋۇتى كېتىپ قالىدۇ.

بىر-ئىككى قېتىم قاينىتسا كۇپايە قىلىدۇ. قايىتىدىغان بولسا سوقمای قاينىتىش كېرەك. ھەسەلگە ئىلەشتۇرىدىغان بولساق، يۇمشاق سوقمىز. سەپرا مىزاجلارغا، كىچىك بالىلارغا، ئىسسىق مىزاجلارغا، ئۆپكە كېسەللىرىگە ئىشلىتىلمەيدۇ.

ئەگەردە بېرىش توغرا كەلسە، ئەرەب يېلىمى، كەتىرا قوشۇپ بېرىلىدۇ. سوغۇق مىجەز، 50 ياش ئەتراپىدىكى قېرى كىشىلەرگە مۇۋاپىق.

تەركىبى سېرىق ئوت گۈلۈكوزىد كۇسكۇتىن تۇتىدۇ. باشقا تەركىبلىرى ئېنىق ئەمەس.

تەسىرى بەدەننى كۇچەيتكۈچى دورا بولۇپ، ئەرلىك ئاجىزلىق (ئىمپوتېنسىيە)، ئېھتىلام بولۇش قاتارلىقلار داۋالىنىدۇ. يېڭى چۆپنىڭ سقىپ چىقىرىلغان سۈيىنى يۇزگە چېپىلسا، يۇزدىكى داغنى چۈشۈردۇ. ئەر-ئاياللارنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاشقا، مەنىينى كۆپەيتىپ، ئىلىكنى تولۇقلاشقا، بەل، تىز ئاغرىقلىرىنى توختىتىشقا، ئۇسسۇزلۇقنى يوقىتىپ، قىزىتما پەسەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇزاق ئىچىپ بەرسە، داغنى چۈشۈرۈپ چىرايلىق قىلىدۇ. جۇڭيىلار بۇنىڭ مېۋىسىنى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

سېمىزئوت

(بەقلەتۇلھومقا ـ ھەرفە)

PORTULACA OLERACAE 马齿苋

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھ بولۇپ، تېنى ۋە يوپۇرماقلىرى بىر ئاز قىزىل، رەڭگىمۇ بىر ئاز قىزىلراق، يوپۇرمىقى ئۇششاق، چۈرۈك، گۈلى ئاق، ئۇرۇقى قارا، ئۇششاق، شېخىدا چاپلىشاڭغۇ ماددىسى بار. بەكمۇ ئۇزۇن ئۆسمەيدىغان يېيىلاڭغۇ، توك سويمىغا ئوخشاش پۇراقتا ئىگە، شاخلىرى پارقىرايدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

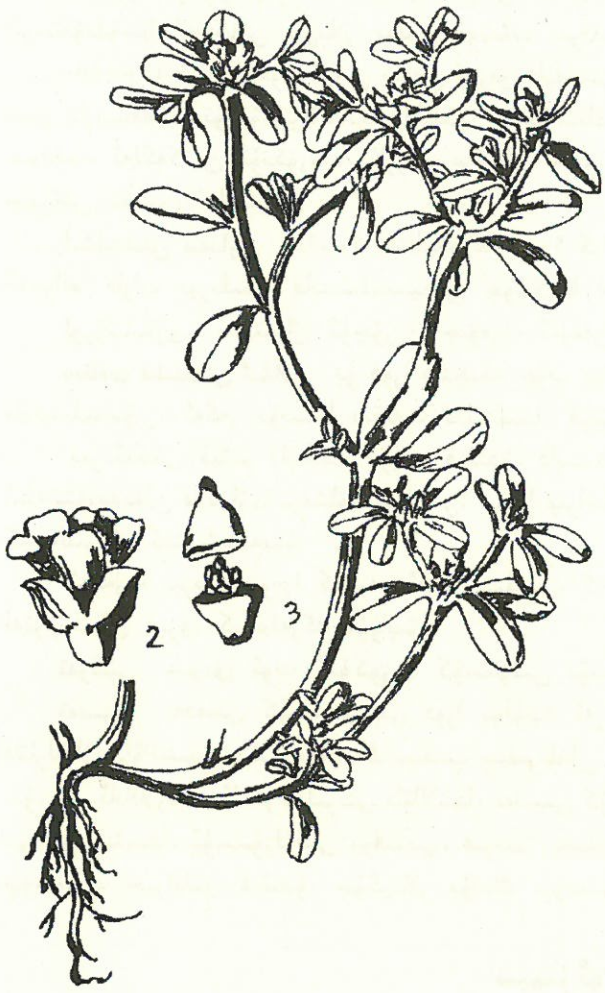
تەبىئىتى 3- دەرىجىدە سوغۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى شاخ-يوپۇرماقلىرى قاينىتىپ بېرىلسە، ئىسسىتما سوۋۇتىدۇ، جىگەر، ئاشقازانلارنىڭ قىزى-

شىنى پەسەيتىدۇ، بەدەنگە جۇلا بېرىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، زىيابىت (دىئابېت) لارغا، ئىسسىقتىن بولغان ئۇرۇقدان ئاغرىقلىرى، تەپلەرگە، قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىشكە، بۆرەك، دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلاشقا، سۈيدۈك ماڭدۇرۇشقا، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە ھەم بەلغەم بوشتىشقا، بالىياتقۇنىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىشكە ببرىلىدۇ، سقىپ سۈيىدىن 30 گرامغا 2 گرام ناۋات ياكى شېكەر قوشۇپ ئىلەشتۇرۇپ ببرىلسە، ئۇچەيدىكى قاپاق قۇرتىنى چۈشۈرىدۇ. قاننى تازىلايدۇ. پەشۇرۇپ ئازغىنە ياغ، پىياز قوشۇپ ئىلەشتۇرۇپ ببرىلسە، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئاچچىق-چۈچۈك مېۋىلەر بىلەن قوشۇپ ببرىلسە، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرگە، ئىسسىقتىن بولغان ھەر خىل كېسەللەرگە ئوبدان تەسىر ببرىدۇ.

خۇسۇسىيتى ئىسسىق جاي، ئىسسىق پەسىللەردە ئىشلەتسە پايدىلىق. ئورۇق، قۇرۇق ئىسسىق مىجەزلەرگە ببرىلسە سەمرىتىدۇ، سىركە بىلەن ئىلەشتۇرۇپ ببرىلسە، ئىسسىقتىن بولغان بۆرەك ئاغرىقلىرىغا، چاينىسا، ئىسسىقتىن بولغان چىش ئاغرىقىغا، قىزىلگۈل يېغى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ، خېمىر قىلىپ باشقا چېپىلسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىغا ھەمدە كۆيگەن، زەخىملەنگەن، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارغا پايدا قىلىدۇ. مۇسەللەس بىلەن ئىلەشتۇرۇپ چېپىلسا، باشقا چىققان مۇدۇرلارغا، ئارپا ئۇنى بىلەن خېمىر قىلىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىغا، ئىسسىقتىن بولغان كۆز ئىششقلىرىغا، مېڭە ئىششقلىرىغا، ئۇرۇقدانىڭ ئىششقلىرىغا، قىچىشقاقتا، بەدەننى بۇزىدىغان جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. يالغۇز قاينىتىپ ئىچسە، جىگەر، ئاشقازانىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىدۇ. خېنە بىلەن قوشۇپ، قول-پۇتقا تاڭسا، قول-پۇتلارنىڭ قىزىشىنى پەسەيتىدۇ. سۈيىنى گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، باشقا تاياق تېگىپ ئاغرىغىنىغا پايدا قىلىدۇ. سۈيى كىلىزما قىلىنسا، ئۇچەيدىن كەلگەن قاننى؛ ۋاننا قىلىنسا، بالىياتقۇنىڭ زىيادە ھوللۇكىنى توختىتىدۇ.

78 - رەسىم. سېمىزگۈت

يىلتىزىنى خېمىر قىلىپ چاپسا، سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭ شاخ-يوپۇرماقلىرىنى تېگىگە سېلىپ ياتسا، ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇيقىلام بولمايدۇ.

قۇرۇتۇپ، سوقۇپ ئېغىزغا پۇركىسە، ئېغىزدىكى ئۇششاق مۇدۇرلارغا، كىچىك بالىلارنىڭ ئېغىز ئاغرىقلىرىغا، 15 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ تاسقاپ، شېكەر ياكى جۇلاپ بىلەن ئىلەشتۇرۇپ بېرىلسە، تىز بەزگەككە، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە، جىگەرنىڭ كۆيۈپ ئاغرىغىنىغا، ئاشقازان-ئۇچەيلەرنىڭ ئىسسىقتىن ئاغرىشلىرىغا ھەم چوڭ تەرەتنى يۇمشتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سۈيىدىن 5～1 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە، ئۆزىدىن 7～4 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا سۈيىدىن 25～15 گرامغىچىلىك، ئۆزىدىن 10～7 گرامغىچە، 15～10 ياشقىچە بولغانلارغا 25～15 گرام، ئۆزىدىن 12～10 گرامغىچە، يۇقىرى ياشتىكىلەرگە ئەھۋالغا قاراپ سۈيىدىن 40 گرام، ئۆزىدىن 15 گرامغىچە بېرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئوسۇڭ ئۇرۇقى، كاۋا ئۇرۇقى، ئىسپىغۇل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى تولا يېسە، چىش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ. باھىنى كېسىدۇ. كۆزگە قاراڭغۇلۇق پەيدا قىلىدۇ. سوغۇقتىن بولغان تال-ئاشقازان كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئاشقازان-تال كېسىلىگە قەنت قوشۇپ، كۆزگە قاراڭغۇلۇق پەيدا بولماسلىق ئۈچۈن، كەرەپشە، پىننە، مەستكى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى ۋىتامىن C، ئۇرېئا، 0.4% ياغ ۋە 1.6% كۈل ماددىلىرى، تانىن، ساپونىن تۇتىدۇ. ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى تېخى ئېنىقلانغان ئەمەس.

تەسىرى 1. زەھەر قايتۇرغۇچى، يارىلارنى داۋالىغۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنداقلا ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرىمۇ بار. باكتېرىيىلىك تولغاقتا كۆرۈنەرلىك تەسىرى بار. ئۆتكۈر بوغۇم، سىغىلسىلىق ياكى سوزۇنەكلىك بوغۇم ئاغرىقلىرى، ئانۇس (مەقئەت) نىڭ ياللۇغلۇق ئىششىقلىرىنى، ئۇزۇق بېزى (تېستس) نىڭ كانارىيىلىك ئۆتكۈر ياللۇغ ئىششىقلىرىنى، قان تولغاقنى، ئاياللارنىڭ ئاق خۇن كېسەللىرىنى، بالىلارنىڭ تىلما كېسىلى ۋە يارىلىرىنى، ھاشاراتلار چاققان يارىلارنى داۋالايدۇ. ئىچكۈزۈش، سىرتتىن تېڭىش مۇمكىن.

2. ئىچ توختىتىدۇ. يامان يارىلارنى داۋالايدۇ. زەھەر قايتۇرىدۇ، قاننى تازىلايدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

سېمىزئوت ئۇرۇقى

(تۇخۇمى خىرپە)

SEMENA PORTULACA OLERACE 马齿苋子

تونۇش بىر خىل ئوت بولۇپ، شېخى سېمىزرەك، قىزىلغا مايىل رەڭدە، گۈلى ئاق، يوپۇرمىقى چاپلىشاڭغۇ، يەرگە يېيىلاڭغۇ، ئۇرۇقى قارا ئۇششاق، تەملىك، ياخشىسىنىڭ يوپۇرمىقى قىزىل، ئۇزۇنراق بولىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە سوغۇق، 3- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى بەدەنگە جۇلا بېرىش، قاننى تازىلاش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قان توختىتىش، ھەيز توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىقتىن بولغان جىگەر، ئاشقازان، باش ئاغرىقى، بالىياتقۇنىڭ جاراھەتلىرىگە، قاپاق ئۇرۇقى مەددىگە، تېرىنىڭ قىزىرىپ ئىششىغىنىغا ئىشلىتىدۇ. تەپ كېسەللىرىگە بۇنىڭ سۈيىنى سىقىپ،

شېكەر ياكى ناۋات بىلەن قاينىتىپ، ياغ، پىياز بىلەن ئىلەشتۇرۇپ ئىچسە، مەقئەتنىڭ كۆيۈپ ئېچىشقىنىغا، ئىچ ئۆتكۈگە پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن كىلىماتى ئىسسىق شەھەرلەردە، ئىسسىق پەسىللەردە ئىشلىتىمىز.

ئىسسىق مىزاج، ئورۇق كىشىلەرگە بېرىلسە، بەدەننى ھۆللەشتۈرىدۇ، سەمرىتىدۇ، بۇنى چاينىسا چىش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، سوقۇپ گۈل يېغى بىلەن خېمىر قىلىپ، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، نەرسە تەگكەن، ئوتتا كۆيگەن ئىششققا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ، شاراب بىلەن بەرسە، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىش، بەدەندىكى مۇدۇرلارغا، ئارپا ئۇنى بىلەن چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا، كۆز، مېڭە، ئۇرۇقدانىنىڭ ئىششقلىرىغا، يەل تاشقان، قىچىشقاقلارغا پايدا قىلىدۇ، خېنە بىلەن قول-پۇتلارغا چاپسا، قول-پۇتنىڭ قىزىغىنىغا پايدا قىلىدۇ. يوپۇرماق، يىلتىزلىرىنى سوقۇپ سۆگەلگە چاپسا سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 10～5 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 50～20 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاق قەنت.

ئارقا پېشانىنى قاتۇرۇش ئۈچۈن، ئىسپىغۇلدىن 15 گرامغىچە قورۇپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تولا يېيىشنى ئادەت قىلسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. كېسەلگە بېرىشتە كەرەپشە بىلەن يالپۇز، پىننە قوشۇپ بېرىلسە ئوبدان نەتىجە بېرىدۇ.

تەركىبى سېمىزئوت بىلەن ئوخشاش.

سىدىر

(سىيدرى)

ZIZYPHUS RUBRA　　BARELLA JUJUBA

تونۇش بۇ بىر مېۋىلىك دەرەخ بولۇپ جىگدىگە ئوخشايدۇ. ئۆلكىنىڭ ۋە جاڭگالنىڭ دەپ 2 خىلغا ئايرىلىدۇ. جاڭگالنىڭكى تىكەنلىك، مېۋىسى كىچىك، خۇشبۇي، پىشقاندا قىزىرىپ سارغىيىدۇ، ئۆلكىنىڭكى تىكىنى ئازراق، مېۋىسى يوغان، خۇش پۇراقتۇر، چوڭلۇقى ئۆرۈكتەك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق ئورۇنلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مېۋىسى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق، ئۆلكىنىڭ ھۆل مېۋىسى ھۆل سوغۇق، قۇرۇق مېۋىسى قۇرۇق سوغۇق. ئاچچىقىنىڭ ھۆللۈكى ۋە سوغۇقلۇقى تاتلىقىدىن كۆپرەك.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، ئىچ سۇرۇش، ئىسسىتما پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ خېمى ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ، بۇ مېۋىنىڭ پىششىقىنىنىڭ غىزالىق تەرىپى ئاز، ئۇزۇندا سىڭىدۇ، جىگەردە ھەزىم بولۇشى ياخشى، سىقىلغان سۈيىنىڭ 250g نى ئىچسە، ئاشقازاندىكى ۋە ئۇچەيدىكى سەپرانى چىقىرىدۇ. ئەزادىكى سۇ، ھارارەتنى يوقىتىدۇ. پىشقان ئاچچىق-چۈچۈكىنى بىسە، مېڭىگە چىقىدىغان گازنى توسىدۇ، سەپرانى ۋە ئۇسسۇزلۇقنى يوقىتىدۇ. تاتلىقىنىڭ سۈيى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، ئاشقازان-ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئۆتنىڭ ئارتۇق قويۇلۇشى ئارقىلىق پەيدا بولغان ئىسھالغا، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە، ئىسسىقتىن بولغان قىزىتمىلارغا بېرىلسە پايدا قىلىدۇ. يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە ئىشلىتىلىش ئۇسۇلى: پىشقىنىنى قۇرۇتۇپ، تالقان قىلىپ، بىر ئاز شېكەر ۋە سۇ بىلەن ياكى مۇناسىپ شەربەتلەر بىلەن بىرگە بېرىلىدۇ. ھۆللىدىن قۇرۇقىنىڭ پايدىسى تولاراق.

ئىشلىتىلىش مقدارى كېسەللەرنىڭ يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ 21 گرامغىچە بېرىلىدۇ.
ئورۇنباسارى ئالما.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. مېڭىگىمۇ زىيان قىلىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى سىركەنجىۋىل، سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە گۈلقەنت ۋە مەستەكى.
ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىدىكى لاتىنچە نامى قىزىل چىلان دېگەن مەزمۇننى بىلدۈرىدۇ. ئېلىمىزدە ئۆسىدىغان چىلان بىلەن بىر ئائىلىگە مەنسۇپ دەرەخ ئىكەنلىكى كىتابلاردا كۆرسىتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما دورا ماتېرىياللىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكى ئېنىقلانمىدى.

سىركە

(جەل)

ACETUM (VINEGAR) 醋

تونۇش بۇ مېۋىلىك ئۆسۈملۈكلەر مېۋىسىنىڭ سقىلغان سۈيىدۇر. ئۈزۈم، خورما، ئەنجۈر، شېكەر قومۇشى، شۇنىڭغا ئوخشاش تاتلىق، سۇلۇق مېۋىلەرنىڭ سۈيىدۇر. ئۇلاردىن باشقا ھەسەل، گۈرۈچ ھەم باشقا دانلىق زىرائەتلەردىنمۇ ئېلىنىدۇ. ھەممىدىن ياخشىراقى ئۈزۈم سۈيىدىن ياسالغىنىدۇر.
ئىشلەش ئۇسۇلى سىركە چىقىرىشتا ئۈزۈمنى سقىپ، سۈزۈپ ياكى سۈزمەستىن تىرىلىرىنمۇ قوشۇپ، ساپال ئىدىش ياكى چىنە ئىدىشنىڭ ئىچىنى ياغلاپ، ئاندىن ئۈزۈم سۈيىنى قۇيۇپ، ھەر يۈز كىلو ئۈزۈم سۈيىگە 10 كىلو يېڭى سىركە قۇيۇپ، ئاغزىنى يېپىپ، ئۇستىنى لاي بىلەن چاپلاپ، ئاپتاپتا ياكى ئىسسىق جايدا قويۇلسا، كۈن نۇرىنىڭ ئىسسىقلىقى ئۆتۈپ، ئېچىپ ئاچچىق بولىدۇ. سىركە، بىر خىل ھاراقتىن ئىبارەتتۇر. ھاراق ئۆز-ئۆزىدىن ئۈزۈن تۇرسا، سىركە بولۇپ قالىدۇ.
خورما سىركىسى ياساش ئۇسۇلى يېڭى قاچىنى ياغلاپ، خورمىدىن 10 كىلوغا 40 كىلو ئىسسىق، تاتلىق سۇ قۇيۇپ، ئاغزىنى ئېتىپ، بىر ھەپتە قويۇپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن ئاغزىنى ئېچىپ، خورمىنى ياخشى مىجىپ، خورمىنىڭ قۇۋۇتى سۇغا چىققاندىن كېيىن سۈزۈپ، 2 كىلوگرام خورما سۈيىگە بىر كىلوگرام يېڭى سىركە قۇيۇپ، 15 گرام تۇز سېلىپ ئىلەشتۇرۇپ، ئاندىن يەنە قاچىغا ئېلىپ، ئاپتاپلىق يەردە قويۇلسا، ئاپتاپنىڭ قىزىقى بىلەن قايناپ سىركە بولىدۇ. بۇندىن باشقا، مېۋە سۈلىرى، شېكەر قومۇشى، ھەسەللەردىن سىركە ياساشتا خورمىدىن سىركە چىقىرىش ئۇسۇلى بويىچە ئىسسىق سۇ، تۇز قۇيۇپ، سىركە ئېلىنىدۇ.
چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
خورمىنىڭ، قۇرۇق ئۈزۈمنىڭ، ئەنجۈرنىڭ سىركىلىرى يۇقىرىقىدەك تەبىئەتتە بولۇپ، ھەسەلنىڭ سىركىسى ئۇلاردىن ئىسسىقراق، قۇرۇقراقتۇر.
خۇسۇسىيىتى ئىچ قاتۇرۇش، قۇرۇتۇش، تاماق سىڭدۈرۈش ئەزالارغا دورىلارنى تېز يەتكۈزۈش، قويۇق خىلتلارنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى زەيتۇن يېغى ياكى گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ئىسسىقتىن، ئاپتاپ ئۆتۈشتىن بولغان باش ئاغرىقىغا، سەپرادىن، ئىسسىق بۇخاراتتىن بولغان ياكى ئىسسىق مۇنچا، ھاممام تەسىردىن بولغان باش ئاغرىقلىرىغا چاپسا (يەككە ئۆزىنى چاپسىمۇ بولىدۇ)، باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

سركه بىلەن لاتىنى ھۆل قىلىپ، پىشانىغا قويىسمۇ ياكى سركه بىلەن گۈلابنى بىللە قاينىتىپ، لۆڭگىنى چىلاپ پىشانىغا قويۇلسمۇ، باش ئاغرىقىنى پەسلىتىدۇ. سركىنى پۈراتسا، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. نەزلىلەرنى (مېڭىدىن كەلگەن زىيانلىق سۇنى) توختىتىدۇ.

مۇناسىۋەتلىك دورىلار مەسىلەن: بادام يېغى، گۈل يېغى، گۈلاب، پەتەڭگان سۇيى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش دورىلار بىلەن چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، سەرسام قىزىتمىدىكى بىئارامىلىق، جۆيلۇشلەرگە پايدا قىلىدۇ.

سركىنى پارغا ئايلاندۇرۇپ ھورلاندۇرسمۇ، يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. بۇرۇننىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

پارلاندۇرۇش ئۇسۇلى پىششىق كېسەكنى، تاشنى قىزىتىپ ئۇستىگە سركىنى سەپسە پارى چىقىدۇ ياكى قاچىغا سركىدىن ئازراق قۇيۇپ، ئۇستىگە ئاز-ئازدىن قاياق سۇ قۇيۇلسا، ھورى چىقىدۇ. شۇنىڭ ھورىغا تۇتۇلىدۇ.

بىر ھەسسە سركه، 2 ھەسسە سۇنى ساپال قاچىغا قۇيۇپ، ئازراق شېكەر قوشۇپ، قاچىنىڭ ئاغزىنى ئوتتۇرىسىدا كىچىك تۆشۈكى بار قاپقاق بىلەن يېپىپ، ئەتراپىنى ماش ئۇنىنىڭ خېمىرى بىلەن مەھكەم چاپلاپ، ئاستا ئوت بىلەن قاينىتىپ، تۆشۈك ئۇدۇلىغا كاناينىڭ ھوشۇقىنى (بۇغدىيەكنى) تۇتۇپ، ھورلاندۇرۇش ئۇسۇلى ھەر 4～3 سائەتتە بىر قېتىم تەكرارلانسا، 4～3 مەرتىۋە شۇنداق قىلماق بىلەن كېكىردەك، كاناي ئىششىقلىرى قايتىپ ساقىيىپ قالىدۇ. سركىنى ھەسەل بىلەن بىللە چاپسا، كۆزنىڭ مۇلكىدىكى ئۇششاق مۇدۇرلارغا، تېرىگە تاياق تېگىپ، قان ئۇيۇپ، كۆكەرگەنلەرگە پايدا قىلىدۇ. قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقتىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. قۇلاقنىڭ ۋاڭىلدىشىنى يوقىتىدۇ. قۇلاقنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، گاسقا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاڭلاش قۇۋۋىتىنى ئۆتكۈرلىتىدۇ. تاغ پىيىزىنىڭ قۇرۇقىدىن 30 گرامنى يوپۇرماقتا ئوخشاش نېپىزلىتىپ، سركىدە قاينىتىپ، ياخشى پىشقاندا، بىر قانچە كۈن ئاپتاپتا قويۇپ، ئاندىن سۈزۈپ، ھەر كۈنى ئەتىگەندە 6 گرامدىن يېسە، ئېغىزنىڭ سېسىقلىقىغا پايدا قىلىدۇ. سركىنى تۇز بىلەن قوشۇپ ئېغىزنى چايقىسا، چىش چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىنكى قاناشنى توختىتىدۇ. ئاق زەمچە بىلەن قوشۇپ، چىشنى يۇسا، چىشقا جۇلا بېرىپ، ساپ قىلىدۇ. چىش گۆشىنىڭ قانىشىنى توختىتىدۇ. گۆشىنىڭ ئاجىزلىقىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. سېرىقچېچەك بىلەن قوشۇپ، چىشنى چايقىسا، بوشىغان چىشنى چىڭىتىدۇ. غار-غار قىلسا، زىيادە ھۆللۈكنىڭ گالغا، خەنناققا، كىچىك تىلنىڭ ساڭگىلاپ قالغىنىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. زىرە، سەتەر قوشۇپ، ئېغىزنى چايقىسا بۇ ھەم چىش ئاغرىقىغا، چىش گۆشىنىڭ جاراھەتكە پايدا قىلىدۇ. ئاز-ئازدىن يېسە، گالدا زۇلۇك دېگەن قۇرت تۇرۇپ قالغان بولسا، قۇرتنى چۈشۈرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان كونا يۆتەل، نەپەسنىڭ سقىلغىنىغا پايدا قىلىدۇ. ياڭاق پىندۇقتەك بولغاندا، سركىگە چىلاپ تۇرغۇزۇپ، ئاندىن شۇ سركه بىلەن غار-غار قىلسا، خەنناق ۋە يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ (بۇ ياڭاق سركىسى دەپ ئاتىلىدۇ).

پىياز سركىسى سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، نەپەس سقىلىش، مېڭە كېسەللىكلىرى، ئىستىسقالارغا پايدا قىلىدۇ. سركه ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، نەپەسكه ياردەم بېرىدۇ. ئىچ ئەزادىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، قاتتىق بەلغەمنى، قېتىپ قالغان تالنى يۇمشىتىدۇ، سەپرانى كېمەيتىدۇ، ماسارىقانىڭ (ھەزىم بولغان تاماقنىڭ جىگەرگە ئۆتۈدىغان يولى) توسالغۇلىرىنى، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى، تومۇرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئاچچىقلىقى سەۋەبلىك دورىلارنىڭ تەسىرىنى تالغا يەتكۈزىدۇ. بۇنى دائىم ناشتىدا ئىستېمال قىلسا، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. تاماققا سركه قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازانغا زىيادە ھۆللۈكنىڭ تۆكۈلۈشىنى توسىدۇ. زەھەر يەپ قالغان كىشىگە سركىنى ئىسسىتىپ

ئىچۈرسە، قۇستۇرۇپ زەھەرنى چىقىرىدۇ. ئاشقازاندا قېتىپ قالغان قان، سۈتنى يۇمشىتىدۇ. سىركىگە تۇز قوشۇپ ئىچسە، ئەزانىڭ يېرىلغىنىغا، غالجىر ئىت چىشلىگەنگە پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن ئۇزۇم سىركىسىگە ئۇنجۇرنىڭ پىشمىغىنىنى ۋە مېغىز ياكى بۆرە سويمىسى يىلتىزىنىڭ پوستىنى چىلاپ، تەمى چىققاندىن كېيىن، سۈزۈپ ئەتىگەندە ئىچسە، تالنىڭ ئىششىقىنى ۋە ئىستىسقىنى ياندۇرىدۇ. ئازغىنە مازىرىيۇننى چىلاپ، ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچكۈزسە، ئىستىسقىنى، رەھىمنىڭ سوغۇقلۇقىنى كۆتۈرىدۇ. سىركىنى ئىسسىتىپ، تۇز بىلەن ھەمەل قىلسا، ئۇچەينىڭ يېرىگلىق جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. سىركىنى چاپسا چاپلىشىدىغان يېرىگلىق چاقا، ئۇششاق قىزىل مۇدۇر، كۆيدۇرگە، چۈمۈلە ماڭغاندەك بولىدىغان جاراھەت، يېرىگلىق قىچىشاق، بوۋاسىر، تىرناق ئاستى يېرىگلاش، تەمرەتكە،ئىچكى-تاشقى ئەزانىڭ ئىششىقى، يېڭى جاراھەتلەرنىڭ ئىششىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ھاشاراتلارنىڭ ئىسسىق زەھىرىنى قايتۇرىدۇ، كۆيۈككىمۇ پايدا قىلىدۇ.

ئەنجۈرنى سىركىدە قاينىتىپ، خېمىر قىلىپ چاپسا، ئەزانىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشى ۋە يېرىكلىشىشىگە پايدا قىلىدۇ. گۈڭگۈرت پوقىنى قوشۇپ چاپسا، نۇقرىسقا (ئۇششاق قول-پۇتنىڭ رېماتىزملىق) ئاغرىشىغا، ئارپا ئۇنىنى قوشۇپ چاپسا، خەننىق، بوغما كېسەل، ئەمچەك ئىششىقى، قۇلاق ئارقىسىنىڭ ئىششىقى، ئىسسىقتىن بولغان باشقا ئىششىقلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ. بۇنى ئادراسمان بىلەن قوشۇپ چاپسا، قېتىپ قالغان (گەدىنى قېتىپ قالغان) لارغا، بېغىش ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. سىركىگە ئىسسىق كۈل قوشۇپ، بەز تۇرۇپ قالغان (لىمفا بەزلىرى ئىششىغان) جايلارغا چاپسا، ئىششىقنى قايتۇرىدۇ. تاشنى قىزىتىپ، سىركىگە سېلىپ، ھورىنى مەقئەتكە تۇتسا، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 10～5 گىرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە، 10 ياشتىن يۇقىرىلارغا ئەھۋالىغا قاراپ 28～20 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بەزى مىزاجلارغا مۇسەللەس، بەزى مىزاجلارغا لىمون سۈيىدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قېرى، نېرۋا خاراكتېرلىك كېسەللەرگە، ئۆپكە كېسىلىگە، يېڭى يۆتەل، قۇرۇق يۆتەل، قاتتىق بەلغەم، بېغىش ئاغرىقى بارلارغا، ئىچكى ئەزالىرى ئاجىز، جىنسىي ئالاقىدا ئاجىز كىشىلەرگە، رەھىمنىڭ (بالىياتقۇنىڭ) ئاجىزلىقىغا، پەيگە، سوغۇق مىجەزلەرگە زىيان قىلىدۇ. دائىم ئىستېمال قىلسا، ئىستىسقا پەيدا قىلىدۇ، كۆزنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. بەدەننى ئاجىزلاشتۇرۇپ سارغايتىۋېتىدۇ.

تۆزەتكۈچسى تاتلىق نەرسىلەر، ياغلىق شورپا، قىزىل شاراب، يۆتەلنى پەسەيتىش ئۇچۇن بادام يېغى، پەينىك ئاجىزلىقى، ئۇچەينى ئېچىشتۇرۇش، قويۇق قىلىش ئۇچۇن لوئابتۇر. نارجىل ۋە تېرىقنىڭ سىركىسى پەيگە زىيان قىلىدۇ.

تەركىبى سىركىنىڭ ئاساسىي تەركىبى سىركە كىسلاتاسى (ئاتسېتكۇم) دىن ئىبارەت، ئۇنىڭدىن قالسا، سىركە ئېغىرى، قەنت ماددىسى، كۈل ماددىلىرى ۋە باشقا باللاست ماددىلار بار.

جۈڭيى تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، ھۆل، تەمى چۈچۈك، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى قايغان قانىنى تارقىتىش، غەلۋىرەك (كودۇمبا) ئىششىقىنى قايتۇرۇش، مونەك دورىلارنى ھەل قىلىش (ئېرىتىش) ۋە بېلىق، گۆش، كۆكتات، ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. شۇنىڭدەك ئۇچەينىڭ قاتتىقلىقىنى، تۇبېركۇلوز (سىل) كېسىلىدىكى ئوغرى تەرنى داۋالايدۇ.

تەسىرى ئاشقازانغا كىرگەن چاغدا ئاشقازان تامليرىدىكى نېرۋىلارنى غدىقلاپ، ئاشقازان سۈيۈقلۇقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىدۇ ۋە پېپسىننىڭ ئېچىتىش خۇسۇسىيىتىنى چەكلەيدۇ. ئۇچەيگە چۈشكەندە ئۇچەيدىكى شىلىمشىق پەردىلەرگە تەسىر قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇتۇش (قابىزلىق - قورۇش) خۇسۇسىيىتە-

نى كۆچەيتىدۇ، دەمال ھەزىم بولغان ئاقسوللارنى قاتۇرۇپ، ئۇچەي ئارقىلىق سىڭشىنى تېزلىتىپ، قانغا ئۆتكۈزىدۇ. يەنە قان تومۇرلارنى تارايتىپ، تەرنىك چىقىشىنى ئازايتىدۇ.

تۇغۇتلۇق ئايالالاردىن خۇن كۆپ كېتىپ ھوشسىزلانغاندا، سىركە ئىچكۈزۈلسە، خۇننى توختىتىپ، كېسەلنى ھوشىغا كەلتۈرىدۇ. سوقۇلغان قۇستە شېرىن سىركە بىلەن ئىچكۈزۈلسە، يۇرەك ئاغرىشىنى داۋالايدۇ. كۆيگەن جايىنى سىركە بىلەن يۇيۇپ، سىركىنىك تىرىپى بىلەن تېڭىپ قويۇلسا، تاتۇق قالدۇرماي ساقايتىدۇ.

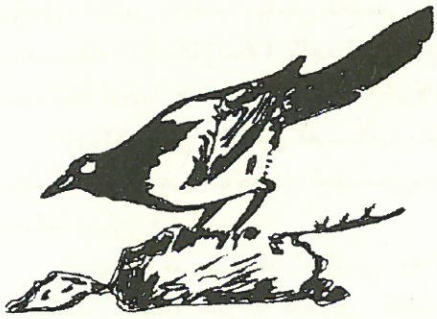
ۋابا ياكى باشقا ئۇچەي كېسەللىكلىرىدە كۆچلۈك قۇسۇش يۈز بەرگەندە، سىركىگە تۇز سېلىپ، قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، قۇسۇشنى تېزلىكتە توختىتىدۇ، پۇتنىك پەيلىرى قايرىلىپ، سوزۇلۇپ كەتسە، قىزىتىلغان سىركىگە پاختىنى چىلاپ تاڭسا، ئاغرىقنى توختىتىدۇ. قايتا-قايتا ئىشلەتسە، ئۇڭاي ساقايتىدۇ.

قۇلاق ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، دورىلارنى ئېرىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، بەدەن ھارارىتىنى پەسەيتىش، مىكروبسىزلاندۇرۇش جەھەتتىن ئىشلىتىلىشى ئۈيغۇر تېبابىتىدىكى بىلەن ئوخشاش. قۇشقاچ تۇخۇمىغا سىركە ۋە ئازراق سۇزۇك سۇنى قوشۇپ، كۈندە بىر قانچە قېتىم سۈركەپ بېرىلسە، يۇزدىكى داغنى يوقىتىدۇ. قۇلاققا ھاشاراتلار كىرىپ كەتسە، سىركە تېمىتسا، ئۇلارنى چىقىرىدۇ. دادۇرنى سىركە بىلەن قاينىتىپ ئىچكۈزسە، تۇغۇتنى تېزلىتىدۇ. بالا تۇغۇلمىسا، قايتا ئىچكۈزۈشكە بولىدۇ. بالىنىك ھەمرىيى چۈشمىسمۇ، شۇ چارىنى قوللانسا ياكى سۇ بىلەن تەڭشەپ ئىچكۈزسە ئۇڭاي چۈشۈرىدۇ. قۇشقاچ مايىقىنى سىركىدە يۇمشىتىپ تاڭسا، ھەر قانداق جاراھەتنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

سېغىزخان

(ئەق-ئەق)

PICA PICA SERICAE 鵲雀

79 - رەسىم. سېغىزخان

تونۇش بۇ مەشھۇر ئۇچار جانۋارنىك بىرى بولۇپ، قاغىدىن ئالىراق ۋە كىچىكرەك بولىدۇ، كۆرۈنۈشى چىرايلىق.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدا بولىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، ناچار.

خۇسۇسىيتى بۇنى يېيىش ياخشى ئەمەس. چۈنكى بۇ-نىك غىزالىق تەرىپى ناچار، ئۇزۇندا سىڭىدۇ، جىنسىي ئالاقە قۇۋۋىتىنى ئاجىزلىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۆتنى كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزگە چۈشكەن پەردىنى يوقىتىدۇ. كۆزدىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى ساقايتىدۇ ۋە كۆزنى ئۆتكۈر قىلىدۇ.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

جۈڭيىلار ئەركەك سېغىزخانىنىك گۆشىنى دورىغا ئىشلىتىدۇ. سېغىزخان مېڭىسىنى كونا ھېساب بويىچە 5- ئاينىك 5- كۈنى ئېلىپ، جەلەپ قىلىغۇچى دورىلار (ئەر-ئاياللارنىك ئۆزئارا مەيىلىنى زىيادە قىلغۇچى) دورىلار تەركىبىگە قوشىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

ئۇسسۇزلۇقتا قانمايدىغان كېسەللىكلەرنى داۋالاشقا، يەللەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا، چوڭ-كىچىك تەرەت تۇتۇلۇش، قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاشقا، كۆكرەكتىكى خىلتلارنى بوشىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئاياللار ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ.

ئەركەك-چىشى سېغىزخاننى پەرق ئېتىش ئۇسۇلى: ئوڭ قانتى سول قانات ئۇستىدە تۇرغىنى چىشسى، سول قانتى ئوڭ قانتى ئۇستىدە تۇرغىنى ئەركىكى بولىدۇ؛ يەنە پەيلىرىدىن ئازراق ئېلىپ كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى سۇغا تاشلىغاندا، كۈلى سۇدا چۆكسە چىشسى، كۈلى لەيلىسە ئەركىكى بولىدۇ.

سىرىس

(سەرەس)

ALBIZZIA AMARA 合欢草

80 - رەسىم. سىرىس

تونۇش بۇ ھىندى دەرىخى بولۇپ، ئۆزى چىرايلىق، يوپۇرمىقى بادامغا ئوخشايدۇ. چىشلىق ئەمەس، كەڭلىكى بىر قول-دەك، ئۇزۇنلۇقى 4 سانتىمېتىرغىچە، تەمرى ھىندى دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىدىن بىر ئاز چوڭراق، لېكىن شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. شاخلىرى ئىنچىكىرەك، قويۇق، ئۇنىڭ گۈلى خۇشبۇي، رەڭگى سېرىق، بەزىسى ئاق بولىدۇ.

ئۇرۇقى خىيارشەنبەر ئۇرۇقىچە كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن بىرئاز كىچىكرەك، نازۇك، غىلابنىڭ ئىچىدە ئۇرۇقىنىڭ ھۆلى يۇمشاق بولىدۇ، قۇرۇقى بەك قاتتىق، ئۇزۇندا سوقۇلىدۇ. خام مېغىزىنىڭ تەمى خام نوقۇتنىڭ تەمگە ئوخشايدۇ. بىر ئاز قاڭسىقلىقمۇ بار. ئۆتكۈرلۈكى ئاز، دەرىخىنىڭ قوۋزىقى قېلىن، يېرىك بولىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن، ھىندىستان ۋە باشقا ئىسسىق كىلىماتلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى كۆزنىڭ كۆرۈش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇش، پەيلەرنى، چىشنى چىڭىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ يېسە، كېچىدە كۆرمەسلىك كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ ياكى يوپۇرمىقىنى سىقىپ سۈيى كۆزگە تېمىتىلسا ۋە ئىچسىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ قوۋزىقىنى قاينىتىپ، ئېغىزنى چايقىسا، چىشنىڭ تۆۋىلىرىنى چىڭىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

ئۇ دەرەخنىڭ قوۋزىقىدىن 1 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ، تاسقاپ، 48 گرام داغلانغان سېرىقمايغا قىزىق سېلىپ ئىلەشتۇرۇپ 10～5 كۈنگىچە بېسە ۋە بۇ دورىنى بېۋاتقان كۈنلەردە تۇزدىن، ئاچچىق يەللىك نەرسىلەردىن، ئوتياشلاردىن، پىياز، سامساقتىن، قېتىق-سۈتلەردىن، سوغۇق سۇدىن، جىنسىي ئالاقىدىن پەرھىز قىلسا، ماخاۋ كېسەللىكى، كۆز ئاجىزلىقى ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش، قورساقتىكى مەددىلەرنى چۈشۈرۈش، يېرىڭلىق قوتۇر، جاراھەت، پالەچ، لەقۋا، بوغۇم كېسەللىكلىرى، پەيلەرنىڭ بوشاپ كېتىشلىرى، دىماغ (مېڭە) ۋە پەي كېسەللىكلىرى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ قوۋزىقىنى چالا ئېزىپ (چالا

سـوقـۇپ)، ئىچىدىكى نېپىز قوۋزىقىنى ئېلىۋېتىپ 5～4 كۈن خالىس سۇغا چىلاپ قائىدە بويىچە ئەرەق تارتىپ، 21 كۈن ياكى ئۇنىڭدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىستېمال قىلسا، يۇقىرىقى كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ. ئۇنىڭغا يېرىم ھەسسە مىقداردا كونا نەم دەرىخىنىڭ قوۋزىقىنى قوشۇپ، يۇقىرىقىدەك ئىستېمال قىلسا ئۇنۇمى تېخىمۇ ياخشىراق، كۈچلۈكرەك بولىدۇ. بۇ مەزگىلدە يېنىك گۆشلەرنى مەسىلەن: كەكلىك، بېغىرتاق، قۇشقاچقا ئوخشاش جانۋارلارنىڭ گۆشلىرىنى يەيدۇ، گۈرۈچ، بۇغداي، يېڭى سەرىقمايلاردىن ئىستېمال قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن 25 كۈنگىچە يۇقىرىقى نەرسىلەردىن پەرھىز قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەرقى تۆمۈر قاچىدا ساقلىنىدۇ. چۈنكى شېشە قاچىنى سۇندۇرۇۋېتىدۇ. قوۋزىقىنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ چاپسا، يەرقان، قاپارچۇق، يىرىڭلىق چاقىلار، ئىششىقلار، قىچىشقاق، قوتۇر كېسەللىكلىرى، زەھەرلىك جانۋارلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ۋە قانىنىڭ بۇزۇقلۇقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ. قوۋزىقىنى قۇرۇتۇپ، سۇغۇپ قىلىپ، جاراھەتلەرگە سېپىلسە، جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ ۋە قۇرۇتىدۇ. گۈلىنى پۈرسا، باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. ئاق گۈللۈكنىڭ يىلتىزىنى ئېغىزىدا تۇتسا، مەنىنى تۇتىدۇ.

ئۇرۇقىدىن 3 گرامنى 6 گرام ناۋاتقا قوشۇپ، 120 مىللىلىتىر يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن بىر نەچچە كۈن ئۇزمەستىن ئىچسە ۋە ئاچچىق نەرسىلەرنى يېمىسە، مەنىنى قويۇلدۇرىدۇ. سۈت قوشماستىن ئىچسە، خانازىر كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ تۇز ياكى سۇ بىلەن ئېزىپ، كۆزىگە تارتسا، كۆزىگە ئاق چۈشۈشكە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 4～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 8～5 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 12～9 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەرپەرھىركە.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەركىبى بىر خىل ساپونىن تۇتىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى روھنى كۆتۈرۈش، قايغان قانىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، پەينى چىگىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئاساسەن روھىي كېسەللىك، ئۇيقۇسىزلىق، سۆگەك سۇنۇش، يامان جاراھەتلەر، ئۆپكىنىڭ جاراھەتلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

سىسالىيۇس

SEMEN FERULA FOERIDA REGEL 阿虞实

تونۇش سىسالىيۇس ئەسلىدە يۇنان تىلى بولۇپ، ئۇ پارسچە كاشىم دېيىلىدۇ. ئەبۇ ئەلى ئىبىنسىنانىڭ ئېيتىشىچە رۇمى ھېكىمۇر. بۇ ئۆسۈملۈك 4 تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچى خىلى رازىيانىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز كۈچلۈكرەك، بۇنىڭ گۈلىنىڭ گۈمبىزى سېرىقچېچەكنىڭ گۈمبىزىگە ئوخشايدۇ. مېۋىسى ھېكىنىڭ مېۋىسىدىن ئۇزۇنراق. تەمى كۈچلۈك، يىلتىزى 16 سانتىمېتىر بولىدۇ، خۇشبۇي يىلتىزىنىڭ تەسىرى قالغان ئەزالىرىنىڭ تەسىرىدىن كۈچلۈكرەك.

ئىككىنچى خىلىنىڭ يوپۇرمىقى چوڭ ھەشقىپىچەكنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز ئۇزۇن، بۇنىڭمۇ گۈمبىزى سېرىقچېچەكنىڭكىدەك، بۇنىڭ ئۇرۇقى قارا بولۇپ، شەكلى بۇغدايغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن چوڭراق، ئۆتكۈر، خۇشبۇيراق، ئۇرۇقىنىڭ تەسىرى قالغان ئەزالىرىنىڭ تەسىرىدىن ئارتۇقراق.

ئارپىبەدىيانىڭكىدىن ئۇزۇنراق، ئىنچىكە، گۈلى سېرىق ئاققا مايىل ھەم ھاۋا رەڭدىمۇ بولىدۇ. يوپۇرمىقى تىلغا ئوخشايدۇ. ئۇرۇقى چوڭراق غىلابنىك ئىچىدە، قارا رەڭدە تىز بۈيلۇق، ئىچىدىكى مېغىزى ئاق، ياخشىسى دانلىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەنگە جۇلا بېرىش، ئەمچەكتە سۈت پەيدا قىلىش، سۈيدۈك ھاڭدۇرۇش، ھەيز ھاڭدۇرۇش، بالا چۈشۈرۈش، بالا ھەمرىيىنى چۈشۈرۈش، چاچنى قارايتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە، كۆكرەك ئاغرىقىغا، نەپەس سىقىلغانغا، يىرىك قۇسقانغا، كۆڭۈل ئېلىشىشقا، ئىستىسقىغا، جىگەر، تال كېسەللىكلىرىگە بېرىلىدۇ. ھەر كۈنى ناشتىدا داۋاملىق يېسە، سۈيدۈك، ھەيز ھاڭدۇرىدۇ، سۈت چۈشمىگەن ئاياللارنىڭ سۈتىنى كۆپەيتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن بەرسە، يۈزىنى چىرايلىق، رەڭگىنى سۈزۈك قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ بەرسە، ئۇچەيدىكى قىسمەن قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ، كونا، تۆت كۈندە بىر تۇتىدىغان سوغۇق بەلغەمدىن بولغان تەپلەرگە بېرىلىدۇ. ھەسەل سۈيى (مائۇلھەسەل) بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، نەپەسنىڭ سىقىلغىنىغا پايدا قىلىدۇ. پىشمىغان خېمىنى پۇراش چىلاپ ئېلىپ، خالتىغا سېلىپ پۇرىسا، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا، زۇكامغا پايدا قىلىدۇ. 7 دانە سىيادانىنى ئايالنىڭ سۈتىگە چىلاپ بىر سائەتتىن كېيىن قۇرۇتۇپ، يۇمشاق سالايە قىلىپ، بۇرۇنغا تېمىتىلسا، كۆزى سارغايغانغا پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ ئاق موم بىلەن ئېرىتىپ، خېنە يېغى ياكى گۈلى سۈسەن يېغى بىلەن داۋاملىق باشقا چېپىلسا، چاچ ئوندۇرىدۇ. كۆيدۈرۈپ ئۆيلەرنى ئىسلىسا، ھەر خىل زىيانلىق ھاشاراتلار قاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا، سوغۇق مىزاجلارغا 2 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشلىقلارغا 4～3 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 5～4 گرامغىچىلىك، 15 ياشتىن يۇقىرىلارغا 6 گرامغىچىلىك، ئىسسىق مىزاجلارغا 1 گرامدەك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن رۇمبەدىيان، يېرىم ۋەزنى بىلەن تۇخۇمى شىبىت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە كۆپ بەرگەندە خەنناق پەيدا قىلىدۇ، سىركىگە چىلاپ بېرىلىدۇ، بۆرەككە زىيان قىلىدۇ. كەتىرا بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، بۆرەككە بولغان زىيانىنى توسىدۇ. سىيادان يېغىغا زەيتۇن يېغى، كۈندۇر قوشۇپ ئىچسە ياكى چاپسا، جىنسىي ئالاقىدا بەكمۇ قۇۋۋەتسىز بولغانلارغا پايدا قىلىدۇ.

سىيادان يېغىنى چىقىرىش ئۇسۇلى سىيادانىنى پاكىزلاپ، ئازراق كۈنجۈت يېغى بىلەن ياغلاپ، قېلىن شىشىگە ئېلىپ، شىشە ئاغزىغا چىغ ياكى ئىنچىكە سىم تىقىپ، شىشىنى گىل ھىكمەت قىلىپ، قۇرۇغاندىن كېيىن چاسا ئوچاق قىلىپ، ئوچاق تېگىدىن 20 سانتىمېتىر يەرنى قۇيۇپ، ئوچاق ئۈستىدىن شىشىنىڭ ئاغزىنى تۆۋەن قىلىپ تىكلەپ، شىشە ئەتراپلىرىغا كالا تېزىكىنى تىزىپ ئوت يېقىلىدۇ. شىشە ئاغزىدىن ياغ تېمىپ چىقىدۇ (ياغ چىقىدىغان يەرگە قاچا قويىمىز). بۈندىن باشقا جۇۋازدا ياغ چىقىرىش مۇمكىن.

تەركىبى ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 0.5～1.5% كىچە پۇراقلىق ماي تۇتىدۇ. بۇنىڭ تەركىبىدە داما سېنىن ئالكولوئىد بولۇشى مۇمكىن. پىشقان ئۇرۇقىنىڭ ئىسپىرتقا چىلانغان تىندۇرۇلمىسى (تىنكتۇرىسى) روھنى كۆتۈرۈش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

(جۇڭيى تېبابىتىدە سىيادانىنى ئىشلىتىش توغرىسىدا مەلۇمات تېپىلمىدى).

سماب

(زەيبەق)

HYDRAGYRUM 水银(汞)

تونۇش بۇ بىر خىل كاندىن چىقىدىغان پارقىرىما سۇيۇق نەرسە بولۇپ، لىغىلداپ ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ. ئېغىتىلگەن كۈمۈشكە ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭگودىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە سوغۇق، 3- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى تېز تەسىر كۆرسىتىش، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ساقلاش، پەيلەرنى، ئاشقازاننى، باھىنى قوۋۇۋەتلەش، تېرە تاناسىل كېسەللەرنى يوقىتىش، پىتلارنى ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سوغۇق ۋە ھۆل مىجەز كىشىلەر ھەر يىلى بىر نەچچە كۈن قىش كۈنلىرىدە ھەر كۈنى 0.25 گرامدىن خام سمابنى يەپ، ئاستا-ئاستا 0.5 گرامغىچە كۆپەيتىپ، ئىستېمال قىلىپ، ئۇستىدىن شورپا ئىچسە، قورساقنىڭ ئاغرىقىنى توسىدۇ. تېزلا ئارقا پېشاب ئارقىلىق چىقىپ كېتىدۇ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن بىر قانچە كۈن يىسە، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ساقلايدۇ. پەيلەرنى، ئاشقازاننى، باھىنى قوۋۇۋەتلەيدۇ. چاچنى ئالدۇرغاندىن كېيىن 8～4 گرام سمابنى ئۆلتۈرۈپ، باشنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا بىر سائەتچە سۈركەپ قويسا (مەيلى يالپۇز، مەيلى رەيھان يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى بىلەن ياكى تۈكۈرۈك بىلەن سۈركىسۇن)، ھۆل سوغۇقنىڭ مېڭىنى قىزىتىشىغا، مېڭە سوۋۇغانلىقتىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى ھەر ئىككى قولنىڭ ئالقىنىغا سۈركىسە، ھۆل قوتۇر كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك سىفلىسنىڭ يىرىڭلىق چاقىلىرىغا كالا يېغى، موم بىلەن ياكى باشقا مۇناسىپ ياغلار بىلەن سۈركىسىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈشتە قىلىنغان سمابنى قوغۇن ئۇرۇقى ۋە ئاچچىق بادام بىلەن بەدەنگە چاپسا، قوتۇر ۋە قىچىشقاقنى، بارلىق چاقىلارنىڭ ئىزلىرىنى، ھۆل تاز چاقىلارنى ھەمدە يامرايدىغان يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ، پىتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. ئەگەر سماب كۈشتىسىنى پېشانىگە، گەردىنىگە، بېلىگە سۈركىسە ياكى چاچقا باغلاپ قويسا، پىت بولۇشتىن توسىدۇ. ھايۋانلارنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويسا، كانا بولمايدۇ. كۈندۇر، راتىيانەج، موم، زەيتۇن يېغى بىلەن چېپىلسا، سىفلىسنىڭ دانىلىرىنى ۋە گۆشخور يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىشتا ياخشى ئۈنۈم بېرىدۇ. بۇ سىناقتىن ئۆتكەن دورىلاردىندۇر. ئەگەر سمابنى تاماققا ئىلەشتۈرۈپ، چاشقانغا بەرسە چاشقانىنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئۆلتۈرۈلمىگەن سمابتىن چوڭ كىشىلەر ئۈچۈن يېيىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ھەل قىلىنغان قوغۇشۇن (ئېغىتىلگەن قوغۇشۇن).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئېغىزغا، پەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سۈت ۋە ياغلىق شورپىلارنى ئىچىش.

جۈڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، ھۆلرەك، زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى ھاشارات ئۆلتۈرۈش، جاراھەتلەرنى، سىفلىسنى داۋالاش، باكتېرىيىلەرنى بىۋاستە ئۆلتۈ-

رۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قاقاچلىق جاراھەتلەرنى داۋالاش، ئىزلىرىنى يوقىتىشى، دائىرىلىك چاچ چۈشۈپ كېتىشنى داۋالاش، پىت ئۆلتۈرۈش، تۇغۇتنى تېزلىتىش، قورساقتىكى ئۆلۈك بالىنى چۈشۈرۈش، كۆمۈش، مىس، قەلەي (رۇساس ئەبىيەز) لەرنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش (خاتالىشىپ ئىچىپ تاشلىغاندا، ئۇلار بىلەن قوشۇلۇپ زەھىرىنى ئازايتىش)، باھىنى قۇۋۇتلەش، نېرۋىنى، يۈرەكنى تىنچلاندۇرۇش، كىچىك بالىلارنىڭ دۆلىنىپ كېتىش كېسىلىنى داۋالاش، قۇسۇش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىشنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

جۈگىيلار ساپ سىمابنى ياكى كۆپرەك ئۇنىڭ كۇشتىلىرىنى ئىشلىتىدۇ.

سىمابنىڭ زەھەرلىك ۋە ئادەم ھاياتى ئۈچۈن خەۋپلىك ئىكەنلىكى جۈگىيى تېبابىتىدە ناھايىتى بالدۇرلا ئېنىقلىنىپ تەكىتلىنىپ كەلگەن. شۇڭا، ئۇلار ئىچىدىن كەمدىن كەم ئىشلىتىدۇ. ئىشلەتكەندىمۇ ناھايىتى ئېھتىياتلىق بىلەن باشقا مۇناسىپ دورىلارنى قوشۇپ ياكى كۇشتىلىرىنى ئېلىپ ئىشلىتىدۇ.

قوشۇمچە دوختۇرلار سىمابتىن 30 گرام ئېلىپ، مەخسۇس يول بىلەن ئۆلتۈرۈپ (ئۇششاق زەررىلەرگە ئاجرىتىپ ياغ بىلەن ئارىلىشىدىغان قىلىپ) 100 گرام كۆك سىماب يېغى تەييارلايدۇ. بۇ ياغنى سفلىسنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. ئىشلىتىش ئۇسۇلى تۆۋەندىكىچە:

چوڭ كىشىلەرگە 3～1 گرامغىچە، بالىلارغا يېشىغا قاراپ يېرىم گرامدىن 1 گرامغىچە ئېلىپ، ھەر كۈنى بىر ئەزانىڭ مۇسكۇل (مۇشەك گۆش) قاتلىمى قېلىن بولغان جايىغا سۈركەپ سىڭدۈرۈلىدۇ. شۇنداق 6 كۈن ئىشلىتىپ، 7- كۈنى بىر كۈن توختىتىدۇ. يەنە قايتا ياغلىنىدۇ. بىر قېتىملىق داۋالاش جەريانى 4 ياكى 6 ھەپتە. ئۇنىڭدىن كېيىن بەلگىلىك مۇددەت دورىنى توختىتىپ، دەم ئالدۇرۇپ، ئىككىنچى داۋالاش مەزگىلىنى باشلايدۇ. ئادەتتە ئىككى بىلەك، ئىككى تاغاق ئۇستى ۋە ئىككى يوتىغا سۈركەشكە بۇيرۇلىدۇ. ھەر كۈنى بىر ئورۇنغا سۈركەلسە، بىر ھەپتە ۋاقىت كېتىدۇ.

بۇ خىل داۋالاش ئۇسۇلى سفلىسكە قارشى دورىلارنى ئىچۈرۈش، ئوكۇل قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان كىشىلەرگە قوللىنىلىدۇ. ئۆتمۈشتە بەلگىلىك ئۇنۇم بېرىپ كەلگەن. ئەمما ئومۇمەن سىماب ئېغىز بوشلۇقىدا (چىش مىلىكىدە) ئۆزىنىڭ زەھەرلىك تەسىرىنى كۆرسىتىدىغانلىقى ئۈچۈن مەيلى قايسى ئۇسۇلدا بولسۇن سىماب ياكى سىمابلىق دورىلارنى ئىشلەتكەندە ئاغرىق كىشىنىڭ ئېغىز ئىچىنى دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇش، چىش ئاستى كۆكىرىش، چىش بوشاپ كېتىش قاتارلىق ھادىسىلەرگە قارشى چارە كۆرۈش لازىم. ئەگەر بۇ خىل زەھەرلىنىش ھادىسىسى ئېغىرراق بولسا، سىمابلىق دورىلار ئىشلىتىشنى توختىتىش لازىم.

سماق

(تۇخۇمى ھۇممان)

FRUCTUS RHUS PATANINI MAXIMA 乌倍子

تونۇش بۇ بىر دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ئەدەسكە ئوخشايدۇ. ياپىلاقراق ھەببەتۈلخۇزرانىڭكىگە ئوخشاش غىلابنىڭ ئىچىدە، باشلىق بولىدۇ. باشنىڭ ئۇستىدە پوستى بولۇپ، تەمى ئاچچىق-چۈچۈك بولىدۇ، تىلنى تۇتىدۇ. سماق ئۇرۇقىنىڭ ئۇستىدىكى قوۋزىقى ئىشلىتىلىدۇ. دەرىخى ئانار دەرىخىنىڭكىدىن بىر ئاز چوگراق بولىدۇ، قۇۋۇتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى ئۆرە تۇرىدۇ، بىر ئاز قىزىل، تۈكلۈك كېلىدۇ. سماق 2 خىل بولۇپ، تاغنىڭ، ئۆلكىنىڭ دەپ ئايرىلىدۇ. ئۇنىڭ ياخشىسى قىزىل، تولغان بولىدۇ. تىلنى تۇتۇش كەم، ئاچچىقراق بولىدۇ.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە، ياپونىيىدە ۋە ئىسسىق مەملىكەتلەردە ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

تاغنىڭ 3- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، يوپۇرمىقى ئۇرۇقىدىن تۆۋەنرەك.

خۇسۇسىيتى ئاشقازانىنى كۆچلەندۈرۈش، ئاشقازان، ئۆچەيلەرگە سەپرانىڭ قويۇلۇشىنى توسۇش، قەي، كۆكۈل ئاينىش، ئىچ ئۆتۈشنى، قان تۆكۈرۈشنى توسۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇ دورىنى سوقۇپ تالقان قىلىپ، سوغۇق سۇ بىلەن ئىچسە، يۇقىرىقى ۋە تۆۋەن تەرەپتىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ. چالا سوقۇپ، زىرە ۋە سوغۇق سۇ بىلەن بېرىلسە، ھەر تۈرلۈك قەينى توختىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ ئىشتىھاسىنى ئاچىدۇ.

تۇخۇم سېرىقى ۋە قۇرۇق يۇمغاقسۇت بىلەن بېرىلسە ئىچنى توختىتىدۇ. ھاراق بىلەن بېرىلسە، ئىچ ئۆتكۈنى ۋە خۇننى توختىتىدۇ. سۇيدۇكنى كەم قىلىدۇ. سۇماق دەرىخىنىڭ چېكى سۇماقنىڭ توپىسى دېيىلىدۇ. بۇ بەكمۇ قابىز. لېكىن بىر ئاز ئاچچىق، كونا ئىچ ئۆتۈش ۋە بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ئاق ھۆللۇكلەرنى توختىتىدۇ.

ئەگەر چىشقا باسسا، ھەر خىل چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇماقنى سۇغا چىلاپ ئاغزىنى چايقىسا بۇمۇ بولىدۇ. ئۇستىدىكى توپىسىنى ساپ قىلىپ، بىر كېچە سۇغا چىلاپ، بىر ئاز كەتىرا قوشۇپ كۆزگە تېمىتسا، كۆز ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بۇ دورىنىڭ 30 گرامىنى 250 گرام سۇدا قاينىتىپ، دورىنىڭ قۇۋۇتىنى سۇغا چىقىرىپ، ئاندىن شۇ سۇدا لاتىنى ھۆل قىلىپ، كۆزگە قويۇپ، ئىسسىق ئۆتكۈزسە، كۆز ۋە كىرپىكلەرنىڭ قىچىشىشى، كۆزنىڭ چۆرىلىرى چاپاقلىشىپ، ئىششىپ، كۆزنىڭ قىزىرىپ قېلىشلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. پېشانىغا قويۇپ ئىسسىق ئۆتكۈزسە، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ؛ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). ئۇنىڭ سۇيى قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاقتىن يىرىڭ كېلىش، يىرىڭلىق چاقا پەيدا بولۇشتىن توسىدۇ.

بۇنى ئېزىپ باشقا ۋە بوغۇم سۆڭەكلىرىگە ۋە جىنسىي ئەزانىڭ ئەتراپلىرىغا چېپىلسا، سۇيدۇك تۇتالماسلىق كېسەللىكىنى تۇگىتىدۇ، ئەزانى چىڭىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 10～6 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 15～11 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سىركە ۋە ئاقاقىيا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان سوۋۇپ كەتكەنلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى مەستىكى، رۇمبەدىيان، چەيزە بىلەن پىشۇرۇپ بېرىلسە زەربىرى بولمايدۇ. يوپۇرمىقىدا 15～20% تاننىن ماددىسى بار. مېۋىسىنىڭ تەركىبىدىمۇ بەلگىلىك مىقداردا تاننىن قاتارلىق ماددىلار بولىدۇ.

جۇڭىي تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى جۇڭىي تېبابەتتە سىماق مېۋىسى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلمەي، ئۇنىڭ شاخلىرىدا پەيدا بولغان ھەرە قاپچۇقى - (جۇڭگو موربسى) دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

چەت ئەللەردە بۇنىڭ يوپۇرمىقى دوختۇرلۇقتا ئىشلىتىلىدىغان تاننىن ماددىسىنى ئالىدىغان خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

سماقۇلئەباغەين

(ئۇششاق تاغ موزىسى)

GALLA CHINENSIS 五倍子

81 - رەسىم. سماقۇلئەباغەين

تونۇش تاغدا بولىدىغان ئۇششاق موزىدۇر.

تەبىئىتى بەك سوغۇق ۋە قابىز.

خۇسۇسىيتى ئاساسەن سۇماققا ئوخشىشىدۇ. لېكىن بۇنىڭدا قا-بىزلىق زىيادىراق.

ئىشلىتىلىش ئورنى سۇماقنى ئىشلەتكەن ئورۇنلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئاشلامچىلار بۇنىڭ بىلەن نېپىز تېرىلەرنى ئاشلايدۇ. شۇڭلاشقا، بۇنى ئاشلامچىلارنىڭ سۇماقى دەپ ئاتىلىدۇ.

مەنبەسى RHUSCHINENSIS MILLER (盐肤木) دېگەن دەرەخ شېخىدا پەيدا بولغان ھاشارات قاپچۇقىدىن ئىبارەت.

تەركىبى 60～70% تانىنىن تۇتىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، ئىچ قاتۇرۇش، قان توختىتىش، تەرلەرنى توختىتىش قاتارلىق قابىز خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

يۆتەل پەسەيتىش، ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىچ ئۆتكۈ، مەقئەتنىڭ چىقىپ قېلىشى، كۆپ تەرلەش، قاناش، جاراھەتلەر، سېرىق چاقىغا ئوخشاشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

سانائەتتە كۆنچىلەر تېرە ئاشلايدۇ. يەنە بوياق ماددىلار ئىشلەپچىقىرىدىغان ئەشيا ئورنىدا پايدىلىنىدۇ ۋە دوختۇرلۇقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاشلاش تىزابى (تانىنىن كىسلاتاسى) ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئەسكەرتىش بۇ خىل سماقنىڭ سېلىشتۇرما ناملىرىنى قايتا تەتقىق قىلىشقا ئېھتىياجلىق.

سۇرمە

(ئىسمىت)

ANTIMONIUM (STIBIUM) 锑

تونۇش بۇ بىر خىل پارقىرىما ياپىلاق تاش بولۇپ، خىللىرى كۆپ، ھەر رەڭدە بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئىسپاھاننىڭ بولۇپ، پارقىرىما، يۇمشاق، تومۇرلىرى ۋە دۇغلىرى يوق بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى ئىراندىن، مەغرىبىستان، مىسىردىن ۋە باشقا ئورۇنلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە سوغۇق، 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، كۆزنى مۇھاپىزەت قىلىش، كۆزنىڭ پەيلىرىنى ۋە قېرىلارنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرۈش، كۆزنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، كۆزدىن كېلىدىغان

هۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇش، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ھەر بىر ئەزالاردىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىش، جاراھەتلەرنى تازىلاش، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىش، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى بىر ئاز ئىپار بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ۋە پەيلىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. مەرۋايىت، كېلەر مايىقى، ئاق ناۋات بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى پەردىنى ۋە ئاقنى يوقىتىدۇ. ھوزۇر ۋە سماق بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىن كېلىدىغان ياشلارنى ۋە قىچىشىشنى توختىتىدۇ. باراۋەر مىقداردا يۇمشاق ئېزىلگەن ئىقلىمىيا ۋە كۆپۈكى ئېلىنغان ھەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. باشنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى ئاغرىسا، ئىككى كۆزگە تارتىدۇ. بىر تەرىپى ئاغرىسا، ئاغرىغان تەرەپكە تارتىدۇ. ھۆل يۇمغاقسۇتنىڭ سۇيى بىلەن بىر ئاز كاپۇر قوشۇپ كۆزگە تارتسا، چېچەكنىڭ كۆزدە قالدۇرىدىغان زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. شۇنىڭدەك ئاچچىق ئانارنىڭ ياكى سماقنىڭ ۋە ھۆل مىغلان يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ياكى موزىنىڭ چىلانغان سۇيى بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، يۇقىرىقى كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇ يېغى بىلەن قوشۇپ بەدەنگە چاپسا، پىلاتىرنى يوقىتىدۇ. يېڭى چاۋا ياغ ۋە ئۇپا بىلەن ئوتتا كۆيگەن يەرگە چاپسا، قاپىرىپ چىقىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. كۆيگەن يەرنى پۈتتۈرۈپ ساقايتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ھەمەل قىلسا، بالىياتقۇنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. ھەيز قېنىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كېلىشىنى توسىدۇ. مەقئەتتىكى يىرىڭلىق چاقىلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ. مەلھىمىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ، ئىچمەيدۇ.

ئورۇنباسارى كۆيدۈرۈلگەن قارا قوغۇشۇن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكرەكتىكى ئەزالارغا، ئۆپكىگە، بوغۇملارغا، ئاۋازغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەنىرا، شېكەر، قوي يېغى.

كۈل رەڭ مېتال (مەدەن) دىن ئىبارەت ستىبنىت مەدىنىنى ھاۋادا پارچىلاندۇرۇپ، ئاندىن ئۇنىڭ تەركىبىدىكى گۈڭگۇرت ماددىسىنى چىقىرىۋېتىش يولى بىلەن ھاسىل قىلىنىدۇ. بۇ ماددىنى تۇتىدىغان تەبىئىي مەدەن تاشلارمۇ كۆپ. ئۇلارنى لاتىنچە: ناگياگىت، گېرۋانىت، ستىبوكونىت، تىبرۇانىت، ستىبوكونىت، دىسكرازىت، يامسونىت، ستىبنىت دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدىمۇ سۈرمە ماددىسى بار.

جۇڭگىي تېبابىتىدە سۈرمىنىڭ ئىشلىتىلىشى قولىمىزدىكى كىتابلاردىن تېپىلمىدى. ھازىرقى زامان دوختۇرلىرى سۈرمىنىڭ مەھسۇلات: ستىبۇم كالى تارتارىك قاتارلىق بىر قىسىم دورىلارنى ئېلىمىزدە مەلۇم دەرىجىدە تارقالغان قان شورىغۇچ قۇرت كېسەللىكىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ، ناھايىتى ئاز مىقداردا ئوكۇل قىلىنىدۇ. كۈچلۈك زەھەر دورىلاردىن ھېسابلىنىدۇ.

سۇزاپ-سوداپ

تونۇش سۇزاپ 3 تۈرلۈك بولىدۇ.

1- يۇرتىنىڭ، 2- جاڭگالنىڭ، 3- تاغنىڭ.

يۇرتىنىڭ سۇزاپى ئېگىزلىكى بىر مېتىرچە، شاخلىق بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئۇششاق، پۇرىقى سېسىق، بەكمۇ كۆك بولىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ ئۇستىگە چاڭ ئورنىۋالغاندەك كۆرۈنىدۇ. چېچىكى سېرىق، ئۇرۇقى غلاپىنىڭ ئىچىدە، 3 بۇرجەكلىك بولىدۇ. ياخشىسى يۇرتىنىڭدۇر. ئەنجۇرنىڭ تۈۋىگە ئۇنگىنى ياخشى قۇۋۋەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى خوتەن، يېڭىسار، قەشقەردىن چىقىدۇ، قەيەردە تېرىسا شۇ يەردە ئۇنىدۇ.

خۇسۇسيتى مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ، ئەقلىنى زىيادە قىلىدۇ، زەھەرنى قايتۇرىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. يەلنى ماڭدۇرىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ. ئىشتىهانى ئاچىدۇ. ھەيزنى، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. ئەزادىكى كېرەكسىز نەرسىلەرنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

ئىشلتىلىش ئورنى پالەچ، قول تىترىگەنگە، بوغۇملارنىڭ ئاغرىقى، پەينىك يېغلىشى، يانپاشنىڭ ئاغرىقى قاتارلىقلارغا مەيلى قاينىتىپ ئىچسۇن ياكى خېمىر قىلىپ تاڭسۇن پايدا قىلىدۇ. كۆكرەك، جىگەر ۋە تال ئاغرىقى، قۇلىنجى (يەلدىن پەيدا بولغان قۇلىنجى) دۇۋساقتىكى، بۆرەكتىكى تاشنى چىقىرىدۇ. بوۋاسرغا، مەقئەت كېسەللىرىگە، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرىگە قاينىتىپ بېرىلسە پايدا قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى ھەسەل بىلەن 70 گرامدىن 100 گرامغىچە ئىچىلسە، ھېقنى توختىتىدۇ. قۇرۇق شىبىسىنى قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە بىقىن ئاغرىقى، كۆكسىنىڭ ئاغرىقى ۋە زىققە، كونا يۆتەللەرگە پايدىلىق. ئۇچەي ئاغرىقى، كىندىك ئەتراپىنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئۆپكىنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلىرى، چوڭ بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىنى قايتۇرىدۇ. سوغۇقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىدۇ، زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ بېرىلسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىدۇ. ئەنجۇر بىلەن قاينىتىپ چېپىلسا ياكى ئەنجۇر ۋە تۇز قوشۇپ چېپىلسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچەيتىدۇ. يوپۇرمىقىنى چاينىسا، پىيازنىڭ ۋە سامساقنىڭ پۇرىقىنى ئېغىزدىن كەتكۈزىدۇ. تاماق سىڭدۇرۇش قۇۋۋىتىنى زىيادە قىلىدۇ، كېكىرتىدۇ. ئەنجۇر ياكى ياڭاق بىلەن بېرىلسە، ئىچىلگەن زەھەرلەرنى ۋە ھاشاراتلارنىڭ زەھەرلىرىنى قايتۇرىدۇ.

ھەر كۈنى داۋاملىق 3 گرام ئىستېمال قىلسا، پالەچ، ئەزالارنىڭ تىترىشى ۋە پەيلەرنىڭ يېغلىپ قېلىشى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى يېسە ياكى ئۇنىڭ سۈيىنى ھەمەل قىلسا، جىنسىي ئالاقىدىن كېيىن بالا پەيدا بولۇشىنى توسىدۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى يېسە بالىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ (ئۇرۇقىنى ھومۇل قىلسىمۇ، ئۇنىڭ تۇتۇنىنى پۇرىسىمۇ چۈشۈرىدۇ). يوپۇرمىقىنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ چاپسا سېرىق ئېشەك ۋە ئۆمۈچۈك، غالجىر ئىتلارنىڭ چىشلىگىنىنىڭ ۋە چاققانىنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سقىلغان سۈيى قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشى ۋە ئېغىرلىقىنى ساقايتىدۇ. يوپۇرمىقىنى سۇ بىلەن قاينىتىپ، سىركە قوشۇپ ئۇششاق بالىلارنىڭ بۇرنىغا تېمىتسا، دۆلىنىپ كېتىش كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ. يوپۇرمىقىنى سۇغۇپ قىلىپ بۇرۇنغا پۇركۈسە، بۇرۇندىن قان كېلىش كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ، گۇل يېغى، سىركە ھەم ھاراق بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. غار دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، ئىككى قاشنىڭ ئىششقىنى ياندۇرىدۇ. موم ۋە مورت يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، يىرىڭلىق ئىششق ھەم جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. سېرىقچېچەك ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، تەمرەتكىگە، توغرىغۇ قوشۇپ ئەزانى يۇسا، ئاق داغ كېسىلى ۋە سۆگەلگە پايدىلىق. ئۇنى قاينىتىپ دوۋسۇنغا كلىزما قىلىنسا، قۇلىنجى كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ بېرىلسە ياكى تېڭىلسا سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. ئۆزى بىلەن ھەمراھ قىلىپ يۇرسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنى قاچۇرىدۇ.

سقىلغان سۈيىنىڭ تەسىرى ئاساسەن يوپۇرمىقىنىڭ تەسىرىگە ئوخشايدۇ.

سقىلغان سۈيى ئارپىبەدىيان سۈيى ياكى ھەسەل بىلەن كۆزگە تېمىتىلسا، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقىنى يوقىتىپ، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچەيتىدۇ.

ئانار پوستى بىلەن قىزىتىپ قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىركە ۋە ئۇپا، گۇل يېغى بىلەن چاپسا، كۆيدۈرگە، بەدەننىڭ چۈمۈلە ماڭغاندەك قىچىشىشى، باشنىڭ تاز چاقىسى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

سقىلغان سۈيىنىڭ باشقا تەسىرىمۇ ئاساسەن يوپۇرمىقىنىڭ تەسىرىگە ئوخشىشىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سۆزلىنى داۋاملىق ئىستېمال قىلسا كۆزنى ئاجىزلىتىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ،

شەقبقە كېسەللىكىنى پەيدا قىلىدۇ، خىلىتلارنى كۆيدۈرىدۇ، قۇستۇرىدۇ. دىلنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ، قۇلاق ۋە بۇرۇنلارنى ئاجىزلىتىدۇ.

تۇزەتكۈچسى سىركەنجۇبىل ۋە رۇمبەدىيان.

ئىشلىتىلىشى 5～1 ياشلىقلارغا 3～1 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 6～4 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 10～7 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەتەر، بەزىلەرنىڭ ئېيتىشچە يالپۇز.

سۇزاپ ئۇرۇقى

سۇزاپ ئۇرۇقى ھەسەل ياكى سىركەنجۇبىل بىلەن قوشۇپ 6～3 گرامغىچە بېرىلسە، تۇتقاقلىق كېسەللىكىنى پەسەيتىشكە پايدىلىق. كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ. يەلدىن بولغان، سوغۇقتىن بولغان ھېقلارنى يوقىتىدۇ، يەلدىن بولغان ئۇچەي ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئۇنى ھاراقتا چىلىسا خۇشخۇي قىلىدۇ، قاتتىق مەست بولۇشنى توسىدۇ. مەستلىكنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ، تېزدىن مەستلىكنى كەتكۈزىدۇ، باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ئاساسەن يوپۇرمىقىغا ئوخشىشىدۇ.

يېلىمى ئۆلكە سۇزاپىنىڭ يېلىمى ۋە جاڭگال سۇزاپىنىڭ يېلىمى غايەت دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. ئۇنىڭدىكى ئىسسىقلىق قۇرۇقلۇقتىن تۆۋەنرەك.

كۆزدىكى جاراھەت ۋە خانازىر كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. قولتۇق ۋە يىرىقتىكى ئىششىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

باشقا خۇسۇسىيىتى يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ.

جاڭگال سۇزاپى يوپۇرمىقى يۇرتىنىڭ سۇزاپىدىن ئىنچىكە، شاخلىرى كەمرەك ۋە ئۇنىڭدىن سېسىقراق بولىدۇ.

تەبىئىتى 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

دورىلىق تەرىپى غالىب ياكى پايدىلىق تەرىپى ئۆتكۈر.

خۇسۇسىيتى كۈچلۈك ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدىن 12 گرام ئىچسە، سۆگەت گۈلىدىن تېزرەك زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. بەدەننى قىزىتىشتا ھەم ئىچ ئەزانى كۆيدۈرۈشتە ھەم سۆگەت گۈلىدىن ئارتۇق. يېگەن ئادەمنىڭ رەڭگىنى قىزارتىدۇ. كۆزلىرى تاشقىرى چىقىدۇ. ئىدرا ۋە چوڭ تەرەتنى توختىتىپ قويىدۇ. بۇنىڭ باشقا تەسىرى يۇرت سۇزاپىنىڭ تەسىرىگە ئوخشايدۇ. يەنە بىر خۇسۇسىيتى: تۆمۈرگە ۋە ئەينەككە سۈركەپ قويۇلسا داتلاشمايدۇ. قوي ۋە توخۇ ياتقان ئورۇنلارغا سېپىپ قويسا، زەھەرلىك ھايۋانلار ئۇ يەرگە كەلمەيدۇ.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئىستېمال قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. سوغۇقچان كىشىلەر ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، يۇرت سۇزاپىنىڭ 1/3 مىقدارىنى ئىشلەتسە بولىدۇ. چۈنكى بۇنىڭ يۇرت سۇزاپىدىن بىر نەچچە ھەسسە ئارتۇقچىلىقى ۋە كۈچلۈك تەرىپى بار.

سۆگەت

(خىلاپ)

SALIX BABY LONICA L 柳树

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخ بولۇپ، پارس تىلىدا «بىدەسادە» دەپ ئاتىلىپ، يوپۇرمىقى ئىنچىكە

ئۇزۇن بولىدۇ. گۈلى باھار كۈنلىرىدە يوپۇرمىقى بىلەن باراۋەر شېخىدىن ئۇنۇپ چىقىدۇ، رەڭگى سارغۇچ، بىر ئاز خۇشبۇي، ئەڭ ياخشىسى سۇنىڭ ئەتراپىدا ئۆسكەنلىرىدۇر.

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايىدا ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى گۈلىنىڭ 2- دەرىجىدە سوغۇق، 1- دەرىجىدە ھۆل؛ يوپۇرمىقى قۇرۇق سوغۇق، ئۇرۇقى 1- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى تەبىئىتنى يۇمشىتىش، ئىسسىقتىن بولغان مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، باش ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقىنى، خاپىغاننى، تەشنالىقنى، ئاشقازان ئاجىزلىقىنى، سەپرا خاراكتېرلىك كۆيۈك ۋە تەپلەرنى، بارلىق ئىسسىقتىن بولغان كېسەللىكلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. چېچەكنىڭ پار سۈيى يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەردە ئۆزدىن ياخشىراق.

ئىشلىتىش ئورنى بۇنىڭ ئوسارىسىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە بەلغەمنى، سەپرانى، سەۋدانى سۈرۈپ چىقىدۇ. تۇتقاقلىق كېسىلى، تەپلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. يەرقاننى، تالنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. بالىياتقۇنىڭ ئاغزىنى ئاچىدۇ. مۇپاسىل، نۇقرەس، چايانىنىڭ چاققىنى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئوسارىسى قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ. يوپۇرماق ۋە شاخلىرىنى قاينىتىپ، ئىلمان ھالدا سۈيىدە ئولتۇرسا، ئەزالارنىڭ ئۆزگىرىشىنى يوق قىلىدۇ. بۇنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى تېگىگە سېلىپ ئۇخلىسا، جىگەر ۋە يۈرەكنىڭ قىزىقلىقىنى يوقىتىدۇ.

سۆگەتنىڭ ئۇرۇقىنى ئېزىپ، كۆزگە چاپسا، كۆزنىڭ چانىقىغا يەتكەن زەربىلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قاننى توختىتىدۇ. سۆگەتنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى چاپسا ياكى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ پار سۈيى قىزىق خاپىغان، چېچەكنىڭ، تەپىدىقنىڭ قىزىتمىلىرى ۋە باشقا ئۆتكۈر قىزىتمىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سۈيىدىن 24 گرامدىن 60 گرامغىچە شېكەر بىلەن بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى رىباستۇر، خېنە گۈلى ياكى نېلۇپەر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بىقىنغا زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى گۈلاب ۋە شېكەر.

تەركىبى سۆگەت دەرىخىنىڭ قوۋزىقى خېلى مىقداردا ئاشلىغۇچى ماددا (تاننىن) ۋە گلۇكوزىد سالتسىن تۇتىدۇ. شۇڭا، خەلق ئىچىدە سۆگەت قوۋزىقىدىن ياسالغان ياسالمىلار قابىز (ئىچ توختاتقۇچى)، قىزىتما پەسەيتكۈچى دورا سۈپىتىدە، بەزىدە مەددە چۈشۈرىدىغان، قان توختىتىدىغان دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. خىنىن كەشپ قىلىنغىچە بولغان جەريانىدا، سۆگەت قوۋزىقى بەزگەك كېسىلىنى داۋالايدىغان ئاساسىي دورا بولۇپ كەلگەن ئىدى. ھەتتا خەلق ئارىسىدا ھازىرقى كۈندىمۇ شۇ مەقسەتتە ئىشلىتىلىدۇ. سۆگەت قوۋزىقىنىڭ قاينىتىلمىسى ۋە تالقىنى، چىيقان قاتارلىق جاراھەتلەر ۋە خالتىلىق يىرىڭلاش (ئابسېس) لارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى جۈڭگىيەدىمۇ ئۇيغۇر تېبابىتىدىكىگە ئوخشاش سۆگەتنىڭ گۈلى، شېخى، يىلتىزىنىڭ ئاق پوستى ۋە سۆگەت غولىدا ئۇنۇپ چىققان يەر مەدەكلىرىنى، سۆگەت غولىدىن قاينىاپ چىققان پوقاقلىرىنى دورا ئورنىدا ئىشلىتىدۇ.

1. **سۆگەت ئۇستىدە ئۇنگەن يەر مەدىكى** (柳耳— لیۇئەر): ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، يەلنى تەرتىپكە سالىدۇ.

2. **سۆگەتنىڭ شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستى** تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. بەلغەم ۋە ئىسسىقتىن بولغان سىزلام (سۆزنەك) كېسىلىنى داۋالاشتا قاينىتىپ يۇيۇنۇشقا بۇيرۇلىدۇ. قاينىتقان سۈيى بىلەن يەلدىن

بولغان ئىششقىلارنى، قىچىشقاقنى داۋالايدۇ. قىزىتىلغان ھاراق بىلەن قوشۇپ ئېغىزنى چايقىسا، چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كونا كىتابلاردا يېزىلىشىچە، سۆگەت شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستىنى قاينىتىپ ئىچۈرۈلسە سېرىق كېسەلنى داۋالايدۇ. ئاغرىق پەسەيتىپ، ئىششقىلارنى قايتۇرىدۇ. ئۇلارنى قۇرۇتۇپ، تالقانلاپ ئىچكۈزۈلسە، ئاشقازان-ئۇچەي ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ (قانلىق تولغاق كېسەللىرىدىمۇ ئىشلىتىش مۇمكىن). سۆگەتنىڭ قۇرۇغان يوپۇرماقلىرىنى سوقۇپ ئىچكۈزسە، سىل كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈشنى داۋالايدۇ ھەمدە نەپەس ئېلىش قىيىنلىشىپ، كۆكرەك چىڭقىلىشلارنى يېشىدۇ. سىرتتىن تېڭىلسا، يارىدىن چىققان قاننى توختىتىدۇ، يالۇغ ئىششقىلىرىنى قايتۇرىدۇ.

3. سۆگەت مېۋىسى (پوتلا چىقارغان شاخنىڭ ئۇچىدىكى قاتتىقراق چېچىكى)

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. جاراھەتلەرنى داۋالاشقا، يىرىڭ ۋە ئۆيىغان قاننى تارقىتىشقا ئىشلىتىدۇ.

4. سۆگەت پوقىقى يۇرەك ئاغرىقلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن قاينىتىپ ئىچكۈزۈلىدۇ.

5. سۆگەت چېچىكى (پوتلىسى) يەل ھەيدەشكە، كۆز قارىغۇلىشىشنى داۋالاشقا، قۇلاق ئاغرىقىنى، چاچ چۈشۈشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، چىشنى چىڭىتىدۇ. قاينىتقان سۈيىنى ئىچسە، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

سۆگەتنگۈل

(دىفلى-كىنىر)

NERIUM INDICUM MILL 夹叶桃（柳叶桃树）

82 - رەسىم. سۆگەتنگۈل

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى 2 مېتىرغىچە بولىدۇ. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇچى يۇقىرى تەرەپكە قاراپ تۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 10 سانتىمېتىرغىچە، يوپۇرمىقىنىڭ چۆرىدىسىدە چىشى بولمايدۇ. شەكلى سۆگەتنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بىر ئاز قېلىن، قاتتىق، سىلىق، بەدبۇي، ئاچچىق، ئۆتكۈر بولىدۇ. گۈلى چىرايلىق. ئاق ياكى قىزىل ئېچىلىدۇ. مېۋىسى ياپىلاق، ئۇزۇن، قاتتىق بولۇپ، ئىچى يۇڭغا ئوخشاش نەرسە بىلەن تولغان. يىلتىزى ئۇزۇن، ئىنچىكە، تەمى تۇزلۇق، رەڭگى قىزىلغا مايىل، يىلتىزىنىڭ تامامىدا گۈللەپ تۇرىدۇ، باھنى قۇۋۇشتەك ئېقى كۈچلۈكەك.

چېقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىلىك ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق. بىر ئاز زەھەرلىك تەرىپى بار.

خۇسۇسىيىتى قاتتىق ئىششقىلارنى تارقىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، بەدەننى پارقىرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. پەقەت سىرتىدىن ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى ئادەم ۋە ھايۋانىنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ يوپۇرمىقىنى شاراب بىلەن ئەنجۈرده قاينىتىپ، سۈيىدىن 15 گرام مىقدارىنى كالا قېتىقى بىلەن ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. ھايۋانلارغىمۇ شۇ تەسىرنى

ببردۇ. يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىپ تارقىتىدۇ. كونا بەل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ ۋە قوتۇر، قىچىشقاق، بەدەندىكى قارا داغلارنى، تېرىدىكى ئىزلارنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ قۇرۇق يوپۇرماقلىرىنى ئېزىپ زەخمىلەرگە سەپسە، زەخمىلەرنى پۈتتۈرىدۇ. ھەمەل قىلسا بالىياتقۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرمىقى ۋە گۈلىنىڭ سۇيى يۇزنى پاراقسىزلىتىدۇ. چاچلارنى ياخشىلايدۇ. ئەگەر ئاق سۆگەت گۈلىنىڭ يىلتىزىدىن بىر ئاز مىقدارنى يېگى سېغىلغان سۈتتە قاينىتىپ پىشلىقىنى ئېلىپ ئاز-ئازدىن يېيسە، باھنى كۆچلەندۈرىدۇ. مەنىنى تۇتىدۇ. بەزى مەملىكەتنىڭ خەلقلىرى كۆپ قوللىنىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 1 يېرىم گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇشتا باراۋەر مىقداردا ئىكىلىملىك ياكى بابۇنە ۋە 1/2 مىقداردا ئەنجۇر يوپۇرمىقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل.

ئارتۇق ئىشلەتسە زىيىنى بۇنىڭ يوپۇرمىقى ياكى گۈلىدىن پىششىق ياكى خام ھالدا يېسە، گالىنى بوغۇپ ئۆلتۈرىدۇ. قورساقنى كۆپىتۈرىدۇ، بىئارام قىلىدۇ، كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقىدۇ، قۇلاقلىرى قىزىرىدۇ. بۇنىڭغا مۇداپىئە كۆرۈشتە قەي قىلدۇرۇش، كلىزما قىلىش، سېمىز توخۇنىڭ ياغلىق شورپىسىنى سوۋۇتۇپ ئىچكۈزۈش، تاتلىق بادام يېغىنى كەتىرا بىلەن ئىچكۈزۈش.

تەركىبى ئۆسۈملۈكنىڭ قوۋزىقى ۋە يىلتىزى يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدىغان گلۇكوزىد -نېرىنودورېئىن، نېردودۇرىن، كارادىن ۋە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ياغلارنى تۇتىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، ئازراق ئىسسىق، زەھەرلىك.

يوپۇرمىقى ۋە غولىنىڭ قوۋزىقىنى يۇرەكنى قۇۋۇتلەش، سۇيدۇك ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، تەرلىتىش ۋە قۇستۇرۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما زەھەرلىك تەسىرى زور بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن بېرىلىدۇ. مىقدارى ئازراقلا ئېشىپ كەتسە، ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ.

سۆرۈنجان

BUL BUSFRITILLARIA THUNBERGII MIQ 具母

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك يىلتىزى بولۇپ، بىر ئاز ياپىلاق، ياۋا سامساقتا ئوخشايدۇ. 3 خىل بولىدۇ.

بىرىنچى خىلى: ئىچى ۋە تېشى ئاق، تەمى تاتلىق، ئىككىنچى خىلى: ئىچى ۋە تېشى سارغۇچ، رەڭگى تۇتۇق، بىر ئاز قىزىلغا مايىل، ئۈچىنچى خىلى: ئىچى ۋە تېشى قارامتۇل، تېشى بەكرەك تۇتۇق، تەمى ئاچچىق بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى بىرىنچى خىلى بولۇپ، كونىراپ قۇرت يېمىگەن، سېسىمغىنىدۇر. دورىلارغا مۇشۇ بىرىنچى خىلى قوشۇلىدۇ. ئىككىنچى خىلىنىڭ بىر ئاز زەھىرى بار. بولۇپمۇ قارىسىنىڭ زەھىرى ئىككىنچى خىلىدىن زىيادە بولىدۇ. 3～2 خىلىنى سىرتىدىن ئىشلىتىدۇ. ئىچىدىن ئىشلەتسە، گالىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمىقى كۆدە يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. كۆددىن كۆچلۇكرەك، تېنىسى بىر غېرىچ كېلىدۇ. گۈلى سېرىق پارسىدە (شەنبەلت) دەيدۇ. كىچىك زەنبىقىغە ئوخشايدۇ.

83 - رەسىم. شىنجاڭ سۆرۈنجانى

قارىسىنىڭ گۈلى قىزىل بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ. قۇۋۇتى 30 يىل تۇرىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئورگانلارنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى ھەر خىل بەلغەمنى سۈرۈپ چىقىرىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، چاپلىشاڭغۇ خىلىتلارنى تارقىتىش، بولۇپمۇ چوڭ بوغۇملاردىكى خىلىتلارنى تارقىتىش، جىگەر كېسەللىرىگىمۇ پايدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سەبرى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يانپاش ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

زەنجۈبىل، قارىمۇچ بىلەن ئىچسە باھانى قوزغايدۇ.

1.5 گرامنى زەنجۈبىل، پۇدىنە، زىرە بىلەن قوشۇپ، يېڭى سېغىلغان سۈت ۋە شېكەر بىلەن ئارقىمۇ ئارقىدىن 3 كۈن ئىچسە باھانى قوزغايدۇ. بارلىق بوغۇم كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن نەزلە قويۇلغان ۋاقىتلاردا بېرىلىدۇ. زەپەر، توخۇ تۇخۇمى بىلەن زىمات قىلىنسا، سۆگەك ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. مۇسەللەس بىلەن ئىشلىتىلسە، چوڭ بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىركە، ھەمشىباھارنىڭ سۇيى بىلەن بىللە ئىشلىتىلسىمۇ ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ. كونا كالا يېغى ياكى قوي يېغى بىلەن لاتىغا ئوراپ مەزكۇر ئورۇنغا قويۇلسا، بۇۋاسىر ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، دانىلىرىنى چۈشۈرىدۇ. سوقۇپ سېپىلسە، جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا تەڭنى ئۆزى ياكى زەپەر بىلەن 1～0.5 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 2～1 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 0.5～0.2 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 1～0.5 گرام. 15～10 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بوغۇم ئاغرىقىنى پەسەيتىشتە باراۋەر ۋەزنىدە مەككە خېنىسى، يېرىم ۋەزنى مۇقەل.

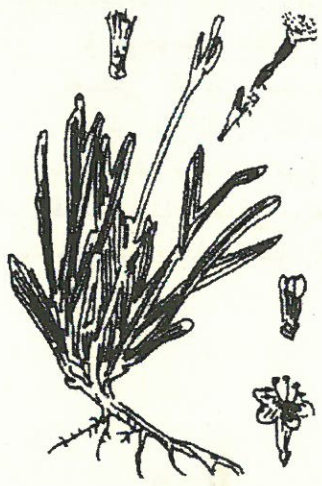
ئىشلەتمەيدىغان ئورنى ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ. قورساق، ئۇچەينى ئاغرىتىدۇ. جىگەرنى ئاجىزلىتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا، شېكەر، زەپەر، ئەگەر قارىسىنى يەپ قالسا يېڭى سۈت بىلەن قۇستۇرۇش لازىم ياكى پادە زەھەر بېرىلىدۇ. گۈلىنى پۈرىسا دىماغدىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. يەلنى تارقىتىپ باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

تەركىبى نۇرغۇن زەھەرلىك ئالكالوئىدلارنى تۇتىدۇ. يەنى ئېمپېرىئالىن، ۋېرتىتسىن، ۋېرتىتسىلىن، فىرتىللارىن، فىرتىمنىن، فىرتىمىن، پېيمىن، پېيمىسىنىن، فېيمۇزىن، پېيىفىن، پېيىدىن، پېيىمىتىدىن قاتارلىقلار.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى سۆرۈنجان مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى پالەچلەندۈرىدۇ. بولۇپمۇ يۇرەك مۇسكۇللىرىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىدۇ. يۆتەل پەسەيتىش رولىمۇ بار.

جۈڭگو تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۈڭگو تېبابىتىدە سۆرۈنجان رېنسىڭغا ئوخشاش كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇلار بۇنى ئازراق قۇرۇق، مۆتىدىل تەبىئەتلىك دورا ھېسابلايدۇ. سوغۇق تېگىشتىن بولغان كېسەللەردە، تۇبېركۇلوزدا ئىشلىتىلىدۇ. ئارام بەرگۈچى ۋە قان توختاتقۇچى دورا سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ كۆكيۆتەلدە، ئىچكى قاناشلاردا، قان قۇسۇشتا بېرىلىدۇ. سۈت ھەيدىگۈچى ۋە قان ياسىغۇچى دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. قىزىتمىلىق كېسەللەردىمۇ بېرىلىدۇ. سىرتقى تەرەپكە چىيقان (فۇرۇنكۇل)

85 - رەسىم. سۈمبۈل تىپ

ئوخشايدۇ. ئۇزۇنلۇقى بارماقتىن بىر ئاز ئۇزۇنراق، تومۇلۇقى، چىمەلىتەك بارماقنىڭ تومۇلۇقىدا ۋە بېشى بولىدۇ. بىر يىلتىزدىن بىر قانچىسى ئۆسۈپ چىقىدۇ. بۇنىڭ رەڭگى قارا سېرىققا مايىل. بەك خۇشبۇي، پۇرىقى ۋە بېشى بولىدۇ. يىلتىزى بىر ئاز قاتتىق. ئەڭ ياخشىلىرى قارامتۇل سېرىققا مايىل، خۇشبۇي، ئۆتكۈر پۇراقلىق، بېشى كىچىك، يېڭى بولغىنىدۇر. سېسىقلىقى بولمايدۇ. ئىككىنچىسى ئۇزۇن، ئىنچىكە، بىر ئاز پۇراقلىق، ئازراق سېسىق پۇرىقى بولىدۇ. بۇ دورىنىڭ قۇۋۋىتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ سىچۈەن، گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭە، ئاشقازان، جىگەر ۋە يۇرەكنى قۇۋۋىتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، رەڭگى-رۇخسارنى چىرايلىق قىلىش، تۇتۇش، قورۇش، قۇۋۋىتنى زىيادە قىلىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، مېڭە، تىل ۋە كۆكرەك، ئاشقازاندىكى ھۆللۈكلەرنى قورۇتۇش، ئاشقازان بىلەن ئۇچەيگە ماددىلارنىڭ تۆكۈلۈشىنى توسۇش، تاشلارنى پارچىلاش، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش، ھۆل يۆتەل، تىنىق چىقماسلىق، كۆكرەك ئاغرىقى، خاپىغان، قۇسۇش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يەلنى تارقىتىش، جىگەرنىڭ ھۆل، سوغۇق كېسەللىكلىرىگە، ئىستىسقايى لەھمى، يەرقان، تال ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. ئىچكى ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. بوۋاسىر، بۆرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

ئىشلىتىلىشى ئەمەن ۋە سەندەل بىلەن بىرلىسە ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۋىتلەيدۇ. سوغۇق سۇ بىلەن بىرلىسە، كۆكۈل ئېلىشىش، خاپىغان، ئاشقازانىنىڭ ئېسىلىشى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمغاقسۇت سۈيى بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى قىزىللىقنى كۆتۈرىدۇ ۋە قۇۋۋىتلەيدۇ، كىرپىك ئۈندۈرىدۇ. دورىلارنىڭ قۇۋۋىتىنى كۆز قاتلاملىرىغا يەتكۈزۈپ ھۆللۈكلەرنى قورۇتىدۇ. موزا بىلەن كۆزگە تارتسا ياشنى توختىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

ئاشقازانغا چېپىلسا، ئاشقازان ئاغرىنى قۇۋۋىتلەپ ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. بەدەنگە چېپىلسا، تەرنى قورۇتۇپ خۇشبۇي قىلىدۇ. ئۇنى خېمىرنىڭ ئىچىدە پىشۇرۇپ چاپسا، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. لاتىغا سۈركەپ پەرجىگە كىرگۈزسە، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان قانىنى ۋە ھۆللۈكلەرنى توختىتىدۇ. ئۇنى قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسا، بۆرەك ئاغرىقى، بالىياتقۇ ئاغرىقى ۋە ئىششقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ھەيز ماڭدۇرىدۇ (500 گرامىنى 7500 گرام ئۇزۇم سۈيى بىلەن بىرەم قالغىچە قاينىتىپ، ئۈچ ھەپتە ئاپتاپتا قويۇلسا، دورىلىق قۇۋۋىتى يۇقىرىقىدەكمۇ يۇقىرى بولۇپ تەييارلىنىدۇ).

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1～0.5 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 4～3 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئىزخىر، مەستىكى، سازەج ھىندى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

تەركىبى ئاساسەن يىلتىز كۆتەكلىرىنىڭ ئىچكى پوستلاق قەۋىتىدە ۋە يىلتىز تۆۋەنكى پوستىنىڭ

ھۆجەيرىلىرىدە 1～2% ماي تۇتىدۇ.

بۇ ئۇچۇچان ماينىك ئاساسىي تەركىبى سېسكۇيېتېرپېندىن ئىبارەت.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى كۈچەيتكۈچى، تارتىشىشنى بوشاشتۇرغۇچى، تىنچلاندۇرغۇچى دورا سۈپىتىدە باش ئاغرىش، نېرۋا خاراكتېرلىك خاپىغان كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ، سازاك مەددىنى ھەيدەيدۇ، سازاك مەددە تۇپەيلىدىن بولغان تۇتقاق كېسەلگە پايدا قىلىدۇ. نېرۋىسى ئاجىزلاپ ئاسانلا خاپا بولىدىغان كىشىلەرگىمۇ پايدا قىلىدۇ. كۈندە 6～3 گرام قاينىتىپ سۈزۈپ قىلىپ ياكى ھاراقتا چىلاپ بېرىلىدۇ.

سۈمبۈل رۇمى

(سنبل رومى)

VALERIANA OFFICIALIS　　欧缬草

86 - رەسىم. سۈمبۈل رۇمى

تونۇش بۇ بىر خىل يىلتىز تېنىدۇر. گۈلى بار. خۇشبۇي، قاتتىق، شەكلى سۈمبۈل تېپقا ئوخشىمايدۇ. بەلكى بۇنىك يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئۇچى يۇقىرىغا تىك تۇرىدۇ. يوپۇرمىقىنىك ئۈستۈن تەرىپى تۈۋەن تەرىپىدىن كەڭرەك بولىدۇ. يوپۇرماقلىرىنىك ئوتتۇرىسىدىن تېنى چىققان بولۇپ، تېنىنىك بېشىدا ئىنچىكە شاخلىرى بار. ھەر شاخنىك بېشىدا كىچىك گۈلى بولىدۇ. بۇنىك يىلتىزى يەردىن ئۈستۈن، ئەگرى بوغۇملۇق ئىنچىكە يىپلىق بولىدۇ. گۈلى، تېنى ھەم يىلتىزى ئىشلىتىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى خۇشبۇي، قاتتىق، يېڭىسى، ئىچى كاۋاك ئەمەس بولۇشى كېرەك. بۇنىك يىلتىزى كۆپ بولىدۇ.

تەبىئىتى سۈمبۈل تېپتىن ئىسسىق، قابىزلىقتا ئۇنىڭدىن تۈۋەن.

چىقىش ئورنى سۈمبۈلنىڭ تۈرى ئىنتايىن كۆپ. بۇنىڭ ئەسلىي ۋەتىنى ياۋروپا بولۇپ، ھازىر ئىلىمىزنىڭ دۆڭبىي، شىنجاڭ قاتارلىق جايلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

خۇسۇسىيىتى ئاساسەن سۈمبۈل تېپىنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

ئىشلىتىلىشى 340 گرامنى 15 كىلوگرام ئۇزۇم سۈيىگە سېلىپ، ئىككى ئايدىن كېيىن سۈزۈپ ئېلىپ، تىرېپىلىرىنى تاشلىۋېتىپ، 240 گرام قاينىق سۇ بىلەن ئىچسە، ئاشقازان، جىگەر ۋە بۆرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان بارلىق كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەركىبى ئاساسەن يىلتىز، كۆتەكلىرىنىڭ ئىچكى پوستلاق قەۋىتىدە ۋە يىلتىزنىڭ تۈۋەنكى پوستىنىڭ ھۆجەيرىلىرىدە 2%～0.5 ئۇچۇچان ماي بولىدۇ. ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى بورنىل ئىزوۋالېرىئانادىن ئىبارەت. بۇ تەركىبلەر قۇرۇغاندىن كېيىن، ئېنزىملارنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئاتسىدۇم ئىزوۋالېرىئانىغا ئايلىنىپ، ئۆزىگە خاس پۇراق چىقىرىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا ئالكولوئىدخاتىنىن، ۋالېرىئانىن ۋە چۈمۈلە كىسلاتاسى، تانىنىن، دەرەخ سۇلىلىرى قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابتتده ئىشلتىلىشى كۆچلۈك يەل ھەيدىگۈچى، قوزغاتقۇچى ۋە سىلازما پەسەيتكۈچى دورا بولۇپ، ئاساسەن نېرۋا ئاجىزلىقىدا، يۈرەك سېلىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ. ئىسپىرتلىق تىندۇرۇلمىسى (تىنكتۇرىسى) دىن 4 مىللىلىتر، ئېكستراكتى (رۇببى) دىن 0.25 گرام، سۇيۇق ئېكستراكتىدىن 1 مىللىلىتر ئىچىلىدۇ.

سەبرە

ALOE 芦曹

87 - رەسىم. سەبرە

تونۇش بىر خىل سەمغى ئۆسۈملۈكىنىڭ سىقىلغان سۇيى بولۇپ، ئۆسۈملۈكىنىڭ بويى 2～1 مېتىرچە كېلىدۇ، يوپۇرمىقى چوڭ، تاغ پىيىزىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. يوپۇرماقنىڭ ئۇچى ئىنچىكە، تۈۋى تەرىپى كەڭرەك، يوپۇرماق چۆرىلىرى قاتتىق تىكەنلىك، يوپۇرماقنىڭ ئوتتۇرىسىدا خال بار، يوللۇق، بەكمۇ ئاچچىق، ئېكىنزارلىقنىڭ ئەتراپىغا يېقىن يەردە بولىدۇ. سىقىلغان سۇيى شىرىلىك، تەمى ئاچچىق. بۇ ئۆسۈملۈك ئەركەك-چىشى بولۇپ، ئەركىكىنىڭ مېۋىسى 2 تەرىپى ئىنچىكە، نېپىز بولىدۇ. چىشسىنىڭ مېۋىسى باراۋەر بولىدۇ. خۇسۇسەن ھۆل ۋاقتىدا بەك ئاچچىق. بۇ 3 خىل بولۇپ، بۇنىڭ 1- خىلى ئەرەبىستان ۋە ئافرىقىدا كۆپ ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ رەڭگى قارىغا مايىل، پارقىرايدىغان، بىر-بىرىگە چاپلىشاڭغۇ، قاتتىقراق (جىگەررەڭ) بولىدۇ. 2- خىلى سەبرە ھىندى دېيىلىدۇ، رەڭگى جىگەررەڭ، پارقىرىمايدۇ، بۇ سەقۇ-تىرىدىن كەمرەك بولىدۇ، كۆچى تۆۋەنرەك. 3- خىلى سەمى خانى بۇخارىستان دېگەن شەھەرنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتىلىپ، بۇ قارا رەڭدە دۇغ قۇم ئارىلىشاڭغۇ، سىپسىق، چۇرۇك ئەمەس، يېنىك، يۇقىرىدىكى 2 خىلدىن ئاجىزراق، بۇنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

چىقىش ئورنى ۋەتىنىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. تروپىك مەملىكەتلەردىمۇ كۆپ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى ئىچ سۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى جىگەر ۋە باشقا ئەزالاردىكى توسالغۇلارنى ئېچىشقا، يەللەرنى ماڭدۇرۇشقا، ئاشقازاندىكى باشقا يىغىلغان خىلىتلارنى سۇرۇپ چىقىرىشقا، ھەر خىل بۇزۇق قانلارنى، سەۋدانى چىقىرىشقا، سوغۇق سەپرانى سۇرۇشكە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەشكە، مالىخۇلىيا، مېڭە كېسەللىرىگە، ئۇيقۇ كەلتۈرۈشكە، چاپلىشاڭغۇ خىلىتلاردىن بولغان ناسۇر، مۇدۇر جاراھەتلەرگە، پۈتمىگەن جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈشكە، سۇلۇق جاراھەتلەر-نىڭ سۇلىرىنى توختىتىشقا بېرىلىدۇ. ئۇچەيدە مەددە پەيدا بولۇش ئالدىدا 3 كۈن، 1- كۈنى 2 گرام، 2- كۈنى 3 گرام، 3- كۈنى 4 گرام بېرىلسە بۇنىڭغا پايدا قىلىدۇ. 5 گرامنى ئىسسىق سۇ بىلەن بەرسە ئاشقازاندىكى ھۆللۈكنى سۇرىدۇ، ئاشقازاننى پاكىزلەيدۇ. مەستىكى رۇمى بىلەن قوشۇپ بەرسە مېڭىنى تازىلايدۇ. غاريقۇن قوشۇپ بەرسە، مۇپاسىل ئاغرىقلىرىنى، ھاسراشنى توختىتىدۇ. كۆكرەكنى پاكلايدۇ.

3 گرامنی سوغۇق قاياق سۇ بىلەن بەرسە ئېغىزدىن كەلگەن قانىنى توختىتىدۇ.

قىزىلگۈل، مەستەكى بىلەن قوشۇپ بەرسە مەيدە كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، سەۋدادىن بولغان كېسەللەرگە، تال كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. بەلغەم، سەپرا ئارىلاشقاندىن بولغان ئۇسسۇزلۇققا، ئىشتىهانى ئېچىشقا، كىچىك تىلنىڭ كۆيۈپ ئاغرىغىنىغا ئىشلىتىلىدۇ. سۈت ئېمىدىغان كىچىك بالىلارغا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ يېدۈرسە، تۈتۈ قۇرتىنى چۈشۈرىدۇ.

3 كۈن 4 گرامدىن ئىچىپ، 3 كۈن دەم ئېلىپ، يەنە 3 كۈن ئىچسە، بەدەننىڭ ھەر بىر ئورگانلىرىدا تۇرۇپ قالغان كونا بەللەرنى سۈرىدۇ. كۆزگە سۈرمە قىلىنسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ ھەم كۆزنىڭ يىرىڭلاپ ئاغرىغىنىغا، قىچىشىپ ئاغرىغىنىغا پايدا قىلىدۇ. ئاق توغرىغۇ، تۇز بىلەن ئىلەشتۇرۇپ باشقا چېپىلسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ ھەم سوغۇقتىن بولغان مېڭە سۇلۇق ئىششىقىنى توسىدۇ. سىركە، پاقىيوپۇرمەقىنىڭ سۇيى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ كىچىك بالىنىڭ بېشىغا چېپىلسا، باشتىكى جاراھەتنىڭ ھۆللۈكلىرىنى تارتىدۇ. پاقىيوپۇرمەقىنىڭ سۇيىنى ئىلەشتۇرۇپ بۇرۇنغا، قۇلاقتا تېمىتسا، بۇرۇننىڭ جاراھەتـ لىرىگە، قۇلاقنىڭ جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. قاپاقنىڭ تاتلىق ئۇرۇقى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ بۇرۇنغا چېپىلسىمۇ بۇرۇن جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ھەببۇلئاس شەربىتى بىلەن قوشۇپ باشقا چېپىلسا چاچنى قارايتىدۇ، پىتنى يوق قىلىدۇ، چاچنى ئۇندۇرىدۇ. ھەسەل بىلەن ئىلەشتۇرۇپ ھەر خىل زەربىلەنگەن زەخىملەرگە چېپىلسىدۇ ھەم باش ئاغرىقىغا، سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلا، داخەسكە (تىرناقنىڭ ئىششقى)، ھەر خىل جاراھەتكە، ئېغىزمانىنىڭ ئاغرىقىغا، مۇپاسىل ئاغرىقلىرىغا، بوۋاسىرغا چېپىلىدۇ. شاراب بىلەن ئىلەشتۇرۇپ غار-غار قىلسا ياكى ئېغىزدا توختىتىلسا، تىلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئىششقلا، چىش مۇلىكىنىڭ ئىششقىغا، ئېغىز ئىچىدىكى ھەر خىل ئىششقلارغا پايدا قىلىدۇ. ھەسەل ھەم شاراب بىلەن قوشۇپ چاپسا، ھەر خىل جاراھەتلەرنى (چىقان ھەم ئالەت (پېنىس) دىكى پۈتمىگەن جاراھەتلەرنى) پۈتتۈرىدۇ.

يۇمغاقسۇتنىڭ سۇيى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ تىلما كېسەلگە چېپىلىدۇ. تاتلىق، ئاچچىق شاراب بىلەن ئىلەشتۇرۇپ بوۋاسىر ئىششقلىرىغا چېپىلىدۇ. ئىششقنى يالدۇرىدۇ. كۈدىنىڭ سۇيى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ بوۋاسىرغا چېپىلسا، ئارقىدىن قوغۇشۇننى يۇمشاق سالايە قىلىپ سوقۇپ، گۈل يېغى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ چېپىلسا، بوۋاسىرنىڭ ئىششق ئۆسمىلىرىنى توسىدۇ. كۈدىنىڭ قانىناتقان سۇيى، ئىلان قاسىرىقى بىلەن ئىلەشتۇرۇپ چېپىلسىمۇ، بوۋاسىر ئۆسمىلىرىنى چۈشۈرىدۇ ھەم باشقا مەقئەت جاراھەتلىرىگىمۇ پايدا قىلىدۇ. يالغۇز ئۆزى ئۆلۈكنىڭ جەستىگە چېپىلسا، جەسەتنى بۇزماستىن ساقلايدۇ. سىركە بىلەن ئىلەشتۇرۇپ ھەر خىل سۇلۇق سېرىق چاقىلارغا چېپىلسا سۇيىنى يوقىتىدۇ ھەم ساقايتىدۇ. كۆيدۈرۈپ تۈتۈنىدىن دەم ئالسا ھاسىراشنى يوقىتىدۇ. سەبرىنى قاياق سۇ بىلەن ئېرىتىپ، سۈزۈپ، سۈزۈپ، ھەمەل قىلسا، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ. قۇرۇتۇلغىنىنى يۇمشاق سوقۇپ جاراھەتلەرگە سەپسە سۇيىنى تارتىدۇ ھەم ئالەت، پەرج (ۋاگىنا) نىڭ جاراھەتلىرىگە پايدىسى ياخشىدۇر. ئەمچەكتىكى بالىلارنىڭ ئىچى قەۋزىيەت بولسا، سۈدا ئېرىتىپ تامبۇل يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ، ئىسسىق ھالدا كىندىكىنىڭ سول تەرىپىگە قويۇپ بەرسە، بالىنىڭ ئىچى كېلىدۇ. سەمغى دەرىخىنىڭ شېخىنى يېرىپ، زەنجۇبىل ھەم ئەپيۇننى يۇمشاق سوقۇپ، شاخنىڭ يېرىلغان يېرىگە سىقىپ، تەيىارلانغان شاخنى ئىسسىتىپ پۈتتىكى ئىششقلا تاڭسا، ئىششقنى يالدۇرىدۇ.

سەبرىنىڭ يۇيۇلمىغىنى يۇيۇلغىنىدىن كۈچلۈك بولىدۇ. سەبرىنى تولاراق دورىلارغا قوشۇپ ھەب، سۈفۈپ، مەجۇنلەر تەركىبىگە قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ (ئېچىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يۇيۇلىدۇ). جاراھەتلەرگە يۇيۇلغىنى ياخشىراق.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1～0.5 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 2.5～2 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 3.5～3 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئىششىق ۋە جاراھەتلەر ئۈچۈن 2 ھەسسە مەكسىنىك ھۆزۈزى، ئىسھال ئۈچۈن 1.5 ھەسسە، تۇربۇت 1/4 ھەسسە، سوقمونيا، ئەمەن ئۆز ۋەزنى بىلەن، 1/2 ھەسسە زەپەر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مىقداردىن ئوشۇق كۆپ ئىشلەتسە قان كەلتۈرىدۇ ھەم مەيدە، ئۈچەي، جىگەر زەئىپلەرگە زىيان قىلىدۇ. ئۈچەي كېسەللىكى ئۈچۈن كەتىرا، جىگەر ۋە ئاشقازان كېسىلىگە قىزىلگۈل، مەستىكى، مەقئەت كېسەللىرىگە مۇقەل، رەۋغىنى گۈل، رەۋغىنى بىنەپشە ياكى ئۆچكە يېغى قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ. زىيان قىلىدىغان كېسەللەرگە ئىلاجى بولسا ئىشلەتمەسلىك لازىم.

تەركىبى سەبرى (ئالوي) نىڭ ئاساسلىق تەركىبى ئالوي گلۇكوزىد بار بالونسۇن دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ يەنە يېلىم ۋە ئالوينىڭ سۇرگۇ تەركىبى ئالونسۇن تۇتىدۇ.

چىقىدىغان جاي تروپىك مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ. جۇملىدىن مەملىكىتىمىزنىڭ ئىسسىق ئىقلىملىق جايلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا سۇرگۇ دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ، ھاملىدار ئاياللار، ھەيز كۆرۈۋاتقان ئاياللار، بۇۋاسىر (گېمورروي) كېسىلى بارلارغا ئىچكۈزۈش چەكلىنىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى:

تەبىئىتى سوغۇق. جىگەر، تال، ئاشقازان، چوڭ ئۈچەيگە تەسىر قىلىدۇ.

ھاشارات ئۆلتۈرۈشكە، چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىشقا، قىزىتما قايتۇرۇش، جىگەرنى ياشارتىش، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

سەپداپ كاشغەرى

(ئىسپىداج)

PLUMB1 CARBONATUS 碳酸铅

تونۇش بۇ قەلەي ۋە قوغۇشۇن، رۇمى توتىيالاردىن كۆيدۈرۈش ئارقىلىق تەييارلانغان دورىدۇر. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى قەلەيدىن تەييارلانغىنى بولۇپ، ۋەزنى ئېغىر، يۇمشاق، ئاق بولغىنىدۇر. ئىشلىتىلىدىغىنى ھەم شۇدۇر. بۇنى ئىشلىتىشتە تېببىي قائىدە بويىچە يۇيۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى يۇمشىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرۈش، ئارتۇق بۇزۇق گۆشنى يوقىتىش، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈكنى داۋالاش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنى سىركە، گۈل يېغى ياكى بىنەپشە يېغى بىلەن چاپسا باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆزگە مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا، كۆزنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرى، يىرىڭلىق چاقا ۋە دانىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. قىز تۇغقان ئاياللارنىڭ سۈتى، توخۇ تۇخۇمىنىڭ ئېقى بىلەن كۆزگە چاپسا، كۆزنىڭ يىرىڭلىق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. توخۇ تۇخۇمىنىڭ ئېقى ۋە گۈل يېغى بىلەن مەلھەم قىلىپ، لاتىغا ئوراپ، ئوتتا كۆيگەن جايغا قايتا-قايتا قويۇلسا ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ كۆپنچە مەلھەملەرگە سېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 2 گرامغىچە بېرىلىدۇ.
ئورۇنباسارى موردارسەك (مەدەستان).
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گالنى بوغىدۇ، ئارتۇق ئىشلەتسە ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى قەي قىلماقلىق، ياغلىق شورپىلارنى ئىچمەك.

سەدەپ

BIVALVE 蛤壳
CONCHA HALIOTIDIS 石决明

تونۇش بۇ بىر خىل سۇ ھايۋانلىرىنىڭ تاشقى پوستى، چوڭ-كىچىكلىكى ھەر خىل بولىدۇ. بۇ ھايۋان چوڭ دېگىز ھايۋانلىرىنىڭ بىر خىلى بولۇپ، بېلىق ۋە ھەر خىل سۇ ھايۋانلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. بەزى يامان شارائىتقا توغرا كەلگەندە ھاياتىنى يوقىتىپ، تاشقى پوستى دېگىز قىرغاقلىرىغا چىقىپ قالىدۇ، دېگىزدىن يىغۇۋېلىنىدۇ. ياخشىسىنىڭ تاشقى تەرىپى قارامتۇل، ئىچى ئاق، پارقىراق، سۈزۈك ۋە ھەر خىل رەڭدە كۆرۈنىدۇ. ئۆزى قاتتىق، تەمى تاتلىق بولىدۇ. بۇ ھايۋاننىڭ ئىچىدىن مەرۋايىت چىقىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ دېگىز قىرغاقلىرىدا، شىمالدىن لياۋنىڭ ئۆلكىسىدىن، جەنۇبتا خەينانداۋ ئارالىرىغا قەدەر ھەممە ئورۇنلاردا تېپىلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ فۇجيە، جېجياڭ، شەندۇڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدە مەخسۇس بېقىش مەيدانلىرى قۇرۇلۇپ، سۈنئىي يوسۇندا ئۆستۈرۈلمەكتە.

چەت ئەللەردە ئەرەب دېگىزى بويلىرى ۋە سەلونلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل (ئوتتۇراھال)، كۆيدۈرۈلگەننىڭ قۇرۇقلۇقى ئارتۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، قان توختىتىش، ئەزالارنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ناھايىتى يۇمشاق سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئىچ سۈرۈشنى، ھەر خىل ئەزالاردىن كەلگەن قاننى توختىتىشقا بېرىلىدۇ. ئاكىلە (قارايلە-نوما)، سىفلىس جاراھەتلىرىنى ساقايتىدۇ. چىش گۆشلىرىگە باسسا چىشنى چىكىتىدۇ ھەم پارقىرىتىدۇ. بۇرۇننىڭ ئىچىگە قۇيۇلسا بۇرۇندىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ، قۇرۇقتىن ئاغرىغان كۆزگە تارتسا پايدا قىلىدۇ، يىرىگنى يوقىتىدۇ، تەتۇر كىرپىككە پايدا قىلىدۇ. سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سۆگەلگە چاپسا سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. مەقئەتكە سېپىلسە ياكى باسسا بۇۋاسىر جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ ئاق تۇز بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چىش ئاغرىقىغا باسسا ئاغرىق پەسەيتىدۇ، چىش گۆشىنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ. خۇننىڭ سېسىقلىقىدىن بولغان جاراھەتلەرگە باسسا پايدا قىلىدۇ. تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن كۆيۈككە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. ئىسسىق سۇ ياكى ئىسسىق ياغلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دورىلارنى قوشۇپ چاپسا ئاق داغ، سەپكۈنلەرنى چۈشۈرىدۇ. يۇزگە چېپىلسا چىرايلىق قىلىدۇ. سىركە بىلەن ئىلەشتۇرۇپ قۇلاق ئارقىسىغا چېپىلسا باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. سۇ بىلەن ئىلەشتۇرۇپ چېپىلسا ھۆل سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. ئىچسە يۇرەكنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆيدۈرۈپ بۇۋاسىرنى ئىسلسا پايدا قىلىدۇ. ئىچسە سوغۇقتىن بولغان يەللەرنى دەپئى قىلىدۇ. ئەرقى جۇۋىنە بىلەن خېمىر قىلىپ پاختا بىلەن كىندىك تۇۋىگە تاڭسا، باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ. بۇ ھايۋاننىڭ گۆشىنى شورپا قىلىپ بەرسە، قەۋزىيەتنى بوشىتىدۇ، سۈرىدۇ. يېغىنى باشقا چاپسا، چۈشۈپ كەتكەن چاچنى چىقىرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 2 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا

3 گرام، يۇقىرى ياشتكىلەرگە ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى مەرۋايىت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنىڭ ئۇستىدىكى قارا پوستىنى قىرىۋېتىپ ئىشلىتىمىز. سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە تالغا زىيان قىلىدۇ.

تەركىبى بۇ ھايۋاننىڭ گۆشىدە گلۇكوگېن، ئاقسىل، سۇ، ياغ، كۈل ۋە ۋىتامىن A، B، C لار بولىدۇ. سەدەپنىڭ ئاساسىي تەركىبى كالتسىي ماددىسىدىن ئىبارەت.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى بەلغەم بوشىتىش، نەپەس سىقىلىشىنى ياخشىلاش، كۆكرەك قىسىلىشلارنى تۈزىتىش ۋە سۇيدۇك ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بەدەننى قۇۋۇشقاقلاش، بەل، پۇت، تىزلارنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، ئاغرىقلارنى تارقىتىش، گال ئىششىپ ئاغرىشلارنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. يەنە قان تومۇرلىرىنى تارايتىپ، قان تۈكۈرۈشنى توختىتىدۇ، ئىچكى سۇيۇقلۇقلارنىڭ كۆپ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى چەكلەيدۇ. ئاساسىي ئۇنۇمى ئۆپكىنى ياشلاش، بەز كېسەللىرىنى داۋالاش، باللارنىڭ سۆگىكى يۇمشاپ قېتىش (راخىت) كېسلىنى داۋالاشتىن ئىبارەت. سەدەپ تالقىنىدىن 100 گرامغا پىشىش ئالدىدىكى شال (گۈرۈچ) نى سوقۇپ، 100 گرام قوشۇپ، كۈندە تاماقتىن كېيىن 2 گرامدىن بېرىش ئارقىلىق يۇقىرىقى كېسەللەرنى داۋالىسا ئوبدان ئۇنۇم بېرىدۇ.

يۇقىرىقىدىن تاشقىرى، خەنزۇچە شى جېمىڭ لاتىنچە CONCHA HALIOTIDIS نىمۇ سەدەپ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ چوڭ ھەم كىچىكى بار، بىر ئۇچى تولغاشقان ۋە بىر قىرى ئىچكىرىگە يۆگەلگەن ھالدىكى قاپتىن ئىبارەت.

تەركىبى ئاساسەن كالتسىي كاربونىكتىن ئىبارەت. يەنە خولىنىمۇ بولىدۇ. كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن كۈشتىسىدە ئانئورگانىك كىسلاتا قالدۇقلىرى تېپىلىدۇ.

تەسىرى مۆتىدىل، جىگەرنى ياخشىلاش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، سۆزنەكنى داۋالاش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش ۋە سۆگەك سىرقىراپ ئاغرىش، سىل قىزىتمىلىرى، كۆزگە پەردە چۈشۈش، سۆزنەك كېسىلى، نېرۋا كېسەللىرى، ئاشقازاندا كىسلاتا بەك كۆپ بولۇپ مەيدە ئېچىشىش كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. قان توختىشىمۇ بېرىلىدۇ.

سەرپىستان

(سىپستان)

CARDIA MIXA

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى، ئۇ 2 خىل بولىدۇ: 1- خىلى چوڭ بولىدۇ. گىلاس مىقدارىدا. بۇنىڭ ئېتى ئۇرۇقىدىن ئايرىلغان شىلىملىق كېلىدۇ. 2- خىلى ئۇنىڭدىن كىچىكرەك بولىدۇ، بۇنىڭ ئۇرۇقى ئېتىگە چاپلىشاڭغۇ كېلىدۇ. لۇئابىمۇ ئازراق. ئەمما تەمى 1- خىلىنىڭكىدىن تاتلىقراق بولىدۇ. ھەر ئىككى خىلى غىلابىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. پىشقان ۋاقتىدا سېرىق، قۇرۇغاندىن كېيىن قارا رەڭگە كىرىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئوبدان پىشقىنى، يېڭىسى، بەھرەيىندىن چىقىدىغىنىدۇر. دەرىخىنىڭ ئېگىزلىكى 5～4 مېتىرغىچە بولىدۇ. تېنى ئاق، شاخلىرى كۆك، يوپۇرمىقى يۇمىلاق، چوڭ بىر ئاز يېرىك، بۇ ئىسسىق مەملىكەتلەردە بولىدۇ.

چقىش ئورنى جۈڭگودىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق-سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، 1- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى كۆكرەكنى، قورساقنى، گالنى يۇمشىتىش، سەپرا، قان خاراكتېرلىك ماددىلارنى ئارقا پېشاب ئارقىلىق چىقىرىش، سەپرا ۋە قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئاغزىدا تۇرغۇزۇپ، سۇيىنى يۇتسە، چىلانغان سۇيى ياكى قاينىتىلغان سۇيىنى ئىچسە كۆكرەكنى، كانايىنى يۇمشىتىدۇ. كۆكرەك، كانايلاردىكى ئىششقلارنى پەسەيتىدۇ، قۇرۇق يۆتەل، ئاۋازنىڭ تۇتۇلۇپ قېلىشى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ، تەشنالىقنى، سەپرانى، سەپرانىڭ تېزلىكىدىن سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى يوقىتىدۇ. ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىدۇ. سەۋدا ۋە ئاچچىق بەلغەم خاراكتېرلىك ماددىلارنى يوقىتىدۇ. ئىچ سۇرىدىغان دورىلارنى ئىسلاھ قىلىدۇ. سەپرا ۋە قان خاراكتېرلىك قىزىق تەپلەرنى پەسەيتىدۇ، ئۆتكۈر شاراب ئىچكەن سەۋەبتىن ياكى ئۆتكۈر دورىلارنى ئىچكەن سەۋەبتىن پەيدا بولغان ئۇچەينىڭ ئېچىشىشى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 20 دانىغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى خىتمى (ئاق لەيلى).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا، جىگەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى چىلان ۋە قىزىلگۈل.

ئەسكەرتىش سەرپىستان ھەققىدە رايونىمىزدىكى تېۋىپلار ئارىسىدا پىكىرلەر ئوخشاش بولمىغانلىقتىن خەنزۇچە نامىنى بەلگىلەش مۇمكىن بولمىدى.

سەرتانى بەھرى

تونۇش بۇ تۆۋەندىكى سەتانى نەھرىگە ئوخشاش سۇدا ھايات كەچۈرىدىغان سۇ جانۋىرى (سۇ قۇرتى) بولۇپ، شور دەريادا بولىدۇ. ئاساسەن شەكلى سەرتانى نەھرىگە ئوخشايدۇ. شور دەريادا سەرتانى 2 خىل بولۇپ، 1- خىلى داۋاملىق دەريادا تۇرسا يۇمشاق تۇرىدۇ. دەريادىن چىقىرىلغاندىن كېيىن، ھاۋا تەگمەك بىلەن تاشتەك قاتىدۇ. چوڭلۇقتا سەرتانى نەھرىنىڭ مىقدارىدەك بولىدۇ. بىر ئاز كىچىكرەك، ئاق، يۇمشاق. يەنە بىر خىلى سەرتانى نەھرىگە ئوخشمايدۇ. لېكىن بەك ئاق بولىدۇ. قۇلاققا سالىدىغان زىرىگە ئوخشايدۇ.

چقىش ئورنى ھىندى دېڭىزىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- خىلىنىڭ قۇرۇق سوغۇق، 2- خىلىنىڭ ھۆل سوغۇق، سوغۇقلۇقى 1- خىلىنىڭكىدىن ئارتۇق.

خۇسۇسىيتى كۆز گۆشلىرىنى قۇۋۇتلەش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، كۆزنىڭ قاتلاملىرىدىن تۆكۈلىدىغان رۇتۇبەتلەرنى ۋە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ كۆيدۈرۈلگىنىنى گۈرۈچ ئاش بىلەن يۇمشىتىپ كۆزگە تارتىلسا، كۆز قاتلاملىرىدىن تۆكۈلىدىغان رۇتۇبەتلەرنى ۋە ھۆللۈكنى يوقىتىدۇ. كۆزنىڭ گۆشلىرىنى قۇۋۋىتلەندۈرىدۇ. كۆزنى روشەن قىلىدۇ. باشقا كۆز كېسەللىكلىرىگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ چېپىلسا، بەدەندىكى داغ-سەپكۈنلەرنى يوقىتىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنى ئىستېمال قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئۆزى زەھەر، يېسە ئۆلتۈرىدۇ.

سەرتان نەھرى

FULATAQUASITAE CANCER 螺蛳

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك سۈدا ھايات كەچۈرىدىغان سۇ جانۋىرى، بۇ ھەممىگە مەلۇملۇق، بېشى سېرىق ئېشەكنىڭ بېشىغا ئوخشايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن سۇ چايىنى دېيىلىدۇ؛ بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى چىشسى بولىدۇ. ئۇنىڭ بەلگىسى شۇكى: ئۇچىسىغا يېڭىنىي سانجىپ ئەگەر ئاق سۇ چىقسا چىشى، ئاق سۇ چىقمىسا ئەركەك، دەپ تونۇلىدۇ. كاتتا ئۆستەڭ، سۇيى تاتلىق دەريالاردا بولغانلىرى ياخشى بولىدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭگونىڭ دەريالىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى باھنى زىيادە قىلىش، غىزا بولۇش، بەدەنگە ھۆللۈك كەلتۈرۈش ۋە سەمرىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۇنىڭدىن ئىككى ياكى 3 دانە ئېلىپ قول، پۇتلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، قورسىقىنى سۇ ۋە كۈل بىلەن يۇيۇپ، ئۇستىدىن يەنە سۇ بىلەن يۇيۇپ، پوستى ئېلىپ تاشلىنىپ، ئارپا بىلەن پىشۇرۇپ، ساپ قىلىپ سۇيى بېرىلسە سىل كېسەللىكى (دىق كېسەللىكى)، ئىسسىقتىن بولغان قۇرۇق يۆتەللەرگە پايدا قىلىدۇ. ئەزالاردىكى قۇرۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. ئىسسىقچان، ئورۇق كىشىلەرنى سەمرىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). تېببىي قائىدە بويىچە كۆيدۈرۈلگىنىنى سەمغى ئەرەبى بىلەن مۇناسىپ دورىلار بىلەن بېرىلسىمۇ يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىدۇ.

بۇۋاسىر كېسەللىكىگە بەكمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. سەرتاننى كەرەپشە، ئارپىبەدىيان بىلەن قاينىتىپ، 90 گرام مىقدارى بېرىلسە بۆرەكتىكى ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ۋە ئارقا پېشابنى ماڭدۇرىدۇ. تاغ رەيھىنى بىلەن ئېزىپ، چايان چاققان كىشىگە بېرىلسە، زەھىرنى قايتۇرىدۇ. ئاق ھاراق بىلەن بېرىلسە، سىيەلمەسلىك كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. دوۋساقتىكى ئۇششاق تاشلىرىنى چىقىرىدۇ.

ئېشەك سۈتى بىلەن بېرىلسە ئۆمۈچۈك، چايان ۋە باشقا زەھەرلىك جانۋارلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. ھەسەل بىلەن ئىت چىشلىگەن يەرگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئۇنىڭ 20 گرام شىرىسى بىلەن (ئېزىپ چىقىرىلغان شىرىسى بىلەن) غار-غار قىلسا گال بوغۇلۇپ قېلىش ۋە گال ئاغرىقى كېسەللىكىگە تېز ئۇنۇم بېرىدۇ. يېڭىسىنى سوقۇپ زىمات قىلىپ چېپىلسا زەھەرلەرنى تارتۇۋېلىپ ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئوقلارنى، تىكەنلەرنى ئەزادىن تارتىپ چىقىرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان يەللەرنى تارقىتىدۇ. سېرىقچېچەك قوشۇپ قاينىتىلغان سۈيى بىلەن غار-غار قىلىنسا ئىلاننىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭ كۆيدۈرگىنىنى زىمات قىلىپ چاپسا ئەمچەكتىكى سەرتان (راك) كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

ھەسەل بىلەن چاپسا ئاق داغ، يۆتكىلىپ تۇرىدىغان ئىششىقلارغا، ھۆل جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

بۇنىڭدىن بىر قانچىنى تېرىك تۇتۇپ، قەلەيسىز مىس قازانغا سېلىپ، كۈل بولغىچە كۆيدۈرۈپ، ھەر كۈنى 270 گرام سۇ بىلەن ئىچسە غالجىر ئىتنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

ئۇنىڭ كۆيدۈرۈلگىنىنى زەيتۇن يېغى، سىركە، جاۋاشىر، يۇلغۇن يېلىمى بىلەن مەلھەم قىلىپ غالجىر ئىت چىشلىگەن يەرگە چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر كېسەل كونىراپ قالغان بولسا، ئىككى قوشۇق

مقداری ئىچىلىدۇ. مەزكۇر دورىنىڭ كۆيدۈرۈلگىنىدىن 10 گرام، جىنتىيانا 5 گرام، كۈندۈر (ياكى بەزرۈلبەنجى) بىر گرام ئېلىپ بىرلەشتۈرۈپ، ھەر كۈنى 9 گرام سوغۇق سۇ بىلەن ئىچكۈزۈلسە غالجىر ئىت چىشلىگەنگە ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلسە پايدىسى تېز كۆرۈلىدۇ. شۇنىڭدەك ھەسەل بىلەن بېرىلسىمۇ بولىدۇ.

مەزكۇر كۈلىنى ھەسەل بىلەن قاينىتىپ، مەلھەم قىلىپ، يوتىنىڭ ھەم مەقئەتىنىڭ بېرىقلىرى ھەر تۈرلۈك سوغۇقتىن پەيدا بولغان بېرىقلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەللەرنىڭ يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ، خېمىرىدىن 12～1 گرامغىچە، كۈلىدىن شۇ مىقدارىدا بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەدەپ قۇرتى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى گىل مەختۇم.

مەزكۇر دورىنى كۆيدۈرۈشنىڭ ئۇسۇلى:

ئەسەت ۋاقىتلىرىدا (تەخمىنەن كۈز ئايلىرىدا) تۈتۈپ، قوللىرىنى كېسىپ تاشلاپ، قارنىنى يېرىپ ئىچىدىكىنى ئېلىۋېتىپ، سۆگەت ياغىچىنىڭ كۈلى، تۈزلار بىلەن ئوبدان يۇيۇلىدۇ. سۇ تەگمىگەن يېڭى ساپال كوزىغا سېلىپ، ئېغزىنى ئوبدان بېكىتىپ، بۇغداي كېپىكى، لەيلىقازاق، تۈز بىلەن لاي قىلىپ، كوزا ئېغزى چاپلاپ قۇرۇتۇلىدۇ. ئاندىن تونۇرنىڭ ئوتتۇرىسىدا قويۇپ، تونۇرنى قىزىتىپ، دۈملەپ قويۇلىدۇ. ئاخشامدا قويساق ئەتىگەندە، ئەتىگەندە قويساق ئاخشامدا ئېلىپ ئىشلىتىمىز.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، سەرتان گۆشى ئۈسىۋزلۇقنى پەسەيتىش، مەستلىكنى كېسىش، قىزىتما قايتۇرۇش، چوڭ-كىچىك تەرەتنى راۋان قىلىش، سېرىق كېسەلنى داۋالاش، ئىششىق قايتۇرۇش، كۆكۈل ئېلىشىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، مەقئەت چىقىش ۋە بوۋاسىرلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

سەرخىس

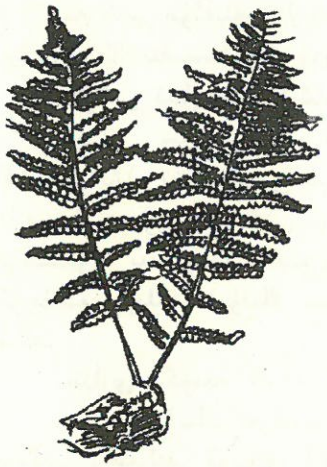
ASPHIDIUM FALCATUM (ASPHIDIUM PILIXMAS) 贯众

تونۇش قىزىلغا مايىل، قارا يىلتىز، بوغۇملىرى كۆپ، رىشتىلىرى ئىنچىكە. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. ئەركەك، چىشى.

ئەركىكىنىڭ تېنى، مېۋىسى، گۈلى بولمايدۇ. كۆتىكىدىن بىخ ئۇرۇپ چىقىپ بىر گەز مىقدارى ئۆسىدۇ. ئەتراپىدا چىشلىق يوپۇرماقلىرى بار. بىر-بىرىگە يېقىن بولىدۇ. ئۇچار قۇشلارنىڭ قاناتلىرىغا ئوخشاش. ئۇنىڭ چىشسى شاخسز بولۇپ، بىرلا ئېگىز يوپۇرمىقى بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئۆلكىلىرىدىن (جۈملىدىن شىنجاڭدىن)، جاۋشىيەن، ياپونىيە، ھىندىستان ۋە باشقا ئىسسىق ئىقلىملىق مەملىكەتلەردىن؛ ئافرىقا، ياۋروپا، ئامېرىكىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

88 - رەسىم. سەرخىس

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يەلنى تارقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، خۇشلۇق كەلتۈرۈش، پىتلارنى يوقىتىش، سەۋدادىن بولغان تەپلەرگە پايدا قىلىش، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىش (خۇسۇسەن خەربەق، سوقمونىيا، ھەسەل بىلەن بېرىلسە) خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھەسەل بىلەن تەييار قىلغان لوتۇقى (يالىمەسى) ئاشقازاندىكى سېرىق سۇنى چىقىرىدۇ. خاپىغان، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى جاراھەت، يانپاش ئاغرىقى، بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. 3 دانە تۇخۇم سېرىقىنىڭ ئىللىتىلغىنى بىلەن 4 گرامنى 3 كۈن ئۇزمەستىن يېسە، ئەزالارنىڭ تۇتۇلۇپ قالغىنىغا پايدا قىلىدۇ. يىقىلغان، بىر نەرسە تەگكەنلىرىگىمۇ پايدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ھۆل، نازۇك ئەركىگىدىن 2500 گرامنى ماشتەك پارچىلاپ، 6000 گرام ھەسەل قوشۇپ، ھەسەل بىلەن 2000 گرام قالغىچە پىشۇرۇپ 56 گرام مىقدارى بېرىلسە، كونا يانپاش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). ئۇنىڭ قۇرۇغىنىڭ سوقۇلغان سۇقۇلغان سۇفۇپى ساقايمايدىغان ھۆل جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. 12 گرامنى ھاراق ۋە قاپاق ئۇرۇقى بىلەن بەرسە مەددە چۈشۈرىدۇ. قورساقتىكى بالىنى ئاسان چۈشۈرىدۇ. 3 گرامنى بەرسە ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئىلاننى چىقىرىدۇ. مەددىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئاۋۇال قۇرۇق سامساقنى بېرىپ، ئارقىسىدىن 9 گرام دورىنى بەرسە ھەرەجسىز چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ يېڭى چىققان يوپۇرمىقى ئارقا پېشانىنى يۇمشىتىدۇ.

داۋاملىق بىر قانچە كۈن ئىچسە، كۆزنىڭ ئىچىدىكى سېسىق ماددىلارنى كۆزنىڭ جىيىكىگە چىقىرىدۇ. ھەر قانداق ئەزاغا چېپىلسا، شۇ ئەزادىكى ئىششىق ماددىلارنى چىقىرىدۇ. خېنە بىلەن باشقا چېپىلسا، كۆزگە چۈشكەن سۇغا پەيدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ يوپۇرمىقىنى ئۆيگە سالسا، بۇرگىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 10～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 25～10 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 40～25 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكە كېسىلگە بېرىلمەيدۇ.

تۇزەتكۈچىسى شۇاق (شىخ).

ئورۇنباسارى قەنبىل.

تەركىبى خەنزۇچىدا گۇەنجۇك 贯众 نامى ئاستىدا ئاتالىپ كېلىۋاتقان دورا ئۆسۈملۈكلىرى، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر بىر جايىدا ھەر خىل ئۆسۈملۈكتىن ئىبارەت. شۇنداقلا قەدىمكى كىتابلاردىكى بۇ ھەقتىكى خاتىرىلەرمۇ بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاساسەن 4 خىل گۇەنجۇك پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

1. دۇڭبى گۇەنجۇك RHIZOMA DRYOPTERIS CRASSIRISOMA 东北贯众
2. دىگەي گۇەنجۇك RHIZOMA ATHYRII 蹄盖厥贯众
3. گۇجۇي گۇەنجۇك RHIZOMA 狗脊贯众
4. زى چى گۇەنجۇك RHIZOMA 紫萁贯众

بۇلاردىن بىرىنچىسى سەرخىس مۇزەككەر (ئەركەك سەرخىس) بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە فىلىنسىن، فىلىمارون، ئالباسفىدىن، ئاشلاش ماددىسى (تاننىن)، ياغلار بولىدۇ. بۇنىڭ تەركىبىدىكى ماددىلار زەھەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ، مايدا ئېرىيدۇ ۋە بەدەنگە سىڭىپ زەھەرلەپ قويۇشى مۇمكىن. رايونىمىزدىن چىقىدىغان سەرخىس (گۇەنجۇك) مۇشۇ خىلغا مەنسۇپ بولۇشى مۇمكىن.

سەرخس مۇئەننەس (چىشى سەرخس) نىڭ تەركىبىدە فىلىتسىن قاتارلىق ماددىلار بار، ئەمما ئۇنىڭ مىقدارى ئالدىنقىسىغا يەتمەيدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سەل سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك. قورۇغۇچى، قان توختاتقۇچى سۈپىتىدە ئايالىلاردىن خۇن كۆپ كېتىش، تۇغۇلغاندىن كېيىنكى خۇن كېتىشلەرنى داۋالاش، بالىياتقۇنى قورۇش، سېرىق چاقا (شاپاق يارىسى) ۋە بۇرۇن قاناشنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ (يارىلارغا تالقانلاپ سېپىلىدۇ ياكى تېڭىلىدۇ). يەنە زەھەر قايتۇرۇش، قاپاق ئۇرۇقىدەك مەددە ۋە سازاڭغا ئوخشاش مەددىلەرنى چۈشۈرۈش ئۈچۈنمۇ بېرىلىدۇ، بۇنىڭ سىرتىدا باش ئاغرىقىنى توختىتىش، ئىششىقلارنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

مىقدارى كۈندە 9～4 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

دىققەت بۇنىڭ تەركىبىدىكى ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى ماددىلىرى ياغدا ئېرىپ، ئۈچەي ئارقىلىق سىڭىپ زەھەرلەپ قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ دورىنى ئىستېمال قىلىۋاتقان مەزگىل ئىچىدە ياغ سۈرگۈ ئىشلەتمەسلىك لازىم.

ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا ئەركەك سەرخىس.

DRYOFTERIS CRASSIRHISOMA FILIX MAX دىن مەخسۇس ئېكستراكت (EXTRACTUM FLICIS MARIS) تەييارلاپ، قاپاق ئۇرۇقى مەددىسىنى چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورىنى ئىچكەندىن كېيىن تۇز سۈرگۈ بېرىلىدۇ. ياغ سۈرگۈ بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

سوقمونىيا

RESINA SCAMMONIAE 司卡摩尼亚脂

تونۇش بۇ دورا بولسا تاشلىقتا، تاغلاردا ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ سۈتىدۇر. ئۆسۈملۈكى ناھايىتى سۈتلۈك بولۇپ، شەكلى ھەشقىپىچەكنىڭكىگە ئوخشايدۇ. بىر تېنىدىن كۆپلىگەن شاخلىرى ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 2 مېتىر بولۇپ يەرگە پىلەك ئۇزارتىدۇ. شاخلىرىنىڭ ئۈستىدە قولغا چاپلىشاڭغۇ ھۆللۈك بار. ھەشقىپىچەكتىن يۇمشاق، كۆك رەڭ ۋە ئىنچىكە بولىدۇ. گۈلى يۇمىلاق، ئاق، ئوتتۇرىسى كاۋاك، كىپىنرەك پۇرايدۇ. يىلتىزى ئاق، چوگىلۇقى باشلىق سەۋزىدەك بولۇپ، سەۋزىدىن قىسقىراق. ئىچى كاۋاك، سېسىق پۇراقلىق سۈت بىلەن تولغان ھالدا بولىدۇ.

مەنبەسى ئىشلىتىلىش مىقدارى 15 ياشتىن تۆۋەنلەرگە بېرىلمەيدۇ. كېسەلنىڭ مىجەزى، ئەھۋالى، ھاۋا كىلىماتىغا قاراپ 4 گرامدىن 15 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەمكى سەبدا، قۇم بېلىقى، تاغ بۇقىسىنىڭ قۇرۇق ئالتى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنىڭ گۆشىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىش ياخشى.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئاز ئىسسىق. قۇرۇق (زەھەرسىز). كۈچەيتكۈچى دورا بولۇپ، قوزغىتىش تەسىرى بار. جىنسىي ئىنتىلىشنى كۈچەيتىدۇ. قېرى ۋە ئاجىزلىغان كىشىلەرگە ئىشلىتىش مۇمكىن. تالقىنى ئىچكۈزۈلىدۇ ھەمدە قورساق ئاغرىقىنى داۋالايدۇ، ئاياللارنىڭ تولغىقى ئاجىز بولغاندا تۇغۇشنى تېزلىتىش تەسىرىمۇ بار.

قوشۇمچە سەقەنقۇر (خەي ما) دىن بىر جۇپ ئېلىپ ئوتتا قورۇتۇپ، تالقانلاپ كۈندە 3 قېتىم، ھەر قېتىمدا بىر گرامدىن ئىسىستقان ھاراق بىلەن ئىچىشكە بېرىلسە، ئېرلىرنىڭ جىنسىي

ئاجىزلىقىنى، ئايالىلارنىڭ تۇغماسلىقىنى داۋالاش مۇمكىن.

سەكبۇنەج

تونۇش بۇ بىر تۇرلۈك گىياھنىڭ يېلىمىدۇر. ئۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شەكلى پەتەنگانغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ساپ، تېشى قىزىل ياكى سېرىق، ئىچى ئاق ھەم ھۆل، ھىڭ بىلەن تېنىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پۈراقنى بېرىدۇ.

چىقىش ئورنى ئىراننىڭ ئىسپاھان دېگەن شەھىرىگە يېقىن ئورۇنلاشقان «ماھ» دېگەن جايدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى قىزىتىش، يۇمشىتىش، يەللەرنى تارقىتىش، قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىش، سېرىق سۇ، قويۇق تۇتاشقاق بەلغەملەرنى ئىچكى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كۆكرەك ۋە ئۆپكىدىكى ئارتۇق ۋە قويۇق ھۆللۈكلەرنى چىقىرىش، ئاغرىقنى پەسەيتىش، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، كىندىكنىڭ ئەتراپىدىكى ئاغرىقلارنى پەسەيتىش، قورساقتىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، بۇ سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتىلسا كۆزگە چۈشكەن سۇنى، كۆزدىكى قاراگىغۇلۇقنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنى سىركىگە قوشۇپ تۇتقاقلىق كېسىلى بار كىشى ياكى ھوشسىز بولغان كىشى بۇرنىغا پۈرۈتۈلسا ھوشىغا كېلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1～0.5 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 3～2 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى قىننە، زەھەرلەرنى قايتۇرۇشتا راتىيانەجدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە ئىشلەتمەسلىك لازىم. سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

سەلخۇلھەييە

(ئىلان پوستى)

PERIOSTRACUM SERPENTIS 蛇蜕

تونۇش ئىلاننىڭ تاشقى تېرىسى (قاسىرىقى) بولۇپ، ئەتىياز ۋاقتىدا تاشلايدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئەرکىكىنىڭ پوستىدۇر.

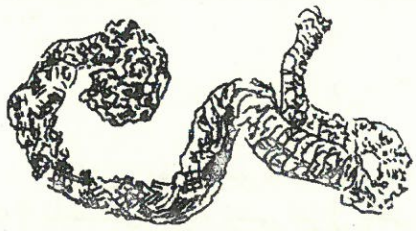
ئەرکىكىنىڭ پوستى قېلىن، قارا سېرىققا مايىل. جۇلالىق بولىدۇ. چىشىنىڭ ئاق، نازۇك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە جايدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچكى-تاشقى بوۋاسىرنى توسۇش، سۆگەلنىڭ چىقىشىنى توسۇش، بۆرەك ۋە دوۋساقتەكى تاشلارنى چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى 3 گرامنى ئېزىپ 6 گرام ئارپىنىڭ ئۇنىنى خېمىر قىلىپ، ئېزىلگەن دورىنى خېمىرغا

90 - رەسىم. سەلخۇلھەييە

يۆگەپ شېغىل تاشنى قىزىتىپ، قىزىغان شېغىل ئارىسىغا كۆمۈپ پىشۇرۇپ بېرىلسە، ھەممە بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ. مۇجەررەپ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). يەنە 3 گرامنى 3 دانە خورمىغا قوشۇپ 3 كۈن بېرىلسە، سۆگەلنىڭ چىقىشىنى توسىدۇ. كۈشتە قىلغان شېشە بىلەن بېرىلسىمۇ، بۆرەك ماساندىكى تاشنى ئېزىپ چىقىرىدۇ. سىركىدە قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، ئېغىزنىڭ ئىچىدىكى يىرىڭلىق يارا ۋە چىش ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ ياكى ئاپتاپتا قويۇپ قۇلاقتا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، زىيانلىق ماددىلارنى يوق قىلىدۇ. جرب (قوتۇر)، دىمىئە (كۆزنىڭ ياشاڭغىرىشى)، كۆز جەيەكلىرىنىڭ بوشاپ كېتىشى، كۆزنىڭ يارىلىرىغىمۇ پايدا قىلىدۇ. كۆزنىڭ ئاجىزلىقىغا قۇۋۋەت بېرىدۇ. مەقئەتنىڭ يېرىلغانلىرىغىمۇ پايدا قىلىدۇ.

ھاراق بىلەن قاينىتىپ قۇلاقتا تېمىتسا ياكى ئېغىزنى چايقىسا پايدا قىلىدۇ. بۆرە سويىمسىنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، يۇقىرىدىكىدەك چىش كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ قىرۇتى (موم يېغى) قىلىنسا، كالپۇكنىڭ يېرىقلىرىغا، مەقئەتنىڭ يېرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ نۆشۈدۈر بىلەن چاپسا، بەھەق ۋە بەرەس، تېرىدىكى داغلارغىمۇ پايدا قىلىدۇ، كۆيدۈرۈپ زەيتۇن يېغى ۋە ھاراق بىلەن چېپىلسا تۈك ئۇندۇرىدۇ. داتۇسسۆئىلەب ئۇچۇنمۇ پايدىلىق. بۇنىڭ بىلەن بۇي سالسا زىيانلىق ھاشاراتلار قاچىدۇ، تۇتۇندە ئولتۇرغۇزسا، قورساقتىكى ئۆلۈك بالىنى، ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). ھۆل يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتىدۇ. خۇسۇسەن ئايالارنىڭ قېيىن تۇغۇتىدا يانپاشقا تېڭىپ قويۇلسا ئاسان تۇغىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا ئىشلىتىلمەيدۇ، 10～5 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 3～1.5 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلمەيدىغان ئورنى كۆزگە زىيان قىلىدۇ. تېرىنى يىرىكلەشتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى يۇمغاقسۈتتۇر.

تەركىبى سۆگەك يېلىم ماددىسى تۇتىدۇ.

جۈپلىمە تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز، تەمى شور.

يەل ھەيدەش، زەھەر قايتۇرۇش، ناچار تەسىراتلارنى يوقىتىش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، يامان يارىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار. گال ئاغرىقىغا، قورساقتىكى بالا چۈشۈپ كېتىش خەۋپىنى يوقىتىشقا، بەزگەكنى داۋالاشقا، بالىلارنىڭ دۆلۈنۈش كېسىلىنى داۋالاشقا، قاينىتىپ سۈيى بىلەن ناسۇر جاراھەتلىرىنى داۋالاشقا، تۇغۇتنى تېزلىتىشكە، ھاشارات ئۆلتۈرۈشكە، كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ئىچكۈزۈش ئارقىلىق ئايالارنىڭ سۈتى تارتىلىپ كېتىشنى داۋالاشقا، چوڭلارنىڭ گال ئاغرىقى، كۆزگە ئۇنگەن گۆشنى يوقىتىشقا، تىلنىڭ قېتىپ قېلىشى، ئېغىزنىڭ مايماقلىشىشى، بەزلەرنىڭ ئىششىقىغا، جاراھەتلەرنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىشكە، يۈزە ھەم تېرىدىكى ھەر خىل يارىلارنى، بالىلارنىڭ قان قۇسۇشىنى ۋە باشقىلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى 8 پۇڭدىن 5.1 مىسقالغىچە، ھامىلدار ئايالارغا ۋە بەدىنىدە زەھەرلەر بولمىغان كىشىلەرگە بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

سەمەكتۇمۇس سەيدا

LACERTA SCINCUS 蛇蚹

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك بېلىقتۇر. ئەرەبستان تۈبۈكنىڭ سەھراسىدىكى بۇلاقلاردىن چىقىدۇ. كىچىك كېلە ۋە پاتمىچۇققا ئوخشايدۇ.

بۇنىڭ قول ۋە پۇت، تىرناقلىرى، قۇيرۇقلىرى بار، ئەركىكىنىڭ بېشى كىچىك، ئورۇق، ئۇزۇن، تۆۋەن ئېڭىكىنىڭ تېگىدە سىزىق ۋە مەڭلىرى بولىدۇ. ئەركەك ۋە چىشىنىڭ ئايرىمىسى تىرىك ۋاقتىدا مەلۇم بولىدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ.

ئەبۇئەلى ئىبن سىنانىڭ ئېيتىشىچە، شامنىڭ تۈپۈك دېگەن يېرىگە سول دېگەن بۇلاقتا بولىدۇ. شەبىات ئەتىياز ئايلىرىدا قوزغىلىدۇ. لېكىن قۇلقىغا كۆپۈك پەيدا بولۇپ ئاندىن سۇغا يىغىلىدۇ، شۇ كۈنلەردە تۇتقىلى بولىدۇ. باشقا كۈنلەردە تۇتقىلى بولمايدۇ. تۇتقان ۋاقتىدا تۇزلاپ قويۇلسا بۇزۇلمايدۇ.

چىقىش ئورنى شامنىڭ تۈبۈك دېگەن يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

كۆپۈكى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھنى قوزغاش ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 0.2 گرام كۆپۈكنى چالا پىشۇرغان تۇخۇمنىڭ سېرىقى ياكى چۈجە توخۇنىڭ شورپىسى بىلەن بېرىلسە، باھنى كۈچەيتىش تەسىرى بەكمۇ ئارتۇق. كۆپۈكنىڭ تەسىرى گۆشتىن بىر نەچچە ھەسسە ئارتۇقتۇر. تۇزلانغىنى تۇزلانمىغىنىدىن ئارتۇق ۋە كۈچلۈك.

يېيىش ئۇسۇلى 2 گرامنى ئېزىپ بىر ئاز ئاق ھاراقتا قوشۇپ تاماقتىن كېيىن يەپ ئۇخلىسا باھنى قوزغايدۇ. ئەركىكى ئەرلەرگە، چىشىسى ئاياللارغا تەسىر قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كىچىك باللارغا بېرىلمەيدۇ. 15 ياشتىن يۇقىرىلار كۆپۈكىدىن 0.2 گرامنى، گۆشىدىن 2 گرامنى يەيدۇ.

سەندەل

SANTALUM 擅

تونۇش بۇ بىر خىل چوڭ ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى (غولى) بولۇپ، خۇش پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق. دەرەخنىڭ ئۆزى ۋە يوپۇرماقلىرى ياڭاق دەرىخىگە ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى يۇمشاق، نېپىز، ئۇرۇقى غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. بۇ دەرەخ ساسلىق جايلاردا ئۆسىدۇ.

بۇ 3 خىل بولۇپ، 1- خىلى ئاق ناۋات رەڭدە، ئۇ ئاق سەندەل، 2- خىلى سېرىق رەڭدە، ئۇ سېرىق سەندەل، 3- خىلى قىزىلغا مايىل، قىزىل سەندەل دېيىلىدۇ. ياخشىسى سېرىق سەندەلدۇر. چۈنكى بۇيى خۇش پۇراقلىق، رىشتىسى كەم، توپىسى ياغلىشاڭغۇ، سىلىق، ئېغىر ۋەزىنلىك، قاتتىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھىندىستان، سەيلون، مالايا ئارخىپلوكلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاق، سېرىق سەندەل 3- دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق، قىزىلى 2- دەرىجىدە

سوغۇق، 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى خۇشلۇق كەلتۈرۈش، يۇرەك، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچ توختىتىش، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىنى ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىقتىن، سەپرادىن بولغان تەپلەرگە، يۇرەك كېسەللىرىگە، جىگەر، ئاشقازان، يۇرەك، مېڭىلەرنىڭ ئاجىزلىقىغا بېرىلىدۇ. كۈلابقا يېرىم گرام كاپۇر قوشۇپ ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا چېپىلىدۇ. ئۆزىنى ياكى يېرىم گرام ئەنزىرۇت بىلەن تۇخۇم-نىڭ ئېقىنى قوشۇپ چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆزگە مېڭىدىن چۈشكەن ئاچچىق سۇلارنى ۋە باشقا ئەزالارغا چۈشۈدىغان ئاچچىق سۇلارنى توسىدۇ. يالغۇز ياكى سوغۇق تەبىئەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئىسسىقتىن بولغان يۇرەك، ئاشقازان كېسەل-لىرىگە پايدا قىلىدۇ. سېمىزئوت، ئىتئۈزۈمى، ھەمشۇانە يوپۇرماقلە-رىنىڭ سۈيىنى سىقىپ، سەندەلنى سۈرۈپ بەدەنگە چاپسا، سېسىق تەرلەرنى يوق قىلىدۇ. قول-پۇتنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئىسسىقتىن ئىشـ-شىپ قىزىغان يەرلىرىگە چېپىلسىمۇ پايدا قىلىدۇ.

91 - رەسىم. سەندەل

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 2.5～2 گرامغىچىلىك، 15～10 ياشلىقلارغا 3～1.5 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 0.5 ھەسسە كافىرۇن ھەم ئۆشنە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يالغۇز ئىچىلسە مەنىنى كېمەيتىدۇ ھەم پەيلەرنى بوشىتىدۇ. تاناسىل ئەزالارغا ئىشلىتىلمەيدۇ. بۇ دورا شېكەر ياكى ناۋاتلار بىلەن شەربەت قىلىپ بېرىلسە تەسىرى ياخشى بولۇپ، زىيىنى بولمايدۇ. بۇ 3 خىل سەندەل 30 يىل تۇرسىمۇ قۇۋۋىتى كەتمەيدۇ.

تەركىبى 3% سەندەل يېغى (ئولېئۇم سانتال) تۇتىدۇ. ماينىڭ ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى قىسمى سانتالولدىن ئىبارەت.

تەسىرى ئاق سەندەل يېغىنىڭ غىدىقلاش تەسىرى يوق. سۈيدۈك يوللىرىدىكى قىزىپ كۆيگەندەك سېزىلىش تۇيغۇسىنى تېزلىكتە يوقىتىدۇ ھەمدە سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىلىشىنى چەكلەش بىلەن سۈيدۈكنى سۈزۈلدۈرىدۇ. قوشۇمچە تەسىرى يوق. ھازىرقى زامان مېدىتسىناسىدا سەندەل يېغى OLEUM SANTALI سۈيدۈك يوللىرىدىكى باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرۈپ، سۆزنەك كېسىلىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

جۈگىلار ھاشارات ئۆلتۈرۈش، ئىچ توختىتىش، بۆرەك يەللىرىنى، زەھەرلىك يەللەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ.

سەنگى جاراھەت

(جاراھەت تېشى- ھەجەرى ئەرابى)

APONITE (SILICATA OF MAGNESIA) 矽酸镁

تونۇش بۇ بىر خىل ئاق تاش بولۇپ، شەكلى پلىنىڭ سۆڭىكىگە ئوخشايدۇ. يۇمشاق بولىدۇ. تەمى تۇزسىز.

چقىش ئورنى ئەرەبستاننىڭ بايۇانلىرىدىن چىقىدۇ.
تەبئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
خۇسۇسىيتى ئىچكى ئەزالاردىن، جاراھەتلەردىن كېلىدىغان قاننى توختىتىش، چىشنى پارقىرىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى يۇمشاق ئېزىپ زەخمە، جاراھەتلەرگە سېپىلسە، قاننى توختىتىدۇ. قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. بۇنى كۆيدۈرۈپ سۈنۈن تەييارلاپ چىشقا سۈركىسە، چىشنى پارقىرىتىدۇ. چىشنىڭ تۈۋىلىرىنى چىڭىتىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا قېتىق بىلەن ئىچسە، ئىغىزدىن ۋە ئۇچەيدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ.
دەققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساقتا زەھەر قىلىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى قايماق ۋە شېكەر.

سەڭگىيا

(شوك)

ARSENICUM SUBLIMATUM 信石

تونۇش بۇ كاندىن چىقىدىغان تاشقا ئوخشاش قاتتىق، رەڭگى ئاق، ئېغىر پارقىرايدىغان تاشتۇر. سېرىقى ناچار بولىدۇ.
چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جياڭشى، خۇنەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.
تەبئىتى 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
خۇسۇسىيتى ئۆلتۈرۈش، يەللەرنى تارقىتىش، سېسىتىش، زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى سۈرمە تەييارلاپ كۆزگە تارتىلسا بىر كۈندىلا كۆز قاتلاملىرىدىكى رۇتۇبەتلەرنى تازىلايدۇ. ياغ ياكى سېرىقماي بىلەن ئەزاغا چېپىلسا، ھەككە، جەرەپلەرگە پايدا قىلىدۇ. گۈلاب بىلەن چېپىلسا سوغۇقتىن بولغان ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ. ئىستىسقىغمۇ ھەم پايدا قىلىدۇ.
دەققەت قىلىدىغان ئىشلار 1.5 گرامى ئىچكى ئەزانى كۆيدۈرۈپ، شۇ كۈنىلا ئۆلتۈرىدۇ. تىلنى، باشقا ئەزانى ئېغىرلاشتۇرىدۇ. ئىچكى ئەزانى كۆيدۈرىدۇ. ئەزانى بېھىس قىلىدۇ. كۆزنى قىزارتىپ، بەدەننى قىزىتىدۇ. بەزى ۋاقىتلاردا ئىچىدىن قانمۇ كەلتۈرىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى سىماب بىيگەن كىشىلەرگە قىلىدىغان ئىلاجىغا ئوخشاش.
تەركىبى بۇنىڭ ئاق رەڭلىكى ئىچىدە ئارسېنىك ئېلېمېنتلىرى ۋە باشقا مۇرەككەپ ماددىلار بارلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ تەبئىي مەدەننى تازىلاش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدۇ ياكى ئارسېنىك ياساش زاۋۇتلىرىدا ئىشلەپچىقىرىدۇ.
جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى:تەبئىتى يۇقىرى دەرىجىدە ئىسسىق، كۈچلۈك زەھەر، تەمى ئاچچىق.
خۇسۇسىيەتلىرى بەلغەم بوشىتىش، بەزگەكنى توختىتىش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش، بالا چۈشۈرۈش، ياماق يارىلارنىڭ ئۆلۈك گۆشلىرىنى كۆيدۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.
بوۋاسىر، ناسۇر، غەلۋىرەك-كودۇمبا جاراھەتلىرىنى كۆيدۈرۈپ داۋالاشتا سىرتىدىن ئىشلىتىلىدۇ. زەيقۇلنەپەس (ئاستما)، بەزگەك كېسەللىرىنى داۋالاشتا ئىچىشكە بېرىلىدۇ. بەدەن ئورۇقلاپ سارغىيىش كېسىلى (دوختۇرلار خېلوروز دەيدىغان ياماق كېسەل)، ياماق سۈپەتلىك كەم قانلىق، ئەسەب ئاجىزلىقلىرىغا

ئوخشاش كېسەللەرنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك دېھقانچىلىقتا ھاشارات ئۆلتۈرىدىغان دورا سۈپىتىدىمۇ قوللىنىلىدۇ.

قوشۇمچە بۇ دورا دوختۇرلۇقتىمۇ يۇقىرىدىكى مەقسەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ. دوختۇرلۇق ئىشلىرىدا بۇنىڭ تازىلانغىنى ئىشلىتىلىپ، ئۇنى ئاتسىدۇم ئارسېنىكۇزۇم دەپ ئاتايدۇ. ئاق ئۇۋاق تالقان بولىدۇ. دوختۇرلار ھەب تەييارلاپ مەسلەن: پىلول بىلاۋدى ۋە ئارسېنىك ئېرىتمىسى (ئارسېنىك فاۋلېرى ئېرىتمىسى) ياساپ ئىچىشكە بېرىدۇ.

بۇ دورا دوختۇرلۇقتا كۆچلۈك زەھەرلىك دورىلار قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، قاتتىق نازارەت ئاستىدا ئىشلىتىلىدۇ. شۇڭا، بۇ دورىنى ئىشلىتىشتە ئالاھىدە ئېھتىيات قىلىش لازىم. مىقدارى ئازراقلا ئېشىپ كەتسە، ئۆلۈمگە بارىدۇ.

سەندۇرۇس - سىندۇرۇس

(چەندۇرۇس- سندر)

RESINA THUJA ORINTALIS 侧柏树指

تونۇش بۇ بىر خىل يېلىم بولۇپ، كەھرىۋاغا ئوخشايدۇ. بۇ 4 خىل بولىدۇ. 1- سېرىق، ئىچى قىزىل، پارقىرىما. 2- تۈتۈق سېرىق، 3- كۆككە مايىل، رەڭگى ئاچ. 4- قارا، يېنىك، قاتتىق. ھەممىدىن ياخشىسى 1- خىلى بولۇپ، ئۇ كەھرىۋاغا ئوخشاش ساماننى تارتىدۇ. بۇ ئۇيغۇر تېبابىتىدە چوڭ دورىلار قاتارىدا سانىلىدۇ. كەھرىۋا بىلەن سىندۇرۇسنىڭ پەرقىنى ئاجرىتىش خېلى مۇشكۇل. چۈنكى ھەر ئىككىسى ساماننى تارتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپلىگەن كىشىلەر سىندۇرۇستىن تەسۋى تەييارلاپ كەھرىۋانىڭ ئورنىدا ساتىدۇ. بۇنىڭ پەرقىنى شۇنداق تونۇيمىزكى: سىندۇرۇس كەھرىۋادىن ئاچراق بولىدۇ، ئوتقا سالسا سېسىق پۇراق كېلىدۇ كەھرىۋادىن مەستىكى سۈيىنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. كەھرىۋانى بىر نەرسىگە سۈركىسە قىزىيدۇ، سىندۇرۇس قىزىمايدۇ. سىندۇرۇسنىڭ تەمى بىر ئاز ئاچچىق، ساماں تارتىشمۇ كەھرىۋادىن ئاجىزراق بولىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۋىلىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى مېڭە ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ھوللۇكلىرىنى قۇرۇتۇش، ئىچكى-تاشقى بارلىق ئەزالاردىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىش، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، ئۇچەيلەردىكى بەلغەملەرنى، مەددە ۋە باشقا ئۇششاق قۇرتلارنى يوقىتىش، ھەيزنى، سۈيدۈكنى ماڭدۇرۇش، زىيادە سوغۇق ئاشقانلىقتىن، ھوللۇكتىن بوشاشقان پەيلەرنى چىڭىتىش، خاپىغان ۋاسۋاسىنى، بەلغەمدىن نەپەس سىقىلىش، ھۆمۈدەشنى يوقىتىش، تۈتقاقلىق تەپ، تال كېسىل، بۇۋاسىرنى، كونا ئىسھالنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر ئۇنى قائىدە بويىچە سىركەنجۈبىل بىلەن داۋاملىق ئىچسە، سېمىزلىكنى يوقىتىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ، تەرنى توسىدۇ. قۇۋۋەتنى ساقلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن چېلىشىدىغان پالۋانلار بۇنى ئىشلىتىدۇ. ھەسەل سۈيى بىلەن ئىچسە، ھەيزنى، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. سىركەنجۈبىل ياكى سىركە ۋە ياكى ھەر ئىككىسى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. ھەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى، يىرىڭلىق چاقىلارنىڭ ئىزلىرىنى يوق قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ قوينىڭ جىگىرىگە ياكى كىيىكنىڭ جىگىرىگە سېپىپ كاۋاپ قىلىپ، تامغان سۈيىنى كۆزگە تارتسا، شەپكۇرلۇقنى يوقىتىدۇ. سۈيۇقلىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىشىنى، ئېغىرلىقنى يوقىتىدۇ. زەيتۇن يېغى ياكى گۈل يېغى بىلەن قۇلاققا تېمىتسا قۇلاقنىڭ جاراھەتلىرىنى ياخشىلايدۇ. ئۇد ھىندى بىلەن ئىس سېلىپ تۈتۈنىنى ئالسا، باش ئاغرىقىنى، زۇكامنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە شېكەر بىلەن ئىس سالسا زۇكامنى، بۇۋاسىرنى،

ناسۇر چاقىلارنى يوقىتىدۇ. يۇمشاق تۈزىپ چىشقا سۈركىسە، چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىپ بوشاشقان چىشلارنى چىڭىتىدۇ. چىشنىڭ تۈۋىدىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى ياخشىلايدۇ. يۇمشاق تۈزىپ جاراھەتلەرگە سېپىلسە، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. بادام يېغى بىلەن ئوبدان قاينىتىپ ھەر بىر ئەزادىكى يىرىڭلارغا چاپسا، ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈل يېغى بىلەن قاينىتىپ چاپسا گۆش، قول-پۇتلاردىكى يىرىڭلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. قەتران بىلەن چاپسا، قۇبانى يوق قىلىدۇ. يۇمشاق تۈزىپ لاتىغا ئوراپ بالياتقۇ ئاغزىدا قويسا بالنى چۈشۈرىدۇ. باشقا تەسىرلىرى كەھرىۋاغا ئوخشىشىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 3 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى يېرىم مىقدارىدا كەھرىۋا، 1/4 سازەج ھىندى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى.

ساقلاش 20 يىلغىچە تۇرىدۇ.

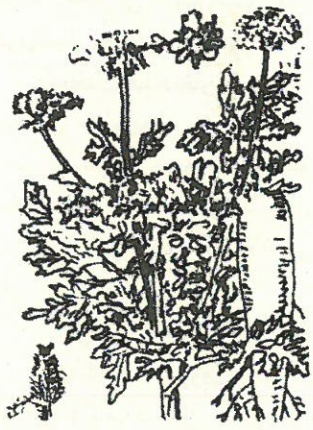
ئەسكەرتىش لۇغەت لادۇبىيدە سەندۇرۇسنى چەندۇرۇش، يۇنانچە قاسامىن، فىقھۇر، سۇرىيانچە قامۇز دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ، ئىنگلىزچە SANDRAC، لاتىنچە SANDARACHA دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى تونۇشتۇرغان.

بۇ يىلىم THUJAORIENTALISL ۋە JUNIPERUS COMMUNIS قاتارلىق ئارچىلاردىن چىقىدۇ. جۇڭگىي تېبابىتىدە بۇنىڭ يوپۇرماق ۋە مېۋىلىرى، ئۇنىڭدىن چىقىرىلغان ياغلار ئىشلىتىلىدۇ. بۇ خىل يىلىم ئالاھىدە كۆرىستىلمىگەن. دەرىخى خەنزۇچە 侧柏 دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەرەخ ئىلمىزنىڭ شەندۇڭ ئۆلكىسىدىكى ئورمانلاردا ئۆسىدۇ.

سەۋزە

(جەزەر)

DAUCUS CAROTA 胡萝卜

92 - رەسىم. سەۋزە

تونۇش بىر خىل سەي بولۇپ، ئۆزى قىزىل، سېرىق. ئۇزۇنچاق، ئۇچى ئىنچىكە كۆتەك تەرىپى يوغان، تەمى تاتلىق، سۇلۇق، ئۇستى نېپىز پوستلىق، كۆكى (يوپۇرمىقى) نىڭ سېپى ئۇزۇن، يۇمىلاق بەدىگە ئوخشاش. ئۇششاق يوپۇرماقلىق، رەڭگى ئېقىش، كۆك، تۈكلۈك يوپۇرماقلىق كېلىدۇ. بۇ تېرىپ ئۇندۇرۇلىدۇ. پىشقان سەۋزىنىڭ يوغىنىنى ئايرىپ ئېلىپ يەرگە كۆچۈرسە، ئۇ كۆك چىقىرىپ، بىر نەچچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئاق چېچەكلەيدۇ. ئاندىن بۇ چېچەك پىشىپ ئۇرۇقلاپ، ئۇرۇقى تەييارلىنىدۇ. بۇ خىل سەۋزە ياخشى، يوغان، سۇلۇق، تاتلىق ھەم يېپسىز بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ. بۇ 2 خىل بولۇپ، تاغنىڭ ھەم ئۆلكىنىڭ؛ ئۆلكىنىڭ 2 خىل، بىرسى يۇمىلاق، بىرسى ئۇزۇنچاق بولىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق، يەنە بىر ئاز ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى قوۋۇۋەتلەش، مەنبەنىڭ جەۋھەرىنى زىيادە قىلىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، بەلغەمـ نى، بەلغەمدىن بولغان يۆتەلنى پەسەيتىش، جىگەر ئاغرىقلىرىنى ساقايتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۆپكە ئىششقىلىرىغا، سوغۇقتىن بولغان كونا يۆتەللەرگە ئۆزىنى بەرگەنگە قارىغاندا مۇراببىاسى ياخشىراق پايدا قىلىدۇ. ئىستىسقا ئۇچۇنمۇ بېرىلىدۇ. ئۆزى سوغۇقتىن بولغان قورساق ئاغرىقىغا بېرىلىدۇ. بۇنىڭغا تاغنىڭ سەۋزىسى ياخشى؛ ئۇرۇقى باھنى قوزغايدۇ. ئۇرۇقىنى سوقۇپ ياكى ئۆزىنى سقىپ سۈيىنى ئىچۈرسە ياكى ھەمەل قىلىنسا تۇغمىغان ئاياللارنىڭ تۇغۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. يىلتىزىنى، يوپۇرماقلىرىنى سۇدا قاينىتىپ كىچىك بالىلارنىڭ بەدەن، پۇت، قوللىرىنى يۇسا، قانىنىڭ ھەرىكىتىنى ياخشىلايدۇ. بۇنىڭ مۇراببىاسىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە، باھقا بەكمۇ پايدا قىلىدۇ. رەھمنى قۇۋۇۋەتلەيدۇ، مەيدىنىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ. بۇنىڭ ھالۋىسى يۇقىرىدىكى كېسەللەرگە مۇراببىاسىدىن كۈچلۈك پايدا قىلىدۇ. سقىپ سۈيىنىڭ 1/4 گە ھەسەل قوشۇپ قاينىتىپ بىر دانە خۇمرىغا قۇيۇپ ئاغزىنى بېكىتىپ قويۇلسا قاينايدۇ. ئىچسە مەست قىلىدۇ.

مۇناسۇۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئەرەق (پار سۈيى) چىقىرىلسا مەست قىلىدۇ. شارابنىڭ قۇۋۇتىنى بېرىدۇ. يوپۇرمىقىنى خېمىر قىلىپ چاپسا قارا يەلگە پايدا قىلىدۇ. 3 گرامنى 3 گرام شېكەر بىلەن ئېلەشتۇرۇپ بېرىلسە، پۇتنىڭ ئالقىنى ئاغرىشقا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 200 گرامدىن 640 گرامغىچە، ھالۋا مۇراببىاسىدىن 30 دىن 80 گرامغىچىلىك، شارابىدىن 200 گرامغىچىلىك. پار سۈيىدىن 280 گرامغىچىلىك، ئۇرۇقىدىن 6 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى رۇمبەدىيان، تاغ سەۋزىسىنىڭ ئۇرۇقى.

بۇ تاغدا ئۆسىدۇ، چېچىكى سېرىق، يوپۇرمىقى ئۆلكە سەۋزىسىنىڭكىدىن چوڭراق، يىلتىزى 4 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا، ئۇرۇقى چامغۇر ياكى تۇرۇپ ئۇرۇقىدەك قاپىنىڭ ئىچىدە، قېپى تىكەنلىك بولىدۇ.

تاغ سەۋزە ئۇرۇقىنىڭ تەبئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۇنىدا ئىسسىق، ئاۋۇالقى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى باھنى قوۋۇۋەتلەش.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ ئۇرۇقىنى سوقۇپ ھەمەل قىلىنسا بالا چۈشۈرىدۇ. ئىچكۈزسە قاداقتا، ئىستىسقىغا، ھەر خىل زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققانىغا پايدا قىلىدۇ ھەم تۇغماس ئاياللارنى تۇغدۇرىدۇ. خام ئۇرۇقىنى يېسە زەھەرنى قايتۇرىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرماق، يىلتىزلىرىنى سوقۇپ پىشۇرۇپ، قان قېيىپ قالغان يەرلىرىگە قويۇلسا خۇننى ماكىدۇرىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېسە، پەيگە، ئاشقازانغا، گالغا زىيان قىلىدۇ. رۇمبەدىيان بىلەن بېرىلسە زىيىنى بولمايدۇ.

تەركىبى سەۋزىنىڭ كۆكىدە 0.5～1.6% قىچە ماي جەۋھىرى (ماي ئېسسېنتسىيسى) بولىدۇ. سەۋزىنىڭ ئۆزىدە بولسا كاروتىن (ۋىتامىن A خام ئەشياسى)، ياغ، ئاقسىل، قەنت، پېنتوزان، ۋىتامىن A، B، C ۋە ئالما كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم مالېكۇم)، پېكتىن (شىلىمشىق ماددا) ۋە ئۆت شۇلتىسى (خولىن) بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبئىتى قۇرۇق، ئاز ئىسسىق. ئاشقازاننى كۈچەيتىپ، ھەزىمنى ياخشىلاشقا، ئۆزۈقلاندۇرۇشقا ھەمدە ئۇزاق داۋام قىلغان ئىچ ئۆتۈشنى داۋالاشقا، يەل ماكىدۇرۇپ، كۆكرەكنى ئېچىشقا، ئۇچەي-ئاشقازاننىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاشقا، بەش ئەزانى تىنچلاندۇرۇشقا، ئىشتىھانى ئېچىشقا ئىشلىتىلىدۇ. كۈندە يېرىم ياكى بىر تال سەۋزىنىڭ پوستىنى سويۇپ خام بويىچە يېيىشكە ياكى قىرىپ سۈيىنى ئىچىشكە بۇيرۇيدۇ.

سەۋسەن

(گۈلى سوسە)

IRIS TECTORUM MAXIMA 鸢尾

93 - رەسىم. سەۋسەن گۈلى

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك گۈلى بولۇپ، 2 خىلدۇر.

1- يۇرتنىك، 2- جاڭگالنىڭ بولىدۇ، گۈلىنىڭ رەڭگى ئاق ۋە كۆك بولىدۇ، ئېقىنى سەۋسەنى ئازات، كۆكسىنى سەۋسەنى كۈبۈت دەيدۇ. جاڭگالنىڭ ھەر رەڭدە ئېچىلىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرماقلىرى ئىنچىكە، ياخشى بولىدۇ. يوپۇرماقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تېنى بولۇپ، 3 ياكى 5 شېخى بار. ھەر بىر شاختا گۈلى بولۇپ، گۈلىنىڭ يوپۇرماقلىرى 5 دانىلىق كېلىدۇ. ئېچىلغاندىن كېيىن ئېگىلىپ قالىدۇ. يىلتىزى بوغۇملۇق، ئەگرى-بۈگرى، بىر ئاز يېپلىق، يۇمىلاق، بىرئاز ئۇزۇنچاق بولىدۇ. رەڭگى ئاق، بىنەپشىنىڭ بۇيىغا ئوخشاش خۇشبۇي پۇرايدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ئىسسىق، ھۆل، قۇرۇقلۇقتا مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى ئۆپكە، تال، جىگەر، بالىياتقۇ، بوۋاسىر، خانازىر كېسەللىكلىرىگە تەسىر قىلىدۇ. ھەيز ماڭدۇرۇش، زەخمىلەرنى تازىلاپ پۈتتۈرۈش، چايان-ئىلانلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ھەسەل بىلەن چېپىلسا، بەھەق، بەرەس، يىرىڭلىق قىچىشقاق ۋە ھۆل قاپارچۇقلارغا پايدا قىلىدۇ. سىركە ياكى كۈندۈرۈنىڭ يوپۇرمىقى ۋە بۇغداينىڭ خېمىرى بىلەن چېپىلسا، ئۇرۇقدانىنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ، قايناق سۇ تۆكۈلگەن كۆيۈككە چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە قائىدە بويىچە ئارپىنىڭ ئۇنىغا قوشۇپ شۇنىڭ سۇيى بىلەن يۇزىنى يۇسا، سېپكۇن، داغلارنى يوقىتىدۇ. سقىلغان سۇيىدىن بىر كىلوگرامغا 5 كىلوگرام سىركە ۋە ھەسەل قوشۇپ مىس قازاندا تېگىگە ئولتۇرغىچە- لىك قاينىتىپ چېپىلسا، ئەزانى پارقىرىتىدۇ. ھۆللۇكنى قۇرۇتىدۇ. كۆكرەك ئەتراپىدىكى جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ يېغى ھەممە خۇسۇسىيەتلەردە ئىرسانىنىڭ يېغىغا ئوخشاش. يېغىدىن ياكى سۇيىدىن 30 گرام مىقدار بېرىلسە، ئىچىنى سۇرىدۇ ۋە سەپرا خاراكتېرلىك ئىلاۋۇس كېسەللىكى، بالىياتقۇ كېسەللىكى، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرۈش، كىندىك ئاغرىقى ۋە باشقا پەي ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى بىلەن ياغلانسا، قاتتىق پەيلەرنى يۇمشىتىدۇ ۋە بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ. ئۇرۇقىنى قاينىتىپ ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ، يىلتىزىنى قاينىتىپ سۇيى بىلەن ئېغىزنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

بولۇپمۇ جاڭگالدىن چىقىدىغىنى ئوبدان تەسىر كۆرسىتىدۇ. يىلتىزىنى قاينىتىپ سۇيى قۇلاققا تېمىتىلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. نەپەس سىقىلىشنى ئاچىدۇ. گال ئاغرىقلىرىغا ۋە تالنىڭ قاتتىقلىقىغا مەنپەئەت

قىلىدۇ، ھەسەل سۈيى بىلەن ئىچسە، ئاشقازانداىكى سېرىق سۇنى ھەيدەيدۇ. ئىستىسقا كېسەللىكلىرىنى يوقىتىدۇ. دوۋساقنى تۇتاشقاق ھۆللۈكلەردىن تازىلايدۇ. ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ.

يىلتىزىنى چاينىسا، ھاراقنىڭ پۇرىقىنى ئېغىزدىن كەتكۈزىدۇ. يوپۇرمىقىنى ئېزىپ ھاشارات چاققان جايغا، قىزىق سۇ بىلەن كۆيگەن جايغا تاڭسا، دەرھال ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ، بولۇپمۇ يىلتىزىنى قورۇپ، ئېزىپ گۈل يېغىغا قوشۇپ ياغلانسا، ئەزالاردىكى قۇرۇقلۇقنى كەتكۈزىدۇ. قۇلاق ۋە پەي ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنى گۈل يېغىدا قاينىتىپ ئوت بىلەن كۆيگەن جايغا چاپسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئىچسە بالياقۇ كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ياغلىسمۇ بولىدۇ، سىركە بىلەن مىس قازاندا قاينىتىلغىنى كونا يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە پايدا قىلىدۇ. گۈلىنى پۇرىسا، يۇرەك ھەم مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ ھەم خۇش قىلىدۇ، مېڭىدىكى يەل ۋە گازلارنى تارقىتىدۇ. بۇ خۇسۇسىدا زەپەردىن كۈچلۈكرەك، گۈلىنىڭ ئىسسىقلىقى قالغان ئىسسىقلىقتىن ئارتۇقراق.

تەركىبى ئىرسا ۋە گۈل سوسەر بىر ئائىلىگە مەنسۇپ بولغىنى ئۈچۈن، تەركىبى ئاساسەن ئوخشايدۇ. تېكتوردىن، ئاز مىقداردا ماي ۋە قىسمەن پۇراقلىق ماي تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل.

يىلتىزىنى قاينىتىپ ئىچىنى سۇرۇشكە، قۇستۇرۇشقا ۋە باش قېيىشنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. سوقۇپ جاراھەتلەرگە، ئىششىقلارغا تېڭىلىدۇ. يىلتىزى ۋە پۈتۈن چۆپى زەربە ياكى يىقىلىشتىن سۆگەكلەرنىڭ سۇنۇشىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلى سۇيدۇك ھەيدەشكە، سىزلام كېسىلىنى داۋالاشقا، دورا ۋە باشقا زەھەرلەرنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى بەدەندىكى ھارارەتنى سۇرۇپ چىقىرىش، بالىلارنىڭ قورسىقى مۇجۇپ ئاغرىشلارغا بېرىلىدۇ.

شاپتۇل

(خوخ)

PROUNUS PERSEICA BATSCH (PRUNUS VULGARIS) 桃

تونۇش بۇ مەشھۇر مېۋىلەردىن بولۇپ، خىللىرى كۆپ، رەڭگارەڭ كېلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى، پوستى نېپىز، سۈلۈق، تاتلىق، ئوبدان پىشقىنىدۇر.

چىقىش ئۇرنى ئېلىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى تەبىئەتنى يۇمشىتىش، ئىسسىق، قۇرۇق تەپلەرنى، تەشنالىقنى، قاننىڭ، سەپرانىڭ قاينىشىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مېڭىسى، مىجەزى قۇرۇق كىشلەرگە مۇۋاپىق ھالدا بېرىلسە مېڭىنى سۇۋۇتىدۇ، مىجەزنى ھۆللەشتۈرىدۇ. سەپرا ۋە قان خاراكتېرلىك تەپلەرنى پەسەيتىدۇ، ئېغىز سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. مىجەزى ئىسسىق كىشلەرنىڭ باھ قۇۋۋەتىگە ياردەم بېرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ ئوبدان پىشقىنىنى سقىپ سۈيىنى ئېلىپ بىر كېچە قويۇلسا، دۇغى تېگىگە ئولتۇرىدۇ. ئاندىن ئەتىگەندە 200 گرامنى شېكەر ياكى تەرەنجبىن، شەرخىستەر بىلەن ئىچسە، سەپرانى ھەيدەيدۇ، كۆيگەن تېز خىلتىلارنى يوق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆرۈك.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ھۆل مىجەز، بەلغەم مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ھەسەل ۋە زەنجىۋىل مۇرابباسى.

تەركىبى 1) شاپتۇل مېۋىسىنىڭ گۆشىدە كۆپ مىقداردا قەنت ماددىسى، ئاقسىل، مەلۇم مىقدارda كراخمال، دېكسترىن بار ھەمدە ۋىتامىن A، B، ئورگانىك كىسلاتالار، ئەڭ مۇھىمى ئالما، ئۈزۈم كىسلاتالىرى بار.

2) شاپتۇل چېچكى: پۇراقلىق فېنول جىنسلىق ماددا ـ كامپېفېرول تۇتىدۇ.

3) شاپتۇل يوپۇرمىقى: پىروپېرىستىن ۋە ئاشلاش ماددىسى (تانىن) تۇتىدۇ.

4) شاپتۇل مېغىزى: 50～45% ياغلىق ماي، 0.4% ئەتراپىدا پۇراقلىق ماي، 3% ئامىگدالىن، ئامىگدالازا، ئاللانتوئىنازا ۋە لاكتوزا بولۇپ، داۋالاش جەھەتتىكى ئۇنۇمى بادام يېغى بىلەن پۇتۇنلەي ئوخشايدۇ.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

جۈڭيىلار شاپتۇلنىڭ ھۆل مېۋىسىنى ئۈزۈقلاندۇرغۇچى، ئىچىنى يۇمشاتقۇچى سۈپىتىدە ئەھۋالغا قاراپ يېيىشكە بۇيرۇيدۇ. ئۇلار ئاساسەن شاپتۇل مېغىزى، يېغى، چېچەك ۋە يوپۇرماقلىرىنى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

1. شاپتۇل قېقى: (FRUCTUS PERSICA IMMATURUS) بۇ ئۇچكىسى قاتمىغان خامراق ھالدىكى شاپتۇلدىن قۇرۇتۇلغان قاق بولۇپ، تەبىئىتى ئازراق ئىسسىق؛ قان توختىتىش، تەر توختىتىش تەسىرى بار، كېچىسى تەرلەپ قېلىشلارنى، قان تۈكۈرۈشنى، ھاملىدار ئايالالاردىن خۇن كېتىشلەرنى داۋالاش ئۈچۈن چۈلە قىلىپ ئىچىشكە بۇيرۇلىدۇ.

2. شاپتۇل چېچكى: (桃花—FLORES PERSICA VULGARIS) كۈچلۈك سۈرگۈ دورا قىلىپ قەۋزىيەت ۋە سۇلۇق ئىششقلارنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ (ھاملىدار ئايالالارنىڭ ئىچىشى مەنئىي قىلىنىدۇ). سۈيدۈكنى راۋان قىلىشقا، يۇز يېرىلغان جايلارنى داۋالاپ يۇزنى پارقىرىتىشقا ۋە يۇزگە چىققان يارىلارنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ.

3. شاپتۇل مېغىزى: (桃仁—ŞEMEN PERSICA VULCARIS) تەبىئىتى مۆتىدىل ھېسابلىنىپ، قايغان قانلارنى راۋان قىلىش، ئىچنى بوشىتىش، ئۈچەينى سىلىقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئاساسەن ھەيز كەلمەسلىك ياكى ھەيز خۇنى مونەك-مونەك كېلىش، دوۋساقتا قان توختاش، كىچىك قورساق ئاغرىش، يىقىلىش ياكى زەخىملىنىشتىن قان چۈشۈپ كۆكىرىشلەرنى، قەۋزىيەت ۋە ئۈچەي يارىلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. قالغان تەسىرلىرى بادام ۋە ئۆرۈك مېغىزلىرى بىلەن ئوخشاش.

4. شاپتۇل يوپۇرمىقى: قاينىتىپ سۈيى بىلەن تەرلەشتىن ھاسىل بولغان قاپارتقۇلار ۋە تەمرەتكىلەر يۇيۇلىدۇ. مىجىپ سۈيىنى چىقىرىپ، سۇ قوشۇپ قۇرتلىغان جاراھەتلەر يۇيۇلسا، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ، يارىنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدۇ (سۇ قوشۇلمىسا، جاراھەتنى يامانلاشتۇرۇۋېتىدۇ).

5. شاپتۇل مېغىزىنىڭ يېغى(桃仁油— OLEUM PERSICORUM) بادام يېغى ئورنىدا بادام سۈيى تەييارلاش، ئىچنى يۇمشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. دوختۇرلۇقتا ھەر خىل ئوكۇل دورىلىرىنى تەييارلاشتا ئېرىتكۈچى قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى چېچكىدىن كۈندە 10～5 گرام؛ مېغىزىدىن كۈندە 15～10 گرام (قاينىتىپ ئىچىشكە)؛ شاپتۇل قېقى 15～10 گرام قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

شاهتەررە

(سۇلتانۇلبقىل)

JUSTICA PROCUMBENS (GARDENIA LATIFOLIA) 爵床(香苏)

94 - رەسىم. شاهتەررە

تونۇش بۇ بىر مەشھۇر ئۆسۈملۈك بولۇپ، 2 خىل بولىدۇ. 1- خىلىنىڭ يوپۇرمىقى ئۇششاق، يۇمغاقسۇت يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، گۈلى بىنەپشىنىڭ گۈلىگە ئوخشايدۇ. 2- خىلىنىڭ يوپۇرمىقى كۆك، گۈلى ئاق ھەم تەمى ئاچچىق، بىر ئاز ئېغىزنى قورۇيدۇ، يوپۇرمىقى قالغان ئەزالىرىدىن ياخشى بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى يېڭى، كۆك، ئاچچىقىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىقلىقتا مۆتىدىل، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى جىگەر ۋە تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، ئاشقازان، جىگەر قۇۋۇقىنى تازىلايدۇ. ئاشقازانىنى ئېچىتىدۇ.

خىلىتنى خۇسۇسەن سەۋدانى سۇيدۇك ئارقىلىق چىقىرىدۇ، قاننى تازىلايدۇ، سۇيدۇكنى ماڭدۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى قۇرۇغىنى ئاشقازانىنى قۇۋۇقىتلەش، كونا تەپلەر، سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللەر، ئاچچىق بەلغەملەرنى داۋالاش، چىشنى چىڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. سىركە بىلەن بېرىلسە، سەپرا خاراكتېرلىك قۇسۇش ۋە بەلغەمى غەسىيانلارغا پايدا قىلىدۇ. ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەردە توختاپ قالغان ماددىلارنى تازىلايدۇ. ھەسەل سۇيى بىلەن ئىشلەتسەڭ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ھۆل شاھتەررە يوپۇرمىقىنىڭ سىقىلغان سۇيىنى شېكەر ياكى تەمرى ھىندى بىلەن بېرىلسە، يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىدۇ. سېرىقكېسەل، جەرەپ، ھەككە ۋە قۇبا، ئاق ئانام ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەممە تېرە كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆيگەن خىلىتلارنىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىدۇ. ئەرقى ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. سىققان سۇيى كۆزگە تارتىلسا، كۆزنى قۇۋۇقىتلەپ، كۆزدىن ئاققان ياشنى توختىتىدۇ. سەمغى ئەرەبى بىلەن كۆزگە تارتىلسا، تەتۇر كىرپىكنى ساقايتىدۇ. سۇيى بىلەن ئېغىزنى چايقىسا، ئېغىزنىڭ، تىلىنىڭ جاراھەتلىرىنى ساقايتىپ، ھاراقىتنى پەسەيتىدۇ. چىشنىڭ تۇۋىنى چىڭىتىدۇ. مەككە خېنىسى بىلەن قۇرۇغىنىنى ھامامدا زىمات قىلسا جەرەپ، ھەككە ئۈچۈن مەنپەئەتلىك. قۇرۇغى بىلەن ھۆلىنىڭ سۇيىنى ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا ياكى سۇيى بىلەن يۇسا پىتنى ئۆلتۈرىدۇ. ھەرە چاقىنىغا ھۆلىنى سوقۇپ تاڭسا، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 15～9 گرامغىچە سۇيىدىن، 250～120 گرامغىچە شېكەر، سېرىق ھېلىلە بىلەن چىلاپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ مىقدارى 15 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى يېرىم ۋەزنى سانا، 1/3 ھەسسە سېرىق ھېلىلىدۇر. سېرىق ھېلىلە بىلەن ئىشلىتىلسە ياخشى پايدا قىلىدۇ. چۈنكى ھېلىلىنىڭ زەرەرى يوق. يوپۇرمىقىنىڭ سىققان سۇيى ئۇزۇلدۇرمەي ئىشلىتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش يەنە بىر گىياھ بار، ئۇ شاھتەررەگە ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى ئىنچىكە، ئەمەنگە ئوخشاش

يەرگە يېيىلماي ئۆرە ئۆسىدۇ. گۈلى قارامتۇل، تەمىنىڭ ئاچچىقلىقى تىلنى قورىمايدۇ. بىمەززە، سېسىق، كالا يېسە ئۆلتۈرىدۇ. بۇ ئىشلىتىلمەيدۇ.

تەركىبى يوپۇرمىقى ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئالكالوئىد تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى زەھەر قايتۇرۇش، يالليۇغ ياندۇرۇش، كودۇمبا ۋە چاتىراق لىمفا بېزىنىڭ ئىششىقى (دوختۇرلار بوبون دەيدىغان كېسەللىك) زەھەرلىرىنى دەپئى قىلىش، بەل ئاغرىقلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كودۇمبا، بوۋاسىر، ئۇچەينىڭ ئىسسىقتىن بولغان قانلىق ئىچ ئۆتكۈلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىچىشكە ياكى سىرتتىن تېڭىشقا بېرىلىدۇ. قاينىتىپ ژاننا قىلىنسا بەل، تىز ئاغرىقلىرىنى ساقايتىدۇ.

شاتۇت

MORUS RUBER 红果桑

تونۇش يوپۇرمىقى كىچىكرەك، سەلپەل قارىراق، قالغان يېرى ئۇجمىگە ئوخشايدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە سوغۇق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئارقا تەرەتنى قاتۇرۇش، سەپرانى پەسەيتىش، ئىسسىقتىن بولغان كاناي ئىششىقلىرىنى ياندۇرۇش، ئىشتىها ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىچ سۇرۇش كېسەللىرىگە، كەم ئىشتىهالارغا بېرىلىدۇ. ئېغىزغا چىققان ھەر خىل چاقىلارغا سۈيىنى سىقىپ غار-غار قىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئەينۈلا

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكرەك، ئۆپكە، پەي كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ھەسەل ۋە جاۋارىشلەر بىلەن بېرىلىدۇ ھەم سىقىپ سۈيىنى قاينىتىپ قويۇلدۇرۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى ئىشلىتىلىشى ئۇجمىگە ئوخشاش (ئۇجمە ماۋزۇسىغا قارالسۇن). شاتۇتتا پەقەت بويىاق ماددىسى بىر مىقدار ئارتۇق.

شادىنەج

(شادنج)

MATITIUS CRYSTALLIUS

تونۇش بۇ بىر خىل ئەدەسكە ياكى ئاق قوناققا ئوخشاش يۇمىلاق ياپىلاق تاشتۇر. بۇ ھەر خىل رەڭدە بولىدۇ. قىزىل، سېرىق، كۈل رەڭ، قارىغا مايىل، كۆكنارنىڭ رەڭگىدە ئالىيېشىل نوقۇتلىرى بولىدۇ. تېز ئېزىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ماش شەكلىدە قىزىل بولىدۇ. بۇ شادىنەج مىسرى دېيىلىدۇ، ئەڭ ناچىرى كۈل رەڭدىكى بولۇپ، بۇ شادىنەج ھىندى دېيىلىدۇ. ھەممىسى كاندىن چىقىدۇ.

چقش ئورنى ئەرەبستان، ھندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا يۇيۇلغىنى سوغۇق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق. يۇيۇلمىغىنى 1- دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇقتۇر. ئىشلىتىلىدىغىنى يۇيۇلغىنىدۇر. قۇۋۋىتى 20 يىل تۇرىدۇ.

خۇسۇسىيتى قۇرۇتۇش، قايتۇرۇش، ئىچنى قاتۇرۇش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، پەيلەرنى، ياغ ئارىلاش گۆشلەرنى كۆچلەندۈرۈش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ئىچكى-تاشقى ئەزادىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئاچچىق ئانارنىڭ سۈيى بىلەن ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش مېۋىلەرنىڭ سۈيى بىلەن ئىچسە ئېغىزدىن قان كەلگەنگە پايدا قىلىدۇ. شاراب بىلەن ئىچسە، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. دائىم كېلىدىغان ھەيزنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. مەنىنى ماڭدۇرىدۇ، مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈ ۋە ئۇچەيدىكى يىرىڭلىق جاراھەت، تولغاق، سىل داۋالاش ئۈچۈن بېرىلىدۇ. قىز تۇغقان ئايالنىڭ سۈتى بىلەن تۇخۇمنىڭ ئېقىنى قوشۇپ كۆزگە تارتىلسا، كۆزنىڭ ھەممە كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ساپ سۇ بىلەن تارتىلسا، قۇرۇق كىرپىكنى يۇمشىتىدۇ. ئاقاقىيا بىلەن ئېلەشتۇرۇپ كۆزگە تارتىلسا، كۆز كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

يۇيۇلمىغانىنى سوقۇپ جاراھەتلەرگە سېپىلسە، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىپ ياخشى گۆشلەرنى ئۈندۈرىدۇ. سۇ بىلەن ئېزىپ تېمىتىلسا ياكى يۇمغاقسۇت بىلەن ئىسسىقتىن بولغان يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە، مودۇر، مەقئەت، ماتكا، تاناسىل ئەزا، پەي خاراكتېرلىك ئەزالارنىڭ چاقسىغا ياخشى پايدا قىلىدۇ. چېپىلسا ئەزانىڭ ئوتتا كۆيگىنى ۋە قىزىللىقىغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 1 گرامدىن 2 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى كۆيدۈرۈلگەن ئاھەنرابا، كۆزگە ئىشلىتىشتە ھوزۇز ياكى كۆيدۈرگەن روھتۇر ياكى يېرىم ۋەزنىدە 0.6 گرام كۆكتاشتۇر. كۆزدىن باشقا ئەزالارغا ئىشلىتىشتە خۇنسياۋشاننىڭ ئورنىنى باسىدۇ. شادىنەجنىڭ ياسالمىسىنى ئاھەنرەبانى كۆيدۈرۈپ ياسايدۇ. رەڭگى قارا بولىدۇ. پۈتۈن خۇسۇسىيەتتە كاندىن چىقىدىغىنى بىلەن ئوخشاش.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان ھەم ئۆچەيگە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى زىرىشنىڭ سىقىلغان سۈيى.

شاخار

(قەلا)

NATRIUM CARBONATE CRUDUM 碳酸钠(硷粉)

تونۇش بۇ ئوشنان (كورۇك) دېگەن ئۆسۈملۈكتىن كۆيدۈرۈش ئارقىلىق ئېلىنىدىغان نەرسىدۇر. ئېلىش ئۇسۇلى: يەرنى بىر ئاز كولاپ ھۆل ئوشنان ئۆسۈملۈكىنى كولانغان ئورەككە توپلاپ، ئۈستىگە قۇرۇق يانتاق چاۋىلىرىنى قويۇپ ئوت يېقىلسا، ئوشناندىن ئاققان ھۆللۈك ئورەككە يىغىلىپ توڭلايدۇ. ئوشنانداڭ ھۆللۈك قانچىكى كۆپ بولسا، شاخارمۇ كۆپ تەييارلىنىپ چىقىدۇ. بۇنىڭدا ئەڭ ياخشىسى ساپ، رەڭگى قارىغا مايىل، پارقىرىما، تۈگمەن تېشىغا ئوخشاش بولغىنىدۇر.

چقش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 4- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، جاراھەتلەرنىڭ ئىلىرتۇق، بۇزۇق گۆشلىرىنى يېيىش ۋە كۆيدۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇنىڭ زەھەرلىك تەرىپى بار.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنى 7 قېتىم سۇدا ئېرىتىپ، يۇيۇپ، تېگىگە چۆككەن چۆكمىسىدىن 0.1 گرام يېسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، تاماق سىڭدۈرىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، بەلغەمنى يوقىتىدۇ ۋە قۇسۇقنى توختىتىدۇ، تالدىكى ئىششىقنى تارقىتىدۇ.

ھايۋانلارنىڭ كۆزىگە سەپسە ھايۋانلار كۆزىدىكى ئاقنى ئالىدۇ. جاراھەتلەرگە چاپسا، ئۆلۈك گۆشلىرىنى يەيدۇ. سۆگەل، ناسۇر، بەرەس، بەھەق، ھۆل قوتۇر، تازلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.1 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سېرىقماي، سۇت ياكى قۇسۇش.

ئەسكەرتىش شاخارنىڭ 2 گرامى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ. ئارتۇق ئىشلەتمەسلىك لازىم.

شاخارنىڭ تەركىبىدە ناترىي، كالتسىي، كاربون بولىدۇ. بۇ ياخشى تازىلانمىغان، خىمىيىۋى جەھەتتىن ساپ بولمىغانلىقى ئۈچۈن خەتەرلىكتۇر، چۈنكى ئۇ ئاشقازان، ئۇچەيگە ئويغۇچى تەسىر قىلىشى مۇمكىن.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ ئورنىدا دوختۇرخانىلارنىڭ دورا بۆلۈمىدە سېتىلىدىغان NATRIUMBICARBONICUM (ناترىئوم بىكاربونىكۇم) ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

ئۇنى تاماق ھەزىم قىلىشقا يارىمى بېرىش ئۇچۇن بىر قېتىمدا يېرىم گرامدىن 2 گرامغىچە ئىچكىلى بولىدۇ.

شاقاقۇل

(شقاقل)

POLYGONATUM OFFICINALE 玉竹

تونۇش بۇ بىر خىل بوغۇملۇق ۋە تۇتاشقاق، شىلىملىق يىلتىزدۇر. بىر ئاز تاتلىقى بار. تومۇقى بىر كىچىك بارماقتەك، ئۇزۇنچاق، رەڭگى ئاق، ئۆسۈملۈكىنىڭ تېنى بوغۇملۇق بولۇپ، ھەر بىر بوغۇمدىن يوپۇرماق چىقىرىدۇ. مېۋىسى نوقۇت چوڭلۇقىدا بولۇپ، رەڭگى قارا، ھۆللۇكلەر تولغان بولىدۇ. گۈلى بىنەپشە گۈلىدىن چوڭراق.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شىنجاڭ، جىياڭسۇ، جېجىياڭ، ئەنخۇي، خۇنەن، گۈاڭدۇڭ، گۈاڭشى، يۈننەن، سىچۈەن، چىڭخەي، سەنشى، ئىچكى موڭغۇلىيە، دۇڭبېي قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ. قۇۋۇتى 4 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا ئىسسىق، 2- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى باھنى قوزغاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەمنى كېمەيتىش، روھنى قۇۋۇتلەش، ئاشقازاننى قىزىتىش، جىگەر ۋە بۆرەكنى قىزىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھەسەل بىلەن مۇرابا قىلىپ ئىشلەتسە بەك ياخشى، روھنى قۇۋۇتلەيدۇ، بارلىق ئەزالارغا قۇۋۇەت بېرىدۇ، بولۇپمۇ باھنى كۈچلەندۈرۈپ، مەنبىنى زىيادە قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 15 گرامغىچە.

95 - رەسىم. شاقاقۇل

ئورۇنباساری جىنسىي ئالاقىنى كۆچلەندۈرۈشتە سەنۇبەر ئۇرۇقى، بوزىدان.

تەركىبى يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە كونۇاللارىن، كونۇاللارىدىن، شىلىمشىق ماددا، ماننوزا، گلۇكوزا ۋە ئەرەب يېلىمىنىڭ قەنتى (ل. ئارابىنوزا) تۇتىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى تەركىبىدە گلۇكوزىدقا ئوخشاش ماددىلار بولغانلىقى ئۈچۈن، پاقىغا بېرىپ تەجرىبە قىلغاندا، دەسلەپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى كۆچەيتكەن. كېيىن يۈرەك ھەرىكىتى ئاجىزلاپ توختاپ قالغان.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئوزۇقلاندۇرغۇچى، بەدەننى قۇۋۇتلىكۈچى دورا ھېسابلىنىدۇ. كۆپ سىيىش، ئېھتىلام بولۇش، كۆپ تەرلەشنى داۋالايدۇ ھەمدە بەل، تىز بوغۇملىرىنىڭ ئاغرىقلىرىدا بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن يۈزدىكى قارا داغلار يوقىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك قاندىكى شېكەرنى ئازايتىدىغانلىقى ئۈچۈن، دىئابېت (زىئابېت) كېسىلى داۋالىنىدۇ. سىرتقى تەرەپكە ئىشلەتىپ، سۈركىلىش يارىلىرى داۋالىنىدۇ. يەنە ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، باش ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇزاق ئىچىپ بەرسە، رەڭنى چىرايلىق قىلىدۇ. قاينىتىپ ياكى رۇببى (ئېكستراكت) چىقىرىپ بېرىلىدۇ.

شاقايىقۇن نۇئمان

(لاله گۈل)

ANEMONE PULSATILLA CHINENSIS 白头翁

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شەكلى كۆكنار ئۆسۈملۈكى ۋە يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلى، مېۋىسى ۋە ئۇرۇقلىرىمۇ ئوخشىشىدۇ. لېكىن كۆكنارنىڭكىدىن كىچىكرەك. ئۇرۇقىمۇ ئۇششاقراق. بۇ 2 خىل بولىدۇ. 1- ئۆلكىنىڭ، 2- جاڭگالنىڭدۇر. ئۆلكىدە بولىدىغىنىنىڭ يوپۇرمىقى جاڭگالنىڭكىدىن ئۇششاقراق، گۈلى كۆپىنچە بەش يوپۇرماقلىق بولىدۇ. يۇز يوپۇرماقلىقمۇ بولىدۇ، گۈلى رەڭمۇ رەڭ كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە باشقا جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى بۇنىڭدىن ئېلىنغان ئەپيۇن ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىشتا ۋە مەست قىلىشتا كۆكنارنىڭ ئەپيۇنىدىن كۈچلۈك. شۇنىڭدەك ئۇرۇقى، پوستى كۆكنارنىڭ ئۇرۇقىدىن، پوستىدىن قۇۋۇتە ئارتۇق. خىلتىلارنى يۇمشىتىش، تارتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، داغلارنى يوقىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قۇرۇق گۈلىدىن 6 گرامنى ئېزىپ مۇسەللەس بىلەن ئىچسە، ئىچ ئەزا ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ (بۇ ھەقتە تەسىرى بەك تېز). بۇنىڭ گۈلىنى يۇمشاق

96 - رەسىم. شاقايقۇن نۇئمان

ئېزىپ بۇرۇنغا پۇركۈلسە، بۇرۇندىن چىققان قانىنى دەرھال توختىتىدۇ. ھەر بىر ئەزادىن كېلىدىغان قانغا سېپىلسە قانىنى توختىتىدۇ. چېچەك چىققان كىشىلەرگە كېسەللىكنىڭ باشلىنىش ۋاقتىدا قاينىتىپ بېرىلسە، ماددىلارنى يۇمشىتىپ، تازىلاش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بەدەندىكى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئۇششاق تۆشۈكلەرنى ئاچىدۇ. تېرىنىڭ تاشقى تەرىپىگە چېچەكنىڭ چىقىشى ئۈچۈن مەنپەئەتلىكتۇر. يوپۇرمىقىنى، تېنىسىنى ئارپا سامىنى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى، سۈتنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. ئۇسارىسىنى جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتنىڭ قان-يىرىڭلىرىنى تازىلايدۇ. تېرىنىڭ سويۇلۇپ چۈشۈپ كېتىشىنى يوقىتىدۇ. كۆزنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ. كۆزگە، بۇرۇنغا تېمىتىلسا، مېڭىدىن كېلىدىغان ھۆلۈكنى تازىلايدۇ، كۆزگە تېمىتىلسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك يوپۇرمىقىنىڭ، گۈلىنىڭ سقىلغان سۈيى كۆزگە تېمىتىلسا ياكى سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتىلسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. گۈلىنى ياكاقنىڭ كۆك پوستى بىلەن ئېزىپ خېمىر قىلىپ چاپسا، چاچنى قارايتىدۇ. قۇبا كېسىلىنى يوقىتىدۇ. ئۇرۇقىدىن داۋاملىق ھەر كۈنى سوغۇق سۇ بىلەن 3 گرام ئىچسە بەرەس كېسىلىنى يوقىتىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

ئىشلىتىلىش مقدارى 15～10 ياشلىقلارغا 2～1 گرامغىچە، 15 تىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالىغا قاراپ 3～2 گرامغىچە، گۈلىنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى 0.01 گرام.

ئورۇنباسارى شىخ ئەرمىنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سۈيدۈكلۈككە زەرەر قىلىدۇ. غوزىسىدىن 3 گرامنى شاراب بىلەن ئىچسە سارالىق قىلىدۇ.

تەركىبى ئانېمونىن ۋە ئانېمون كىسلاتاسى تۇتىدۇ. يېقىنقى ئانالىزلارغا قارىغاندا 7.9% ساپونىن تۇتىدىغانلىقى مەلۇم.

تەسىرى قىزىتما قايتۇرىدۇ، قانىنى سوۋۇتىدۇ. ئۇچەيدىكى يەللەرنى ۋە قان تولغاقنى داۋالايدۇ. ئاشقازانغا كىرگەندىن كېيىن ئاشقازاننىڭ ئىچكى پەردىلىرىنى ھېسسىزلاندۇرىدۇ، ئاشقازان تاملىرىدىكى نېرۋا ئۇچلىرىنى غىدىقلاپ، ئاشقازاننىڭ ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ. ئاندىن قانغا ئۆتۈپ، نېرۋا ئۇچلىرى ئارقىلىق مېڭىگە بېرىپ، مېڭىنى بىرەدەملىك قوزغىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەسەب مەركىزى ئارقىلىق تۇخۇمدانغا تەسىر بېرىپ، تۇخۇمدانغا قان تولدۇرىدۇ ۋە ھەيز خۇنىنى ماڭدۇرىدۇ. ئۇنىڭ سىرتىدا يەنە مەست قىلىش تەسىرىمۇ بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز، جۇڭيىلار ئاساسەن يىلتىزىنى ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭدەك چۆپىنىڭ ئۆزى ھەم گۈلىمۇ قوللىنىلىدۇ.

يىلتىزى يالليۇغنى يوقىتىپ، ئىچ توختىتىش ۋە قان توختىتىش ئۇچۇن قان تولغاق (دىزىنتېرىيە)، ئامېبا دىزىنتېرىيىسى، ھەيز خۇنى كۆپ كېتىشلەردە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك ھەيز كەلمەسلىك كېسىلىنى داۋالاشقىمۇ بېرىلىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆزىنى قىزىتما قايتۇرۇشقا، تەپنى توختىتىشقا ۋە سۈيدۈك ھەيدەشكە، بۆرەك ۋە يۇرەككە مۇناسىۋەتلىك بولغان سۇلۇق ئىششقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۆسۈملۈك تېنىدىن سىقىپ چىقىرىلغان سۈيۇقلۇق گىلاۋكوما (كۆزگە سۈ چۈشۈش كېسىلى) داۋالىنىدۇ. ئۆسۈملۈك تېنىسىنى چاچنى قارايتىش ئۈچۈن سۈركەيدۇ. ئۆسۈملۈكىنى قۇرۇق هالدا يىرىڭلىق تېرە كېسەللىكىدە، سۆرەلمە جاراهەتلەردە ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۆسۈملۈكىنىڭ سىقىلغان سۈيى، چىلاپ چىقىرىلغان سۈيى ۋە يىلتىزىدىن ياسالغان ھەبلەر ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى بىر قېتىمغىچە 5 گرامغىچە ئىچىلىدۇ (يىلتىزىدىن).

گۈلى قىزىتما پەسەيتىش ۋە چاچنى قارايتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

شام ياغىچى

(بەرەنجاسەپ)

ARTEMESIA 黄花蒿

97 - رەسىم. شام ياغىچى

تونۇش بۇ بىر گىياھ بولۇپ، تېنى بىر مېتىر ئۆسىدۇ. شاخلىرى ئىنچىكە، يوپۇرمىقى ئۇششاق، گۈلى سارغۇچ ئاققا مايىل، خۇش پۇراقلىق، ئاچچىق هاراق تەمگە ئىگە.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ۋە ھەيز ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى گۈلىدىن 6 گرامنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ بەرسە ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ.

8 گرامنى قاينىتىپ ئىچكۈزسە ھەم قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسا، ئاياللارنىڭ ھەيزىنى ھەم سۈيدۈكلىرىنى ماڭدۇرىدۇ.

بالىياتقۇ ئاغزىنى ئېچىپ تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ (بالا ھەمرا-ھىنى چۈشۈرىدۇ) ۋە بالىياتقۇنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. جاراھەتلەرگە پايدىلىق. خۇسۇسەن بالىياتقۇ كېسەللىرىگە ئوبدان تەسىر قىلىدۇ. چىلغان سۈيىدىن 6 گرامنى ئىچكۈزسە، ئىسسىتمىنى سوۋۇتىدۇ.

خېمىر قىلىپ باشقا چېپىلسا، مېڭە ئاغرىقلىرىغا، بەلغەمدىن بولغان مېڭە ئىششىقلىرىغا، كۆپ ئۇخلىغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

دوۋساقنىڭ ئۇستى، بالىياتقۇغا چاپسا، سۈيدۈك ۋە ھەيز ماڭدۇرىدۇ. قاينىتىپ ئىچۈرسە زۇكامغا، گۈلىنى پۈرسا مېڭىگە پايدىلىق.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 10～2 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن بابۇنە، ئەمەن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى ئىشلەتكەندە ياغلىق تاماقلارنى يېيىشكە توغرا كېلىدۇ. يۈرەك كېسىلىگە بېرىشتە رۇمبەدىيان بىلەن قوشۇپ بېرىلسۇن.

تەركىبى يېڭى چۆپىدە 0.29% ئۇچۇچان ياغ، يەنە ئېۋكالىپتول، ئارتېمىزىيە كېتونى، ئىزو ئارتېمىزىيە كېتونى، كانىن كارىيوفىللىن قاتارلىق ماددىلار بار.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

چۆپنىڭ سۇيى قىزىتما قايتۇرۇش، تەر توختىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىچ توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. يۇمشاق يوپۇرمىقىنى مەجبۇرىي سۇيىنى چىقىرىپ تەمرەتكە ۋە جاراھەتلەر داۋالىنىدۇ. ئۇرۇقى ھاردۇق چىقىرىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، زەھەر قايتۇرۇش ئۇچۇن بېرىلىدۇ.

شىبىت

(سېرىقچېچەك)

ANETHUM GRAVIEOLENS 莳罗

98 - رەسىم. شىبىت

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ئۆسۈملۈك بولۇپ، بىرلا تېنى بىلەن ئۆزە تۇرىدۇ. تېنىنىڭ ئۇچىدا بەك ئۇششاق شاخلىرى بولۇپ، ئارپىبەدىيانغا ئوخشايدۇ. يوپۇرماقلىرى ناھايىتى ئۇششاق، گۈلى كۈلۈكتەك بولىدۇ. ئۇرۇقى ئارپىبەدىياندىن كىچىكرەك، بىر ئاز ياپىلاق، يېرىم ئارپىبەدىيانچە ئۇزۇنلۇقتا، قۇۋۇتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ. مۆتىۋەر.

چىقىش ئورنى ئەسلىدە ياۋروپادىن كېلىدىغان بولۇپ، ھازىرغىچە مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي ئۆلكىلىرىدە، جۈملىدىن شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق. ئىككىنچىنىڭ ئاۋۋىلىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششىقلارنى تارقىتىش، ماددىلارنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تاماق سىڭدۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، كىندىك ئاغرىنى، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىش، سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، نەپەسنى ئاسانلاشتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، جىگەرنى، تالنى قۇۋۇتلەش، بۆرەك، دوۋسۇننىڭ تاشلىرىنى چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سېرىقچېچەك ئۇرۇقىنى سوقۇپ، ھەسەل بىلەن ئىچسە زەھەرلەرنى قايتۇرۇپ، قۇسۇشقا ۋە قويۇق خىلتىلارنى ئاشقازاندىن چىقىرىشقا ياردەم بېرىدۇ. ھۆلىنى قاينىتىپ ياكى قۇرۇق يوپۇرماق ۋە ئۇرۇقلىرىنى قاينىتىپ ئىچسە، بەدەننىڭ ھەممە جايلىرىدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. بەل ئاغرىقى، بۆرەك ئاغرىقى، دوۋسۇننىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، سۇيدۇكنى راۋان قىلىدۇ. كىندىك ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، ئاشقازاندا تاماق توختاپ قالغان سەۋەبتىن پەيدا بولغان كۆڭۈل ئېلىشىشنى يوقىتىدۇ. بەلغەمدىن پەيدا بولغان ھېق تۇتۇشنى پەسەيتىدۇ. گۆشلەرنى سېرىقچېچەك بىلەن پىشۇرسا، گۆشنى خۇشبۇي قىلىدۇ، پات پىشۇرىدۇ، گۆشنى سىڭىشلىك قىلىدۇ. سېرىقچېچەكنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن پىشۇرۇپ، قويۇقلاشقاندا ئاشقازانغا تاشقى تەرەپتىن چاپسا ئوڭايلا ئىچىنى سۇرىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمىقى ياكى ئۇرۇقى قاينىتىلغان سۇنى بەدەن كۆيمىگەندەك قىلىپ ئولتۇرسا، بالياتقۇ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۆرەك،

دوۋسۇن، ئۇرۇق بەزلىرىدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئۇسارىسىنى قۇلاققا تېمتىسا، قۇلاق كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 24 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. سېسىق گاز پەيدا قىلىدۇ. داۋاملىق ئىستېمال قىلسا، مېڭىنى، كۆزنى، ئاشقازانىنى، بۆرەكنى، دوۋسۇننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، مەنىنى كېمەيتىدۇ، كۆپ يېسە مەنىنى يوقىتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن لىمون سۈيى، سىركەنجۈبىل، غوراپ سۈيى ۋە ئاچچىق-چۈچۈك نەرسە: سوغۇق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن قەلەمپۇر، دارچىن ۋە ھەسەل.

سېرىقچېچەكتە ياغ چىقىرىشنىڭ ئۇسۇلى

ھۆل سېرىقچېچەكنىڭ يوپۇرمىقىنى ئېزىپ، سىقىپ، سۈيىنى باراۋەر مىقداردا زەيتۇن يېغى بىلەن قايىنىتىپ، سۈيى تۈگەپ يېغى قالغاندا ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆزىنىڭ ئۇرۇقى.

تەركىبى ياغلىق ماي 16%، ئۇچۇچان ماي 3~4% دىن ئىبارەت. ئۇچۇچان مايىنىڭ تەركىبى كارۋون، لىمون، فېللاندرىندىن ئىبارەت.

جۈڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

سېرىقچېچەك ئۇرۇقى خۇش پۇراقلىق يەل ھەيدىگۈچى، ئاشقازانىنى كۈچەيتكۈچى، سانجىق، قورساق كۆپۈشلەرنى داۋالىغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئاشقازان ۋە ئۇچەي نېرۋىلىرىغا تەسىر بېرىپ، ئۇلارنى قوزغىتىدۇ، ئۇچەيگە يەل توپلىنىپ سانجىق خاراكتېرىدە ئاغرىغاندا، يەلنى ھەيدەپ ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. بالىلارنىڭ قورساق كۆپۈشى، ئىچ ئۆتكىلىرىنى داۋالايدۇ. ئاشقازانىنى كۈچەيتىپ، تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ.

ئۇرۇقىدىن ئەرەق (لاتىنچە ئاكۇا ئارماتىكا) چىقىرىپ ياكى ماي چىقىرىپ ئىشلىتىشمۇ مۇمكىن.

شەپەرەك

(خەپپاش)

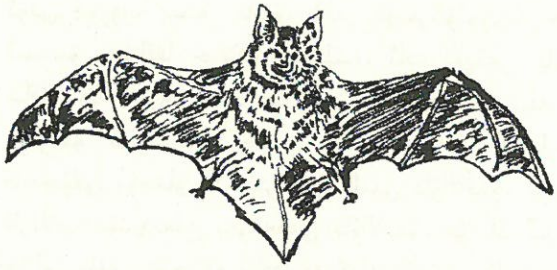
VESPERTILO 蝙蝠

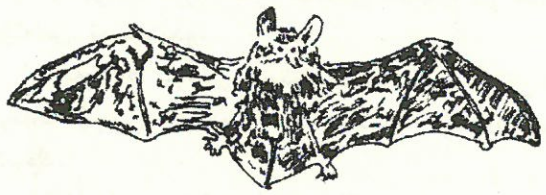
تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ئۇچار جانىۋار بولۇپ، باشقا ئۇچار جانىۋارلارنىڭ ئەكسىچە 4 پۇتى، چىشلىرى، يۇڭى بولىدۇ. بۇ 4 پۇتى بىلەن ماڭىدۇ، ھەيز كۆرىدۇ، ھامىلە بولىدۇ ۋە تۇغىدۇ، ئېمىتىدۇ ۋە باشقا جانىۋارلارغا ئوخشاش ئۇچىدۇ. ئەمما بۇنىڭ قانىتى باشقا ئۇچار جانىۋارلارغا ئوخشاش پەيدىن بولماستىن، تېرە ۋە سېرىقئەتتىن بولىدۇ. رەڭگى قارا، كۆزى بەك ئاجىز، كۈندۈزى ئۇچمايدۇ.

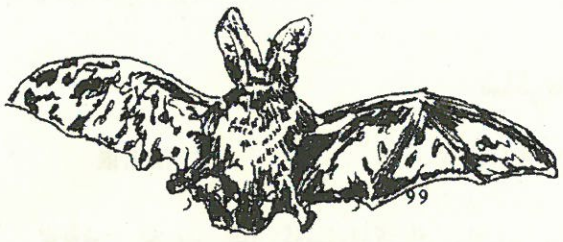
چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، سۈيدۈكى ۋە مايىقى گۆشىدىن ئىسسىقراق.

خۇسۇسىيتى ئارتۇق ماددىلارنى، سەپرانى سۈرۈش، ئىستىسقانى، يانپاش ئاغرىقى، مۇپاسىل ئاغرىقى، بەل ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى يوق قىلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر شەپەرەڭ گۆشـ-
نى ئوبدان پىشۇرۇپ شورپىسىنى ئىچسە، قور-
ساقتىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى، سېرىق سۇنى
سۈرىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللىكلەرنى
يوقىتىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ئىششقلارنى تار-
قىتىدۇ.

بۇنىڭ گۆشىنى سۇ يېغىدا ئوبدان پە-
شۇرۇپ، مەزكۇر ياغ بىلەن قايتا-قايتا ياغلاپ-
سا، ئىرقۇننىسا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. زەھ-
رىق يېغى بىلەن ئېزىلگەندەك پىشۇرۇپ، ئاند-
دىن ياغنى ساپ قىلىپ ياغلانسا، كونا پالەچ،
ئەزا تىترەش، نىقرەس ئۇچۇن مەنپەئەت قىلى-
دۇ. چاچلارنىڭ چۈشۈپ كېتىشىنى، ئەمچەك-
نىڭ يوغىناپ قېلىشىنى توسىدۇ. بۇنى سۇدا
ئوبدان پىشۇرۇپ، ئەرلەر جىنسىي ئەزاسىنىڭ
سۈيدۈك چىقىدىغان تۆشۈكىگە چاپسا ياكى
تېمىتسا، توختاپ قالغان سۈيدۈكنى ماڭدۇرد-
دۇ. بۇنىڭ مېڭسىنى پىياز سۈيى بىلەن قو-
شۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزگە چۈشكەن سۈيۈق-
لۇقلارنى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن تارتسا،
كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ.

ئەگەر قېنىنى كۆزگە تارتسا كۆزدىكى پەردىنى يوقىتىدۇ. شەپەرەڭنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى كۆزگە تارتسا كۆزنى ئۆتكۈر قىلىدۇ. ئۆتنى تۇغۇش ئالدىدا تۇرغان ئاياللارنىڭ پەرجىگە سۈركەپ قويسا تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ (بۇ ھەقتە تەسىرى كۈچلۈك).

مېڭسىنى پۇتنىڭ ئالقىنىغا چاپسا، باھنى قوزغايدۇ، مايىقىنى (تېزىكىنى) كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

شەپەرەڭ ئاساسەن كۆپ خىل بولۇپ، تولاراق ئۇچرايدىغىنى 3 خىل. ئۇلارنىڭ بىر خىلى چاشقانغا ئوخشايدۇ. يەنە بىر خىلى چاشقان شەكلىدە، ئەمما كالپۇكلىرى جۇخار گۈلىگە ئوخشاش مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، ئۇچىنچىسى توشقان قۇلاق كېلىدۇ، جۈڭگىيە تېبابىتىدە ئاساسەن بۇلارنىڭ تېزىكى كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالايدىغان مۇھىم دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

شەپەرەڭ تېزىكى لاتىنچە – FACCES VESPERTILONUM، خەنزۇچە 夜明砂 (يې مىڭشا) دەپ ئاتىلىدۇ.

تەركىبى ئۇرىئا، سۈيدۈك كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم ئۇرىكۇم) ۋە ئاز مىقداردا ۋىتامىن A تۇتىدۇ.

شەپەرەڭ تېزىكى (مايىقى) نىڭ تەبىئىتى قۇرۇق، سوغۇق، زەھەرسىز، قانىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش، كۆزنى روشەنلىتىش، ھارارەتنى پەسەيتىش، مەددىلەرنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

شەپەرەڭ تېزىكىنى كۆيدۈرۈپ كۈلى ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلسە، قورساقتىكى ئۆلۈك بالىنى چۈشۈرىدۇ.

ئۇنى قورۇپ يېسە، ناسۇر (بەز تۇبېركۇلوزى) جاراھەتلىرىنى داۋالايدۇ. شەپەرەڭ تېزىكىدىن 3 تالنى ئىسسىق ھاراقتا چىلاپ ئىچىلسە، ئات تەپكەن يارىنىڭ ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. بىر قانچە قېتىم ئىچسە ساقايتىدۇ. قورۇپ ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، كۆز كېسەللىرىنى بولۇپمۇ كۆزنىڭ كېچىسى كۆرمەسلىكىنى (نامازشام قارىغۇلۇقنى)، كۆزنىڭ قۇرغاقلىشىشىنى، كۆز قارىچۇقى يۇمشاق كېتىش كېسىلىنى داۋالايدۇ، شەپەرەڭ تېزىكى كۆزگە چۈشكەن ئاقنى داۋالايدۇ، كۈن ئارىلاپ تۇتىدىغان بەزگەكنى داۋالايدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن شەپەرەڭ تېزىكىدىن 3 مىسقال (9.4 گرام) نى ھاراق بىلەن ئاچ قورساققا بەزگەك تۇتۇش ئالدىدا ئىچىش كېرەك. شەپەرەڭ تېزىكىدە ئىس سالسا پاشا قاچىدۇ. بۇنىڭ قۇرۇتۇلغان گۆشىنى سوقۇپ بىر مىسقال (3.12 گرام) نى ھاراق بىلەن ئىچسە، توختىمغان يۆتەلنى توختىتىدۇ.

شەپەرەڭ تېزىكى سىرتتىن ئىشلىتىلسە، چىش ئاغرىقىنى، قۇلاق ئېقىشنى، قولتۇق پۇراشنى داۋالايدۇ، بۇنىڭ ئۇچۇن تالقانلاپ چىشقا بېسىش، كۇنجۇت يېغى بىلەن قۇلاققا تېمىتىش، تالقانلاپ قولتۇققا چېپىش كېرەك.

ئىشلىتىلىش مقدارى شەپەرەڭ تېزىكىدىن 3.6 گرام قاينىتىپ، سۈزۈپ، سۈيىنى ئىچىدۇ ياكى ھەب تەييارلاپ بېرىلىدۇ.

شاترەنجى

RADIXPLUMBOGO ZEYLANICA 白雪花银

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بولۇپ، 2 خىل بولىدۇ. 1- خىلى ھىندى، 2- خىلى شامى دېيىلىدۇ. ھىندى ئىنچىكە بولىدۇ، شامى يوغانراق بولۇپ، ئوردانغا ئوخشايدۇ. رەڭگى قارىغا مايىل، ئۇرۇقى كۆكنار ئۇرۇقىدىن كىچىكرەك، يىلتىزى دورا بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن، ھىندىستان ۋە سۇرىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى ئەزانى پارقىرىتىدۇ، كۆيدۈرىدۇ، تېرىگە قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. يېپىشقاق خىلىتلارنى چىقىرىدۇ، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ، چوڭ بوغۇملاردىكى تۇرۇۋالغان بەلغەمنى چىقىرىپ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ، تاماق سىڭدۈرىدۇ، باھنى قوزغايدۇ، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى سىركە، سۈت ۋە تۇز سۈيىگە بىر كېچە چىلاپ ئىشلىتىلىدۇ. سىركە بىلەن چىلاپ ئەزاغا چېپىلسا، ئاقكېسەل، قوتۇر، تەمرەتكە، تېرىنىڭ كېپەكلىشىپ قېلىش كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ، تېرىنى قارايتىدۇ، تېرىنىڭ ئىچكى تەرىپىگە ئۆتۈپ تەسىر قىلىدۇ ۋە پارقىرىتىدۇ، ئاۋۋال قاپارتقۇ پەيدا قىلىپ، يىرىڭلىتىپ ماددىلارنى چىقىرىدۇ. ئاندىن كېيىن تېرىلەرنى ساقايتىدۇ. يوپۇرمىقىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ تېڭىلسا، قاپارتما پەيدا قىلىدۇ. راسەن يىلتىزى بىلەن قوشۇپ تېڭىلسا، تال كېسىلى ۋە يانپاش ئاغرىقى، يىرىڭلىق قىچىشقاقلارغا پايدا قىلىدۇ، 15 مىنۇتتىن 30 مىنۇتقىچە تۇرغۇزۇپ ئاندىن كېيىن ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى 3 گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى سەمغى ئەرەبى.
ئورۇنباسارى تال كېسەللىكلىرىدە مارجان، ئۇندىن باشقا كېسەللىكلەر ئۈچۈن ئوردان، زورەنباتتۇر.
جۈگىي تېبابتىدە ئىشلتىلىشى
تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. ئىششقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.
بۇ ئاساسەن 3 خىل بولۇپ، گۈلنىڭ رەڭگىگە قاراپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ. كۆك گۈللۈك، ئاق گۈللۈك ۋە سۆسۈن گۈللۈكلىرى بار. خەنزۇچە 紫花舟 ، 兰花舟 ، 白花舟 دەپ ئاتىلىدۇ. لاتىنچە PLMBOGO RNSACA (سۆسۈن گۈللۈك) (شائرەنجى ھىندى) ۋە ئاق گۈللۈكى PLMBOGO ZEYLANICAE دەپ ئاتىلىدۇ.

شىرخىشت

(شىرخىسى)

MANNA 甘露糖

تونۇش بۇ بىر خىل شەبنەم بولۇپ، خۇراسان ۋە ھىرات تەرەپلىرىدە بىر تۈرلۈك دەرەخنىڭ شاخلىرىغا چۈشۈپ توڭلايدۇ. ئۇ دەرەخنى شۇ تەرەپنىڭ دېھقانلىرى كىبرۇ دەيدۇ. يەنە بىر خىل دەرەخ بار، ئۇنى كىشرۇ دەيدۇ. مۇشۇ 2 خىل دەرەخقە چۈشىدىغان شەبنەم شىرخىشى دېيىلىدۇ. ئۇ دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى 6 مېتىرچە كېلىدۇ. ياغىچى مەڭلىك، سېرىق ۋە ئاق. ۋەزنى ئېغىر بولىدۇ. بۇنىڭدىن ھاسا قىلىنىدۇ.
چىقىش ئورنى خۇراسان، ھىرات، رۇم شەھەرلىرىدىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، ھۆللۈكسىتە ۋە قۇرۇقلۇقتا ئوتتۇرا دەرىجىدە (مۆتىدىل).
خۇسۇسىيتى پارقىرىتىش، تەبئىەتنى يۇمشىتىش، كۆيگەن خىلتلارنى سۈرۈش ۋە جىگەر، ئاشقازان، ئۇچەيلەرنى قۇۋۇتلەش، ھارارەتنى پەسەيتىش، ئاشقازان، يۇرەك ۋە جىگەرنىڭ كۆيۈشىنى پەسەيتىش، جىگەرنىڭ ئىششقىنى ياندۇرۇش، يۆتەل، كۆكرەكنىڭ قۇرۇقلۇقى، گالىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يۇمشىتىش، سۈيۇق ماددىلاردىن پەيدا بولغان تەپلەرنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.
ئىشلتىلىشى نەزلە ۋە يۆتەل بولمىسا گۈلاب بىلەن ئىشلەتكەن ياخشىراق. نەزلە، يۆتەل بولسا مۇۋاپىق دورىلار بىلەن ئىشلىتىلىدۇ. ئارپىنىڭ سۈيى بىلەن ياخشى سۈرىدۇ. قىزىق، ئۆتكۈر بەزگەك بولغان كىشىلەر ئۈچۈن، ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ۋە ئىسسىقتىن بولغان ئۆتكۈر كېسەللەر ئۈچۈن 500 گرام ئارپا سۈيىدە 60～50 گرام شىرخىشتىنى ئېزىپ، سۈزۈپ 6 گرام مىقدارىدىكى بادام يېغىنى تېمىتىپ، قىزىتىپ ئىچكۈزۈلىدۇ، ئەگەر ئۈسسۈزلۇق بولسا، ئىچىنى ياخشى سۈرەلمىسە، ئەرەقى بەدىيان ياكى بىر ئاز ئارپا سۈيى ئىلمان قىلىپ ئىچكۈزۈلىدۇ.
ئىشلتىش مىقدارى 100 گرامغىچە بېرىلىدۇ.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار يەل پەيدا قىلىدۇ، قورساقنى غولدۇرلىتىدۇ، مەنىنى سۈيۈلدۈرىدۇ.
تۇزەتكۈچسى بادام يېغى ۋە ئارپىبەدىيان.
ئورۇنباسارى باراۋەر ۋەزىندە تەرەنجىبىن، باھىنى قۇۋۇتلەشتىن باشقا ھەممە خۇسۇسىيەتلەردە تەرەنجىبىنگە ئوخشايدۇ.
قوشۇمچە ياۋروپادا فراكسىن ئارنوس لىنىي ناملىق ياڭاق ئەۋلادىغا مەنسۇپ دەرەخنىڭ قوۋزىقىنى تىلىپ قويۇپ، ئېقىپ قاتقان شىرىسىنى سۇدا ياكى سۈتتە ئېرىتىپ سۈرگە دورا سۈپىتىدە تولاراق باللارغا ئىشلىتىلىدۇ.

شېكەر قومۇشى

(قەسبۇسسۇككەر)

PHRAGMITES SACCHARUM 甘蔗

تونۇش بۇ بىر خىل قومۇش بولۇپ، 2 خىلدۇر.

1- خىلى ئاق، 2- خىلى قىزىل؛ ھەر بىرىمۇ خىلمۇ خىل كېلىدۇ. بەزىسى يۇمشاق، نازۇك، سۇلۇق، تاتلىق ۋە بەزىسى قاتتىق، سۇيى ۋە تاتلىقى كەم. بەزىسى تۇزلۇق؛ شېكەر قومۇش پەيدا بولغان زېمىنلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ بەزىسى ياخشى ۋە بەزىسى ناچار بولىدۇ.

قىزىلىنىڭ ياخشى ۋە ناچارلىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. شېكەر قومۇشىنىڭ ياخشىلىرى تازا تاتلىق، سۇلۇق، يېپى ئاز كېلىدۇ، بۇ خىلدىكى شېكەر قومۇشىدىن ئىشلەنگەن قەنت-شېكەرلەر ناھايىتى ياخشى، ساپ، شېرىن بولىدۇ.

چەشى ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، جېجياڭ، جياڭسۇ ئۆلكىلىرىدىن، ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسىغا ئوخشاش ئىسسىق ئېقلىملىق مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى قانىنى ياخشىلاش ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. يەنە كۆكرەكنىڭ ۋە ئۆپكىنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىش، قۇرۇقلۇقنى يوقىتىش، قۇرۇق يۆتەلنى يوقىتىش، بولۇپمۇ ئوتقا كۆمۈپ پۈچىلانغان بولسا ياكى مۇقەششەر قىلىپ قاينىق سۇ بىلەن يۇيۇلغان بولسا، بەدەننى سەمرىتىش، سۇيدۇكنى ماڭدۇرۇش، دوۋساقنى تازىلاش، قورساقنى يۇمشىتىش، باھنى جانلاندۇرۇش، ئاشقازان زەردىسىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھەر بىر كىشىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تاماقتىن كېيىن كۆپ يەپ قويسا، قورساق ئېسىلىدۇ. يەل پەيدا قىلىدۇ. ئاشقازانىنى بۇزىدۇ، قېرىلارنىڭ ئۆپكىسىگە زىيان قىلىدۇ ۋە بەلغەم مىجەز كىشىلەرگىمۇ زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سۇدا قاينىتىپ ئىشلىتىش ۋە يەپ ئارقىدىن بىر ئاز رۇمبەدىيان يېيىش لازىم.

ئاساسىي تەركىبى شېكەر ماددىسىدىن ئىبارەت. شېكەر ماددىسى 26% ئەتراپىدا بولىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

ئىچ بوشىتىش، بەلغەم بوشىتىش، ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، كۆكرەكتىكى چىڭلىق، ئىسسىقلىقنى يوقىتىش، ھاراق زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭگىلار تەلىماتىچە قۇرۇق، مۆتىدىل تەبىئەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

شېكەر

(سۇككەر)

SACCHARUM OFFICINARUM ALBUN 白沙糖

تونۇش بۇ شېكەر قومۇشىنىڭ سىقىلغان سۇيىدىن ياسالغان بىر تۈرلۈك ئىسسىق نەرسىدۇر. شېكەر قومۇشى، قومۇش ئۆسۈملۈكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن ئىچى پۈتەي، سۇلۇق، ئاق، قىزىل بولىدۇ. شېكەرنىڭ

رەڭگى ئاق ۋە قارا بولىدۇ، ھەممىگە مەلۇملۇق.

چقش ئورنى جۇڭگو، ھىندىستان، مىسىر ھەم لاتىن ئامېرىكىسىدىن چىقىدۇ.

شېكەر تەييارلاش ئۇسۇلى شېكەر قومۇشىنىڭ قوۋزىقىنى سويۇپ، ماشىنا بىلەن سۇيى چىقىرىلىدۇ ياكى سوقۇپ سىقىپ سۇيى چىقىرىلىدۇ. ئاندىن كېيىن قاينىتىقاندا قويۇلۇپ تېگىگە ئولتۇرۇشۇپ قالىدۇ. ئاق شېكەرنى سۇدا ئېرىتىپ قاينىتىپ قېيمىنى ئوبدان ساپ قىلىپ، ئاندىن كېيىن سۇت بىلەن ياكى تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن قېيمىنى ئوبدان پىشۇرۇپ قويۇلغاندا، شېشىدىن ياكى باشقا نەرسىدىن ياسالغان قېلىپقا قۇيۇپ سوغۇتقاندا ياغاچلارنى راسلاپ سېلىپ قويۇلىدۇ ياكى يېپلار تارتىپ قويۇلىدۇ. ياغاچ يېپلارغا قېيام ئۇيۇپ قالىدۇ. بۇ «شېكەر سۇلايمانى»، ئۇيغۇرچە ناۋات دېيىلىدۇ.

تەبىئىتى ئاق شېكەر 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 1- دەرىجىدە قۇرۇق؛ شېكەر قومۇشىنىڭ يېڭى سۇيى 2- دەرىجىدە ئىسسىق، 1- دەرىجىدە ھۆل، قىزىل شېكەر ياكى قارا شېكەر 2- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 1- نىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق؛ ناۋاتنىڭ 1- نىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق ۋە 1- نىڭ ئاۋۇنلىدا ھۆل.

خۇسۇسىيتى تەبىئەتنى، گالنى يۇمشىتىش ۋە كۆكرەكنى، ئۆپكىنى بوشىتىش، روھنى قۇۋۇتلەش، باھنى قۇۋۇتلەش، ياخشى قان پەيدا قىلىش، پەيلەرنى ۋە سۆگەكلەرنى چىڭىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھەر كۈنى 30 گرام ناۋاتنى بىر قانچە قېتىمغا بۆلۈپ، ئاز-ئاز ئېغىزغا سېلىپ شوراپ سۈيىنى يۇتسا، يۆتەل ۋە ئاۋازنىڭ يېرىكلىكى، كۆكرەكنىڭ يېرىكلىكى ۋە ئاغرىقى ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ. جىنسىي ئالاقىدىن كېيىن پەيدا بولغان خاپىغان ۋە ئەزا تىترەش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قىزىق سۇ بىلەن بېرىلسە، نەزلىدىن ئاۋازنىڭ تۇتۇلۇپ قېلىشى ئۇچۇن ۋە ئەزانىڭ تىترىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. داۋاملىق ئىستېمال قىلماق بىلەن يۆتەل يوقىلىدۇ. جۇلاپ قىلىپ، قىزىلگۈل سۇيى ياكى سوغۇق سۇ بىلەن كۆيدۈرمە تەپنىڭ باشلىنىش چاغلىرىدا بېرىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 12～5 گرام؛ 10～5 ياشلىقلارغا 50～20 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 80～60 گرام، ئەھۋالغا قاراپ 100 گرامغىچىلىك بېرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى باھقا قۇۋۇەت بېرىشتە، بەدەندە ھۆللۈك پەيدا قىلىشتا، ئۆز باراۋىرىچە تەرەنجىبىن ياكى شىنە ياكى يېڭى سېغىلغان سۈت، قۇلۇنجى پەسەيتىشتە ھەسەلدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكە كېسىلى، ئىسھال، ئۇچەي كېسىلى بارلارغا، سەپرا مىزاج كىشىلەرگە بېرىلمەيدۇ. سەپرادىن خۇن پەيدا قىلىدۇ. بولۇپمۇ قورساق بەك ئېچىپ كەتكەندە يېيىلمەيدۇ. ھۆل مىزاج كىشىلەرگىمۇ بېرىلمەيدۇ. سېرىقماي ياكى ئاچچىق نەرسە بىلەن يېسە بەلغەم پەيدا قىلىدۇ. خىلتلارنى بۇزۇپ، قاننى كۆيدۈرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى بادام، يېڭى سېغىلغان سۈت، ئاچچىق-چۈچۈك نەرسە، ئاچچىق، تاتلىق ئانارنىڭ سۇيى، تاباشىر، ئوسۇملارغا ئوخشاش نەرسىلەر بېرىلىدۇ.

تەركىبى شېكەرنىڭ تەركىبىدە ئاساسەن كاربون سۇلۇق ماددىلاردىن دىساخارىدلار (گلۇكوزا ۋە فرۇكتوزا قالدۇقلىرى) بار. شېكەر قومۇشىنىڭ تەركىبىدە شېكەر ماددىسى 26% ئەتراپىدا، قەنت قىزىلچە-سىنىڭ تەركىبىدە شېكەر ماددىسى 4.24% ئەتراپىدا بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، قۇرۇق، زەھەرسىز.

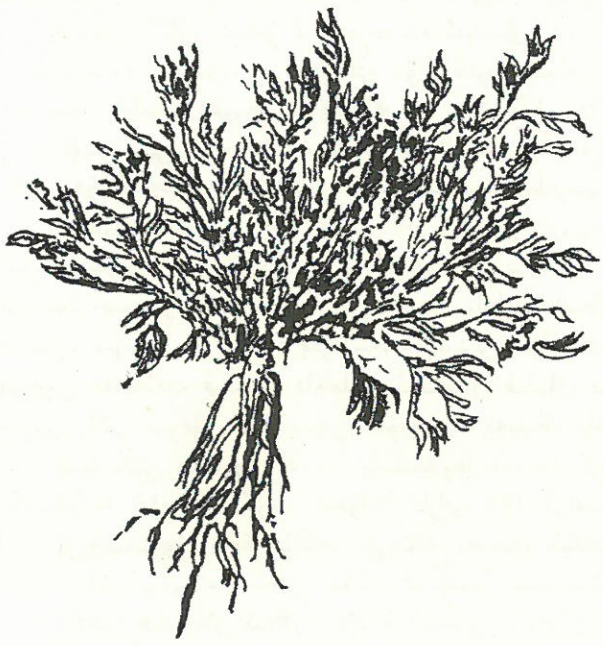
خۇسۇسىيتى ئاق شېكەر ئۆپكىنى قۇۋۇتلەيدۇ. تالنى كۈچەيتىدۇ. قىزىل شېكەر ئوزۇقلاندۇرىدۇ. قان كۆپەيتىدۇ.

قەدىمكى جۇڭيى تېبابەت ئەسەرلىرىدە يېزىلىشچە، ئاق شېكەر يۈرەك بىلەن ئۆپكىدىكى قۇرۇق ئىسسىقلىقنى ئالىدۇ. يۆتەلنى داۋالايدۇ، بەلغەمنى يوقىتىدۇ، ھاراق زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. تالغا، جىگەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ (لى شىجىڭ). ئەمما شېكەرنى كۆپ ئىستېمال قىلسا، ئەكسىچە تالغا زىيان قىلىدۇ.

شۋاق

(شىخ-دىرۋمەنە)

ARTEMISIA CAPILLARIS THUNBERGI 茵陈蒿

100 - رەسىم. شۋاق

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى سېرىقچېچەك ئۆسۈملۈكىدەك كېلىدۇ. گۈلى خۇشبۇي، تەمى ئاچچىق، بىر ئاز ئۆتكۈرلۈكى بار، گۈلىنىك رەڭگى ئەمەننىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن بۇنىڭ قابىزلىقى ئەمەندىن تۆۋەن، ئىسسىقلىقى ئەمەندىن ئارتۇق. يوپۇرماقلىرى ئۇششاق نازۇك، سۈزۈپسىمان يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. قىسمەنلىرىنىڭ رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل، قىسمەنلىرى توپاراق. گۈلىنىڭ رەڭگى قىزىل ۋە سېرىق بولىدۇ. بۇ تاغنىڭ ۋە تۈزلەڭ يەرنىڭ شۇنقى دەپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ. تاغ شۇنقى، تۈزلەڭنىڭكىدىن كۆچلۈكرەك، گۈلى سېرىق، يوپۇرمىقى سۇداپقا ئوخشاش ۋە ئۆسۈملۈكى سېرىق-چېچەكتىن كىچىكرەك بولغىنى شىخ ئەرمىنى دېيىلىدۇ. توپا رەڭ بولغىنى شىخ تۈركى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن چوڭراق.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىن ۋە ھەممە ئورۇنلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەمنى يوقىتىش، يەللەرنى تارقىتىش، بۇزۇلغان خىلتلارنى چىقىرىش، ئىچ ئەزادىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى ھاڭدۇرۇش، ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چىقىرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئىچىشكە ۋە چېپىشقا بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، چايانىنىڭ، دۇنىڭ زەھىرىنى ۋە باشقا ھەر تۈرلۈك سوغۇق زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. نەپەس سىقىلىش، ھېق تۇتۇش، قورساق ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى ۋە ھەر تۈرلۈك تەپلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

شۋاقنىڭ قاينىتىلغان سۈيى بىلەن كۆزگە ئىسسىق ئۆتكۈزۈلسە، بەلغەم خاراكتېرلىك كۆز ئاغرىقلىرى ۋە باشقا بەلغەم خاراكتېرلىك ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى زەيتۇن يېغى، زەنبىق

بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، چاچ تۆكۈلۈپ كېتىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. چاچلارنىڭ ئۆسۈشىگە ياردەم بېرىدۇ، ئۆزىنى يۇمشاق سوقۇپ، گۆشخور جاراھەتلىرىگە سېپىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى نەپەس سىقىلىش ئۇچۇن، تەپلەر، ھەر تۇرلۇك سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەر ۋە ئاشقازان ئىششىقى، ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچ ئەزادىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ، چايانىڭ، دۆنىڭ زەھرىنى پەسەيتىدۇ، جاراھەتكە گۆش ئۇندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 9 گرامغىچە، مۇندىن باشقا كېسەللىكلەر ئۇچۇن 6 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئەمەن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانغا، پەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ. باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى مەستىكى، تەرمىس.

تەھرىردىن بۇ تۇرگە كىرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر دۇنيادا تەخمىنەن 280 خىلچە بولۇپ، مەملىكىتىمىزدە بۇنىڭدىن 170 خىلدىن ئارتۇقراقى ئۆسىدۇ. ئەمەن ئائىلىسى ۋە شۇئاق بۆلۈمىگە مەنسۇپ چۆپلەردىن ئاددىي شۇئاق (ئارتېمىزىيە ئاپىياتىسى ـ خەنزۇچە چىڭ خاۋ)، سېرىقچېچەك (ئارتېمىزىيە ئانىنوئا ـ خۇاڭخۇاخاۋ)، كىچىك يوپۇرماقلىق شۇئاق (ئارتېمىزىيە كاپىللارىس تۇنبېرگى ـ خەنزۇچە يىڭ چىڭ خاۋ)، ئاددىي ئەمەن (ئارتېمىزىيە ۋۇلگارىس ـ خەنزۇچە ئەي) قاتارلىقلاردا دورا ئۆسۈملۈكى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەت كىتابلىرىدا كۆرسىتىلىشچە، بۇلارنىڭ ھەممىسى پارسچە دورمەنە، ئەرەبچە شىخ، شەجەرە تۇشىشيۇخ نامى ئاستىدا كۆرسىتىلگەن.

ئەمما شۇ ئائىلىگە كىرىدىغان ئارتېمىزىيە تىسنا (دۇرمەن) ئېلىمىزدە ھازىر سىناق قىلىپ تېرىلماقتا. بۇنىڭ تەركىبىدە 1～2% سانتونىن بولۇپ، ئاساسەن سازاق قۇرت شەكىللىك مەددىنى چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى ئۇششاق يوپۇرماقلىق شۇئاق 0.23% ئۇچۇچان ياغ تۇتىدۇ. ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى بېتا-فېننىندىن ئىبارەت. ئۇرۇقى دىمېتىل ئاسكولىن تۇتىدۇ.

يېقىندا ياپونىيە ئالىملىرى كاپىللىن دېگەن يېڭى تەركىب تاپقان، بۇنىڭ تېرە كېسىلىدىكى ئىنچىكە زەمبۇرۇغلارنى ئۆلتۈرىدىغان كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىغان.

جۇڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

1- ئۇششاق يوپۇرماقلىق شۇئاق- 茵陈蒿 - ARTEMISIA CAPILLARIS

تەبىئىتى ئازراق سوغۇق، تەمى قېرىق.

تەسىرى بۇ خىل شۇئاق چىلاپ چىقىرىلغان سۈيى ئىتقا ئوكۇل قىلىنسا، كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆت ھەيدەش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ ۋە ئۇچەينىڭ ھەرىكىتىنى توختىتىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك جۇڭگىي تېبابەتتە ئەزەلدىن سېرىقكېسەلنى داۋالايدىغان مۇھىم دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلمەكتە. شۇنىڭدەك ئۆت ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىشكە ھەمدە ئۇزۇن، يۇمىلاق مەددە (دوختۇرلار ئاسكاريدا دەپ ئاتايدۇ) قۇرتىنى چۈشۈرۈشكە، تەرلىتىشكە، قىزىتما قايتۇرۇشقا، سۈيدۈك ھەيدەشكە، جاراھەتلەرنىڭ قان، يىرىڭلىرىنى تازىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بوغۇم ۋە يانپاش ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كۈنلۈك مقدارى 20～10 گرام بولۇپ قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

قوشۇمچە نۇسخا (رېتسېپ): ئۇششاق يوپۇرماقلىق شۇئاق 18 گرام، ھۆل گۈل ياسمەن ئۇرۇقى 8 گرام، ھۆل رەۋەن 6 گرامغا 600 مىللىلىتىر سۇ قوبۇپ 200 مىللىلىتىر قالغىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ، سوۋۇتۇپ كۈنده 3 قېتىم ئىچىپ بەرسە، سېرىقكېسەلنى داۋالىغىلى بولىدۇ ـ (شىڭ جىڭ دېگەن ھەكىمنىڭ نۇسخىسى).

2- ئاددىي شۇاق- 青蒿 - ARTEMISIA APIACEA HANCE

تەركىبى قورۇغۇچى (قابىز) ماددا، ئۇچۇچان ياغ ۋە ئابروتانىن قاتارلىق ئالكالوئىد تۇتىدۇ.

تەبىئىتى تەمى قېرىق، سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى ئىچىلسە ئاپتاپ ئۆتۈش ھارارىتىنى ئېلىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

تەسىرى قىزىتما قايتۇرىدىغان ياخشى دورا بولۇپ، قىزىتما قايتۇرۇشتا تەرلەتمەيدۇ، بەلكى تەرنى توختىتىدۇ. داۋاملىق ئىچسە يۇرەكنىڭ كۇچىگە زىيان يەتكۈزمەيدۇ، بەلكى ئىشتىھانى ئاچىدۇ، يامان تەسىرى يوق. ھەر خىل قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرقى مەزگىللىرىگە لايىق كېلىدۇ. تولاراق كونا، ئۇزاق سوزۇلغان قىزىتمىلارغا مەسلەن: سىل (تۇبېركۇلوز) قىزىتمىسى (شۇنىڭدەك تۇبېركۇلوز يۆتىلىگىمۇ مەلۇم تەسىرى بار)، تۇغۇتتىن كېيىنكى قىزىتما (چىللە قىزىتمىسى)، ئۇزاق داۋام قىلغان ئارىلاپ تۇتىدىغان قىزىتما، سېرىقكېسەل ۋە نېرۋىغا مۇناسىۋەتلىك ھەر خىل قىزىتمىلارغا لايىق كېلىدۇ. يەنە قان توختىتىش خاسىيىتى بولۇپ، بۇرۇن قاناشتا ۋە تەرەتتە قان كېلىش كېسەللىرىدە ئىچۈرۈلىدۇ. ھاشارات ئۆلتۈرۈش تەسىرى بولغانلىقتىن، قوتۇر (قىچىشقاق) كېسىلىنى داۋالاشقا، يامان جاراھەتلەرگە، ھەرە چاققان چاغلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى كۈنىگە 20～9 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بۇيرۇلىدۇ.

شۇمشا

(ھىلبە)

TRIGONELA FOENUUMGRAECI 胡芦巴

101 - رەسىم. شۇمشا

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھ بولۇپ، 50 تىن 80 سانتىمېتىرغىچىلىك ئۆسۈدىغان، شېخى ئىنچىكە، يوپۇرمىقى ئۇششاق بېدە يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، تەمى ئاچچىقما مايىل، پۇرىقى ئۆتكۈر، ئۇرۇقى سېرىق، ئۇششاق چامغۇر، تۇرۇپقا ئوخشاش ئۇرۇقلايدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، لياۋىنىڭ، خېبېي، ئەنخۇي، جېجياڭ، خۇبېي، سىچۈەن، گۇيجۇ، يۈننەن، شەنشى، گەنسۇ ۋە گۇاڭشى، شىنجاڭلاردا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. جەنۇبىي ياۋروپا ۋە ئاسىيا مەملىكەتلىرىدە ئۆسۈتۈرۈلەتتى.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. ئازراق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى سۈيدۈك ماڭدۇرۇش، ھەيز ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يوپۇرمىقى دەملەپ ئىچىلسە ياكى سوقۇپ سۈقۇپ قىلىپ ئىچىلسە، يەل، ئارقا تەرەتنى، سۈيدۈك، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە، تالنىڭ ئىششىشلىرى، يەل ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. شاخ، يوپۇر-

مقىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ باشقا چېپىلسا، چاچنى قۇققۇتلىك قىلىدۇ. نان بىلەن قوشۇپ يېسە ئىچنى قاتۇرىدۇ، ئۇرۇقى بەدەندىكى خىلتلارنى يىغىدۇ، باھنى قۇققۇتلەيدۇ، ئۆپكىنى قۇققۇتلەيدۇ. ئۇرۇقنى قاينىتىپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە، كۆكرەكتىكى تۇرۇپ قالغان ماددىلارنى چىقىرىدۇ ھەم يۆتەل، ھاسراش، نەپەس سىقىلىش، بوۋاسىر، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. ئۇچەينى پاكىزلايدۇ.

تەمرى ھىندى ياكى ئۇزۇم، ئەنجۇر، ئەنسۇن بىلەن قاينىتىپ سوققاندىن كېيىن مىجىپ، تاتلىقىنى چىقىرىپ، سۈرۈپ، ھەسەل بىلەن قاينىتىپ، قىيام قىلىپ ئىچسە، نەپەس سىقىلغانغا، تىنىقنىڭ تەستە چىققىنىغا، ئاۋازنىڭ بوغۇلغانلىقىغا، كۆكرەكنىڭ كونا جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. پىرسىياۋشان سۈيى بىلەن قوشۇپ بەرسە، كۆكرەكنىڭ كونا ئاغرىقلىرىغا، مۇرمەككى بىلەن قوشۇپ تاماقتىن ئىلگىرى ھەسەل بىلەن بەرسە، قورساقتىكى كونا خىلتلارنى ھەيدەيدۇ. يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، تۇغۇتنى ئاسان قىلىدۇ. بۇغداي ئۇنى، شېكەر، ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ داۋاملىق يېسە سەمرىتىدۇ، يۇرەكنى قۇققۇتلەندۇرىدۇ. 15 گرام ئوردان بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، چوڭ تەنىڭ سېسىق كېلىشىنى ياخشى قىلىدۇ. ئەزانىڭ سۇنغىنىغا پايدا قىلىدۇ، ھەيز كەلتۈرىدۇ، خېمىر قىلىپ تاشتىكى قاتتىق ئىششىقلا، ئىچكى تەرەپتىكى ئىششىقلا، سۈيى چىقىدىغان جاراھەت، داغنىڭ ئورنى، تېرىنىڭ كېپەكلىشىدىغان، كۆيۈك، يېرىلغان جايلىرىغا، تالنىڭ ئىششىقلىرىغا، بالىياتقۇنىڭ ئىششىقلىرىغا، چاچنىڭ چۈشۈپ كەتكىنىگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. ئوردان بولمىسا، ئاق توغرىغۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئارپا ئۇنى، گۈل يېغى، سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارغا چېپىلىدۇ. يۈزگە چېپىلسا، رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. ئۇزۇم بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يېسە پىت بولمايدۇ. غاز يېغى بىلەن بالىياتقۇغا ھەمەل قىلسا (لاتىغا بۈلاپ ماتكىغا كىرگۈزۈپ قويۇلىدۇ)، ئىششقنى يۇمشىتىدۇ، بالىياتقۇنىڭ ئاغزىنى ئاچىدۇ. قاينىتىپ سۈيى بىلەن بېشىنى يۇسا چاچنى پارقىتىدۇ ھەم پىتنى يوقىتىدۇ، پاكىزلاپ كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ ياشاڭغىرىغىنىغا، چاپاقلاشقىنىغا، قىزىللىقىغا ھەم ئىششقىغا پايدا قىلىدۇ، سۈيىدە ئولتۇرغۇزسا، تۇغۇشى ئاسان بولىدۇ، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ، بالىياتقۇنى پاكىزلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5～4 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 10～6 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 15～12 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى شۇمشا ئۇرۇقى، چامغۇر ئۇرۇقى، زىغىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باش ئاغرىقى، بەھوشلۇق، تاشنىڭ ئاغرىقلىرىغا ئىشلەتمەيدۇ. ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، سىركەنجۈبىل، رۇمبەدىيان، ئاچچىق ئانار بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. ئىسسىق مىزاجلارغا يوپۇرمىقىغا كاسىنە قوشۇپ بېرىلىدۇ. يېغى ۋە ئۇرۇقى ئىسسىق يەللەرنى تارقىتىدۇ، جاراھەت سۈيىنى يوقىتىدۇ. جاراھەتلەرگە موم بىلەن ئېلەشتۇرۇپ چېپىلىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن چېپىلسا داغنىڭ تەسىرىنى يوقىتىدۇ.

تەركىبى ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 30%～28 كىچە شىلىمشىق ماددا (پېكتىن)، 0.13% تېرىگونېللىن ۋە 0.05% خولىن، 6% ياغلىق ماي (ئۇلېئوم ئولېئوزا)، 27% ئاقسىل، ساپونىن، ئۇچقۇچى مايلار، تاتلىق ماددىلار تۇتىدۇ ھەمدە ئالكالوئىد تېرىگونېللىن تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، تەمى ئاچچىق.

خۇسۇسىيتى بۆرەك خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ، سۈيۇق ۋە ھۆللۈكنى يوقىتىدۇ. بۆرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلىرىنى، گىرىژىنى، سوغۇق ھۆللۈك (رېماتىزم) نى داۋالايدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىنىسىدا ھەم مال دوختۇرلۇقتا ئوزۇقلاندۇرغۇچى، ئاشقازاننى كۈچەيتكۈچى، يەل ھەيدىگۈچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە بۆرەك كېسەللىكلىرى داۋالىنىدۇ. شۇنىڭدەك مەددە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

شەۋكران

CELSEMIUM ELEGANS BENT (CONON)

钩吻叶芹（毒青）葫曼

102 - رەسىم. شەۋكران

تونۇش ھېكسىم لوقمانىنىڭ «دابىە» دېگەن كىتابىدا يېزىلىشچە، بىر تۈرلۈك شىلىملىق ئۆسۈملۈك يىلتىزىدۇر ۋە ئۆسۈملۈكىنىڭ تېنى بوغۇملۇق بولۇپ، ئارىسىدىيانىنىڭ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز دۇملاقراق، ئۇششاق شاخلىرى چەللىدەك بولىدۇ. يوپۇرمىقى پەتەكگانىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بىر ئاز چوڭ، پۈرىقى ئېغىر، گۈلى ئاق، شەكلى سىرىق چىچەكسىمان گەكگە ئوخشايدۇ. ئۇرۇقى جۇۋىسىگە ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، فۇجيەن ئۆلكىلىرىدە ئۆسىدۇ، ھىندىستان ۋە باشقا ئىسسىق ئىقلىملىق ئەللەردىمۇ ئۆسىدۇ. ئادەتتە بۇنىڭ يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى دورىغا كىرىدۇ.

تەبىئىتى 4- دەرىجىدە سوغۇق، 3- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بىھوش قىلىش، مەست قىلىش، ئۇخلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى شەۋكرانىنىڭ ھۆل بېشىنى ئۇرۇقى قۇرۇشتىن ئىلگىرى ئېلىپ، سوقۇپ سۇيىنى چىقىرىپ، سىقىلغان سۇيى ئاپتاپتا قۇرۇتۇلسا، كۆپ مەنپەئەت قىلىدۇ. مەسىلەن: كۆزگە تارتىلسا، كۆز ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئەگەر ئۇ چېپىلسا، ئىسسىقتىن بولغان دەردلەرگە ۋە چۈمۈلە ماڭغاندەك بەدەننىڭ ئاغرىقىغا ۋە كۆيدۇرگىگە، قىزىل كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇرۇقى بىلەن يوپۇرمىقىنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ سۈتى بار ئەمچەككە چېپىلسا، ئەمچەكنىڭ سۈتىنى توختىتىدۇ ۋە تارقىتىدۇ. ئەمچەكنىڭ ساڭگىلاپ قېلىشىنى توسىدۇ. ئەگەر قىزلارنىڭ ئەمچىكىگە چېپىلسا، چوڭ بولۇپ كېتىشىنى توسىدۇ. قائىدە بويىچە ياشلارنىڭ ئۇرۇق بەز خالتىسىغا چاپسا، ئېھتىلام بولۇشتىن توسىدۇ، ئىششىقنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ئەرلەر جىنسىي ئەزاسىغا چېپىلسا، باھىنى ئاجىزلىتىدۇ. ئەگەر ئۇ مەخسۇس ئەزاغا ياكى باشقا بىر ئەزاغا چېپىلسا باھىنى ئاجىزلىتىدۇ. ئەگەر ئۇ مەخسۇس ئەزاغا ياكى باشقا بىر ئەزاغا چېپىلسا تۈك چىقىشتىن توسىدۇ. قورساقتا چېپىلسا ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئەگەر بۇنىڭ يىلتىزىنى بەزرۇلبەنجى بىلەن ھەر بىرىدىن 15 گرام مىقدارىدا ئېلىپ ئېزىپ 600 گرام سۇ، 150 دانە چوڭ ۋاسالغۇغا قوشۇپ يۇمشاق ئوت بىلەن سۈيى تۇگىگىچە قاينىتىپ، ئاندىن كېيىن ۋاسالغۇنى دورىلاردىن ئاجرىتىۋېتىپ ساقلاپ، بىر دانىدىن 3 دانىغىچە يېسە، كۈچلۈك مەست قىلىدۇ. مەنىنى تۇتىدۇ ۋە زىيادە قىلىدۇ، قاتتىق ئۇخلىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.15 گرام.

ئورۇنباسارى كۈندۈر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار 6 گرامى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچسى دەرھال قۇستۇرۇش، ئىچىنى سۈرىدىغان دورىلارنى بېرىپ ئىچىنى ماڭدۇرۇش، ئاندىن كېيىن زەھەرنى قايتۇرىدىغان دورىلارنى ئىچىش، قالغان تەدبىر ئەپيۇن يېگەن كىشىلەرگە كۆرۈلىدىغان تەدبىرلەرگە ئوخشاش.

تەركىبى يىلتىزى كۇۋمىن، كۇۋمننىن، كۇۋمتسىن، كۇۋمىدىنلاردىن ئىبارەت 4 خىل ئالكالوئىد تۇتىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزى كۆچلۈك زەھەر بولۇپ، خاتالىشىپ يەپ تاشلىسا ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ، ئاساسەن سېرىق چاقىنى، كۆكرەك ئىششقىنى، كېكىرىكىنى، سۈلۈق ئىششقىنى داۋالايدۇ. شۇنىڭدەك پۇت ۋە تىزنىڭ سىرقىراپ ئاغرىشلىرى، قول-پۇتنىڭ سپازمىلىرى، يامان سۈپەتلىك چاقا، قۇتۇرلارنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى تۈكلەرنى چۈشۈرىدۇ. شۇنىڭدەك باھنى قوزغاش تەسىرىمۇ بار.

بۇنى لاتىنچە RADIX TOXYCODENDRON L دەپمۇ ئاتايدۇ.

شۇكائى-ئەتەركتىياس

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىڭ مېۋىسى بولۇپ، مەزكۇر ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 1.5～1 مېتىر، يوغانلىقى 1 سانتىمېتىر، 3 قىرلىق ھەر تەرەپكە يېيىلغان، ئاق تىكەنلىك، يۇمشاق تۈتىلىق، گۈلى ھاۋا رەڭدە، ئۇرۇقى 3 بۇرجەكلىك ئۇششاق كۈل رەڭدە، تەمى تاتلىق بولىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى پىيازكۆكى رەڭدە بولغىنىدۇر. بىز بۇنىڭ مېۋىسى بىلەن يىلتىزىنى ئىشلىتىمىز. يىلتىزى كۆچلۈك، مېۋىسى ئۇچ بۇرجەك غىلابنىڭ ئىچىدە، يېپىلىق، توزغاقتەك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ئىران تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقىدا سوغۇقلۇق قۇۋۋىتى بار.

خۇسۇسىيتى قۇرۇتۇش، ئىچ قاتۇرۇش، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، بەلغەم ۋە قاننى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىچ ئۆتكۈگە، لەقۋا، پالەچ، تىترىمە كېسەل، بەدەننىڭ ئاغرىقلىرىغا، جوزام (ماخاۋ)غا، بەرەس، ئاق داغلارغا، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ھۆللۇكنى توختىتىشقا، سەۋدا، بەلغەمنىڭ ھۆللۇكىنى كېمەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. ئەپسەنتىن بىلەن قوشۇپ ئورۇق كىشىلەرنى سەمرىتىشكە بېرىلىدۇ. ئۆزىنى قاينىتىپ بەرسە، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

يىلتىزى قان توختىتىشقا بەك كۈچلۈك، ھەر خىل ئىششىق، مەقئەت ھەم تىلنىڭ ئىششىقلىرىغا، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ يىرىڭلىرىنى توختىتىپ پۈتتۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6～1 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بادئاۋەر، شاھتەررە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكە كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ، بېرىش توغرا كەلسە، ئەرەب يېلىمى بىلەن بىللە بېرىلىدۇ.

غاپەس

(غافىس)

DELPHINUM ZALIL 札里耳翠雀

تونۇش بۇ بىر خىل تىكەنلىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى ئۈزۈن، كەڭ، تۈكلۈك كېلىدۇ.

يوپۇرماقلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن شاخ چىققان بولۇپ، ئۇ شاخنىڭ ئىچى كاۋاك، تېشى يىرىك بولىدۇ ۋە گۈلنىڭ رەڭگى ھاۋارەڭ. بىر ئاز ئۇزۇن، بۇنىڭ پۈتۈن ئەزالىرى بەك ئاچچىق، ئاچچىق-چۈچۈك ۋە بىر ئاز ئېغىزنى قورۇش تەسىرى بار. ئېغىزنى ئانچە قىزىتمايدۇ، ئىشلىتىلىدىغىنى گۈلدۇر.

گۈلىدىن ئېلىنغان ئوسارىسى (سىقىپ چىقىرىلغان سۇيى) نىڭ قۇۋۋىتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئىرانىنىكىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ماددىلارنى يۇمشىتىش، تارتىۋېلىش، پارقىرىتىش، جىگەرنىڭ ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، قان يوللىرىنى تازىلاش، مۇرەككەپ تەپلەرنى پەسەيتىش، كۆيگەن خىلتىلارنى سۈرۈش، سۈتنى ۋە ھەيزنى ماڭدۇرۇش، تەرلىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. غاپەسنى ۋە ئۇنىڭ ئۇسارىسىنى ئىچسە، جىگەر ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىپ، توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. تالىنىڭمۇ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

جىگەرنى قۇۋۋەتلەپ، جىگەرنىڭ ۋە تالنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. قاتتىقلىقنى يۇمشىتىدۇ. ئاشقازاننىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. ئىستىسقا كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. شاراب بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە، ئۇچەيدىكى يىرىڭلىق چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ.

شاراب بىلەن قوشۇپ ھەمەل قىلسا ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. ئۆسۈملۈكىدىن ئىككى گرامنى شاھتەررە سۇيى ۋە سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، شۇنىڭدەك گۈلنىنى ياكى سىقىلغان سۇيىنى يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ئىچسە، ئۆسۈملۈكنى ئېزىپ چوشقىنىڭ كونا چاۋىسى بىلەن ياكى باشقا ھايۋاننىڭ چاۋىسى بىلەن ئېلەشتۇرۇپ يىرىڭلىق ناسۇر چاقىلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. سىقىلغان سۇيى تېرىكە چاپسا، تېرىدىكى قىچىشاق، قوتۇر كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق سۆڭۈپ قىلىپ زەخمىلەرگە سەپسە زەخمىلەرنى پۈتتۈرىدۇ. سىقىلغان سۇيىنى ئەمەننىڭ سىقىلغان سۇيى بىلەن ئىچكۈزۈلسە، كونا مۇرەككەپ تەپلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. چاچ چۈشۈپ كېتىش كېسەللىكى، تېرە كېپەكلىشىپ چۈشۈپ كېتىش كېسەللىكى ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلارغا قوشۇپ قاينىتىماستىن تەنھا ئىچسە 9 گرامغىچە، مۇناسىۋەتلىك دورىلارغا قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە 24 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى رۇمبەدىيان.

ئورۇنباسارى تەپلەرگە ئىشلىتىشتە باراۋەر مىقداردا ئاسارۇن، يېپرىم مىقداردا ئەمەن.

سۇيىنى ئېلىش ئۇسۇلى ئۆسۈملۈكنىڭ سۇيىنى چىقىرىپ ئاپتاپتا قويۇلسا، قۇرۇپ قويۇق بولۇپ قالىدۇ. ئاندىن ئۇنى توقىچاق قىلىپ قۇرۇتۇپ ساقلاپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، بۇنىڭ تەسىرى ئۆسۈملۈكىنىڭ تەسىرىدىن تېز ۋە سىلىق.

خۇسۇسىيتى قالغان ئەزالىرىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن ئوخشىشىدۇ. ئۇ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 2 گرامدىن 4 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىككى تاشقا (ئۇرۇقدانغا) زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى مەستىكى.

ئورۇنباسارى 3 باراۋەر غاپەس ئۆسۈملۈكى ياكى 3 باراۋەر سۇماق.

ئەسكەرتىش غاپەس ئۆسۈملۈكى دۇنيادا 250 خىلچە بولۇپ، مەملىكىتىمىزدە 100 خىلدىن ئارتۇق ئۆسىدىغانلىقى مەلۇم. ئەمما ھازىرچە خەنزۇچە نامىنى بەلگىلەش مۇمكىن بولمىدى. ئېلىمىزدىن چىقىشى مۇمكىن.

غارغار

LAURUS NOBILIS 月桂树

103 - رەسىم. غارغار

تونۇش بۇ بىر خىل يوغان دەرەخ بولۇپ، مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ. يۇنان خەلقى بۇنى كۆپ ئەتىۋارلايدۇ. شېخىنى ئۆزى بىلەن بىرگە ھەمراھ تۇتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھۆكۈمالىرى بۇ دەرەخ-نىڭ ياغىچىدىن تاج قىلىدۇ. يوپۇرمىقى سۆگەتنىڭ يوپۇرمىقى-دىن يۇمشاقراق ۋە ئۇستۈنرەك، ئاچچىق، خۇشبۇي، ئەنجۈرنى ئۇنىڭ بىلەن ساقلىسا خۇشبۇي قىلىدۇ. قۇرتلاپ قېلىشتىن ساقلايدۇ. بۇ دەرەخ ئىككى خىل، يەنى تاغنىڭ ۋە تۈزلەڭ زېمىنىنىڭ، تاغدا بولىدىغىنىنىڭ يوپۇرمىقى تۈزلەڭدە بولىدىغىنى-نىڭ يوپۇرمىقىدىن ئىنچىكىرەك بولىدۇ.

بۇنىڭ مېۋىسىنى يۇنانچىدا «زاقىنى»، پارسچىدا «ۋەھ-مەشىت» دېيىلىدۇ. چوڭلۇقى پىندۇق مىقدارىدا بولىدۇ. مېۋە-سىنىڭ پوستى نازۇك، رەڭگى قارا، مېغىزى ئىككى پارچە بولۇپ، مېغىزىنىڭ رەڭگى سېرىق، ياغلىق، خۇشبۇي كېلىدۇ. كونىرسا مېغىزىنىڭ رەڭگى قىزىلغا مايىل، رەڭگى تۈتۈق بولۇپ قالىدۇ. قارىسى ناچار، بۇزۇق ھېسابلىنىدۇ.

چېقىش ئورنى ئەسلىدە جەنۇبىي ياۋروپا ۋە غەربىي ئاسىيادىكى مەملىكەتلەردە ئۆستۈرۈلەتتى. ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ دېڭىز بويلىرىدىكى شەھەرلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى ئۆزىنىڭ تەبىئىتى 2- دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، مېغىزىنىڭ تەبىئىتى يوپۇرمىقىدىن ئىسسىقراق. پوستى بىلەن مېۋىسىنىڭ تەبىئىتى باشقا ئەزالىرىنىڭ تەبىئىتىدىن قۇرۇقراق. بۇنىڭ يېغى قالغان ئەزالىرىدىن ئىسسىقراق. قېپىنىڭ يېغىدىنمۇ ئىسسىقراق.

خۇسۇسىيتى تارقىتىش، خۇش قىلىش، قۇۋۇتلەش، سۈيۇقلۇق ماڭدۇرۇش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ ئۇرۇقىنى شاراب بىلەن ئىچسە بەلغەم خاراكتېرلىك باش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ، توسۇلۇپ قالغان يەللەرنى تارقىتىدۇ، تۇتقاقلىق كېسەللىك، ۋاس-ۋاس كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، زېھىنىنى، مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ. ئۇرۇقىنى ئېزىپ شاراب بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، شەقىقە (باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش) كېسەللىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى بىلەن ياغلانسا، پەيلەردىكى ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. تومۇرلارنى كۇشادە قىلىدۇ. ئۇرۇقىنى گۈل يېغى ۋە سىركە بىلەن ياكى كونا ھاراق بىلەن ئېزىپ قۇلاقنى تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى يوقىتىدۇ. قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى ۋە قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقىنى يوقىتىپ قۇۋۇتلەيدۇ. شۇنىڭدەك يېغىنى تېمىتسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ سۈيى بىلەن ئېغىزنى يۇسا چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرمىقى بىلەن ئۇرۇقىنى ھەسەلگە قوشۇپ ياكى ۋەرىقى تىللاغا قوشۇپ لوئۇق (يالانچۇق) تەييارلاپ يالىتىلسا، كۆكرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەر-گە پايدا قىلىدۇ. ئەگەر سىركەنجۈبىل بىلەن لوئۇق تەييارلاپ يالىتىلسا، كۆكرەكنىڭ ئىسسىقتىن بولغان

كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

نەپەس ئېلىش ئەزالىرىنى قوۋۇتەتلەيدۇ ۋە ئۆپكىنىڭ جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، كونا يۆتەلگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇرۇقىنى ھەسەل بىلەن ئېچسە، قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، تال، جىگەر كېسەللىكىگە، ئۇچەي جاراھەتلىرىگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغىنى ئۇزۇم ھارىقىغا قوشۇپ ئېچسە، جىگەر ئاغرىقلىرىنى يوق قىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن 8 گرامنى قۇرۇق ئېزىپ سۇ بىلەن ئېچسە، كىندىك ئەتراپىدىكى ئاغرىقلارنى دەرھال پەسەيتىدۇ. يېغى سۈيدۈكنى، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى ئېچسە، دوۋسۇن كېسەللىرى، بالىياتقۇ (رەھىم) كېسەللىرىگە، ھەسەل بىلەن بىرىلسە سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ؛ يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ، سۈيىدە بەدىنى كۆرۈنمىگىدەك قىلىپ ئولتۇرسا، يۇرەك، دوۋسۇن، بالىياتقۇ كېسەللىرى ئۆچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى بىلەن ياغلانسا تەپلەرنىڭ جۇغ-جۇغلىرىنى يوقىتىدۇ. ئۇرۇقىنى ئېزىپ شاراب بىلەن ئىچكۈزسە، ئىلان، چايان شۇنكىدەك زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاقىنى زەھەرلىرىنى پەسەيتىدۇ. ئۇرۇقىنى ئېزىپ ئادەتتىكى ھەرە ۋە ھەسەل ھەرىسى چاقىنى جايىغا چېپىلسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئىششىقنى ياندۇرىدۇ. ئۇرۇقىنى ياكى يېغىنى ئېچسە، يېغى بىلەن ياغلانسا، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۆچۈن ۋە پەي، بەل ئاغرىقلىرى ئۆچۈن مەنپەئەتلىك. ئۇرۇقىنى ئېزىپ ھاراقتا قوشۇپ بەدەندىكى ئاق داغقا ۋە سەپكۈنلەرگە چېپىلسا، داغلارنى، سەپكۈنلەرنى ۋە ئۇنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى يوپۇرمىقى بىلەن ئۇرۇقىنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى ئىككى گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇرۇقى، يېغى ئاشقازاننى بوشاشتۇرىدۇ، كۆڭۈلنى ئېلەشتۇرىدۇ. قۇستۇرىدۇ. كۆكرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى ھەببۈل مەلھەپ، سازەج، ئەگەر ئۇلار تېپىلمىسا، ئاچچىق بادام، سەمبەر 8 گرامنى ئېچسە ئىسھال قىلىدۇ (ئېچىنى سۈرىدۇ).

تەركىبى يوپۇرمىقى بىر خىل ئۆچۈچان ماي تۈتىدۇ. ماينىڭ ئاساسىي تەركىبى تىسنېئول، تىسبىرانېيول ۋە پىنېنلەردىن ئىبارەت. مېۋىسىدىمۇ ئۇچۇچان جەۋھەر ماي، ياغلىق ماي، ئاقسىل، پېنتوزان بار.

ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

يوپۇرمىقى دورىلارنى خۇش پۇراق قىلىش ئۈچۈن قوشۇلىدۇ. چاي ئورنىدا چىلاپ ئېچىشمۇ مۇمكىن. ئاشقازاننى قوۋۇتەلەش، كۆڭۈلنى ئېچىش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. مېۋىسى بىلەن رېمالتىزملىق ئاغرىقلار، قىچىشقاق داۋالىنىدۇ. مېۋىسىنىڭ سۈيى دېڭىز چوشقىسى (بىر خىل بېلىق) گۆشىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. چەت ئەللەردە يوپۇرمىقىدىن چەمبىرەك ياساپ، تەقدىرلەنگۈچى كىشىلەرنىڭ بوينىغا ئېسىلىدۇ («لائورىات» سۆزى شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان). يوپۇرمىقى NOBILIS FOLIUM LAURUM دەپ ئاتىلىدۇ. مېۋىسى PRUNUS LAUROCEROSUS 月桂树实 دېيىلىدۇ.

غارىقۇن

AGARIC LARICIS 落叶松茸

تونۇش بۇ سېسىغان يىلتىزغا ئوخشايدۇ. بەزى كونا سېسىغان دەرەخلەرنىڭ تېنىدە بولىدۇ. مەسىلەن: رەسمىي ئەنجۇر ۋە ياۋا ئەنجۇر دەرەخلىرىنىڭ سېسىغان پۇرىقىغا ئوخشاش. بۇ ئەركەك، چىشى قارىمۇ قارشى رەڭلەردە بولىدۇ. تەمى بىر ئاز شېرىن، ئېغىزنى بىر ئاز قورۇيدۇ، كۆيدۇرىدۇ.

ئەركىكى چىشسىدىن بىر ئاز قاتتىقراق، يۇمىلاق، قەۋەت-قەۋەت پۈتۈن نەرسىدەك كۆرۈنىدۇ. رەڭگى ئاق، يېنىك، سىلىق، قاتمۇ قات، يۇمىلاق ئەمەس، پارچىلىرى چوڭ ۋە بوش بولىدۇ. ئازغىنە ئۇۋۇلماق بىلەن ئېزىلىپ تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. بۇنداق سۈپەتلەردە (بۇ خىل خۇسۇسىيەتتە) بولمىغىنى ناچار ھېسابلىنىدۇ. بەزىسى قىزىل، سېرىق بولۇپ، بۇ زەھەرلىككە يېقىن، قارىسى زەھەر بولىدۇ. سېرىقى، قىزىلى، قارىسى ئىشلىتىلمەيدۇ ۋە شۇنىڭدەك ئەركىكىمۇ ئىشلىتىلمەيدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى سوقماستىن قىل ئەلگەككە سۈركەپ بېرىلىدۇ. شۇنداق قىلىش بىلەن يۇمشاق ئەزالىرى (قىسىملىرى) ئەلگەكتىن ئۆتىدۇ. زەھەرلىك ئەزالىرى ئەلگەكتە قېپقالىدۇ. بۇ سوقۇلمايدۇ. چۈنكى ئېلىپ تاشلانغان تىرناق شەكلىدىكى زەھەرلىك ئەزالىرى بولۇپ، سوقماق بىلەن ئىشلىتىلمىغان ئەزالىرىغا ئارىلىشىپ كېتىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە ۋىلايەت ۋە ناھىيىلىرىدىن چىقىشى ۋە تېپىلىشى مۇمكىن.

تەبىئىتى ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنانىڭ ئېيتىشىچە، ئەركىكى ۋە چىشسى 1- دەرىجىدە ئىسسىق، 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بەلغەمنى، سەۋانى سۈرۈش، ئېلىشىپ كەتكەن سەپرانى چىقىرىش، قويۇق خىلتىلارنى يۇمشىتىش، قويۇق ماددىلارنى پارچىلاش ۋە قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىش، يەللەرنى تارقىتىش، ھەر تۈرلۈك قۇلىنجىنى يوقىتىش، جىگەرنىڭ، بۆرەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈرگە دورىلارغا ياردەم بېرىش (بەدەننىڭ ئىچكى چوڭقۇر تەرەپلىرىگە ئۇنى يەتكۈزۈش، بەدەننىڭ چوڭقۇر ۋە يىراق جايلىرىدىن ماددىلارنى تارتىش)، سۈيدۈك، ھەيزنى ھەيدەش، ھاشاراتلار چاققان ۋە ئېچىلگەن زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، پەيلەرنى قۇۋۇۋەتلەش، يۈرەكنى، دىماغنى قۇۋۇۋەتلەش، بۇزۇق خىلتىلارنى ئىسلاھ قىلىش، بەلغەم خاراكتېرلىك تەپلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

بۇ دورىنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى، زەھەرسىز.

ئىشلىتىلىش ئورنى كابىل ھېلىلىسى، مەستىكى ۋە پاۋانىيا بىلەن بېرىلسە، تۇتقاقلىق كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. رەۋەن بىلەن بېرىلسە، نەزلىلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر غاز-قۇننى مۇسەللەسكە قوشۇپ غار-غار قىلسا، گالدىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. چىشنى ۋە چىشنىڭ تۇۋۇلىرىنى قۇۋۇۋەتلەيدۇ. ئەگەر بۇنىڭ بىلەن ھەمەل قىلىنسا، ۋابا خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق نەزلىلەرنىڭ باشلىنىشىدا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر 1 گرام غازقۇن سۇ بىلەن بېرىلسە، بۇرۇندىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. 3 گرام غازقۇننى رۇمبەدىيان بىلەن بەرسە، ھۆمىدەش ۋە يۇقىرىغا تىنىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. باراۋەر مىقداردا رۇبىي سۇس (چۇچۇكبۇيا ئېكستراكتى) بىلەن بېرىلسە، كۆكرەك ئاغرىقى ۋە كونا سوغۇقتىن بولغان بەلغەم خاراكتېرلىك يۆتەل، زىققە كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە تىللا ۋەرىقى بىلەن بېرىلسە ئۆپكە جاراھەتلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 4 ~ 3 گرامغىچە ئېلىپ رەۋەنگە قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە، جىگەر كېسەللىكلىرى، ئاشقازان كېسەللىكى ۋە مەيدە ئېچىشىشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركەنجۇبىل بىلەن بېرىلسە، سۇددە، تال خاراكتېرلىك يەرقان ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆز باراۋىرىدە ئاسارۇن قوشۇپ ھەسەلگە ئېلەشتۇرۇپ بېرىلسە، بۆرەكتىكى ۋە دوۋسۇندىكى تاشلارنى ئېزىدۇ. ئىچ ئەزا، بەل ۋە بۆرەك ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. ئەمەن قوشۇپ ھەسەلگە ئېلەشتۇرۇپ بېرىلسە، ئىستىسقا كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (دائىم ئىچىپ تۇرۇش شەرتى ئاستىدا)، رۇمبەدىيان بىلەن ياكى ئارپىبەدىيان قىسىملىرىدىن، ھەسەل بىلەن بېرىلسە قۇلۇنجى ۋە ھەر تۈرلۈك يەللەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنھا غازقۇننى چاينىپ سۈيىنى يۇتسا، ئاشقازان ئاغرىقى، مەيدە ئېچىشىش ۋە تاماقنىڭ تۆۋەن تەرەپكە ماڭماستىن ئاشقازاندا تۇرۇپ قېلىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. 3 گرام غازقۇن ھەسەل سۈيى بىلەن بېرىلسە، بەلغەم، سەۋدا ۋە سەپرانى چىقىرىدۇ. قويۇق خىلتىلارنى سۈيۇلدۇرۇپ، بەدەننىڭ يىراق قىسىملىرىدىن

تارتىپ چىقىرىدۇ. سۈيدۈكنى ۋە ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. تولغاقنى يوقىتىدۇ. بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىش كېسەللىكىنى يوقىتىپ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئەگەر نومالى ياكى سەبرى بىلەن بېرىلسە، بالىياتقۇ بوغۇلۇپ قېلىش كېسەللىكى ۋە ئۇنىڭدىكى يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بىرئاز جۇندى بىدەستۇر بىلەن بېرىلسە، ئىلاۋۇستىن باشقا ھەر تۈرلۈك قۇلۇنجى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (ئەگەر مەزكۇر كېسەل بەللەن بەللە تەپ كېسىلى بولمىسا). رەۋەن بىلەن بىللە بېرىلسە بۆرەكتىكى تاشنى ئېزىدۇ. ئەگەر مۇناسۋەتلىك دورىلار بىلەن بېرىلسە، ھەرتۈرلۈك ئىششقىلارنى پەسەيتىدۇ. تاشقى تەرەپتىن چېپىلسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ 3～1.5 گرام سىركەنجۇبىل بىلەن بېرىلسە، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ۋە يانپاش، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، پەي كېسەللىكلىرى، نوۋەتلىك تەپلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن 6 گرامنى تەپىنىڭ نۆۋىتىدىن ئىلگىرى شاراب بىلەن ئىچكۈزۈلسە تەپنى توختىتىدۇ. ھەمەل قىلىنسا، ۋابا خاراكتېرلىك تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ (ھەسەل سۇيى بىلەن ئىچۈرۈلسە ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). ئەگەر 3 گرامدىن 6 گرامغىچە ئېلىپ ئىلان ۋە باشقا زەھەرلىك ھاشارات چاققان كىشىگە شاراب قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە زەھەرنى پەسەيتىدۇ. شۇنىڭدەك قائىدە بويىچە ئېزىپ خېمىر قىلىپ، ھاشارات چاققان جايغا تاڭسا ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 1.5 گرامدىن 2 گرامغىچە ئىچىپ بەرسە رەڭگرويىنى چىرايلىق قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 4～3 گرامغىچە، يەككە ئىچىشتە ئىشلىتىش مقدارى 3 گرام، باشقا مۇناسۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىشتە 4 گرام.

ئورۇنباسارى 2 گرام شەھمەنزەل، 4 گرام تۈربۇت، 1 گرام زەنجۇبىل، 1 گرام پەرچىيۇن، 8 گرام بىستى پايەنج ياكى 8 گرام ئەفتىمۇن (سىرىق ئوت).

تەركىبى ئاچچىق تەملىك رېزىنا، ئورگانىك كىسلاتا، يېلىم ماددىسى، ئاقسىل.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

بۇ يوپۇرمىقى چۇشۇپ كېتىدىغان قارىغايغا چاپلىشىپ ئۆسىدىغان بىر خىل مەدەك شەكىللىك نەرسە بولۇپ، جۇڭيىلار سىرتقى قېپىنى ئېلىۋېتىپ، قۇرۇتۇپ تالقانلاپ ئىشلىتىدۇ (ئۇششاق تالقان بولۇش تەلەپ قىلىنسا، سوقۇپ خېمىر ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، قۇرۇغاندىن كېيىن تالقانلاپ ئىشلىتىلىدۇ).

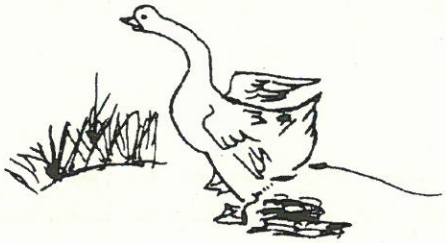
جۇڭيىلار غارىقۇننى كۆپ تەرلەشنى توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىدۇ. ياپونىيە شىمالىي دېڭىز بويىدىكى خەلقلەر قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىش ئۇچۇن ئىشلىتىدىكەن. گوللاندىيە دورا كىتابىدا يېزىلىشىچە، غارىقۇن قابىز (قورۇغۇچى) تەسىرگە ئىگە بولۇپ، شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلارنى چەكلەيدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. زۇكام، سوغۇق تېگىشتىن بولغان باش ئاغرىقى ۋە ئاشقازان سوۋۇپ كېتىشتىن بولغان شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلار كۆپىيىش، كۆكرەكنىڭ، باشنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرى، تالىنىڭ ئاغرىقلىرى، سېرىقكەسەل قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇفۇپ (تالقان ھالدا) كۈنىگە 3～1.5 گرامغىچە ياكى دەملەنمە ھالدا 6 گرامغىچە ئىچىشكە بېرىلىدۇ. غارىقۇننىڭ كۆكۈل ئېلىشتۇرۇش خۇسۇسىيتى بولغىنى ئۇچۇن، ئەڭ ياخشىسى قووزاقدارچىن، زەنجۇبىل، قەلەمپۇر، لاچىندانە قاتارلىق خۇش پۇراقلىق دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىش پايدىلىق.

غاز

ANCER DOMESTICA CEESE 鹅

تونۇش سۇدا ھايات كۆچۈرىدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. 1- خىلى ئەھلى (ئۆيدە باقىدىغىنى)،

رەڭگى ئاق، تۈمشۈقى سېرىق، 2- خىلى ياۋا، رەڭگى بوز بولىدۇ.

104 - رەسىم. غاز

چىقىش ئورنى شىنجاڭ، ئىچكى ئۆلكىلەر ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق، گۆشىنىڭ سىڭىشى ئۆردەكتىن ئېغىرراق.

خۇسۇسىيىتى ئۆردەكسىڭگە ئوخشاش. يېغى يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يەللەرنى تارقىتىش، ئۇچەي ئاغرىقى، تولغاق، ئىستىسقا كېسەللىكى، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچكى تەرەپتىن ئىچىپ، تاشقى تەرەپتىن چاپسا بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

جۇڭيى تېبابىتىنىڭ قەدىمكى كىتابلىرىدا يېزىلىشچە، غاز قۇرت يەيدىغان قۇشلاردىن بولغىنى ئۈچۈن، گۆشى كۆپ ئىستېمال قىلىنسا، كىشىنى كېسەل قىلىپ قويىدۇ. ئىستېمال قىلىشقا ئاق غاز گۆشى ياخشىراق بولىدۇ. غاز گۆشى ئىچكى ئەزالاردىكى ئىسسىقلىقنى ھەيدەيدۇ. گۆشىنىڭ شورپىسى ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. جۇڭيى تېبابىتىدە غازنىڭ قان تومۇرلۇق قانىتى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. باللارنىڭ تۇتقاقلىق كېسىلىنى داۋالاشقا، زەھەرلىك ئوقيا ئوقىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشقا، يامان جاراھەتلەرنىڭ بەدەنگە بەرگەن زەھىرىنى قايتۇرۇشقا، ھامىلدار بولۇشنى چەكلەشكە، ئىششىقلارنى داۋالاشقا، مىس پۇل ۋە ئىلمەكلەرنى يۇتۇۋالغاندا چىقىرىشقا، كۆيۈكنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ جەھەتتە كۆپىنچە باشقا دورىلار بىلەن غاز قانىتىنىڭ كۈلى قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. (قوشۇمچە غاز قانىتىدىن بىر چاڭگالنى ساپال قاچىغا سېلىپ، ئوتتا قويۇپ كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى ئۇششاق چاي بىلەن قاينىتىپ ھەيزدىن كېيىن ئىچسە بىر ئۆمۈر بالا تۇغمايدىكەن).

1- غازنىڭ قېنى مۆتىدىل، شورا تەملىك، ئازراق زەھەرلىك، زەھەرلىك ئوق تەككەن كىشىلەرگە ئىچكۈزۈلىدۇ ھەمدە سىرتتىن سۈركىلىدۇ. دورا بىلەن زەھەرلەنگەنلەرگە ئىچكۈزۈلسە زەھەرنى قايتۇرىدۇ (لىشجېك).

2- غاز تۇخۇمى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدۇ. كۆپ ئىستېمال قىلىنسا، ئۈزۈنغا سوزۇلىدىغان كېسەللەرگە يولۇقتۇرىدۇ.

3- غاز تۇخۇمىنىڭ شاكىلى تۇخۇم شاكىلىدەك ئىشلىتىلىدۇ. غەلۋىرەك ئېغىز ئالمىغاندا قۇرۇتۇپ، سوقۇپ، سىركە بىلەن چېپىلسا ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

4- غازنىڭ مايىقى سىقىپ سۈيى ئىچكۈزۈلسە، باللار ئېغىزىنىڭ سۈت يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ھەم ئىت چىشلىگەن جاراھەتكە تېڭىلسا ساقايتىدۇ.

5- غازنىڭ شۆلگىيى غازنىڭ ئېغىزىدىن ئاققان سۇ باللارنىڭ ئېغىز ئىچىدە پەيدا بولغان سۈت يارىسىغا (دوختۇرلار ستوماتىت ئاقتۇزا دەيدىغان جاراھەتكە) پايدا قىلىدۇ. باللار بېلىق قىلتىرىقىنى يۇتۇۋالسا، غاز شۆلگىيى بالىنىڭ گېلىغا ئېقىتىلسا تېزلىكتە يوقىتىدۇ.

غەرپۇس سەمەك

(بېلىق يېلىمى)

تونۇش بۇ بىر خىل ھۆللۈك بولۇپ، چاۋا ياغقا ئوخشاش توڭلاقلىق، بىر خىل بېلىقنىڭ قارنىدا پەيدا بولىدۇ. ئۇ بېلىق «خىنزىرول بەھرى» دەريا چوشقىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئاق، بەزىسى قارا ھەم ئالىيپشىل بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شور دەريادىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يارا يېلىمىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئوخشاش زەخمە، جاراھەتلەرنى يېپىشتۇرۇش، ھۆللۈك-لەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھەر كۈنى 4 گرامدىن 8 گرامغىچە ئىچسە سىل كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۈزىنىڭ يېرىقلىرىغا ۋە تېرىدىكى ئاق داغلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. بۈنىڭدىن 6 گرام ئىچسە كۆكرەكتىن كېلىدىغان خۇنلارنى توختىتىدۇ. جاراھەتلەرگە ۋە جايىدىن چىقىپ كەتكەن ئەزالارغا چېپىلسا، جاراھەتلەرنى ۋە چىققان ئەزالارنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرىدۇ.

تىرناقنىڭ ئاقىرىپ قېلىشىغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. نىشاستە، سورۇنجاندىن ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلاردىن تەييارلانغان سۈنئىي بېلىق يېلىمىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭمۇ تەسىرى ئەسلىي بېلىق يېلىمىنىڭ تەسىرىگە يېقىن كېلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامدىن 8 گرامغىچە.

بۇ دېڭىز چوشقىسى 海豚鱼肪 (لاتىنچەDELPHINUS LONCIRSTRIS) نىڭ يېغى بولۇپ، جۇڭگۇيى تېبابەتتىدە سۇرۇلۇشتىن ھاسىل بولغان ساقايماس يارىلارنى، قوتۇر، بوۋاسىر ئاقمىلىرى، ئىت، ئاتلارنىڭ قوتۇر ھەم يېغىرلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭگۇيى تېبابەتتىدە كالا ۋە باشقا سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تېرە، سۆڭەك، پەي ۋە تارامۇشلىرىنى قاينىتىش ئارقىلىق چىقىرىلغان يارا يېلىم (خەنزۇچە- مىگجياۋ- 明胶 ، لاتىنچە GELATINUM ALBUM) نى قان قۇسۇش، قان تۈكۈرۈشنى توختىتىش ئۈچۈن ئىچىشكە بېرىلىدۇ (دوختۇرلار ئىچكۈزگەندىن تاشقىرى، ئوكۇل ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان ژېلاتىن سۈيۇقلۇقىنى ئۆتكۈر قان كېتىشلەردە ۋېنا تومۇرىدىن ئوكۇلمۇ قىلىدۇ). شۇنىڭدەك، ئوزۇقلاندۇرغۇچى ماددا قىلىپمۇ ئىچكۈزۈلىدۇ. دوختۇرلۇقتا ھەر خىل مىكروبلارنى ئۆستۈرۈپ تەكشۈرۈشتە مىكروب باقىدىغان ئوزۇق قىلىنىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، جۇڭگۇيى تېبابەتتىنىڭ ئالاھىدە بىر دورىسى - ئېشەك تېرىسىنى قاينىتىپ چىقارغان يارا يېلىم - ئاجياۋ 阿胶 ، لاتىنچە GELATINA NIGERUM قارا يېلىم) دۇر. ئۇنى ياساشتا، ئالدى بىلەن ياز كۈنى ئېشەك تېرىسىنى 2 كۈن سۇغا چىلاپ يۇمشىتىپ تۈكلىرىنى چۇشۇرگەندىن كېيىن، چايقاپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، ئوبدان ساقلايدۇ. كۇز ياكى قىشتا يۇمشىغىچە سۇغا چىلاپ قويۇپ، ئۇششاق پارچىلارغا كېسىلىدۇ. ئاندىن زاۋجۇ (سوپۇن پۇرچاق) بىلەن يۇيۇپ ئۇنىڭ يېغى كەتكۈزۈلىدۇ (ياكى قاينىاپ تۇرغان سۇغا بېسىپ يېغى كەتكۈزۈلىدۇ)، ئاندىن كېيىن چايقاپ پۇرىقىنى كەتكۈزۈپ، قازانغا سېلىپ سۇ قۇيۇپ، دەسلەپ كۈچلۈك ئوت بىلەن، كېيىن ئاستا ئوت بىلەن قاينىتىلىدۇ، ئارىلاپ دۈملەپ، سوۋۇتۇپ تەكرار قاينىتىلىدۇ. ئاندىن يېلىم سۈيىنى، تىرىپلىرىنى سۈزۈشكە ئوخشاش يوللار ئارقىلىق

ئېلىنغان يېلىمنى قاچىلارغا نېپىز قەۋەت ھاسىل بولغىدەك قۇيۇپ قاتۇرۇلىدۇ. ئاجياۋنى قاينىتىشتا ئوتنىڭ كۈچى، قاينىتىشنىڭ تەكرارلىنىشى ۋە سۈزۈشكە ئوخشاش تېخنىكا مەھسۇلاتلارغا قاتتىق رىئايە قىلىش لازىم. ھاسىل بولغان يېلىم پارچىلىنىپ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ سالقىن جايدا مەھكەم ئېغىزلىق ھاكتىن ياسالغان قاچىلاردا ساقلىنىدۇ. بۇ يېلىمنىڭ تەركىبىدە ھايۋانات يېلىمى ۋە ئاقسىل، ئامىنو كىسلاتالىرى بولىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى باھنى قۇۋۇەتلەش، قان كۆپەيتىش، ئۆپكىنى ياشارتىش، ئىچنى يۇمشىتىش، قان توختىتىش، قورساقتىكى بالىنى (تۆرەلمىنى) مۇقىملاشتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئۆپكە سىلىدا يۆتەلنى توختىتىش، ئۆپكىدىكى يىرىڭلىق بەلغەمنى يوقىتىش، باھنى قۇۋۇەتلەش، بەدەننى چىڭىتىش، قان كۆپەيتىش، يۈرەك سىقىلىش ۋە ئۇيقۇسىزلىقنى داۋالاش، بالا چۈشۈپ كېتىش خەۋپىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. يەنە بارلىق كەم قانلىقلاردا، قان كېتىدىغان (قاناپ تۇرىدىغان) كېسەللەردە قان تۇكۇرۇش، قان قۇسۇش ھاللىرىدا، ئىياللارنىڭ تۇغۇتتىن كېيىن خۇن كۆپ كېتىش كېسەللىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

كېسەلدىن يېڭى قوپقان كىشىلەرنى ماغدۇرلاندۇرۇش ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى، مىقدارى: كۈندە 4.7 گرامدىن 9.5 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

تال ۋە ئاشقازىنى ئاجىز، قۇسۇۋاتقان، ئىچى سۇرۇۋاتقان ۋە تاماق ھەزىم قىلىشى بۇزۇلغان كىشىلەرگە بېرىش مەنئىي قىلىنىدۇ.

ئەينۇلا

(ئەينالۇ)

PRUNUS MUME 马梅

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، يوپۇرمىقى يۇمىلاققا مايىل، چېچىكى ئاق، مېۋىسى كۆك، پىشقاندا قارىيىدىغان، ئاچچىق-چۈچۈك تەمگە ئىگە، ئىچىدە ئۇرۇقى بار مېۋىدۇر. بۇ 2 خىل بولۇپ، 1- تاغنىڭ ياۋا ئەينۇلىسى، 2- ئۆلكىنىڭ ئەينۇلىسى. تاغنىڭ ئۆلكىنىڭكىگە قارىغاندا كىچىك، رەڭگى ئاق، تەمى ئاچچىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ياخشى پىشقىنى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2- دەرىجىدە ھۆل، يوپۇرماقلىرى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سەپرانىڭ تېزلىكىنى، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ئىچ يۇمشىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىق سەپرا مىجەزلەرگە، سەپرادىن بولغان تەپلەرگە، سېسىق كېكىرىشكە، تاماق سىڭدۇرۇشكە ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇقنى سوقۇپ، قاينىتىپ، تەرەنجىبىن ياكى ھەسەل، قەنت بىلەن قوشۇپ بېرىلسە (ئىچۈرۈلسە) چوڭ تەرەتنى ماڭغۇزىدۇ. چېچىكىنى چاينىسا، مېڭىدىن كەلگەن زەھەرلىك سۇلارنى توختىتىدۇ. چېچىكىنى خېمىر قىلىپ باشقا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرماق، يىلتىزلىرىنى قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، مېڭىدىن كەلگەن زەھەرلىك سۇلارنى توختىتىدۇ ھەم كىچىك

تىلنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. چىش گۆشلىرىنى چىڭىتىدۇ. قايناتقان سۇيىنى ئىچسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭ يېلىمى چىقىدۇ. بۇ يېلىمنى ئەرەب يېلىمى ئورنىدا ئىشلىتىدۇ. تەبئىتى ئەرەب يېلىمىدىن ھۆل، ئىسسىقلىقى، قۇرۇقلۇقى تۆۋەنرەك، يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. بۆرەك، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى چىقىرىدۇ. يېلىمنى سوقۇپ كۆزگەر تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ. سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ تەمرەتكىگە چېپىلىدۇ. كىچىك بالىلارنىڭ قىزىتمىسى ئۇچۇنمۇ بەدەنگە چېپىلىدۇ.

105 ـ رەسىم. ئەينۇلا

ئىشلىتىش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 40～20 گرام، غۇنچە، 10～5 ياشلىقلارغا 60～40 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن باراۋەر تەمرى ھىندى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭە كېسەللىرىگە، ئاشقازان كېسەللىرىگە ۋە سوغۇق مىجەزلەرگە بېرىلمەيدۇ.

مېڭە كېسەللىرى ئۇچۇن چىلان قوشۇپ، ئاشقازان كېسەللىرىگە گۈلقەنت، سوغۇق مىزاجلارغا مەستكى، مائۇلھەسەل قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئەينۇلا مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە 17%～6 قەنت ماددىسى، 1.5%～0.2 كىسلاتا (ئاساسەن ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى)، 10 مىللىگرام كاروتىن (ۋىتامىن A مەنبەسى) تۇتىدۇ. ئۇرۇقچىسى 42% ئەتراپىدا ياغلىق ماي ۋە تىسان كىسلاتاسىنى تۇتىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

سالقىنلاتقۇچى خاراكتېرىدىكى قىزىتما قايتۇرغۇچى سۈپىتىدە قوللىنىدۇ. مەدە چۈشۈرىدۇ. مىكروب ئۆلتۈرىدۇ. يۆتەل پەسەيتىپ، بەلغەم بوشىتىدۇ سازاق (سازاق قۇرتىغا ئوخشاش) مەدە تۆپەيلىدىن بولغان قۇسۇشنى پەسەيتىدۇ. خولېرادىكى قۇسۇشنى توختىتىشقا بېرىلىدۇ. بۇنى قاينىتىپ سۈيىنى پارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇقلاشتۇرۇپ، سۈيۇق ئېكستراكىت تەييارلاپ كۇندە تاماقتىن كېيىن بىر گرامدىن ئىچىپ بەرسە، ئۇچەيدە بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ، مەسىلەن: ئۇچەي كېزىكى، دىزېنتېرىيىلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ناھايىتى ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ.

قاپاق

(قەرئى)

LAGENARIA VULGARIS SER (CUCURBITA LAGENARIDAL)葫芦

تونۇش بۇ بىر خىل پېلەك ئۆزارتىدىغان ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسىدۇر. ئۆسۈملۈكى ئۆزىنىڭ يېنىدىكى نەرسىلەرگە يۆگىشىۋالىدۇ. زېمىن ۋە تاملارغىمۇ پېلەك ئۆزىتىدۇ. يوپۇرمىقى، پېلەكلىرى تەرخەمەكنىڭ پېلەك ۋە يوپۇرماقلىرىدىن يوغانراق ھەم كۆچلۈكرەك، يىرىك بولىدۇ. تۈكلۈك، يىلتىزى ئىنچىكە، بىر

ئاز تاتلىق. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ: 1- تاتلىق، 2- ئاچچىق.

1- خىلى كاۋا ئورنىدا سەيگە ئىشلىتىلىدۇ، 2- خىلى ئاچچىق قاپاق بولۇپ، دورىغا ۋە باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئاق، نازۇك، يېڭى، شېرىن، يېپسىز، چوڭ-كىچىكلىكتە ئوخشاش بولغىنىدۇر.

106 - رەسىم. قاپاق

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھەممىسى 2- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى سوۋۇتۇش، ھۆللۈك پەيدا قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش، قورساقنى يۇمشىتىش ۋە سېرىق كېسەللىكنى يوقىتىش، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىش خۇ- سۇسىيىتىگە ئىگە. پىشۇرۇلغىنىنىڭ غىزالىق تەرىپى ئاز، ئەمما ئوگاي سىڭىدۇ. ئىسسىق مىجەز، سەپرا مىجەز كىشىلەرگە توغرا كېلىدۇ. قان پەيدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى ھۆل مېۋىلەر بىلەن مۇناسىپ قوشۇپ يېسە، مەسىلەن: بېھى، خام ئۈزۈمنىڭ سۈيى، ئانار سۈيى ياكى سىركىلەر بىلەن بادام يېغىدا پىشۇرۇپ يېسە ياخشى خىلىت پەيدا قىلىدۇ ۋە سەپرا مىجەز، ئىسسىق مىجەز كىشىلەر، ئۆتكۈر بەزگەكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇخالىپ نەرسە بىلەن، مەسىلەن: قىچا بىلەن پىشۇرۇپ ئىستېمال قىلسا ئىسسىق خىلىت پەيدا قىلىدۇ ياكى تۇزلۇق نەرسىلەر بىلەن ئىستېمال قىلسا ئاچچىق خىلىت پەيدا قىلىدۇ. قابىز (قورىغۇچى) نەرسە بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا شۇ نەرسىگە مۇناسىپ خىلىتقا ئۆزگىرىدۇ. ئەگەر قاپاقنىڭ سىقىلغان سۈيىنى قىز تۇغقان ئاياللارنىڭ سۈتى بىلەن قۇلاققا ياكى بۇرۇنغا تېمىتسا ئىسسىقتىن بولغان قۇلاق، بۇرۇن ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە شۇنىڭدەك قىرىپ قىرمىقىنى ئىسسىقتىن بېشى ئاغرىغان، بەھۇدە سۆزلەيدىغان كىشىلەرنىڭ بېشىغا قويۇلسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارغا ياكى مېڭە قۇرۇغانلىقتىن ئۇيقۇسى كەم كىشىلەرنىڭ بېشىغا قويۇلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنى ئېزىپ ئۇششاق بالىلارنىڭ ياكى چوڭ كىشىلەرنىڭ پېشانىسىغا چېپىلسا باشنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقىنى، دىماغ، مېڭە ئاغرىقىنى ۋە كەم ئۇيقۇلۇقنى يوقىتىدۇ. ئېزىپ كۆزگە قويۇلسا، كۆزنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. خام قاپاقنى سوقۇپ سۈيىنى سىقىپ ئىچسە ياكى ئۇ بۇرۇنغا تېمىتىلسا، ئىسسىقتىن باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بەرسەم (كۆكرەك ئىچىدىكى ئىششىق) كېسەللىكى بار كىشىلەرنى ئۇخلىتىدۇ. ئەگەر شۇ سۇ بىلەن غار-غار قىلسا ئىسسىقتىن بولغان گال ۋە چىش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ (بولۇپمۇ گۇل يېغى بىلەن تېمىتىلسا، ئەگەر بۇنى قورۇپ پوستىنى قاينىتىپ، سۈيى تەنها ياكى گۇل يېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا بۇرۇن ۋە چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چېچىكىدىن ئايرىلمىغان يېڭى چۇشكەن قاپاقنى خېمىرنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئوتقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، سوۋۇغاندا سۈيى ئېلىپ كۆزگە تېمىتىلسا، يار قاندىن پەيدا بولغان كۆزدىكى سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ ۋە شۇنىڭدەك گۇلنىڭ سۈيىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ، ئىسسىقتىن بولغان كۆز ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر قاپاقنىڭ سۈيىنى تەمرى ھىندى ۋە شېكەر بىلەن قاينىتىپ ئىچسە مېڭە قىزىقلىقىنى، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى، ۋەسۋەسىنى، ساراڭلىقنى، ئاشقازاندىكى سېسىق گازلار تەسىرىدىن پەيدا بولغان كۆز ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قاپاقنى پوستى ئېلىنغان ئارپا ياكى پوستى ئېلىنغان ماش بىلەن پىشۇرۇپ شورپا قىلىپ ئىچسە ياكى ئۇنى بادام يېغىدا پىشۇرۇپ يېسە، ئىسسىقتىن بولغان كۆكرەك ئاغرىقى ۋە يۆتەللەرنى يوقىتىدۇ. قاپاقنى پىشۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ. جىگەر قىزىقلىقىنى

پەسەيتىدۇ، سەپرا خاراكتېرلىك خاپلىقنى پەسەيتىدۇ، ئارتۇق ۋە قىزىق خىلتلارنى يوقىتىدۇ. لېكىن ئاشقازان، ئۇچەيلەرنى بوشاشتۇرىدۇ. بۇنىڭ تالقىنى ئىچىنى توختىتىپ، ئۇسسۇزلۇقنى، سەپرانى، قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىدۇ. خام قاپاقنى سقىپ سۇيىنى چىقىرىپ، 150 گرامنى ياكى 300 گرامنى ھەسەل، بىر ئاز توغرىغۇ قوشۇپ ئىچسە ئىچىنى يۇمشىتىدۇ. قاپاقنىڭ قاينىتىلغان سۇيىنى يۇقىرىقى مىقدارىدا ئېلىپ مېڭىزى پۇلۇس، تەرەنجىبىن، بىنەپشە مۇرابباسى ياكى شاراب بىلەن ئىچسە، ئوتتۇرا دەرىجىدە ئىچىنى سۇرىدۇ. سەپرا خاراكتېرلىك ۋە قان خاراكتېرلىك تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. تەمرى ھىندى ۋە شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىچسە، كۆيگەن سەپرانى سۇرىدۇ، ئۇچەيلەرنى تازىلايدۇ ۋە بۆرەكنىمۇ تازىلايدۇ. مېڭىنىڭ قىزىقلىقىنى، كۆز ئاغرىقىنى، ئىسسىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. قاپاقنى پۈتۈن بويىچە خېمىر ۋە لاينىڭ ئارىسىغا ئېلىپ گىلى ھىكمەت قىلىپ، تونۇرنىڭ ئىسسىق كۈلىگە كۆمۈپ پىشۇرۇپ سوۋۇغاندا سۇيىنى سقىپ، سۇزۇپ 200 گرامغا 30 گرام شېكەر ۋە باشقا مۇناسىپ شەربەتلەرنى قوشۇپ ئىچسە، ئاشقازان قىزىقلىقىنى، جىگەر، يۇرەك قىزىقلىقىنى، دىق خاراكتېرلىك ئۆتكۈر بەزگەكلەرنى ۋە بۆندىن باشقا ئىسسىقتىن بولغان كېسەللىكنى پەسەيتىدۇ. قاپاقنى بادام يېغى بىلەن پىشۇرۇپ بېرىلسە، يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېڭىگە ۋە بەدەنگە ھۆللۈك كەلتۈرىدۇ. قاپاقنى چۆجە بىلەن ياكى توخۇ تۇخۇمىنىڭ سېرىقى بىلەن پىشۇرۇپ، شورپا قىلىپ بېرىلسە ھوشىدىن كېتىش كېسەللىكنى يوقىتىدۇ. قاتتىق قىزىتمىلارنى پەسەيتىدۇ، بۇزۇلغان خىلتلارنىڭ زەھەرلىك تەسىرىنى يوقىتىدۇ. قاپاقنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ، ئاشقازان ۋە جىگەرگە، بۆرەككە چېپىلسا قىزىق كۆيۈشنى پەسەيتىدۇ، قاپاقنىڭ قۇرۇق پوستىنى يۇمشاق ئېزىپ ئىچسە، بوۋاسىر ئۇچۇن ۋە ئۇچەيدىن كېلىدىغان قانلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قاپاقنىڭ قايسى بىر خىلى بولمىسۇن، ئىسسىق سەپرايى مىجەز، قان مىجەز ۋە ياش كىشىلەرگە، شۇنداقلا ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق جايلارنىڭ كىشىلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ خىلدىكى كىشىلەردىن باشقىلارغا توغرا كەلمەيدۇ. قۇلنجى ۋە يەل پەيدا قىلىدۇ، ئاشقازاننى ئېغىرلاشتۇرىدۇ، ئىشتەيىنى تۇتىدۇ، بەلغەم، سەۋدا پەيدا قىلىدۇ. قاپاقنى قىرغۇچ بىلەن قىرىپ قېتىق، قىچا، سامساق، قارىمۇچ، تۇز ۋە يالپۇز قوشۇپ ئىستېمال قىلسا سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە توغرا كېلىدۇ. ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن تۇز ۋە بىر ئاز يالپۇزدىن باشقا نەرسىلەرگە ھاجەت بولمايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىجەز، قېرى، ھاۋا كىلىماتى سوغۇق شەھەرلەردە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى قۇستۇرۇش ياكى سوغۇق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن ھەسەل سۇيى، ئۇد ھىندى، قەلەمپۇر، زىرە، سەئىدى كوفى، يالپۇز ياكى باشقا ئىسسىق جاۋارىشلار بىلەن ئىستېمال قىلىش كېرەك ياكى ياغ بىلەن پىشۇرۇپ قارىمۇچ، قىچا، ئابكامە (ئاچچىقسۇ) ۋە باشقا ئىسسىق نەرسىلەر، تۇز سېلىپ يېيىش لازىم. ئىسسىق سەپرا مىجەز كىشىلەر، غورا سۇيى ۋە ئانار سۇيى بىلەن ئىستېمال قىلىش كېرەك، قاپاقنى شېكەر بىلەن ياكى ھەسەل بىلەن مۇرابا قىلىپ ئىستېمال قىلسا، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ياخشى قان پەيدا قىلىدۇ، سەۋدا خاراكتېرلىك ماددىلارنى يوقىتىدۇ ۋە سەۋدادىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. پات سىڭىدۇ (ئاشقازاندا بەلغەم كۆپ بولمىسا)، ئەگەر ئاشقازاندا بەلغەم كۆپ بولسا تەسىر بەرمەيدۇ. ھەسەل بىلەن قىلىنغان مۇرابباسى سوغۇق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن ياخشىراق.

قاپاقتا ياغ تەييارلاشنىڭ ئۇسۇلى ھۆل خام قاپاقنىڭ پوستىنى ئېلىپ ئېتى ۋە ئۇرۇقلىرى بىلەن سوقۇپ، سقىپ سۇيىنى چىقىرىپ 4 ھەسسە كۈنجۈت يېغى ياكى بادام، بىر ھەسسە بىنەپشە يېغى قوشۇپ پىشۇرۇلىدۇ. سۇيى كېتىپ يېغى قالغاندا ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

يېغىنلىق تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى بەدەننىڭ ۋە مېڭىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. مالىخۇلىيا ۋە قۇرۇقلۇق-تىن بەدەنلەرنىڭ يىغىلىپ قېلىش كېسەللىكى، ئىسسىقتىن بولغان قۇلاق ئاغرىقى، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل ھەم تەبدىقلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قاتتىقلىقلارنى يۇمشىتىدۇ. ئىچسە، تېمىتىلسا ياكى ياغلانسا ئوخشاش مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئۇرۇقىنىڭ تەبىئىتى 2- دەرىجىدە سوغۇق، 1- دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى بەدەننى سەمرىتىدۇ. كۆكرەكنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. ئۆپكىدىن كېلىدىغان قاننى توسىدۇ. ئىسسىق يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىسسىق تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. ئۇسسۇزلۇقنى يوقىتىدۇ، ئۇچەينىڭ ۋە دوۋسۇننىڭ خىلىتتىن پەيدا بولغان جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

مېغزىنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى 28 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ مېغزى ياكى تەرخەمەك ئۇرۇقىنىڭ مېغزى.

قاپاقنىڭ تۇرى كۆپ بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ داۋالاش ئۇنۇمى ئوخشاش. بىر خىل قاپاق سەي ئورنىدا تاماقتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنى خەنزۇچە 葫 (خۇ)، لاتىنچە لاگىناريە ستىسررىيە- ستاندىل دەپ ئاتىلىدۇ. ئىككىنچى خىلى - بوغما قاپاق بولۇپ، تۇرمۇشتا ۋە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. خەنزۇچە 葫芦 (خۇلۇ)، لاتىنچە لاگىناريە ستىسررىيە ستاندىل ۋارگا ئۇرداسىر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇچىنچى خىلى يۇمىلاق قاپاق بولۇپ، تۇرمۇشتا ۋە دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى خەنزۇچە 瓢 (پياۋ)، لاتىنچە ستىسررىيە ستاندىل دىپرىيسە دەپ ئاتىلىدۇ.

تەركىبى ھۆل قاپاقنىڭ ئېتىدە 6% قەنت ماددىسى ۋە ياغ، ۋىتامىن C، ئۆسۈملۈك سوپۇنلۇق ماددىسى (ساپونىن) تۇتىدۇ. قۇرۇق قاپاقتا 20% گلۇكوزا ۋە پېنتوزان قەنتى بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئۇرۇقى سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇشتىن ئىبارەت. قاپاقنىڭ ئۆزى سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىقلارنى قايتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، يامان جاراھەتلەرنى داۋالاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. سۈيدۈكتىكى تاشنى پارچىلاش، ئۆپكىنى نەملەشتۇرۇش ئۇچۇن بېرىلىدۇ.

ئۇرۇقى قىزىتما پەسەيتىش، ئۆپكە ياللۇغىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى كونا قاپاقتىن كۈندە 20～10 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

قاراپارپا

(جەدۋار)

DELPHINUM AJACISL 飞燕草根

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك يىلتىزى بولۇپ، تېبشى قارا، ئىچكى تەرىپى ھاۋارەڭ، ئۆزى قاتتىق، ئېغىر ۋەزىنلىك، ئۇزۇنچاق، بوغۇملۇق، بىر تەرىپى ئۇچلۇقراق، بىر تەرىپى كەڭرەك، ئاچچىق تەمگە ئىگە.

چىقىش ئورنى ئەسلىدە ياۋروپانىڭ جەنۇبىدىن چىقىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، ھازىر ئېلىمىزدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

تەبىئىتى 3- دەرىجىنىڭ ئاۋۇنلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى 4 قۇۋۇەتنى كۆچلەندۈرۈش، ئىچ ئەزالارنى، مېڭىنى، يۈرەك، جىگەر، باھانى كۆچلەندۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مېڭە، جىگەر، يۈرەكلىرى زەئىپ، جىنسىي ئالاقە قابىلىيىتى ئاجىز، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىز كىشىلەرگە، ئورۇقلاپ كەتكەنلەرگە، ئىشتىھاسىزلارغا، خاپىغان كېسەللىرىگە بېرىلىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، قۇلىنج، 4 كۈندە بىر تۇتىدىغان تەپكە ئوخشاش سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. 2 گرامنى يۇمشاق سوقۇپ مۇسەللەس بىلەن قوشۇپ زەھەرلىك چايان، ئىلان، دۆ چاققانلارغا ئىچكۈزۈلسە ياكى يەرلىك ئورۇنغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. بېھىش دېگەن زەھەرلىك دورىنى يەپ قېلىپ زەھەرلەنسەمۇ يۇقىرىقىدەك ئىشلىتىلسە زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. ئىچكى ئەزالار ئىششىپ ئاغرىغان بولسا ئاغرىقنى قالدۇرۇش مەقسىتىدە بېرىلىدۇ. ئىچ سۇرۇشنى ۋە قۇسۇشنى توختىتىدۇ. 1.5 گرامنى مۇسەللەس ياكى مۇناسىپ شەربەتلەر، ئەۋرىشم، بادرەنجى بۇيىلار بىلەن ياكى ئەرەقلەر بىلەن بېرىلسە دىلنى خۇرسەن قىلىدۇ. نېرۋىنى قۇۋۋەتلەپ خاپىغانىنى يوقىتىدۇ (خۇسۇسەن سوغۇقتىن بولغانلارغا پايدىسى كۆپرەك). مۇپاسىلغا گۈلاب بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ. ئىسسىق جۇلاپلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئاشقازان كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

0.4 گرامى سىركەنجۇبىل بىلەن بېرىلسە، جىگەر توسۇقلىرىنى ئاچىدۇ، شەربىتى دىنار بىلەن بېرىلسە ئىستىسقىغا پايدا قىلىدۇ. بىر نەچچە كۈن داۋاملىق بېرىلسە، بۆرەك، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى پارچىلاپ چىقىرىدۇ. ئوغرىتىكەن، قوغۇن ئۇرۇقى ياكى تەرخەمەك ئۇرۇقىنىڭ شىرىسىنى چىقىرىپ بۇ دورىدىن 0.4 گرام قوشۇپ بېرىلسە، يەلدىن بولغان قۇلىنجىنى ئاچىدۇ. مۇناسىۋەتلىك شەربەتلەر بىلەن قوشۇپ ھەر كۈنى 0.8 گرامدىن بىر ھەپتىگىچە ئىچكۈزسە، سوغۇقتىن بولغان مېڭە كېسەللىرىگە، كىچىك باللارنىڭ دۆلىنىش كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. ئەمچەكتىكى بالا بەك كىچىك بولسا مقدارىنى كېمەيتىپ بېرىمز. چوڭلارغا 2 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ. چوڭ كىشىلەر داۋاملىق ئىچسە سەمرىتىدۇ (سوغۇق مىزاجلارغا). مۇناسىۋەتلىك دورا بىلەن قوشۇپ ھەب ياكى مەجۇن قىلىپ بېرىلسە باھانى قوزغايدۇ. سىركە ياكى گۈلاب بىلەن ئىلەشتۇرۇپ سوغۇقتىن بولغان ئىششقلارغا، خانازىرغا ھەم تېرە كېسەللىرىگە چاپسا پايدا قىلىدۇ. چىشقا سۈفۈپ قىلىپ قويسا سوغۇقتىن بولغان چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. سۈتتە سۈزۈپ كۆزگە تېمىتسا چاپاقنى يوقىتىدۇ. سوقۇپ سۈفۈپ قىلىپ ھەر خىل سۈلۈق جاراھەتلەرگە سېپىلسا جاراھەتنى قاتۇرىدۇ ھەم قانىنى توختىتىدۇ، تېز ساقايتىدۇ. سوقۇپ ئىسسىق ياغلار بىلەن ئىلەشتۇرۇپ مېڭىگە چېپىپ سىڭدۈرۈلسە، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخايى ئەسەب، تۇتاقلىق، نېرۋا كېسەللىرى، تىتىرىمە كېسەللەرنىڭ سوغۇقتىن بولغانلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سەكتە (ئىنسولت) گە چېپىلسا ھوشىغا كېلىدۇ. تولاراق ھۆل سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى بىر ياشتىن 5 ياشقىچە بولغانلارغا 0.2 ～ 0.4 گرامغىچە، 10 ～ 5 ياشقىچە بولغانلارغا 0.5 ～ 0.8 گرامغىچە، 15 ～ 10 ياشقىچە بولغانلارغا 16 ～ 1 گرامغىچىلىك، كېسەلنىڭ ئەھۋالى، شۇ جاينىڭ ھاۋا كىلىماتىغا قاراپ بېرىلىدۇ. 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان بەزگەككە، بۇندىن باشقا كېسەللەرگە (سوغۇقتىن بولغان) 0.8 گرامدىن بېرىلسە بولىدۇ. جىنسىي ئالاقىدا ئاجىز، سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە 2 گرامغىچىلىك بېرىش مۇمكىن.

ئورۇنباسارى نېرۋىنى كۆچلەندۈرۈپ، خۇرسەندىلىك پەيدا قىلىش ئۈچۈن 3 ھەسسە زورەنبات، ئۆز ۋەزنى بىلەن تەرياق پاروق، پادزەھەرى ھايۋانى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قۇرۇق ئىسسىق مىزاجلارغا بېرىشكە بولمايدۇ. ئەگەر بېرىلىپ قالسا باش ئاغرىتىدۇ، ئۈچەيگە جاراھەت پەيدا قىلىدۇ ھەم كۆرسەتمىدىن كۆپ بېرىلسە بولمايدۇ. يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار بولسا سىركەنجۇبىل، يېڭى سۈت بېرىلىدۇ ياكى ئارپا سۈيى، ئارپا ئېشى بېرىلىدۇ. ئۈچەي جاراھەتلىرى

بولسا كەتىرا قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى يىلتىز ۋە ئۇرۇقىدا ئاياكونىن، ئايكونىدىن، رېزىنا، ياغلىق ماي ۋە دېلفىنىن بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

ئۇرۇقى مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنى ئىسپىرتقا ياكى سىركىگە چىلاپ مەلۇم كۈندىن كېيىن سۈزۈپ پىت ۋە بۇرگە ئۆلتۈرۈشكە قوللىنىلىدۇ. يەنە مېڭە يىلتىزىنى ئاكونىت (乌头) ئوخشاش ئىشلىتىلىدۇ. نەپەس سىقىلىش، سۈلۈق ئىشىش، قورساق ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئەسلىدە ئىشلىتىلىدىغان قارا پارپا يۇقىرىقى ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت. ئاق پارپا شۇ ئائىلىگە مەنسۇپ بولغان ACONITUM CHINENSIS (华乌头) ۋە ACONITUM FISCHERI R. (附子) دۇر. شۇ كېيىنكى ئۆسۈملۈك ھەققىدە قىسمەن توختىلىپ ئۆتىمىز:

ACONITUM FISCHERI REICHB 附子(华头)

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ سىچۈەن ئۆلكىسىدە كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. باشقا بىر قانچە ئۆلكىلەردە يامۇا ھالدا ئۆسىدۇ.

تەركىبى ئاكونىتىن، مېزو ئاكونىتىن، ھىپو ئاكونىتىن، يېزو ئاكونىتىن، ئاكونىن ۋە باشقا بىر قاتار زەھەرلىك ماددىلارنى تۇتىدۇ. ئاكونىتىننىڭ بىر قانچە خىلى بولۇپ، ھەممىسىدىمۇ كۈچلۈك زەھەرلىك ماددا بار. ئۇنىڭ ئاساسىي تەركىبىدىن ناھايىتى ئاز مىقداردىكىسى كىشىنى ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يىلتىز دورىخانىغا كەلگىچە تۆۋەندىكىچە بىر قاتار ئەمەلىيەتلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ: يىلتىزىنى ئالدى بىلەن 7 كېچە-كۈندۈز ئاددىي سۇغا چىلاپ قويۇلىدۇ، بۇ جەريانىدا سۇنى يەڭگۈشلىمەيدۇ. ئاندىن كېيىن 40 مىنۇت قاينىق سۇغا سېلىپ قويۇلىدۇ (بۇ چاغدا يىلتىزنىڭ ۋەزنىدىن 2 ھەسسە كۆپ قاينىق سۇ ئېلىپ 6% سوغۇق سۇ قوشۇلىدۇ). قاينىق سۇدىن ئالغاندىن كېيىن 24 سائەتكىچە سوغۇق سۇغا چىلاپ قويۇپ، ئاندىن ئىچىدىكى پورلىرى ئېلىپ تاشلىنىدۇ. جۇڭيىلار داۋالاشقا ئىشلەتكەندە مەزكۇر كۆتەكنى يالپاق كېسىپ يەنە 5 كېچە-كۈندۈز سوغۇق سۇغا چىلايدۇ. 4- كۈنى سۈيىنى ئالماشتۇرىدۇ. ئاندىن پارچىلارنى قاسقانغا سېلىپ 12 سائەت ھورلايدۇ، قاسقاندىن ئېلىپ سىم غەلۋىرگە سېلىپ ئوتنىڭ تەسىرىدە قۇرۇتىدۇ. كېسەللەرگە ئاساسەن قاينىتىلمىسى بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىنى تەييارلاش ئۇسۇلى تۆۋەندىكىچە: تېگىشلىك مىقداردىكى كېسىلگەن ۋە ھورلاندۇرۇپ قۇرۇتۇپ قويۇلغان دورىنى ئېلىپ ئۇستىگە لازىم مىقداردا قاينىق سۇ قويۇلىدۇ (سوغۇق سۇ قويۇلمايدۇ!)، ئاندىن 2 سائەت قاينىتىپ، ئاغرىققا بېرىلىدۇ. ئەگەر باشقا دورىلارنى قوشۇشقا توغرا كەلسە، ئالدى بىلەن يۇقىرىقىدەك قاينىتىپ، ئاندىن باشقا دورىلارنى سېلىپ 30～60 مىنۇت قاينىتىپ سۈزۈلىدۇ.

بۇ دورا قوشۇلغان دورىنى ئىچىۋاتقان ئاغرىقلارغا جۇڭيىلار ئاچچىق، سوغۇق نەرسىلەر ئىستېمال قىلىشنى، تۇخۇم يېيىشنى، پۇرچاق نەرسىلەر (مەسىلەن: دۇفۇ) يېيىشنى مەنئى قىلىدۇ. سىرتقى كېسەللەرگە يۇقىرىقىدەك قاينىتىلمىنى ئاغرىق جايغا سۈركەشكە بۇيرۇلىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ئېلىمىزدە چىقىدىغان پارپا ياۋروپا پارپىسىغا ئوخشاش تەسىرگە ئىگە. يۇرەكنىڭ ئاپتونوم نېرۋىسىنى پالەچلەندۇرىدۇ، ئاداشقان نېرۋا مەركىزىنى غىدىقلاپ، تومۇرنى ئاستىلىتىدۇ ۋە قان مىقدارىنى ئازايتىپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىستېمال قىلىش پەسەيتىش رولىنى ئويناىيدۇ. نەپەس مەركىزىنى، قان تومۇرلىرىنى ھەرىكەتلەندۇرىدىغان، ھەرىكەتنى ئىداره قىلىدىغان ۋە بەدەننىڭ رېفلېكس (ئىنكاس) مەركەزلىرىنى پالەچلەندۇرۇپ، ئوڭايلا تۇنجۇقتۇرۇپ قويىدۇ.

تېرىكە ئىشلەتكەندە، ئالدى بىلەن تېرىدىكى سەزگۈر نېرۋىلىرىنى قوزغىتىپ قىچىشىش، قىزىرىپ كېتىشتەك تۇيغۇلارنى پەيدا قىلىدۇ. ئاندىن كېيىن سېزىمنى تۆۋەنلەشتۈرۈپ تېرىنى بىھوش (سەزمەس) قىلىپ قويىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىش ئورنى پارچىنىڭ زەھەرلىك گىياھ ئىكەنلىكى جۇڭگودا ناھايىتى بالدۇر بىلىنگەن. «مانساۋ» ئىسىملىك بىر خىل مەست قىلغۇچى ئۆسۈملۈك بىر قانچە ئەسىردىن بۇيان خەلق ئارىسىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇپ زەھەرسىز قىلىش ئۈچۈن ئادەتتە پارچا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. پارچا ئۆسۈملۈكىنى يەپ زەھەرلىنىپ ئۆلگەن چوشقىنىڭ گۆشىنى يېيىش بىلەن ئادەملەرنىڭ زەھەرلەنگەنلىكى ھەققىدە چەت ئەل كىتابلىرىدا مەلۇماتلار بار. جۇڭيىلار پارچىنى ئاغرىق پەسەيتىدىغان دورا سۈپىتىدە نېرۋىنىڭ ئاغرىشى، رېماتىزىم، ناسۇر (لىمفا بەز تۇبېركولۇزى)، راك كېسەللىرىدە، يۇرەك كېسىلى، كەم قانلىق، پۇت-قول تارتىشىپ قېلىش، ئۇزاققا سوزۇلغان ئىچ ئۆتكى، تۇبېركولۇزلۇق يىرىڭلىق كېسەللىكلەر ۋە يىرىڭلىغاندىن كېيىن ساقىيىشى كېچىككەن جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

قوشۇمچە پارچا 1 گرام، دارچىن دەرىخىنىڭ شېخى 2 گرام، چۇچۇكبۇيا 1 گرام، چىلان 4 گرام، سېرىق ھاراق 100 گرام ئېلىپ 3 كۈن چىلاپ سۈزۈپ (60 گرامغىچە سۈيۇقلۇق چىقىرىپ) كۈندە بىر قانچە قېتىم ئىچىپ بەرسە، ئۇزاققا سوزۇلغان رېماتىزىملىق بوغۇم ئاغرىقىنى داۋالاشتا ياخشى ئۈنۈم بېرىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن نۇسخا).

ئىشلىتىلىش مىقدارى يۇقىرىقىدەك ئۇسۇلدا تەييارلانغان پارچىدىن كۈندە 6～3 گرام، ئۇنداق ئىشلەنمىگەن بولسا 1～0.3 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

قارىمۇچ

(پىلپىل)

PIPER NIGRUM 胡椒

107-رەسىم. قارىمۇچ

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ھىندىستانىڭ شەرقى جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە ئۆسىدۇ. ئۆسۈملۈكى ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلىنىڭ ئۆسۈملۈكى دورا پىلپىلىنىڭ يۆگىمەچ ھەشقىپىچەكىنىڭ ئۆسۈملۈكىگە ئوخشاش، ئۆزىنىڭ يېنىدىكى باشقا نەرسىلەرگە يۆگىشىۋالىدۇ.

يوپۇرمىقى خولۇنجان ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز كىچىكرەك. سىلىقلىقتا ئۇنىڭدىن تۆۋەن. تەمى ئۆتكۈر، ئاچچىق، مېۋىسىنىڭ بېشى بولۇپ، ھەر بىر باشتا 20 دانە بىر-بىرىگە چاپلىشىۋالغۇ دانلار بولىدۇ. بېشىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ. دانلىرى خام ۋاقتىدا كۆك، پىشقاندىن ·كېيىن بىنەپشە رەڭدە بولىدۇ. چوڭلۇقى يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىدىن چوڭراق ۋە قورۇغاندىن كېيىن قارا رەڭدە، قورۇلۇپ پۈرۈشكەن بولىدۇ.

ئىككىنچى خىلى: ئۆسۈملۈكى ئىككى-ئۈچ گەز بولىدۇ.

يوپۇرمىقى ئىتتۈزۈمىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇزۇنلۇقتا ئىتتۈزۈمىنىڭ يوپۇرمىقىدىن ئۇزۇن، توغرا-لىقتا ئۇنىڭدىن ئىنچىكىرەك. يوپۇرمىقىنىڭ تەمى ئۆتكۈر، بىر ئاز ئاچچىق. ئىككىنچى خىلىنىڭ مېۋىسى باشىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، بېشى ئىتتۈزۈمىنىڭ بېشىدىن چوڭراق. قوناقنىڭ بېشىدىن كىچىكرەك. بۇنىڭمۇ دانلىرى بىرىنچى خىلىنىڭ دانلىرىغا ئوخشايدۇ. قارىمۇچىنىڭ ئېقىمۇ بولىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئالاھىدە دەرىخى يوق، بەلكى ئاقمۇچ قارىمۇچىنىڭ ئۆزى بولۇپ، سۈنئىي يول بىلەن پوستىدىن ئاجرىتىپ ئاقلىنىدۇ.

چقىش ئورنى ئەسلىدە ھىندىستاندىن چقاتتى، ھازىر ئىسسىق ئىقلىملىق جايلارغا تۇتاش ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە ئۆستۈرۈلىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ خەينەنداۋ ئارىلى ۋە يۈننەنلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئۇچىنچىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى تارقىتىش، ھوللۇكلەرنى تارتىش، بەدەننى قىزىتىش ھەم ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، بەلغەم-نى تازىلاش، زەھەر تەسىرىنى پەسەيتىش، مېڭە ۋە پەيلەرنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قارىمۇچىنى ۋاسالغۇ بىلەن چاينىسا، مېڭە ۋە ئاشقازاننىڭ ھوللۇكلىرىنى يوقىتىدۇ. قارىمۇچىنى ياغقا سېلىپ قاينىتىپ، شۇ ياغ بىلەن پالەچ بولغان كىشىنىڭ بەدەنلىرىنى ياغلىسا مەنپەئەت قىلىدۇ. بارلىق سوغۇقتىن ھەم ھوللۇكتىن بولغان كېسەللەرگە تەۋە سوغۇقتىن بولغان تەپكە پايدا قىلىدۇ. ئەگەر قارىمۇچىنى گۈلاب ئەرىقى بىلەن قاينىتىپ، ئېزىپ خېمىر قىلىپ، پېشانىغا چېپىلسا، مېڭىدىن كېلىدىغان سوغۇقتىن بولغان سۇلارنى يوقىتىدۇ. گۈلابقا قاينىتىلغان قارىمۇچىنى ئېزىپ چىشقا بېسىلسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قارىمۇچىنى خەشخاش پوستى بىلەن گۈلابتا قاينىتىپ، ئاغزىنى يۇسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، شۇنىڭدەك سۇنۇن تەييارلاپ قۇرت يېگەن چىشلارغا سۈركىسە ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قارىمۇچىنى مۇۋاپىق مىقداردا تېببىي قائىدە بويىچە يېسە، ئاشقازاننى قىزىتىپ قۇۋۇتلەيدۇ. بەلغەمنى يوقىتىدۇ. تاماقنى سىڭدۈرۈپ، قورساق ئاچۇرىدۇ، ئاچچىق سېسىق كېكىرىكنى يوقىتىدۇ. ئېغىر غىزالارنى يۇمشىتىدۇ. سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ قويۇلۇپ قالغان قېنىنى سۈيۇلدۈرىدۇ. ماخاۋ كېسەللىكلىرىگە ۋە قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن ئېزىپ تال ئىششقلىرىغا چېپىلسا، ئىششقىنى ياندۇرىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا داۋاملىق ئىستېمال قىلسا، يەل ۋە بەلغەم خاراكتېرلىك قۇلۇنجىغا مۇداپىئە كۆرىدۇ. قارىمۇچىنى يۇمشاق ئېزىپ سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوقىتىدۇ. ئېقىنى ۋە پەردىنى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن ئىستېمال قىلسا، سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە ۋە نەپەسنىڭ سقىلىشىغا، كۆكرەكنىڭ ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بەلغەمدىن گالىنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشىغمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۆپكىنى تازىلايدۇ.

شىلىملىق ھوللۇكلەر كۆكرەكتە يىغىلىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. قابىز (قورۇغۇچى) دورىلار بىلەن قوشۇپ سۈيدۈك تۇتالمايدىغان كىشىلەرگە بېرىلسە سۈيدۈكنى تۇتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، ساپ لاتىغا بولاپ ھەمەل قىلسا، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ ۋە جىنسىي ئالاقىدىن كېيىن ھەمەل قىلسا، ھامىلە بولۇپ قېلىشتىن توسىدۇ. سۇت ۋە شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىچسە باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ. ئۇنى ئېزىپ سەنۇبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بىلەن زىمات تەييارلاپ خانازىر بىلەن ئىششقلا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. تىرناقنىڭ ئاقرىپ قېلىشى ۋە تېرىنىڭ تىكەنلىشىگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. مەككە خېنىسى بىلەن قوشۇپ چقىپ كەتكەن تىرناقلارنىڭ ئورنىغا چاپسا، تىرناق ئۇندۇرىدۇ (قايتا-قايتىلاپ چاپسا بولىدۇ).

توخۇ يېغى، ماش ئۇنى، نوقۇت ئۇنى بىلەن قارىمۇچىنى قائىدە بويىچە قوشۇپ يۇمشاق ئېزىپ بەدەندىكى ئاق داغقا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. توغرىغۇ بىلەن چاپسا بەھىقنى يوقىتىدۇ. رەڭگىرويىنى قىزارتىدۇ. پىياز ۋە تۇز بىلەن قوشۇپ چۈشۈپ كەتكەن چاچلارنىڭ ئورنىغا چاپسا، چاچ ئۇندۇرىدۇ، مەلھەمى داخلىيۇن بىلەن قوشۇپ بەلغەمدىن بولغان ئىششقلارغا چېپىلسا، ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. قارىمۇچىنى سوقۇپ، سۇدا قاينىتىپ يىلان، چايان چاققان، ئەپيۇن يېگەن كىشىلەرگە قايتا-قايتا ئىچكۈزۈپ قەي قىلدۇرسا زەھىرىنى، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. شۇنىڭدەك سوغۇق زەھەرلەرنىمۇ پەسەيتىدۇ. تەسىر قىلغانلىقىنى

بىلمەكچى بولساق، يىلان چاققان كىشىگە قارىمۇچنى چاينىتىپ كۆرىمىز، بېشىنى قارىمۇچ ۋە ھۆل زەنجۈبلىنىڭ سۇيى بىلەن قايتا ياخشى سالايە قىلىنسا بېشىنىڭ زەھەرلىك تەسىرىنى يوقاتقىلى بولىدۇ. بىر ئادەمنى يىلان چىقۇالغاندا، زەھەرنىڭ بەدەنگە قانچىلىك تەسىر قىلغانلىقىنى بىلمەكچى بولساق، يىلان چاققان كىشىگە قارىمۇچنى چاينىتىپ كۆرىمىز. ئەگەر قارىمۇچنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ۋە ئاچچىقلىقى شۇ يىلان چاققان كىشىگە مەلۇم بولسا، يىلاننىڭ زەھىرى زىيادە تەسىر قىلماپتۇ دەپ تونۇيمىز. قارىمۇچنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ۋە ئاچچىقلىقى مەلۇم بولمسا، يىلاننىڭ زەھىرى شۇ كىشىنىڭ بەدىنىگە قاتتىق تەسىر قىپتۇ دەپ تونۇيمىز. ئاندىن كېيىن شۇنىڭغا قاراپ زەھەرگە مۇداپىئە كۆرىمىز.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامغىچە. كېسەللەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

ئورۇن باسارى زەنجۈبل ۋە دورا پىلپىلدۇر. ئاشقازانىنى ۋە تال كېسەللىكى ئۇچۇن، زەھەرلەرنى پەسەيتىش ئۇچۇن ئېقى (ئاقموچ) قارىسىدىن ياخشى.

قارىمۇچنىڭ ئورۇن باسارى بىر يېرىم ھەسسە ئاقموچ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەردە باش ئاغرىقى، كۆكرەكنىڭ، گالىنىڭ يىرىكلىشىشىنى كەلتۇرۇپ چىقىرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن سوغۇق ياغلاردۇر.

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى پىپېرىن ۋە قارىمۇچ ماي شۇلتىسى (خاۋىتىسىن)، يەنە ئاز مىقداردا قارىمۇچ ئۇچۇچان ماددىسى (پىپېدىن) تۇتىدۇ. بۇلارنىڭ سىرتىدا ئۇچۇچان ماي بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە فېللاندرىن، سېكۇبېترېنلەر بار. يەنە ياغلىق ماي، كراخمال، ئاقسىل ۋە بوياق ماددىلىرى بار.

پىشقان مېۋىسى قارا رەڭدە بولۇپ، قارىمۇچ دەپ ئاتىلىدۇ. پىشقان قارا مېۋىنى 10 نەچچە كۈن ھاك سۇيىگە چىلاپ پوستى چىقىرۇۋېتىلسە ئاقموچ دەپ ئاتىلىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ئاز مىقداردا ئىچىلسە ئىشتىھا ئېچىش رولىنى ئويناىدۇ، كۆپرەك مىقداردا بېرىلسە، ئاشقازان شىللىق پەردىلىرىنى غدىقلاپ، قان تولغاق خاراكتېرلىك ياللۇغلىنىدۇ.

ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى يۇقىرى دەرىجىدە ئىسسىق.

قارىمۇچ ئاساسەن ئىشتىھا ئېچىش، ئاشقازانىنى قۇۋۇتلەش، يەللەرنى يوقىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى بىلەن ئاشقازانىنىڭ سوۋۇپ كېتىشىدىن بولىدىغان قۇسۇش، ئىچ سۇرۇشلەرنى داۋالاشقا، سوغۇق خىلىت ۋە تاماقلارنىڭ توپلىنىپ قېلىشىغا، مىجەز سوغۇقلىقىغا، ھۆللۈككە ئايلانغاندا تەڭشەشكە، سوغۇقتىن بولغان قورساق ئاغرىقلىرىنى، چىش ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە بېلىق، گۆش، موگۈلارنىڭ زەھەرلىرىنى يېشىملەندۈرىدۇ. ئاقموچنىڭ تەسىرىمۇ قارىمۇچقا ئوخشاپراق كېتىدۇ، ئەمما دورا ئۇچۇن ئاقموچ ياخشىراق ھېسابلىنىدۇ.

مقدارى كۈندە 3～1.5 گرامنى سۇفۇپ ۋە ھەب تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

دورا پىلپىل خەنزۇچە 荜茇 (بى با) PIPER LONGUM (ئۇزۇنچاق پىلپىل) ياكى PIPER OFFICINALIS (دورا پىلپىل) دەپ ئاتىلىدۇ.

تەركىبى ئۇچۇچان ماي 1%، قارىمۇچنىڭ ئاچچىق شۇلتىسى (پىپېرىن) 6%، پىپېرىدىن 0.2%، 40% كراخمال، ئۆسۈملۈك يېغى، بوياق ماددىلىرى بار.

ئىشلىتىلىشى سوۋۇغان ئاشقازانىنى قىزىتىش تەسىرىگە ئىگە. سوغۇقتىن بولغان قۇسۇشنى، مەيدە، قورساق كۆپۈپ ئاغرىشنى، سۇلۇق ئىچ ئۆتۈشنى، چىش، باش ئاغرىقلىرىنى داۋالاش، بۇرۇندىن كېلىدىغان سۇيۇقلۇقنى توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

قارا هېللە

(ئەھللەج ئەسۆەد)

FRUCTUS TERMINALIAE IMMATURUS 西青果

تونۇش بۇ هېللىدىن كىچىك، ئىچىدە ئۇرۇقى يوق، رەڭگى قارا، قاتتىق بولىدۇ.

تارىخى بۇ مېۋە ئەسلىدە شىزاڭ ئاپتونوم رايونىدىكى ئېلىمىزگە تارقالغانلىقى ئۇچۇن، شىزاڭ چىڭگوسى ياكى غەرب چىڭگوسى دەپ نام ئالغان.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنى، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، خۇننى تازىلاش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بەش سەزگۈگە قۇۋۋەت بېرىش، مېڭىگە قۇۋۋەت بېرىش، پەيگە قۇۋۋەت بېرىش ئۇچۇن 15 گرامنى، يۇغان ئەرمەن تېشىدىن 3 گرام، سوقمۇنىيادىن بىر گرامنى سوقۇپ، خېمىر قىلىپ كۆملاچ ياساپ ماڭۇل جەبەنى بىلەن بەرسە پايدىلىق. چىلاپ سۈيىنى قاينىتىپ، لەقۋاغا ئىچكۈزسە، بوۋاسىرغا، جۇزامغا پايدا قىلىدۇ. قورۇپ بەرسە ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ئېغىزغا ئېلىپ يۇرسە چاچنىڭ قارىلىقىنى ساقلايدۇ، چاچنى قۇۋۋەتلەيدۇ. سوقۇپ چىشنىڭ تۆۋىگە باسسا، چىش گۆشىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 1～5 ياشلىقلارغا 1～3 گرام؛ 5～10 ياشلىقلارغا 4～5 گرام؛ 10～15 ياشلىقلارغا 6～8 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. قاينىتىلمىسىدىن ئەھۋالغا قاراپ 28 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئاقسىل ۋە ماي ماددىلىرى، قىسمەن تانىن ۋە هېللە كىسلاتالىرىمۇ بار.

ئىشلىتىلىشى سالقىنلاتقۇچى خاراكتېردىكى قورۇغۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ، كۆچلۈك ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرىگە ئىگە. گال ئاغرىقلىرى ۋە كۆپ بەلغەملىك يۆتەللەردە ئىشلىتىلسە، گالدىكى شىلىمىق سۈيۇقلۇقلارنى ئازايتىدۇ، نېرۋا كېسەللىرىدىن بولغان تۇتقاق كېسەل (ئېپىلېپسىيە) نى داۋالايدۇ ھەمدە زەھەرلەرنى يېشىملەندۇرۇشكە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، سىچۇەن ۋە غەربىي جەنۇبىدىكى باشقا ئۆلكىلەردىن، جۈملىدىن شىزاڭدىن چىقىدىغان青橄榄 (CANAZIUM ALBUM) نىڭ مېۋىسى قارا هېللە ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. تەركىبى، تەبىئىتى ئاساسەن ئوخشايدۇ. بۇ هېللە چىنى-جۇڭگو هېللىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

قايماق

(زۇبەد)

CREMOR 乳皮

تونۇش بۇ كالا، ئۆچكە، قوي قاتارلىق هايۋانلارنىڭ سۈتى ئۇستىدىن ئېلىنىدىغان بىر تۈرلۈك ياغ بولۇپ، ئەڭ ياخشىسى، يېڭى خۇشبۇي، كالىنىڭ سۈتىدىن ئېلىنغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭ ۋە باشقا جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق. 1-دەرىجىلىك ئاخىرىدا ھۆل، كونىرىغانچە ئىسسىقلىقى، ھۆللۈكى كېمىيىدۇ ۋە سەپرا تەرەپكە مايىل بولۇپ قالىدۇ.

خۇسۇسىيتى تەبىئەتنى يۇمشىتىش، ماددىلارنى يوشۇرۇش، بەدەننى سەمرىتىش، توسالغۇلارنى ئۆچۈش، گالىنىك يىرىكلىكنى يوقىتىپ، ئاۋازنى ساپ قىلىش، قۇرۇق يۆتەلنى پەسەيتىش، ئىچكى-تاشقى ئىششقىلارنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا ھەسەل بىلەن يېسە، زاتىل جەنبە، زاتىل رەيىي ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆكرەكتىكى ئارتۇق خىلتىلارنى پىشۇرۇپ چىقىرىدۇ. ئەگەر قايناقنىك ئۆزىنى بەدەنگە سۇڭسا ياكى شېكەر، خەشخاش بىلەن يېسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ. ئاچچىق بادام بىلەن يېسە، ئۆپكىدىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ. قابىز دورىلار بىلەن يېسە، ئىچ ئۆتكۈ، ئۇچەيلەرنىك ئېچىشىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن 60 گرامنى 28 گرام شېكەر بىلەن يېسە، سۇيدۇكنى ئوبدان راۋان قىلىدۇ.

تەنها ئۆزى بىلەن ياغلانسا بەدەننى كۈچلەندۈرىدۇ، ئىششقىلارنى پىشۇرىدۇ ۋە تارقىتىدۇ. كىچىك باللارنىك بەدىنىگە، بېشىغا چىققان جاراھەتلەر ئۇچۇن يىلان ۋە ھازارپانىك چاققىنى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (بولۇپمۇ قىزىتىپ ياغلانسا). ئەگەر بۇنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن چاپسا، مېڭىنىك توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، پەيلەرنى يۇمشىتىدۇ. دوۋسۇندىكى جاراھەت، قۇبا، قۇرۇق ناز چاقا، قوتۇرلارنى يوقىتىدۇ. بولۇپمۇ ئاۋۋال بەدەننى سوغۇق سۇ بىلەن يۇيۇپ، ئاندىن كېيىن قايماق بىلەن ياغلىنىپ بىر نەرسىگە يۆگىنىپ تەرلەنسە ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. قايماقنى يۇمشاق ئېزىلگەن سۆرۈنجان بىلەن چاپسا، بوۋاسىرنىك دانىلىرىنى يوقىتىدۇ.

قايماق جاراھەتلەرگە چېپىلسا، جاراھەتلەرنى كىرىدىن تازىلاپ، ئاغزىنى پۈتۈرۈپ يېڭىدىن گۆش ئۇندۇرىدۇ ۋە ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك جاراھىتى ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 90 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى $\frac{1}{5}$ قىسمى قاينىاپ تۇگىگەن يېڭى سېغىلغان سۈتتۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازاننىك ئاغزىنى سۇسلاشتۇرىدۇ، ئىشتىھانى تۇتىدۇ، كۆپ يېسە ئىچنى سۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قابىز دورىلار، تۇز، شېكەر، قەنت، ھەسەل، ناۋات.

تەركىبى قايماقنىك تەركىبىدە 25～36% ياغ (ياز، كۇز، قىشتا كۆپرەك، ئەتىيازدا ئازراق)، بۇنىڭدىن تاشقىرى ئاقسىل (ئاساسىي كازېئىن، ئالبۇمىن، گلوبولىن)، كاربون-سۇ ماددىلار (سۈت قەنتى-لاكتوزا). مەدەن ماددىلاردىن: كالىي، كالتسىي، فوسفور ۋە ناترىيلار، بۇلاردىن تاشقىرى ئاز مىقداردىكى مەدەن ماددىلاردىن گۇگۇرت، ماگنىي، تۆمۇر، مىس، رولا، يود، فتور، مارگانىس قاتارلىقلار بار (سۈت-قايماقتىكى كالتسىي ماددىسى باللارنىك بەدىنىگە نان، يارما ۋە كۆكتاتلارنىك تەركىبىدىكى كالتسىي ماددىلىرىغا قارىغاندا ياخشى ئۆزلىشىدۇ).

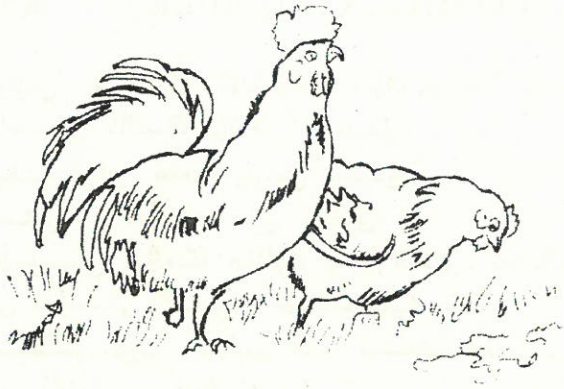
قايماقتا سۈتنىك تەركىبىدە بولمىغان A، B_1، B_2، C، D ۋىتامىنلىرى، يەنە نىكوتىن كىسلاتاسى، كاروتىن قاتارلىق ۋىتامىنلار بار (قىشتا ئېلىنغان قايماقتا قارىغاندا، يازنىك قايمىقىدا ۋىتامىن مولراق).

جۇڭىي تەبابەتتە قايماقنى ئالاھىدە بىر خىل دورا قىلىپ ئىشلەتمىسمۇ، نامازشام قارىغۇلىقى، تاماق ھەزىم قىلىش ناچارلىشىش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقلىرىغا ئوخشاشلاردا ئوزۇقلاندۇرغۇچى قوشۇمچە مادىدا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

قانسه

(ئۇچار جانۋارلار تاشلىقى)

CORIUM STOMACHICUM 内金

108-رەسىم. توخۇ

تونۇش بۇ، ئىنسانلارنىڭ ئاشقازىنىدەك، ئۇچار جانۋارلارنىڭ يېگەن دانلىرىنى ھەزىم قىلىدىغان ئەزاسىدۇر.

ئۇچار جانۋارلار تاشلىقىنىڭ ياخشىسى ياش، سېمىز غازنىڭ تاشلىقىدۇر. ئاندىن قالسا، ئۆردەكنىڭ، ئۇندىن قالسا، توخۇنىڭ تاشلىقىدىن ئىبارەت.

چىقىش ئورنى ھەممە جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى غىزالىق تەرىپى كۆپ، ياخشى قان پەيدا قىلىدۇ. خاپىغاننى كۆتۈرۈش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ھەر بىر تاشلىقنىڭ خۇسۇسىيتى شۇ تاشلىق ئېلىنغان جانۋار گۆشىنىڭ خۇسۇسىيتىگە ئاساسەن ئوخشىشىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى جىگىرى ئاجىز كىشىلەرگە ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئوبدان ھەزىم بولۇپ سىڭسە، ياخشى قان پەيدا قىلىدۇ. تاشلىقنىڭ ئىچكى سېرىق پوستىنى، بولۇپمۇ خوراز تاشلىقىنىڭ ئىچكى سېرىق پوستىنى قۇرۇتۇپ سوغۇق سۇ بىلەن ئېزىپ ئىچۈرۈلسە، ئاشقازان ئاغرىقى ئۇچۇن، يېگەن نەرسە سىڭمەي چىقىپ كېتىدىغان ئىسھال ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭغا ئورۇق جانۋارلارنىڭ تاشلىقى سېمىزدىن ياخشى، بۇ جەھەتتە ئېيتقاندا قارا توخۇنىڭ تاشلىقى ياخشىراق. چۈنكى، بۇنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، تاشلىقنىڭ تاشقى سېرىق پوستىنى قۇرۇتۇپ، ئېزىپ سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزگە چۈشكەن سۈلارنى تارقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 2 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قولىنجى پەيدا قىلىدۇ. ئۇزۇندا سىڭدۇ (بولۇپمۇ تاشلىقنىڭ پېيى ئۇزاقتا سىڭدۇ). تاشلىقنىڭ ئىچىدىكى پەينى قىرىپ ئېلىۋېتىپ، بەك ئوبدان پىشۇرۇپ سىركە، ئاچچىقسۇ، تۇز بىلەن يېيىش لازىم.

تەركىبى ئاشقازان فېرمېنتى ۋېنتىرىكۇلىن قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى توخۇ تاشلىقنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى قۇرۇتقۇچى، تاماق سىڭمەي مەيدە كۆپۈش، كېكىرىك كەلمەسلىك، كۆڭۈل ئېلىشىش، قۇسۇش، ئىچ سۇرۇشلەر داۋالىنىدۇ. ئەگەر ئايالالارنىڭ ھەيزى كەلمىسە، ھەيز كەلتۈرگۈچى دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىش مۇمكىن. قۇرۇتۇپ، سوقۇپ ماي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يېرىڭلىق جاراھەتلەرگە تېڭىش بىلەن داۋالىغىلى بولىدۇ. توخۇ تاشلىقى

كۆيدۇرۈلسه، كۆمۈر قېلىش خۇسۇسىيىتىگه ئىگه. كۆمۈرنى سوقۇپ، تالقان قىلىپ ئېغىز بوشلۇقىنىڭ يالليۇغلىرى، گال ئاغرىقلىرىنى، بادامچه بەز يالليۇغلىرى (تونزىللىت)، چىش مىلكىنىڭ يالليۇغلىرى داۋالىنىدۇ.

قېتىق

(لەبەن ھامىز)

SOUR MILK (COAGULATED MILK) 酸牛奶

تونۇش بۇ مەشھۇر ئۇيۇتۇلغان سۈت بولۇپ، پارسچىدا «ماست» ۋە «جۇغرات» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى كالىنىڭ ئۇيىغان قېتىقىدۇر.

چىقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى بەدەنگە ھۆللۈك پەيدا قىلىش، تەشنالىقنى پەسەيتىش، ئىسسىق مىجەز كىشىلەرنىڭ جىنسىي قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش خۇسۇسىيىتىگه ئىگه.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا ئىشلەتسه يۇقىرىقى تەسىرلەرنى بېرىدۇ. ئوزۇقلۇق تەرىپى دۇغقا نىسبەتەن ئارتۇق. قېتىقنىڭ ئۈستىگه ئۇيىغان قايماق بىلەن مېڭىسى قۇرىغان، ئۇيقۇسى قاچقان كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنى ياغلىسا، مېڭىگه ھۆللۈك كەلتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى پەنىر (سۇزمە).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىجەز ۋە ئاشقازىنى سوغۇق كىشىلەرگه زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئىسسىق مەجۇن دورىلار ۋە زەنجىۋىل مۇرابباسى.

تەركىبى قېتىقنىڭ تەركىبىدە سۈتته بولىدىغان پايدىلىق ماددىلار ئاساسەن ساقلىنىدۇ. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3% ئەتراپىدا ياغ بولىدۇ.

قېتىق ئۇيۇتقۇ سىلىپ ئۇيۇتۇلۇشى كېرەك. ئۆزلۈكىدىن ئۇيۇپ قالغان سۈت شېپالىق تەسىر بەرمەستىن، ئەكسىچه ھەر خىل كېسەللىك مىكروبلىرى چۈشۈپ ئۇيىغانلىقتىن، كېسەللىككه سەۋەبچى بولىدۇ.

جۈڭىيلار قېتىقنى ئۇيغۇر تېبابىتىدىكىدەك ئالاھىدە دورا سۈپىتىدە قوللانمايدۇ.

قېتىق سۇزمىسى

(جوبىن)

تونۇش بۇ كالا، قوتاز، قوي، ئۆچكه قاتارلىق چارۋىلارنىڭ سۈتىدىن ياسالغان قېتىقنى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن سۈيىدىن ئاجرىتىپ تەييارلىنىدىغان نەرسە بولۇپ، ئەرەبچىدە جوبىن، پارسچىدە پىنىر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى، يېڭى، ياغلىق، قاتتىق ۋە يۇمشاقلىقىدا ئوتتۇرىچه خۇشبۇي، تەمى لەززەتلىك، تاتلىق تەرەپكه مايىل بولغىنى بولۇپ، سىمىز، تەن-سالامەتلىكى ياخشى ھايۋاننىڭ قېتىقىدىن تەييارلانغىنىدۇر.

چقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى، ئۇچەينى، بۆرەكنى قوۋۇتلەش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، ياخشى قان پەيدا قىلىش، بەدەننى سەمرىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سۇزمىنى ياكاقنىك مېغىزى بىلەن ۋە سەتەر بىلەن يېسە بەدەننى سەمرىتىدۇ، تېرىنى يۇمشىتىدۇ، مەدەستان (زىنكوم) يەپ قالغان كىشىدە مەدەستاننىك زەربىنى يوق قىلىدۇ. سۇدا پىشۇرۇپ سۇيىنى سقىپ ئاندىن قورۇپ بېرىلسە، ئۆت ۋە سەپرا خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. سۇزمىنى كۆزگە چاپسا ياكى تاكسا، كۆز ئاغرىقى ۋە كۆزگە قان ئۇيۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇزمىنى سۇدا قاينىتىپ سۇيىنى بالا ئېمىتىدىغان ئايالغا ئىچكۈزۈلسە، سۈتنى كۆپەيتىدۇ. ئۇچەيدە جاراھىتى بار كىشىلەرگە ھوممان بىلەن بېرىلسە، جاراھەتلەر ئەتراپىدا ئىششىق پەيدا بولۇشتىن توسىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل، پۇدىنە ۋە سەئىتەردۇر.

تەركىبى قېتىق بىلەن ئوخشاش. جۇڭيى تېبابىتىدە ئايرىم دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلمەيدۇ.

قىچا

(خەردەل-سەپەندان گورو)

SEMEN SINAPIS 芥子

109-رەسىم. قىچا

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى تۇرۇپنىك يوپۇرمىقىغا ئوخشاش. ئەمما كىچىكرەك ھەم يىرىك، پۇرىقى ئۆتكۈر-دۇر. تېنى 4 قىرلىق بولۇپ، گۈلى سېرىق، ئۇرۇقى يۇمىلاق ۋە قىزغۇچ كېلىدۇ. ئۇرۇقىنىك تەمى ئانچە ئۆتكۈر ئەمەس. بۇ تاغنىك، ئۆلكىنىك دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. تاغ قىچىسى ھەرشا دېيىلىدۇ. تاغ قىچىسىنىك يوپۇرمىقى ئۆلكىنىكىدىن ئۇششاقراق. بۇنىڭمۇ ئۇرۇقى يۇمىلاق، قىزىل بولىدۇ. ئېقىمۇ بولىدۇ. ئۇيغۇر تېبابىتىدە ئىشلىتىلىدىغىنى قىزىل رەڭلىك ئۆلكە قىچىسىدۇر.

چقىش ئورنى جۇڭگو ۋە باشقا مەملىكەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 4-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، ئارتۇق خىلتىلارنى ئېچىكى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىش، مېڭە، ئاشقازان ۋە قالغان ئەزالاردىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىش، تاماق سىڭدۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، چوڭ-كىچىك تەرەتنى ماڭدۇ-رۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى باش، ئاشقازان، جىگەر، تال كېسەللىكلىرى ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنى تېببىي قائىدە بويىچە بېرىلسە، مېڭىنىك يەل خاراكتېرلىك سوغۇق كېسەللىكلىرى ئۇچۇن (مەسىلەن: سەرسام،

پالەچ، پەيلەرنىڭ بوشاشقانلىقى، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى ئۇچۇن) مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇڭاپىق هالدا بېرىلسە، دىماغنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. سوغۇقتىن بولغان نەزلىلەرنى پەسەيتىدۇ، ئىشتىهانى ئاچىدۇ. سوغۇقتىن بولغان جىگەر ئاغرىقىنى، تال ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ، باشنى چۇشۇرتۇپ باشقا چاپسا، سەرسام (مېڭە پەردىسىنىڭ ئىششىقىنى) ۋە سوغۇقتىن بولغان زۇكام ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

هەسەل بىلەن قوشۇپ پىشاتقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، ئارقا-ئارقىدىن بولىدىغان زۇكاملارنى توسىدۇ. جىگەر، تالغا چاپسا ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قىچىنى ئېزىپ سۇيۇلدۇرۇپ، تۇتقاقلىق كېسىلى تۇتقان كىشىنىڭ بۇرنىغا تېمىتىلسا، چۇشكۇرتۇپ هوشىغا كەلتۇرىدۇ. سۇدا قاينىتىپ تۇرۇپ پارىنى قۇلاققا ئالسا، قۇلاقنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. سۇ ۋە هەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى پەردىنى يوق قىلىدۇ، كىرپىكلىرىنى يۇمشىتىدۇ. قاينىتىلغان سۇيىنى بىر ئاز هەسەل بىلەن كۆزگە تېمىتسا، شەپكورلۇق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇلاققا ياكى چىشقا تېمىتسا، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قىچىنىڭ يېگى هۆل ئۇرۇقىنى ئېزىپ، سقىپ سۇيىنى ئېلىپ شېشىدە قويۇپ قۇرۇتۇپ كۆزگە تارتسا، كۆز كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۆز دورىلىرىغىمۇ سېلىنىدۇ. قىچىنى ئېزىپ ئەنجۇر بىلەن قوشۇپ پەلكۇچ ئېتىپ قۇلاققا سېلىنسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى، غوگۇلدىشىنى يوقىتىدۇ. بۇنى يۇمشاق ئېزىپ هەسەل سۇيى بىلەن غار-غار قىلسا، تىلىنىڭ تېگىدىكى ئىششىق، تىلىنىڭ ئېغىرلىقى، بوشاشقانلىقى ۋە چىش ئاغرىقى، كانايىنىڭ يىرىكلىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ سۇيۇلدۇرۇپ، زەربە يەتكەن جايغا لاتىغا بولاپ قويسا، تېزلىكتە ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. داۋاملىق ئاغرىپ تۇرىدىغان چىشقا قويسا، ئۇنىڭمۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

هەسەل، ئېرىتىلگەن موم ياكى چاۋا ياغ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ زەيتۇن يېغىغا قوشۇپ تاشقى ئەزالارغا ۋە كۆزگە چاپسا، ئەزالارنىڭ رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. كۆزدىكى قىزىللىقنى يوقىتىدۇ. قىچىنى ئېزىپ هەسەل بىلەن ئىچسە، هۆمىدەش ۋە هۆل يۆتەل ئۇچۇن، باھىنى كۈچلەندۈرۈش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. پۇدىنە ۋە شاراب بىلەن ئىچسە، بالياقۇنىڭ ئاغزىنى ئاچىدۇ. ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىدۇ. قىچىنى يارما قىلىپ سۇدا پىشۇرۇپ ئىچسە، قويۇق شىلىمىلىق خىلىتتىن پەيدا بولغان هەر تۇرلۇك تۇتقاقلىق تەپلەرنى يوقىتىدۇ. ئەنجۇر بىلەن خېمىر قىلىپ چاپسا، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىنى، يانپاش ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. دائۇسسۇئىلەب (چاچلارنىڭ چۇشۇپ كەتكىنى) گە پايدا قىلىدۇ. ئىچكى ماددىلارنى تېرىنىڭ تاشقى تەرىپىگە تارتىدۇ. يەل خاراكتېرلىك سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك كونا ئىششقلارنى تارقىتىدۇ (مەيلى قايسى ئەزادا بولسۇن).

قىچىنى ئېزىپ سىركە بىلەن چاپسا، يىرىڭلىق قوتۇر كېسەللىكى ئۇچۇن، كونا قۇبا كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك گۈڭگۇرت پوقى، سىركەنجۇبىل بىلەن چاپسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. سىركەنجۇبىل ۋە لاڭقا بىلەن خېمىر قىلىپ خانازىر كېسەللىكىگە چاپسا پايدا قىلىدۇ. مۇناسۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، سەۋدا خاراكتېرلىك قاتتىق ئىششقلارنى، بەرەسنى يوقىتىدۇ. قىچىنى ئېزىپ ياغ بىلەن جىنسىي ئەزاغا چاپسا قوزغايدۇ، شۇنىڭدەك ئۇرۇقدىن بىر گرامنى شاراب بىلەن ناشتىدا ئىچسە باھىنى قۇۋۋەتلەپ، كۆگۈلنى ئاچىدۇ. نان بىلەن قوشۇپ يېسە ياكى شاراب بىلەن ئىچسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چىقىرىدۇ. هۆل ئۆسۈملۈكى ياكى ئۇرۇقنى تاماق بىلەن يېسە، ئاشقازاننى قىزىتىپ تاماقنى هەزم قىلىدۇ. تالنىڭ ئىششقلىرىنى تارقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 1～5 ياشلىقلارغا 2～3 گرامغىچە، 5～10 ياشلىقلارغا 3～4 گرامغىچە، 10～15 ياشلىقلارغا 5～6 گرامغىچە، 15 تىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 6～9 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباساری ئىككى باراۋەر ھەببۇرىشات، ئادرانسمان.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەھەر قىلىدۇ. ئۇسسۇتىدۇ.
تۇزەتكۈچسى كاسنە، بادام يېغى، سىركە.
تەركىبى قىچا BRASSICA JUNCEA ئۆسۈملۈكىنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى بولۇپ، ئاساسىي تەركىبى سىنېگرىندىن ئىبارەت ھەمدە قىچا ئېنزىمى مىروزىن، قىچا كىسلاتاسى، قىچا ئالكالوئىدى (سىناپىنلار) دىن ئىبارەت، يەنە 37% ئۆچۈرىسىدە ياغلىق ماي تۇتىدۇ (ئاساسىي تەركىبى، قىچا كىسلاتاسى ۋە خۇاسىڭ كىسلاتاسى، پالمېتىن كىسلاتالىرىدىن ئىبارەت). ئولاردىن باشقا، شىلىمشىق ماددىلار بار.
جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى
قۇرۇق، بەك ئىسسىق، زەھەرسىز.
خۇسۇسىيتى ئۆپكىنىڭ سوۋۇپ كېتىشىدىن بولغان يۆتەللەرنى توختىتىش، ياماق جاراھەتلەرنىڭ ئىششىقىنى قايتۇرۇپ، ئاغرىقنى توختىتىش، قايغان قاننى ماڭدۇرۇش، تېرىنى قىزارتىپ، قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىپ، ئىچكى ئەزادىكى ئىششىق سۈيۇقلۇقلىرىنى تارتىش، ھەزىم قىلىشنى كۈچەيتىش ۋە قۇستۇرۇش، ئەپيۇن زەھىرىنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.
ئىشلىتىلىشى زۇكام بولۇپ تەرلىمسە، قىچا تالقىنىنى سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ كىندىككە چېپىپ، كىيىم ئۈستىدىن قىزىتىلغان كېسەك بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈلسە، تەرلىتىپ ساقايتىدۇ. بەدەن سەزمەس بولۇپ قالغاندا، بەل، تىز ۋە ئىچكى ئەزالاردا ئاغرىش، ئىششىق يۇز بەرگەندە قىچىنى سىركە ياكى سۇ، ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا، تېرىنى قىزارتىپ، تېرە قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىپ، قان ئېقمىنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئىچكى ئەزالاردىكى ئاغرىقنى توختىتىدۇ ۋە رەم (ئىششىق) سۈيۇقلۇقلىرىنى تارتىپ ئالىدۇ.
ياماق جاراھەتلەرنىڭ ئىششىقلىرىغا، تاياق زەربى، يېقىلىشتىن بولغان زەخمىلىنىشلەرنىڭ ئاغرىقلىرىغا قىچا تالقىنىنى سۇ ياكى ياڭ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.
بەل، تىز ۋە باشقا بوغۇم ھەم ئەزالارنىڭ ئاغرىقى ئۇچۇن ھاراق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلىدۇ. باشتىكى ئاغرىقلارنى داۋالاش، تۇتقاق كېسەل، زۇكام، باش ئاغرىقلىرى ئۇچۇن ئەزانىڭ ئۆزىگە سۇركەيدۇ ياكى سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ ئاياغ ئالقىنىغا چاپلاپ قويىدۇ. سۇغا چېلىپ، ئاياقنى سۇغا چىلاشقا بويرۇلىدۇ. قۇلاق ئاغرىقى ۋە گاسلىقنى داۋالاش ئۇچۇن ئادەم سۇتىگە قىچا تالقىنىنى ئارىلاشتۇرۇپ، پەلكۇچ بىلەن قۇلاققا تېمىتىلىدۇ.
كۆزدىكى پەردىنى داۋالاش ئۇچۇن بىر تال قىچىنى كۆزگە سېلىپ ئازراق تۇرغۇزۇپ ئارقىدىن تۇخۇمنىڭ ئېقى ۋە سۇ بىلەن يۇيۇپ تاشلايدۇ.
قاش چىقمىسا، قىچىنى تالقانلاپ ھۆل زەنجۇبىلنىڭ سۇيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، بىر قانچە قېتىم چاپسا قاشنى ئۇندۇرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).
قۇسۇش، ئىچ سۇرۇشلەرنى داۋالاش ئۇچۇن قىچا تالقىنىنى سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ قورساققا، كۆكرەككە سۇركەپ قويۇلىدۇ. ئومۇمەن تاشقى تەرەپكە ئىشلەتكەندە مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن تېرىنى سۇ بىلەن يۇيۇپ ئۇستىدىن تۇخۇم ئېقى ياكى باشقا ئۆسۈملۈك مايلىرى سۇركەپ قويۇلىدۇ. بولمىسا تېرىنى كۆيدۇرۇپ قاپارتقۇ ھاسىل قىلىشى مۇمكىن. دوختۇرلار قىچىدىن ياسالغان مەخسۇس قەغەز CHARTASINAPIS ۋە قىچىنى ئىسپىرتقا چىلاپ (2～3%) ھېسابىدا) تەييارلانغان قىچا ئىسپىرتى SPIRITUS SINAPIS لارنى سىرتقا يۇقىرىقى مەقسەتلەر ئۇچۇن ئىشلىتىدۇ.
جۇڭيىلار قىچا تالقىنىنى باشقا دورىلار ياكى يالغۇز ھالدا ھەسەل بىلەن كۇمىلاچ قىلىپ تاماق سىڭدۇرۇش ئۇچۇنمۇ بېرىدۇ.

ئاق قىچا، قارا قىچىلارنىڭ تەركىبى، ئىشلىتىلىش دائىرىلىرى قىزغۇچ رەڭلىك قىچا بىلەن ئاساسەن ئوخشايدۇ.

قەردمانە

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى، گۈلى، مېۋىسى كەرمۇيا (زىدرەرومى) غا ئوخشايدۇ. لېكىن بۇنىڭ مېۋىسى كەرمۇيانىڭ مېۋىسىدىن ئۇزۇنراق، يوپۇرمىقىمۇ، يىلتىزىمۇ كەرمۇيانىڭكىدىن چوڭراق، شېخى ئېگىزرەك ۋە يىرىك. شاخلىرى چېچىلاڭغۇ، ئەگرى-بۈگرى، يوپۇرماقلىرى كەم بولىدۇ، گۈلى ئاق، كۆك تەرەپكە مايىل، ئۇششاق چېچىلاڭغۇ، ئىشلىتىدىغىنى ئۇرۇقىدۇر. ياخشىسى ئەرمىنىستاندىن چىقىدىغىنى بولۇپ، يېڭى، تەمى، بۇيى (پۇرىقى) ئۆتكۈر، چوڭ دانلىقى ھېسابلىنىدۇ.

چقىش ئورنى ئەرمىنىستان، ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قىزىتىش، بەدەننىڭ تاشقى تەرىپىنى قىزارتىش، شىلىملىق خىلتلارنى ئېرىتىش، ئىچ ئەزالارنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سوۇ بىلەن بېرىلسە، پالەچ، تۇتقاقلىق كېسەل،ئەزالار بوشاشقان ۋە يانپاش ئاغرىقى بار كىشىلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. مىشەك گۆشلەرنىڭ ئېزىلگەنلىكى ئۈچۈنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. كونا يۆتەل ۋە ھۆممەيدىغان كىشىلەرگە يۇقىرىقى قائىدە بويىچە بېرىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆكرەكنى تازىلاپ، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. قويۇق يەللەرنى تارقىتىش، چىققان مەقئەتنى توختىتىش، جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئۈچۈن ۋە قۇلۇنجى كېسەللىكى، قورساق ئاغرىقى ئۈچۈن بېرىلىدۇ. ئۈچەيلەردىكى قۇرت، مەددىلەرنى چۈشۈرۈش ۋە ئۆلتۈرۈش تەسىرىمۇ بار. شاراب بىلەن بېرىلسە، بۆرەك ئاغرىقى ۋە تەستە سىيىش كېسەللىكىگە، سوغۇق زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ. غار دەرىخى يىلتىزىنىڭ پوستى بىلەن بېرىلسە، بۆرەكتىكى ئۇششاق تاشلارنى چىقىرىدۇ. سىركە بىلەن بېرىلسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. ھەمەل قىلسا ياكى تۈتۈننىنى پەرجىگە ئالسا، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، قوتۇر، قىچىشقاق، قارا داغ ۋە قۇبا، ناز كېسەللىرى، سەپكۈن ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 4 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىرىق ئوت، رۇمبەدىيان.

ئورۇنباسارى ئىزخىر، ئادراسمان، مىشك تارامشى.

قېلىن دارچىن

CORTEX CINNAMOMI 肉桂皮

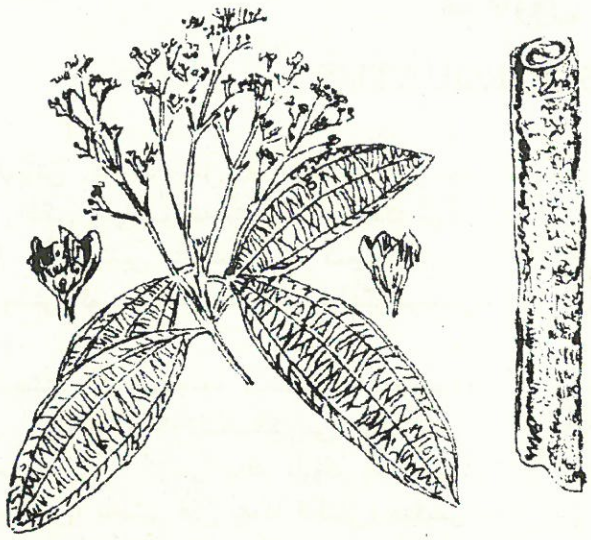
تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ قوۋزىقى، خۇش پۇراقلىق، تەمى تاتلىق، خورما رەڭدە، ئۆسۈملۈكى چوڭ، يوپۇرماق، گۈلى سەۋسەن يوپۇرمىقىغا ئوخشاش خۇش پۇراقلىق ئۆسۈملۈكتۇر. بۇ 7 خىل بولىدۇ.

1-خىلى سىرىق، خۇشبۇي، قاتتىق.

2-خىلى قىزىل، بىخ مارجاننىڭ رەڭگىدە سۇزۇك خۇشبۇي.

3-خلى ئاق سېرىققا مايىل، پۈرە-
قى يوق.
4-خلى قارا قىزىلغا مايىل.
5-خلى نېپىز، كۆك، قىزىل گۈل-
سىمان بويىدەك.
6-خلى قۇستىكە ئوخشاش گۈڭگا.
7-خلى نېپىز، قارا، سېپىق پۈرە-
قى بار.

بۇلارنىڭ ھەممىسى دارچىن ئۆ-
سۈملۈكىدىن چىقىدۇ. ياخشىسى قىزىل، خۇشبۇي، بىر ئاز ئاچچىق، سىلىق، تىلغا تەگكۈزسە تىلنى ئېچىشتۇرىدۇ.

110-رەسىم. قېلىن دارچىن

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، خەينەنداۋ، تەيۋەنگە ئوخشاش ئۆلكىلىرىدىن؛ چەت ئەللەردىن ۋىيېتنام، سەيلون، ھىندىستانغا ئوخشاش جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا، 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۋىلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، بەدەننى قۇرۇتۇش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ھۆللۈكنى قۇرۇتۇشقا، ئىششىق يەللەرنى تارقىتىشقا، سوغۇقتىن بولغان خىلتلارنى يېغىشقا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى زىيادە قىلىشقا، مېڭىنىڭ ھۆللۈكىنى تارتىشقا، بۇرۇندىن كەلگەن سۇنى قۇرۇتۇشقا، يۆتەل، ھاسىراش، ئاشقازان ئاغرىقلىرىغا، بالىياتقۇ ئاغرىقلىرىغا، سوغۇقتىن بولغان نۆۋەتلىك تەپلەرگە، دورىلارنىڭ، چايان چاقىقانىنىڭ زەھەرلىرىنى تارقىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى تازىلاش، خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن تۇتۇنىدە ئىسلىسا ياكى ھەمەل قىلسا ياخشى نەتىجە بېرىدۇ. خېمىر قىلىپ پىشانغا قويۇلسا سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 1～5 ياشلىقلارغا 0.5～1 گرامغىچە، 5～10 ياشلىقلارغا 1～1.5 گرامغىچە، 10～15 ياشلىقلارغا 2～3 گرامغىچىلىك، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچىلىك بېرىلسە بولىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۈچەي كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئەگەر بېرىشكە توغرا كەلسە سەرپىستان سۈيىگە كەتىرا قوشۇپ بېرىلىدۇ. قوۋزاقدارچىنىنىڭ تۈزى ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئۆسىدىغان جايى ۋە ئۇرۇقىغا قاراپ، قوۋزىقى قېلىن ۋە نېپىز بولۇشى مۇمكىن.

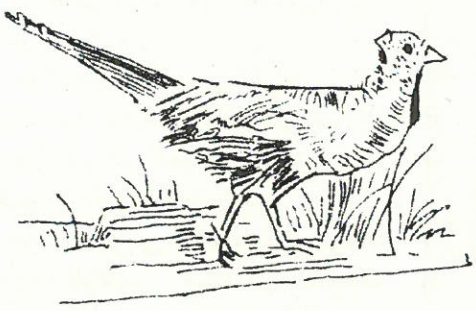
قېلىن قوۋزاقدارچىنىنىڭ خەنزۇچە « 桂摇 » (ياۋگۈي)، نېپىز قوۋزاقلىقىنى « 桂南安 » (ئەننەنگۈي) دەپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ. ئومۇملاشتۇرۇپ « 桂皮 » (گۈيپى) دەپلا ئاتىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، ئۆپكىنى تازىلاشقا، كۆكرەك ۋە قورساقنىڭ سوغۇقتىن بولغان قىزىتمىلىرىنى پەسەيتىشكە، سوغۇق بەلغەمنى بوشىتىشقا، ئىچ توختىتىشقا، باش ئاغرىقىنى، بەل ئاغرىقىنى توختىتىشقا، تەرلىتىش، ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىش، پەيلەرنى كۈچەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، قاننى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قىرغاۋۇل

PHASIANUS TORQUATUS

111-رەسىم. قىرغاۋۇل

تونۇش بۇ بىر خىل ياۋا ئۇچار جانىۋار بولۇپ، رەڭگى چىرايلىق نەقىشدار، كەكلىككە ئوخشايدۇ. كەكلىكتىن ياخشىراق ۋە كىچىكرەك.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 1-دەرىجىدە قۇرۇق. قۇرۇقلىقى كەكلىكنىڭكىدىن تۆۋەنرەك.

خۇسۇسىيتى گۆشى بەك نازۇك ۋە لەتىپ، پات سىڭىش، ياخشى قان پەيدا قىلىش، مېڭىنى، پەھمىنى قۇۋۇتلەش، ئۇنۇتقاقلىقنى، ۋەسۋەسىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ ئوچ كۇنگىچە مۇزاپىق هالدا بىسە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىدۇ. ئۆتى بىلەن قېنىنى كۆزگە تارتسا ياكى تېمىتسا، كۆزگە چۈشكەن ئاق ۋە سۇنى يوقىتىدۇ.

ئۆتى بۇرۇنغا تېمىتىلسا، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئۇنۇتقاقلىق، ۋاسۋاس ئوچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مايىقىنى بەدەنگە چاپسا، بەدەندىكى هەر تۈرلۈك داغلارنى ئالىدۇ. هاملىدار ئايالالرنىڭ تېرىسىنى ياخشىلايدۇ. قانىتىنىڭ كۈلى چاچنى قارايتىدۇ. سۆڭىكىنى بەك يۇمشاق ئېزىپ ئارپىغا ئوخشاش قىلىپ، يىرىڭلىق جاراهەتلەرگە سەپسە، جاراهەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، ئاچچىق سەپرا پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىركەنجۈبىل.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى گۆشىنىڭ تەبىئىتى ئازراق سوغۇق، زەھەرسىز. ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، پايدىلىق قان پەيدا قىلىش، ماغدۇرلاندۇرۇش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

جۈڭيى تېبابىتىنىڭ قەدىمكى كىتابلىرىدا قىرغاۋۇل گۆشىنى بۇۋاسىر بار كىشىلەرنىڭ يېيىشىنى چەكلەيدۇ. گەرچە گۆشى قىممەتلىك ئوزۇقلۇقلار قاتارىغا كىرسىمۇ، ئۇزاق مۇددەت ئىستېمال قىلىنسا، پايدىسى ئاز، زەررىي كۆپ دەپ تەۋسىيە قىلىنىدۇ (لى شىجېن).

قىرغاۋۇل قۇيرۇقىنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا تىلما (سەرمەس) كېسىلىنى داۋالايدۇ.

قىرغاۋۇل مايىقى ئۇزاق سوزۇلغان بەزگەككە پايدا قىلىدۇ.

قىرغاۋۇل مېڭىسى ئۇشۇك جاراهىتىنى داۋالايدۇ.

قىزىلگۈل

ROSAE RUGOSAE 玫瑰花

112-رەسىم. قىزىل گۈل

تونۇش بۇ بىر خىل گۈل بولۇپ، بويى 1.5～1 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان، يوپۇرمىقى يۇمىلاق ئۇزۇنچاقراق، تېنى بارماق قولدەك، بەلكى ئۇنىڭدىن سەل يوغانراق، ھەر يىلى 5-ئايدا غۇنچىلاپ ئېچىلىدۇ، بىر قېتىملا ئېچىلىپ باشقا ۋاقىتلاردا ئېچىلمايدۇ. يىلتىزى ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، ئۇنىڭ شاخچىلىرى ئىنچىكە بولىدۇ. گۈلى قىزىل، خۇش پۇراق ئېچىلىدۇ. ئېچىلىشى ئەتىگەندە كۈن چىقىش ۋاقىتلىرىدا بولىدۇ. تەمى ئاچچىق ھەم تاتلىق. بىز گۈلىنى ئىشلىتىمىز. ياخشىسى خۇش پۇراقلىق، رەڭگى قىزىلدۇر. قۇرۇسا ئاچچىق بولۇپ، تاتلىق تەمى كېتىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆكىمالارنىڭ تونۇشىچە، ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق، كۆپچىلىك ھۆل ئىسسىق دەپتۇ.

خۇسۇسىيتى ئىستىما سوۋۇتۇش، يۇرەك قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق، نېرۋا پەسەيتىش، ئىچ قاتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سىقىلغان سۇيىنى ئىسسىقتىن بولغان قۇلاق، كۆز، باش ئاغرىقلىرى ئۈچۈن تېمىتىش ھەم چېپىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ھۆلىدىن 60 گرامنى قەۋزىيەتكە بەرسە ئىچىنى بوشىتىدۇ. قۇرۇقىنى قاينىتىپ چىش، ئېغىز ئاغرىقلىرىغا چايناش ئۈچۈن بېرىلىدۇ. سوقۇپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئېغىز ئىچىگە ھەر خىل ئۇششاق مۇدۇرلار چىقىشىغا بېسىلىدۇ. كاپۇر، ئەدەس بىلەن قوشۇپ، قاياناق سۇ قۇيۇپ، كاپۇر ئېرىگەندىن كېيىن تەمىنى چىقىرىپ ئېغىزنى غار-غار قىلسا، بۇيى (پۇرىقى) مېڭگە بېرىپ مېڭە، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ ھەم چۈشكۈرۈش، زۇكام، مېڭىدىن كەلگەن سۇنى توسىدۇ، يۇزنىڭ قىزىپ ئىششىغىنىغا پايدا قىلىدۇ.

يالغۇز گۈلىنى قاياناق سۇغا چىلاپ تەمىنى چىقىرىپ ئىچسە، يۇرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، جىگەر، بۆرەك، ئۇچەيلەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ، بالىياتقۇ، مەقئەت ۋە ئېغىزدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ ھەم ئىسسىقتىن بولغان خاپىغاننى، بەھوشلۇق، يۇرەكنىڭ زەئىپلىكىدىن بولغان ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. خۇسۇسەن غۇنچىسى ئىچ سۇرۇشنى توختىتىشتا رولى چوڭدۇر. خېمىر قىلىپ ئىششقا چېپىلسا، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ. ئاشقازانغا چېپىلسا، ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ، قۇۋۋەتلەيدۇ. ھۆلىنى خېمىر قىلىپ مەقئەتنىڭ ئىششقلىرىغا قويۇلسا ئىششقنى ياندۇرىدۇ. سۇ بىلەن قاينىتىپ كىلىزما قىلسا، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. قۇرۇقىنى سوقۇپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ بالىياتقۇغا سېپىلسە، بالىياتقۇدىن كەلگەن سۇنى، سېسىق پۇراقنى يوق قىلىدۇ ھەم پەرجىنى قورۇپ كېچىكەلەشتۇرىدۇ. جاراھەتلەرگە سېپىلسە قاتۇرىدۇ. گۆش ئوندۇرىدۇ ھەم ئاكىلىغا پايدا قىلىدۇ. 9 گرامنى يېسە 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپنىڭ قىزىتمىسىنى پەسەيتىدۇ. ھۆلىنى خېمىر قىلىپ سۆگەلگە، ھەر خىل ئىششقلارغا، سۇنۇققا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ ھەم مۇنچىدا ئەزالارغا چېپىلسا سېسىق پۇراشنى كۆتۈرىدۇ. قۇرۇقىنى ھەببۇلئاس يوپۇرمىقى بىلەن سوقۇپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ

ئەزالارغا سەپكەندە تەرنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ھۆلدىن 1～5 ياشلىقلارغا 1～3 گرامغىچە، قۇرۇقىدىن 1～3 گرامغىچىلىك، 5～10 ياشلىقلارغا 6～10 گرامغىچىلىك، قۇرۇقىدىن 5 گرامغىچىلىك، 10～15 ياشلىقلارغا 8～12 گرامغىچىلىك، قۇرۇقىدىن 5～8 گرامغىچىلىك، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ ھۆلدىن 15 گرام، قۇرۇقىدىن 10 گرامغىچە بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسار ئۆز ۋەزنىنى بىلەن بىنەپشە، $\frac{1}{4}$ مەرزەنجۇش.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار داۋاملىق كۆپ ئىشلىتىلسە جىنسىي قابىلىيەتنى تۆۋەنلەشتۈرىدۇ. بېرىشتە ھەببۇزەلەم، رۇمبەدىيان بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

قىزىلگۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سېرىق (ئەقمائى) 蕊花

تونۇش بۇ قىزىلگۈل ئوتتۇرىسىدىكى ئۇششاق سېرىق ئۇرۇق بولۇپ، بۇنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. ئىسھال ھەم قاننى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇنى يۇمشاق سوقۇپ سەپسە، ئېغىزدىن كەلگەن قاننى، ئىچۇرسە ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. سۇفۇپىنى داكىغا بولاپ پەرجىنى كىچىكلەتىش ئۈچۈن پەرجىنىڭ ئۆزىگە ھەمەل قىلىنىدۇ. بالىياتقۇدىن كەلگەن قاننى توختىتىش،كىچىكلىتىش ۋە قۇرۇتۇش ئۈچۈن ماتكىنىڭ ئۆزىگە ھەمەل قىلىنىدۇ.

تەركىبى 0.04% مقداردا قىزىلگۈل مېيى (ئولئوم رۇزمارىنى)، بۇنىڭ سىرتىدا 23% ئەتراپىدا پۇبرىسىبتىن، ئاچچىق تەملىك ماددا، تاننىن ماددىلىرى، ياغلىق ماي، ئورگانىك كىسلاتا، قىزىل بوياق ماددىسى، سېرىق بوياق ماددىسى، موم ماددىسى، پۇراقلىق ئۈچۈچان ماينىڭ ئاساسىي تەركىبى كېرانول، ن-فېنىل ئېتىل ئالكاھول، فونېل ئالدېھىد، ئاز مقداردا ل-لىنالو ئول، ئېۋگېنول، نېرول، بەك ئاز مقداردا تىسترال تۇتىدۇ. قىزىل بوياق ماددىسى تىسانىندىن ئىبارەت.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى يەلنى تەرتىپكە سېلىش، قان ھەرىكىتىنى ياخشىلاش، ھەيزنى تەرتىپكە سېلىش، جىگەر، ئاشقازاننىڭ يەللىك ئاغرىقلىرى، ھەيزنىڭ نورمالسىزلىقلىرى، زەخىملىنىپ يارىلىنىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىنىسىدا قورۇغۇچى دورا سۈپىتىدە ئايالارنىڭ ھەيزى بەك كۆپ كەلگەندە، ئاق خۇن كېسەللىرىدە ۋە ئۇچەي يالۇغى، تولغاقلاردا بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك دورىلارنىڭ تەمى، پۇرىقىنى ياخشىلاش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. سانائەتتە پۇراقلىق ماي ۋە ئىسپىرت چىقىرىدىغان خام ئەشيا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

قىزىلچا

(سىلىق)

BETA VULGARIS 甜菜

تونۇش بۇ بىر خىل كۆكتات بولۇپ، يۇمىلاق، ئۇزۇنچاق، ھەر خىل شەكىلدە، تەمى تاتلىق، يوپۇرمىقى يوغان، پاقىيوپۇرمىقى شەكىلدە. رەڭگى ئاق، قىزىل بولىدۇ. ئېقى قىزىلدىن قۇۋۇۋەتلىكتۇر.

چېقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى قانىنى كۆپەيتىش، بەلغەم بوشتىش، پەينى چىكتىش، بەدەننى، باھنى قۇۋۇتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى قىزىلى سىركە، قىچا بىلەن بېرىلسە، تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىپ، ئىششقىلرىنى ياندۇرىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۇيىنى ئىستېمال قىلغۇچى دورىلار قوشۇپ بېرىلسە، دوۋساق، بۆرەك، مەسىنە كېسەللىرىگە، مۇپاسلىغا، ئۇششاق قول-پۇت بېغىش ئاغرىقلىرىغا، بەلغەم بوشتىشقا پايدا قىلىدۇ. قىزىلچا سۇيىنى ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بۇرۇنغا تارتسا، مېڭىنىڭ ھۆللۈكىنى تارتىدۇ ھەم لەقۋا، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، قول-پۇتنىڭ تىترىشى، چىش ئاغرىقىغا، كۆزنىڭ ئېقى قىزارغانلارغا پايدا قىلىدۇ.

يوپۇرمقىنى سىقىپ بادام يېغى، ھەسەل بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا ئىسسىق تېمىتىلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ، ئۆزىنىڭ سۇيىنى قاينىتىپ باشنى يۇسا، باشنىڭ پىتلىرىنى ھەم كېپەكلىششىنى يوقىتىدۇ. توغرىغا بىلەن خېمىر قىلىپ چېپىلسا، ئاق-قارا داغلارنى، چاچ چۈشكەنگە، ئۇچ لىك، قول-پۇت-نىڭ، قورساقنىڭ ۋە باشقا جايلارنىڭ ئىششقىغا پايدا قىلىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۇيىنى سۆگەل ۋە سەپكۈنلەر-گە چاپسا پايدا قىلىدۇ. خېنە بىلەن چېپىلسا چاچنى ئۆستۈرىدۇ. بادام يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، ھەر خىل قاتتىق ئىششقلارنى يۇمشىتىدۇ. قىچا ۋە ئاچچىقسۇ بىلەن يېسە كۆچلۈك يەلدىن بولغان قۇلنىجغا پايدا قىلىدۇ.

بېرىش مىقدارى 1～5 ياشلىقلارغا 5～10 گرامغىچە، 5～10 ياشلىقلارغا 15～20 گرام، 10～15 ياشلىقلارغا 25～30 گرامغىچىلىك، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 40 گرامغىچىلىك بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى چامغۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى بېرىش ۋاقتىدا خۇسۇسەن ئىچكى تەرەپلەرگە ئىشلىتىشتە ئەدەسىنى قاينىتىپ، قىچا، ئاچچىقسۇ بىلەن بېرىلىدۇ. مىجەزى ئىسسىق بولسا غورا شەربىتى ياكى ئوتروج شەربىتى بىلەن كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى كۆز پەسلىدە قىزىلچىنىڭ تەركىبىدە كۆپ مىقداردا كاروتىن بولىدۇ. بۇ، دورا سانائىتىدە پروۋىتامىن A كونسېنتراتى ئېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، قىزىلچىنىڭ تەركىبىدە كاربون-سۇ بىرىكمىلىرى بار.

قىزىل چۆپچىنى

SMILAX GLABRA ROXB 土茯苓

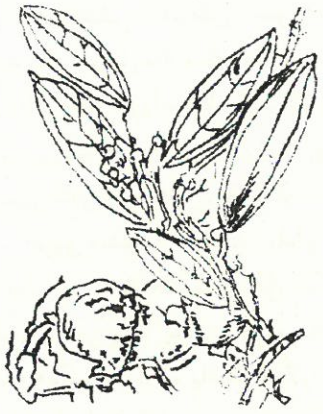
تونۇش بۇ بىر يىلتىز بولۇپ، رەڭگى گۈلابى رەڭگىدە قىزىل كېلىدۇ. تەمى بىر ئاز تاتلىق، ئۇزۇنلۇقى 20 سانتىمېتر، تومىلۇقى 3 سانتىمېتر ئەتراپىدا، ھەر خىل بولىدۇ. ئەمما ھەممىدىن ياخشىسى ۋە ئىشلىتىلىدىغىنى گولاب رەڭگىدە، قىزىل، تەمى تاتلىق، پارچىلىرى يوغان، تۈز، چىلك، بوغۇملىرى ئاز، سىلىق، يېپىسز، قاتتىق بوشلۇقتا ئوتتۇرا ھال، پۈتاقسىز، يېڭى، ئېغىر، قۇرت چۈشمىگەن، سۇدا چۆكىدىغىنىدۇر. يۇقىرىقى سۇيەتلەر بىلەن بولمىغىنى ناچار ھېسابلىنىدۇ.

چقىش ئورنى جۇڭگونىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ۋە يېڭى ۋاقتىدا ھۆل ئىسسىق.قۇرۇپ كونىرىغانچە قۇرۇق تەرەپكە مايىل بولىدۇ.

ئىسسىقلىق تەرىپىمۇ غالىب بولىدۇ.

خۇسۇسىيىتى تەرەتنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئار-تۇق ماددىلارنى تارقىتىش، تەرلىتىش، سۈيۈلدۈرۈش ۋە تازىلاش، روھىنى ساپ قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ئەزا ۋە ئىچكى بەدەن تەرىپىگە تېز ئۆتۈش، تەبئىي ھارارەتكە يارەدەم بېرىش. ئەزايى رەئىسلەرنى، ئاشقازاننى، باھنى قۇۋۇتلەش، سۈيدۈكنى،ھەيزنى ماڭدۇرۇش، كېرەكسىز ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، پالەچ، ئەزالار تىتى-رەش ۋە يېغىلىپ قېلىش ھادىسىلىرىنى، سەۋدا خاراكتېرلىك كونا باش ئاغرىقىنى، كونا نەزلە ماددىلىرىنى يوقىتىش، زېھىن ئېلىشىش، ھەر تۈرلۈك جۇنۇن، بارلىق سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىش، ماخاۋ، سىفىلىس قاتارلىق كېسەللىكلەرنى، بارلىق يامان يىرىڭلىق يامرايدىغان چاقىلارنى، تەمرەتكە، قوتۇر، قىچىشقاق، گۆشخۇرچاقا، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى يىرىڭلىق يارىلارنى، مەقئەت كېسەللىكلىرىنى، بوۋاسىر، ناسۇر، سۈيدۈك تېمىپ تۇرۇش، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرى، قارا يەر قان، سىل، سەۋدا خاراكتېرلىك قاتتىق ئىششىقلارنى، بەدەندىكى قارا داغلار، سەۋدا خاراكتېرلىك تەپلەر، چوڭ-كىچىك بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرى، يانپاش ئاغرىقلىرىنى توختىتىش، دائۇسسۆئىلەب، دائى ھەييە، دائى فىل كېسەللىكلىرىنى ساقايتىش، ئەپيۇنگە بولغان ئادەتنى قالدۇرۇش، بۇزۇلغان كۆيگەن خىلتلارنىڭ زەھەرلىكىنى يوقىتىش، بەدەننى سەمرتىش، رەڭگىنى ساپ، چىرايلىق قىلىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

113-رەسىم. قىزىل چۆپچىنى

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى ۋە شەرتلىرى ئەتراپلىق ھالدا «قارا بادىن كەبىر» دىگەن كىتابتا كۆرسىتىلگەن، شۇ بويىچە ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 6～9 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ساسفىراس ۋە ئۆشبە مەغرىبى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە، كىچىك بالىلارغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئانار.

تەركىبى ساپونىن، تانىن، رېزىنا ۋە كۆپ مىقداردا كراخمال تۇتىدۇ.

جۈگىي تېبابەتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىتى-مۆتىدىل، قۇرۇق. جىگەر، ئاشقازانغا تەسىر قىلىدۇ.

خۇسۇسىيىتى رېماتىزمنى يوقىتىش، پەيلەرنى چىكىتىش، ساپ ۋە قىزىل سىرلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

سىفىلىسنى، پۈت-قول تارتىشىپ قېلىش كېسىلىنى، سۆگەك ئاغرىشىنى، يامان يارىلارنى، كودۇمبا، غەلۋىرەكلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىنى، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىشقا بېرىلىدۇ.

مىقدارى كۇنده 20 گرامنى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

جىگەر ۋە بۆرەكنى زەئىپ كىشىلەرگە بېرىش ۋە بۇ دورىنى ئىستېمال قىلىۋاتقان مەزگىلده چاي ئىچىش مەنئى قىلىنىدۇ.

قىزىلمۇچ

(لازا-پىلپىل سۇدان-پىلپىل ئەھمەر)

CAPSICUM ANNUUM 辣椒

114-رەسىم، قىزىلمۇچ

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئېگىزلىكى زېمىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىككى گەزگىچە بولىدۇ. يوپۇرمىقى رەيھانىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى كۆك، گۈلنىڭ رەڭگى ئاق (ئالۇچىنىڭ گۈلىگە ئوخشاش ۋە ئالۇچە-نىڭ گۈلىدىن بەك ئۇششاق). مېۋىسى ئۇزۇن 4 سانتىمېتر-دىن 10 سانتىمېترغىچە بولىدۇ. بېغى تەرىپى يوغان، ئۇچى تەرىپى كىچىك، يۇمىلاق، خام چاغدا كىچىك ۋە كۆك بولىدۇ. پىشقاندا قىزىرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇرۇقى خام چاغدا ئاق، پىشقاندا سارغۇچ بولىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ چوڭلۇقى ئىتياڭىقىنىڭ مقدارىدا بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى بەك ئۆتكۈر ئاچچىق.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىلىك ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى قويۇق يەللەرنى تارقىتىش ۋە چاپلاشقاق بەلغەم خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. شۇ مەقسەتلەردە قوللىنىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 6 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساقتا (قۇۇقتا)، ئۆپكىگە، گالغا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىرنىقماي، ئادەتتىكى ياغ ياكى ھەسەل سوغ مىجەز كىشىلەرنىڭ مىجەزىنى نورمالالاشتۇرىدۇ.

تەركىبى كۆپ ۋىتامىن C تۇتىدۇ ۋە ئاچچىق، تەركىبى كاپزايتسىن، تېرىسى كۆپ مقدارda. لازىنىڭ قىزىللىق ماددىسى كاپسانتىن ۋە ۋىتامىن A مەنبەسى بولغان كاروتىن تۇتىدۇ، يەنە ياغلىق ماي، ئاز مقدارda ئۇچۇچان مايلار بولىدۇ، ئۇرۇقىدا لازا يېغى بار.

تەسىرى مەددە چۈشۈرۈش، تەرلىتىش، ئىشتەھا ئېچىش تەسىرى بار. سىرتقا ئىشلىتىلسە تېرىنى قىزارتىدۇ، چاچ ئۆستۈرىدۇ.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ فارماكوپىيە كىتابىدا (دورىلارنى قانۇن بىلەن بەلگىلەيدىغان قارا بادىنغا ئوخشاش كىتاب-تەھرىر) لازىنىڭ قۇرۇق تالقىنىدىن 10 گرام ئېلىپ ئىسپىرتتىن 90 گرام قوشۇپ تىنكتۇرا (ھاراقتا چىلانغان تىندۇرۇلما) تەييارلاپ يەللەرنى يوقاتقۇچى ۋە قوزغاتقۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىش بەلگىلەنگەن. بۇنىڭ بىلەن تاماق ھەزىم قىلىش ناچارلىقتىن ئۇچەيگە يەل تولۇپ قېلىشلار داۋالىنىدۇ.

مەلھەم راسلاپ رېماتىزملىق مۇپاسىل ئاغرىقلىرىنى، يەل ئاغرىقلىرىنى، گۆش ھەم نېرۋىلارنىڭ ئاغرىقلىرى داۋالىنىدۇ. بادامچە بەز (كىچىك تىل يېنىدىكى بەزلەر)نىڭ ياللۇغى، گال ئاغرىقلىرىدا لازا تىنكتۇرىسىغا سۇ قوشۇپ چايقاشقا بېرىلىدۇ.

جۇڭيىلار لازىنى ئىسسىق دەپ قارايدۇ، ئۇنىڭ قاياناتقان سۇيى بىلەن ئۇششۇگەن جايلارنى يۇيۇپ داۋالايدۇ، ئىچىلسە سوغۇق مىجەزنى تەڭشەيدۇ، يەل ھەيدەيدۇ، سوغۇقلۇقنى ھەيدەيدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، ھەزمىگە ياردەم بېرىدۇ، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ؛ لازىنى كۆيدۈرۈپ تۈتۈنى بىلەن ئىسلسا چۈچۈن (چۇسى) قاتارلىق ھاشاراتلار ئۆلىدۇ.

مقدارى كۈنىگە بىر گرامنىڭ 3/10 قىسمىدىن بىر گرامغىچە قاينىتىلما، سۈفۈپ، ھەب تەييارلاپ ئىچكۈزۈلىدۇ، سىرتقا ماي دورىسى ياكى ھاراقتىكى چىلانمىسى ئىشلىتىلىدۇ.

قۇ

(ھۇممار بوستانى-چۇكا)

RUMEX ACETOSA 酸模

511-رەسىم، قۇ (ھۇممار)

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھ بولۇپ، 80 دىن 180 س.م ئېگىزلىكتە ئۆسىدىغان ئاچچىق يوپۇرماقلىق، تېنىسى، يوپۇرمىقى، يىلتىزى قىزىل، ئۇرۇقى نېپىز، غىلاپنىڭ ئىچىدە قارا، قىزىل، ئۇششاق پارقىرايدىغان ئۇچ بۇرجەكلىك كېلىدۇ. ھۇممار جەمئىي 3 خىل بولۇپ، تاغنىڭ، ئۆلكىنىڭ، سۇنىڭ دەپ ئايرىلىدۇ.

ئۆلكىنىڭ ئىككى قىسمىغا بۆلۈنۈپ، يوپۇرمىقى كەگرەك، تەمى بىمەزە، بۇنى تاغنىڭ قىزىلچىسى ياكى قوزاغىلاقى دەيدۇ. يەنە بىر قىسمى يوپۇرمىقى نېپىز، ئاچچىق بۇنى ھۇممار بوستانى دەيدۇ. يىلتىزى، تېنىسى، يوپۇرمىقى قىزىل، ئۇرۇقى قارامتۇل، قىزىل (جىگەر رەڭدە)، پارقىرايدىغان 3 بۇرجەكلىك، ئىككىنچى قىسمىنىڭ گۈلى يوق، ئاچچىق بولىدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق، ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاۋۋالىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى چېكىملىكنىڭ خۇمارىنى يوق قىلىشقا، قەي توختىتىشقا، جىگەر كېسىلىگە، ئىشتىھا ئېچىشقا، زەھەرلىك ھاشاراتلار چاقماندىكى ئاغرىقنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. قاينىتىپ بېرىلسە ئارقا پىشابىنى يۇمشىتىدۇ. سىماق بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، ئۇچەي كېسىلى، ئۇچەي جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. سوقۇپ، تاسقاپ، قورۇپ زەيتۇن يېغى، بىر ئاز يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، زىرە، ئانار سۇيى قوشۇپ ئىچىلسە، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ئۆزىنى دەملەپ بەرسىمۇ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

سوقۇپ شاراب بىلەن خېمىر قىلىپ خانازىرغا، قولاق ئارقىسىدىكى ئىششىققا، قىچىشقاققا ۋە بەرەسكە، تەمرەتكىگە سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تازغا، زەيتۇن يېغى ۋە زەپەر بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ قۇرۇق جاراھەتلەرگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 1 دىن 5 ياشلىقلارغا 5～10 گرامغىچە، 5～10 ياشلىقلارغا 10～20 گرامغىچە، 10～15 ياشلىقلارغا 20～30 گرامغىچە چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 40 گرامغىچىلىك بېرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى ئوترۇج.

دەققەت قىلدىغان ئىشلار جىنسىي قابىلىيىتى ئاجىز كىشىلەرگە بېرىلمەيدۇ. شەربىتى رۇمان بىلەن قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى كالتسىي ئوكسىلات-خىرىزوپىنول، ئىمودىن، ئاتسىد تاننىك تۇتىدۇ.

جۈملىنى تېپابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى تەمى ئاچچىق، سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى ھاشارات ئۆلتۈرۈش، قان توختىتىش، ئىچ توختىتىشتىن ئىبارەت. يېڭى چۆپ ۋە يىلتىزى، گۈلى ئىشلىتىلىدۇ. سقىلغان سۈيى ياكى چىلانغان سۈيى بېرىلىدۇ. يېڭى يوپۇرماق، غول (تېنى) ۋە يىلتىزلىرىنى سوقۇپ سۈيىنى چىقىرىپ قىچىشقاق، تەمرەتكە داۋالىنىدۇ. شۇ سۈغا لاتىنى چىلاپ تاڭسا، يامان جاراھەتلەرنىڭ زەھىرىنى تارتىۋالىدۇ. جاراھەتنىڭ ساقىيىشىنى تېزلىتىدۇ، قېنىنى توختىتىدۇ. سۈيى ئىچكۈزۈلسە، چوڭ-كىچىك تەرەتنى ماڭدۇرىدۇ. ئىسسىتمىنى پەسەيتىدۇ، قۇرۇتۇلغان گۆشنى قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئىستما پەسەيتىش ئۇنۇمىنى بېرىدۇ.

گوللاندىيە ھاكىملىرىنىڭ تەجرىبىسىچە، ھۈممازنىڭ يېڭىسى داۋالاش ئۇنۇمىگە ئىگە. قۇرۇغاندىن كېيىن داۋالاش ئۇنۇمى يوقىلىدۇ، شۇڭا ھۆل ۋاقتىدا سقىپ سۈيىنى چىقىرىپ ئىشلىتىدىكەن. ئۇلار ھۈممازنى سالقىنلاتقۇچى قابىز (قورۇغۇچى) دورا سۈپىتىدە قىزىتما پەسەيتىش، يۇرەك قىزىپ ئۇسساشنى توختىتىش. قان بۇزۇلۇشتىن بولغان قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. يەنە ئۇلارنىڭ پىكرىچە ھۈممازنىڭ سۈيى قانىنى تازىلىغۇچى تەسىرگە ئىگە. شۇنىڭ ئۈچۈن قاندىكى يامان ئامىللاردىن بولغان جۈدەپ كېتىش (كاخېكسىيە) كېسىلىنى داۋالايدۇ. تېرىدىكى پارازىت ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈپ قوتۇر، تەمرەتكىلەرنى داۋالايدۇ. يىلتىزى، يوپۇرماقلىرىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچكۈزۈش ياكى سەي ئورنىدا ئىستېمال قىلىش ئارقىلىق، قان قۇسۇش، ئىچىدىن قان كېتىش، بۇۋاسىر قاناش، قانلىق تولغاق كېسەللىرىنى ساقايتقىلى بولىدۇ. سقىپ چىقىرىلغان سۈيىگە قېيام ياكى قەنت قوشۇپ يۇقىرى قىزىتمىلىق كېسەللەرگە سالقىنلاتقۇچى ئۇسسۇلۇق سۈيى ئورنىدا بېرىشنى تەكلىپ قىلىشىدۇ.

سۇدىن چىقىدىغان قۇ-ھۈممازمائى

تونۇش سۇنىڭ بويىدا يوپۇرمىقى، كاسىنە يوپۇرمىقىغا ئوخشاش قاتتىق بولىدۇ. گىياسى نېلۇپەرنىڭ گىياسىغا ئوخشايدۇ. يىلتىزى قىزىلچىغا ئوخشاش. ئۇرۇقى قىزىللىقا مايىل قارا، تەمى تېتىقسىز، بۇ كالا ھۈممازى سۇ قىزىلچىسى دېيىلىدۇ.

چىقىدىغان ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، خاپىغان، نېرۋا پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى تاغنىڭ ھەم ئۆلكىنىڭكى ئىشلىتىلىشى بىلەن ئوخشاش.

ئىشلىتىلىش مقدارى بۇمۇ يۇقىرىدىكىلەرگە ئوخشاش.

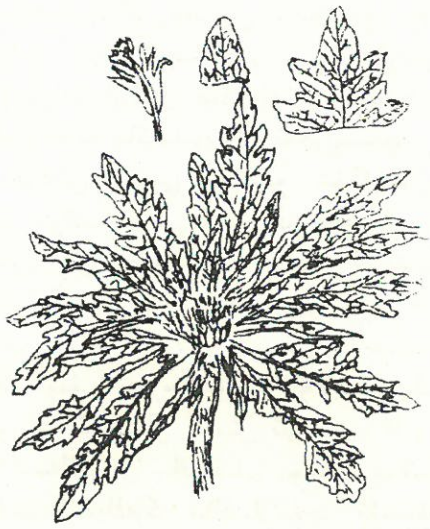
ئورۇنباسارى ئوتروج.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ۋە قالايمىقان ئىشلەتمەسلىك لازىم.

قۇسته

(قۇسته شېرىن، قۇسته تەلخ)

JURINFA SOULIFI 木香

116-رەسىم، قۇسته

ئېلىمىزده بىر گۇرۇپپىغا مەنسۇپ، ئەمما شەكلى ئوخشمايدىغان، تەركىبى، تەسىرى بىر-بىرىگە يېقىن كەلگەن 3 خىل ئۆسۈملۈك ئىشلىتىلىدۇ.

1. يۇن مۇشياك ياكى گۇاڭ مۇشياك （云木香）（广木香） لاتىنچە RADIX SAUSSUREAE LAPPA-قۇسته تەلخ. بۇ ئەسلىدە ھىندىستاندا تېكلىدىغان بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى ئارقىلىق كىرەتتى. ھازىر گۇاڭدۇڭدا تېرىپ نەتىجە قازىنىلدى. سۈپىتى چەت ئەلدىن كىرگىنى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش، كۆپ مىقداردا مەھسۇلات ئېلىنماقتا.

3. يۆجۇۋەن مۇشياك RADIX YUEHSI 越雕木香 MUSHIANG.

3. （川木香） RADIX JURINEAE چۇەن مۇشياك.

ھازىر قۇسته شېرىن ئورنىدا ئىشلىتىۋاتقان مۇشياك مۇشۇ 2، 3-خىلدىن ئىبارەت بولۇپ، سەچۇەن ئۆلكىسىنىڭ ئابەي زاگزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدىن، سۇڭيەن لىشەن، يائەت ۋىلايىتىنىڭ باۋشىك قاتارلىق جايلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تونۇش: بۇ بىر خىل يىلتىز بولۇپ، مەرگىيانىڭ يىلتىزىغا ئوخشايدۇ. ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۆرە تۇرىدىغان تېنىسى يوق. زېمىنغا يېپىلىپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ 3 خىل بولىدۇ (يۇقىرىقىدەك 3 خىل). 1-خىلى: تاتلىق، ئاق، بىر ئاز سېرىقلىق تەرەپكە مايىل. يېنىك خۇش پۇراق بولىدۇ. بۇنى قۇسته بەھرى ۋە قۇسته ئەرەبى دەپ ئاتىلىدۇ. 2-ئاچچىق. رەڭگى قارا تەرەپكە مايىل، ئىچكى قىسمى سېرىق تەرەپكە مايىل. تومۇ، يېنىك، پۇرىقى ئاز. بۇ 2-خىلى قۇسته ھىندى دەپ ئاتىلىدۇ. 3-خىلى قىزىللىق تەرەپكە مايىل ۋە ئېغىر، ئېغىرلىقتا شەمشەت دەرىخىنىڭ ياغىچىغا ئوخشايدۇ. خۇشبۇي، ئاچچىقلىقى يوق. بۇ 3-خىلى زەھەر بولۇپ ئادەم ئۆلتۈرىدۇ. ئەگەر «مۇتلەق قۇسته» دەپ ئاتالسا، قۇسته شېرىنى كۆزدە تۇتىلىدۇ. بەزىبىرلىرىدىن سەپرانىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. بۇنى ناچار دەپ تونۇيمىز.

قىسقىچە ئېيتقاندا: بۇ قۇستەنىڭ مەنپەئەتى چوڭ مۆتىۋەر دورىلارنىڭ جۈملىسىدىن دەپ تونۇلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى يېڭى، قۇرت يېمىگەن، رەڭگى ئاق، تەمى تاتلىق، خۇشبۇي، توم ۋە گۆشلۈكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چاينىسا بىر ئاز تىلنى قورۇيدۇ ۋە پوستى نازۇك بولىدۇ. بۇنىڭدىن قالسا قۇسته شاھى. بۇنىڭ قۇۋۋىتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزده شىزاڭدىن، ئەرەبىستان، سۇرىيە ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبسۈتى 3-دەرىجىدە قۇسۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيىتى ئەزايى رەئىسەنى (باشتىكى ئەزالارنى) قۇۋۇتلەش، پەيلەرنى قۇۋۇتلەش، باھنى قۇۋۇتلەش، ھۆل سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرنى يوقىتىش، قىزىتىشقا تېگىشلىك ئەزالارنى قىزىتىش، مېڭىنى قۇۋۇتلەش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسيىتىگە ئىگە.

ھەسەل ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن ئىچىلىدۇ ياكى ھەسەل بىلەن ئەزاغا چاپسىمۇ بولىدۇ. قوي ياكى كالا يېغى بىلەن بىللە ياغلانسىمۇ بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى قۇستىنى يامغۇر سۈيىگە چىلاپ، شۇ سۈنى بۇرۇنغا تېمىتسا، كونا باش ئاغرىقىغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ سوغۇقتىن بولغان توسالغۇسىنى ئاچىدۇ. كۆيدۈرۈپ تۈتۈننى پۇرىسا، زۇكامنى يوقىتىدۇ ۋە بەدبۇيلۇقلاردىن پەيدا بولغان ۋابانى يوقىتىدۇ. 4 گرامنى ھاراق ۋە ئەمەن بىلەن قوشۇپ ئىچسە، كۆكرەك كېسەللىكى، ھۆمدەش كېسەللىكى ۋە كونا يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن يالانچۇق تەييارلاپ يالسا، كۆكرەكنىڭ شىلىمشىق خىلتىلرىنى تازىلايدۇ. بىقىن ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، قۇستىنى ھەسەل بىلەن ئىچسە ھۆللۈكلەرنى ۋە بەلغەملەرنى يوقىتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئاشقازان، جىگەر، بۆرەك ۋە دوۋساقنى قۇۋۇتلەيدۇ ھەم شۇ ئەزالارنى قىزىتىپ، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قورساقنىڭ گۆشلىرىنىمۇ قۇۋۇتلەيدۇ. جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. تالنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. يەرقان، كىندىك چۆرىسىنىڭ ئاغرىقى ۋە رەھىم (بالىياتقۇ) ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر سوغۇق سۇ بىلەن ئىچسە، ئۇچەيلەردىكى ئۇششاق قۇرت مەددىنى ۋە باشقا مەددىلەرنى چۈشۈرىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. بۇي سېلىپ (كۆيدۈرۈپ) تۈتۈننى پاكىزە لاتىغا ئېلىپ ھەمەل قىلىنسا، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. بالىياتقۇنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ (قۇستىنى قاينىتىپ، ئىلمان ھالدىكى سۈيىدە ئولتۇرسا (ۋاننا قىلىنسا) ۋە قۇستە بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). ئەگەر 1.5 گرامنى سۇغۇپ قىلىپ ھەسەل ياكى شاراب بىلەن ئىچسە باھنى كۈچلەندۈرىدۇ. قۇستىنى يۇمشاق ئېزىپ خېمىر قىلىپ جىنسىي ئەزاغا چاپسا ياكى قۇستىنىڭ يېغى بىلەن ياغلىسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئەگەر قۇستىنى سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە، 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان كونا تەپنى يوقىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، زەيتۇن يېغى بىلەن بەدەنگە چاپسا، بەلغەم خاراكتېرلىك تىترەيدىغان تەپلەرنى يوقىتىدۇ. تەپ تۇتۇشتىن ئىلگىرى ئىستېمال قىلسا، ئۇنى يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل سۈيى بىلەن قوشۇپ بەدەنگە چاپسا تېرىدىكى سەپكۈن، داغلارنى يوقىتىدۇ. ئۇنى سىركە، سەنۇبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى، ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپسا، چاچ چۈشۈپ كېتىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. چېچى چۈشۈپ كەتكەن ئورۇنلارغا چاچ ئۇندۇرىدۇ. ئۇندىن باشقا، تېرە كېسەللىكلىرىگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. كونا قۇستىنى يۇمشاق ئېزىپ ھۆل يېرىڭلىق چاقىلارغا سېپىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆلى (بېڭىسى) تېرىگە قاپارچۇق پەيدا قىلىدۇ. قۇستىدىن 4 گرامنى ئۇزۇم ھارىقى ۋە ئەمەن بىلەن بىللە ئىچسە ئىلان، چايانغا ئوخشاش زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى تېرىنىڭ تېشىغا تارتىپ، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 3 گرامدىن 4 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلسە بولىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

ئورۇنباساري يېرىم ۋەزنىدە ئاقىرقەرھا ياكى باراۋەر ۋەزنىدە خىتمى.

قۇستە يېغى تەييارلاش ئۇسۇلى 160 گرام ئاچچىق قۇستىنى چالا سوقۇپ، بىر كېچە-كۈندۈز ھاراققا چىلاپ، ئاندىن كېيىن سىقىپ سۈزۈپ، بىر كىلو 600 گرام زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ كۈچسىز ئوتتا قاينىتىلىدۇ. شاراب تۇگەپ يېغ قالغاندا ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

يېغىنىڭ تەبسۈتى قۇرۇق ئىسسىق.

يىغىنلىك خۇسۇسىيتى پەيلەرنى، باھنى ۋە بارلىق ئەزالارنى قۇۋۇتلەيدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئاشقازان سۈيۇقلۇقىنى ۋە جىگەر سۈيۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. سەۋدا، بەلغەم خاراكتېرلىك تىترەيدىغان تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. چاچلارنى قۇۋۇتلەيدۇ، ئۆستۈرىدۇ، ئىچسە ۋە ياغلانسمۇ بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 21 گرامغىچە.

تەركىبى يۇن مۇشياكىنىك تەركىبىدە 3%～1% ئۇچۇچان خۇش پۇراق ماي، 6% دەرەخ يېغى، قۇستەتەلخ ئالكالوئىدى-ساۋسۇرىن ۋە 18% قەنت ماددىلىرى تۇتىدۇ. ئۇچۇچان مايىنىك ئاساسىي تەركىبى: ئاپلو تاكسېن، كوستېئىن، كوستوس لاكتون، دىھدرو كوستوس لاكتون، كوستوس ئاتسىد، كوستول، ئاز مىقدارىدا كامفېن فېللاندرىن تۇتىدۇ.

ئەرەبىستان، ھىندىستاندىن چىقىدىغان قۇستىلەرنىڭ تەركىبىدە ئىنۇلىن، ھېلېنىن، كوستېئىن، كامفېن، فېللاندرىن، يېپلىم، مۇم ۋە باشقا ماددىلار تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى چەت ئەل ۋە مەملىكىتىمىزدىن چىقىدىغان قۇستىلەرنى جۇڭيىلار ئوخشاشلا قۇرۇق ئىسسىق ھېسابلايدۇ. جۇڭيىلار تەلماتىچە تالنى، قېرىننى ساغلاملاشتۇرىدۇ. يەللەرنى، توسالغۇلارنى ھەيدەيدۇ. ئاغرىق توختىتىدۇ. قورساقتىكى بالىنىڭ چۈشۈپ كېتىش خەۋپىنى يوقىتىدۇ. ئاساسەن مەيدە كۆپۈپ ئاغرىش، تاماق ھەزىم قىلىشى ئاجىزلىشىش، قۇسۇش، ئىچ ئۆتۈش، قان تولغاق، كۆتەن چىڭقىلىش، بالا چۈشۈپ كېتىش ئېھتىمالى بولغاندا توختىتىش، تەرلىتىش، تالقانلاپ كېيىملەرگە چېچىلسا ھاشارات ئۆلتۈرۈش، مەلۇم دەرىجىدە باھنى قۇۋۇتلەش ئۇچۇن بېرىلىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ئېلىمىزنىڭ خېبېي، جېجىياڭ، سىچۇەن قاتارلىق جايلىرىدا بىر خىل گىياھ بولۇپ ئۇنى تۇمۇشياڭ 土木香 INULA HELENIUM دەپ ئاتايدۇ. بۇنىڭ مېۋىسى بولۇپ 马兜铃 (ماداۋلىك) لاتىنچە ARISTOLOCHIA DEBILIS SIEB ET ZUCC دەپ ئاتىلىدۇ. مېۋىسى ئالكولوئىد ئارستولوخىن تۇتىدۇ. يىلتىزى تۇمۇشياڭ دەپ ئاتىلىپ، پۇراقلىق ياغ ۋە ئارستولوخىن كىسلاتاسى تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى

مېۋىسى سوغۇق تەبىئەتلىك، زەھەرسىز ھېسابلىنىپ، يۆتەل پەسەيتىپ، بەلغەم بوشىتىش تەسىرىگە ئىگە. زىققە، ئۆپكە شاخلىرىنىڭ ياللۇغى (برونخىت)، يۆتەلدىن ئاۋاز بوغۇلۇش، قان تۈكۈرۈشلەر داۋالىنىدۇ. سىرتقى تەرەپكە بوۋاسىر قانىغاندا، مەقئەتنىڭ ئەتراپى ئىششىغاندا ئىشلىتىدۇ ھەمدە زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان يارىلاردا زەھەر قايتۇرغۇچى دورا سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

يىلتىزى تۇمۇشياڭ ئىسسىق تەبىئەتلىك، زەھەرسىز دورا ھېسابلىنىپ، تەرەت توختاتقۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۈچى خۇسۇسىيەتكە ئىگە. قورساق ئاغرىق، ئىچ سۈرۈشلەرگە پايدا قىلىدۇ.

قۇشقاچ

(ئۇسپور)

PASSER MONTANUS 麻雀

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ئۇچار قۇش بولۇپ، تېنى كىچىك، يۇرتنىڭ ۋە جاڭگالنىڭ دەپ 2 خىلغا بۆلىنىدۇ. جاڭگال قۇشقىچىنىڭ تېنى چوڭراق، تۇمشۇقى ئىنچىكە ئۇزۇنراق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى دۆلىتىمىزدىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى بەدەننى قىزىتىش ۋە سەمرىتىش، ھول مىزاج كىشلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى كۈچەيتىش ۋە مەنىنى زىيادە قىلىش، پەيلەرنى چىڭتىش، يۈرەكنى، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سوغۇقچان، ھۆل مىجەز كىشلەرگە توغرا كېلىدۇ، قۇشقاچ بالىسىنىڭ گۆشىمۇ جىنسىي ئەزاسىنى كۈچەيتىشتە ياخشى (بولۇپمۇ تۇخۇم سېرىقى ۋە زەيتۇن يېغى بىلەن قورۇپ يېسە)، تۇخۇمىمۇ شۇنداق تەسىرگە ئىگە. قۇشقاچ بەدەننى سەمرىتىشتە تەڭدىشى يوق. قۇشقاچنىڭ مېڭىسى شاراب بىلەن ئىچكۈزۈلسە ۋە ھەمەل قىلىنسا، تۇغماس ئاياللار تېزدىن ھامىلدار بولىدۇ. قۇشقاچ گۆشىنى يېيىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى شۇكى، گۆشىنى ئاچچىقسۇ، ئانار سۇيى ياكى غورا بىلەن قورۇما قىلىپ يېسە پات سىڭىدۇ. چۈنكى گۆشى قاتتىق، ئىسسىقتۇر. قۇشقاچ تېنى ئاق چۈشكەن كىشىگە تېمىتىلسا، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىدۇ، قۇشقاچنىڭ پوقى بەك قۇرۇق ئىسسىق، كۆزگە تارتسا، ئاقنى ئالىدۇ. بەدەنگە چاپسا، سەپكۈن داغلارنى يوقىتىدۇ. تۇكرۈك بىلەن ئېزىپ سۆگەلگە چاپسا سۆگەلنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى يېيىش ئۈچۈن بىرىدىن ئىككىسىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشلەرگە زىيان قىلىدۇ. چۈنكى بەك ئىسسىق.

تۈزەتكۈچىسى ئانار سۇيى، غورا، ئاچچىقسۇ ۋە سىركەنجۈبىل.

1-قۇشقاچ گۆشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز.

خۇسۇسيتى كونا ھېساب بويىچە 3-ئايدا يېسە باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ، پەرزەنت بولۇشقا سەۋەبچى بولىدۇ.

قۇشقاچ گۆشى مەنىنى زىيادە قىلىدۇ، بەز ئەزانى قۇۋۇتلەيدۇ، نەپەس سىقىدىغان كىشلەر دائىم يېسە مەنپەئەت قىلىدۇ. بەل ۋە تىزنىڭ سوغۇقلۇقىنى ئالىدۇ، سىيىشنى قىسقارتىدۇ، خۇن كۆپ كېتىشنى داۋالايدۇ. ئەڭ ياخشىسى كونا ھېساب بويىچە بىرىنچى ئايدىن 10-ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا يېيىش پايدىلىق (قۇشقاچ گۆشىنى دۇجياڭ بىلەن ئىستېمال قىلسا، يۈزگە داغ چۈشۈرۈپ قويىدۇ).

2. قۇشقاچ تۇخۇمى تەبىئىتى-ئىسسىق، زەھەرسىز.

ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئاجىزلىقلىرىنى داۋالايدۇ، مەنىنى كۆپەيتىدۇ، بالا كۆرۈشكە سەۋەبچى بولىدۇ. قۇشقاچ تۇخۇمىنى ئەركەك سېرىقچېچەك ئۈرۈقىنىڭ تالقىنى بىلەن ھاراقتا قوشۇپ ئىچسە، ئەرلەرنىڭ جىنسى ئاجىزلىقى (دوختۇرلار ئىمپوتېنسىيە دەيدىغان كېسەل)نى داۋالايدۇ، ئاياللارنىڭ خۇن كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچنى راۋان قىلىدۇ، گرىژنىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3-قۇشقاچ جىگىرى باھىنى قۇۋۇتلەيدۇ، كۆزگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4-قۇشقاچ مېڭىسى پاختىغا تەڭكۈزۈپ قۇلاققا قاپلاپ قويۇلسا گاسلىقنى داۋالايدۇ، كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ئۆسۈملۈك ياغلىرى بىلەن چاپسا ئۇشۇككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5-قۇشقاچ مايىقى خەنزۇچە 白丁香 (بەي دىڭشياڭ-ئاق قەلەمپۇر) دەپ ئاتىلىدۇ. لاتىنچە FACCES PASSERUM دەيدۇ. بۇ جۈڭگىي تېبابىتىدە قەدىمدىن مۇھىم دورىلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىپ، ئادەتتە ئەركەك قۇشقاچنىڭ مايىقى ئىشلىتىلىدۇ. ئەركەك قۇشقاچ مايىقىنىڭ ئىككى بېشى ئۈچلۈق، چىشى قۇشقاچ مايىقىنىڭ ئىككى ئۈچى توم (يۇمىلاق) كېلىدۇ. جۈڭىلارنىڭ قارىشىچە، قۇشقاچ مايىقى قۇرۇق، ئىسسىق، ئازراق زەھەرلىك بولۇپ، ئىچىدىكى قاتتىقلىقلارنى يوقىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش تەسىرى بار.

ئىچىشكە بېرىلسە ئىچكى ئەزادا توپلىنىۋالغان مونەك تۇگۈنچىلەرنى يوقىتىدۇ، گرىژنىنى داۋالايدۇ، سىرتتىن كۆزگە ئىشلىتىلسە، كۆزدىكى ئۇنگەن گۆشنى (دوختۇرلار پتېرىگىيۇم دەيدۇ) ۋە كودۇمبا، چىيقانلارنى داۋالايدۇ.

ئەسكەرتىش تاغ قۇشقىچىنى خەنزۇچە 麻雀山 (شەن ماچياۋ)، لاتىنچە

PASSER RUTILANS TEMMINCK دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ مايىقىمۇ يۇقىرىقىدەك تەسىرلەرگە ئىگە.

قۇلقۇل

(قلقل)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۆسۈملۈكى كەندىرنىڭ ئۆسۈملۈكىگە ئوخشايدۇ. تېنىسى قىزىل تەرەپكە مايىل، شاخلىرى ئۇزۇن، يوپۇرمىقىنىڭ بويى ئېگىز، گۈلى ئاققا مايىل، ئۇرۇقى غىلاپلىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، يېرىك-يۇمىلاق. چوڭلۇقى قارىمۇچتىن چوڭراق ھەم سىلىق.

ئۇرۇقىنىڭ تاشقى تەرىپى قارا تەرەپكە مايىل. ئۇرۇقىنىڭ ئىچىدىكى مېغىزى ئاق، تاتلىق، بىر ئاز شىلىمشىق، ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇنىڭ مېغىزىدۇر.

چىقىش ئورنى ھىندىستاندىن ۋە ئېلىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى باھقا قۇۋۋەت بېرىش ۋە قوزغاش، بەدەننى سەمرتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قايسى خىلدا ئىشلەتسىمۇ باھقا قۇۋۋەت بېرىدۇ، ھەرىكەتلەندۈرىدۇ ۋە بەدەننى سەمرتىدۇ. بولۇپمۇ كۈنجۈت، ناۋات، قەنت ياكى ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىشلەتسە، بۆرەكنىڭ ۋە دوۋساقنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى قۇرغىنىنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى 15 تىن 30 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلەتسە باش ئاغرىتىدۇ، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ. ھەيز كېسەللىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى قورۇۋېتىش، سىركەنجۈبىل، قەنت ياكى ھەسەل بىلەن يېيىش.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئاق تۇدەرى، سەنۇبەر ئۇرۇقى ياكى مۇغاس، يېرىم ۋەزنى مىقداردا ئەبىھەل ۋە 1.5 گرام مىقدارى خىيارنى ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى.

ئەسكەرتىش

قۇلقۇلنى لاسانى لوغە تۈلئەدەۋىيەدە ئانار دەشتى، رۇما بەررى، گۈلنار دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى ھەببى قۇلقۇل (قۇلقۇلان) دېگەن نام بىلەن كۆرسىتىپ، ئاخىرىدا ئانار چېچىكى ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان.

بۇ يەردە كۆرسىتىلگىنى بىلەن پەرقلىق بولۇپ قالغىنى ئۇچۇن لاتىنچە، خەنزۇچە ناملىرى بەلگىلەنمىدى.

قۇل يىلىن

(ۋەرەل)

تونۇش بۇ جاڭگالدا بولىدىغان بىر خىل ھايۋان بولۇپ، ئۆزى ھىردوندىن چوڭراق بولىدۇ. ئەما بېشى كىچىك، قۇيرۇقى ئۇزۇن. كېلەرنىڭ قۇيرۇقىدىن كۆچلۈك ۋە توم. تېرىسىنىڭ رەڭگى قارا، يېرىك ئالا-بۇلماچ سېرىق سىزىقلىرى بار.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى يەللەرنى تارقىتىش، تىكەن، ۋاشاق ئوق قاتارلىق نەرسىلەرنى ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان زەھەرنى ئۆزىگە تارتىش، كۆزدىكى ئاقنى، بەدەندىكى ھەر تۈرلۈك داغلارنى يوقىتىش خۇسۇسيىتى-گە ئىگە. قالغان خۇسۇسيەتلەردە سەقەنقۇرنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ.

ئىشلىتىش ئورنى ئەگەر ۋاشاق ئوقى كىرگەن ياكى تىكەن كىرگەن ئەزاغا قول يىلىن نىڭ گۆشىنى تاڭسا، ۋاشاق ئوقى تىكىننى تارتىپ ئالىدۇ، زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان جايغا تاڭسا، زەھەرنى ئۆزىگە تارتىپ ئالىدۇ. زەيتۇن يېغىدا ئوبدان قاينىتىپ مەزكۇر ياغ بىلەن ياغلانسا، تېرىدىكى جاراھەت ئىزلىرىنى، قىچىشقاقنى، دائۇسسۆئىلەپنى، قۇبانى يوق قىلىدۇ. كۆزگە تارتسا كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. گۆشنى ياكى يېغىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە بەدەننى سەمرىتىدۇ. يېغى بىلەن ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى ياغلىسا، جىنسى ئەزانى قۇۋۋەتلىك قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى كېپلەر. يېغىنىڭكى: سەقەنقۇر يېغى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار گۆشنى يېسە دىققەتچىلىكنى كەلتۈرىدۇ.

تۇزەتكۈچسى سىركە ۋە سېرىقماي.

قۇندۇز قەھرى

TESTIS LUTRAE

水獺睾丸

117-رەسىم، قۇندۇز قەھرى

تونۇش بۇ بىر خىل سۇ ھايۋىنىنىڭ ئۇرۇق بېزى بولۇپ، بىر-بىرىگە چاپلىشاڭغۇ 2 دانە بولىدۇ. بۇ ھايۋان ئۈيغۇرچە قاما دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى ۋە ئىشلىتىلىدىغىنى سېرىق ياكى قىزىل، خۇشبۇي تېز ئېزىلىدىغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-نىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 2-دە قۇرۇق.

خۇسۇسيىتى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششقلارنى تارقىتىش، سوغۇق، زەھەرلىك دورىلارنىڭ، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش، تەبىئىي ھارارەتنى قوزغاش خۇسۇسيىتى-گە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى ئەگەر بۇنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، مېڭىنىڭ ھۆل سوغۇق كېسەللىكلىرى ئۇچۇن، يەل ۋە پەي خاراكتېرلىك كېسەللەر (مەسىلەن: تۇتقاقلىق كېسەل، كىچىك بالىنىڭ دۆلىنىشى، پالەچ، ئەزا تىتىرەش ۋە يىغىلىپ قېلىش، سەرسام، ئۇنۇتقاقلىق، سوغۇقتىن بولغان ھەر تۈرلۈك باش ئاغرىقى، ئۈيقۇسىزلىق، گەدەن قېتىپ قېلىش، ھۆل زۇكاملارغا ئوخشاش كېسەللىكلەر) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

شۇنىڭدەك مالىخۇلىيا، نېرۋىدىن، سوغۇقتىن بولغان ھېق تۇتۇش، ئاشقازان كۆپۈش، بەلغەم ۋە يەل خاراكتېرلىك قۇلىنجىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (ئىچىشكە ۋە بۇرۇندىن تېمىتىشقا بولىدۇ). تەنھا ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىشلىتىلىدۇ.

ئەگەر 0.1 گرامنى سۇت بەرگۈچى ئايالنىڭ سۈتى بىلەن كىچىك بالىغا يېدۈرسە، دۆلىنىش كېسەللىكى

قۇندۇز قەھرىنى سىركە بىلەن زەھەرلىك ھاشارات چاقىقان جايغا چاپسا ياكى گۈل يېغى ياكى باشقا مۇناسىپ ياغلار بىلەن قوشۇپ ياغلىسا زەھرىنى پەسەيتىدۇ. ئەپيۇن يېگەندىن كېيىن باراۋەر مىقداردا يېسە، ئەپيۇننىڭ زەھرىنى يوق قىلىدۇ (بولۇپمۇ سىركە بىلەن يېسە بۇ خىل تەسىرى ئېنىق كۆرۈنىدۇ).

سافىن دېگەن تومۇردىن قان ئېلىپ، 6 گرامنى پۈدىنە سۇيى ياكى ھەسەل بىلەن بىرلەسە بالىياتقۇدىن زەھەرسىز قان ماگدۇرۇپ، قورساقتىكى بالىنى ۋە ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ. بالىياتقۇ سوغۇقلۇقىنى يوق قىلىدۇ. ئەگەر تۇغۇتلۇق ئايالدا قىزىتما بولسا، بىر ئاز ھەسەل ۋە قارىمۇچ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يالىتىپ قويۇلسا بولىدۇ. سىركە بىلەن يالىتىلسا ھېچ تۇتۇشنى يوق قىلىدۇ.

ئەگەر بوي سالسا، سوغۇقتىن، يەلدىن بولغان ھەر خىل باش ئاغرىقىنى يوق قىلىدۇ. قۇندۇز قەھرىنى يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ قاراگغۇلىشىشى ۋە ياشاغىرىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەنھا ياكى مۇناسىپ ياغلار بىلەن چاپسا، ھەر تۈرلۈك كونا ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. چوڭ بوغۇملارنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ (يېغى بىلەن ياغلانسا ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ).

سۇمبۇل يېغى بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېڭىلسا، قۇلاقنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقى، ئېغىرلىقى ۋە يەللىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا بۇلاپ بالىياتقۇ ئاغزىدا قويۇلسا، بالىياتقۇنى ياخشىلايدۇ، بالىنى چۈشۈرىدۇ، ھەيزنى، سۇيدۇكنى ماگدۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالىغا قاراپ 0.5 دىتسىغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئېگىر (ۋەج) ياكى يېرىم مىقداردا قارىمۇچ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بىنەپشە شەربىتى.

ساقلاش قۇۋۇشتى 15 يىلغىچە تۇرىدۇ.

جۈكىيى تېبابەتتىدە ئادەتتە قامنىڭ جىگىرى ئىشلىتىلىدۇ، ئۇرۇق بېزى ئىشلىتىلمەيدۇ.

قوغۇشۇن

PLUMBUM 铅

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر مەدەن بولۇپ، باشقا مەدەن نەرسىلەرگە نىسبەتەن ناچار ۋە ئەرزاندۇر. كۆيدۇرۇپ بۇنىكىدىن ئابار، مەدەستان تەييارلىنىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئەزانى يېغىش ۋە ئىششقلارنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قوغۇشۇننى ئېزىپ گۈل يېغى ۋە مۇناسىپ ئوسارەلەر بىلەن چاپسا نەزلىنى توختىتىدۇ ۋە يىرىڭلىق سەرتان چاقا، مەقئەت ئىششقى، قوتۇر، بۇۋاسىر، ئەمچەك، بالىياتقۇلاردىكى جاراھەتلەرنى، ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىدىكى چاقىلار ئۇچۇن ۋە ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەزالارغا ماددا يېغىلىشتىن توسىدۇ. چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ. گۈل يېغى ياكى يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى، يۇمغاقسۇت سۇيى بىلەن چاپسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

قوغۇشۇننى قول ئالقىنىغا سۇركەپ ئالقانغا قارىسىنى ئوبدان چىقىرىپ، ئاندىن ئالقاندىكى قوغۇشۇن قارىسىنى سۇ بىلەن ياكى مۇناسىپ ئۆسۈملۇكلەرنىڭ سىقىلغان سۇلىرى بىلەن يۇيۇپ يىرىڭلىق كۆز ئاغرىقىغا، قوتۇرغا چاپسا، دەرھال ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. مەزكۇر سۇنى كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى يىرىڭلىق

يامان چاقىلارنى داۋالاشتا ئاباردىن ئارتۇقراق، قوغۇشۇننى يۇمشاق ئېزىپ جاراھەتلەرگە سەپسە قانىنى توختىتىپ، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، گۆش ئۇندۇرىدۇ. قوتۇرغا، كودۇمبا چاقىلارغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭدىن 49 گرام مىقدارنى بەلگە باغلۇالسا، ئېھتىلامنى توسىدۇ. قوغۇشۇننى سوقۇپ يالپاق قىلىپ بەزلەرگە، خانازىر چاقىغا، تولغىشپ قالغان پەيلەرگە تېڭىپ قويسا، ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ، ياخشىلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلەتسە بولىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار خېمىنى ئېچىكى تەرەپتىن ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. كۈشتىسىنى ئېچىكى تەرەپتىن ئىشلەتسە بولىدۇ.

جۈگىيى تېبابەتىدە ئىشلىتىلىشى

خۇسۇسىيىتى يۇرەكنى تىنچلاندۇرۇپ، ئەسەپنى پەسەيتىش، ئۇچەي كېزىكىنىڭ زەھىرىنى يوقىتىش، كۆكۈل ئېلىشىشنى توختىتىش، ئىلان ۋە باشقا ھاشاراتلار زەھىرىنى قايتۇرۇش.

جۈگىيلارنىڭ قوغۇشۇننى ئىشلىتىشكە تەييارلاش ئۇسۇلى

قوغۇشۇننى ئېرىتىپ ساپالغا قويۇپ كېرەكسىز قىسمىدىن ئاجرىتىلىدۇ. مۇشۇ ئەمەلىيەتنى تەكرار، تەكرار بىر قانچە قېتىم ئىشلىگەندىن كېيىن قوغۇشۇن تازىلىنىدۇ.

قەدىمكى جۈگىيى كىتابلىرىدا يېزىلىشىچە، قوغۇشۇن ناسۇر پارىسنى، بەز ئىششقىلىرىنى داۋالايدۇ، سىركىگە چىلاپ سۈرۈپ قۇسقا شېرىن بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يامان يارىلارغا چېپىلسا، ئىششقىنى قايتۇرۇپ ساقايتىدۇ (چىك زاگچى). لى شىجىنىڭ يېزىشىچە، قوغۇشۇن يۇقىرىقىلاردىن تاشقىرى كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، چىشنى چىڭىتىدۇ، ئاقارغان چاچنى قارايتىدۇ، ھەيز كۆرمەيدىغان، تۇغماس ئاياللارنى داۋالايدۇ، ھاشارات ئۇلتۇرىدۇ، بەلغەمنى بوشىتىدۇ، مەدەن دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

قوغۇشۇننى ئېرىتىپ، ئۇجمە شېخىنىڭ كۈلىنى قوشۇپ سۆگەت ياغچى بىلەن قوچۇپ بېرىلسە، ئۇششاق دانىلارغا ئايلىنىدۇ، تاسقاپ شۇ دانىلارنى كۈندە چىشقا سۈركىسە چىشنى چىڭىتىدۇ، سۇيى بىلەن كۆزنى يۇسا كۆزنى روشەنلىتىدۇ. چاچقا سۈركىسە ئاقارغان چاچنى قارايتىدۇ (ۋاقتلىق چارە-تەدبىر).

قوشۇمچە قوغۇشۇننىڭ ئۆزىنى سىرتقا ئىشلىتىشكە ئوڭايسىز. دورىخانىلاردا خىمىيىۋى يول بىلەن ياسالغان پلۇمبۇم ئاتىستكۇم (قوغۇشۇننىڭ سىركە كىسلاتاسى بىلەن قوشۇپ ياسالغان تۇزى). پلۇمبۇم ئوكسىداتۇم (كۆيدۈرۈلگەن قوغۇشۇن-قوغۇشۇن كۈشتىسى) بار. شۇلارنى سېتىۋېلىپ ئىشلەتسە بولىدۇ-تەدبىر.

قوغۇن

(بىتتىخ)

CUCUMIS MELO 甜瓜

تونۇش بۇ مەشھۇر مېۋە بولۇپ، بۇنىڭ خىللىرى كۆپ، ئەڭ ياخشىسى تاتلىق، نازۇك، سۇلۇق، يېپسىز ئوبدان پىشقىنىدۇر.

چېقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئوبدان پىشقىنى ئىسسىق-سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، 2-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيىتى ئىچنى يۇمشىتىش، بۆرەك، دوۋسۇندىكى تاشلارنى ئېزىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەدەنگە تېز تارقاش، مېڭە ۋە بەدەنده ھۆللۈك پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قوغۇننى مۇۋاپىق ھالدا يېسە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەت ۋە تەسىرلەرنى

بېرىدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ، ئىستىسقا ۋە يارقان ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇيدۇكنى تەرنى ۋە سۈتنى راۋان قىلىدۇ. دوۋسۇن ۋە بۆرەكتەكى تاشلارنى چىقىرىدۇ. ئېتىنى كۆزگە چاپسا، كۆز ئاغرىقى ۋە كۆزدىكى ئىششىقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. توغرىغا بىلەن چاپسا تېرىدىكى ئىزنى ۋە قارا داغلارنى يوقىتىدۇ. قۇرۇتۇلغان شاپىقىدىن 6 گرام مىقدارى ئىچسە، بۆرەك ۋە دوۋسۇندىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېسە ئىچنى سۇرىدۇ. ئىچ ئەزالىرىنى سۇسلاشتۇرىدۇ. ناشتىدا يېسە سەپرا خاراكتېرلىك تەپ پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى مۇۋاپىق ھالدا يېيىش، ناشتىدا يېمەسلىك. مۇمكىن بولسا ھەسەل، سىركەنجۇبىل يېيىشتىن ئىبارەت.

118-رەسىم. قوغۇن

قوغۇن ئۇرۇقى

(تۇخمى بىتتىخ)

SEMENA MELO 甜瓜子

تونۇش بۇ قوغۇننىڭ ئىچىدىن چىقىدىغان ئۇرۇقتۇر.

چىقىش ئورنى ھەممە يەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۇيدۇكنى ماكىدۇرۇش، بۆرەكنى، دوۋسۇننى، ئۇچەيلەرنى تازىلاش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، باھانى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى پوستىدىن ئاجرىتىپ، ئېزىپ مۇۋاپىق ھالدا يېسە يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەسىرلەرنى بېرىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، كۆكرەك ئاغرىقى، تىلنىڭ، گالنىڭ يىرىكلىكى ۋە مۇرەككەپ تەپلەردىكى تەشنالىق، سۇيدۇكنىڭ كۆيدۇرۇپ، ئېچىشتۇرۇپ كېلىشى ئۇچۇن مەنپەئەتلىك. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىدىكى يىرىڭلىق چاقا ۋە يىرىكلىكنى ياخشىلايدۇ ۋە باشقا دورىلارنىڭ قۇۋۇتىنىڭ جىگەرگە ۋە سۇيدۇك يوللىرىغا بېرىشىغا ياردەم بېرىدۇ. پوستى بىلەن يۇمشاق ئېزىپ يۇزگە ۋە بەدەنگە چاپسا يۇزنى، بەدەننى پارقىرىتىدۇ، قارا داغنى ئالىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامدىن 15 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى چىلغوزا مېغىزى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى ھەسەل ۋە بىنەپشە.

تەركىبى:

1-قوغۇننىڭ ئېتى قەنت ماددىسىغا باي. ئۇنىڭ تەركىبىدە گالاكتان، گلۇكوزا ۋە مەلۇم مىقداردا ئاقسىل ماددىلىرى بار.

2-قوغۇن ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى 27% ئەتراپىدا ياغلىق مايى، 5～8% كىرىستال، ئاقسىل (گلوبۇلىن ۋە گلۇتېئىن)، گالاكتان، گلۇكوزا، ئۆسۈملۈك يېغى، لېيتىتىن ۋە خولېستېرىن، ياغ كىسلاتالىرىدىن ستېارىن ۋە باشقا مايى كىسلاتالىرى تۇتىدۇ.

3-قوغۇن ساپقى قۇستۇرغۇچى زەھەرلىك ماددا ئېلىتېرىن (مىلوتوكسىن) تۇتىدۇ.

جۈگىيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى قوغۇننىڭ ئېتى (گۆشى)-تەبىئىتى قۇرۇق، سوغۇق. ئازراق زەھەرلىك. ئۇسسۇزلۇق توختىتىدۇ، ئىچىدىكى ئىسسىقلىقنى ئالىدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، ئېغىز-بۇرۇندىكى جاراھەتلەرنى داۋالايدۇ.

داۋاملىق يەپ بەرسە ئاپتاپ ياكى يۇقىرى ھارارەت ئۆتۈپ ھوشسىزلىنىشتىن ساقلاپ قالىدۇ. مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلىنسا، ئىسسىقتىن بولغان قان-يېرىڭلىق تولغاق كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ (ئەمما ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا، تالنى سوۋۇتۇپ بەزگەك، ئىچ ئۆتكۈ پەيدا قىلىدۇ دەپ قارىلىدۇ).

قوغۇن ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى SEMEN MELO بەلغەمنى يوقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ھۆللۈك پەيدا قىلىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. ئۆپكىنى ياشارتىش، ئۇچەينى ھۆللەندۈرۈش ئۇچۇن ئىچىشكە بېرىلىدۇ. ئىچكەندىن كېيىن توسالغۇلارنى ئېچىپ، زەربە تېگىپ ياكى يىقىلىپ ئۈيۈغان قانىنى تارقىتىدۇ، ئۇچەيدىكى جاراھەتلەرنى داۋالايدۇ، يۆتەل ھەم ئېغىز قۇرۇشلارنى داۋالايدۇ، ھەتتا سوقۇر ئۇچەي ئۆسۈكچىسىنىڭ يالىلۇغى (ئاپېندىتست)گە مەنپەئەت قىلىدۇ.

قوغۇن ساپقى (CALYX MELO ياكى PEDICELIS MELO) 甜瓜蒂 .

تەبىئىتى سوغۇق، تەمى قېرىق، ئازراق زەھەرلىك، قۇستۇرۇش، باش، كۆزدىكى سوغۇق يەللەرنى ھەيدەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قوغۇن ساپقى ئېلىتېرىن (مىلوتوكسىن) دېگەن ماددا تۇتقانلىقى ئۇچۇن، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە ئاشقازان نېرۋىلىرىنى غدىدىقلاپ قۇستۇرىدۇ ھەمدە بەدەنگە ئۆزلەشمەيدۇ. كۆپ قۇستۇرۇپ سۇسىزلاندۇرۇش ۋە زەھەرلەش ھادىسىسىنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ. يېمەك-ئىچمەك تەسىرىدىن ئاشقازاندا پەيدا بولغان كاتارلاردا شىلىمشىق خىلىتلارنى قۇستۇرۇپ چىقىرىش ئۇچۇن ياكى زەھەرلىك ماددىلارنى ئىچىپ تاشلىغاندا قۇستۇرۇپ تېز قۇتقۇزۇش ئۇچۇن ئىچكۈزۈلىدۇ. قوغۇن شاپىقىنى قۇرۇتۇپ تالقانلاپ، سېرىق كېسەل بىلەن ئاغرىغان ئاغرىقنىڭ بۇرنىغا پۈركىسە، سېرىق سۇ ئاقتۇرۇش بىلەن سېرىق كېسەلنىڭ ساقىيىشىغا ياردەم بېرىدۇ. شۇ سۇفۇپ بىلەن بۇرۇندىكى ئۆسۈك گۆش (پالىپ) لارنىمۇ داۋالاش مۇمكىن.

ئىسسىق بەلغەملەرنى قۇستۇرۇشقا، تۇتقاق كېسەلنى داۋالاشقا، ھېق تۇتۇشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇمۇمەن بەدەندە سۇيۇقلۇق كۆپىيىپ پۇتۇن بەدەن ئىششىپ كەتكەن كېسەللەرگە بېرىلسە، قۇستۇرۇش ئارقىلىق سۇنى ھەيدەپ ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ.

دىققەت قوغۇن ساپقىدا بولىدىغان ئېلىتېرىن دېگەن ماددا خېلى زور زەھەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. مەسىلەن: بىر تېرىك ئىتنى ئۆلچەپ، ھەر بىر كىلوگرام بەدەن ئېغىرلىقىغا شۇ ماددىدىن بىر گرامنىڭ 7/1000 قىسمى ھېسابىدا ئېلىپ ئوكۇل قىلىنسا، دەرھال كۆچلۈك قۇسۇش يۈز بېرىپ، نەپەس ئېلىش مەركەزلىرى پالەچلىنىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۇن قوغۇن ساپقىنى دورا ئورنىدا ئىشلەتكەندە مىقدارىغا دىققەت قىلىش لازىم.

قوغۇن ساپقىنىڭ مىقدارى بىر قېتىملىق مىقدارى قۇستۇرۇش ئۇچۇن 2～1 گرام (تالقان ھالدا ئىچكۈزۈلىدۇ). ئەگەر 15 مىنۇتتىن كېيىن قۇسمىسا، تېزرەك قۇستۇرۇش ئۇچۇن يەنە شۇ مىقدارىدا قايتا بېرىلىدۇ. بەلغەم بوشتىش ئۇچۇن بىر قېتىمدا يېرىم گرام بېرىلىدۇ. ئەگەر ئېغىر ئاغرىقلارنى تېزرەك قۇستۇرۇش زۆرۈر بولۇپ قالسا، 9～4.5 گرامنى قاينىتىپ بىرلا ئىچىشكە بەرگىلى بولىدۇ.

قوشۇمچە پىشقان قوغۇن ساپقىدىن بىر قانچە دانە ئېلىپ، ئوتتا قورۇتۇپ تالقانلاپ، چىنەدىن ياسالغان قاچىدا ئاغزى مەھكەم ئېتىپ ساقلىنىدۇ. سېرىق كېسەلنىڭ بۇرنىغا پۈركۈپ سېرىق سۇ ئاققۇزۇش بىلەن داۋالاشقا يېقىن بۇرۇندىكى ئۆسمە گۆشنى داۋالاشقا ئىشلەتىش مۇمكىن. قۇسالماي تۇرغان كىشىگە باراۋەر مىقدارىدا قىزىل ماش ئۇنى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە (ھەر ئىككىسىدىن

جەمئىي 3 گرامـنى) قېـرىنددىكى شىلمشق خىلتىنى قۇستۇرىدۇ.

قوي

(زەئىن)

OVIS ARIES LINNE 羊

تونۇش قوي مەشھۇر ھايۋاندۇر. باشقا ھايۋانلارغا قارىغاندا ھېس قىلىش قابىلىيىتى تۆۋەن. ئەڭ ياخشىسى بىر ياشتىن 2 ياشقىچە، سېمىزدۇر. 4～3 ياشتىن ئارتقىنى تازا ياخشى ئەمەس. بۇزۇق خىلىت پەيدا قىلىدۇ. بويۇننىڭ، تاغاق ۋە ئۇنىڭ ئەتراپلىرىنىڭ گۆشى باشقا ئەزاسىنىڭ گۆشىگە قارىغاندا ياخشى.

چقىش ئورنى ھەممە جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى پات سىڭىدۇ، غىزالىق خۇسۇسىيتى ئارتۇق. ياخشى قان پەيدا قىلىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، قۇۋۋەتلەيدۇ، ئادەملەرنىڭ بەدىنى ئۇچۇن مۇۋاپىق كېلىدىغان گۆشلەرنىڭ ياخشىسى قوي گۆشىدۇر. يۇرىكى يۇرەككە، ئۆپكىسى ئۆپكىگە، ھەر ئەزاسى شۇ ئەزانىڭ كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىشى گۆشىنى ئوبدان پىشۇرۇپ سىركە ۋە ھەسەل بىلەن داۋاملىق يېسە بەدەننى كۈچلۈك قىلىدۇ. كۆكۈل كېتىش، خاپىغان ۋە بەدەننىڭ ئورۇقلۇقىغا ناھايىتى پايدا قىلىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، قوينى بوغۇزلاپ چاۋا يېغىنى سوۋۇغىچە يېسە ياكى ئېرىتىپ ئىلمان ئىچسە يۆتەل، كۆكرەك ئاغرىقىغا، زىققى نەپەس كېسەللىرىگە، سۈيدۈكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىگە پايدا قىلىدۇ. يېڭى سويغان گۆشنى يېگەندىن زەخمىلەنگەن ئەزاغا تېڭىلسا (بىر نەچچە قېتىم شۇنداق قىلسا)، زەخمىنىڭ دەردىنى ئېلىپ، ئىششىپ قېلىشتىن، زەخمىسى زىيادە بولۇشتىن ساقلايدۇ. شۇنىڭدەك قوينىڭ ئىسسىق تېرىسىگە ئورالسا پايدا قىلىدۇ. گۆشنى كۆيدۈرۈپ ئىلان، چايان چاققان جايلارغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. كۈلى سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتىلسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى كۆتۈرىدۇ. سىركە بىلەن چېپىلسا بەھەقنى يوقىتىدۇ. ئۆتى قۇرۇق ئىسسىق، داغنى ئېلىپ پارقىرىتىدۇ. ھەسەل بىلەن ياكى ئۆزى كۆزگە تېمىتىلسا كۆزدىكى ئاقنى كۆتۈرىدۇ. چېپىلسا تېرىدىكى ھەر تۈرلۈك تەمرەتكىگە پايدا قىلىدۇ ۋە يۇسا باشقا چىققان ئۇششاق دانىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (بولۇپمۇ ھەسەلگە قوشۇپ چېپىلسا). شۇ سائەتتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. قوينىڭ مايىقى بەك قۇرۇق ئىسسىق، ئىششقلارنى تارقىتىش، ئىستىسقا ۋە زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. مومنى گۈل يېغى بىلەن ئېرىتىپ قوينىڭ يېغىنى قوشۇپ ئوت بىلەن كۆيگەن يەرگە چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

سىركە بىلەن چېپىلسا سۆگەل ئۇچۇن ۋە ماشرا (تىلما) كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەتلىك ۋە پەيدا بولغان ئوشۇق گۆشلەر كېمىيىش ئۇچۇن پايدىسى كۆپ. گۈلاب سۈيىگە قوينىڭ مايىقىنى بىر كېچە چىلاپ يىرىڭلىق چاقا ۋە قاپارتقىلارغا چېپىلسا ئېغىز ئالدۇرىدۇ، تۈيقىنىڭ كۈلىنى چېپىلسا داۋۇسسۆئىلەپ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆيدۈرۈپ يۇيۇپ بېرىلسە ئىسھالنى توختىتىدۇ ۋە ۋابا كۈنلىرىدە قوينىڭ گۆشىنى ئىستېمال قىلىش ئانچە توغرا ئەمەس. چۈنكى قوينىڭ گۆشى كۆپ قان پەيدا قىلىدۇ. قوينىڭ گۆشى ئۆچكىنىڭ گۆشىدىن ئېغىرراق.

جۈگىي تېپابتىدە ئىشلىتىلىشى

1. قوي گۆشى تەبىئىتى قۇرۇق، زور دەرىجىدە ئىسسىق، زەھەرسىز. بەدەننى سەمرىتىدۇ، تەبىئىي ھارارەتنى كۈچەيتىدۇ، ئاجىزلىقلارنى داۋالايدۇ.

بەدەندىكى بوۋاقلىقتىن قالغان كېسەللەرنى داۋالايدۇ، باشتىكى يەلدىن بولغان ئاجىزلىقلارنى، كۆپ

تەرلەشلەرنى داۋالايدۇ، باھنى كۆچەيتىدۇ، مەنبىنى كۆپەيتىدۇ، يۇرەكنى تىنچلاندۇرىدۇ، تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاجىزلىقلاردا، ئاغرىق-سىلاقتىن كېيىنكى ماغدۇرسىزلىقلاردا قوي گۆشى شورپىسى ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازان سوغۇقلۇقىدىن كېلىپ چىققان قۇسۇشلاردا، قېرىلارنىڭ ھەزىم قىلىشى ناچارلىقلاردا، شۇنىڭغا ئوخشاش ئومۇمىي ماغدۇرسىزلىقلاردا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. **قوينىڭ يۇرىكى** قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز. خاپىغانغا، مالىخۇلىياغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. **قوينىڭ ئۆرۈك بېزى** بۆرەك ئاجىزلىقلىرىنى داۋالايدۇ. مەنبىنى كۆپەيتىدۇ، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. **قوينىڭ جىگىرى** تەبئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ، جىگەردىكى يەلنى ئاجىز ھارارەتنى ئالىدۇ. كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ. قىزىتمىلىق كېسەللەردىن كېيىنكى كۆزنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى داۋالايدۇ. بۇنىڭ ۋىتېمىن ساق قوينىڭ جىگىرىنى قىيما قىلىپ ھەم پىياز، دورا-دەرمەكلەر قوشۇپ خام يېيىش ياكى چالا پىشۇرۇپ ئىستېمال قىلىش لازىم.

5. **قوينىڭ ئۆپكىسى** قۇرۇق ئىسسىق. زەھەرسىز ، ئۆپكىنى كۆچەيتىدۇ. يۆتەسى پەسەيتىدۇ. ئۇسسۇزلۇقنى توختىتىدۇ، كۆپ سېيىشنى قىسقارتىدۇ (كىچىك پۇرچاقنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېيىش لازىم)، زەھەر قايتۇرىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

6. **قوينىڭ قېنى** مۆتىدىل. زەھەرسىز. ئاياللارنىڭ قان سوغۇقلۇقىدىن بولغان تۇتاقلىق كېسەللىرىنى داۋالاشقا، تۇغۇتتىن كېيىن خۇن توختاپ، جىنسىي تەلەپ يوقالغاندا، قوينىڭ قېنىنى ئىسسىق ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ. تېز مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. **قوينىڭ قېرىنى** قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز. كۆكۈل ئېلىشىشلارنى توختىتىدۇ، ئاجىزلىقتىن بولغان سوغۇق تەرلەرنى توختىتىدۇ، بەدەن ئاجىزلىقىنى داۋالايدۇ. كۆپ سېيىشنى توختىتىدۇ (بەزىلەرنىڭ پىكرىچە قېرىننى كۆپ يېسە، مەيدىنى سۇسلاشتۇرۇپ كۆكۈل ئېلىشىدىغان، كۆپ كىكىرىدىغان قىلىپ قويىدىكەن).

8. **قوينىڭ ھەمراھى** پاكىزە تازىلاپ، قۇرۇتۇپ، سوقۇپ دورىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۆرەكنى، باھنى كۆچەيتىدۇ، سەمرىتىدۇ.

9. **قوي يېغى** قۇرۇق، زور ئىسسىق، زەھەرسىز. بەدەندە ياغ پەيدا قىلىدۇ، ئىچ سۇرۇپ ئۇچەي چىقىپ قېلىشلارنى داۋالايدۇ. يەل زەھەرلىرىنى ھەيدەيدۇ، تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق مۇجۇپ ئاغرىشلارنى داۋالايدۇ. يۇزدىكى داغلارنى يوقىتىدۇ. ھەر خىل مەلھەملەرگە قوشۇلۇپ تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

10. **قوينىڭ يىلىكى** تەبئىتى ئىسسىق، زەھەرسىز. باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئاجىزلىق، سىل كېسەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بەل ئاغرىقى، ئىچ سۇرۇشلەرنى داۋالايدۇ.

11. **قوينىڭ ئۆتى** تەبئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئالىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ، ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ، سېرىق چاقىلارنى داۋالايدۇ.

12. **قوينىڭ مېڭىسى** زەھەرلىك. پەقەت سىرتقا ئىشلىتىش لازىم. داغنى چۈشۈرۈش، جاراھەتلەرنى داۋالاش تەسىرى بار. قوي مېڭىسى يېيىشكە يارىمايدۇ.

كۆپ ئىستېمال قىلىنسا يەل كېسەل پەيدا قىلىدۇ، ئەر-ئاياللار كۆپ يېسە، تۇغماس بولۇپ قالىدۇ. (مىڭ شەن).

13. **قوي سۈتى** قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز، ئاجىزلىقلارنى ساقايتىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ. بالىلارنىڭ تۇتقاق كېسىلىنى داۋالايدۇ، ئېغىز چايقالسا ئېغىز ئىچىدىكى جاراھەتلەرنى داۋالايدۇ، دۆ چاققان زەھەرنى قايتۇرىدۇ. بۇلاردىن تاشقىرى، قوينىڭ پاچاقلىرى، بۆرىكى باھنى قوزغاش، بەدەننى سەمرىتىش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ.

قوينىڭ كاللا سۆڭىكىنى، باشقا ئۇستىخانلىرىنى كۆيدۈرۈپ كۈلى ئىچكۈزۈلسە، خاتالىشىپ يۇتۇپ

تاشلىغان تۆمۇر پۇللارنى چىقىرىدۇ. قوي چىشنى كۆيدۈرۈپ كۈلى ئىچكۈزۈلسە، باللارنىڭ دۆلىنىپ كېتىش كېسىلىنى داۋالايدۇ. قوينىڭ تېرىسىنى تۈكىنى چۈشۈرۈپ كاۋاپ قىلىپ بېرىلسە ياكى قېيما قىلىپ پىشۇرۇپ بېرىلسە، ھاشاراتلار زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. پەي چۈچۈش، ئايالغ قايرىلىش ھادىسىلىرىدە قوي يۈڭىنى ئاچچىقسۇ بىلەن قاينىتىپ تېڭىلسا ئوڭايلا ساقايتىدۇ.

قەھۋە

(بۇن)

SEMEN COFFEAE 咖啡

119-رەسىم، قەھۋە

تونۇش بۇ بىر خىل تاغ دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئۇرۇقى تېرىلىدۇ. بۇ 2 خىل بولىدۇ.

1-خىلى: جاڭگالنىڭ بولۇپ ئۆزىدىن ئۆزى ئۇنىدۇ.

2-خىلى: يۇرتنىڭ بولۇپ، تېرىلىدۇ. كۆپ پەرۋىش بىلەن تەييار بولىدۇ. ئەڭ ياخشىسى يۇرتنىڭ (تېرىلىدىغىنى) بولۇپ، يەمەندىن چىقىدىغىنى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. دانلىرى كۆك، چوڭ-كىچىكلىكتە ئورتا دەرىجىدە خۇشبۇي، قورۇلۇپ سوقۇلۇغىنى ياغلىشاڭغۇ، تەمى، بۇيى ياخشى بولىدۇ. ئۇرۇقى قارا غىلاپنىڭ ئىچىدە بولۇپ، ھەببۇل غارغا ئوخشايدۇ. چوڭ-كىچىكلىكتە پۇندۇق مىقداردا، پوستى ھەببۇل غارنىڭ، پۇندۇقنىڭ پوستىدىن نازۇكراق.

ھەر بىر غىلاپنىڭ ئىچىدە ئىككى دانە مېغىزى بار. مېغىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇغداي، خورما ئۇرۇقىنىڭ سېرىقىغا ئوخشاش، بىر ئاز يورۇقى بولىدۇ، لېكىن بىر ئاز ياپىلاق، مېغىزنىڭ مىقدارى بۇغدايدىن چوڭراق، خورما ئۇرۇقىدىن كىچىكرەك، رەڭگى كۆك، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، ئەڭ ياخشىسى يېڭى، ۋەزنى ئېغىر، سۇغا سالسا چۆكۈدىغىنىدۇر.

يەمەندىن چىقىدىغىنى ئەڭ ياخشى، ھەبەشستاندىن چىقىدىغىنى ئىككىنچى دەرىجىلىك ھېسابلىنىدۇ. قارا قەھۋە بەك ناچار، ئاچچىق بەدمەزە كېلىدۇ. ھەر بىر مەملىكەتلەرنىڭ خەلقى مېغىزنى بەزى ۋاقىتتا خام ياكى قورۇپ جويۇز رەڭ قىلىپ، بەزى ۋاقىتتا كۆيگۈدەك قورۇپ ساپ ھالدا، بەزىدە چالا سوقۇپ، بەزىدە يۇمشاق سوقۇپ ياكى بىر ئاز قەنت، ناۋات، سۈت قوشۇپ ئىچىدۇ.

چىقىش ئورنى ئەسلى ۋەتىنى ئەرەبستان، ئافرىقىنىڭ شىمالى بولۇپ، برازىلىيىگە، ئوتتۇرا ئامېرىكىغا، ھىندونېزىيە، سەيلونلارغا كۆچۈرۈپ تېرىلغان. 1884-يىلىدىن باشلاپ مەملىكىتىمىزنىڭ تەيۋەن ئۆلكىسىدە 1913-يىلىدىن باشلاپ خەينەنداۋ ئاراللىرىدا تېرىپ مەھسۇلات ئېلىنماقتا.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىقلارنى پەسەيتىش، قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، سەپرا ۋە سەۋدانى نورمالاشتۇرۇش، قويۇق خىلتلارنى سۇيۇلدۇرۇپ تازىلاش، بەدەن سۇسلۇقىنى يوقىتىش، ئاشقازان قۇۋۇشەتلەش، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قاينىتىپ ئىچسە ئەزالاردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. ئەزالارنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەي-

تىدۇ. قاننىڭ قاينىشىنى پەسەيتىپ، تېزلىكىنى يوقىتىدۇ. قويۇق خىلتىلارنى سۈزۈلدۈرۈپ تازىلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قان سەپرا خاراكتېرلىك، سەۋدا خاراكتېرلىك تەپلەرگە ئىشلىتىلىدۇ. بولۇپمۇ تەپلەرنىڭ ئەۋەل تەرەپلىرىدە ياكى چېچەك چىققاندىن كېيىن بېرىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپلەر ئۈچۈنمۇ مەنپەئەتلىك، قان خاراكتېرلىك شىرا كېسەللىكى ئۈچۈن ۋە يەر قان كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەبىئىتىنى يۇمشىتىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. بەدەننىڭ ھۆللۈكلىرىنى قۇرۇتىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك يۆتەل ۋە نەزلە ئۈچۈن، بەدەندىكى سۇسلۇقنى يوقىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ھەر تۈرلۈك باش ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، مالىخۇلىيا ئۈچۈن، بولۇپمۇ خىلتىلار كۆيگەن سەۋەبتىن پەيدا بولغان مالىخۇلىيا ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. خىلتىلار قويۇلۇپ قالغان سەۋەبتىن پەيدا بولغان مالىخۇلىيا كېسەللىكى ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى خىلتىلارنى سۈيۈلدۈرۈپ تازىلايدۇ. سېسىق گازلارنىڭ مېڭە تەرەپكە ھۇجۇم قىلىشىنى توسىدۇ. ئەگەر بۇنى يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ چىقىپ كەتكەن ئەزاغا چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ لوئۇق تەييارلاپ، ئىسسىق، ھۆل يۆتەلگەن بېرىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. چالا قورۇپ، يۇمشاق ئېزىپ بېرىلسە ئىسھالنى توختىتىدۇ ھەم بەدەننىڭ ئېغىرلىقىنى، ھۇرۇنلۇقنى، سەپەردە يول يۇرگەندىكى ھارغىنلىق ۋە مۇشەققەتلەرنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ھەر كىشىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ مۇۋاپىق ھالدا بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ. ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى زەنجىۋىل، زەپەر.

تەركىبى تەركىبىدە 2%～1 ئالكالوئىد كوففېن، 12%～4 ياغلىق ماي بولىدۇ، قۇرۇغاندىن كېيىن بىر خىل خۇش پۇراق مادىدا كاففېئول تۇتىدۇ. تەركىبىدىكى كوففېئىننىڭ بىر قىسمى قۇرۇغان چاغدا ئۈچۈپ كېتىدۇ.

جۇڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى قەھۋە (كوفى) ئىچىلىدىغان نەرسە ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدا قوزغىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرلىرى بار ھەمدە دورا سانائىتىدە كوففېئىن ئالىدىغان خام ئەشيا قىلىنىدۇ. قورۇلغان قەھۋە تاماق ھەزىم قىلىشقىمۇ ياردەم بېرىدۇ. قەھۋە مېۋىسىنىڭ ئېتىدىن ھاراق چىقارغىلى، تىرېپلىرىنى ھايۋاناتقا يەم قىلغىلى بولىدۇ.

قەغەز لىمون

(پوستى نېپىز لىمون)

CITRUS LIMON BURM 柠檬

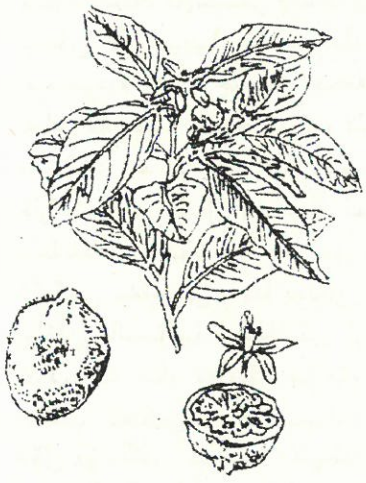
تونۇش بۇ مېۋە بىر قانچە تۈرلۈك بولىدۇ:

1-ئاچچىق، 2-تاتلىق، 3-ئاچچىق-چۈچۈك بولۇپ، بۇلارنىڭمۇ ھەر بىرى بىر قانچىگە بۆلىنىدۇ، ھەممىسىنىڭ ياخشىسى لىمون قەغىزى بولۇپ، پوستى نېپىز، سۈيى سۈزۈك بولىدۇ. مۇتلەق لىمون دەپ ئاتالسا مۇشۇ خىلدىكىنى ئەسلەيمىز.

دەرىخى بېھىن دەرىخىدىن كىچىكرەك، شاخلىرى بىر ئاز بىر-بىرىگە كىرىشەنگۈ بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى بېھى يوپۇرمىقىدىن كىچىكرەك، مېۋىسى توخۇ تۇخۇمى چوڭلۇقىدا. بەك چوڭى غاز تۇخۇمى چوڭلۇقىدا. شەكلى يۇمىلاق، بىر ئاز ئۇزۇنچاق بولىدۇ. بۇ خىلدىكى لىموننىڭ ياخشىسى چوڭ، ئوبدان پىشقان، سۇلۇق بولغىنىدۇر. رەڭگى سارغۇچ، خام ۋاقتىدا كۆك كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى ئىسسىق ئېقىملىق جايلاردا، ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دە سوغۇق، بىرىنچىدە قۇرۇق.

120-رەسىم، لىمون

خۇسۇسىيتى مىزاجنى لەتىپ قىلىش، قويۇق شىلىملىق خىلتىلار-نى يوقىتىش، جىگەرگە قۇۋۋەت بېرىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، خۇمارنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سۇيىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، سېسىق گازلاردىن پەيدا بولغان باش ئاغرىقىنى، خۇمارنى، گالدىكى ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارنى پەسەيتىدۇ. سەۋدادىن بولغان خاپىغاننى، قاننىڭ قىزىشى، سەپرانى، ئاشقازاننىڭ كۆيۈشىنى، كۆكۈل ئېلىشىشنى، قەينى پەسەيتىدۇ. جىگەر ئاشقازاندىكى قىزىق ماددىلارنى تارتىپ چىقىرىدۇ. ئاشقازان ۋە جىگەرگە قۇۋۋەت بېرىدۇ. سەپرا خاراكتېرلىك، قان خاراكتېرلىك تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. ئوتتۇرىسىدىن 2 پارچە قىلىپ قىزىتىپ پېشانىسىغا، ئىككى چېكىگە چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. بەدەنگە چاپسا ماشىرا ئۇچۇن، ھەر تۇرلۇك دانىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تېرىنى پارقىرىتىدۇ، كىرلەرنى ئالىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە ياكى چاپسا ھاشاراتلارنىڭ، زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلەتسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى پورتىخال.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار پەيگە زەھەر قىلىدۇ. يوتەل، ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. ئاشقازانغا، باھقا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى شېكەر، ھەسەل.

تەركىبى تەركىبىدە ئۇچۇچان، خۇش پۇراق مايى-لىمون مېيى (ئولېئۇم تىستىرىدىن 0.3% تۇتىدۇ). يەنە جەۋھەر لىمون، تاننىن ۋە باشقا ماددىلارنى تۇتىدۇ. شۇنىڭدەك ۋىتامىن C، B، A لەرگىمۇ ئىگە.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى لىمون پوستى ۋە لىمون يېغى (رەۋغەنى لىمون) ئاشقازانىنى كۈچەيتىشكە، سېسىق پۇراق ۋە قاتىسق تەملەرنى تۇزەشكە ئىشلىتىلىدۇ ۋە سالقىنلاتقۇچى ئىچىملىك ياساشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. يېڭى لىموننىڭ سقىلغان شىرىسى 5.7% لىمون كىسلاتاسى (جەۋھەر لىمون) ھەمدە كۆپ مىقداردا ۋىتامىن C تۇتىدۇ. قان بۇزۇلۇش كېسىلى (سىنگا)نى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى باسىدۇ، تاماق ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ.

لىمون پوستى يوتەلنى پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ برونخىت ۋە كۆكيوتەللەردىمۇ بېرىلىدۇ. كۆكۈل ئېلىشىشلارنى پەسەيتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ نېرۋا ئاجىزلىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قەيقەھرى-قىيقىمھر

(رال)

RESINA SHOREA ROBUSTA (COLLOPHONI)

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، بۇ دەرەخ ھىندىستاننىڭ بەڭگالە ئۆلكىلىرىدە ئۆسىدۇ. بۇ يېلىمنىڭ شەكلى سۇندۇرۇسقا ئوخشايدۇ، يۇمشاق، بوش بولىدۇ، تېز ئېزىلىدۇ. بىر ئاز ئوتنىڭ قىزىقلىقى يېتىش بىلەن ئېرىيدۇ. ھىدى ناخۇش.

چىقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىش، بەدەننى پارقىرىتىش، زەخمە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى: قەيقەھرنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە مېڭىنى تازىلايدۇ. ھەسەل سۇيى بىلەن ئىچسە تۇتقاقلىق كېسەل، ھەمدەش، ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەيز قېنىنى ماڭدۇرىدۇ. بۇنىڭدىن 3 كۈندىن 5 كۈنگىچە ھەر كۈنى 3 گرامدىن سىركەنجۇۋىل ياكى خالىس سۇ بىلەن ئىچسە، تالىنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىپ، ئەسلىي ھالەتكە كەلتۈرىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، كۆزدىكى ئىزلارنى يوقىتىدۇ. ئېزىپ چىشقا سۈرتسا چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، چىشنىڭ ئۇللىرىنى چىڭىتىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ يىرىڭلىق چاقىلارغا چاپسا، چاقىلارنى تازىلاپ، ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، كونا-يېڭى جاراھەتلەرنى، چېچەكنىڭ زەخمىسىنى پۈتتۈرىدۇ. ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك، ناسۇر چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېغى ھۆل قوتۇر ۋە تەمرەتكىلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 1 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە، ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ھەسەل ۋە خەشخاش.

ئەسكەرتىش بۇ دورىنىڭ لاتىنچە نامى كوللوفونيۇم ئىكەنلىكىنى لوغاتۇلئەدۋىيدە كۆرسىتىلگەنلىكىگە قارىغاندا، مەستىكى بىلەن بىر ياكى ئوخشاش بېلىم بولۇشى ئېھتىمال. تەتقىق قىلىپ كۆرۈلۈشىنى سورايمىز.

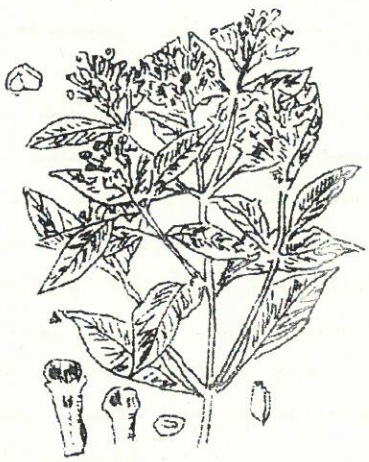
قەلەمپۇر

(قەرەنفىل)

FLOS CORYOPHYLLI 丁香

EUGENIA CARIOPHYLLATA THUNB. (ئەركەك قەلەمپۇر) 丁香

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ئۇ دەرەخ ھىندونېزىيىنىڭ جاۋا ئاراللىرىدا ئۆسىدۇ. دەرىخى ئانارنىڭ دەرىخىگە ئوخشايدۇ. شاخلىرى ئېگىز ۋە ئىنچىكە بولۇپ، ئۇچلىرى تۆۋەنگە قارايدۇ. يوپۇرمىقى ئانارنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. لېكىن ئانارنىڭ يوپۇرمىقىدىن چوڭراق بولىدۇ. مېۋىسى قەلەمپۇر بولۇپ، ئىنچىكە، ئۇزۇنلۇقى بىر سانتىمېتر كېلىدىغان مىخقا ئوخشايدۇ. بىر ئاز ياپىلاق ۋە بېشى چىشلىق بولۇپ، بېشىنىڭ مەركىزىدە كىچىك گۈمبەزچىكى بولىدۇ. توشۇش جەريانىدا بىر-بىرىگە سۈركىلىش بىلەن ئۇنىڭ بېشىدىكى گۈمبەزچىكى چۈشۈپ كېتىدۇ. بەزىلىرى ساقمۇ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئەركىكى، چىشى بولىدۇ. ئەركىكى چوڭراق، چاڭ باسقاندەك، كەڭرەك، پۇرىقى ئازراق بولىدۇ. چىشسى كىچىكرەك بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى، بويى، تەمى ئەركىكىدىن ياخشى ۋە كۈچلۈكرەك. ئىشلىتىلىدىغىنى يېڭى، خۇشبۇي ئۆتكۈر پۇراقلىق، قارامتۇل بولۇپ، چاينىسا ياكى ئەزسە ئەزالىرى ئوبدان يۇمشايدۇ، ياغىچى بولمايدۇ. بۇ سۈيەتلەر بولمىغىنى ناچار ھېسابلىنىدۇ.

121-رەسىم، قەلەمپۇر

چقىش ئورنى ئەسلىدە ھىندونېزىيىنىڭ ياۋا (جاۋا) ئاراللىرىدىن چىقاتتى. ھازىر مالايا يېرىم ئارىلى، سۇماترا، مالاككا، فىلىپپىن، ۋېتنام قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدوڭ، ئاۋمىن، گۇاڭشى، شىزاڭ قاتارلىق جايلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى زەھەرلىك تەسىرىنى پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇرسەن قىلىش، مېڭە، يۈرەككە ئوخشاش رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش ۋە ئۇلارنى ساقلاش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، سوغۇقتىن بولغان ھۆل باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، پالەچ ۋە لەقۋا، بەمسىلىقلارنى توسۇش، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ۋە شۇنىڭدەك باشقا ھۆل سوغۇق، سەۋدا خاراكتېرلىك مېڭە ۋە پەي كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىچىشكە، تېمىتىشقا ياكى پۈركۈش ۋە سىرتتىن چېپىشقا ئىشلىتىلىدۇ. يالغۇز ياكى باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىش مۇمكىن. يەنە چىشنىڭ تۇۋۈلىرىنى كۆچلەندۈرۈش سوغۇقتىن بولغان چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قەلەمپۇرنى يۇمشاق ئېزىپ سۈرمە تەييارلاپ كۆزگە تارتسا كۆزنى قۇۋۋەتلەيدۇ. كۆزدىكى چاپاقنى يوقىتىدۇ. مۇۋاپىق مىقدارىدا ئىچسە ھۆل سوغۇقتىن بولغان يۆتەل ۋە كونا ھۆللۈكتىن زىققە ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. روھلۇق قىلىدۇ، ئاشقازانىنى، ئۇچەيلەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. سويۇغان جىگەر ۋە تالنى، باھنى ۋە بالىياتقۇنى قۇۋۋەتلەيدۇ. يۇقىرىقى ئەزالاردىكى ھۆل كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇسۇش، كۆڭۈل ئېلىشىش، ھېق ۋە كېكىرىكنى يوقىتىدۇ. تاماقلاردىن پەيدا بولغان قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئارقا-ئارقىدىن سۇيدۇك كېلىش ۋە سۇيدۇك تېمىپ تۇرۇش كېسەللىرى ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بالىياتقۇنىڭ سوغۇق كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ (مەيلى ئىچسۇن، مەيلى لاتىغا ئوراپ جىنسىي ئورگانغا قويسۇن).

1/2 گرامنى يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن ئىچسە، باھنى قوزغايدۇ ۋە ئايالار ھەيزىدىن پاك بولغاندا داۋاملىق 3 گرامدىن ئىچسە، ھاملىدار بولۇشقا سەۋەبچى بولىدۇ. بالىياتقۇنى قىزىتىدۇ. قەلەمپۇرنىڭ چىشسىنى ئېزىپ، خېمىر قىلىپ پېشانىسىغا چاپسا، مېڭىنىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. باش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ئىششقلارنى تارقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە ۋە ئۇچەيگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى).

ئورۇنباسارى باراۋەر ۋەزىندە دارچىن ۋە يېرىم ۋەزىندە بەسباسە ياكى پەرەنجى مىشكى، باراۋەر مىقدارىدا خولىنجان.

ئەسكەرتىش قەلەمپۇر ئەرەقى بارلىق خۇسۇسىيەتلەردە ھاراقنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. ئەرەقنى ئېلىش ئۇسۇلى: يۇمشاق ئېزىلگەن قەلەمپۇر سۇفۇپى 100 گرام، قىزىلگۈل يوپۇرمىقىنىڭ سۇفۇپى ۋە گاۋزىبان يوپۇرمىقىنىڭ سۇفۇپى ھەر بىرىنى 150 گرامدىن ئېلىپ، چالا سوقۇلغان تەمبۇل يوپۇرمىقىدىن 150

گرام ئېلىپ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر كېچە-كۈندۈز گۈلاب ئەرەقىگە چىلاپ، ئاندىن كېيىن قائىدە بويىچە ئەرەق تارتىپ تامدۇرۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن ھاجەتكە لايىق ئىچسە كۆڭۈلنى خۇرسەن قىلىدۇ. ئىچكى ۋە تاشقى ئەزالارنى، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. يەللەرنى تارقىتىپ، زەھەرنى پەسەيتىدۇ. سۈددىلەرنى ئاچىدۇ. خىلتلارنى نورماللاشتۇرىدۇ. ئىستىسقا ۋە سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. شارابنىڭ 100 گرامىنى بىر كىلو 600 گرام ئاچچىق ۋە تاتلىق ئانارنىڭ سۈيى بىلەن ۋە 100 گرام ساپ ھەسەل بىلەن شىشىگە سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم بېكىتىپ، ئاتنىڭ تېزىكىگە بىر ھەپتە كۆمۈپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن ئېلىپ ئىستېمال قىلسا، بۇنىڭ تەسىرى ھاراقنىڭ تەسىرىدىن بىر قانچە دەرىجە كۈچلۈكرەك بولىدۇ. قەلەمپۇرنىڭ شارابىنى شېكەر بىلەن قېيام قىلىپ، شەربەت تەييارلاپ داۋانى قوبۇل قىلمايدىغان سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە بېرىلسە، مەنپەئەتى ناھايىتى ياخشى.

فارماكولوگىك تەسىرى ئىچىلگەندىن كېيىن ئاشقازان شىللىق پەردىلىرىگە قان تولدۇرىدۇ ۋە ئاشقازان سۈيۈقلۇق ئىشلەپچىقىرىشىنى تېزلىتىدۇ. يەنە ئاشقازان، ئۇچەيلەرنىڭ نېرۋىلىرىنى غدىقلاپ، لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ. قانغا سىڭىپ كىرگەندە قاندىكى ئوكسىگېن شۇمۇالىدۇ. ئاق قان تەنچىلىرىنىڭ سانىنى ئاشۇرىدۇ. مېڭە ۋە مۇھىم نېرۋىلارغا تەسىر بېرىپ قوزغىتىدۇ. يۈرەك ھەرىكىتىنى تېزلەشتۇرىدۇ. ئەگەر قەلەمپۇر مېيى خولېرا مىكروبىغا تەسىر قىلدۇرۇلسا، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى چەكلەپ، پالەچلەندۇرۇپ قويىدۇ ياكى شۇ مىكروبنى پالەچلەندۇرۇپ ئۆلتۈرىدۇ.

جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى كۈچەيتكۈچى دورا سۈپىتىدە ئىچىشكە بېرىلسە ئاشقازاننى قىزىتىدۇ. كېكىرىك ۋە يەل ھەيدەيدۇ، مەيدە چىڭىپ، قورساق كۆپۈپ ئاغرىغانغا داۋا بولىدۇ. جۇڭىيى تېبابىتىدە راك كېسىلىنى داۋالايدىغان «قوزغاتقۇچ سۈيۈقلۇق» تەركىبىگە قەلەمپۇرمۇ قوشىدۇ.

قەلەمپۇر يېغى چىش ئاغرىغاندا پاختىغا سىڭدۇرۇپ چىشنىڭ كاۋاكلىرىغا تىقىلىدۇ. رېماتىزمغا داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

قوشۇمچە 2 گرام قەلەمپۇر، 3 گرام خورما، 3 گرام رېنسېك، 2 گرام قۇرۇق زەنجۈبىلنى 200 گرام سۇ بىلەن قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلسە، ئۇزاق داۋام قىلغان ھېق تۇتۇشنى توختىتىدۇ.

قەيسەر گىياسى

(ئىكلىلمىلىك)

تونۇش بۇ بىر خىل گىيانىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، 2 قىسمدۇر.

مېۋىسى يېڭى چىققان ئايىنىڭ شەكلىدە بولىدۇ. تۇرۇپنىڭ غىلاپىغا ئوخشاش غىلاپ ئىچىدە ئۇرۇقلايدۇ. ئۇرۇقى قىچا ئۇرۇقىدەك ئۇششاق، بەزىسى ھۆلبىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى يۇمىلاق، شاخلىرى ئىنچىكە، يېرىك، قاتتىق بولىدۇ. شاخلىرى ھەر تەرەپكە يېيىلغان، بەزىلىرى يەرگە يېيىلغان، تېنى 60 سم ئۇزۇنلۇقتا، گۈلى سېرىق، ئۇششاق، بەزىسى بىنەپشە، بەزىلىرى ئاق، بەزىلىرىنىڭ يوپۇرمىقى پاقىيوپۇرمىقىغا ئوخشاشراق. پاقىيوپۇرمىقىدىن كىچىكرەك بولىدۇ. مېۋىسى ھاۋا كىلىماتىغا قاراپ ھەر خىل رەڭدە بولىدۇ. بىز بۇنىڭ مېۋىسىنى ئىشلىتىمىز. تەمى ھۆلبىگە ئوخشاپراق كېتىدۇ، ئاچچىق بولىدۇ، رەڭگى سېرىق، قاتتىق، ئۆتكۈر پۇراقلىق، ئوشاتقاندا ئىچى سېرىق بولغىنى ياخشىدۇر.

چېقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ياندۇرۇش، يىغىش، قۇرۇتۇش، يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يۇمشاق سوقۇپ سىركە، گۈل يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ سوغۇقتىن باشنىڭ ئاغرىشىغا چېپىلسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ، سۇ بىلەن ئېلىشتۇرۇپ باشنى يۇسا باش قايغانغا، باشنىڭ ئاغرىقىغا، شۇنىڭدەك لەقۋا، پالەچ، پەينىڭ ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ. سارىلىق، مالىخوليالارنىڭ باشلىرىنى يۇسا پايدىلىق. 6 گرامنى 15 گرام ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، مالىخوليا، ئۇنۇتقاقلىققا پايدا قىلىدۇ. خېمىر قىلىپ 3 كۈندە بىر قېتىم پەي زەئىپلىكى، لەقۋا، پالەچنىڭ پەيلىرىگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. بۇ دورىنى يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار (سەتەر، بابۇنە، سېرىقچېچەك بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ بېرىلسە يۇقىرىدىكى كېسەللەرنىڭ ھەممىسگە پايدا قىلىدۇ. تال، ئاشقازان، بالىياتقۇ ئاغرىقلىرى، ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ ھەمدە ئىچكى ئەزانىڭ زىيادە ھۆللۈكىنى تارقىتىپ چىقىرىدۇ. خۇسۇسەن، ئەنجۇر ۋە ھەسەل بىلەن قاينىتىپ ئىچكۈزسە ئايالنىڭ سۈتىنى ۋە مەنىنى زىيادە قىلىدۇ. زەھەرلىك دورىلار زەھىرىنى ياندۇرىدۇ، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى بەدەندىكى ھۆللۈكىنى ماڭدۇرىدۇ، بەلغەمدىن بولغان ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. پىشۇرۇپ خېمىر قىلىپ يالغۇز ياكى مۇسەللەس بىلەن باشنىڭ جاراھىتىگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. موزا بىلەن قوشۇپ ھەم ئەدەس، رۇم توپىسى، تۈگمەن تۇزى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بەدەنگە چېپىلسا، بەدەندىكى ھۆللۈكىنى چىقىرىدۇ. مۇسەللەس بىلەن ئېلىشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ چېپىلسا، ئىسسىقتىن بولغان مۇرەككەپ ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ ياكى يۇمشىتىدۇ (ماتكا، قۇلاق، كۆز، قاش ئىششىقلىرىغا). تۇخۇم ئېقى بىلەن ھۆلبە ئۇنى، زىغىر، كاسىنە ئۇرۇقى، كۆكنار ئۇرۇقى بىلەن كېسەل ئەھۋالىغا قاراپ چېپىلسا، بەدەنگە يېغلىغان ماددىلارنى ۋە سوغۇق ماددىلارنى تارقىتىدۇ. سقىلغان يېڭى سۈيىنى گۈل يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قۇلاققا چېپىلسا، سوغۇقتىن بولغان قۇلاقنىڭ ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. سقىلغان سۈيىنى ئۇرۇقى بىلەن ياكى مۇسەللەس بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بەرسە، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. سۈيىنى بەرسە، ئىچكى ئەزانىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. زەپەر بىلەن قوشۇپ بەرسە، تاياق تەككەننىڭ زەربىسىنى پەسەيتىدۇ.

قاينىتىپ ئىچكۈزسە ھاسىراشقا پايدا قىلىدۇ، دوۋساقتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ، قاينىتىپ سۈيىدە ھەمەل قىلىنسا ئۇچەينى پاكىزلەپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، قۇۋۇتلەيدۇ. يوپۇرماق شاخلىرىنى قاينىتىپ ئىچكۈزسە سۈيدۈك ماڭدۇرىدۇ، ھەيز كەلمەسلىكنى داۋالايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 3～1 گرام؛ 10～5 ياشلىقلارغا 5～4 گرام؛ 15～10 ياشقىچە بولغانلارغا 9～6 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تاش ئاغرىقلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلمەيدۇ. ئەگەر بېرىش توغرا كەلسە ئەنجۇر، يېمىش، ھەسەل قوشۇپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆزۈمزنى بىلەن بابۇنە، تاغ كۈدىسى، كۈندۈر ئىشلىتىلىدۇ. يېرىم ۋەزنى بىلەن ئەنجۇر يوپۇرمىقى ئىشلىتىلىدۇ.

قەيسۇم

(تاغدا بولىدىغان بەرەنجاسىپ)

ARTEMISIA LAVANDULAEFOLIAE PS 细叶艾

تونۇش بەرەنجاسىپنىڭ بىر خىلى بولۇپ، بۇ 3 تۈرلۈك بولىدۇ. 1-ئەركەك، 2-چىشى. 1-ئەركىكىنىڭ شاخلىرى ئىنچىكە، مېۋىسى كىچىك، شەكلى ئەمەنگە ئوخشايدۇ، گۈلى كەمرەك، چىشىسىنىڭ گۈلىدىن كىچىكرەك گۈلىنىڭ رەڭگى ئاققا مايىل. 2-چىشىسى دەرەخ شەكلىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ،

ئاققا مايىل، شاخلىرىنىڭ كۆپ تەرەپلىرى يېرىلاڭغۇ، ئىنچىكە، سۇداپىنىڭ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ تېنىدە چاپلىشاڭغۇ ھۆللۈك بار. شاخلىرىنىڭ ئۇچىدا يۇمىلاق گۈلى بولۇپ، رەڭگى ئالتۇننىڭ رەڭگىدەك سېرىق. خۇشبۇي، پۇرىقى ئۆتكۈر، تەمى ئاچچىق، مېۋىسى ھەببۇلئاسقا ئوخشايدۇ. تومۇزدا چېچەكلەيدۇ.

122-رەسىم، قەيسۇم

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى يەللەرنى تارقىتىش، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، تەپلەرنى پەسەيتىش، كۆكرەك ئاغرىقىنى پەسەيتىش، نەپەس ئورگانلىرىنى ئېچىش، ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەردىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى ماڭدۇرۇش، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى ماڭدۇرۇش، بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىش، چوڭ بوغۇملارنىڭ ۋە يانپاشنىڭ پەيلىرى تارتىشىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قاينىتىپ تەنھا ئۆزىنى ياكى مۇناسۇەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىلغان سۈيىنى ئىچسە، كۆكرەك ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. نەپەس يوللىرىنى ئاچىدۇ. ئاشقازان ۋە ئۇچەيدىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سۈيدۈك ۋە ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىدۇ. مۇپاسلىنىڭ يېلىنى ھەم ياناپاش ئاغرىغىنى، يەلنى يوقىتىدۇ. زەھەرلىك دورىلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. تىترىتىدىغان تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. بولۇپمۇ ياغ، شاراب بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ئىچىلسە، ھەر تۈرلۈك زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. ئىچىشكە، سىرتقى تەرەپتىن چېپىشقا بولىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ ئېزىپ پىشۇرۇپ سوۋۇغان مېڭە ۋە ئاشقازانغا چېپىلسا، ئاشقازان سوغۇقلۇقىنى ھەم مېڭە سوغۇقلۇقىنى يوقىتىپ قىزىتىدۇ. ھەمەل قىلسا قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ ئىششىق ئەزالارغا چېپىلسا ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. يېڭى جاراھەتلەرگە چېپىلسا جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

بېھى بىلەن پىشۇرۇپ يېسە، تارقىمايدىغان ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. كۆيدۈرۈپ يۇمشاق ئېزىپ قان كېلىدىغان ئەزالارغا سېپىلسە، قانىنى توختىتىدۇ. ئەگەر ئابدىمىلىك يېغى بىلەن بۇنىڭ كۆيدۈرۈلگەن يېغى ئېزىپ چېپىلسا، ساقالنىڭ تېز چىقىشى ئۈچۈن يارىدەم بېرىدۇ ياكى بۇنىڭ ئۆسۈملۈكىنى كۆيدۈرۈپ بۇي سالسا، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 6～1 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ (تۇزەتكۈچىسى كەتىرا بىلەن خەشخاش)؛ ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ (تۇزەتكۈچىسى ھەسەل ۋە شىخ ئەرمىنى).

ئورۇنباسارى: ئەمەن، بابۇنە.

تەركىبى ۋە ئىشلىتىلىشى ئەمەن بىلەن ئوخشاش، شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

قەنبل-قنبل

KAMALA (GLANDULAE ROTTLERAE) 卡马拉(吕宋楸荚粉)

تونۇش بۇ بىر خىل قۇمدەك نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى قىزىل، توپىغا ئارىلاشمىغىنى خالىس يېنىك بولىدۇ. توپا-قۇملارغا ئارىلىشىپ قالغىنى ساپ بولمايدۇ، ئېغىر بولىدۇ.

چىقىش ئورنى يەمەننىڭ باياۋانلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئۇچەيدىكى ئۇششاق قۇرت ۋە مەددىلەرنى چىقىرىش، تۇتاشقان شىلىمشىق ھۆللۈكلەرنى ۋە بۇزۇق خىلىتلارنى سۈرۈش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، جاراھەتلەرنىڭ ئېغىزىنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭدىن 6～3 گرامغىچە يۇمشاق سوقۇپ مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە، ئۇچەيدىكى مەددە، قۇرتلارنى، بۇزۇق خىلىتلارنى سۈرىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سېپىلسە، قۇرۇتۇپ جاراھەتلەرنىڭ ئېغىزىنى پۈتتۈرىدۇ. تاز، ھۆل قوتۇر ۋە قۇبا كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بولۇپمۇ ئاۋۇال ئەزانى گۈل يېغى بىلەن مايلاپ ياكى ناكسىر ئۇرۇقنىڭ يېغى بىلەن ياغلاپ، خۇسۇسەن كىچىك بالىلارنىڭ تاز چاقا، ھۆل قوتۇر، قۇبالارنى مەزكۇر ياغلار بىلەن ياغلاپ، ئاندىن كېيىن سېپىلسە ياخشى تەسىر بېرىدۇ. شۇنىڭدەك يېغى بىلەن ياغلانسا ياكى ئىتىرىغىل ۋە مەجۇنلىرىنى يېسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 3 گرامدىن 6 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى تىرمىس، سەكىسەنەج، بەرەنگى كابىلى مۇقەششەر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەيلەرگە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا ۋە شىخ ئەرمىنى.

ئۇندىن باشقا، ئاشقازان ئاغرىغىغا زىيان قىلىدۇ. تۇزەتكۈچىسى مەستىكى رۇمبەدىيان.

چىقىش ئورنى يەمەن، ھىندىستاننىڭ ئورىسسا (كالكۇتتىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى جاي)، بەدىگالە، بومباي قاتارلىق جايلاردىن يېغىۋېلىنىدۇ.

مەنبەسى EUPHORBIACEAE (ئېۋفوربىياتسىيە) بۆلۈمىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك MOLLOTOS PHILIPPHINENSIS MYLLER AR GOVIENSIS نىڭ مېۋىسى ئۇستىگە يېغىلىدىغان بەز ياكى تۈت شەكىللىك جىسىمدىن ئىبارەت.

تەركىبى 80% ئەتراپىدا بىر خىل خورما رەڭلىك رېزىنا تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي روتتېرلىن فىلامارون ۋە باشقا سۈركە تەسىرىگە ئىگە ماددىلاردىن ئىبارەت.

جۈگىيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، تەمى قېرىق.

زەھەرلەرنى تارقىتىش، ئىچى سۈرۈش، زەھەرلىك ھاشاراتلار چاقىقاندىكى زەھەرلىنىشنى قايتۇرۇش، تىغ يارىلىرى ۋە باشقا جاراھەتلەرنى ساقايتىش، بالىلارنىڭ مەددىلىرىنى چۈشۈرۈش ئۇچۇن ئىچىشكە ۋە سىرتقا چېپىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

قەنتەرىيۇن

(دەقىق)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، تېنى خورما ۋە ئوسۇكنىڭ تېنىگە ئوخشايدۇ. ئېگىزلىكى 2 گەزدىن 3 گەزگىچە. شاخلىرى كۆپ بولۇپ، بىر كۆتەكتىن ئۇنۇپ چىقىدۇ، شاخلىرىنىڭ ئۇچىدا غۇنچىلىرى بولىدۇ، خەشخاشنىڭ غۇنچىسىغا ئوخشايدۇ. يۇمىلاق، بىر ئاز ئۇزۇنچاق، گۈلى سىماۋى رەڭ، ئۇرۇقى زاراڭزا ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. ئۇرۇقىنىڭ تەمى بىر ئاز تىلنى كۆيدۈرىدۇ. ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقى ياڭاقنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. كۆك رەڭلىك، يوپۇرمىقىنىڭ ئەتراپى ھەرىنىڭ چىشىغا ئوخشاش، چىشلىق يىلتىزى توم ئۇزۇنلۇقى 2 گەزگىچە بولىدۇ. قاتتىق، يىلتىزىنىڭ رەڭگى قىزىل ئۇ ھۆللۈكىنىڭ رەڭگى قانغا ئوخشاپ كېتىدۇ. يىلتىزىنىڭ تەمى مۇرەككەپ ئۆتكۈر، تىلنى كۆيدۈرىدۇ. بىر ئاز شېرىنلىكىمۇ بار، تىلنى بىر ئاز قورۇيدۇ. يىلتىزىنىڭ سىقىلغان سۇيىنىڭ رەڭگى ھەم قانغا ئوخشاش قىزىل. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇنۇدىغان جايلىرى ئاپتاپ كۆپ چۈشىدىغان زېمىنلار، تاغلار، دۆڭلىكلەر، بۇنىڭ قۇۋۇتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ. ئىراننىڭ شىراز دېگەن شەھەرلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

ئىشلىتىدىغىنى يىلتىزىنىڭ ئۇسارىسى بولۇپ، ئۇنىڭ قۇۋۇتى قالغان ئەزالىرىنىڭكىدىن ئارتۇقراق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششقىلارنى تارقىتىش، تۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يىلتىزىنىڭ تەمى مۇرەككەپ ۋە ھەر خىل بولغانلىقتىن، ئوخشاش بولمىغان تەسىرلەرنى بېرىدۇ. مەسىلەن: ھەيز خۇننى ماڭدۇرۇش، ئۆلۈك بالىنى چۈشۈرۈش، تىرىك بالىنى ئۆلتۈرۈش، كۆكرەكنى تازىلاش، مېڭىنى تازىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

يۇقىرىدىكى خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىش بۇنىڭ تەمىدىكى ئۆتكۈرلۈكتىن ۋە كۆيدۈرۈشتىن كېلىپ چىقىدۇ. بالىياتقۇنىڭ قېنىنى توختىتىش ۋە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

بۇ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يۇز بېرىشى تەمىدىكى قابىزلىق (قورۇش) سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان.

ئىشلىتىلىش ئورنى نەپەس سىقىلىش ۋە يۇقىرىغا تىنىش، كونا يۆتەل، رەھىمدىن خۇن كېلىش، بىقىن ئاغرىقى ۋە قورساق ئاغرىقى ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. جىگەرنىڭ تالىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، بەلغەم خاراكتېرلىك قۇلۇنجىنى يوقىتىش، ئىستىسقا ۋە يارقان كېسەللىكى ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. سۇيدۇك ھەم ھەيزنى ماڭدۇرۇش، ئاسان تۇغدۇرۇش ئۇچۇن ۋە بالىياتقۇنىڭ ئاغرىقلىرى ئۇچۇن، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا ئوراپ پەرجىگە قويسا، ھەيزنىڭ قېنىنى راۋان قىلىدۇ ۋە بالىنىڭ تۇغۇلۇشىنى تېزلىتىدۇ. بۇنىڭ يېگى، ھۆلىنى ئېزىپ ياكى قۇرۇقىنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ تەنها ياكى باشقا مەلھەملەر بىلەن چېپىلسا، يېگى جاراھەتلەرنى، زەخىملەرنى بىر-بىرىگە چاپلاشتۇرۇپ پۈتتۈرىدۇ. چوڭقۇر ناسۇر چاقىلارغا ۋە يانپاش ئاغرىقىغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. قالغان خۇسۇسىيەتلەردە قەنتەرىيۇنى سەغرىغا يېقىن.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئىككى گرامغىچە، ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ. كېسەلدە تەپ بولمىسا، شاراب بىلەن بېرىلىدۇ. ئەگەر تەپ بولسا سۇ بىلەن بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

تۆزەتكۈچىسى ھەسەل ۋە باشقا تاتلىق نەرسىلەر.
ئورۇنباسارى ھوزۇر ۋە قەنتەرىيۇن سەغىر.

قەنتەرىيۇن سەغىر

(دەقىق)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، توختاپ قالغان سۇلارنىڭ ئەتراپلىرىدا ۋە سايىلىقلاردا ئۇنىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 25 سم غىچە، تاغ يالپۇزىغا ئوخشايدۇ. شاخلىرى ۋە تەنلىرى بىر-بىرىدىن ئايرىلاڭغۇ، شاخلىرى كۆپ. يوپۇرمىقى سۈزمىسىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلىنىڭ رەڭگى قىزىل بىنەپشىگە مايىل. ئۇنىڭدىن كىچىكرەك، مېۋىسى بۇغدايغا ئوخشايدۇ (ئىشلىتىلىدۇ). بۇنىڭ تامام ئەزالىرى بەك ئاچچىق. بىر ئاز ئېغىزنى قورۇيدۇ. يىلتىزى كىچىك، مەنپەئەتى يوق. يىلتىزىدىن باشقا ئەزالىرى ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ھۆلى بىر ئاز خۇشبۇي، شاخلىرى ئاق سېرىققا مايىل، قۇۋۇتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ. باھار پەسلىدە ئۆسۈدىغان ئۆسۈملۈكلەردىندۇر.

چىقىش ئورنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپلەردە بولىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بۇنىڭ تامام تەسىرى ئاساسەن قەنتەرىيۇنى كەبىرگە ئوخشايدۇ. بۇ كۈچلۈكرەك ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، ئارتۇق نەرسىلەرنى سۈزىدۇ ۋە تازىلايدۇ. چوڭ بوغۇملاردىن ھۆللۈكلەرنى تارتىدۇ. بۇنىڭ مەنپەئەتلىرى بەك كۆپ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ 8 گرامىنى 280 گرام سۇ بىلەن يېرىمى قالغىچە قاينىتىپ مىجىپ ساپ قىلىپ، شېكەر ۋە شۇنىڭدەك باشقا تاتلىق نەرسىلەر بىلەن ئىچسە مېڭىنى تازىلايدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ ۋە چىڭىتىدۇ. تۆتقاقلىق كېسەلگە، بالىياتقۇنىڭ ۋە نەپەس سقىلىش كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. رەھىمنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. ئاچچىق سەپرا ۋە سەۋدا، سېرىق سۇ، بەلغەملەرنى چىقىرىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك كېسەللەرگە، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇسىنى، بەلغەمدىن بولغان قۇلۇنجىنى ئاچىدۇ. تالنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. چايانىنىڭ زەھىرىنى ۋە تەپلەرنى پەسەيتىش ئۈچۈن 6 گرام ئىشلىتىلىدۇ. رەھىمنىڭ قېنىنى توختىتىش ئۈچۈن ۋە سوغۇق زاتىلجەنبى كېسەللىكى ئۈچۈن شاراب بىلەن بېرىلىدۇ. بەل ئاغرىقى، سۆڭگەچ ئاغرىقى، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۈچۈن مائۇل ئۆسۈل بىلەن ئىشلىتىلىدۇ.

قاينىتىلغان سۈيىنى بەدەن كۆيمىگۈدەك ھالدا بىر غېرىچ ئېگىزلىكتىن گەدەنگە قۇيسا، گەدەن ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ 15 گرامىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن قاينىتىپ ھەمەل قىلسا سۆڭگەچ ئاغرىقى ۋە بەل ئاغرىقى، قۇلۇنجى كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېڭى ھۆلىنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ يېڭى، يوغان، پۈتمەيدىغان جاراھەت، ناسۇرلارغا چېپىلسا، جاراھەتلەرنىڭ ھۆللۈكلىرىنى يوقىتىپ، ئېغىزىنى پۈتتۈرىدۇ ۋە قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىدۇ. ئەزالارغا مادداً چۈشۈپ قېلىشتىن توسىدۇ. بۇنىڭ قۇرۇقىنى يۇمشاق ئېزىپ ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدىغان مەلھەملەرگە قوشۇپ ئىشلەتسە، ناچار، ناپاك، چوڭقۇر يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇپ ساقايتىدۇ ۋە چاۋا ياغ بىلەن چېپىلسا، چوڭ جاراھەتلەرنىڭ ئېغىزى ئېچىپ قېلىش ۋە يېرىلىپ كېتىشلەردىن ساقلايدۇ. جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. جاراھەتلەرنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. ئاق ماش ئۇنى بىلەن مەلھەم قىلىپ چېپىلسا، مىشەك گۆشلەرنىڭ، پەيلەرنىڭ، چوڭ بوغۇملارنىڭ ئاغرىقلىرىنى

پەسەيتىدۇ. بۇنىڭ گۈلىنى چېچىشقا ھەم ئىچىشكە بولىدۇ. ئۇ يىلان ۋە چايانىنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش ئۈچۈن مەنپەئەتلىك.

ئۇسارىسى (سقىلغان سۇيى) تۆتۈش، تارقىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇشتا قالغان ئەزالىرىغا يېقىن كېلىدۇ.

ئۇسارىسنى ئېلىش ئۇسۇلى ھۆل ئۆسۈملۈكنى ئېلىپ مېۋىسى ۋە باشقا ئەزالىرى بىلەن قوشۇپ ئېزىلىدۇ. ئاندىن سقىپ سۇيىنى ساپال قاچىغا سېلىپ ئاپتاپتا قويۇلىدۇ. پاكىز ياغاچ بىلەن قوچۇپ تۇرۇلىدۇ. ئەگەر بىر كۈندە قۇرىمىسا كېچىسى قاچىنىڭ ئېغىزىنى يېپىپ قويىدۇ (شەبنەم چۈشمەسلىكى ئۈچۈن)، 2-كۈنى ئاپتاپتا قويۇپ پاكىز ياغاچ بىلەن ئېلىشتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قويۇلۇپ تېگىگە ئولتۇرۇپ قالىدۇ. ئەگەر ھۆل، يېگىسى تېپىلمىسا، قۇرۇق قەنتەرىيۇنى كەبىرنى چالا سوقۇپ 5 كۈن سۇغا چىلاپ قويۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن قاينىتىپ سقىپ يۇمشاق ئوتتا پىشۇرۇلىدۇ. قوچۇپ تۇرۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن تېگىگە ئولتۇرۇپ قالىدۇ.

شۇ ئۇسۇللار بىلەن ھەر نەرسىنىڭ ئۇسارىسىنى ئالغىلى بولىدۇ.

ئۇسارىسنىڭ تەبىئىتى قالغان ئەزالىرىنىڭ تەبىئىتىگە ئوخشايدۇ.

خۇسۇسىيتى قالغان ئەزالىرىنىڭ خۇسۇسىيتىگە يېقىن كېلىدۇ. بەلكى بەزى جەھەتلەردىن قۇۋۋىتى ئارتۇقراق.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇسارىسىغا سىركە بىلەن پىياز سۇيى قوشۇپ بۇرۇنغا تېمىتىلسا، بۇرۇننىڭ يىرىڭلىق جاراھەتلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ، قاننى توختىتىدۇ (بولۇپمۇ بىر ئاز زاك ۋە كاپۇر يىلتىزىنىڭ سۇيىنى قوشۇپ تېمىتىلسا). ئۇنى سىركە قوشۇپ ئېزىپ پېشانىغا ۋە ئىككى چېكىگە چېپىلسا، ئاپتاپ ئۆتكەنلىكتىن پەيدا بولغان باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ ھەم شاراب ئىچكەن سەۋەبتىن پەيدا بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئالدى بىلەن چاچنى چۈشۈرۈپ ئاندىن كېيىن ئۇسارىسىنى سىركە بىلەن ھۆل قىلىپ باشقا چاپسا، يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىپ چاچ ئۇندۇرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

سۇيۇق ئۇسارىسىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئالىدۇ. كۆزنىڭ يىرىڭلىق چاقىسىنى پۈتتۈرىدۇ. قىز تۇغقان ئايالارنىڭ سۈتىنى قوشۇپ قاپاقتىكى ئىششقىلارغا چېپىلسا ئىششقىلارنى پەسەيتىدۇ ۋە كاكىنەچ سۇيى بىلەن قاپاقنا چېپىلسا، كۆزنىڭ چۆرىسىدىكى ۋە جىيىكىدىكى ئىششىق، قىچىشقاق ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈت ۋە ئارپىبەدىيان سۇيى چېپىلسا، كۆزنىڭ تامامەن كونا كېسەللىكلىرى ۋە ئاغرىقلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

مەرزەنجۇش سۇيى بىلەن كۆزنىڭ چۆرىلىرىگە چېپىلسا، كۆزنىڭ چۆرىلىرىدىن كېلىدىغان رۇتۇبەتلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر قاپىقىنى ئۆرۈپ بۇ ئۇسارا ئانار سۇيى بىلەن چېپىلسا دەرھال قىچىشقىنىنى پەسەيتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاقنا يەتكەن زەربە ئۈچۈن مەنپەئەتلىك. شاپتۇل يوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن قۇلاقنا تېمىتىلسا قۇلاقنا چۈشكەن قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. تۇرۇپ سۇيى بىلەن قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاق ئېغرىلىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە نەرگىس گۈلىنىڭ يېغى، قىچا يېغى ھەم سىركىلەر قوشۇپ قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاقتىكى ئىششقىنى ۋە ئېغرىلىقنى يوقىتىدۇ. ئۇسارىسىنى گۈلابقا قوشۇپ ئېغزىنى چايقىسا، ئېغزىنىڭ بۇيىلىقنى يوقىتىدۇ. ئېغىز ئىچىدىكى مۇدۇرچاقلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. پۇپەل (بىكلاك) بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئېغزىنى چايقىسا، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چىشلارنى چىكىتىدۇ. پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۇيى بىلەن ئىتئۈزۈمىنىڭ سۇيى ۋە جىغانىنىڭ سۇلىرىنى قوشۇپ غار-غار قىلسا بادامبەزنىڭ ئىششقىنى يوقىتىدۇ ۋە گالىنىڭ بوغۇقلۇقىنى ئاچىدۇ. بۇ

ئۇسارىنى سۇ بىلەن ھۆل قىلىپ لەۋنىڭ يېرىقلىرىغا چاپسا، لەۋنىڭ يېرىقلىرىنى يوقىتىدۇ. بۇ ئۇسارىنى ھۆلبەنىڭ قاينىتىلغان سۈيى بىلەن ئىچسە، كۆكرەكنىڭ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆل قەنتەرىيۇننىڭ سقىلغان سۈيى بىلەن ھەمەل قىلسا ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ھۆلدىن 3 گرامدىن 6 گرامغىچە، قۇرۇقىدىن 9 گرامغىچە. ھەمەل قىلىشتا ئىشلىتىلىش مقدارى 15 گرامغىچە.

ئۇسارىسىدىن ئىشلىتىلىش مقدارى 3 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سەمىغى ئەرەبى، كەتىرا.

ئورۇنباسارى باراۋەر مقداردا ئەمەن، يېرىم مقداردا بابۇنەج ياكى تۇربۇت. بۇنىڭ يېغىنى تەييارلاش ئۇسۇلى: ھۆلىنى سوقۇپ سقىپ سۈيىنى ئېلىپ مۇۋاپىق مقداردا زەيتۇن يېغى قوشۇپ سۇس ئوت بىلەن قاينىتىلىدۇ. سۈيى تۇگەپ يېغى قالغاندا ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى پەيلەرنى قىزىتىدۇ، بەدەننى كۈچلەندۈرىدۇ، پەينىڭ سوغۇقتىن بولغان كېسىلىنى يوقىتىدۇ. مەسىلەن: پالەچ ۋە ئەزالارنىڭ بوشىشىپ كەتكىنى ۋە كەم قۇۋۋەتلىككە ئوخشاش. ئۇندىن باشقا، سوغۇقتىن بولغان كۆز ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. ئاسان تۇغۇشقا ياردەم بېرىدۇ. بۇنىڭ شارابى يۇقىرىدىكى كېسەللىكلەرنىڭ كۆپ ساندىكىلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

شارابىنى تەييارلاش ئۇسۇلى قەنتەرىيۇننىڭ سۈيىنى ئېلىپ شېكەر بىلەن قىيام قىلىنىدۇ.

فىرۇزەج

TERCHESIUS TURSHINA TURQUOIS ئىنگلىزچە　　绿松石

تونۇش بۇ بىر خىل تاش بولۇپ، رەڭگى مۇرەككەپ (كۆك، يېشىل) ئاسمان رەڭگىدە، بۇنىڭ مەدىنى نىشاپۇر، نۇبەنت، كىرمان، ئەزەربەيجان، ئىران تاغلىرىدىن چىقىدۇ. ئەڭ ياخشىسى نىشاپۇردىن چىقىدىغىنى بولۇپ، ئۇ چوڭ، رەڭگى تەكشى، ساپ، سۇزۇكىدىن ئىبارەت.

چىقىش ئورنى ئىران، تۈركىيە، ئامېرىكا، ئوتتۇرا ئاسىيادىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق ۋە 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى خۇرسەن قىلىش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش، روھنى قۇۋۋەتلەش، يۈرەكنى، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يېرىم گرامنى ئېزىپ ئىچكۈزۈلسە ھەر خىل زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. 3 گرامنى شاراب بىلەن ئىچكۈزۈلسە، كۈچلۈك زەھەرلەرنىمۇ پەسەيتىدۇ. چايانىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۇچۇن بىر گرام بېرىلىدۇ.

تەنھا ئۆزىنى ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ھۆللۈكلەرنى، ياشنى ۋە ئاقنى يوقىتىدۇ. كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. نامازشام قارىغۇسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. زەربە يەتكەن سەۋەبتىن كۆز ئىششىپ، كۆزنىڭ قارىقىغا دەخلى يەتكەن بولسا ئۇنىڭغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

ھەسەل بىلەن بېرىلسە تۇتقاقلىق كېسەللىكى ۋە تال كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەتلىك، بۇرەكنىڭ

ۆە دوۋساقنىڭ تاشلىرىنى ئېزىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى بىر يېرىم گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

ساقلاش ئۇسۇلى ئىپارنىڭ پۇرىقى تەسىر قىلسا، ئەرەق ياكى ياغلىق نەرسە تەگسە رەڭگى كېتىپ بۇزۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇچۇن يۇقىرىقى نەرسىلەرگە يېقىنلاشتۇرماسلىققا دىققەت قىلىش لازىم.

تەركىبى ئالىيۇمىن ھىدروفوسفورىك ۆە كوپرۇم ھىدروسۇلفورىك تۇتىدۇ. تەركىبىدە يەنە ئاز مقداردا تۆمۇرمۇ بار.

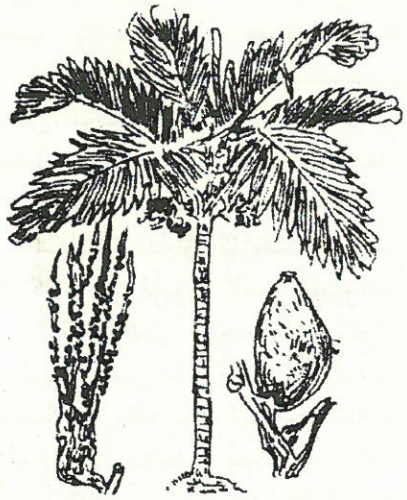
جۇڭيى تېبابىتىدە فىروزەجىنىڭ ئورنىغا كۆپرەك ھېقىق ئىشلىتىلىدىكەن.

فۇپەل

(سپارى-بىڭلاڭ)

ARECA CASTECHU 槟榔

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، دەرىخى ئىنچىكە، تۇز، 12 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە، تومۇقى 15 سانتىمېتىردىن 30 سانتىمېتىرغىچە بولىدۇ. دەرەخنىڭ ئۇچىدا شاخلىرى چىققان بولۇپ، شاخلىرى نارجىلنىڭ ۆە خورمىنىڭ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ شېخىدىن قىسقىراق. يوپۇرماقلىرىمۇ خورمىنىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن كىچىكرەك ۆە ئىنچىكىرەك بولىدۇ. مېۋىسى بېشىدا بولۇپ بېشى (سېپى) خورمىنىڭ سېپىغا ئوخشايدۇ (خورمىنىڭ سېپىدىن كىچىكرەك بولىدۇ). بېشىنىڭ دانلىرى خام ۋاقتىدا كۆك، پىشقاندىن كېيىن رەڭگى قىزىل، قۇرۇغاندىن كېيىن رەڭگى قارا قىزىل بولىدۇ. پىشقاندىن كېيىن باشلىرىنى (ساپلىرىنى) كېسىپ قۇرۇتۇپ، دانلىرىنى ئاجرىتىپ ئوبدان پىشقانلىرىنى سۇدا قاينىتىپ پوستىدىن ئاجرىتىلىدۇ. بۇنىڭ دانلىرى جويۇز دانلىرىنىڭ چوڭلۇقىدا بولىدۇ. يۇمىلاق، بەزىسى بىر ئاز ياپىلاق كېلىدۇ. دانىسىنىڭ پوستى بۇغداي رەڭ، خىللىرى كۆپ بولىدۇ. لېكىن ئەڭ ياخشىسى ئېغىر، يېگى، قۇرت چۈشمىگىنى ھېسابلىنىدۇ.

123-رەسىم، فۇفىل

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ خەينەنداۋ ئارىلى، تەيۋەننىڭ جەنۇبى، گۇاڭشى، فۇجيەن، يۈننەننىڭ جەنۇبىدىن، ھىندىستان، مالايا تاقىم ئاراللىرى قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى تۇتۇش، ئاشقازاندىن مېڭىگە چىقىدىغان گازلارنى توسۇش، پەيلەرنى چىگىتىش، ئېغىزنىڭ ھۆللۈكلىرىنى قۇرۇتۇش، ئېغىز سېسىق پۇراشنى تۈزىتىش، چىشلارنى ۆە تۈۋىلىرىنى قۇۋۇەتلەپ

چىشنىڭ تۇۋىدىن كېيىدىغان قانلارنى توختىتىش، يۇرەكنى، بوشاشقان ئەزالارنى، ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، تەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سۈيدۈك، ھەيز ماڭدۇرۇش تەسىرى سۈمبۈلدىن ئارتۇق. سۈيدۈك بىلەن ھەيز ماڭدۇرۇش ئۈچۈن سۇدا قاينىتىپ سۈزۈپ سۈيىنى ئىچىدۇ. ئېغىزنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، خۇشبۇي قىلىش ۋە چىشنى، چىشنىڭ تۇۋىدىكى گۆشلەرنى چىڭىتىش ئۈچۈن چايىنايدۇ. سۇدا قاينىتىپ سۈيى بىلەن ئېغىزنى چايقىسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. بۇنىڭدىن سۇرمە تەييارلاپ كۆزگە تارتسا، زەربە يەتكەن سەۋەبتىن كۆزنىڭ ئىچىگە پەيدا بولغان دانىچىلارنى يوقىتىدۇ. كۆزدىن كېيىدىغان ياش، كۆزنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشى، قىچىشىشى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەكتە تاش بار، دوۋساقتا تاش بار قۇلۇنجى كېسەللىكى بار كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامغىچە ئەملىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى فۇپەلنىڭ ئىچىدىكى خىمىيىۋى تەركىبلەر مۇرەككەپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىقلىرى: ئارېكالىن، ئارېكائىدىن، ئاركائىن، كوۋاكولىن، گوۋاتسېنلاردىن ئىبارەت. بۇلاردىن باشقا يەنە ئاشلاش ماددىسى (تاننىن)، ياغ، ئۇچۇچان مايى، بىر خىل قىزىل بوياق ھەمدە بىر قانچە خىل فۇپەل قوشۇمچە ئەلقەھل (ئالكالوئىد-ئۆسۈملۈك شولتا ماددىسى) تۇتىدۇ.

تەسىرى فۇپەل تەركىبىدىكى ئالكالوئىدلاردىن كۆرۈنەرلىك زەھەرلىك تەسىرلىكى ئالكالوئىد ئارېكالىنىدۇر. ئۇ، جابۇرەندىنىڭ جەۋھىرىدەك (فىلوكار پىنىدەك) تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئارېكالىن كۆپ مىقداردا بېرىلسە، پالەچلەندۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن.

فۇپەل ئۇرۇقىنىڭ قاينىتىلمىسى بىلەن قورساقتىكى ياپىلاق قاپاق ئۇرۇقىدەك مەددىنى چۈشۈرۈش مۇمكىن. بۇنىڭ ئۈچۈن فۇپەلنىڭ يېگى ئۇرۇقىدىن يېگىلا تەييارلانغان قاينىتىلمىسى ياخشى پايدا قىلىدۇ. قاينىتىلمىنى ئىسسىق ئىچكەنگە قارىغاندا سوۋۇتۇپ ئىچسە زەھەرلىك تەسىرى ئازراق بولىدۇ.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئۇرۇقى قابىز، تەبىئىتى ئىسسىق، پوستى سەل ئىسسىق.

1-ياپىلاق قاپاق ئۇرۇقىدەك مەددە چۈشۈرۈش ئۈچۈن، فۇپەل ئۇرۇقىنى كېسىپ 30～40 گرامغا 400 گرام سۇ قويۇپ ئاستا كۆيۈۋاتقان ئوتتا 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ ناشتىدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

2-ئاشقازاننى كۆچەيتىش، ئىچ توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بېرى-بېرى كېسىلى (ۋىتامىن B كەملىكتىن بولىدىغان كېسەللىك) دە يۇرەك قۇۋۇەتلەش ۋە بەدەننى چىڭىتىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. زەھەرلىك ئىلان، ھاشاراتلار چاققاندا، تاماكا بىلەن زەھەرلەنگەندە سۈيدۈك ھەيدەپ زەھەر-سىزلەندۇرۇش ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

بەزگەكتە قىزىتما پەسەيتكۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، تاماق ھەزىم قىلىشقىمۇ بېرىلىدۇ. فۇپەل ئۇرۇقىنىڭ پوستى قابىز دورا سۈپىتىدە ئىچ سۇرۇشلەردە ئىشلىتىلىدۇ. يەنە سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى بىلەن ئىستىسقا (قورساقتا سۇ يىغىلىش) لاردا بېرىلىدۇ. يەنە ھاراق مەستلىكىنى يېشىش، يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى بوشىتىش مەقسەتلىرىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئۇسۇلى كۆپرەك قاينىتىلما، سۈفۈپ، ھەپ ياساپ بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى مەددە چۈشۈرۈشكە 40～30 گرام؛ بۇ ئادەتتە كۈنىگە 15～10 گرام ئىچىلىدۇ؛ پوستىنى سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچ قاتۇرۇش ئۈچۈن 12～10 گرام مىقداردا قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

پەنەرمايە

(ئوغۇز سۈتى)

COLOSTRUM 初乳

تونۇش تۆگە، قوي، كالا، توشقان قاتارلىق هايۋانلارنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسنى ئۆلتۈرگەندە ئاشقازىنىدىن ئېلىنىدىغان ئوغۇز سۈتتۇر. بۇنىڭ رەڭگى تۇخۇم سېرىقىنىڭ رەڭگىدە بولىدۇ. تەمى بىر ئاز شور.

چىقىش ئورنى ھەمما جايدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئاشقازانىنى، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، بۇرۇننىڭ قېنىنى، بالىياتقۇ-دىن كېلىدىغان ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىدە بويىچە سىركە، مەسكە ياكى ھەسەل بىلەن ئىچسە، بەلغەم خاراكتېر-لىك تۇتقاقلىق كېسەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (بولۇپمۇ توشقاننىڭ پەنەرمايىسى بۇ جەھەتتىن ھەممىدىن كۈچلۈكرەك).

توشقاننىڭ پەنەرمايىسىنىڭ 1 گرامىنى ئۇزۇم سىركىسىدە ئېزىپ كىچىك بالىلارغا ئاز-ئاز ئىچۈرۈلسە تۇتقاقلىق كېسەلدىن ساقلاپ قالىدۇ.

ھەرقانداق ھايۋاننىڭ پەنەرمايىسىدىن مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئەزالارنىڭ قېتىپ قېلىشى ئۇچۇن، بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر سىركىدە سۈيۇلدۇرۇپ ئىچسە ئاشقازاندا ئۈيۈپ قالغان قانىنى سۈيۇلدۇرۇپ چىقىرىدۇ. تەنھا ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن چاپسا ئاشقازان، دوۋسۇن ۋە باشقا ئەزالاردىكى قېتىپ قالغان قان سۈتلەرنى تارقىتىدۇ. بۇرۇننىڭ قېنىنى، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ، كۆڭۈلنى ئاچىدۇ، 1 گرامنى شاراب بىلەن ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى ۋە باشقا ئادەم ئۆلتۈرىدىغان ھەرىلەرنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ، كونا ئىچ ئۆتكۈ، قورساق ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. ئۇچەيلەردىكى يىرىڭلىق جاراھەت ۋە بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ئارتۇق ھۆللۈكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى تۇتقاقلىق كېسىلى بار ئايال ھەيزدىن پاك بولغاندىن كېيىن ئۇزىمەستىن 3 كۈن ئىچسە، تۇتقاقلىق كېسەلنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭدىن 1 دىتسى گرام (بىر گرامنىڭ 1/10 قىسمى) نى شاراب بىلەن ئىچسە 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ، سۈيۇلدۇرۇپ ئىككى بۇرۇننىڭ تۆشۈكىگە چاپسا، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 1 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى زىخ ۋە ھەسەل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئارتۇق ئىشلەتسە، ئاشقازانغا، ئۇچەيگە زەرەر قىلىدۇ.

تەركىبى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈت بېزى بالىسنىڭ دەسلەپكى كۈنلەردىكى ئېھتىياجى ئۇچۇن ئىشلەپچىقارغان ئالاھىدە ماددىلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەتتىكى سۈتكە قارىغاندا ئاقسىل ۋە ياغلارغا باي.

پەرەنجىمشكى

(فرىنجىمشك)

OCIMUN GRATISSIMUN 丁香罗勒

124-رەسىم، پەرەنجىمشكى

تونۇش بۇ رەيھانىنىڭ بىر خىلى، ئۆسۈملۈكى رەيھان ئۆسۈمـ لۈكىدىن ئېگىزرەك، يوپۇرمىقى رەيھانىنىڭ يۇپۇرمىقىدىن چوڭ، بەك خۇشبۇي، پۇرىقى قەلەمپۇرنىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قەلەمپۇر بوستانى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مۇرەككەپ دورىلارنىڭ تەركىبلىرىدە ھەر بىر ئورۇنلاردا (قەلەمپۇر بوستانى) كەلسە ئۇنىڭـ دىن پەرەنجىمشكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پۇرىقى ئىپارنىڭ پۇرىقىغا ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن بۇ پەرەنجەـ مشكى دەپ ئاتالغان. بۇ 2 خىل بولىدۇ. 1-خىلى ئۆلكىنىڭ (ئۇنى پەرەنجىمشكى ھىندى دەپ ئاتىلىدۇ). 2-خىلى جاڭگالنىڭ (بۇنى پەرەنجىمشكى چىنى دەپ ئاتىلىدۇ). 1-خىلىنىڭ شاخلىرى 4 چاسا، يوپۇرماقلىرى بادۇرۇجنىڭ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشايدۇ، رەڭگى كۆك سېرىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئۇرۇقى زىرە شەكلىدە، رەڭگى قارا كۆك تەرەپكە مايىل، 3 قىرلىق بولىدۇ، 2-خىلىنىڭ شاخلىرى يۇمىلاق. يوپۇرماقلىرى 1-خىلىنىڭكىدىن كىچىك، ئىنچىكە تاغ رەيھانـ نىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ خۇشبۇيلۇقى، پۇرىقىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى 1-خىلىنىڭكىدىن ئارتۇقراق. ئۇرۇقى ئاساسەن ئوخشىشىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق. 2-خىلىنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازاننى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق مىقداردا قائىدە بويىچە يېسە ياكى تاشقى تەرەپتىن چاپسا مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ. چىشنى، چىشنىڭ تۈۋىلىرىنى چىڭىتىدۇ، بۇزۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىدۇ، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، سەۋدا ۋە بەلغەمدىن پەيدا بولغان ۋاسۋاس، خاپىقانىنى يوقىتىدۇ، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 9 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەۋسەن، بادرەنجى بۇيا ياكى قەلەمپۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، سەپرا پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى بىنەپشە ۋە سىركەنجىۋىل.

تەركىبى ئۆسۈملۈكنىڭ تېنىدە ئۇچۇچان پۇراقلىق ماي بار. پۇراقلىق ماينىڭ تەركىبىدە نېۋكالىپت جەۋھىرى (تىسنېول)، ئەركەك قەلەمپۇر فېنولى (ئېۋگېنول)، قارىمۇچ فېنولى (مېتىل خاۋىكول)، ھىنانول بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەھەرسىز.

بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ غولى (تېنى) ۋە يوپۇرمىقى جۇڭيى تېبابىتىدە تۇغۇتنى ئىلگىرىلەتكۈچى مۇھىم دورىلاردىن ھېسابلىنىدۇ. يەنە يەللەرنى ھەيدەش، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرۈش تەسىرى بار. پۈتۈن چۆپنى قاينىتىپ ياكى سىقىپ سۈيىنى چىقىرىپ بېرىلسە، تۇغۇت ئالدى-كەينىدە خۇننى راۋان قىلىش تەسىرى ياخشى ھەمدە ئاشقازاننىڭ تارتىشىپ ئاغرىشىنى، بۆرەك ئاغرىقىنى ۋە يىقىلىش، زەربە تېگىشتىن بولغان جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇرۇقى كۆز ئاغرىقىنى (قاپاقنىڭ ئىششىشلىرىنى) داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى يوپۇرمىقىدىن ئېچىش ئۈچۈن كۈنىگە 15～5 گرام (قاينىتىپ ياكى سوقۇپ سۈيىنى چىقىرىپ ئىشلىتىلىدۇ) ئۇرۇقىنى سوقۇپ كۆزگە سېپىلىدۇ.

كات هندى

CATEHU (GAMBIR) 儿茶

125-رەسىم، كات ھندى 1-

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى ياكى سۈتى بولۇپ، ئۇ دەرەخ (كىبىر) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ دەرىخى بەك چوڭ، ياغچى جەۋھەردەك قىزىل، بەك قاتتىق ۋە تىكەنلىك، شاخلىرى چېچىلاڭغۇ، ئۇستىدە ئۇششاق ئىنچىكە شاخلىرى بار، ئۇ ئۇششاق شاخلىرىنىڭ ئۇستىدە بىر-بىرىگە يۇزمۇ يۇز ئىككى قاتار يوپۇرماقلىرى بولىدۇ. يوپۇرماقلىرى كۆپ ۋە ئۇششاق، ئۇزۇنچاق تەمرى ھىندىنىڭ يوپۇر-مىقىغا ئوخشايدۇ.

يېلمىنى ئېلىش ئۇسۇلى مەزكۇر دەرەخنىڭ تېنى ئۇ يەر-بۇ يەردىن چاناپ زەخمە قىلىپ قويۇلىدۇ. شۇ زەخمە بولغان جايدىن يىلمىلىرى ئېقىپ چىقىدۇ. قاتقاندا ئېلىنىدۇ. ياخشىراقى دەرەختىن ئۆزلۈكسىز ئېقىپ چىققىنى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ يېلمىنىڭ رەڭگى 2 خىل بولىدۇ:

1-خىلنىڭ رەڭگى ئاق، بۇ دورىلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

2-خىلنىڭ رەڭگى قىزىل، بۇ تامبۇل يوپۇرمىقى بىلەن يېيىلىدۇ. بۇ خىلى تازىلاپ يېيىلىدۇ، چۈنكى توپا-قۇم ئارىلىشاڭغۇ بولىدۇ. ئاندىن ئۇنى كۈمۈلا ياكى توقچاق قىلىنىدۇ. خالىس ئۆزىدىن ياكى باشقا دورىلار بىلەن مەسىلەن: بىر ئاز ئىپار، ئەمبەر ۋە تاباشىر قوشۇپ كۈمۈلا ياكى توقچاق قىلىنىدۇ. ئۇ توقچاق كۈمۈلىلار ئېھتىياج بولغاندا ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن يېيىلىدۇ.

چقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

خۇسۇسىيتى قەۋزىيەت قىلىش، رۇتۇبەتلەرنى (ھۆللۈكلەرنى) قۇرۇتۇش ۋە توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سۇنۇن تەييارلاپ چىشنىڭ تۆۋىلىرىگە سۈركىسە چىشنى چىكىتىدۇ، چىشنىڭ تۆۋىدىن كېلىدىغان ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدۇ. ئېغىز ئىچىگە چىققان دانىلارنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئېغىزنى چايقىسا ياكى غار-غار قىلسا ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئېزىپ ئىسسىقتىن بولغان جاراھەتلەرگە سېپىلسا ياكى خېمىر قېلىپ چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. قاينىتىپ ئىچسە قورساقتىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. سېرىق كېسەل، ماخاۋ، قانىنىڭ بۇزۇقلۇقى، مەنىي تۇتالماسلىق، تولا ئېھتىلام بولۇش كېسەللىكى ۋە ئۇچەيلەردىكى يېرىڭلىق جاراھەتلەر، سۈيدۈك يوللىرىدىكى جاراھەتلەر، سۈيدۈكنىڭ كۆيۈپ كېلىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاقكېسەل، قىزىق تەپلەر ۋە تېرىگە چىققان مودۇر، دانىخورەكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى ئىچىشكە ۋە چېپىشقا بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 3 گرامغىچە.

125-رەسىم، كات ھىندى 2-

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلەتسە بۆرەككە، دوۋساقا تاش پەيدا قىلىدۇ ۋە باھانى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

ئورۇنباسارى تىنمەغرىبى (گىل)، بۇ دەرەخنىڭ ياغىچىنى ئىسھالنى توختىتىش، سۈيدۈكنى توختىتىش، يۇقىرىدىكى كېسەللىكلەر ئۈچۇن ئىچىشكە بولىدۇ.

تۈزەتكۈچسى مۇشكى ئەمبەر.

بۇ ئاكاتسىيە كاتېخۇ (خەنزۇچە ئىرسا- 茶儿 125-رەسىم 1گە قارالسۇن) ۋە چوڭ يوپۇرماقلىق ئېگىز دەرەخ (125-رەسىم 2 گە قارالسۇن) نۇ نىكارىيە گامبىر (خەنزۇچە زۇڭ ئىرسا 棕儿茶) دەرىخىدىن چىقىدىغان يېلىمسىمان قويۇق ماددا بولۇپ، ئالدىنقىسى قارا ئېرسا، كېيىنكىسى خورما رەڭ ئېرسا (GAMBIR) دەپ ئاتىلىدۇ.

تەركىبى 1-خورما رەڭ ئېرسا: 30～7% دىكاتېخىنىن، 30～50% ئاتسىدۇم تانىنكۇم، كاتېخو قىزىلى، رېزىنا، ياغ، موم تۇتىدۇ.

2-قارا ئېرسانىڭ تەركىبىمۇ يۇقىرىقى بىلەن ئاساسەن ئوخشايدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئازراق سوغۇق.

خۇسۇسىيىتى قىزىتما پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، قان توختىتىش، يارىلارنى قۇرۇتۇپ قورۇش، گۆش ئۇندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش تەسىرىگە ئىگە. قان توختىتىشقا ۋە ئاغرىق پەسەيتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. قان تولغاق، سۈيدۈك يوللىرىنىڭ كېسەللىكلىرى داۋالىنىدۇ. سىرتقا ئىشلىتىلىپ تېرىدىكى تەمرەتكىنى، ئېغىز ئىچىدىكى جاراھەتلەرنى، بوۋاسىر ۋە باشقىلارنى داۋالغىلى بولىدۇ.

«رىندەن» قاتارلىق دورىلارنى ياسايدىغان مۇھىم دورىلارنىڭ بىرى قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك ئاشلامچىلىق ۋە بوياقچىلىق ئىشلىرىگىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

كاشىم

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، رەڭگى سېرىق ئەنجۈدانغا ئوخشايدۇ. تېنى ئىنچىكە، سېرىقچېچەكلىك تېنىگە ئوخشايدۇ. بوغۇملۇق، يوپۇرمىقى ئىكىلىملىكلىك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ-

دىن يۇمشاقراق، خۇشبۇي، تېننىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يوپۇرماقلىرى ئىنچىكىرەك ۋە يورۇقلىرى كۆپرەك بولىدۇ.

ئۇستى تەرەپنىڭ يوپۇرماقلىرى تۆۋەن تەرەپنىڭ يوپۇرماقلىرىدىن چوڭ بولىدۇ. تېننىڭ ئۈچى كۈنلۈككە ئوخشاش بولۇپ، مېۋىسى قارا، بىر ئاز ئۈزۈن، ئارپىبەدىياندىن تەمى تېز، بىر ئاز خۇشبۇي، يىلتىزى ئەنجۈداننىڭ يىلتىزىغا ئوخشايدۇ. ئەنجۈدان (ھىڭنىڭ ئۆسۈملۈكى) دىن خۇشبۇي، ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇرۇقى ۋە يىلتىزىدۇر.

ئۇرۇقى بىلەن يىلتىزى خۇشبۇي ۋە ئۆتكۈر، قالغان ئەزالىرىدىن ياخشىراق. يېڭىسى ئۆتكۈر ۋە خۇشبۇيدۇر. قۇۋۇتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، يەللەرنى تارقىتىش، قويۇق، خام خىلتىلارنى يوشۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، تاماق سىڭدۈرۈش، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىش ئورنى بۇنىڭدىن 3 گرام مىقدارى ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان ھۆل يۆتەل، ھەمىدەش كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازاننى قۇۋۇتلەيدۇ، ئۇچەيلەردىكى تۇرلۇك مەددىلەرنى چۈشۈردۇ. ئاشقازان ھۆللۈكىنى ئازايتىدۇ، ھۆل سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. قورساق غولدۇرلاشنى يوقىتىدۇ، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، ئىستىسقاغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاشقازان، دوۋساقتا تۇرۇپ قالغان تۇگۈچ قانلارنى تارقىتىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ، بالىنى چۈشۈرىدۇ، ھاملىدار بولۇشقا ياردەم بېرىدۇ. شۇنىڭدەك سوغۇق زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ، تىلە قىلىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، پالەچ، بەل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى ۋە باشقا ھۆل سوغۇق كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 3 گرام، ئىستىسقا كېسەللىكى ئۈچۈن ئىشلىتىلىش مىقدارى 6 گرام قاينىق سۇ بىلەن بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سىركىگە چىلاپ ئىشلىتىش ياكى ئىچكەندىن كېيىن ئۇستىدىن سىركە ئىچىش كېرەك. ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ۋاقىتلىق ئاغرىتىدۇ. تۈزەتكۈچىسى ئارپىبەدىيان ياكى پەتەڭگان ئۇرۇقى.

ئورۇنباسارى 1/4 مىقدارى ئاق زىرە ياكى باراۋەر مىقداردا ياۋا كەرەپشە ئۇرۇقى ياكى باراۋەر مىقداردا ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى.

كاكىنەچ

PHYSALIS ALKEKENCI 酸浆(桂金灯)

تونۇش بۇ ئىتئۈزۈمنىڭ بىر خىلىدۇر. بۇ يەردە ئالاھىدە مۇستەقىل بايان قىلىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ ئۆسۈملۈك مەخسۇس ئىسمى بىلەن ئاتىلىپ تونۇلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئالاھىدە ئاتىلىپ بايان قىلىندى. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى ئەنەبۇلەپ (ئىتئۈزۈمى) دىن كىچىكرەك، شاخلىرى ئۆسكەندە تۆۋەن تەرەپكە ئېگىلىپ قالىدۇ. گۈلى ئاق قىزىل تەرەپكە مايىل، مېۋىسى دوۋساققا ئوخشاش يۇمىلاق غىلاپنىڭ ئىچىدە، غىلاپى خام ۋاقىتدا كۆك، پىشقاندىن كېيىن قىزىل بولىدۇ. غىلاپنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەرپىستان ۋە كىچىك

پندۇققا ئوخشاش دانه بولۇپ، بۇ دانه پىشقاندىن كېيىن قىزىل رەڭگە كىرىدۇ. بېغىغا چاپلاشقان هالدا تۇرىدۇ. ئۆسۈملۈك تاغنىڭ ۋە يۇرتنىڭ دەپ ئايرىلىدۇ. تاغ كاكىنچىنىڭ يوپۇرمقى ئالمىنىڭ يوپۇرمقىغا ئوخشايدۇ. تۈك لۈك چاڭ باسقان، رەڭگى قارا، تېنىدە چاپلىشاڭغۇ هۆللۈك بار. تاغ كاكىنچىنىڭ ئۆسۈملۈكى يۇرتىنىڭكىدىن چوڭراق. گۈلى بەك قىزىل، غلىپىنىڭ ئىچىدىكى دانىسى سېرىق، قىزىل تەرەپكە مايىل، ئۇنىدىغان يېرى تاشلىق جايلاردۇر.

126-رەسىم، كاكىنەچ

بۇنى كاكىنەچ مۇنەۋۋەم (ئۇخلىتىدىغان كاكىنەچ) دېيىلىدۇ. ئەزالارنى سەزمەس قىلىشتا خەشخاشتىن كۈچلۈكرەك. مۇتلەق كاكىنەچ دەپ ئاتالسا ئۇنىڭدا يۇرتنىڭ كاكىنچى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىشلىتىلىدىغىنى مېۋىسىنىڭ پوستى ۋە ئۇرۇقلىرى، قىزىرىپ ئوبدان پىشقىنى ۋە يېگىسىدۇر. ئەزالارنى سەزمەس قىلىشتا تاغ كاكىنچى ياخشى، بۇنىڭدىن باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىشكە يۇرتنىڭ كاكىنچى ياخشى. قۇۋۋەتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ هەممە ۋىلايەتلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى يۇرت كاكىنچىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، تاغ كاكىنچىنىڭ تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، ئۇسارىسىمۇ شۇنداق.

خۇسۇسىيتى غىزالىق تەرىپى ئاز، قەۋزىيەت قىلىدۇ، بەدەننى قۇرۇتىدۇ، پېشابنى راۋان قىلىدۇ، نەپەس ئېلىش ئورگانلىرىنى ئاچىدۇ، بۆرەك، دوۋساق كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى سقىلغان سۇيىنى قۇلاقنىڭ كونا يىرىڭلىق جاراھەتلىرىگە تېمىتسا مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، نەپەس يوللىرىنى ئاچىدۇ، سەپرانى چىقىرىدۇ. سۇيىدۇكنى ماڭدۇرىدۇ. ئۇچەيلەردىكى هەر تۈرلۈك قۇرتلارنى، مەددىنى چۈشۈرىدۇ. بۆرەك ۋە سۇيىدۇكلۇكنىڭ كېسەللىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. جىگەرنى ياخشىلايدۇ، هەر كۈنى داۋاملىق 4 گرام مىقدارى ئىچسە (ئۆزىدىن ياكى ئوسارىسىدىن)، يارقان كېسەللىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

ئەگەر ئاياللار هەيزىدىن پاك بولغاندىن كېيىن بۇنىڭدىن 7 دانە يۇتۇۋەتسە هامىلدار بولۇشتىن توسىدۇ. قووزىقىدىن باراۋەر مىقداردا شىخ ئەرمىنى بىلەن قوشۇپ ئېزىپ ئىچسە، ئۇچەينىڭ قۇرتلىرىنى ۋە مەددىلىرىنى چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭ ئوسارىسى چېپىلسا، بەدەندىكى قاتتىقلىقلارنى تارقىتىدۇ. بوۋاسىر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇلاقنىڭ كونا يىرىڭلىق چاقىلىرىنى يوقىتىدۇ. يىرىڭلىق چاقىلارنى بۇزۇلۇپ سېسىشتىن

ساقلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 15 گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئەزانى سەزمەس قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئىنەبۇسسۇلەپ.

تاغنىڭ كاكىنىچمۇ سۇيدۇكنى ماڭدۇرىدۇ، بۇنىڭ 4 گرامى ئۇخلىتىدۇ. 4 گرامدىن ئارتۇق ئىشلىتىشكە بولمايدۇ، ئەقلىنى ئېلىشتۇرىدۇ.

تەركىبى دېنىنىڭ (دانىسىنىڭ) تەركىبىدە لىمون كىسلاتاسى ۋە ئاز مقداردا ئالكالوئىدلار بار. يەنە فىزالىيىن، كىرىپتۇ كسانتىن تۇتىدۇ. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، يىلتىزىدا بالياقۇنى قىسقارتىدىغان ماددا-ھىسـ تونىن بار ئىكەن. ئەمما ئۇنىڭ خىمىيۋى تەركىبى ئېنىق ئەمەس.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

خۇسۇسىيتى دانىسى (مېۋىسى) بەلغەم بوشىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئاساسەن ئىسسىقتىن بولغان بەلغەملىك يۆتەللەردە، گال ئاغرىقىدا، ئاۋاز پۈتۈپ قېلىشتا، كېچىلىك قىزىتما-ئوغرى تەرلەردە ئىشلىتىلىدۇ. سىرتتىن تەمرەتكە ۋە چات بەزلىرىنىڭ ئىششىقلىرىغا تېڭىلىدۇ. يەنە سۇيدۇك ھەيدەش خۇسۇسىيتىمۇ بولۇپ، سۇلۇق ئىششىقلاردا، سانجىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ. ياۋا ھالدا ئېتىزلىقتا ئۇنۇپ قالىدىغان كاكىنەچ چارۋا ماللارنىڭ (مەسىلەن: كالىنىڭ) قورسىقى كۆپۈشنى، قانلىق ئىچ ئۆتكۈسىنى ھەم مالدىكى كۆيدۇرگە كېسىلىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

كامازىرىيۇس

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ (15 س م) كېلىدۇ. يوپۇرماقلىرى ئۇششاق، شەكلى، رەڭگى، يوپۇرمىقى بەللۇتىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. تەمى بەك ئاچچىق، ئازراق ئۆتكۈرلۈكى بار. گۈلىنىڭ رەڭگى بىنەپشەرەڭ بولىدۇ، ئۇرۇقى رۇمبەدىياندىن ئۇششاقراق، ئۆتكۈر تەمگە ئىگە. يىلتىزى قىزغۇچ كېلىدۇ. تومۇزدا تاشلىق يەرلەردە ئۆنىدۇ. پىشقاندىن كېيىن يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى تۆكۈلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن پۈتۈن ئەزالىرى (قىسمىلىرى) ئېلىپ ساقلاپ ئىشلىتىلىدۇ.

ياخشىراقى بېڭى، گۈلى، ئۇرۇقى، يوپۇرمىقى چۈشۈپ كەتمىگىنى ۋە جاڭگالدىن چىققىنى ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى چەت ئەللەدىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. لېكىن ئىسسىقلىق تەرىپى قۇرۇقلۇقىدىن بىر ئاز ئارتۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، قويۇق بۇزۇق خىلىتلارنى يوقىتىش، مىزاجنى يۇمشىتىش، ئىسلاھ قىلىش، بەدەننى قىزىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى كامازىرىيۇسنى سوقۇپ مۇناسىۋەتلىك سۇ بىلەن كۈمۈلا قىلىپ قۇرۇتۇپ، ئاندىن كېيىن شاراب بىلەن ئېزىپ كۆزگە تارتىلسا، كۆزدىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭدەك زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ كۆزگە تارتىلسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. بۇنى بەك يۇمشاق ئېزىپ شاگىمەن ئۇندەك قىلىپ مەزكۇر جاراھەتلەرگە سەپسىمۇ شۇنداق تەسىر قىلىدۇ، ئەگەر بۇنىڭ ھۆللىنى ياكى قۇرۇغىنىنى مۇۋاپىق مقدارىدا قاينىتىپ ئىچسە، كونا ھۆل يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك بۇنىڭ 3 گرامىنى قاينىتىپ جۇلاب بىلەن ياكى ھەسەل بىلەن بىر قانچە كۈن ئۇزۇمەستىن ئىچسە، كۆكرەك ئاغرىقى، ئۆپكە ئاغرىقى، ئۆپكە ئەتراپىنىڭ سوغۇقلۇقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆل كامازىرىيۇس سۇيىنى ياكى قاينىتىلغان سۇيىنى مۇۋاپىق مقدارىدا ئىچسە، سەۋدا ۋە سۇددە خاراكتېرلىك يارقانغا مەنپەئەت قىلىدۇ. تال قاتتىقلىقىنى

يوقتىدۇ. باشقا كېسەللىكلەرگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇيدۇكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. بۇنىڭ 9 گرامىنى باراۋەر مىقداردا زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ 50 گرام سۇدا 1/3 قىسمى قالغىچە قاينىتىپ داۋاملىق بىر قانچە كۈن ئىچسە بۆرەكنىڭ، دوۋساقنىڭ تاشلىرىنى ئېزىپ چىقىرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). ھەر كۈنى 90 گرام ئىچىش كېرەك. بۇنى سىركە بىلەن قاينىتىپ ئېزىپ تاشقى تەرەپتىن تالغا چاپسا تال قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ.

شارابنى ئىچسە ئاشقازان بۇزۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. يېڭى باشلانغان ئىستىسقا ۋە يارقان كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بالىياتقۇ يەللىرىنى تارقىتىدۇ. بۇزۇق خىلىتلارنى يوقىتىدۇ. مىزاجنى ئىسلاھ قىلىدۇ.

شارابنى تەييارلاش ئۇسۇلى مۇسەللەسنىڭ ھەر 500 گرامىغا 6 گرام كامازىرىيۇس سېلىپ ياكى 500 گرام ئۈزۈم سۇيىگە 8 گرام سېلىپ بىر قانچە ۋاقىت قويۇپ ئاندىن ساپ قىلىپ، ھەر كۈنى 400 گرامغىچە ئىچىدۇ. بۇنىڭ شارابى قانچىكى كونارسا ياخشىراق بولىدۇ. ئەگەر كامازىرىيۇسنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان جايغا قويسا زەھەرنى پەسەيتىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ كونا يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ھۆلىنى سقىپ سۇيىنى ئېلىپ، قۇرۇغىنىنىڭ سۇيىنى قاينىتىپ ئېلىپ ياكى گۈلىنى قاينىتىپ سۇيىنى ئېلىپ، قىزىلگۈل يېغى قائىدىسى بويىچە ياغ تەييارلاپ بەدەنلەرنى ياغلىسا، بەدەندىكى سۇيۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. كامازىرىيۇسنىڭ قالغان خۇسۇسىيەتلىرى كامادىرىيۇسقا ئوخشايدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 9 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۈچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا سىسالىيۇس، 1/3 مىقداردا سەلىخە ياكى غاپەس ئۇرۇقى، قەنتەرىيۇن.

كالى زىرى

VERNONIA ANTHELMENTICA

تونۇش بۇ بىر خىل ھىندى ئۆسۈملۈكى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 1 مېتىر 20 سم كېلىدۇ. يوپۇرمىقى بىر ئاز ئۇزۇن، ئەتراپلىرى چىشلىق، گۈلىنىڭ رەڭگى كاسنە گۈلىنىڭ رەڭگىگە ئوخشاش كۆك، ئۇرۇقىمۇ كاسنىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. لېكىن بۇنىڭ غىلىپى ئۇستۈنرەك تۇرىدۇ. ئۇرۇقنىڭ رەڭگى قارا، تەمى بەك ئاچچىق، كالى زىرەنىڭ ئىشلىتىلىدىغىنى ئۇرۇقىدۇر.

چىقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەلغەم خاراكتېرلىك ماددىلارنى يوقىتىش، ھەر تۈرلۈك قۇرت، مەددىلەرنى چۈشۈرۈش، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىش ۋە ئىششقلارنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە بەلغەم ماددىلىرىنى چىقىرىدۇ. ئۈچەيلەردىكى ھەر خىل قۇرت ۋە مەددىلەرنى چۈشۈرىدۇ. ئەگەر تاشقى تەرەپتىن ئېزىپ چاپسا، سوغۇقتىن پەيدا بولىدىغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. شۇنىڭدەك بۇنىڭ ۋە شاخ، يوپۇرماقلىرىنى ئېزىپ چاپسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. لېكىن بىر ئاز زەھەرلىك تەرىپى بولغانلىقى ئۈچۈن، كونا تېۋىپلار ئادەملەرگە ئىچكى تەرەپتىن كەم

ئىشلىتىدۇ. ئەمما ھايۋانلار تېۋىپلىرى ئىچكى تەرەپتىن ھايۋانلارغا ئىشلىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە، ئۆپكىگە، ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى تاغ يالپۇزى.

ئورۇنباسارى رەسمى زىرە، رۇمبەدىيان، ئارپىبەدىيان.

كالا سۈتى

(لەبەنۈل بەقەر)

LAC (BOWS MILK) 牛乳

تونۇش بۇ كالىنىڭ مەھسۇلاتى بولۇپ، بۇنىڭ ئەزالىرى ياغ، قېتىقلاردىن ئىبارەت. بۇ ئەزالار كالا سۈتىدە نورمال دەرىجىدە بولىدۇ. كالا سۈتى قويۇق ۋە سۈيۈقلۇق جەھەتتىنمۇ ئورتىچە ھالەتتە بولىدۇ. باشقا ھايۋانلارنىڭ سۈتىگە نىسبەتەن كالا سۈتى بەك مەنپەئەتلىكتۇر. بۇنىڭ ياخشىسى ياش، سېمىز، تەن سالامەتلىكى ئوبدان كالىدىن يېڭى سېغىلغان سۈتتۇر.

چىقىش ئورنى ھەممە جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق ۋە سوغۇق ھۆللۈكتە مۆتىدىل.

خۇسۇسىيتى ئىچنى يۇمشىتىش، بەدەننى پارقىرىتىش ۋە بەدەنگە ئوزۇق بولۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سۈتنى يېڭى سېغىپلا سوۋۇتماستىن ئىچسە، مېڭە جەۋھىرىنى قوۋۇتىدۇ. مېڭىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يوق قىلىپ، ئەسلىي ھۆللۈكىنى ساقلاپ قالىدۇ. تۇتقاقلىق، مالىخۇلىيا، ۋەسۋاسلارنى يوق قىلىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىدۇ. بۇرۇنغا تېمىتىلسا بۇرۇن كېسەللىكلىرى، داۋاملىق كۆزگە چاپسا كۆز كېسەللىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈندۈر بىلەن چاپسا كۆزگە پەيدا بولغان قان توچكىلىرىنى يوق قىلىدۇ. ئەنزىروت بىلەن چاپسا ناخىنە، سوبۇل شەرناق ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

يېڭى سېغىلغان سۈتنى قىزىق ئىچسە يۇرەكنى قوۋۇتىدۇ. خاپىقان، ئۆپكىدىكى يىرىڭلىق چاقا، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشىشى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچنى يۇمشىتىدۇ، مەنىي پەيدا قىلىدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ. سۈيۇق شىربىرىنج (سۈت ئاش) قىلىپ ئوبدان پىشۇرۇپ شېكەر بىلەن ئىچسە ئىچنى يۇمشىتىدۇ. قۇرۇق قولۇنجى، قۇرۇق تولغاق ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. 2 ھەسسە سۇغا ئېلىشتۇرۇپ ئىچسە سۈيدۈكنى ئوبدان راۋان قىلىدۇ سۈيدۈك يوللىرىنى تازىلايدۇ. بولۇپمۇ 0.2 گرام زاك، 3 گرام ناۋاتنى يۇمشاق ئېزىپ قوشۇپ ئىچسە ئوبدان تەسىر بېرىدۇ.

سۈتنى قەلەيدىن تەييارلانغان سەپداپ بىلەن چاپسا، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى ۋە ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تەنها ئۆزىنى ئىچسە، بولۇپمۇ قايتا-قايتا ئىچسە زەھەرلەرنىڭ زەربىنى يوقىتىدۇ.

بۇنى ياڭاق مېغىزى، خورمىلار بىلەن ئىچسە، بۆرەكنى، بەدەننى سەمرىتىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق قىلىدۇ، مەنىنى كۆپەيتىپ، باھانى قوۋۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 250 گرامدىن 500 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆچكىنىڭ سۈتى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەرەر قىلىدۇ. پىت، بەرەس پەيدا قىلىدۇ، قورساقتىكى ئەزالارغا زەرەر

قىلىدۇ، بۆرەك، دوۋساققا تاش پەيدا بولۇشقا سەۋەبچى بولىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى شېكەر ۋە ھەسەل.

تەركىبى كالا (سىير) سۈتى ئۆز تەركىبىدە 3.7% ياغ، 3.4% ئاقسىل، 4.5% ئوگلىۋودلۇق ماددىلار، 0.7% كۈل ماددىسى، 87.7% سۇ ماددىسى تۇتىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا كالا سۈتىدە كالىي، كالتسىي، فوسفور، ناترىيلار مول بولىدۇ. شۇنىڭدەك گۈڭگۇرت، ماگنىي، تۆمۈر، مىس، يود، فىتور، مارگانىس قاتارلىق ئاز مىقدارلىق بەدەن ماددىلىرىمۇ بولىدۇ.

سۈتتە ۋىتامىن A، D، كاروتىن، ۋىتامىن C، ۋىتامىن B_1، B_2، نىكوتىن كىسلاتاسى ھەم ۋىتامىن B گورۇپپىسىغا كىرىدىغان باشقا ۋىتامىنلار بولىدۇ.

سۈتتىكى ياغ ماددىسى كالىنىڭ نەسلى، بېقىلىش ئۇسۇلى، ئۇرۇقىغا قاراپ ئۆزگىرىدۇ، موزاينى ئېمىتكەنچە سۈتتىكى ياغ ماددىسىنىڭ پىرسەنتى ئۆسۈپ 5～6% كە يېتىپ بارىدۇ.

سۈتتىكى كالتسىي ماددىسى چوڭلارنىڭ، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ بەدىنىگە باشقا كۆكتاتلاردىكى كالتسىي ماددىسىغا قارىغاندا ياخشى ئۆزلىشىدۇ.

سۈت ئومۇمەن بەدەنگە ياخشى ئۆزلىشىدۇ. مەسىلەن: ئادەمنىڭ بەدىنى سۈتتىكى ئاقسىللارنىڭ 93%نى، ياغنىڭ 59%نى، ئۇگلىۋودلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلەشتۈرىدۇ. سۈت ئوڭاي سىڭىدىغان يېنىك ئوزۇقلۇق ماددا بولۇپلا قالماي، شېپالىق ئەھمىيەتكە ئىگە ئوزۇق ھېسابلىنىدۇ.

ھايۋاناتلار سۈتى ئىچىدە ئاقسىل ۋە ياغ تەركىبى ئەڭ كۆپ، بەدەنگە ئىسسىقلىق (كالورىيە) بېرىشى ئەڭ يۇقىرى بولغىنى بۇغا سۈتى ھېسابلىنىدۇ (ئورتا ھېساب بىلەن ئاقسىل 10.5%، ياغ 20%، كالورىيىسى 241 گرادۇس بولىدۇ). ئەڭ تۆۋەن سۈيەتلىكى بايتال ۋە ئېشەك سۈتىدىن ئىبارەت. كالا، ئۆچكە، قوي، تۆگە سۈتلىرى ئورتا دەرىجىلىك، قوتاز سۈتى ئۇلاردىن ئۇستۇنرەك تۇرىدۇ.

جۇڭگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى مۆتىدىل، ئازراق سوغۇق، زەھەرسىز.

ئوزۇقلاندۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. ئاجىزلاپ كەتكەن، ئوزۇقلىنىشى بۇزۇلغان، قىزىتمىلىق كېسەللەر بىلەن ئاغرىغانلارغا سامساق بىلەن قاينىتىپ ئىچكۈزۈلىدۇ.

زەنجۈبىل، پىياز قوشۇپ قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، بالىلارنىڭ سۈتنى قۇسۇشلىرىنى داۋالايدۇ، ئاجىزلاقلارنى تۇڭىتىدۇ. سۈت يۇرەككە، ئۆپكىگە پايدا قىلىدۇ. قىزىتما زەھەرلىرىنى يېشىلدۇرىدۇ، تېرىنى سىلىقلاشتۇرىدۇ. چوڭ ئۇچەينى نەملەندۇرۇپ، ئىچىنى بوشىتىدۇ.

كاللەكبەسەي

(كورنۇپ، لىيەڭخۇا بەسەي، كاپوستا)

BRASSICA OLERCEA L. VAR (CAPITITA L.) 莲花白(甘兰)

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر سەيلەردىن بولۇپ، خىللىرى كۆپتۇر. ياخشىراقى ئۆلكىدە بولىدىغىنى، يېپسىز، يېڭىسى ھېسابلىنىدۇ.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە ئورۇنلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى خىلىتلارنى پىشۇرۇش، يۇمشىتىش ۋە قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

127-رەسىم، كەللەكبەسەي

ئىشلىتىلىش ئورنى كاپوستىنى سېمىز گۆش ياكى ياش توخۇ بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ يېسە، ئوبدان غىزا بولىدۇ. ئۆزىنى ياكى ئۇرۇقىنى قاينىتىپ مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، سېسىق گازلارنىڭ مېڭىگە تەسىر قىلىشىنى توسىدۇ. باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆزنىڭ قارائىغۇلۇشىنى ۋە مەسلىكنى يوقىتىدۇ. بۇنى بەك يۇمشاق پىشۇرۇپ يېسە ئىچ توختىتىدۇ. خۇمارنى، ئەزانىڭ تىترىشىنى يوقىتىدۇ. ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. بۇنىڭ سقىلغان سۇيىنى بۇرنىغا تېمىتسا مېڭىنى تازىلايدۇ، ئۇخلىتىدۇ.

تىلنى قۇرۇتىدۇ. بۇنىڭ ئوبدان پىشۇرۇلغىنى كونا يۆتەل، سېرىقئەت ۋە ئىچ ئەزالاردىكى ئىششىقلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭدىن 30 گرامنى ھەر كۈنى يېسە ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. تال ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سقىلغان سۇيى ياكى قاينىتىلغان سۇيى بىلەن غار-غار قىلسا گال بوغۇلۇش كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ (بولۇپمۇ كۈنجۈت يېغى قوشۇپ غار-غار قىلسا). قاينىتىلغان سۇيى ھەيزنى، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. ئۇرۇقى باھنى قوزغايدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى قەنبىل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچسى ياغ ۋە تۈز.

تەركىبى مەركىزىي ساقلىقنى ساقلاش مىنىستىرلىقى ئوزۇقلۇقلارنى تەتقىق قىلىش ئورنىنىڭ تەتقىقاتىغا قارىغاندا 100 گرام كاللەكبەسەينىڭ تەركىبىدە 76 مىللىگرام ۋىتامىن C، 0.15 مىللىگرام ۋىتامىن B_1، 0.07 گرام ۋىتامىن B_2 ۋە باشقىلار بار ئىكەن.

ياپونىيە دورا باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈشىچە، كاپوستا تەركىبىدە ئاشقازان يارىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئاغرىشىنى داۋالايدىغان ۋىتامىن U غا ئوخشاش ئىئونلار بار. بۇ خىل ئىئونلار يېشىل كۆكتاتلاردا، بولۇپمۇ كاپوستا يوپۇرمىقىدا مولراق بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىيتى-مۆتىدىل، قۇرۇق، زەھەرسىز. ئۆزاققىچە يېسە بۆرەكنى سەمرىتىدۇ، يىلىكنى تولدۇرىدۇ. 5 ئەزانى (ھەۋاسسى خەمسىنى) بوغۇملارنى كۈچەيتىدۇ، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ، توسالغۇلارنى ئېچىپ، يەلنى ماڭدۇرىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، يۆرەكنى كۈچلەندۈرىدۇ، قوۋۇرغىلارنى، سۆگەكلەرنى چىڭىتىدۇ، كۆپ جىنسىي ئالاقە قىلىشتىن بولغان سارغىيىشنى يوقىتىدۇ.

ھازىرقى كۈندە كاپۇستا يوپۇرمىقىنى سقىپ چىقىرىلغان شىرە (سۇ) بىلەن ئاشقازان يارىسى داۋالانماقتا. ياپونىيىدە ئېلىپ بېرىلغان داۋالاش نەتىجىلىرىگە قارىغاندا، قويۇق ھالدىكى كاپۇستا يوپۇرمىقىنىڭ سۇيىنى 5～2 كۈن ئىچكەندىن كېيىن 60% ئاغرىقلاردا مەيدە ئاغرىش توختىغان، 90% ئاغرىقلاردا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7 كۈن ئىچكەندە ئاغرىق يوقالغان. ئەگەر ئادەتتىكى داۋالار قىلىنغاندا ئاغرىق يوقىلىش نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تەخمىنەن 50 كۈن لازىم بولىدۇ، ۋىتامىن U بىلەن داۋالىغاندا، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن پەقەت 13.5 كۈن لازىم بولىدۇ. دېمەك كاپۇستىنىڭ سۇيى ئاشقازان يارىلىرىنى داۋالاشتا يۇقىرىقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. شۇڭا، سىناق قىلىپ ئىشلىتىش

مۇمكىن. ئادەتتە مەزكۇر سۈنى كۈندە ناشتىدا ۋە تاماقتىن بىرەر سائەت ئىلگىرى 15～10 گرام مقداردا ئىچىلىدۇ.

كېلەر

(زەپ-گوھ)

PHRYNOSOMA CORNUTA HORNED (GECKO) 蛤蚧

128-رەسىم، كېلەر

تونۇش مۇشۇكتىن كىچىكرەك بىر تۈرلۈك ھايۋان بولۇپ، يار-لىقتا بولىدۇ. ئۇنىڭ رەڭگى قارا سېرىقتىن ئوتتۇرىسىدا، قۇيرۇقى قىسقا، يېرىك قارىغاينىڭ مېۋىسىگە ئوخشايدۇ.

چىقىش ئورنى ھەر بىر مەملىكەتنىڭ بارلىق جايلىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. ئۆتكۈرلۈكتە سالما بىلەن قۇل يىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا.

خۇسۇسىيتى گۆشى باھقا قۇۋۋەت بېرىدۇ. ئىسسىق مىجەز كىشىگە ئىستېمال قىلىش توغرا كەلمەيدۇ. چۈنكى كۆكۈلنى پەرىشان قىلىپ، بىئارامىلىقنى كەلتۈرىدۇ. لازىم بولغان چاغدا سىركە بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ زەيتۇن يېغى، يۇمغاقسۇت، زىرىلەر بىلەن يالپۇز ئەرەقىنە چىلاپ خۇشبۇي قىلىپ، كاسىنە ۋە ئوسۇڭ ئۇرۇقى، باشقا سوغۇق كۆكتاتلار بىلەن يېسە بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى كېلەرنىڭ مايىقى كۆزگە تارتىلسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ۋە سۈنى يوقىتىدۇ. كېلەرنىڭ مايىقىنى تىلا قىلىپ بەدەنگە چېپىلسا، سەپكۈن، ئاق داغلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ (كېسەللىك كۈچلۈك بولسا، سىركە بىلەن چېپىلىدۇ). مەزكۇر كېسەللىك ئاددىي بولسا سۇ بىلەن چېپىلىدۇ. بۆرىكىنى يېرىپ ئوق ياكى تىكەن كىرگەن، زەھەرلىك جانىۋارلار چاققان يەرگە تېگىلسا، ئوقنى، تىكەننى، زەھەرلەرنى تارتىۋالىدۇ. تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ ئەزاغا چېپىلسا ئەزانى سەزمەس قىلىدۇ، شۇ ئەزا كېسىلسە ئاغرىمايدۇ.

جۈگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، ئازراق زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى بەدەننى، باھىنى قۇۋۋەتلەش، ئۆپكىنى ياشارتىش، يۆتەل پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

بەدەننى چىڭىتىش، باھىنى قۇۋۋەتلەش ئۇچۇن، قېرىلارنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان زىققە يۆتىلى، ئۆپكە سىلى، ئەسەب (نېرۋا) ئاجىزلىقى، پات-پات سېيىش كېسىلى، ناسۇر يارىسى، قېرىلارنىڭ تىزىدىكى ماغدۇرسىزلىق، يۇرەك ئاجىزلىقىدىن بولغان دەم سىقىش كېسىلى، يۇز، پۇت-قول ئىششىشلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. سىزلامنى داۋالاپ، سۈيدۈك يولىنى ئاچىدۇ.

ئىشلىتىلىدىغان مقدارى ئەركەك-چىشىسى قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ. گۆشىگە قارىغاندا قۇيرۇقىنىڭ تەسىرى ئارتۇق. قۇيرۇقىدىن 2～1 گرامنى سۇغۇپ (تالقان) ھالدا ئىچىلىدۇ. گەۋدىسىدىن 6～3 گرام تالقانلاپ ياكى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

كىچىك لاچىندانە

(قاقىلەسغار-خەيرى بوۋا)

FRUCTUS CARDAMOMI 小豆蔻

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ھىندىستاننىڭ شەرقى جەنۇبىدىكى مەلى باردىنىڭ بېلى دېگەن تېغىدا، ئۇنىڭ ئەتراپلىرىدا ئۆسىدۇ، ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 120 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ، يوپۇرمىقى ئانار ۋە رەيھان گۈلىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما ئۇنىڭدىن چوڭراق. بەك خۇشبۇي، مېۋىسى سېپىدا (باش) بولۇپ، ھەر بىر دانىسى پىستىنىڭ مېغىزى چوڭلۇقىدا غىلاپىنىڭ ئىچىدە تۇرىدۇ. خام ۋاقتىدا كۆك، پىشقاندىن كېيىن سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ، قۇرۇغاندا ئاق بولىدۇ. ئۇچ قىرلىق شەكىلدە، ئەتراپلىرى باراۋەر. بېغى ۋە ئۇچى تەرىپى بىر ئاز ئىنچىكە، غىلىپىنىڭ پوستى بىر-بىرىگە تۇتۇشاڭغۇ، ئۇچ پارچە يېرىك ئۇزۇنچاق تەرىپىگە قاراپ ماڭغان سىزىقلىرى بار. غىلاپىنىڭ پوستىمۇ خۇشبۇي. بۇنىڭمۇ ئۇرۇقلىرى چوڭ لاچىندانىگە ئوخشاش غىلاپىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، بىر ئاز نەرسە تېگىش بىلەنلا يېرىلىپ غىلاپتىن چىقىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ دانىلىرى چوڭ لاچىندانە ئۇرۇقىدىن كىچىكرەك، ھەر بىر غىلاپىنىڭ ئىچىدە قاتار ئوتتۇرىسىدا ئاق رەڭلىك پەردىسى بولىدۇ. شۇ پەردە ئارقىلىق ئۇرۇقلىرى تەرىبىلىنىدۇ. بۇنىڭمۇ يېڭىسى ھۆل چاغدا شىلىملىق، تاتلىق، خۇشبۇي ھۆللۈكلىرى بار ھالەتتە بولۇپ، قۇرۇغاندا يوقىلىپ پوستى ئاقىرىپ كېتىدۇ، دانىلىرىنىڭ تەمى ئۆتكۈر (قورۇغۇچى)، خۇشبۇي، چاينىغاندىن كېيىن ئېغىز بىر ئاز سوۋۇيدۇ. كىچىك لاچىندانىمۇ كونارسا ئاچچىق تەرىپىگە مايىللىشىپ، پۇرىقى ۋە تەمىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى كېمەيىپ قالىدۇ. قۇۋۇتىمۇ تۆۋەپ كېتىدۇ. كىچىك لاچىندانىنىڭ قۇۋۇتى ئادەتتە 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى ئەسلىي ۋەتىنى ۋېتنام، سەيلۇن، ھىندىستان بولۇپ، خۇسۇسەن ھىندىستاننىڭ مالا-بار ئاراللىرىدىن كۆپرەك چىقىدۇ. ئۆسۈملۈكى ئېلىتتاريە كاردامۇم ماتۇن ئاتلىپ، ئەسلىدە يەر نامى بىلەن مالابار دەپ ئاتىلىدىغان ئىدى. كاردامۇم دېگەن نام يۇنانچە «كاردىيا» (يۈرەك) «ئامومۇم» (خۇشبۇي ئەشيا) دېگەن سۆزلەرنىڭ قوشۇلمىسىدىن كېلىپ چىققان.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى خۇرسەن قىلىش، يەللەرنى تارقىتىش، تەرنى ۋە ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇمشاق ئېزىپ (سوقۇپ) بۇرنىغا پۈركەلسە چۈشكۈرتىدۇ. يەل خاراكتېرلىك باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. تۇتقاقلىق، ھوشسىز بولۇش كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ قۇلاققا سېپىلسە، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. چاينىسا ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ. پوستى ۋە ئۇرۇقىنى چاينىسا ياكى يېسە چىشنىڭ تۇۋۈلىرىنى چىڭىتىدۇ. ئاشقازانىنىڭ ۋە گالىنىڭ ھۆللۈكلىرىنى تارتىدۇ. يۈرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ. سوغۇقتىن بولغان خاپىغانغا، ئاشقازان ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇسۇشنى ۋە كۆڭۈل ئېلىشىشنى، ئاشقازان ئاغرىقىنى، يەل خاراكتېرلىك كېكىرىكنى پەسەيتىدۇ. مەيلى يالغۇز، مەيلى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن ئىشلىتىلسە، تاماق سىڭدۈرۈپ، ئىچ توختىتىدۇ (بولۇپمۇ قورۇپ ئىشلەتسە تەسىرى ياخشى). قۇسۇش بىلەن ھۆنى توختىتىش ئۈچۈن مەستىكى سۇيى ۋە ئانار سۇيى بىلەن بېرىلسە ياخشى نەتىجە

بېرىدۇ (ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش ئۈچۈنمۇ شۇنداق بېرىش پايدىلىق). پوستى بىلەن چالا سوقۇپ گۈلاب سۈيىدە ياكى مۇتلەق سۇدا قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، قۇرۇق ھۆگە ۋە ھەيز كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قائىدە بويىچە پودىنە يوپۇرمىقى بىلەن قوشۇپ سۇدا ياكى كۈلابتا قاينىتىپ، ھەر قېتىمدا 3 گرامدىن سىركەنجۈبىل بىلەن بىللە 3 كۈن ئۈزمەستىن بېرىلسە، جىگەرنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىپ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. تەرخەمەكنىڭ ئۇرۇقى بىلەن باراۋەر مىقدارىدا ئېلىپ ھەر كۈنى 6 گرام مىقدارىدا سىركەنجۈبىل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، بۆرەكنىڭ ۋە دوۋساقنىڭ ئۇششاق تاشلىرىنى چىقىرىدۇ. تەسىرى چوڭ لاچىندانىنىڭكىدىن كۈچلۈكرەك.

ئىشلىتىلىش مىقدارى كۈنىدە 3 گرامدىن 4 گرامغىچە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكرەككە ۋە ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى بېرىم مىقدارىدا كاۋاۋىچىن، بېرىم مىقدارىدا بىلسان ئۇرۇقى ياكى باراۋەر مىقدارىدا چوڭ لاچىندانە.

تەركىبى ئۇچۇچان ماي (ئولىيوم كاردامومى) بولۇپ، لاچىندانە ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە تەخمىنەن 8%～2 تەشكىل قىلىدۇ. ماينىڭ تەسىر قىلغۇچى تەركىبى تېرپېنول 4 ۋە ئا-تېرپېنۇللاردىن ئىبارەت. لاچىندانە پوستى (قاپچۇقى) 0.2% ماي تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرگۈچى، يەل ھەيدىگۈچى، قۇسۇشنى توختاتقۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. تاماق سىڭدۈرۈش ناچارلاشقان، قۇسۇش، ئاشقازان ئاغرىش ۋە قورساق كۆپۈپ مەيدە چىڭقىلىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ، يەنە دورىلارنىڭ تەم پۇراقلىرىنى تۈزىتىشكە، قوزغىتىشقا، ھاراق بىلەن زەھەرلەنگەندە يېشىلدۇرۇشكە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك خۇش پۇراقلىق قوزغاتقۇچى دورا قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش خەنزۇچە سارىن (砂仁) لاتىنچە AMOMUM VILIOSUM لاچىندانە بولىدۇ، دېگەن پىكىرلەر بولغىنى ئۈچۈن، شۇ ھەقتىمۇ تۆۋەندە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز:

تەركىبى ئۇچۇچان پۇراقلىق ماي تۇتىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبى بورنېول، لىنالوئول، نېرولىدول قاتارلىق ماددىلاردىن ئىبارەت.

تەبىئىتى ئىسسىق.

خۇش پۇراقلىق، ئاشقازاننى كۈچلەندۈرگۈچى، يەل ھەيدىگۈچى دورا بولۇپ، قورساق كۆپۈشتە، تاماق سىڭمىگەندە، ھېچ تۇتۇش ۋە قۇسۇشلاردا، سوغۇقتىن بولغان ئىچ ئۆتۈشلەردە، ھامىلدارلارنىڭ بالىسى چۈشۈپ كېتىش خەۋپى بولغاندا ئىشلىتىلىدۇ.

يۇقىرىقىلارنىڭ قايسى لاچىندانە ئىكەنلىكى ھەققىدە قايتا تەتقىق قىلىش لازىم.

كىرپە

(قۇنفۇز)

ERINACEUS EUROEUS 刺猬

تونۇش بۇ بىر خىل جانۋار بولۇپ، بەدىنىنىڭ تۈكلىرى تىك، تىكەنگە ئوخشايدۇ. ئەگەر غەزەبى كەلسە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۇگۈلۈالىدۇ. ئۇ چاغدا خۇددى بىر بوغۇم تىكەنگە ئوخشاش. تىكەنلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆزىنى قىمىرلىتىدۇ. ئەگەر بىر ئادەمنىڭ بەدىنىگە تەگسە بىر ئاز زەخمە قىلىدۇ. بۇ 3 خىل

بولىدۇ.

1- قۇرۇقلۇقنىڭ، 2-تاغنىڭ، 3-دەريانىڭ.

1-قۇرۇقلۇقنىڭ كىرپىسى كىچىك بولۇپ، كىچىك مۇشۇك-چىلىك كېلىدۇ.

2-تاغنىڭ كىرپىسى ئۇنىڭدىن چوڭ، ئوتتۇرا ھال دەرىجىدە-كى ئىت چوڭلۇقىدا بولىدۇ. تىكەنلىرى تىك، ئالا-بۇلا، يىگىرمە سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا كېلىدۇ. بۇ دۇلدۇل دېيىلىدۇ.

3-دەريا كىرپىسى-بۇ بىر خىل بېلىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇس-تۇنكى يېرىمى كىرپىگە ئوخشايدۇ، تۆۋەنكى يېرىمى بېلىققا ئوخ-شايدۇ. ئۇنىڭ بەدىنىدە ھايۋاننىڭ تۆكلىرىگە ئوخشاش تۆكى بولىدۇ. تۆكى يۇمشاق.

129-رەسىم، كىرپە

مۇتلەق كىرپە ئاتالسا قۇرۇقلۇقنىڭ كىرپىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كونا، چوڭى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. بەزى كىرپىلەرنىڭ قورسىقىدا پادى زەھىرى بولىدۇ (تاغ ئۆچكىسى، مايمۇن ۋە باشقا ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا پادى زەھىرى بولغانغا ئوخشاش).

پادى زەھەرنىڭ تەمى بەك ئاچچىق. ئەگەر ئۇ پادى زەھەرنى سۇغا سېلىپ قويسا، قىسقا مۇددەتتە سۇنى ئاچچىق قىلىپ قويىدۇ. ئاندىن ئۇ سۇنى ھەر تۇرلۇك ھەيز كېسەللىكى ۋە سوغۇقتىن بولغان يەللەرنى تارقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. كىرپىنىڭ قورسىقىدا پادى زەھىرىنىڭ پەيدا بولىدىغان ئورنى ئۇنىڭ ئۆتى بولۇش شەرت.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە ئۇزۇن تىكەنلىك ۋە قىسقا تىكەنلىك ئىككى خىل كىرپە ئۇچرايدۇ. تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى قۇرۇقلۇقتا بولىدىغان كىرپە گۆشىنىڭ خۇسۇسىيتى-ھۆللۇكلەرنى قۇرۇتۇش ۋە تارقا-تىش، ئۇچەيلەرگە ماددىلارنىڭ يىغىلىپ قېلىشىنى توسۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كىرپىنىڭ تۇزلانغان گۆشىنى سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە، باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە، پالەچ ئۇچۇن ۋە ئەزالارنىڭ يىغىلىپ قېلىشى، پەي كېسەللىكى ۋە دائۇل پىل (پاچاقنىڭ ئىششىپ پىلنىڭ پاچىقىغا ئوخشاش يوغان بولۇپ قېلىشى)، ئىستىسقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر تەپ بولمىسا، بۆرەك ئاغرىقى ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

تۇزلانمىغان گۆشنى يېسە بۇزۇلغان مەجەزنى ئىسلاھ قىلىدۇ ۋە سىل كېسەللىكى، سىيىپ يېتىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەتلىك. سوغۇق مەجەز ۋە ھۆل مەجەز كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئالاقىسىنى كۇچلەن-دۇرىدۇ. ئۇنىڭ جىگىرىنى ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ بېرىلسە، ئىستىسقا كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. كىرپىنىڭ تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ، ئېزىپ شاراب بىلەن ئىچسە پالەچ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە گۆشتكى ئىششىق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، گۆشنى مۇۋاپىق مىقداردا يېسە ياكى چاپسا خانازىر كېسەللىكى ئۇچۇن بەزلەرنى تارقىتىش، قاتتىق چىگىكلەرنى تارقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ پوستىنى كۆيدۈرۈپ، يۇمشاق ئېزىپ، يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سېپىلسە، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ ئۆلۈك گۆشلىرىنى يەپ، قۇرۇتۇپ پۈتتۈرىدۇ. گۆشنى قۇرۇتۇپ يۇمشاق ئېزىپ ئىچسە موخو كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇرۇق گۆشنى كۆيدۈرۈپ، ئېزىپ خىمىر قىلىپ سەپكۇن، قارا داغلارغا ئوخشاش تېرە كېسەللىكىگە چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. سەنۇپەر دەرىخىنىڭ يېغى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا دائۇسسۇئىلەپ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ چېپىلسا قوتۇر كېسەللىكىنى داۋالايدۇ.

گۆشىنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى يۇمشاق ئېزىپ ئىسسىق سۇ بىلەن قوشۇپ تاز كىشىلەرنىڭ بېشى يۇيۇلسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

كىرپىنىڭ گۆشىنى مۇۋاپىق مىقداردا يېسە كونا تەپلەرنى ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى، شۇنىڭدەك باشقا زەھەرلەرنىمۇ پەسەيتىدۇ. پوستىنى كۆيدۈرۈپ، 1.5 گرام مىقداردا 4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپكە بېرىلسە تەپنى قالدۇرىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن).

ئىشلىتىلىش مىقدارى گۆشىدىن 30 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىستېمال قىلسا ئاشقازانغا ۋە جىگەرگە زەرەر قىلىدۇ. رەڭگىرويىنى بۇزىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سۇ بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ بادام يېغى ياكى ئەنجۈرنىڭ قاينىتىپ قېيام قىلىنغان سۈيى بىلەن سىركە ۋە كاسنە بىلەن قوشۇپ يېيىش.

ئۇزۇن تىكەنلىك كىرپە ERINA CEUS EUROPEUS 长刺猬 دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل كىرپە دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇلىيەدىن باشقا ھەممە جايلىرىدا ئۇچرايدۇ. قىسقا تىكەنلىك (قارامتۇل) خورما رەڭلىك كىرپە ئىچكى موڭغۇلىيەدە، خېبېي، جياڭسۇ، خېنەن، شەنشى، شىنجاڭ (ئىلى، چاپچال) گەنسۇ، ئەنخۇي قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. ئۇنى (短刺猬) دۆمن سى ۋە HENICHIANUS DAUZICUS دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ بەدىنىدە ھېچقانداق ئاق رەڭلىك قىسمى بولمايدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭيىلار كىرپىنىڭ گۆشىنى ئىشلەتمەي، قىشتا تۇتۇپ سويۇپ قۇرۇتۇلغان تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ، ئىچىشكە بېرىدۇ. تەبىئىتى قۇرۇقتا مايىل مۆتىدىل ھېسابلىنىپ، قانىنى سويۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە دەپ قارىلىدۇ. قان توختىتىش ئۇچۇن تېرىسىنىڭ كۈلىنى ئۇچەيدىن قان كەتكەندە، بۇۋاسىر (گېمورويى)نى داۋالاش مەقسىتىدە، ئېھتىلام بولۇش ۋە مەنىي تۇتالماسلىقلاردا بېرىلىدۇ ھەمدە ئاشقازاننىڭ سۇلۇق (كاتارلىق) ياللۇغلىرىغا، ئاشقازان يارىسىدىن قان كەتكەندە، ئايالالارنىڭ بالىياتقۇسىدىن خۇن كەتكەندە، ئايالالارنىڭ ئەمچىكى ياللۇغلىنىپ ئىششىغاندا، قۇسۇشلاردا بېرىلىدۇ. كۆيدۈرۈلگەن تېرىدىن كۈندە 12～6 گرامنى قاينىتىپ ياكى 4～2 گرامنى تالقان ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

كسۇس

CUSCUTA CHINENSIS LAM 金丝草

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئىنچىكە يىپلارغا ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى، ئۇرە تۇرىدىغان تېنى بولمايدۇ. رەڭگى گۈڭگا، سېرىق تەرەپكە مايىل، يانتاق ۋە باشقا ئۆسۈملۈكلەرگە يۆگۈشۈپ، تەربىيە تېپىپ ئۆسىدۇ. ئەمما يۆگەشكەن ئۆسۈملۈكلەرنى ئاخىرى قۇرۇتۇپ تاشلايدۇ. بۇنىڭ گۈلى بەك ئۇششاق، گۈلىنىڭ رەڭگى ئاق تەرەپكە مايىل كېلىدۇ. ئۇرۇقى تۇرۇپ ئۇرۇقدىن كىچىكرەك. يۇمىلاقراق، ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل بولىدۇ. بۇنىڭ ياخشىراقى يېڭى، سېرىق رەڭلىك، ئاچچىق تەملىك بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە ۋىلايەتلىرىدىن چىقىدۇ. قۇۋۇتى 3 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. قارىمۇقارشى قۇۋۇتەلەرگە ئىگە.

خۇسۇسىيتى ئەزالارنى سىلىغايىتىش، تۇسالغۇلارنى ئېچىش، ئارتۇق يۇمشاق نەرسىلەرنى تومۇرلا-

ردىن چىقىرىپ، تومۇرلارنى تازىلاش، بۇزۇق خىلتىلار-
نى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇ چۆپنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، ئاشقازاننىڭ، جىگەرنىڭ، ئۇچەيلەرنىڭ تو-
سالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئۇچەيلەردىكى كىسىلەرنى تازىلايدۇ، تەرەتنى يۇمشىتىدۇ، بەدەننى پاكىزلايدۇ،
4 كۈندە بىر قېتىم تۇتىدىغان تەپكە، كىندىك ئەترا-
پىنىڭ ئاغرىقىغا، ئاشقازان ئاجىزلىقى، جىگەر، تال
ئاجىزلىقى، گال بوغۇلۇش كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت
قىلىدۇ. كونا تەپلەرنى، يەللەرنى يوقىتىدۇ، سۈيدۈك-
نى ھەيدىنى، سۈتنى، تەرنى ماڭدۇرىدۇ، بالىياتقۇنى
تازىلايدۇ.

بۇ چۆپنى سىركە بىلەن ئىچسە ھېقنى پەسەي-
تىدۇ، ئېغىزدىن كېلىدىغان قانلارنى، بالىياتقۇدىن
ئاقىدىغان قان ۋە ئاجرالمىلارنى توختىتىدۇ، سېرىق
كېسەل ئۇچۇن بەك مەنپەئەتلىك. ئوساريسىنى شا-
رابقا سېلىپ ئىچسە، ئاجىز ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ.
سقىپ سۈيىنى ئېلىپ سىركەنجۈبىل بىلەن ئىچسە
بۇزۇق خىلتىلارنى سۈرىدۇ (بىر كېچە قىزىق سۈغا
چىلاپ ئىچسە تەسىر بېرىشى كۈچلۈكرەك بولىدۇ). ئە-
چىشتە زىيادە قاينىتماسلىق كېرەك. چۈنكى زىيادە
قاينىتىلسا قۇۋۋىتى كېتىپ قالىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى سقىپ چىقىرىلغان سۈيە-
دىن 60 گرامچە قاينىتىپ 35 گرامغىچە بېرىش
مۇمكىن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا، زەپىران، بادام يېغى.

ئورۇنباسارى لاجۇۋەرد، تۇربۇد، شاھتەررە.

كىسۈس ئۇرۇقى كىسوسنىڭ ئۇرۇقى يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەردە قالغان ئەزالىرىدىن كۈچ-
لۈكرەك. بىر ئاز قورۇپ ئىشلىتىلسە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەشتە، ئىچكى ئەزالاردىن كېلىدىغان قانلارنى
توختىتىشتا، بالىياتقۇدىن ئېقىپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنى توختىتىشتا ياخشىراق تەسىر بېرىدۇ

ئۇرۇقنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى 6 گرام.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇرۇقى ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سىركەنجۈبىل.

ئۇرۇقنىڭ ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا بادۇرۇج ياكى 4 گرام ئەمەن.

تەركىبى بۇنىڭ تېنىدىكى تەركىبلەر ئېنىق ئەمەس. ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە كۇسكۇتىن دەيدىغان
گلۇكوزىد بار.

130-رەسىم، كىسۈس

جۇڭيى تېبابتىده ئىشلىتىلىشى ئۈرۈقىنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل. ئۈرۈقى بەدەننى چىڭىتقۇچى دورا سۈپىتىده ئەرلەرنىڭ جىنسى ئاجىزلىقى (ئىموتېنسە)، مەنىي تۇتالماسلىق، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، ئەر-ئايال-لارنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاجىزلىقلىرى داۋالىنىدۇ. يىلىكنى تولدۇرۇشقا، مەنىنى كۆپەيتىشكە، بەلنىڭ ئاغرىشىنى توختىتىشقا تىز بوغۇمىنىڭ مۇزلاپ تۇرۇشىنى يوقىتىشقا، ئۇسسۇزلۇقنى كۆتۈرۈپ قىزىتما پەسەيتىشكە بېرىلىدۇ. ئۇزاققىچە ئىچىلسە يۇزدىكى داغلارنى چۈشۈرىدۇ.

كىسۈسنىڭ يېڭى چۆپىنى مىجىپ چىقىرىلغان سۈيىنى يۈزگە چاپسا يۇزدىكى قارا داغلارنى چۈشۈرىدۇ.

مىقدارى ئۈرۈقىدىن 8～4 گرامنى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

ئەسكەرتىش كىسۈس ھەققىده لوغاتۇلئەدۋىيىده مەلۇمات تاپالمىدۇق. پەقەت سېرىق ئوت دېگەن قوشۇمچە ئاساسىدا نامنى بەلگىلىدۇق. ئادەتته بۇ خىل يۆگىمەچ ئوت جۇڭيى تېبابتىده چوڭ ۋە كىچىك دەپ پەرقلەندۈرىلىدىغانلىقى ئۇچۇن، سېرىق ئوت (ئەفتىمون) دېگەن ماۋزۇغا چوڭى، كىسۈس (سېرىق ئوت) دېگەن ماۋزۇغا كىچىكىنىڭ نامى بېرىلدى. جۇڭيىلار ھەر ئىككىسىنىڭ ئۈرۈقىنىلا داۋالاشقا ئىشلىتىدىكەن. بۇلارنىڭ نامىنى يەنمۇ تەتقىق قىلىپ بەلگىلەشكە ھاجەت بار.

كىشمىش

(ۋاسالغۇ)

RACEMUS (VITIS VINIFERA SICCATUM) 莆萄干

تونۇش بۇ بىر خىل ئۈرۈقى يوق قۇرۇق ئۈزۈم بولۇپ، بۇنىڭ ياخشىراقى رەڭگى كۆك، تەمى شىرىن، دانىلىرى چوڭ، يېڭىسىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ خوتەن، تۇرپان قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ ۋە باشقا مەملىكەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىده ئىسسىق، 1-دەرىجىده قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى سۈرۈش قۇۋۋىتىگە ئىگە، باھنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ قالغان خۇسۇسىيەتلىرى، ئىشلىتىلىش ئورۇن ۋە مىقدارلىرى ھەممىسى ۋاسالغۇنىڭ بايانىدا سۆزلەندى.

تەركىبى تەسىرى، ئىشلىتىلىش ئورۇنلىرى ئۈزۈم بىلەن ئوخشاش. شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

كۇشته

(كىلىس)

CALCARIA 石灰

تونۇش ئەرەبچىده ھاكنى كىلىس ياكى نەۋرە دەيدۇ. ئەمما ئۇيغۇر تېبابەت ھۆكۈمالىرىنىڭ ئادەتلىرىچە سەدەپنى ۋە سەدەپنىڭ قۇرتلىرىنى ياكى تۇخۇم شاكىلىنى، ئاق مەرمەر تاشنى ئوت بىلەن ئوبدان كۆيدۈرۈپ تەييارلانغان ئاق رەڭلىك كۇشتىسىنى «كىلىس» دېيىلىدۇ. مەزكۇر ئەشيالاردىن كۇشته تەييارلاش ئۇسۇلى: كۇشته قىلماقچى بولغان نەرسىنى مۇۋاپىق مىقداردا پارچە-پارچە قىلىپ، ساپال كوزىغا سېلىپ،

ئاغزىنى بېكىتىپ ئۇستىدىن گىلى ھىكمەت قىلىپ، ھاممام ئوچقىدا ياكى تونۇردا بىر كېچە-كۈندۈز قويۇپ ئېلىنىدۇ. ئەگەر تامام ئەزالىرى ئوخشاش كۆيۈپ ئاق بولسا ياخشى، ئۇنداق بولمىسا تاكى ئاق رەڭلىك تەكشى كۈشتە بولغىچە قايتىدىن ئوتتا قويۇلىدۇ. ئەگەر كۆپ مىقداردا كۈشتە تەييارلاش لازىم بولسا، پىششىق خىش، ساپال كوزا پىشۇرۇلىدىغان خۇمدانغا ئوخشاش خۇمدان تەييارلاپ، قائىدە بويىچە تەرتىپلىك تىزىپ، ئۈستىگە، چۆرىلىرىگە يېتەرلىك مىقداردا ئوتۇن قويۇپ ئۇنىڭ ئۈستىدىن لاي بىلەن چاپلاپ ئوبدان كۈشتە بولغىچە ئوت يېقىلىدۇ. كۈشتە قانچىكى ئاق، ئەزالىرى ئوخشاش، يۇمشاق، ساپ بولسا ياخشى كۈشتە ھېسابلايمىز. بۇ يەردە ئاساسەن ھاك توغرىسىدا سۆزلىنىدۇ.

چىقىش ئۇرنى ھەممە جايدا بولىدۇ.

تەبىئىتى سۇ تەگمىگىنىنىڭ تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، 2-نىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق، 20 كۈنگىچە قۇۋۋىتى كۈچلۈك، ئۆتكۈر، تېرىگە تەگسە كۆيدۈرىدۇ، قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ئاجىزلىشىدۇ. تاش خاراكتېرلىك سۇ تەككەن ھاك كۈشىنىڭ قۇۋۋىتى 3 كۈنگىچە بەدەنگە تەگسە كۆيدۈرىدىغان ھالەتتە تۇرىدۇ. ئاندىن تۆۋەنلەپ تېرىنى قىزىتىدىغان دەرىجىگە چۈشۈپ قالىدۇ.

خۇسۇسىيىتى سەدەپ كۈشتىلىرى تۈكلەرنى چۈشۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە (بولۇپمۇ ئۇپا بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىلسە قۇۋۋىتى ئارتۇقراق بولىدۇ) بۇنى ئىستېمال قىلغاندىن كېيىن گۈلى ئوسپورنىڭ تىلىپىنى ۋە شاپتۇلنىڭ يوپۇرمىقىنى سۈركىسە سېسىقلىقى يوقىلىدۇ. شۇنىڭدەك گۈلى ياسمەن يېغىنى تۇخۇم ئېقى بىلەن سۈركىسمۇ بەتبۈيلۇقنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇ خىل كۈشتىلەر تېرىنى يارىلاپ قويسا، گۈل يېغى، ماشىنىڭ ئۇنى، يۇيۇلغان تۇتىيا، قىزىلگۈللەرنى ئېزىپ چاپسا، پەيدا بولغان جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

ئۆچكەن ھاكنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل تەرەپكە مايىل.

بۇنىڭ خۇسۇسىيىتى قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئۇنى مۇقەررەر بۇرۇنغا پۈركەلسە ياكى پەلكۈچنى تۇخۇمنىڭ ئېقىغا چىلاپ ئاندىن ھاكقا تەگكۈزۈپ بۇرۇنغا سىلىپ قويۇلسا بۇرۇن قېنىنى توختىتىدۇ. زەيتۇن يېغىغا ھاك سىلىپ قاينىتىپ ئەزالارنى ياغلىسا ئەزالاردىكى سوغۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. ئۆچكەن ھاكنى خىمىر قىلىپ چاپسا ئەزالارنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئىسھالنى توختىتىدۇ، بەلغەمدىن بولغان ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. ئەزالارغا سۇ چۈشۈشنى توسىدۇ، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. تولا تەرلەشنى يوقىتىدۇ. چوشقىنىڭ يېغى بىلەن چاپسا غەلۋىرەك قاتارلىق يىرىڭلىق چاقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ، ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

تۇخۇم شاكىلىنىڭ كۈشتىسى جاراھەتلەرنىڭ قېنىنى توختىتىشتا (بولۇپمۇ ئاق قىچا يېغى بىلەن ئىشلەتسە) قۇۋۋىتى ئارتۇقراق. لاتىنى قىچا يېغىغا چىلاپ ئاندىن تۇخۇم شاكىلىنىڭ كۈشتىسىگە بۇلاپ قان ئېلىنغان جايغا ياكى خەتنە قىلىنغان جاينىڭ جاراھەتلىرىگە ياكى شۇنىڭدەك باشقا جاراھەتلەرگە قويۇلسا قانىنى توختىتىدۇ. قىچىشقاق قوتۇر كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يارىلارغا گۆش ئۈندۈرىدۇ. سۇنغان ئەزالارنى تۇتاشتۇرىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن). شۇنىڭدەك ئاق قىچا يېغى بىلەن لاتا ياكى پاختىنى ھۆل قىلىپ ئاندىن تۇخۇم شاكىلىنىڭ كۈشتىسىغا بۇلاپ ئايالارنىڭ جىنسىي ئەزاسىغا قويۇلسا ھەيزىنىڭ قېنىنى ۋە بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ھۆللۈكلەرنى توختىتىدۇ. بۇ كۈشتىدىن 0.4～0.2 گرامنى ھەسەلگە قوشۇپ بىر نەچچە كۈن يېسە بوۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. ئەرلەردىن ئۆزلۈكىدىن مەنىي ئېقىشنى توختىتىدۇ. سەدەپنىڭ كۈشتىسىنى زەرچۆە، قارا شېكەر بىلەن قوشۇپ يېگى جاراھەتلەرگە چېپىلسا جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، قېنىنى توختىتىدۇ.

ھىلىزۇن (سەدەپنىڭ قۇرتى) كۈشتىسى بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈلسە، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى

پەسەيتىدۇ. ھاكنىڭ ھەر قانداق كۈشتىسىنى ھۆل زەنجۈبۇلنىڭ سۈيى بىلەن تۇزنى قوشۇپ چاپسا، سوغۇقتىن بولغان ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ ۋە ئەزالارغا چۈشكەن سۇنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى مۇۋاپىق مىقدارداً ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ھاكنىڭ كۈشتىسىنى يېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى يېسە ئېغىزنى قۇرۇتۇپ، ئاشقازاننى ئاغرىتىپ قويىدۇ، ئارتۇق يېسە ئۆلتۈرىدۇ، ئەزالارنى يىغىپ قويىدۇ، كىندىكنى ئاغرىتىدۇ. سۈيدۈك يوللىرىنى بوغىدۇ، بىھوش قىلىدۇ. ئارقا تەرەپتىن قان كەلتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ياغ ياكى ياغلىق شورپا ئىچىش ياكى لۈئابلارنى مۇناسىپ ياغلار بىلەن ئىچىش، تاشقى تەرەپتىن بەدەننى ياغلاش.

تەركىبى پىشقان (ئۆچكەن) ھاكنىڭ تەركىبىدە كالتسىي ھىدرو ئوكسىدات، خام ھاكتا كالتسىي ئوكسىدات بولىدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرى بار، خۇسۇسىيىتى قان توختىتىش، گۆش ئۇندۇرۇش، يامان (ئۆلگەن) گۆشلەرنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ياردىن قان چىققاندا يامان گۆش ئۇنگەن يارىلاردا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

قان قۇسۇشنى، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، بەزگەكنى داۋالاش ئۈچۈن ئېچىشكىمۇ ئىشلەتكەن. سىرتقى تەرەپكە سەرەمەس (تىلما)، قوتۇر، تېرىگە ئەسۋە تاشقاندا، سۆگەلدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ چاغدا ماي ياكى ھاراق، سىركىلەر بىلەن تەڭشەپ چاپىدۇ. يارىنىڭ ئاغزى قىزىرىپ ئىششىغان، ئىششىق زەھەرى كەتمىگەن بولسا ئىشلىتىش مەنئى قىلىنىدۇ.

كۇچۇلا

(ئازاراقى)

SEMEN STRYCHNI (SEMEN NUCIS VOMICAE) 马钱子（番木 ）

تونۇش بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، يوپۇرمىقى ئالما يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاش، چېچىكى قىزىل، تېنى ھەم قىزىل، مېۋىسى ياپىلاق، ئۇستىدە تۈكلۈك پوستى ئىچىدە مېۋىسى بولۇپ، ئارىسىدا نېپىز ئۇرۇقى بار. تەمى بەكمۇ ئاچچىق، پۇراقسىز، بەكمۇ قاتتىق مېۋىدۇر.

چىقىش ئورنى ھىندىستان، بىرما، ۋېتنام، تايلاند، سەيلونلاردا ئۆسىدۇ (ئەمما يېقىنقى چاغلاردا ئېلىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىدىنمۇ كۇچۇلا چىقىدىغانلىقى بىلىنىپ تەكشۈرۈلگەندە ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ئالكولوھىد (ئەلقەل-ئۆسۈملۈك شاخار ماددىسى) 3% كە يېتىپ بارىدىغانلىقى ئېنىقلاندى. شۇڭا ئېلىمىز-دىن چىققان كۇچۇلىنى چەت ئەل كۇچۇلىسى بىلەن ئوخشاش ئىشلىتىش مۇمكىن).

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۇنلىدا ئىسسىق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى پەي، گۆشلەرنى چىڭىتىش، قورۇش، تۇتۇش، قۇۋۇشتلەش، ئاغرىق قالدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى پالەچ، لەقۋا، مۇپاسىل، بەل ئاغرىقلىرىغا، ھەر خىل تېرە كېسەللىرىگە، ھەر خىل ئەزالارنىڭ تۇتۇش قابىلىيىتى بوشاپ كېتىشىگە ئىشلىتىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى كۇچۇلىنىڭ پوستىنى ئېلىپ سۇتتە قاينىتىپ تەييار قىلغاندىن كېيىن چوڭلارغا

كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بەلەن قوشۇپ كۇمىلاچ، مەجۇن، سۇفۇپ قىلىپ 0.2 گرام بېرىلىدۇ.

131-رەسىم. كۇچۇلا

ئورۇنباسارى بالادۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى كۆرسەتمىدىن ئارتۇق يېسە پەيلەرنى، پۇتۇن بەدەننى تارتىشتۇرۇپ قاتۇرىدۇ، زەھەرلەپ ھاياتقا دەخلى يەتكۈزۈشتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلىش لازىم.

ئەگەر يۇقىرىقىدەك كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەرسە تېزدىن يېڭى سۈت، خۇشبۇي دورىلار بىلەن شېكەرنى ئىچۈرۈپ، دورىنىڭ تەسىرى بەدەنگە ئۆتكۈچە ياندۇرۇتۇش لازىم ياكى تېزدىن ئاشقازاننى يۇيۇش كېرەك.

ئىچىدىكى نېپىز ئۇرۇقى پەقەت يېيىلمەيدۇ.

تەركىبى كۈچۈلنىڭ تەركىبىدىكى ئالكالوئىدلار 3 ~ 2 % (ھەتتا 5 %) بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ستىرىخنىن 50 %نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا بىرۈتسىن، ۋومىتسىن، ستىروكسىن، A . 13 كالۇبىرىن، پىسېۋدوستىرىخنىنلار بار. يەنە ياغمۇ چىقىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىتى سوغۇق، تەمى ئاچچىق، كۈچلۈك زەھەر، قاندىكى ئىسسىقلىقنى ئالىدۇ. قورساق كېزىكىدەك ئاغرىقلار ۋە گال ئاغرىق كېسەللەرنى داۋالايدۇ (بۇنىڭ ئۈچۈن ئېزىپ شىرىسى چىقىرىپ بېرىلىدۇ ياكى تالقانلار پۈركۈلىدۇ، گال ئىششقلىرىغمۇ پايدا قىلىدۇ). شۇنىڭدەك ئاشقازاننى كۈچەيتىدىغان ئىشتەي ئاچىدىغان، نېرۋا كۈچەيتىدىغان، يۇلۇننى قوزغىتىدىغان دورا سۈپىتىدىمۇ قوللىنىلىدۇ.

قوشۇمچە كۈچۈلنىڭ پوستى ئېلىپ تاشلانغىنىدىن 2 گرام، كلىتسىرىزا (چۈچۈكبۇيا) يىلتىزىنىڭ تالقىنىدىن 2 گرام ئېلىپ ياخشى ئېزىپ ئارىلاشتۇرۇپ ھەسەل بىلەن 45 دانە پىلۇل (ھەب) تەييارلاپ، كۈندە 3 قېتىم ھەر قېتىمدا تاماقتىن كېيىن 2 ~ 1 پىلۇلدىن 7 كۈن دورا بېرىپ، 7 كۈن دەم ئالدۇرۇپ مەلۇم ۋاقىت داۋالانسا، ئاياغتىكى يەل (پېللاگرا)، قول، پۇت قولىشىش، يېرىم پالەچ، سۈيدۇك تۇتالماسلىق ۋە سىيىپ يېتىشلارغا پايدا قىلىدۇ.

كۈدە

(كۇراس-جۇسەي)

ALLIUM ODORUM 菲菜

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ئۆسۈملۈك بولۇپ، كۆپلىگەن مەملىكەتلەردە ئۆسىدۇ. بۇ 3 خىل بولىدۇ: 1-يۇرتىنىڭ، 2-جاڭگالنىڭ، 3-تاغنىڭ. يۇرتىنىڭ كۈدىسى يوپۇرمىقى پىيازنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق شەھەرلەردە يىل بويىچە تۇرىدۇ. يوپۇرماقلىرى تازا ئۆسكەندە ئوتتۇرىسىدىن بىر تېنە ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۇچىدا گۈلى، ئۇرۇقى بولىدۇ. گۈلنىڭ رەڭگى پىيازنىڭ گۈلىگە ئوخشاش ئاق،

132-رەسىم. كۈدە (جۈسەي)

ئۇرۇقمۇ پىيازنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشاش قارا بولىدۇ. بۇنى «كوررا سۇل بەقمىل» (ئوتياش كۈدىسى)، «كوررا سۇلمائىدە» (داسقان كۈدىسى) دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى باشقا سەيلەرگە ئوخشاش پىشۇرۇپ ۋە خام يېيىلىدۇ. داسقانلارغا قويۇلىدۇ. يەنە بىر خىل كۈدە باركى، كۈزدە، ئەتىيازدا پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭ بېشى رەسمىي پىيازنىڭ بېشىغا ئوخشاش، چېچكى پىيازنىڭ چېچكىگە ئوخشايدۇ. بۇ كوررا شامى (شام كۈدىسى) دەپ ئاتىلىدۇ، خام يېيىلمەيدۇ، بەلكى پىشۇرۇپ گۆش بىلەن يېيىلىدۇ. بۇ يەنە 2 خىل بولىدۇ. 1-خىلىنىڭ بېشى كىچىك، ئۆزى ئىنچىكە، 2-خىلىنىڭ بېشى چوڭ، ئۆزى ئىنچىكە، لېكىن بۇنىڭ ئۆتكۈرلۈكى كەمرەك. ئەمما خۇشبۇيراق، تەملىكرەك.

جاڭگال كۈدىسى سامساقتا بەك ئوخشايدۇ. بۇ كوررا سۇستۇم، كوررا سۇلكەرەم دەپ ئاتىلىدۇ. مۇتلەق كۈراس (كۈدە) دەپ ئاتالسا ئۇنىڭدىن ھۆل، رەسمىي كۈدىنى ئىرادە قىلمىز، بۇ ياخشى بولىدۇ، كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزدىن كۆپ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق. 2- دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش، ئىششقىلارنى تارقىتىش ۋە پىشۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كۈدە يوپۇرمىقىنى ئېزىپ سىركە بىلەن پىشانىغا قويسا، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. كۈدىنىڭ يوپۇرمىقىنى يېسە كانايىنى تازىلايدۇ، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئاشقازاننىڭ تاماق سىڭدۈرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. بەلگە قۇۋۋەت بېرىدۇ. تەرەتنى يۇمشىتىدۇ، قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. تاماقتىن كېيىن يېسە زەدە قايناشنى توسىدۇ، تاماقنىڭ ئوبدان سىڭىشىگە ياردەم بېرىدۇ، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىدىن 14 گرام مىقدارى ئىچسە، بۇۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. سۈيىدىن 14 گرامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە، كۆكرەكنىڭ ھۆل، سوغۇق كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆپكىنىڭ ئىششقىلىرىنى پەسەيتىدۇ ياكى پىشۇرىدۇ. سۈيىنى ئارپا سۈيى بىلەن قوشۇپ ئىچسە ياكى يوپۇرمىقىنى ئارپا بىلەن پىشۇرۇپ يېسە، كۆكرەك ئاغرىقى ئۇچۇن، يۇقىرىغا تىنىپ ھەمدەمش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈدىنى سىركىگە چىلاپ يېسە، جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ. قۇرۇق يوپۇرمىقىنىڭ ئۇسارىسى قانىنى سۈيۈلدۈرىدۇ. پىشۇرۇپ يېسە ياكى چاپسا باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ، بۇۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرماقلىرىنى ئېزىپ تەنھا ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ ھەمەل قىلسا، بالىياتقۇنىڭ ھۆللۈكلىرىنى قۇرۇتىدۇ. بالىنى چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلايدۇ. كۈدە يوپۇرمىقىنى سىركە، سۇ، تۇزلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىلمان ھالدا سۈيدە ئولتۇرسا، بالىياتقۇنىڭ يۇمۇلۇپ قالغان ئاغزىنى ئاچىدۇ، قاتتىقلىقنى يوقىتىدۇ. سۈيىنى سەپ گۈل يېغى ۋە كونا سىركە بىلەن قوشۇپ قۇلاققا

تېمتسا، قۇلاقنىڭ ئاغرىقىنى، غوڭۇلدىشىنى يوقىتىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىنى بەزرۇلبەنجى، كونا سىركە بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تېمتسا قان كېلىشنى توختىتىدۇ. كۈدىنى بىر ئىككى قاينىتىپ سىقىپ، ئاندىن سوغۇق سۇغا چىلاپ بىر ئازدىن كېيىن سۈدىن ئېلىپ تاماقلار بىلەن قوشۇپ يېسە تاماقلارنى تەملىك قىلىدۇ. قورساقنى ئېسىلدۇرمەيدۇ، تاماقنى ئوبدان سىڭدۈرىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمىقىنى ئېزىپ يىلان، باشقا زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان جايغا چاپسا ياكى ھەسەل سۈيى بىلەن ئىچسە زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ. بۇنى تېنى بىلەن قوشۇپ ئېزىپ سۈماق بىلەن چاپسا شىرا (تېرىگە چىققان ياپىلاق قىزىلغا مايىل مودۇرلار) كېسەللىكى، سالۇل (سۆگەل)گە مەنپەئەت قىلىدۇ. تۇز بىلەن چاپسا پاسكىنا يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى بىلەن پىچاق، شەمشەرلەرنى سۈرسە ئۆتكۈرلۈكى كەتمەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 18 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنىڭ ھەممە خىللىرى پىيازدىن ئۇزاقراقتا سىڭدۇ. قورساقنى ئېسىدۇ، يەل پەيدا قىلىدۇ، قاننى كۆيدۈرىدۇ، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ، چىشنىڭ تۈۋىگە زىيان قىلىدۇ. ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ. ناچار چۈش كۆرىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى يۇمغاقسۈت، ھۆل كاسىنە بىلەن قوشۇپ يېمەك لازىم.

ئورۇنباسارى پىياز.

ئۇرۇقنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

ئۇرۇقنىڭ خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يەللەرنى، ئىششىقلارنى قايتۇرۇش، باھىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش، زەھەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭ 8 گرامىنى بارابەر مقداردا مۇرت ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئېغىزدىن، بۇرۇندىن ۋە تۆۋەن ئەزالاردىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىدۇ. جىگەرنىڭ بەلغەمدىن بولغان توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، قورساقنى ئاچىدۇ، بۆرەكنى، دوۋسۇننى قۇۋۇتلەيدۇ. شاراب بىلەن قوشۇپ ئىچسە باھىنى بەك كۈچلەندۈرىدۇ. كۈدىنى بىر ئاز قوشۇپ تەنھا ئۆزىنى ياكى مىرپە بابىلى (ھەببۇر رىشات) بىلەن ئىچسە تولغاقنى (دىزېنتېرىيە) مەنپەئەت قىلىدۇ. مەقئەتنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ تۈتۈنى بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ. موم، سەنۇبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بىلەن كۆيدۈرۈپ تۈتۈنىنى تارتسا، چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، مىكروبلىرىنى يوقىتىدۇ. ئۇسارىسىنى يىلان چاققان جايغا چاپسا زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. بەدەنگە چاپسا تېرىدىكى قارا داغلارنى، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى يوقىتىدۇ، سوقۇپ سىركىگە سەپسە، سىركىنىڭ ئاچچىقلىقىنى يوقىتىدۇ.

ئۇرۇقنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى 8 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە، بۆرەككە، دوۋسۇنغا زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ھەسەل.

ئەسكەرتىش كۆرراسى شامى (شام كۈدىسى)نىڭ ئۇرۇقى باھىنى قۇۋۇتلەشتە رەسمىي كۈدىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئارتۇق.

تەركىبى كۈدىنىڭ يوپۇرماق ۋە يىلتىزىدا سولفۇرلۇق ماددىلار، گلۇكوزىدلار، ساپونىن ۋە ئاچچىق تەملىك ماددىلار بار. جۈڭگو تېببىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دورا ئەشيالىرىنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتىنىڭ دەسلەپكى سىناق نەتىجىلىرىگە قارىغاندا، كۈدە ئۇرۇقى مەلۇم ئالكالوئىد ۋە ساپونىن تۇتىدىكەن.

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى پىشۇرۇلغىنى ئىسسىق، خام ھالدىكىسى يۇقىرى دەرىجىدە ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى جىگەرنى، بۆرەكنى قوۋۋەتلەش، بەل ھەم تىز ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىپ، مەنىنى تۇراق-لاشتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

1-كۇدىنىك يەر ئاستىدىكى كۆتىكى (بېشى) ۋە يوپۇرماقلىرى قان توختاتقۇچى، ئاغرىق توختاتقۇچى، يالۇغ قايتۇرغۇچى، قايغان قاننى راۋان قىلغۇچى دورا قىلىپ، قان قۇسۇش، قاناشلارنى داۋالاشقا، ئۇزاق داۋام قىلغان زىققۇلنەپەس، كۆكرەكنىك سانجىلىپ ئاغرىشلىرىنى داۋالاشقا، ئۇچەي يالۇغلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىك ئۇچۇن پىشۇرۇپ يېيىش ياكى ئەك ياخشىسى سقىپ سۇيىنى ئىچىش كېرەك. يەنە ھەيز ماڭدۇرۇشقا، سۇتنى كۆپەيتىشكە ۋە زەربە تېگىش ياكى يىقىلىشتىن بولغان زەخمىلىنىشلەردە بېرىلىدۇ. كۇدىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ زەربە تېگىپ ياكى يىقىلىپ گۆشلەردە ھاسىل بولغان ئىششقلارنى قايتۇرۇش ئۇچۇن تېڭىلىدۇ.

2-ئۇرۇقى: قوزغاتقۇچى، ماغدۇرلاندۇرغۇچى، ئاشقازاننى كۇچەيتكۇچى دورا قىلىپ ئىچ توختىتىشقا، كۆپ سېيىش ۋە مەنىي تۇتالماسلىقلارنى، كېچىسى سېيىپ يېتىشنى، ئېھتىلام بولۇشنى ۋە ئاق خۇن كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئىسسىقى ئېشىپ كەتكەن كىشىلەرگە بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

مقدارى يوپۇرماق ۋە كۆتىكىدىن بىر قېتىمدا 30 گرامنى پىشۇرۇپ ياكى سوقۇپ سۇيىنى چقىرىپ ئىچىلىدۇ: ئۇرۇقىدىن كۇنده 12～8 گرامى قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

كۆكنار

(خەشخاش)

PAPAVER SOMNIFERUM LINNAE 罂粟

133-رەسىم. كۆكنار

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھ بولۇپ، بويى 1～1.5 مېتىرغىچە-لىك ئۆسىدۇ. ئۆزى نازۇك، يوپۇرمىقى ئىنچىكە ئۇزۇن، شېخىنىك ئوتتۇرىسىدىن ئۆسۇپ چىقىپ گۇلى ئېچىلىدۇ. گۇلى ھەر خىل قىزىل، ئاق رەڭدە، گۇلى بەك نازۇك، چىرايلىق بولسىمۇ، ئۇزۇن تۇرماي چۇشۇپ كېتىدۇ. گۇلى چۇشكەندىن كېيىن غوزىلاپ، غوزا ئىچىدىن ئۇرۇقلايدۇ. ئۇرۇقى ئاق، قارا بولىدۇ. شاكىلىنىك تەمى ئاچچىق، ئۇرۇقى تاتلىقراق تەمگە ئىگە. تاغنىك ھەم ئۆلكىنىك دەپ 2 خىلغا بۆلىنىدۇ. ياخشىسىنىك غوزىسى يوغان، بويى ئېگىز بولغىنە-دۇر. بۇنىك ياخشى بولۇشى تېرىغان يەرنىك ھاۋا كىلىماتى ئىس-سىق-سوغۇق بولۇشىغا باغلىق.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىك گۇيجۇ، يۈننەن، سىچۇەن، دۇڭبى، شىنجاڭ رايونلىرىدا، چېخوسلوۋاكىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، ھىندىستان، ئىران، تۇركىيە، يۇگوسلاۋىيە، بۇلغارىيە، ياپونىيىگە ئوخشاش ئەللەردىمۇ تېرىلىدۇ.

تەبىئىتى غوزىسى 2-دەرىجىدە سوغۇق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە قۇرۇق، بەزىلەر 3-دەرىجىدە قۇرۇق سو-غۇقمۇ دەيدۇ. ئەپيۇننى ئالغاندىن ئالمىغىنى كۇچلۇك ھەم قوۋۋەتلىكتۇر. ئۇرۇقىنىك 2-دەرىجىدە سوغۇق،

ئاۋۋالقى دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى ئارام بېرىش، ئۇيقا كەلتۈرۈش، مەس قىلىش، ئىچ توختىتىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى شاكىلىنى يۇمشاق سوقۇپ سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ پېشانىغا قويسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ. ھۆلبە، گۈلاب بىلەن قاينىتىپ كۆزگە چاپسا، كۆزنىڭ يىرىڭلاپ ئاغرىغىنىغا پايدا قىلىدۇ. غوزىسىنى چالا سوقۇپ دەملەپ ئىچىلسە ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. قورۇپ ھەسەل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بېرىلسە باھنى قۇۋۇەتلىك قىلىدۇ. قورۇپ پۈرىقىنى پۈرسا ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. يىلتىزىنى قاينىتىپ بەرسە جىگەر ھەم ئاشقازاندىكى قويۇق خىلتىلارنى سۈيۈلدۈرىدۇ. يېڭى ئۇنگەن ئىنچىكىسىنى سۇ بىلەن قاينىتىپ ياغ، پىياز بىلەن قورۇپ بەرسە خۇرسەنلىك پەيدا قىلىدۇ ھەم ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بىردىن 5 ياشلىقلارغا ئۇرۇقىدىن 15～1 گرامغىچە، پوستىدىن 4～1 گرامغىچە، 5 تىن 10 ياشلىقلارغا ئۇرۇقىدىن 3～2 گرام، پوستىدىن 8～5 گرامغىچە، 10～15 ياشلىقلارغا ئۇرۇقىدىن 4.5～4 گرام، پوستىدىن 12～9 گرامغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئۇرۇقىدىن 6～4.5 گرام، پوستىدىن 16～13 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆزىنىڭ ئورۇنباسارى شاكىلى، ئۇرۇقىنىڭ ئورۇنباسارى ئوسۇڭ ئۇرۇقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆرسىتىلگەن مىقداردىن كۆپ ئىشلەتمەسلىك ھەم داۋاملىق يېيىشكە ئادەت قىلماسلىق، سوغۇقتىن بولغان ئۆپكە كېسىلىگە بەرمەسلىك لازىم. ئۆپكە كېسىلىگە بېرىشكە توغرا كەلسە ھەسەل، شېكەر، مەستىكى قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئەپيۇنگە قارالسۇن.

كۆك ئامۇت

(كۇمۇسرا ھامىز-ئاچچىق ئامۇت)

PYRUS SEROTINA REHCL 沙梨

تونۇش بۇ تونۇلغان مەشھۇر مېۋە، جۇڭگو ئامۇتى دەپمۇ ئاتايدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى سۇلۇق، نازۇك، ئوبدان پىشقىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى دۆلىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەش، جىگەرنى قۇۋۇەتلەش، قورساقنى ئاچۇرۇش، قاننىڭ تېزلىكىنى، سەپرانىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، سېسىق گازلارنىڭ مېڭە تەرەپكە چىقىشىنى توسىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قېرى، پالەچ، سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. پەينى بوشىتىدۇ، قۇلۇنجى پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل، جاۋاۋىش كۈمۈنى، جاۋاۋىش كۈندۈر ياكى ئۇنى جۈمبىلدە پىشۇرۇپ ياكى خېمىرنىڭ ئىچىگە ئېلىپ ئوتتا پىشۇرۇپ ياكى ھەسەل، شېكەرلەر بىلەن مۇرابا قىلىپ يېمەك لازىم. كۆك ئامۇتنىڭ پىشقىنى ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، ئىچنى قاتۇرىدۇ. قۇلۇنجى پەيدا قىلىدۇ.

قەينى توختىتىدۇ. ئېزىپ جاراھەتلەرگە چاپسا جاراھەتلەرنى تۇتاشتۇرىدۇ.

تەركىبى ئامۇت دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقى سۈيدۈك ھەيدەيدىغان ئىنەبۇدرۇي جەۋھىرى (ئېيىق ئۈزۈمى گلۈكوزىدى) ئاربۇتىن ۋە ئاشلاش ماددىسى (تاننىن) تۇتىدۇ، مېۋىسىدە ئاتسىدۇم مالىكۇم، ئاتسىدۇم تىسترىكۇم، فرۇكتوزا، گلۈكوزا باشقا قەنت ماددىلىرى بار. كۆك ئامۇتنىڭ پوستى تاننىن ماددىسىمۇ تۇتىدۇ. يەنە ۋىتامىن C ،B لار بار.

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئۆپكىنى ياخشىلاش، ئىچنى يۇمشىتىش، يالۇغ قايتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، بەدەننى سەمرىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

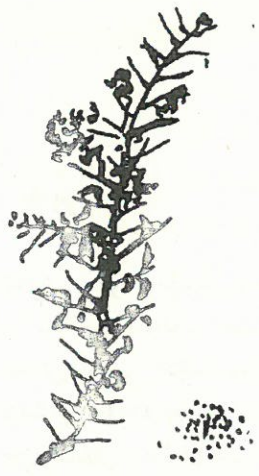
يۆتەلگە، قىزىتمىلىق كېسەللەرگە، ئىچ قېتىشنى تۇزىتىش، ھاراق بىلەن زەھەرلەنگەندە زەھەر قايتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

يوپۇرمىقى قاينىتىپ بېرىلسە سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، ئىچنى قاتۇرىدۇ. ئامۇتنى يالپاقلاپ كۆيۈك يارىلىرىغا چاپلاپ قويسا ئاغرىقنى باسىدۇ. يارىلىنىپ ئېچىشىپ كېتىشتىن ساقلايدۇ.

كۆك يانتاق

(خاج)

ALHAGI PSEUDO ALHAGI 骆驼刺

134-رەسىم، كوك يانتاق

تونۇش بۇ بىر خىل تىكەنلىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈككە تەرەنجىبىن چۈشىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. بۇنىڭ قۇرۇقلۇقى كۆپرەك.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى توسۇش، بەدەنگە جۇلا بېرىش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كوك يانتاقنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە ئېزىپ چاپسا ياكى كۆيدۈرۈپ تۈتۈنىنى ئالسا بوۋاسىرنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ سىقىلغان سۈيىنى كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا كۆزگە چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ. يانتاقنى سىقىلغان سۈيىدىن 3 تامچىنى ناشتىدا بۇرۇنغا تېمىتىپ بىر سائەتتىن كېيىن بىنەپشە يېغىنى بۇرۇنغا ئالسا، كونا باش ئاغرىقنى يوقىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن)، بۇنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىدىن قائىدە بويىچە تەييارلانغان يېغى چوڭ بوغۇملارنى، بارلىق سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىشتە بەك ياخشى، چېچىكى بوۋاسىر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 2 گرام.

ئورۇنباسارى خەندى قوقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا، بۆرەككە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا، نېلۇپەر گۈلى.
ئەسكەرتىش جۇڭچى تېبابىتىدە ئىشلىتىلمەيدىكەن، شۇڭا تەركىبلىرى ھەققىدە مەلۇمات تېپىلمىدى.

كۇمۇسرا

(نەشپۈت ئامۇت)

PYRUS BRETSCHNEIDERI REHD 梨

135-رەسىم، كۇمۇسرا

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ دەرىخى ئالمىنىڭ دەرىخىدىن چوڭراق. يوپۇرمىقى شاپتۇلنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. لېكىن ئۇنىڭدىن كەڭرەك ۋە چوڭراق. گۈلى ئالمىنىڭ گۈلىدەك، ئەمما رەڭگى ئاق، بىر قانچە خىل بولىدۇ. جاڭگالىنىڭ، تاغنىڭ ئامۇتلىرى بار. ھەر بىر خىلى تاتلىق، ئاچچىق، ئاچچىق-چۈچۈك ياكى قېرىق، ئېغىزنى قورۇيدىغان بولىدۇ.

ھاۋا كىلىماتى سوغۇق جايلارنىڭ نەشپۈتى ياخشى ۋە كۆپ بولىدۇ. جاينىڭ ھاۋا كىلىماتى قانچە سوغۇق بولسا شۇنچە ياخشىراق ۋە نازۇكراق چىقىدۇ. ئۆستۈرۈلىدىغان ئامۇتلارنىڭ تۈرلىرى كۆپ. مەسىلەن: خوراسانى (خوراسان ئامۇتى)، چىنى (جۇڭگو ئامۇتى) دېيىلىدۇ. تاتلىق بولغانلىقىدىن شېكەر ئامۇت دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا خىللىرىمۇ بولىدۇ. ئامۇتلار ئۆستۈرۈلگەن جايلاردا مەخسۇس ناملار بىلەن ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: شىنجاڭدا نەشپۈت ئامۇت، نوگەي ئامۇت، قوتۇر ئامۇت، كۆك ئامۇت، كۇچار ئامۇت، پىيىزەك ئامۇت، قۇم ئامۇت دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىدىغان ئامۇتلار بار. ھەر بىر جايلاردا شۇ جاينىڭ تۇپرىقى ۋە ئاب ھاۋاسىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئامۇتلارنىڭ سۈپىتى پەرقلىق بولىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەر بىر ۋىلايەت ۋە ناھىيىلىرىدىن چىققان ئامۇتلار ياخشى ئامۇتلار قاتارىغا كىرىدۇ. نەشپۈت ئامۇت يۇمىلاق، تەمى تاتلىق، سۇلۇق، خۇشبۇي، نازۇك، تېرىسى نېپىز، رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل بولىدۇ. ئۆزى چوڭ، ئەتلىك، تېرىسى نېپىز، نازۇك، سۇلۇق نەشپۈت ئامۇتلار ياخشى ھېسابلىنىدۇ. ھەممە ئامۇتلارنىڭ ئۇرۇقى ئالمىنىڭ بېھىنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما شىلىمشىق بولمايدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە خۇاڭخې ۋە چاڭجياڭ دەريالىرىدا شۇنىڭدەك شىنجاڭدا ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى ئوبدان پىشقان، سۇلۇق، تاتلىق بولسا مۆتىدىل، بىر ئاز ئىسسىق تەرەپكە مايىل، 2-دەرىجىدە ھۆل، كۇچار ئامۇتىنىڭ تەبىئىتى مۇشۇنىڭغا يېقىن كېلىدۇ. كۆك ئامۇتتىن باشقا ئامۇتلارنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل، بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى كۆكۈلنى ئېچىش، يۇرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، بەدەنگە جۇلا بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. قابىزلىق تەرىپىمۇ بار.

ئىشلىتىلىشى ئورنى مېڭىگە ھۆللۈك پەيدا قىلىش ئۈچۈن بېرىلىدۇ. مېڭە تەرەپتىن كېلىدىغان

سۈيۇقلۇقلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى نەشپۈت ئامۇت ئاشقازاندىن مېڭە تەرەپكە چىقىدىغان گازلارنى پەسەيتىدۇ. نېرۋىنى پەسەيتىش، يۈرەكنى، ئاشقازانىنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇسسۇز-لۇقنى، سۈيدۈكلۈكنىڭ كۆيۈپ ئاغرىشىنى پەسەيتىدۇ، قاننى نورماللاشتۇرىدۇ. تاماقتىن كېيىن يېسە سېسىق گازلارنىڭ ئاشقازاندىن مېڭە تەرەپكە چىقىشىنى توسىدۇ. ئامۇتنى ئېزىپ ئەزاغا تاڭسا، ئەزاغا ھەر خىل ماددىلارنىڭ چۈشۈشىنى توسىدۇ. پۈترۇ (يەر مەرىزىنىڭ زەھەرلىك بىر خىلى) يېگەن كىشىگە بېرىلسە زەھەرنى پەسەيتىدۇ (پۈترۇنى نەشپۈت ئامۇت بىلەن قاينىتىلسا ئۇنىڭ زەھەرلىك تەسىرى تۈگەيدۇ). ئامۇتنىڭ تامام ئەزالىرى قۇرۇق سوغۇق. ئامۇتنىڭ چېچىكى كۆكۈلنى ئېچىپ، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ. تۆۋەن ئەزالاردىن كېلىدىغان قاننى، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئېزىپ كۆزنىڭ ئىششىقىغا چېپىلسا ئىششىقنى تارقىتىدۇ، ئامۇتنىڭ ئۇرۇقى كۆكۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ. ئەگەر بۈنىڭدىن 8 گرام ئىچسە، ئۇچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چۈشۈرىدۇ. ئامۇتنىڭ يوپۇرمىقى ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ (15 گرام ئىچىش كېرەك). يوپۇرمىقىنى يۇمشاق ئېزىپ ھۆل جاراھەتلەرگە سەپسە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇدۇ، جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. يېلىمى يەل ۋە ئىششقلارنى تارقىتىدۇ. ماددىلارنى كۈچلۈك پىشۇرىدۇ. كۆيدۈرۈلگەن ياغچى ۋە كۆيدۈرۈلگەن يوپۇرمەقى تۈتىيانىڭ ئورنىغا ئىشلەيدۇ. ئۇ يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سېپىلسە قۇرۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بېھى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئوبدان پىشقان سۇلۇق نەشپۈت ئامۇتنىڭ ئىسسىق مىجەز، قۇۋۋەتلىك كىشىلەرگە زەھىرى بەك ئاز. سوغۇق مىجەز، ئاشقازىنى ئاجىز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ. ئامۇت كۆپ ئىستېمال قىلىنسا، قورساقنى ئېسىپ، قۇلۇنجى پەيدا قىلىدۇ. بولۇپمۇ پىشمىغىنىنىڭ زەربىرى كۆپرەك. ئاچ قورساقتا يېمەسلىك كېرەك. بەلكى تاماق تۆۋەن چۈشكەندىن كېيىن يېيىشى لازىم. ئامۇتنى يەپ ئۇستىدىن سۇ ئىچمەسلىك (بولۇپمۇ سوغۇق سۇ) ۋە ئېغىر تاماق يېمەسلىك كېرەك (گۆشمۇ يېمەسلىك لازىم)، ياۋا ئۇچار جانىۋارلارنىڭ شورپىلىرىنى ئىچسە يامان ئەمەس.

تۈزەتكۈچىسى زەنجۈبىل مۇرابباسى، ئارپىبەدىيان.

تەركىبى ئامۇتنىڭ يوپۇرمىقى ئاربۇتىن ۋە ئاشلاش ماددىسى (تانىن) تۈتىدۇ؛

مېۋىسىدە ئالما كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم مالىكۇم)، لىمون كىسلاتاسى ۋە مېۋە قەنتى (فۇرۇكتوزا)، ئۈزۈم قەنتى (گلۇكوزا)، قاينىتقان قەنت (ساكخارازا) قاتارلىق ماددىلار بولىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئامۇتنىڭ ھەر خىل تۈرى ئۆپكىنى ھۆللەشتۈرۈش، يالليۇغنى قايتۇرۇپ، ئىچىدىكى ئىسسىقلىقنى ئېلىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك ھاراق زەھىرىنى قايتۇرۇپ، مەستلىكنى يېشىدۇ. ئاساسەن ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، قىزىتمىلىق كېسەللەردىكى بىئارام-لىق، ئۇسسۇزلۇق، قەۋزىيەت، ھاراق بىلەن زەھەرلىنىشلەر داۋالىنىدۇ، ئامۇتنى يالپاقلاپ كېسىپ كۆيگەن جاراھەتلەرگە قويۇلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ، شەلۈرەتمەيدۇ. ئامۇتتىن رۇب (ئېكستراكت) تەييارلاپ يۆتەل پەسەيتىش ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

كۈنجۈت

(سىم-سىم)

SESAMUM INDICUM 芝麻

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر مايلىق داندۇر. بۇنىڭ ياخشىسى ئاق رەڭلىك، يېڭى، ياغلىق. ئوبدان

پىشقەنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. قۇۋۇتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ. كۆپلە-گەن شەھەرلەردە ناۋايلار بۇنىڭ پوستىدىن ئاجرىتىپ نانغا سېپىدۇ. ھالۋا پۇرۇچلار بۇنىڭدىن ھالۋىمۇ تەييارلايدۇ. يېغىنى ئۈيغۇر تېبا-بەتچىلىكتە «دوھنولول‌مەل» دەپ ئاتايدۇ. ھەر خىل تەييارلىنىدىغان يانغارغا ۋە مەلھەملەرگە سېلىنىدۇ. كۈنجۈت يېغى بىلەن تەييارلا-غان ھالۋا پات ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. پوستى ئېلىنمىغان كۈنجۈت ئۇزۇندىراق ئۆزگىرىدۇ، پوستى ئېلىنغىنى تېزراق ئۆزگىرىدۇ.

136-رەسىم، كۈنجۈت

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن، جۈملىدىن شىنجاڭ ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىلىك ئاخىرىدا ھۆل ئىسسىق، شىلىمشىق ھۆللۈكى بار.

خۇسۇسىيتى تۇتاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەردە ئوبدان ھەزىم بولۇش، بەدەننى سەمرىتىش، ئاۋازنى ساز قىلىش، كۆيگەن خىلتىلارنى، سەۋدا ماددىلىرىنى ئىسلاھ قىلىش، ئۇچەيلەرنى مەقئەتنى يۇمشىتىش، ئىسسىقتىن بولغان ئىشقىلارنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كۈنجۈتنى شاراب بىلەن قوشۇپ چايان چاققان، يىلان چاققان كىشىگە ئىچۈرۈلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. باراۋەر مىقدارىدا شېكەر، خەشخاش، يېرىم مىقدارىدا پوستى ئېلىنغان بادام مېغىزى، 1/10 بىخ ئەبىيەس قوشۇپ ھەر كۈنى 30 گرام يېسە بەدەننى سەمرىتىدۇ، باھانى كۈچلەندۈرىدۇ، بۆرەككە ياغ پەيدا قىلىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

كۈنجۈتنى ئېزىپ شىرىسىنى چىقىرىپ ناۋات بىلەن قوشۇپ ئىچسە ئاشقازاننىڭ ئاغرىشىنى، زەردە قاينىشىنى يوقىتىدۇ. ئىچكەن دورىلار ۋە تېز خىلتىلارنىڭ، ئىچكەن شارابلارنىڭ ئاشقازانىنى كۆيدۈرۈشىنى، ئېچىشتۇرۇشنى توسىدۇ.

داۋاملىق بىر قانچە كۈن شۇ تەرىقىدە ئىچسە ئاشقازانىنى، ئۇچەيلەرنى يۇمشىتىدۇ.

دوۋساقتىكى تاشنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ 6 گرامىنى 3 گرام كۆيدۈرۈلگەن ياڭاق بىلەن يېسە، بوۋاسىرنىڭ قېنىنى يوقىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن).

كۈنجۈتنىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى نوقۇت بىلەن ئىچسە ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ ۋە قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنىڭ 60 گرامىنى 30 گرام شاراب ۋە ساۋالغۇنىڭ چىلانغان سۈيى، 15 گرام كۈنجۈت يېغى، 15 گرام رۇمبەدىيانلار بىلەن قوشۇپ ناشتىدا ئىچسە، قان ئۆزگەرگەنلىكتىن ۋە بەلغەمدىن بولغان قىچىشقاقنى يوقىتىدۇ. تېرىنى يۇمشىتىدۇ، يورۇقلارنى يوقىتىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). شېكەر بىلەن ئىچسە مەنپەئەتلىكرەك. شۇنىڭدەك سەپراغا ۋاسالغۇنىڭ چىلانغان سۈيى بىلەن ئىچسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. كۈنجۈت بىلەن لوئۇق تەييارلاپ ئىچسە، يۆتەل، كۆكرەك كېسەللىكى ئۇچۇن ئۆپكىنىڭ يىرىڭلىق چاقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. زىغىر بىلەن ئىچسە باھانى قۇۋۇتلەيدۇ. مەنىنى كۆپەيتىدۇ. كۈنجۈتنى ئېزىپ شاراب بىلەن ئىچسە قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ. مۇڭگۈزلۈك يىلاننىڭ چاقىغان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 15 گرام.

ئورۇنباسارى زىغىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇزۇندا سىڭىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى قورۇش ياكى ئاچچىقسۇ بىلەن ئىچىشتىن ئىبارەت.

تەركىبى كۇنجۇت تۇرلۈك پايدىلىق تەركىبلىرگە باي دان بولۇپ، 56%～54 يېغلىق مېي، 21% ئاقسىل، 5% كۈل ماددىسى، 1% كالتسىي ئوكسىدات، سۇسىز قەنت (پېنتوزان)، لېتسىتىن، فىتىن ۋە خولىن تۇتىدۇ.

كۇنجۇتنىڭ غولىدا بىر خىل شىلىمشىق سۇيۇقلۇق بولىدۇ.

كۇنجۇت يېغى زىيتۇن يېغىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان ماي بولۇپ، 48% ئولېيىن، 37% لىنول، 8% پالمىتىن، 5% ستېرىن، فىتو ستارىن ھەم سېزامىن تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى جىگەرنى، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، قان كۆپەيتىش، ئۇچەينى نەملەندۈرۈش، گۆشنى (مۇسكۇلنى) ئۇزارتىش، يىلىكنى، يۇلۇننى تولدۇرۇش، سېرىق چاقىلارنى داۋالاش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. شۇنىڭدەك تېرىنى مايلاندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش تەسىرىمۇ بار.

كۇنجۇت يېغى بەدەننى كۇچەيتىدىغان، سەمرىتىدىغان ياغلاردىن بىرى بولۇپ، ئۇزاققا سوزۇلۇپ ئورۇقلىتىۋەتكەن ئەسەب ئاغرىقلىرى، نېرۋا ئۇچلىرىنىڭ پالەچلىنىشىدىن بولغان يېرىم پالەچ، پالەچ ۋە ئۇچەيدە سۇيۇقلۇق كەملىكتىن بولىدىغان ئىچ قېتىشلارغا لايىق كېلىدۇ. شۇنىڭدەك باھىنى قۇۋۇتلەش تەسىرىمۇ بار.

قان بېسىمى ئۆرلەش كېسىلى (گىپېرتونىيە)نى داۋالاش ئۇنۇمىمۇ بار. ئەمما بۇنىڭ تەسىرى ئاستا بولغانلىقتىن، ئۇزاق ئىچكەندىلا ئۇنۇم بېرىدۇ.

مىقدارى كۇنىگە 24～12 گرام سۇفۇپ، ھەب ياكى رۇب (ئېكستراكت) ياساپ بېرىلىدۇ.

كۇندۇر

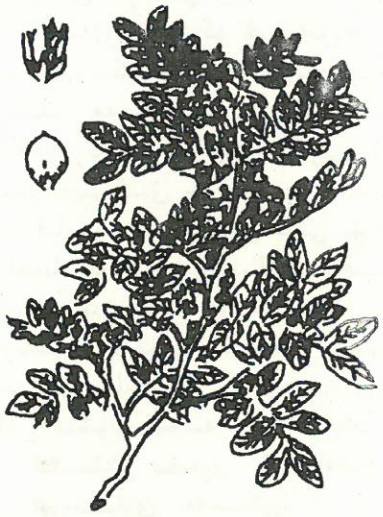
(بەستىج، لىبان)

OLBANUM 阿拉伯乳香

تونۇش بۇ بىر دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، دەرىخى تىكەنلىك، خىلىلا ئېگىز كېلىدۇ. يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى مۇرتىنىڭ يوپۇرمىقىغا ۋە ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. ئاچچىق تەرىپكە مايىل. بۇ دەرەخنىڭ ئۇنىدىغان جايلىرى تاغلار، ئۇمان، يەمەننىڭ شەھەرلىرىدۇر. يېلىمىنى 6-ئاينىڭ ئاخىرىدا ئالىدۇ. بۇ بىر قانچە خىل بولىدۇ. يۇمىلاق، قىزىل تەرىپكە مايىل بولغان قىسمى كۇندۇر مۇزەككەر (ئەركەك كۇندۇر)، ئۇزۇن يۇمىلاق، سۇس ئاق قىسمىنى كۇندۇر ئۇنسا (چىشى كۇندۇر) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭ يېڭى، ھۆللىرىنى ئامبارلاردىن ئورۇندىن ئورۇنغا يۆتكەش نەتىجىسىدە يۇمىلاق بولۇپ قالغان بولسا ئۇنى كۇندۇر مۇدەرەج (يۇمىلاق كۇندۇر) دېيىلىدۇ. بۇنىڭ بىر-بىرىگە سۈركىشىش بىلەن ئاجرالغان ياپىلاق، نېپىز پوستلىرىنى قىشارى كۇندۇر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇۋاقلىرىنى «مىققاق كۇندۇر» دەيدۇ. بۇنىڭ قۇۋۇتى 20 يىلغىچە تۇرىدۇ.

ياخشىسى يېڭى، يۇمشاق، خالىس (ساپ) ۋە ئەركىكىدىن ئىبارەت. تاشقى تەرىپى ئاق بولۇپ ئاسان سۇنمايدۇ. ئەگەر سۇندۇرۇلسا ئىچى تەرىپى چاپلاشقاق، تىللا رەڭدە سېرىق بولىدۇ. خالىس كۇندۇرنىڭ نىشانىسى شۇكى، ئوتقا سالماق بىلەن تېز ئوت ئالىدۇ، باشقا نەرسە قوشۇلۇپ قالغىنىنى ئوتقا سالماق بىلەن تېز ئوت ئالمايدۇ. چۈنكى بۇ سەمغى ئەرەبى ۋە سەمغى سەنۇبەرگە قوشۇلىدۇ. سەمغى ئەرەبىگە

ئوت ئالمايدۇ. سەمىغى سەنۇبەر پۇتۇن بولىدۇ. شۇڭا باشقا نەرسە قوشۇلۇپ قالغىنى كۆيمەيدۇ. يەنە ئەسلىي كۇندۇرنىڭ پۇرىقى مەستكىنىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدۇ ھەم كۇندۇر قىشارىنى سەنۇبەرنىڭ پوستىغا ۋە تەننوپنىڭ پوستىغا ئېلىشتۇرۇلىدۇ. كۇندۇر ئىچكى تەرىپتىن ۋە تاشقى تەرىپتىن ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئىشلىتىدىغىنى بۇنىڭ پوستىدۇر. پوستىنىڭ ياخشىسى يېڭى، سىلىق چاپلىشىدىغان قاتتىق بولىدۇ.

137-رەسىم. كۇندۇر

ئىشلىتىلىشى ئۇسۇلى مەجۇنلەرگە ئىشلىتىش لازىم كەلسە، شارابقا ياكى ئارپىببەدىيان ئەرەقىغە ياكى دارچىن ئەرەقىغە بىر كېچە چىلاپ ھۆل قىلىپ قوشۇلىدۇ. مەلھەملەردە ئىشلىتىلىش لازىم كەلسە، سىركىگە چىلاپ قوشۇلىدۇ. چۈنكى بۇنىڭ يېڭىسى ئېزىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى ئافرىقىنىڭ غەربىي شىمالىدىن ۋە ئەرەبىستان يېرىم ئاراللىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاۋۋالىدا قۇرۇق ئىسسىق. بۇنىڭ پوستى 3-دەرىجىگىچە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش ۋە قاتۇرۇش، ماددىلارنى پىشۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. بىر ئاز تازىلاش قۇۋۋىتى بار. ئەزالارنى ئېچىشتۇرمايدۇ، قاننى توختىتىدۇ. روھىي ھاياۋانلىرىدىن مېڭىنى ساپ قىلىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. تاشقى ئەزالارنىڭ، مېڭە پەردىسىنىڭ، تۆۋەن ئەزالارنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. يۇرەكنى كۇچەيتىدۇ. مېڭىنىڭ ساقلاش قۇۋۋىتىنى كۇچلەندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىشى مەستىكى بىلەن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلەتسە مېڭىنىڭ ھۆللۈكلىرىنى تارتىپ قۇرۇتۇدۇ، ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ، خاپىغاننى (ئەسەبىيلىكنى) يوقىتىدۇ، سەمغى ئەرەبى بىلەن ئىشلەتسە بۇرۇننىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. تىنىق چىقماسلىق كېسەللىكى ۋە ھۆل، كونا يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن ئىشلەتسە ئۇنۇتقاقلىق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ۋاسالغۇ، سەتەر بىلەن ئىشلەتسە تىلنىڭ ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ (مەيلى ئىچسۇن، مەيلى چاپسۇن)، بۇنى ئېزىپ ناترون (توغرىغۇ) ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ باشنىڭ ھۆل يىرىڭلىق چاقىلىرىغا چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. چىشنى، چىشنىڭ تۆۋۈلىرىنى چىكىتىدۇ. سەنۇبەر دەرىجىنىڭ يېلىمى بىلەن قوشۇپ چاپسا، قۇلاقنىڭ يىرىڭلىق جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ئۇنىڭ 4 گرامىنى سۇغا چىلاپ بىر كېچە قويۇپ، ھەر كۇنى ئەتىگەندە ناشتىدا سۇيىنى ئىچسە بەلغەمنى كېمەيتىدۇ، دەلدۇشلۇك، ئۇنۇتقاقلىقنى يوقىتىدۇ (سىناقتىن ئۆتكەن)، يۇمشاق سالايە قىلىپ كۆزگە تەرتسا كۆزنى روشەن قىلىدۇ، كۆزنىڭ يىرىڭلىق يارىلىرىنى يوقىتىپ ساقايتىدۇ. كۆزگە ئۇيۇپ قالغان قاننى تارقىتىدۇ، بارلىق كۆز كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ (بولۇپمۇ ھەسەل بىلەن سۇرمە قىلىپ تارتسا).

كۇندۇرنى يۇمشاق ئېزىپ يامان يىرىڭلىق چاقىلارغا سېپىلسە مەنپەئەت قىلىدۇ. كۇندۇر بولسا كۆز كېسەللىكلىرىنىڭ دورىلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭراقى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى يۇمشاق ئېزىپ تاتلىق ھاراق بىلەن قۇلاقتا تېمىتىلسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. قىمۇلا (بىر تۇرلۇك يېيىلىدىغان لاي) بىلەن گۇل يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، ئەمچەكنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كۇندۇر ئۆپكە، كاناي كېسەللىرىدە ئىچىلىدىغان دورىلارغا قوشۇلىدۇ. ئۇنى شېكەر بىلەن ئىچسە ئاشقازاننى كۇچلەندۇرىدۇ. ئاشقازاندىكى قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ. ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇپ ئاشقازاننى قىزىتىدۇ، تاماقنى ئوبدان سىڭدۇرىدۇ. خەلپە، زورۇپ، زۇسنقارىيە كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، قۇسۇقنى توختىتىدۇ. مەقئەتەنىڭ، بوۋاسىرنىڭ، بالىياتقۇنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ.

كۇندۇردىن 1.5 گرامنى باراۋەر مىقداردا نانىخا بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بەلغەمدىن پەيدا بولغان تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ. كۇندۇرنى يۇمشاق ئېزىپ سۇتكە ئېلىشتۇرۇپ پەلكۇچنى چىلاپ مەقئەتكە قويسا،

مەقئەتتىكى يىرىڭلىق يارىنىڭ يامراپ كېتىشىنى توسىدۇ.

كۈندۈرنى سىركە ۋە سەنۈبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا مەرمىقيا (بۇ بىر خىل تېرە كېسەللىكى بولۇپ، بەدەندە چۈمۇلە ماڭغاندەك مەلۇم بولىدۇ) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە قۇبانى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن چېپىلسا داخىس ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەنۈبەر دەرىخىنىڭ يېلىمى بىلەن جاراھەتلەرگە چېپىلسا جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ (بولۇپمۇ يېڭى جاراھەتلەرگە). بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. سېسىق، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ يامراپ كېتىشىنى توسىدۇ. ئۆردەك يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا قۇباغا پايدا قىلىدۇ. چوشقا يېغى ياكى ئۆردەك يېغى بىلەن مەلھەم قىلىپ، ئوتتا كۆيۈشتىن بولغان يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە، قول، پۈتنىڭ سوغۇقتىن بولغان يېرىقلىرىغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى، ھەسەل بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۇچۇن ۋە سۆگەكلەرنىڭ سوغۇقتىن پەيدا بولغان ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈنجۈت يېغى بىلەن چاپسا بەدەندىكى قاتتىقلىقنى يوقىتىدۇ. كۈندۈرنى ئىلتىلغان تۇخۇم سېرىقى بىلەن ئىچسە مەنىي پەيدا قىلىدۇ، بولۇپمۇ جويۇز، بەسباسەلەر بىلەن قوشۇپ ئىچسە باھقا قۇۋۋەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 2 گرامغىچىلىك.

ئورۇنباسارى مەستىكى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ ئىشلەتسە قانىنى كۆيدۈرىدۇ، بەلغەمنى كۆيدۈرىدۇ، ئىسسىق مىجەز كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، جۇنۇن، جۇزام، قارا بەھەق پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى پارس گۈرۈچى (بىرىنچى پارس) ۋە شېكەر.

تەركىبى 33% ئۆسۈملۈك رېزىنىسى تۇتىدۇ. بۇنىڭ تەركىبى ئاتسىدۇم بوسىربىكىلوم ۋە ئولبانورېزىن ھەم ئاچچىق تەملىك ماددىلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ سىرتىدا 20% يېلىم ۋە 7%～1 كىچە ئۇچۇچان ياغلار بار.

ئىشلىتىلىشى 1-تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرسىز. خۇش پۇراقلىق ماتېرىيال، ئىغىز چايقىغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئىغىز بوشلۇقىنى چايقىسا، سېسىق پۇراقنى، چىرىشنى يوقىتىدۇ. يەنە چىشنى زاماسكا قىلىشقا، ھەب ۋە پلاستىر تەييارلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئىچىلسە ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيز ماڭدۇرۇش، قايغان قانىنى تارقىتىش تەسىرى بار. قورساق ئاغرىش، يىقىلىش ۋە زەربە تېگىشتىن قان چۈشۈپ ئاغرىشلارنى پەسەيتىدۇ، ئەمچەكنىڭ ئىششىپ ئاغرىشلىرىنى تىنچلاندۇرىدۇ. ئاشقازان، ئۇچەي يارىلىرى بار كېسەللەرنىڭ قۇسۇشىنى توختىتىدۇ، تۇغۇتتىن كېيىن قورساقتا قان يىغىلىپ ئاغرىشقا ئۇنۇم بېرىدۇ. خىلىت كۆپ يۇتەللەردە بەلغەم بوشتىش، يۇتەل توختىتىش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ.

مقدارى كۈندە 6～3 گرامنى قاينىتىپ تالقان قىلىپ ھەب ياساپ بېرىلىدۇ.

ئەسكەرتىش بۇ BASWELLIA CARTERI BIRW ئۆسۈملۈكىدىن چىقىدۇ. مەستىكى بولسا PISTACIA LENTISCUS دەرىخىدىن ھىندىستان مەستىكى PISTACIA KHILUK دەرىخىدىن چىقىدۇ.

كۈمۈش

(پىززە)

ARGENTUM(SILVERئىنگلىزچە) 银

تونۇش بۇ خەلق ئىچىدە تونۇلغان مەشھۇر مەدەنلەردىن بولۇپ، مەنپەئەتى كۆپ نەرسىدۇر.

چقش ئورنى جۇڭگودىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى خوش قىلىش، جۇنۇننى ۋە ۋەسۋاسنى يوقىتىش، كۆزدىكى ئاقنى ئېلىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازاننى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كۈمۈشنى سۈرمە چوكىسى قىلىپ كۆزگە سۈرمە تارتسا، كۆزدىكى نېپىز ئاقنى يوقىتىدۇ، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى زىيادە قىلىدۇ. كۈمۈشنىڭ سۇفۇيىنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە ئېغىز سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. شىلىمشىق سېسىق ھۆللۈكنى، بەلغەملەرنى تارتىپ ئېلىپ قۇرۇتىدۇ. كۈمۈشنى ئېزىپ ئىچسە ياكى بۇنىڭ ئېكەكلەنگىنىدىن سۇفۇيىنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئۆز لايىقىدا ئىچسە نەپەس سىقىلىش ئۇچۇن، يۆتەل، نېرۋا ۋە باشقا كېسەللىكلەرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئاشقازاننى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئىستىسقا، تال كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

كۈمۈشنىڭ ئېكەكلەنگەن سۇفۇيىنى ھەل قىلىپ كۈشتە قىلىنغان سىماب بىلەن قوشۇپ چاپسا بوۋاسىر ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ. بۇنىڭ سۇفۇيىنى تەنھا ئېزىپ خېمىر قىلىپ چاپسا ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. ئۆلتۇرۇلگەن سىماب بىلەن قوشۇپ چاپسا، قوتۇر، قىچىشقاق كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈمۈش ۋە رەقدىنىڭ تەسىرى كۈمۈشنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 0.3 دىن 1 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى پىرۇزە (چەچ).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى روھنى تىنچلاندۇرۇش، تارتىشىپ قېلىشنى، تۇتقاقلىق كېسەلنى توختىتىدۇ، ئىسسىق يەللەرنى ھەيدەيدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ. قورساقتىكى بالىنىڭ چۈشۈپ كېتىش خەۋپىنى يوقىتىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ. زەھەرسىزلەندۇرىدۇ، ئۇزاققىچە ئىستېمال قىلسا ئۆمۈرنى ئۇزاق قىلىدۇ. خام كۈمۈشنى قوغۇشۇن بىلەن تەكرار-تەكرار ئېرىتىپ تاۋلاش ئارقىلىق كۈمۈش ۋەرەقى ياساپ، ھەب دورىلارنى قاپلاش ئارقىلىق داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ھازىر دوختۇرلار كۈمۈشنىڭ شۇرىلىق تۇزى (ئارگىنتوم نىترىكوم)نى سىرتقى جاراھەتلەرنى كۆيدۈرۈش ئۇچۇن ئىشلىتىدۇ. كۈمۈشنىڭ ئاقسىللىق تۇزى (پروتاگۇل ۋە ئارگرول) كۆز كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۇچۇن قوللىنىدۇ.

كۈندۈش-كىندىش

(بىخ گازران)

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ كۆتىكى بولۇپ، بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى «كەنكەر» ئۆسۈملۈكىگە ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى كۆك، ئاق تەرەپكە مايىل. ئەرەبىستاننىڭ شام مەملىكىتىدە يۇڭ رەختتىن بولغان كىيىملەرنى بۇنىڭ بىلەن يۇيىدۇ. بۇ كۆتەكنىڭ تاشقى تەرىپى قارىغا مايىل، ئىچكى تەرىپى سېرىققا مايىل، پۇرىقى ئۆتكۈر، بۇ ئۆسۈملۈك 6-ئايلاردا پىشىدۇ. قۇۋۋىتى 20 يىلغىچە تۇرىدۇ. ئىشلىتىدىغىنى ئۇششاق يىلتىزلىرىدىن ئىبارەت، ياخشىسى يۇقىرىقى سۇپەتلەرگە ئىگە بولغان پۇرىقى ئۆتكۈر يېڭىسى ھېسابلىنىدۇ.

چقش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق. زەھەرلىك قۇۋۇەتكە ئىگە.

خۇسۇسىيتى ئاچچىق سەۋدانى چىقىرىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەللەرنى تارقىتىش، ئەزالارنىڭ تۇيغۇسىزلىقىنى، پالەچ، لەقۋانى يوقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بىر دانە ماش مىقدارى كۈندۈشنى بىنەپشە يېغى بىلەن بۇرۇنغا تېمىتسا، بۇرۇن ئىچىدىكى توسالغۇلارنى ئېچىپ، بۇرۇنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى يەللەرنى تارقىتىش بىلەن قويۇق خىلىتلار-نى چۈشكۈرۈك ئارقىلىق چىقىرىدۇ. بۇرۇنىنىڭ ئىچىدىكى ئەزالىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، تۇيغۇسىزلىقنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بىنەپشە بىلەن تۇتاقلىق كېسىلى بار كېسەلنىڭ، شوك كېسەلنىڭ بۇرنىغا تېمىتىلسا، بىھوشلۇقنى ۋە بۇرۇن سېسىقلىقنى يوقىتىدۇ. ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. بىنەپشە يېغى بىلەن كۆزگە تېمىتىلسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تېزلىتىدۇ ۋە شەپكورلۇقنى يوقىتىدۇ. كۈندۈشنى كۆز كېسەللىكلىرىنىڭ شاپىلىرىغا سېلىنىدۇ. بىنەپشە يېغى ۋە باشقا مۇناسىپ يانغاق بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلاپ، سوغۇقتىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇلاقنىڭ غوگۇلدىشىنى، ئېغىرلىقنى، سوغۇقتىن، ھۆللۈكتىن پەيدا بولغان يەللەرنى يوقىتىدۇ، قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرىدۇ. قىسقا قىلىپ ئېيتقاندا بۇ بۇرۇنغا تېمىتىلسا ياكى قۇلاققا تېمىتىلسا، مېڭىنىڭ كۆپىنچە ھۆل سوغۇق كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. مەزكۇر ئەزالارغا ئىشلىتىشتە بەدەننى تازىلاپ، سوغۇق كۈنلەردە ياكى ھاۋا كىلىماتى سۆرۈن كۈنلەردە ئىشلىتىش كېرەك. بەدەننى تازىلىماستىن ئىسسىق كۈنلەردە ھاۋا كىلىماتى ئىسسىق شەھەرلەردە، ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە، كىچىك بالىلارغا، بەك ئاجىز قېرى كىشىلەرگە ئىشلەتمەسلىك لازىم. بەزى ۋاقىتلاردا كۆپ چۈشكۈرتىدۇ. چۈشكۈرۈك ئۆزىدىن-ئۆزى پەسەيمەيدۇ. بۇنىڭ چارىسى بىنەپشە يېغىنى بۇرۇنغا تارتماق ۋە قار، مۇزلار بىلەن سوۋۇتۇلغان سىركە، گۈلاب بىلەن بۇرنىنى ھۆل قىلماق كېرەك. كۈندۈش بىلەن قۇستۇرۇلسا نەپەس ئورگانلىرىنى ئاچىدۇ. يۇقىرىغا تىنىپ قېلىش كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈندۈشتىن 0.15 گرامنى يېڭى سېغىلغان سۈت ۋە كۈنجۈت يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە كۆچلۈك قۇستۇرىدۇ، ئىچنى سۈرىدۇ. تالىنىڭ قاتتىقلىقنى تارقىتىدۇ، سۈيدۈكنى ۋە ھەيزنى ماكىدۇرىدۇ، بالىنى چۈشۈرىدۇ. كۈندۈش مۇۋاپىق مىقداردا ھەسەلگە قوشۇپ لاتىغا بۇلاپ ھەمەل قىلىنسا، ئۆلۈك بالىنى چۈشۈرىدۇ (تەجرىبىدىن ئۆتكەن). بۆرە سويمىسىنىڭ يىلتىزى ۋە جاۋاشىرلار بىلەن قوشۇپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچكۈزسە سەۋدانى تازىلايدۇ، بۆرەكنىڭ، دوۋساقنىڭ تاشلىرىنى ئېزىپ چىقىرىدۇ. مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە ياكى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، ئىستىسقا كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەلگە قوشۇپ بەدەنگە چاپسا، سەپكۈننى، ئاق داغنى، بەرەسنى يوقىتىدۇ. بولۇپمۇ قارىسىنىڭ تەسىرى ئارتۇقراق. كۈندۈشنى باراۋەر مىقداردا زەرنىخ بىلەن قوشۇپ زەيتۇن يېغىغا ئېلىشتۇرۇپ بەدەنگە چاپسا، چاچلىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ياكى تېرىسى قاتتىقلىشىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ بەدىنىگە چاچ ئۇندۇرىدۇ. سىركە، ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپسا، قوتۇر كېسەللىكى، قىچىشقاق، قۇبا كېسەللىكلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە ۋە بىر ئاز گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، قىچىشقاقنى يوقىتىدۇ. كۈندۈشنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە ياكى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، چوك بوغۇملار ئاغرىقى ئۈچۈن، يانپاش ئاغرىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى قۇستۇرۇش ئۈچۈن 0.3 دىن 0.5 گرامغىچە بېرىلىدۇ. يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن تال كېسەللىكى، يارقان كېسەللىكى، شۇنىڭدەك باشقا كېسەللىكلەر ئۈچۈن 0.2 دىن 0.4 گرامغىچە بېرىلىدۇ. ئىچمەسلىك ياخشىراق (بولۇپمۇ ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ۋە ئىسسىق كۈنلەردە ئىچمەسلىك لازىم)

ئورۇنباساری باراۋەر مىقداردا جاۋزۇلقەي.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ، كۆڭۈلنى پەرىشان قىلىدۇ، ئىلىشتۇرىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى كەتىرا، يېڭى سېغىلغان سۇت.

كەبابەچىنى

(كاۋاۋىچىن)

FRUCTUS ZANTHAXYLI

花椒

138-رەسىم، كەبابەچىنى

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، جۇڭگو-دىن ۋە جۇڭگو ئەتراپىدىكى ئەللەردىن، رۇمدىن كەلتۈرۈلىدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ.

1-خىلى كىچىك كاۋاۋىچىن (كاۋاۋىچىن سەغىز)، 2-خىلى چوڭ كاۋاۋىچىن (كاۋاۋىچىن كەبىر) دەپ ئاتىلىدۇ. چوڭى «ھەببۇل ئورۇس» دېيىلىدۇ. بۇ، بىلسان ئۇرۇقىغا ئوخشايدۇ. رەڭگى قارا تەرەپكە مايىل، مېغىزى ئاق، خۇشبۇي، تەمى ئۆتكۈر. بۇنىڭ دەرىخى مورد دەرىخىگە ئوخشايدۇ. كىچىكى «ئەبەنج» دەپ ئاتىلىدۇ. مۇتلەق كەبابە دەپ ئېيتىلسا كابابە كەبىر (چوڭ كاۋاۋىچىن) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىراقى يېڭى، خۇشبۇي، ئۆتكۈر پۇراق، قورۇغۇچى تەملىك بولغىنىدىن ئىبارەت. بۇ خىلدىكى ياخشىسى جۇڭگودىن چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا رۇمنىڭ ياخشىراق بولىدۇ. ھىندىستاننىڭ ئاچچىق بولۇپ، 3-ئورۇندا تۇرىدۇ. قۇۋۇتى 2 يىل تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭگو، رۇم، ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى باشتىكى ئەزالارنىڭ ۋە كۆكرەكنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. كونا باش ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ، ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ، چىشنىڭ ئاستىلىرىغا قۇۋۋەت بېرىدۇ. ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. ئاشقازاننى ۋە ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ، جىگەر ۋە تال كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە باشتىكى ئەزالارغا يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەسىرلەرنى كۆرسىتىدۇ. چاينىسا ئېغىزنى خۇشبۇي قىلىدۇ، چىشلارنى چىڭىتىدۇ. ئېغىزنىڭ ئىچىگە چىققان سېسىق مودۇر چاقىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاۋازنى ساپ قىلىدۇ. نېرۋىنى پەسەيتىدۇ. قائىدە بويىچە ئىچسە ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ. جىگەر، تاللارنىڭ كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈيدۈكنى ھەيدۇرىدۇ. سۈيدۈك يوللىرىدىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى تازىلايدۇ. قوم ۋە ئۇششاق تاشلارنى سۈيدۈك ئارقىلىق چىقىرىدۇ. ئەگەر 4 گرام كاۋاۋىچىننى بەك يۇمشاق ئېزىپ بىر پىيالە يېڭى ئۇيغان تاتلىق قېتىققا سېپىپ ئاغزىنى داكا بىلەن بېكىتىپ، ھاۋا ئىسسىق كۈنلەردە بىر كېچە ئوچۇق يەردە قويۇپ ئەتىگەندە ئىلىشتۇرۇپ ئىچسە، شۇ تەرىقىدە 5～4 كۈن داۋام قىلسا، سۈيدۈك يوللىرىدىكى

يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ. سۈيدۈك تېمىپ تۇرۇش كېسەللىكىنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭدىن بىر يېرىم گرام مىقدارىنى سىركەنجۇبلىگە قوشۇپ ئىچسە، شىرا كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ ھايۋان ياغلىرىغا قوشۇپ تاشقى تەرەپتىن تېرىگە چاپسا، ئىششىقلارنى تارقىتىپ، بەلغەمدىن پەيدا بولغان ھەر تۈرلۈك يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ. خۇشبۇي دورىلار بىلەن ئەزالارغا چاپسا، بەدەننى خۇشبۇي قىلىپ، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا زەھەر قىلىدۇ. بۇنىڭ تۈزەتكۈچىسى: مەستىكى. يانپاش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭ تۈزەتكۈچىسى: سەندەل ۋە گۈلاپ.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا قاقىلە، كىچىك لاچىندانە.

تەركىبى 1. مېۋىسىنىڭ ئىچىدە جەۋھەرماي، فېللاندرىن، كېرانيول، تىسترونېللول، كېرانيول ساپونىن بار.

2. ئۇرۇقىدا لىمونېن بار.

3. يوپۇرمىقىدا جەۋھەرماي، ستىزل، تىسترونېللول، كېرانيول، ساپونىن بار.

4. يىلتىزىدا بېر-بېرىن بولىدۇ.

جۈڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، زەھىرى بار.

1-كاۋاۋېچىن ئۇرۇقى ئاشقازاننى كۈچلەندۈرۈپ ھەزىم قىلىشنى ياخشىلايدۇ، ئاشقازانلىنىڭ سوغۇقلۇقىنى تەڭشەيدۇ، ئىشتەينى ئاچىدۇ، ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەرنىڭ سوغۇقتىن ئاغرىشىنى ۋە قۇسۇشلارنى توختىتىدۇ. سازاڭغا ئوخشاش مەددە (ئاسكارىد)نى چۈشۈرىدۇ.

2-كاۋاۋېچىن چانىقى-سۈيدۈك ھەيدەيدۇ. يۇرەك كېسىلىدىن بولغان سۇلۇق ئىششىقلارنى داۋالاشقا بېرىدۇ. زەھەر قايتۇرۇش، قورساق، مەيدە كۆپۈشلەرنى بوشىتىشقىمۇ بېرىلىدۇ. دوۋسۇنلىنىڭ يالۇغلىرى، سۈيدۈك راۋان كەلمەسلىكلەر، نېرۋىدىن بولغان نەپەس قىسىش داۋالىنىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئۇرۇقى ۋە چانىقىدىن كۈندە 3.5 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

كەپتەر

(كەبۇتەر-ھەمامە)

COIUMBA PIGEON FELSTAUDE 鸽子

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ئۇچار جانىۋار بولۇپ، 2 خىل بولىدۇ.

1-خىلى ئۆيلەردە بېقىلىدىغىنى، 2-خىلى ياۋا. ئۆيدە بېقىلىدىغىنى ھەر رەڭدە بولىدۇ. ياۋىسىنىڭ رەڭگى كۈل رەڭ كۆك تەرەپكە مايىل.

چىقىش ئورنى ھەممە جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق. 1-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى پالەچ، لەقۋا، ئەزالىرى تىترەش، ئەزالارنىڭ بىھىسلىق، بوشاشقانلىقىنى يوقىتىش، ياخشى قان پەيدا قىلىش، بەدەننى سەمرىتىش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي پەيدا قىلىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. باچكىنىڭ خۇسۇسىيتى ھەممە جەھەتلەردە ئارتۇقراق.

ئىشلىتىلىش ئورنى كەپتەر گۆشىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەسىرلەرنى بېرىدۇ،

ئىستىسقانى يوق قىلىدۇ. تاشلىقىنى يېڭى ئېلىپ ئىچىنى تازىلاپ ئېزىپ يېسە، يىلانىنىڭ چاقىقان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ.

كەپتەرنىڭ باچكىسىنى كۆنجۈت يېغىدا سۇ، تۇز قۇيماستىن پىشۇرۇپ يېسە، بۆرەك، دوۋساقتىكى ئۇششاق تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ. تەسىرى بۇ ھەقتە بەك تېز. ئۇنىڭ قېنىنى پېشانىغا چاپسا، مېڭىنىڭ پەردىسىدىن كەلگەن بۇرۇن قېنىنى توختىتىدۇ. قېنى قىزىق ھالدا جاراھەتلەرگە تۆكۈلسە، ھەرقانداق چوڭقۇر جاراھەتنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. قېنىنى سوۋۇتماستىن كۆزگە تارتسا، بولۇپمۇ يېڭى قانىتى چىققان باچكىنىڭ قانىتىنى يۇلۇپ ئورنىدىن چىققان قانىنى كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى جاراھەت، پەردە، شەپكورلۇق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. پوقىنى كۆيدۇرۇپ بۇرۇننىڭ ئەتراپىغا چاپسا بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. پوقىنى كۆيدۇرۇپ كۈلىنى ئېلىپ تۇرۇپ سۇيى بىلەن ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ئۇششاق تاشلارنى يوقىتىدۇ. پوقىنى قىچا بىلەن ئېزىپ خېمىر قىلىپ چاپسا، كونا باش ئاغرىقى، بىقىن ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئارپا ئۇنى بىلەن چاپسا قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن چاپسا ئوتتا كۆيگە كۆيۈك ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا خانازىرغا پايدا قىلىدۇ. زىغىر بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، كودۇمبا چاقىلارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ. بۇغداي ئۇنى، قىزىق سۇ، بىر ئاز قەتران قوشۇپ مەلھەم قىلىپ 3 كېچە-كۈندۈزگىچە بەرەسكە چېپىپ قويۇپ ئاندىن يۇيۇپ تازىلاپ، يەنە شۇ ئۇسۇلدا بىر قانچە قېتىم چاپسا، بەرەسنى يوقىتىشتا بەك ياخشى تەسىر بېرىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا تاز ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ بېشىنى تۇكلىرى بىلەن كۆيدۇرۇپ يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى پەردە، قاراڭغۇلۇق، شەپكورلۇقنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مەجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى غوراپ سۇيى، سىركە، يۇمغاقسۇتلەر بىلەن پىشۇرۇپ يېيىش.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئاق كەپتەرنىڭ گۆشى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز.

ئاساسىي داۋالايدىغان كېسىلى بەدەننى قۇۋۇەتلەيدۇ، باھنى قۇۋۇەتلەيدۇ، يامان جاراھەتلەرنى، قىچىشقاقنى، يەل يارىلارنى، ناسۇرنى داۋالايدۇ، قورۇپ ھاراق بىلەن ئىستېمال قىلىنىدۇ. گەرچە ئادەمگە مەنپەئەتلىك بولسىمۇ، كۆپ يەپ كەتسە، شىپالىق تەسىرى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

دورىلار بىلەن زەھەرلەنگەندە، ئۇزاق داۋام قىلغان قىچىشقاق كېسىلىدە كەپتەر گۆشى بىرىلسە تېزلىكتە ساقايتىدۇ. كەپتەر تۇخۇمى يامان جاراھەتلەرنىڭ، ياۋا چېچەكنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ؛ كەپتەر قېنى دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش، ھاشارات زەھەرلىرىنى قايتۇرۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. مايىقى (ياۋا كەپتەر مايىقى ئەلا بولىدۇ) ناسۇر جاراھىتىنى، قاتما (تېتانۇس) كېسەللىرىنى ۋە سوغۇق زەھەرلەر بىلەن زەھەرلىنىپ ئۆلۈم ھالىتىدە تۇرغانلارنى داۋالايدۇ (لىسجىك). يەنە ئىسسىق قايتۇرىدۇ، قورساقتىكى مونەك ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

كەتىرا

GUMMI TRAGAGANTI 西黄耆胶

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمىدىن ئىبارەت. بۇ دەرەخنىڭ تىكەنلىرى بەك كۆپ، ئۆتكۈر ۋە ئارقا تەرەپكە قايرىلغانراق بولىدۇ. مەزكۇر دەرەخ «قىتاد» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ زىكرى يۇقىرىدا

ئۆتتى. بۇ يېلىم ئاق، قارا بولىدۇ. ياخشىراقى ئاق، ساپ سىلىق بىر ئاز تاتلىق بولىدۇر. قارا رەڭلىكى ناچار.

چىقىش ئورنى ئىران، ئىراق، سۈرىيە، يۇنانىستان (گرېتسىيە)، ئالبانىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جەنۇبىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل (نورمال).

خۇسۇسىيتى تۇتاشتۇرۇش، ئۆتكۈر دورىلارنىڭ ئۆتكۈر تەسىرىنى پەسەيتىش، قاننى، سۈيۇق ماددىلار-نى قويۇقلىتىش، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش، ئۇچەيدىكى خىلتىلارنىڭ ۋە ئىچىلگەن ئۆتكۈر تەسىر قىلغۇچى دورىلارنىڭ ئۇچەينى ئېچىشتۇرۇشنى ۋە غىدىقلاش تەسىرىنى پەسەيتىدۇ. دورىلارنىڭ تەسىرىنى كۈچەيتىدۇ. بىر ئاز ئىچ سۈرۈش قۇۋۇتىمۇ بار.

ئىشلىتىش ئورنى بۇنى سەمغى ئەرەبى (گۇم ئارابىك) ئورنىغا ئىشلىتىدۇ. ئەمما ئۇنىڭدىن ياخشىراق. زەھەرلىك تەسىرى بار. دورىلارنىڭ تەسىرىنى تۇزىتىدۇ. كەتىرادىن لوئاب (مۇتسلاگو) تەييارلاپ ۋە مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆز ئاغرىقى، كۆزنىڭ قىرغاقلىرىدىكى يىرىڭلىق يارا ۋە دانىلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ سېپىلسە، مەزكۇر يارىلارنىڭ تەرەققىي قىلىشىنى پەسەيتىدۇ.

ئېشەك سۈتى بىلەن ياكى يېڭى سېغىلغان ئۆچكە سۈتى بىلەن ئىچىلسە، كۆكرەكتىن ۋە باشقا ئىچكى ئەزالاردىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىدۇ. شۇنىڭدەك يۆتەل ئۇچۇن ۋە كۆكرەكنىڭ، گالىنىڭ يىرىكلىكى ئۇچۇن ۋە ئۆپكىدىكى يىرىڭلىق چاقا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. تۇتۇلۇپ قالغان ئاۋازنى ئاچىدۇ. ھەسەل بىلەن كۇمىلاچ ياكى توقچاق قىلىپ ئاندىن ئاغزىدا تۇتۇپ سۇيىنى يۇتۇپ بەرسە، كۆكرەك كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسە ئۇچەيلەرنى قۇۋۇتلەيدۇ، ئۇچەي-دىكى يىرىڭلىق يارىلارنىڭ ئېچىشىشنى پەسەيتىدۇ. بۆرەك ۋە دوۋساقنىڭ ئاغرىقىنى، دوۋساق ۋە سۈيدۈك-نىڭ يوللىرىدىكى يىرىڭلىق يارىلارنى ساقايتىدۇ.

مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ باراۋەر مىقداردا پوستى ئېلىنغان بادام مېغىزى، ناشەستە ۋە شېكەر قوشۇپ داۋاملىق ئىچسە (بولۇپمۇ ئارقىدىن نارجىل بىلەن قاينىتىلغان سۈت ئىچسە) بەدەننى سەمرىتىدۇ. بۇ سىنالغان ئىچكى نۇسخا مەخپىي رېتسېپلاردىندۇر. كەتىرانى گۈڭگۈرت پوقى بىلەن قوشۇپ تىلا تەييارلاپ بەدەنگە چاپسا، قوتۇر كېسەللىكى ۋە گۆشنى يەيدىغان جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن چاپسا، ئىسسىق ياكى سوغۇق جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەنھا تىلا قىلىپ تېرىگە چاپسا، تېرىدىكى قارا داغ ۋە سېپكۈنلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ، تېرىنى يۇمشىتىدۇ. كالپۇكلارنىڭ يېرىقلىرىغىمۇ پايدا قىلىدۇ، سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا بەھەق (ئاق داغ)، بەرەس (پېسە) كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 3 گرامدىن 15 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تۆۋەن تەرەپتىكى ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى رۇمبەدىيان.

ئورۇنباسارى سەمغى ئەرەبى (لېكىن يۇمشىتىش ۋە سۈيۇقلۇقلارنى قويۇلدۇرۇشتا ئورۇنباسارى قاپاق ئۇرۇقى).

ئەسكەرتىش بۇ يېلىمنى لوئابلارغا قوشۇپ چاچقا چاپسا، چاچلارنىڭ يېرىلىپ كېتىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەركىبى 1-سۇدا ئېرىيدىغان تەركىبى-كەتىرا يېلىملىك ماددىسى-تراگا كانتىن بولۇپ، سۇدا ئېرىگەن-دىن كېيىن ئەرەب يېلىمى قەنتى، سۈت قەنتى ۋە كەتىرا يېلىم كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم كېرىكۇم) ھاسىل

بولىدۇ.

2-سۇدا ئېرىمەيدىغان تەركىبى تەركىبى-باسسورىن دەپ ئاتىلىپ، 60 پىرسەنتنى ئىگەللەيدۇ. بۇ كەتىرانىك يېلىملىق تەركىبىدىن ئىبارەت. بۇلاردىن باشقا ئاز مىقدارداى كراخمال، يېپلىق ماددا ۋە ئازوتلۇق مادداا، 3% دەك كۇل ماددىسى تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى قۇرۇس (تابلېت)، هەب (پىلۇل) تەييارلاشتا يېلىملىك چاپلاشتۇرغۇچى ۋە باشقا دورا ياسالمىلىرىنى ياساشتا ۋاستىچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇچەينى ھۆللەندۈرگۈچى، زەھەرلىك ۋە ئۆتكۈر تەسىرلىك دورىلارنىڭ تەسىرىنى ئازايتىش ئۈچۈن يېلىملىك سۇيۇقلۇق تەييارلاپ قوشۇپ بېرىلىدۇ.

ئەسكەرتىش كەتىرا (KUTEERA) ستېكۇلىيە ئۇرۇقىدىن روكبۇرگ دېگەن ھىندىستان دەرىخىدىن ئېلىنىدۇ. گۇمىي تراگا كانت ئاستراگالۇس گۇممىفېرالابىللاردىرى دېگەن ئۆسۈملۈكتىن چىقىدۇ. ئادەتتە كەتىرا گۇمىي تراگاكانت ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

كەھرىبا

(كەھرىۋا)

SUCCINUM (AMBER) 琥珀

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، دەرىخى يوغان كېلىدۇ. بۇ دەرەخنى ئەرەبىچىدە (خوز) دېيىلىدۇ. بۇنىڭ دەرىخى بەك سوغۇق، قار ياغىدىغان شەھەرلەردە ئۆسىدۇ. بۇ ئىككى خىلغا-رومى (ياۋروپانىڭ)-نېپتى دەپ ئايرىلىدۇ. رۇمىسى ياخشىراق، قاتتىق، سۇزۇك، پاقىرما، تىللا رەڭگىدە سېرىق بولىدۇ. ئوتقا سالسا ئۇزۇندا ئېرىيدۇ. ئەگەر بۇنى قولغا سۇركىسە قىزىپ ئۇنىڭدىن لىمون سۇيىنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. ئۇششاق ساماناارنى تارتىدۇ. پاختا ۋە يىپەكنىمۇ تارتىدۇ، بۇ يېلىمنى كەھرىبا (سامان تارتقۇچى) دەپ ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى شۇدۇر.

نېپتى-بۇنىڭدا يۇقىرىقى سۇيەتلەر بولمايدۇ. قۇۋۇەتتە نېپتى رۇمىدىن ئاجىزراق. بەزى ۋاقىتدا كەھرىبا تامغان چاغدا ئېچىگە سامان، ئۇششاق تاشلار چۈشۈپ قېتىپ قالىدۇ. چۈننەدەك ھاشاراتلار چۈشۈپ قېلىشىمۇ مۇمكىن.

پىشقەدەم ھۆكۈمالىرىمىزنىڭ ئېيتىشىچە: كەھرىبا بىلەن سۇندۇرۇس ئىككىسى بىر جىنسلىق نەرسە ئىكەن. سۇندۇرۇس مەخسۇس ھىندىستان شەھەرلىرىدە بولىدۇ. كەھرىبا مەخسۇس غەرب ۋە شىمال شەھەرلىرىدە بولىدۇ. ئەمما ھەر ئىككىسى ساماننى تارتىدۇ. ئەگەر سۇندۇرۇسنى قولغا سۇركەپ بىر ئاز قىزىتسا ئاندىن ساماننى تارتىدۇ. كەھرىبانى قولغا سۇركەپ قىزىتمىسىمۇ ساماننى تارتىدۇ. سۇندۇرۇس يۇمشاق بولىدۇ. لىمون سۇيىنىڭ بۇيى بۇنىڭدىن كەلمەيدۇ. بۇنى قىرىپ ئىشلەتسىمۇ ئانچە پارقىرىمايدۇ. ئەمما كەھرىبا قاتتىق بولۇپ، ئۇنىڭدىن لىمون سۇيىنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. ئىشلەتكەنسېرى پارقىرايدۇ. كۆيدۇرۇلسە ئۇنىڭدىن مەستىكنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ. سۇندۇرۇلسا كۆيدۇرۇلگەن مۇڭگۈزنىڭ پۇرىقىغا ئوخشاش يېقىمسىز پۇراق كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن، خېنەن، گۇاڭشى، لياۋنىڭ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقى، بېرما، بۇلغارىيە، گېرمانىيە، ئىسپانىيە، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. مەملىكىتىمىزدىن چىقىدىغان كەھرىۋانىڭ ئەڭ ياخشىسى يۇننەندىن چىققىنى ھېسابلىنىدۇ.

كەھربا «پىناتسىيە» دېگەن دەرەخنىڭ رېزىنىسى (پېلىمسىمان ماددىسى) بولۇپ، دەرەختىن سىزىپ چىققاندىن كېيىن يەرگە بىر يىلدىن ئارتۇق كۆمۈپ قويۇش ئارقىسىدا ھاسىل بولىدىغان تاشقا ئوخشاش نەرسىدىن ئىبارەت.

تەبىئىتى ئىسسىق سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل. ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئاچىدۇ، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، بارلىق ئەزالارنىڭ ئىچكى-سىرتقى قاناشلىرىدا قاننى توختىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى يۇمشاق سالايە قىلىپ، تۇخۇمنىڭ ئېقىغا چىلانغان پاختىغا بۇلاپ بۇرۇنغا تىقىپ قويۇلسا، بۇرۇندىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ. مۇڭاپىق مىقدارىدا ئىچسە، مېڭىدىن ئۆپكىگە چۈشىدىغان سۇيۇقلۇقلارنى توسىدۇ. كەھربانى كۆز دورىلىرىغىمۇ سېلىنىدۇ. بۇ كۆزنىڭ پايدىلىق دورىلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ 1.5 گرامىنى سوغۇق سۇ بىلەن بېرىلسە، كۆكرەكتىن ۋە ئۆپكىدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ (باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن بەرسىمۇ بولىدۇ). كۆكرەكنىڭ تومۇرلىرىدىن بىرەر تومۇر ئۈزۈلگەن سەۋەبتىن كەلگەن قاننىمۇ توختىتىدۇ. گۈلاب بىلەن ياكى سۇ بىلەن بېرىلسە سەپرادىن پەيدا بولغان خاپىغان، نېرۋىلىك خاپىلىقنى يوقىتىدۇ. ئەگەر مۇڭاپىق مىقدارىدا بېرىلسە قۇسۇشنى توختىتىدۇ، قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. زەھەرلىك ماددىلارنىڭ ئاشقازانغا قۇيۇلۇشىنى (تۆكۈلۈشىنى) توسىدۇ.

مەقئەتنىڭ، بالىياتقۇنىڭ قانلىرىنى، جىگەردىن، سۈيدۈك يوللىرىدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىدۇ. سېرىق كېسەللىكى ئۇچۇن، سۈيدۈكنىڭ كۆپۈپ كېلىشى ئۇچۇن، ئاشقازان ئاجىزلىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى ئۇچۇن، دوۋساقنىڭ تېشىنى يوقىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. مەستىكى بىلەن بېرىلسە ئاشقازانىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. بولۇپمۇ قان تولغاق ئۇچۇن، خىلىيە كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر كەھرىۋانى سەۋرى بىلەن قوشۇپ تىلا قىلىپ چېپىلسا، يىرىڭلىق بوۋاسىر دانىلىرىنى يوقىتىدۇ. ئوت بىلەن كۆيگەن كۆيۈك يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، سۈنۈقلارغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ جاراھەتلەرگە سېپىلسا قېنىنى توختىتىدۇ، جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. ئېزىپ سۇ بىلەن چېپىلسا ئەزالارنىڭ سۈنىقى ياكى ئېزىلىپ كەتكەن زەخمىلەر ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ. مۇددەت بىلەن بېرىلسە كەم قۇۋۋەت كىشىلەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 2 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى سۈندۈرۈس، ئەگەر سۈندۈرۈس تېپىلمىسا، ئىككى باراۋەر گىلى ئەرمىنى ۋە 1/3 سەلىخە. كۆڭۈل ئېچىشتا ئورۇنباسارى مەرۋايىت.

تاتۇن (ۋابا) كېسەللىكىنى يوقىتىشتا ئورۇنباسارى مارجان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا زىيان قىلىدۇ. كۆپ يېسە باشنى ئاغرىتىدۇ.

تۇزدىشى بەنەپشە.

تەركىبى ئاساسىي تەركىبى رېزىنا ۋە ئۇچۇچان مايدىن ئىبارەت. بۇنىڭ سىرتىدا كەھرىۋا پۇراقلىق كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم سۇكسىنۇئابېيتنولىك) كەھرىۋا كۇمۇچسىمان پۇراقلىق كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم سۇكسىنو گىلۇئىنكۇم)، سۇكسىنورېزىنول، سۇكسىنوئابېيتسىنول، كەھربا كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم سۇكسىنكۇم)، گۇڭگۇرت بار.

جۇڭىي تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇقراق، يۇرەك، جىگەر، ئۆپكە، دوۋسۇنلارغا تەسىر قىلىدۇ. يۇرەكنى تىنچلاندۇرۇش، نېرۋىنى پەسەيتىش، سۈيۇقلۇقلارنى راۋان قىلىش، قايغان خۇننى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

جۇڭيىلار ئارام بەرگۈچى، قان توختاتقۇچى، يېڭى گۆش ئۇندۇرگۈچى، سېرىق يارىلارنى پۈتتۈرگۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىدۇ. يەنە ھەيز ماڭدۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەشكىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: قان سىيىشنى، سۈيدۈك يولى ۋە دوۋسۇننىڭ ئۆتكۈر ياللۇغلىرىدىكى سۈيدۈك تۇتۇلۇشلارنى، سىيگەندە ئاغرىشلارنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ. يەنە بوغۇملارنىڭ رېماتىزملىق ئاغرىقلىرى، تارتىشىپ قېلىش، تۇتقاق كېسەل، بالىياتقۇ-نىڭ كېسەللىرى، ھىستېرىيە (بىر خىل روھىي كېسەللىك)، تىتىرەپ تۇرۇش كېسىلى (خورېيا) لارنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ.

مىقدارى بىر كۈندە 15～3 گرامنى سۇغۇپ (پاراشوك) قىلىپ 3～2 كۈن بۆلۈپ ئىچىلىدۇ.

قوشۇمچە كەھرىۋا 3 گرام، تالك (سېغىز توپا) 3 گرام، ھۆل چۈچۈكبۇيا يىلتىزى 15 گرام، ياخشى سالايە قىلىپ ھەر قېتىمدا 2～1 گرامدىن كۈندە بىر قانچە قېتىم قاينىتىپ سۇ بىلەن ئىچكۈزۈپ، دوۋسۇن ۋە سۈيدۈك يوللىرىنىڭ ياللۇغىنى، سىيىشنىڭ ئاغرىپ تامچىلاپ كېلىشىنى داۋالاش مۇمكىن (سىناقتىن ئۆتكەن نۇسخە-تەھرىر).

كەرەپشە

(چىڭسەي)

APIUM GRAVEOLENS 芹菜

139-رەسىم. كەرەپشە

تونۇش بىر خىل سەي، يوپۇرمىقى بېدىگە ئوخشاش، خۇش پۇراق-لىق، ئۇنىڭ ئۇرۇقى ھەم يىلتىزىنى ئىشلىتىمىز. بۇ بىر نەچچە خىل بولۇپ، تاغنىڭ، ئۆلكىنىڭ، ياخشىسى ئۆلكىنىڭدۇر. يىلتىزى يوغان، قارا، يىپلىق بولۇپ، يىلتىزى ھەممىدىن ياخشى، ئۇرۇقى كۈچلۈك، ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى قارامتۇل كۆك رەڭدە، ئۇششاق بولىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ھەممە يەر-لىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇملىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيىتى يەللەرنى تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئۇرۇقىنى قاينىتىپ ئىچسە زەيقۇننەپەس، بىقىن ئاغرىقى، ئىچكى ئەزانىڭ سوغۇقلۇقىنى داۋالايدۇ. قۇسۇشنى توختىتىش ئۈچۈن شۇنىڭدەك ئۇچەينىڭ ئېچىشىشى، قورساق ئاغرىقى، ئىشتىھاسىزلىق، قۇۋۇتسىزلىكلەرگە بېرىلىدۇ. قاينىتىلا-مىسىنى ئانار سۇيى، شېكەر بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، زەھەر ئىچىپ زەھەرلىنىشلەرنى قايتۇرىدۇ. يوپۇرماق ۋە يىلتىزى قاينىتىپ بېرىلسىمۇ زەھەر قايتۇرىدۇ. ئەدەس بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، قۇستۇرۇپ زەھەر تەسىرىنى يوق قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن ھەر خىل تېرە كېسەللىرىگە چېپىلىدۇ. گۈڭگۇرت پوقى، قارا توغرىغۇ، نۆشۈدۇر بىلەن قوشۇپ چاپسا، سۆگەلنى ھەم ئۇنىڭ ئورنىدا قالغان داغنى چۈشۈرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 6～3 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 10～7 گرام، 10 دىن 15 ياشلىقلارغا 15～10 گرام بەلكى 20 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ. يوپۇرماقتىن 9 گرامغىچە، يىلتىزىدىن

15 گرامغىچە بېرىلىدۇ. يوپۇرماقنىڭ سۈيىنى سقىپ، ئازغىنە قاينىتىپ، ئاغزى ئوچۇق قاچىدا قويۇپ قۇرۇتۇپ بېرىلىدۇ. بۇنىڭ پايدىسى ئوبدان.

ئورۇنباسارى جۈۋىنە، زىرە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىقتىن بولغان كېسەللەرگە، ئۆپكە كېسىلىگە، ھامىلدار، بالا ئېمىتىدىغان ئاياللارغا بېرىلمەيدۇ. ئەگەر بېرىلسە، باش ئاغرىقى، ھوشىنى يوق قىلىشتەك ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ. بۇ دورا باھنى قوزغايدىغان بولغىنى ئۈچۈن بېرىلمەسلىك لازىم. بېرىشتە ھۈمامە كاسىنە ئۇرۇقى بىلەن بېرىشكە بولىدۇ. ھامىلدار، بالا ئېمىتىدىغان ئاياللارغا رۇمبەدىيان بېرىمىز.

ئۇرۇقىنىڭ قۇۋۋىتى 2 يىل تۇرىدۇ. يىلتىزىنىڭ 3 يىل تۇرىدۇ.

تەركىبى كەرەپشىنىڭ يىلتىزى ئۈچۈچان ماي، 6 مىللىگرام پروتسېنت ھېسابىدا ۋىتامىن C ھەم ۋىتامىن A، B، شۇنىڭدەك باشقا ماددىلارنى تۇتىدۇ. جۇڭيىلار چىش مىلىكى قاناش ۋە باشقا خىل قاناشلارنى داۋالاشقا ھەم ۋىتامىن B، C لار بېتىشمەسلىكتىن بولىدىغان كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىدۇ. سقىپ چىقىرىلغان سۈيىنى ئىچكۈزۈش ئارقىلىق سىيگەندە ئاغرىش، قان سىيىشلەرنى داۋالاش مۇمكىن. يېقىنقى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، يېڭى كەرەپشىنى سوقۇپ، سۈيىنى سقىپ چىقىرىپ كۈندە 3 قېتىم، ھەر قېتىمدا 15～10 تامچە ئىچكۈزۈلسە، قان بېسىمىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە چۈشۈرىدىكەن. بولۇپمۇ يېڭى باشلانغان ھىپېرتونىيە (قان بېسىمى يۇقىرى كېسەللەر)گە پايدىسى بەك ياخشى بولىدۇ.

كەپەرەس

(رەسكەپۇر)

CALOMELAS 甘燕汞粉

تونۇش بۇ بىر خىل سۈنئىي ياسىلىدىغان دورىدىن ئىبارەت. رەڭگى ئاق بولىدۇ (شىگرىپقا ئوخشاش)، بەلكى بۇنى ئاق شىگرىپ دەپمۇ ئاتايدۇ.

تەييارلاش ئۇسۇلى سىماب، گىلى ئەرمىنى، ئاق زاك (زەمچە)، تاش تۇز ھەر بىرىنى 12 گرامدىن ئېلىپ، ھەممىسىنى بىرلەشتۈرۈپ سۇ بىلەن ئوبدان سالايە قىلىپ، كىچىك-كىچىك توقمىچاق ياساپ قۇرۇتۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن لۇئاب بىلەن سۈزۈلغان ساپال قاچىنىڭ تېگىگە تۇز سېلىپ ئۈستىگە مەزكۇر توقاچلارنى قويۇپ، يۇقىرىقىدەك يەنە بىر ساپال قاچىنىڭ ئىچىنى كۈل ۋە جەۋزىماسلىنىڭ شىرىسى بىلەن سۈزۈپ ئاۋۋالقى قاچىنىڭ ئۈستىگە دۇم كۆمتۇرۈپ قويۇلىدۇ. ئاندىن ھەر ئىككى قاچىنىڭ ئۈستىدىن گىلى ھىكمەت قىلىپ قۇرۇتۇپ 3 كېچە-كۈندۈز 4 ئەتراپىدىن كالا تېزىكى بىلەن ئوت يېقىلىدۇ. سوۋۇغاندا ئالىمىز. قاچىنىڭ تېگى ۋە ئەتراپلىرىغا ئويۇغان نەرسە كەپەرەس بولىدۇ. باھنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن تەييارلانسا 9 كېچە-كۈندۈز ئوت يېقىلىدۇ.

چىقىش ئورنى جۇڭيى ۋە مىللىي تېۋىپلار تەييارلايدۇ.

تەبىئىتى بەك ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سىفلىس، قوتۇر، تاز، بۆرەك، دوۋساق، سۈيدۈك يوللىرىدىكى ھەر تۈرلۈك كونا يىرىڭلىق چاقىلارنى داۋالاش، بۇرۇندىكى ناسۇر چاقىنى يوقىتىش، خانازىر، دوۋساق، بۆرەكتىكى تاشلارنى يوقىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كەپەرەسنى ھەسەل بىلەن ئۆز مىقدارىدا بىسە باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ ھەم مەنىنى

تۇتىدۇ. سېرىقماي بىلەن قوشۇپ تاشقى تەرەپتىن بەدەنگە چاپسا، ھەر تۈرلۈك تېرە كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەمما بۇنى تەشۇيە (تېببىي قائىدە بويىچە قورۇپ) ئىشلىتىش كېرەك.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 0.2 گرام (بىر گرامنىڭ 2/10 قىسمى).

ئورۇنباسارى ھەببۇسالاتىن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئەزايى رەئىسكە زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كالىنىڭ سۈتىنى ئىچىش.

تەركىبى بۇنىڭ تەبئىي ھالدا كاندىن چىقىدىغىنى بولۇپ، ساپ بولمىغانلىقتىن سىرتقا ئىشلىتىلىدۇ، ئىچىشكە بېرىلمەيدۇ. بۇ خىلنىڭ تەركىبىدە ئاز مىقدارىدا ھىدرارگىرۇم مونوخلورىدۇم تۇتىدۇ.

سۈنئىي ياسالغىنى دورىخانىلاردا سېتىلىدىغان كلومېل بىلەن ئوخشاش.

جۈڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئۇنۇملۇك ئىچ يۇمشاتقۇچى، سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. شۇنىڭدەك سىفلىسنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. قورساق كۆپۈپ، ئىچ قېتىشلاردا، سىفلىس جاراھەتلىرىدە ۋە ھەر خىل تېرە جاراھەتلىرىدە ئۇنۇم بېرىدۇ. مەددە چۈشۈرگۈچى دورىلار بىلەن قوشۇپ باللاردىكى سازاڭ مەددىلەرنى چۈشۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى سىفلىسنى داۋالاش ئۇچۇن بىر قېتىمدا 0.01～0.004 گرامدىن (بىر گرامنىڭ 1000/4 قىسمىدىن 1/100 قىسمىغىچە)؛ ئىچ سۈرۈش ئۇچۇن 0.02～0.05 گرام (بىر گرامنىڭ 2/100 قىسمىدىن 5/100 قىسمىغىچە)، سۈيدۈك ھەيدەش ئۇچۇن 0.2～0.1 گرام (بىر گرامنىڭ 1/10، 2/10 قىسمىغىچە) سۈقۇپ ياكى ھەب شەكلىدە ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

بۇ دورىنىڭ زەھەرلەپ قويۇش ئېھتىمالى بار. شۇنىڭ ئۇچۇن ئىشلىتىشتە ئېھتىيات قىلىش لازىم. دورىخانىلاردىن سانائەتتە ياسالغان كالومېل ئېلىپ ئىشلىتىلسىمۇ بولىدۇ.

كەندىر ئۇرۇقى

(ھەببۇسسەمەنە-نەقىل خۇاجە)

FRUCTUS GANNABIS SATIVUS VAR INDICA 大麻仁

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، چوڭلۇقى قارىمۇچىتەك؛ رەڭگى قارامتۇل سېرىق، ئۈستى سىلىق، ئىچىدە ئاق مېغىزى بار، تەمى تاتلىق، ياغلىقتۇر. ئۇزۇنلۇقى 60 س‌م دىن 2 مېتىرغىچىلىك ئۆسۈپ يېتىشىدۇ. يوپۇرمىقى ئاقۇش كۆك رەڭدە (توپا‌رەڭ)، شاخلىرىنى سۈندۇرسا سۈت چىقىدۇ.

چىقىش ئورنى كەندىرنىڭ ئەسلى ۋەتىنى ھىندىستان بولۇپ، ھازىر ئىراندا، مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي جۇڭگو، شەرقىي شىمال ۋە غەربىي شىمالدىكى ھەر قايسى ئۆلكىلىرىدە ئۆستۈرۈلىدۇ. چۆللەردە ياۋايلىرىمۇ بولىدۇ.

تەبئىتى قۇرۇق ئىسسىق. روتۇبىتى فەزلىسى (ئارتۇقچە ھۆللۇكى) بار.

خۇسۇسىيتى ئۇرۇقىنى سوقۇپ خالتىغا ئېلىپ ئۇستىگە سوۋۇتۇلغان قاينىق سۇ قۇيۇپ ئەزسە، سۈتتەك ئاق شىرىسى چىقىدۇ. بۇنىڭدىن 30 مىللىلىتىرنى مائۇلئەسەل (سۇ بىلەن ھەسەلنىڭ قاينىتىلمىسى) بىلەن ئىچكۈزسە بەدەندىكى بەلغەمنى چىقىرىدۇ. شىرىسىنى ئۇن، بادام يېغى، سۇ، شېكەر قوشۇپ قاينىتىپ، ھەر بىرە (ئاتىلىغا ئوخشاش يۇمشاق تاماق). پالوده (ھالۋىغا ئوخشاش تاماق) قىلىپ، مەزۇلىن (كېسەلدىن

يېڭى قوپقان) كىشىلەرگە، سوغۇق مىزاجلەرگە بەرسە سەمرىتىدۇ.

يوپۇرمىقىدىن سۈيىنى سىقىپ چىقىرىپ 90 مىللىلىتىر ئىچىرۈلسە بەلغەم، سەپرانى سۈرىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن تەڭ كۈنجۈت ھەم پىستە.

تۈزەتكۈچىسى سىركەنجۈبىل، ھەسەلدۇر.

كەندىر ئېلىمىزدە نامايىتى بالدۇرلا دورا ئۆسۈملۈكلەر قاتارىغا كىرگەن. مەسىلەن: مىلادىدىن 206 يىل بۇرۇندىن مىلادىنىڭ 220-يىلىغىچە ئۆتكەن خەن سۇلالىسى دەۋرىدە يېزىلغان «شىڭ جىڭ بىنساۋ» كىتابىغا كىرگۈزۈلگەن. ھىندىستاندا مىلادىنىڭ 9-ئەسىردە دورا قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، كېيىنچە ئىران ۋە ئەرەبستانغا تارقالغان. ياۋروپادا پەقەت 17-ئەسىردىلا بۇنىڭ شىپالىق ئەھمىيىتىگە دىققەت قىلىنغان.

140-رەسىم. كەندىر

تەركىبى يېپرىم قاتتىق ھالدىكى شىلىمشىق ماددىسى (كاننابىن) 15～22%، بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي تەركىبى كەندىر فېنولى (كاننابىول)، كەندىرفېنول ئالكاھولى (كاننابىدىئول)، توت ئوكسىدلىق كەندىر فېنولى (تېتراھىدرو كاننابىول) لاردىن ئىبارەت. بۇلارنىڭ سىرتىدا 0.5% ئۇچۇچان ياغ ۋە خولىن، تېرىگونىللىن (شۇمشا شولتىسى) قاتارلىقلار بولىدۇ.

ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 19% ئاقسىل، 30% ياغ، ئۇچۇچان ماي، ۋىتامىن E_2، لېتسىتىن، فېتوستېرىن، ماگنېزىئۇم ئوكسالىكوم، گلۇكورونىك كىسلاتا.

جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئۇرۇقىنىڭ تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق.

كەندىر ئۆسۈملۈكىنى قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە مەست قىلىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، تىنچلاندۇرىدۇ. كۆپىنچە قوزغىلىشچان سارامىللارنى ۋە تۇتقاقلىق يۆتەللەردە، زىققە نەپەستە، نېرۋا ئاغرىشلارنى بېرىلىدۇ.

ئۇرۇقى قاينىتىپ بېرىلسە سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، تەرەتنى راۋان قىلىدۇ، ھەيزىنى ماڭدۇرىدۇ. تارتىشىش

(سپازما)نى بوشتىدۇ، تۇتقاق كېسەل (ئېپىلېپسىيە)نى داۋالايدۇ.

يوپۇرمقىنىڭ ئۈچلىرىنى تاماكىغا قوشۇپ چەكتۇرۇلسە، نەپەسكە (ئاستمىغا) ناھايىتى ياخشى پايدا قىلىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىنىسىدا كەندىردىن ئېلىنغان رۇب (ئېكستراكت) ئارام بەرگۈچى، مەست قىلغۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورا قىلىنىپ، قورساق ئاغرىقى، ئىچكى ئەزالار ئاغرىقى قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

كېۋەز چېچكى

(رەزىل قوتىنى)

FLOS GOSSYPIUM 草棉花

تونۇش بۇ، كېۋەز چېچكى بولۇپ، رەڭگى سېرىق، قىزىل ھەر خىل رەڭدە، تەمى ئاچچىقراق. چېچكى يەرگە تۆكۈلۈشتىن بۇرۇن يەرگە چۈشۈرمەي تېرىۋالىمىز.

چقىش ئورنى ھەممە مەملىكەتلەردىن، جۈملىدىن مەملىكىتىمىز جۇڭگودىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى نېرۋا پەسەيتىش، مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ھەر خىل نېرۋا، مېڭە كېسەللىكلىرىگە، ساراڭغا، ئايالىلاردا جىنسىي قوزغىلىش پەيدا بولۇپ، مەنىي سىرتقا چىقىمغانلىقتىن بۇخاراتى مېڭىگە ئۆرلەپ، ئايالىلاردا تۇتقاقلىق كېسىلى بولغانغا بېرىلىدۇ. كېۋەزنىڭ ھۆل يوپۇرمقىنى سىقىپ، سۈيىنى ھەر خىل ئىششىقلارغا، كۆيگەن زەخىملەرگە، بەدەننىڭ قىچىشقىنىغا چېپىلىدۇ. ئەمما باشقا كېسەللەرگە چېچەكنىڭ شەربىتىنى ئىشلىتىمىز.

ئىشلىتىلىش مقدارى 5～1 ياشلىقلار 15～10 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 20～15 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 30～20 گرامغىچە، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 50～40 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

گۈڭگۇرت

(گۈگۈت پوقى-كىبرىت)

SULFUR 硫磺

تونۇش گۈڭگۇرت دائىم گىپس بىلەن بىر قاتلامدا ھاسىل بولىدۇ ياكى ياناردا تاغ ئېغىزلىرىغا يېقىن ئورۇنلارغا تارقالغان ھالدا تېپىلىدۇ. تەبىئىي گۈڭگۇرتنىڭ مەنبەئى بىر قانچە خىل بولۇپ، ياناردا تاغلاردىن چىققان ئىككى مۇزلىدىل ھەموزلىق (ئىككى ئوكسىدلىق) گۈڭگۇرت بىلەن مۇزلىدىل مائى (ھىدروگېن) ئۆز ئارا تەسىر قىلىشتىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا مەدەنى ئارشاڭلارغا يېقىن جايلاردا گۈڭگۇرتلاشقان مۇزلىدىلما (سۇلفۇرھىدرىد)نىڭ تولۇق ئوكسىدلانماسلىقىدىن ھاسىل بولىدۇ؛ كۆپلىگەن كۆمۈر، گۈڭگۇرتلۇك تۆمۈر ۋە گۈڭگۇرت ماددىسى تۇتىدىغان باشقا مەدەن (مېتال) كانلىرىدا گۈڭگۇرتنىڭ ئاستا-ئاستا ئاجرىلىپ چىقىشىدىن تەبىئىي گۈڭگۇرت كېلىپ چىقىدۇ؛ بۇلارنىڭ سىرتىدا مەدەن جىنسلىق ماددىلار بار ئارىشاڭ سۇلرىنىڭ ئېقىش يولىدىكى ھاك قاتلاملىق قىرلارغا تەسىر قىلىشى بىلەنمۇ گىپس

ۋە گۈڭگۈرت هاسىل بولۇپمۇ چىقىدۇ. ئەمما ئادەتتە يانار تاغلار گۈڭگۈرت چىقىدىغان ئاساسىي مەنبەئە ھېسابلىنىدۇ. كۆپىنچە توپا، تۆمۈر، گىپس، تاشتۈز سېرىق تۆمۈر كانلىرى بىلەن بىللە تېپىلىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇلىيە، جەنۇبىي شەنشى، سىچۈەن، خېنەن، جياڭسۇ، سەنشى، خۇنەن، گۇاڭدوڭ، تەيۋەن، شىنجاڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىلىك ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق، لېكىن ئىسسىقلىقى قۇرۇقلۇقىدىن ئازتۇق.

خۇسۇسىيتى تارقىتىش ۋە قىزىتىش، قۇرۇتۇش، تارتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئىلمان تۇخۇمنىڭ سېرىقى ياكى ئوتتا پىشۇرۇلغان تۇخۇمنىڭ سېرىقى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، زۇكام، نەزلە، ھۆل يۆتەل، نەپەس سىقىلىش (يۇقىرىغا تىنىش) كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. خەپرۇك، بەلغەملەرنى كۆكرەكتىن، ئۆپكىدىن چىقىرىدۇ. سېرىقكېسەلدىكى سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ. گۈڭگۈرتنى تەنھا سۇ بىلەن ئىچسە ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسىمۇ سېرىقكېسەللىكىنى يوقىتىدۇ، ھەيز ماڭدۇرىدۇ، زەھەرلەرنى قايتۇرىدۇ. ئېزىپ زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان جايغا سەپسە زەھەرنى پەسەيتىدۇ. ھەببۇلغار بىلەن قوشۇپ چاپسا، سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېرىم ۋەزىندە سەمغى ئەرەبى (ئەرەب يېلىمى) قوشۇپ قېتىق بىلەن چاپسا، باشنىڭ ھەر تۇرلۇك چاقىلىرى، تەمرەتكە ھەم ھۆل قوتۇر كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

گۈڭگۈرتنى بۇرۇنغا تېمىتسا، تۇتقاقلىق كېسەل، دەردىشەقىقە (باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، مىگرىن) گە مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ تۇتۇنى باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. نەزلە، زۇكامنى توختىتىدۇ. قۇلاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ، بالىنى چۇشۇرىدۇ (بولۇپمۇ قىزىلىنىڭ تۇتۇنى). گۈڭگۈرتنى ياغ ۋە مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ. ھەسەل ياكى سۇيىدۇك، تۇكۇرۇكلەر بىلەن قوشۇپ چاپسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، چايان چاققانغا، سۇ يىلىنى چاققانغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سوقمۇنيا بىلەن چاپسا، تاز چاقىلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈڭگۈرتنى ئوتقا كۆمۈلگەن تۇخۇمدا ياكى ئىلىتقان تۇخۇمدا ئىچسە، ھەر تۇرلۇك ھۆل قوتۇرلار ۋە قىچىشقاق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاقىر قەرھا، ھەسەل، سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، ماخاۋ كېسەللىكىگە، سەۋدانىڭ قاينىشىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، بەدەندىكى ئاق داغنى ئالىدۇ. سىركە، توغرىغۇ ۋە سقىچلار بىلەن قوشۇپ چاپسا، تېرىدىكى تاتۇقلارنى، تىرناقنىڭ ئاقىرىپ قېلىشىنى، بەدەندىكى ھەر تۇرلۇك داغلارنى، تېرىنىڭ ئىلان قاسىرىقىدەك چۇشۇپ كېتىش كېسەللىكىنى، چاچ چۇشۇپ كېتىش كېسەللىكىنى داۋالايدۇ. بەدەننى يەيدىغان جاراھەتلەرنى، ھۆل يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ.

مەككە خېنىسى بىلەن چاپسا، قوبا كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. جوندى بەدەستەر بىلەن قوشۇپ چاپسا، بەدەندىكى قاتتىقلىقلارنى تارقىتىدۇ. بۆرە ئەرمىنى، ھەسەل ۋە مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى ئېزىپ بەدەنگە چاپسا، تەرنى يوق قىلىدۇ. گۈڭگۈرت پوقىنىڭ سۇيىدە بەدەننى يۇسا قىچىشقاقنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى بىر گرامدىن 4 گرامغىچە، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭگە، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى كەتىرا، يېڭى سېغىلغان سۈت، بىنەپشە ۋە شېكەر.

گۈڭگۈرت پوقىنىڭ (تەسئىد) ئۇسۇلى بىلەن ئېلىنغان جەۋھىرى مەدەن ياكى مېتاللارنى ساپ قىلىش ۋە كىرلىرىنى يوقىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئاقارتىلغان جەۋھىرى زەرنىخ جەۋھىرىنىڭ ئورنىدا تۇرىدۇ. پوقىنىڭ يېغى بارلىق سوغۇقتىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرگە قوتۇر، قىچىشقاق، تاز كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەرەقى بەدەندىكى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدۇ. ئەزالارنىڭ ئىچكى تەرىپىگە ئۆتۈشى بەك

تېز. سوغۇقتىن بولغان يۆتەل ئۇچۇن، ھۆل سوغۇقتىن بولغان زىققىلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە تالىنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ. چىشنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، چىشنىڭ تۆۋىدىكى بۇزۇق گۆشلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بىر ئاز پاختىنى بۇنىڭ ئەرەقىغە چىلاپ قاتتىق ئاغرىپ تۇرغان چىشقا قۇيۇلسا ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سېرىقئېشەك چاقان ئەزاغا قويۇلسا زەھىرىنى تارتىۋالىدۇ. شۇنىڭدەك ئېرىق مەدەنى (رىشتە) گە قۇيۇلسا، جاراھەتنىڭ يېپلىرىنى ئوڭايلىق بىلەن چىقىرىدۇ. ئۇنىڭدىن بىر تامچىنى سۇغا قوشۇپ ئىچسە، تالىنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ.

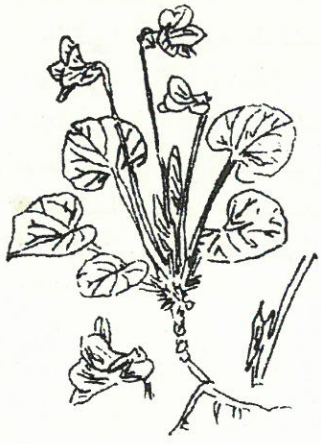
تەركىبى تازىلانغان گۈڭگۈرتتا ئاساسەن كىبرىت (سۇلفۇر) بار. ئەمما كۆپىنچە توپا، ئاسفالت ۋە باشقا قوشۇمچە ماددىلار بىللە بولىدۇ.

جۈگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى كۆپىنچە سىرتقا تېرە كېسەللىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئىچىشكە بېرىپ، ئەرلىكنىڭ ئاجىزلىقى (ئىمپوتېنسە)، سوغۇقتىن بولغان سۆرەلمە ئىچ سۇرۇش، قېرى ۋە ئاجىزلىغان كىشىلەرنىڭ سوغۇقتىن بولغان قەۋزىيەتلىرى داۋالىنىدۇ. ئىسسىقى ئېشىپ كەتكەنلەرگە ئىچكۈزۈش مەنئى قىلىنىدۇ.

گۈلبىنەپشە

(بىنەپسەج)

VIOLA ADORATA (HERBA VIOLAE) 香堇

141-رەسىم، گۈلبىنەپشە

تونۇش بۇ كۆك، چىرايلىق گۈلى بار، يوپۇرمىقى ئانار يوپۇرمىقىغا ئوخشاش، ئېگىزلىكى 20 دىن 40 سم، شېخى ئىنچىكە ئۆسۈملۈك بولۇپ، پۇرىقى خۇشبۇي.

چىقىش ئورنى جېجياڭ، جياڭسۇ قاتارلىق جايلاردىن، شىنجاڭنىڭ غۇلجا تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى قىزىتمىنى قايتۇرۇش، نېرۋا پەسەيتىش، قانىنى تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن نىلۇپەر، ھەمشۇانى گۈل پۇرىقى، يۆتەل ئۇچۇن گاۋزىبان گۈلى، بىخ-سۇس.

ئىشلىتىلىشى ئىسسىقتىن بولغان نېرۋا، زۇكام، ئۇسسۇزلۇقلارغا ئىشلىتىمىز. ئارپا سۇيى، غەينۈلە بىلەن بېرىلسە، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ ھەم باش ئاغرىقى، كىچىك بالىلارنىڭ دۆلىنىش (قېتىپ قېلىش) لىرىغا، يۆتەلگە، كۆكرەك ئاغرىقلىرى، گال ئاغرىقى، خەنناڭ (تونزىللىت)، زاتىل رىيە، جىگەر، تال كېسىلى، مەقئەت چىقىقى، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كەلگىنىگە، بۆرەك ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. يېڭىسىنى پۇرىسا ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. 6 گرامنى سوقۇپ سوغۇق سۇ بىلەن بەرسە، ئارقا پېشابنىڭ ئېچىشىپ كەلگىنىنى، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. يېڭى گۈلى زەھەر قايتۇرۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. بابۇنە، بىلەن قاينىتىپ باشقا قۇيسا ئىسسىتما سويۇتىدۇ، يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ. 30 گرام بىنەپشە يوپۇرمىقىنى سۇ قوشۇپ 10 گرام

شېكەر بىلەن قاينىتىپ ئىچىشكە بەرسە، كىچىك باللارنىڭ سوڭنى كىرگۈزىدۇ. يېغى ھەر خىل تېرە كېسەللىرىگە، چاچلارنىڭ چۈشۈپ كېتىشىگە، تېرىلەرنى يۇمشىتىشقا، ئىسسىقتىن بولغان مۇپاسىل ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. تىرناقنى ياغلىسا، تىرناق ياخشى ئۆسۈپ، چىرايلىق تۇرىدۇ. ئۆزىنى موم بىلەن خېمىر قىلىپ كىچىك باللارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان يۆتەللىرى ئۈچۈن كۆكرەككە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. كۆك سۈيىنى سقىپ ئالەتكە (جىنسى ئەزاغا) تېمتسا، سۈيدۈكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى ساقايتىدۇ.

ئىشلىتىش مقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 4～1 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 10～5 گرام، 10 دىن 15 ياشلىقلارغا 15～10 گرام، بۇنىڭدىن چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 20 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆپ يېسە يۇرەككە زەئىپلىك، ئاشقازانغا ئېغىرلىق پەيدا قىلىدۇ. سوغۇق مىزاج كىشىلەر پۇرسا زۇكام پەيدا قىلىدۇ.

ئەگەر يۇقىرىدىكى ئەھۋال يۈز بەرسە، لەيلىقازاق ئۇرۇقى ۋە يېرىم ھەسسە رۇمبەدىيان بېرىلسە بولىدۇ. سوغۇقتىن بولغان ھەر خىل زۇكام، تەپ (بەزگەك) ۋە باشقا سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە ئىشلىتىلمەيدۇ. بۇنى كۆپ قاينىتايدۇ. كۆپ قاينىتىلسا قۇۋۋىتى كېتىدۇ.

رەۋغىنى چىقىرىش ئۇسۇلى ھۆل بىنەپشىدىن 120 گرامنى 360 گرام كۇنجۇت يېغىغا چىلاپ 10 كۈن ئاپتاپتا تۇرغۇزۇپ سقىپ تاشلۇۋېتىمىز، يەنە 120 گرامنى سالمىز، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن يەنە سقىپ تاشلايمىز، يەنە 10 كۈندىن كېيىن 120 گرام گۈلنى سېلىپ تۇرغۇزۇپ، سقىپ چىققان يېغى بىنەپشە يېغى بولىدۇ.

تەركىبى گۈلى ۋە يىلتىزىدا پۇراقلىق ئۇچۇچان جەۋھەر ماي بولۇپ، ئاساسىي تەركىبى ئىرون، ئا-ئىيونون، ب-ئىيونونلاردىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ سىرتىدا، ۋىيولا-كۆيرتىسترىن، رېزىنا، شىلىمشىق ماددا ۋە قەنت ماددىلىرى بار.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى تازىلاش (مىكروبسىزلاندۇرۇش)، بۇزۇلۇشقا قارشى تۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، ئىسسىتما پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، نېرۋا پەسەيتىش (تىنچلاندۇرۇش) خۇسۇسىيەتلىرى بار.

جۇڭيىلار يېڭى چېچىكنى ۋە يىلتىزىنى ئىشلىتىدۇ. گۈللىگەن ۋاقتىدا ۋە كۈزدە يىلتىزىنى كولاپ ئېلىپ قۇرۇتۇپ، يەككە ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ قاينىتىلمىسى بېرىلىدۇ.

گۈلقەنت

(جۇلەنجىبىن)

CONFECTIONES ROSAE GALLICA 蔷薇糖果剂

تونۇش بۇ ھەر تۈرلۈك گۈل ۋە ھەسەل ياكى شېكەر بىلەن تەييارلانغان تاتلىق دورىدۇر. مۇتلەق گۈلقەنت دەپ ئاتالسا، مەخسۇس قىزىلگۈل بىلەن تەييارلانغىنى ئىرادە قىلىنىدۇ. بۇنى ئىككى تۈرلۈك ئۇسۇل بىلەن تەييارلايدۇ.

1-خىلى: ئاپتاپ ئارقىلىق تەييارلىنىدىغىنى بولۇپ، بۇنى «گۈلقەنت ئاپتابى» دەپ ئاتايمىز.

2-خىلى: سۇ ئارقىلىق تەييارلىنىدىغىنى بولۇپ، بۇنى «گۈلقەنت ئابى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما بىرىنچى خىلى ياخشىراق بولىدۇ، تەييارلاش ئۇسۇلى: ئاۋۋال گۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇششاق سېرىق زىرە ۋە

تۇگۈنچىلىرىنى، كۆكلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، گۈلىگە 2.5 ھەسسە ھەسەل ياكى شېكەر سېلىپ قاچىنىڭ 1/4 نى بىكار قويۇپ، ئاغزىنى داكا بىلەن ئوراپ ئاپتاپتا 20 كۈندىن 40 كۈنگىچە قويۇلىدۇ. گۈلقەنت سېلىنغان قاچا شېشە، چىنە ياكى ساپالدىن بولۇشى كېرەك. پىشىپ تەييار بولغىچە ھەر 5～4 كۈندە ئېلىشتۇرۇپ تۇرۇلىدۇ.

چقىش ئورنى ئۇيغۇر تېۋىپلار تەييارلايدۇ.

تەبىئىتى ھەسەل بىلەن تەييارلانغىنىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، شېكەر بىلەن تەييارلانغىنىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 1-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى ھەر ئىككىسىنىڭ خۇسۇسىيتى: مېڭىنى، ئاشقازانىنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، سېسىق گازلارنىڭ مېڭىگە تەسىر قىلىشىنى توسۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە(بولۇپمۇ تاماقتىن كېيىن يېسە)، يەنە پالەچ، بوغۇملار ئاغرىقى، ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش، سۈيدۈكنى ماڭدۇرۇش، قەۋزىيەتنى بوشىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى 1/4 قىسىم مەجۇنى كومۇنى بىلەن يېسە، ئاشقازان ۋە قورساقتىكى قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ. قۇلۇنجى، بەل ئاغرىقلىرىنى يوقىتىدۇ. شۇ تەرىقىدە قىش پەسىللىرىدە داۋاملىق يەپ تۇرسا، تەن سالامەتلىكى ياخشى بولىدۇ.

شېكەردە تەييارلانغىنى ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ۋە ياشلار ئۇچۇن ياخشى. ۋەسۋاس، جۇنۇن كېسەللىكىنىڭ باشلىنىش ۋاقىتلىرىدا بېرىلسە مەزكۇر كېسەللىكنى يوق قىلىدۇ. باراۋەر مىقدارىدا مەجۇنى ئۇستقۇددۇس، بېرىم مىقدارىدا مەجۇنى بىنەپشە بىلەن قوشۇپ ئوبدان ئېلىشتۇرۇپ داۋاملىق يېسە، كونا كۆز ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سېسىق گازلارنىڭ مېڭىگە تەسىر قىلىشىنى توسىدۇ. كۆز ئاجىزلىقى، پۇتۇن باش ئاغرىقى، يېرىم باش ئاغرىقى، باش قېيىپ كۆزگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆيگەن خىلتىلارنى يوقىتىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

ھەسەللىك گۈلقەنتى تۇربۇت، كەرەپشە ئۇرۇقلىرى بىلەن قاينىتىپ ئوبدان ساپ قىلىپ چاپسا، لەقۋا، پالەچ، ئېغىزنىڭ، تىلنىڭ بوشاشقانلىقىنى ۋە يېڭى مۇپاسىل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

شېكەرلىك گۈلقەنتىنى تەمرى ھىندى، چىلانلار بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، باش ئايلىنىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 36 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇسسۇتىدۇ، جىگەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى خەشخاش.

ساقلاش ھەسەللىك گۈلقەنتىنىڭ قۇۋۋىتى 4 يىلغىچە تۇرىدۇ. شېكەرلەرنىڭ قۇۋۋىتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ.

تەركىبى قەنت ۋە قىزىلگۈلدىن تەركىب تاپقانلىقى ئۇچۇن ھەر ئىككىسىگە خاس تەركىبلەرگە ئىگە.

ئېيىق

(دۇب)

URSUS TORQUATUS SCHINZ 熊

تونۇش بۇ بىر تۇرلۇك يىرتقۇچ ھايۋان بولۇپ، بەك كۈچلۈك، بەك ھوشيار. تەلمىنى قوبۇل قىلىدۇ.

ئېيىق قېنى شىلمىشق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۇغقان ۋاقتىدا بالىسىنىڭ شەكلى مەلۇم بولمايدۇ، قايتا-قايتا يالىغاندىن كېيىن، شىلمىشق قان كېمىيىپ، بالىسىنىڭ شەكلى كۆرۈنىدۇ.

چقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ تاغلىرىدا، جاڭگاللىرىدا ۋە باشقا جايلاردا بولىدۇ.

تەبىئىتى 1-گۆشى ھۆل ئىسسىق، لېكىن ھۆللۈك تەرىپى كۆپرەك. گۆشى شىلمىشق كېلىدۇ.

2- يېغى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

3- تېرىسى ھەممىدىن قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى كۆچلۈك ئېچىش، كونا چوڭ بوغۇملار ئاغرىقىنى پەسەيتىش، قېتىپ قالغان پەيلەرنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئېيىق ئۆتىدىن 0.15 گرامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە، تۇتقاقلىق كېسەل ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل، سىركەنجىۋىل، قارىمۇچلار بىلەن ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان جىگەر ئاغرىقى ۋە ئىستىسقا كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئېيىق ئۆتىنىڭ 2 گرامى ھايۋانلارنىڭ قۇلۇنجى كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەتلىك. ئېيىق ئۆتىنى ھەسەل ۋە ئارپا بەدىيان سۈيى بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. كىرپىك ئۇندۇرىدۇ. ئۆتىنى ھەسەل، قارىمۇچ بىلەن 5 قېتىمغىچە چاپسا، گۆشخور يىرىڭلىق چاقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ، چاچ ئۇندۇرىدۇ، ئېيىقنىڭ پەنەرمايىسى (بالىسىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ۋاقتىدا ئەمگەن سۈتىنى ئاشقازاندىن ئېلىنغىنى) مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە بەدەننى سەمرىتىدۇ، بەلغەم خاراكتېرلىك كېسەلنى يوقىتىدۇ. كۆزگە تارتسا، تەتۈر كىرپىكنى چۈشۈرۈپ تۈز كىرپىك چىقىرىدۇ. بەدەنگە چاپسا تۈك چىقىشنى توسىدۇ. كودۇمبا چاقىلارغا چاپسا تېز پىشۇرىدۇ.

ئېيىق يېغىنى چوڭ بوغۇملارغا چاپسا، چوڭ بوغۇملارنىڭ ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ، ئەزالارنىڭ قېتىپ قالغان پەيلىرىنى يۇمشىتىدۇ. سۈنغان ۋە چىقىپ كەتكەن، ئېزىلگەن ئەزالارغا، كۆكرەككە چاپسا، سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە، تېرىگە چاپسا، بەرەس، داۋۇسسۆئىلەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ يېغىنى كىچىك بالىلارنىڭ بەدىنىگە يېڭى تۇغۇلغان ۋاقتىدا قائىدە بويىچە چاپسا، بالىلارنىڭ بەدىنىگە تاشقى تەرەپتىن كېلىدىغان ھەر تۈرلۈك زەرەر ئاپەتلەرنى توسىدۇ. ئېيىق يېغىنى باراۋەر مىقدارىدا زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ بىر دانە ئانارنىڭ ئىچىنى بوشتىپ ئىچىگە سىلىپ ئوت بىلەن قىزىتىپ قاشقا چاپسا تۈك ئۇندۇرىدۇ. داۋۇسسۆئىلەپ، بوۋاسىر، ناسۇر، تاز چاقىلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئېيىق تېرىسىنى تېگىگە سىلىپ ياتسا، ھۆل مىجەز كىشىلەرنىڭ، پالەچ، نىقرەس قاتارلىق كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇق بېزىنى يېرىپ موزا، بۇدۇنە (ۋىتۋالاق) گۆشىنىڭ قۇرۇتۇلغىنىنى سوقۇپ، مەزكۇر ئۇرۇق بېزىگە سېپىپ قۇرۇتۇپ ئېزىپ مۇۋاپىق مىقدارىدا يېسە ئىسھالنى توختىتىدۇ.

ئېيىقنىڭ تېزىكى گال ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئىششىقىغا چېپىلسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ، گالنى ئاچىدۇ، تۇكنى بۇي سالسا، زەھەرلىك ھاشاراتلار قاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلەتسە بولىدۇ.

جۈڭگىي تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

1-ئېيىق گۆشى تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، زەھەرسىز.

بەدەننى سەمرىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، سوغۇق يەلنى ھەيدەش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. ئەمما جۈگىيلارنىڭ قارىشىچە، كونا ساقايمىغان كېسىلى بارلار، تاماق ھەزىم قىلىش ناچار كىشىلەر يېمەسلىكى لازىم، ئۇلارنىڭ ئاغرىقىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، ساقايماس قىلىپ قويىدۇ. شۇنىڭدەك كونا تەقۋىم (يىل ھېسابى) بويىچە 10-ئايدا يېمەسلىك لازىم، روھىي كېسەللىك پەيدا قىلىدۇ، دەپ تەكىتلىنىدۇ.

2-ئېيىق يېغى تەبئىتى قۇرۇق، ئازراق سوغۇق، زەھەرسىز.

پەي تارتىشىپ قېلىش، قورساقتا مونەك ھاسىل بولۇش، سوغۇقتىن ھاسىل بولغان ئورۇقلاش، باش ئاغرىقى، چاچ چۈشۈش، يۈزگە داغ چۈشۈش ھادىسىلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇزاق ئىستېمال قىلسا غەيرەتلىك قىلىدۇ، بەدەننى چىڭىتىپ، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. كۆپ يېسە قۇستۇرىدۇ. سىرتتىن مايلىسا، چاچنى ئۆستۈرىدۇ، قارايتىدۇ، يۈزنى پارقىرىتىدۇ، ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلسە، باھنى قۇتۇلدۇرىدۇ.

3-ئېيىق ئۆتى FEL URSI 熊胆

تەبئىتى سوغۇق.

تەركىبى گلىكو-ئۈرزودېزوكسىخولىك ئاتسىد، تاۋرىن ۋە باشقا ماددىلارنى تۆتىدۇ. ھارارەتنى پەسەيتىش، كۆزنىڭ روشەنلەشتۈرۈش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش خۇسۇسىيتى بار. قىزارغان، گۆش ئۇنگەن كۆز كېسەللىكىنى، سېرىكېسەل، ئىسسىقتىن بولغان تۇتقاقلىق كېسەل، باللارنىڭ تۇتقاقلىق ئاغرىقىنى، ياماق جاراھەت ۋە كودۇمبا جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

4-ئېيىق سۆگىكى قاينىتىپ سۈيىدە ۋاننا قىلىپ بوغۇم ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

5-ئېيىق ئالقىنى ھاراق، سىركە، سۇ بىلەن قاينىتىپ، بوغۇم ئاغرىقلىرىنى داۋالاشقا، ماغدۇرلاندۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

6-ئېيىق قېنى باللارنىڭ دۆلىنىپ كېتىشىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىتئۈزۈمى

(ئىنە بۇسىسۇئىلەپ)

SOLANUM NIGRUM 龙葵

142-رەسىم. ئىتئۈزۈمى

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋىلىك ئۆسۈملۈكتۇر. ئۇ بىر قانچە خىل بولىدۇ: 1-يۇرتنىڭ، 2-جاڭگالنىڭ، 3-تاغنىڭ. ھەر بىرى ئەركەك، چىشى دەپ ئايرىلىدۇ. يۇرت ئىتئۈزۈمنىڭ ئەركىكىنى «كاكىنەچ» دېيىلىدۇ. چىشسىنى ئىنەبۇسىسۇئىلەپ دېيىلىدۇ. مۇتلەق ئىنەبى سۆئەلەپ دېيىلسە ئۇنىڭدىن يۇرت ئىتئۈزۈمنىڭ چىشسىنى ئىراده قىلىمىز. جاڭگال ئىتئۈزۈمنىڭ ئەركىكىنى (كاكىنەچ مۇنەۋۋەم)، چىشسىنى (ئىنەبوس سۆئىلەپ موجەننىن) دېيىلىدۇ.

چىقىش ئورنى رايونىمىزدىن باشقا شەھەرلەردىن چىقىدۇ.

تەبئىتى يۇرت ئىتئۈزۈمنىڭ تەبئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى يۇرت ئىتئۈزۈمنىڭ خۇسۇسىيتى يۇمشىتىش، قەزىلقىنى ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى تارقىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى باش، قۇلاق كېسەللىكلىرى، كۆز، ئېغىز، ئاشقازان، تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

باش كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىشتە ئىتئۈزۈمنىڭ يوپۇرمىقىنى يۇمشاق ئېزىپ مېڭىگە چاپلا، باش ئاغرىقى، مېڭە پەردىسىنىڭ ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇنى سۇدا قاينىتىپ، بەدىنى كۆيمىگەنلەرگە ھالدا، ئىككى غېرىچ ئېگىزلىكتىن ئاغرىق ئەزاغا ئاستا قۇيۇلسا شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. بۇي سېلىپ تۇتۇنىنى پۇرىسا نەزلىگە پايدا قىلىدۇ. 4 گرام يىلتىزىنى ھاراق بىلەن ئىچسە ئۇخلىتىدۇ.

قۇلاققا ئىشلىتىشتە ئىتتۈزۈمنىڭ يوپۇرمقىنى قۇلاقنىڭ ئارقىسىغا چاپسا ئىششقىنى تارقىتىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۈيىنى ئىلمان هالدا قۇلاققا ۋە بۇرۇنغا بىر قانچە قېتىم تېمىتىلسا ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ.

كۆز كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىشتە يوپۇرمقىنىڭ سقىلغان سۈيىنى كۆزنىڭ بۇرۇن تەرەپ بۇرجىكىدىكى ناسۇر چاقىغا (ساقايمىغان يىرىڭلىق چاقىغا) تېمىتىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ هەم كۆزنى قۇۋۋەتلەيدۇ. كۆز كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدىغان شامچىنى ئىتتۈزۈمنىڭ سۈيىدە ئېزىپ ئىشلىتىش ياخشىراق. يەنە ئىتتۈزۈمى ئۆسۈملۈكنىڭ بارلىق ئەزالىرىنى (ئۇرۇق، يوپۇرماق، شاخ، يىلتىز) لىرىنى سوقۇپ سۈيىنى سقىپ، سۈزۈپ تازىلاپ كۆزگە تېمىتىلسا، كۆزگە يەتكەن زەخمىلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۈيى بىلەن غار-غار قىلسا، گال ئىششقىلىرى ۋە چىش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ.

غىزا ئەزالىرىنىڭ كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىشى ئىتتۈزۈمنىڭ يوپۇرماقلىرىنى ئېزىپ ئاشقازانغا چېپىلسا، ئاشقازاننىڭ ئىششقىنى ۋە ئاشقازاننىڭ ئېچىشىشنى پەسەيتىدۇ. باشقا ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلارنىمۇ پەسەيتىدۇ. ئىتتۈزۈمنىڭ سقىلغان سۈيىدىن 120 گرام مۇۋاپىق هالدا شېكەرگە قوشۇپ ئىچكۈزۈلسە، ئىچكى ئەزادىكى ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ ۋە ئۇچەي كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆت خاراكتېرلىك خىلىتلارنى چىقىرىدۇ. كىندىك ئاغرىقىنى، تولغاقنى، مەقئەت ئىششقىنى يوقىتىدۇ. ئىتتۈزۈمنىڭ 60 گرام سۈيىنى ئارپىبەدىيان سۈيى ياكى سېرىق ئوت سۈيى بىلەن بېرىلسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. ئىتتۈزۈمنىڭ سۈيى بىلەن هەمەل قىلىنسا، جۇنۇن ئۇچۇن ۋە تىلما كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇچەيلەرنى تازىلايدۇ ۋە ئىچنى راۋان قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى كېسەلنىڭ ئەهۋالىغا قاراپ ئۆزىدىن 20 گرامچە، قاينىتىلغان سۈيىدىن 40 گرامچە، يوپۇرمقىنىڭ سقىلغان سۈيىدىن 80 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا زىيان قىلىدۇ

تۇزەتكۈچسى قەنت.

ئورۇنباسارى كاكىنەچ (يۇرت ئىتتۈزۈمنىڭ ئەركىكى) ياكى بەتبات (عازاربەن).

تەركىبى ساپونىن ۋە سالونىن، كراخمال تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئىتتۈزۈمنىڭ هەممە ئەزاسى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

تەبئىتى قۇرۇق سوغۇق، ئازراق زەهەرلىك.

1-مۇسى بەز ئىششقىلىرىنى (چاتراق بەز ئىششقىنى) داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، بەدەننى چىڭىتىدۇ، مەجنۇن كېسەللەرنى داۋالايدۇ، هاردۇقنى چىقىرىپ ئۇخلىتىدۇ. ئەرلەرنىڭ جىنسىي قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

2-يىلتىزى سۈيدۈكى راۋان ئەمەس كېسەللەرنى، ئاياللارنىڭ ئاق خۇن كېسىلىنى ۋە ئەرلەرنىڭ ئېچىشىپ سىيىش كېسىلىنى داۋالايدۇ.

3-تېنى يوپۇرمقى سوقۇپ خېمىر هالغا كەلتۈرۈپ تېڭىلسا، بەز ئىششقىلىرىنى ياندۇرىدۇ. ياماڭ يارا (كودۇمبا) لارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ، يىقىلىش، زەربە قىلىش ئىششقىلىرىنى قايتۇرۇپ، كۆكنى تارقىتىدۇ.

مىقدارى يىلتىزى، مېۋىسى، يوپۇرمقىدىن كۈندە 6～3 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ، سىرتقا ئىشلىتىش ئۇچۇن سوقۇپ ئاغرىق جايغا تېڭىلىدۇ.

ئىرسا

IRIS ENSATA (IRIS GERMANICA) 马兰

تونۇش تاغ سەۋسەنىنىڭ يىلتىزىدۇر. بۇ خۇش پۇراق، ياپىلاق، ئۇزۇنلۇقى بىر كىچىك قول ياكى

ئۇننىڭدىن زىيادە بوغۇملۇق، پوستى كۆك (ھاۋا رەڭ) ۋە بەزىلىرى قىزىل، رەڭمۇرەڭ بولىدۇ. مېغىزى سېرىق رەڭدە ۋە قىزغۇچ، قىسمەنلىرى بەك ئاق بولىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ ئوتتۇرىدىسىدىن يەر تېنى چىققان بولۇپ، ئۇچىدا گۈلى بار. يوپۇرماقلىرى 3 دانە بولۇپ ئارقا تەرەپكە ئۆرلەيدۇ. رەڭگى مۇرەككەپ، ئاق، سېرىق، بىنەپشە رەڭلىك كېلىدۇ.

143-رەسىم. ئىرسا

يوپۇرماقلىرىنىڭ ئۇستىدە رەڭلىك نوقۇتلار بولىدۇ. بىر ئاز خۇشبۇي، يوپۇرماقلىرى قېلىن، يىلتىزى قاتتىق، ئەڭ ياخشىسى (ئىرسايى ماقرۇتى) بولۇپ، قاتتىق، قېلىن، ئەزالىرى بىر-بىرىگە چاپلىشاڭغۇ، قىزغۇچ، بوغۇملۇق بولىدۇ. ئوبدان پۇراق بېرىدىغانلىرى ئېگىز بولمايدۇ، تەمى تىلنى ئازغىنە ئېچىشتۇرىدۇ پۇرىقى سوققان چاغدا كۈچلۈك بولىدۇ، بەك چۈشكۈرتىدۇ. باھار كۈنلىرىنىڭ ئاخىرى تەرەپلىرىدە كولاپ ئېلىپ، كاناپ ئاغامچىغا ئوراپ سايىدا قويۇپ قۇرۇتۇلىدۇ.

ئۆزى بوش، بارلىق ئىچ تەرىپى كاۋاك ھەم ئىنچىكسى يارىمايدۇ. ئېقى رومى بولۇپ، تەسىرى ئاجىزراق. كونا قۇرت يېگەن تۆشۈكلىرى يوق بولغىنى ياخشىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-نەسىل ئاخىرىدا ئىسسىق. قۇرۇقلۇقتا تۆۋەنرەك، كونىسىنىڭ ئىسسىقلىقى، قۇرۇقلۇقى يېڭىسىدىن زىيادىرەك بولىدۇ.

خۇسۇسىيىتى ئەزالارنى يۇمشىتىش ۋە قىزىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، پىشۇرۇش، پارقىرىتىش، تازىلاش، سېرىق ئاچچىق سۇنى سۈمۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى سىركە ۋە گۈل يېغى بىلەن قوشۇپ باشقا چېپىلسا، كونا باش ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۈيى ئۈيقۇ كەلتۈرىدۇ.

گۈلىنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ چېپىلسا، شوك كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى قاينىتىپ ئىچىلسە، كۆزنىڭ قارائىغۇلىشىشى، يۈرەك قوزغىلىش، ئەزالارنىڭ تىترىشى، شوك كېسەللىكى ئۇچۇن، پالەچ، ئىستىرخا، كېچىك باللارنىڭ قورقۇپ ئويغىنىپ كېتىشى ۋە ئۇنۇتقاقلىق كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى 3 كۈن ئۇزمەستىن سۈيىنى سقىپ بۇرۇنغا تېمىتىلسا، باشنىڭ يېرىمىنىڭ

ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

سىركە بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتىلسا، سوغۇق نەزلىلەرنى (زىيانلىق سۇ) تۆكىتىلىدۇ.

قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى ھەم تۆكىتىدۇ. ئېغىزنى چايقىسا يىلان چاققانىنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ ئىسسىق ئۆتكۈزۈلسە، تال كېسىلى، ئىستىسقا ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىششىقلارنى يۇمشىتىدۇ، يىرىڭلىق چاقىلاردىن ئاقىدىغان ھۆللۈكلەرنى توختىتىدۇ، بەدەندىكى سەپكۇن ۋە داغلارنى يوقىتىدۇ. ئىككى ھەسسە ئاق خەربەق قوشۇپ چېپىلسا، سەپكۇن، ئاق داغلارنى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ چېپىلسا ياكى ئېزىپ سېپىلسە، گۆش ئۇندۇرۇپ، چوڭقۇر جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. كونا، ھۆللۈك ئېقىپ تۇرىدىغان سېسىق زەخمىلەرنى ياخشىلايدۇ.

قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسا، بالىياتقۇنىڭ، مەقئەتنىڭ قاتتىقلىقىنى ۋە سوغۇق كېسەللىكلەرنى يوقىتىدۇ. كىلىزما قىلىنسا، يانپاش ئاغرىقى، بوۋاسىرنىڭ سېسىقلىقىنى، چوڭقۇر ۋە ئىچكى يىرىڭلىق چاقىلار، ناسۇر چاقىنىڭ ئوشۇق گۆشلىرىنى يوق قىلىش ئۇچۇن مەنپەئەتلىكتۇر.

ھەسەل بىلەن پەرجىگە پەرزىچ (پاكىزە بۆلاپ بالىياتقۇنىڭ ئاغزىغا قويۇش) قىلىنسا، قورساقتىكى بالىنى ۋە بالىياتقۇدىكى قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. يېغى بوۋاسىر تومۇرنىڭ ئېغىزىنى ئېچىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. سىركە بىلەن ياكى شاراب بىلەن تومۇرلارنىڭ قېتىپ قېلىشى، يەر مەرىزىنىڭ، تاغ يۇمغاقسۇتىنىڭ زەھىرىنى يوقىتىدۇ. تەپلەرگە پايدا قىلىدۇ، 30 گرام ئىچىلسە كۆچلۈك ئىسھال قىلىدۇ (سۈرىدۇ). ھەسەل سۈيى بىلەن غار-غار قىلسا، گالدىكى قۇرۇقلۇقنى يوقىتىدۇ. سىركە بىلەن قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىغا پايدا قىلىدۇ، ئۆزىنى بۇرۇنغا تارتسا، بۇرۇننىڭ سېسىقلىقىنى يوق قىلىدۇ، زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ پىشۇرۇپ قۇلاققا تېمىتىلسا، كونا گاسنى ئاچىدۇ. يېغىنىڭ ئورۇنباسارى سۇمبۇل يېغىدۇر.

ئۇرۇقى ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، ئەگەر يىلتىزىنى ئاغرىق چىشقا سالسا، چىشنى چىقىرىۋېتىدۇ. باشقا چىشقا تەگكۈزمەسلىك كېرەك، باشقا چىشنى بۇزۇپ قويىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 4～2 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 8～5 گرام، ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئىچى سۇرۇشكە 80 گرام تۆگە سۈتىگە 3 گرام مازارىيۇن قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل.

تەركىبى ۋە جۈڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى سەۋسەن گۈلى ماۋزۇسىدا كۆرسىتىلدى، شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

ئىزخىر

(مەككە چىغى)

ANDROPOGON CITRATUS (CYMBOPOGON CITRATUS STAPF) 香茅

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھ بولۇپ، چىغقا ئوخشايدۇ. بويى ئۇزۇن، ئىنچىكە، قىزىللىققا، سېرىقلىققا مايىل، ئۆتكۈر پۇراقلىق، گۈلى غۇڭمەك، ئاق، تىلغا تەگكۈزسە ئېچىشتۇرىدۇ.

بۇ ئىككى خىل بولۇپ، I ئىزخىر مەككى، II ئىزخىر جەمى. يۇقىرىدىكىسى 1-سىدۇر. ئىككىنچى خىلىنىڭ يىلتىزى ئوسۇڭدەك بولىدۇ. بۇنىڭ بويى قىسقا، قاتتىق، يىلتىزى خۇش پۇراقلىق، ئىنچىكە ئۇزۇن بولىدۇ.

چقش ئورنى مەملىكتىمىزنىڭ خەينەنداۋ ئارىلى ۋە باشقا ئىسسىق ئىقلىملىق ئەللەردە تېرىلىدۇ.

تەبىئىتى ئىككىنچى دەرىجىدە قوراقلىق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى جىگەر ۋە تومۇرلارنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئەزالارنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى قالدۇرۇش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى يەللەرنى تارقىتىش، تومۇرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، خىلىتلارنى يېغىش، ئىچكى ئەزالارنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلىرىنى يەسەيتىش مەقسىتى بىلەن پالەچ، لەقۋا، ھۆلۈكتىن بولغان كېسەللەرگە، پەي تارتىشىشقا، چىش ۋە چىش مىلىكىنىڭ ئاغرىقلىرىغا، ئېغىزنىڭ ھۆللۈكتىن بولغان سوۇ ئېقىشلىرىغا، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى پارچىلاپ چىقىرىشقا، سۈيدۈك ۋە ھەيز ماڭدۇرۇشقا، بالىياتقۇ ئىششقىلرىغا، ھۆللۈكلىرىگە، باشقا ئەزالارنىڭ ئىششقىلرىغا ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چېقىپ زەھەرلىشىنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.

144-رەسىم. ئىزخىر

يىلتىز مەستىكى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىپ، ھۆللۈكنى قورۇتىدۇ. يىلتىزنى يالغۇز چاينىسا، پالەچكە پايدا قىلىدۇ. مەستىكى ھەم سقىچ بىلەن چاينىسمۇ بولىدۇ. ئۆزى پالەچ، لەقۋا، پەي تارتىشنى داۋالايدۇ، بالىياتقۇنىڭ، مېڭىنىڭ زىيادە ھۆللۈكنى چىقىرىدۇ. يىلتىزىدىن بىر گرامنى قارىمۇچ بىلەن قوشۇپ بەرسە، ھۆللۈكتىن پەي تارتىشنى، 4 گرامغا 4 گرام قارىمۇچ قوشۇپ بەرسە، كۆكۈلنىڭ ئېلىشىشنى كۆتۈرىدۇ، قورقۇنچلىقنى يوقىتىدۇ. خېمىر قىلىپ پەينىك سۇسلىقىغا چېپىلىدۇ. تەرەنجىبىن بىلەن قوشۇپ بەرسە، تالنىڭ قېتىپ قېلىشىغا، مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ بەرسە، ئىستىسقىغا، بۆرەك، ئۆپكە ئىششقىلرىغا پايدا قىلىدۇ. ئاشقازان ئېغىزنى قۇۋۇتلەيدۇ. جىگەر توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. قاينىتىپ ئىچكۈزسە، ئىچكى ئەزالارغا يەل تولۇپ كۆپۈشنى يېنىكلىتىدۇ. قاينىتىلمىسىدىن داۋاملىق ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان مۇپاسلىغا، سىركەنجۈل بىلەن قوشۇپ ئىچۈرسە، سوغۇقتىن بولغان تەپنىك ئاخىرقى مەزگىللىرىگە پايدا قىلىدۇ. سوقۇپ قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، چىش مىلىكىنىڭ ئىششقىلرىغا، ئېغىزنىڭ ھۆللۈكلىرىگە پايدا قىلىدۇ. قاينىتقان سۇ ياكى خېمىر قىلىپ ئەزالارنىڭ سېزىمى ئاجىزلاشقانغا چېپىلىدۇ ياكى قۇيۇلىدۇ. ھۆل يوپۇرمىقىنى ۋە يىلتىزىنى خېمىر قىلىپ زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان يەرگە تېڭىلسا پايدىلىق. ئاشقازان ئېغىزنىڭ ئىششقىلرى ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئىششق قىسمىغا چېپىلسا، ئىششقىنى ياندۇرىدۇ. قاينىتىلمىسىدا ئىسسىق ۋاننا قىلىنسا، بالىياتقۇ ئىششقىلرىنى ياندۇرىدۇ. ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ (بېغىش ئىششقىلرى ئۇچۇنمۇ ۋاننا قىلىنىدۇ)، قاتتىق ئىششقىلارنى ياندۇرىدۇ. ۋاننا قىلىنسا تومۇرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئاغرىق توختىتىدۇ. يېغى قىچىشقاققا پايدىلىق.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئاغرىقنىڭ يېشى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ 4～0.5 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى راسەن، تاتلىق قۇسىتە؛ گۈلنىڭ ئورۇنباسارى قەسبۇ زەررەدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىقتىن بولغان بۆرەك كېسىلى، باش ئاغرىقىغا گۈلاب (قىزىلگۈل سۇيى)، نېلۇپەر ئەرەقى، سەندەل ئەرەقى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى ئۇچۇچان پۇراقلىق ماي بولۇپ، تسترانىللال، گېرانىيول، تسترال تۇتىدۇ. ئاساسەن لىمونغا ئوخشاش پۇرايدۇ. قاينىتىپ سۇيىدە ۋاننا قىلىنسا، يەللەرنى تارقىتىش، ئىششق قايتۇرۇش، ھەيزنى راۋان

قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. باش ئاغرىقىنى داۋالاشقا، يىقىلىش، تاياق تېگىشتىن بولغان كۆكىرىشلەرنى تارقىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. گۈرۈچ بىلەن قورۇپ سۇ بىلەن ئىچكۈزۈلسە، دەرھال ئىچىنى سۇيدۇك سۈرىدۇ؛ قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، يۇرەك ئاغرىقىنى تېزلىكتە توختىتىدۇ. يېغى قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. تېرىنى ياغلىۋالسا، پاشا چېقىشتىن ساقلايدۇ. جۈگىلار بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تېنىنى ۋە يىلتىزىنى ئىشلىتىدۇ.

ئىسپىغۇل

(بەزىر قوتۇنا)

PLANTAGO OVATA ASPAGULA 车前子

PLANTAGO MAYOR L. VAR ASIATICA (1)

145-رەسىم. ئىسپىغۇل

تونۇش بۇ بىر خىل گىياھنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، بەكمۇ ئۇششاق، قارا، ئاق ھەم قىزىل رەڭدە، تاتلىق تەمگە ئىگە. شاخلىرى، يوپۇرمىقى ۋە ئۇرۇقلىشى بۈغدايغا ئوخشاش بولىدۇ. يىلتىزى شاخلىرىغا قارىغاندا يوغانراق بولۇپ، يازنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پىشىدۇ.

بۇ 3 خىل بولىدۇ.

1-ئاق رەڭدە، تەسىرى كۈچلۈك.

2-قىزىل رەڭدە، ئاجىزراق.

3-قارا رەڭدە، تەسىرى ئىككىنچىدىنمۇ ئاجىز، ئۇ ئىشلىتىلمەيدۇ. چېچىكى ئۇرۇقى قانداق رەڭدە بولسا، شۇ رەڭدە بولىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا، يول بويلىرىدا ئۆسىدۇ.

تەبىئىتى ئېقى 3-دەرىجىدە سوغۇق، 3-دەرىجىدە ھۆل. قىزىلى ئاۋۋالقى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق. قارىسى قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئىسسىقتىن بولغان ئىسسىتمىنى سويۇتۇش، سەپرادىن بولغان باش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قاننىڭ ھەرىكىتىنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئېقىنى سۇغا چىلاپ ئىچكۈزسە، ئىسسىقتىن بولغان ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىشكە، بەدەننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىشكە، بەدەندىكى يەللەرنى تارقىتىشقا، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىشقا، قان قايغانغا، گال، تىل، كۆكرەكنىڭ قۇرۇغىنىغا، قاننىڭ زىيادىلىكىدىن بولغان زاتىلجەنبەگە، قورساق ئاغرىقلىرى، تولغاقتا، دورىلار كېسەللەرگە ئىسسىق كەلگەن بولسا قايتۇرۇشقا پايدا قىلىدۇ. ئۇرۇقنىڭ شىرىسىنى چىقىرىپ، بادام يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلسىمۇ ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىشكە بولىدۇ. سىركە ياكى گۈل يېغى بىلەن خېمىر قىلىپ ئىسسىقتىن بولغان بوغۇم، بېغىش ئىششىقلىرى، تاشقى تەرەپتىكى قاتتىق ئىششىقلارغا، خانازىر ئىششىقلىرىغا ۋە جاراھەتلەرگە، مودۇرلارغا، پەينىك قۇرۇقتىن تارتىشىلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

شىرىسىنى چىقىرىپ ياكى ئۆزىنى سوقۇپ گۈلاب بىلەن خېمىر قىلىپ ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

بىنەپشە يېغى بىلەن قوشۇپ چېپىلسىمۇ باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. باراۋەر كوكنار پوستى، گۈل يېغىنى قوشۇپ قاينىتىپ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارغا چېپىلىدۇ. 7 گرامنى ئىسسىق سۇغا چىلاپ

شىرىسنى چىقىرىپ شېكەر ياكى سىركەنجۇبل بىلەن ئىچكۈزۈلسە، سەپرادىن بولغان ئىچى ئۆتكۈنى توختىتىدۇ ياكى قوروپ گۈل يېغى بىلەن ياغلاپ ئىچكۈزۈلسە ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. تاتلىق بادام يېغى بىلەن ئېلىشتۇروپ كىچىك بالىغا ئىچۈرسە، تولغاق، قورساق ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ. بەدەنگە چاپسا بەدەننى ھۆللىتىپ سەمرىتىدۇ، بېھى ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە يۆتەلنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5～2 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 10～5 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 15～10 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بېھى ئۇرۇقى، سېمىز ئوت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى ئىچكى ئىستېمال ئۈچۈن ئىشلىتىشتە سوقۇپ بېرىشكە بولمايدۇ. سوقماي بېرىش كېرەك. ئەگەر سوقۇپ بەرسە، شىرىسى بولغىنى ئۈچۈن ئۈچەيگە چاپلىشىپ قېلىپ، چاپلاشقان يەرگە جاراھەت پەيدا قىلىدۇ ۋە ھاياتقا دەخلى يېتىدۇ. ئەگەر بىلمەستىن 30 گرامنى سوقۇپ بەرسە بەدەن ھارارىتىنى پەسەيتىپ، سېزىمنى يوق قىلىپ، ئاجىزلىتىپ، غەم ئەندىشىگە سېلىپ، كۆڭلى كېتىش ۋە قان ھەرىكىتى بۇزۇلۇشلارنى كەلتۈرىدۇ. ھەرگىز سوقۇپ بېرىلمەسۇن.

يۇقىرىقىدەك كۆڭۈلسىزلىكلەر يۈز بېرىپ قالسا، تېزدىن ھەسەلنى سۇ بىلەن قاينىتىپ تۇز ۋە توغرىغۇ قوشۇپ قۇستۇرۇلسۇن. ياغلىق شورپا ۋە ئىللىتقان تۇخۇمنى قارىمۇچ، يالپۇز، مۇسەللەسكە ئارىلاشتۇروپ ئىچىلسۇن.

تەركىبى ئىسپىغۇل ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇرۇقىدا 10% ياغ، رېزىنا ۋە پلانتاكېن دېگەن جەۋھىرى بار. يەنە كۆپ مىقداردا شىلىمشىق سۈيۇقلۇق بار؛ يىلتىزىدا شاپتۇل يوپۇرمىقى كىسلاتاسى، مارجان شۇلتىسى (ئاۋكۇبىن) تۇتىدۇ. پۇتۇن ئۆسۈملۈكتە خولىن، كالىي تۇزى، بەز شۇلتىسى (ئارېنىن)، لىمون كىسلاتاسى، چۆپ كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم ئوكسالىكوم)، ۋىتامىن A، C ۋە ئاۋكوبىنلار بولىدۇ.

فارماكولوگىيىلىك تەسىرى ئىسپىغۇل جەۋھىرى (پلانتاگېن) سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىشنى ئىدارە قىلغۇچى نېرۋىلارنى قوزغىتىپ، كاناي (تراخېيە)، كاناي شاخچىلىرى ۋە ئاشقازانىنىڭ سۈيۇقلۇقىنى ئاشۇرىدۇ. يەنە نەپەس مەركىزىگە تەسىر كۆرسىتىپ، نەپەس پائالىيىتىنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ، ئاستىلىتىدۇ. شۇڭا كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە يۆتەل پەسەيتىش ئۈنۈمى بار.

سوۋېت ئالىمى فىلاتوۋ ئىسپىغۇل يوپۇرمىقىنى بىر قانچە ۋاقىتقىچە قاراڭغۇ جايدا قويغاندىن كېيىن، ئۇنى چىلاپ چىقارغان سۈيۇقلۇقىنى تېرە ئاستىغا ئوكۇل قىلىپ، تاماق (گال) تۈبېركۇلوزىنى، تېرىنىڭ تۈبېركۇلوز جاراھىتىنى ۋە قىسمەن كۆز كېسەللىرىنى داۋالاپ نەتىجە قازانغان.

يەنە ئىسپىغۇل ئۇرۇقىنى قاينىتىپ سۈيى بېرىلسە، سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. يەقەت سۈيدۈك راۋان بولۇپلا قالماي، ئەينى ۋاقىتدا سۈيدۈك جەۋھىرى (ئۇرېئا)، ناترى خلورات، سۈيدۈك كىسلاتالىرىنىڭ چىقىرىلىشىمۇ كۈچىيىدۇ. ئىسپىغۇل تالقىنىنى تۈبېركۇلوز (سىل) ۋە راك كېسەللىرىگە بېرىش سىناقلىرىمۇ ئىجابىي ئۇنۇم بەرگەن. بولۇپمۇ ئېغىر تۇردىكى ئاشقازان يارىسىدا بۇ تالقان ئوبدان داۋالاش ئۇنۇمى بەرگەن. تەتقىقاتلاردا ئىسپىغۇل يوپۇرمىقىدىن ياسالغان رۇب (ئېكستراكت) تېرە قاتلاملىرىنىڭ قايتا ئەسلىگە كېلىشى (رېگېنېراتسىيىسى) ئۈچۈن تۇرتكە بولىدىغانلىقى ئېنىقلانغان.

جۈڭگىي تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى

1-ئىسپىغۇل يوپۇرمىقى (جۈڭگىي تېبابەتتە يەقەت يوپۇرمىقى، قىسمەن چاغدا كۆتىكى ئىشلىتىلىدۇ، گۈلىنىڭ غولى ئىشلىتىلمەيدۇ).

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچكى سۈيۇقلۇقلارنى كۆپەيتىش خۇسۇسىيىتى بار.

ئاساسىي تەسىرى سېرىق چاقىنى داۋالاش، قان توختىتىش، بۇرۇن قاناشنى توختىتىش، قايغان قانىنى

راۋان قىلىش، ھەيز خۇننى تەرتىپكە سېلىش، قان سېيىشنى داۋالاش، بىئاراملىقنى توختىتىش، مەددە چۈشۈرۈش، ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇەتلەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش ئۇچۇنمۇ بېرىلىدۇ. يەنە يېڭى يوپۇرماقنى سىقىپ سۈيى جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، قان توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. قاينىتىمسى ئۇجمە يوپۇرمىقى بىلەن بىللە ئۇزۇنغا سوزۇلغان كانايچە ۋە كۆكرەك پەردىسىنىڭ ياللۇغىنى، باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغىنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىسپىغۇل يۇقرىقىلاردىن تاشقىرى، تۆۋەندىكى بىر قانچە ئىشتا ئەملي ئۇنۇم بېرىدۇ: نەملىكتىن بەل، تىز ئاغرىسا، ئىسپىغۇل يىلتىزىدىن 7 تال، پىيازدىن 7 باش، چىلاندىن 7 تالنى بىر شىشە ھاراقتا قاينىتىپ داۋاملىق ئىستېمال قىلسا، ئۆمۈرۋايەت قوزغىمايدۇ.

2-ئىسپىغۇل ئۇرۇقى

تەبىئىتى قۇرۇق، سوغۇق زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىش، سىزلامنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يۇقىرىقىلاردىن تاشقىرى مۇپاسىل (چوڭ بوغۇم ئاغرىقى)، زىيابەت دىئابېت كېسىلى، تاماق سىڭمەسلىك، يۆتەل ۋە ئەر-ئاياللارنىڭ تۇغماسلىقلىرىغمۇ، كۆز كېسەللىرىگمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

جۇڭيىلارنىڭ قارىشىچە، ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا، بەدەننى كۈچەيتىپ (تاۋلاپ) يەڭگىللەشتۈرىدۇ.

مەشھۇر ھۆكۈما لى شىجىڭ ئىسپىغۇل ئۇرۇقىنى ئىشلىتىش ئالدىدا تۆۋەندىكىچە پىششىقلاشنى تەۋسىيە قىلىدۇ: ئۇرۇقنى يۇيۇپ، لايلىرىنى ئاجرىتىپ قۇرۇتۇپ، قازاندا قورۇپ ئېلىپ قويۇلىدۇ. ھەب، سۇفۇپ ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان بولسا، ئۇنى سوقۇپ، بىر كېچە ھاراقتا چىلاپ، ھاراقتىن ئالغاندىن كېيىن ھۆللۈكىنى پارغا ئايلاندۇرۇپ تالقانلاپ، ھەب ياساپ قۇرۇتۇش ئارقىلىق ئىشلىتىش كېرەك.

چوڭ كىشىلەردىكى سۆزنەك كېسىلىنى ۋە كۈچلۈك قىزىتمىنى داۋالاش ئۇچۇن، ئىسپىغۇل ئۇرۇقىدىن مەلۇم مىقداردا ئېلىپ، قاينىتىپ (ئۇرۇقنى خالتىغا سېلىپ قاينىتىش لازىم)، شىرىسىنى چىقارغاندىن كېيىن، كۆك گاۋلياڭدىن شويلا ياساپ بىللە ئىچىشكە بۇيرۇلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇ تەرىقىدە داۋاملىق ئىچىپ يۈرسە كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ. بالا چۈشۈپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلغاندا توختىتىش ئۇچۇن ئىسپىغۇل ئۇرۇقىنى سوقۇپ ھاراق بىلەن (ھاراق ئىچمەيدىغانلارغا سۇ بىلەن) بېرىلسە بولىدۇ. شۇ يوسۇندا ئىچىپ بەرسە تۇغماس ئاياللارنىڭ ھاملىدار بولۇشىغا يارىدىم بېرىدۇ. بالا كۆندىلەك كېلىپ، تۇغۇلۇش قىيىن بولغاندىمۇ شۇ چارىنى قوللىنىش مۇمكىن.

مىقدارى يوپۇرمىقىدىن سىقىپ چىقىرىلغان سۇ ياكى قاينىتىلمىسىدىن ھەر قېتىمدا 3～1 گرام؛ ئۇرۇقىنىڭ ئۇزىدىن بىر قېتىمدا 8～3 گرام (قاينىتىپ) ئىچىلىدۇ.

ئىسگەندە

(اسگندە)

PHYSALIS FLEXUOSAE

تونۇش بۇ بىر خىل يىلتىز، ئۇزۇنلۇقى 7 سم غىچە بولىدۇ، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، رەڭگى ئاق سېرىق تەرەپكە مايىل. ئەڭ ياخشىسى ناگۇردىن چىقىدىغىنى بولۇپ، چوڭ ۋە قۇرت بېمىگىنىدۇر.

چىقىش ئورنى چەت ئەلدىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسيتى يۆتەل، نەپەس سقىلىش، ئەزالاردىكى ئىششىق، بەرەس كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىش، بەدەننى، باھنى قۇۋۇشتىلەش خۇسۇسيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىشلەتسە يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللىكلەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، بالياتقۇنى، بەلنى كۈچلەندۈرىدۇ، بەلغەمنىڭ، سەۋدانىڭ ئۆزگىرىشىنى توسىدۇ. كۆپرەك باھنى قۇۋۇشتىلەيدىغان دورىلارغا سېلىنىدۇ

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 5 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاچچىق قۇسته ۋە سۆرۈنجان.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەترا.

ئىقلىمىيا

(ئالتۇن، كۈمۈشنىڭ كىرى)

تونۇش بۇ ئالتۇن، كۈمۈشنى تاۋلىغان ۋە سوققان ۋاقتىدا ئاجرالغان كىرى بولۇپ، ئىقلىمىيا دېيىلىدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئالتۇننىڭ كىرى بولۇپ، ئالتۇن رەڭگىدە سارغۇچ بولغىنىدۇر.

چقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبئىتى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ماددىسىنىڭ تەبئىتىگە ئوخشىشىدۇ. لېكىن قۇرۇقلۇق تەرىپى ئەسلىنىڭكىدىن ئارتۇقراق.

خۇسۇسيتى كۆزنى قۇۋۇشتىلەش، كۆزدىكى ئاقنى ئېلىش، پەردىنى، قىچىشقاقلارنى يوقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش خۇسۇسيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇمشاق ئېزىپ جاراھەتلەرگە سەپسە، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىدۇ، يېڭى، ئوبدان گۆش ئۈندۈرىدۇ. مەلھەم قىلىپ چاپسا، بەھەقنى، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ، قارا داغنى ئالىدۇ، تالىنىڭ قاتتىقلىقىنى تارقىتىدۇ. ئەپيۇن، زەپەر، ياغ بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، مۇپاسىل ۋە نىقرەس ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. ئىقلىمىيادىن 0.1 گرامنى قائىدە بويىچە ئىچسە خاپىغان ۋە يۇرەكنى قۇۋۇشتىلەيدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئالتۇن كىرىنىڭ 0.1 گرامدىن 0.2 گرامغىچە، كۈمۈش كىرىدىن ئەھۋالغا قاراپ 1 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ئالتۇن كىرىنىڭ، تۇتىيا، كۈمۈش كىرىنىڭ، يۇيۇلغان موردارسەڭ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئالتۇننىڭ ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بادام يېغى.

ئىنەكپىتى

(خرۇئى-ھەببەخرۇە)

SEMENS RICINI 蓖麻子

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈك ئاق ۋە قىزىل ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىنەپشىگە مايىل، ئاقتىن قۇۋۇشتلىك.

يوپۇرمىقى ئەنجۇر يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. چۆرىسى ئەنجۇرنىڭكىدىن چىشلىقراق. تېنى 120 سانتىمېتىردىن ئېگىزرەك، يىلتىزى قوموشقا ئوخشاش كاۋاك، مېۋىسى تىكەنلىك، باشلىق، يۇمىلاق، ئۇرۇقىنىك چوڭ-كىچىكلىكى قەھۋەنىڭ ئۇرۇقىدەك، پوستى ئۇستىدە قارا چېكىتلىرى بار، مېغىزى ئاق، يېغى كۆپ، ھۆل، ئىسسىقتا ئوتتۇراھال يەرلەردە ئۇنىدۇ.

146-رەسىم. ئىنەكپىتى

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىلىك ئاخىرىدا قوروق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى پەي يۇمشىتىش، ئىچ سۇرۇش، تومۇرلارنى پاكلاش، ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يەللەرنى ياندۇرۇش، يەللەرنى يۇمشىتىش، سوغۇقتىن بولغان خىلتلارنى سۇرۇش، تومۇرلارنى پاكلاش، ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، باش ئاغرىقى، پالەچ، لەقۋا، تىترىمە كېسەل، سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، دەم سقىلىش، سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، قۇلۇنجىنى ياندۇرۇش، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش، ئۇچا ئاغرىقنى پەسەيتىش، دوۋساقنى قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن ۋە ئىستىقنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مېغىزى ئېچ سۇرۇشتە قۇۋۋەتى زىيادىدۇر. ھەيزنى ماڭدۇرۇش، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. مېغىزىدىن 10 تالنى ئوبدان يۇمشاق سوقۇپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە بەلغەمنى سۇرىدۇ. ئىشتىھانى، مەيدىنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئارامسىزلىق كەلتۈرۈپ، كۆڭۈل ئېلىشتۇرۇش بىلەن قۇستۇرىدۇ. خېمىر قىلىپ سۆگەلگە چاپسا سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. قارا داغ، بەلغەمدىن بولغان قاتتىق ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قول، پۇت ئۇچلىرىنىڭ ئاغرىقى ئۈچۈن، مۇپاسىل ئاغرىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، ئەمچەكنىڭ ئىششقىنى ياندۇرىدۇ، ئاخىرىدا قىزىللىق پەيدا بولىدۇ. بۇنى بادسۇرۇخ دەيدۇ، شۇنىڭغا ھەم پايدا قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ ھۆلىنى سقىپ ئارقا-ئارقىدىن ئېچۇرسە قۇستۇرىدۇ (يوپۇرمىقى زەھەرلىك، دىققەت قىلىش لازىم-تەھرىر). سوغۇق زەھەرلەرنى ياندۇرىدۇ (ئەپيۇن شۇنىڭغا ئوخشاش زەھەرلىك نەرسىلەرنى كۆتۈرىدۇ). يوپۇرمىقى زەھەرلەرنى ياندۇرۇشتا قۇۋۋەتلىكتۇر. يوپۇرمىقى ئىسھال قىلىشتا ئۇرۇقىدىن كۈچسىز. ئارپا ئۇنى بىلەن خېمىر قىلىپ كۆزنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلىرىغا، گالىنىڭ تېگىدىكى ئىششقلارغا، قالغان يىراق ئەزانىڭ ئىششقلىرىغا چاپسا پايدا قىلىدۇ. يوپۇرمىقىدىن 8 گرامنى يېگى سۇت بىلەن قاينىتىپ ئىچۈرسە، سوغۇقتىن بولغان يۇرەك ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. يىلتىزىنىڭ پوستىنى يېگى سۇت بىلەن ئىچۈرسە، قورساق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. يېڭىسىنى مائۇل ئۇسۇل بىلەن قوشۇپ بەرسە، چاپلىشاڭغۇ بەلغەمنى يىراق ئەزالاردىن ياندۇرىدۇ. پەيگە چاپسا پەي تارتقانغا، قاتتىق ئىششقلارنى يۇمشىتىشقا پايدا قىلىدۇ. قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، بالىياتقۇ ئاغرىنىڭ يۇمۇلۇپ قالغىنىنى ئاچىدۇ، دۇم بولۇپ قالغىنىنى تۇزلەيدۇ، يىرىڭلىق قىچىشقاق، باشنىڭ سۇلۇق جاراھەتلىرىگە، ئاشقازان ئىششقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، تېرىنىڭ كۆكلىرىنى كۆتۈرىدۇ. كۆپكى دەريا بىلەن قوشۇپ چاپسا، باشنىڭ تۇكى چۈشۈپ كەتكەن يەرگە چاچ ئۇندۇرىدۇ. كۈدە سۇيى بىلەن بوۋاسىرغا چاپسا ياكى ئىچسە پايدا قىلىدۇ. يېغىنى مىس قاچىغا سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم يېپىپ، ياغ قىزىغاندا 40 گرامغا 0.2 گرام كاپۇر سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم يېپىپ كاپۇر ئېرىگەندە قازانىنى چۈشۈرۈپ، سوۋۇغىچە ئاغزىنى ئاچماي، تازا سوۋۇغاندا ئېلىپ چوڭ تەرەتتىن كېيىن مەقئەتنى يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ تەييار بولغان ياغ بىلەن ياغلايدۇ. ھەر ۋاقىت تەرەتتىن كېيىن شۇنداق قىلماق بىلەن بوۋاسىر توگەيدۇ. بۇ ياغنى ئىسسىتىپ ياغلايدۇ. يىلان قاسىرىقى،

قىچا بىلەن كۆزاز (قېتىپ قالغان) كېسەلگە، بەدەننىڭ بىر قات تېرىسى چۈشۈپ كەتكەن كېسەلگە، تەمرەتكە، قارا داغلارغا ئىشلىتىلسە ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ. قىچىغا قوشۇپ ياغلىسا، ماخاۋغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1 داندىن 2 دانىغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 2 داندىن 3 دانىگىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 4 داندىن 5 دانىغىچە، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 5 داندىن 10 دانىغىچە بېرىلىدۇ. بۇ پوستىدىن ئايرىپ ئاقلاپ ئىشلىتىلىدۇ (تەركىبىدە زەھەرلىك ماددا بار، تۆۆەنگە قارالسۇن).

يېغىنلىك ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا تۇرۇپ يېغى.

ئۆزىنلىك ئورۇنباسارى 1/10 ھېسابىدا دەن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىشتىھانى سۇسلاشتۇرىدۇ، ئارامسىزلىق، كۆڭۈل ئېلىشىش، قۇسۇش پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا، مەستىكى، پىننە. RICINUS COMMUNIS LINNE

بۇ ئېۋفوربىئېتسىيە ئائىلىسىگە كىرىدىغانلىقى پىشقان، قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقىدىن ئىبارەت.

تەركىبى ئىنەكپىتى ئۆسۈملۈكىنىڭ ھەممە قىسمىدا رىتسىنىن دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل ئالكولوئىد (القهل) بار. مېغىزىدا ئۇ 0.15% بولۇپ، يوپۇرمىقىدا 1.3% كە يېتىپ بارىدۇ. مېغىزىدا بولسا ئۇنىڭدىن باشقا زەھەرلىك ئاقسىل-رىتسىن ۋە ئاللېرگىن بار. مېغىزىنىڭ تەركىبىدە ياغلىق ماي 53～43% كە يېتىپ بارىدۇ. ئىنەكپىتىنى مىجىش ئارقىلىق ياغ چىقىرىلىدۇ. دەسلەپتە چىققان بۇ ياغنى بۇاستە دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولمايدۇ، زەھەرلىك ماددا (رىتسىن، ئاللېرگىن ۋە باشقىلار) بار. ياغنى قايناق سۇ، ياغ، ئىسسىق پار بىلەن قايتا ئىشلەش ئارقىلىق تەركىبىدىكى زەھەرلىك ماددىنى يوقاتقاندىن كېيىن (قىزىتقاندا مەزكۇر ماددىلار بۇزۇلۇپ كېتىدۇ) ئاندىن ئىچىشكە بەرگىلى بولىدۇ. چىقىرىلغان ياغدا رىتسىن كىسلاتاسى ۋە ئۇنىڭ تېرىگلىتسېرىدى، پالمىتىن كىسلاتا تېرىگلىتسېرىدى قاتارلىق تەسىر قىلغۇچى ماددىلار بار.

ئىنەكپىتى يېغى(OLEUM RICINI) نىڭ تەركىبىدىكى رىتسىن ماددىسى شۇ دەرىجىدە زەھەرلىكى، مەزكۇر ماددىدىن بىر گرامنىڭ 7/1000 قىسمى (7 مىللىگرامى) چوڭ كىشىنى ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. ياغ سىقىپ چىقىرىلغاندىن كېيىن ئالكولوئىد رىتسىنىن كۈنجۈرىدە (تېرىپىدا) قالىدۇ. شۇڭا ئۇ ھەم ھايۋانلار ئۈچۈن زەھەر ھېسابلىنىدۇ. كۈنجۈرىنى ئالدى بىلەن قىزىتىپ ئىچىدىكى زەھەرلىك تەركىبىنى بۇزۇپ تاشلىغاندىن كېيىن ئاندىن مالغا بەرگىلى بولىدۇ.

جۈڭىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، قۇرۇق، ئازراق زەھەرلىك.

خۇسۇسىيىتى ئىچنى يۇمشىتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، سىرتقا ئىشلەتكەندە بەدەن ئىچىدىكى ھۆللۈك، يېرىڭلارنى سىرتقا سۈمۈرۈش، چىرىشنى يوقىتىش رولىنى ئويناىدۇ.

ئىنەكپىتى يېغى (ياغ تارتىلغاندىن كېيىن قايناق سۇ بىلەن يۇيۇپ ياكى ئىسسىق پار تەسىر قىلدۇرۇپ زەھەرسىزلەندۈرگىنى) سۈرگە دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. بالىلارنىڭ ھەزىم قىلىشى بۇزۇلغاندا، ئىچ سۈرگەندە، ئىچى قاتقاندا بېرىلىدۇ (ئەمما بالىلارغا دەرمەنە بەرگەندىن كېيىن ياغ سۈرگە بەرگىلى بولمايدۇ، چۈنكى تەركىبىدىكى سانتونىن بۇ ياغدا ئېرىپ، ئۇچەي ئارقىلىق سىڭىپ زەھەرلەپ قويىدۇ). چوڭ كىشىلەرگە، ئاياللارنىڭ تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاجىزلىغان چاغلىرىدا سۈرگە لازىم كەلگەندە بېرىش مۇمكىن.

سىرتقى تەرەپتىن ھەر خىل جاراھەتلەرنى داۋالايدىغان مەلھەملەرنىڭ ئاساسى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. بۇ ياغ قوشۇلغان مەلھەملەر يامان يارىلارغا، كۆيۈك جاراھەتلىرىگە بېلىق يېغى قوشۇلغان مەلھەملەردەك پايدا قىلىدۇ. يېرىڭنى تارتىدۇ، ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ، سېسىقنى يوقىتىدۇ.

ئاغزى، كۆزى مايماق بولۇپ قالغانلارنى ئىنەكپىتىنى سوقۇپ تېڭىش بىلەن داۋالاش مۇمكىن. ئوڭغا

مایماق بولسا سول تەرەپکە، سولغا مایماق بولسا ئوڭ تەرەپکە تېڭىش كېرەك. يېغىنى سۇلۇق ئىششىقلارغىمۇ چاپىدۇ. بۇ دورا بىر قانچە ھاشاراتلارنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ.

تۇغۇتتىن كېيىن ئايالارنىڭ بالياتقۇسى چىقىپ قالسا، ئىنەكپىتىنى سوقۇپ چاچ ئۈستىدىن تېڭىلسا، ئاستا-ئاستا بالياتقۇنى كىچىكلىتىپ كىرگۈزۈۋېتىدۇ. سوقۇپ ئايالارنىڭ ئۇزۇن ئۆگۈلۈكىگە سۈركىسە، تۇغۇتنى تېزلىتىدۇ، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ.

يوپۇرمىقى زەھەرلىك بولۇپ، پۈت ئىششىپ ياكى سەزمەس بولۇپ قالغاندا، يوپۇرماقنى ھورلاپ ئاندىن سوقۇپ تېڭىلسا، 3～2 كۈن ئىچىدىلا ئىششىقنى قايتۇرۇپ سەزگۈسىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ.

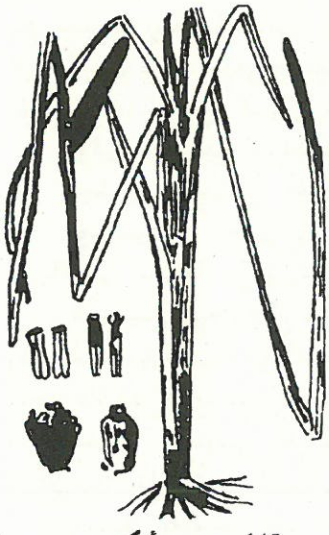
ھۆل يوپۇرماقنى سوقۇپ، ئېغىز ئالمىغان جاراھەتلەرگە تېڭىلسا ئوڭايلا ئېغىز ئالدۇرىدۇ. قوشۇمچە: ئىنەكپىتىدىن 50～30 تالنى بىر باش چوڭ تاغ سامسىقى بىلەن بىللە سوقۇپ خېمىر قىلىپ، داكىغا ئوراپ ئايالغىنىڭ ئۇزۇگۈلىكىگە تېڭىپ قويۇلسا، تەخمىنەن 10 سائەتتىن كېيىن سۈيدۈكنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە راۋان قىلىپ، ئىششىقنى قايتۇرىدۇ. بۇ ئۇسۇل بىلەن بۆرەك يالليۇغى سۇلۇق ئىششىق ۋە ئىستىسقالارنى داۋالىغىلى بولىدۇ. ھەر 12 سائەتتە بىر قېتىم دورىنى ئالماشتۇرۇپ تاكى ئىششىق تامامەن قايتقىچە داۋاملاشتۇرۇش كېرەك. مۇمكىن بولسا ئىسسىق ئۆتكۈزۈش ئۇسۇلى بىلەن بىللە قوللانسا پايدىلىق.

گەسكەرتىش ئىنەكپىتى ئۆسۈملۈكىنىڭ يوپۇرمىقىنى سوغۇق سۇغا چىلاپ، سۈيىنى چاچسا ياكى چۈسى ئورۇنلىشىۋالغان كارىۋات، بۆشۈك قاتارلىق جاھازلارنى يۇسا، ئونۇمى ياخشى بولىدۇ.

ئېگىر

(ۋەج-سەۋسەن زەرد)

ACORUS CALAMUS 水菖浦

147-رەسىم. ئېگىر

تونۇش بۇ، كۆلنىڭ لېۋىدە ئۆسۈدىغان يوپۇرمىقى پىچانىكىگە ئوخشىغان كەگرە، قىرلىق، نۇرلۇق، چۈرۈك، غۇژمەك، ئۇزۇن بويلۇق، خۇش پۇراقلىق، ئاچچىق تەملىك، كىچىك ھاۋا رەڭ گۈلى بار بىر خىل ئۆسۈملۈكتۇر.

بىخى (يىلتىزى) قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك، بوغۇملۇق، بەزىلىرى مايماق، بەزىلىرى تۈگۈش، ئۆتكۈر پۇراقلىق، تېتىسا قېرىق، ئاچچىق تەم بېرىدۇ. بىر نەچچە خىل بولۇپ ياخشىسى ئېقىشراق، ئۇزۇن يوغان، كۆپ بوغۇملۇق خۇش پۇراق كەلگىنىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ، جۈملىدىن رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىلىك ئوتتۇرىسىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى يۇمشىتىش، ئەزالارغا جۈلا بېرىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەم يوقىتىش، يەل ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، باش ۋە كۆكرەك ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، مەستىكى بىلەن قوشۇپ يىدۇرسە، مېڭىنى تازىلاش، باشقا ئەزالاردىكى ھۆللۈكنى چىقىرىش، پالەچ، خەدەر (قاتما)، ئىستىرخا (پەي بەدەنلىك ئاجىزلىقى)، تىلنىڭ ئېغىرلىقىنى يوقىتىش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

ئېگىرنىڭ ئۆزىنى چايناپ ئېغىزدا تۇتۇپ يۇرسە (داۋاملىق تەكرارلاۋەرسە)، كىچىك بالىلارنىڭ تىلىنى تېز چىقىرىدۇ، پات-پات پۇراپ تۇرسىمۇ يۇقىرىدىكى تەسىرنى بېرىدۇ. چاينىسا چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. پاكىزلاپ يۇمشاق سوقۇپ كۆزگە سۈرمە قىلىنسا، ئاق چۈشكەن كۆزگە پايدا قىلىدۇ. كۆزگە قۇۋۇەت بېرىدۇ. كۆزنىڭ ھۆللۈكتىن قاراڭغۇلىشىشىغمۇ پايدىسى بار.

يېڭى، ھۆل ئېگىرنى سقىپ سۈيىنى ئىچسە، بەدەنگە قۇۋۇەت بېرىدۇ ھەم قۇۋۇەتنى ساقلايدۇ. مېڭە، پەي، ئاشقازاننىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ، بەدەننى تازىلايدۇ، خۇن، سەپرانى ساپلايدۇ. كۆكرەك ئاغرىقى، سانجىقلارنى ۋە مەيدە، ئۇچەيلەرنىڭ يەللىرىنى ھەيدەيدۇ. جىگەر، تال، ئۇچەي ئاغرىقلىرى، سوغۇقتىن بولغان تولغاق، ھۆللۈكتىن بولغان سۈيدۈكنىڭ تېمىپ كېلىشىنى داۋالايدۇ. سۈيدۈكلۈكتىكى تاشنى پارچىلايدۇ، بۆرەكنى قىزىتىدۇ ۋە باھانى زىيادە قىلىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ.

ئېگىرنى سوقۇپ زىمات قىلسا، پالەچ، بەلغەم خاراكتېرلىك تەشەننۇچ خەدەر (پەي تارتىپ قېلىش)، بېغىش، يانپاش ئاغرىقلىرى، بالىياتقۇ ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. تالنىڭ چوڭىيىشىنى، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىدۇ. بوغۇم ئىششىقلىرىدا قائىدە بويىچە زىمات قىلىنسا، بەلغەم خاراكتېرلىك ئىششىقلار-نى تارقىتىدۇ. سوغۇقتىن بولغان بوغۇم ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. بەھىق (ئاق داغ)، بەرەس (پېسە) لەرگە ھەم زىمات قىلىنسا پايدىسى كۆپتۇر.

سوقۇپ بەدىيان شىرىسى، زەپەر قوشۇپ پاكىزە داكىغا سۈركەپ بالىياتقۇ ئاغزىغا قويسا، ھاملىدار بولۇشقا يارىدەم بېرىدۇ. قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسا، بالىياتقۇ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. 4 گرام ئىچسە، ئىچكى تەرەپتىن ئىچىلگەن ھەر خىل زەھەرلەرنى دەپئى قىلىدۇ. زىمات قىلسا ھەر خىل زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. مۇرابا قىلىپ ئىچسە، پالەچ، سەرئى (تۇتقاقلىق نېرۋا كېسىلى)، ئاشقازان ئاجىزلىقى ۋە ئاشقازان ئاغرىقلىرى، قورساق ئېسىلىش، غولدۇرلاش، ئۇچەيلەردىكى قۇلۇنجى (توسۇلۇش) غا پايدا قىلىدۇ.

ئېگىر مەجۇنى مېڭىدىكى ھۆللۈكنى ۋە كۆزگە نەزلە چۈشۈشنى توسىدۇ. ھەر خىل ناچار ئوي-خىيال-لارنى يوقىتىدۇ.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بارلىق سوغۇقتىن بولغان كېسەللىكلەر، سوغۇق مىزاج قېرى كىشىلەرگە ئوبدان پايدا قىلىدۇ. بەلغەم مىزاجلارغا مۇۋاپىق. ئاشقازاننى قۇۋۇەتلەيدۇ. ئاشقازاننىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 4 گرام ئەتراپىدا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى يەللەرنى يوقىتىشتا، تال ۋە جىگەر كېسەللىرىگە تەڭ مىقداردا زىرە گىرمانى؛ 1/3 ھەسسە رەۋەن، باھانى قۇۋۇەتلەش ۋە باشقا ئاغرىقلار ئۈچۈن باراۋەر مىقداردا زىراۋەندە.

زىيانلىق تەسىرى باشقا زىيان قىلىدۇ. تۇزەتكۈچىسى ئارپىبەدىيان. ئىسسىق مىزاجلارنىڭ قېنىنى كۆيدۈرىدۇ. تۇزەتكۈچىسى سىركەنجۈبىل.

تەركىبى ئېگىرنىڭ گۆشلۈك ۋە ئۇزۇنچاق بىلتىزىدا ئۇچۇچان خۇش پۇراق ماي بار. ماينىڭ تەركىبى تۆۋەندىكى بىرىكمىلەردىن ئىبارەت: ئاسارۇن، كالامېن، ئاسارىل ئالدېھىد، سېسكويتېرىن، كالامېون، ئالورىن، ئېۋگىنول. بۇلارنىڭ سىرتىدا ئېگىردە ئاشلاش كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم تانىنكۇم) ۋە كراخمال بار.

تەسىرى ئېگىر تاماق ھەزىم قىلىشنى تېزلىتىدۇ، ئاشقازان، ئۇچەيلەردە زىيادە ئېچىش ھادىسىسىنى چەكلەيدۇ، ئاشقازاندا تۇز كىسلاتاسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى تېزلىتىدۇ. تەمگە بولغان سەزگۈرلۈكنى ئاشۇرىدۇ. تارتىشۇالغان (سپازمىلانغان) سىدام مۇسكۇللارنى بوشاشتۇرىدۇ. شۇنىڭدەك ئاغرىق پەسەيتىدۇ. شۇڭا ئۇچەينىڭ سانجىقلىشىپ ئاغرىشلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئېگىرنىڭ جەۋھەرلىرى قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. بۈنىڭ سىرتىدا تېرىگە مەلۇم دەرىجىدە غىدىقلاش تەسىرى كۆرسىتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن راخىت ۋە بەز كېسەللىكلىرى بىلەن ئاغرىغان بالىلار چۈمۈلدۈرىدىغان

كاشكاپ تەركىبىگە قوشۇلىدۇ.

جۇڭگى تېبابتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىتى ئىسسىق، خۇش پۇراق تەمگە ئىگە.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىچكى بەش ئەزانى قۇۋۇتلەش، كۆزنى روشەنلەشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاۋازنى ساپلاش، ئاشقازان، ئۇچەينى قىزىتىش، سۈيدۈكنى ئازايتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش تەسىرلىرى بار.

باھنى قۇۋۇتلەپ، بەدەننى كۈچەيتىشكە، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەشكە، ئىشتىھانى ئېچىشقا بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇچەيگە يەل تولۇپ قورساق كۆپكەندە، رېماتىزملىق بوغۇم ئاغرىقلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. كۆتكى بىلەن يوپۇرماقلىرىنى قاينىتىپ قىزىتما پەسەيتىشكە بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن تەييارلانغان كاشكاپ سالقىنلاتقۇچى ۋاننا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. يەنە مەلھەم دورىلارغا قوشۇپ بەزىبىر تىرناق كېسەللىكلىرى داۋالىنىدۇ.

شۇنىڭدەك تۇتقاق كېسىلى، بەلغەمدىن بولغان ھوشسىزلىق، چىش ئاغرىقى، چىش مىلكى قاناش قاتارلىق كېسەللىكلەرگىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ياڭاق

(جەۋز)

JUGLANS REGIAL 核桃

148-رەسىم. ياڭاق

تونۇش بۇ، بىر خىل يوغان دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى كەڭ، بىر ئاز ئۇزۇنچاق بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ 3 قەۋەت پوستى بولۇپ، 1-قەۋىتى كۆك قېلىن، تەمى قېرىق، بىر ئاز ئاچچىق، خام ۋاقتىدا يۇمشاقراق بولۇپ قورۇغاندىن كېيىن ياغاچتەك قاتتىقلىشىدۇ. 2-پوستى بۇغداي رەڭلىك، قاتتىق بولىدۇ. بىر-بىرىگە چاپلىشاڭغۇ ئىككى پارچىدۇر. 3-پوستى مېغىز ئۇستىدىكى نېپىز پوستىدۇر. مېغىزنىڭ رەڭگى ئاق، ياغلىق.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، 1-دەرىجىدە قۇرۇق. قانچىكى يېڭى بولسا قۇرۇق ئىسسىقلىقى ئازراق بولىدۇ. كونىراپ قۇرۇغانسېرى قۇرۇقلۇقى، ئىسسىقلىقى كۆپ بولىدۇ.

خۇسۇسىيتى تەبئىتىنى يۇمشىتىش، يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىش، باھنى، تۇخۇمنى، رەئىس ئەزانى قۇۋۇتلەش، بولۇپمۇ مېڭىنى قۇۋۇتلەش، ئىچكى سەزگۈ ئەزالىرىنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ياڭاقتىن 40 گرامنى ئەنجۇر بىلەن ئېزىپ يېسە تەبئىتىنى يۇمشىتىدۇ. تەنها ئۆزىنى ناشتىدا يېسە ئاسان قۇستۇرىدۇ. قورۇپ پوستى بىلەن يېسە، سوغۇق ھاۋادىن بولغان يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەنزىروت بىلەن يېسە، ئەنزىروتنىڭ زەھەرىنى توسىدۇ. مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. قائىدە بويىچە بالادۇر بىلەن يېسە، بالادۇرنىڭ زەھەرىنى توسىدۇ.

ئەنجۇر، سۇزاپ بىلەن قوشۇپ يېسە، ھەر تۈرلۈك زەھەرلەرنىڭ زەھەرىنى توسىدۇ. پوستى بىلەن كۆيدۈرۈپ 4 گرامنى مۇرتنىڭ رۇبى بىلەن يېسە، بۇۋاسىرنىڭ قېنىنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە ئېزىپ كۆزگە چاپسا ياكى سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆز قوتۇرلۇقى، كۆزنىڭ قاراڭغۇلىشىشى ۋە ياشاڭغىرىشى

ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېغىزىنى كۆيدۈرۈپ ئېزىپ شاراب بىلەن ھەمەل قىلسا، ئادەتتىن تاشقىرى كېلىدىغان ھەيزىنىڭ قېنىنى توسىدۇ. ياڭاقنى ئېزىپ ھەسەل، پىياز، تۇزلار بىلەن غالجىر ئىت چىشلىگەن جايغا چاپسا ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. گېرمانى زىرە بىلەن ۋە ھەسەل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ پالەچ بولغان كىشىنىڭ بېشىغا ۋە بەدەنلىرىگە چاپسا، سوغۇقتىن بولغان مۇپاسىل ئاغرىقلىرىغا چاپسا ياكى سوغۇقتىن بولغان بەلغەم خاراكتېرلىك كونا تەپ كېشىلەرنىڭ بەدىنىگە چاپسا، ئاندىن ھاممامدا ياكى ئاپتاپتا، ئىسسىق ئۆيدە ئىسسىق كۆرپىنىڭ ئۈستىدە ئاغرىق تەرىپىنى تۆپىگە قىلىپ (ئەگەر ئاغرىق ئىككى ياندا بولسا، ئوڭدىسىغا يېتىپ) ئىسسىق چۈمكۈنۈپ، تەرلەپ (سوغۇق ھاۋادىن، سوغۇق سۇدىن ساقلانسا)، مۇشۇ تەرىقىدە بىر ئىككى قېتىم داۋاملاشتۇرسا، يۇقىرىدا ئېيتىلغان كېسەللەر يوقىلىدۇ. بۇنىڭ ھۆلىنى ئېزىپ چاپسا، زەربە يەتكەن جايىنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. ھۆل ياڭاقنىڭ مېغىزىنى يۇزگە سۈركىسە، يۇزدىكى قارا داغلارنى ۋە قورۇقنى يوقىتىدۇ. چايناپ ناشتىدا چاپسا، كېچىك بالىلاردىكى تەمرەتكە، سەۋدا خاراكتېرلىك ئىششىقلارنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ كونىسىنى ناشتىدا چايناپ چاپسا، پەينىك تولغىشپ قېلىشى، پۇتنىڭ ئالقىنىدىكى پەينىك سوغۇقتىن، قورۇقلۇقتىن يىغىلىپ قېلىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كونا ياڭاق مېغىزىنى كۆيدۈرۈپ زەپتى بىلەن باشقا چاپسا، باشىنىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرىنى داۋالايدۇ. ياڭاق مۇرابباسىنى مۇۋاپىق ھالدا ھەسەل بىلەن يېسە، بۆرەكنى سەمرىتىدۇ. باھنى قوزغايدۇ. ئىچنى يۇمشىتىدۇ، ئۇچەينى قۇۋۇەتلەيدۇ. ياڭاقنى سىركىگە چىلاپ قورۇتۇپ يېسە، ئاشقازىنى ئاجىز كىشىلەر ئۇچۇن ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ. ياڭاقنىڭ يېلىمىنى يامان يېرىڭلىق چاقىلارغا چاپسا ياكى ئېزىپ ئاغرىق چىشقا قويسا مەنپەئەت قىلىدۇ. ياڭاق پوستىنىڭ ئۇسارىسىنى ئانار روۋېسى بىلەن قاينىتىپ، قويۇلغاندا ئېلىپ، گالىنىڭ ئىچىدىكى ئىششىقلارغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ. پوستىنى سۇ بىلەن قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، چىشنىڭ تۇۋىدىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ، چىشنى چىڭىتىدۇ. ئىككىنچى پوستىنى ئېزىپ ھۆل جاراھەتلەرگە سەپسە جاراھەتلەرنى قورۇتىدۇ. ياڭاقنىڭ ھۆل تاشقى پوستىنى ئېزىپ، ئۇستىگە تۆمۇر پوقىنى ئېزىپ سېلىپ، ھەر كۈنى قوچۇپ تۇرۇپ 20～10 كۈن قويسا ئوبدان خوزاپ بولىدۇ. قائىدە بويىچە تۆمۇر پوقى ۋە سىركە بىلەن قاينىتىپ بىر ھەپتە ئاپتاپتا قويۇپ قوچۇپ تۇرسا، ئاۋۋالقى نۇسخىدىنمۇ ياخشىراق خۇزاپ بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 12 گرامدىن 24 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ھەببەتۇلخۇزرا ياكى چىلغوزا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى ئانار سۇيى ئىچىش.

تەركىبى 15.5% ئاقسىل، 63.2% ياغلىق ماي، 10.4% قەنت ماددىسى، 1.5% كۈل ماددىسى (ماگنېزىيە، مارگانىس، كالتسىي فوسفات ۋە تۆمۇر ماددىلىرى)، ۋىتامىن A، G، C، E قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

جۈپلىگى تېپابتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى مۇتىدىل.

خۇسۇسىيىتى قانىنى ياخشىلاش، بەلغەم بوشىتىش، ئەزالارنى كۈچەيتىش، ھەر خىل جاراھەت ۋە چاچ چۈشۈشلەرنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئوزۇقلاندۇرغۇچى تال ھەم بۆرەكنى كۈچەيتكۈچى، ئۆپكىنى ھۆللەندۇرگۈچى، يۆتەل پەسەيتكۈچى، ئىششىق ياندۇرغۇچى، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئاساسەن ياڭاق مېغىزى بىلەن سوغۇقتىن بولغان يۆتەل، بەل-پۇتلارنىڭ ئاغرىقلىرى، قەۋزىيەت، مەنىي تۇتالماسلىق، جىنسىي ئاجىزلىقلار داۋالىنىدۇ. ئۇزاق يەپ بەرسە چاچنى قارايتىدۇ، مىشەك گۆشلەرنى ھۆللەندۇرىدۇ.

ياڭاق يېغى ئىچنى يۇمشىتىشقا، قاپاق ئۇرۇقىدەك مەددىنى چۈشۈرۈشكە، سىرتتىن قىچىشقاق، تاز، ئۇششۇك يارىلىرىنى ۋە قولتۇق تەرلەپ سېسىشلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ياڭاق دەرىخىنىڭ يوپۇرمىقىنى ئىچكۈزۈش ئارقىلىق ئاغزىدىن شال ئېقىپ تۇرغۇچىلار داۋالىنىدۇ.

يوپۇرمىقىنى سىقىپ چىقىرىلغان سۇيى بىلەن ياش بېزىنىڭ يالليۇغلىنىشىدىن بولغان كۆز كېسىلىدە كۆز تېڭىلىدۇ.

ياڭاق شاكىلى ئىچىدىكى توسقۇچ پەردىلەر چاچىنى بويايدىغان ماددا ۋە سىفىلىسكە ئوخشاش كېسەللەردە قاننى تازىلىغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

پىشمىغان ياڭاق كۆك پوستىنىڭ قاينىتىلمىسى بىلەن چاچ يۇيۇلىدۇ ۋە تەمرەتكىلەر داۋالىنىدۇ.

مىقدارى كۈندە 20～10 گرامنى قاينىتىپ، ھەب ياساپ ياكى خام ھالدا يېيىشكە بېرىلىدۇ.

قوشۇمچە دوختۇرلار ئىچ ئۆتكۈنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ كۆمۈرى (كاربون ئاكتىۋا-تۇس) ياڭاقنىڭ قاتتىق شاكىلىنى كۆيدۈرۈپ سوقۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئىچ سۇرۇش، بولۇپمۇ قورساق كۆپۈشتە ئۈنۈمى ياخشى، بىر قېتىمدا 2～0.5 گرامغىچە ئىچىش مۇمكىن.

ياقۇت

RUBINUS 红宝石

تونۇش بۇ مەدەن تاشلارنىڭ بىر خىلى بولۇپ، خەلق ئارىسىدا چوڭ قىممەتلىك تاشتۇر. رەڭگى خىلمۇخىل. يەنى قىزىل، سېرىق، كۆك، يېشىل، ئاق بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى بەك قىزىل ئانارنىڭ دانىسىغا ئوخشاش جۇلالىق، سۈزۈك، قاتتىق، داغسىز، تومۇرسىز بولغىنىدۇر. بۇنىڭ پارچىسى قانچە چوڭ، چىرايلىق بولسا مۆتىۋەر، قىممەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئىسسىق پاردىن، تۇتۇندىن، پاردىن، ياغدىن ساقلاش كېرەك. چۈنكى بۇ نەرسىلەر ياقۇتقا تەگسە بۇزۇلىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق-سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، ئەمما 2-دەرىجىدە قۇرۇق، سېرىقى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

بۇنىڭ ئاسمان رەڭلىكى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. ئاق رەڭلىكى ئىسسىق-سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل. 2-نىڭ ئاۋۇلىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنىڭ 3 گرامنى تېببىي قائىدە بويىچە ئىچسە، يىقىلما كېسەللىكى ئۈچۈن، ۋەسۋاس، نېرۋا، ۋابا، قورساقتا ئۈيۈپ قالغان قاننى يۇمشىتىش ئۈچۈن، ئېغىزدىن كېلىدىغان قاننى توختىتىش، زەھەرلەرنى پەسەيتىش، ۋابا خاراكتېرلىك بۇزۇق ھاۋانىڭ تەسىرىنى يوقىتىش، قاننى تازىلاش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەبىئىي قىزىقلىقنى، ھاياتلىققا كېرەك بولىدىغان ماددىلارنىڭ قۇۋۋىتىنى ساقلايدۇ. بۇنى سۇرمە قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. كۆزنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.3 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى يەشپ ۋە ئالتۇن.

ياقۇتنىڭ تۈرى ئىنتايىن كۆپ. پەقەت ئانار دانىسىدەك قىزىل ياقۇتنىڭ ئۆزىلا ئىچىدىكى خىمىيىۋى ماددىلارنىڭ تۈر ھەم نىسبىتىگە قاراپ، كالتىسىي ئالىيۇمىنلىق قىزىل ياقۇت-گراسسۇلت دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىلنىڭ رەڭگى سېرىق، يېشىل، ئاق ۋە خورما رەڭ بولۇش مۇمكىن. بۇ تۈرىگە سوكسىنىت، رامونزوۋىت دېگەنلەر كىرىدۇ.

ماگنېزىيە-ئالىيۇمىنلىق قىزىل ياقۇت-پروپى دېيىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە كۆپ قىرلىق، سۈزۈك بولغىنى قىزىل ياقۇت- RUBINUS بولىدۇ. ئۇندىن تاشقىرى، ئالماندىت، رودولىت، سپېسسائىتىت، ئاندىرادىت، توپوزولىت ۋە باشقا نۇرغۇن تۈرلىرى بار. ئۇلارنىڭ تەركىبىدە تۆمۈر-ئالىيۇمىن، تۆمۈر-خروم، مارگانتىس خروم قاتارلىق ماددىلار بار. ياقۇتنىڭ يېشىل ۋە باشقا خىللىرىنىڭ تۈرلىرىمۇ ناھايىتى نۇرغۇن، جۇڭگىيە تېبابەتتىدە بۇنىڭ ئورنىغا كۆپرەك ھېقىق ئىشلىتىلىدۇ.

ياۋا ئامۇت

(كۇمۇسرابەررى)

CRATAEGUS PINNATIFIDA 山梨

149-رەسىم. ياۋا ئامۇت

تونۇش بۇنىڭ دەرىخى رەسمىي ئامۇتنىڭكىدىن كىچىكرەك ۋە قىسقىراق بولىدۇ. بۇنىڭ مېۋىسى ناھايىتى كىچىك، سۈيى يوق، قېرىق، گىچ-گىچ بولىدۇ.

چېقىش ئورنى جاڭگاللاردا بولىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ قاتۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قۇرۇقىنى سوقۇپ سۇغۇپ قىلىپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىسە، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ ھۆل جاراھەتلەرگە سېپىلسا، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇپ، گۆش ئۇندۇرىدۇ. ياۋا ئامۇتنىڭ ياغىچىنى كۆيدۈرۈپ خۇنىنىڭ زىيادىلىكىدىن گېلى بوغۇلغان كىشىگە بېرىلسە، پۈتۈرىنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇپ، گالىنى ئاچىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى مۇۋاپىق ھالدا ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار پەينى بوشىتىدۇ. قۇلۇنجى پەيدا قىلىدۇ. سۇددە پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل ۋە خۇشبۇي ئىسسىق دورىلار.

تەركىبى مېۋىسى 10% قەنت، لىمون كىسلاتاسى، تانىن كىسلاتاسى، ۋىتامىن C تۇتىدۇ.

ئاشقازاننى كۈچەيتىپ، تاماق ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، ئىسسىق ئۆتۈشنى قايتۇرۇش، ئىچ توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

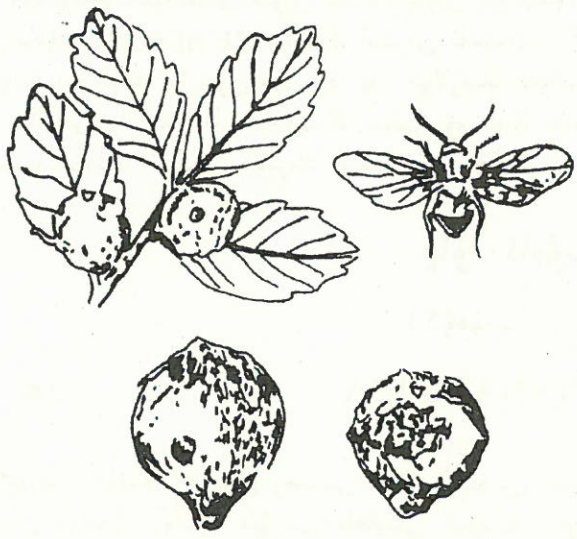
ياۋا موزا

(بەللۇت)

GALLA TURTICI (GALLA HALEPENSIS) 没食子

تونۇش بۇ تاغنىڭ تاشلىق يەرلىرىدە ئۆسۈدىغان بىر خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، ئۇزۇنچاق سوقا چىلانغا ئوخشاش، رەڭگى جۇيۇز رەڭ ھەم نوقۇت رەڭدە، ئۈستىدە نېپىز شاكىلى ئىچىدە مېغىزى

بار. مېغىزىنىڭ رەڭگى ئاق ھەم قارا بولىدۇ. تەـ
مى تاتلىق پىندۇقتا ئوخشايدۇ. بۇ 2 خىل
بولۇپ، ئۇزۇنچاق، يۇمىلاق. ئۇزۇنچىقى تاتـ
لىق بولىدۇ، بۇنى شايى بەللۇت دەيمىز. يەنە
بىرى پىندۇقتا ئوخشاش يۇمىلاق بولۇپ، تەـ
مى ئاچچىق بولىدۇ. ئۇ بەللۇت دېيىلىدۇ.
ئومۇمەن بۇ، مېۋە بېرىدىغان دەرەخ مېۋىسـ
دۇر. ئۇ دەرەخ بىر يىلى بەللۇت مېۋىسى،
يەنە بىر يىلى موزىغا ئوخشاش ئۇششاق مېۋە
بېرىدۇ. بىزنىڭ ئىشلىتىدىغىنىمىز بەللۇت ئۇـ
زى. بۇ دەرەخ بەكمۇ چوڭ يوغان بولۇپ،
پىستە دەرىخىگە ئوخشاش.

150-رەسىم، ياۋا موزا

چىقىش ئورنى ئوتتۇرا دېڭىز بويىدىكى كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلى، ئەرەبىستان ۋە ھىندىستانلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى تاتلىق شايى بەللۇت ئاۋۋالقى دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق. ئاچچىق بەللۇت 3-دەرىجىنىڭ ئەۋۋالىدا قۇرۇق. موزا ئورنىغا ئىشلەيدۇ. قابىز (ئىچ قاتۇرغۇچى) دورا ھېسابلىنىدۇ.

خۇسۇسىيتى قان توختىتىش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، ئوزۇق بولۇش خۇسۇسىيەتىگە ئىگە.

ئورۇنباسارى ئانار گۈلى، ئانار پوستى، ھەببۇلئاس ئۇرۇقى بىر ھەسسە، خورنوپ بىر ھەسسە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كونا ئۇچەي كېسەللىكلىرىگە، ئاشقازان كېسەللىكلىرىگە، ئۆپكە، يۇرەك كېسەللىرىگە، نېرۋا كېسەللىرىگە بېرىلىدۇ. شۇنداقلا ئىچنى توختىتىش، قان توختىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىمىز. سۇيدۇك كەلمەيدىغان كېسەللەرگە كۆيدۇرۇپ ئىچۇرۇلسە، سۇيدۇكنى كەلتۇرىدۇ. توڭگۈز يېغى، بەللۇت ۋە توزنى مۇرەككەپ خېمىر قىلىپ ھەر خىل ئىششقىلارغا چاپسا ئىششقىنى ياندۇرىدۇ. كۆيدۇرۇپ ئېغىزغا چىققان ھەر خىل جاراھەتلەرگە سېپىلسا ھەم پۇتمىگەن جاراھەتلەرگە سەپسە پۇتتۇرىدۇ. رېھىمگە ھەمەل قىلسا سۈينى تارتىدۇ. بەللۇت بىر ھەسسە، كۇندۇردىن يېرىم ھەسسە، زەيتۇن يېغىدىن يېرىم ھەسسە قوشۇپ ئارىلاشتۇرۇپ دائىم يېيىشكە ئادەتلەنسە، ئىدرانىڭ تولا كەلگەنلىكىگە ھەم سىيگەكلەرگە، ئىمساك تۇتماسلىققا پايدا قىلىدۇ. ھەر خىل ئەسۇلەرگە چېپىلسا، ئەسۇلەرنى ياندۇرىدۇ. قۇرۇق سوغۇق مىزاج كىشلەر تولاراق يېسە، باش ئاغرىقى، سەۋدا ۋە بەزىدە توسالغۇلارنى پەيدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامدىن 60 گرامغىچە بېرىلىپ، 5～1 ياشلىقلارغا 8～4 گرامغىچە، 10～5 ياشلىقلارغا 8 دىن 15 گرامغىچە، 15～10 ياشلىقلارغا 15 تىن 30 گرامغىچە، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 50 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورىنى كۆپ يېسە، ئىدرانى تۇتۇپ قويىدۇ، گالىنىڭ كانالىلىرىنى تارايتىش بىلەن ئاۋاز چىقارمايدۇ. ئۇنىنى سىقىپ يۇقىرىدىكى باش ئاغرىش، سەۋدا پەيدا قىلىدىغان ئەھۋاللار يۈز بەرسە قەنت، سىركەنجۇبىل ئىچىرۇلسە دەپئى قىلىدۇ.

تەركىبى تانىن 60%، ئاتسىدۇم گاللىكوم 20%، ئۇپىزا كىسلاتاسى (ئىللاگىك كىسلاتاسى)، گلۇكوزا، كراخمال ۋە كۇل ماددىلىرىدىن ئىبارەت.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى ئىسسىق، ئازراق قېرىق ۋە قورۇۋالىدىغان تەمگە ئىگە.

خۇسۇسىيتى مەنىنى توختىتىش، ئىچنى قاتۇرۇش، تەر ۋە قان توختىتىش خۇسۇسىيتى بار.

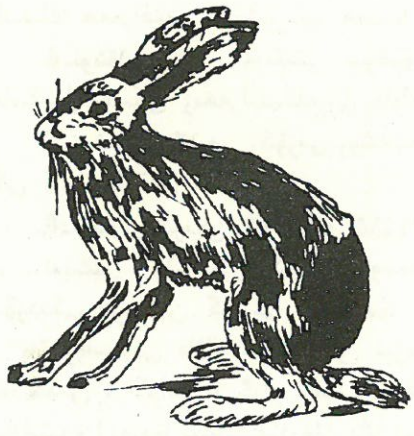
ئۇزاق داۋام قىلغان قانلىق، قانسىز ئىچ سۇرۇشلەردە، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، مەنىي تۇتالماسلىق، كۆپ تەرلەشلەردە ئىچىشكە بېرىلىدۇ. سىرتقى تەرەپكە سوقۇپ تالقانلاپ تەر كۆپ چىقىدىغان جايلارغا سېپىلىدۇ ۋە كېسىلگەن يارىلارغا سەپسە قان توختىتىدۇ.

ھازىرقى زامان مېدىتسىنىسىدا قورۇغۇچى دورا سۈپىتىدە سوزۇلما خاراكتېرلىك ئىچى سۇرۇش، دېزىنتېرىيە، بالىلارنىڭ ئىچى ئۆتۈش، كۆپ تەرلەش، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، مەنىي تۇتالماسلىق، كونا بىرونخىت، كۆپ بەلغەملىك يۆتەل، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇشلاردا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقى تەرەپكە يارىلاردىن ئېقىۋاتقان قاننى توختىتىش ئۈچۈن، خرونىك كېسەللەرگە بېرىلىدۇ. سانائەتتە ئاتسىدۇم تانىنكۇم ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ. 12～6 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ (بىر كۈندە 3 قېتىمغا بۆلۈپ)، ياكى 4～2 گرامنى سوقۇپ پاراشوك ھالدا بېرىلىدۇ.

ياۋا توشقان

(ئەرنەپ)

LEPUS 野兔

151-رەسىم. ياۋا توشقان

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر ھايۋانلاردىن بولۇپ، چوڭ-لۇقى مۇشۈكتەك، تۈكلىرى بەك يۇمشاق، قۇلىقى ئۇزۇن، شۇنىڭ ئۈچۈن خەرگۈش (ئېشەك قۇلاق) دەپ ئاتىلىدۇ. كەينى پۇتى ئۇزۇن، ئالدى پۇتى قىسقا بولىدۇ. بۇنىڭ رەڭگى ئاق، قارا، توپاراق ۋە ئالا-بۇلماچ بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە ھۆل.

خۇسۇسىيتى تۈتقاقلىق كېسەل، پالەچ، لەقۋا، يۈرەك قوزغىلىش، ئەزا تىترەش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىش، سوغۇقتىن بولغان پەي كېسەللىكلىرىنى يوقىتىش، سۈيدۈك تۇتالماسلىقنى داۋالاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى توشقان گۆشىنى دارچىن، قارىمۇچ، سەئىتەر، قىچا، سىرىقچېچەك ئۇرۇقى قاتارلىق دورىلار بىلەن كاۋاپ قىلىپ يېسە، پالەچ، لەقۋا، ئەزالارنىڭ بوشاشقانلىقى، تۈيغۇسىزلىقى، تىترىشى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سوغۇقتىن بولغان پەي ئاغرىقى ۋە مۇپاسىل ئاغرىقلىرىنى يوقىتىدۇ. سىيىپ ياتىدىغان كىشىلەرنىڭ سۈيدۈكىنى تۇتىدۇ (قۇرۇق يېسىمۇ يۇقىرىقى تەسىرلەرنى بېرىدۇ). پەنەرمايىسىدىن (ئوغۇز سۈتىدىن) بىر ئازنى كىچىك بالىلارغا يېدۈرۈلسە، دۆلىنىش، ئۇخلاۋېتىپ قورقۇپ ئويغىنىپ كېتىشنى داۋالايدۇ (لېكىن بۇنى يېدۈرۈلىدىغان بالىنىڭ ئاشقازىنىدا ئەمگەن سۈتى بولماسلىقى كېرەك. سۈت سىڭىپ بولغاندىن كېيىن يېدۈرۈلىدۇ. چۈنكى سۈتىنىڭ ئۈستىگە يېدۈرسە سۈتنى توڭلىتىپ قويىدۇ). توشقان ئۆتىنى زەيتۇن يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ يېگى قىزىق ھالدا يۇتۇۋەتسە، يۇقىرىغا تىنىش، ھۆمۈدەش كېسىلى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېڭىسىنى قورۇپ، ئەزالىرى تىترەيدىغان كىشىلەرگە بەرسە مەنپەئەت قىلىدۇ. مېڭىسىنى كىچىك بالىلارنىڭ تامغاق ۋە چىشلىرىغا سۈركەپ قويۇلسا، چىشنىڭ ئوگاي ۋە پات چىقىشىغا ياردەم بېرىدۇ. توشقان مېڭىسىدىن 2 گرامنى 7 كۈنگىچە يېگى سېغىلغان سۈت بىلەن ئىچسە، چاچنىڭ پات ئاقىرىپ كېتىشنى

توسىدۇ. قېننىنى قىزىق ھالدا بەدەنگە چاپسا، قارا داغنى، باشقا چىققان ئۇششاق مودۇرلارنى يوقىتىدۇ. باشنىڭ كونا ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. توشقان قېننىنى قوروپ يېسە، ئۇچەيدىكى يېرىڭلىق جاراھەتلەر ۋە ئىچ ئۆتىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، زەھەرلەرنىڭ تەسىرىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كاسنە، سىركە، ئاچچىق ئانار ۋە قېتىق.

جۈپلەپ تېپىلىدىغان ئىشلىتىلىشى جۈپلەپ تېپىلىدىغان گۆشى، تېرىسى، قېنى، سۆڭىكى، يۈڭى، تېزەكلىرى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

1-توشقان گۆشى تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇەتلەيدۇ تەسىرىگە ئىگە. توشقان گۆشى تالنى كۈچلەندۈرىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. مۇۋاپىق ئۇسۇلدا پىشۇرۇپ يېسە، قانىنىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىدۇ. ئىسسىقلىق زەھەرلەرنى قايتۇرىدۇ، ئىچنى يۇمشىتىدۇ (ئەمما داۋاملىق يەپ يۈرسە، ھەتتا چوڭ تەرەتنى تۇتالماس قىلىپ قويىدۇ). جۈجىلارنىڭ نەزىرىدە، كۆز ۋاقتىدىكى توشقان گۆشى پايدىلىق بولىدۇ.

2-توشقان يۈڭى كۆيدۈرۈپ كۆيگەن جاراھەتلەرگە سېپىلسا ساقايتىدۇ. توشقان يۈڭىنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ئىچكۈزسە، ئايالالارنىڭ سۈيدۈكىنى راۋان قىلىدۇ.

3-توشقان تېرىسى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى ھاراق بىلەن ئىچكۈزسە، قېيىن تۇغۇتنى ئاسان قىلىدۇ ۋە بالىنىڭ ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ ھەمدە ئايالالارنىڭ ھەيز كېسىلىنى، ئاق خۇن كېسىلىنى داۋالايدۇ.

4-توشقان قېنى تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز. قاننى سوۋۇتۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىنى تولۇقلايدۇ. ھاملىدارلىقتىكى زەھەرلىنىشلەرنى داۋالايدۇ، تۇغۇتنى تېزلەشتۈرۈپ ئوڭايلاشتۇرىدۇ.

5-توشقان جىگىرى كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ. باش قېيىش، كۆز خىرەلىشىشلەرنى داۋالايدۇ، جىگەردىكى ئىسسىقلىقنى ئالىدۇ.

6-توشقان تېزىكى 望月砂 FAECES LEPORUM

تەبىئىتى مۆتىدىل، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، مەددە قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ، بوۋاسىرنى داۋالايدۇ. كۆزدىكى ئۆسكەن گۆشنى يوقىتىدۇ.

بوۋاسىرنى داۋالاشتا توشقان تېزىكىنى ئاستا ئوتتا قىزىتىپ سېرىق ھالغا كەلتۈرۈپ، ھەر قېتىمدا ئۇنىڭدىن 4 گرامغا 1 گرام مەستىكى قوشۇپ ناشتىدا قىزىتىلغان ھاراق بىلەن 3 كۈن ئىچىپ بېرىلسە ساقايتىدۇ (دورىغا ئىشلىتىلىدىغان ياۋا توشقان تېزىكىنى يېغىپ قۇرۇتۇش قائىدىسى: 9-،11-ئايلار ئارىلىقىدا چۆپلەر ئورۇلغاندىن كېيىن ئاشكارا بولۇپ چىقىدۇ. ئۇلارنى يىغىۋېلىپ، ئوت-چۆپ، قۇم، توپىلاردىن تازىلاپ قۇرۇتۇپ ئىشلىنىدۇ).

7. توشقان سۆڭىكى كۆكرەكتىكى ھارارەتنى ئېلىپ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ. ئۇنى ئادەتتە قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىش كېرەك. مەشھۇر ھۆكۈما لى شىجىڭنىڭ يېزىشچە: سۆڭەكنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ۋابا (خولېرا) كېسىلىدىكى ئىچ سۇرۇشنى، قۇسۇشنى توختىتىدۇ. توشقان سۆڭىكى بىلەن شال ئۇندۇرمىسى قوشۇپ قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، سۈيدۈك تۇتالماسلىقنى داۋالاشتا ئوبدان ئۇنۇم بېرىدۇ.

8. توشقان مېڭىسى (ئوۋ قىلىپ تۇتقان تىرىك ھالدىكىسىدىن ئېلىنغان مېڭىسى ئوبدان بولىدۇ) ئاساسەن ئۇششۇك جاراھەتلىرىنى داۋالايدۇ. قەدىمكى كىتابلاردا يېزىلىشچە، توشقان مېڭىسىنى يىلىك بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق گاسلىقىنى داۋالايدۇ. لى شىجىڭنىڭ يېزىشچە توشقان مېڭىسى تۇغۇتنى تېزلىتىپ، تۇغۇشنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

يۇلغۇن مېۋىسى

(سەمەرە تۇل ئەسلى)

SEMENA TAMARIX CHINENSIS 椰柳子

تونۇش بۇ بىر خىل كىچىك يۇلغۇننىڭ مېۋىسى بولۇپ، پارسچىدا «گەزبار» دەپ ئاتىلىدۇ. مېۋىنىڭ چوڭلۇقى نوقۇتتىن بىر ئاز چوڭراق، 3 قىرلىق ئەمەس.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە سوغۇق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ قاتۇرۇش، ئىغىزدىن ۋە بالياتقۇدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇلغۇننىڭ 30 گرامىنى 400 گرام سۇدا 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ، مۇۋاپىق هالدا ئىچكۈزۈلسە، كىچىك بالىلارنىڭ سېسىق هۆللۇكلىرىنى تازىلايدۇ. دۆ چاققان بولسا زەهىرىنى پەسەيتىدۇ. هۆل قوتۇر چاقىنى يوقىتىدۇ. شېكەر بىلەن ئىچسە، هۆمۈدەش، يۆتەل، جىگەرنىڭ ۋە ئىچ ئەزالارنىڭ ئاجىزلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇزنىڭ سېرىقلىقىنى، بالياتقۇ هۆللۇكىنى، گۆشخور چاقىنى، قىچىشقاقنى، مەقئەت كېسەللىكلىرىنى، يىرىڭلىق چاقىلارنى يوقىتىدۇ (مەيلى ئىچسۇن، مەيلى چاپسۇن). بۇنىڭ سۇيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، چىشقا قۇرت چۈشۈشنى توسىدۇ ۋە چىشنىڭ تۆشۈلىرىنى چىڭىتىدۇ. بۇنى بىر كېچە-كۈندۈز سۇغا چىلاپ ياكى سۇدا قاينىتىپ كۆزگە تېمىتسا، كىرپىكلەرنى قۇۋۇتلەيدۇ، كۆزگە چۈشۈدىغان ماددىلارنى توسىدۇ، كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۇتلەيدۇ، كۆزنىڭ ياشاڭغىرىشى، جىيەكلەرنىڭ قىزىرىپ ئىششىپ قېلىشى ۋە قىچىشىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بولۇپمۇ گۈلاب سۇيىگە چىلاپ تېمىتىلسا ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. ئۆزىدىن مۇۋاپىق هالدا ئىچسە، بالياتقۇدىن، ئىغىزدىن كېلىدىغان قاننى، كونا ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىدۇ، ئۆپكىنىڭ جاراهىتىنى ياخشىلايدۇ. ئۆزىنى يۇمشاق ئېزىپ جاراهەتلەرگە سەپسە، جاراهەتلەرنىڭ ئارتۇق گۆشىنى يوقىتىدۇ. قېنىنى توختىتىدۇ. ئېزىپ يۇزىگە چاپسا، يۇزنىڭ رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ بالياتقۇ ئاغزىغا قويسا هۆللۇكىنى قۇرۇتىدۇ. يۇلغۇن مېۋىسىنى سۇ ۋە سىركىدە قاينىتىپ ئېزىپ تاڭسا، تال كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەندەل ۋە ئەمەن بىلەن قاينىتىپ سۇيىگە شېكەر قوشۇپ قىيام قاينىتىپ ئىچسە، تالىنىڭ توسالغۇ ۋە ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ، ئىشتىهانى، پەيلەرنى قۇۋۇتلەيدۇ، هاردۇقنى چىقىرىدۇ. ئاشقازاندىكى بۇزۇق هۆللۇكلەرنى تازىلايدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئۆزىدىن ئەهۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى موزا ۋە ئانارنىڭ ئىچىدىكى ئېتى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا زەهەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى دوغ (قېتىق بىلەن سۇ ئارىلاشمىسى).

تەركىبى يۇلغۇن مېۋىسىنىڭ تەركىبى ئېنىق ئەمەس. يۇلغۇننىڭ ياز، كۈز كۈنلىرى يىغىۋېلىنغان ئۇششاق شاخ ۋە يوپۇرماقلىرىنىڭ تەركىبىدە ياغ ۋە تانىن، سېرىق پىگمېنت تۇتىدۇ.

جۈڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، زەهەرسىز.

خۇسۇسىيتى ئەسۇللەرنى سىرتقا تەپتۇرۇش، زەهەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئاساسەن قىزىل

كېسىلىدە ئەسۇە سىرتقا تەپمىگەن چاغلاردا يۇلغۇن يوپۇرماقلىرىنى گىلاس ئۇچكىسى بىلەن بىللە قاينىتىپ بالىنىڭ بەدىنىنى يۇسا، قىزىلىنى سىرتقا تەپتۇرىدۇ (لېكىن باش، كۆزىنى يۇماسلىق ۋە كېچىدە ئىشلەتمەسلىك لازىم). شۇنىڭدەك بالىلارغا قىزىل يۇقۇپ ۋاقتىدا ئەسۇە كۆرۈنمەي، نەپىسى قىسىلىپ، يۆتەل ۋە بىئارامىلىق يۈز بەرگەندە، يۇلغۇننىڭ قۇرۇق يوپۇرمىقىنى سوقۇپ، 4 مىسقال (12.4 گرام) بىر قېتىمدىلا ئىچكۈزۈلىدۇ. ھاراقنى كۆپ ئىچىپ ئاغرىپ قالغانلارغا يۇلغۇن يوپۇرمىقىنى سوقۇپ ھەر قېتىمدا بىر مىسقال (3.1 گرامنى) ئىسسىتىلغان ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلسە، مەسلىك زەھەرلىنىشنى تارقىتىدۇ.

يۇلغۇننىڭ سۇيىنى باشقىلار بىلەن قوشۇپ تەرلىتىدىغان دورا قىلىپ ئىشلىتىش مۇمكىن، يۇلغۇننىڭ سۇتى بىلەن سىرىق چاقىلار داۋالىنىدۇ. قىزىل كېسىلىدىن كېيىن ئىچى سۇرگەن بالىلارغا يۇلغۇن يوپۇرمىقىنى سوقۇپ شېكەر قوشۇپ ببرىلسە ئىچنى توختىتىدۇ.

يۇلغۇن

(تەرفا)

TAMARIX TREE

椰柳

152-رەسىم. يۇلغۇن

تونۇش بۇ بىر خىل ياۋا دەرەخ بولۇپ، 4 خىلغا بۆلىنىدۇ:

1-خىلىنىڭ دەرىخى چوڭ، يوپۇرمىقى قارىغاينىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بۇنىڭ مېۋىسى بىر ئاز تاتلىق.

2-خىلىنىڭ دەرىخىمۇ چوڭ بولۇپ، شەكلى بۇزغۇنغا ئوخشايدۇ، بۇنىڭ مېۋىسى بولمايدۇ. 3-خىلىنىڭ دەرىخى كىچىك، يوپۇرماقلىرى ئاز، گۈلى ئاق قىزىل تەرەپكە مايىل، باشىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ھەسەل ھەرىسى بۇنىڭ گۈلىنى ياخشى كۆرىدۇ. 4-خىلىنىڭ گۈلى بولمايدۇ. گۈللىمەستىن مېۋە بېرىدۇ. مېۋىسى كەندىرنىڭ دانىسىغا ئوخشايدۇ. رەڭگى قىزىل، كۆك تەرەپكە مايىل، بۇنىڭ مېۋىسىنى بوياقچىلار ئىشلىتىدۇ. ئۇنى «يۇلغۇن داۋاسى» دەيدۇ.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسيتى ئىچ قاتۇرۇش، تارقىتىش خۇسۇسيىتىگە ئىگە. بىر ئاز قۇرۇتۇش قۇۋۇتىمۇ بار.

ئىشلىتىلىش ئورنى يىلتىزى زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، تالىنىڭ زەھەرلىك ئىششىق توسالغۇلىرىدىن بولغان ماخاۋ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، ئۆت ئاجىزلىقىدىن، سەپرانىڭ ئۆتىتە توختاپ قالغانلىقىدىن پەيدا بولغان سېرىقكېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇلغۇن يىلتىزىدىن 240 گرامنى ھەر كۇنى قاينىتىپ سۇيىنى ئىچسە، جىگەرىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئۇچۇن، قاتتىق ئىششقلارنى ياندۇرۇش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ سۇيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، چىشنى، چىشنىڭ تۇۋۇلىرىنى چىكىتىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ قاينىتىلغان سۇيىنى ئىچسە، ئىسھالنى، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. بالىياتقۇنىڭ ھۆللۇكلىرىنى قۇرۇتىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ ئۇسارىسىنى، گۇلنىڭ ياكى ئۇرۇقىنىڭ قاينىتىلغان سۇيىنى ئىچسە، ئىششىپ قېتىپ قالغان تالىنى يۇمشىتىپ، ئەسلىي ھالىتىگە كەلتۇرىدۇ. بولۇپمۇ سىركە بىلەن ئەنجۇردە قاينىتىپ ئىچسە، ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. بۇنىڭ قاينىتىلغان سۇيىدە ئولتۇرسا، مەقئەتنىڭ، بالىياتقۇنىڭ بوۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. قاينىتىلغان سۇيى بىلەن بېشىنى يۇسا، باشنىڭ پىتلىرىنى يوقىتىدۇ. يوپۇرمىقىنى ئېزىپ سىركە بىلەن قاينىتىپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى پەسەيتىدۇ، تالىنىڭ قاتتىقلىقىنى يۇمشىتىدۇ. ئوشەق، سەكبىنەج، بىخ كەبىر، سەبرىلەر بىلەن قوشۇپ چاپسا ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. يۇلغۇن بىلەن قائىدە بويىچە ئىسسىق ئۆتكۇزسە ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. قۇرۇقىنى يۇمشاق ئېزىپ سەپسە، يىرىڭلىق چاقىلارنى، ئۆت كۆيۈكلەرنى پەيدا بولغان قاپارتقۇ چاقىلارنى قۇرۇتىدۇ.

يۇلغۇن ياغچىنى ياكى يوپۇرمىقىنى بۇي سېلىپ پۇرىسا، زۇكام ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گالدا توختاپ قالغان زۇلۇك قۇرتىنى چىقىرىدۇ. قاپارتقۇ ۋە باشقا جاراھەتلەرنىڭ ھۆللۇكىنى قۇرۇتىدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمىقىنى بۇي سېلىپ تۇتۇننى ئالسا، بوۋاسىر ۋە سۆگەللەرنىڭ دانىلىرىنى چۇشۇرىدۇ. يۇلغۇن مېۋىسىنى قائىدە بويىچە ئىشلەتسە، بوشاشقان چىشنىڭ ئۇۋۇسىنى چىكىتىدۇ. بۇزۇق ھاۋانىڭ ۋە دۆ چاققانىنىڭ زەھەرلىرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 7 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى بۇزغۇن ياكى گۇلنار.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ھەسەل.

دۇنيادا يۇلغۇن تەخمىنەن 75 تۇرلۇك بولۇپ، ئېلىمىزدە ئۇنىڭدىن 4 خىلى بار. يۇلغۇنىنىڭ قارىغاي شەكلىدە بولغىنى لاتىنچە 华北椰柳 TAMARIX JUNIPERINI ، ئاز يوپۇرماقلىق خىلى 华椰柳 TAMARIX CHINENSIS دەپ ئاتىلىدۇ. قالغان تۇرلىرى شۇلارنىڭ ئائىلىسىگە مەنسۇپ ھېسابلىنىدۇ.

تەركىبى ئۇسۇملۇك يېغى ۋە 50% ئەتراپىدا ئاشلىغۇچى ماددا تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، قۇرۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسيىتى يەلنى تارقىتىش، ئىچكى كېسەللىكنى سىرتقا تەپتۇرۇش (قىزىل ۋە چېچەك تاشمىلىرىنىڭ سىرتقا چىقىشىنى تېزلىتىش)، سۇيدۇك ھەيدەش، زەھەر قايتۇرۇش، تاماق سىڭدۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرى بار.

يوپۇرمىقى، گۇلى، ياغچى ۋە نوتا شاخلىرىنىڭ بىرىنى قاينىتىپ سۇيى بىلەن يۇيۇلسا ياكى پارلاندۇرۇلسا، قىزىلنىڭ چىقىشىنى تېزلىتىدۇ، زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ، تەرلىتىدۇ.

قورساقتا مونەك پەيدا بولۇپ قالسا، يۇلغۇننى قاينىتىپ، بىر كېچە ئۇستىنى ئوچۇق قويۇپ ئەتىسى

ناشتىدا بىر قانچە قېتىم ئىچسە، مونەكنى يۇمشىتىپ يوقىتىدۇ.

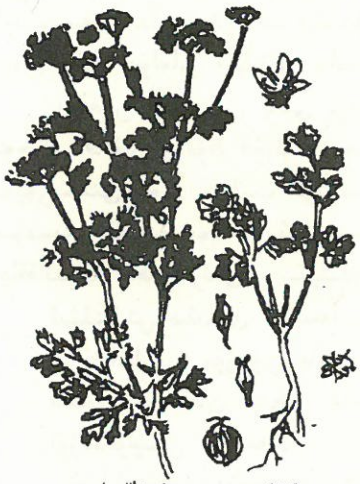
هاراقنى كۆپ ئىچىپ ئاغرىپ قالغانلارغا يۇلغۇن يوپۇرمىقىنى قۇرۇتۇپ، سوقۇپ هەر قېتىمدا بىر مىسقالنى (3.31 گرام) ئىسسىتىلغان هاراق بىلەن بېرىلىدۇ.

قىزىل چىقماي بالىنى ئازابلىسا، يۇلغۇن يوپۇرمىقى بىلەن گىلاس ئۇرۇقىنى قاينىتىپ يۇيۇلسا، تېزدىن سىرتقا تەپتۇرىدۇ (باش هەم يۇزىنى يۇماسلىق كېرەك) ياكى قىزىل چىقماي، بالا يۆتىلىپ، قىزىتمىدىن ئازابلىنىپ قىينالسا، يۇلغۇن يوپۇرمىقىنى قۇرۇتۇپ تالقانلاپ 4 مىسقال (12 گرام)نى سۇ بىلەن ئىچكۈزسىمۇ بولىدۇ.

يۇمغاقسۇت

(كەشنىز)

CORIANDRUM SATIVUM 胡葵

153-رەسىم. يۇمغاقسۇت

تونۇش بۇ بىر خىل سەي بولۇپ، بويى 20 س.م، شاخلىرى ئۇششاق، ئىنچىكە، يوپۇرمىقى يۇمىلاق بۇرجەكلىك، خۇشبۇي، تېز پۇراقلىق، گۈلى ئاق ئۇششاق، ئۇرۇقى سېرىقلىقتا مايىل. بۇ تاغنىڭ، ئۆلكىنىڭ بولىدۇ. تاغنىڭ ئۆلكىنىڭكىدىن قۇۋۋەتلىكرەك. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقلىغاندا بىر مېتىردىن ئېگىز ئۆسۈشى مۇمكىن. ياخشىسى يېڭىسى، ئۇرۇقىنىڭ دانلىق بولغىنىدۇر.

چېقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ هەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق، ئەبۇئەلى ئىبن سىنا قۇرۇقلۇقى ئىسسىقلىقتا مايىل دەيدۇ.

خۇسۇسىيتى باش ئاغرىقىنى، كۆكرەك ئاغرىقىنى قالدۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى سېقىپ سۈيىنى ئىچسە ئاشقازاندىن مېڭىگە چىقىدىغان سېسىقلىقنى توسىدۇ. كۆزگە تېمىتسا، كۆزنىڭ جىيىكىگە چىققان مۇدۇرلارغا هەم كۆزنىڭ ئېقىدىكى سېرىقلىققا پايدا قىلىدۇ. قۇرۇق ئۇرۇقنى ئايالارنىڭ سۈتى بىلەن خېمىر قىلىپ كۆزگە چاپسا، تاياق تەگكەن زەخمىنى ساقايتىدۇ هەم ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. جۇۋىنە سۈيى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ كۆزگە تاڭسا، چاپاقلارنى تۆگىتىدۇ. سېقىپ سۈيىنى چېقىرىپ ئاغزىنى چايقىسا، ئېغىزنىڭ ئېچىشىشى، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ هەم چىشنىڭ قۇرت يېگەنلىرىگە پايدا قىلىدۇ. ئۆزىنى چاينىسا، هاراقنىڭ پۇرىقىنى تۆگىتىدۇ هەم تېز مەس قىلىدۇ. سېقىپ سۈيىنى ئېچىتىپ شاراب قىلىپ بەرسە ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. سۇفۇيىنى شېكەر بىلەن قوشۇپ بەرسە ئىشتىهانى ئاچىدۇ، تاماق سىڭدۈرىدۇ، ئاشقازان كۆپۈش، سېسىق كېكىرىشنى پەسەيتىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىدۇ، قەينى توختىتىدۇ، ئارپا ئۇنى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چاپسا، خانازىرغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى سۈيىدىن 5～1 ياشلىقلارغا 6～3 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 6 دىن 8 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 10 دىن 15 گرام. ئۇندىن چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 25 گرامغىچە بېرىلسە بولىدۇ. كۆكىدىن ئەھۋالغا قاراپ 40～30 گرامغىچە بېرىلىشى مۇمكىن.

قۇرۇق يۇمغاقسۇت

(كەشنىزى خوشىك)

CORIANDRUM SATIVUM SICCUM 胡葵干

تونۇش يۇمغاقسۇتنىڭ قۇرۇتۇلغىنىدىن ئىبارەت.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئاغرىق قالدۇرۇش، خوش قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى مېڭىنى قۇۋۋەتلەشكە، نېرۋا خاراكتېرلىك ئاشقازان كېسەللىكلىرىگە بېرىلىدۇ. سوقۇپ باشقا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ ۋە باشقا كېسەللەرگىمۇ بېرىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 5～3 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 8～6 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 12～10 گرام، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 20 گرامغىچىلىك بېرىلىشى مۇمكىن.

ئورۇنباسارى ئۆزىنىڭ، خەشخاشنىڭ پوستى، ئوسۇڭ ئۇرۇقىنىڭ پوستى ھەم خەشخاش ئۇرۇقى ۋە ئوسۇڭ ئۇرۇقىدۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇنى كۆپ يېمەسلىك لازىم. ئەگەر كۆپ يېسە مەنىنى كېمەيتىدۇ. پالەچ، لەقۋا، مىزاجى سوغۇق كىشىلەرگە بېرىلمەيدۇ. نېرۋىسى ئاجىز، ئۇنۇتقاقلارغا، قۇۋۋىتى ئاجىز، زىققە نەپەسلەرگە بېرىلمەيدۇ.

ھەسەل ھەم تۇخۇمنىڭ سېرىقى، پىلپىل، تۇز، دارچىن قوشۇپ توخۇنىڭ شورپىسى بىلەن بېرىلىدۇ.

جۈپلىي تېپابتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى ئازراق ئىسسىق، تەمى ئاچچىق، ئۆپكە، يۇرەك، ئاشقازانغا تەسىر قىلىدۇ.

خۇسۇسىيتى تەرلىتىش، ئارام بېرىش، بەدەندىكى ھۆللۇكنى يوقىتىپ، سۇيدۇك ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. سۇلۇق ئىششقلارنى قايتۇرۇش، بۇرۇن قانىغانىنى توختىتىش مەقسىتىدە قوللىنىلىدۇ.

تەركىبى 1-يوپۇرمىقى: 1.8% ئاقسىل (پروتېيىن)، 0.3% جەۋھەر ماي تۇتىدۇ. ياغنىڭ ئاساسىي تەركىبى دىلنالوئول (70%) ۋەپ تسمول (20%) تىن ئىبارەت.

ئۇرۇقى 20% ياغلىق ماي (ئولېيوم كارىياندرى) تۇتىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبى: پېتروزېلىن كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، لىنول كىسلاتاسى، يۇمشاق ياغ كىسلاتاسى (پالمىتىن كىسلاتاسى)، ئالما كىسلاتا كالىي تۇزى (كالىيۇم مالاتىكۇم 40%)، پېنتوزان ھەم ۋىتامىن C تۇتىدۇ.

جۈپلىي تېپابتىدە ئىشلىتىلىشى

يوپۇرماق ۋە يىلتىزى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق (سوغۇققا مايىل)، ئازراق زەھەرلىك.

خۇسۇسىيتى ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، يەل ھەيدەش، قىزىل ۋە چېچەك ئەسۇلىرىنى سىرتقا تەپكۈزۈش، بەلغەم بوشىتىش، سۇيدۇك ۋە چوك تەرەتنى راۋان قىلىش، پۇت، قول ھارارىتىنى ئېلىش، باش ئاغرىقىنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئۇرۇقى مۆتىدىل، زەھەرسىز.

يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىنى قورۇپ ئۆزىنى تەنھا ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن بىللە بوۋاسىرنى، گۆش

بىلەن زەھەرلىنىشنى داۋالاشقا، قان قۇسۇشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ. ياغ چىقىرىپ باللارنىڭ چېچىنىڭ دائىرىلىك چۈشۈشىنى داۋالايدۇ.

جۈجىلارنىڭ تەجرىبىدىن ئۆتكەن مەشھۇر نۇسخىلىرى

1-قىزىل سىرتقا تەپمەي بالا قىينالغاندا 2 سەر (62.5 گرام) يۇمغاقسۇتنى سوقۇپ، مەلۇم مىقداردا ھاراق بىلەن قاينىتىپ، بالىنىڭ بېشىنى بىر نەرسە بىلەن پۈركەپ، بەدىنىگە سوغۇق تېگىشتىن ساقلىغان ھالدا بالىنىڭ ئارقىسىغا بويۇندىن تاكى تاپانغىچە مەزكۇر سۇيۇقلۇقنى پۈركۈپ قۇيسا، قىزىل دەرھال سىرتقا تېپىدۇ.

2-كۆتەن ئۇچەي چىقىپ قالغاندا بىر جىڭ يۇمغاقسۇتنى سوقۇپ بۇي (ئىس) سىلىپ تۇتۇنى مەقئەتكە ئىلىنسا تېزلىكتە كىرىپ كېتىدۇ.

3-باللارنىڭ يۇزىگە چىققان قىزىل تەمرەتكىگە يۇمغاقسۇتنى سىقىپ سۇيىنى سۈركەش لازىم.

4-يۇزدىكى سەپكۈننى چۈشۈرۈش ئۈچۈن يۇمغاقسۇتنى قاينىتىپ كۈندە يۇزنى يۇيۇپ بېرىش كېرەك.

5-ھاشاراتلار زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن، يۇمغاقسۇتنى (بولۇپمۇ يىلتىزىنى) سىقىپ سۇيىنى ھاراق بىلەن بىللە ئىچكۈزۈش مۇمكىن.

چەت ئەل ئەسەرلىرىگە قارىغاندا (گوللاندىيە دورا كىتابىدا يېزىلىشچە) يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى يەل ھەيدەيدىغان، بەدەننى قۇۋۇتلەيدىغان، ئاشقازاننى كۈچەيتىدىغان ئوبدان دورا ھېسابلىنىدۇ. ئاغرىقنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، مامكاپ يىلتىزى، قۇسته شېرىن، لىمون پوستى، قوۋزاقدارچىندىن 4 مىسقالدىن (5. 12 گرام)، رۇمبەدىيان ۋە يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىدىن بىر يېرىم سەردىن ئىلىپ، 40 سەر ھاراقتا چىلاپ قويۇپ كۈندە بىر قوشۇقتىن 4 قېتىم ئىچىپ بېرىلسە بەدەننى چىڭىتىدۇ. بۇ دورا ئاشقازان سوۋۇشتىن بولغان ئاشقازان ئاغرىقىغا ناھايىتى ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئۇنىڭ ئۇرۇقىنى تالقانلاپ شېكەر بىلەن ئىچسە، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ، يەلنى ھەيدەيدۇ. كۈن ئارىلاپ تۇتىدىغان بەزگەككە ئىشلىتىلسە ئاجايىپ ئۇنۇم بېرىدۇ.

6 گرام يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى، 3 گرام قەلەمپۇر، 5 گرام لىمون پوستى، 2 گرام مامىرانچىنغا 500 گرام سۇ قۇيۇپ، 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ كۈندە 3 قېتىم ئىچىشكە بېرىلسە، ئاشقازان ئاجىزلىشىشتىن بولغان تاماق سىڭمەسلىككە ياخشى مەنپەئەت كۆرسىتىدۇ.

يەبرۇج سەنەم

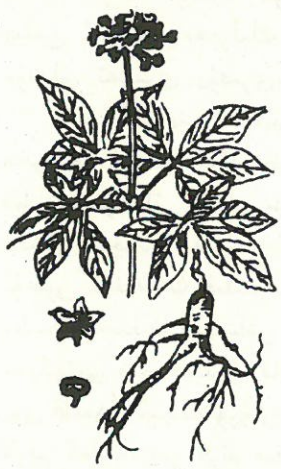
(مېھرىگاھ)

PANAX GINSENG E. A. MEY 人参

تونۇش بۇ ياۋا لوفاھ ياكى مېھرىگياھنىڭ يىلتىزى بولۇپ، بىر-بىرىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل قويۇلغان 2 ئادەمنىڭ شەكلىدە بولىدۇ. بۇنى مېھرىگاھ ياكى سەكشكەنمۇ دەيدۇ. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى ئۇللىق (ئاق يانتاق)قا ئوخشايدۇ.

بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 60～50سم كېلىدۇ. يوپۇرمىقى ئەنجۈرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئىنچىكە بولىدۇ. مېۋىسى قىزىل، چوڭلۇقى زەيتۇن مىقدارىدا، پۇرىقى مىئەسائىلىگە ئوخشايدۇ. گۈلى ئاق بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە بۇ ئۆسۈملۈك كېچىسى يالتىراپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بېشى كېسىلمىسە قۇۋۇتى 60 يىلغىچە تۇرىدۇ. يىلتىزى 2 خىل بولىدۇ.

1-خىلى چىشى ئادەمگىياھنىڭ، 2-ئەركەك ئادەمگىياھنىڭ.

154-رەسىم. يەبروج سەنەم

1-چىشى ئادەمگىياھنىڭ رەڭگى قارا تەرەپكە مايىل بولىدۇ. ياغاچقا ئوخشايدۇ، بۇنىڭ يوپۇرمقى ئوسۇڭنىڭ يوپۇرمقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئاز ئىنچىكە ۋە كىچىكرەك، ياغلىشاڭغۇ، پۈرىقى ئۆتكۈر بولىدۇ. ئۆسۈملۈكى زېمىننىڭ ئۈستىگە يېيىلىپ تۇرىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ تۈۋىدە مېۋىسى بولۇپ، شەكلى ئالمىغا ئوخشايدۇ. ئەمما ئالمىدىن كىچىكرەك. مېۋىسىنىڭ ئىچىدە ئامۇتنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشاش ئۇرۇقى بولىدۇ.

چىشى ئادەمگىياھنىڭ يىلتىزى يوغان، 2 ياكى 3 دانە بولىدۇ. بىر-بىرىگە چاپلاشقان ھالدا تۇرىدۇ. تاشقى تەرىپى قارا، ئىچكى تەرىپى ئاق، پوستى قېلىن تېنىلىك بولىدۇ.

2-خىلى ئەركەك ئادەمگىياھ-بەزىلەر بۇنى (موريۇن) دەپ ئاتايدۇ. يوپۇرمقىنىڭ رەڭگى ئاق، سىلىق، يوغان، كەڭ بولىدۇ. قىزىلچىنىڭ يوپۇرمقىغا ئوخشايدۇ. يىلتىزى چىشىنىڭ يىلتىزىغا 2 باراۋەر كېلىدۇ. چوڭلۇقى پەتەڭگان مىقداردا. رەڭگى زەپەرىنىڭ رەڭگىدە بولىدۇ. پۈرىقى ئېغىر، چارۋا باقىدىغان كىشىلەر بۇنى يەيدۇ. ئاندىن ئۇلارغا ئۈيقۇ كەلتۈرىدۇ. ئەركەك ئادەمگىياھنىڭ يىلتىزى ئايالنىڭ شەكلىدە، چىشسىنىڭ يىلتىزى ئۇزۇنراق، تېنىسىز بولىدۇ. يەنە بىر خىلى بولۇپ، بۇ سايە جايلاردا، ئازگال جايلاردا ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ يوپۇرمقى كىچىك، لېكىن كەڭ بولىدۇ. بۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 16 سانتىمېتىر مىقدارى كېلىدۇ. بۇ ھەم تېنىسىز، يىلتىزىنىڭ تومۇلۇقى باشبارماق چوڭلۇقىدا ئۇزۇن. رەڭگى ئاق، گۈلى، مېۋىسى بولمايدۇ. بۇ ھەممە ئادەمگىياھلارنىڭ كۆچلۈكرەكدۇر. «ئىختىيارات بەھىئى» دېگەن كىتابنى يازغۇچىنىڭ يېزىشى بويىچە شىرازنىڭ گەرم سىر دېگەن يەرلىرىنىڭ ئەتراپىدا شەھرىيار دېگەن قەلئە (سېپىل) گە يېقىن جايلاردا بىر خىل ئادەمگىياھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 سانتىمېتىرچە، قول-پۇتى بار، رەڭگى ئاق بولىدۇ. ئادەمگىياھنىڭ ياخشىسى چىڭ ۋە سېمىز بولغىنىدۇر.

چەقىش ئورنى ئاساسەن مەملىكىتىمىزنىڭ دۇڭبېي چاڭبەيسەن يوتىلىرىدىن، شىنجاڭدىن، چاۋشەن، ياپونىيە، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئەزالارغا قۇۋۋەت بېرىش، ھۆللۇكنى قۇرۇتۇش، ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىش ۋە ئۇخلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بۇنى مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. شارابقا سېلىپ ئىچسە، قاتتىق مەس قىلىدۇ. ئۇنى پۈرسىمۇ ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ. ئېزىپ لاتىغا يۇگەپ مەقئەتكە ھەمەل قىلىپ قويسىمۇ ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ (لېكىن يۇقىرىقى تەسىرنى بېرىش يوپۇرمقى ئاق، تېنىسىز مېھرىگياھقا خاستۇر).

مېھرىگياھ يوپۇرمقى قۇرۇق ياكى ھۆل ھالدا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزىنىڭ پوستى ئىچىدىكى ئېتىدىن كۆچلۈك (بەزىلەرنىڭ ئېيتىشچە، چىشى ئادەمگىياھنىڭ ھەر بىر ئەزاسى ئەرلەرنىڭ شۇ ئەزاسىغا داۋا بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئەركەك ئادەمگىياھنىڭ ھەر ئەزاسى ئاياللارنىڭ شۇ ئەزاسىغا داۋا بولىدۇ). بۇنىڭ يىلتىزىنى مۇڭاپىق مىقداردا زەپەر بىلەن ئىچسە، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يوپۇرمقىنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ كۆزگە چاپسا، كۆز ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ دەمئەسى (تامچىلىتىپ چىقىرىپ ئېلىنغان سۇيى) ئاغرىق پەسەيتىدىغان دورىلار قاتارىغا قوشۇلىدۇ.

مېھرىگياھنى مۇڭاپىق مىقداردا ئېلىپ مۇقەل بىلەن ئىچسە، بوۋاسىر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كاسىنە

بىلەن ئىچسە سۈيدۇك كۆيۈپ كېلىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن ياكى زەيتۇن بىلەن ئىچسە، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. بولۇپمۇ ئالىي سۈپەتلىك مېھرىگىياھنىڭ مۇنداق تەسىرى يۇقىرى.

مېھرىگىياھنى ۋە مېۋىسىنى يۇمشاق ئېزىپ، گۆشخور جاراھەتلەرگە ۋە يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سەپسە مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر خېمىر قىلىپ چاپسا، ھەر تۈرلۈك ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ. خانازىر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ قىزىلغا چاپسا، قىزىلنى يوق قىلىدۇ. بەدەنگە چىققان دانىلار ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. ئېزىپ تالقان قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مېھرىگىياھنى مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، دائۇلپىل (پۇت ياكى پاچاقلار ئىششىپ، پىلىنىڭ پاچىقىغا ئوخشاش بولۇپ قېلىشى) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆل يوپۇرمىقىنى بەدەنگە سۈركىسە، سەپكۇننى يوق قىلىدۇ، قاپارتقۇ پەيدا قىلمايدۇ. ئۇنىڭ سۈتىنى چاپسا، بەدەندىكى سەپكۇن، قارا داغلارنى يوق قىلىدۇ. ئېچىشتۇرۇش، قاپارتقۇ پەيدا قىلىش ئىشلىرى بولمايدۇ. ئەگەر بىر كىشىنىڭ ئەزاسىنى كېسىش لازىم كەلسە، بىر گرام مىقدارىدا مېھرىگىياھنى شاراب بىلەن ئىچۇرسە، شۇنداق ئۇخلايدۇكى، كېسىلسىمۇ تۇيۇمايدۇ.

3-خىلى مېھرىگىياھنىڭ 4 گرامىنى تەنھا ياكى تاماق بىلەن، نان ياكى تالقان بىلەن ئىچسە، شۇ سائەتتە ئەقلىنى ئېلىشتۇرۇپ ئۇخلىتىدۇ. 4～3 سائەت ھېچنەرسە بىلمەي ئۇخلاپ كېتىدۇ. شۇنداق ئۇخلىغان كىشىنى سوغۇق سۇدا ئولتۇرغۇزسا، ئۆز ئەسلىگە ۋە ھوشىغا كېلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.3～0.1 گىچە.

ئورۇنباسارى بەزرۇلبەنجى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل، دارچىن، يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش لازىمكى، بۇنى ئىسلاھ قىلماستىن ئىشلىتىش توغرا ئەمەس. چۈنكى ئىسلاھ قىلماستىن ئىشلەتسە مىزاجنى بۇزىدۇ، يۈزنىڭ رەڭگىنى ئۆزگەرتىدۇ، جىگەر ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ، ئاشقازاننى بۇزىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ ناچار ئەھۋاللارنى كەلتۈرىدۇ.

ئىسلاھ قىلىش ئۇسۇلى بۇ تاتلىق بادام يېغى، بىنەپشە يېغى، نىشاستە بىلەن ياغلىماق ھەم ئېزىلگەن گۈل يوپۇرمىقى، روببى سۇس، سەبرى، تۈربۇت، ھېلىلە، ئەمەن، نەمەك ھىندى، زەپەر، بىستىپايەج قوشۇپ بېرىشتۇر.

تەركىبى ئادەمگىياھنىڭ تەركىبىدە كۆپ مىقداردا فوسفور، نىسبەتەن كۆپ مىقداردا گۇڭگۇرت ۋە قوغۇشۇن، كالىي، كالتسىي، ماگنىزىي، ناترىي، تۆمۈر، ئالىيومىن، سۈرمە، بارىيۇم، سترونتۇم، ماگنىۋم، تېتانلار بار.

ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى مۇرەككەپ گلۇكوزىدلار مەسىلەن: پاناگۇلسۇن، پاناكسىن، مېھرىگىياھ بولىدۇ. يەنە ئۇچۇچان ياغ بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبى پاناتسېندۇر. يەنە مېھرىگىياھ كىسلاتاسى، قەنتلەر، ئېنزىملار، ۋىتامىن B_1 ھەم B_2 لەر بار.

فارماكولوگىيلىك تەسىرى مېھرىگىاھ مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغاتقۇچى ئەڭ كۈچلۈك دورا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ سەلبىي قوشۇمچە تەسىرلىرى يوق، ئۇيقۇنى قاچۇرمايدۇ. بەلكى كەچتە ئىشلىگەندە ئەمگەك قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ. مېھرىگىياھنى ئۇزاق ۋاقىت ئىستېمال قىلسا، ھېچقانداق يامان ئاقىۋەت بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ جىنسىي قابىلىيەتنى ئۆستۈرۈش تەسىرى ھايۋانات ئۇستىدە ئۆتكۈزۈلگەن سىناقلاردا مۇقىملاشتۇرۇلغان. شۇنىڭدەك مۇنداق سىناقلار بەدەننىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىگە كۈچلۈك تەسىر بېرىپ، بەدەننىڭ قارشىلىق كۈچىنى ئۆستۈرۈدىغانلىقى ئېنىقلانغان. تەجرىبىلەردە ئېنىقلىنىشچە، مېھرىگىياھ باش مېڭىنىڭ پوستلاق قىسمىغا ۋە پوستلاق ئاستى قىسىملىرىغا قوزغاتقۇچىلىق تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئۇ بەدەننىڭ كېسەللىكلەرگە قارشى كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. ئۇزاق ئىستېمال قىلسا، بەدەندىكى ھەر خىل ياللۇغلارغا قارشىلىق ھاسىل قىلىدۇ. ئۆت ئىشلەپچىقىرىلىشىنى كۈچەيتىدۇ، ئۆتنىڭ ئېچىدە ئۆتنىڭ قىزىل ماددىسى (بىلىروبىن) ھەم ئۆت كىسلاتاسىنىڭ مىقدارىنى ئاشۇرىدۇ، كۆزنىڭ نۇرلارغا بولغان سەزگۈرلۈكىنى، قاراڭغۇدا كۆرۈش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ.

تەجرىبىلەر شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مېھرىگىياھ بەزىبىر مىكروبلارنىڭ ياشاش قابىلىيىتىنى تۆۋەنلەشتۈرىدۇ بەلغەم بوشىتىدۇ.

مېھرىگىياھنىڭ لاتىنچە نامى پاناتسىيە بولۇپ، ھەممە كېسەلگە داۋا دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. ئۇ جۈگىي تېبابىتىدە قەدىمدىن ئىشلىتىلىپ كېلىۋاتقان مۇھىم دورىلارنىڭ بىرى بولۇپ، يىراق شەرق مەملىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ياۋروپاغا مېھرىگىياھ پەقەت مىلادى 17-ئەسىردىلا مەلۇم بولغان.

جۈگىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

قۇۋۇۋەتلەندۈرگۈچى دورا خۇسۇسىيىتى بىلەن ئادەتتىكى زەئىپلىكلەردە، نېرۋا ئاجىزلىغاندا، كەم قانلىقتا، ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم قىلىش ناچارلاشقاندا، ئاياللارنىڭ كېسەللىكلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ. نېرۋا ئاجىزلىقلىرىدا ئۇنۇمى بەك ياخشى ھەمدە بەلغەم بوشىتىدۇ، باھنى قۇۋۇۋەتلەيدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، خاپىغاننى ئالىدۇ، ئەقىلنى زىيادە قىلىدۇ، كۆپ تەرلەشنى توختىتىدۇ، بەدەندىكى ماددا ئالمىشىش جەريانىنى تەرتىپكە سالىدۇ (شۇنىڭ ئۈچۈن جۈگىيلار مېھرىگىياھنى دائىبەت كېسىلىدىمۇ ئىشلىتىدۇ). كۆپ چۈش كۆرۈشنى، كېچىدىكى ئوغرى تەرنى، روھىي ئاجىزلىقلارنى، قان تۈكۈرۈشنى يوقىتىدۇ. جۈگىيى تەلماتىچە مېھرىگىياھنى ئۇزاق ئىچىپ بەرسە بەدەننى ياشارتىدۇ، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ.

مېھرىگىياھنى يۇقىرى قان بېسىملىق كېسىلىگە، تومۇز كۈنلىرىدە 16 ياشتىن تۆۋەن بالىلارغا بەرگىلى بولمايدۇ.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى ۋە مىقدارى مېھرىگىياھ يىلتىزىنى ھاراقتا چىلاپ قاينىتىپ، ھەب تەييارلاپ، سۇفۇپ تەييارلاپ ياكى سېپىش ئۇچۇن تالقان، مەلھەم تەييارلاپ ئىشلىتىلىدۇ. بىر قېتىملىق مىقدارى 3～2 گرام بولۇپ، بۇنىڭغا 600 گرام سۇ قۇيۇپ 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ بىر قېتىمدىلا ئىچىلىدۇ.

سۇفۇپ ھالدا بىر قېتىمدا يېرىم ياكى بىر گرام ئىچىلىدۇ.

يەر مەرىزى

(يەر مەردىكى-موگۇ-كەمئەت)

FUNGI (MUSHROOM) 菌

تونۇش بۇنىڭ ئەسلى جىنسى پۈترۇ دېيىلىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشچە يەر مەرىزىنىڭ يېيىلىدىغىنى كەمئەت دېيىلىدۇ. بۇ بىر خىل يىلتىز بولۇپ، باھار پەسلىدە زېمىننىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن قۇملۇق يەرلەردە، تاغ باغرىلىرىدا پەيدا بولىدۇ. يۇمىلاق تۇخۇمنىڭ يېرىم شاكىلى شەكلىدە كېلىدۇ. گۈلى، تېنىسى، يوپۇرمىقى بولمايدۇ. بۇنى بەزى كىشىلەر خام ۋە پىشۇرۇپ يەيدۇ. ياخشىسى، ئېگىز، قۇملۇق، تېرىلغۇ زېمىنلىرىدا پەيدا بولغىنى، چوڭ-كىچىكلىكتە ئوتتۇرا دەرىجىدە، سىلىق، خۇشبۇي، يېڭى ھەم ئاق رەڭلىكى ھېسابلىنىدۇ. يۇقىرىقى سۇپەتلەر بىلەن بولمىغىنى، ناچار يەرلەردە، ناچار دەرەخلەرنىڭ، زەيتۇن دەرىخىنىڭ، ياڭاق دەرىخىنىڭ تۈۋىلىرىدە ئۇنگەنلىرى، قۇرۇپ قالغىنى، قىزىل رەڭلىكى ناچار ھېسابلىنىدۇ. ئىچى ھەم تېشى قارا بولغىنى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

چىقىش ئورنى ھەممە يەردە بولىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى كۆزنى روشەن قىلىش، كىرپىكلەرنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى كونا تېۋىپلەرنىڭ ئېيتىشچە بۇنىڭ سۈيى كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ، بولۇپمۇ قۇرۇغان ۋاقتىدا تامغان سۈيىنىڭ تەسىرى بۇ ھەقتە ياخشىراق.

ئەگەر بۇنىڭ ھۆلىنى سقىپ سۈيىنى ئېلىپ، ئۇ سۇغا سۈرمىنى چىلاپ، پەلكۇچتە، كۆزگە تارتسا كىرپىكلەرنى مۇستەھكەم قىلىدۇ، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى، نۇرىنى زىيادە قىلىدۇ. كۆزگە مېڭە تەرەپتىن چۈشىدىغان سۇيۇقلۇقنى توسىدۇ. قۇرۇغىنىنى ئېزىپ سۇ بىلەن باشقا چاپسا، باشنىڭ ئاغرىقلىرىنى توسىدۇ. قۇرۇقنى ئېزىپ سىركە، بېلىق يېلىمى بىلەن كىچىك بالىلارنىڭ چىقىپ قالغان كىندىكى، كىچىك بالىلارنىڭ پەتەق كېسىلىگە ۋە باشقا پەتەقلەر چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ ھۆلىنى قورۇپ تۇز، قارىمۇچ بىلەن يېسە بۇ ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ. قۇرۇقنى يېيىش توغرا ئەمەس. زۆرۈر بولغان چاغدا قۇرۇقنى توپىدىن تازىلاپ سۇ بىلەن بىلەن ئېزىپ، بىر كېچە-كۈندۈز چىلاپ يۇيۇپ قائىدە بويىچە پىشۇرۇپ ياغنى جىق سېلىپ يېسە بولىدۇ. شۇنداقتىمۇ كۆپ يېيىش ياخشى ئەمەس. ئاچچىقسۇ، قىچىلار بىلەن يېسە ئوبدان.

دەققەت قىلىدىغان ئىشلار ئېغىر، جىگەردە سىڭىشى ناچار، ئوزۇقلۇق تەرپى ئاز. بەلغەم خاراكتېرلىك قان پەيدا قىلىدۇ، قورساقنى كۆپتۈرىدۇ، ئاچ بېقىنغا، بەلگە يەل پەيدا قىلىدۇ. سەكتە، پالەچ، بوغۇلۇپ قېلىش كېسەللىكى پەيدا قىلىدۇ، نەپەسنى سقىپ قويىدۇ، ئاق داغ پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سېرىقچېچەك بىلەن ياكى سۇ، تۇز، سەتەر، يالپۇز، سۇداپلار بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ، ياغ، ئاچچىقسۇ، ئىسسىق دورىلار مەسىلەن: دارچىن، پىلپىل، قەلەمپۇر ۋە باشقىلارنى سېلىپ خۇشبۇي قىلىپ يېمەك كېرەك.

تەركىبى يەر مەرىزى (موگۇ)لارنىڭ تەركىبىدە 90% سۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا ئاقسىل، ياغ، كاربۇن سۇلۇق ماددىلار ۋە مىنېرال ماددىلار ھەم ھەزىم قىلغۇچى ماددىلار بار.

موگۇلار تەركىبىدىكى ئازوتلۇق ماددىلار ئۇلارنىڭ تۇرى ۋە ئۆسۈش شارائىتى، ئۇنىگەن جايىغا قاراپ پەرقلىنىدۇ (60.3% تىن 15.31% كىچە ئارىلىقتا بولىدۇ). موگۇنىڭ غولىغا قارىغاندا قالىپقىدا ئازوتلۇق ماددىلار تولا بولىدۇ. ئاق موگۇلارنىڭ ئاقسىللىرى ئۆز تەركىبىدە ئالماشتۇرۇشقا بولمايدىغان ئامىنو كىسلاتالارنى تۇتىدۇ.

موگۇلار تەركىبىدە 10% تىن 15% كىچە ياغ ۋە لىپوئىد (ياغسىمان ماددا)، شۇ جۈملىدىن لېتسىتىن ۋە ئېرگوستېرىن (پرو ۋىتامىن D_2) تۇتىدۇ.

موگۇلارنىڭ تەركىبىدە مىنېرال ماددىلاردىن: كالىي، فوسفور، تۆمۈر، ئاز مىقداردا كالتسىي ماددىلىرى، شۇنداقلا روھ، مىس، يود، مشىيەك (ئارسېنىك) ۋە مارگانتسقا ئوخشاش بىر قاتار ئاز مىقداردىكى مىنېرال ماددىلار بولىدۇ.

يەر مەرىزىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن ئاز، ئۇلار ئاساسەن ۋىتامىن B گورۇپپىسىدىكى ۋىتامىنلاردىن ئىبارەتتۇر، شۇ گورۇپپىدىن نىكوتىن كىسلاتاسى كۆپ مىقدارنى ئىگىلەيدۇ.

موگۇلارنىڭ تەركىبىدە نۇرغۇن ئېكستراكتىۋ ماددىلار بار. شۇڭا موگۇلارنىڭ قاينىتىلغان سۇلىرى، بولۇپمۇ ئاق موگۇنىڭ سۇيى ئاشقازان سۈيۇقلۇقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىغا ناھايىتى تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ھايۋانات ياغلىرى ۋە ئاق ناننىڭ، سۈتنىڭ تەركىبىدىكى كاربون سۇلۇق ماددىلار بەدەنگە قانچىلىك دەرىجىدە ئۆزلەشسە، موگۇلارنىڭ يېغى ۋە كاربون سۇلۇق ماددىلىرىمۇ شۇنچىلىك ئوبدان ئۆزلىشىدۇ (سىڭىدۇ). ئەمما موگۇلارنىڭ ھۈجەيرىلىرىدە خىتىن دېگەن بىر خىل ماددا بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئاقسىللىرى ياخشى سىڭمەيدۇ، ھەزىم بولمايدۇ ۋە تاماقنىڭ ھەزىم بولۇشىنى قىيىنلاشتۇرىدۇ. موگۇ ئاقسىللىرى 70%～50% ئەتراپىدىلا سىڭىدۇ.

يەر مەرىزى (يەر قالپقى-موگۇ) نامى ئاستىغا كىرگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدىلا يېيىشكە بولمۇر-مەيدۇ، يېيىلىدىغان ۋە يېيىلمەيدىغان موگۇلار بولىدۇ؛ يېيىلمەيدىغان موگۇلارنىڭ تولىسى زەھەرلىك كېلىدۇ. شەكلى يەر قالپقىغا ئوخشايدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسىنى يېمەسلىك، پەرق ئېتىش زۆرۈر، بولمىسا كۆپ ھالدا ئۆلۈم بىلەن ئاياغلىشىدىغان ئېغىر تۇرىدىكى ئۆتكۈر زەھەرلىنىشلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. زەھەرلىك موگۇلارنىڭ ئەڭ ئاددىي پەرقى قىزىل، كۈل رەڭ، قىسمەن ئاقۇش بولۇشىدۇر.

جۇڭيى تېبابىتىدە كۆپرەك ئىشلىتىلىدىغان يەر مەرىزىنىڭ بىر تۈرى 阳 (سوياڭ) لاتىنچە BALANOPHORA بولۇپ، باھنى قۇۋۇقتەلەش، مەنىي تېز كېتىشنى داۋالاش، بەدەننى چىڭىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتتىمۇ شۇ خىل يەر مەرىزى (يەر مەدىكى) ئىشلىتىلسە كېرەك.

لاجۇۋەرد

(لازۇرۇد)

LAPIS LAZULI (LAZU RITE) 青金石

تونۇش بۇ بىر خىل تاش بولۇپ، ئەڭ ياخشىسى سۈزۈك، قاتتىق، نىل رەڭ، پارقىرىما، تىللا رەڭدە چېكىتلىرى بارلىرىدۇر. ئۇنىڭ رەڭگى ئاسمانى (ھاۋا رەڭ)، بىنەپشە، كۆك تەرەپكە مايىل، تومۇرلىرىدا توپا بولماسلىقى لازىم. يۇقىرىقى سۈپەتلەردە بولمىغىنى سۈنئىي لاجۇۋەرد بولۇپ، ئۇ مىللىي تېبابەتتە ئىشلىتىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى قەشقەر تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق، يۇيۇلغىنىنىڭ تەبىئىتى: 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى پارقىرىتىش، خىلتىلارنى تازىلاش، سەۋدانى سۈرۈش، قانغا ئېلىشىپ قالغان، بولۇپمۇ يۈرەكنىڭ ئەتراپىدىكى قويۇق خىلتىلارنى چىقىرىش، سەۋدانى، سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللەرنى ۋە غەم، ئەندىشىلەرنى يوقىتىش، قويۇق گازلارنى يوقىتىش، كۆكۈلنى ئېچىش، يۈرەكنى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بىر ئاز قابزلىق قۇۋۇتى بار. كۆيدۈرۈش، ئېچىشتۇرۇش ۋە بۇي پەيدا قىلىش قۇۋۇتىمۇ بار.

ئىشلىتىلىش ئورنى لاجۇۋەرد سۇغۇپىنى بۇرۇنغا پۈركۈسە، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. قائىدە بويىچە مۇزاپىق مىقداردا ئىچسە مالىخۇلىيا، ۋەسۋاس كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆزگە تارتسا ھەر تۈرلۈك كۆز كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ، كىرپىكنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىشىنى توسىدۇ، كۆزنىڭ چاناقلىرىنى كۈچلەندۈرۈشكە ۋە كىرپىك ئوندۇرۇشتە ۋە كۆزنىڭ چاناقلىرىنى قىزىتىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئەڭ مۇھىم دورىدۇر.

تېببىي قائىدە بويىچە ئىچسە، يۈرەك كېسەللىكلىرى ئۈچۈن ۋە ھۆمۈدەش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەۋدانى ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك خىلتىلارنى چىقىرىدۇ. بۆرەكنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. سۈيدۈكنى، ھەيزنى كۈچلۈك ماكىدۇرىدۇ. بۇنىڭ 1.5 گرامنى 3 گرام زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ لاتىغا بۇلاپ، ماتكا ئاغزىغا قويۇلسا، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلايدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن سۆگەلگە، بەرەسكە چاپلىسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ 2 گرامدىن 4 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن ھەجرۇل ئەرمىنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازانىنىڭ ئاغرىغا زەرمە قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى مەستىكى (ياكى ھۇمامە) يەنە كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ ۋە غەم پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭ تۇزەتكۈچسى-كەتىرا، ھەسەل قوشۇپ ۋە لاجۇۋەردنى يۇيۇپ ئىشلىتىشتۇر.

يۇيۇش ئۇسۇلى ئاۋۋال لاجۇۋەردنى يۇمشاق ئېزىپ، ئاز سۇ قوشۇپ ئېلىشتۇرۇپ، ئۇستىگە زەيتۇن يېغى سېلىپ ئاندىن قاينىتىلىدۇ. قازاننى ئېلىپ بىر ئاز توختىتىلسا، لاجۇۋەرد تېگىگە ئولتۇرىدۇ. ياغ بىلەن سۇنى ساقىتىپ تۆكۈپ تاشلاپ تېگىگە ئولتۇرغان لاجۇۋەردنى ئوبدان ئېزىپ يەنە بىر ئاز سۇ بىلەن سالايە قىلىپ، ئۇستىگە يەنە زەيتۇن يېغى قۇيۇپ قاينىتىلىدۇ. تېگىگە ئولتۇرغىنىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ يۇقىرىقىدەك يەنە بىر قېتىم ئىشلەنسە، لاجۇۋەرد مەغسۇل (يۇيۇلغان لاجۇۋەرد) ھاسىل بولىدۇ.

تەركىبى 23%～14 ماگنېزىيۇم ئوكسىدات، 17%～5 فېررۇم ئوكسىدات، 42%～37 ستېبۇم ئوكسىدات، 13%～10 ئالىيومىن ئوكسىدات، 18%～8 سۇ بار. ئۇنىڭ سىرتىدا بىر قانچىلىغان كېرەكسىز ماددىلارمۇ بولىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى جۇڭگىلار ئاساسەن كۆز كېسەللىكىدە كۆزگە پەيدا بولغان پەردىنى ۋە كۆز قان تومۇرلىرى كېڭىيىپ، قىزىرىپ تۇرۇشنى داۋالاشقا ئىشلىتىدۇ.

لازەن

RESINA CISTUS CRETICUS

تونۇش بۇ بىر خىل تاغ دەرىخىنىڭ تېنى ۋە يوپۇرمىقىدىن پەيدا بولىدىغان شىلىمشىق ھۆللۈكتۇر. بۇنىڭ دەرىخى يۇنان تىلىدا «لەدان» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ چوگلۇقى ئانار دەرىخىنىڭ مىقدارىچە بولىدۇ. شەكلى «دىقق» دەرىخىگە ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقى كەڭ، شېخىغا چاپلىشاڭغۇ، نېپىز ۋە قاتتىق بولىدۇ. گۈلى قىزىل تەرەپكە مايىل، مېۋىسى زەيتۇننىڭ مېۋىسىگە ئوخشايدۇ. مېۋىسىنىڭ ئىچىدە ئۇششاق قارا دانىلىرى بار. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى قەبرۇس ئارىلىدىن چىقىدىغىنى بولۇپ، يۇمشاق، خۇشبۇي، رەڭگى قارا قىزىل تەرەپكە مايىل، ۋەزنى ئېغىر، قوۋم ئارىلاشمىغىنىدۇر. بۇ «لادەن ئەنبىرى» دەپ ئاتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچنى يۇمشىتىش، بەدەننى قىزىتىش، تومۇرلارنىڭ ئېغىزلىرىنى ئېچىش، روھنى قۇۋۋەتلەش، قويۇق شىلىمشىق ھۆللۈكلەرنى پىشۇرۇش ۋە تارقىتىش، ئەزادىكى قاتتىقلىقلارنى يۇمشىتىش، ئاغرىقلارنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى تەنها ئېزىپ باشقا چاپسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن كىچىك بالىلارنىڭ مېڭىسىگە چاپسا، نەزلە ۋە يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈل يېغىدا ئېرىتىپ قولاقتا تېمىتىلسا، قولاق ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. پېشانىغا چاپسا، مېڭە تەرەپتىن چۈشىدىغان نەزلىنى توسىدۇ. لازەننى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئاشقازانىنىڭ سۈيۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. سۈيدۇكنى، سۈتنى راۋان قىلىدۇ، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. لازەننى ئاشقازانغا چاپسا ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، كۆڭۈل ئېلىشىشنى ۋە ئېغىزدىن ئاقىدىغان ھۆللۈكلەرنى توسىدۇ، ئاشقازان قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. جىگەرگە چاپسا، جىگەر قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. بالىياتقۇنىڭ ئۇستىگە چاپسا ياكى لاتىغا بۇلاپ بالىياتقۇ ئاغرىغا قويسا، بالىياتقۇنىڭ قاتتىقلىقىنى يۇمشىتىدۇ. بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشىنى ۋە ھەيزنىڭ توختاپ قېلىشىنى يوقىتىدۇ. بۇنىڭ تۇتۇنىنى ۋارونكا ئارقىلىق بالىياتقۇغا

ئالسا، ئۆلۈك بالىنى ۋە بالا ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ. كالا يېغى بىلەن چاپسا، مەڭىتىنىڭ ئىششىقى ۋە ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈل يېغى قوشۇپ ھەمەل قىلسا، سوغۇقتىن ئۇچەينىڭ ئېچىشىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆزىنى كونا جاراھەتلەرگە چاپسا، بۇزۇق گۆشلەرنى يوقىتىپ، جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. مۇرت يېغى ۋە شاراب بىلەن قوشۇپ چاچلارنى ياغلىسا، چاچنىڭ كۆپىيىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلايدۇ.

داۋۇسۆئىلەب ۋە داۋۇلھەييە ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن چاپسا، بەرەسنى يوقىتىدۇ، شاراب بىلەن چاپسا، ھەر تۈرلۈك چاقىلارنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. بابۇنە ۋە سېرىقچېچەك ياغلىرى بىلەن چاپسا، سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. گۈل يېغى بىلەن چاپسا، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 1 گرامدىن 3 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تۆۋەن ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ. ناخۇشلۇق كەلتۈرىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سۈمبۈل رۇمى، گۈلاب ۋە سەندەل.

لالەنوئمانى

تونۇش بۇ پارسچە ئاتالما بولۇپ، بىر تۈرلۈك ئۆسۈملۈكنىڭ ئىسمىدۇر. مەزكۇر ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى زەنبىقنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ سانى 4 داندىن 8 دانىغىچە بولىدۇ. گۈلى شاقايىققا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن چوگراق. يىلتىزى پىيازغا ئوخشاش، چوگلۇقى پىندۇق مقدارى، ئۇزۇنچاق، قاتمۇ قات كېلىدۇ. ئىچكى پەردىسى قاينىتىلغان يېپەككە ئوخشايدۇ. بەك يۇمشاق، تاشقى پەردىسىنىڭ رەڭگى قارا، ئىچىدىكى مېغىزى ئاق، تاتلىق بولىدۇ. تېنىنىڭ ئېگىزلىكى 5 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا بولىدۇ.

تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق، ئەمما ھۆللۈكى ئىسسىقلىقتىن ئارتۇقراق.

خۇسۇسىيتى كۆڭۈلنى ئېچىش، مەست قىلىش، ئۇخلىتىش، ئىشتەينى ئېچىش، تاماق سىڭدۈرۈش، باھنى ھەرىكەتلەندۈرۈش، مەڭزىنى قىزارتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. بۇنىڭ نېشىسى زەھەرسىز بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 3 گرامدىن 6 گرامغىچە.

لىھىيەتۇتتىس

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئەركەك ئۆچكىنىڭ ساقىلىغا ئوخشايدۇ. جىڭگىلە بولىدۇ، زېمىنغا يېپىلىپ تۇرىدۇ، زېمىندىن ئېگىز بولمايدۇ. يوپۇرمىقى كۈدىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. كىشىلەر بۇنىڭ ئۆزىنى يەيدۇ، سۇيى بىلەن داۋالىنىدۇ. ھەقىقىي لىھىيە تۇتتىس ئۆسۈملۈكى شۇدۇر. بۇ ئەركەك ۋە چىشى بولىدۇ. ئەركىكىنىڭ ئۆسۈملۈكى كىچىك، شاخلىرى كۆپ يىرىك ۋە قىسقا، يوپۇرمىقى يۇمىلاق، قاتتىق ۋە تۈكلۈك، گۈلى ئانار گۈلىگە ئوخشايدۇ. چىشىسىنىڭ يوپۇرمىقى كۈدىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. تۆۋەن تەرىپىنىڭ يوپۇرمىقى ئۇستۇن تەرىپىنىڭ يوپۇرمىقىدىن كەڭرەك، گۈلى ئاق بولىدۇ، ئەڭ ياخشىسى چىشىسىدۇر.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق، سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل. 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئېغىزدىن كېلىدىغان قانىنى، ئوت ۋە قان خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش،

ئۆپكىنىڭ يىرىڭلىق جاراھەتلىرىنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇنىڭ يىلتىزى ئىچ قاتۇرۇشقا كۈچلۈك-رەك. ئۇسارىسى قىزىل ئۇرۇقنىغا ئوخشاش. ئىچنى قاتۇرۇش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازانغا ئارتۇق ماددا قوبۇلۇشنى توسۇش، ئۆپكە، ئۈچەيلەرنىڭ يىرىڭلىق جاراھەتلىرىنى ياخشىلاش خۇسۇسىيىتى بار.

ئۇسارىسىنىڭ قۇۋۋىتى بۇ ھەقتە يىلتىزنىڭكىدىن ئارتۇق.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەگەر بۇنىڭ ئۇسارىسىدىن مۇۋاپىق ھالدا شاراب بىلەن ئىچسە بالياتقۇدىن كېيىدىغان قاننى توختىتىدۇ. ئۇسارىسىنى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، ئاجىز ئەزالارنى، ئاشقازان ئاغرىنى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. بالياتقۇنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ ئۇسارىسى قالغان تەسىرلەردە ئاقاقىيادىن كۈچلۈكرەك. يىلتىزىنى ئېزىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ، يىرىڭلىق جاراھەتلىرىنى قۇرۇتىدۇ. يوپۇرمىقى، گۈلى، يىلتىزىنى ئارپا سۈيى بىلەن ئىچسە، ئۆپكىنىڭ يىرىڭلىق چاقىسى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

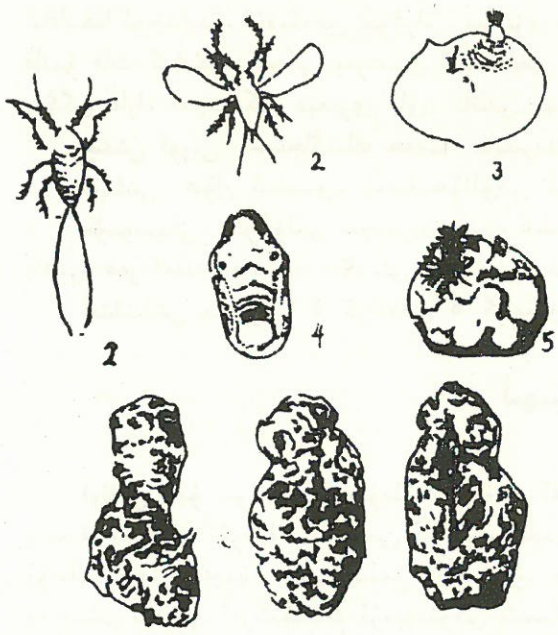
ئىشلىتىلىش مىقدارى ئۇسارىسىدىن ئەھۋالغا قاراپ 9 گرامغىچە، يوپۇرماق ۋە گۈلىدىن 12 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ھوزۇز، ئاقاقىيا ياكى ئانار گۈلى ياكى ئانار گۈلى ئۇرۇقى.

لوكى مەغسۇل

LACCA RUBRA

赤色虫胶(紫草茸)

155-رەسىم. لەكى مەغسۇل

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ يېلىمى بولۇپ، ھىندىستاننىڭ بەنگالە ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ. بەزى دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدىن سىزىپ چىقىپ قاتىدۇ. رەڭگى قىزىل بولۇپ، شاتۇتقا ئوخشايدۇ. بەزىلىرى لىمون مىقدارى بولۇپ، بۇنى لاك خام دەيدۇ. بۇنىڭ مىللىي تېبابەتتە ئىشلىتىلىدىغان ئەڭ ياخشىسى: سۈزۈك، ساپ، يېڭى، خام، قاينىتىلمىغىنى ۋە يۇيۇلغىنىنىڭ ياخشىسى قىزىل، سۈزۈك، ساپ يېڭىسىدۇر. ئەمما بۇنى تەبىنىڭ غەيرىدە ئىشلىتىلىدۇ. قۇۋۋىتى 10 يىل تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدە سىچۇەن گەنزى ئاجۇي ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ شاۋجىڭ دېگەن جايىدىن، لياڭشەن ئاپتونوم ئوبلاستىدىن، يۈننەن، شىزاڭ ۋە گۇاڭدوڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ. شۇنىڭدەك سەيلون، تايلاند، ھىندونېزىيە، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 3-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى ئەزالارنى تازىلاش، يەلنى، ئىششىقنى تارقىتىش، ئارتۇق خىلتلارنى تازىلاش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە پالەچ كېسەللىكى ئۈچۈن، پەرجىدىن كېيىدىغان قاننى توختىتىش ئۈچۈن، يۆتەل، ھۆمۈدەش، نېرۋا ئۈچۈن، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، جىگەرنى، ئىچ ئەزالارنى

قۇۋۇەتلەش ئۇچۇن، جىگەرنىڭ، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش ئۇچۇن، ئىستىسقا، يەر قان، يۇرەك ۋە باشقا ئەزالار ئاجىزلىقى ئۇچۇن، سوغۇق خىلتلارنى تازىلاش، ئىچكى ئىششىقلارنى پەسەيتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئۇنىڭدىن 0.3 دىن 0.4 گرامنى 100 گرام يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن ئىچسە، بالىياتقۇدىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. بۇ ھەقتە خۇسۇسىي تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 4 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى توسالغۇلارنى ئېچىشتا 3 تىن 2 ھەسسە رەۋەندە، بېرىم ھەسسە ئاسارۇن، 4 تىن بىر ھەسسە تاباشىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەرمەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى مەستىكى.

تەركىبى لاك 75%، موم 4.6%، بوياق 6.5%. بۇلاردىن تاشقىرى باشقا ئارىلاش ماددىلار بار. لاك ماددىسى شىللولىك ئاتسىد، ئالېۋرىتىك ئاتسىدقا ئوخشاش مۇرەككەپ سىمولا (لاكتىد) لاردىن ھاسىل بولغان يۇقىرى مولېكۇللىق بىرىكمە ئەشيادۇر.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى قېرىق، خۇشپۇراق، ئاز زەھەرى بار. خۇسۇسەن يىتى قان توختىتىش، چېچەكنى داۋالاشتىن ئىبارەت. خۇن توختىتىش، ئىسسىقتىن بولغان ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، چېچەكنىڭ سىرتىغا تېپىشنى تېزلىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ.

لەغلە

(لغلە)

تونۇش بۇ مەشھۇر قىممەتلىك تاشلاردىن بولۇپ، بۇنىڭ رەڭگى قىزىللىقتا ياقۇتنىڭ رەڭگىدىن تۆۋەنرەك ھەم ياقۇتتىن يۇمشاقراق بولىدۇ. بۇ 2 خىل بولىدۇ: 1-خىلى بەدەخشاندىن چىقىدىغىنى، 2-خىلى ھىندىستاننىڭ دەككەن دېگەن ئۆلكىسىدىن چىقىدىغىنىدۇر. بۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى بەدەخشاندىن چىقىدىغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى بەدەخشان، ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق، سوغۇقلۇقتا مۆتىدىل، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى يۇرەكنى خۇرسەن قىلىش، پەيلەرنىڭ ۋە كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۇەتلەش، بۇ ھەقتە ياقۇتتىن كۆچلۈكرەك. ئىچ ئەزادىن كېلىدىغان قانىنى، بوۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىشلەتسە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىدۇ. بارلىق سەۋدا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر ئۇچۇن ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 0.15 دىن 0.5 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

لسانۇلئەساپىر

NERIUM ANTIDYSENTHERICUM

تونۇش بۇ ئەرمۇدۇن دەرىخىنىڭ ئۇرۇقىدۇر.

بۇنىڭ دەرىخى يوغان بولۇپ، يوپۇرماقلىرى بادام دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشايدۇ. مېۋىسى 2 س.م مقدارىدا ئۇزۇنچاق باشلىق بولۇپ، ئۇرۇقلىرى باش ئىچىدە تۇرىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ ھەر بىرى باشقا-باشقا خانىدا بولىدۇ. ئۇرۇقى ئىنچىكە، ئۇزۇنچاق، شەكلى قۇشقاچنىڭ تىلىغا ئوخشايدۇ (شۇڭا لىسانۇلئەساپىر-قۇشقاچ تىلى دەپ نام بېرىلگەن). ئۇرۇقىنىڭ تاشقى تەرىپى جىگەررەڭ، ئىچكى تەرىپى ئاق سېرىق تەرەپكە مايىل، تەمى ئۆتكۈر ئاچچىق بولىدۇ. قۇۋۇتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئۇرۇقىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، بەدەن ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. نېرۋا، خاپىغان، نەپەس سىقىلىش، كونا يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، كىندىك ئاغرىقى، بەل ئاغرىقى، بالىياتقۇ ئاغرىقى ئۇچۇن پايدا بېرىدۇ. سۇيدۇكنى ھەيدۇرىدۇ، بۆرەك، دوۋسۇندىكى تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسىنى قۇۋۋەتلەپ، ھەرىكەت بېرىدۇ. ئاياللار ھەيزىدىن پاك بولغاندىن كېيىن بۇنى يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل، زەپەر بىلەن قوشۇپ لاتىغا بۇلاپ بالىياتقۇ ئېغىزىغا قويسا، ھامىلدار بولۇشقا ياردەم بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەگەر باھانى قۇۋۋەتلەش ئۇچۇن تەنھا ئىشلەتسە مقدارى 9 گرامغىچە، باشقا ياردەمچى دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلەتسە مقدارى 6 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باھانى قۇۋۋەتلەشتە باراۋەر مقدارىدا جويۇز، بېرىم مقدارىدا قىزىل بەھمەن ياكى باراۋەر مقدارىدا قىزىل تۇدەرە، ياڭاق مېغىزى ياكى كاۋاۋىچىن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى يۇمغاقسۇت.

ماھۇدانە

(تىرىما سۇرگە)

تونۇش بۇ بىر خىل سۇتلۇك ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇنى شەرق خەلقى ھەببۇلمۇلۇك دەپ ئاتايدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى بىر مېتىر 20 سانتىمېتىر، تومۇلۇقى كىچىك قولدەك كېلىدۇ. تېنىنىڭ يوپۇرمىقى ئۇزۇن بولۇپ، بادامنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. شاخلىرى، يوپۇرماقلىرى ئۇششاق، يۇمىلاققا مايىل، ئۇزۇن زىراۋەندىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. گۈلى سېرىق، مېۋىسى پەتەكگانغا ئوخشاش سوقمىچاق غىلاپنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. ھەر بىر غىلاپنىڭ ئىچىدە ئايرىم-ئايرىم 3 دانە بولۇپ، ئۇنىڭ چوگلۇقى كاسىنە ئۇرۇقىدىن چوڭراق كېلىدۇ. دانىسىنىڭ پوستى توپا رەڭ، قىزىل تەرەپكە مايىل، ئۇرۇقىنىڭ مېغىزى ئاق، تەمى ناتلىق، ياغچى، يىلتىزى ئىنچىكە بولىدۇ. قۇۋۋەتى 2 يىلغىچە تۇرىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن، ھىندىستاندىن، ئىراقتىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى سۇتىنىڭ تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقىنىڭ تەبىئىتى 2-دەرىجەنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچ سۇرۇش، قۇلۇنجىنى تارقىتىش، سۇيدۇكنى راۋان قىلىش، چوڭ ۋە كىچىك بوغۇم،

يانپاشلارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يوپۇرمىقىنى قېرى خورازنىڭ گۆشى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە ئىچنى سۈرىدۇ. قۇلۇنجى ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. رېماتىزىم كېسەللىكى بار كىشىلەرگىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. مېغىزىدىن 3 تىن 8 دانىغىچىلىك ئىچسە ئىچنى سۈرىدۇ (ئۇرۇقىنى ئېزىپ سوغۇق سۇ بىلەن ئىچسە ئىچنى سۈرۈشتە كۈچلۈكرەك) ۋە قويۇق بەلغەمنى چىقىرىدۇ، خام بەلغەمنى پىشۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 3 دانىدىن 8 دانىغىچە، يوپۇرمىقىدىن ئىچىش مقدارى گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى رۇمبەدىيان.

ۋە يەنە تۆۋەن ئۈچەيلەرگە زەرەر قىلىدۇ. بۇنىڭ تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى يېرىم مقدارىدا دەن، باراۋەر مقدارىدا ھەببۈلمۈلۈك ئۇرۇقى ياكى يېرىم مىقدارىدا ھەببۇننىل.

مال كەنگىنى-مال كىنگىنى

CELASTRUS PANICULATA 圆锥花南蛇藤

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك ھىندى ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئىككى تېنى ياكى بىر تېنى بولىدۇ. ئېگىزلىكى 1 مېتىرچە كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى تېرىقنىڭ ئۆسۈملۈكىگە ئوخشاش بولىدۇ. تېنى تېرىقنىڭ تېنىدىن كۈچلۈكرەك، يوپۇرمىقى تېرىقنىڭ يوپۇرمىقىدىن چوڭراق ۋە ئۇزۇنراق. بېشىمۇ تېرىقنىڭ بېشىدىن چوڭراق. ئۇرۇقىنىڭ دانىسى تېرىق مقدارى، بىر ئاز ئۇزۇن، 3 قىرلىق، بەزىسى بىر ئاز ياپىلاقراق بولىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ رەڭگى تۈتۈق قىزىل، مېغىزى ئاق، تەمى ئۆتكۈر.

چېقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى مېڭىنى، زېھىننى، پەيلەرنى، باھىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇنى مۇۋاپىق مقدارىدا ئىچسە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، زېھىننى قۇۋۋەتلەيدۇ، چوڭ-كىچىك بوغۇملارنىڭ، يانپاش ۋە تىز ئاغرىقلىرى ئۈچۈن، دىماغ ۋە پەيلەرنىڭ ھۆل، سوغۇق كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن بۇرۇنغا تېمىتىلسا، بەلغەمدىن بولغان سەرسامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

يېغىدا ياغلانسا پالەچ، لەقۋا، ئەزالارنىڭ تىترىشى، ھۆللۈكتىن ئەزالارنىڭ يېغىلىشى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ (بۇنىڭ بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزسە ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). مۇۋاپىق مقدارىدا ئىچسە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، يۆتەلنى يوقىتىدۇ، نەپەسنى ئاچىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، جىگەرگە، باھاقا قۇۋۋەت بېرىدۇ.

بۇنىڭ يېغىنى تۆۋەندىكى ئۇسۇل بويىچە يېسە، باھىنى كۈچلەندۈرۈپ، ئىشتەينى ئاچىدۇ. مەسىلەن: 1-كۈنى 0.1 گرامنى تامبۇل يوپۇرمىقى بىلەن يېسە، 2-كۈنى 0.2، 3-كۈنى ھەم شۇ يوسۇندا زىيادە قىلىدۇ. شۇنىڭدەك كۈندە-كۈندە بىر ئازدىن زىيادە قىلىپ ئۇزۇمەستىن مۇۋاپىق تاپقان مۇددەتكىچە يېسە باھىنى كۈچلەندۈرىدۇ. ھىندىستان خەلقى بۇ دورىنى ھەر خىل ئۇسۇل بويىچە يېيىشىدۇ. مەسىلەن: بىر

داندىن باشلاپ، ھەر كۈنى بىر داندىن ئاشۇرۇپ يەپ، يۇز دانىغا يەتكۈزىدۇ، ئاندىن كېيىن تەدرىجىي ھالدا كېمەيتىپ تۈگىتىدۇ. تۈگەتسە كۆپلىگەن كونا ھۆل سوغۇق كېسەللەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆل مىجەز، سوغۇق مىجەز كىشىلەرنىڭ تەبىئىي ھارارىتىنى كۈچەيتىپ، باھانى كۈچلەندۈرىدۇ. ئوتتۇرا مىجەز كىشىلەر بۇنى 40 كۈنگىچە يۇقىرىقى تەرتىپ بويىچە بىر داندىن باشلاپ ھەر كۈنى بىر داندىن زىيادە قىلىپ 40 كۈن بولغاندا ئارقىسىغا قايتۇرۇپ، ھەر كۈنى بىر داندىن كېمەيتىپ تۈگەتسە، يۇقىرىقى كېسەللەر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىشلىتىش جەريانىدا بىر نەچچە كۈن ئىلگىرى ۋە بىر نەچچە كۈن كېيىن ئاچچىق، يەللىك نەرسىلەردىن، سۈتلەردىن، كۆكتاتلاردىن، جىنسىي ئالاقىدىن، كۆڭۈل چىگىلىدىغان ئىشلاردىن، ئېغىر ھەرىكەتلەردىن، قىچا، سامساق، تۇرۇپ، زەنجۈبىل ۋە شۇنىڭدەك ئىسسىق نەرسىلەردىن پەرھىز قىلىنىدۇ. ھۆكۈمالارنىڭ ئېيتىشىچە، ماخاۋ كېسەللىكى بار كىشىلەر بۇنىڭ يېغى بىلەن پۈتۈن بەدىنىنى داۋاملىق 21 كۈن ياغلىسا ياكى داۋاملىق 21 كۈن يېسە، ماخاۋ كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ سوقۇلمىغان پۈتۈن دانلىرىنى خالىس سېرىقمايدا قورۇپ ھەر كۈنى بىر چاڭگال يېسە، باھانى ناھايىتى كۈچلەندۈرىدۇ. بۇنىڭ دانلىرىنى كالىنىڭ سۈتىدە قاينىتىپ سۈتىنى ساپ قىلىپ قېتىق ئۈيۈتۈپ، يېغىنى ئېلىپ، ھەر كۈنى 30 گرامنى گۈرۈچ ئاق ئېشى بىلەن يېسە، چاچنى قارايتىدۇ. يەنە ھۆكۈمالارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇنىڭ 1 كىلوسىنى 10 كىلو سۈتكە چىلاپ سۈتىنى ئۆزىگە تارتىپ بولغاندا ئېلىپ ھەر كۈنى 7 داننى پۈتۈن يۇتسا، باھ ئاجىز كىشىلەرنى ئەسلىي ھالىتىگە كەلتۈرگەندىن تاشقىرى، چوڭ قۇۋۋەت بېرىدۇ. ئەگەر پاقا يېغى بىلەن ياغلاپ، گىلى ھىكمەت قىلىپ يېغىنى چىقىرىپ ئەرلەر جىنسىي ئەزاسىغا سۈركىسە، قۇۋۋەت بېرىدۇ. مەنىنى تۈتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى مۇۋاپىق ھالدا ئىشلىتىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۈچۈن ئىسسىق پەسىللەردە، ئىسسىق شەھەرلەردە ئىشلىتىش ياخشى ئەمەس. شۇنىڭدەك ياش كىشىلەرنىڭ ئىشلىتىشى ياخشى ئەمەس. يېغىنى تاشقى تەرەپتىن ھەر قانداق كىشى، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئەھۋالغا قارىتا ئىشلەتسە بولىدۇ.

مامىرانچىنى

COPTIS CHINENSIS 黄连

تونۇش بۇ زەرچۈنىڭ بىر خىلى بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى، شاخلىرى يەردىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. يوپۇرمىقى چوڭ، ھەشقىپىچەكىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. بىر ئاز يۇمىلاق، رەڭگى ئاق سېرىق تەرەپكە مايىل، شىلىمشىق ھۆللۈكى بار. يىلتىزى بەك پۈتاقلىق، چوڭلۇقى زەرچۈيدىن كىچىكرەك ۋە ئىنچىكرەك بولىدۇ. بوغۇملۇق، ئەگرى-بۈگرى كېلىدۇ. بوغۇملىرىنىڭ چاچقا ئوخشاش كۆپ يىپلىرى بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈنۈدىغان ئورنى سۇغا يېقىن جايلاردىن ئىبارەت.

ھىندىستاندىن، ئىچكىرىدىن، خۇراساندىن كەلتۈرىدۇ. ھىندىستاندىن چىقىدىغىنىنىڭ رەڭگى سېرىق، قارا تەرەپكە مايىل، ئىچكىرىدىن چىقىدىغىنىنىڭ رەڭگى سېرىق، ھىندىستانىنىڭكىدىن سۇسراق، خۇراساندىن چىقىدىغىنىنىڭ رەڭگى توپا رەڭ، كۆك تەرەپكە مايىل، ئۇرۇقى كۈنجۈتكە ئوخشايدۇ، ياخشىراقى سېرىق، ئىنچىكە، قاتتىق، بوغۇملۇق، يېڭىسى يەنى ئىچكىرىدىن چىقىدىغىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. قۇۋۋىتى 20

يىل تۇرىدۇ.

156-رەسىم. مامرانچىنى

چىقىش ئورنى ئىچكى ئۆلكىلەر، ھىندىستان، خۇراساندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىلىك ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى كۆزنى روشەن قىلىش، يەللەرنى تارقىتىش، توسال-غۇلارنى ئېچىش، تېرىكە قاپارتقۇ پەيدا قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مامرانىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تې-مىتسا، مېڭىنى تازىلايدۇ. كۆزگە تارتىلسا، كۆزدىكى ئاقىنى، پەردىنى ئالىدۇ، كۆزنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوقىتىپ، روشەنلىكىنى زىيادە قىلىدۇ. چاينىسا چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، يىلتىزىنى شارابقا قوشۇپ مۇڭاپىق مىقداردا ئىچسە، جىگەرگە توسالغۇ يەتكەن سەۋەبتىن بولغان يەرقان كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. تولغاق ئۇچۇن، كىندىك ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، سۇيدۇكنى ماڭدۇ-رىدۇ، ئېزىپ بالىياتقۇسى دۇم بولۇپ قالغان ئايالنىڭ دوۋسۇنىغا چاپسا تۇزلىنىدۇ. بوۋاسرىنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ. ئەگەر ھەسەل، سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، تىرناقتىكى ئاقكېسەللىكنى ۋە بەدەندىكى قارا داغلارنى، سەپكۇننى، قوتۇرنى ۋە تېرىنىڭ تارتۇقلىرىنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئىككى گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا زەرچۆە، يېرىم مىقداردا مۇر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ھەسەل.

تەركىبى بۇنىڭدا 5 خىل ئالكولوئىد بولۇپ، بېربېرىن، پالمىتىن، كوپتىزىن، كالۇمبامىن، ۋارىنىندۇر.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى يۇرەكتىكى ھارارەتنى ئالىدۇ، تالنىڭ ھۆللۇكىنى قۇرۇتىدۇ، قانىنى سويۇتىدۇ، قايغان قانىنى راۋان قىلىدۇ، ئۇچەينى قېلىنلاشتۇرىدۇ، ئىچىنى توختىتىدۇ، ئاشقازانىنى كۈچەيتىدۇ ۋە ئاشقازاندا كىسلاتا كەملىكتىن بولغان ھەزىم قىلىشنىڭ ناچارلىقلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. يەنە قان تولغاقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، سوزۇلما ئۇچەي، يېرىڭلىق كۆز ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

تەسىرى ئاشقازان سۇيۇقلۇقىنى كۆپەيتىپ، ھەزىم قىلىش خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، يەنە قان تومۇرلارنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى مەركەزگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇچەي قان تومۇرلىرىنى تارايتىپ، ئۇچەيدىكى سۇيۇقلۇقنى ئازايتىش بىلەن ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

مىكروبلارنى ئۆلتۈرىدۇ ياكى ئۇلارنىڭ كۆپىيىش، ياشاش قابىلىيەتلىرىنى تۆۋەنلەشتۈرىدۇ. ھازىرغىچە ئۆتكۈزۈلگەن سىناقلارنىڭ ئىسپاتلىشىچە: مامرانىنىڭ تەسىرى بىلەن، ئالتۇن رەڭلىك ستافىللا كۆك مىكروبى (ئۆزۈم شەكىللىك ئورۇنلاشقان مىكروب)، قانىنى ئېرىتىدىغان زەنجىر شەكىللىك مىكروب، شەكلى ئۆزگەرگەن دىزىنتېرىيە مىكروبى، كۆكيۆتەل مىكروبى، يېشىل يېرىڭ مىكروبى، ئۇچەي كېزىك مىكروبى، پاراتىف ۋە تۇبېركۇلىيوز (سىل) مىكروبلىرىنىڭ ياشاش قابىلىيىتىنى تۆۋەنلىتىدۇ. مامرانچىنىڭ ئۇنۇمى يۇقىرىقىدەك مىكروبلار پەيدا قىلغان كېسەللىكلەردە، سترېپتومىتسىن ۋە خلورومىتسىتىنلەردىن ياخشى، ئەمما ئۇزاق ئىشلەتكەندە مىكروبلار بۇ ئۆسۈملۈككە قارشىلىق پەيدا قىلىۋالىدۇ.

ئاساسي داۋالايدىغان كېسەللىرى: ئىچى سۇرۇش، قەۋزىيەتتىكى قورساق ئاغرىقى، كۆكرەكتىكى ئاغرىقلار، كۆز ئاغرىش، كۆز جىيەكلىرىنىڭ يارىلىرى، يىرىڭ يىغىلغان كېسەللەر، غەلۋىرەك، يىرىڭلىق قىچىشقاق، ھاراق بىلەن زەھەرلىنىش ۋە ھامىلدارلىقتىكى زەھەرلىنىشلەر (ھامىلدارلىق يېلى)، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، زەھەرنى قايتۇرۇش، قورقۇشلارنى پەسەيتىش، سالجىلارنى ئۆلتۈرۈش، ئايالار جىنسىي ئەزالىرىنىڭ ئىششىقلىرى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان كېسەللىرى، ئۇسسۇزلۇق، ئوت كېسەللىرى، سېرىق چاقا ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرى.

ھامىرانچىننى كۆكيوتەلگە ۋە دوختۇرلار سكارلاتىنا دەپ ئاتايدىغان بالىلار ئىشلەتسە خېلى مەنپەئەت قىلىدۇ (باشقا دورىلار بىلەن بىللە). جۇڭگىي تېبابىتىدە ھامىرانچىن مەددە چۈشۈرگۈچى دورا سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ دورىنىڭ تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەنلىكى ھەققىدە ناھايىتى قەدىمكى (1800 يىل بالدۇرقى) خاتىرىلەر بار.

ئىشلىتىش ئۇسۇلى كولاپ ئېلىنغان يىلتىز 2～1 كۈنگىچە ھاۋادا قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن كاۋىدەك ئورۇندا تولۇق قۇرۇتۇلىدۇ (پات-پات ئۆرۈپ تۇرۇپ)، يىلتىزى قۇرغاق جايدا ساقلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن قاينىتىلما، سۇفۇپ (پاراشوك) ۋە رۇب (ئېكستراكت) تەييارلاپ ئىشلىتىلىدۇ.

قاينىتىلمىسى مۇنداق تەييارلىنىدۇ: 500 گرام تالقىنى قۇم چۆگۈندە ئاستا كۆيگەن ئوتتا قاينىتىلىدۇ. (دوريدىن 8～7 سانتىمېتىر يۇقىرى تۇرغىدەك سۇ قۇيۇش كېرەك). 3～2 سائەت قاينىتقاندىن كېيىن، ئەلگەك سۈزگۈچ ئارقىلىق سۈزۈلىدۇ. تىرىپىگە يەنە سۇ قۇيۇپ چايقاپ يەنە ئۇمۇ سۈزۈلىدۇ. بىر قېتىم سالغان تالقانىنى مۇشۇنداق قايتا-قايتا 7～6 قېتىم قاينىتىش مۇمكىن، تاكى قاينىتقان سۇ سۈزۈك ھەم تەمى ئاچچىق ئەمەس ھالغا كەلسە تاشلىۋېتىش مۇمكىن. شۇ يوسۇندا ئېلىنغان سۈنىڭ ھەممىسىنى قوشۇپ تاكى 500 گرام قالغىچە پارغا ئايلاندۇرۇش كېرەك. بۇنىڭدا رۇببى (ئېكستراكتى) ھاسىل بولىدۇ.

تەمى ئاچچىق بولغانلىقى ئۈچۈن بۇنىڭ سۇفۇپىنى يېلىم قاپچۇققا (كاپسۇلغا) سېلىپ ياكى قاينىتىلما ۋە رۇبغا قىيام قوشۇپ ئىستېمال قىلىشقا بېرىلىدۇ. قاينىتىلما ياكى ئېكستراكتىنىڭ كۈنلۈك مىقدارى: بىر ياشقىچە بولغان بالىلارغا 1.2～1 گرام، 2～1 ياشلىق بالىلارغا 2～1.5 گرام، 5～2 ياشلىق بالىلارغا 2.5～2 گرام، 5 ياشتىن چوڭلارغا 3.5 گرام؛ چوڭلارغا 12 گرامغىچە مىقدارنى 4 ياكى 6 قېتىمغا بۆلۈپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ئۇنىڭ مەلھەمىنى ئادەتتە ئىنەكپېتى يېغى بىلەن 1 قىسىم دورىغا 2 قىسىم ياغ قوشۇش نىسبىتىدە تەييارلىنىدۇ. مەلھەمى ئۇزاق تۇرسا ئاستىغا چۆكۈپ قالىدۇ. شۇڭا ئىشلىتىش ئالدىدا قوچۇپ ئارىلاشتۇرۇش لازىم. ئۆتكۈر ۋە كونىرىغان تەمرەتكىلەرگە كۈندە بىر قېتىم سۈركىسە كۈپايە قىلىدۇ.

ماھسا

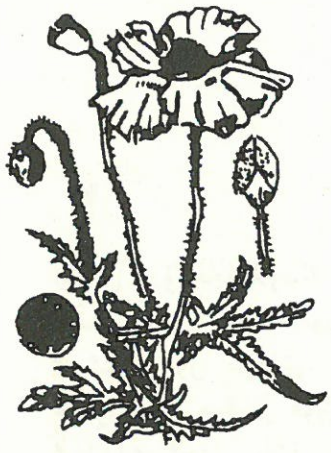
PAPAVER RHOEAS L. 丽春花

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، شەكلى خەشخاش مۇقەررىنگە (خەشخاشى بەھرىگە) ئوخشايدۇ. بۇنىڭ يوپۇرمىقى ئاق تەرەپكە مايىل، ئەتراپى چىشلىق، تۈكلۈك، يوپۇرمىقىدا يېپىشقاق ھۆللۈك بار. گۈلىنىڭ رەڭگى سېرىق، پۇرىقى ئېغىر، مېۋىسى خەشخاش بەھرىگە ئوخشايدۇ. چوڭلۇقى قارا كۈنجۈت مىقدارى بولىدۇ. ئۇرۇقى 7-ئايلاردا پىشىپ يېتىشىدۇ.

چقش ئورنى مەملىكتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ قاتۇرۇش، ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

157-رەسىم. ماماسا

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى ئېزىپ تاشقى تەرەپتىن چاپسا، باشنىڭ ۋە چوڭ بوغۇملارنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۆزگە چاپسا، كۆزگە مېڭە تەرەپتىن قۇيۇلىدىغان سۇيۇقلۇقلارنى توسىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقنى پەسەيتىدۇ. ئېغىزنىڭ ئىچىگە سۇركىسە، ئېغىزنىڭ ئىچىدىكى مۇدۇر چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ ياشاڭغىرىشى، قاپاقنىڭ بوشاشقانلىقى، كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇرۇقىدىن 4 گرام ئىچسە، خاپىغاننى، سەپرا خاراكتېرلىك ئىچى ئۆتۈشنى يوق قىلىدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بەدەننى سەمرىتىدۇ بۇنىڭ ئۇسارىسىنى سۇيۇلدۇرۇپ چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلار، سفلىس، ئوت بىلەن كۆيگەن كۆيۈك، ئۇچەينىڭ ئېچىشىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سىماق.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى تاتلىق بادام.

تەركىبى بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى، ئۇرۇقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. چۆپىدە زەھەرلىك خۇسۇسىيتى ئاجىزراق بولغان ئالكولوئىد (ئەلقەھىل) لەردىن رېئادىن، دىئادىك كىسلاتا، ئالما كىسلاتاسى، يۇمشاق رېزىنا، قاتتىق ياغ قاتارلىق ماددىلار بار. ئۇرۇقىدا ۋە غوزىسىدا ئاز مقداردا مورفىن، ناركوتىن، پارامورفىن قاتارلىق ئالكولوئىدلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى مۆتىدىل تىنچلاندۇرغۇچى، ئۇخلاتقۇچى دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئاساسىي داۋالايدىغان كېسىلى: تېرىگە سېرىق چۇشۇش ۋە سېرىقكېسەل.

قىزىتمىلىق كېسەللەر نەتىجىسىدە تېرە سارغىيىپ كۆزگە سېرىق چۇشۇپ قالغان ھاللاردا بۇنىڭ قۇرۇتقان چېچىكىدىن 10～5 گرامنى تالقانلاپ ناشتىدا ئىچسە (ئەڭ ياخشىسى كۈنجۇت يېغى قوشۇپ)، بىر قانچە كۈن ئىچىدە بەدەندىكى سېرىقلىقنى قايتۇرىدۇ (ھەر 5 كۈندە بىر قېتىم ئىچىلىدۇ). بۇنىڭ يىلتىزىنى سوقۇپ سۈيىنى چىقىرىپ ناشتىدا ئىچىپ بەرسە (7 كۈندە بىر قېتىم)، سېرىقكېسەلنى داۋالايدۇ.

بۇ خىل ئاغرىقلارغا، ھاراق، گۆش، بېلىق، سامساق بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

چېچىكىنى قاينىتىپ دەملەپ ئىچسە، چاپلاشقاق خىلتىلىق يۆتەللەرنى پەسەيتىدۇ. ئۇرۇقى مۇۋاپىق مقدارىدا بېرىلسە، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ھەر خىل ئەزالارنىڭ ئاغرىشىنى ۋاقىتلىق توختىتىپ ئارام بېرىدۇ.

مېڭە

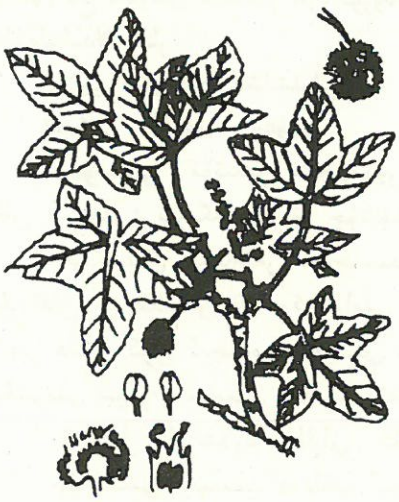
(دىماغ)

ENCEPHALON 脑

تونۇش بۇ ھايۋانلارنىڭ بېشىدىكى مېڭىسى بولۇپ، بۇنىڭ رەڭگى ئاق بولىدۇ.
چقىش ئورنى ھەممە ئورۇنلاردا بولىدۇ.
تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.
خۇسۇسىيتى مېڭىنى قۇۋۇتلەش، مەنىي پەيدا قىلىش، زەھەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، مېڭىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى، سەرسامنى يوقىتىدۇ، مۇڭاپىق ھالدا يېسە، مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ، مەنىي پەيدا قىلىدۇ.
ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇزۇندا سېڭىدۇ، ئاشقازانغا زەرەر قىلىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى پۇدىنە، سىركە ۋە باشقا ئىسسىق دورىلار.

مىئەسائىلە

STYRAX LIQUIDUS 苏合香

158-رەسىم. مىئەسائىلە دەرىخى

تونۇش بۇ بىر دەرەخنىڭ يېلىمى ياكى سۇتى بولۇپ، بەك خۇشبۇي كېلىدۇ. دەرىخى بېھىنىڭ دەرىخىگە ئوخشايدۇ. ئۇ دەرەخنى سۇرىيە خەلقى «ئەبھىر» دەپ ئاتايدۇ. يېلىم ياكى سۇتى بىر قانچە خىل بولۇپ، بەزىسى ئۆزىدىن-ئۆزىگە دەرەخ-تىن سىزىپ چىقىدۇ. بۇ خىلدىكىسى بىرىنچى دەرىجىلىك ياخشىسى بولۇپ، رەڭگى چىلانغا ئوخشايدۇ. سېرىقلىققا ۋە ھەسەل قىيامىغا مايىل بولىدۇ. بەزىسى دەرەخنىڭ ئەزالىرىدىن سىقىپ چىقىرىلىدۇ. رەڭگى قىزىللىققا مايىل بولۇپ، قويۇقراق كېلىدۇ. بۇ خىلدىكىسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ھېسابلىنىدۇ. بەزى-سى شۇنداق ئېلىنىدۇكى: دەرىخىنى سۇدا قاينىتىپ، مىجىپ ساپ قىلىپ، ئاندىن ئۇ سۇ يەنە قاينىتىلسا، قويۇلۇپ، رەڭگى قارا، ۋەزنى ئېغىر، قويۇق ماددا ھاسىل بولىدۇ، بۇ مىئەيابسە دەپ ئاتىلىدۇ. قۇۋۇتى 10 يىلغىچە تۇرىدۇ.
چقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئەزالارنى قۇۋۇەتلەش، يەللەرنى تارقىتىش، ماددىلارنى پىشۇرۇش، يۇمشىتىش، ئىچ قاتۇرۇش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، يۆتەل، زۇكام، گەدەننىڭ قېتىپ قالغانلىقى، ئەزالارنىڭ تىترىشى، مېڭىنىڭ ھۆللۈكلىرىنى تازىلاش، ئۆپكە ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئاۋازنى ئېچىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۇەتلەش، ئىستىسقا، تال ۋە بۆرەك كېسەللىكلىرىنى يوقىتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ماڭدۇرۇش، بەل ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقىنى پەسەيتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

بۇنىڭدىن 3 گرامنى قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە، بەلغەمنى كۆچلۈك سۈرىدۇ، قاينىتىپ زەيتۇن يېغى بىلەن تىلا قىلىپ چاپسا، ئەزانىڭ تۇيغۇسىزلىقى، گەدەن قېتىپ قېلىشى، ئەزالارنىڭ تىترىشى، كەم قۇۋۇەتلىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇي سېلىپ تۇتۇننى ئۆزىگە ئالسا، نەزلە، زۇكام ۋە گەدەن قېتىپ قېلىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ لاتىغا بۆلاپ بالىياتقۇنىڭ ئاغزىغا قويسا ياكى بۇي سېلىپ تۇتۇننى ئالسا ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. خېمىر قىلىپ چاپسا، چوڭ بوغۇملار كېسەللىكى، كىچىك بوغۇم كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. باشقا چېپىلىدىغان دورىلار بىلەن قوشۇلسا ئۇنىڭ تەسىرىگە ياردەم بېرىدۇ. تىلا قىلىپ چاپسا، قوتۇر كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. 9 گرامنى قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە، ماخاۋ كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ تۇتۇنىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 4 گرامدىن 9 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى قۇندۇز قەھرى، ياسمەن يېغى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى مەستىكى.

تەركىبى بۇ لىقۇىدامبېرى ئوربېنتالىس مىللېر دېگەن دەرەخنىڭ سۈتى (رېزىنىسى) بولۇپ، تەركىبىدە بالزام بار. بالزامنىڭ ئاساسىي تەركىبى ئاتسىدۇم سىننامىكۇم (قوۋزاقدارچىن كىسلاتاسى)، سىننامىن، ستروكسىن، ستروسنول، ستربېنىلاردىن ئىبارەت. يەنە ئۇچۇچان جەۋھەر ماي بولۇپ، تەركىبى ستىرول، ۋانىلىن، ستروكامبېر قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تەسىرى بۇ دورا ئىچىپ ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، قانغا كىرىپ قانىنىڭ ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ ھەمدە كانايى تاملىرىدىكى نېرۋىلارنى غدىقلاپ، سۈيۇقلۇقنى كۆپەيتىپ، بەلغەمنى بوشىتىش رولىنى ئويناىدۇ.

جۈملە تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق.

خۇش پۇراقلىق قوزغاتقۇچى دورا بولۇپ، ھوشنى كەلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. قىسقا مەزگىللىك ھوشسىزلىق، شوك ھالەتلىرىدە ئىشلىتىلسە ئۇنۇم بېرىدۇ. يەنە بەلغەم بوشىتىش ئۇچۇن، زىققە نەپەس، سوزۇلما كانايچە ياللۇغى، بەلغەمدىن بولغان ھوشسىزلىق، تۇتقاقلىق كېسەل، ياماق بەزگەكلەردە ئىشلىتىلىدۇ. يەنە كاۋاك ئەزالاردىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ھاشارات ئۆلتۈرۈش ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ. قوتۇرنى داۋالاش، دوۋسۇن پىتلىرىنى ئۆلتۈرۈش ۋە تېرە ھاشاراتلىرىدىن بولغان تېرە كېسەللىكلىرىنى، ئۇششۇكنى داۋالاش ئۇچۇن ھاراق بىلەن ھەل قىلىپ (ئېرىتىپ) ئىشلىتىلىدۇ.

بىر قېتىملىق مقدارى 1.5～0.4 گرام. ھاراقتا چىلاپ ياكى ئېرىتىپ، شۇنىڭدەك ھەب تەييارلاپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

مۇرمەككى

MYRRHA 没药

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى ياكى سۇتى بولۇپ، بۇ دەرەخ ئەرەبستان، ھەبەشستان، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا ئۆسىدۇ. بەك ئېگىز، چىرايلىق، يۇمشاق، بوغۇملۇق بولىدۇ. بوغۇملىرى قومۇشنىڭ بوغۇملىرىغا ئوخشاش كېلىدۇ. ئىچى پوردەك بولۇپ، نەيزە قىلىنىدۇ. نەيزە قومۇشى مەشھۇردۇر. دەرەخنىڭ ھەممە ئەزالىرى ئاچچىق بولىدۇ. يېلىمى بىر قانچە تۈرلۈك يول بىلەن ئېلىنىدۇ:

1-ئۇسۇلى: دەرەخنىڭ تېنى تىغ بىلەن زەخمە قىلىپ تېگىگە بورا ياكى قاچا قويۇپ قويۇلسا يېلىم تېمىپ، يىغىلىپ توڭلايدۇ. يېلىمنى ئېلىشتا ياخشىراق ئۇسۇل شۇدۇر. يېلىم قېتىشتىن ئىلگىرى ئاق بولىدۇ. قاتقاندىن كېيىن رەڭدار ھالغا كېلىدۇ. بۇ مۇررى ساپ دەپ ئاتىلىدۇ.

2-ئۇسۇلى: يېلىم دەرەخنىڭ تېنىدىن سىزىپ چىقىپ توڭلايدۇ، ئاندىن ئېلىنىدۇ. رەڭگى سېرىق بولىدۇ. ياخشىلىقتا 2-دەرىجىدە ھېسابلىنىدۇ.

3-ئۇسۇلى: دەرەخنىڭ قوۋزىقىنى سىقىپ سۇيى ئېلىپ قۇرۇتۇلىدۇ ياكى قوۋزىقىنى سۇدا قاينىتىپ ئاندىن سۈزۈپ ساپ قىلىپ، ساپ قىلىنغان سۈيۈقنى 2-قېتىم قاينىتىپ ئولتۇرۇپ قاتىدۇ. بۇ مۇررە ھەبەشى (قارا مۇررە) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ھەممىدىن ناچارراقىدۇر. بۇنىڭ 1-ياخشىسى ساپ، ياغاچ ۋە ئۇششاق تاش ئارىلاشمىغان، ۋەزنى يېنىك، ئاسان سۇنۇدىغىنى، خۇشبۇي، بەك ئاچچىق، قېرىق بولغىنىدۇر. تاشقى تەرىپى ئاق ۋە قىزىللىققا مايىل. ئىچكى تەرىپىنى سۇندۇرغان چاغدا ئاق بولىدۇ (خۇددى يۇغاندىن كېيىن ئېلىنغان تېرناقتا ئوخشاش كۆرۈنۈشتە كېلىدۇ). بۇ سۈپەتلەر بىلەن بولمىغىنى ناچار بولۇپ، ئىشلىتىلمەيدۇ.

چىقىش ئورنى ئافرىقىنىڭ شەرقى جەنۇبىدىكى ئەللەردىن، ھەبەشستان، ھىندىستان، ئەرەبستان قاتارلىق ئىسسىق كىلىماتلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

ئەرەبستان مۇرمەككىسى كامفورا مولمول ئانگلىر دەرىخىدىن، ھەبەشستان مۇرمەككىسى بولسا كامفورا ئابىسىنىكا ئانگلىر دەرەخلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا ئىسسىق، 2-نىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئىچ قاتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. ئەزالار-نى ئېچىشتۇرمايدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ، ماددىلارنى پىشۇرۇپ، يۇمشىتىپ، سىلىغايتىپ چىقىرىدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ. سوغۇقتىن بولغان بەلغەم خاراكتېرلىك ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. بۇ دورا مەنپەئەتى چوڭ دورىلاردىن بولۇپ، چوڭ مۇرەككەپ دورىلارغا قوشۇلىدۇ. خىلتلارنىڭ ئۆزگىرىپ سېسىشىنى توسىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كونا پىشقەدەم تېۋىبلىرىمىز جەسەتلەرنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن، ھۆللۈكنى تارتىپ ئېلىپ جەسەتلەرنىڭ ئۆزگىرىپ سېسىپ قېلىشىدىن ساقلاش ئۈچۈن، بۇنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ جەسەتلەرگە سۈركەپ قويىاتتى.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنىڭدىن 0.3 مىقدارىنى ئېزىپ مۇناسىپ ياغلار بىلەن بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىنى تازىلايدۇ. مەرزەنجۇش سۇيى بىلەن تېمىتسا، نەزلىلەرنى توسىدۇ. يالپۇز سۇيى بىلەن تېمىتسا، بۇرۇننىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ (لېكىن تېمىتىشتا قىزىتىپ تېمىتىش لازىم).

مۇۋاپىق مىقدارىدا سىركە بىلەن ھەل قىلىپ (ئېرىتىپ) بىر ئاز پاسىلدىن سۈزۈپ باشقا قويۇلسا،

ئىككى چېكە ئاغرىقىنى، سەۋەبى مەلۇم بولمىغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. مەرزەنجۇش سۈيىگە قوشۇپ توخۇنىڭ پېيىگە بۇلاپ، بۇرۇننىڭ ئىككى تۆشۈكىگە بېرىلسە، كونا نەزلىلەرنى يوقىتىدۇ. مۇرمەككىنى يۇمشاق ئېزىپ باشنىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرىغا ۋە باشقا ئەزالارنىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرىغا سېپىلسە، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇپ پۈتتۈرىدۇ. گىرمان زىرىسى، كالا يېغى بىلەن قوشۇپ باشنىڭ ھۆل يېرىڭلىق چاقىلىرىغا چېپىلسا، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇپ، چاقىلارنى پۈتتۈرىدۇ. شۇنىڭدەك كۈندۇر بىلەن قوشۇپ باشنىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرىغا ھەم دانىلىرىغا چېپىلسا مەنپەئەت قىلىدۇ. تەسرى تېز. بۇنى ئەپيۇن، مامشا، جۇندى بىدەستۇر قوشۇپ ئېلىشتۇرۇپ پەلكۈچكە بۇلاپ قۇلاقتا سېلىپ قويۇلسا، قۇلاقتىكى يېرىڭلىق چاقىلارنىڭ يېرىڭ زەردابلىرىنى تازىلاپ، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ. ياۋا پىياز، سىركىدە ھەل قىلىنغان زاكنىڭ سۈيىدە ئاغزىنى چايقىسا ياكى بولمىسا سىركىگە قوشۇپ ھەلىيۇن يىلتىزى، بىر ئاز زانكار قوشۇپ قاينىتىپ ئاغزىنى چايقىسا، ئېغىزنىڭ ئىچىدىكى يېرىڭلىق، سېسىق چاقىلار، جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ياۋا پىيازنىڭ سىركىسىنى قوشۇپ ئاغزىنى چايقىسا، چىش تۇۋىنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ، ئېغىزنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ، خۇشبۇي قىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئاغزىدا تۇتسا ھەم شۇ تەسرىنى بېرىدۇ. مۇرمەككىنى مۇۋاپىق مقدارىدا يۇتسا، گالىنىڭ يېرىكلىكىنى يوقىتىپ، ئاۋازىنى ساپ قىلىدۇ. ئېزىپ كۆزگە تارتسا ياكى چاپسا، كۆزدىكى چاقا ئىزلىرىنى، كۆزگە چۈشكەن ئاقىنى، كۆزنىڭ قاراڭغۇلىقىنى، كىرپىكلەرنىڭ يېرىكلىكىنى يوقىتىدۇ، چاپاقلىرىنى تازىلاپ، كۆزنىڭ چاقىلىرىنى پۈتتۈرىدۇ. ئېچىشتۇرمايدۇ، كۆزگە چۈشكەن سۇنى تارقىتىدۇ، توختىتىدۇ (ئەگەر كۆزگە چۈشكەن سۇ يېڭى، سۈيۇق بولسا). زەپران يىلتىزى، زەرچۇبە سېلىپ قاينىتىلغان سۇدا ھەل قىلىپ كۆزگە تارتسا، ياكى ئەسل (قومۇشتىن باشقا بىر قىسىم بورا توقۇلىدىغان ئۆسۈملۈك) دېگەن ئۆسۈملۈكنىڭ سۈيىدە ياكى تاغ يالپۇزىنىڭ سۈيىدە ھەل قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ. كۆزگە چۈشكەن يېڭى سۇنى يوقىتىدۇ. ئايالارنىڭ سۈتى ياكى تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆز ئاغرىقى ئۇچۇن، كۆزگە چۈشكەن ئاق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. شاقايىقۇننۇئمانىنىڭ سۈيى ۋە قارىمۇچ بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، ئاقنى يوقىتىپ، كۆزنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ھەسەلگە قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ چاپاقلىشىپ ئاغرىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھۆلبە سۈيى، گۈلاب بىلەن قوشۇپ كۆزگە تارتسا، يېرىڭلىق چاقىلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مۇرت سۈيى بىلەن تارتسا، ياشنى، كۆزنىڭ قىچىشىشنى يوقىتىدۇ. جىغانىنىڭ سقىلغان سۈيى ياكى شاقايىقۇننۇئمانىنىڭ سقىلغان سۈيى بىلەن كۆزگە تارتسا بۇ ھەم ئاقنى يوقىتىدۇ. گۈلاب بىلەن تارتسا، كۆزنىڭ چۆرىلىرىدىكى ئىششق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆز كېسەللىكلىرى ئۇچۇن ئىشلىتىش ئۇچۇن توغرا كەلگەندە، بولۇپمۇ يېرىڭلىق كۆز ئاغرىقى ئۇچۇن ئىشلىتىشتە ئايالار سۈتى، ئېشەك سۈتى ياكى تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن ئىشلىتىش كېرەك. بۇنى مۇۋاپىق مقدارىدا مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسە كۆكرەك كېسەللىكلىرى، كونا يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. نەپەس يولىنى ئاچىدۇ، بەقىن ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئەگەر خالىس ساپ قىلىنغان مۇرمەككىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئىستىخايى مەئىدە، ئاشقازاننىڭ ھۆللۈكىنى قۇرۇتۇش، ئىچكى ئەزالارنى تازىلاش، يەللەرنى تارقىتىش، بالىياتقۇدا ئۈيۈپ قالغان قانلارنى تارقىتىش، قورساقنى يۇمشىتىش، سەپرانى، بەلغەمنى چىقىرىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۇچەينىڭ يېرىڭلىق چاقىلىرىنى، يەل، بەلغەم خاراكتېرلىك قورساق ئاغرىقىنى يوقىتىدۇ. تالىنىڭ ئىششقىنى تارقىتىدۇ، ئۇچەيدىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ، بالىنى چۈشۈرىدۇ، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. بۆرەك، دوۋسۇننىڭ قاتتىقلىقىنى يۇمشىتىپ ئاچىدۇ. بولۇپمۇ سۇزاپ سۈيى، ئەمەن سۈيى ياكى تېرمىس سۈيى بىلەن ئىچسە، بالىياتقۇ كېسەللىكلىرى ئۇچۇن، ئۇچەي كېسەللىكلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت

قىلىدۇ (شۇنىڭدەك مەزكۇر سۆلار بىلەن ھەمەل قىلسا ھەم شۇ تەسىرنى بېرىدۇ). ئەگەر ھۆلبە سۆيى بىلەن ھەمەل قىلىنسا، بالياتقۇنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. يالپۇز سۆيى بىلەن ئىچسە، ئىغىزنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. قائىدە بويىچە سۇدا قاينىتىپ سۆيىدە ئولتۇرسا ياكى شاراب بىلەن ئالدى تەرەپكە ھەمەل قىلسا، ھۆل تولغاق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئوبدان سوقۇپ مۇرت يوپۇرمىقىنىڭ سۆيى بىلەن ئالدى تەرەپكە ھەمەل قىلسا، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. كۆندۈر، زەپىران، ئەپيۇنلەر بىلەن قوشۇپ ئارقا تەرەپكە ھۆمۈل قىلسا، بالياتقۇنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. زەپتى ئۇنپاق بىلەن ھەل قىلىپ ئوڭ پۇتنىڭ بەشمالتىقىغا سۈركەپ قويسا ھەمدە سۇۋۇغان دورا داۋاملىق تۇرسا، جىنسىي ئالاقىدىن سۇسلاشمايدۇ. مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ چاپسا سېرىقئەت يىرتىلغانلىقى، تال ئىششىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ 1.5 گرامىنى ئىلىتىلغان تۇخۇم بىلەن ئىچسە، بالياتقۇنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. بىر دانە ماش مىقدارى مۇرمەككىنى مۇۋاپىق ھالدا قارىمۇچ بىلەن قوشۇپ تىترەيدىغان تەپ كېسەلگە تەپ تۇتۇشتىن ئىككى سائەت ئىلگىرى بەرسە تەپنى توسىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا شاراب بىلەن ئىچسە، سوغۇق زەھەرلەرنى پەسەيتىدۇ، شاراب بىلەن چاپسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. تۇرۇپ سۆيى بىلەن بەلغەمدىن بولغان ئىششىقلارغا، خانازىر ئىششىقلىرىغا چاپسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. سەدەپنى جاندارنىڭ گۆشى بىلەن يېرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا، جاراھەتلەرنىڭ ئۆلۈك گۆشلىرىنى يوقىتىپ، يېڭى گۆش ئۇندۇرىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ چاپسا، قۇبا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گۈل يېغى بىلەن چاپسا، يېرىڭلىق قوتۇر جاراھەتلىرى ئۇچۇن، قىچىشقاق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ يېرىڭلىق چاقىلارغا سەپسە، ھۆللۇكنى قۇرۇتىدۇ، سېسىق پۇرىقىنى يوقىتىدۇ. سېپىشتىن ئىلگىرى جاراھەتلەرنى پاقىيوپۇرمىقىنىڭ سۆيى بىلەن يۇيۇش كېرەك.

ئىشلىتىلىش مىقدارى بىر دانە ماش مىقدارىدىن 1.5 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ئاچچىق بادامنىڭ يېلىمى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساقنا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى ھەسەل. ئەمما بۇ دورىنى ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە بېرىش ئوبدان ئەمەس.

تەركىبى دەرەخ يېغى (رېزىنىسى) 40%～25، دەرەخ يېلىمى (گۇممى) 60%، كۆل مىددىسى 5%، مۇرمەككى يېغى (مىرول) 5%، يامىنوپونىك ئاتسىد، مىرولىك ئاتسىد، گالاكتوزا، ياغاچ قەنتى (كىسلوزا) قاتارلىق مىددىلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى قېرىق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى قاننى راۋان قىلىش، قايغان قاننى تارقىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، ھەزىم قىلىش قابىلىيىتىنى كۈچەيتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. ئۇنىڭ سىرتىدا چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سىرتقى جەھەتتىن قان توختىتىش تەسىرلىرىنمۇ كۆرسىتىدۇ.

تەسىرى مەستىكى بىلەن ئوخشاشراق بولۇپ، ئۆپكە كانىيى، ئاياللار جىنسىي ئەزاسى ۋە بالياتقۇلارنىڭ نەملىكىنى قۇرۇتىدىغان ياخشى دورا ھېسابلىنىدۇ. يەنە ئومۇمەن مېتال تىغلار بىلەن زەخمىلەنگەن يارىلارنىڭ ئاغرىشى، تاياق ياكى يىقىلىش، ئات، ئۇلاق تېپىش زەربىلىرىنىڭ ئاغرىشى؛ كۆكرەك-قورساق ئاغرىشى، قان قېيىپ قېلىش ھادىسىلىرىدە مۇرمەككىنىڭ يەككە ئۆزى ياكى مەستىكى قوشۇپ ئىسىستىلغان ھاراق بىلەن ئىچكۈزۈلىدۇ. ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش ۋە ئەت ئۇندۇرۇش ئۇچۇن يەككە ئۆزىنى ياكى مەستىكى ۋە قوشۇمچە شىرنىلەر بىلەن قوشۇپ ئىچكۈزۈلىدۇ. ئىشتىھا تۇتۇلۇش، ئاياللارنىڭ

ھەيزى توسۇلۇپ قېلىش، باكىرە قىزلارنىڭ ھەيزى توسۇلۇپ قېلىش ھادىسىلىرىدىمۇ ئۇچىشكە بېرىلىدۇ. نەپەس سقىش، ئۇزاق داۋام قىلغان يۆتەل، بەلغەم، چىڭ يۆتەللەرنى داۋالاشقا بېرىلىدۇ. سىرتتىن چىش مىلىكىنىڭ ئىششىشلىرى، قاناشچان بولۇپ قېلىشى، ئېغىز ئىچىنىڭ جاراھەتلىرى، سېرىق چاقا، ساقايمىغان تىغ يارىلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ.

مقدارى كۈندە 5～2 گرامنى ھەب ياكى تالقان ياساپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

موزا

(ئىفەس، مازو، ماجۇبھەل، سۇۋا دۇلقۇززات)

GALLA TURCICI 没食子

تونۇش بۇ بەللۇت دەرىخىنىڭ مېۋىسىدۇر. بەللۇت دەرىخى بىر يىل بەللۇت مېۋىسىنى بېرىدۇ. ئۇ بەللۇتنىڭ بايانىدا زىكىر قىلىنغان.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە سوغۇق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى قان توختىتىش ۋە ھۆللۈكلەرنىڭ ئېقىشىنى توسۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى يۇمشاق سوقۇپ، قېلىن ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ بۇرۇنغا پۈركىلسە، بۇرۇننىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. سۈرمە قىلىپ كۆزگە تارتىلسا، ياشنى، كۆزنىڭ چاپاق بولۇپ قىچىشىشنى يوقىتىدۇ. سىمىز ئوت سۈيى بىلەن قۇلاقنا تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ قېنىنى ۋە زەردابلارنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن سۈنۈن تەييارلاپ چىشقا، چىشنىڭ تۈۋىگە سالسا ياكى سۈيى بىلەن ئاغزىنى چايقىسا، بولۇپمۇ سىركە بىلەن چايقىسا چىشنى، چىشنىڭ تۈۋىنى چىگىتىدۇ. چىش، تىل تۈۋىدىن بۇزۇق ھۆللۈكلەرنى تارتىدۇ. ئېغىزغا چىققان مۇدۇرلارنى يوق قىلىپ، شۆلگەينى توختىتىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ پىشۇرۇلغىنىنى سوقۇپ خىمىر قىلىپ قۇرت يېگەن چىشنىڭ كامالىرىغا قاپلاپ قويسا، ئاغرىقنى توختىتىپ، چىشنى بۇزۇلۇپ كېتىشتىن ساقلايدۇ. سۇ بىلەن ئېزىپ ئىچسە، ئۇچەي، ئاشقازاندىكى يىرىگلىق جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ. كونا ئىسھالنى، بالىياتقۇدىن ساقىپ كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ، جىنسىي ئەزانى قۇرۇتىدۇ. تاماق بىلەن يېسىمۇ يۇقىرىدىكى تەسىرنى بېرىدۇ. سۇدا پىشۇرۇپ خىمىر قىلىپ چاپسا، مەقئەتنىڭ ئىششىقىغا، چىقىپ قېلىشىغا، كىچىك بالىلارنىڭ كىندىكىنىڭ چىقىپ قېلىشىغا پايدا قىلىدۇ. خۇسۇسەن سىركە بىلەن پىشۇرۇلغىنى، سىركە بىلەن خام ئېزىپ چېپىلسا، تېرىدىكى جىمى كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. ئۆزىنى يۇمشاق سوقۇپ سەپسە، جاراھەتلەردىكى ئىششىق گۆشلەرنى يوق قىلىدۇ (كۆيدۇرۇپ سوقۇپ سەپسە ياخشى).

موزىنى قاينىتىپ ياكى چىلاپ سۈيى بىلەن چاچنى يۇسا قارايتىدۇ. ئەزاغا چاپسا، ئىسسىقتىن سېسىق تەرلىگەنگە پايدا قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن كۆيدۇرۇپ ئېزىپ چاچنى ياغلىسا، يۇسا چىقمايدىغان قارا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئىچىشكە 4 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار كۆكرەككە، گالغا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا، سەمغى ئەرەبى، ئىلىتىلغان تۇخۇم.

ئورۇنباساری ئانار پوستی، جۇپتی بەللۇت، يۇلغۇن مېۋىسى، سېرىق ھېلىلە.

كۆيدۈرۈشنىڭ ئۈسۈلى چوغ ئۈستىدە قويۇپ كۆيدۈرۈپ ياكى يېڭى ساپال قاچىنى ئوتتا قويۇپ موزىنى ئىچىگە سېلىپ تۇرۇپ شارابتا ياكى سىركە بىلەن تۇزدا ئۇچۇرۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ تەسىرى كۆيدۈرۈلمىگەندىن كۈچلۈك.

موزا-كۆپر كۇس ئىنفېكتوريا ئولۇپېر دېگەن دەرەخنىڭ نوتا شېخى ئۈستىدە قۇرۇپ قالغان ھاشارات قاپچۇقىدىن ئىبارەت. موزا ھەرىسى (تىسنىپس گاللا-تىنكتوردوم ئولۇپېر)نىڭ چىشسىنى مەزكۇر ئۈسۈملۈكنىڭ ياش بىخى ئۈستىگە تۇخۇم قۇيىدۇ، تۇخۇم ئۇرۇقلىنىپ ھاشارات قۇرتى ھاسىل بولۇپ بىر خىل سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىدۇ. ھۇجەيرىسى ئىچىدىكى كراخمال تېزلىكتە قۇرۇپ قەنتەك ئايلىنىپ، ئۈسۈملۈك ھۇجەيرىسىنىڭ بۆلۈنۈپ كۆپىيىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. ياش قۇرتنىڭ ئەتراپىدىكى ھۇجەيرىلەر-نىڭ كراخماللىرى يوقالغاندىن كېيىن بارغانسېرى قورۇلىدۇ، ئوتتۇرىسى بىر تۆشۈك بولۇپ قالىدۇ. شۇ تۆشۈكتە ياش قۇرت يېتىلىدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا قۇرتنىڭ قاپچۇقى ۋاقتىدا يېغۇزلىنماي قۇرۇپ قاتىدۇ. ئىچى كاۋاك موزىنىڭ تەركىبىدە ئاشلاش كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم تانىنكۇم) ئاز بولىدۇ.

تەركىبى تۇركىس گاللوتانىن ۋە باشقا ماددىلار تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى بەللۇت بىلەن ئوخشاش. شۇ دورىغا قارالسۇن.

ئەسكەرتىش بەللۇت بىلەن موزىنىڭ پەرقى ھەققىدە ئەسلىي كىتابتىكى چۈشەنچىلەر بىلەن دورا ماتېرىياللار ھەققىدىكى خەنزۇچە كىتابلاردىكى ئىزاھاتلاردا قىسمەن ئوخشىماسلىقلار بار. قايتا تەتقىق قىلىشقا ھاجەتلىك بەللۇت 没食子树实 SEMENA QUARCUS IUF بولۇش لازىم.

مۇسلى

HYPOX ORCHIOIDES (ASPARAGUS SARMENTOSUS)

تونۇش كونا ھۆكۈمالارنىڭ ئېيتىشچە گۈللىمىگەن كىچىك سەنبەل (سىنبىل) ئۈسۈملۈكنىڭ يىلتىزىدۇر. يىلتىزنىڭ تومۇقى شاقاقۇل مىسرىنىڭ تومۇقىدا بولىدۇ. شاقاقۇل مىسرىغا بەك ئوخشايدۇ. ئۈنىڭدىن بىر ئاز چوڭراق. بۇ ئىككى خىل بولۇپ: 1-خىلى ئاق، 2-خىلى قارا. ئېقى كۈچلۈكرەك. ئېقى ئىشلىتىلىدۇ. بەزى تېۋىپلارنىڭ ئېيتىشچە قارىسىنىڭ مەنپەئىتى كۈپرەك.

چقىش ئورنى ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. رۇتۇبىتى پەزلىسى (ئارتۇق ھۆللۇكمۇ بار).

خۇسۇسىيتى نەپەس ئورگانلىرىنى ئېچىش، باھىنى كۈچلەندۈرۈش، مەنىنى زىيادە قىلىش، بۇۋاسىرنى يوقىتىش، يەللەرنى تارقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 4 گرامنى گېرمان زىرىسى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يەرقان كېسەللىكى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يېپسىز زەنجۈبۇل بىلەن بەرسە، بەلغەمدىن بولغان ھەيزنى ۋە ئىچ ئۆتكۈنى يوقىتىدۇ. پىياز سۈتى بىلەن بەرسە، يەلدىن بولغان قۇلۇنجى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. پەرەنجى مىشك سۈيى بىلەن ياكى رەيھان يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى بىلەن بەرسە، بۆرەكتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. پەرەنجى مىشكنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن باراۋەر مىقداردا بەرسە، ئۇششاق بالىلارنىڭ دۆلىنىپ كېتىش كېسەللىكى ئۈچۈن، ئىترىپىل

بىلەن بەرسە مەنىي توختىماسلىق كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. جۇۋىنە بىلەن بەرسە، سوغۇقتىن بولغان يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. دورا پىلپىل بىلەن بەرسە غالجىر ئىتنىڭ چىشلىگىنى، كۈنجۈت بىلەن بەرسە كۈندە بىر قېتىم تۈتىدىغان تەپ ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۈن ئاشۇرۇپ تۈتىدىغان تەپلەرگە ۋە چېچەككە مەنپەئەت قىلىدۇ. تاش تۇز بىلەن بەرسە، قورساقنى ئاچۇرۇپ، ئىشتىهانى زىيادە قىلىدۇ. ئىسسىق سۇ بىلەن بەرسە، قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. كالا سۈتى، شېكەر بىلەن بەرسە، مەنىينى كۆپەيتىپ، باھانى قۇۋۋەتلەيدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ. كۈنجۈت يېغى بىلەن بېرىلسە، زۇكام، نەزلە، بەلغەملەرنى يوقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىشنىڭ ياخشىراق ئۇسۇلى شۇكى: ئىككى يىللىق بولغان ئاق مۇسلىنىڭ يىلتىزىنى زېمىندىن چىقىرىپ ئىنچىكە جامكا يېپلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ياغاچ پېچاق بىلەن يالپاقلاپ، ياغاچ يېڭنە بىلەن تۆشۈك قىلىپ يېپقا ئۆتكۈزۈپ سايىدا قۇرۇتۇپ، ئاندىن سۇفۇپ قىلىپ ھەر كۈنى 12 گرامنى 12 گرام ناۋات بىلەن يېرىم پىيالە قىزىق سۇغا سېلىپ، ياغاچ قوشۇق بىلەن قوچۇپ لۇئابى چىقىرىپ ئىچىلىدۇ. 40 كۈنگىچە مۇشۇ ئۇسۇلدا ئىچسە، شۇ جەريانىدا ئاچچىق، يەللىك نەرسىلەردىن، جىنسىي ئالاقىدىن، جىسمانىي ۋە روھىي مۇشەققەتلەردىن، سوغۇق ھاۋادىن، بەك سوغۇق سۇدىن پەرھىز قىلسا، ھەممە قۇۋۋەتلەرنى (قۇۋۋەتتى ھايۋانى، قۇۋۋەتتى تەبئىي، قۇۋۋەتتى نەپسانى) لەرنى كۈچلەندۈرۈپ، قېرىلارنى ياشلارغا ئوخشاش قىلىدۇ.

مۇسەللەس

(مەي-پۇختەج)

VINO 葡萄酒

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك ئۈزۈم سۈيى بولۇپ، تەمى ئاچچىق-چۈچۈك تەرەپكە مايىل بولىدۇ. قاينىتىشتا 2/3 ھەسسىدىن ئارتۇق خورىمايدۇ، قويۇق بولىدۇ. بۇنىڭغا بەزى ۋاقىتلاردا لاچىندانە، جويۇز، قەلەمپۇر قاتارلىق خۇشبۇي، ئىسسىق دورىلارنىمۇ قوشىدۇ.

چىقىش ئورنى ئۇيغۇر تېۋىپلار تەييارلايدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق. 1-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكرەك، ئۆپكىگە ۋە قاپارتقۇ، چېچەكلەرگە مەنپەئەت قىلىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، باھانى قوزغاش، ئاغرىق پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قائىدە بويىچە مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەسىرلەرنى بېرىدۇ. خەشخاش شارابىغا قوشۇپ «دىياقۇزە» تەييارلىنىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۈزۈم شىرنىسى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى سوغۇق ۋە ئاچچىق-چۈچۈك مېۋىلەر.

تەركىبى ئىشلىتىلگەن ئۈزۈمنىڭ تۈرى، ئۈزۈم ئۆسكەن تۈپراق، ھاۋانىڭ پەرقىغە قاراپ، مۇسەللەس-

نىڭ تەركىبىدىكى سۇ ھەم باشقا ماددىلارنىڭ پىرسەنتى ھەر خىل بولىدۇ. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن مۇسەللەس تەركىبىدە سۇ 85%～70، قەنت (مېۋە قەنتى، ئۈزۈم قەنتى) 30%～10، ئورگانىك كىسلاتا (ئۈزۈم ھەم ئالما كىسلاتاسى) 0.9%～0.2، ئاچچىق ئۈزۈم كالىي تۇزى 0.6%～0.2، ئازوتلۇق ماددىلار 0.5%～0.2، مىنېرال (مەدەنلىك) جىسملار 0.5%～0.3 نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا ئۈزۈمنىڭ پوستى مەلۇم مىقداردا ئاشلىغۇچى ماددا (تاننىن) تۇتىدۇ. مۇسەللەس رەڭلىك ئۈزۈملەردىن ياسالغان بولسا، ئانداقتا بەلگىلىك مىقداردىكى ئۈزۈمنىڭ بوياق ماددىسىمۇ قوشۇلىدۇ. مۇسەللەس تەركىبىدە ئىسپىرت ئادەتتە 17%～10 كىچە بولۇشى مۇمكىن.

جۇڭيى تېبابەتتە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق، ئازراق زەھەرلىك.

ئىشتىھانى ئېچىش، سەمرىتىش، بەدەننى چىڭىتىش ئۇچۇن مۇۋاپىق مىقداردا بېرىش تەۋسىيە قىلىنىدۇ.

مۇشكى تارامشى

(بىر خىل تاغ پۇدىنىسى)

MENTHA VIRIDIS L (MENTHA SPICATA L) 绿薄荷

159-رەسىم. مۇشك تارامشى

تونۇش بۇ بىر تۇرلۇك تاغ پۇدىنىسى بولۇپ، بۇنىڭ يوپۇرمقى جاڭگال پۇدىنىسىنىڭ يوپۇرمقىدىن چوڭراق، يۇمىلاق تەرەپكە مايىل. بىر ئاز يېرىك، ئەك ياخشىسى يوپۇرمقى كۆپ ۋە غۇژمەك بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا ئىسسىق، ئوتتۇرىسىدا قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى چىقىرىش، ئىشتىھانى ئېچىش، قۇلۇنجىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، كۆكۈلنىڭ ئېلىشىشى ۋە غەمكىن بولۇشنى يوقىتىش، سۇيدۇكنى، ھەيزنى، نىپاسنى ماڭدۇرۇش، ئۇششاق تاشلارنى ئېزىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا قائىدە بويىچە ئىچسە، كۆكرەك، ئۆپكە ۋە بالىياتقۇلاردىكى قويۇق ھۆللۈكلەرنى چىقىرىدۇ، ئىشتەينى، قۇلىنجىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. بۇنىڭدىن 15.0 گرام مىقدارىنى باراۋەر مىقداردا سوقمونيا، 3 گرام كەتىرا بىلەن يۇمشاق ئېزىپ 30 گرام خىمىرى بىنەپشىگە ئېلىشتۇرۇپ، قىزىق سۇ بىلەن ئىچسە قۇلۇنجىنى يوقىتىدۇ.

1.5 گرامنى 9 گرام قوغۇن ئۇرۇقى بىلەن يۇمشاق ئېزىپ 30 گرام مەسكە، 60 گرام ھەسەل قوشۇپ ئىچسە شەھۋىتى پەسەيىپ قالغان كىشىلەرنىڭ شەھۋىتىنى قوزغايدۇ. بۇنىڭ شارابى كۆكۈل ئېلىشىش، غەمكىنلىك، بىھوش بولۇش كېسىلىنى يوق قىلىدۇ. ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ. بۇي سېلىپ تۇتۇنىنى بالىياتقۇغا

ئالسا، بالىنى چۇشۇرىدۇ. 0.15 گرامنى يۇمشاق ئېزىپ، بىلسان يېغى بىلەن لاتىغا بۇلاپ بالياتقۇ ئاغزىغا قويسا، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئۆزىدىن 4 گرامغىچە، قاينىتىپ ئىچىشتە 8 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقداردا ئادەتتىكى پۇدىنە ۋە قەردەمانە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مەقئەتكە زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى سەمغى ئەرەبى ۋە سىركە.

تەركىبى 0.5% تىن 0.2% كىچە ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ. ماينىك تەركىبى 60% تىن 50% كىچە زىرە جەۋھىرى (كارۋون) ۋە ئىنتايىن ئاز مىقداردا مېنتول تۇتىدۇ.

جۇغىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبئىتى سوغۇق.

يەل ھەيدەيدىغان، تارتىشىشنى (سپازمنى) بوشىتىدىغان، دورىلارنىك تەمى، پۇرىقنى ياخشىلايدىغان دورا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

كۆپىنچە باشقا دورىلار بىلەن قوشۇپ كىچىك بالىلارنىك كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مۇغاس

(مغاس)

تونۇش بۇ بىر تۈرلۈك يىلتىز، ئۇزۇن ۋە توم بولىدۇ. پوستى قارا قىزىل تەرەپكە مايىل. ئەك ياخشىسى خۇشبۇي، ئاچچىق، شېرىن تەرەپكە مايىل بولغىنىدۇر.

چقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبئىتى 2-دەرىجىدە ئىسسىق، 1-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى يەللەرنى، ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئىچ قاتۇرۇش، پەيلەرنى، بوشاشقان ئەزالارنى چىڭىتىش، بەدەننى سەمرتتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇڭاپىق ھالدا سىركەنجۇبىل بىلەن ئىچسە، تۇتقاقلىق كېسەل، جۇنۇن ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سەۋدا خاراكتېرلىك خىلتلارنى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن ئىچسە، بەلغەم خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، بەل ئاغرىقى، چوك-كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، ئەزانىك يىغىلىپ قالغانلىقى، پەي ئاجىزلىقى ۋە بوشاشقانلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

سۆڭەكنىك سۇنغانلىقى، پەيلەرنىك تولغىشىپ قالغانلىقىغا پايدا قىلىدۇ. پەيلەر ۋە گال، ئۆپكە، بالياتقۇدىكى قاتتىقلىقلارنى تارقىتىدۇ. كۆكرەكنى، ئۆپكىنى تازىلايدۇ. ئاۋازنى ئاچىدۇ، باھنى قوزغايدۇ. گىلى ئەرمنى بىلەن چاپسا، ئەزانىك سۇنغانلىقى، يىقىلغانلىقى، زەربە يەتكەنلىكى، پەينىك تولغىشىپ قالغانلىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. گال ۋە بالياتقۇدىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. ئەگەر داۋاملىق چىلان ۋە كەتىرا بىلەن ئىچسە بەدەننى سەمرتتىدۇ. ئۇرۇقى باھنى قۇۋۋەتلەش ۋە قوزغاشتا كۇچلۇكرەك.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سۆرۈنجان، ئاقىر قەرھا، چىپىشتا قۇلت.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچىسى ھەسەل.

ساقلاش قۇۋۈتى 7 يىلغىچە تۇرىدۇ.

مۇقىل-مىقل

(گوگل)

GUMMI GULGUL (BALSAM ODONDRON KUKUL)

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، كۇندۇر دەرىخىدەك بەك يوغان كېلىدۇ. ئۇممان دەريالىرىنىڭ بويلىرىدا، ھىندىستاندا ئۆسىدۇ. گوگل دەرىخى ياكى يېلىمى بىر قانچە خىل بولۇپ، ھەممىسىنىڭ تەمى ئاچچىق، رەڭگى قىزىل تەرەپكە مايىل بولغىنى مۇقىل ئەزرەق دەپ ئاتىلىدۇ. رەڭگى سېرىق تەرەپكە مايىل بولغىنى مۇقىللىيوھۇت دېيىلىدۇ. ياخشىسى، ساپ، خالىس، پارقىرىما، تۇتاشقاق ياكى چاپلاشقاق، يۇمشاق، خۇشبۇي، رەڭگى سېرىق، تەمى ئاچچىچق تەرەپكە مايىل بولغىنىدۇر. ئەگەر بۇ خىلدىكى مۇقىل ئوتقا سېلىنسا، غارنىڭ بۇيى كېلىدۇ. سۇغا سېلىنسا، تېز ئېرىيدۇ. ياغاچ، ئوت-خەس، قۇم-توپا ۋە باشقىلار ئارىلىشاڭغۇ بولمايدۇ. بۇ سۇپەتلەر بىلەن بولمىغىنى ناچاردۇر. قۇۋۈتى 20 يىلغىچە تۇرىدۇ. كونىرسا، ئاچچىقلىقى زىيادىلىشىدۇ. قانچىكى كونىرسا، شۇنچە قارا تەرەپكە مايىل بولىدۇ، قۇرۇپ قاتىدۇ، بولۇپمۇ مۇقىل ئەرەبى بەك ئۆزگىرىدۇ.

چقىش ئورنى ئۇممانداىن، ھىندىستانداىن، شىنجاڭداىن چقىدۇ.

تەبىئىتى 3-نىڭ ئاۋۋىلىدا ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى بەدەنگە جۇلاھ بېرىش، يەللەرنى تارقىتىش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيتىگە ئىگە. زەھەرنى پەسەيتىش قۇۋۈتى بار.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، گازاز (گەدەنىڭ قېتىپ قېلىشى)، گال ئاغرىقىغا، كونا ھۆل يۆتەلگە، كۆكرەكنى شىلىمشىق خىلىتلاردىن تازىلاش ۋە يۇقىرىغا تىنىپ ھۆمۈدەش كېسەللىكى، جىگەر ئاجىزلىقىغا، جىگەرنىڭ يەللىرىنى تارقىتىش، بۇۋاسىرنىڭ يەللىرىنى تارقىتىش، ئىچ ئەزالاردا قېتىپ قالغان قاننى تارقىتىشقا، ھەيزنى ماڭدۇرۇشقا، چوڭ-كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىغا، بەل ئاغرىقى، سۇيدۇكنى، سۇتنى راۋان قىلىشقا، بۆرەكتىكى تاشنى ئېزىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەمنى چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ. سۇرىدىغان ئۆتكۈر دورىلارغا قوشۇلسا، ئۇ دورىلارنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىدۇ. قىزىل رەڭلىك مۇقىل ئەرەبىدىن 8 گرام مىقدار ئېزىپ ئىچكۈزۈلسە، بەلغەمنى تۆۋەن تەرەپكە ماڭدۇرۇپ چىقىرىدۇ. ئېزىپ خېمىر قىلىپ گالنىڭ ئىششىقلىرىغا چېپىلسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. 3 گرامنى يېگەن سېغىلغان سۈت بىلەن ئىچسە، باھنى كۆچلەندۈرىدۇ. مۇقىلنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېزىپ، قىزىق سۇنى ئۈستىگە قۇيۇپ ئىچكۈزۈل-سە، بەلغەمنى ئارقا يېشاب ئارقىلىق چىقىرىدۇ. ئەگەر سالايە قىلىپ 3 باراۋەر بۇغداي كېپەكى قوشۇپ ئۇزۇمنىڭ سۇيىدە ياكى ئۇزۇمنىڭ رۇبىدا قاينىتىپ بىر ئاز سېرىقماي قوشۇپ، شەقىقىدىن پەيدا بولغان ئىششىققا چېپىلسا، ئىششىقنى تارقىتىدۇ. بىر ئاز قوغۇشۇن بىلەن ئېزىپ بۇۋاسىرنىڭ دانىلىرىغا ۋە سۆگەلگە چېپىلسا، بۇۋاسىر دانىلىرىنى، سۆگەلنى يوقىتىدۇ. بولۇپمۇ ھۆلنى قاتتىق ئىششىقلارغا چاپسا، قاتتىق ئىششىقلارنى ۋە قويۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ. بالىياتقۇغا، مەقئەتكە چېپىلسا، بالىياتقۇنىڭ كېسەللىكلىرىگە

مەنپەئەت قىلىدۇ. بوۋاسىرغىمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. بولۇپمۇ كۆدە سۈيى بىلەن بوۋاسىرغا چېپىلسا ئوبدان مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەگەر تەنها ئالەتكە چاپسا باھنى كۆچلەندۈرىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا ئىلىپ 50 گرام لويلا ماش بىلەن قاينىتىپ ئىزىپ، خىمىر قىلىپ دوۋسۇن ئىششىپ قالغان بالىلارنىڭ دوۋسۇنغا چاپسا ياكى سېرىقئەت يىرتىلىپ يەل پەيدا بولۇپ قالغان كىشىلەرنىڭ يىرتىلغان جايىغا چاپسا يەل، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئۈنۈمى ياخشى. ھەمەل قىلسا بوۋاسىر ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇي سېلىپ تۇتۇننى ئالسا، بوۋاسىرغا، بالىياتقۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلۇپ قالغانلىقىغا ياكى يەل پەيدا بولۇپ قالغانلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ ھەم ئاسان تۇغدۇرىدۇ. تۇتۇنى سېسىق ھۆللۈك كۆپ بولغان سەۋەبتىن ياكى ئۆلۈكلەز، تاپلار كۆپ بولغان سەۋەبتىن ئۆزگەرگەن بۇزۇق ھاۋانى يوقىتىدۇ. ئۈنى يۇمشاق ئىزىپ، لاتىغا بۇلاپ، بالىياتقۇنىڭ ئاغزىغا قويسا، بالىياتقۇ ئاغزىنى ئىچىپ، قورساقتىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ. بالىياتقۇدىن كېلىدىغان ھۆللۈكلەرنى، بوۋاسىرنى يوقىتىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە ياكى چاپسا زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان زەھىرىنى پەسەيتىدۇ. خىمىر قىلىپ چاپسا، بەدەندىكى ئىششىقلارنى، چىگىلىپ قالغان پەيلەرنى بوشىتىدۇ. تېرىنىڭ تېگىدە قېتىپ قالغان قانلارنى تارقىتىدۇ. مۇۋاپىق ھالدا لويلا ماش بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ، ئاندىن ئىزىپ، خىمىر قىلىپ، ساڭگىلاپ قالغان سۆگەلگە چېپىلسا، سۆگەلنى چۈشۈرىدۇ. بەلغەم خاراكتېرلىك قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. قاينىتىلغىنىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 3 گرام.

ئورۇنباسارى 2 گرام. مۇرمەككىگە 0.8گرام سەبرى قوشۇپ ئىشلىتىلسە بولىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆپكىگە زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا، زەپىران.

موم

(شەمئى)

CERA FLAVA　　蜂蜡(黄蜡)

تونۇش بۇ ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەسەل يىغىدىغان كۆنىكىدۇر. بۇ 3 خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى ھەسەل ھەرىسى ھەسەل قۇسۇپ توپلىغىنى، بۇنىڭ رەڭگى قىزىل، سېرىق تەرەپكە مايىل. يۇمشاق، ياغلىشىغاكغۇ، خۇشبۇي بولۇپ، ھەسەل پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ. 2-خىلى ھەسەل ھەرىلىرى ئورۇن قىلغان، ئەمما ھەسەل قۇسمىغىنىدۇر. بۇ ئوتتۇرا دەرىجىدە ھېسابلىنىدۇ. 3-خىلى بىر خىل قارا رەڭلىك نەرسە بولۇپ، ھەسەل ھەرىلىرى ئۆزىنىڭ كۆنەكلىرىگە سۈركەيدۇ. بۇنى «تەسلىت» دەپ ئاتايدۇ، ناچار بولىدۇ.

چقىش ئورنى جۇڭگو، شۇنىڭدەك باشقا مەملىكەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا ئىسسىق، ھۆللۈكتە ئوتتۇراھال. قۇۋۇتى 30 يىلغىچە تۇرىدۇ.

خۇسۇسىيتى تارقىتىش، پىشۇرۇش، پەيلەرنى يۇمشىتىش، مەلھەم دورىلارنى تۈزىتىش ۋە ساقلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 3 گرامنى بۇغدايدەك ئۇششاقلاپ ئىچىلىدىغان نەرسىلەر بىلەن ياكى ياغلار بىلەن،

بولۇپمۇ كۇنجۇت يېغى بىلەن ھەل قىلىپ ئىچكى يىرىڭلىق جاراھەتلەر ئۇچۇن، كونا ئىچى ئۆتۈش ئۇچۇن، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش، كۆكرەك ئاغرىقىنى پەسەيتىش، يۆتەل، سىل كېسەللىكىنى داۋالاش، توڭلاپ قالغان سۇتنى، يەنى ئەمچەكتە قېتىپ قالغان سۇتنى يۇمشىتىش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ، يەنە گال ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، ئاۋازنى ساپ قىلىش تەسىرىنمۇ كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ تۈتۈنى تەپ كىشىلەرگە پۇرىتىلسا تەرلىتىدۇ. بۇزۇق، زەھەرلىك ھاۋانىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ. ئۇنىڭ پۇرىقى بۇرۇننىڭ سېسىقلىقى، ئۆلۈكنىڭ سېسىقلىقى ۋە قەبرىستاننىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىدۇ.

گۈل يېغى بىلەن ياكى تاتلىق سۇ ماي بىلەن باراۋەر مىقداردا ئېرىتىپ ھەمەل قىلىنسا، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشىش كېسەللىكىگە بەك مەنپەئەتلىك. مۇناسىپ ياغلار بىلەن، بولۇپمۇ بىنەپشە يېغى بىلەن قوشۇپ تىلە قىلىپ چېپىلسا، كۆكرەكتىكى يىرىكلىكنى ۋە باشقا بەدەننىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىدۇ. ئىششىقلارنى پىشۇرىدۇ. قېچىشقاقنى پەسەيتىدۇ. جاراھەتلەرنىڭ ئاغزىنى يوغىتىپ، پاساتلارنى چىقىرىدۇ، زەھەرلىك نەيزىنىڭ زەخمە قىلغان ئورنىغا چېپىلسا، ئاغرىقنى پەسەيتىپ، زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. مومنى سەۋسەن يېغى بىلەن ياكى گۈلياسمەن يېغى بىلەن «مومروغنى» تەييارلاپ سىرتقى ئەزالارغا چېپىلسا تازىلايدۇ، يۇزنىڭ رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. سەپكۈننى يوقىتىدۇ. پەيلەرنىڭ قاتتىقلىقىنى بوشىتىدۇ. بىرىنچى خىل مومنى گۈل سەۋسەن يېغى بىلەن ياكى قىزىلگۈل يېغى بىلەن قوشۇپ 3 ھەپتە ئاپتاپتا قويۇپ، قۇلاقنىڭ ئارقىسىدىكى ئىششىقلارغا چاپسا، ئىششىقلارنى تارقىتىپ قۇلاققا ماددا تۆكۈلۈشتىن ساقلايدۇ. يالغۇز بىر نەرسە قوشماستىن قەغەزگە ئوخشاش يۇپلاق قىلىپ سۇتى ئۇيۇپ قالغان ئەمچەككە چاپلانسا يۇمشىتىدۇ. ئەگەر پارچىلاپ ئۇششاق قىلىپ، قۇرۇق زەنجۇبىل بىلەن ئېزىپ، كىچىك خالتىغا سېلىپ كۇنجۇت يېغىدا قىزىتىپ ئىششىقلارغا ئىسسىق ئۆتكۈزۈلسە، ئىششىقلارنى تارقىتىپ، ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئىككى گرامغىچە.

ئورۇنباسارى ماش ئۇنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار مومنى يېسە ئىشتىھانى توسىدۇ ۋە سەۋدا پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى نان بىلەن قوشۇپ يېسە بولىدۇ.

تەركىبى ئاتسىدۇم تىبرۇتىكۇم، تىبرولېئىن، مۇرتسىن، ياغ كىسلاتاسى، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ھېپتا كوزانې، ھېنتريا كوتان قاتارلىق ماددىلار بار.

جۇڭيى تەبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئازراق ئىسسىق، قۇرۇق، ئاغرىق توختىتىش، گۆش ئۆستۈرۈش، ئىچىنى توختىتىش خۇسۇسىيىتلىرىگە ئىگە. پىچاق كەسكەن يارىنىڭ، كۆيگەن يارىنىڭ ۋە يامان جاراھەتلەرنىڭ ئاغزى پۈتۈپ ساقايمىغاندا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. ئىچسە قان تولغاقنى داۋالايدۇ. دورىگەرلىكتە ھەب، مەلھەم ياساشتا يارىمچى ماددا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. مومنىڭ ئىشلىتىلىشى ئۇيغۇر تېبابىتى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش.

ئاق موم سېرىق مومنى ئېرىتىپ، تاختاي يۇزىگە نېپىز قۇيۇپ قاتۇرۇش بىلەن ئاپتاپتا رەڭگىنى يوقىتىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ ياكى باشقا ئاقارتقۇچى دورىلار يارىدىمىدە ئاقارتىپ تەييارلىنىدۇ. ئاق موم ئاساسەن يۇزگە سۈركەيدىغان ھەر خىل ياغلارنى تەييارلاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ئاق موم لاتىنچە CERA ALBA، خەنزۇچە بەي لا (白蜡)دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەسكەرتىش بەزى چاغلاردا ساپ مومغا نېفىت مومى (پارافىن) ۋە باشقا ھايۋانلاردىن ئېلىنغان مومسىمان ماددىلار ئارىلاشتۇرۇپ قويۇلغان بولىدۇ، بۇنى ئالاھىدە پەرق ئېتىش لازىم.

(كسلارود)نىڭ تەسىردە كۆيۈپ مەدەستان بارلىققا كېلىدۇ. بۇ چاغدا ئېرىگەن قوغۇشۇن كۈلىدىن ياسالغان ئوچاق دىۋارىغا سىڭىپ كىرگەن بولۇپ، قۇرۇغاندىن كېيىن ئېلىپ تاشلىنىدۇ. ھازىر دوختۇرلار ئىشلىتىدىغان مەدەستان PLUMBUM OXYDATUM ھەم ئەرزان، ھەم كۆپ تېپىلىدۇ. دورىخانىلار-دىن سېتىپ ئېلىپ ئىشلىتىلسىمۇ بولىدۇ. ئۇ، خىمىيۇي يول بىلەن تەييارلانغان.

مەرۋايىت

(لوئلو)

MARGARITA 珍珠

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر نەرسە بولۇپ، سەدەپنىڭ ئىچىدىن چىقىدۇ. بەزىسى چوڭ، بەزىسى كىچىك، بۇنىڭ كىچىكى كۆكنار ئۇرۇقىدىنمۇ ئۇششاقراق، چوڭى قۇشقاچ تۇخۇمىدەك، بەزىسى كەپتەر تۇخۇمىدەك كېلىدۇ (لېكىن بۇ خىلدىكى بەك كەم)، بەزىسى 12 گرام مىقدارىچە بولىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى ئاق، ساپ، پارقىرىما، يۇمىلاق، سىلىق بولغىنىدۇر. بۇ خىلدىكىسى بەھرەيىن، ھورموز، ئومان قاتارلىق ئورۇنلاردىن چىقىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ھورموزدىن چىقىدىغىنى بەھرەيىنىڭكىدىن ياخشىراق. ئۇنىڭ-دىن كېيىن يۇقىرىقى سۇپەتلەرگە ئىگە تۇخۇم شەكىلدىكىسىدۇر. بۇنىڭدىن باشقا شەكىلدىكىلىرى ئاق، پارقىرىما بولىدۇ.

ئادەتتە مەرۋايىت 3 خىل بولىدۇ: 1-سېرىق، 2-قارا، 3-رەڭسىز (تۇتۇق). بەك ئۇششاق بولغىنى ناچار ھېسابلىنىدۇ. سەيلون ئارىلىنىڭ دەريالىرىدا ۋە باشقا ئارالالاردا مەسىلەن: ئامېرىكىنىڭ برازىلىيىدە، بەنگالدا، پاكىستانىنىڭ سىلىت دېگەن شەھرىنىڭ دەريالىرىدا ھەم بولىدۇ. لېكىن بەك ئۇششاق، رەڭگى سېرىق، ساپ ئەمەس. ئۇلار ئوتتۇرىدا قالغان بىر نەرسە بولۇپ، بۇنىڭ ھايۋانلىق، ئۆسۈملۈك، تاشلىق تەركىبلىرى بار. لېكىن تاش جىنسلىق تەركىبى غالىب، ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن چىققان پادۇ زەھەرگە ئوخشايدۇ. سەدىپى بىر تۈرلۈك ھايۋان بولۇپ، دەريانىڭ تېگىدە پەيدا بولىدۇ. ئۆسۈملۈككە ئوخشاش يىپلىق ياكى قۇرتلۇق بولىدۇ. رەڭگى قارا، دەريانىڭ تېگىدىكى چوڭ تاشلارنىڭ، شېغىللارنىڭ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان بولۇپ، ئاستا-ئاستا چوڭىيىدۇ. قورسىقى ئاچقان چاغدا ئاغزىنى ئاچىدۇ. ئۇششاق بېلىقلار، قۇرتلار ۋە باشقا دەريا تېگىدىكى شىلمشىق نەرسىلەر ئاغزىغا كىرىدۇ. شۇنى يەپ ئوزۇقلىنىدۇ.

بۇ، پىتېرىيە مارتېنسى دۇنكېر (ئاۋنكۇلا مارتېنسى دۇنكېر) قاتارلىق بىر تۈركۈم دېڭىز ۋە تاتلىق سۇ جاندارلىرىنىڭ مەھسۇلاتىدىن ئىبارەت.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، خەينەنداۋ ئارىلى، گۇاڭشى، جېجياڭ، شاڭخەي، تەيۋەن قاتارلىق دېڭىز بويلىرىدىن، مېكسىكا، برازىلىيە، ياپونىيە، سەيلون، ھىندىستان، پاكىستان، ئىران، ئەرەبىستان قاتارلىق دېڭىز ياقىسىدىكى ئەللەردىن چىقىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ قىسمەن دەريا بويلىرىدىمۇ سەدەپنى سۇنئىي ئۇسۇلدا بېقىپ مەرۋايىت ئېلىنىدۇ. ياپون مەرۋايىتىنىڭ كۆپ قىسمى سۇنئىي بېقىش يولى بىلەن ئېلىنىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى كۆكۈلنى ئېچىش، ئەزالارنى لەتىپ قىلىش، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، روھنى

قوۋۇەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. كۆڭۈلنى ئېچىشتا ئالتۇندىن كۈچلۈكرەك. بەدەننىڭ تامام ئەزالىرىغا باربدۇ.

ئىشلىتىلىش ئورنى مەرۋايىتنى يۈمشاق ئېزىپ مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، رەھىمدىن، ئېغىزدىن كەلگەن قانلارنى توختىتىدۇ. ۋەسۋاسقا، جۇنۇنغا، ئېغىزنىڭ بەدبۇيلۇقىغا، يۇقىرىغا تىنىش كېسەللىكىگە، يۇرەك كېسەللىكىگە، ئاشقازان ئاجىزلىقىغا، جىگەر، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ، يەرقانىنى، سۇيدۇكنىڭ كۆيۈپ كېلىشىنى يوقىتىدۇ. قان خاراكتېرلىك، سەپرا خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. بۇۋاسىر، ھەيزنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. ئۇنى سۇدا ھەل قىلىپ، بۇرۇنغا تېمىتىلسا، باش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۈمشاق سالايە قىلىپ داكىدىن ئۆتكۈزۈپ، كۆزگە تارتسا، ھەر تۇرلۈك كۆز ئاغرىقلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كۆزنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوقىتىدۇ. سۇدا ھەل قىلىپ، ھەل قىلىنغان سۇنى مۇۋاپىق ھالدا كۆزگە تېمىتسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ، كۆزنى قوۋۇەتلەيدۇ، كۆزنى ساقلايدۇ. بۇنىڭدىن سۇنۇن تەييارلاپ چىشنىڭ تۇۋلىرىگە سۈرسە، چىش تۇۋلىرىنى مۇستەھكەملەپ، چىشنىڭ كىرلىرىنى چىقىرىدۇ. مەرۋايىتنى ھەل قىلماستىن تىلا تەييارلاپ بەدەنگە چاپسا، بەدەندىكى قارا داغلارنى، ماخاۋ كېسەللىكىنىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىدۇ. ھەل قىلىپ سۈيۇقلاشتۇرۇپ چاپسا، ئاقكېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. يۈمشاق ئېزىپ تاشقى جاراھەتلەرگە سېپىلسە، قان-يىرىڭلىرىنى يوقىتىپ جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. زەھەر ئىچكەن ياكى زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان كىشىلەرگە مۇۋاپىق ھالدا ئىچكۈزۈلسە، زەھەرنى پەسەيتىدۇ. زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان كىشىلەرگە تاشقى تەرەپتىن چېپىلسا ھەم زەھەرنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 2 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئاق سەدەپ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساقتا زەھەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى مارجان يىلتىزى.

مەرۋايىتنى ھەل قىلىش ئۇسۇلى يۈمشاق سالايە قىلىپ ئۇستىدىن چۆككىدەك پورتىخالنى قۇيۇپ، شېشىنىڭ ئاغزىنى ئوبدان بېكىتىپ، 14 كۈن مقدارى ئاتىنىڭ قىغىغا كۆمۈپ ئالسا، ئاندىن كېيىن ھەل بولىدۇ.

تەركىبى كالتسۇم كاربونىكۇم ۋە فېررۇم ۋە ئوكسىداتۇم ھەم باشقا بىر قاتار ئورگانىك تۈزلارنى تۈتىدۇ.

جۇڭگى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى ھارارەتنى سۈرۈش، باھنى قۇۋۇەتلەش، روھنى كۆتۈرۈش، كۆزگە ئۇنگەن پەردىنى يوقىتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، كۆز ئاغرىقلىرىنى داۋالاش ۋە قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

يۇرەككە ئارام بېرىش ئۇچۇن ئىچكۈزۈلىدۇ. كۆزدە ئۆسكەن پەردىنى يوقىتىش ئۇچۇن كۆزگە تېمىتىلىدۇ. يۈزدىكى داغنى چۈشۈرۈپ، پارقىرىتىش، خۇش چىراي قىلىش ئۇچۇن سوقۇپ ياغلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يۈزگە سۈركىلىدۇ. مايلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قۇلاققا تېمىتىلسا، گاسلىقنى داۋالايدۇ. باھنى قۇۋۇەتلەش، مەنىنىڭ ئۆزلۈكىدىن كېتىپ قېلىشنى داۋالاش، يامان جاراھەتلەرنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش، تۇغۇشنى ئاسانلاشتۇرۇش، ئۆلۈك بالىنى، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرۈش، كىچىك بالىلارنىڭ دۆلىنىپ كېتىشى،

تۇتقاقلىق كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن سۇفۇپ (نالقان)، ھەب (پىلۇل) ۋە مەجۇناتلار ئىچىگە قوشۇپ ياكى يەككە ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

سوغۇق مىجەز كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ.

مەستىكى رۇمى

RESINA MASTICHA (MASTIX) 乳香

160-رەسىم. مەستىكى رۇمى دەرىخى

تونۇش بۇ بىر خىل دەرەخنىڭ يېپىلمى بولۇپ، دەرىخى شامنىڭ شەھەرلىرىدىن «سۇباتە» دېگەن شەھەردە، رۇمدا، ئەرەبىستاندا بولىدۇ. بۇ دەرەخنىڭ ياغىچى، يوپۇرمىقى يۇمشاق، نازۇك بولىدۇ. ئىراكغا ئوخشاش مېۋىسى ئاچچىق تەرەپكە مايىل. بۇ يېپىلىم 5-ئاينىڭ ئاياغلىرىدا دەرەختىن ئۆزى تەبئىي ئېقىپ چىقىدۇ. قۇۋۇتى 20 يىلغىچە تۇرىدۇ. 1-خىلى ئاق، يۇمشاق، خۇشبۇي، ساپ، سۇزۇك كېلىدۇ، بىر ئاز تاتلىق، چاپلىشاقغۇلىقى بار. چاينىغاندا چىشقا چاپلىشىدۇ. يېگىسى شۇ دەرىجىدە يۇمشاقكى ئېزىلمەيدۇ. ئۇ «نېپتى» دېيىلىدۇ. ياخشىراقى چوڭ، دانلىق بولىدۇ. بۇ خىلدىكى مەستىكى باشقا يېپىلمىلەرگە ئوخشاش ئۆزىنىڭ تەبئىي قۇۋۇتى بىلەن دەرەخنىڭ ئىچىدىن سىزىپ چىقىدۇ (شىلىپ قويمىسمۇ چىقىدۇ). 2-خىلىنىڭ رەڭگى قارا، تەمى ئاچچىق بولۇپ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان سۇيەتلەر بولمايدۇ. بۇ سالايە بولىدۇ. ئۇنىدىغىنى «قېپتى» دەپ ئاتىلىدۇ. 2-خىلى ناچار ھېسابلىنىدۇ.

چىقىش ئورنى ئوتتۇرا دېڭىز بويىدىكى تۇركىيە، قىبرىس ئارىلى، مىسىر، سۇرىيە، تۇنىسلاردىن ۋە ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

تەبئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى يۇمشىتىش، يەل، ئىششىقلارنى تارقىتىش، بەدەنگە جۇلا بېرىش، ئىچ توختىتىش، بەدەننىڭ قۇۋۇتىنى زىيادە قىلىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۇتلەش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مەستىكىنى ئازراق سەبرى سوقۇتى بىلەن چاينىسا، گالدىن، تىلدىن ھۆللۇكلەرنى، بەلغەملەرنى تارتىۋالىدۇ. مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقى ۋە نەزلىلەرنى يوقىتىدۇ. مەستىكىنى پۈرسا ياكى زەنبىق يېغى، ھېلىلە بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا چايقىسا، ھەر تۈرلۈك ۋەسۋاسە ۋە ھەر تۈرلۈك ناچار خىياللارنى يوقىتىدۇ. مالىخۇلىيانىڭ يېگى باشلانغان مەزگىللىرىدە مەنپەئىتە قىلىدۇ. نەزلىلەرنى پەسەيتىدۇ، ئۆپكىنىڭ كانىيىنى تازىلايدۇ. مەستىكىنى زەنبىق يېغى، ھېلىلە ۋە كۈندۈرلار بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تارتسا، زېھىننى تېزلىتىپ، ئەقلىنى كۈچلەندۈرىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قاينىتىپ چاپسا، گەدەننىڭ قېتىپ قېلىشى، ئەزالارنىڭ تىترىشى ئۈچۈن، يۈرەكنىڭ بىئارام بولۇپ، تومۇرلارنىڭ قاتتىق

ھەربىرتلىنىشى ئۇچۇن، ئەزالارنىڭ سۇسلىقى، تىترەيدىغان تەپلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

مەستىكىنى يۇمشاق ئېزىپ كۆزگە سەپسە، تەتۇركىرپىكنى رۇسلايدۇ. بۇنى ئوتقا سېلىپ بىر پارچە پاختىنى گۇلابتا ھۆل قىلىپ كۆيگەن مەستىكىنىڭ تۈتۈنىگە تۇتۇپ، ئاغرىق كۆزگە قويسا، كۆزنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. كۇنجۇت يېغى بىلەن قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، ئېغىرلىقنى كۆتۈرىدۇ.

مەستىكىنىڭ ئۆزىنى مۇۋاپىق مىقدارىدا ئىچسە، ئاشقازانىنى، ئۇچەيلەرنى، جىگەرنى، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ئاشقازانىنى خۇشبۇي قىلىپ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ ۋە قوزغايدۇ. يەللەرنى تارتىپ، ئاشقازاندا تاماق ھەزىم بولماسلىقنى، غولدۇرلىشىنى، يەل خاراكتېرلىك ھېق تۇتۇشنى يوقىتىدۇ، كېكىرتىدۇ، ئىچ ئەزانىڭ ئىششىقلىرىنىمۇ تارقىتىدۇ. بولۇپمۇ ئىسسىق ياكى سوغۇق سۇ بىلەن ئىچسە، ئاشقازاندىكى ھۆللۈكلەرنىڭ ئۇچەي تەرىپىگە چۈشۈپ چىقىپ كېتىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. مەستىكىنى غارىقۇن بىلەن ئىچسە، بەلغەمنى چىقىرىدۇ. سەبرى بىلەن ئىچسە سەپرانى سۈرىدۇ. ھېلىلە بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سەۋدانى سۈرىدۇ.

كەرىبا بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىدىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. بۇنىڭ 3 گرامىنى 6 گرام شېكەر بىلەن سالايە قىلىپ سۇ بىلەن ئىچسە تەبىئەتنى يۇمشىتىدۇ (مەيلى كېچىسى ئۇخلاش ۋاقتىدا ئىچسۇن، مەيلى ئەتىگەندە ئىچسۇن، مەيلى تاماقتىن ئىلگىرى ياكى تاماقتىن كېيىن ئىچسۇن تەسىرى ئوخشاش). مەستىكىنى سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، تۆۋەن ئەزادىن كېلىدىغان قانىنى، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئاشقازانىنى، ئىچ ئەزانى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئەگەر 3 گرام مەستىكىنى 500 گرام سۇ بىلەن سۇ تەگمىگەن كوزىچاققا سېلىپ ئىككى ھەسسە پارغا ئايلانغىچە قاينىتىپ ئىچسە، شۇ تەرىقىدە يەنە يېگى سۇ تەگمىگەن ساپال كوزىچاققا مەزكۇر مىقدارىدا مەستىكى ۋە سۇ قۇيۇپ 2/3 ھەسسە كەتكىچە قاينىتىپ بىر قانچە قېتىم مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئىچسە، ئىستىسقايى زىققە (بەدەننىڭ تۇلۇمدەك ئىششىپ كېتىشى) ئۇچۇن ۋە كۆگۈلنىڭ ئېلىشىشى ئۇچۇن، تولغاق ئۇچۇن، ھەزىمنى كۈچلەندۇرۇش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى باراۋەر مىقدارىدا كۇندۇر ياكى 1.5 ھەسسە بۇ تەم دېگەن دەرەخنىڭ سەقىچى. ئاشقازان-جىگەرنى قۇۋۋەتلەشتە ئورۇنباسارى: باراۋەر مىقدارىدا ئىزخىر.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بۇنى ئۆزۈم سىركىسىگە بىر كېچە-كۇندۇز چىلاپ، سوقۇپ، قۇرۇتۇپ كەتىرا بىلەن ياكى تەنها ئىشلىتىش.

بۇ PISTACIA LENTISCUS دەرىخىنىڭ يېلىمسىمان ماددىسى بولۇپ، جۇڭگىي تېبابەتتە رۇشياڭ نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. شۇنىڭدەك BASWELIA CARTERII BIRDW دەرىخىنىڭ شۇ خىلدىكى يېلىمى-كۇندۇرنىمۇ كۆپىنچە رۇشياڭ نامى بىلەن ئاتايدۇ. ھىندىستان مەستىكى PISTACHIA KHIJUE دەرىخىدىن چىقىدۇ.

تەركىبى كۇندۇر بىلەن تەركىبى ئوخشىمايدۇ. بۇنىڭ تەركىبىدە A. B ئاتسىدۇم ماستىكولسكۇم، A. B ماستىكورېزىنا، ئىككىنچى دەرىجىلىك مەستىكى كىسلاتاسى (ئاتسىدۇم ماستىسنىكۇملار)، ئۇچۇچان ياغ ۋە ماستىكولىك كىسلاتا قاتارلىق ماددىلار بار.

جۇڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

نارمشك دەيدۇ. بەزىلەرنىڭ پىكرىچە بۇ بىر تۇرلۇك ئۆسۈملۈكنىڭ چېچىكىدۇر. بۇ ئۆسۈملۈك خۇراساندىن كۆپلەپ تېپىلىدۇ. مەيلى قايسى بولسۇن، رەڭگى قىزىل سېرىق تەرەپكە مايىل. نوقۇتتىن چوڭراق. شەكلى گۈلى ئېچىلمىغان كىچىك ئانارغا ئوخشايدۇ. دەرىخى ئانار دەرىخىنىڭ مىقدارىدا بولۇپ، ئۇستى كۈنلۈكتەك بولىدۇ. ياخشىسى يېڭى، خۇشبۇي بولۇپ، رەڭگى ئاق-سېرىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا، تەمى قېرىق كېلىدۇ.

چىقىش ئورنى ھىندىستاندىن، خۇراساندىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى خىلىتلارنى يۇمشىتىش، روھىي قۇۋۋەتنى ساقلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئاشقازاندىكى سېسىق گازلارنىڭ مېڭە تەرەپكە چىقىشىنى توسىدۇ، يوقىتىدۇ. نېرۋا ۋەسۋاس ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇرەك، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ ئۇچەيلىرىنىمۇ قۇۋۋەتلەش ئۇچۇن، ئېغىزدىن كېلىدىغان قاننى، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىش، ئۇچەيدىكى شىلىمشىق ھوللۇكلەرنى يوقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ مۇپەررە (كۆكۈل ئاچقۇچى) دورىلارغا سېلىنىدۇ. خېمىر قىلىپ يېرىكلىق جاراھەتلەرگە چاپسا ياكى سۇفۇپ قىلىپ سەپسە، يېرىكلىق چاقىلارنى قۇرۇتىدۇ. تەرىنمۇ يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 6 گرامدىن 8 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى يېرىم مىقداردا پىستە پوستى، باراۋەر مىقداردا زەنجىۋىل ياكى 1/6 مىقداردا سۇنبۇل تېپ ياكى باراۋەر مىقداردا زىرە گېرمانى ياكى 1/5 مىقداردا قۇستە بەھرى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۆتكە زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كاسىنە.

نىشاستە

(نىشا)

淀粉　　ئىنگلىزچە　　AMYLUM STANCH

تونۇش بۇغداي دۇغىنىڭ تېگىگە ئولتۇرۇپ قۇرۇتۇلغىنىدىن ئىبارەت.

تەييارلاش ئۇسۇلى بۇغداينى سۇغا چىلاپ قويۇپ، بۇغداي كۆپۈپ پوستى يېرىلغاندا قول بىلەن مىجىپ پوستىنى ئاجرىتىپ، مېغىزىنى يۇمشاق ئېزىپ خامدىن ئۆتكۈزۈپ، شامسىنى ئېلىپ تاشلاپ، دۇغاپنى تىندۇرغاندا جەۋھىرى تېگىگە ئولتۇرىدۇ. ئاندىن سۈيىنى ئېھتىيات بىلەن تۆكۈپ تاشلاپ تېگىدە قالغان دۇغاپنى ياكى خېمىرنى توقىچاق قىلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى، خالىس، ئاق، يېڭى، ئۆزگىرىپ قارا بولۇپ قالمىغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر تېۋىپلەر ياسايدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ توختىتىش، تۇتاشتۇرۇش، كۆز دورىلىرىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە قۇۋۋەتلەش، كۆزدىكى يېرىكلىق چاقىلارنى قۇرۇتۇش، كۆزدىكى قىچىشىشنى يوقىتىش، كۆزگە ماددا چۈشۈشتىن ساقلاش

خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇغداي نىشاستىنى ئايالارنىڭ سۈتى بىلەن ياكى توخۇ تۇخۇمىنىڭ ئېقى بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ ئېچىشىشنى ۋە ئاغرىقنى پەسەيتىپ، كىرپىكلەرنىڭ يىرىكلىكىنى يۇمشىتىدۇ. ئەگەر بۇنى مۇڭاپىق ھالدا قاينىتىپ ناۋات بىلەن ياكى بادام يېغى بىلەن ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىدۇ. گالىنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ. بوۋاسىرنىڭ، ھەيزنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ. ئىچ ئۆتۈشنى توختىتىدۇ. بولۇپمۇ قورۇپ ماش بىلەن پىشۇرۇپ ئىچسە، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىش قۇۋۋىتى ئارتۇق بولىدۇ. ئەگەر ئاتىلا قىلىپ ئىچسە، كۆكرەككە چۈشىدىغان ماددىلارنى توسىدۇ. ئوغلاق يېغى بىلەن قوشۇپ ئاتىلا تەييارلاپ ئىچسە، ئۇچەيلەرنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى پەسەيتىدۇ. سۇركە دورىلارنىڭ ھاجەتتىن ئارتۇق سۇرۇشنى توسىدۇ. لېكىن پىشۇرغاندا سۇ 4 باراۋەر بولۇشى كېرەك ھەم ئوبدان پىشۇرۇش كېرەك. بۇنى ھەمەل قىلسا، ئۇچەيلەردىكى يىرىڭلىق جاراھەتلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ گالغا چاپسا، گال بوغۇلۇپ قېلىش كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىسسىقتىن پەيدا بولغان ئىششقلارنى پەسەيتىدۇ. زەپەر بىلەن تىلا تەييارلاپ چاپسا، قارا داغنى يوقىتىدۇ. ھاراق بىلەن چاپسا، يىلاننىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 4 گرامدىن 60 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى يۇيۇلغان گۈرۈچ ياكى تۇزمەن تۇزى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار غىزالىق تەرىپى ئاز، كۆپ ئىشلەتسە مەنىنى كېمەيتىدۇ. توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، ئۇزۇندا سىڭىدۇ، سەۋدا پەيدا قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى تاتلىق نەرسىلەر، كەرەپشە، قەلەمپۇر.

نىشاستە (كراخمال) ھەر خىل دانلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تەركىبىدە مول. مەسىلەن: گۈرۈچ، بۇغداي، كۆممىقوناق، تېرىق، كارتۇچكا، ماش ۋە پۇرچاقلاردا كۆپ مىقداردا كراخمال بولىدۇ. يەنە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولىدا، يىلتىزىدىمۇ كراخمال خېلى كۆپ.

كراخمالنى سۇغا قوشۇپ قاينىتىپ، كىسلاتالىق نەرسىلەر قوشۇلسا كراخمال ئاملازىنىڭ تەسىرىدىن دېكستىرىنگە، ئاندىن گلۇكوزىغا ئايلىنىدۇ.

كراخمال ئىنسان ۋە ھايۋانلارنىڭ ئاساسىي ئوزۇق ماددىسى بولۇپ، ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەردىكى ھەزىم قىلغۇچى سۇيۇقلۇقلار تەسىرىدە گلۇكوزىغا ئايلىنىپ سىڭىدۇ.

جۇڭىيى تېبابىتىدە نىشاستە خۇددى ئۇيغۇر تېبابىتىدىكىگە ئوخشاش مەقسەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئېلىنىش ئۇسۇلى پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ.

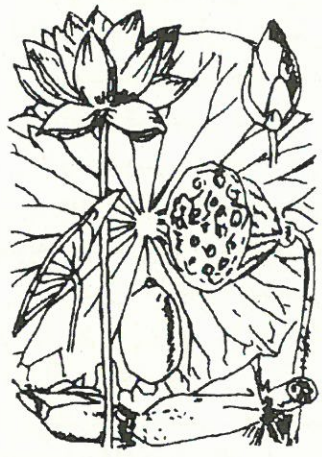
دوختۇرلۇقتا كراخمالنى قاينىتىپ يېلىمسىمان ھالغا كەلتۈرۈپ، ئاشقازاننى شىلىپ تاشلايدىغان كۇچلۇك دورىلار بىلەن بىللە ئىچىشكە بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك سىرتقا ئىشلىتىلىدىغان مەلھەملەرگە قوشۇلىدۇ، ھەب دورىلارنىڭ خېمىرىغا قوشۇلىدۇ.

نېلۇپەر

(كەنۇل)

NELUMBA NUCIFERA GAERTNER 莲荷

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك كۆللەردە توختاپ قالغان سۇلاردا پەيدا بولىدۇ.

162-رەسىم. نىلۇفەر

بۇنىڭ تېنى يۇمشاق، ئىچى كاۋاك بولىدۇ. سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى قانچە بولسا، بۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى شۇنچە بولىدۇ. بىر مېتردىن 3 مېتىرغىچە ئۆسىدۇ. يوپۇرماقلىرى سۇنىڭ ئۈستىگە يېيىلىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سۇدىن چىقىپ تۇرىدۇ. رەڭگارەڭ مەسىلەن: ئاق، كۆك، قىزىل، بىنەپشە، سېرىق بولىدۇ.

سېرىقلىرى ئاز تېپىلىدۇ. ئاق رەڭلىكى كۆپرەك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن كۆك رەڭلىكى، ئۇنىڭدىن قالسا قىزىل رەڭلىكى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشىسى ئاق، كۆك رەڭلىكى بولۇپ، گۈلنىڭ يوپۇرماقلىرى ئۇزۇنچاق، گۈلنىڭ قاتتىق بېغى بار. گۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇششاق زىرىلىرى بار. گۈلى تۆكۈلۈپ كەتكەندىن كېيىن يۇمىلاق ئالما مىقدارىدا مېۋىسى بولۇپ، ئىچىدە ئۇرۇقى بولىدۇ. ئۇرۇقى قارا، شىلىمشىق، تەمى ئاچچىق، بەزى كىشىلەر پىشۇرۇپ يەيدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ بارلىق ئەزالىرى 2-دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، گۈلنىڭ تەبىئىتى لەتىپراق. ھۆللۈكتە، سوغۇقلۇقتا بىنەپشىدىن ئارتۇقراق. يىلتىزى قۇرۇق ئىسسىق. ئۇرۇقى ھۆل سوغۇق، «مۇتلەق نېلۇپەر» دەپ ئاتالسا گۈلىنى ئەسلەيمىز. كۆپرەك ئىشلىتىدىغىنى گۈلىدۇر. قۇۋۇتى بىر يىل تۇرىدۇ.

خۇسۇسىيتى يۇرەك، جىگەرنى قۇۋۇتلەش، يۇرەك، مېڭىنىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش خۇسۇسىيتى بار.

ئىشلىتىلىشى گۈلىنى پۇرىسا، قىزىقلىقى بار يۇرەكنى، مېڭىنى قۇۋۇتلەيدۇ. ئۇخلىتىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى پەسەيتىپ، مېڭىنىڭ قۇرۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. گۈلىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسىمۇ يۇقىرىقى تەسىرلەرنى بېرىدۇ. نەزلىلەرنى توسىدۇ. گالىنىڭ يېرىكلىكىنى يوقىتىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، ئىچكى-تاشقى يېرىكلىق جاراھەتلەرنى يوقىتىدۇ. ئەگەر بۇنى باراۋەر مىقدارىدا زەپەر، دارچىن بىلەن ئىچسە، يۇرەكنى قۇۋۇتلەيدۇ. نېرۋىنى پەسەيتىدۇ. يىلتىزىنى بىر ئاز ئېغىزدا تۇتسا، گالىنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. گال بوغۇلۇشنى يوقىتىدۇ. گۈلىنى قاينىتىپ، سۇيىنى بەدەن كۆيمىگەندەك ھالدا بىر غىرىچ ئېگىزلىكتىن باشقا ئاز-ئاز قۇيسا، باشنىڭ قىزىقلىقىنى پەسەيتىدۇ. گۈلىنى شۇنىڭدەك يىلتىزىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، كونا ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىدۇ، ئۇچەيلەردىكى يېرىكلىق جاراھەتلەرنى، مەنىي سۇيۇلۇپ ئېقىپ كېتىش كېسەللىكىنى يوقىتىدۇ. شەھۋەتنى پەسەيتىدۇ. ئېھتىلامنى يوقىتىدۇ (بولۇپمۇ شەربىتى خەشخاش بىلەن ياكى جاۋارىش ئۇد شېرىن بىلەن ئىشلەتسە، گۈلىنى تەنها ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە) ياكى بولمىسا بۇنىڭ پار سۇيىنى ئىچسە، چېچەك، قىزىل كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇرەك، جىگەر قىزىقلىقىنى ۋە قىزىق تەپلەرنى پەسەيتىدۇ. لېكىن چېچەك، قىزىل كۆرۈلۈشىدىن بۇرۇن بەرمەسلىك كېرەك. چۇنكى، بۇرۇن بېرىلسە چېچەك، قىزىلنىڭ تاشقى تەرەپكە چىقىشىنى توسۇپ قويىدۇ، بۇ ئەھۋال ياخشى ئەمەس. يىلتىزىنى خېمىر قىلىپ چاپسا، مەقئەت ئاغرىقى، تال ئىششىقى ئۇچۇن پايدىلىق، يىلتىزىنى سۇ بىلەن خېمىر قىلىپ چاپسا، بەدەندىكى ئاق، قارا داغلار يوقىلىدۇ (بولۇپمۇ قارا يىلتىزنىڭ تەسىرى ياخشى). يىلتىزى زەپت (سەنۇبەر يېلىمى) ياكى ھەسەل بىلەن چاپسا، چاچ چۈشۈپ كېتىشنى توختىتىدۇ. نېلۇپەرنىڭ پار سۇيىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، سەپرا خاراكتېرلىك تەپلەر ئۇچۇن، چېچەك، قىزىل، ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، بىقىن ئاغرىقى، ئۆپكە ئاغرىقى، قىزىتما، نېرۋىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئۆزىنى ئىچسە 9 گرامغىچە، قاينىتىپ سۈيىدىن ئىچسە 24 گرامغىچە سالسا بولىدۇ. ئۇرۇقىنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى 9 گرامغىچە، يىلتىزىنىڭ ئىشلىتىلىش مقدارى 9～3 گرامغىچە.

گورۇنباسارى بىنەپشە ياكى نارمىشك ياكى لالە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا زىيان قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچسى ناۋات، ھەسەل.

يەنە باھقا، جىنسىي قۇۋۋەتكە زەرەر قىلىدۇ. تۇزەتكۈچسى لوئابلار، ھەسەل. جۇڭيى تېبابىتىدە نېلۇپەرنىڭ ئۇرۇقى، يىلتىزى يوپۇرمىقى، كۆتىكى، مېۋىسى، گۈلى، گۈل ئىچىدىكى زىرىلىرى ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى ئۇرۇقى، ۋىتامىن C، ئالكالوئىد نىلومبىن، 15.9% ئاقسىل، 20% قەنت ماددىلىرى، قىزىلچا قەنتى، 2.8% ياغ، 3.9% كۈل، كۈپرۇم، مارگانىس، تېتان تۇتىدۇ. بىخ ئۇرغان ئۇرۇقىنىڭ بىخلىرى ئاسپاراگىن تۇتىدۇ.

يىلتىزى ۋىتامىن C، ئاسپاراگىن، ئارگىنىن، تىرىگونېللىن، تىرۇسىن، لېتىستىن، كراخمال، پېنتوزان، ساخاروزا، گلوكوزا، ئاقسىل، ياغ ۋە كۈل ماددىلىرى تۇتىدۇ.

يوپۇرمىقى ۋىتامىن C ۋە نېلۇپەر ئالكولوئىدى نېلۇمبىن تۇتىدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ بېغى ۋە كۆتىكى تانىنىن تۇتىدۇ.

ئىشلىتىلىشى ئۇرۇقى ۋە گۈلىنىڭ زىرىسى ئوزۇقلاندۇرغۇچى، بەدەننى چىڭىتقۇچى دورا بولۇپ، ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇچەي يالىلۇغلىرى ۋە نېرۋا ئاجىزلىقى، ئېھتىلام بولۇش، ئۇيقۇسىزلىقلارنى داۋالايدۇ.

مېۋىسى ئۇزاققا سوزۇلغان قان تولغاق، سىزلام (كانارىيە)نى داۋالايدۇ. كۆتىكى (نودۇس رزۇماتىس لوكس- 藕节) سالقىنلىتىش، ئۇسسۇزلۇق توختىتىش، ھاراق مەسلىكىنى كېسىش ھەمدە قان توختىتىش ئۇنۇمىگە ئىگە. قان قۇسقۇچى، قان تۇكۇرگۈچلەرگە ئىشلىتىلىدۇ. يېڭى كۆتىكىنى سقىپ، چىقىرىلغان سۈيى ئۇسسۇزلۇققا ئىشلىتىلىدۇ.

گۈلى ئۇششاق سوقۇپ يارىلارغا چېپىلسا، يىرىڭلارنى قۇرۇتىدۇ.

يوپۇرمىقىنىڭ بېغى ۋە يوپۇرمىقى قورۇغۇچى دورا بولۇپ، ئاجىزلىغان كىشىلەرنىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇچەي يالىلۇغىنى، ئۇزاققا سوزۇلغان ئىچى ئۆتۈش، ئۇچەي قاناش، ئايالاردىكى بالياتقۇ يالىلۇغى، خۇن كېتىش ۋە ئاق خۇن كېسەللىكى، ئەرلەرنىڭ ئېھتىلام بولۇشى ۋە كېچىسى سېيىپ يېتىشلىرى قاتارلىقلارنى داۋالايدۇ. زەھەر قايتۇرغۇچى ۋە زەھەرلىك يەر مەدەكلىرىنىڭ زەھەرلىرىنى داۋالىغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. نېلۇپەرنىڭ كۆتەك، يىلتىز، ياپراق بېغى ۋە گۈلىنىڭ زىرىسى ۋە ئۇرۇقىنىڭ پوستلىرى ھەممىسى تانىنىن تۇتىدىغان قورۇغۇچى ۋە قان توختاتقۇچى دورىلار ھېسابلىنىدۇ. ئۇنۇمى ئوخشاپ كېتىدۇ. ھەر خىل قان كېتىشلەردە، سوزۇلما خاراكتېرلىك ئىچى ئۆتۈش، ئۇچەي قاناش، سۆزنەك ۋە ئايالارنىڭ ئاق خۇن كېسەللىرىدە تاللىماي ئىشلىتىش مۇمكىن.

مقدارلىرى ئۇرۇقى ۋە يوپۇرمىقىنىڭ قاتتىق بېغى كۈندە 10～3 گرام قاينىتىپ ياكى تالقان ھالدا ئىچىلىدۇ. گۈلىنىڭ زىرىسى: كۈندە 9～3 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ. كۆتىكى كۈندە 4～3 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ.

قوشۇمچە نېلۇپەر مېۋىسىدىن 30 گرام (پوستىدىن ئاجرىتىپ) ھۆل چۇچۇكبۇيىدىن 5 گرام، سۈدىن 500 گرام ئېلىپ، 200 گرام قالغىچە قاينىتىپ، سۈزۈپ تاشلاپ كۈندە 3 قېتىم ئىچىشكە بېرىش ئارقىلىق ئۇزاق سوزۇلغان ئۇچەي يالىلۇغى، ئۇچەي تۇبېركۇلىيوزى مەنبەلىك ئىچى ئۆتۈش داۋالىنىدۇ.

ئەسكەرتىش نېلۇپەر NELUMBO دۇنيادا 3 خىل بولۇپ، ئېلىمىزدە ئۇنىڭ بىر خىلى بار. لۇغاتۇلئەدۋىيىدە نېلۇپەرنى NELUMBIUM SPECIOSUM STEELATA دەپ كۆرسىتىلگەن.

ئېلىمزدىن چىققىنىمۇ بىر ئائىلىگە مەنسۇپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزئىمزدىن چىقىدىغىنىنىڭ تەركىب، تەسىرلىرى تونۇشتۇرۇلدى.

نوقۇت

(ھىمىس)

SEMENA LABLAB 白扁豆

(CICER ARIANTATUM — 鹰嘴豆)

163-رەسىم. نوقۇت

تونۇش بۇ يېيىلىدىغان مەشھۇر دانلاردىن بولۇپ، يۇرتنىڭ ۋە جاڭگالنىڭ (ياۋا نوقۇت) دەپ 2 گە بۆلۈنىدۇ. يۇرت نوقۇتنىڭ ئۆسۈملۈكى 60 سم ئېگىزلىكتە، شاخلىرى كۆپ، بەك ئىنچىكە، يوپۇرماقلىرى بەك ئۇششاق ۋە چىشلىق بولىدۇ. مېۋىسى غىلاپ ئىچىدە، چوڭلۇقى كىچىك پىستە مقدارى كېلىدۇ. ھەر بىر غىلاپنىڭ ئىچىدە 4～1 گىچە دان تۇرىدۇ. نوقۇت يېيىلىدىغان دانلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ياخشىلىرى ئاق رەڭلىك، يوغان، يېڭىسىدۇر. ياۋا نوقۇت ھەم يۇرتىنكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن رەڭگى توپا رەڭ، كىچىك بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى بىر ئاز ئاچچىق، رەڭگى قىزىلغا مايىل، شەكلى ئۇزۇنچاق كېلىدۇ.

يۇرت نوقۇتىمۇ بىر قانچە خىل بولىدۇ. مەسىلەن: 1-خىلى ئاق، دانىسى چوڭ، يۇمشاق، 2-خىلى قىزىل، قاتتىق، دانىسى كىچىك، 3-خىلى قارا، 4-خىلى قىزىل قارىغا مايىل.

چېقىش ئورنى شىنجاڭدىن ۋە باشقا جايلاردىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. قۇۋۇتى 3 يىل تۇرىدۇ.

خۇسۇسىيتى ئىچكى تەرەپتىن ئىچسە، ئارتۇق ماددىلارنى تازىلاش، ئۆپكە، تاللارنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، تاشقى تەرەپتىن چاپسا، يىرىڭلىق، قوتۇر چاقىلارنى، تەمرەتكىنى تازىلاش، قۇلاق تۇۋىدىكى ئىششىقلارنى، ئىككى تاشنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرۇش، ھەسەل بىلەن چاپسا، راك جاراھىتىنىڭ ھۆللۈكىنى تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئەگەر يۇرتنىڭ نوقۇتىنى مۇڭاپىق ھالدا ئىستېمال قىلسا، تەبىئىي ھارارەتنى قۇۋۇەتلەيدۇ. ئۆپكىنى، بەلنى كۈچەيتىدۇ، قان پەيدا قىلىدۇ. بەدەننى سەمرىتىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ. نوقۇتنى تاماق قىلىپ يېسە، ئۆپكە كېسەللىكى ئۈچۈن باشقا دانلارغا نىسبەتەن ياخشى ۋە ئارتۇق پايدا قىلىدۇ. يېڭى سۈتتە قاينىتىپ ئىچسە، گال قۇرۇپ ئاۋاز تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ (تەپ بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا سۈت بىلەن ئىچىلىدۇ. ئەگەر تەپ بولسا سۈت ئورنىغا سۇ بىلەن ئىچىلىدۇ).

نوقۇتنى بىر كېچە سىركىگە چىلاپ ناشتىدا يەپ، شۇ كۈنى باشقا بىر نەرسە يېمىسە، ئۇچەيلەردىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، نوقۇتنى بىر ئاز تۇز بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، شىلىمشىق ماددىلارنى يوقىتىدۇ. توسالغۇلارنى ئاچىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ. بولۇپمۇ كۆكرەك ئاغرىقى، ئۆپكىنىڭ يىرىڭلىق چاقىلىرى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. نوقۇتنى بىر كېچە سۈغا چىلاپ، ناشتىدا خام يەپ، سۈيىگە بىر

ئاز ھەسەل قوشۇپ ئۇستىدىن ئىچسە، جىنسىي ئالاقىدىن قالغان كىشىلەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ. باھىنى قوزغايدۇ. تاماقتا قوشۇپ يېيىلسە، تاماقنى ئوبدان سىڭدۈرىدۇ. بۇنىڭدىن ھەرسە تەييارلاپ سىركە بىلەن ئىچسە، ئاندىن ئۇنى قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرسا (ۋاننا قىلسا)، مەقئەت كېسەللىكلەرنى ياخشىلاش، بالياتقۇنى تازىلاش، قورساقتىكى قۇرتلارنى چۈشۈرۈش ئۇچۇن ياخشى داۋادۇر. نوقۇتنى قورۇپ قىزىق يېسە، قان خاراكتېرلىك بوۋاسىر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۇغا چىلاپ سۈيىنى ئىچسە، چىش تۇۋىدىكى ئىششىقنىڭ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. نوقۇتنىڭ يېغى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق بولۇپ، تەسىرى تېز، بەدەننىڭ ئىچكى تەرەپلەرگە ئۆتۈش قۇۋۋىتىگە ئىگە. چاچلارنى، باھىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. چىش ۋە سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. نوقۇت يېغىنى ئىچكى تەرەپتىن مۇڭاپىق ئىچسە، يۇقىرىقى كېسەللىكلەر ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. رەڭگى-رۇخسارىنى چىرايلىق، ئاۋازىنى ساپ قىلىدۇ. نوقۇت يېغىنى تاشقى تەرەپتىن چاپسا، باھىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. قارا داغلارنى يوقىتىش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. قارا نوقۇتنى قاينىتىپ ئىچسە، بالىنى چۈشۈرىدۇ، ئارتۇق ماددىلارنى ئىچ ئەزادىن چىقىرىدۇ. ھەممە خۇسۇسىيەتلەردە ئاق نوقۇتنىڭ قۇۋۋىتى ئارتۇق. زەھەرنى پەسەيتىش خۇسۇسىيىتىمۇ بار ھەم ئىستىسقا، جىگەرگە توسالغۇ پەيدا بولغان سەۋەبتىن بولغان يەرقان ئۇچۇن، يەللەرنى تارقىتىش ۋە ماخاۋ ئۇچۇن پايدا قىلىدۇ. مەيلى قايسى خىلدىكى نوقۇت بولسۇن، خېمىر قىلىپ بەدەنگە چاپسا، باش ئاغرىقى، رەڭگى-رۇخسارىنىڭ سېرىقلىقىنى يوقىتىدۇ. تاز، چاقا، قارا داغلارنى داۋالايدۇ. ئەزالارنىڭ قىچىشىشىنى يوقىتىدۇ. بوغۇملار كېسەللىگە، چاچلارنى قۇۋۋەتلەشكە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلەتسە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى باھىنى قۇۋۋەتلەشتە لويلا ماش، باشقا خۇسۇسىيەتتە ئورۇنباسارى: تېرمىس.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار دوۋسۇنغا زەھەر قىلىدۇ. يەل پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى دوۋسۇن ئۇچۇن خەشخاش، يەلنى يوقىتىش ئۇچۇن جاۋارىش كۈمۈنى، زىرە، سېرىق-چېچەك، گۈلقەنت، ئىسسىق مىزاجلارغا سادەسىركەنجۈبىل، خەشخاش.

تەركىبى ئاقسىل 23%، ياغ 1.8%، يېپلىق ماددىلار 5.9%، كاربون سۇلۇق ماددىلار 6.5%.

جۈڭگىي تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى ئاز ئىسسىق، قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى نەملىكنى تەڭشەش، ئىچ توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش. نوقۇت كۈچلۈك ئوزۇقلاندۇرغۇچى ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلىگۈچى ھېسابلىنىدۇ. يېمەكلىكلەر بىلەن زەھەرلەنگەن ئىچى ئۆتۈشنى داۋالاشقا، ھاراق بىلەن مەس بولغاندىكى قۇسۇشلارنى توختىتىشقا، دېڭىز ھايۋانلىرىنىڭ گۆشى بىلەن زەھەرلەنگەننى قايتۇرۇشقا، ئوسسۇزلۇقنى پەسەيتىشكە بېرىلىدۇ. تاماقتا بېرىلسە بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدۇ. ئوڭاي ھەزىم بولىدۇ. ئۇزاققا سوزۇلغان ئىچى ئۆتۈشنى توختىتىدۇ. گۈلى قانلىق، قانسىز تولغاق كېسەللىرىنى داۋالاشتا ياخشى ئونۇم بېرىدۇ. سۇغا چىلاپ ئىچكۈزۈلسە، بارلىق جۈڭيى دورىلىرىنىڭ زەھىرىنى كېسىدۇ. ئايالالارنىڭ خۇن كېسەللىكلىرىنى، ئاق خۇن كېسەللىكلىرىنى داۋالايدۇ.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىدە: نوقۇتنى ھەمىس، نوقۇت، بولچاق دەپ ئاتاپ، لاتىنچە CICER ARIANTATUM دەپ ئاتايدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن. خەنزۇچە 雅豆 (جىدۇ) بولۇشى لازىم ئىدى. ئەمما ئادەتتە خەنزۇچە مۇشۇ نام بىلەن ئاتايدىغانلىقى ئۇچۇن شۇ ئاساستا سېلىشتۇرما نامليرى ۋە تەركىب، تەسىرلىرى تونۇشتۇرۇلدى.

نۆشۈدۇر

SALMIACUM 硇砂

تونۇش بۇ بىر خىل ئاق رەڭلىك نەرسە بولۇپ، قەلىمى شورغا ئوخشايدۇ. 3 خىل بولىدۇ. 1-خىلى

كاندىن چىقىدۇ. 2-خىلى بۇلاقتىن، 3-خىلى سۈنئىي ياسالما. بۇنىڭ كانى ئىسسىق مەملىكەتلەردە بولىدۇ. خوراسان تاغلىرى ۋە شىنجاڭ تاغلىرىدىنمۇ چىقىدۇ. پارچىلىرى شوراغا ئوخشايدۇ. بۇلاق سۈيىدىن چىقىدىغىنى مەخسۇس بۇلاقتىن چىقىدۇ. نۆشۈدۈر چىقىدىغان بۇلاقنىڭ سۈيىگە قولنى چاۋاكلايمىز. چاۋاك ئۈرماق بىلەن كۆپۈك پەيدا بولسا نۆشۈدۈر بار دەپ تونۇيمىز. ئاندىن ئۇ سۇنى قاينىتاساق ئۈستىگە ئاق قىرماق باغلاپ قاتىدۇ، شۇ نۆشۈدۈر بولىدۇ. بۇ خىلدىكى بۇلاق ئىراننىڭ ئىسپىھان دېگەن شەھىرىدە بار. خوراسان تاغلىرىدىمۇ بار. بۇنىڭ سۈنئىيسىنى ھەر تۈرلۈك تېزەكلەرنى توپلاپ سېپىستېپ كۆيدۈرۈپ تەييارلىنىدۇ. كاندىن، بۇلاقتىن چىقىدىغىنى ياخشى ۋە مۆتىۋەردۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ چىڭخەي، گۇاڭدوڭ، گۇاڭشى، گەنسۇ، سىچۈەن ئۆلكىلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ كۇچار، گۇچۇڭ، مورى ناھىيىلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە ئىسسىق، 1-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئارتۇق سۈيۇقلۇقلارنى ئىچكى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ھەممە ئەزالاردىن كېلىدىغان قانىنى توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى نۆشۈدۈرنى سۈرمە ئورنىدا كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ يىرىڭلىق جاراھەتلىرىنى ساقايتىدۇ. سوغۇقتىن كېلىدىغان ياشنى توختىتىدۇ. نۆشۈدۈرنى سۈزۈپ، سۈيى بىلەن غار-غار قىلسا، گالغا چاپلىشىپ قالغان زۇلۇك قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، كۆكرەكنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ. بۇنى سۈيۇلدۇرۇپ تاشقى تەرەپتىن گالغا چاپسا، گال بوغۇلۇپ قېلىش كېسەللىكى ئۇچۇن، مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، تال كېسىلى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. يۇمشاق ئېزىپ، ھۆل، يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سەپسە، قان يىرىڭلىرىنى توختىتىپ تازىلاپ ياخشىلايدۇ. توخۇ تۇخۇمىنىڭ يېغى بىلەن چاپسا، بەرەس ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن چاپسا، چاچ چۈشۈش، تېرىلەرنىڭ سويۇلۇپ چۈشۈش كېسەللىكى ئۇچۇن، تاز ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

كۈنجۇت يېغى بىلەن چاپسا، قوتۇر كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. نەملىكى بار جايدا قويۇپ سۈيۇلدۇرۇپ ياكى سىركە بىلەن سۈيۇلدۇرۇپ ئۆيگە چاچسا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنى يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى 1.5 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى بۆرە ئەرمىنى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار 9 گرامى ئادەم ئۆلتۈرىدۇ. ئۇچەيلەرنى ئۇزۇپ تاشلايدۇ. كۆپ يېيىشتىن ساقلىنىش لازىم.

تۈزەتكۈچىسى سۈت، ماي بىلەن قۇستۇرۇش. ياغلىق شورپا، ياغلىق تاماقلارنى يېگۈزۈش لازىم.

تەركىبى ئاممۇنىيوم خلورات تۈتىدۇ. سانائەتتە ئاممۇنىيۇم خلورات، ئوغۇت بولىدىغان ئاممونيۇم سۈلفات، نۆشۈدۈر ئىسپىرتى-ئاممۇنىي كائۇستىك ياساشتا خام ئەشيا سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

جۇغىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى بۇ قەدىمدىلا مەلۇم بولغان قېزىلما بولۇپ، مىلادى 16-ئەسىردىلا مەشھۇر ئالىم لى سىجىك بۇنىڭ زەھىرى بار دەپ، ئىچسە زەھەرلەپ قويىدىغانلىقىنى يازغان.

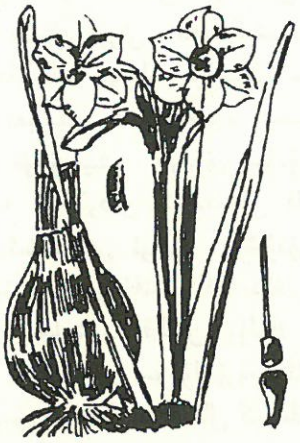
تەبىئىتى ئىسسىق، زەھىرى بار. جىگەر، تال، ئاشقازانغا تەسىر قىلىدۇ.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، يۇمشىتىش، بەلغەم بوشتىشتىن ئىبارەت. كۆزگە ئۇنگەن گۆشلەر، سۆگەل ۋە غەلۋىرەكلەر داۋالىنىدۇ. ئىچىش ئارقىلىق كۆكۈل ئېلىشىش، كۆكرەك چىڭىلقلار، ھەيز كەلمەسلىكلەر داۋالىنىدۇ. يارىلارغا سېپىش بىلەن ئۇلاردىكى ئۆلۈك گۆشلەر يوقىتىلىدۇ. زەھەرلىك بولغىنى ئۇچۇن مۇمكىنقەدەر ئىچىشكە كەم ببرىلىدۇ.

نەرگىس

(گۈلى نەرگىس)

NARCISSUS TAZETTAL VAR CHINENSIS ROEMER 水仙

164-رەسىم. نەرگىس

تونۇش بۇ بىر خىل خۇشبۇي گۈل بولۇپ، بۇنىڭ گۈلى رەڭگا-رەڭ بولىدۇ. ئۆسۈملۈكى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى، يىلتىزى پىيازغا ئوخشايدۇ، پىيازدىن كىچىكرەك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭ، جىجياڭ، فۇجيەن، گۈاڭدۇڭ، گۈاڭشى، خۇبېي قاتارلىق ھەر قايسى ئۆلكىلەردە تېرىلىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بەدەننى پارقىرىتىش، خىلىتلارنى ئىچكى بەدەندىن تارتىپ چىقىرىش ۋە تازىلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى نەرگىسنىڭ گۈلىنى پۇرىسا، بەلغەم ۋە سەۋدا خاراكتېرلىك باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، مېڭىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، سوغۇقتىن بولغان نەزلە، زۇكامىلارنى يوقىتىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ گۈلىنى ئېزىپ باشقا چاپسا، يارىنى تازىلايدۇ، نەزلىنى توسايدۇ. نەرگىسنىڭ قۇرۇق يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، داكىدىن ئۆتكۈزۈپ، كۆزگە سېپىپ بەرسە، كۆزگە چۈشكەن پەردىنى يوق قىلىدۇ. يىلتىزىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن چاپسا، كۆزنىڭ پەيلىرى يېغىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. يىلتىزىدىن مۇڭاپىق مىقدارىدا چايناپ يېسە ياكى قاينىتىپ ئىچسە، ئاشقازانىنى، كۆكرەكنى تازىلايدۇ (بولۇپمۇ ھەسەل بىلەن ئىچسە). نەرگىستىن 12 گرامنى ھەسەل سۇيى بىلەن ئىچسە، ئۈچەيدىكى ھەر تۈرلۈك قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ. دوۋسۇن ۋە بالياتقۇ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزىنى ئۇچ كۈن سۈتكە چىلاپ، قۇرۇتۇپ، ئاندىن ئېزىپ، جىنسىي ئەزانىڭ خەتنە قىلغان جايىدىن باشقا جايغا چاپسا، باھانى كۆچەيتىدۇ. نەرگىسنىڭ يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سەپسە، جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇپ، يارا ئېغىزىنى پۈتتۈرىدۇ. سىركە، ھەسەل بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، كودۇمبا (چىيقان)، چاقىلارنى پىشۇرۇپ ئېغىز ئالدۇرىدۇ ۋە تازىلايدۇ. بۇغداي ئۇنى ياكى شىلىم، ھەسەل بىلەن چاپسا تىكەننى، ۋاشاق ئوقنىنى (ئوقيا ئوقنى) چىقىرىدۇ. پەيلەردىكى ئىششقىلارنى تارقىتىدۇ. بۇنىڭ يىلتىزىنى قىزىل سەندەل، گىلى ئەرمىنى، فۇپەل، ئاقاقىيا، ھوزۇز، سەپداپ، مەدەستانلار بىلەن چاپسا، يامرايدىغان ئىششقىلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنىڭ گۈلىنى ھەسەل بىلەن چاپسا، ئوت بىلەن كۆيگەن كۆيۈك ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ. سىركە بىلەن چاپسا، داۋسۇنىلەب، بەھەق ۋە تېرىدىكى ئىزلار ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ 6 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى گۈلى سىيۇتى ۋە گۈلى خەيرى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ، باش ئاغرىتىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى بېنەپشە، كاپۇر ياكى نېلۇپەر.

تەركىبى ياۋا سامساق ئالكالوئىدى (لىكورىن)، نەرگىس ئالكالوئىدى (نارسىسىن)، نارسىپوئىتىن ۋە گلىيوكومانىنان قەنت ماددىسى، پۇراقلىق ماي (بۇنىڭ تەركىبىدە گېرانىئول، نېرول، ئېۋگېنول قاتارلىق

تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرسىز.

هارارەتنى سۈرۈشكە، ئۇچەينى نەملەندۈرۈپ، ئۇزاققا سوزۇلغان قەۋزىيەتنى بوشىتىشقا، يۈرەكنى سالقىنلىتىش، بۆرەكنى قۇۋۇتلەش، قۇستۇرۇش، قان قۇسۇش ۋە قان تۈكۈرۈشنى توختىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۇتلەش، ئاشقازان ئاغرىقىنى پەسەيتىش، چىش ۋە ئېغىز ئىچىدىكى كېسەللىكلەرنى داۋالاش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، ھەر خىل ھاشاراتلار چاققان جاراھەتلەرنى داۋالاش، قىچىشىشنى پەسەيتىش قاتارلىق مەقسەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ. تۈزنىڭ جۈگىيى تەبابەتتىدە ۋە دوختۇرلۇقتا ئىشلىتىلىش دائىرىسى ئۇيغۇر تەبابەتچىدىكى بىلەن ئوخشاش. دوختۇرلۇققا ئاساسەن پارغا ئايلاندۇرۇپ قايتا سۈۋۈتۈش ئارقىلىق تازىلانغان ئاشتۈزى ئىشلىتىدۇ.

تۈز كۆللىرىدىن چىقىدىغان تۈز لاتىنچە HALITUM، خەنزۇچە 大青盐 ، ئۇنىڭ تازىلانغىنى لاتىنچە SAL PRAEPARATUM، خەنزۇچە 秋石 دەپ ئاتىلىدۇ.

تازىلانغان ئاق تۈزنىڭ تەركىبى سۇ 0.07%، سۈيۇق ئاش تۈز تىزابىدا (كىسلاتاسىدا) ئېرىمەيدىغان ماددىلار 0.02%، كالىي 0.6%، ناترىي 39%، كالتسىي 0.29%، خلورلۇق ماددىلار 60%، سۈلفات تۈزلىرى 0.7% نى تەشكىل قىلىدۇ.

تەبىئىتى ئىسسىق، زەھەرسىز ھېسابلىنىپ، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، ئېغىز ۋە گال ئاغرىقلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

ۋاڭنىڭ ئۇرۇقى

(ئىتياڭقى)

DATURA STRAMONII 曼陀罗

تونۇش بۇ ئېگىز ئۆسىدىغان بىر خىل گىياھ بولۇپ، 1～1.5 مېتىرغىچىلىك ئۆسىدۇ. تېنى سۇس ھاۋا رەڭدە ھەم ئاق رەڭدە، گۈلى كانايغا ئوخشايدۇ. گۈلى ئاق، يوپۇرمىقى تېرەك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ (تېرەكنىڭكىدىن يوغان بولىدۇ). گۈلى تۆكۈلۈپ ئۇزۇنچاق، ئۇستى تىكەنلىك غوزا ئىچىدە ئۇرۇقلايدۇ. ئۇرۇقىنىڭ تەمى ئازراق تاتلىقراق. بۇنىڭ ياخشىسى يوغان غوزىلىق، ئۇرۇقى كۆك، پىشقاندا رەڭگى ھاۋا رەڭدە بولىدۇ.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ جەنۇبى، شەرقىي رايونلىرىدىن ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 4- دەرىجىنىڭ ئاۋۇللىدا قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئاغرىق قالدۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش، ئۇخلىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى شېخى ۋە ئۇرۇقىنىڭ يېغى خېمىر قىلىپ بوۋاسىرغا قويۇلىدۇ. سىركە بىلەن قاينىتىپ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلارغا چېپىلىدۇ. يوپۇرمىقىنى سوقۇپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، خېمىر قىلىپ سۈنۈقنىڭ ئۈستىگە چاپسا، سېرىق سۇ يىغىلىشىنى توختىتىدۇ ھەم بەدەندىكى ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ. ھۆل يوپۇرمىقىنى سىقىپ باشقا چاپسا، باشتىكى توسالغۇنى ئاچىدۇ. باشتىن كەلگەن سۇنى توختىتىدۇ. ئۇرۇقىدانغا سۇ يىغىلىشىنى، ئۇرۇقدانىنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ.

165-رەسىم. ۋاڭىنىڭ ئۇرۇقى

ئىشلىتىلىش مىقدارى 6 ياشـتىن تۆۋەنلەرگە بېرىلمەيدۇ. ئەگەر ئۆزىنى بېرىشكە توغرا كەلسە چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 0.05 گرامدىن 0.4 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 2 ھەسسە لوفاھ

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار

سارالىق، سەۋدا مىزاج كىشىلەرگە بېرىلمەيدۇ. كۆپ بېرىلسە، ھوشىدىن كېتىش، كۆزگە نەرسىلەرنىڭ كۆك كۆرۈنۈشى، ھەر خىل قورقۇنچلۇق خىياللارنى قىلىش، جۆيلۈش، يول ماڭالماسلىق، ماڭسا تۇز ماڭماسلىق، كۆزگە نېمە كۆرۈنسە شۇنى تۇتۇشنى خالاش، تولا كۈلۈش، كۆزىنىڭ ئىچى قىزىرىش، كۆزىنىڭ قارىچۇقى چوڭىيىپ كېتىش بىلەن قارىڭغۇلۇق تەقلىش، ئۇ يەر، بۇ يەرلەرنى سىلاش قاتارلىق سارىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ.

ئاشۇنداق ئەھۋاللار بولسا تەرياق (كۆكنار) يوپۇرمىقىنىڭ سۈيى ياكى رىنسىڭ يىلتىزى بېرىش بىلەن پۈتـقوللىرىنى ئىسسىق سۇغا چىلاش ئارقىلىق قۇستۇرۇش، بەدەنلىرىنى ياغلاش ھەم ھەربىرىكەت قىلدۇرۇش لازىم. ياغلىق تاماقلارنى بېرىش بىلەن مەستلىكى كېسىلىدۇ. بۇ دورىنى كېسەللەرگە پىلپىل، ئارپىبەدىيان قوشۇپ بەرسە ياخشى بولىدۇ.

تەركىبى تەركىبىدە ھېئوسسامىن، سكوپولامىن، ئاتروپىن قاتارلىق ئالكالوئىدلار بولۇپ، يوپۇرمىقىدا كۆپرەك (0.25%～0.4)، ئۇرۇقىدا ئالكالوئىدلار ئازراق بولىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ماي ۋە نىترىت تۇزلىرىمۇ تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تارتىشىش (سپازما) بوشىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيۇقلۇقنى قۇرۇتۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. بۇ ئۆپىكە، كاناي شاخچىلىرىنىڭ گۆشلىرىنى بوشاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپىنچە سوزۇلما كاناي ياللۇغى (دەم سقىش) غا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقىدىن تەييارلانغان ئېكستراكت (رۇب) سپازمىلىق يۆتەللەردە نەپەس سقىش، ئۇزۇنغا سوزۇلغان يۆتەللەرگە پايدا قىلىدۇ. گۈلىنىڭ ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرى ئالاھىدە ياخشى، رېماتىزمدا ئاغرىق توختىتىش تەسىرىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭيىلار سوغۇقتىن بولغان ئاياغ ئاغرىقلىرىنى، يوپۇرمىقىنى قاينىتقان سۇ بىلەن يۇيۇپ داۋالايدۇ. ئاندىن تۇز ئۇچەي چىقىشلارنىمۇ داۋالايدۇ. شۇنىڭدەك ئاغرىقسىزلاندۇرغۇچى دورا قىلىپ

كىچىك ئوپيراتسيىلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى «سكوپولامىن ھىدروبرومىك» دېگەن ئالكالوئىدتىن تەييارلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىش مقدارى يوپۇرماق ۋە گۈلىدىن بىر قېتىمدا 0.1 ياكى 0.2 گرام بېرىدۇ. بىر كۈندە جەمئىي 0.6 گرامدىن ئارتۇق ئىچمەسلىك لازىم. بولمىسا زەھەرلەپ قويىدۇ.

قوشۇمچە سوۋۇت ئىتتىپاقىدا بۇنىڭ قۇرۇتۇلغان يوپۇرمىقىدىن يېرىم ھەسسە، بەزرۇلبەنجى (ھىئوسسيامى) يوپۇرمىقىدىن چارەك ھەسسە، بەڭگىدىۋانە (بېللادوننا) يوپۇرمىقىدىن چارەك ھەسسە قوشۇپ چېكىشكە «ئاستماتول» ئىسمىلىك مەخسۇس تاماكا ياساپ، سوزۇلما كاناي ياللۇغى (دەم سقىش) بار كىشىلەرگە بېرىلىدۇ.

ۋاسالغۇ

(زەبىب)

VITIS VINIFERA SICCATUM 葡萄干

تونۇش بۇ ئوبدان پىشقان ئۈزۈمنىڭ قۇرۇتۇلغىنىدۇر. ئەڭ ياخشىسى شېرىن، ئەتلىك ۋە ئۇرۇقى ئاز بولغىنىدۇر.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1- دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى سەپرانىڭ تېزلىكىنى ۋە قىزىقلىقىنى پەسەيتىش، بەلغەمنى چىقىرىش، پەينى چىڭىتىش، غەزەپلىنىشنى پەسەيتىش، يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، تەبىئەتنى (ئىچىنى) يۇمشىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، قويۇق خىلتلارنى پىشۇرۇش، ئاشقازان ۋە ئۇچەيلەرنى تازىلاش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، سوغۇق مىزاج كىشىلەرنىڭ باھىنى قوزغاش، بەلغەم خاراكتېرلىك يۆتەلنى، بۆرەك ۋە دوۋساق كېسەللىكلىرىنى، ئۇچەيلەردىكى يىرىڭلىق چاقىلارنى ياخشىلاش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ۋاسالغۇنى گاۋزىبان گۈلى ۋە كۆك خورما بىلەن يېسە، خاپىغان ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۈزۈمنى «ھەسىيى لۇببان» بىلەن يېسە ئۇنۇتقاقلىقنى يوقىتىدۇ. سىركە بىلەن يېسە يەرقان (سېرىقلىق چۈشۈش كېسىلى) ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئىچىدىكى ئۇرۇقى قانچە تال بولسا، شۇنچە تال قارىمۇچ سېلىپ داۋاملىق يېسە، بۆرەكنىڭ سوغۇقلۇقىنى يوقىتىدۇ. سۈيدۈكنى تۈتىدۇ. بۆرەك ۋە دوۋساقتىكى تاشلارنى يوقىتىدۇ. ئۈزۈمنى رۇمبەدىيان بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ ئاندىن مىجىپ، سۈيىنى ساپ قىلىپ بادام يېغى بىلەن ئىچسە، بەلغەم خاراكتېرلىك سوغۇقتىن بولغان يۆتەل ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. چىلانغان ياكى قاينىتىلغان سۈيىنى تەنھا ياكى مۇناسىپ دورىلار بىلەن ئىچسە، تەبىئەتنى يۇمشىتىدۇ. ئۈزۈم سىركىسىگە چىلاپ ھەر كۈنى بىر قانچە دانە يەپ ئۈستىدىن مەزكۇر سىركىدىن بىر ئاز ئىچسە، تالنىڭ ئىششىقلىرىنى تارقىتىدۇ. قارىمۇچ ۋە تېرىق ئۇنى بىلەن قورۇپ ھەسەل بىلەن يېسە بەلغەمنى چىقىرىدۇ. ھايۋانلارنىڭ چاۋا يېغى بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ. كودۇمبا (چىيقان) چاقىلارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ. شاراب بىلەن چاپسا گانگارىنا ۋە سېرىق يىرىڭلىق چاقىلار، چېچەك (چىيقان) چاقىلارنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ. شاراب بىلەن چاپسا گانگارىنا ۋە سېرىق يىرىڭلىق چاقىلار، چېچەك ۋە سەرتان چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ماشىنىڭ ئۇنى، زىرە بىلەن چاپسا، ئىككى ئۇرۇقداندىكى ئىششىق ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. جاۋۇشىر بىلەن چاپسا، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 90 گرامغىچە ئىشلىتىدۇ.
ئورۇنباسارى كىشمىش.
دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىق مىجەز كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ.
تۈزەتكۈچىسى سىركەنجىۋىل، ئاچچىق-چۈچۈك مېۋىلەرنىڭ سۈيى، خەشخاش سۈيى.
تەركىبى ۋە ئىشلىتىش ئورنى ئۇزۇم بىلەن ئوخشاش. شۇ ماۋزۇغا قارالسۇن.

ئۆت

(مىراره)

FEL (GALL, BILE) 胆汁

تونۇش ئۆت خالتىسى مۇرەككەپ ئەزالارنىڭ بىرى بولۇپ، جىگەرگە چاپلاشقان ھالدا تۇرىدۇ. جىگەردە پەيدا بولغان سەپرالار شۇنىڭدا تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىككى يولى بولۇپ، بىرسى، سەپرانىڭ جىگەردىن ساقىپ ئۆت خالتىسىغا قۇيۇلىدىغان يولى. يەنە بىرى، ئۆت خالتىسىدىن 12 بارماق ئۇچەيگە قۇيۇلىدىغان يولىدۇر. ھەر بىر ھايۋان ئۆتىنىڭ خۇسۇسىيىتى ئۆز جايىدا بايان قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ يەردە بىر قىسىم خۇسۇسىيەتلىرى بايان قىلىنىدۇ. تۆت پۇتلۇق ھايۋانلار ئۆتىنىڭ كۈچلۈكرەكى كالىنىڭ ئۆتىدۇر. ئۇندىن كېيىن خورازنىڭ ئۆتى. ئاندىن كېيىن ئۆچكىنىڭ ئۆتى، ئۇنىڭدىن كېيىن قوينىڭ ئۆتىدۇر. ئۆتلەرنىڭ ياخشىراقى مەيلى قانداق ھايۋاننىڭ بولسۇن، سېرىق، قىزىل تەرەپكە مايىل بولغىنىدۇر.
چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى مەيلى قانداق ھايۋاننىڭ بولسۇن، 4- دەرىجىلىك قۇرۇق ئىسسىق.
خۇسۇسىيتى پارقىرىتىش، بەدەنگە تېز تەسىر قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆزدىكى ئاقنى ۋە سۇنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىش ئورنى ئېيىقنىڭ ئۆتى قۇلاققا تېمىتىلسا، قۇلاقتىكى يېڭى يىرىڭلىق چاقىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. رۇخمە (ئېشەك سويىدى) نىڭ ئۆتىنى زەيتۇن يېغى بىلەن قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئېغىرلىقىنى يوقىتىدۇ. كۆدە ئوسارىسى بىلەن تېمىتىلسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلدىشىنى يوقىتىدۇ. ئەركەك كالىنىڭ ئۆتىگە ناترون، تىنى قېيمۇلىيا قوشۇپ باشنى يۇسا، باشنىڭ كېپەكلىشىشى ۋە باشتىكى ئۇششاق دانچىلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.
ئۆيدە بېقىلغان ئۆردەكنىڭ ئۆتىنى دوغ بىلەن قوشۇپ بېشىنىڭ يېرىمى ئاغرىيدىغان ئاغرىقنىڭ ئاغرىق تەرەپتىكى بۇرۇن تۆشۈكىگە تېمىتسا ئاغرىقنى يوقىتىدۇ.
ئووچى قۇشلارنىڭ قورۇتۇلغان ئۆتىنى كۆزگە تارتسا، كۆزگە چۇشكەن سۇنى يوقىتىدۇ. بۆرىنىڭ ئۆتىنى كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. ئۆي كالىسىنىڭ ئۆتىنى ئارپىبەدىيان سۇيى بىلەن كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ.
خورازنىڭ، مىكىيانىنىڭ، قاغىنىڭ، ئۆردەكنىڭ ۋە باشقا گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ ئۆتىنى كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ يېرىڭلىق جاراھەتلىرى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ ۋە كۆرۈشنى ئۆتكۈرلىتىدۇ. كىيىكنىڭ ئۆتىنى يېڭى سېرىقماي بىلەن ناشتىدا ھاممامدا تۇرۇپ يالسا، قۇلاق ئېغىرلىقى ۋە ھۆمۈدەش ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.
ئەركەك كالىنىڭ ئۆتىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ يالسا، گالىنىڭ بوغۇلۇشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

يىرىڭنى شورىۋالىدۇ.

مقدارى سۇيدۇك ھەيدەشكە كۇنىگە 12～9 گرام؛ ھەيز ماڭدۇرۇشقا 30～15 گرامنى قاينىتىپ ئىچىدۇ. ئاز مقداردا ئىشلىتىلسە قان توختىتىدۇ. كۆپ مقداردا ئىشلىتىلسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. قارىماققا بۇ بىر-بىرىگە زىت ئەھۋالدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەسلىدە مقدارىنىڭ ئاز-كۆپلۈكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. مۇنداق دورىلار نۇرغۇن.

ئۆرۈك

(مىسمىش-زەردئالۇ)

PRUNUS ARMENIACA LINNAE 杏

168-رەسىم. ئۆرۈك

تونۇش بۇ مەشھۇر مېۋىلەر-دىن بىر خىلى، ھاۋا كىلىماتى مۆتە-دىل جايلاردا ئۆسىدۇ. بۇنىڭ خىللىرى كۆپ، ئەڭ ياخشىسى تاتـ لىق، سۇلۇق، پوستى نېپىز، ئوبـ دان پىشقىنىدۇر. ھۆلىدىن قۇرۇقـ نىڭ مەنپەئەتى ياخشىراق.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن كۆپ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2- دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، بەدەندىكى قاتتىقلارنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئوبدان پىشقان، تاتلىق ئۆرۈكنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە، تەبىئەتنى (ئىچنى) يۇمشىتىدۇ. قۇرۇقىنىڭ قاينىتىلغان ياكى چىلانغان سۈيىنى مۇۋاپىق ھالدا ئىچسە سەپرانى سۈرىدۇ، تەبىئىتىنى يۇمشىتىدۇ. ئۇسسۇزلۇقنى، قاننى، سەپرانى پەسەيتىدۇ. بۇ جەھەتتە ئاچچىق-چۈچۈكنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ياخشى. ئۆرۈكنىڭ يېڭى پىشقان ھۆلىنى سەپرا خاراكتېرلىك قىزىق تەپ كېسىلىگە يېدۇرۇپ، ئۇستىدىن قايناق سۇ، بىر ئاز ھەسەل ئىچۈرۈپ قۇستۇرسا، ئاشقازان زەھەرلىك بۇزۇق خىلتىلاردىن تازىلىنىپ تەپ يوقىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئورۇنباسارى شاپتۇل.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىزاج، ئاشقازىنى ئاجىز ۋە قېرى كىشىلەرگە زەرەر قىلىدۇ، ئۇچەيدە يەل پەيدا قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچسى شېكەر، مەستىكى، رۇمبەدىيان، نانىخا، جاۋارىش كۈمۈنى ياكى جاۋارىش كۈندۈردىن ئىبارەت. بۇنى ئېغىر (تەسلىكتە سىكىدىغان) تاماقنىڭ ئۇستىدىن يېيىش ئۇبدان ئەمەس.

تەركىبى ئۆرۈكنىڭ تۇرى كۆپ، ئەمما ھەممىسىنىڭ پىشقان گۆشى، مېغىزىدىكى تەركىبلەر ئاساسەن بىر-بىرىگە ئوخشايدۇ.

پىشقان ئۆرۈك مېۋىسىنىڭ گۆشىدە 5～27% گىچە قەنت ماددىلىرى بولۇپ، ئەڭ مۇھىمى ساخاروزا (10.4%)، ئاز مىقداردا دېكستېرىن، ئىنۇلىن ۋە كراخماللاردىن ئىبارەت. يەنە ئالما كىسلاتاسى ۋە ئۈزۈم كىسلاتاسى بىر قىسىم ئاتىسىدۇم سالىتسىلىك ئىزلىرى بار. يېڭى پىشقان ئۆرۈك ئېتىدە بۇ خىل كىسلاتالار 0.3～2.6% گىچە ئورۇنلىشىدۇ. ئۆرۈك ۋىتامىن A غا باي، ۋىتامىن C مۇ بار.

تاتلىق ئۆرۈك مېغىزى: 60%～40% ياغلىق ماي، 10% قەنت ماددىلىرى، 25%～20% ئاقسىل، 4%～3% يېلىم ماددىسى تۇتىدۇ. ئەمما ئامىگدالىن ناھايىتى ئاز مىقداردا(17%) كىچە ۋە سىنىل كىسلاتاسى (ئاتىسىدۇم سانىدۇم) 0.11% گىچە بولىدۇ. بۇنىڭ داۋالاشتىكى ئەھمىيىتى تاتلىق بادام بىلەن ئوخشاش. شۇڭا تاتلىق بادام ئورنىدا ئىشلىتىش فارماكوپىيە كىتابلىرىدا بەلگىلەنگەن.

ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى: 60%～45% ياغلىق ماي، قەنت ماددىلىرى، ئاقسىل، يېلىملىك ماددىلار، كۆپ مىقداردا ۋىتامىن C، ۋىتامىن B_2، ۋىتامىن A تۇتىدۇ.

ئۆرۈك يېلىمى مەلۇم جەھەتلەردىن سەمغى ئەرەبى ئورنىنى باسىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئۆرۈكنىڭ گۆشىنى ئەمەس، ئۇنىڭ مېغىزىنى دورا ئورنىدا ئىشلىتىدۇ. ئۆرۈك مېغىزى، بولۇپمۇ ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى تاتلىق ۋە ئاچچىق بادام ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

甜杏仁 SEMEN ARMENIACAE DULCIS **تاتلىق ئۆرۈك مېغىزى**

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق. ئىچنى بوشىتىش ۋە بەدەننى سەمرىتىش ئۈچۈن بېرىلىدۇ. شۇنىڭدەك بەلغەم بوشىتىش، زىققىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، ئاجىزلاپ كەتكەنلەرنىڭ يۆتەللىرىنى، ئۆپكە كانايچىلىرىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۆرۈك مېغىزىنى پوستىدىن ئايرىپ، سوقۇپ خېمىر قىلىپ ياكى قورۇپ، كۆيدۈرۈپ جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: باللارنىڭ گېلى ئىششىپ قالسا، ئۆرۈك مېغىزىنى قارايغىچە قورۇپ، سوقۇپ خېمىر قىلىپ چاپىدۇ؛ بىرەر ئەزانىڭ گۆشىگە يىڭنە كىرىپ كېتىپ چىقمىسا، ئۆرۈك مېغىزىنى سوقۇپ خېمىر قىلىپ چوشقا يېغى (كالا، قوي ياغلىرى بولسىمۇ بولۇبېرىدۇ) ئارىلاشتۇرۇپ تېڭىپ قويسا، يىڭنىنى چىقىرىدۇ. بالىنىڭ كىندىكى شەلۋىرەپ كەتسە، ئۆرۈك مېغىزىنى سوقۇپ (پوستىنى ئاقلاپ) تېڭىلىدۇ.

苦杏仁 SEMEN ARMENIACAE AMARAE **ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى**

ئاساسەن بەلغەم بوشاتقۇچى دورا ئورنىدا ئۆپكە كانايچىلىرى ياللۇغى، يۆتەل، زىققە قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىدۇ.

ئۆرۈك مېغىزلىرىدىن بولۇپمۇ، ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزىدىن چىقىرىلغان ياغ بادام يېغىنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۈزۈم

(ئىنەپ)

VITIS VINIFERA 葡萄

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، تېنى قارامتۇل، سېرىق، تولغىماچ پېلەك ئۈزىتىدۇ. يوپۇرمىقى

تېرەك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ ياكى ئۇنىڭدىن يوغان. يوپۇرمىقى يېشىل ۋە نېپىز بولىدۇ. ئۇششاق ئېقىش چېچەكلەيدۇ. غوزىمەك، بىر ساپتا بىر نەچچە تال مېۋە بېرىدۇ. مېۋىسى سۇلۇق، تاتلىق، ئوستىدە پوستى، ئىچىدە ئۇرۇقى بولىدۇ. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇمىلاق، بەزىلىرى ئۇزۇنچاق، رەڭگى قىزىل، سېرىق، كۆك، قارا كېلىدۇ.

چېقىش ئورنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى قىتئەلىرىدىن، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر بىر جايلىرىدىن، جۈملىدىن شىنجاڭدىن (ئەڭ ياخشىسى تۇرپاندىن) چىقىدۇ.

تەبىئىتى ھەممە خىلى ئاۋۇالقى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق، ئوبدان، تاتلىق پىشقىنى 2- دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق، ئۇرۇقى 2- دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئوزۇق بولۇش، ساپ قان پەيدا قىلىش، قاننى ساپلاش، سەمرىتىش، تەرمتنى يۇمشىتىش، تېرىلەرنى يۇمشىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئوزۇق بولۇشقا، ئىچ كەلتۇرۇشكە، بەدەننى سەمرىتىشكە، بەدەننى قۇۋۇتلەشكە، جىگەر كېسىللىكلىرىگە، غەم - ئەندىشىنى يوق قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ. سۈيىنى قاينىتىپ ياكى ئاپتاپتا پىشۇرۇپ بەرسە، ئالەتنى قاتتىق قىلىدۇ. ئۇرۇقىنى سىركىگە چىلاپ قۇرۇتۇپ، قورۇپ، سوقۇپ بەرسە ئارقا پېشابىنى توختىتىدۇ. ئۇرۇقىنى كۆيدۈرۈپ بەدەنگە سەپسە جۇلاھ بېرىدۇ، كۆزگە تارتسا، كۆزدىن سۇ كېلىشىنى توختىتىدۇ. سۇلۇق جاراھەتلەرنىڭ سۈيىنى يوق قىلىدۇ. ياغچىنى كۆيدۈرۈپ ئىچسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى چىقىرىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىغىنىغا، بۇۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

169-رەسىم. ئۇزۇم

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشقىچە بولغانلارغا 15～5 گرام، 10～5 ياشقىچىلىكلەرگە 30～20 گرام، 15～10 ياشقىچىلىكلەرگە 50～40 گرام، چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 80～60 گرامغىچە بېرىشكە بولىدۇ.

ئورۇنباسارى قۇرۇق ئۇزۇم.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇرۇقى ھەم تېرىپى ئاشقازان كېسەللىرىگە، يەلدىن بولغان قۇلۇنجىغا (يەل تۇرۇپ قېلىش) بېرىلمەيدۇ. جىگەر، تال، بۆرەك يوللىرىغا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ. ئاشقازان كېسەللىرىگە سىركەنجۈبىل، قۇلۇنجى، جىگەر، تال، بۆرەك كېسەللىرىگە كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن بېرىلىدۇ. ئۇزۇمنى يېيىشتە مۇمكىنقەدەر سىقىپ سۈيىنى ئىچىش لازىم.

تەركىبى ئۇزۇمنىڭ شىرىسىدە 24% ～14 كىچە ئۆزگەرگەن قەنت، ئۇنىڭدىن قالسا كالتسىي تارتارىك، كالىئوم بىتارتارىك، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، تاننىن، پېكتىن، ئىنوزىت، لېۋتسىن، تىنرۇزىن، لىتسېتىن، كۇۋېرتسېتىن، يېلىم ماددىسى، ۋىتامىن A، ۋىتامىن C، ئىنىن، ئېنېدىن بولىدۇ. يىلتىزى يېلىم ماددىسى، قەنت، گاللاكتسان، ھەر خىل فېرمېنت ۋە ئاتسىدبورىك تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئۇزۇمنىڭ تۇرى كۆپ، ئۇنۇمى ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق، مۆتىدىل، قورۇغۇچى، زەھەرسىز. ھاراق چىقىرىپ ئۇزۇقلاندۇرغۇچى، بەدەننى

چىكىتقۇچى سۇپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ خروتىك كاتارلىرىغا بېرىلىدۇ. قۇرۇق ئۈزۈمنى قېرى، ئاجىزلىغان ۋە ئېغىر تاماقلار بېرىلمەيدىغان كىشىلەرگە ئوزۇقلۇق ئورنىدا بېرىش مۇمكىن. ئۈزۈمنىڭ پوستى ئوڭاي سىڭمەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى قاينىتىپ شەربەتنى ئىچىش پايدىلىق. ئۇنىڭ يىلتىزى ۋە بوغۇم يوپۇرماقلىرى قۇسۇشنى توختىتىدۇ. شۇڭا، ھاملىدار ئاياللارنىڭ كۆكۈل ئېلىشىشلىرىنى داۋالاش مۇمكىن. ئۇ يەنە قورساقتىكى بالىنى تۇراقلاشتۇرىدۇ. سۇيدۇك ھەيدەپ، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ. يىلتىزى ۋە بوغۇم يوپۇرماقلىرىدىن قۇرۇقىدىن 15～8 گرامنى دەملەپ بىر كۈندە ئىچىلىدۇ.

ئۈزۈم شارابى

(جەمھورى)

SPIRITUS VINI 葡萄烧酒

تونۇش بۇ بىر خىل شاراب بولۇپ، مۇسەللەس ۋە سۇ بىلەن تەييارلىنىدۇ.

تەييارلاش ئۇسۇلى مۇسەللەسنى مۇۋاپىق ھالدا سۇغا قوشۇپ قاينىتىلىدۇ. سۇ تۇگەپ، مۇسەللەس قالغاندا ئېلىپ، مەلۇم مۇددەت قويۇپ ئاندىن ئىشلىتىلىدۇ.

چىقىش ئورنى ئۈيغۇر تېۋىپلىرىمىز تەييارلايدۇ.

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ماددىلارنى پىشۇرۇش ۋە تارقىتىش، باھنى قۇۋۇتلەش ۋە قوزغاش، ئىچ ئەزالارنى قىزىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا ئىشلەتسە، يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەرنى بېرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

تەركىبى ئۈزۈم شارابى ئۈزۈمدە بولىدىغان پايدىلىق تەركىبلەردىن ئاجرىغان بولۇپ، ئەسەب (نېرۋا) مەركەزلىرىنى دەسلەپتە قوزغاتقۇچى، ئارقىدىن پالەچلەندۇرگۈچى تەسىرگە ئىگە بولغان بىر قانچە ھىدروكسىل گۇرۇپپىسى ـ فېنوللارنى تۇتىدۇ.

شاراب ۋە باشقا ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر دەسلەپتە مېڭىنىڭ پوستلاق قىسمىنى قوزغىتىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن ئۇنى پالەچلەندۇرۇپ قويىدۇ.

شاراب ۋە باشقا ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر دەسلەپتە ئېغىز ئىچىدىكى سەزگۈ ئەسەبلىرىنى غىدىقلايدۇ. بۇ تەسىر ئەسەب (نېرۋا) لەر ئارقىلىق ئاشقازانغىمۇ ئۆتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شۆلگەي ۋە ئاشقازان سۈيۇقلۇقلىرىنىڭ ئىشلىنىپ چىقىشى كۈچىيىدۇ. شۇنىڭدەك نەپەس ۋە تومۇر تېزلىشىدۇ. ئىچىلگەن مىقدار كۆپەيگەنچە ئاشقازانىنىڭ خىزمىتى تۆۋەنلەيدۇ.

ئىسپىرت ئۈچەي ئارقىلىق ئوڭاي سىڭىدۇ. بولۇپمۇ ئاچ قورساقتا ئىستېمال قىلىنسا، تەسىرى تېخىمۇ تېز بولىدۇ.

شارابنىڭ تەسىرىدىن دەسلەپتە تېرىدىكى قان تومۇرلار كېڭىيىپ قان تولۇپ، بەدەن قىزىغاندەك تۇيۇلىدۇ، مەستلىك چوڭقۇرلاشقانسېرى قان تومۇرلارنى باشقۇرىدىغان ئەسەبلەر پالەچلىنىپ، نەتىجىدە قان تومۇرلار تارىيىدۇ، تېرە ئاقىرىپ كېتىدۇ، يۈرەكنىڭ ھەرىكىتى ئاستىلىشىدۇ، نەپەس ئاستا ۋە يۈزە بولۇپ قالىدۇ.

ئومۇمەن شارابلارنىڭ تەسىرى ۋاقتلىق قوزغىتىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئاخىرىدا ئەزالارنىڭ خىزمىتىنى

دققەت قىلىدىغان ئىشلار مېڭىنى ئاجىزلىتىدۇ.
تۇزەتكۈچىسى قەلەمپۇر ۋە لادەن.
تەركىبى ئاساسىي تەركىبى نىل بويىقى ئېلىنغان ئىندىكاتىدىن ئىبارەت.
جۈڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى
تەبىئىتى ھۆل سوغۇق.
جىگەردىكى ھارارەتنى تارقىتىش، قاننى سوۋۇتۇش، زەھەرلەرنى قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
باللاردىكى دۆلىنىپ كېتىشلىرى، قىزىتمىلىق كېسەللەردىكى ئەسۋە، قان قۇسۇشلارنى داۋالاشقا سوقۇپ خېمىر قىلىپ كودۇمبا (چىيقان) جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرۇشقا ۋە زەھەرلىك ھاشاراتلار چاققان جايدىن زەھەرنى تارتىۋېلىشقا، يەنە ئېغىز ئىچى ۋە تىلغا چىققان جاراھەتلەرنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.
ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىنىڭ «كىتىم» ماۋزۇسىدا ئوسمىنى ئىندىگوفېراكاردىئو فوليا دەپ تونۇشتۇرغان. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرماق تۈزۈلۈشى رايونىمىزدا خەلق ئارىسىدا ئىشلىتىپ كەلگەن ئوسمىغا ئوخشىمايدۇ. ئەمما رايونىمىزدا ئىشلىتىۋاتقان ئوسما يوپۇرمىقىدىمۇ ئىندىگو (نىل) ماددىسى بارلىقى ئېنىق. بۇ خىلدىكى ئۆسۈملۈك ئېلىمىزدىمۇ كۆپ ئۇچرايدۇ. شۇڭا، بىزنىڭ تونۇشتۇرغىنىمىز كىتابتىكى كەتمەنىڭ تەركىبى ۋە ئىشلىتىلىشىدىن ئىبارەت.(ت)

ئۇشەق

AMMONIACUM 亚木尼亚胶

تونۇش تەرىمۇس دېگەن دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، بۇ دەرەخ كىچىك، تۈز، خورمارەڭ، گۈلى قىزىل كۆككە مايىل، يېلىمنىڭ پۈرىقى قۇندۇز قەھرىنىڭ پۈرىقىغا ئوخشاش پۇرايدۇ. تەمى ئاچچىق، بۇ يېلىمنىڭ ياخشىسى تاش، توپا، ياغاچ ئارىلاشمىغان پاكىزىدۇر.
چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.
تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاۋۇپلىدا ئىسسىق. 3-دەرىجىنىڭ ئاخىرىسىدا قۇرۇق ئىسسىق.
خۇسۇسىيىتى تارقىتىش، قۇرۇتۇش، يۇمشىتىش ۋە ئىچ سۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.
ئىشلىتىلىشى ھەسەل بىلەن قوشۇپ تۇتقاقلىق كېسەلگە، پالەچكە، تۆيغۇنىڭ يوقىلىشىغا، بەلغەمنى سۈرۈشكە بېرىلىدۇ. 4 گرام ئارپىنىڭ سۈيى بىلەن قوشۇپ بېرىلسە نېرۋا پەسەيتىدۇ. مائۇل ھەسەل بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، تۇتقاقلىق كېسەلگە پايدا قىلىدۇ. 12 گرام ھەسەل، زۇپا بىلەن قاينىتىپ بېرىلسە، ھۆللۇكتىن بولغان پەي تارتىشقانلىغا پايدا قىلىدۇ.
مېڭە، يۈرەك، كۆز، گال، ئۆپكە، جىگەر، كۆكرەك، كېسەللىرىگە سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا پايدىلىق. يۇمشاق سوقۇپ كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنىڭ قىچىشقىنىغا، كىرپىك جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ. كۆزدىكى ھۆللۇكلەرنى چىقىرىپ كۆز ئىقىنى سۈزۈكلەشتۈرىدۇ. 4 گرامنى ئارپىنىڭ سۈيى بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئاز-ئازدىن بېرىلسە، ھاسىراشقا، نەپەس سىقىلىشقا، بەلغەمدىن بولغان بوغما كېسەللىرىگە پايدا قىلىدۇ. ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپلىشاڭغۇ خىلىتلارنى كۆكرەكتىن پاك قىلىش، سۈيدۈكنىڭ تەستە كېلىشىنى داۋالاش، پاقالچاق ئاغرىقىنى توختىتىش، سۈرگۈچى دورىلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرۇش ئۇچۇن بېرىلىدۇ.
4～2 گرامغىچە مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ياكى يالغۇز قاينىتىپ بېغىش ئىششىقلىرىغا،

پاقالچاق ئاغرىقىدا، ئىششىق ھەم ئاغرىغان يەرلەرگە چېپىلسا، مەيدە ئۇستىگە، جىگەر، تال ئۇستىگە چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ بېرىلسە، جىگەر ۋە تال ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ. خېمىر قىلىپ بېغىش ئاغرىقلىرىغا، بېغىشنىڭ قېتىپ قېلىشىغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چېپىلسا، تەمرەتكىنى داۋالايدۇ. ھەسەل، زۇپا بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، بېغىشنىڭ قاتتىقلىقىنى يوقىتىدۇ. توغرىغۇ، خېنە يېغى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چاپسا، تۇرۇپ قالغان يەللەرنى ماڭدۇرىدۇ. سىركە، توغرىغۇ بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چېپىلسا، خانازىرغا، ئىششىقلارغا پايدا قىلىدۇ، يۇمشىتىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ ئاق، قارا داغقا چېپىلسا داغنى چۈشۈرىدۇ. ھەسەل بىلەن ئېلىشتۇرۇپ، ئوق تېگىپ چىقماي تۇرۇپ قالغان يەرگە چېپىلسا، ئوقنى چىقىرىدۇ.

بۇ دورىنى سوقۇپ پاكىز لاتىغا چېپىپ ئايالنىڭ بالياتقۇسىغا كىرگۈزۈلسە، چۈشمىگەن بالىنى چۈشۈرىدۇ. ھەيز ماڭدۇرىدۇ. بالياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قالغىنىغا، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ چاققان يېرىگە پايدا قىلىدۇ.

سەئدى كۇفى ياكى ھىندى، زەيتۇن دەرىخىنىڭ ياغچى بىلەن ھەر خىل زەھەرلىك ھاشارات ئۇۋىسىغا قويۇلسا، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ. بۇنى مەلھەم قىلىپ ئىششىققا چاپسا، ئىششىقنى ياندۇرىدۇ. ناتوغرا ئۆسكەن جاراھەتنىڭ گۆشلىرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1～0.5 گرام، 10～5 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرام، 15～10 ياشلىقلارغا 2～1.5 گرام، 15 ياشتىن يۇقىرى چوڭلارغا ئەھۋالغا قاراپ 3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۇ دورا ئاشقازان كېسىلىگە بېرىلمەيدۇ. مىقداردىن ئارتۇق يېسە سۇيىدۇك بىلەن قان كەلتۈرىدۇ. بۆرەككە زىيان قىلىدۇ. ئەگەردە بۇ دورا بېرىلىدىغان كېسەلدە ئاشقازان كېسىلى بولسا بەدىيان قوشۇپ بېرىلىدۇ. بۆرەك كېسىلى بولسا زۇپا قوشۇپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى سەكبىنەج، جاۋۇشىر.

تەركىبى بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك يېلىمى بولۇپ، تەركىبىدە ئاممىياك تۇزى تۇتىدۇ. ھازىر ئاممىياك تۇزىنىڭ ھەر خىل خىمىيىۋى تۇزلىرى بار. شۇڭا، ھازىرقى مېدىتسىنىدا كەم ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆز جايىغا قاراپ ئاممۇنىيۇم خلورات ۋە ئاممۇنى كاربوناتلىرى ئىشلىتىلىدۇ.

ئۆشنە

(داۋلە-سەيبە تۇلئەجۇز)

PARMELIA PERFORATA 地衣草

تونۇش بۇ بەللۇت ۋە سەنۇبەر، چىنار دەرەخلىرىگە چىرمىشىۋېلىپ ئۆسىدىغان بىر خىل گىياھ بولۇپ، يېپقا ئوخشاش ئىنچىكە ياپىلاق، ئىككى تەرىپى ئاق، ئوتتۇرىسى كۆك رەڭدە، خۇشبۇي، تاتلىق تەملىك دورىدۇر.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى مۆتىدىل.

خۇسۇسىيىتى ئىچ قاتۇرۇش، يەللەرنى تارقىتىش، يۇمشىتىش، مېڭە، روھقا، يۈرەككە قۇۋۋەت بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى قاينىتىپ ئىچسە، مېڭە، يۈرەك كېسەللىرىگە، ئۇنۇتقاقلىق، خاپىغان، تۇتقاقلىق كېسەللە-

رىگە، جىنسىي ئالاقە، ئاشقازانىنى قوۋۇقتەلەش، جىگەر كېسەللىرى، ئاشقازاندىكى ھۆللۈكنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن پايدىلىق. مۇسەللەسكە چىلاپ ئىچكۈزسە، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىدۇ. ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، تەرلىتىدۇ، ئاشقازانىنى قوۋۇقتەلەيدۇ، ئاشقازانىنىڭ ئېسكىنى (كۆپۈشنى) ياندۇرىدۇ، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ بەدەننى زەھەرلىشىنى ياندۇرىدۇ.

كۆيدۈرۈپ تۈتۈننى تارتسا، باش ئاغرىقى، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىشلارغا ۋە تۇتقاقلىق كېسەللەرگە، بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشلىرىغا، سەكتە (بىھوشلۇق) لارنى دەپئى (يوق) قىلىدۇ. قاينىتىپ ئىيالالارنى ئولتۇرغۇزسا، بالىياتقۇنىڭ ئاغرىقلىرىنى قالدۇرۇش بىلەن ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ، سۇغا چىلاپ خېمىر قىلىپ زەئىپ بولغان ئەزالارغا قويسا پايدىلىق. قۇلاق ئارقىسىدىكى گۆشلەرنىڭ ئاغرىقى ھەم ئاجىزلىقلىرىنى تۇگىتىدۇ. چوڭ يوتىغا چېپىلسا ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىدۇ. ئىسسىقتىن بولغان ئىششقلارنى ياندۇرىدۇ. ئاشقازان ۋە جىگەر ئۇستىگە چېپىلسا قوۋۇقتەلەيدۇ. قولتۇققا چېپىلسا سېسىق پۇراقلارنى كۆتۈرىدۇ.

سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ تالنىڭ ئۇستىگە چېپىلسا، تال ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. باشقا چېپىلسا، ئۇششاق باللارنىڭ ئۇيقۇسىنى كەلتۈرىدۇ. يۇمشاق سوقۇپ كۆزگە سۇرمە قىلسا، كۆزنى قوۋۇقتەلەيدۇ. جاراھەتلەرگە سېپىلسە، گۆش ئوندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئاغرىقلارنىڭ يېشى، ئەھۋالىغا قاراپ 9～2 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن قەردەمنا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئۇچەي كېسەللىرىگە بېرىلمەيدۇ. ئۇچەي كېسەللىرىگە رۇمبەدىيان قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، سوغۇق، ئازراق زەھەرلىك، يۇرەك ئاغرىقلىرى، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، ئاپتاپ ئۆتۈپ سەكتە بولۇش (ھوشسىزلىنىش) قاتارلىقلارنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

ئوغرىتىكەن

(خەسىك-چارپاي ئاسمانى)

TRIBULUS TERRESTRIS L 刺蒺藜

تونۇش بۇ جاڭگاللاردا ئۇنىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۆسۈملۈكى تاۋۇز ئۆسۈملۈكىگە بىر ئاز ئوخشاپ كېتىدۇ. شاخلىرى تىكەنلىك، زېمىن ئۇستىگە يېيىلىپ ماڭىدۇ، بۇنىڭ يوپۇرمىقى تىكىنىنىڭ تۇۋىدە بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭنىڭ جاڭگاللىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ئىچنى يۇمشىتىش، تاشلارنى ئېزىش، بەل ئاغرىقنى، ئىستىسقانى، يەل خاراكتېرلىك قۇلۇنجنى يوقىتىش، ھەيز، پېشابنى ماڭدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى مۇۋاپىق ھالدا شاراب بىلەن ئىچسە، ئۆسۈملۈك دورىلارنىڭ زەھەرلىك تەسىرىنى يوقىتىدۇ. ھۆل يوپۇرمىقىنى، يىلتىزى، مېۋىسى بىلەن قوشۇپ، سوقۇپ سۈيىنى سقىپ ئىچسە، سۆزنەك ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. سۈيدۈكلۈكتىكى تاشلارنى ئېزىپ، سۈيدۈكنى ماڭدۇرىدۇ. قۇلۇنجنى يوقىتىدۇ. سقىلغان سۈيىنى ھەسەلگە قوشۇپ ئاغزىنى چايقىسا، ئېغىزدىكى مۇدۇرلارنى، بەتبۇيلۇق، چىشنىڭ

تۇۋددىكى ئاغرىقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. كېكىردەكتىكى گۆشنىڭ ئىششقلىرىنى يوقىتىدۇ. قاينىتىپ ئۇسارسىنى ئېلىپ چاپسا، ئىسسىق-تىن بولغان ئىششقلارنى ماڭدۇرىدۇ. ئەزاغا مەددە چۇشۇشنى توسىدۇ. جاڭگال ئوغرىتىكىنىنىڭ سقىلغان سۇيىدىن 8 گرامنى شاراب بىلەن ئىچسە، يىلاننىڭ زەھىرىنى يوقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۇيىنى چاچسا بۇرگە يوقىلىدۇ. توقۇتنى ھۆل ئوغرىتىكەننىڭ سۇيىگە بىر قانچە قېتىم چىلاپ قۇرۇتۇپ بېسە، باھنى ئوبدان كۇچلەندۇرىدۇ.

171-رەسىم. ئوغرىتىكەن

ئىشلىتىلىش مقدارى ئەھۋالغا قاراپ 15 گرامغىچە.

ئورۇنباسارى پەتەڭگان ئۇرۇقى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار باشقا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۇچسى بادام، كۇنجۇت يېغىدۇر.

ئۇرۇقى ھەممە خۇسۇسىيەتتە ئۆسۈملۇكنىڭ ئۇسارىسىغا ئوخشاش.

تەركىبى مېۋىسىدە ياغلىق ماي، ئاز مىقداردا ئالكالوئىد (0.001%)، بىر ئاز ئۇچۇچان ياغ، رېزىنا ۋە نىترات تۇزلىرى، 1.47% ساپونىن بولىدۇ.

جۇڭىي تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى ئىسسىق، قۇرۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى قانىنى ماڭدۇرۇش، جىگەرنى تىنچلاندۇرۇش، يەلنى تارقىتىش، ئۆپكىنى تازىلاش، ھۆل-لۈكنى تۇگىتىشلەردىن ئىبارەت.

ئاساسەن ھەر خىل جاراھەتلەرنى، مەسىلەن: باش ئاغرىش، كۆز قىزىرىپ ياش ئېقىش، بەدەنگە يەل تېشىپ قىچىشىش، ئاۋاز بوغۇلۇپ قېلىش، ئەمچەك ئىششقى ۋە سۈت، ھەيز كەلمەسلىكلەرنى داۋالايدۇ.

بۇلاردىن تاشقىرى، ئۇزاق ئىستېمال قىلسا بولجۇڭ گۆش (مۇسكۇل) لارنى چىڭىتىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۇرىدۇ، خاپىغاننى ئالىدۇ، باللارنىڭ تاز يارىسىنى ۋە چىيقان، غەلۋىرەكتەك يامان جاراھەتلەرنى تازىلاپ ئاسان ساقايتىدۇ.

مەسىلەن: بەل ئاغرىغاندا ئوغرىتىكەن ئۇرۇقىنى سوقۇپ ھەسەل قوشۇپ ھەب تەييارلاپ ھاراق بىلەن كۇندە 2 دانىدىن 3 قېتىم ئىچىشكە بۇيرۇلسا، 3 كۇندە ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ.

پۇتۇن بەدەن ئىششىپ كەتكەندە قاينىتىپ ئىچسە مەنپەئەت قىلىدۇ. ھەيز كەلمىگەندە ئوغرىتىكەن ئۇرۇقى، داڭگۈينى باراۋەر مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچۈرۈلسە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ. ئۇرۇقنى ياكى يىلتىزىنى سوقۇپ كۇندە چىشقا باسسا، چىش ئاغرىقىنى توختىتىپ، چىشنى چىڭىتىدۇ. ئوغرىتىكەن ئۇرۇقىنى ھۆل ۋاقتىدا سوقۇپ ھەر قېتىمقى تاماقتا 2 مىسقالدىن ئىچىپ بەرسە، تۇتقاقلىق كېسەلنى بىر ئاي ئىچىدە داۋالىشى مۇمكىن.

ئۆلۈك بۇلۇت

(ئىسپەنەج)

SPONGILLA 紫稍花（海棉）

تونۇش بۇ بىر خىل نەرسە بولۇپ، دېڭىز چەتلىرىدە تاشلارنىڭ ئۈستىدە بولىدۇ. ئەگەر بۇنى سۇغا

تاشلىسا، سۇنى ئۆزىگە تارتىۋالىدۇ. سقسا سۇ چقىپ كېتىدۇ. بۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى، ئىچى كاۋاك، تۆشۈكلىرىنىڭ ئېغىزى ئوچۇق، يۇمشاق، كۆپ تۆشۈكلۈك، كېگىزگە ئوخشايدۇ. بۇ چىشى بۇلۇت دېيىلىدۇ. ئىككىنچى خىلى، بىر ئاز قاتتىق، تۆشۈكلىرى كىچىك بۇ ئەركەك بۇلۇت دېيىلىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ رەڭگى سېرىق قارىغا مايىل.

چقىش ئورنى شور دەريا، دېڭىز ئەتراپىغا جايلاشقان مەملىكەتلەردىن چقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى ئىششىقلارنى تارقىتىش، ھەر خىل يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، ھەر تۇرلۈك ئەزادىن كېلىدىغان قاننى توختىتىش، كونا زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش، تومۇرلانىڭ ئاغزىنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى بۇنى خالىس سىركە بىلەن ياكى ئېلىشتۇرۇلغان سىركە بىلەن، شاراب بىلەن ھۆل قىلىپ يېگى جاراھەتكە قويسا جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. خۇسۇسەن ھەر بىر ئەزالاردىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىدۇ. ھەسەل ياكى سۇ بىلەن قاينىتىپ زەخمە جاراھەتلەرگە چاپسا ئاغزىنى پۈتتۈرىدۇ. قۇرۇقنى ئېزىپ، چوڭقۇر يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە سەپسە ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ. يېگسىنى تەنھا، پاختا ياكى زىغىرنىڭ يىپى بىلەن كۆيدۈرۈپ كۆزگە قويسا، يىرىڭلىق كۆزئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، كۆزنى روشەن قىلىدۇ. يۇمۇلۇپ قالغان تومۇرلانى ئاچىدۇ. يامرايدىغان جاراھەتلەر ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن يېغى بىلەن ياغلاپ كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى قان ئېقىپ تۇرىدىغان جاراھەتلەرگە سەپسە قاننى توختىتىدۇ. مۇڭاپىق ھالدا ئىچسە، ئىچكى-تاشقى ئەزالاردىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ. بۇلۇتنى سۇغا چىلاپ سۇيىنى كېيىملەرگە سۇركىسە، كېيىملەرنى پارقىرىتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 0.1 گرام (بىر گرامنىڭ $\frac{1}{10}$ قىسمى).

ئورۇنباسارى كۆيدۈرۈلگەن قەغەز.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىچكى ئەزالارغا زەرەر قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى غوراپ، ئۈزۈم سۇيى ياكى رىباس سۇيى.

تەركىبى سپونگىن ۋە سپونگىنىن تۈتىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا ئورگانىك ماددىلار ۋە فوسفور تۈزلىرى، كاربون تۈزلىرى بار.

جۈپلىيى تېبابەتتىكى ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى بۆرەكنى كۈچەيتىش، مەنىنى كۆپەيتىش، باھانى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

بۆرەكنىڭ سوغۇقتىن بولغان ئاجىزلىقلىرىنى، جىنسىي ئالاقىدە ئاجىزلىق، مەنىنى تۈتالماسلىق، ئېچ ئۆتۈكى، سۈيدۈك تۈتالماسلىقنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

تاشقى مىجەزى سوغۇق، ئىچكى مىجەزى ئىسسىقلارغا بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.

ئەپيۇن

(ئەفيۇن)

OPIUM 阿片

تونۇش بىر خىل ئۆسۈملۈك غوزىسىدىن تىلسا ئېقىپ چقىدىغان خورما رەڭلىك، ئاچچىق تەملىك

يېلىمدۇر. بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى كۆكنار دېيىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك ئۆزى نازۇك، شاخلىرى تۈكلۈك، كەم يوپۇرماقلىق، يوپۇرمىقى يۇمىلاقراق شەكىلده. شېخىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن نازۇك بىر شاخ ئۆسۈپ چىقىپ، بۇ شاختىن گۈلى ئېچىلىدۇ. گۈلى يالاڭ قەۋەت، بەكمۇ نازۇك، چىرايلىق، ئاق ، قىزىل، كۆك، سېرىق ۋە ھەر خىل رەڭده ئېچىلىپ، ئېچىلغان گۈلى بىر كۈن تۇرماي چۈشۈپ كېتىپ ئاندىن غوزىلايدۇ. غوزىسى ئانار گۈلى غوزىسىغا ئوخشاش بولۇپ، غوزا ئېچىلسا ئۇرۇقلايدۇ. كۆكنار غوزىسى پىشىپ يېتىلىش ئالدىدا سەھەردە كۈن چىقىشتىن بۇرۇن غوزىنى 4～3 يېرىدىن تىلىپ قويىمىز. بىرەر كۈن ئۆتكەندىن كېيىن تىلغان يەرگە قىزىل قارا يېلىم چىقىپ قالىدۇ. بۇنى يەنە كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى شېشىگە ياكى پاكىز قاچىغا يىغىپ قويىمىز. ئاندىن ئاپتاپتا قۇرىتىمىز.

يەنە بىر ئۇسۇل: كۆكنار خام ۋاقتىدا يوپۇرماق، شاخ، غوزىلىرىنى سوقۇپ سىقىپ سۈيىنى ئاپتاپتا قۇرۇتساق، بۇمۇ ئەپيۇن بولىدۇ. بۇنى «ئەپيۇنى سيخۇ ئېيۇن» دەيدۇ. بۇنىڭ ياخشىسى تىلىپ ئالغىنىدۇر. ئۇرۇقلىرى قارا، ئاق ئىككى خىل بولىدۇ. ئۇرۇقى ھەم شاكىلى ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ياۋىسى ھەم بولىدۇ.

چىقىش ئورنى ئېلىمىزنىڭ گۈيجۇ، يۈننەن، سىچۈەن، دۇڭبېي ۋە باشقا جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. چەت ئەللەردىن چېخوسلوۋاكىيە، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، ھىندىستان، ئىران، تۈركىيە، يۇگوسلاۋىيە، بولغارىيە، ياپونىيە، ئافغانىستان قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ھەممىسىدە تېرىلىدۇ.

تەبىئىتى قارا ئۇرۇقلۇق ياۋىسىنىڭ 4-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. تېرىپ ئۆستۈرۈلگىنى 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. ئاق ئۇرۇقلۇق ياۋىسىنىڭ 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق. تېرىپ ئۆستۈرۈلگىنى 3-دەرىجىنىڭ ئاۋۇلىدا قۇرۇق سوغۇق. شاكىلىنىڭ 2-دەرىجىدە سوغۇق، ئۇرۇقىنىڭ ھۆل سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئاغرىق قالدۇرۇش، ئىچ توختىتىش، سۈيدۈكنى، قاننى توختىتىش، مەنىنى تۈتۈش، ئۇخلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

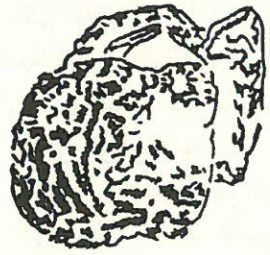
ئىشلىتىلىشى ھەممە كېسەللەرگە ئاغرىق قالدۇرۇش، ئارام بېرىش خۇسۇسىيەت بىلەن ئىشلىتىشكە بولىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچىشكە ھەم بەدەنگە چېپىشقا، قولاق، كۆز ۋە باشقا ئەزالارغا تېمىتىشقا بولىدۇ.

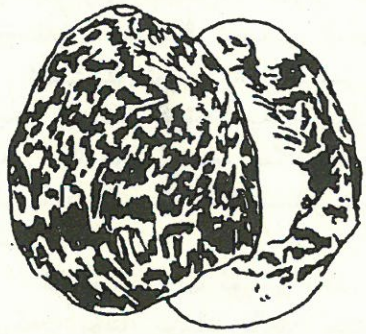
ئىشلىتىلىش مقدارى 6 ياشتىن تۆۋەن ياشتىكىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ. چوڭلارغا 0.02～0.015 گرامغىچە ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى 3 ھەسسە بەزرۇلبەنجى، بىر ھەسسە لۇپانىڭ پوستى، قاننى توختىتىشقا تاباشىر، گىل مەختۇم ۋە كاپۇر، كەھرىۋا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار داۋاملىق ئىشلەتمەسلىك لازىم. داۋاملىق ئىشلەتسە قولاقنىڭ پەيلىرىنى تارتىپ قويۇش، ئېغىر قىلىش، كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرۇش، بىھوش قىلىش، ئەقلىنى يوقىتىشقا ئوخشىغان ناچار ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ. ھېس ئاجىزلارغا، ئەزاسى قېتىپ قالغانلارغا، سىلىنىڭ باشلىنىش مەزگىلىگە، قېرى كىشىلەردىكى ئېگىز-پەس قىزىش، ياداپ كېتىشكە، ئەقلىنىڭ تۆۋەنلەپ كەتكەنلىكىگە، تولا غەم قىلىدىغانلارغا، خاپا بولىدىغانلارغا، قورقۇنچاقلارغا، كۆرۈش، پۇراش، سېزىش، جىگەر، يۈرەك، بۆرەك، ئاشقازان ۋە تاناسىل ئەزالارنىڭ قۇۋۋىتى ئاجىزلارغا، قولۇنجىنىڭ ئېسىلگىنىگە، تەسلىكتە سىيىدىغانلارغا بېرىشكە بولمايدۇ. بۇ دورىنىڭ ئۇستىگە ماش، قېتىق، ئاچچىق نەرسىلەرنى يېمەسلىك لازىم. قۇندۇز قەھرى، زەپەر، دارچىن، پەرفىيۇن، زەنجۇىل، پارپا، پىلپىل (قارىمۇچ) بىلەن بېرىشكە بولىدۇ. ئەگەر قاتتىق قورساق ئاغرىقى پەيدا قىلسا، ئەمەن سۇيى بىلەن ھەمەل قىلىش لازىم. ئەپيۇننىڭ قۇۋۋىتى بەكمۇ ئۇزۇن تۇرىدۇ.

تەركىبى ئەپيۇننىڭ ئاساسىي تەسىر قىلغۇچى تەركىبلىرى (ئالكالوئىدلىرى) دىن ھازىرغىچە ئېنىقلان-

174-رەسىم. ئەز پاراتىپ

چقش ئورنى مەملىكتىمىزنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى ئۆلكە-لىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىلىك قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى ھۆللۈكنى چىقىرىش، قويۇق ماددىلارنى يۇمشىتىش، ئاغرىق قالدۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى بەدەندىكى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، قويۇق ماددىلارنى يۇمشىتىشقا، باش ئاغرىقى، بىھوشلۇق، ھۆللۈكتىن بولغان خاپىغانلىق، ئاشقازان كېسىلى، ئاشقازان ۋە بالىياتقۇنىڭ سوغۇقتىن ئاغرىشى، بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشى، سوغۇقتىن بولغان باشقا كېسەللەرگىمۇ پايدا قىلىدۇ. 6 گرامنى قانداقلا سۇ بىلەن ئىچكۈزسە بۆرەكتە قېتىپ قالغان قانىنى يۇمشىتىدۇ. سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ئىچكۈزسە ئارقا پېشانىنى يۇمشىتىدۇ.

كۆيدۈرۈپ تۇتۇنىنى تارتسا تۇتقاقلىق نېرۋا كېسىلىگە، بەھوشلۇققا، مېڭىدىن كېلىدىغان ھۆللۈكلەرگە، بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشى ۋە ھەيزنىڭ توختاپ قېلىشى، باش ئاغرىقلىرىغا پايدىلىق. ھەر خىل تېرە كېسەللىرى، بەلغەمدىن بولغان كېسەللەرگە، مەنىنىڭ ئۆزلۈكىدىن كېتىپ قېلىشلىرى، قاننىڭ بۇزۇلۇشلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ئاغرىقنىڭ يېڭى ۋە ئەھۋالىغا قاراپ 1 گرامدىن 9 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى قەسىۋىس زەررە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، تولغاق كېسەللەرگە بېرىشكە بولمايدۇ. باش ئاغرىقىغا سىركەنجۇبىل، تولغاققا ئەرمەن گىلى قوشۇپ بېرىلسە بولىدۇ.

تەركىبى گلۇكوگىن، ئاقسىل، ياغ، ۋىتامىن A، ۋىتامىن B، ۋىتامىن D قاتارلىقلار بار.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى مۆتىدىل، تەمى قېرىق، شور.

خۇسۇسىيتى قىزىتما قايتۇرۇش، ئېغىز قۇرۇشنى داۋالاش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

نەپەس سىقىلىشنى داۋالاشقا، يۆتەل توختىتىشقا، بەلغەم، چىك يۆتەللەرنى، سۇلۇق ئىششىقنى، سۈيدۈك تۇتۇلۇشنى، كۆكرەك، قوۋۇرغىلار ئاغرىشنى داۋالاشقا، ئايالارنىڭ ھەيز خۇنى كۆپ كېتىشنى توختىتىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

مىقدارى 3 گرامدىن 12 گرامغىچە سۇغۇپ ھالدا ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

ھېقىق

(عەقىق)

ACHAT (AGATE) 玛瑙

تونۇش بۇ بىر خىل مەشھۇر تاش بولۇپ، يەمەن، كەمبات، بەھرەيىن، رۇمنىڭ دەريالىرىدا بولىدۇ.

بۇنىڭ رەڭگى خىلمۇخىل. يەنى، قىزىل، سېرىق، ئاق، قارا رەڭدە كېلىدۇ. بەزىلىرىنىڭ رەڭگى ئاچ ياكى توقراق كېلىشى مۇمكىن. جىگەر رەڭلىكىمۇ بولىدۇ. بەزىسى ساپ سۈزۈك، بەزىسى ئۇنىڭ ئەكسىچە تۇتۇق كېلىدۇ. قاتمۇقات بولۇپ كاندىن چىقىشتا رەڭسىز بولۇپ، ساپ سۈزۈك بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئوبدان كېرەكلىك پارچىلىرىنى ئايرىپ قاينىتاقاندا رەڭلىك، چىرايلىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ.

تەبىئىتى 2-دەرىجىدە قۇرۇق ۋە سوغۇق.

كۆيدۈرۈلگىنىنىڭ تەسىرى ياخشىراق، قۇرۇقلۇق تەرىپى ئارتۇق بولىدۇ.

خۇسۇسىيتى يۇرەكنى قۇۋۋەتلەش، خاپىغاننى يوقىتىش، جىگەرنىڭ، تالنىڭ سۇددىلىرىنى ئېچىش (توسالغۇلارنى ئېچىش)، كۆزنى قۇۋۋەتلەپ، كىرپىكلەرنى ياخشىلاش، چىشنى، چىشنىڭ تۈۋىلىرىنى قۇۋۋەتلەش، چىشنىڭ تۈۋىدىن كېلىدىغان قانلارنى توختىتىپ، كىرلىرىنى ئېلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 0.4 گرامنى يۇمشاق ئېزىپ ئۇنى ساپ قىلىپ تەنھا ياكى ئالما شەربىتى بىلەن ئىچسە يۇرەكنى قۇۋۋەتلەپ، خاپىغاننى يوقىتىدۇ. تەنھا ئۆزىنى ياكى باشقا قان توختىتىدىغان دورىلار بىلەن 0.4 گرام ئىچسە، جىگەرنىڭ، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ئۆزىنى يۇمشاق ئېزىپ سۈرمە قىلىپ ياكى باشقا سۈرمىگە ئىشلىتىدىغان دورا بىلەن كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنى قۇۋۋەتلەپ، كىرپىكلەرنى ئۆستۈرىدۇ.

كۆيدۈرۈپ تەنھا ئۆزىنى ياكى مەرۋايىت، مارجان يىلتىزى بىلەن قوشۇپ سۈنۇن تەييارلاپ چىشقا سۈركەپ يۇسا، بوشاپ قالغان چىشلارنى، چىشنىڭ تۈۋىلىرىنى چىڭىتىپ، قېنىنى توختىتىپ، چىشنى پارقىرتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 1.5 گرامغىچە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

تۈزەتكۈچىسى كەتىرا.

ئورۇنباسارى مارجان يىلتىزى.

جۇڭيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىشى

تەبىئىتى قۇرۇق، سوغۇق، زەھەرسىز.

خۇسۇسىيتى ناچار خىلتىلارنى توسۇش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، كۆزنىڭ جاراھەتلىرىنى داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

مەشھۇر ھېكىم لىشىجېننىڭ يېزىشىچە ھېقىقنى تالقانلاپ كۆزگە سالسا، كۆز جىيەكلىرىنىڭ جاراھەتلىنىپ كېتىشىنى داۋالىشى مۇمكىن.

ئەسكەرتىش لوغاتۇلئەدۋىيىدە ئېقىقنى ئىنگلىزچە CORNELIAN دەپ ئاتىلىدىغىنى كۆرسىتىلگەن. خەنزۇچە 石光 بولۇش لازىم ئىدى.

جۇڭيى تېبابەت كىتابلىرىدا ئاكات ئىككىسى بىر جىنسلىق ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەنلىكتىن، شۇ ھەقتە تونۇشتۇرۇلدى. تەتقىق قىلىپ كۆرۈلۈشنى سورايمىز (ت).

ئەمەن

ARTEMISIA VULGARIS L 艾叶

تونۇش بۇ بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئوقھۇۋانغا ئوخشايدۇ. تېنى بىر مېتىر مىقدارچە، شاخلىرى

غۇزمەك، يوپۇرمىقى كۆپ بولۇپ، سەتەرنىك يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. توپا قونۇۋالغاندەك كۆرۈنىدۇ. رەڭگى ئېقىش تەرەپكە مايىل (كۈل رەڭ)، گۈلى بابۇنسىمان گۈلكە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن ئۇششاقراق كېلىدۇ. كونا تېۋىپلارنىڭ ئېيتىشىچە بەش خىل بولىدۇ. 1. تەرسۇسى، 2. سۇسى، 3. نىپتى، 4. خۇراسانى، 5. رۇمى. ھەممىدىن ياخشىسى رۇمى ۋە تەرسۇسى بولۇپ، رەڭگى كۈل رەڭ بولۇپ، تۈكلۈك كېلىدۇ.

چېقىش ئورنى مەملىكىتىمىزدىن، جۈملىدىن شىنجاڭدىن چىقىدۇ. شۇنىڭدەك ياۋروپا، ئاسىيادىكى باشقا مەملىكەتلەردىنمۇ چىقىدۇ.

تەبىئىتى 1-دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىشتىھا پەيدا قىلىش، ئىچ قاتۇرۇش، سەپرانى ۋە سەپرا خاراكتېرلىك باشقا خىلتلارنى سۈرۈش، كۆكرەك، ئۆپكىنىڭ تومۇرلىرىنى تازىلاش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى ئەمەننى قائىدە بويىچە سېرىق ئوت بىلەن بىللە ئىچسە، كۆكرەكنىڭ، ئۆپكىنىڭ تومۇرلىرىنى تازىلايدۇ. سېرىق ئوت، ئۇستقۇددۇسلار بىلەن ئىچسە، سەۋدانى سۈرىدۇ. باش ئاغرىقى، لەقۋا كېسەللىكى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئەمەننىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى شىخ ئەرمەنى بىلەن قوشۇپ، يەنى بىر ئاز ئايارەج پەيقىرانى شۇنىڭدا ئېزىپ، بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىنىڭ ئالدى تەرىپىدە پەيدا بولغان ئاغرىقنى قالدۇرىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى ئىچسە، مېڭىدىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ. قاينىتىلغان سۈيىنى تەنها ياكى ھەسەل بىلەن ئىچسە لەقۋا، پالەچ، ئىسترخا، ئەزا تىترەش، تۇتاقلىق كېسەل، قارا بېسىشلاردا مەنپەئەت قىلىدۇ. سىقىلغان سۈيىنى شوك كېسەلىنىڭ بۇرنىغا، گېلىغا تېمىتسا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇنى قاينىتىپ سەبرى سۇقۇتى بىلەن ئىچسە، سەپرادىن، بەلغەمدىن بولغان باشىنىڭ قېيىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ.

ئەمەننى سۇدا قابىز (قاتۇرغۇچى) ياغ بىلەن ياكى شارابتا قاينىتىپ تۇرۇپ پارىنى قۇلاقتا ئالسا، قۇلاق ئاغرىقى، قۇلاقنىڭ تۇتۇلدىكى ئىششىقلار ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئاچچىق بادام يېغىدا قاينىتىپ بىر ئاز ئۆچكە ئۆتى قوشۇپ قۇلاقتا تېمىتسا، قۇلاقتىكى يەللەرنى تارقىتىدۇ، جاراھەتنى تازىلايدۇ. قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقىنى يوق قىلىدۇ. شۇنىڭدەك قاينىتىلغان سۈيىنى ئاچچىق بادام يېغى ئۆچكە ئۆتى بىلەن تېمىتسا قۇلاقتىن سۇ كېلىشنى توختىتىدۇ. ئەمەننى يۇمشاق ئېزىپ، توغرىغۇ ۋە ھەسەل بىلەن خېمىر قىلىپ گالنىڭ ئىچكى تەرىپىگە چاپسا، گالنىڭ ئىچكى تەرەپتىكى سېرىقتەلەرنىڭ ئىششىقلىرىنى، گالنىڭ بوغۇلۇشىنى داۋالايدۇ. قۇلاقنىڭ تۇتۇگە چاپسا، ئىششىقنى، ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. ئەمەننى ناردىن بىلەن ئىچسە ئاشقازان ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. ئىچكى ئەزالاردىكى قاتتىقلىقنى، يەللەرنى تارقىتىدۇ. قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۇتەلەش، ئىشتىھانى ئېچىش ئۇچۇن ئوبدان تەسىر بېرىدۇ. قورساقتىكى بالىنىڭ ئاغرىقلىرى ئۇچۇنمۇ مەنپەئەت قىلىدۇ. ناردىن بىلەن ئىچسە، داتۇسسۇئىلەپ، داتۇل ھەييە ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇزۇلغان مىجەزنى تۇزىتىدۇ. تەنها بەدەنگە چاپسا، رەڭگىنى چىرايلىق قىلىدۇ. ئەمەندىن 30 گرامنى قاينىتىپ ئىچسە، چايانىنىڭ چاققان زەھرىنى پەسەيتىدۇ. شاراب بىلەن ئىچسە، شۇكىرانىنىڭ زەھرىنى، دەريا، قۇرۇقلۇقتىكى يىلان چاققان زەھرىنى پەسەيتىدۇ.

ئىشلىتىلىش مقدارى ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ 8 گرامغىچە، قاينىتىپ ئىچىشتە 30 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئىچ سۇرۇشتە غاپەس ۋە شىخ ئەرمىنىدىن ئىبارەت. ئاشقازاننى قۇۋۇتەلەشتە باراۋەر مقداردا ئاسارۇن، يېرىم مقداردا سېرىق ھېلىلە.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ئاشقازان ئاغرىقىنى ئاجىزلىتىدۇ، باشنى ئاغرىتىدۇ، بەدەننى قۇرۇتىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى سوغۇق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن رۇمبەدىيان، مەستىكى، ئىسسىق مىجەز كىشىلەر ئۇچۇن شەربىتى ئانار.

تەركىبى 0.02% جەۋھەر ماي، خولىن، ئادېنىنبە، ۋىتامىن A، ۋىتامىن B_1، ۋىتامىن C، ئىنۇلىن،

رېزىنا، تاننىن ۋە كالىيۇم خلورىك قاتارلىق ماددىلار تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى ئىسسىق ۋە زەھەرسىز.

خۇسۇسىيىتى قانىنى ياخشىلاش، سوغۇق ھۆللۈكلەرنى ھەيدەش، ھەيزنى تەرتىپكە سېلىش، قورساقتەكى بالىنى مۇقىملاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

قان توختىتىش خۇسۇسىيىتى بىلەن قان قۇسۇشنى، ئايالالار جىنسىي ئەزاسىدىن كەتكەن خۇننى، كۆتەن ئۇچەيدىن كەلگەن قانىنى توختىتىشقا، ئىچ ئۆتكۈنى توختىتىشقا، ھەيز كەلمەسلىك ۋە ھەيز تەرتىپسىز كېلىشلەرنى داۋالاشقا، ھامىلدارلىقتا كەلگەن خۇننى توختىتىپ، تۆرەلمىنى مۇقىملاشتۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ ھەمدە بەدەننى قۇۋۇتلىگۈچى دورا قىلىپ سوغۇقتىن بولغان ھوشسىزلاندۇرىدىغان قاناشلارنى توختىتىشقا بېرىلىدۇ.

سىرتقى تەرەپتىن يىگىنە بىلەن داغلاپ داۋالاشتا داغلايدىغان ماتېرىيال قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ ۋە يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلار ئەمەن سۇيى بىلەن چۆمۈلدۈرۈلىدۇ. بەزى ئالىملارنىڭ پىكرىچە بۇنداق قىلغاندا، تېرە يالالۇغلىرىنى پەسەيتىشكە ياردەم بېرىدىكەن.

يەنە ئەمەن قىزىتما پەسەيتكۈچى ۋە زەھەر قايتۇرغۇچى دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ھامىلدارلىقتىكى زەھەرلىنىش (ھامىلىنىڭ تەسىرىدىن ئايالالاردا بولىدىغان قۇسۇش، باش ئاغرىش، نېرۋا خاراكتېرلىك ئاغرىشلار، تۇتقاقلىق كېسەل قاتارلىق) لاردا، يىرىڭلىق تېرە جاراھەتلىرىدە، نېرۋىلارنىڭ ئاغرىشلىرىدا بېرىلىدۇ. زەيقۇننەپەسته (زىققە) قۇرۇق ئەمەن شاخ ۋە يوپۇرماقلىرىنىڭ تۇتۇنلىرى نەپەسكە ئالدۇرۇلىدۇ. ئۆت تېشى كېسەللىكىدە ئەمەننىڭ يەر ئۈستىدىكى قىسمىنى قاينىتىپ سۈيىدە ۋاننا قىلدۇرۇلىدۇ. مەلھەم تەييارلاپ، تۇرلۇك جاراھەتلەرنى مايلاش ئۈچۈن بېرىلىدۇ.

مىقدارى بىر كۈندە 19～8 گرامنى قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلىدۇ.

بىر قېتىمدا 5～3 گرام بېرىلىدۇ. جۇڭيىلار بىر قېتىملىق مىقدارىنىڭ شۇ چەكلىمىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكىنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

ئەنزىرۇت

(گۆشخور)

تونۇش بۇ بىر خىل تىكەنلىك دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، مەزكۇر دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى بىر مېتىردىن ئارتۇقراق، يوپۇرماقلىرى ھەببۈلئاس ۋە چىلانىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئاچچىق ۋە تاتلىق تەمگە ئىگە دورىدۇر. بۇنىڭ ياخشىسى ئاق سېرىققا مايىل، چۇرۇك بولىدۇ.

چىقىش ئورنى چەتتىن كېلىدۇ (ئۆزبېكستان، تۈركمەنستانلاردىن چىقىدۇ).

تەبىئىتى 2-دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا ئىسسىق، ئاۋۇالقى دەرىجىسىدە قۇرۇق.

خۇسۇسىيىتى يەللەرنى يۇمشىتىش، تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، بەلغەمنى سۈرۈش، تىنچلاندۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ھېلىلە، تۇربۇت، سەكبىنەچكە ئوخشاش دورىلار بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، مۇپاسىلىنىڭ بەدەندىكى يەللەرنى تارقىتىپ چىقىرىدۇ. ئابدىمىلىك يېغى بىلەن قوشۇپ چېپىلسا، پەينىك تارتىشىشلىرىنى بوشىتىدۇ. قىز تۇغقان ئايالنىڭ سۈتىگە سۈرۈپ كۆزگە چېپىلسا ياكى ئۆزىنى ئېرىتىپ كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە چاپاق پەيدا بولغانغا، كۆز ئېچىشىشلىرىغا پايدىلىق.

مەرۋايىت، بىخ مارجان كۆيدۈرۈپ، ئاق ناۋاتىنى باراۋەر ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ كۆزگە سەپسە، كۆزگە چۈشكەن قانىنى يوقىتىدۇ. پىيازنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئويۇپ ئىچىگە ئەنزىرۇتنى تولدۇرۇپ، ئوتتا قويۇپ قاينىتىپ، چىققان سۈيىنى قۇلاققا قويسا، قۇلاق ئىچىدىكى كىرلەرنى چىقىرىپ پاكىزلەيدۇ. 15 گرامنى 0.5 گرام ھەجرىل بەقەر، 30 گرام نارجىل ئارىلاشتۇرۇپ تۆتكە بۆلۈپ ھەر كۈنى بىر بۆلىكىنى ئىللىتىلغان تۇخۇم سېرىقى بىلەن يېسە سەمرىتىدۇ.

تاۋۇزنىڭ سۈيىگە يېرىم كۈن چىلاپ 10 كۈنگىچە ئىچسە سەمرىتىدۇ. سوقۇپ جاراھەتكە سەپسە، ئۆلۈك گۆشلەرنى يەپ، يېڭى گۆش ئۈندۈرىدۇ. جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ. چېچەككە سەپسە، چېچەك ئەسىرىنى يوقىتىدۇ. ئاق توغرىغۇ بىلەن چاپسا، كۆكرەك ئىششىقى ۋە خانازىر (لىمفا تۇبېركۇلوزى) گە پايدا قىلىدۇ.

ئىشلىتىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 2～1 گرام؛ 10～5 ياشلىقلارغا 5～3 گرام؛ 15～10 ياشلىقلارغا 9～6 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ. ئىسھال قىلىدىغان (سۈرىدىغان) دورىلار بىلەن بېرىشكە توغرا كەلسە 4 گرام بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن باراۋەر سەبرى.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوقۇلغان سۇفۇيتىن 15 گرامنى بەرسە بەدەننىڭ نەپەس يوللىرىنى توسۇۋېلىپ، ئادەم ھايات‌ىغا دەخلى يەتكۈزۈپ، ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ. خۇسۇسەن ئەبرەك (تەلق) بىلەن بەرسە بەكمۇ خەۋپلىكتۇر. سەمغى ئەرەب (ئەرەب يېلىمى)، بادام يېغى قوشۇپ بېرىلىدۇ. يالغۇز بەرمەسلىك لازىم. 4 گرامغا 8 گرام بادام يېغى بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

ئەنزىرۇتنى پىشۇرۇش ئۇسۇلى ئەنزىرۇتنى سوقۇپ ئېشەك سۈتى ياكى قىز تۇغقان ئايالنىڭ سۈتى بىلەن خېمىر قىلىپ، يۇلغۇن ياغىچى بىلەن تونۇرنى قىزىتىپ، يۇلغۇن ياغىچىغا خېمىر بولغان ئەنزىرۇتنى ئېلىپ تونۇرغا ئېسىپ، قۇرۇغاندا ئىشلىتىمىز. يەنە بىر مەرتىۋە پىشقانىنى سوقۇپ، تۇخۇم سېرىقىغا ئېلىشتۇرۇپ يۇقىرىدىكى ئۇسۇلدا تونۇرغا ئېسىپ پىشۇرسا يەنمۇ ياخشىراق ھەم مۇتىدىللىققا يېقىن بولىدۇ. خۇسۇسەن كۆز كېسەللىرى ئۈچۈن پىشۇرماي ئىشلىتىش مۇمكىن ئەمەس.

ئەنجىباھار

(پاتمۇتەك)

POLYGONUM BISTORTA 紫參(拳參)

تونۇش بۇ بىدىنگە ئوخشاش، بىدىنىڭ تېشىدىن كۆچلۈك، قاتتىق تېشىلىك، يوپۇرمىقى قىزىللىققا مايىلراق، گۈلى قىزىل، كىچىك غىلاپ ئىچىدە ئۇرۇقلايدىغان، ئۇرۇقى ئۇششاق گىياھنىڭ يىلتىزى بولۇپ، قاتتىق ياغاچقا ئوخشاش، قىزىل رەڭدە، ئىنچىكە، ئۇششاق شاخلىرى بار، ئالما تەملىك، ئاقار سۈنىڭ يېنىدا ئۆسىدۇ، بىز يىلتىزىنى ئىشلىتىمىز.

چىقىش ئورنى مەملىكىتىمىزنىڭ شەندۇڭ، خېبى، گەنسۇ، شىنجاڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

خۇسۇسىيتى ئىچ سۇرۇش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىشى ئارقا پېشابىتىن كەلگەن، ئايالالار جىنسىي ئەزالىرىدىن، ئۆپكىدىن، پۈتۈن ئەزادىن كەلگەن قانىنى توختىتىشقا، ئۆپكە سىللىرىغا 4～3 گرامنى سۇدا قاينىتىپ ئازراق قەنت قوشۇپ

175-رەسىم. ئەنجىبار

ياكى شارابقا ئارىلاشتۇرۇپ بېرىلىدۇ. مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ، سوقۇپ تاز جاراھەتلىرىگە سەپسە گۆش ئۇندۇرىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى 5～1 ياشلىقلارغا 1.5～1 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشلىقلارغا 5.2～2 گرامغىچىلىك، 15～10 ياشلىقلارغا 4～3 گرامغىچىلىك بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن زىخ، $\frac{1}{4}$ ئەرمەن گىلى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار سوغۇق مىجەزلەرگە بېرىلمەيدۇ. بېرىش توغرا كەلسە زەنجىۋىل بىلەن قوشۇپ بېرىلىدۇ.

تەركىبى 17% تانىنن، 29.5% كراخمال، 2.13% قايتقان قەنت، 10% ئاقسىل، 2.23% يېلىم، بۇلاردىن باشقا، چاپلاشقاق ماددا، فىبرىن ۋە كۇل ماددىلىرى تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى ئىچۇرۇش ئارقىلىق قان تولغاق، قان كېتىش، سۆزنەك، ئاق خۇن كېسەللىرى، ئېغىز چايقاش ئارقىلىق ئېغىز بوشلۇقىنىڭ يالليۇغلىرى، سىرتتىن ئىشلىتىپ بوۋاسىر ۋە ئىششىق جاراھەتلەر داۋالىنىدۇ.

مىقدارى يىلتىزىنىڭ قۇرۇتۇلغىنىدىن 6 گرام قاينىتىپ ئىچىلىدۇ ياكى تالقانلاپ كۇندە 3～2 گرام ئىچىلىدۇ (دوختۇرلۇقتا ئېكستراكتوم بىستۇرتا دېگەن دورا ياساپ، چىش مىلكى قانىغاندا ئىشلىتىلىدۇ).

ئەسكەرتىش بۇنى ئۇنچە باھار 生地 (رادىكس رېهمانىنىيە) دەپ كۆرسىتىلگەن پىكىرلەر بار. شۇنىڭدەك خەنزۇچە زىسىك بىلەن چۈمىنسىك ئومۇمەن ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ كۆپ ھالدا بىر-بىرىدىن پەرقلەندۇرۇلمەيدىغانلىقى ۋە رايونلۇق دورا شىركىتى ئەنجىباھارنى زىسىك دەپ توپلىغانلىقى ئۇچۇن، مۇشۇ نامنى بېكىتىپ، تىرناق ئىچىدە چۈمىنسىك نامى يېزىلدى. لاتىنچە نامىلىرىمۇ، شەكلى، تەركىبىمۇ ئوخشايدۇ.

ئەنجۇر

(تىيىن)

FICUS CARICA 无花果

تونۇش بۇ بىر خىل مېۋە بولۇپ، ئۆلكىنىڭ، تاغنىڭ، ئاق، قارا، سېرىق، ئەركەك، چىشسىز بولىدۇ.

176-رەسىم. ئەنجۈر

ياخشىسى بەكمۇ ئۇششاق ئەمەس، بەكمۇ يوغان ئەمەس، ئوتتۇرا هالدۇر. يوپۇرمقى كەڭرەك، شاخلىرى چۈرۈك، سۈتلۈك بولۇپ، گۈلى يوق. شاخلىرىنىڭ ئىچكى تەرىپىدە ئاق پورى بار. تەمى تاتلىق، ئۇششاق ئۇرۇقلۇق، ئۇستى پوستلىق بولىدۇ. تاغنىڭ ئەنجۈرىنىڭ مېۋىسى ئۇششاقراق، پوملىشاكغۇراق كېلىدۇ. قارىسىنى ئەنجۈر شامى دەيمىز. بۇ بەكمۇ چوڭ بولىدۇ. قارىسىنىڭ ياخشىسى تاتلىق، سۇلۇق. ئۇ دورا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. يىلنىڭ تومۇزنىڭ ئاخىرلىرىدا، كۈز باشلىرىدا پىشىدۇ.

چقىش ئورنى جياڭسۇ، جېجياڭ، فۇجيەن، گۇاڭدۇڭ، يۈننەن، خۇبېي قاتارلىق ئۆلكىلەردە ئۆستۈرۈلىدۇ. شىنجاڭدا قەشقەر، ئاتۇش، كۇچالارنىڭ ئەنجۈرى مەشھۇر.

تەبىئىتى ئاۋۋالقى دەرىجىدە ئىسسىق، 2-دەرىجىدە هۆل، تاغنىڭكىسى ئۆلكىنىڭكىدىن ئىسسىقراق، هۆللۈكى كەمرەك. قۇرۇقىنىڭ 2-دەرىجىدە ئىسسىق، ئاۋۋالقى دەرىجىدە هۆل.

خۇسۇسىيتى ئوزۇق بولۇش، سەمرىتىش، يۇرەكنىڭ قىزىقىنى سوۋۇتۇش، تەبىئەتنى (تەرەتنى) يۇمشىتىش، ئاچچىقنى ياندۇرۇش خۇسۇسىيتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى 40 كۈن ناشتىدا رۇمبەدىيان قوشۇپ يېسە، ئورۇق كىشىلەر سەمرىيىدۇ، نېرۋىنى پەسەيتىدۇ، قۇرۇقتىن بولغان هاسراشقا، يۆتەلگە، كۆكرەك ئاغرىقلىرىغا، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، تالنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرۇشقا، بۆرەكنىڭ كىچىكلەپ كېتىشلىرىگە، سۈيدۈكنى ئاسان كەلتۈرۈشكە، ئىششىق، دانخورەكلەرگە، بادام، پىستە بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، بەدەننىڭ ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ. ئەقىلنى زىيادە قىلىدۇ. ياڭاق مېغىزى بىلەن قوشۇپ يېيىلسە، هەر خىل زىيانلىق هاشاراتلار چاقسا بەكمۇ زىيانلىق تەسىرى بولمايدۇ. سۇزاپ بىلەن قوشۇپ يېيىلسە، زەهەرلەرنى قايتۇرىدۇ. قەرتۇم مېغىزى ۋە بىر گرام توغرىغۇ قوشۇپ بېرىلسە، قويۇق خىلتلانى سۇرىدۇ. مۇرابباسىنى يېسە مەيدىدىكى بەلغەم خىلتلىرىنى چىقىرىدۇ. يېگەندىن كېيىن كۆكۈلنى غەلىيان قىلسا سىركە ئىچىلىدۇ. قۇرۇقىنى يېسە بەدەندىكى سېسىقان ماددىلارنى يوقىتىدۇ. هۆللۈك، سوغۇقتىن بولغان كېسەللەرگە پايدا قىلىدۇ. بۆرەكنى قىزىتىدۇ. هۆل، قۇرۇقى تۇتقاقلىق نېرۋا كېسەللىرىدە مېڭىلەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. قۇرۇقىنى سوقۇپ جاراهەتكە سەپسە سۈيىنى يوقىتىدۇ. يوپۇرمقىنىڭ سۈيى (سۈتى) تەمرەتكىگە چېپىلىدۇ. كۆز جاراهەتلىرىنى، يىرىك كىرپىكلەرنى يۇمشىتىدۇ. سۈيىنى قاينىتىپ غار-غار قىلسا تىلنىڭ، كانايىنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. سۈيىنى هۆلبە هەسەل بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، كۆكرەكنى، ئۆپكىنى پاكىزلەيدۇ. قۇرۇق زۇۋا بىلەن قاينىتىپ بەرسە، كۆكرەكنىڭ زىيادە هۆللۈكىنى، كونا يۆتەلنى قايتۇرىدۇ. سۈيىنى سۇزاپ، رۇمبەدىيان بىلەن قوشۇپ بەرسە، ئاشقازان-ئۇچەيدىكى يەللەرنى هەيدەيدۇ. تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ. ياڭاق بىلەن بەرسە قۇلنجىغا پايدا قىلىدۇ. سۈيىنى قاينىتىپ كلىزما قىلسا، قورساق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

ئەنجۈرنى ئۇزۇم سىركىسىگە 9 كۈن چىلاپ، هەر كۈنى 5 دانىنى ئازراق سىركە بىلەن يېسە، بېرسىنى ئۇششاق سىركەنجۇبىل ۋە بۆرە سويىمسىنىڭ يىلتىزى بىلەن قوشۇپ، سوقۇپ بېرىلسە، تالنىڭ ئىششىقلىرىنى ياندۇرىدۇ. قۇرۇق ئەنجۈرنى باراۋەر ياڭاق مېغىزى بىلەن قوشۇپ، سوقۇپ هەر كۈنى 80 گرامدىن يېسە باهنى (پېنسىنى) قوزغايدۇ هەم تاماق سىڭدۈرۈشكە ياردەم قىلىدۇ. زىيانلىق هاشاراتلار چاقمىغا پايدا قىلىدۇ.

ئەنجۇر سۇيى كونا يۆتەلگە، ئەزادىكى توسالغۇلارنى ئېچىشقا، بۆرەك، سۇيدۇكنى پاكىزلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆلكە ئەنجۇرىدىن ياۋا ئەنجۇر كېسەلگە پايدا بېرىشتە قۇۋۋىتى زىيادىراقتۇر. پىششىق ئەنجۇرنى سوقۇپ بۇغداي ئۇنى ياكى گۈلى سەۋسەر يىلتىزىنىڭ ئۇنى ياكى ناترىي بىكاربونىك ياكى توغرىغۇنىڭ قايسى بىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ قويۇلسا، قۇلاق ئارقىسىنىڭ ئىششىقلىرىغا، خانازىر، سۆگەلگە، پەينىك تارتىشىشلىرىغا ھەم ھەر خىل جاراھەتلەر نەتىجىسىدىكى تېرىنىڭ قارا داغلىرىغا، تېرىدىكى ھەر خىل ئاق داغلارغا پايدا قىلىدۇ. بوغۇم ئاغرىقلىرىدا بوغۇملارغا قويۇلسا ئاغرىق توختايدۇ. ئەنجۇرنى زاك بىلەن ئېلىشتۇرۇپ مەلھەم قىلىپ چاپسا، پاچاقنىڭ ئاقما جاراھەتلىرىگە، ئەنجۇر سۇيىنى ئارپا ئۇنى، ئەمەن قوشۇپ سوقۇپ خېمىر قىلىپ ئاشقازاندىكى ئىششقلارغا ئۇستىدىن چاپسا پايدا قىلىدۇ. ئەنجۇرنى كۆيدۈرۈپ زەيتۇن بىلەن ئېلىشتۇرۇپ سوقۇپ سوفۇپ قىلىپ چىشنى يۇسا ئاقارتىدۇ، چىش گۆشلىرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ ھەم چىش قانىغانىغا پايدا قىلىدۇ. جاراھەتلەرگە سەپسە جاراھەتلەرنى تازىلايدۇ. ئەنجۇرنى كۆيدۈرۈپ زەيتۇن يېغى، موم بىلەن ئېلىشتۇرۇپ چاچقا چاپسا، چاچنى قارايتىدۇ ھەم تېرىنىڭ يېرىقلىرىغا سۈركىسە پۈتتۈرىدۇ. ئەنجۇرنى تۇخۇمنىڭ سېرىقى، سىركە بىلەن ئېلىشتۇرۇپ ئىسسىتىپ سوغا قويسا، شۇ ئورۇندىكى ئاغرىقلارغا پايدا قىلىدۇ. ئەنجۇرنى سۈزۈپنىڭ قاينىتىلمىسى بىلەن قاينىتىپ ھەمەل قىلىنسا، قورساق ئاغرىقىنى ساقايتىدۇ. بۇ قاينىتىلمىنى ھەسەل قوشۇپ يۇمشاق پاكىزلەنگەن يۇغا ملاپ ھەمەل قىلىنسا، رەھمىدىكى (بالىياتقۇدىكى) ھۆل-قۇرۇق جاراھەتلەرنى پاكىزلەيدۇ ھەم قانىنى توختىتىدۇ. ئەنجۇر سىركە، تۇز بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ قويۇلسا، ھۆل جاراھەتلەرنى ساقايتىشقا يارىدەم قىلىدۇ. ئەنجۇرگە ھەسەل قوشۇپ مەلھەم قىلىپ غالجىر ئىت چىشلىگەن جايغا چېپىلسا پايدا قىلىدۇ. سىركە، تۇز ھەم كەرسەنە بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ ئېنى ئىرس دېگەن ھايۋان چىشلىگەن زەخمگە چاپسا پايدا قىلىدۇ. گۈلنار يوپۇرمىقى بىلەن ئەنجۇرنى مەلھەم قىلىپ سۈنۈق ئۇستىگە چاپسا، ئۇششاق پارچە سۆڭەكلەرنى چىقىرىدۇ. پىشمىغان خام ئەنجۇرنىڭ بىر-ئىككى دانىسىنى تەستە پىشىدىغان گۆش بىلەن قوشۇپ قاينىتسا گۆش تېز پىشىدۇ، سومەلەكنى پىشۇرىدۇ. سوقۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ سۈلىرىنى يوقىتىدۇ. پاختا ياكى داكىغا سۈركەپ چىشقا قويسا، چىشنىڭ ئاغرىقىنى قالدۇرىدۇ. ئەنجۇرنى بادام بىلەن سوقۇپ قوشۇپ يېسە ئىچنى يۇمشىتىدۇ. رەھمنىڭ قاتتىقلىقلىرىنى يۇمشىتىدۇ. شۇمشا بىلەن قوشۇپ بېرىلسە، نىقرەسكە (ئۇششاق بوغۇم يالىلۇغى) پايدا قىلىدۇ. ئارپا ئۇنى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ قىچىشقاققا، داغقا، ئاق داغلارغا قويۇلسا پايدا قىلىدۇ. ھەرە چاققانغا قويۇلسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. جاراھەتنىڭ زىيادە ئۆسكەن گۆشلىرىنى پەسەيتىدۇ. ئەنجۇر قېقىنى سوقۇپ كەتىرا بىلەن ئېلىشتۇرۇپ تۇخۇمنىڭ سېرىقىدا مەلھەم قىلىپ بالىياتقۇ ئىچىگە ھەمەل قىلىنسا، جاراھەتلىرىنى پاكىزلەيدۇ ھەم چۇشمىگەن بالىنى چۇشۇرىدۇ. بالىياتقۇدىن قان كەلتۇرىدۇ. يېڭى يوپۇرمىقى زىمات قىلىنسا جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ. قاينىتىلمىسىدا ھەر خىل زەخمىلەرنى يۇسا پايدا قىلىدۇ، باشنى يۇسا چاچنىڭ چۇشمەسلىكىگە يارىدەم بېرىدۇ.

يېڭى يوپۇرمىقىنى ئىسسىق خېمىر قىلىپ، ئىت چىشلىگەن جايغا تاڭسا ئاغرىقنى پەسەيتىدۇ. تەكرار تېڭىلسا جاراھەتنى ساقايتىدۇ. مېۋىسى شاخ-يوپۇرماقلىرىدىن كۆچلۈكرەك بولىدۇ.

ئىشلىتىلىش مىقدارى ھۆلىدىن 5～1 ياشقىچىلىك بولغانلارغا 50～20 گرامغىچىلىك، قۇرۇقىدىن 5～1 گرامغىچىلىك، 10～5 ياشقىچىلىك بولغانلارغا 150～50 گرام، قۇرۇقىدىن 15～5 گرام، 15～10 ياشقىچىلىك بولغانلارغا 300～150 گرام، قۇرۇقىدىن 30～15 گرامغىچىلىك ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

ئورۇنباسارى ئۆز ۋەزنى بىلەن چىلغوزا.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تولا يېسە جىگەرگە، زەئىپ ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ. ياڭاق، سەتەر، رۇمبەدىيانلارنى دەملەپ ئىچسە، قۇرۇقىنىڭ زىيىنى قايتىدۇ. سىركەنجىۋىل، پورتىخال شەربىتى، رىباس

دېگەن دورىنىڭ شەربىتىنى ئىچسە، ھۆلىنىڭ زىيىنى قايتىدۇ.

تەركىبى ئەنجۈر مېۋىسى ئۆز تەركىبىدە سۇ، گلۇكوزا، فروكتوزا (مېۋە قەنتى)، لىمون كىسلاتاسى (جەۋھىرى لىمون)، پېنتوزا تۇتىدۇ.

جۇڭيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى مېۋىسىنى ئىچ بوشىتىشقا، قاينىتقان شەربىتىنى بوۋاسىر (گېمورروي) نى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە بەلغەم بوشىتىش، نەپەس يوللىرىنى ياخشىلاشقا، ئۇچەينى نەملەندۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ.

ئەنجۈدان

(ھىڭنىڭ ئۆسۈملۈكى)

FERULA ASAFOEITIDA L 阿魏海

177-رەسىم. ئەنجۈدان

تونۇش بۇ ئۆسۈملۈك ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچى خىلى، خۇشبۇي. ئىككىنچى خىلى، سېسىق، تېنى توم، ئىچى كاۋاك، ئېگىزلىكى 1 مېتىردىن ئۇزۇنراق كېلىدۇ. يوپۇرمىقى كىلىمنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭدىن كىچىكرەك، گۈلى سېرىقچە-چەكىنىڭ گۈلىگە ئوخشاش كۈنلۈك شەكلىدە بولىدۇ. مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن ئاقىرىدۇ. تەڭگىگە ئوخشايدۇ، بەك خۇشبۇي بولىدۇ. بۇنىڭ يېلىمى ھىلىتت (ھىڭ) دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىككىنچى خىلىنىڭ يوپۇرمىقى تۆشۈكلۈك، تېنى بىرىنچى خىلىنىڭكىدىن ئاجىز، بۇنىڭ مېۋىسىنىڭ رەڭگى قارا ۋە سېرىق بولىدۇ.

چىقىش ئورنى شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

تەبىئىتى بىرىنچى خىلىنىڭ 2-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، ئىككىنچى خىلىنىڭ تەبىئىتى 3-دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

خۇسۇسىيتى توسالغۇلارنى ئېچىش، پارقىرىتىش، ئىششىق ۋە يەللەرنى تارقىتىش، زەھەرلەرگە مۇداپىئە كۆرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئىشلىتىلىش ئورنى قارىسىنى خىتمى ۋە كەرسەنە ئۇنى بىلەن باشقا چاپسا، دىماغدىكى سوغۇق خىلىتلاردىن پەيدا بولغان كۆزنىڭ قاراگىغۇلىشىشى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. ئۆزىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە، زېھىنىنى ياخشىلايدۇ. مۇھاپىزەت (ئەستە تۇتۇش) قۇۋۋىتىنى زىيادە قىلىدۇ. پالەچ، لەقۋا، ئىسترخا ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، بەلغەمنى يوقىتىدۇ. يەللەرنى تارقىتىدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ. ئېغىر تاماقلارنىڭ زەھەرىنى توسىدۇ. زەھەرلىك دورىلارنىڭ ۋە باشقا زەھەرلەرنىڭ زەھەرىنى يوقىتىدۇ. ھەسەل بىلەن كۆزگە تارتسا كۆزنىڭ نۇرىنى قۇۋۋەتلەيدۇ. مېڭە تەرەپتىن كۆزگە چۈشىدىغان سۇيۇقلۇقلارنى توسىدۇ، كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ. زەيتۇن يېغىدا قاينىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

موم يېغى بىلەن چاپسا، خانازىر ۋە باشقا چاقىلار، يانپاش ئاغرىقى ئۇچۇن مەنپەئەت قىلىدۇ. زەيتۇن

ئورۇنباساری ئىسسىقتىن بولغان ئىششقىلارغا ئىشلىتىشتە 4 گرام ئۆشنە، 4 گرام فۇپەل (بىڭلاك).

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار تالغا زەھەر قىلىدۇ.

تۇزەتكۈچىسى كەتىرا.

تەركىبى مۇنچىقىدا ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، تاننىن، قەنت ماددىسى، رېزىنا ھەم ۋىتامىن B، ۋىتامىن C، ۋىتامىن P لار بار.

جۈگىيى تېبابىتىدە ئىشلىتىلىشى تەبىئىتى مۆتىدىل، قابىز.

خۇسۇسىيىتى مەنىينى تۆتۈش، ئىچ توختىتىش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە. كۈچلەندۈرگۈچى ۋە قابىز (قورۇغۇچى) دورا سۈپىتىدە مەنپي تۆتالماسلىق، خۇن كېسەللىرى، تالىنىڭ سوۋۇپ كېتىشىدىن بولغان ئىچ سۇرۇشلەردە، ئۇزاققا سوزۇلغان ئۇچەي يالليۇغلىرىدا، چىش مىلىكى قاناشچان بولۇپ قىلىش كېسىلى (دوختۇرلار سىنگا-سكار پۇت دەيدىغان كېسەل) دە ئىشلىتىلىدۇ. خەلق ئارىسىدا يەنە قەنت ئالىدىغان خام ئەشيا ئورنىدا پايدىلىنىلىدۇ.

ئۇيغۇر تېبابىتىدە قوللىنىلىدىغان ئەرەبچە-پارسچە كېسەللىك ناملىرىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىسى ۋە لاتىنچە سېلىشتۇرمىلىرى

ئا

ئاكىلە	ئېغىز (مەڭز)نىڭ	
(ئاكىلە تۇلغىم)	كانگرېنلىق جاراھىتى	NOMA
ئاتىشەك جىلدىيە	تېرە سىفلىسى	SYRHILODERMA
ئاتىشەك ھارام مەغز	يۇلۇن سىفلىسى	MYELITIS SYPHILITICA
ئاتىشەك دەرىجەدۇۇم	I دەۋر سىفلىسى	SYPHILIS SECONDARIA
ئاتىشەك دەرىجىلىك سەۋم	II دەۋر سىفلىسى	SYPHILIS TRITIARIA
ئاتىشەك مەۋلۇدى	تۇغما سىفلىس	SYRHILIS CONGENATA

ب

بىزالىلكەبەد	جىگەر قاتتىقلىشىپ	
(سەغىرەلكەبەد)	كېچىكلەپ كېتىش	CIRRHOSIS HEPATIS
بۇسۇر شۇكى	تېكىنەك (تۇشۇشاق دانىچە)	MILIARIA RUBRA
بۇسۇر لەبەنى	دانىخورەك	ACNE
بۇسۇرۇلغىم	ئەمچەكتىكى باللارنىڭ ئېغىز ئاغرىقى	STOMATITIS APHTHOSA
بۇسۇرۇرۇشىغەتى	كالپۇكقا قوقاق چىقىش	HERPES LABIALIS
بوۋاسىر مەقئەت	مەقئەت بوۋاسىرى (گېمورروي)	PILE HAEMORRHOIDS
بەتلانى بەسەر	قارىغۇ بولۇپ قېلىش	AMAUROSIS
بەسرە تۇشۇشىيۇخ	قېرىلىق كۆز ئاجىزلىقى (قېرىلار كۆرۈشى)	PRESBYOPIA
بەھەق ئەبەيەز	ئاق داغ	LEUCODERMIA
بەرەس	ئاق پەردە	VITILIGO
بەيازى ئەين	كۆزگە ئاق چۈشۈش	CATARACTA
بەۋل بىلغەراش (بەۋل بىستەى)	ئورۇنغا سىيىپ قويۇش	ENURESIS NOCTURNA
بەۋلى زىلالى	سۈيدۈكتىن ئاقسىل كېلىش	ALBUMINURIA

پ

پۇاق	ھېق تۇتۇش	SINGULTUS

ت

تاتۇن	چۇما	PESTIS
تاتۇنى دەۋزار	يەڭگىل چۇما	PESTIS ABORTIVE
تاتۇنى زاتىلرىيە	ئۆپكە چۇمىسى	PESTIS PULMONIALIS
تاتۇن غۇددى	بەز چۇمىسى	PESTIS BUBONICA
تىرفە	كۆزگە چېكىتتەك قان چۈشۈش	ECCHYMOSIS
تىنىن	قولاق قىچقىرىش	TINNITUS
تولىلبەسەر (بەئىدنەزەرى)	يىراقتىن كۆرۈش (يېقىندىن كۆرەلمەسلىك)	HYPERMETROPIA
تەپى دىق	تۇبېركۇلوز (سىل) قىزىتمىسى	FEBRIS HECTICA
تەپ مەھرەقەبەتەنى	قورساق (تۇچەي) كېزىكى	THYPHUS ABDOMINALIS
تەزمىيىقى مەھبىل	ئاياللار جىنسىي يولىنىڭ تارىيىپ قېلىشى	VAGINISMUS
تەزمۇرۇئى دىماغ	مېڭە سىلكىنىش	CONTUSIO CEREBRI
تەكەددۇز ئەين	كۆزنىڭ تەرەققىي قىلمىغان ئاجىزلىقى	AMBLIOPIA
تەسافۇئى شەئرى	چاچ چۈشۈپ كېتىش («ئايدىڭ ئاش»)	ALOPECIA
تەسقىئى	ئۇشۇشۇك (توڭلاپ قېلىش)	CONGULATIO

TOXAEMIA	قانغا مكروب زەھىرى ئۆتۈش (توكسىمىيە)	تەسەممۇمى دەم
GASTROSPASM	ئاشقازان قىسقىرىۋىلىش (سپازملىنىش)	تەشەننۇجى مەئدە
	سۈيدۈك خالتىسىنىڭ قىسقىرىپ	تەشەننۇجى مەسانە
VESICAL SPASM	قاتتىق ئاغرىشى	
ONICHATROPIA	تىرناق پىرىلىپ كىچىكلەپ كېتىش	تەشەققۇقى ئەزفار
INSOLATIO	ئايتاپ ئۆتۈش	تەشمىس
OESOPHAGOECTASIA	قىزىلئۆڭگەچ كېڭىيىش	تەۋسىئى مەرى
	قىزىلئۆڭگەچنىڭ قىسقىرىپ	تەشەننۇجى مەرى
OESOPHAGISMUS	(تارىيىپ) قېلىشى	
PYEMIA	قانغا يىرىڭ ئۆتۈش (پىيېمىيە)	تەقەييۇھى دەم
TETANUS	قاتما (تېتانۇس)	تەمەددۇدى كۆزاز
	پور تىرناق (تىرناق يۇمشاپ كېتىپ	تەئەققۇفى ئەزفار
ONICHOMALATIO	سەتلىشىپ قېلىش)	

چ

VESICAL IRRITABILITY	تېز-تېز سۈيدۈك قىستاش	چەربى مەسانە
TRACHOMA	تراخوما	جەربۇلئىين
	قول بىلەن ئانانىزم قىلىپ	جەلق
ANONISM, MASTURBATIO	مەنىي چىقىرىش	(ئىستىمنا بىلىيد)
ANTHRAX	كۆيدۈرگە	جەمىرە بەلخىيە
ECZEMA	ھۆل تەمرىتكە	جەمىلە (نارفارسى)
PURPRURA	تېرىكە قان چۈشۈش كېسىلى	جىلدى پۇرخۇنى
VARIOLA VERA	ياۋا چىچەك	جۇدرى (ئابىلە)
LEPRA	ماخاۋ	جۇزام
LEPRA ANAESTETICA	تېرىنىڭ سەزگۈسى يوقالغان ماخاۋ	جۇزام مۇخەددەر
BULIMIA	يەپ تويماسلىق (كالا ئىشتىھاسى)	جۇئىلبەقەر
	سىمابلىق دورىلار بىلەن	جۇشىش دەھان
	داۋالانغاندىن كېيىن چىش	
MERCURIAL STOMATIT	مىلىكنىڭ كۆكىرىپ يوشاپ قېلىشى	
CATALEPSIA	بىخود بولۇپ قېتىپ قېلىش	جۇمۇد
MANIA	سارالىق	جۇنۇن
ANDROPOMANIA	ئادەم ئۆلتۈرۈشكە مايىل سارالىق	جۇنۇنى قاتىلى

خ

DIABETIC COMA	دىئابىت كومىسى (بىھوشلىقى)	خابى زىيابىتىس
UREMIC COMA	سۈيدۈك بىلەن زەھەرلىنىش كومىسى	خابى زەھرى بەۋل
	خۇننىاق چىقىپ قېلىش، تاماقتىكى بادامچە	خۇننىاق
TONSILLITIS	بەزلەرنىڭ ياللۇغلىنىشى	
DIPHTHERIA	بوغما (دىفتېرىيە)	خۇننىاق ۋەبائى
	كۆز ئالدىدا پاشا ئۆچۈۋاتقاندەك	خىيالات
MUSCAE VOLITANSES	سېزىلىش	
PROLAPSUS UTERI	بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش	خۇرۇجى رەھىم
PROLAPSUS ANI	سوك (كۆتەن) چىقىپ قېلىش	خۇرۇجى مەقئەت
ABRASIO	تاتىلىنىش، سۈرۈلۈش	خەدەش
PALPITATIO	يۈرەك ئوينىاش	خەفقان قەلب
ASTIGMATISM	كۆزنىڭ نۇر سۇندۇرۇشى بىر خىل بولماسلىق	خەلەللىبەسەر

ھ

ASCARIDIS	سازاق مەددە	ھايات

PRURIGO	قىچىشقاق	هىككه (خارىش)
	ئايالالارنىڭ جىنسىي ئەزاسى ۋە ئەتراپى قىچىشىش كېسىلى	هىكته تۇلغرج
PRURITIS VULVAE	سوئۇق (ئاچقا يول ئەتراپى) قىچىشىش	
PRURITUS ANI	بۆرەككە تاش ئولتۇرۇپ قېلىش (بۆرەك تېشى كېسىلى)	هىككه تۇلمەقئەت
	تېرە-چاچ ياغلىشىڭغۇلۇشۇش كېسىلى	هىساتى كۆلىيه (سەنگى گۆرن)
NEPHROLITHIASIS	قىزىل	
SEBORRHOEA	ئۇچقۇن قوقاقلىق قىزىل (ئېغىر ئوتتىدىغان قىزىل كېسىلى)	هۇزاز ئەبرىيه
MORBILLI	سوغان (قىزىلچا)	هۇسبه (خىره)
	سۇلۇق ئىششىق	هۇسبەهبسه
MORBILLI MALIGNANT	چوپ (خەشەك) قىزىتمىسى (كۆساۋرى)	
RUBEOLA	يۇقۇملۇق مېڭە-يۇلۇن مېنىنگىتى	هۇسبەهەفەه
OEDEMA	ئىسكارلاتىنا	هۇل ئىستسقا
		هۇمانى تەبنىيه
HAY FEVER		
MENINGITIS CEREBRO— SPINALIS EPIDEMICA		هۇمانى مەهرىقه سەرسامى
SCARLATINA		هۇمانى قىرمىزى (بۇخار سۇرخ)
		هۇمانى مۇھرىقه (تەپ مۇھرىقه)
THYPHUS FEVER	كېزىك	
THYPHUS ABORTIVE	يەڭگىل كېزىك	هۇمانى مۇھرىقه ھەپپه
	بروتسىللىيوز (ھايۋاناتلاردىن يۇقىدىغان	هۇمانى مۇتەۋەججه
BRUCELLOSIS	بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل)	
KALA AZAR	كالاتازار كېسىلى	هۇمانى ئەسۋه (تەپ سياھ)
THYPHUS EXANTHEMATICUS	ئەسۋىلىك كېزىك	هۇمانى ئەنەنفائىيه
		هۇمانى نۇكسىيه
THYPHUS RECURRENS	قايتۇرما كېزىك	(تەپ رەجئىيه)
	ئوتكۇر رېماتىزملىق بوغۇم ياللۇغى	هۇمانى ۋەجئىلموفاسىلى
ACUTA RHEUMATIC FEVER	سۇ چىچەك	
VARICELLA	قاپاق ئۇرۇقسىدەك مەددە	هۇمەيقا (جەدرى كازىب)
TAENIA	تەسلىكتە سىيىش (سۇيدۇك توتۇلۇش)	هىبۇلقەرئى
DYSURIA	كۆيۈش (ئوت ۋە سۇدا)	هىبسىلبەۋل (ئەسرىلبەۋل)
COMBUTIO	گلاۋكوما (كۆزگە يېشىل سۇ چۈشۈش)	هەرمقه
GLAUCOMA	جۆيلۇش (ئېلىشىڭغۇ سۆزلەش)	هەزرمتۇلئەين
DELIRIUM		هىزيان
		هەيزه ئىشيا
CHOLERA ASIATICA	خولېرا	(ۋەبائى ئاسىيائى)
CHOLERA INFANTUM	بالىلار خولېرىسى	هەيزمتۇلئەتفال
CHOLERINA	يېنىك خولېرا	هەيزه ھەفەه
CHOLERA NOSTRAS	ساختا خولېرا	هەيزه كازىب
ATAXIA	ھەرىكەت تەڭپۇڭلىقى يوقلىش	هەرىكەتى غەيرى مۇنتەزىم
CHOLERA SICCA	قۇرۇق خولېرا	هەيزه يابىسه
ERYTHEMA	قىزىل قاپارتقۇ (داغ)	هەمرمتۇلجىلد
DEMANTIA	دېۋەڭلىك (ئەخمەقلىق)	هومق
IDIOTISM	تۇغما دېۋەڭلىك	هۇمقى مۇئولۇدى

د

ONYCHIA	سەينەك	داخسى بەسھەرى
RABIES; HYDROPHOBIA	غالجىر كېسىلى	دائىلكەلەپ
ALOPECIA AREATS	باش كېپەكلىشىپ چاچ چۈشۈپ كېتىش	دائۇسۇتلەب (دائۇلھىيه)
ABSCESSUS HEPATIS	جىگەرگە يىرىڭ يىغىلىش	دىبىەتۇلكەبەد
ENTEROBIUS VERMICUIARIS	قىلقۇرت (توتۇ) مەددە	دىدان
	ئۇرۇقدان خالتىسى قان تومۇرلىرىنىڭ ئەگرى-بۇگرى كېڭىيىشى	دۇا ئىلسەفنى
VARICOCELE		

ABSCESSUS	كودۇمبا (يىرىڭ ئۆگسى)	دۇبله
FRUNCULOSIS	چىيقان (كۆتى يوغان)	دۇمۇل
ENTRALGIA	ئۇچەي ئاغرىش	دەردى ئەمئا

ر

CHOREA	تىترىگەك كېسەل	رەئشه (لەرزه)
CONJUNCTIVITIS	قاپاق ئىچكى پەردىسىنىڭ ۋەرمى	رەمەد
	سىزلامدىن بولغان كۆز ئاغرىقى	رەمدى سوزاكى
CONJUNCTIVIS GONORRHOICA	دانلىق كونيونكتىۋىت (كۆز ئاغرىقى)	رەمدى غەدەرى
CONJUNCTIVITIS FOLLICULARIS	يىرىڭلىق كۆز ئاغرىقى	رەمدى سەددى
CONJUNCTIVITIS PURULENTA	كۆز قۇرغاقلىشىش كېسلى	رەمدى يابىس
XEROPHTHALMIA	ياشاڭغىرايدىغان كۆز	رەمدى نەزلى
CONJUNCTIVITIS CATARRHALIS	يۇقۇملۇق كۆز ئاغرىقى	رەمدى ۋەبائى
CONJUNCTIVITIS EPIDEMICA		

ز

	كۆكرەك پەردىسىنىڭ	زاتىل جەزبه
PLEURITIS	ياللۇغلىنىشى (پلېۋرىت)	زۇەرمى غىلاپ رىيه)
PNEUMONIA	تۆپكه ياللۇغى (پنېۋمونيه)	زاتىلرىيه
DIABETIS	دىئابىت	زىيابىت (كەسىرمتۇلبەۋل)
DIABETIS INSIPIDUS	شېكەرسىز دىئابىت	زىيابىت بارد
DIABETIS MELLITUS	شېكەرلىك دىئابىت	زىيابىت شەكىري
GRIPPUS	يۇقۇملۇق زۇكام (كرىپ)	زۇكام ۋە باشى
		زاپتى ئىشتەھا
ANOREXIA	ئىشتىها تۇتۇلۇش	(سوقۇقى ئىشتەھا)
ULCER (TRAUMA)	يارا، جاراھەت، زەخملىنىش	زەخم (جاراھەت)
ULCUS VENTRICULI	ئاشقازان يارىسى	زەخمى مەئدە
		زەھرى
LUES; SYPHILIS	سىفىلىس (فرانسوز كېسلى)	(ئاتىشك؛ بادى فەرەڭ)
MELENA	قارا رەڭدە ئىچى ئۆتۈش	زەھرى خۇن
VISCERAL SYPHILIS	ئىچكى ئەزالار سىفىلىسى	زەھرى داخىلى
DYSENTERIA	تولغاق كېسلى (دىزېنتېرىيه)	زەھىير (پىچىش)
		زەھرى ئۇلا
SYPHILIS PRIMARIA	بىرلەمچى سىفىلىس	(ئاتىشك ئەۋۋەل)
NEUROSYPHILIS	نېرۋا سىفىلىسى	زەھرى ئەسەبىي
DYSENTERIA AMOEBIASIS	ئامىبوبا دىزېنتېرىيىسى	زەھىير سەفراۋى
KERATITIS SYPHILITICA	كۆز مۇگىزى پەردە سىفىلىسى	زەھراتى ۋەرەم قەزىيه
CONTUSIO	سوقۇلۇش، يانجىلىش	زەربه، زەررە
CARIES DENTIS	چىش كاۋاكلىشىش	زەرەسلىئەسنان
PTERYGIUM	كۆزگە قىزىل پەردە گۆش ئۇنۇش	زەفره (ناخنه)
	خەتنىگاھ تېرىسىنىڭ ياللۇغلىنىپ قاتتىقلىشىپ قېلىشى	زەيقى غەلەفه
PHIMOSIS		
ASTHMA	نەپەس سىقىلىش (زىققە)	زەيقۇلنەپەس
BRADICARDIA, CARDIASTHENIA	يۈرەك ئاجىزلىقى	زەئفى قەلب
	سۈيدۈكلۈكنىڭ ئاجىزلىشىشى	زەئفى مەسانه
ATONIA VESICA URINARIA	جىنسىي ئاجىزلىق	
IMPOTENCE		زەئفى باھ
		زەئفى دىماغ
CEREBRAL ANAEMIA	مېڭىدىكى كەمقانلىق	(كەمخۇنى دىماغ)
	ئاشقازان زەئپىلىشىش (ئاشقازان ئاجىزلىشىش)	زەئفى مەئدە

GASTROSTHENIA	روهىي ئاجىزلىق	زائفي نەفسانى
PSYCHASTHENIA	گۆز (كۆروش) ئاجىزلىقى	زەئفولبەسەر
ASTHENOPIA	نېرۋا ئاجىزلىقى	زەئفى ئەسەبىي
NEURASTHENIA		

س

MALLEUS	ماڭقا كېسىلى	سىزاجە
TUBERCULOSIS	تۇبېركۇلوز	سىل
		سىلى بەتىنە
TUBERCULOSIS INTESTINALIS	ئۇچەي تۇبېركۇلوزى	(دىقۇلتەمتا)
		سىلى رەئوى
TUBERCULOSIS PULMONUM	ئۆپكە تۇبېركۇلوزى	(زەبول)
	ئۆتكۈر تۇبېركۇلوز	سىلى زاتىلىرىيە ھەقىقى
PNEUMONIA T. B. C ACUTA	پېنومونىيىسى	
BLEPHARITIS	جىرتاق كۆز	سىلاق
PSEUDOTUBERCULOSIS	ساختا تۇبېركۇلوز	سىلى كازىب
TUBERCULOSIS CHRONICA	كونارغان تۇبېركۇلوز	سىلى مۇزمىن
TUBERCULOSIS ARTICULARIS	بوغۇم تۇبېركۇلوزى	سىلى مۇفاسىلى
TUBERCULOSIS MILIARIS	مىلىار تۇبېركۇلوز	سىلى ئۇمۇمى
TUBERCULOSIS OSSI	سۆڭەك تۇبېركۇلوزى	سىلى ئەزمى
TUSSIS	يۆتەل	سۇئال (سەرفە)
PERTUSSIS	كۆكيۆتەل	سۇئال ۋە باشى
COMA	كوما (بىھوشلۇق)	سوبات (خاب بىھوشى)
CEPHALGIA	باش ئاغرىش	سۇدائى (دەردسەر)
	مېڭە قان تومۇرلىرىغا قان تولۇشتىن	سۇدائى دەمەۋى
CEPHALGIA HYPERAEMICA	بولغان	
CEPHALGIA NEUROTICA	باش ئاغرىش	سۇدائى سازمج
	نېرۋىدىن بولغان باش ئاغرىقى	سۇرپە يابىس
BRONCHITIS SICCA	ئۆپكە كانىيى شاخچىلىرىنىڭ قۇرۇق	
PROSPERMIA	ياللۇغلىنىيىسى	سۇرئەتى ئىنزال
GONORRHOEA	جىنسىي ئالاقىدا مەنىي تېز كېتىش	سوزاك (سەيلان)
	كاناريىە (سۆزنەك)	
INCONTINENCE URINE		سۇلسلىبەۋل
SYCOMA, VERRUCA	سۇيدۇك تۇتالماسلىق	(بەۋل بىخەبەرى)
DYSPEPSIA	سۆگەل	سۇلۇل
DYSPEPSIA CHRONICA	تاماق سىڭمەسلىك	سۇئى ھەزم
COMPRESSIO CEREBRI	ئۇزاق سوزۇلغان تاماق سىڭمەسلىك	سۇئى ھەزم موزمىنىيە
KERATITIS VASCULARIS	مېڭە قىسىلىش	سوئىستەتتىدماغ
INSOMNIA; ANYPNIA	كۆز تورلىشىش	سەبەل (غوبارچەشم)
CANCER LABIALIS	ئۇيقۇسىزلىق	سەھەربىخابى
CANCER OESOPHAGI	كالپۇك راكى	سەرتانسلىشەفت
CANCER VENTRICULI	قىزىلئۆڭگەچ راكى (قىلتاماق)	سەرتان مەرى
CANCER LINGUALIS	ئاشقازان راكى	سەرتانسلەمئىدە
EPILEPSIA	تىل راكى	سەرتانى لىسان
APOPLEXIA	تۇتقاقلىق كېسەل	سەرئى
SHOCK	ئېغىر ھوشسىزلىق (ئاپوپلېكسىيە)	سەكتە
CYSTOLITHIASIS	شوك	سەكتەئى زەربىيە
UREMIA	سۇيدۇكلۇكتە تاش تۇرۇپ قېلىش	سەنكى مەسانە
ADIPOSITAS	سۇيدۇك بىلەن زەھەرلىنىش	سەمىيەتىل بەۋل
LEUKORRHOEA	بەك سەمرىپ كېتىش	سەمنى مۇفرىت
	ئاق خۇن كېسىلى	سەيلانى رەھىم
PROSTATORRHOEA	مەزى (پروستاتا بەز سۇيۇقلۇقى)	سەيلانى مەزى
SPERMATORRHOEA	ئېقىپ تۇرۇش	
OTORRHEA	مەنىي ئېقىپ تۇرۇش	سەيلانى مەنى
FAVUS	قولاق ئېقىش	سەيلانى ئەزنى

سەئبە	تاز	

ش

شرا	ئېشەكيېمى (يەل تېشىش)	URTICARIA
شقاقۇللسان	تىلنىڭ يېرىلىشى	FISSURA LINGUAE
سقاقۇلمەقئەت	مەقئەت (ئارقا يول) يېرىلىش	FISSURA ANI
سەب چىراغ (ياقۇنى ئەمەس)	كۆز (غەلۋىرەك)	CARBUNCULUC
شەقىقە (سۇدائى نسفي)	باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش	MIGRAIN; HAEMICRANIA
شەئرى مۇنقەلىپ	تەتۇر كىرپىك	TRICHIASIS
شەئرە تۇلجەھەن	«يېگناسقۇ» چىقىش	CHOLAZION
شەيىى شەئرى	ۋاقتسىز چاچ ئاقىرىپ كېتىش	CANITIES

غ

غۇر	پوقاق	STRUMA
غەرب (ناسۇرچە)	ياش بېز ئاقمىسى	FISTULA LACRIMALIS
غشا	ئۇشتۇمتۇت هوشىدىن كېتىش (ساختا ئۆلۈش)	SYNCOPA
غشيان	كۆڭۈل ئېلىشىش (هۆ بولۇش)	NAUSEA

ق

قىروهىلفەم	ئېغىزنىڭ يارىلىق ياللۇغى	STOMATITIS ULCEROSA
قىرۇهى مەئىدە	ئاشقازان يارىسى	ULCUS VENTRICULI
قىرۇهى ئەمئا	ئۇچەي يارىسى	ULCERA INTESTINALIS
قىرۇهى ئەمئاسلىيە	ئۇچەي تۇبېركۇلوز يارىسى	ULCERA T. B. C. INTESTINALIS
قىلائى	يۇقۇپ تارقىلىدىغان ئېغىز ئاغرىقى	STOMATITIS EPIDEMICA
قىلەتۇلئەمئا (پەتەق)	سېرىقئەت يېرتىلىش (كىرىڭا)	HERNIA
قىلەمائىيە (فەتەق مائى)	ئۇرۇقدانغا سۇ چۈشۈش	HYDROCELE
قۇيا	چالاش (پىللاگرا)	PELLAGRA
قۇلىنج	سانجىق (ئۇچەينىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى)	COLICA
قۇلىنج تەشەنئوجى	تارتىشىش (سپازما) خاراكتېرلىك مۇجۇپ ئاغرىش	COLICA SPASMATICA
قۇلىنج ئەسەبى	نېرۋا (ئەسەپ) دىن بولغان مۇجۇپ ئاغرىش	COLICA NEUROTICA
قۇلىنجىتتەۋائى	ئۇچەي توسۇلۇشى، ئۇچەي ئۆزەكۇزمەسلىكى (ئىلاۋۇس)	ILEUS
قۇمۇل	پىتلاپ كېتىش	PEDICULOSIS
قەبزى ئەمئا	ئۇچەي قەۋزىيىتى (ئىچ قېتىش)	CONISTIPATIO; OBSTIPATIO
قەسىرمتۇلبەسەر (قەرىپ نەزەر)	يېقىندىن كۆرۈش (يىراقنى كۆرەلمەسلىك)	MYOPIA
قەشەۋلجلد سەمەكىيە	قاسىراقلىق تەمرىتكە	PSORIASIS
قەي (غەشيان)	قۇسماق	VOMITUS
قەيئۇددەم	قان قۇسۇش	HAEMATOMESIS

ف

فالەج (ئىسترخا)	پالەچ (پارالىچ)	PARALISIS
فالەج جىسمى ئىسفەل	بەل ئاستى پالەچى	PARAPLEGIA
فالەج مورتەجىن	تىترىمىدىغان پالەچ	PARALYSIS AGITANS
فالەج نسفي	يېرىم پالەچ	HEMIPLEGIA

PARALYSIS INFANTUM	بالىلار پارالىچى	فالەجىلئەتفال
ACTINOMYCOSIS	نۇر چاچقۇچى مىكروب كېسىلى	فترىيەت شىئائىيە
DYSPEPSIA	تاماق سىڭمەسلىك	فسادى ھەزم
SINGULTUS	ھېچ تۇتۇش	فۇۋاق
PURPURA HAEMORRHAGICA	تېرىگە يەڭگىل قان چۈشۈش كېسىلى	فرفرا بەست

ك

INCUBUS	قارا بېسىش	كابۇس
TETANUS TRAUMATICA	زەخمىلىنىشتىن بولغان قاتما	كىزاز زەربى
TETANUS NEONATORUM	بوۋاقلار قاتمىسى (مۇسلمىيان)	كىزاز ئەتفال (تۇمما سەبەبيان)
RACHIT	راخىت	
FRACTURA	سۇنۇش (سۆڭەك سۇنۇش)	كۆساھنە (رىياھىلئەغرىسە)
FRACTURA MANDIBULARIS	تۆۋەنكى ئېڭەك سۇنۇش	كەسرى
MENORRAGIA	ھەيز خۇنلىك بەك كۆپ كېلىشى	كەسرۇل پەككى سۇپرا
FRACTURA COLUMNAVERTEBR ALIS	ئومۇرتقا تۆۋرۈكى سۇنۇش	كەسرۇل ئۇمۇدۇلغۇقەرى
FRACTURA OSSA FACIALIS		
HYPERHYDROSIS	يۇز سۆڭىكىنىك سۇنۇشى	كەسرۇل ئەزۇد
CHLOASMA	كۆپ تەرلەش	كەسرمتى ئەرمق
	قارا داغ	كەلف (سپاھ دانە)

ئى

TACHICARDIA	يۈرەك ھەرىكىتىنىك تېزلىشىشى	ئىختلائى قەلب
ASPHYXIA	تۇنجۇقۇش	ئىختناق (ھەبەسى نەفەس)
HYSTERIA	ھىستېرىيە (نېرۋا كېسەللىكى)	ئىختناقى رەھىم
NOCTURNAL POLLUTIO	«شەيتان ئالداش»	ئىھتىلام
AMENORRHOEA	ھەيز توختاپ قېلىش	ئىھتىبالسى تەمسى
CHOKE	گالغا بىر نەرسە تىقىلىپ تۇرۇپ قېلىش	ئىھتىبالسى شەيئى فىلھەلق
METRORRHAGIA	ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ بالياقۇ- دىن خۇن كېلىپ تۇرۇش	ئىستىھازە
PARESIS	يەڭگىل پالەچ	ئىسترخا
CYSTOPARALISUS	سۈيدۇك خالتىسىنىك سەزمەس بولۇپ قېلىشى	ئىسترخائى مەسانە
GASTROPLEGIA		
HYDROPS	ئاشقازان پالەچلىنىش	ئىسترخا مەئدە
ASCITES	ئەزالارغا سۇ چۈشۈش كېسىلى	ئىستىسقا
HYDROCELE	سۇ قورساق	ئىستىسقائى تەبەلى
HYDROPIRICARDIUM	ئۇرۇقدان خالتىسىغا سۇ چۈشۈش	ئىستىسقائى خۇسىيە
HYDROCEPHLIS	يۈرەك سىرتقى پەردىسىگە سۇ يىغىلىش	ئىستىسقائى ھىجابى قەلب
HYDROTHORAX	مېڭە پەردىسىگە سۇ چۈشۈش	ئىستىسقائى دىماغى
ANASARCA	كۆكرەك پەردىسىگە سۇ يىغىلىش	ئىستىسقائى سەدرى
DIARRHOEA	تېرە ئاستى توقۇلمىلىرىغا سۇ يە- غىلىپ ئىششىش	ئىستىسقائى لەھمى
DIARROEA NEUROTICA	ئىچ ئۆتۈش (ئىچ سۇرۇش)	ئىسھال
DIARRHOEA CHRONECA	نېرۋا خاراكتېرلىك ئىچ ئۆتۈش	ئىسھال ئەسەبىي
ABORTUS	كونا (تۇزاق سوزۇلغان) ئىچ ئۆتۈش	ئىسھال موزمەن
ENCEPHALITIS	بويىدىن ئاجراش (بالا ناشلاش)	ئىسقاتى ھەملى
ENCEPHALITIS EPIDEMICA	مېڭە يالۇغى	ئىلتىھابى دىماغ
HYPERAEMIA CEREBRALIS	بالىلار مېڭە يالۇغى	ئىلتىھابى دىماغ ئەتفال
DIASTOLA	مېڭە قان تومۇرلىرىغا قان تولۇش	ئىمسلائى دىماغ

SISTOLA	يۈرەكنىڭ تەبئىي كېڭىيىشى (دىلستولا)	ئۇنبىساتى قەلب
PROLAPSUS UTERI		ئۇنقىبازى قەلب
GASTROPREXIA	يۈرەكنىڭ تەبئىي قىسقىرىشى (سىستولا)	
	بالىياتقۇنىڭ ئورنىدىن قوزغىلىشى	ئۇنقىلابى رەھىم
	ئاشقازان يېرىلىپ (تېشىلى كېتىش)	ئۇنشىقاقى مەئىدە

ي

ICTERUS	يارقان، سېرىق كېسەل	يەر قان

ل

SCORBUT	سكوربۇت (سىنگا)	لىسسەدەمىيە (گۆشخورە)
	لەقۋا (ئېغىز، كۆز مايماقلىشىپ قېلىش)	لەقۋە
FACIAL PARALYSIS		

م

CALLUS	قاداق	مىسمار
ERYSIPELAS	تىلما (روژا)	ماشرا (سەرخباد)
MELANCHOLIA	خىيالپەرەس روھىي كېسەل	مالىخولىيا
	روھىي كېسەللىك (گۇمانخورلۇق بىلەن ئۆتىدۇ)	مالىخولىياتى مەراقى (سەۋدا)
HYPOCHONDRIA		مەخنۇقى بۇھەق
HANGING	بوغۇلۇش (سىرتماق بىلەن)	مەرەزى ئەمزەم
CHLOROSIS	ئورۇقلاپ سارغىيىش كېسىلى	مەيلانى رەھىم
FLEXIO UTERI	بالىياتقۇنىڭ قىڭغىرلىشىپ قېلىشى	

ن

FISTULA	ئاقما (فىستۇلا)	ناسۇر
AMENTIA	ئۇنۇنۇتقاقلىق	نىسيان
PEMPHIGUS	سۇلۇق قاپارتما	نەفاھاتى ئابىلى
LETHARGIA	ئۇيقۇ كېسىلى	نىئاس
KATARACTA	«كۆزگە سۇ چۈشۈش»	نۇزۇلۇلمائى
PODAGRA	كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى	نۇقرۇس
REUMATISMUS CHRONICA	خرونىك رېماتىزىم	نۇقرۇس باربد (نۇقۇس مەزمىنىيە)
REUMATISMUS VISCERALIS	ئىچكى ئەزالارنىڭ رېماتىزملىق كېسىلى	نۇقرۇس داخلى
REUMATISMUS ACUTA	ئۆتكۈر رېماتىزىم	نۇقرۇس ھار
APHASIA	سۆزلەش قابىلىيىتىنى يوقىتىش	نۇقسى تەكەللۇم
ANAEMIA PERNICIOSA	خەتەرلىك (يامان سۈپەتلىك) كەمقانلىق	نۇقسىددەمى مۇھلىك
ANAEMIA	كەمقانلىق (تانېمىيە)	نۇقسىددەم (كەمخۇن)
GRIPPUS MALEGNANT	ئىنفلۇئېنزا	نەزلەئى ھاددە
HAEMOPTOSIS	قان تۈكۈرۈش	نەفەسۇددۇم
FLATULENCE	قورساق كۆپۈش (قورساق ئېسىلىش)	نەفھ شەكەم
HERPES	قاپارتقۇلۇق ئەسۋە	نەملە

ۋ

PHARINGITIS	گالنىڭ ئاغرىشى (گال يالۇغلىنىش)	ۋەجئى ھەلق
ANGINA PECTORALIS	يۈرەك سانجىقى (يۈرەك مۇجۇش)	ۋەجئەلقەلب
LUMBAGO	بەل ئاغرىقى	ۋەجئىلقەتىن
CORDIALGIA	يۈرەك ئاغرىش	ۋەجئەلفۇئاد
COLICA RENALIS	بۆرەكنىڭ مۇجۇپ (سانجىق بولۇپ) ئاغرى-شى	ۋەجئىلكۇليە
ARTHIRITIS GONORRHOICA	كانارىيىدىن بولغان بوغۇم يالۇغى (بو-غۇم ئاغرىش)	ۋەجئى مۇپاسىلى سوزا-كى
GASTRODYNIA; GASTRALGIA	ئاشقازان ئاغرىش	ۋەجئەلمەئىدە
OTALGIA	قۇلاق ئاغرىش	ۋەجئىل ئەزنى
ODENTALGIA	چىش ئاغرىش	ۋەجئۇلئىسنان
NEURALGIA INTRACOSTALIS	قوۋۇرغا ئارىلىق نېرۋىلىرىنىڭ ئاغرىشى	ۋەجئىلئىشابى ملېيىنلئىسلاۋ
NEURALGIA	نېرۋا ئاغرىش	ۋەجئىلئىسەپ
ENDOCARDITIS	يۈرەك ئىچكى پەردە يالۇغى	ۋەرمەى باتنى قەلب
PERITONITIS	قورساق پەردە يالۇغى	ۋەرمەى باتنە
ORCHITIS	ئۇرۇق ېزىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى خۇسىيە
ORCHITIS GONORRHOECA	ئۇرۇق ېزىنىڭ سۆزەنەكتىن يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى خۇسىيە سۇزاكى
PERICARDITIS	يۈرەك تاشقى پەردىسىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى ھىجابۇلقەلب
APPENDICITIS	قارىنغۇ ئۇچەي ئۇسۇكچىسىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى زائىدە
BALANITIS	ئالەت بېشىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى ھەسفە
METRITIS GONORROICA	بالىياتقۇنىڭ سۆزەنەكتىن بولغان يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى رەھمى سوزاكى
PERITONITIS	قورساق پەردە يالۇغى	ۋەرمەى سىفاق
SCROTITIS	ئۇرۇقدان خالتىسىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى سەفنى
PROSTATIS	مەزى ېزىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى غىددەسى مەزى
MYOCARDITIS	يۈرەك گۆشىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى قەلب
REUMACORDITIS	ېرىماتىزملىق يۈرەك كېسىلى	ۋەرمەۋلقەلبى مۇفاسىلى
VULVITIS	ئاياللار جىنسىي ئەزاسىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەۋلفەرج
STOMATITIS	ئېغىز ئىچىنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەولفەم
NEPHRITIS	بۆرەك يالۇغى	ۋەرمەى كۇليە
HEPATITIS	جىگەر يالۇغى	ۋەرە مۇلكەبەد
IMFLAMMATIO		ۋەرمەى ئىلتىھابى
GLOSSITIS	تىلنىڭ يالۇغلىنىشى	ۋەرمەى لىسان
GINGIVITIS	چىش مۇلكىنىڭ ئىششىشى	ۋەرمەى لىسسە

内金	CARIUM STOMACHICUM	قانسه ... 330
孔雀	PAVO CRISTATUS L. P.	تاۋۇس قۇش ... 86
飞燕草根 (附:乌头)	DELPHINUM AJACIS L.	قارا پارپا ... 322
石榴	PUNICA GRANATI	ئانار ... 37
石榴花	FLORES GRANATUM	ئانار گۈلى گۈلنار ... 39
石龙芮(野芹菜)	RANUNCULUS SCELERATUS	پەتەر ئاسالىيون ... 78
石蒜	LYCORIS RADIATA	تاغ سامسقى ... 79
石灰	CALCARIA	كۆشته ... 345
龙胆	RADIX GENTIANAE	جېنتيانا ... 117
龙葵	SOLANUM NIGRUM	ئىتئۈزۈمى ... 431
冬葵	MALVA VERTICILLATA	خۇببازى ... 147
北美马兜铃根	RHIZOMA ARISTOLOCHIA SERPENT	زىراۋەندە ... 211
玉竹	POLYGONATUM OFFICINALE	شاقاقۇل ... 292
甘松	RHIZOMA NARDOSTACHITUS	سۇنبۇلتىپ ... 261
甘汞	CALOMELAS	كەپەرمس ... 421
甘露糖	MANNA	شىرخشت ... 300
甘蔗	PHRAGMITES SACCHARUM	شېكەر قومۇشى ... 301
白豆	PHASALUS RADIATA	ئاق ماش ... 28
白扁豆	SEMENA LABLAB	نوقۇت ... 504
白雪花根	RADIX PLUMBAGO	شاترمنج ... 299
白花菜	GYNANDROPSIDIS GYNANDRIA	ھەبۇرريشات ... 172
白鲜皮	RADIX DICTAMNI	تۇربۇت سەپىد ... 95
白头翁	ANEMONE PULSATILLA CHINENSIS	شاقايبقۇلنېئمان ... 293
白藜芦	VERATRUM ALBUM	ئاق خەربەق ... 27
白沙糖	SACCHARUM OFFICINARUM	شېكەر ... 302
瓜蒌	TRICHOSANTHES JAPONICA	ھەنزەل ... 184
加拿大胶树子	FRUCTUS ABIES BALSAMINA	ھەببەبلسان ... 170
卡马拉	KAMALA	قەمبىل ... 368
印度缬草根	RADIX VALERIANA TENERA	ئاسارۇن ... 23
西瓜	CITRULLUS VULGARIS SCH	تاۋۇز ... 87
西青果	FRUCTUS TERMINALIAE IMMAT	قارا ھېلىله ... 328
羊	OVIS ARIES LINNAE	قوي ... 357
羊蹄	RUMEX CRISPUS L.	تاغنىك قۇسى ... 81
向日葵	HELIANTUS ANNUUS	ئاپتاپپەرمس ... 9
肉豆蔻衣	MACIS	بەسباسه ... 60
肉豆蔻	MYRISTICA FRAGRANS HOUTT	جويۇز ... 121
肉桂皮	CORTEX CINNAMOMI	قېلىن دارچىن ... 336
来竹桃	NERIUM INDICUM	سۆگەتكۈل ... 256
合欢	ALBIZIA AMARA	سىرىس ... 242
地衣草	PARMELIA PERFORATA	ئۆشنه ... 529

当叁	CONODOPSIS TANGSHEN	59 ... بەھمەن سەپىد
吐根	RADIX IPECACUANAE	190 ... دۇرۇنەج ئەقرەبى
亚母尼胶	AMMONIACUM	527 ... ئوشتق
全蝎	BUTHUS SCARPION	126 ... چايان
安息香	STYRAX BENZOIN	227 ... سالاجىت
司卡摩尼亚脂	RESINA SCAMMONIA	273 ... سوقمونيا
沙枣	ELAEAGNUS ANGUSTIFOLIA	115 ... جىگدە
沙梨	PYRUS SEROTINA R	403 ... كۆك ئاموت
没药	MYRRHA	480 ... مۇرمەككى
没食子	GALLA TURTICI	483 ... موزا
没食子树实	SEMENA QUERCUS INJECTORIA	450 ... ياۋا موزا
杏	PRUNUS ARMENIACAE L.	519 ... ئۆرۈك
贝母	BULBUS FRITILLARIA THUNB	257 ... سۇرۇنجان
赤石脂	BOLUS RUBRA	90 ... تىنۇل مەختۇم
车前子	PLANTAGO OVATA ASPAGULA	437 ... ئىسپىغۇل
玛瑙	ACHAT (AGAT)	439 ... ئەقىق
肝	HEPAR	114 ... جىگەر
花椒	FRUCTUS ZANTHAXYLI	414 ... كابابەچىنى
苏木	LIGNUM SAPPAN	516 ... ئۇد ھىندى
苏合香	STYRAX LIQUIDUS	578 ... مىئە سائىلە
芥子	SEMEN SINAPIS	333 ... قىچا
芹菜	APIUM GRAVEOLENS	420 ... كەرەپشى
松油	PIX PINI	215 ... زىت رۇمى
松树脂	RESINA PINI	197 ... راتىيانەج
松香	RESINA PINI	244 ... سقىچ
拔地麻	VALERIANAE COREANUS	80 ... تاغ سۇنبۇلى
阿拉伯胶	GUMMI ARABICUM	537 ... ئەرەب يېلىمى
阿拉伯乳香	OLBANUM	409 ... كۇندۇر
阿勃勒	CASSIA FISTULA	145 ... خيار شەنبەر
阿魏实	SEMEN FERULA FOETIDA R.	243 ... سىسالىيۇس
阿魏	FERULA ASSA—FOETIDA	162_547 ... ھىك
阿片	OPIUM	532 ... ئەپيۇن
阿育魏实	FRUCTUS AJOWAN	120 ... جۇۋىنە
刺小檗生根汁	SUCCUS RADIX BERBERIS	167 ... ھوزۇر ھىندى
刺蒺藜	TRIBULUS TERRASTRIS	530 ... ئوغرىتىكەن
刺猬	ERINACEUS EUROPEUS	391 ... كىرپە
乳香	RESINA MASTICHA	495 ... مەستىكى رۇمى
乳皮	CREMOR	329 ... قايماق
奇诺	KINO	155 ... خۇنسياۋشان
欧白及	ORCHIS MASCULA	152 ... خۇسىيەتۇسسۇئلەپ

莪术	RHIZOMA ZEDOARIAE	زورەمبات ... 217
麻雀	PASSER MONTANUS L.	قۇشقاچ ... 349
细叶艾	ARTEMISIA IAVANDULUFOLIA	قەيسۇم ... 367
紫苏	PERILLA NANKINENSIS	بالەنگۇ ... 46
紫草茸	LACCA RUBRA	لەكى مەغسۇل ... 470
贯众(绵马)	ASPHIDIUM FALCATUM	سەرخس ... 271
梨	PYRUS BRETSCHEIDERI	كۇمۇسرا ... 405
液化蜂蜜	MELLIS LIQUIFACTUM	ھەسەل سۇيى ... 177
野蔷薇	ROSAE MULTIELORA T.	ئەۋسەج ... 549
莱菔	RAPHANUS SATIVUS	تۇرۇپ ... 105
菠菜	SPINACIA OLERACEA	پالەك ... 65
菲乌铁线草	ADIANTUM LUNULATUM	پىرسىياۋشان ... 71
艾摩勤	EMBLICA OFFICINALIS (PHYLANTHUS EMBLICA)	ئاملە ... 36
蓖麻子	SEMENA RICINI	ئىنەكپىتى ... 441
蛤蚧	GECKO—GECKO (PHRYNOSOMIA CORNUTA)	كېلەر ... 388
蛤壳(石决明)	BIVALVA (CONCHA HOLITIDIS)	سەدەپ ... 266
脾脏	LIEN	تال ... 82
诃子	FRUCTUS CHEBULAE	ھېلىلە ... 182
钩吻叶芹	GELSEMIUM ELEGANS (CONION)	شەۋكىران ... 308
番泻叶	FOLIA SENNAE	سانا ... 230
丝瓜	LUFFA CYLINDRICA	ئاغچە ... 25
黄瓜	CUCUMIS SATIVUS	تەرخەمەك ... 109
黄化蒿	ARTEMISIA ANNUA	شام ياغچى ... 295
黄连	COPTIS CHINENSIS	مامىرانچىنى ... 474
斑鸠	TURTUR RISORIUS	پاختەك ... 62
斑蝥	CANTHARIDES (MYLABRIS)	زارارى ... 207
黑儿菠	HELLABORUS NIGRUM	خەربەق سياھ ... 159
黑斑蛙	RANA NIGROMA	پاقا ... 63
硫磺	SULFUR	گۈگۈرت ... 425
散沫花草	LAWSONIA INERMIS L.	خېنە ... 143
菸叶	NICOTINA TABACUM	تاماكا ... 85
无花果	FICUS CARICA	ئەنجۈر ... 544
琥珀	SUCCINUM	كەھرىۋا ... 418
雄黄	REALGAR	زەرنىخ ... 221
菌	FUNGI	يەر مەرىزى ... 464
密陀僧	LITARGYRUM	مەدەستان ... 491
葫芦	LAGENARIA VULGARIS SER	قاپاق ... 319
葱	ALLIUM FISTULOSUM	پىياز ... 72
落叶松僧	AGARICUS ALBUS	غاربقۇن ... 313
葡萄	VITIS VINIFERA	ئۈزۈم ... 521
葡萄干	RACEMUS	كىشمىش ... 395

葡萄酒	VINO	485 ... مۇسەللەس
葡萄烧酒	SPIRITUS VINI	522 ... ئۈزۈم شارابى
葡萄汁	SUCCUS VITIS VINIFERA	523 ... ئۈزۈم شىنىسى
椰子	COCOS NUCIFERA	498 ... نارجىل
圆锥花南蛇藤	CELASTRUS PENICULATA	47 ... مال كەزگىنى
铁	FERRUM	100 ... تۆمۈر
铁落	PULVIS FERRI	101 ... تۆمۈر كېپىكى
雉	PHASIANUS TORQUATUS	338 ... قىرغاۋۇل
肾	REN	56 ... بۆرەك
鸡蛋	OVUM GALLI	92 ... توخۇ تۇخۇمى
药喇叭根	RADIX JALAPAE	129 ... چىلاپا
蜀葵	ALTHAE OFFICINALIS	156 ... خەتمى
棚砂	BORAX	189 ... دانىكار
铅	PLUMBUM	353 ... قوغۇشۇن
韭菜	ALLIUM ODORUM	394 ... كۈدە
蜂蜜	MELLIS	175 ... ھەسەل
蜂蜡	CERA FLAVA	489 ... موم
苍耳子	XANTHIUM STRUMARIUMM	53 ... بۇدۇشقاق
莴苣子	SEMEN IACTUCA SATIVA	91 ... تۇخمى كاھۇ
荜拨	PIPER LONGUM	188 ... دارى فىلفىل
荜拨根	RADIX PIPER IONGUM	68 ... فىلفىلمويە
榲桲	CYDONIA OBLONGO M	50 ... بەيە ۋېنبو
铜绿	MALACHITUM	208 ... زانكار
银	ARGENTUM	411 ... كۈمۈش
辣椒	CAPSICUM ANNUUM	443 ... قىزىلمۇچ
密枣	FRUCTUS DIOSPYRUS LONGI	149 ... خورما
密枣汁	SUCCUS FRUCTUS DIOSPYRUS LONGI	151 ... خورما شىنىسى
酸石榴	PUNICA GRANATI AMARAE	14 ... ئاچچىق ئانار
酸枣	ZIZYPHUS SPINOSUS M.	137 ... كىچىك چىلان
酸牛奶	SOUR MILK	131 ... قېتىق
酸模	RUMEX ACETOSA	344 ... قۇ
酸浆(桂金灯)	PHYSALIS ALKENGI	381 ... كاكنەچ
鸢尾	IRIS TECTORUS MAXIM	285 ... سەۋسەن گۈلى
磁石	MAGNETITUM	16 ... ئاھانرمباتاش
熊	URSUS TORQUATUS SCH	429 ... ئېيىق
蔷薇糖果剂	CONFECTIONES ROSAE GALLICA	428 ... گۈلقەنت
莲荷	NELUMBA NUCIFERA	501 ... نېلۇپەر
莲花白	BRASSICA OLERCEA	386 ... كاللەك بەسەي
绿松石	TERCHESIUS TURSHINA	373 ... قىرۇزەج
绿薄荷	MENTHA VIRIDIS	486 ... مۇشك تارامشى
蝗蚱	OXYA VEROX	132 ... چېكەتكە

蝙蝠	VESPERTILO	297 ... شەپەرەك
驼鸟	STRUTHIO CAMELUS	97 ... تۆگە قۇشى
槟如实	FRUCTUS ANACARDII	43 ... بالادور
豌豆	PISUM SATIVUM	44 ... باقلە
醋	ACETUM (VINEGAR)	238 ... سىركە
荨麻	SEMENA URTICA THUNBERG	103 ... تۇخمى ئەنجىرە
锡	ANTIMONIUM	251 ... سۇرمە
藁罗	ANETHUM GRAVIEOLENS	296 ... شىبىت
骆驼刺	ALHAGI PSEUDOALHAGI	404 ... كۆك يانتاق
檀	SANTALUM	279 ... سەندەل
芜菁	BRASSICA RAPA	130 ... چامغۇر
鸽子	COIMBA PIGEON FELST	415 ... كەپتەر
柽柳	TAMARIX TREE	456 ... نۇن
柽柳子	SEMENA TAMARIX CHINENSIS	454 ... يۇلغۇن مېۋىسى
枪	JUNIPERIS COMMUNIS	535 ... ئەر - ئەر
爵床	JUSTICA PROCUMBENS	288 ... شاتىرە
螺蛳	EUTATOQUESITAE CANCER	269 ... سەرتان نەھرى
锡	STANNUM	199 ... رۇسلىس ئەبىيەز
鹅	ANCER DOMESTICA GECSE	315 ... غاز
罂粟	PAPAVER SOMNIFORUM	402 ... كۆكنار
槟榔	ARECA CATECHU	374 ... فۇفىل
柠檬	CITRUS LIMON BURM.	361 ... قەغەز لىمون
鹊	PICA PICA SERICAE	241 ... سېغىزخان
芦荟	ALOE	263 ... سەبرە
鹧鸪	FRANCOLINUS CHINENSIS	166 ...ھۆپۈپ
榧子	PISTACHIA VERA	67 ... پىستە
麻黄	EPHEDRA CINICA ST.	124 ... چاكاندا
黑豆	GLYCINE MAX	186 ... دادۇر
刺莱果实	FRUCTUS BERBERIS VULG	212 ... زىرىق
家黑种草子	NIGELLA SATIVA	246 ... سىيادان
鸟倍籽	FRUCTUS RHUS PATANINI	249 ... سىماب
碳酸铅	PLUMBUM CARBONATIS	266 ... سەپىداپ كاشغەر
蛇蚹	LACERTA CINENSIS	278 ... سەمەكتۇمۇسى سەيدا
信石	ARSENICUM SUBLIMATUM	281 ... سەنگمىيا
碳酸钠	NATRIUM CARBONATUM	291 ... شاخار
小豆蔻	AMOMUM CARDAMOMI	389 ... كىچىك لاچىندانە
大麻仁	FRUCTUS CANNABIS SAT.	423 ... كەندىر ئۇرۇقى
曼陀罗	DATURA STRAMONII	511 ... ۋاڭشاك ئۇرۇقى
絮梢花(海棉)	SPONGILLA	531 ... ئۆلۈك بۇلۇت
艾叶	ARTEMISIA VULGARIS	540 ... ئەمەن

贾